

355.40(430)

Nemačka
obaveštajna
služba

V

**NEMAČKA
OBAVEŠTAJNA
SLUŽBA**

DRŽAVNI SEKRETARIJAT
ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE FNRJ
UPRAVA DRŽAVNE BEZBEDNOSTI
III odeljenje

**NEMA KA
OBAVEŠTAJNA SLUŽBA**

V

B E O G R A D

1958

V

**NEMA KA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA
U OKUPIRANOJ JUGOSLAVIJI**

USTAŠKA NDH

UVOD

Teritorija gotovo cele Hrvatske, Sretna i Bosne i Hercegovine bila je u periodu 1941—1945 godine pod nacističkim režimom. Dok su neki delovi Jugoslavije bili dodeljeni njemu susedima, a drugi potpali pod nemačku vojnu okupacionu upravu, — prostrana oblast između Drave i Jadranskog Mora, Sutle i Dunava predata je na upravu ustašama, malobrojnoj fašističko-terorističkoj grupi, čije je rukovodstvo, sa čelom Antom Pavelićem, na čelu, godinama iz emigracije delovalo protiv opstanka zajedničke države jugoslovenskih naroda. Tu je stvorena tzv. Nezavisna Država Hrvatska, kojoj su okupatori priznali pravni status formalno samostalne i suverene države.

U novoj državi ustaše su zavele svoj nacistički režim. U stvari je teritorija pod njihovom upravom od samoga početka bila opterećena teškim hipotekama. Tu je, pre svega, bila Italija, koja je još u predratnim godinama, u želji da se uvrsti na Balkan, težila da razbije Jugoslaviju i da granicama svoje fašističke imperije obuhvati njen hrvatski deo. Godinama je ona podržavala Pavelića i njegove ustaše, davala im azil i potpore i to, najzad, naplatila time što je 1941 godine, ugovorom sa ovim svojim štićenikom, prisvojila velike delove Dalmacije, a pored toga obrazovala vojnu okupacionu upravu gotovo nad polovinom NDH. No i Treći Reich, mada je svome italijanskom savezniku priznao na rečima celu NDH kao njegovu interesnu sferu, vršio je najneposredniji uticaj na njezinu administrativnu i političku aparat i mešao se u sve oblasti života te nove državne tvorevine. U Zagrebu, Pavelićevoj prestonici, potajno se — uz uvanje svih diplomatskih i saveznih spoljnih formi — vodila

borba između u Berlinu i Rimu oko dominacije nad satelitom koji su Hitler i Mussolini sporazumno bili stvorili.

Pri osnivanju NDH, Treći Reich se rukovodio prvenstveno željom da u velikim delovima okupirane i razbijene Jugoslavije uspostavi takav poredak koji će mu omogućiti da što pre oslobodi svoje divizije za rat protiv SSSR, koji je neposredno pretstojao. Rešenje sa Pavelićevom NDH bilo je zamišljeno i kao jedan od puteva koji će to omogućiti. Međutim narodni ustanak, koji je od leta 1941 godine počeo da zahvata sve veće oblasti rasparčane Jugoslavije, spremao je da se ta zamisao ostvari. Ustaški državni aparat, nametnut silom, nije bio u stanju da se nosi sa valom narodnog otpora i revolta. Pavelićeva NDH postala je poprištem borbi, u koje su, radi ostvarenja bitnih interesa Hitlerove Nemčke, morale u svem broju da se angažuju i jedinice Wehrmachta. Kapitulacija Italije, u jesen 1943 godine, izazvala je potrebu još većeg vojnog angažovanja. Pavelićeva vlast, od samog početka više formalna nego stvarna, pretvorila se naposljetku u fikciju, o kojoj se samo u ograničenoj mjeri vodilo računa. Na cijeloj teritoriji NDH nemačke jedinice, u koje je bilo delom uključeno i nešto silom mobilisanog hrvatskog ljudstva, vodile bezuspešnu borbu protiv NOV i POJ, protiv narodnog ustanka, koji je zahvatio celu zemlju. Tu su, nakraju, ove Hitlerove divizije i pretrpele svoj slom.

U ovom etvoročlaničnom razvoju, od pobjede sila Osovine nad starom Jugoslavijom do kapitulacije njenoga pobjednika, obavještajna služba Trećeg Reicha imala je na teritoriji NDH vrlo važnu ulogu — i u svom političkom, i u svom vojnom vidu. Na tome su uglavnom angažovane sve organizacije i grane aparata Trećeg Reicha koje su se bavile obavještajnim radom. Obavještajna služba se pojavljuje kao samostalna političko-informativna djelatnost, kao oruđe politike, kao pratilac vojske i kao važan policijsko-bezbednosni faktor. Ona istupa i u ofanzivnim i u defanzivnim oblicima. A pored toga, naročito u posljednjim fazama rata, u njenom radu sve više dolaze do izražaja zadaci na planu diverzije.

Moglo bi se reći da ni u jednoj drugoj oblasti na teritoriji stare Jugoslavije nije nemačka obavještajna služba djelovala u tolikom mnoštvu vidova, sa toliko složenim zadacima i sa tolikim udelom u politici koja i vojnoj djelatnosti

Tre eg Reich-a kao na teritoriji koju je obuhvatala Pavelićeva država.

Gotovo celi taj ogromni aparat i sve njegove mnogostrane delatnosti, svi oni razni oblici u kojima se pojavljivala nemačka obavestajna služba u NDH, bili su usredsređeni protiv jednog protivnika: protiv pokreta narodnog oslobođenja, koji je, pod vođstvom KPJ, vodio rat za slobodu. Ostali objekti kojima se ova služba bavila sve su više padali u zasenak pred tim njenim glavnim zadatkom.

Prikaz delatnosti nemačke obavestajne službe u NDH otuda je svojim najvažnijim delom u isto vreme i prikaz jednog vida uzuladnih težnji Treće Reich-a da uguši oslobodilačku borbu jugoslovenskih naroda.

I

POLITI KI OKVIRI OBAVEŠTAJNE DELATNOSTI

1. Tre i Reich i ustaška država

a) Stav nema kih inilaca prema NDH

Odlu ivši, 27 marta 1941 godine, da napadne Jugoslaviju, Hitler je ve u svojim prvim na elnim direktivama povukao jasnu razliku izme u stava koji ima da posluži kao temelj nema koj politici prema Hrvatskoj i stava koji Tre i Reich treba da zauzme prema ostalim delovima Jugoslavije. U toku narednih dana je u razradi osnovnih Hitler-ovih nare enja ova razlika produbena. Strategiskim planovima, operativnim zapovestima i politiki kim direktivama proizišlim iz Hitler-ove odluke težilo se da se iskoristi nezadovoljstvo koje je u Hrvatskoj postojalo prema beogradskom velikosrpskom centralizmu i da se snage hrvatskog gra anskog profašisti kog separatizma upotrebe kao u esnici u politici koj i vojnoj likvidaciji Jugoslavije.

Celokupni nema ki propagandni aparat dobio je nalog da radi na isticanju i podjarivanju toga separatizma. Nema ka štampa se, zajedno sa ostalim sredstvima propagande, sva stavila u službu toj liniji. Osnovne dikertive OKW-a za propagandu koja je imala da prati nema ku vojnu akciju protiv Jugoslavije tako e su istakle na elno razli ito' tretiranje Hrvatske od postupka koji je predvi en za ostale delove Jugoslavije. Prešavši na »likvidaciju jugoslovenskog problema« vojnim sredstvima, politika Tre eg Reich-a je stvaranje izdvojene hrvatske države proglasila jednim od ciljeva svoje akcije.

Trebalo je da obrazovanje te državne tvorevine obezbedi odluku o konačnom razbijanju Jugoslavije.

U tim danima je, dakle, Berlin imao jasno pred oči dva cilja: prvi, da uništi Jugoslaviju kao državnu celinu i, drugi, da omogući hrvatskim buržoaskim nacionalistima da stvore svoju državu. Međutim na koji bi se način ova državna tvorevina imala formirati, koji bi faktori u građanskom separatističkom taboru bili pozvani da sprovedu taj zadatak i da u Hrvatskoj preuzmu vlast, kakve bi granice njihova država trebalo da ima, — u svemu tome je bilo i lutanja i nejasnoća. Usrećena ona sve do 27. marta 1941. godine na nastojanje da Jugoslaviju uklopi u politički sistem »Trojnoga pakta« i uverena da će ova nastojanja biti krunisana potpunim uspehom, politika Trećeg Reich-a nije imala izražen plan za ovu alternativu. No ako Treći i Reich nije imao u tome trenutku jasnih pogleda o budućem političkom sklopu planirane hrvatske države, drugi osovinski partner, Italija, za taj je slučaj već imao i konkretnih planova i političku ekipu kojoj je trebalo poveriti da te planove sprovede u delo. Zato je u prvom odgovoru Hitler-u, koji ga je izvestio o odluci da napadne Jugoslaviju, Mussolini servirao svome savezniku svoga štićenika, dr. Antu Pavelića, i njegove ustaše.

Mada je, u međuvremenu, Hitler smatrao da hrvatski deo Jugoslavije treba da potpadne pod italijansku uticajnu sferu, ipak Mussolini-jev predlog nije odmah prihvaćen. Istina, u Berlinu su vrhovne ustanove Trećeg Reich-a odmah stupile u vezu sa nekim od emigriranih ustaških prvaka, pa je, naprimera, Artuković u tu svrhu čak doveden najhitnijim putem iz Budimpešte. Ali Ribbentrop je, nastojeći da stekne neposredno informacije za jedno rešenje koje bi odgovaralo i njima i njim interesima, uputio u Zagreb svog obaveštajnog poverenika za posebne zadatke Edmund-a Veessenmayer-a.

Živa političko-obaveštajna igra koja se u tim danima, početkom aprila 1941. godine, plela u Zagrebu oko raznih predstavnika građanskih i reakcionarnih separatističkih struja prikazana je već opširno na drugom mestu¹⁾. U nju su bili upleteni, sem Veessenmayer-a, još i predstavnici RSHA Kob i Nasenstein, kao i istaknuti pripadnik Spoljnopolitičkog ureda

¹⁾ Nemačka obaveštajna služba u staroj Jugoslaviji.

STVARANJE TAKOZVANE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Još pre nego što se Pavelić vratio iz Italije, u Zagrebu je 10 aprila 1941 godine Slavko Kvaternik proglasio „Nezavisnu Državu Hrvatsku” pod zaštitom nemačkog oružja. U tim danima je uz njega bio Ribbentrop-ov predstavnik d-r Edmund Veesenmayer. Kao „vojskovođa” NDH, Kvaternik je uz Pavelića bio najznačajnija ličnost, ali je 1942 godine pao u nemilost i otada živeo, kao emigrant, u Slovačkoj i Nemačkoj. Levo: Pavelić (sedi) sa Kvaternikom; desno: Veesenmayer

NSDAP Walter Malletke. Ideja je bila da se, u prvome redu, pridobije za politiku saradnju d-r Vladimir Maček i njegova Hrvatska seljačka stranka (HSS), s tim da Maček preuzme titularnu vlast u hrvatskoj državi, o čijem je formiranju u Berlinu odlučeno. Kada je Veessenmayer stupio u dodir sa Slavkom Kvaternikom, najistaknutijim predstavnikom ustaške linije koji se nalazio tada u Zagrebu, on nije skrivao da Berlin smatra d-ra Mačeka pogodnim čovekom za preuzimanje političke odgovornosti i inicijative. O Paveli u se izražavao nepovoljno-, nabacivši, navodno, čak da je čuo kako ovaj »nije sasvim normalan«. Ipak, kombinacija sa d-rom Mačekom nije se ostvarila jer je ovaj otišao u Beograd i stupio u vladu generala Simovića. Njegov odlazak iz Zagreba, 4 aprila 1941 godine, bio je konačni signal za Berlin da prihvati italijanski plan sa Pavelićem.

Veessenmayer se potrudio da u samom ranjivosti hrvatske marionetske države uplete i nemački politički uticaj, ne osporavajući i pritom da Treći Reich priznaje Italiji primat prema njoj. On je pratio Kvaternika na razgovore sa d-rom Mačekom, koji se iz Beograda već posle nekoliko dana bio vratio u Zagreb. Bio je uz Kvaternika kada je ovaj preko zagrebačkog radija proglašavao formiranje »hrvatske države«, a već je tada dobio na pregled i saglasnost pismo kojim se Pavelić obavezao Mussoliniju, pre nego što je ono upućeno fašističkom diktatoru.

Ustaška garnitura kojoj je poverena ovako osnovana država nije bila čisto nemačka politika. Njene veze sa ustašama bile su, sve do formiranja NDH, neuporedivo slabije od odnosa koji su Pavelić i njegove ljude vezivali sa fašističkom Italijom. Naravno, od 1935 do 1936 godine, Treći Reich je u svojoj politici prema Jugoslaviji igrao na kartu beogradskog velikosrpskog buržoaskog centra. Ustaška emigracija u Nemačku nije bila znatna. Posle stvaranja intimnijih odnosa između beogradske vladajuće buržoaske klike i Berlina, ona je velikim delom i otpremljena sa teritorije Reich-a. Oni njeni predstavnici koji su ostali u Nemačkoj nisu imali veze i dodira sa važnijim političkim činiocima. Međutim, zanimljivo i značajno za dalji razvoj događaja jeste da je Gestapo sa ustaškim emigrantima na nemačkom tlu održavao veze čak i kada se službena politika Trećeg Reich-a za njih više nije interesovala.

Za održavanje te veze bio je Gestapo odredio posebnog funkcionera, Hans-a Helm-a, kasnijeg policijskog oficira za vezu u Beogradu. Ustašama, nije je hapšenje i izručenje tražila tadašnja jugoslovenska vlada pošto je bila stvorila bliske političke odnose sa Berlinom, Gestapo je omogućavao da se u Nemačkoj zadrže prikriveno ili da nesmetano otputuju u druge države.

Da bi se pravilno razumele okolnosti koje su pratile ranije Pavele u državi, ovdje treba pomenuti da je nemačka obavestajna služba sa ustaškim i drugim separatističkim elementima hrvatske granične reakcije održavala veze bez obzira na službenu liniju koje se do 27. marta držao Treći Reich u svojim odnosima prema Jugoslaviji. U Nemačkoj su bili povezani sa Gestapo-om doktor Mladen Lorković i, posle njega, Vilko Rieger. Iz Graz-a je SD radio obavestajrio sa grupom ustaša, među kojima je naročito bio istaknut Slavko Kvaternik. U Zagrebu su išle obavestajne veze prema grupi rezervnih i aktivnih oficira koji je istaknuti član bio Marijan Dolanski, a i prema vazduhoplovnom kapetanu Vladimiru Krenu. Abwehr je u Zagrebu imao svog visokokvalifikovanog agenta, novinara doktora Hermann-a Proebst-a. Iz Beča je tamošnji rukovodni odeljenje SD-a održavao obavestajne veze sa propagandističkim elementima u Zagrebu preko pripadnika tamošnjeg nemačkog generalnog konzulata, Otta Mitterhammer-a. Spoljnopolitički ured NSDAP takođe je pleo niti u tome pravcu. Sve te veze, ma koliko da su pored svoje obavestajne imale i izvesnu političku vrednost, ipak nisu dopirale do onih vrhova Trećeg Reich-a u kojima se politički odlučivalo.

Razvojem stvari na koje zvanice na nemačku politiku nije računala u svojim kombinacijama prema Jugoslaviji, veze raznih nemačkih obavestajnih ustanova prema Zagrebu i graničnim političkim inicijativama postale su i politički veoma zanimljive. Kada je formirana ustaška država, nemačka politika je morala u stvarnom i personalnom pogledu prema pojedinim problemima vezanim za tu novu tvorevinu tek da stekne svoje određene poglede. U tome se, prirodno, morala osloniti — u nedostajanju dovoljno izgrađenih političkih veza — u prvo vreme prvenstveno na rad obavestajnih organa. Veessenmayer, više obavestajac nego diplomata, više izvršilac poverljivih tajnih zadataka nego političar, kumovao je kao ek-

sponent Tre eg Reich-a formiranju NDH. Prepuštaju i, istina, Italiji prvenstvo u NDH, Nemačka je ipak gledala da sačuva i obezbedi u njoj svoja politička uporišta. A ta je uporišta sebi stvorila tamo gde je njena obavestajna služba već bila prokurala puteve i stvorila veze. U razvoju političkih odnosa između Pavelićeve države i Hitlerove Nemačke, obavestajni element je igrao izvanredno važnu ulogu. Više nego nigde na teritoriji raskomadane Jugoslavije, u NDH je Nemačka obavestajna služba obavljala i političku delatnost. Više nego nigde je Nemačka politika tu bila prožeta obavestajnim elementima.

Hitler-a je, u vezi sa obrazovanjem ustaške države, interesovalo jedino brzo i temeljito razvijanje i likvidiranje Jugoslavije. Bilo mu je stalo do brisanja jednog inoćanca koji je predstavljao izvesnu smetnju u njegovom strategiskom programu, usmerenom prema napadu na SSSR koji je pretstojao. Bio je spreman da se tom novom državom ne bavi dalje, već da je ostavi političkom uticaju i političkoj dominaciji svoga saveznika Mussolini-ja, kome je trebalo dati neku satisfakciju, neki politički uspeh da bi se ublažila njegova surevnjivost prema jačem partneru »Osovine«. To je došlo do izražaja i u instrukcijama koje je primio Siegfried Kasche, visoki funkcioner Hitlerove SA, određen da bude poslanik Tre eg Reich-a u NDH.

Kasche, ličnost o kojoj se čuje još mnogo reči, bio je prvobitno predviđen za poslanika u Beogradu, s tim da dođe na mesto Viktora von Heeren-a. U međuvremenu između u ovog rešenja i njegovog izvršenja bilo je nestalo države u kojoj je trebalo da Kasche reprezentuje Tre i Reich. Tako je ostalo da on poslanikuje u onome što je preostalo od Jugoslavije: u marionetskoj državi Pavelića i njegovih ustaša. Instrukcije u pogledu politike koju ima da zastupa na svome položaju u Zagrebu Kasche je dobio 19. aprila 1941. godine, kada ga je Hitler primio u svome specijalnom vozilu, negde u Štajerskoj. Taj je voz služio kao sedište Hitlerovog »Glavnog stana« za vreme nemačkih vojnih operacija na Balkanu. Hitlerova uputstva Kasche-u bila su kratka i kulminirala su u isticanju potrebe da se vodi računa o izvesnoj »suverenosti« NDH, da se izbegne takvo aktivno mešanje koje bi moglo dati Italiji povoda za nezadovoljstvo i da se nastoji na razvijanju nemačko-hrvatskih trgovinskih odnosa. Pritom je u

prvome redu za Tre i Reich bio zanimljiv izvoz boksita za nemačku ratnu industriju. Najzad, Hitler je tražio da bude obezbeđen saobraćaj preko hrvatske teritorije prema nemačkim trupama u Srbiji i Grčkoj.

Ako zvaničnik na liniji, određena sa najvišeg mesta Tre i Reich-a, nije isticala već u politici zainteresovanost za novu državnu tvorevinu, iz stvarnih poteza proizlazi da je ta zainteresovanost ipak došla do izražaja. Ribbentrop je, naprimer, naložio Kasche-u da najhitnije otputuje u Zagreb, kako bi tamo stigao pre svih ostalih stranih diplomata — uključujući i italijanskog poslanika — i time od prvoga trenutka stekao važan položaj, a u isto vreme naglasio i samom tom brzinom važnost koju Nemačka pridaje Pavelićevom režimu.

Pitanje granica NDH bilo je jedno od prvih koje je predstavnik Tre i Reich-a u Zagrebu raspravio sa vladom kod koje je bio akreditovan. Ugovorom između NDH i Nemačke utvrđena je slovenačko-hrvatska granica na liniji. Hrvatski je suverenitet priznat nad teritorijom Bosne i Hercegovine, a u pogledu razgraničenja sa Italijom Paveliću je ostavljeno, shodno opštim linijama nemačke politike, da se sporazume neposredno sa Italijom. Prema okupiranoj Srbiji NDH je, po odobrenju Berlina, svoju granicu utvrdila jednostranim aktom koji je Reich zvanično primio na znanje i time de facto priznao.

Na taj je način stvorena NDH, pri čemu je za njeno obrazovanje, njen teritorijalni opseg, njen nacistički sistem i za sve zločine koje konsekvence bio u najvećoj meri odgovoran Tre i Reich. Nije svrha ovoga rada da pruži prikaz društveno-političkog sistema u NDH; dovoljno je ovde konstatovati da se taj sistem stvorio i izgradio pod najneposrednijim uticajem nemačkog nacizma, te da je predstavljao primenu toga sistema na lokalne uslove u Hrvatskoj. U brutalnom sprovođenju terora i izvršavanju masovnih zločina, po krvavosti i sadizmu, nacistički je u Hrvatskoj u svom ustaškom obliku, nadmašio svoj nemački uzor. S obzirom na takvu situaciju u NDH i na osetljivost glavnog nemačkog ratnog partnera, Italije, i priznanje njene sfere interesa, Hitlerova naredba o poštovanju »hrvatskog suvereniteta«, dobija sasvim određeno značenje (obziri prema Italiji i prepuštanje stanovništvu neovlašćenom ustaškom teroru).

U ovim političkim odnosima kapitulacija Italije predstavlja prelomnu tačku. Dotle je moglo politički još biti govora

o tome da Nemačka, makar teoriski, poštuje prava Italije u NDH i da se zbog toga ne želi mešati u stvari unutrašnje politike. Posle povlačenja Italije iz rata NDH je u potpunosti potpala pod nemačku političku kontrolu. Ta se kontrola izrazila u potpunom službenom podržavanju Pavelića i njegovih ustaša, uz istovremenu ekonomsku eksploataciju do krajnjih granica mogućnosti, uz preuzimanje vojske i žandarmerije NDH u nemačke ruke i faktički svoenja ustaške države na status okupirane teritorije. Karakteristično je da je i u ovoj situaciji Pavelićev režim, oslonjen na nemačke bajonete, i dalje sprovodio takav teror i masovno istrebljivanje, da to predstavlja najstrašnije poglavlje hitlerovske vladavine na Balkanu.

*

Ulaženje u problematiku NDH nije stvar ove studije. Međutim potrebno je ukazati na složenost elemenata koji su sa njom povezani i koji su davali fizionomiju ovoj državnoj tvorini. Bez toga se ne mogu pravilno razumeti i oceniti ni potezi i delatnost nemačke obavestajne službe na hrvatskom tlu.

Kao najekstremniji i najorganizovaniji predstavnik hrvatskih nacionalista, njegovo nacističko krilo, ustaški pokret bio je dobio vlast iz nemačkih ruku. Ali ni on nije bio u sebi jedinstvena politička grupa, niti su ustaše bile jedini politički element u NDH koji je stajao na pozicijama nacionalističkog separatizma. Apstrahujući i razne nijanse razdvajaju se u ustaškoj organizaciji najmanje dva potpuno jasno formirana krila: jedno radikalno i drugo »umerenije«. Prvo su sa njom povezani elementi koji su bili proveli mnoge godine u emigraciji i koji su školovani u raznim terorističkim logorima u Italiji, fanatizovani i željni vlasti. Drugo krilo su formirali ljudi koji su dobar deo svog političkog života proveli u zemlji, pripadali buržoaskim odnosno imućnijim sitnoburžoaskim krugovima i bili manje skloni radikalnim političkim merama i otvorenom kriminalu. Razlika između u ova dva krila nije bila na elna i bitna. Ona se sastojala pre u pitanju metoda, a naročito u pitanju koja se od dve klike držati vlast. Između u ova dva krila

vo-

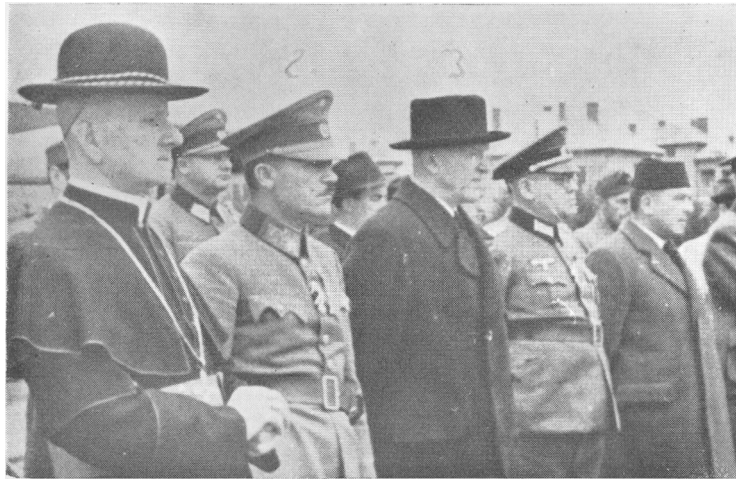
ena je podmukla borba, koja je išla i do me usobnog fizičkog uništenja.

Dalje, zasebnu grupu sa injavali su oficiri koji su nikli iz redova hrvatske buržoazije i elementi koji su proizišli iz ostataka hrvatske aristokratije. Uz njih valja ubrajati i one konzervativne građanske krugove koji su zadržali, i pored više od dve decenije života u Jugoslaviji, svoje stare simpatije za nekadašnju Austro-Ugarsku. Pripadnici, ovih krugova, nastrojeni separatisti i antijugoslovenski, svesrdno su prihvatili NDH mada nisu bili ustaše. Štaviše, prema ustaštvu su se odnosili sli no kao nemački oficirski kor i nemačka konzervativna buržoazija prema Hitler-u i NSDAP. Kritikovali su režim smatraju i da su ustaše nedozrele za vođenje države, da su po veći nekulturni razbijači i avanturisti i si., a pritom su tom istom režimu služili, primali od Pavelića položaje i odlikovanja, titule i nagrade. Ovaj je element težio oživljavanju davno potonulih austro-ugarskih tradicija, što se izrazilo, naprimera, i u austriskom kroju domobranske uniforme. Po svome mentalitetu, pripadnici tih krugova gledali su u Treem Reich-u neku vrstu naslednika habzburške monarhije. Osećali su se bliži Njemcima — naročito austriskim nacistima — nego narodu kome su pripadali.

Posebnu kategoriju predstavljalo je malograđansko vojsništvo HSS, počev od pukovnika Mađeka pa do funkcionera raznih organizacija te stranke po selima. Uglavnom su i oni svi prihvatili ideju o razbijanju Jugoslavije i o posebnoj hrvatskoj državi. Razlika između u njima i ustaša bila je u tome što su smatrali da vlast treba da pripadne njima, a ne nesumnjivo malobrojnijoj ustaškoj garnituri. Prilikom broja bivših aktivnih pripadnika HSS prišao je ustaškoj vlasti kako bi u njoj dobio izvestan udeo, drugi su stajali u opreznj o poziciji prema Pavelićevom režimu, dok je samo jedan, relativno mali, deo prišao NOP-u.

Treba pomenuti i crkvene i klerikalne krugove kao posebnu kategoriju, mada je iz tih redova naročito deo nižeg klera bio aktivan i u ustaškom pokretu, a pojedinci su nosili čak i ustaške oficirske činove. Viši kler je bio oprezniji, ne stavljaju i sve na jednu kartu, pogotovu kada se uskoro uvidelo da je ustaška država osuđena na skoro slom i kada se i Vatikan bio u veći meri politički identifikovao sa stvarju za-

ELEMENTI USTAŠKE DRŽAVE

NDH je u svome vrhu bila sastavljena od raznorodnih elemenata, ali prožetih zajedni kom mržnjom protiv jugoslovenske državne celine i ideje o bratstvu juogslovenskih naroda. Pored Pavelićevih ustaša, jak uticaj imao je katolički kler, a isto tako ostaci austrougaski orijentisanog oficirskog kora, reakcionarna buržoazija i deo muslimanske buržoaske reakcije. Fotografija prikazuje predstavnike vladajuće klike NDH na jednoj svečanosti. Sleva: sarajevski nadbiskup Šarić; domobranski general Lukić; „šef civilne uprave“ Aleksandar Benak stariji; predstavnik nemačkog Wehrmacht-a; d-r Hivzija Gavran-Kapetanović, muslimanski reakcionarni političar

padnih saveznika. Ipak je i vo stvo katoli ke crkve u NDH, sa zagreba kim nadbiskupom r-rom Alojzijem Stepincem na elu, bilo prihvatilo Paveli evu državu, izjavilo joj svoju lojalnost i aktivno sara ivalo s njom. Za deo ustaških nasilja, naro ito u vezi sa prinudnim preobra njem pravoslavnoga življa u katolicizam i istrebljivanjem pravoslavnoga življa, snosi punu odgovornost i katoli ko sveštenstvo.

Najzad, kao posebnu, ali u sebi snažno iznijansiranu grupu treba pomenuti i muslimansku reakciju Bosne i Hercegovine. Prihvativši bez prigovora komadanje Jugoslavije, njen ve i deo je nastojao da ostvari sopstvene autonomisti ke i separatisti ke tendencije, pa i onda kada su bile uporene protiv Zagreba. Jedan deo bio se identifikovao- sa ustaštvom.

Daleko ba prešlo okvir ove knjige upuštanje u podrobnije analiziranje raznih elemenata koji su davali Paveli evoj NDH njen politi ki lik. Uglavnom, uza svu složenost reakcionarnih buržoaskih i malogra anskih elemenata, zajedni ki su im bili antikomunisti ki i uopšte antinarodni karakter, pozicije separatizma i ideja o razbijanju Jugoslavije. Razlike su se pojavljivale u detaljnijim koncepcijama, a naro ito u uzajamnom osporavanju prava na isklju ivu vlast.

Prema ovako složenoj strukturi sloja koji je nosio NDH, razjedinjenog u pojedinostima i složnog u na elu, našli su se pretstavnici raznih nema kih ustanova i politi kih linija. Ako su elementi NDH bili raznorodni i esto me usobno zava eni, nije ni na nema koj strani prema njima stajala jedinstvena koncepcija i nedvosmisleno odre ena politika. Hitler-ova linija, po kojoj je u NDH politi ko prvenstvo pripadalo Italiji, nije smela biti narušena. Ali u okviru te linije bila su mogu na skretanja. Direktive su se mogle tuma iti, u svojoj primeni, na razne na ine. A u tom tuma enju i primenjivanju izvesne li nosti i ustanove mogle su oti i vrlo daleko od osnovnih postulata koje je bio Hitler postavio. To je važno, uglavnom, do italijanske kapitulacije. Posle nje nije više bilo »osovinskog« partnera, prema kome je trebalo* imati obzira. Razlike u gledanju nema kih inilaca u NDH ispoljavale su se naro ito u razli itom stavu prema ustaškoj vlasti i Paveli u li no.

Na drugome mestu smo¹ se ve upoznali sa tendencijom raznih ustanova Tre eg Reich-a za samostalnim politiziranjem

i sa strukturnim uzrocima koji su ovu tendenciju omogućavali i davali joj potsticaja (v. Obaveštajna služba Tre eg Reich-a). I u NDH je ona došla do potpunog izražaja. Tu se naročito, mogu razlikovati, kao nosioci raznih političkih shvaćanja o NDH i o ulozi Tre eg Reich-a u njoj i prema njoj, ovi nemački inicijatori: nemačko poslanstvo u Zagrebu sa Siegfried-om Kasche-om na čelu; Wehrmacht, predstavljen s jedne strane generalom Glaise-om von Horstenau-om, a s druge komandantima operativnih trupa na terenu; kompleks SS-a i Sipo i SD-a, koji je obuhvatao kako njegove predstavnike u samoj NDH, tako i njegove vrhovne ustanove u Nemačkoj, a u kome je bilo izvesnih mešovitih nijansa; Volksdeutscher-i u NDH sa »vođaškim narodnosne grupe« Branimirom Altgayer-om na čelu; najzad, nemačke okupacione rukovodne ustanove u Srbiji koje su, inače u retkoj slozi i saglasnosti, sve zauzele po mnogim pitanjima negativan stav prema ustaškoj državi i njenoj politici.

Najvažniji politički faktor Tre eg Reich-a u NDH bio je, nesumnjivo, Siegfried Kasche, nemački poslanik, čija je uloga daleko prelazila okvir u kome se obično kreće u delatnosti i uticaj diplomate akreditovanog pri stranoj vladi. Kasche je stigao u Zagreb 20 aprila 1941 godine, u pratnji Edmunda Veessenmayer-a. Ovaj je imao da ga dovede u vezu sa glavnim ličnostima novoga režima, sa kojima se već poznavao.

Poslanstvo u Zagrebu je od samoga početka obuhvatalo neobičajeno velik broj osoblja. Bilo je podeljeno na ova odeljenja: političko, trgovinsko, kulturno, konzularno, referat za štampu, personalni referat, narodnosni referat i kancelariju. Sem toga su mu dodeljeni atašei, i to: vojni, vazduhoplovni, mornarički, policijski, šumarski i za radnu službu. Pod nadzorom i rukovodstvom poslanstva stajali su Nemački naučni institut i posebna ustanova za vrbovanje radnika. Samo poslanstvo je, prema jednom nepotpunom spisku iz kraja 1941 godine, imalo 132 službenika, a verovatno ih je bilo i više. Pored konzularnog odeljenja poslanstva u Zagrebu, konzularnim stvarima bavili su se još i konzulati u Sarajevu, Dubrovniku i Vinkovcima. Sarajevski konzulat je imao svoju ispostavu u Banjoj Luci.

USTAŠE KOD NADBISKUPA

Odmah posle kapitulacije stare Jugoslavije vratili su se iz emigracije, zajedno sa Pavelićem, ustaški teroristi. Zagrebački nadbiskup Stepinac priredio im je prijem i banket. Na fotografiji: Stepinac okružen ustaškim „povratnicima“

Nema ko poslanstvo u Zagrebu postalo je ubrzo centrom koji je vršio najsnažniji uticaj na sva zbivanja u Paveli evoj državi. Štaviše, Kasche li no je predstavljao gotovo najvažniju politiku aktivu kojom je Paveli raspolagao u svom unutrašnjem politiziranju i u svom odnosu prema Tre em Reich-u i njegovim rukovodiocima. Nasuprot kritici ustaškoga režima kojih je bilo sve više i koji su se sve glasnije javljali u političkim krugovima Hitler-ove Nemačke i u samoj Hitler-ovoj okolini, Kasche je do kraja istupao kao borac za Paveli a, za ustašku vlast u NDH i za interese ustaške organizacije. Uporno je odbijao ma kakvu politiku mogućnost izvan ustaškog režima. Naročito se klonio svakog dodira sa drom Maekom i ostalim rukovodiocima HSS. Za odnos između Kasche-a i Paveli a, a u isto vreme i za uticaj koji je on vršio u unutrašnjoj politici NDH, karakteristična je njegova izjava prema kojoj se on sa Paveli em »sporazumeo ... o beskrvnom eliminisanju« pripadnika male hrvatske nacionalsocijalističke grupe koju je vodio Slavko Govedi , a koja je, navodno, spremala nekakav državni udar protiv ustaške vlasti. Uopšte se može smatrati da je Kasche imao pregled i tačnu sliku o svakom zakonskom nacrtu koji bi ustaški režim pripremao. Njegov je uticaj išao tako daleko da je čak poimeno određivao članove vlade NDH koji bi imali da idu na teren i da tamo drže propagandističke sastanke i zborove.

Vredi se zadržati malo duže na ličnosti ovoga čoveka, koji je u najvećoj meri odgovoran za sve što se zbilo pod ustaškim režimom na hrvatskom tlu, zbog toga što je merodavno uticao na politiku ustaške države.

Siegfried Kasche je pripadao Hitler-ovim jurišnim odredima — SA, u rangu njihovog generala (Gruppenfuehrer) i šefa SA u Hannover-u. Prilikom Hitler-ovog obračuna sa Roehm-om, on je bio jedan od retkih preživelih viših funkcionera SA, zahvaljujući služenju. Sa diplomatijom nije imao nikakve veze sve do 1941. godine. Ribbentrop, kritikovan iz partijskih redova kako u svoj diplomatski aparat nije uveo dovoljno pripadnika i ekspozitornata NSDAP, a sporeći se pritom oko uticaja u vrhu Tre eg Reich-a sa šefom SS-a Heinrich-om Himmler-om, uveo je nekoliko rukovodilaca SA u Ministarstvo inostranih poslova. Ovim potezom je želeo, s jedne strane, da utiša one kritike, a, s druge, da u ini potez protiv Himmler-a,

za koga je SA predstavljala crvenu krpu. Time je Hitler-ov ministar inostranih poslova želeo da odgovori, gestom koji je bio tipičan za njegov mentalitet, na stalne napade i kampanju nipodaštavanja koja je protiv njegove ličnosti i njegove politike vođena iz redova vođstva SS-a. Uglavnom, SA-generalni su tada postavljeni na položaj poslanika u Bukureštu, Bratislavi, Budimpešti i Sofiji. Kasche, predviđen za Beograd, došao je po slomu stare Jugoslavije na čelo nemačkog diplomatskog predstavništva u Paveličevoj NDH.

Ograničen i tvrdoglav, a pritom nimalo ne poznavajući zemlju u kojoj je imao da deluje, problematiku jugoslovenskog prostora i evropskog Jugoistoka, pa čak i bez opštih pojmova o međunarodnoj politici, Kasche je ubrzo po svome dolasku u Zagreb stao potpuno na pozicije ustaške vlade. On se sa njom, a naročito sa Paveličem, identifikovao u upravo grotesknoj meri, tako da je najozbiljnije o tome režimu govorio kao o nečemu čemu i on pripada. Tako je, naprimera, izjavio jednom prilikom nekom drugom visokom nemačkom funkcioneru, pri raspravljanju o izvesnom političkom pitanju, da »mi to ne možemo prihvatiti«, podrazumevaju i pod ovim »mi« ne nemačku vladu koju je u Zagrebu predstavljao, već ustašku vladu kod koje je bio akreditovan. Podrugljivi nadimak »ustaše broj jedan« koji mu je nadenut u nemačkim političkim krugovima, Kasche je smatrao nekom vrstom priznanja i pohvale ili poasne titule, ne osećajući i žalost koja je u nadimku bila sadržana.

Zadržim fanatizmom branio je, koliko je god mogao, ustaški režim od svih kritika iz nemačkog tabora, nastojeći da spreči ili ograniči sve pokušaje drugih nemačkih ustanova i funkcionera koji bi težili da suze slobodu akcije Paveličeve vlade ili da skupe njene kompetencije i njenu »suverenost«. U tim svojim nastojanjima nije imao uvek uspeha. Wehrmacht i SS su praktički uzeli pod svoju potpunu kontrolu »hrvatsko domobranstvo« i dobar deo policiskog aparata NDH, vršeći i regrutacije hrvatskih državljana, izvodeći vojne operacije i egzekutivne zahvate, a sprovodeći uz to i svoju posebnu lokalnu politiku bez mnogo obzira prema vlastima NDH. Ipak je Kasche uspeo da sačuva svoga prijatelja Paveliča i njegove ustaše na vlasti u Zagrebu, protiv svih energičnih nastojanja drugih nemačkih činilaca koji su hteli da taj režim

USTAŠA BROJ JEDAN"

Nema ki Reich je u Hrvatskoj predstavljao, u svojstvu poslanika, SA-general Siegfried Kasche. Ovaj se u tolikoj meri identifikovao' sa ustaškim režimom da je u nema kim krugovima pot-smešljivo nazivom „ustašom broj jedan“. Na fotografiji: Kasche pred Pavelićem prilikom predaje akreditiva

za koga je SA predstavljala crvenu krpu. Time je Hitler-ov ministar inostranih poslova želeo da odgovori, gestom koji je bio tipičan za njegov mentalitet, na stalne napade i kampanju nipodaštavanja koja je protiv njegove ličnosti i njegove politike vođena iz redova vođstva SS-a. Uglavnom, SA-generalni su tada postavljeni na položaj poslanika u Bukureštu, Bratislavi, Budimpešti i Sofiji. Kasche, predviđen za Beograd, došao je po slomu stare Jugoslavije na čelo nemačkog diplomatskog predstavništva u Paveljevoj NDH.

Ograničen i tvrdoglav, a pritom nimalo ne poznavajući zemlju u kojoj je imao da deluje, problematiku jugoslovenskog prostora i evropskog Jugoistoka, pa čak i bez opštih pojmova o međunarodnoj politici, Kasche je ubrzo po svome dolasku u Zagreb stao potpuno na pozicije ustaške vlade. On se sa njom, a naročito sa Paveljem, identifikovao u upravo grotesknoj meri, tako da je najozbiljnije o tome režimu govorio kao o nečemu čemu i on pripada. Tako je, naprimera, izjavio jednom prilikom nekom drugom visokom nemačkom funkcioneru, pri raspravljanju o izvesnom političkom pitanju, da »mi to ne možemo prihvatiti«, podrazumevaju i pod ovim »mi« ne nemačku vladu koju je u Zagrebu predstavljao, već ustašku vladu kod koje je bio akreditovan. Podrugljivi nadimak »ustaše broj jedan« koji mu je nadenut u nemačkim političkim krugovima, Kasche je smatrao nekom vrstom priznanja i pohvale ili poasne titule, ne osećajući i žalost koja je u nadimku bila sadržana.

Zadržim fanatizmom branio je, koliko je god mogao, ustaški režim od svih kritika iz nemačkog tabora, nastojeći da spreči ili ograniči sve pokušaje drugih nemačkih ustanova i funkcionera koji bi težili da suze slobodu akcije Paveljeve vlade ili da skupe njene kompetencije i njenu »suverenost«. U tim svojim nastojanjima nije imao uvek uspeha. Wehrmacht i SS su praktički uzeli pod svoju potpunu kontrolu »hrvatsko domobranstvo« i dobar deo policiskog aparata NDH, vršeći i regrutacije hrvatskih državljana, izvodeći vojne operacije i egzekutivne zahvate, a sprovodeći uz to i svoju posebnu lokalnu politiku bez mnogo obzira prema vlastima NDH. Ipak je Kasche uspeo da sačuva svoga prijatelja Pavelja a i njegove ustaše na vlasti u Zagrebu, protiv svih energičnih nastojanja drugih nemačkih činilaca koji su hteli da taj režim

„USTAŠA BROJ JEDAN“

Nema ki Reich je u Hrvatskoj predstavljao, u svojstvu poslanika, SA-general Siegfried Kasche. Ovaj se u tolikoj meri identifikovao sa ustaškim režimom da je u nema kim krugovima potmešljivo nazivom „ustašom broj jedan“. Na fotografiji: Kasche pred Pavelićem prilikom predaje akreditiva

uklone kao pre svega politički nezreo i zato nepogodan za nemačke interese. Isto tako je i do kraja uspeo da sačuva političku fikciju o »nezavisnosti« NDH, koja je, ustvari, za Tre i Reich i njegove vojne interese predstavljala, naročito u završnim fazama rata, opterećujući je. I za najteže ustaške zločine nalazio je opravdanja i sva zverstva i masakre proglašavao umesnim ili bar razumljivim protivmerama protiv neprijatelja ustaštva.

Kasche je na ovaj način ne samo branio režim kod koga je bio akreditovan nego se, štaviše, povezivao sa njim u nizu prilika radi sprečavanja mera koje bi druge nemačke ustanove nameravale da sprovedu u NDH, a koje bi išle nauštrb fiktivnom suverenitetu te državne tvorevine. Pritom se nije libio ni da u slučaju otvorenog sukoba sa moćnim aparatom SS-a (naprimjer oko pitanja formiranja muslimanske SS-divizije u Bosni). Za uklanjanje svoga najistaknutijeg protivnika među njima nemački eksponentima u Zagrebu, generala Glaise-a von Horstenau-a, on se koristio i Pavelićevom pomoćju. Krajem oktobra 1944. godine, kada je nemačka pozicija na Jugoistoku bila pred potpunim slomom i kada je već i deo NDH već bio oslobođen, Kasche je zahtevao od vrhovnog komandanta Vojne grupe F da se u opštenju prema Ministarstvu oružanih snaga NDH, ustaškim organizacijama i svima ostalim vlastima i ustanovama NDH vodi računa o »hrvatskom suverenitetu«. Još u februaru 1945. godine pokušao je Kasche da obrazuje, u zajednici sa Ministarstvom inostranih poslova NDH, neku vrstu zajedničke spoljnopolitičke informativne službe.

Za razumevanje nemačke politike prema NDH i okvira u kojima se kretala obavешtajna služba Tre i Reich-a na toj teritoriji, poznavanje ličnosti, gledišta i delatnosti Kasche-a od bitne je važnosti. Uprkos toga što je najveći deo NDH predstavljao operativno područje na kome su stvarnu vlast vršili, dobrim delom, predstavnici Wehrmacht-a, uprkos apsolutnoga uticaja Tre i Reich-a na celokupnu politiku ustaškoga režima, ipak su zahvaljujući i Kasche-u sačuvani izvesni obziri prema formalnoj suverenosti ustaške državne tvorevine i ulozi Pavelića kao njenog šefa.

Drugi važan faktor Tre i Reich-a u NDH predstavljali su rukovodioci Wehrmacht-a koji su bili na raznim položajima

ma u Hrvatskoj ili su na njenoj teritoriji komandovali operativnim jedinicama. Tu je glavnu ulogu igrao general d-r Edmund Glaise von Horstenau koji je postavljen za »Nema kog opunomo enog generala u Hrvatskoj«. O njemu, njegovim politikim shvatanjima i, naročito, o njegovoj vrlo značajnoj politici ko-obaveštajnoj ulogi biće kasnije iscrpno rečeno. Na ovom mestu treba istaći i da je on, nasuprot Kasche-u, od početka gledao kritički na rukovode u ustašku ekipu, smatrajući je štetnom za nemačke interese i uzrokom svih političkih i vojnih teškoća sa kojima se Treći Reich morao nositi u hrvatskom prostoru, a i u drugim delovima raskomadane Jugoslavije.

U vojnom pogledu je do u zimu 1941—1942 godine Nemačka bila relativno slabije zainteresovana za situaciju u NDH. Rat na Istoku apsorbovao je sve njene vojne snage, narodni ustanak u Jugoslaviji još nije tretiran kao ozbiljan vojni problem kako je to kasnije učinjeno, a »italijanske osetljivosti« pretstavljale su prepreku koja se morala uvažavati. Wehrmacht i njegovi predstavnici davali su savete i ograničene količine ratne spremne, ali su se uzdržavali od pružanja znatnije pomoći NDH za izgradnju »domobranstva«. Službeno se smatralo da je ta pomoć stvar koju treba da priloži Italija u kolevku nove državne tvorevine. Međutim krajem 1941 godine ukazala se potreba da u Bosni interveniše nemačke vojne snage, a u jesen 1942 godine obrazovana je i ustanova »Zapovednika nemačkih jedinica u Hrvatskoj« sa sedištem u Slavonskom Brodu. Postepeno je došlo do sve većeg podređivanja »domobrana« pod komandu Wehrmacht-a i do stvaranja jedinica sa nemačkim rukovodstvom, a hrvatskim ljudstvom. Najzad je, posle italijanske kapitulacije, cela teritorija NDH potpala u vojnom pogledu pod Vojnu grupu F, čije je sedište bilo u Beogradu. Na toj teritoriji operisala je Druga tenkovačka armija pod komandom generala Rendulic-a, čiji se štab nalazio u Vrnjačkoj Banji. Otada su, praktički, veliki delovi NDH došli u ruke ili manjoj meri pod stvarnu upravu Wehrmacht-a, pri čemu je formalno priznavano i dalje postojanje upravnih vlasti NDH na njima.

Vredi pomena da se Wehrmacht pri svojim operacijama u NDH nije pridržavao kvote streljanja od 1 : 100 koju je bio u Srbiji naredio general Boehme prilikom svoje »kaznene

ekspedicije«. Ovo je bilo od važnosti ve 1941 godine, ka a^ je 718 pešadiska divizija bila prešla preko Drine u isto nu Bosnu. Glaise von Horstenau i Kasche tada su zajedni ki preduzeli akciju kojom je pitanje odmazdi povereno vlastima NDH i propisima koje bi ove izdavale. Tek kasnije je Rendulic ustanovio- kvotu od 1 : 50, ali sa izvesnim ograni enjima..

im se u NDH pojavio Wehrmacht, pojavile su se naporedno s tim i kritike na ra un ustaške politike i nekih ustaških postupaka. Kritike su se odnosile na teroristi ke metode i masovne masakre koje su inile ustaške jedinice pridružene nema kim trupama. One nisu proizašle iz humanih pobuda, ve isklju ivo predstavljaju posledicu ocene nekih nema kih komandanata da zlo ina ki postupci i teror nad stanovništvom mogu u izvesnim slu ajevima izazvati suprotno* dejstvo od željenog, to jest mogu doprineti daljem rasplamsavanju NOB. Komandant ve pomenute 718 pešadiske divizije, general Fortner, podneo je jula 1942 godine zahtev Glaise-u von Horstenau-u i vojnom zapovedniku Srbije, generalu Bader-u, da mu se preda sva. komanda i nad ustaškim formacijama, koje su dotada postupale sasvim na svoju ruku, a esto i u potpunoj suprotnosti sa interesima i sa operativnim planovima komandanta divizije.

Fortner je preduzimao i odre ene mere da suzbije sve ono za šta je smatrao da mu može ometati ispunjavanje zadatka koji je dobio. Tako je naredio da se sprovede istraga protiv komandira jedne ustaške ete zbog po injenih zloina, obrazlažu i to da se njegovim držanjem teško ugrožava »pacifikacija« isto ne Bosne, »koja je stajala života i nema ke vojnike«. Nemiri koji su se pojavili u Vlasenici, juna 1942 godine, prema Fortner-u rezultat su zlo ina koje je po inio taj ustaški oficir. Pokazuju i time koji je povod njegove žalbe od jula 1942 godine, Fortner konstatuje da su ustaše u isto -noj Bosni ne samo objekt straha ve i duboke mržnje, i da je njihova pojava dovoljna da itava sela odbegnu u šumu. Dela koja oni ine predstavljaju, kako Fortner isti e, najbolju propagandu protiv NDH, i to naro ito na teritoriji »na kojoj se pretstavnici te države sada uopšte mogu održavati jedino pod zaštitom nema kog oružja«. Fortner zahteva da se protiv »ovakvih zlo inaca« (misle i pritom na ustaše) postupi najoštrije svima sredstvima i da se izreknu protiv njih najstrože kazne,

s tim da one budu i izvršene i javno obznanjene. On tvrdi da se u protivnom prevladati »uskoro opšte shvatanje da se ova nedela vrše uz pretnu toleranciju nema tih jedinica ili čak na njihov potsticaj«. U svojoj žalbi nema ni general isti e da njegove jedinice zbog ovakvih postupaka ustaša moraju da se upuštaju u nove akcije i da -daju nove žrtve, pa se nema ni vojnici pitaju zašto njihovi rukovodioci odmah ne intervenišu i ne kazne po inioce tih nedela, ve pasivno čekaju da se zbog ovih razviju neredi, koji zahtevaju ponovnu upotrebu nema tih trupa.

Karakteristično je da je Glaise von Horstenau ovu žalbu doslovce preneo ministru inostranih poslova NDH Lorkoviću, naglasivši da u potpunosti deli Fortner-ova shvatanja. Kao jedna od mnogih, Fortner-ova žalba predstavlja karakteristično mišljenje jednog dela rukovodilaca Wehrmacht-a o ustašama i njihovoj delatnosti, a pokazuje i sa kojih pozicija i zbog kakvih interesa potiče ova kritika.

Isto kritičko mišljenje delio je i komandant 2 tenkove armije, general Lothar Rendulic, koga ustaše zbog toga nisu trpeli. Rendulic, mada je komandovao svima jedinicama Wehrmacht-a koje su operisale na teritoriji NDH i znatnim delom oružanih snaga NDH, napominje u svojim memoarima da je Pavelić u »svakako bilo jasno da se njegov režim bez nema tih trupa u zemlji ne bi mogao održati«. On dalje konstatuje da kod Pavelića nije »naisao ni na kakvu konstruktivnu ideju kako bi se to stanje moglo popraviti«. Rendulic isti e da je njegovo držanje prema Paveliću i ustašama izazvalo kritiku Kasche-a i Ribbentrop-a, i naglašava da se u oceni situacije u NDH potpuno saglasio sa Glaise-om von Horstenau-om.

Naravno, preke upuivale su ustaške vlasti rukovodiocima Wehrmacht-a zbog njihove kolaboracije sa etnicima. Ova kolaboracija je naravno ito vidno došla do izražaja u Bosni gde su komande Wehrmacht-a istupale u operacijama zajedno sa etnicima, smatraju ih najsigurnijim saveznicima u borbi protiv NOP-a. Da je ta činjenica i dalje komplikovala ve i ina e zamršeno stanje u NDH, ne treba naravno ito isticati.

Na svaki način se mnogi predstavnici Wehrmacht-a na teritoriji NDH pojavljuju kao kritičari ustaške rukovode e

„PACIFIKATORI" BOSNE

U NDH su ve od samog po etka njenog postojanja nastali teški unutrašnji nemiri. Strahoviti progoni srpskog stanovništva i svih protivnika ustaškog režima izazvali su o ajni ki otpor naroda. Poziv KP'J na ustanak pokrenuo je narodne mase u borbu za oslobo enje. Protiv ustanika u Bosni istupili su zajedni ki ustaše pod rukovodstvom ustaškog pukovnika Franceti a (levo) i Wehrmacht pod komandom generala Fortner-a (desno). Kuda su njihove jedinice prošle, ostala su samo zgarišta. Ova akcija „pacifikacije" sprovedena je naro ito u isto noj Bosni

ekipe i njene praktične politike, što se ogledalo i u njihovim izveštajima koje su upućivali pretpostavljenim ustanovama u Reich-u.

*

Treći i nemački faktor u NDH, pored diplomatije i Wehrmacht-a, bio je SS u svojim raznim oblicima. U Zagrebu je, od aprila 1941. godine, funkcionisao Einsatzkommando Sipo i SD-a, koji je bio podređen Einsatzgruppi: u Beogradu. On je 1942. godine zamenjen ustanovom policijskoga atašea pri nemačkom poslanstvu, — ne bez učesnika Kasche-a, koji je bio energično tražio da se Einsatzkommando povuče jer se ne može dozvoliti da on deluje u »suverenoj hrvatskoj državi«. Godine 1943. uputio je Himmler u NDH svoga eksponenta koji je, ustvari, po svome delokrugu i svojim kompetencijama bio Viševodnjača SS i policije. Da bi se sačuvala fikcija suverenosti NDH, dat mu je naziv »punomoćnik Reichsfuehrer-a SS«. Tada je ustrojen SS-policijski aparat sa oblasnim ustanovama koje su odgovarale, donekle modifikovanim, ali iama SS i policije kakve su postojale, naprimera, u Sloveniji i Istri. Sem toga je u Hrvatsku upućen i jedan zapovednik Sipo i SD-a sa svojim osobljem, koji se pojavljuje i kao šef »Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Hrvatsku«. I ovaj je formirao na teritoriji NDH regionalne ogranke pod nazivom Einsatzkommandi. Te su komande po strukturi i delatnosti bile slične komandama Sipo i SD-a kakve su bile formirane, naprimera, u Sloveniji, naravno, sa izmenama koje je iziskivala specifična situacija na terenu na kome su delovale. Celi ovaj aparat, mada priznaju i formalno policijsku vlast nadležnim organima NDH, prekrilao je teritoriju Paveličeve države mrežom svojih ustanova, koje su, uglavnom, obavljale obaveštajnu delatnost, ali vršile takođe i izvršne radnje.

Sem ovog aparata pojavio se na teritoriji NDH još i oružani SS (Waffen-SS), dakle, oružana formacija SS-a, koja je najpre regrutovala Volksdeutscher-e, bez obzira na njihovo državljanstvo NDH, a zatim i bosanske muslimane, od kojih je formirana jedna potpuna i jedna nepotpuna divizija. Sve ovo je vršeno bez ikakvih obzira prema suverenosti, za koje nije bilo ni riječi Kaschea toliko starog. Pomoćnik Reichsfuehrer-a SS, SS-general Kammerhofer, organizovao je posebnu žandar-

meriju, u kojem su sastavu, sem Volksdeutscher-a, bili i hrvatski žandarmi. Njemu je podređena i žandarmerija NDH u svima operativnim područjima, a to je značilo, praktički, u gotovo cijeloj Paveli evojoj državi. Njegovi se predstavnici na terenu nisu uzdržavali od kritike pojedinih stavova i postupaka ustaške vlasti odnosno onog ustaškog delovanja za koje su smatrali da ne ide u prilog nemačkih interesa. BdS za Hrvatsku, SS-potpukovnik Hermann, smatrao je da je na in na koji ustaše upravljaju u NDH u priličnoj meri efektan za nemačke interese, a u Kasche-u je gledao eksponenta radikalnog ustaškog kursa, protiv koga ustaju sve ostale nemačke ustanove u NDH. I ovde se, dakle, pojavljuje isti motiv kao kod generala Fortner-a: izvesna kritika na račun Paveli a i njegove ekipe prouzrokovana je uverenjem da vladajuća ustaška grupa svojim metodima nanosi štetu nemačkim interesima, a ne nekakvim humanim ili etičkim razlozima.

Između Kasche-a, s jedne, i predstavnika Wehrmacht-a i rukovodilaca SS-a i Sipo i SD-a, s druge strane, postojala su stalna trvenja zbog različitih ocena i tumačenja o tome šta šteti a šta koristi nemačkim interesima u NDH. Pobornici jedne linije borili su se protiv zastupnika druge linije. Protiv Kasche-ovih shvatanja istupili su i generali Glaise von Horstenau i Rendulic (ne govore i o njihovim potčinjenim komandantima) i punomoćnik Heinrich-a Himmler-a, SS-general Kammerhofer, i BdS Hermann, pa i komandant V SS-ovskog armiskog korpusa, SS-general Phleps. Oni su vršili i pokušaje u Reich-u, da dovedu do izvesnih izmena u NDH, do smenjivanja Kasche-a, pa i njegovog štićenika Paveli a. Međutim Ribbentrop je uporno držao Kasche-ovu stranu. Phleps je, sredinom 1944 godine, lično intervenisao u Hitler-ovom Glavnom stanu kod Himmler-a, pa je tada izgledalo kao da će Kasche biti konačno opozvan. Ali baš u to vreme je Paveli došao u posetu Hitler-u i isposlovao ne samo da mu Kasche ostane u Zagrebu već u isto vreme i da iz Zagreba bude uklonjen njegov i Kasche-ov najvažniji protivnik, general Glaise von Horstenau. Posle ovog poslednjeg neuspeha nastupila je u nemačkim ustanovama u NDH rezignacija, a zavladao je uverenje da se Kasche ne može maknuti s položaja, niti promeniti situacija u NDH.

Bilo je kritika ustaškog režima i od strane predstavnika nemačke manjine u NDH, mada im je ovaj blok specijalnim za-

konodavstvom odobrio posebni javnopravni status i omogućio fakti no stvaranje države u državi. Oni su smatrali da je ustaška politika izvor sve veće ogorčenja narodnih masa, i negodovali što posledice toga treba da ispaštaju pripadnici nemačke narodnosne grupe. Pritom su zaboravljali koliko su i sami svojim radom i nastupom izazvali to ogorčenje protiv sebe. Izveštaji koje je u Berlin SS-ovskim ustanovama za rad sa Volksdeutscher-ima dostavljao »vođa narodnosne grupe« Altgayer možda su u pogledu kritike i prikaza stvarne situacije u NDH potpuniji i zanimljiviji od svih koje su razne nemačke ustanove iz Pavelićeve države slale u Reich.

*

Na račun ustaške vlasti i njenih postupaka u NDH naravno su kritički istupali organi vojne okupacije u Srbiji, smatrajući i da takav rad ustaša ugrožava vojne interese Trećeg Reich-a. Ne dovodeći u pitanje opravdanost razbijanja Jugoslavije, formiranja NDH i ostalih osnovnih principa nemačke okupacione politike na jugoslovenskoj teritoriji, nemački rukovodioci i faktori u Srbiji smatrali su da je baš radi uspeha te nemačke politike potrebno obuzdavanje pa i smenjivanje ustaške garniture koja je vladala u NDH. Po njihovom mišljenju jedna vladajuća garnitura koja se nije toliko kompromitovala kao Pavelićeva bila bi mnogo korisnija za Treći Reich, ne bi izazivala toliko tešku a i brigu koje su padale i na nju i nemačkog okupatora i uspešnije bi doprinela »pacificaciji« teritorije na kojoj se razbuktao narodni ustanak. U pogledu ove ocene, rukovodioci Wehrmacht-a u Srbiji potpuno su se slagali sa Glaise-om von Horstenau-om, sa kojim su održavali i veze o tome pitanju.

Karakterističan za mišljenje koje je vladalo u štabu Vojnog zapovednika Srbije jeste, naprimer, izveštaj koji je februara 1942. godine podneo kapetan Kalmar, pripadnik odeljenja I. toga štaba, pošto se vratio sa jednodnevnog službenog putovanja teritorijom NDH. U svome izveštaju Kalmar navodi da su nemački vojni krugovi u NDH, i to nemački general u Zagrebu (Glaise von Horstenau) i tamošnja Feldkommandantura, zabrinuti položajem zbog postupaka ustaša. Uz nabranje nekoliko primera teških masovnih zverstava, u izveštaju se ističe mišljenje da je za pojavu i razvoj narodnog

ustanka u Jugoslaviji umnogome kriva situacija koja zbog tih postupaka vlada u NDH. Kalmar veli da je posmatrao na stanici u Jasenovcu grupe ustaša koje su se tamo smeštale u vagone odnosno iskrcavale iz voza. »Stajali su tu«, veli Kalmar, »u oporima i izgledali kao gangsteri, baš uvezeni iz ikaga, koji su bez ikakvih ograda spremni na svako nedelo. Nedisциплиnovanost tih ljudi ni im se ne može prevazi i«.

Na kraju izveštaja Kalmar daje i objašnjenje zašto ga, kao predstavnika Wehrmacht-a interesuju prilike u NDH. On navodi svoj razgovor sa Kasche-om, u kome je ovome ukazao na to da se »hrvatski problem« ne sme posmatrati izolovano, da ne postoji samo uzajamno dejstvo izme u prilika u NDH i zbivanja u Srbiji, ve da odatle »izviru dejstva i prema celokupnosti nema kih interesa u jugoisto noj Evropi, a da ta dejstva staju živote stotina nema kih vojnika«. Kasche je na ovo¹, kako Kalmar navodi, rekao da je svestan da u Hrvatskoj vlada sasvim minimalna manjina, ali da on »ipak mora postupati onako kako glasi nalog koji je dobio«. Štaviše, Kasche je izjavio da e podržavati ustaše » ak i ako e vlada za sobom imati samo pola procenta«.

Izveštaj kapetana Kalmar-a upe atljivo isti e razloge zbog kojih su razne nema ke ustanove zauzimale kriti ki stav prema ustašama i pokušavale da ih uklone s vlasti. U pitanju je bilo uverenje tih krugova, a u prvome redu Wehrmacht-a, koga se to najviše i ticalo, da ustaše ne vrše svoj posao onako kako to odgovara nema kim vojnim interesima. Motiv za kritike bilo je uverenje da bi kakva druga kvislinška ekipa u Zagrebu mogla na drugi na in voditi politiku, koja bi bila pogodnija za nema ke interese, a stajala manje života nema kih vojnika. Kritike su, dakle, polazile od sebi nog gledanja, s jedne, i od pogrešne ocene situacije, s druge strane. One su proistekle iz verovanja da je uzrok narodnom ustanku bilo postupanje sa narodnim masama kakvo su u svojoj državi zavele ustaše.

Kao što je Vojni zapovednik Srbije izveštavao Berlin, uglavnom, na liniji citiranog Kalmar-ovog izveštaja, tako isto je i BdS u Beogradu prikupljao materijal o ustaškim zverstvima i na osnovu njega obaveštavao RSHA. Prava argumentisanja ogleđa se, naprimer, u izveštaju od maja 1942 godine koji je podnesen, sem RSHA-u, još i punomo niku

Ministarstva inostranih poslova Reich-a u Srbiji, d-ru Benzler-u. Iznevši mnoštvo podataka iz NDH prikupljenih od o e-vidaca, BdS isti e mišljenje da uzrok »nemirima u Hrvatskoj« leži u nesposobnosti ustaša da ustroje ispravnu upravu i da obuzdaju »muslimanski i ustaški podljudski elemenat« (das muselmanische und Ustascha-untermenschentum). Za ustaše d-r Schaefer upotrebljava, dakle, onaj isti pogrđni izraz koji je nacisti ka propaganda stvorila za Jevreje i boljševike¹). Postoji, naglašava BdS d-r Schaefer, opasnost da e kona no »ovaj podljudski elemenat postati opasnost za osovinsku politiku koja e dejstvovati izvan granica Hrvatske, pogotovu što italijanska politika tako e pokazuje samo jedan jasni pravac, a taj je da isturi svoj uticaj sve do ma arske granice i da stavi ruku na celu Bosnu i Slavoniju«.

U drugom jednom izveštaju, upu enom li no šefu Gestapo-a Heinrich-u Mueller-u, BdS navodi da usled »nepojmljivih zverstava« srpsko stanovništvo u Bosni sti e sve vrš e uverenje da je donesena kona na odluka o njegovom istrebljenju. Zbog toga, veli Schaefer, ustanici dobijaju neprekidno novoga priliva iz redova »zaplšenih i o ajnih Srba, rešenih na sve, koji u osnovi uopšte ne idu ni za kakvim politiki kim ili ak komunisti kim tendencijama, ve jedino brane goli život, svoj i svojih najbližih srodnika, a ako je mogu no i svoju imovinu. Izbeglice, koje beže u Srbiju pred srednjevekovnim ubijanjem i paljevinama, stalno unose nemir i u ovdašnju oblast...«. Schaefer ta no konstatuje da »ne samo sveukupno srpsko stanovništvo nego i ostali susedni narodi kona no ine odgovornim Reich za ovo varvarstvo, jer svako sebi objašnjava da se Hrvatska nikada ne bi smela usuditi da neprekidno po- injava takve grozote kada to Reich ne bi tolerisao«.

*

Bujica izveštaja sa negativnim ocenama o ustašama i njihovim postupcima navela je Hitler-a da u jesen 1942 godine održi konferenciju, kojoj su prisustvovali, sem njega, njegovi najbliži vojni saradnici: feldmaršal Keitel i generali Jodl i Warlimont, zatim Ribbentrop i Kasche. Tema konferencije

*) Untermensch doslovce zna i „pot ovek“, dakle nešto što je niže od oveka, što ne zasluđuje ime oveka.

bila je verodostojnost izveštaja iz NDH, pouzdanost političkih ocena i razlika između vojnih i političkih izveštaja, a tako je i problem da li treba pomoći izgradnju oružanih snaga NDH ili izgradivati hrvatske jedinice u okviru Wehrmacht-a. Vojni predstavnici na konferenciji istakli su u odnosu na NDH »najviše u skepsu i mnogo odbijanja«, — kako to formuliše Kasche govoreći o tome sastanku. Naravno, sam Kasche je zastupao mišljenje koje je bilo diametralno suprotno gledištu generala. Sudeći po Kasche-ovom prikazu — jedinom koji je o toj konferenciji sačuvan — obe su strane zastupale svoja gledišta dosta žučno, naročito u pitanju jesu li ta ni njegovi izveštaji ili potpuno suprotne informacije kojima je raspolažao OKW, a koja je ocena situacije pravilnija. Po Kasche-u je Hitler, slušajući i ovo raspravljajući, ubacio zabrinuto: »Zaista je šteta što se tako malo zna«.

Svakako je, na kraju, o igledno prevagnuo Ribbentrop sa Kasche-om, jer to proizlazi već iz činjenice da je u NDH ostalo sve po starom. Generali su sa svoje strane preduzeli, međutim, sve da dobiju bar »domobranstvo« NDH pod svoju kontrolu, što im je ubrzo i pošlo za rukom.

Drugi sli ni sastanak kod Hitler-a održan je u proleće 1944. godine, nekoliko dana pošto su ga posetili tadašnji predsednik vlade NDH Nikola Mandić i ministar inostranih poslova Stjepan Perić. Generali su o položaju u NDH govorili na osnovu dokumentarnog materijala, kojom su prilikom iznesene vojne, političke i ekonomske slabosti ustaške države, uključujući i pitanja moguće obezbeđenja protiv njenog otpadništva od Trećeg Reich-a. Kasche, koji i o ovoj konferenciji jedini daje sačuvani opis, navodi da je rezultat svih ovih prikaza bio »naglašena skepsa prema NDH i njenom držanju«. On je tom prilikom pokušao da iznese opet protivno mišljenje, kako sam navodi, bez ikakvih dokumenata i dokaza. Tom prilikom je pokušao da dovede do ukidanja itavog niza mera koje su Wehrmacht i SS već bili sproveli u NDH, mobilizujući tamo ljudstvo za svoje formacije. Tražio je da se sve te vojne i policijske jedinice predaju ustaškom rukovodstvu, — još jedan dokaz da se osećao braniocem Pavelićevih interesa. Njegova traženja su, naravno, odbijena. Iz njegovih vrlo subjektivnih i jednostrano obojenih prikaza proizlazi, takođe, da je tražio da se opozove komandant 2. tenkovske armije, general

Rendulic, protiv koga su ustaše bile podigle dosta žalbi. Hitler je tom prilikom rekao Kasche-u da je želeo da mu predoči kakva su shvatanja najviših ustanova Wehrmacht-a i SS-a NDH. Sam Kasche priznaje u svome opisu ovoga sastanka da Hitler njegovim prigovorima protiv ovih shvatanja »nije pridao naročitu važnost«.

Pri svemu tome je Kasche ostao na svome položaju u Zagrebu, a Pavelić na čelu NDH. Verovatno treba ovo objasniti, pre svega, Ribbentrop-ovom upornošću u koja je proistekla iz prestižnih razloga, podjarenih negativnim mišljenjem ostalih faktora o njegovoj politici. Isto tako, od značaja je bilo, po svoj prilici, Hitler-ovo nepoverenje prema generalima i njihovim političkim ocenama. Zatim, Hitler je u onome što je bilo od važnosti kontrolisao NDH, ukoliko je to bilo moguće s obzirom na NOP. Uostalom, mogao je s pravom postaviti pitanje da li bi nekakvo umanjivanje vladavinske kvasilniške garniture u Zagrebu uopšte moglo uticati na NOP i oslabiti borbu naroda protiv okupatora. Najzad, kakav god bio, Pavelić je ideološki Hitler-u bio blizak, neuporedivo bliži od svih ostalih lica koja bi mogla doći u obzir za njegovo nasleđe. Bio bi to loš presedan da veliki diktator Hitler smeni maloga diktatora Pavelića, koji je od malobrojnih saveznika i raznih kvasilinga najverniji i najglasniji u isticanju te svoje vernosti. To su, po svoj prilici, bili motivi koji su prouzrokovali Hitler-ovo držanje prema Paveliću i njegovim ustašama, a i prema Kasche-u, ovekome koji je sa njima bio najintimnije povezan.

Bilo bi, uostalom, pogrešno pretpostaviti, na osnovu prikazanih kritika ustaškoga režima i njegovih postupaka, da su se jedinice SS-ovskog i policiskog aparata i Wehrmacht-a prema stanovništvu ponašale mnogo drukčije od kritikovanih ustaša. Njihovi postupci bili su više sistematski i proračunati. U praksi su, međutim, razlike bile veoma male, pogotovu za samo terorizano stanovništvo. Tamo gde su donošene stvarne odluke, to jest u vrhu Treteg Reich-a, tim se razlikama praktički nije pridavao nikakav značaj.

Na sastanku von Ribbentrop-a sa grofom Ciano-m, održanom decembra 1942. godine u prisustvu feldmaršala Keitel-a i italijanskog maršala Cavallera, raspravljalo se o situaciji u NDH. Von Ribbentrop je još jedared zvanice ponovio da je

Nema ka politiki nezainteresovana »u pogledu Hrvatske« Njoj je jedino u interesu da za vreme rata tamo »ne nastarju nova gnezda otpora«, da železničke pruge koje prolaze teritorijom NDH ostanu u ispravnom stanju i da funkcioniše ekonomska razmena, naročito isporuka boksita. Keitel, dajući vojna objašnjenja posle ovih Ribbentrop-ovih reči i (koje su, uostalom, bile u očitom neskladu sa pravom situacijom u NDH i sa ponašanjem tamošnjih nemačkih predstavnika), ukazao je na to da je »Fuehrer« izjavio »da prema srpskim ustanicama treba biti nemilosrdan«, da treba do temelja spaliti svako selo u kome se nalaze partizane. Dva meseca kasnije, februara 1943. godine, Ribbentrop je naglasio italijanskom ambasadoru u Berlinu, Dinu Alfieri-ju, da »bande moraju biti uništene«, i to kako muškarci, tako i žene i deca, »jer njihov opstanak ugrožava opstanak italijanskih i nemačkih ljudi, žena i dece«.

Ovom jasno iznesenom na elnom stavu nije potreban nikakav komentar. Ribbentrop-ove i Keitel-ove reči pokazuju da su i Ministarstvo inostranih poslova Reich-a i OKW usvojili netačan i tendenciozan prikaz koji su o karakteru NOP-a dali ustaška vlada i njen zaštitnik, nemački poslanik u Zagrebu: da su ustanici, pripadnici NOP-a, —Srbi koji su spojili svoj besni antihrvatski i antinemački šovinizam sa komunističkom ideologijom, koji su protivnici evropske kulture zbog svojih veza sa pravoslavljem, sa Rusijom, sa panslavističkim antigermanstvom. To je usvajanje teorije o »srbokomunizmu«, teorije koju su isticale ustaška propaganda i ustaška diplomatija u svome nastojanju da iskrive karakter NOP-a. Uostalom, Kasche je ne samo svojim izveštavanjem nego i aktivnim intervencijama nastajao sprečiti, koliko je god to bilo u njegovoj moći, da se sazna za stvari koje su se zbivale u NDH. Tako je, naprimera, onemogućio i pomenutom kapetanu Kalmar-u da potraži u ustaškim koncentracionim logorima razna lica po nalogu Vojnog zapovednika Srbije. Isto tako se usprotivio traženju okupacionih vlasti u Srbiji da se dozvoli iseljenje iz NDH u Srbiju mnogim licima koja su zbog svoje srpske nacionalnosti bila internirana u ustaškim koncentracionim logorima.

Nemci se nisu zadovoljili odreivanjem samo osnovne političke orijentacije ustaškog režima, korišćenjem ekonomskih i vojnih kapaciteta NDH u svoje ratne svrhe, već su politički

i obaveštajnim metodama nastojali da do najveće mere osiguraju široke pozicije u NDH. Uprkos formalnog priznavanja suvereniteta NDH, mešanje nemačkih organa bilo je svestrano i zadiralo je u sve životne oblasti. Karakteristični su primeri koji pokazuju do koje su se mere Nemci mešali u personalna pitanja državnog aparata NDH. Tipičan primer za ovo jeste slučaj sa Pavelićevim ministrom inostranih poslova, Stjepanom Perićem, koji je posle svega nekoliko meseci ministrowanja morao biti povučen na nemački zahtev. Razlog za ovo bio je što je Perić uputio poslanstvu NDH u Berlinu nalog da podnese Ministarstvu inostranih poslova Reich-a protestnu notu zbog izvesnih izgredata Wehrmacht-a u Dalmaciji, a što je ta nota ispala oštrija nego što je to Ribbentrop bio spreman da dopusti. Ribbentrop je naročito zamerio što se u notu tražilo kažnjavanje krivaca za ekscese, pa je naredio Kasche-u da odmah kategorički zahteva udaljavanje Perića iz vlade NDH.

Sličnog mešanja bilo je, razume se, u još mnogo većim merama na nižem nivou. Kada je Eugen Kvaternik, raniji šef ustaške policije, koga je Pavelić smenio i koji je posle toga živeo u Slovačkoj i Austriji, hteo februara 1944 godine da se vrati u NDH, pri čemu se govorilo i o tome da bi mogao biti ponovo postavljen na kakav položaj, BdS u Zagrebu je istakao svoje protivljenje ovim planovima. Kvaternik se zaista posle toga nije više vratio u Zagreb.

Intervencija nemačkih predstavnika išla je naniže čak do lokalnih službenika. Tako je, naprimer, ustanova Abwehr-a u Zagrebu, marta 1943 godine, zatražila preko policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u Zagrebu da se smeni sreski na čelu u Križevcima, Gotthardi, pošto je Abwehr raspolažao informacijama o njegovim navodnim simpatijama za partizane. Policijski ataše je stvar izneo poslaniku sa traženjem da ovaj zahteva smenjivanje sumnjivoga funkcionera.

Za karakterisanje faktičnog uticaja koji je vršio Treblinka i Reich u NDH od samog početka života Pavelićeve države vrlo je zanimljiva, naprimer, činjenica da je jedan mladi i SS-ovski oficir, potporučnik SS-a Scheiber, postao glavni organizator i operativni oficir takozvanog »Poglavnikovog tjelesnog združenja«, to jest Pavelićeve elitne ustaške trupe. Scheiber je dobio čin ustaškog majora, zadržavši i svoj status u SS-u, a u svojoj dužnosti u »Tjelesnom združenju« nosio je ime Gvozdić.

Ilustrativan primer u tom pogledu pruža i takozvano »rešenje jevrejskog pitanja« u NDH. Nemci, a specijalno predstavnici RSHA, tražili su od samog po etka da se taj »problem« reši na najradikalniji na in, to jest uništenjem Jevreja. Iz mnoštva razloga, o kojima e još biti iscrpno re i na drugom mestu, likvidiranju Jevreja vlada NDH je upo etku nesistematski pristupala. U leto 1942 godine RSHA je poslao u Zagreb svog stru njaka za to pitanje, koji je dodeljen policiskom atašeu pri nema kom poslanstvu u Zagrebu. Ubrzo je transport za transportom Jevreja iz NDH upu ivan u logore smrti na teritoriji Reich-a i u okupiranoj Poljskoj. Na taj je na in, dakle, NDH izru ivala svoje gra ane jednoj stranoj zemlji koja je te ljude preuzimala radi njihovog uništenja. Celi posao oko prikupljanja i predaje Jevreja imale su da vrše-vlasti NDH, ali njime je rukovodio predstavnik RSHA.

Najzad se na ovome mestu može pomenuti i posebna politika Tre eg Reich-a prema muslimanima u NDH, vo ena mimo službene linije i Kasche-a, a i u raskoraku sa željama Paveli eve države. U ovome pitanju uspeo je Himmler, nasuprot shvatanju Ribbentrop-a, da dobije od Hitler-a saglasnost za formiranje posebne SS-divizije, sastavljene od bosansko-hercegova kih muslimana. U isto vreme je i Wehrmacht obrazovao diviziju sa nema kim komandnim sastavom, a hrvatskim ljudstvom. Ovo formiranje nema kih divizija od ne — nema - kih državljanja NDH re it je primer za sve što je napred govoreno o pravom politi kom odnosu izme u Tre eg Reich-a i ustaške države. Formiranje muslimanske SS-divizije, poznate pod nazivom »Handžar-divizija«, izraz je posebne politike koju je Tre i Reich preko SS-a poveo prema muslimanskim državljanima NDH, a preko glave vlade svoga satelita.

Mada je Tre i Reich sprovodio fakti ki potpunu kontrolu nad državnom upravom NDH, ipak je njegov obaveštajni aparat u Paveli evoj državi bio stalno budan, prate i sistematski celokupnu delatnost ustaške vlade. U tu svrhu je bio izgradio izvanredno- opsežnu agenturu u svima nivoima državnog aparata NDH. Ona je stalno držala na oku sva zbivanja, sve poteze, pa i privatni život pojedinih istaknutijih ili ma u kom

IZ KARTOTEKE GESTAPO-a U VLADU NDH

Među Pavelićevim saradnicima naročito se isticao dr Mladen Lorković, nekadašnji ustaški emigrant u Nemačkoj. On je još iz doba svoje emigracije držao sa predstavnicima Trećeg Reich-a odlične veze i smatran je ličnošću u naročitoj poverenosti. Zanimljivo je, međutim, da je u kartoteci Gestapo-a 1934. godine bio registrovan kao sumnjivi stranac. Levo: faksimil iz Gestapo-ove kartoteke; desno: Lorković kao ministar NDH.

pogledu zanimljivijih pripadnika i pretstavnika Paveli evog režima i javnog života NDH uopšte.

Od svih krupnijih funkcionera i političara NDH, Nemačima je nesumnjivo najbliži bio dr Mladen Lorković, čovjek koji je u ustaškoj vladi zauzimao najvažnije položaje. Bio je, naime, ministar inostranih poslova, unutrašnjih poslova (vrše i izvesno vreme i obe funkcije), kao i ministar bez portfelja sa specijalnim zadatkom da održava vezu između vlade NDH i nemačke Wehrmacht-a. On je bio pripadnik takozvane »umerenije« grupe ustaša, a još u vreme svoje emigracije u Nemačku pre izbijanja Drugog svetskog rata stajao je u vezi sa Gestapo-om. Ipak je držan pod stalnom prisilnom nadzoru. Mnogi su agenti posmatrali njegovo delovanje, pa i njegov privatni život.

Nemačkim predstavnicima u NDH bio je manje po volji drugi istaknuti ustaški političar, dr Mile Budak. Iako poznati ustaša i saradnik Nemačaka, njemu se nemački faktori zamerili za nedovoljnu predusretljivost prema Trećem Reich-u. Jedan od najgorih njegovih i najfanatijih protivnika Srba, Budak je zbog nekih svojih stavova bio neugodan i za Nemce. Njegovu izjavu iz nekog govora jula 1941 godine, a po kojoj je nemačko prijateljstvo prema NDH samo stvar čisto interesa, smatrao je, naprimer, policijski ataše jednim od osnovnih za sumnju u njegovu političku lojalnost. Prikupljeni su podaci o Budakovoj prošlosti, koji su često bili u najvećoj meri usobno protivni. Tako se u Budakovom dosijeu, s jedne strane, u izveštajima agenture stalno ponavljaju optužbe da je bio mason i da pomaže masone, a u isto vreme, i sa istom autoritativnošću, isti u se i Budakova »klerikalna uverenja«. Zamera mu se što mu je šofer navodno neki Jevrej, što se druži sa Jevrejima, što mu je sestra oženjena Jevrejkom, što se u nekim svojim knjigama ispoljio kao filosemita. Pojavilo se čak i tvrđenje da je u svojim književnim delima zastupao marksistička gledišta.

Zbrka informacija, prema kojima je Budak čisto mason, čisto klerikalno vezan — dakle antipod masonstva, čisto povezan sa Jevrejima, a zatim opet »sumnjiv za marksizam«, pokazuje, s jedne strane, interesovanje koje je neprekidno pratilo njegovu ličnost i kopalo po njegovoj prošlosti, a, s druge strane, otkriva niski i politički neorijentisani nivo¹ agenture od koje

su ovakva protivre na mišljenja pristizala. Uostalom, ne manje je udno što je u mnogo slu ajeva policiski ataše — kao pre njega šef Einsatzkommando u Zagrebu — ovakva protivre na mišljenja svoje agenture nekriti ki upu ivao bez komentara svojim pretpostavljenim ustanovama.

Najteže se zameralo Budaku što je od Volksdeutscher-a tražio da u službenom saobra aju sa njim govore hrvatski i što se kriti ki odnosio prema nema koj narodnosnoj grupi u Hrvatskoj. Ovo je izazvalo i nema ke proteste kod Paveli a. U vezi s tim je, me utim, zanimljivo da je Budak, upu en u Berlin kao poslanik NDH, zatražio od šefa Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu da mu stvori neposredni dodir sa Himmler-om. Da bi ga uklonilo iz NDH, gde se vratio pošto je kratko vreme proveo na svome poslani kom položaju u Berlinu, nema ko poslanstvo se zauzimalo kod Paveli a da Budaka uputi kao poslanika u Japan.

Sa svoje strane su se istaknuti funkcioneri ustaškoga režima trudili da se koriste dominantnim nema kim uticajem u NDH u svojim me usobnim obra unima. Gotovo svi do jednoga bili su u ovoj ili onoj formi u dodiru sa raznim ustanovama nema ke obaveštajne službe, plasiraju i na pogodan na in negativna obaveštenja o svojim raznim konkurentima u ustaškome taboru, a isti u i svoju lojalnost prema Tre em Reich-u. Tako je ustaški ministar d-r Košak, kasniji poslanik u Berlinu, poverljivo saopštio nema kom policiskom atašeu u Zagrebu da je šef takozvane »Ustaške nadzorne službe«, to jest politi ke policije ustaškoga režima, Jilek, odlu an protivnik sila »Osovine« i da zastupa tezu o potrebi naslona NDH na Veliku Britaniju. To je, po Košaku naro ito opasno zbog toga što Jilek pripada krugu najužih Paveli evih saradnika.

Košak je izveštavao i Kasche-a, proturaju i i kod njega svoje razne intrige. Tako ga je, naprimer, obavestio da je ustaški diplomata d-r Branko Benzon »politi ki nepouzdan« i da traži vezu sa zapadnim saveznicima. Štaviše, on je izneo Kasche-u izvesne rezerve i u pogledu samoga Paveli a, navode i da ovaj ima »mnogo politi kih nedostataka«, ali naglašavaju i (svakako s obzirom na poznato Kasche-ovo prijateljstvo sa šefom ustaša) da on u Paveli u stalno respektuje državnog poglavara i pretstavnika države. Pored ovakvih li - nih mišljenja, Košak je Kasche-u davao i intimna objašnjenja

PAVELI EVI SARADNICI

Me u najbližim saradnicima Pavelićevim, koji su izme u sebe podeli rukovode e položaje u NDH, isticali su se d-r Mile Budak (levo, prilikom govora na jednome zboru) i Vladimir Košak (desno, sedi kraj SS-generalu Lorenz-a, prilikom osnivanja „Nema ko-hrvatskog društva“)

o unutrašnjim stvarima ustaškoga pokreta i vlade NDH. Pristom, se žalio da SS prema njemu nema poverenja i da ga, štaviše, šef Glavne uprave SS-a, vrhovnog nadleštva za oružane SS-trupe, SS-general Gottlob Berger, naziva u svome krugu u poverenju »podmuklim psom«.

Protiv Košaka je, s druge strane, kod nemačkih funkcionera intrigirao Paveli ev ministar unutrašnjih poslova dr Andrija Artukovi . Tako je ovaj juna 1943 godine izneo »u najstrožem poverenju« policiskom atašeu Helm-u da je Košak, dok je bio ministar finansija, izdao nalog da se Jevrejima koji su bili emigrirali u italijansku okupacionu zonu u Primorju ispla uju penzije ako su ranije bili državni službenici. Dao je tako e i nalog da se odobri slanje namirnica istim licima. Helm, koji je protežirao Košaka, javio je svojim pretpostavljenim ustanovama za Artukovi eve dostave, ali je dodao da, s obzirom na »izvesnu zategnutost« koja postoji izme u grupe Lorkovi —Košak i kruga oko Artukovi a, treba smatrati da Artukovi eve informacije pretstavljaju intrigu sa odre enim ciljem.

Ni Budak, uprkos svog ve pomenutog rezervisanog stava prema Nemicima, nije zaostajao u intrigiranju protiv svojih ustaških kolega kod nema kih eksponenata. Tako je, na primer, doturio policiskom atašeu Helm-u vest da se Košak hvali kako može u Berlinu podmititi visoke funkcionere Ministarstva inostranih poslova, kako izdržava u Švajcarskoj ništa manje od devet metresa devizama koje uzima od Ministarstva finansija NDH, kako u istoj zemlji ima bankovni konto na koji je uložio 850.000 zlatnih švajcarskih franaka itd. I ove informacije je Helm ozna io planskim intrigama, mada ih je preneo RSHA-u, napominju i da grupa oko Budaka radi o tome da Lorkovi a i Košaka kompromituje u nema kim o ima.

Najzad se i ustaški diplomata dr Branko Benzon pojavljuje sa sli nim optužbama protiv Košaka, dostavivši Helm-u preko nekog agenta informaciju da je Košak pre atentata na Hitler-a od 20 juna 1944 godine svojoj ženi skrenuo pažnju da se u Nema koj može »nešto desiti«, ali da ona zbog toga ne treba da strahuje, ve da sa eka dalji razvoj situacije u Budimpešti.

U vezi sa ovim treba pomenuti da je Kasche po svoj prilici spasao Košaku 1944 godine glavu, jer su tada radikalni ustaški krugovi tražili da se on pozove na odgovornost u vezi sa aferom Lorkovića i Vokića, ustaških ministara koji su bili stupili u izvesne pregovore za promenu situacije u NDH u naslonu na zapadne saveznike. Tada je, dok su ova dvojica uhapšeni, Kasche ustao u odbranu Košaka, koji je bio povezan sa njima, traže i da se on ne dira, već ostavi u Berlinu na svome poslaničkom položaju. Ova intervencija svakako stoji u vezi sa već pomenutom činjenicom da je Košak Kasche-a poverljivo informisao o događajima u ustaškim krugovima.

Afera Vokića i Lorkovića sastojala se u tome što su, uz prećutu saglasnost ili izričito odobrenje Pavelića, ova dvojica nastojali da u saradnji sa rukovodstvom Matijeve HSS, a u očekivanju britanskog i američkog iskrcavanja u Dalmaciji, uine zaokret prema zapadnim saveznicima. U slučaju ovakvog desanta, sa kojim se tada u Zagrebu računalo, Pavelić bi dao nalog da se domobranske snage pridruže anglo-američkim trupama. Prema osnovnoj zamisli, trebalo je u NDH izvesti neku vrstu državnog udara, u kome je ciljno uspostavljena i veza između grupe Vokić—Lorkovići i etničkog vojvode Jevčevića, koji je tada boravio u Sloveniji na Primorju i imao veze sa britanskim komandantima u Italiji. Pavelić, koji je bio stalno obaveštavan o toku priprema za ovu akciju, proveravao je u isto vreme i drugim putem podatke koje je dobijao od Lorkovića i Vokića i utvrdio da su vesti o nameravanom anglo-američkom iskrcavanju u Primorju bile preterane ili čak izmišljene. Pošto je, međutim, suština predviđeno planirana i poivala na tome desantu i na vojnoj i prećutnoj akciji koju je trebalo sa njim sinhronizovati, Pavelić je stekao uverenje da je plan nesprovodljiv. Sem toga je, izgleda, saznao ili posumnjao da je nemačka obaveštajna služba obaveštena u izvesnoj meri o ovim namerama. Da bi pretekao eventualne komplikacije po sebi lično, on je na sednici vlade NDH dezavuisao Vokića i Lorkovića, koji su se branili da su sve radili u potpunoj saglasnosti sa svojim šefom. U isto vreme je javio i Kasche-u kako je otkrio prećutni plan. Ovo je uradio utoliko pre što je došao do zaključka da bi planirani postupci, u krajnjoj liniji, jedino skinuli njega s vlasti i doveo na njegovo mesto druga lica. Vokić i Lorkovići su uhapšeni, ali nisu sueni. Tek na kratko vreme

TRI USTASKA LIKA

Levo: d-r Stjepan Peri , ministar spoljnih poslova NDH, koji je morao da se naglo povu e po nema kom zahtevu. U sredini: d-r Andriia Artukovi . ministar unutrašnjih poslova, za ije su ime vezana najteža nedela. Desno: Eugen Kvaternik, sin „vojskovo e“, patološki krvolok, koji je bio šef ustaške policije

pred kona ni slom NDH i nema ku kapitulaciju jedna ih je grupa radikalnih ustaša likvidirala.

Uprkos intimne povezanosti izme u Kasche-a i Paveli a i kontrole koju su organi Tre eg Reich-a vršili nad celokupnim životom NDH, ipak su se u nema kim krugovima stalno pojavljivale sumnje u neko skretanje ustaške vlade sa promena ke linije. Tako, juna 1943 godine Helm podnosi RSHA-u opširan ijveštaj o nekakvom »švajcarskom kursu« vlade NDH. U tome izveštaju navodi da ve i broj informatora i agenata koji imaju pristupa do »najviših hrvatskih vladinih krugova« u više navrata skre e pažnju da se ve nekoliko meseci u državnom rukovodstvu NDH pojavljuje politi ki kurs usmeren prema Švajcarskoj. Navodno je tu bilo posredi, uglavnom, nastojanje Paveli a da za sebe i svoju porodicu u slu aju pobede zapadnih saveznika dobije u Švajcarskoj azil. Ove su informacije poticale delom od profesora medicinskog fakulteta u Zagrebu d-ra Edvarda Miloslavi a.

Jednim od potstreka a ove politi ke linije nema ka obaveštajna služba je smatrala Nemicu Agatu von Hausberger, novinarku, koja je duže vreme provela u SAD, u Zagrebu neko vreme radila obaveštajno za Nema ku, a zatim postala sumnjivom da ima veze sa zapadnim saveznicima. Hausberger-ova je bila intimno povezana sa Paveli evom porodicom, što bi joj i omogu avalo da vrši ovakav uticaj. U ovom »švajcarskom kursu« u estvovali su navodno, sem Paveli a, još i neki istaknuti pripadnici ustaške vladavinske garniture, izme u ostalih na elnik odeljenja za štampu i kulturu u Ministarstvu inostranih poslova d-r Ivo Huehn i ministar presvete d-r Mile Star evi . U toj vezi se pojavilo i ime švajcarskog konzula u Zagrebu, d-r Kaestli-ja. Izveštaj koji je Helm o tome podneo RSHA-u završava se konstatacijom da je »švajcarski kurs hrvatskog državnog rukovodstva« samo mali sektor iz »defetisti kog stava hrvatskih vladinih krugova«.

Veze raznih pripadnika vladaju e garniture u NDH prema Zapadu bile su uopšte objekt budnog i neprekidnog posmatranja. Naro ito od 1943 godine, kada su razni elementi NDH došli do zaklju ka da je Nema ka prakti ki izgubila rat, pojavilo se stvarno u ve oj meri nastojanje da se na neki na in stvore mostovi prema Zapadu. Tu je naro ito drasti an slu-aj državnog sekretara NDH d-ra Mirka Lamera, koji je slu-

žbeno oputovao u Švajcarsku, a zatim ostao tamo odbivši da se vrati u Zagreb. Agenturni izveštaji koji su pristizali policijskom atašeu Helm-u označavali su Lamera važnom ličnošću u britanskoj obavještajnoj službi prema Balkanu, naročito prema NDH. Dok je Lamer emigrirao još 1943. godine, dotle je drugi slišan događaj nastupio godinu dana kasnije, kada je »domobranski« pukovnik Babi odleteo avionom vojnog vazduhoplovstva NDH zapadnim saveznicima u Italiju.

Ova i slišan zbivanja držala su nemačke predstavnike u NDH stalno u stanju opreza i sumnje u lojalnost svojih ustaških satelita. Tako je jedan od objekata budnog posmatranja bio i Pavelićev ministar oružanih snaga Voki. On njemu je nemačku obavještajna služba raspolagala podacima da je u krugu domobranskih generala izjavljivao kako otkrivajući slom Nemačke ne sme zateći NDH onako nepripremljenu kao što ju je zatekla kapitulacija Italije. Navodno je tražio da se razmatra mogućnost razoružanja nemačkih jedinica u NDH kako bi se dobila u ruke stovarišta oružja, municije i opreme.

Informacija o ovim Vokićevim izjavama stigla je i do trupne obavještajne službe Wehrmacht-a. Na jednom sastanku I-oficira V SS-planinskog korpusa, održanom u Sarajevu, izneo je tu stvar rukovodilac tamošnje Teilkommande Sipo i SD-a, SS-poručnik Frick¹). U esnicima na konferenciji izjasnili su se za sprovođenje strogo nadzora nad držanjem organa NDH kako bi se obezbedili od eventualnih iznenađenja.

Ako je s nemačke strane vladalo, dakle, nepoverenje prema ustaškoj garnituri, ova je u nekim slučajevima svojim nemačkim pokroviteljima upućivala žalbe na postupke pojedinih nemačkih ustanova; te su žalbe u suštini izražavale stalnu bojazan vode ih ustaških funkcionera da gube poverenje prema njihovim odgovornim faktorima. Naročito njihov objekt bila je politika Wehrmacht-a prema etnicima na teritoriji NDH. O tome rečito govori memorandum koji je ministar u vladi NDH dr Vjekoslav Vrančić podneo nemačkoj posla-

*) „Teilkommando“ bio je službeni naziv za ispostave Einsatzkommandi Sipo i SD-a u NDH. O tome vidi opširnije prikaze u glavi V.

niku Kasche-u i generalu Glaise-u von Horstenau-u jula 1944 godine, žale i se naročito na postupke nemačkog političkog predstavnika u Beogradu inž. Hermann-a Neubacher-a, komandanta 2 tenkove armije, generala Rendulic-a, i šefa Abwehr-ovog rukovodnog FAT-a 176, potpukovnika Hemprich-a. U tom se memorandumu d-r Vran i žalio na saradnju ovih vojnih i političkih funkcionera sa etnicima i navodi da su oni lokalnu taktiku pretvorili u oportunističku politiku kojom se koriste jedino protivnici Nemačke i NDH. Preko etničkih saradnika nemačkih funkcionera britanska obavешtajna služba stiže, po Vran i u, polako ali sigurno vlast nad koncima balkanske politike. U ovoj vezi ukazuje Vran i naročito na odnose Wehrmacht-a prema Jevrejima, Nemačkim i Dražini Mihailovi i i tvrdi da Neubacher i Rendulic »na štetu NDH i Hrvata« nastoje da »pridobiju Srbe za Treći Reich«.

Vran i, ustvari, samo izražava stalnu bojaznivošću funkcionera NDH da bi iz svakog ublažavanja oštrocine s kojom je okupator postupao u Srbiji, naročito iz njegove saradnje sa etnicima protiv NOP-a, mogle proizići štete po interese i političke ciljeve ustaštva. Zanimljivo je da je jedan od glavnih objekata Vran i evih napada inž. Neubacher, koji se zaista protivio ovakvoj liniji politike kakvu je Treći Reich sprovodio u NDH. Vran i pominje da je Neubacher slao u NDH svoga eksponenta, ranijeg austriskog generalnog konzula u Beogradu, Robert-a Kronholz-a, koji je u Zagrebu održao izvesne sastanke i vodio političke pregovore sa nekim krugovima koji su stajali u opoziciji prema ustaškoj vladajućoj garnituri.

Inž. Neubacher, koji je smatrao da ustaški režim vodi politiku koja nanosi štete interesima Trećeg Reich-a, stvarno je upuštao Kronholz-a, svoga poverenika, u Zagreb na razgovore sa predstavnicima HSS-a. Ovaj je neoprezno i hvalisavo govorio tom prilikom da pretstoje na elne političke promene u NDH, uz uklanjanje ustaškog režima. Prilikom svojih boravaka u Zagrebu, Kronholz je stajao u vezi i sa Glaise-om von Horstenau-om. O tim putovanjima i razgovorima politički ataše Helm izvestio je BdS u Beogradu, tražeći da se Kronholz energično upozori na neumesnost svojih postupaka. Schaefer je Helm-u lakonski odgovorio da Kronholz, »kako izgleda«, radi za inž. Neubacher-a. Posle ovoga objašnjenja, Helm u toj stvari nije preduzimao dalje ništa, već je stavio predmet u akta.

S druge strane je inž. Neubacher preko svoga opunomoćenika na Cetinju, savetnika poslanstva d-ra Kramarza, stupio u vezu sa predstavnikom hercegovačkih etnika, Todorom Perovićem, stavivši ovome u izgled priključnje Hercegovine Srbiji, s tim da se etnici u potpunosti angažuju u borbi protiv NOP-a uz punu saradnju sa Wehrmacht-om. Štaviše, Perović je upućen u Beograd da tu stvar lično raspravi sa Neubacher-om. U Beogradu, međutim, sa Perovićem nije razgovarao lično Neubacher, već njegov poverenik za vezu sa etnicima, Rudolf Staerker. Rezultat posete je, s obzirom na veliku uzbunu koja se oko nje digla u ustaškoj štampi, bio samo delimičan. Perović je podneo Neubacher-u memorandum o stanju u Hercegovini, a sa Nedićem je postigao sporazum o novom i materijalnom pomaganju hercegovačkih etnika.

Neubacher je, uostalom, svoju kampanju protiv veširoko kompromitovanih ustaša i Pavelića produžio i posle oslobođenja Srbije, kada je u Beogradu nastavio svoje politiziranje prema jugoslovenskom prostoru. Govorilo se, januara 1945. godine, da se Kasche, koji je bio pozvan na referisanje u Berlin, više neće vratiti na svoju dužnost u Zagreb, već da će na njegovo mesto doći Neubacher. Ovaj je izjavio svojim saradnicima da bi takvo postavljenje primio jedino uz istovremeni Hitlerov nalog da likvidira ustaški režim. U to vreme je, uostalom, Neubacher imao u Zagrebu svoju ispostavu, a u vezi sa njegovom politikom prema etnicima i vrhovnoj komandi Draže Mihailovića koji su se nalazili na teritoriji NDH. Ovu je zagrebačku ispostavu vodio savetnik poslanstva Brude.

Preko ove svoje ispostave dobijao je Neubacher i opširna obaveštenja iz Zagreba; ona su stajala u dijametralnoj suprotnosti prema onima koja je u isto doba — dakle, u prvim mesecima 1945. godine — davao Kasche Ministarstvu inostranih poslova Reich-a. U tim obaveštenjima, koja je takođe upućivao ministarstvu u Berlin, Neubacher govori o »bezglavosti« i »psihološkoj bekstvu« koji karakterišu prilike koje u ustaškim rukovoditeljima u Zagrebu. »Niko se više ne bavi nikakvim ozbiljnim ni produktivnim radom«, govori se u jednom od ovih Neubacher-ovih izveštaja. »Svako špekuliše, niko nikome ne veruje, svako se svakoga plaši... svakodnevno sve više ljudi beži u šumu partizanima... U ustaškim krugovima vlada opšte mišljenje da je najbolja politika sedenje

na dve stolice«. U vezi s tim Neubacher navodi da me u ustaškim rukovodiocima postoji plan da se ve i deo njihovih vojnih formacija povuče na Velebit i da se tamo preda Anglo-Amerikancima, kako bi im se pridružio u borbi protiv Nemaca. Mali deo ustaških snaga u isto vreme bi se, radi kamuflaže, prebacio u Reich.

Krajem januara je Neubacher preneo Ministarstvu inostranih poslova obaveštenje koje je dobio od svoje ispostave u Zagrebu, a prema kome Pavelić pamišlja na »druge alternative«, labave i veze sa Trećim Reich-om. Dok je Neubacher ovakvim izveštajima informisao Ribbentrop-a o zbivanjima u NDH, Kasche je u isto vreme javljao u Berlin da su — kako, naprimjer, veli u svome izveštaju od kraja januara 1945 godine — »najnovija zbivanja na Istočnom frontu u najširoj javnosti uveliko uvrstila saznanje o ogromnoj opasnosti boljševizma za Evropu«. On naročito ističe, u vezi s tim, da se »ovde (to jest u Zagrebu) ne može primetiti nikakva nervoza«. Upoređuje ove tvrdnje sa Neubacher-ovim izveštavanjem najjasnije ilustruje nastojanje Kasche-a da do poslednjeg trenutka u interesu ustaša ulepšava položaj u Zagrebu na način koji je ravan svesnom obmanjivanju. S druge strane se ovde još jedanput na drastičan način može sagledati do kakvih je rezultata dovela nemačka politika »na više paralelnih koloseka«.

Ovo su, dakle, bili politički okviri nemačko-ustaških odnosa u kojima je dejstvovala nemačka obaveštajna služba u NDH. Međutim, do septembra 1943 godine dotadašnji nemačko-italijanski odnos savezništva bio je takođe važan inilac u sklopu opšte političke pozadine pred kojom se razvijala delatnost obaveštajne službe Trećeg Reich-a na hrvatskome tlu.

b) Nemačko-italijanski odnosi

U politici oko NDH došle su do izražaja razne komponente opštih odnosa koji su vladali između dva partnera »Osovina Rim—Berlin«. Na toj su se politici ogledali određeni politički momenti i shvatanja koji su se u italijansko-nemačkim odnosima formirali još pre nego što je došlo do nemačkog napada na Jugoslaviju i do komandovanja njene teritorije.

Mada je po etkom ratu, 1939 godine, Hitler izričito upuštao svoga italijanskoga saveznika da ekspanziju »fašističke

imperije« usmeri preko Jadrana, u pravcu Jugoslavije, u toku 1940 godine ta se politika priznavanja italijanskih apetita na jugoslovensko tle u velikoj meri promenila. Najpre je von Ribbentrop naglašavao Ciano-u nemačke revandikacije na »Mariborsku oblast«. Kasnije, u drugoj polovini 1940 godine, Tre i Reich prestaje Jugoslaviju da priznaje formalno italijanskom interesnom sferom, već nastoji da je veže što tesnijim vezama uz sebe i, konačno, da je u tu svrhu uklopi u sistem »Trojnog pakta«. Time su, u isto vreme, morale otpasti dotadašnje italijanske aspiracije na jugoslovensku teritoriju. Štaviše, Nemačka je od Italije tražila da i ona garantuje jugoslovenski teritorijalni integritet. U tome pitanju bilo je između Berlina i Rima prilično natezanje, dok se Mussolini nije privoleo da i u ovoj stvari podredi svoje želje interesima i pritisku svoga snažnijega partnera. —

Nemačka koja je, u tome periodu, bilo stalo da sačuvaju u svojim rukama ili pod svojim uticajem i svojom kontrolom saobraćajnu liniju Balkana, koja je, na liniji Beograd—Niš—Skoplje, išla jugoslovenskom teritorijom. Ona nije imala interesa da dozvoli italijansko širenje prema toj važnoj geopolitičkoj liniji, pa ni interesa da dopusti Italiji da se vrši i ušao i na zapadnom Balkanu. Ovi su razlozi, između ostalih, takođe igrali ulogu u politici uvođenja Jugoslavije u »Trojni pakt«. Vladajućim krugovima u Berlinu mislili su da će tom politikom — pored ostalih rezultata — postići i konačno eliminisanje italijanske tendencije za zahvatanjem teritorije koja je, po njihovom gledištu, imala da ostane pod nemačkim uticajem.

Zbivanja od 27. marta iz osnovna su izmenila ovaj politički račun. Rat protiv Jugoslavije oživio je, u pogledu jugoslovenske teritorije, raniju političku liniju u italijansko-nemačkim odnosima. Njegov je rezultat bio da je Italijanima ustupljena NDH kao manje-više isključivo uticajna sfera.

Dublje ulaženje u ovu problematiku za naše svrhe nije od značaja. Bitno je uvideti činjenicu da je Tre i Reich završio bio ostavio NDH Italijanima, koji su servirali Berlinu i vladavinsku garnituru za ovu satelitsku državnu tvorevinu. Kada je Hitler, 19. aprila 1941. godine, davao instrukcije svome poslaniku Kasche-u, istakao mu je da treba voditi računa o italijanskom političkom primatu u NDH. Kasche-u je završio rečeno da mora biti vrlo obazriv po pitanju odnosa iz-

P'AVELI KOD MUSSOLINI-JA...

Odmah po formiranju svoje uprave u NDH, P'aveli je pozvan u Rim, gde je sve anim ugovorom ustupio Italiji Dalmaciju, kao protivuslugu što je doveden na vlast. Na fotografiji: P'aveli u Rimu u pratnji Mussolini-ja

me u Paveli eve države i Italije, i da treba da se drži po strani u svima pitanjima koja su ulazila u tu problematiku. Ribbentrop je tom prilikom naložio Kasche-u da svoj odnos prema pregovorima izme u Italijana i NDH ustali na liniji koja e onemogu iti da bude optuživan za mešanje i koja e se kloniti svakog kompromitovanja saveznih odnosa Berlin—Rim i Berlin—Zagreb.

Ustvare, pomenuta injenica o žurbi sa Kasche-ovim odlaskom u Zagreb re iti je dokaz da je formalna nezainteresovanost Tre eg Reich-a za NDH bila neiskrena. No ve u svojim prvim dodirima sa Paveli em i njegovim ministrom inostranih poslova, drom Lorkovi em, Kasche je ovima stavio na znanje da ima »puno razumevanja za njihove želje« u pogledu pritiska koji je Italija vršila na NDH, ali da se u ove odnose ne može mešati. Time im je od samoga početka saopštio da samo obziri više politike spre avaju aktivniju intervenciju Tre eg Reich-a u korist NDH u Rimu. Idu i korak dalje, Kasche je savetovao ustaškoj vladi da pregovore sa Italijanima vodi »sa žilavoš u«. Preneseno sa političkog i diplomatskog na obični govor, Kasche-ovo držanje je nesumnjivo zna ilo davanje podrške Paveli u i njegovim odnosima prema Italiji i, štaviše, upu ivanje da bude u tim odnosima nepopustljiv, pošto su nema ke simpatije na njegovoj strani.

Ovu istu politiku stavio je na znanje Paveli u i sam Hitler kada mu je ovaj došao u posetu krajem prole a 1941 godine. Tom prilikom je, prema Kasche-ovim re ima, Hitler »sa razumevanjem primio« Paveli eve žalbe u pogledu postupka Italijana prema NDH. Još odre eniji je bio Hitler u jesen 1942 godine, prilikom druge Paveli eve posete. Tada se šef ustaša teško požalio na italijansku politiku, a specijalno na postupke italijanske 2 armije, koja je držala pod okupacijom oko polovine teritorije NDH. Hitler je ispoljio za Paveli eve re i veliko interesovanje i naložio pred njim generalu Loehr-u, generalu Glaise-u von Horstenau-u i Kasche-u da mu o ovim stvarima podnesu tačan i obuhvatan izveštaj. Paveli u je obe ao da e se li no obratiti Mussolini-ju zbog saradnje izme u italijanske okupacione armije i etnika, na koju su se ustaše naro ito žalile.

Kasche tvrdi da je Hitler po prijemu ovoga izveštaja uputio Ribbentrop-a u Rim, poslavši po ovome Mussolini-ju opširno li no pismo. Navodno je tada Ribbentrop dobio od Mus-

solini-ja izvesna obe anja u pogledu promene italijanske politike u NDH. Za ovo Kasche-ovo tvr enje nema potvrde u objavljenim diplomatskim dokumentima iz toga perioda, niti je ono mnogo verodostojno. Ali se može smatrati da je na jednome od tadašnjih sastanaka izme u ministra inostranih poslova Reich-a i italijanskih fašisti kih državnika bilo govora i o ovim problemima, mada je von Ribbentrop bio vrlo uzdržljiv u svemu što bi moglo povrediti italijansku osetljivost u odnosu na NDH.

Kako je sa formalno-politi ke strane izgledao italijansko-nema ki odnos u pogledu Paveli eve države, proizlazi iz razgovora koji su održani izme u von Ribbentrop-a i Ciano-a u Be u, 21 i 22 aprila 1941 godine. Tada je Ribbentrop saopštio svom italijanskom kolegi da po njegovim shvatanjima NDH treba da obuhvati celu Bosnu i Hercegovinu, uz uklju enje delova dalmatinske obale. Pošto je Ciano odmah reklamirao za Italiju celu Dalmaciju, Ribbentrop je odgovorio da Nema ka smatra pravom Italije da se o pitanju granica sporazume neposredno sa NDH i priznao je potrebu »da se stvori teritorijalni kontinuitet izme u Italije i crnogorsko-albanske zone«.

Ve tada je Ciano-u, prema njegovim zabeleškama, palo u o i da Ribbentrop smatra NDH »državom koja je veoma blizu, ako ne ak i sastavni deo politi ko-ekonomskog sistema Reich-a«. Ipak mu je kona no nema ki ministar izjavio da Hitler potvr uje svoju politi ku nezainteresovanost u pogledu NDH i da nema ni najmanji prigovor stvaranju personalne unije izme u te države i Italije, što treba rešiti neposrednim sporazumom izme u Rima i Zagreba. Isto tako, Hitler nije isticao nikakav prigovor ni aneksiju cele Dalmacije, mada je Ribbentrop primetio da je u pitanju oblast koja je »naseljena u ogromnoj ve ini Hrvatima«. Kada je Ciano energino naglasio da Italija ne isti e revandikacije na Dalmaciju iz etni kih razloga, ve »zbog na ela životnoga prostora«, kao i iz »istoriskih, kulturnih i politi kih« motiva, Ribbentrop je primio te izjave bez daljih primedaba.

U ime Hitler-a sugerisao je Ribbentrop Ciano-u da se Paveli odmah pozove u Rim, kako bi se tamo sa njim utvrdile granice izme u Italije i NDH i definisali »eventualni politi ko-ustavni odnosi izme u dve države«. Ribbentrop je predlagao

I KOD HITLER-A

Sa svoje strane, Pavelić se trudio da se stavi pod zaštitu Trećeg Reich-a, u kome je cilju već 1941 godine posetio i Hitler-a. Na fotografiji: Pavelić sa Hitler-om; iza njih su nemački poslanik u Hrvatskoj Kasche i von Ribbentrop

da do te Paveli e ve pasete do e što pre, »kako bi se spre-
ilo da se konkretizuju manevri koji se ve ocrtavaju«, a i
zbog toga što je Paveli izrazio želju da poseti Nema ku, dok
Hitler ne bi hteo da se s njim sastane pre nego što šef NDH
bude »definisao svoju teritorijalnu i političku poziciju u odno-
su na Rim«.

Prema ovome bi izgledalo da je izme u Rima i Berlina
postojala potpuna saglasnost u tome da se Tre i Reich ne e
uplitati u italijansku politiku u NDH. No ta je saglasnost
bila samo formalna, jer se svojim stvarnim postupcima Tre i
Reich uskoro udaljio od te linije, potvrđuju i na jeziku ipak
u nizu navrata da je se verno pridržava.

Za razvoj odnosa izme u Rima i Berlina nije bilo od
tolike važnosti stalno podnošenje žalbi na italijanske po-
stupke, kojima su bombardovani i Kasche i svi drugi ne-
mački funkcioneri u NDH, koliko ugrožavanje izvesnih ne-
mačkih interesa zbog držanja koje su kasnije zauzeli Itali-
jani. Na teritoriji koju su držali pod okupacijom, Italijani su
postupali ve im delom kao na podruju koje pripada njima i
na kome nema nikakvog drugog suvereniteta. A baš na toj
teritoriji bila su ona velika nalazišta boksita, na koju je eks-
ploataciju Tre i Reich naročito raunao u vezi sa potrebama
svoje ratne industrije.

O tome boksitu i o drugim nemačkim ekonomskim inte-
resima raspravljali su Nemci i Italijani me u sobom bez
ikakvih obzira na onu državu kojoj su obe strane formalno
priznavale suverena prava na podrujima na koja su se ti
italijansko-nemački pregovori odnosili. Ipak je kasnije ne-
mačka politika bila toliko spretna da u ove ekonomske razgo-
vore privuče i predstavnike NDH, čime je Berlin u ovoj ima
ustaša stekao neku vrstu legitimacije njihovog zaštitnika i
prijatelja koji ih mnogo više uvažava nego Italijani.

Opšta politika Italijana prema NDH polazila je od pre-
mise da bi bilo kakva samostalnija državna tvorevina na
ovom podruju predstavljala potencijalnu opasnost za itali-
janske imperijalističke težnje. U praksi, to je značilo da treba
uložiti napore kako bi se što više osigurale italijanske pozi-
cije na istočnoj obali Jadrana i na formalno anektiranom delu
i na teritoriji pod neposrednom italijanskom vojnom okupa-
cijom, a u skladu sa mogućnostima i u onom delu NDH na
kome nisu bile stacionirane italijanske oružane snage.

Ne možemo se ovde upuštati u detaljniji prikaz raznih zahteva koje su Italijani iznosili u svojim političkim dodirima sa ustaškim predstavnicima. Suština ovih zahteva ležala je u italijanskim ambicijama da u praksi ostvare formalno priznanje, koje im je dato, da NDH pripada njihovoj interesnoj sferi, sa svim konsekvencama koje takvo »pravo« polva i za sobom u skladu sa naci-fašističkim shvatanjima međunarodnopravnih odnosa. O svima razgovorima sa Italijanima, Pavelić i Lorković su neprekidno obavestavali Kasić-a, pri čemu je došla do reči i njihova rešenost da se ovim zahtevima do krajnjih granica odupru. Kasić im je savetovao da produže pregovore i stavio im u izgled nemačku pomoć u jednoj kasnijoj fazi.

Na ovu nemačku dvoranost Italijani su odgovorili ljubomornom — prirodnom zbog njihovog podređenog položaja u okviru »osovinskog« saveza — i budnom sumnjom na sve što Nemci preduzimaju u NDH. Oni su uporno nastojali da sauvaju sve svoje ekonomske i političke pozicije i, štaviše, pričinjavali su nemačkim željama razne smetnje u granicama svojih mogućnosti. To je išlo od teškoća oko boksita pa do odbijanja italijanskih vlasti da na svojoj okupacionoj teritoriji postupe po pojedinim nemačkim zahtevima za hapšenjem lica sumnjivih za špijunažu u korist zapadnih saveznika. Pošto je, naprimera, ministar inostranih poslova Lorković stajao sasvim na pozicijama oslanjanja na Tre i Reich, on je predstavljao izrazitu metu italijanskih političkih napada. Zaista je Italijanima pošlo za rukom da ga svojim uticajem početkom 1943. godine uklone sa položaja ministra inostranih poslova.

Mada je Pavelić ranije bio njihov izraziti eksponent, on je pokušao da se od samog početka postojanja NDH stavi na neki način pod nemačku zaštitu, u čemu je, međutim, samo delimično uspeo. S druge strane su Italijani na ove Pavelićeve pokušaje odgovarali politiziranjem prema Mačeku, koga je Pavelić smatrao svojim najopasnijim unutrašnjopolitičkim protivnikom u pogledu borbe oko vlasti i vrhovnih položaja u NDH. Mada je HSS svojom rukovodećom političkom garniturom velikim delom saradivala sa njim, Pavelić se stalno pribojavao da će Maček jednoga dana biti doveden na njegovo mesto, a on uklonjen. Zbog toga je italijansko koketiranje sa Mačekom izazvalo kod Pavelića znatnu nervozu. U

TRE I REICH, ITALIJA, USTAŠE I KLER

Kao satelit „Osovine Berlin—Rim“, NDH je sa svojim režimom bila nerazrešljivo povezana sa silama koje su je stvorile. Na fotografiji: savetnik nema kog poslanstva u Zagrebu von Troll, general Glaise von Horstenau, „vojskovođa“ Kvačnik, načelnik italijanskog generalštaba Cavallero i nadbiskup Stepinac na jednoj svečanosti

ustaškim vladinim krugovima govorilo se o vezama koje pletu Italijani prema Ma eku, pa je, štaviše, zbog toga došlo i do Ma ekovog hapšenja.

U vezi s tim Italijani su, kako po svemu izgleda, izveli vešt politički potez, uperen koliko protiv Pavelića, koga su time hteli prinuditi na veću popustljivost prema njihovim zahtevima, toliko i prema Nemcima, koje su hteli u ustaškim otkazima da kompromituju i da im pokvare brižljivo izgrađenu poziciju »nesebi njih prijatelja ustaša«. Ma eku je zaista bio naloženo svome saradniku, inž. Augustu Košuti, da uspostavi veze sa nemačkim i italijanskim ustanovama i da sazna kako ove gledaju na eventualno smenjivanje odnosno obaranje ustaškog režima. Ma ekova je zamisao bila da se iz vlade NDH ukloni Pavelić i ustaše, a da režim prihvate pripadnici HSS-a »domobranstvom« i Kvaternikom. Italijani su ove pregovore vodili vrlo oprezno i sa odugovlačenjem. Pritom su se, o igledno, postarali da Nemci saznaju za njih. Ovi su požurili da ne »zakasne na voz«, pa su se i sami upleli u razgovore sa HSS-om. Izgleda da su, zatim, Italijani doturili o tome informaciju Paveliću, jer Beisner, šef Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu, u vezi sa ovim pitanjem u jednome svome izveštaju RSHA-u izražava verovanje da su se Italijani svojim potezima prema HSS-u potrudili da u tu stvar uvale nemačke ustanove kako bi ih zatim kompromitovali kod ustaša, »u čemu su i uspeli«.

Italijansko-nemačke suprotnosti izrazile su se u mnoštvu političkih pitanja oko NDH. Tako su se one, naprimer, pojavile i u vezi sa putovanjem jerusalimskog velikog muftije, Emina El Huseinija u Bosnu. Njega su nemačke ustanove kao svoga saveznika i saradnika bile uputile tamo da propagira naslon muslimanskog življa na Treći Reich i stupanje u SS-diviziju »Handžar«. Trebalo je da ovaj politički potez prikaže bosanskim muslimanima kako je Nemačka specijalni saveznik muslimanskog sveta i kako su sa njom politički povezani najistaknutiji njegovi prvaci. Sa svoje strane, Italijani su odmah dodelili muftiji posebnoga pratioca iz redova svojih diplomata, a za vreme njegovoga boravka u Bosni doveli su mu muslimanske deputacije iz svoje okupacione zone, koje su predvodili italijanski pretstavnici. Sem toga su mu u Sarajevu, u italijanskom konzulatu priredili, posebnu svečanost, kojom mu je prilikom deputacija muslimanskih

Albanaca, koju su organizovali Italijani, predala ukrašeni ma kao simboli ki poklon.

Nema ko politiziranje prema muslimanima u NDH delom je bilo, uostalom, i izraz opšte politike Berlina prema islamskom svetu. Nastojanje te politike bilo je da se muslimanski živalj Evrope, Afrike i Azije pridobije za Tre i Reich, a protiv Velike Britanije i zapadnih saveznika. U ovome političkom planu, prema Kasche-ovim rečima, Italijani su — i nema ke savezni ke obaveze prema njima — predstavljali teško opterećenje. Dok su se Nemci trudili da i putem stvaranja veza sa bosanskim muslimanima steknu u muhamedanskom svetu glas prijatelja i zaštitnika islama, dotle su Italijani svojom istovremenom etničkom politikom na jednom delu jugoslovenskog prostora u godinama 1941—1942 pa sve do svoje kapitulacije pomagali mahom elemente koji su bili najizrazitiji lokalni protivnici muslimanskog življa. Ni mnogobrojne žalbe funkcionera NDH u tome pogledu nisu dovele ni do kakvih izmena.

Drže i pod okupacijom velike delove Pavle i evke države, Italijani su politikom favoriziranja etničkih elemenata i u saradnji sa njima potpuno isključili ili uticali ustaške vlasti na velikim područjima Pavle i evke države, uprkos svih protesta i žalbi iz Zagreba. U vezi s tim je Pavelić pokušao da dobije i pomoć Tre i Reich-a, u čemu je preko Kasche-a donekle i uspeo. Berlin je zbog pro-etničke politike italijanskih vojnih rukovodilaca u NDH preduzimao izvesne diplomatske korake u Rimu, ali su ovi ostali bez praktičkih rezultata. S druge strane su i sami Wehrmacht-ovi komandanti, tamo gde su oni operisali na tlu NDH — a pogotovu posle italijanske kapitulacije —, uspostavili sa etnicima vrlo prisnu saradnju, ne dopuštajući im, međutim, da to bude nauštrb muslimanske linije u nemačkoj politici, koju je forsirao naročito SS.

Budna sumnja s kojom su predstavnici Tre i Reich-a u NDH pratili sve poteze italijanske politike u Pavle i evkoj državi i oko nje bila je deo opšteg obaveštajnog rada kojim je Nemačka nastojala da drži pod prisnom italijansku politiku na Jugoistoku. Tako je, naprimer, RSHA sa svoje strane juna 1943 godine, izvestio policijskog atašea u Zagrebu da se uz Pavelićevu pomoć pletu intimne veze između Van e Mihailova, rukovodioca VMRO, i italijanskih političkih ustanova koje vrše finansiranje Mihailovičevih pothvata. Cilj ovih ita-

lijanskih poteza bio je stvaranje izdvojene Makedonije pod italijanskim protektoratom.

Nema ko-italijanske suprotnosti u politici oko NDH veoma upe atljivo dolaze do izražaja i u informacijama koje je RSHA dostavio svojim organima u Zagrebu na proveru, u leto 1943 godine, a koje se odnose na italijansko-ma arsko-ustaške razgovore u Bratislavi, povodom otvaranja tamošnje izložbe hrvatske umetnosti. Prema tim obaveštenjima, Italijani su preko svoga poslanika u Bratislavi iskoristili boravak visokih funkcionera NDH u Slova koj za razgovore u kojima su u estvovali visoki ma arski i italijanski vojni pretstavnici. Cilj razgovora je bio da se postigne sporazum o stvaranju politiki aranžmana Rim—Zagreb—Budimpešta kojim se predvi alo u slu aju italijanske kapitulacije, zajedni ko povla enje iz rata i uspostavljanje »hriš anskog mira«. Ovo bi se imalo sprovesti uz pomo Vatikana, pri emu se ra unalo da bi se na taj na in onemogu ile nema ke intervencije u Budimpešti i Zagrebu. U vezi sa ovim nema kim informacijama nije toliko važno da li su one bile ta ne ili ne, ve što iz njih govori stalna nesigurnost Tre eg Reich-a u odnosu na njegove saveznike i neprekidna budnost koja je proistekla iz nepoverenja i sumnji u njihovu vernost.

U ovom politiki dvoboju me u »osovinskim« saveznicima, za Tre i Reich je snažni oslonac predstavljao oficirski kor domobranstva NDH. Glavne rukovode e položaje u njemu bili su zauzeli bivši austro-ugarski oficiri, koji su se, prirodno, ose ali bliskim Nema koj, a po tradiciji su gajili neprijateljstvo i prezir prema Italijanima. injenica da je Wehrmacht u NDH upu ivao prvenstveno austriske oficire iz svojih redova (Glaise von Horstenau, Rendulic, Phleps i dr.) pokazuje, izme u ostaloga, da se u vrhu Tre eg Reich-a ra unalo sa ovim austro i germanofilskim oficirskim elementom u NDH i da se svesno sa njim politiziralo. Zaista je, naprimer, Glaise von Horstenau baš i preko tih krugova stvorio sebi onaj pregled o zbivanjima u NDH na osnovu koga je bio vrlo dobro informisan.

Jasno je da su pri ovakvom raspoloženju i stavu rukovodilaca oružanih snaga NDH Italijani nailazili na teške prepreke u pokušajima da uzmu te snage pod svoju kontrolu. Bilo je¹ planirano da Italija pruži pomo i sprovede izgradnju vojske NDH. Me utim italijanski vojni i politiki pretstav-

nici nailazili su ne samo na pasivan otpor rukovodilaca domobranstva već i na izrazitu antipatiju nižeg vojsništva i ljudstva. Pomenuta raspoloženja u domobranstvu samo su povećavala već postojeće nepoverenje Italijana prema voditeljima i oficirima NDH, tako da su Italijani, uprkos daljnjem zadržavanju njihovih velikih vojnih misija u Zagrebu, pokazali malo interesovanja za formiranje domobranstva, a u skladu s tim i za pružanje pomoći u vojnom materijalu. Italijanski vojni predstavnici obratili su svoju pažnju etnicima, a Slavko Kvaternik, »vojskovođa« NDH, i njegovi saradnici iz redova starih, nekadašnjih austro-ugarskih oficira mogli su se posvetiti stvaranju svojih oružanih snaga po austro-nemačkom uzoru. Najzad je, u jesen 1942. godine, došlo do jačeg angažovanja Wehrmachta, a još pre italijanske kapitulacije domobranstvo se praktički našlo potpuno pod nemačkom kontrolom.

Italijansko-nemačke razlike pojavljivale su se i u »jevrejskom problemu«. Dok su Nemci u Zagrebu insistirali na radikalnom »rešenju« toga pitanja deportovanjem i fizičkim likvidiranjem Jevreja, dotle su Italijani u svojoj okupacionoj zoni prihvatili jevrejske izbeglice, mada su ih formalno internirali, ukoliko ove ne bi imale materijalnih sredstava i veza da bi mogle preći u Italiju ili u prekomorsku zemlju. No i ti internirani Jevreji imali su u Kraljevici i drugim primorskim mestima relativno snošljive uslove za život. Nemci su optuživali italijanske organizacije u Zagrebu da štite jevrejske interese, a njihove vlasti u NDH da omogućuju Jevrejima u svojoj okupacionoj zoni antinemačku propagandu. Štaviše, nemačka obavешtajna služba je raspolagala podacima prema kojima su Italijani izbegle Jevreje, koji u Primorje nisu dolazili samo iz NDH nego i iz drugih evropskih zemalja, upotrebljavali za obavешtajni rad. Pritom su, po uverenju Nemačaka, veze iz tih krugova išle prema britanskoj obavешtajnoj službi. Nemačka obavешtajna služba raspolagala je podacima da su neki od ovih Jevreja, snabdeveni italijanskim pasošima i dokumentima, nesmetano mogli prelaziti i na teritoriju NDH izvan italijanske okupacione zone i tamo, na osnovu svojih starih veza, prikupljati dragocen obavешtajni materijal. S druge strane, prema tim podacima, ti isti ljudi su u italijanskoj zoni obavешtajno upotrebljavani i protiv tamošnjih nemačkih eksperimenata i ustanova.

Razume se da je pri ovakvom stanju stvari nema ka obaveštajna služba, bez obzira na sve savezne ke odnose i na poznatu Hitler-ovu zabranu obaveštajne delatnosti protiv Italijana, radila svojom agenturom i prema italijanskim ustanovama u NDH. Dobru ilustraciju ove aktivnosti pruža slu aj Bosiljke Pavoševi -Špoljar, agentkinje, koju je policiskom atašeu uputio rukovodilac obaveštajnog referata rukovodne ustanove Gestapo-a iz Be a, SS-porunik Lambert Leutgeb. S obzirom na njeno znanje evropskih jezika, Helm je Pavoševi evu upotrebio protiv viših oficira italijanske vojne misije u Zagrebu. Ona je uspela, pretstavivši se kao Šve anka, da se upozna sa rukovodiocima te misije, a naro ito da se zbliži sa njenim pripadnikom potpukovnikom Berni-jem. Njeno tvr enje da ne zna hrvatski omogulo joj je da prati razgovore na tome jeziku koji su se pred njom vodili, a njeno zbližavanje sa Berni-jem dalo joj je priliku da se uveri da ovaj zaista radi za italijansku obaveštajnu službu. Ipak su Italijani sumnjali u nju. Jednom prilikom, u njenom odsustvu, izvršili su u njenome stanu pretres preko svojih agenata. Tom prilikom su na eni dokumenti iz kojih su saznali za njen pravi identitet. Time je njena dalja upotreba u ovome pravcu bila onemogulo ena.

U vezi sa italijanskom vojnom misijom stajao je domobranski pukovnik Anton Galzigna, koji je pre rata radio za Abwehr. Me utim, postavljen 1941 godine za oficira za vezu NDH sa italijanskom vojnom misijom u Zagrebu, on je promenio svoje dotadašnje držanje i Helm ga je smatrao jednim od glavnih informatora Italijana u Zagrebu. Galzigna je, uostalom, omogulo i pretres kod Pavoševi eve pozvavši je na aj kod sebe u vreme koje je bilo predvi eno da se izvrši premeta ina u njenom stanu. On je i bio italijanskim oficirima skrenuo pažnju da bi ona mogla biti nema ki agent.

Prate i rad italijanske obaveštajne službe u NDH, policiski ataše Helm je preko svoje agenture dobio podatka iz kojih je zaključio da izme u italijanske i ma arske obaveštajne delatnosti postoje »karakteristi ne paralele« u pogledu taktike i ciljeva. Po podacima Helm-ove agenture italijanska obaveštajna služba raspolagala je uporištima na ma arskoj teritoriji sa kojih je dejstvovala prema NDH, a i prema Sloveniji. Izme u ovih dveju službi postojala je i personalna saradnja.

Problem Italijana je za nema ku politiku — a prema tome i za obaveštajnu službu — imao naro ito vid i zbog sumnji da razni nefašisti ki elementi u italijanskim predstavništvima i ustanovama u NDH stoje u vezi s britanskom obaveštajnom službom ili su ak u njenoj službi. Jedno od lica koja su privukla naro itu pažnju nema ke obaveštajne službe bio je Casimiro Cosulich, sekretar italijanskog poslanstva u Zagrebu, rodod sa Sušaka. Prema agenturnim vestima kojima je raspolagao nema ki policiski ataše u Zagrebu, u Cosulich-evom dvorcu kod Karlovca održavani su sastanci sa partizanima kojima su prisustvovali i neki italijanski, pa i britanski oficiri. U trenutku italijanske kapitulacije pokušali su nema ki organi da se domognu Cosulich-a, ali je ovaj istoga dana pobjegao iz Zagreba. Pogotovu posle kapitulacije koncentrisala je nema ka obaveštajna služba veliku pažnju na liniji italijanskih službi, smatraju i da e se njima koristiti zapadni saveznici, dok je i ona sama preuzela neke italijanske obaveštajce i iskoristila deo italijanske agenture.

U obaveštajnom radu protiv Italijana u estvovala su sve nema ke obaveštajne ustanove u NDH. Dok se njegovim politiki delom bavio specijilno aparat RSHA, dotle je Abwehr nastojao da izgradi u italijanskoj okupacionoj zoni svoju vojnoobaveštajnu mrežu. Tu je, izme u ostalih, bio aktivan Branko Boli , agent referata I H ustanove Abwehr-a u Zagrebu, jedan od najvažnijih njenih V-Mann-a. Ovaj je preko Antuna Perni a, trgovca i književnika u Vrgovcu, radio na organizovanju obaveštajne mreže na podru ju italijanske 2 armije. U ovom radu su u estvovala i druga lica, a Abwehr je uopšte na celoj teritoriji pod italijanskom okupacijom bio ispleo svoju razgranatu obaveštajnu mrežu, o kojoj e još biti opširno govora.

Italijanska vojno obaveštajna služba SIM bila je svesna tih nastojanja nema ke obaveštajne službe. Posebno od 1942 godine, ona je u ve oji meri angažovala svoje organe na jugoslovenskoj teritoriji na kontroli, a u nekim slu ajevima i na represiji ove nema ke aktivnosti. Ovim radom rukovodila je posebna sekcija »Buonsignore« u centrali SIM-a u Rumu.

Skicirana problematika italijansko-nema kih odnosa oko NDH bila je, kako do italijanske okupacije tako i posle nje, jedan od važnih inilaca u opredeljivanju delatnosti i lica nema ke obaveštajne službe na toj teritoriji. U toku daljeg izla-

ganja srešemo se sa mnogim pojedinostima koje će ovu komponentu nemačke obavštajne delatnosti bliže ilustrovati. Svakako je odnos koji je do septembra 1943 godine, postojao između Nemačke i Italije. U pogledu NDH odredeno uticao na delatnost nemačkih predstavnika u Pavelićevoj državi, a naročito i na nemačku obavštajnu službu. Posle toga vremena pa do sloma Trećeg Reich-a otpali su obziri o kojima je dotle morala voditi računa nemačka obavštajna služba zbog italijanskih interesa i osetljivosti. Umesto toga se otada pojavljuje, s jedne strane, Italija sa svojim političkim i obavštajnim vezama kao protivnik Nemačke koji se nije smeo potceniti, a s druge strane se delom tih veza koristila nemačka obavštajna služba u svome daljem radu.

c) Značaj nemačke narodnosne grupe u NDH

U kratkotrajnom aprilskom ratu 1941 godine nemačka manjina u NDH bila je dragoceni pomagač i saradnik Wehrmacht-ovim jedinicama koje su prodirale kroz Jugoslaviju nailazeći na slab otpor. Pripremljena i naoružana u okviru nemačke nastojanja za stvaranjem »pete kolone« u Jugoslaviji, ona je sabotažama, manjim akcijama, davanjem vodiča, tumača i informatora, i svima drugim načinima kojima se mogla poslužiti, nesumnjivo doprinela brzini kojom je Wehrmacht likvidirao staru jugoslovensku vojsku i državu koju je ova imala da brani.

Na teritoriji koju je obuhvatala NDH Volksdeutscheri su bili naseljeni naročito u Slavoniji i Sremu, u prostoru između Drave i Save, sa centrom u Osijeku, a sa velikim manjinskim grupama u najplodnijim poljoprivrednim područjima. Isto je tako nekoliko volksdeutscher-skih naselja bilo i u severnoj Bosni. Mada povezani sa centralnim rukovodstvom Volksdeutscher-a u staroj Jugoslaviji, koje se nalazelo u Novom Sadu, pripadnici nemačke manjine u oblastima koje su pripale NDH vodili su, u političkom pogledu, donekle svoj život, što se pre rata izražavalo i u pokušajima da se, naročito u Slavoniji, obrazuju zasebne volksdeutscher-ske organizacije. Uostalom, i po svome poreklu su Nemci koji su naselili u XVIII veku izvesne krajeve Slavonije poticali iz drugih nemačkih oblasti, nego Volksdeutscheri iz Banata. Sva-

kako je Osijek još u staroj Jugoslaviji bio snažan centar volksdeutscher-ske političke delatnosti, mada u Slavoniji nema ka manjina nikada nije ostvarila onaj jaki ekonomski uticaj kao u Vojvodini.

Stvaranje NDH dovelo je do izmena u volksdeutscher-skoj organizaciji, koncentrisanoj dotle u »Kulturbund-u« i ustanovama koje su mu bile priključene. Volksdeutscher-i u NDH odvojeni su novim državnim granicama od svojih sunarodnika koji su potpali pod Maarsku ili ušli u sastav srpske okupacione teritorije. To je zahtevalo i stvaranje nove organizacije.

Slično kao u Banatu, tako su, naročito u Sremu, slom stare Jugoslavije i pojava Wehrmacht-a izazvali kod pripadnika nemačke manjine šovinističko pijanstvo. U gradovima i selima Srema u kojima su bili naseljeni, Volksdeutscher-i su samovlasno obrazovali svoju upravu, a pokušajima da se tamo postave organi vlasti nove ustaške države dali su odlučan otpor. Isto tako su se i u krilu manjine pojavili sporovi oko rukovodstva. Ipak je već oko 19. aprila 1941. godine jedna volksdeutscher-ska deputacija sa čelom Branimirom Altgayerom na čelu posetila Pavelića i izjavila mu lojalnost i spremnost na saradnju sa ustaškim vlastima, tražeći u isto vreme donošenje posebnih pravnih normi za Volksdeutscher-e, norme koje bi im zagarantovale »ravnopravnost i slobodni razvitak«. Ubrzo je i Volksdeutsche Mittelstelle u Berlinu, centralna SS-ovska ustanova za rad sa nemačkim manjinama u inostranstvu (skraćeno: VOMI), odredila Altgayer-a za »vođu u narodnosne grupe« (Volksgruppenführer), a jedan njegov konkurent, koji je pokušao da se u prvim danima domogne toga vođstva, pozvan je u Berlin i zadržan u Nemačkoj.

Dok je do sloma stare Jugoslavije uticaj Volksdeutsche Mittelstelle na nemačku manjinu bio donekle prikriven i ograničavan izvesnim obzirima, dotle je sada, u pogledu nemačke manjine u NDH, ova ustanova preuzela ulogu neposrednog naredbodavca. Altgayer je pozvan u Berlin i tu mu je SS-pukovnik čr Behrends, zamenik šefa VOMI, SS-general Lorenz-a, saopštio da se odnos VOMI prema volksdeutscher-skim narodnosnim grupama znatno izmenio. Ove moraju o sada bezuslovno izvršavati sve njene naloge. Odnosi između u narodnosnih grupa i vlasti država u kojima se one nalaze imaju se urediti samo po prethodnom odobrenju VOMI,

VOLKSDEUTSCHER-i U AKCIJI

Pošto su, kao peta kolona, uzeli aktivnog u eš a u široko zasnovanim sabotazama prilikom nema kog napada na Jugoslaviju, Volksdeutscher-i su u NDH formirali svoje poluvojne organizacije, koje su sprovodile egzekutivne akcije protiv hrvatskog i srpskog stanovništva. Fotografija prikazuje masovno hapšenje radnika koje je volksdeutscher-ska formacija vršila u Zemunskom srezu

koja je jedina pozvana da o tome za Volksdeutscher-e donosi odluke. Pritom, me utim, prilikom pregovaranja sa državnim vlastima — u ovome sluaju sa vlastima NDH — Volksdeutscher-i se ne smeju pozivati ni na VOMI ni na Himmler-a kao »komesara Reich-a za u vršenje nema ke narodnosti«, a svoje veze sa ovim svojim komandnim ustanovama ne smeju pominjati ni u štampi ni u službenim raspisima, pa ak ni u dopisima koje e vo tva narodnosnih grupa upuivati svojim podre enim organima.

Behrends-ova uputstva zahtevala su da Volksdeutscher-i u NDH stvore svoje naoružane vojne organizacije — koje su, uostalom, ve bile formirane — i da uopšte nastoje u svemu da stvore državu u državi, sa što manje organizacionog dodira s pripadnicima onoga naroda u ijoj sredini žive. Zabranjeno im je da stupe u vezu ma sa kojom ustanovom Reich-a, sem jedino preko VOMI. U poverenju je Behrends saopštio Altgayer-u da i svoje ophoenje sa nema kim poslanikom u Zagrebu i osobljem poslanstva treba da svede na minimum, da poslaniku ne treba da šalje nikakve izveštaje o radu, a da od svakoga dopisa koji bi ovome ina e uputio mora dostaviti kopiju VOMI.

Po etkom maja 1941 godine Altgayer je, ne ekaju i da NDH donese zahtevane zakonske propise o ureenju pravnog položaja nema ke manjine, formirao na osnovu Behrends-ovih uputstava organizaciju nema ke narodnosne grupe. Ova je organizacija potpuno odgovarala šemi sa primenom na elavo stva (Fuehrerprinzip) kakva je bila uobi ajena u nacisti -koj Nema koj.

Na vrhu organizacije nalazilo se rukovodstvo nema ke narodnosne grupe, ije je sedište bilo u Osijeku. Ono je bilo podeljeno na glavne uprave, i to: za upravne poslove, za kulturu, za narodno zdravlje i za privredu. Svaka od ovih glavnih uprava obuhvatala je nekoliko uprava koje su bile nadležne za pojedine grane delatnosti u okviru svoje glavne uprave. Nad glavnim upravama stajao je štab »vo e narodnosne grupe«, sa na elnikom štaba na elu, koji je ujedno bio i vo in zamenik. U Zagrebu je ustrojena posebna ekspozitura »vo e narodnosne grupe« za održavanje veze sa državnim vlastima, a tako e i ispostava glavne uprave za privredu.

U okviru narodnosne grupe obrazovane su staleške organizacije, i to: Zemaljska seljaka organizacija, iji su ogranci

išli do u pojedina sela; »Nema ka narodna zajednica«, koja je bila kopija »Nema kog fronta rada« u Tre em Reich-u i obuhvatala u zajedni ku organizaciju poslodavce i radnike u privrednim preduze ima; posebna privredna organizacija koja je imala da igra ulogu privredne komore nema ke narodnosne grupe. Dalje su u sastavu narodnosne grupe formirani: »Nema ka omladina« sa »Nema kim devoja kim savezom«; »Nema ka ženska organizacija«; »Nema ka mom ad« (Deutsche Mannschaft), koja je obuhvatala sve muške Volksdeutscher-e od 18 do 60 godina; zatim »Savez nema kih studenata«; »Savez nema kih lekara«; »Savez nema kih u itelja«; »Savez nema kih tehni ara«; »Savez nema kih gimnasti kih i sportskih društava«.

U teritorijalnom pogledu bilo je organizovano pet okružja, i to: isto ni Srem sa sedištem u Indiji, sa Hansom Sutor-om na elu; savsko-dunavsko okružje sa sedištem u Vinkovcima, kome je stajao na elu Ludwig Titz, a posle njegove pogibije, 1942 godine, Fritz Holzschuh; donjodravsko okružje sa sedištem u Osijeku, a pod rukovodsvotm Stefan-a Skreptschuk-a, koji je kasnije uzeo prezime Hemmerling; okružje Srednja Drava-Ilova sa sedištem u Virovitici, a pod rukovodstvom — najpre Georg-a Schumacher-a, od maja 1942 godine Michel-a Keck-a, a od 1943- e Wendelin-a Mundbeil-a; i okružje Zagreb—Bosna sa sedištem u Zagrebu, a pod inž. Leonhardt-om. Ovo je okružje 1942 godine ukinuto, a njegova teritorija dodeljena je delimi no drugim okružjima, a delimi no ju je preuzelo samo rukovodstvo nema ke narodnosne grupe. U srezovima su postojale sreske uprave, u mestima sa najmanje dvadeset nema kih porodica stvorene su mesne organizacije, a najmanje etiri porodice u jednome mestu bile su dovoljne da se tamo stvori takozvano uporište. Mesne organizacije su bile podeljene prema kvartovima i ulicama na blokove, a ovi, opet, na manje organizacione jedinice. Funktionen itave ove organizacione šeme bili su postavljeni ozgo naniže.

Pored ove opšte organizacione izgradnje sprovedena je i ekonomska, stvaranjem posebnih volksdeutscher-skih privrednih organizacija. Ove su bile: Glavni savez nema kih selja kih i zanatskih zadruga, sa Ferdinandom Gasteiger-om na elu; taj je savez u celokupnom ekonomskom životu nema ke manjine u NDH imao rukovode u ulogu; zatim Centralna kre-

VODA NARODNOSNE GRUP®" I NJEGOV VODA

Za „Vo u narodnosne grupe" u NDH i tirne za šefa Volksdeutscher-a postavio je Tre i Reich Branimira Altgayer-a. On je bio, ustvari, samo izvršilac i sprovedilac naloga viših ustanova SS-ovskog rukovodstva nadležnog za upravljanje Volksdeutscher-ima u Evropi. Na elu SS-ovske uprave za Volksdeutscher-e stajao je SS-general Lorenz. Na fotografiji: Lorenz (levo) sa Altgayer-om, koji; nosi uniformu SS-kapetana

ditna zadruga, koja je prikupljala priloge (delom prinudne) od pripadnika nema ke manjine i finansirala njene razne zadruge; »Agraria«, nema ka selja ka centralna nabavna i prodajna zadruga, kojoj su bila pridružena, kao posebna preduze a, komanditno društvo »Agrar-import«, veletrgovina poljoprivrednih mašina, i akcionarsko društvo »Fruška Gora«, veletrgovina vinom; Nema ka centralna mlekarska zadruga; Nabavna zadruga nema kih trgovaca, kao glavni nabavlja trgovaca pripadnika nema ke manjine; Zadruga za nabavku uniformi, zna aka i sportskih potreba, koja je bila glavni nabavlja tekstilne robe za pripadnike manjine; Nema ka knjižara; Banka Nemaca u Hrvatskoj, iji je kapital bio poreklom iz Reich-a; Nema ka narodna pomo , koja je organizovala socijalno staranje za pripadnike manjine. Sem toga je narodnosna grupa imala i svoje posebne zdravstvene ustanove, svoj vatrogasni savez i razne druge manje važne organizacije, postavši tako zaista državom u državi.

Ova je organizacija uživala olakšice na osnovu posebnog zakona koji je propisao Paveli posle pregovora u kojima su u estvovali pretstavnici Volksdeutscher-a i nema kog poslanstva u Zagrebu. Prema ovome zakonu, donesenom juna 1941 godine, nema ka narodnosna grupa pretstavlja »naro iti sastavni dio NDH« i »uživa... neograni eno pravo djelatnosti na podru ju političkom, kulturnom, gospodarskom i upravnodruštvenom«. Njoj je priznato svojstvo pravnoga lica javnoga prava, a njene interese zastupaju kod opštinskih, sreskih i župskih vlasti posebni poverenici, koje postavlja »vo a narodnosne grupe«. Pripadnicima narodnosne grupe »zajem uje se neograni eno održanje njihove nema ke narodnosti i nesmetano ispovjedanje njihovog nacional-socijalisti kog životnog nazora i nepomu eni razvoj njihovog samoniklog njema kog narodnog života i slobodno uspostavljanje i održavanje narodnih i kulturnih odnosa sa njema kom narodnom maticom«.

Isto su tako doneseni i posebni zakoni: o »vojnici njema ke narodnosne grupe«, to jest o njenoj oružanoj borbenoj organizaciji koja je nosila naziv »Einsatzstaffel«; o posebnom nema kom školstvu u NDH; o upotrebi nema kog jezika, nema ke zastave i nema kih simbola; o javnim službenicima nema ke narodnosti; o posebnim nema kirn jedinicama u radnoj službi; a naro ito je važan bio zakon o pravnom po-

ložaju »vo e njema ke narodnosne grupe u NDH«, koji je i formalno u vrstio autoritarnu strukturu narodnosne grupe kao posebnoga tela, a njenome šefu dao uredbodavno pravo.

Altgayer je postavljen i za državnog sekretara NDH. Posebnim sporazumom od avgusta 1941 godine utvrđena je bliska saradnja narodnosne grupe sa ustaškom organizacijom. Ta je saradnja imala da se sprovodi, izmeđ u ostalog, i preko posebnih funkcionera za vezu, a eventualne međ usobne sporove trebalo je da raspravlja posebni izabrani sud. Da je Tre i Reich bio veoma zadovoljan širokim pravima koje je NDH odobrila »svojim« Volksdeutscher-ima, dokazuje vrlo srđan telegram von Ribbentrop-a ministru inostranih poslova NDH Lorkovi u povodom donošenja pomenutog privremenog zakona o pravnom položaju nema ke narodnosne grupe, kao i telegram koji je istim povodom uputio Hitler Paveli u, a u kome mu izjavljuje »svoju najiskreniju zahvalnost«.

Podrobnije razmatranje organizacije Volksdeutscher-a u NDH i njenoga rada mora se u okviru ovih prikaza ograničiti na one vidove u kojima se ispoljila narođita važnost narodnosne grupe za politiku i, pre svega, za obaveštajnu službu Tre i Reich-a. No već iz dosada ređeno jasno proizlazi da je organizacijom nema ke narodnosne grupe stvoren u NDH mođan politiki instrument — kojim se upravljalo posebnim kanalima iz Tre i Reich-a, koji je uživao izvanredno veliku samostalnost prema državi u kojoj je delovao, koji je bio bezuslovno podvrgnut interesima i ciljevima Tre i Reich-a i koji je samim tim mogao predstavljati isturenu poziciju Tre i Reich-a, njegovo politiko oruđe i sredstvo, kao i rezervoar pomoga a za sve forme nema ke politike i ostale delatnosti na podruđu NDH.

Apsolutna podređenost narodnosne grupe pod komandu Reich-a ispoljila se narođito i postavljanjem jednog Volksdeutscher-a iz Rumunije, Andreas-a Ruehrig-a, na položaj naelnika štaba »vo e narodnosne grupe«. Ovo je usledilo mimo i protiv volje Altgayer-a, ijim radom u Berlinu nisu bili zadovoljni, prebacuju i mu mlakost i organizatorsku nesposobnost. Tako je došlo do paradoksalne situacije da je faktiki šef nema ke manjine u NDH bio ovek koji nije imao ak ni državljanstvo one zemlje ijim je državljanima imao da upravlja.

RUKOVODIOCI NEMA KE MANJINE

Organizacija nema ke manjine u NDH sprovedena je teritorijalno po okruzima, srezovima i opštinama. Na elu okruga stajali su okružni rukovodioci. Starešina okružja „Srednja Drava—Ilova“ bio je Georg Schumacher (levo), a okružja „Zagreb—Bosna“ inž. Albert Leonhardt (desno). Obojica su u uniformi volksdeutscher-skih funkcionera

Pored "Volksdeutsche Mittelstelle, kao glavnog naredbo-
davnog organa preko koga je Tre i Reich opštio sa Volksdeu-
tscher-ima, u politici prema njima uzimalo je aktivnog u eš a
i Ministarstvo inostranih poslova Reich-a, u prvome redu pre-
ko svoga poslanstva u Zagrebu. Pri ovome je bio ustrojen
posebni referat za narodnosna pitanja, koji je stajao pod ru-
kovodstvom Egon-a Hruschke. Ovaj je referat održavao blizak
dodir sa rukovodstvom narodnosne grupe, obrađivao sva pi-
tanja grupe i primao od nje izveštaje koji su se odnosili na
njen interni rad i na njena zapažanja o' zbivanjima izvan nje.
Politika poslanstva, bez obzira na izvesna razmimoilaženja
izme u Altgayer-a i Kasche-a koja su izazvana Kasche-ovim
bezuslovnim podržavanjem ustaša, na koje je Altgayer gle-
dao kritički, —• trudila se da iz politi kih razloga Tre eg
Reich-a što više u vrsti i podigne položaj volksdeutscher-ske
organizacije prema vlastima NDH. Kada je Hruschka 1943
godine pozvan u Wehrmacht, narodnosni referat je uzeo na
sebe li ni Kasche-ov referent, SA-pukovnik Willy Requardt,
najpoverljivija Kasche-ova li nost u poslanstvu. Najzad je,
1944 godine, na taj položaj iz Berlina upu en savetnik Mini-
starstva inostranih poslova Wolff.

Sporazumom izme u Kasche-a i Slavka Kvaternika bilo
je predvi eno da se u okviru domobranstva NDH obrazuju
posebne volksdeutscher-ske jedinice, u kome je cilju formiran
i naro iti vojni okrug. Stvoren je i specijalni nema ki otek
u Ministarstvu oružanih snaga NDH. Službeni i komandni
jezik u volksdeutscher-skim jedinicama domobranstva, koje
su bile obeležene i specijalnim oznakama na uniformama i
koje su imale da dobiju i. specijalne zastave, bio je nema ki
i jedino se u opštenju sa hrvatskim domobranskim jedinicama
i komandama trebalo služiti hrvatskim jezikom.

Sporazum nije naišao na veliko oduševljenje u volks-
deutscher-skim krugovima, koji su ra unali da e biti oslo-
bo eni služenja vojske u NDH. Kakvo je tu vladalo raspolo-
ženje može se sagledati iz jednog Altgayer-ovog raspisa iz
1942 godine, u kome ovaj govori da ima ljudi koji žele »da
kao Cigani i Jevreji uopšte budu isklju eni od služenja u voj-
sci... da zelenaškim cenama i ilegalnom trgovinom sti u bo-
gatstva i da tako postaju saveznicima neprijatelja nema kog
naroda«. Altgayer je zapretio i upu ivanjem nezadovoljnika
u kaznene bataljone i u svome raspisu naglasio da raspolaže

dovoljnim sredstvima da »ovakvo bedne, žalosne tipove i moralne propalice dovede u red i urazumi« i da im »zapuši neoprane gubice«.

U leto 1941 godine nema ka narodnosna grupa formirala je i svoju sopstvenu oružanu formaciju, »Einsatzstaffel« (skraćeno: ES), na osnovu zakonskog odobrenja koje je o tome izdao Paveli prema Altgayer-ovom predlogu. Trebalo je da ES ima brojno stanje jednoga bataljona sa štabnim jedinicama i etiri ete, i jednog rezervnog bataljona. Njeni pripadnici, regrutovani iz mladih godišta »Deutsche Mannschaft-a«, polagali su zakletvu Paveli u i Hitler-u. U pogledu vojne obuke i snabdevanja bili su podređeni »glavaru stožera ustaške vojnice«, to jest na elniku štaba oružanih ustaških odreda, a u personalnim pitanjima, u stvarima nacionalno-politički vaspitanja itd. stajali su pod »vo om narodnosne grupe«. Ovaj je postavljao i komandanta ES-a.

Altgayer je ES uredio po uzoru na SS Tre eg Reicha, a organizaciju ove borbene formacije i komandu nad njome poverio je bivšem jugoslavenskom artiljeriskom kapetanu Willibald-u Keller-u. Ovaj je izabrao oficire i podoficire ES-a u sporazumu sa šefom »Deutsche Mannschaft-a«, Jakob-om Lichtenberger-om. Komandni kadar je prošao kroz šestonedeljni kurs u Zagrebu.

ES je još od 1941 godine upotrebljena za borbu protiv partizana u Bosni, u krajevima u kojima su postojala tamnašnja volksdeutscher-ska naselja. Polovinom 1942 godine, Keller je po sopstvenoj želji primljen u oružani SS, a komandu nad ES-om preuzeo je Lichtenberger. Pod njim je ES operisala još do proleća 1943 godine, posle čega je rasformirana, a njeno ljudstvo je prešlo u oružam SS, ukoliko je po godinama života i ostalim uslovima odgovaralo propisima koji su važili za SS-ovske formacije. Njeni ostali pripadnici ušli su u sastav nemačkih policiskih snaga na teritoriji NDH. Od rukovodilaca ES-a, trojica su u kasnijem toku događaja igrali važnije uloge u okviru nemačke obavestajne službe u NDH. U prvom redu ovde treba istaći i Keller-a, koji je postao I-šef V SS-planinskog armiskog korpusa, poznatog sa svojih operacija u Bosni i Hercegovini. Lichtenberger je, takođe kao SS-oficir, kasnije imao rukovodeću ulogu u organizovanju diverzantskih grupa, a major ES-a Boeckel je kao oficir di-

VOLKSDEUTSCHER-i I USTAŠE

„Nema koj narodnosnoj grupi" u NDH priznat je javno-pravni status. Ona je imala široku autonomiju i bila je, ustvari, država u državi. Altgayer je postavljen za državnog sekretara NDH. Na fotografiji: Altgayer sa rukovodiocima „Nardnosne grupe" na prijemu kod Paveli a

vizije »Brandenburg« radio na obaveštajnim i diverzantskim zadacima u Bosni.

Godine 1942 pojavila se, prema nema koj narodnosnoj grupi u NDH, kao naredbodavna ustanova Glavna uprava SS-a, SS-Hauptamt, to jest ona SS-ovska ustanova koja je bila nadležna za oružani SS. Naredne godine je ona prema Volksdeutscher-ima u NDH ve imala glavnu ulogu. Do ovog pomeranja odnosa došlo je prirodno u vezi sa sve ve im uticajem koji je u krilu SS-a pripao njegovom oružanom delu. Ovaj je u Volksdeutscher-ima gledao pogodan rezervoar za popunjavanje svojih jedinica. Kao što je u Banatu SS prakti ki bio preuzeo upravu nad Volksdeutscher-ima, formiraju i tamo svoju diviziju »Prinz Eugen«, tako se isto uskoro pitanjem Volksdeutscher-a u NDH po eo da zanima SS-general Gottlob Berger, šef pomenute Glavne uprave SS-a.

Ve aprila i maja 1941 godine bilo je me u Volksdeutscher-ima vršeno vrbovanje za dobrovoljno stupanje u SS-jedinice, ali je tada moralo biti prekinuto zbog Kasche-ovog protivljenja. Me utim godinu dana kasnije oružani SS je na svoju ruku i bez pitanja ustaških vlasti odlu io da za sebe mobiliše sposobno volksdeutscher-sko ljudstvo, a Kasche je jedino dobio nalog da to saopšti Paveli u i da sa njim uredi me unarodnopravnu stranu toga pitanja. Jula 1942 godine stigli su u Osijek iz Be a komandant regrutne komande za Jugoistok oružanog SS-a, SS-major Nageler, i regrutni oficir SS-poru nik Heermann. Oni su odmah po eli da vrše pripreme za sprovo enje opšte mobilizacije svih sposobnih pripadnika narodnosne grupe u dobi od 16 do 51 godine. U Osijeku je formirana i ispostava be ke regrutne komande.

Mada se Kasche, u svome svojstvu zaštitnika Paveli evog autoriteta, protivio ovim planovima SS-a, ipak je primio iz Berlina kategori ki nalog da ovu stvar odmah diplomatski objasni Paveli u, a regrutne komisije su po ele da rade. Ve oktobra iste godine vršene su prve regrutacije i upu ivani su prvi transporti vojnih obveznika pripadnika nema ke manjine u Reich. Oni od njih koji su ispunjavali propisane uslove upu ivani su u jedinice Waffen-SS-a, a ostali u policiske formacije u raznim evropskim zemljama pod nema kom okupacijom.

Uskoro su rasformirane i nema ke jedinice domobranstva NDH, ukoliko su još postojale, i u isto vreme sa Einsatzstaf-

fel-om prevedene u SS. Starija godišta su ušla u policijske snage SS-general-a Kammerhofer-a u NDH. Ukupno je u nema kim oružanim snagama služilo oko 22.000 Volksdeutscher-a iz NDH, to jest oko 15 posto celokupnog broja pripadnika nema ke manjine. Isto je tako i oko 2 400 volksdeutscher-skih devojaka bilo u službi Wehrmacht-a u svojstvu bolni arki, telefoniskinja i u protivavionskoj artiljeriji.

Pošto su tako svi fizi ki sposobni pripadnici narodnosne grupe bili prešli u sastav nema kih oružanih snaga, Altgayer je, radi obezbe enja volksdeutscher-skih naselja, formirao mesne seoske zaštite, koje su bile povezane sa terenskim stanicama nema ke žandarmerije. Ova ih je snabdevala i oružjem, municijom i ostalim materijalom.

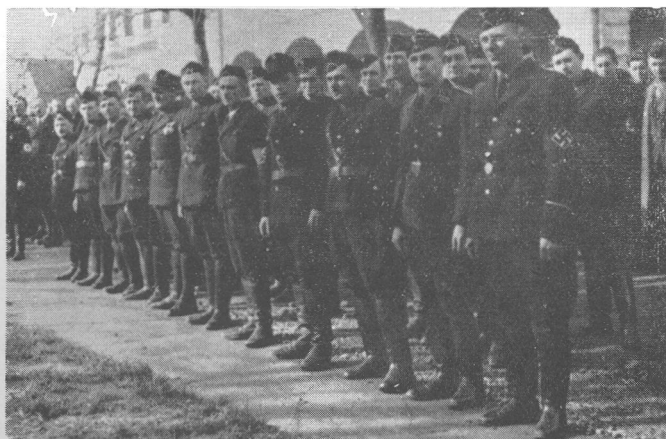
Spremnost Volksdeutscher-a da služe u jedinicama SS-a esto je bila isto tako slaba kao ona što' su je ve ispoljili prema služenju u domobranstvu. U internom službenom listu koji je »vo a narodnosne grupe« izdavao za funkcionere volksdeutscher-skih organizacija neprekidno se ponavljaju obaveštenja o dezertiranju, samovlasnom napuštanju jedinice, prekora enjima odsustva itd. Decembra 1943 godine Altgayer je o tome izdao posebni strogo poverljivi raspis, u kome prizna je da je služba u SS-u stroga i teška i da se Volksdeutscher-! tu ose aju zapostavljenim i nepravi no tretiranim. Ipak, on traži od svih funkcionera da preduzmu sve mere protiv dezertiranja koje su u njihovoj mo i, da dezertere prijavljuju nema kim policiskim vlastima, a da njihovim porodicama obustave svaku pomo i »izlože ih preziru javnoga mišljenja«, uz eventualno preduzimanje represalija.

Ukazivanje Altgayer-a na postupak kome su Volksdeutscher-! bili podvrgnuti u SS-u imalo je svoje osnove u t me što su u Reich-u zaista pripadnike narodnosnih grupa iz zemalja Jugoistoka smatrali Nemcima drugoga reda i što su ih tretirali sa isvesnim nipodaštavanjem. Zbog toga je, na primer, Altgayer i zabranio upotrebu re i »volksdeutsch« i »Volksdeutscher«, žele i da doprinese izbacivanju jednoga pojma koji je me u Nemcima u Reich-u bio stekao gotovo pogrdno zna enje.

*

Prirodno je bilo što je nema ka obaveštajna služba obratila posebnu pažnju na Volksdeutscher-e kao element koji joj

ORGANIZOVANJE PRIPADNIKA NEMA KE MANJINE

Volksdeutscher-ska organizacija u NDH sprovela je organizaciju pripadnika nema ke manjine u mnoštvu političkih, ekonomskih, stručnih, kulturnih i paramilitarnih organizacija. Sposobni muški pripadnici uključeni su u poluvojnu „Nema ku mom ad“, čiju etu u Vinkovcima prikazuje gornja fotografija. Volksdeutscher-ska omladina je podvrgnuta istom vaspitanju i obuci kao „Hitler-ova omladina“ u Nema koj. Donja fotografija prikazuje jednu svečanost volksdeutscher-ske omladine u Osijeku

je mogao korisno poslužiti. Poznato je da su još pre rata postojale izvanredno snažne veze između raznih nemačkih obavštajnih ustanova i volksdeutscher-skih organizacija odnosno njihovih pripadnika u Jugoslaviji. Ove su veze naročito došle do izražaja prilikom nemačkog napada aprila 1941. godine, kada su stavljene u dejstvo brižljivo pripremljene i izgrađene diverzantsko-obavštajne organizacije, kada se javno ispoljila obavštajna saradnja koja je dotle skriveno postojala između nemačkih obavštajnih ustanova Tre i Reich-a i jugoslovenskih Volksdeutscher-a.

U pogledu upotrebe Volksdeutscher-a za obavštajni rad treba razlikovati nekoliko momenata. Pre svega, potrebno je jasno sagledati razliku između delatnosti same narodnosne grupe i njenih organizacija kao izvora obavštenja iz koga su crpili svoje informacije razne obavštajne ustanove u Nemačkoj ili koje je Tre i Reich bio formirao u NDH, od delatnosti pojedinih Volksdeutscher-a koji su individualno kao agenti radili za ove ustanove. U prvom slučaju pojavljuje se sama narodnosna grupa kao saradnik obavštajne službe, dostavljaju joj svoje izveštaje u kojima su bili sadržani i mnogi podaci od velikog obavštajnog značaja. Isto je tako narodnosna grupa služila i za davanje konkretnih informacija u vezi sa raznim proverama i upitima obavštajnih ustanova. Volksdeutscher-i kao neposredni, individualni agenti nemačke obavštajne službe vršili su ovu svoju delatnost bez veze sa narodnosnom grupom čiji su bili pripadnici. Štaviše, mnogi su od njih služili i kao informatori nemačke obavštajne službe prema narodnosnoj grupi.

Problem agenata iz volksdeutscher-skih redova bio je dosta složen. S jedne strane je volksdeutscher-ski element nesumnjivo bio u politici komunističkog pogledu utoliko* pouzdan što je bilo vrlo verovatno da njegovi pripadnici neće igrati prema svojim nemačkim obavštajnim nadležnicima dvostruku igru, da neće vršiti izdaju i slično. S druge strane, međutim, taj element je po svojoj prirodi bio intelektualno nedorastao i karakterno nepouzdan. Pre svega, mahom su i Volksdeutscher-i u NDH — isto kao oni u Banatu — pripadali seljaštvu i sitnom građanstvu. Nisu raspolagali ni poznavanjem prilika izvan svoje neposredne okoline, svakako vrlo skućeni, niti horizontima koji bi im omogućili da pravilno mogu sagledati pojavu i zbivanja oko sebe. Dalje, u njihovim redovima je bilo

mного konjunkturista i lica koja su htela da iskoriste povoljnu situaciju, bilo za sticanje li njih koristi, bilo za zado-
bijanje položaja. U volksdeutscher-ske redove navalili su,
posle formiranja NDH, mnogi koji su računali da će tim pu-
tem moći i da nešto uštede. A baš takvi su bili najspremniji
da vrše svaku službu i da i za svaku uslugu svima nema kim
ustanovama, pa i obaveštajnim.

Iz ugla posmatranja pod kojim su Volksdeutscher-i sa
svojim razbuktalim šovinizmom i podjarenom megalomani-
jom gledali na zbivanja u NDH, ta su im se zbivanja — uzi-
maju i u obzir njihov niski intelektualni nivo i uski vidokrug
— morala prikazati u potpuno ili delimično iskrivljenom liku.
Sem toga su i u svome izveštavanju, baš iz svih pomenutih
razloga, težili da naročito istaknu svoju lojalnost prema Tre-
tem Reich-u, svoju solidarnost sa njim, svoje pripadništvo
višoj nemi rasi, — što sve zajedno niukoliko nije do-
prinosilo objektivnosti njihovih izveštaja, a u velikoj je meri
skrivalo njihovu upotrebljivost.

Najzad, Volksdeutscher-i su bili manje pogodni za oba-
veštajni rad i samim svojim narodnosnim svojstvom. Pri-
rodno je bilo što je Volksdeutscher automatski smatran ne-
ma kim doušnikom, a on se i tamo gde li ne bi bio
poznat mogao ubrzo otkriti po jeziku ili naglasku. Samim
tim je i upotrebljivost volksdeutscher-skih agenata za oba-
veštajni rad bila ograničena — i u personalnom, i u stvarnom
pogledu.

Ukratko bi se, u pogledu obaveštajnog rada Volksdeut-
scher-a, moglo zaključiti:

— da je nemačka narodnosna grupa, kao organizacija,
bila od koristi nemačkoj obaveštajnoj službi u NDH svojim
izveštajima i odgovorima na konkretne upite u vezi sa raznim
proverama, davanjem informacija, karakteristika i si.;

— da su Volksdeutscher-i individualno, kao agenti po-
jedinih ustanova nemačke obaveštajne službe, bili u svojoj
ogromnoj većini politički pouzdani, ali u pogledu svoje objek-
tivnosti, stručnosti i praktičke upotrebljivosti — slab agen-
turni ljudski materijal.

Iz redova Volksdeutscher-a proizišlo je, međutim, neko-
liko vrlo upotrebljivih organa pojedinih obaveštajnih usta-
nova i nekoliko visokokvalifikovanih agenata. Kod ovih je
poznavanje ljudi, prilika i jezika predstavljalo izvanredno

dragocen faktor za njihovu upotrebljivost i korisnost, a u vezi sa drugim njihovim svojstvima koja su ih specijalno kvalifikovala za obaveštajni rad.

Ovoj poslednjoj kategoriji pripada naročito novinar Adelbert Kungel, Volksdeutscher iz Panjeva, koji je radio za Upravu VI i bio kasnije njen glavni opunomoćnik za NDH, i profesor Rudolf Treu, najpre saradnik Einsatzkommande Sipo i SD-a u Osijeku, a zatim predstavnik policiskog atašea Helm-a u Sarajevu.

Na kakav se način, naprimer, Sipo i SD koristio Volksdeutscherima za obaveštajni rad, pokazuje nekoliko primera.

Novembra 1941. godine dobio je Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu obaveštenje da mađarska obaveštajna služba radi sa veštim brojem agenata u nekim oblastima NDH. Agent Franz Schramm, Volksdeutscher, upotrebio je za proveru ove vesti okružno rukovodstvo narodnosne grupe za okružje Srednja Drava-Ilova. Okružni rukovodilac, Georg Schumacher, stupao je, u vezi s tim, u dodir sa izvesnim mađarskim obaveštajnim organima i na osnovu svojih razgovora sa njima dao preko Schramm-a Einsatzkommandi izveštaj o njihovoj delatnosti.

U pogledu mađarske obaveštajne službe i mađarske politike uopšte, narodnosna je grupa pomogla organima Sipo i SD-a mnogobrojnim informacijama. Tako je, na upit policiskog atašea Helm-a, avgusta 1942. godine »vođa narodnosne grupe« Altgayer dao iscrpan prikaz o karakteru i radu mađarske manjine u Slavoniji. Kada je mađarska obaveštajna služba počela da proširuje svoju mrežu u NDH, naročito u pograničnim područjima prema Mađarskoj, Helm je zatražio saglasnost Uprave IV RSHA da na pogodan način ubaci u tu mrežu Volksdeutscher-e. Tim povodom je u nadležstvu policiskog atašea izrađen pro memoria koji sadržava ocenu dotadašnje saradnje toga nadležstva sa nemačkom narodnosnom grupom i njegove želje u pogledu buduće saradnje.

U ovome potsetniku utvrđuje se, prvo, da saradnja između nadležstva policiskog atašea i nemačke narodnosne grupe dotle — polovina maja 1943. godine — nije onako funkcionisala kako bi to bilo poželjno. Na upite o stvarima koje se tiču narodnosne grupe, ili kojima su zatražene izvesne informacije, sporo se dobijao odgovor, a i ti odgovori nisu dovoljno temeljiti. Zato se predlaže da se u organizaciji ne-

ma ke narodnosne grupe obrazuje referat koji bi imao isključivo zadatak da održava vezu sa nadležnom policiskom atašeu i da vodi računa o podnošenju izveštaja. Dužnost referata bila bi da »pravilno usmerava važne policijske i političke vesti koje bi pristizale« i da ih dostavlja na znanje policijskom atašeu. Zatim treba naložiti svima sreskim i mesnim rukovodstvima da svoju pažnju u ve o j meri poklone političkim smutnjama i da naro ito prate delatnost »bandi« u svojim srezovima i mestima. Od najve e je važnosti, nastavlja pro memoria, saznati koliko je lica u pojedinim srezovima i mestima prešlo »bandama«, ko ih je na to naveo i koji su tu rukovodioci. Sem toga treba i s velikom pažnjom pratiti samu delatnost »bandi« i pokušati da se u njih ugrade agenti, kako bi se time dobio stalni pregled o njihovim namerama. Dalje se u ovome potsetniku traži da volksdeutscher-ske organizacije izgrade naro itu privrednu špijunažu u svima preduze ima, sa ciljem da otkrivaju zbivanja koja bi mogla biti od štete po nema ke interese i da budno prate rad tih preduze a. Traženo je, tako e, i stalno podnošenje izveštaja o stanju i raspoloženju u pojedinim okružjima odnosno srezovima. U ovim izveštajima trebalo je naro ito navoditi kojim parolama protivni ke propagande stanovništvo najviše podleže, ko gde vrši protivnema ku propagandu, kakve se mere protiv toga predlažu itd. Najzad se zahteva i redovno izveštavanje o svima zbivanjima kojima je cilj da nema kim interesima nanese štetu, a u isto vreme treba da sveukupno izveštavanje bude što preciznije, uz navo enje svih imena i personalija pominjanih lica.

U vezi sa ovim programom saradnje održan je sastanak kome su prisustvovali Helm i Altgayer, uz u eš e svih okružnih rukovodilaca volksdeutscher-ske organizacije. Tom je prilikom, pošto su raspravljena sva pitanja obaveštajne akcije, odlučeno da se nema ka narodnosna grupa vrš e ukop a u obaveštajni aparat policiskog atašea i da aktivnije radi. Helm je okružne rukovodioce naro ito molio da obrate pažnju na delatnost ma arske obaveštajne službe, na odnose narodnosne grupe prema ustaškoj državi i na ma arske političke tendencije prema NDH. Isto je tako zatražio da se drže pod prismotrom krugovi koji se prema Nema koj neprijateljski nastrojani i da se što iscrpnije obuhvate njihove veze prema inostranstvu. Na taj je na in, dakle, unesen sistem u

odnose izme u policiskog atašea i volksdeutscher-ske organizacije kao celine, a ova se otada može u punom smislu smatrati sastavnim delom njegovog obaveštajnog aparata.

Me utim policiski ataše nije bio jedini korisnik obaveštajne saradnje sa volksdeutscher-skom organizacijom. Mreža SS i policije, i Sipo i SD-a, formirana 1943 godine u okviru ustanova Opuonomo enika Reichsfuehrer-a SS-a i nadleštava BdS-a za Hrvatsku, tako e se obaveštajno oslanjala i na nema ku narodnosnu grupu. Pre svega je ova veza proistekla iz same Himmler-ove naredbe, prema kojoj je njegov poverenik za NDH, SS-general Kammerhofer, odre en da bude nadzorna vlast nad nema kom narodnosnom grupom. Einsatzkommando Sipo i SD-a u Osijeku, pod SS-majorom d-rom Deumling-om, stvorila je prisnu saradnju i sa Altgayer-om li no, sa okružnim rukovodiocima narodnosne grupe i sa drugim istaknutim funkcionerima. Starešine pojedinih ispostava ove Einsatzkommande održavale su vezu sa funkcionerima narodnosne grupe u svojim podru jima, a pojedine mesne volksdeutscher-ske organizacije sara ivale su obaveštajno sa stanicama nema ke žandarmerije, tako da je i tim putem Einsatzkommandi stizalo mnoštvo informacija.

Einsatzkommando Sipo i SD-a u Sarajevu oslonio se od samog po etka svoje delatnosti u tome mestu na tamošnje Volksdeutscher-e, koji su mu dali i sve potrebne tuma e i pomo ne organe. Einsatzkommando u Banjoj Luci radio je naro ito sa organizovanim Volksdeutscher-ima, od kojih je izvestan broj stupio u njegovu službu u svojstvu policiskog organa, a drugi radio u agenturi.

Ovde se može pomenuti da su, nasuprot intimnih veza koje su postojale izme u službenih volksdeutscher-skih organizacija i obaveštajne službe Sipo i SD-a, veze narodnosne grupe kao celine prema Abwehr-u bile znatno slabije. Uzrok tome je naro ito bila Himmler-ova ljubomora da se ma koja druga ustanova van kompleksa SS-a meša u odnose sa Volksdeutscher-ima. Ve maja 1941 godine VOMI je nema koj narodnosnoj grupi u NDH skrenula pažnju da se treba kloniti svakog dodira sa organima nema ke vojne obaveštajne službe. Po Altgayer-ovom tvr enju on je, zbog toga, odbio zahtev rukovodioca Abwehr-ovog nadleštva u Zagrebu da mu stavi na raspoloženje izvestan broj lica za razne poslove. Me utim ako se narodnosna grupa kao celina nije povezala sa Abwehr-

om onako kao što se bila povezala sa Sipo i SD-om, njeni pripadnici su predstavljali rezervoar iz koga je nemačka vojna obavještajna služba regrutovala velik broj svojih saradnika.

Među Volksdeutscherima koji su radili za obavještajnu službu Trećeg Reicha naročito mesto zauzima doktor Jakob Elicker, koji je kao pripadnik nemačke narodnosne grupe, po sporazumu između te grupe i Pavelića, postavljen za velikog župana u Vukovaru. Već maja 1941. godine, neposredno posle njegovog postavljenja, stupio je sa njim u vezu rukovodilac Einsatzkommande Sipo i SD-a u Osijeku, tadašnji SS-kapetan Hans Rexeisen. Elicker je odmah izjavio da je spreman na saradnju sa Einsatzkommandom i, štaviše, naglasio je da naročito ceni podršku koja bi mu s te strane mogla biti pružena, osobito stoga što je »saradnja sa mesnim hrvatskim ustanovama ponekad teobna«. Kada mu je Rexeisen predložio da ga formalno obaveže za rad za SD, Elicker je odmah pristao, potpisao je obavezu, položio zakletvu i čak se interesovao da bude primljen u SS. Svoje izveštaje Elicker je davao najpre Einsatzkomandi, a zatim policiskom atašeu u Zagrebu. Ugovorio je da ga jedared nedeljno posećuje atašev agent Franz Schramm, kojim bi prilikom ovome izdiktirao informacije. Na svome položaju velikog župana, Elicker je mogao prikupiti obavještenja i sa sektora koji su inače nemačkoj obavještajnoj službi bili teško dostupni.

Kao drugiji tip agenta iz volksdeutscher-skih redova može se pomenuti i Jakob Kuehbauch, koji je i pre rata radio u Jugoslaviji za nemačku obavještajnu službu. Njegov je slučaj u isto vreme ilustracija rada Uprave VI RSHA prema NDH iz centara na teritoriji Reicha, a bez upotrebe lokalnih organa i poverenika u Pavelićevoj državi. Kuehbauch je bio agent referata VI u nadležstvu komandanta Sipo i SD-a za Južnu Štajersku. On je upotrebljen naročito za obavještajni rad prema ustaškom pokretu, pa je i sam nastupao kao ustaša pod lažnim imenom »Franjo Iveković«.

Pošto se u vezi sa opisom delatnosti pojedinih nemačkih obavještajnih ustanova u NDH biti prikazani i njihovi razni agenti iz volksdeutscher-skih krugova sa svojim radom, to na ovome mestu nije potrebno baviti se pojedinačno mnoštvom agenata koje su organi i organizacije obavještajne službe Trećeg Reicha zavrbovali i upotrebili u Hrvatskoj. Međutim treba imati u vidu, kao pojavu od opšte važnosti, da su Volks-

deutscher-i i kao tuma i i kao pomo no osoblje imali u obaveštajnim ustanovama ulogu koja je esto prelazila okvire pomo ne službe. U tom pogledu je njihovo u eš e u obaveštajnom i egzekutivnom radu bilo esto prae no teškim posledicama po živalj prema kome i protiv koga je taj rad bio uperen.

*

Posebno g pomena zaslu Źuje udeo obaveštajne delatnosti nema ke narodnosne grupe u borbi koju su policiske i oru Źane snage Tre eg Reich-a vodile protiv NOP-a. Ve je prikazana korist koju je, u tome smislu, imao policiski ataše pri nema kom poslanastvu u Zagrebu od saradnje sa narodnosnom grupom. Volksdeutscher-ske ustanove i lokalna rukovodstva izveštavali su, me utim, ne samo poslanstvo i organe Sipo i SD-a ve i obaveštajnu službu operativne trupe.

Ako je intervencija VOMI mogla ko iti obaveštajnu delatnost narodnosne grupe kao organizacije u korist Abwehr-a, konkretna situacija na terenu NDH, koji se pretvorio u bojište, dovela je do toga da su se Volksdeutscher-i svojim izveštajima obra ali Ic-službi SS-ovskih i Wehrmacht-ovih jedinica koje su operisale u njihovim podru jima. Sem toga su dostavljali svoje informacije i Ic-odeljenju Opunomo enog nema kog generala u Zagrebu, Glaise-a von Horstenau-a. Izveštaji narodnosne grupe raznim ustanovama prošireni su otkom »vojna situacija«, koji je obuhvatao obaveštenja isto vojnog karaktera o kretanju i delatnosti jedinica NOV.

Kakva je ve u leto 1942 godine bila situacija u podru jima u kojima su se nalazila volksdeutscher-ska naselja, pokazuje raspis »vo e narodnosne grupe« Altgayer-a od 30 juna te godine, u kome ovaj veli: »Da bismo mogli uputiti u sva ugro Źena naselja posade za njihovo obezbe enje, trebalo bi da narodnosna grupa ima više vojnika nego što broji pripadnika«. U raspisu se konstatuje da partizani naro ito obilaze mesta u kojima se nalazi oru Źje i da ovo oduzimaju. Zbog toga je nare eno da se oduzme oru Źje Volksdeutscher-ima u svima naseljima u kojima ima manje od 25 »vojni ki obue njih i pouzdanih ljudi«. U isto vreme Altgayer nare uje da u mestima u kojima treba o ekivati partizanske napade mesno rukovodstvo narodnosne grupe sav svoj materijal upakuje i

preda najbližem ve em obezbe enom mestu, po mogu nosti sreskom sedištu. Isto tako treba tamo predati i uniforme i •ostalu opremu pripadnika »Deutsche Mannschaft-a«.

Iz zaplenjenih arhiva nema ke narodnosne grupe u NDH može se sagledati da je strah Volksdeutscher-a pred NOP-om bio sve ve i, a u isto vreme i to da su se ustanove, rukovodstva i ogranci narodnosne grupe pretvorili u sve ve ojeri u obaveštajne ispostave koje su nema kim vojnih i policiskim komandama dostavljale informacije o jedinicama NOV i POJ, njihovom kretanju, njihovoj delatnosti, ja ini, komandnom sastavu, naoružanju, opremi itd. Kao adresati tih izveštaja pojavljuju se: »vo a narodnosne grupe«, nema ko poslanstvo, i to narodnosni referat i policiski ataše, Ic-služba Oponomenog nema kog generala u Zagrebu, Ic-služba Komandanta nema kih jedinica u Hrvatskoj, Ic-službe raznih SS-ovskih i vojnih jedinica koje su operisale u krajevima u kojima su postojala volksdeutscher-ska naselja itd.

Naro ito su zanimljivi periodi ni izveštaji o položaju — mahom mese ni — koje je podnosio ustanovama u Reich-u »vo a narodnosne grupe« Altgayer. S retkom otvorenoš u on prikazuje gotovo bez ulepšavanja situaciju na terenu i odnose ne samo u narodnosnoj grupi i njenom životu ve i u NDH, ne ustru avaju i se da upotrebi i izvanredno kriti ke formulacije. Iz ovih izveštaja govore teško razo aranje i pa ni ni strah Volksdeutscher-a, koji su se, posle kratkotrajnog likovanja 1941 godine, našli ubrzo pred narodnim pokretom koji je pretio da ih zbriše kao sau esnike okupatorovih i ustaških nedela. Izveštaji su puni podataka o unutrašnjem rasulu ustaške države, koje je po elo pre nego što se ona bila i konsolidovala.

Tako, naprimer, Altgayer javlja, u svome izveštaju za prvo tromese je 1943 godine, da se uprkos raznih mera reorganizacije opšti položaj u NDH i' dalje pogoršao. Sem male klike nekadašnjih ustaških emigranata, koja sa injava neposrednu Paveli evu okolinu, sve je nezadovoljno režimom, a to nezadovoljstvo raste iz dana u dan. O ustaškom pokretu daje Altgayer ovu ocenu: oko 6 posto njegovih pripadnika su manjeviše nerealni idealisti, oko 10 posto ro eni ve iti prevratnici, a oko 20 posto gramžljivi, šovinisti ki i bolesno ambiciozni, karakterno manjevredni elementi, dok ostatak pretstavljaju saputnici koji idu iz konjuktornih ili li nih

razloga za svakim režimom; pritom tvrdi da je ve ina pripadnika ustaštva tako e nezadovoljna stanjem u zemlji.

Široke selja ke mase, govori zatim Altgayer, drže se prema partizanima u ve ini teritorija »prijateljskije nego prema nema kim jedinicama, formacijama narodnosne grupe i ustašama«. On se žali da narod partizanima daje ta ne podatke o kretanju nema kih jedinica, dok ovima ne pruža nikakva obaveštenja. Dalje, javlja da se situacija za pripadnike nema ke manjine trajno pogoršava, a podru ja partizanskoga delovanja stalno uve avaju. Pod ovim dejstvom, kako Altgayer navodi, rastu pesimizam i defetizam me u pripadnicima narodnosne grupe, a u mnogim krajevima i nemir, što iziskuje da se što pre izvrši preseljenje Volksdeutscher-a u Reich.

Altgayer se žali i na Kasche-a, isti u i da ovaj smatra Volksdeutscher-e u prvom redu državljanima NDH koji imaju svoje dužnosti prema njoj da ispunjavaju pre svega ostaloga. U masama Volksdeutscher-a pojavljuje se otuda i gubljenje poverenja u same nema ke pretstavnike, a i u sopstveno rukovodstvo. Zapadni deo podru ja naseljenog Volksdeutscher-ima više se ne može održati i treba otuda tamošnje pripadnike narodnosne grupe odmah preseliti. Ovo Altgayer traži naraito zbog toga što su volksdeutscher-ski politi ki rukovodioci delom izginuli, a delom pobjegli, dok volksdeutscher-ske mase tamo »nužno podležu veoma spretnoj kamunisti koj propagandi i time ih narodnonosna grupa potpuno gubi, a vojna snaga komunista se poja ava«.

Ve petnaest dana posle podnošenja ovoga izveštaja, to jest 15 aprila 1943 godine, Altgayer javlja da se položaj narodnosne grupe i dalje uveliko pogoršao. Partizani uspeavaju, zahvaljuju i svojoj izvanrednoj organizovanoj obaveštajnoj službi i manjkavoj konspirativnosti hrvatskih ustanova, da izbegnu svaki koncentri ni napad, da bi na nekoj drugoj teritoriji odmah izveli neo ekivane protivakcije. Najve om opasnoš u za narodnosnu grupu Altgayer smatra formiranje nema ke partizanske jedinice, kojoj se priklju uju pojedini pripadnici nema ke manjine. Drugi lanovi narodnosne grupe zvani no istupaju iz ove grupe, isti u i da se priznaju Hrvatima, kako bi izbegli posledice kojih se Volksdeutscher-i boje zbog svoga ranijega držanja. Me u Volksdeutscher-ima se pojavljuje sve više uverenje da ih i Nemci iz Reich-a smatraju ljudima niže vrste, koji imaju samo zadatke, ali ni-

kakva prava. Pada, naprimer, u o i da se i Wehrmacht interesuje za Volksdeutscher-e jedino onda ako od njih traži namirnice. U vezi sa defetizmom dolazi do interniranja Volksdeutscher-a u sabirnom logoru u Zemun u njihovog upu i vanja na prinudni rad u koncentracione logore u Reich-u.

Zanimljivo je da se Altgayer žali i na delatnost agenata Sipo i SD-a i Abwehr-a, navode i da se ovi smatraju kontrolnim organima, pozvanim da vrše nadzor nad rukovodstvom narodnosne grupe i da dostavljaju svojim pretpostavljenim »sada delom razumljive, ali najve im delom neosnovane... izjave nezadovoljstva i kritike«. U raznim mestima, isti e Altgayer, pojavljuju se »klasnoborbeni glasovi« koji prebacuju da se rukovodioci raznih preduze a ne pozivaju u vojsku. Uostalom, nezadovoljstvo prema režimu u NDH raste i dalje, a u još ve o j meri opada državni autoritet, pošto većina upravnih vlasti zauzima potpuno pasivan i nezainteresovan stav. Izgleda da inovništvo NDH želi sebi, za slu aj poraza »sila Osovine«, da stekne naklonost protivni ke strane. Nezadovoljstvo raste i u redovima ustaškog pokreta.

» etvrtina podru ja u kojima su naseljeni Volksdeutscher-i nalazi se pod vlaš u partizana«, isti e Altgayer u ovom svom izveštaju, »a ugrožene su druge dve etvrtine«. On isti e da usled toga trpi sveukupni život narodnosne grupe, a naro ito sve njeno ekonomsko delovanje. »Banditske smutnje su ve stekle karakter izrazito gra anskog rata«, nastavlja izveštaj, i veli da treba za budu nost o ekivati i dalje širenje delovanja NOP-a. Prema ustaškoj državi, zbog nefunkcionisanja njenog upravnog aparata, zbog sve ve e skupo e, zbog sve ve eg širenja korupcije i nadmenog istupanja ustaša, — narod zauzima sve negativnije držanje.

I kasniji Altgayer-ovi izveštaji odišu istim duhom pokazuju i, s jedne strane, strah od snažnoga razmaha narodnog ustanka, a, s druge, svu slabost stroja NDH i sve ve e nezadovoljstvo Volksdeutscher-a položajem u koji su se sami stavili ili u koji su ih uvukli njihovi zaštitnici i upravlja i iz Reich-a.

*

Kritike Volksdeutscher-a, iznesene u citiranim Altgayer-ovim izveštajima, pretstavljaju jednu stranu medalje. Na njenoj drugoj strani nalazi se lik nadmenog Volksdeutscher-a,

koji s visine svoga uverenja o pripadnosti višoj i vladaju ojrasi gleda na svoje hrvatske sugrađane me u kojima živi, kao na niže stvorove koji treba poslušno da služe ciljevima Trete Reich-a, koje on prema svome uverenju personifikuje u odnosu na njih. Bezbroj primera pokazuje tu tendenciju za samouzošćenjem, s jedne, i nipodaštavanjem hrvatskoga življa u NDH, s druge strane. Volksdeutscher-i, bez obzira na to što su u sastavu NDH, što su njeni državljani i što toj državi čak i njihov Trete Reich formalno priznaje nekakvu suverenost, smatraju da s pravom mogu pre i preko svih odredaba i propisa te iste države i da na njene ustanove i njene građane mogu gledati prezrivo i s visine. Oni denunciraju raznim nemakim ustanovama državne funkcionere koji im makakvog razloga ne izgledaju dovoljno snishodljivi, tuže ih za rad protiv interesa Trete Reich-a, za izdaju, za pomaganje partizana, Jevreja i ostalih protivnika nacističke sile. Oni traže smenjivanje svih mogućih državnih funkcionera ukoliko bi ovi pokušali da makim ime ostvare državni autoritet prema njima. Oni klevetaju i podnose lažne optužbe. Što su, na taj način, ubrzo došli u konflikt sa Kascšom, nije niudno s obzirom na staranje nemačkog poslanika da podržava ugled ustaške države. Ali to što su isto tako loši i njihovi odnosi prema Glaise-u, uistinu antipatiju za ustaški režim ne može biti sumnje, dokazuje da su čak i u nemačkim otkrivanjima u svome megalomanstvu i svome nastupu uopšte prekardasil.

Mada su već i sami zakonski propisi koje je pod nemakim pritiskom donela NDH u pogledu uređenja pravnog položaja nemačke manjine omogućili ili Volksdeutscher-ima široku autonomiju, oni su još i na svoju ruku zauzeli stav nepriznavanja vlasti, odnosno tražili su naročito povlašćen tretiranje u svima oblicima svojih dodira sa državnim upravom. To se odnosilo na sudstvo, na uistinu Volksdeutscher-a u lokalnim upravnim telima, pa i uopšte na podređenost Volksdeutscher-a zakonodavstvu NDH. Pritom nije bila reč samo o nepriznavanju i nipodaštavanju države koju je Pavelić sa svojim ustašama bio formirao; taj stav Volksdeutscher-a odnosio se na Hrvate uopšte, na hrvatski narod, bez obzira na to kakav je režim u državi.

Prirodno je da su se usled ovakve situacije ponavljali incidenti, uvek na istoj liniji. Mnogo je prašine digao slučaj

Volksdeutscher-a Wilhelm-a Hamp-a iz Zagreba, koji je bio uredno» pozvan u domobranstvo. On je odbio» da potpiše potvrdu o prijemu poziva, pa je ak oružjem isterao pozivare iz svoga stana, uhapsivši pritom jednoga od njih i predavši ga kao svoga zatvorenika mesnoj komandi »Deutsche Mannschaft-a«. Hamp je, uostalom, do nedavno pre toga doga aja bio pripadnik Hrvatske nacionalsocijalisti ke stranke rada, a kao Volksdeutscher se deklarirao tek izvesno vreme posle formiranja NDH. Nekoliko meseci kasnije policija NDH uhapsila je Hamp-a pod optužbom veze sa partizanima. Tom prilikom je došlo do upotrebe oružja i Hamp je ubijen. Nema ke ustanove su smatrale da je tu bila posredi osveta za njegov raniji sukob sa zvani nim organima. Dok su i Kasche i Altgayer gledali da celu stvar zataškaju, pa su stoga prema vlastima NDH zauzeli gledište da ih slu aj Hamp ne interesuje, šef Sipo i SD-a u Berlinu istakao je, naprotiv, da u ovom incidentu vidi zlo in, ubistvo koje je po injeno nad pripadnikom narodnosne grupe.

Kao karakteristi an treba navesti i incident koji se desio izme u d-ra Mila Budaka, tadašnjeg aktivnog ministra u vladi NDH, i okružnog rukovodioca nema ke narodnosne grupe u Virovitici. Avgusta 1941 godine održana je u tome mestu velika ustaška manifestacija kojoj je, kao centralna li nost, prisustvovao Budak. Tom prilikom je volksdeutscher-ski okružni funkcioner Georg Schumacher pozdarvio Budaka na nema kom jeziku. Ovaj ga je na to upitao da li ne govori hrvatski, na šta je Schumacher rekao da taj jezik ne govori dobro. Pošto je na Budakovo novo pitanje koliko se vremena ve nalazi u Virovitici Schumacher odgovorio da je tu ve preko dvadeset godina, ovaj mu je primetio kako bi on da dvadeset godina živi u Nema koj govorio bolje nema ki nego hrvatski. Ovaj je slu aj upotrebio Schumacher kao povod za žalbu protiv Budaka, koji je, sem toga, u svome govoru u Virovitici izrazio negativno mišljenje o »Kulturbund-u«. Po ovoj žalbi je Einsatzgruppe Sipo i SD-a u Zagrebu intervenisala kod Kvaternika, koji je stvar izneo Paveli u. S druge strane je o ovom doga aju informisan i RSHA. Zbog incidenta u Virovitici •— naro ito» zbog negativne primedbe o »Kulturbund-u« — došlo je, navodno, ak i do raspre izme u Paveli a i Budaka. Sigurno je da ovakvi incidenti nisu mogli naro ito povoljno uticati ni na odnose izme u ustaških vlasti

i Volksdeutscher-a, ili izme u ovih i hrvatske ve ine u ijoj su sredini živeli.

Zaslužuje pomena i incident sa volksdeutscher-skim studentom Johann-om Hurm-om, u leto 1941 godine. Hurm, nekadašnji komunista, prijavio je prilikom stupanja u volksdeutscher-sku organizaciju i ovo svoje ranije politi ko opredeljenje, a u okviru narodnosne grupe istakao se veoma revnosnim radom. Me utim posle izvesnoga vremena policiske vlasti NDH su ga uhapsile. Kada je za njega na traženje narodnosne grupe intervenisao Einsatzkommando Sipo i SD-a, utvrdilo se da je Hurm odmah po hapšenju bio streljan. Zanimljivo je da su ustaške policiske vlasti dale obaveštenje da je Hurm bio umešan u poznato podmetanje eksploziva u zagreba ku telefonsku centralu, mada se on u vreme toga doga aja ve uveliko nalazio u zatvoru, a verovatno tada bio i likvidiran.

Nepoverenje izme u vlasti NDH i Volksdeutscher-a izražavalo se i uzajamnim špijuniranjem. Kao što su pripadnici nema ke manjine služili obaveštajnim ustanovama kao informatori o delatnosti državnoga aparata i o situaciji na terenu u NDH, tako isto je obaveštajna služba Paveli eve države preko svojih agenata u volksdeutscher-skim redovima pratila rad narodnosne grupe.

Najzad treba pomenuti da su i izme u Nemaca iz Reich-a i Volksdeutscher-a u NDH postojala trvenja. Ovo je delom bilo rezultat ve pominjanog potcenjivanja koje je dolazilo do izražaja u stavu Nemaca prema pripadnicima njihove manjine u NDH, a delom se tu ispoljila i želja Volksdeutscher-a da se prikažu naro ito revnosnim pripadnicima Nemstva i nacionalsocijalizma. U Osijeku je radio lektor Nema ke akademije Walter Engesser. On je pretstavljao objekt ogor enih napada narodnosne grupe jer se trudio da održava što bliže veze sa hrvatskim gra anskim krugovima, pa i sa ustaškim funkcionerima. Ovo je, s jedne strane, ležalo na liniji opšteg propagandnog rada koji su lektori Nema ke akademije sprovodili u inostranstu, a takav je rad, prirodno, mogao biti s uspehom obavljan jedino ako bi se propagandista potrudio da stvori li ne prijateljske veze sa važnijim licima sredine u kojoj je delovao. S druge strane, me utim, Engesser je bio i agent Abwehr-a i imao je i kao takav interesa da stvori prisne odnose sa licima od kojih je mogao dobiti zanimljivih poda-

taka. Pripadnici Volksgruppe su mu te veze i njegovo rezervisano držanje prema Volksdeutscher-ima uveliko uzimali za zlo i nastojali, prikupljanjem materijala koji je mogao Engesser-a politički, pa i bezbednosno-policiskim da tereti, da ga uklone iz Osijeka.

Položaj nemačke narodnosne grupe u NDH postao je gotovo neodržljiv. Naselja Volksdeutscher-a, koji su se istakli kao naročito nepomirljivi protivnici NOP-a i naročito vatreni saradnici nemačkih vojnih, policiskih i bezbednosnih vlasti (sem retkih izuzetaka), predstavljala su, prirodno, objekt protivakcija ogorčenoga naroda. Već su napred navedene izjave o tome razvoju. Prikazane prilike bacile su nemačku narodnosnu grupu skoro u paniku. Tako je došlo do plana o njenom iseljavanju.

U prvom mah, krajem 1942 i početkom 1943 godine, pošlo je za rukom iseljavanje volksdeutscher-skog stanovništva iz Bosne. Malobrojna ali prilično kompaktna naselja nemačke manjine nalazila su se u partizanskim područjima, a sem toga su Volksdeutscher-i živeli i po većem broju gradova. Iseljavanje je izvršeno u vezi sa nadležnim ustanovama Reich-a. Volksdeutscher-i su preseljeni u Poljsku. Međutim svojim novim boravištem preseljenici nisu bili naročito zadovoljni i od njih su stizale razne žalbe.

Prilikom prvih preseljenja, koja su, uglavnom, obuhvatala udaljenija naselja i raspršene manje volksdeutscher-ske grupe, pojavile su se i diferencije između lica koja je trebalo preseliti i ustanova koje su vršile preseljavanje. Tako je, naprimjer, sam okružni rukovodilac narodnosne grupe u Sarajevu, Karl Hamm, bio na elno protiv preseljavanja, zbog čega je došao u težak sukob sa poverenikom za preseljenje, pa i sa Einsatzkommandom Sipo i SD-a u Sarajevu.

U jesen 1944 godine došlo je, međutim, konačno do velike evakuacije Volksdeutscher-a sa teritorije NDH. U svrhu organizovanja ove evakuacije formiran je u Osijeku posebni štab koji je imao zadatak da osigura bezbježnost Volksdeutscher-a u izvesne određene koloseke i da se postara da sa teritorije NDH povuče u Nemačku po mogućnosti celokupno pripadništvo nemačke narodnosne grupe. Na čelu štaba za evakuaciju stajao je Andreas Ruehrig, koji je u poslednjim mesecima pre toga bio u potpunosti preuzeo stvarno rukovođenje narodnosnom grupom, svesti njenog »vođu« na ulogu

reprezentativnog statiste. Celokupni aparat narodnosne grupe dobio je u isključivi zadatak organizaciju evakuacije, kojom je trebalo omogućiti Volksdeutscherima da ponesu i povezu sa sobom što više od svoje pokretne imovine. Obrazovani su usputni logori za smeštaj izbeglica koje su se, u grupama i konvojima kretale, pod oružanom zaštitom do sabirnih mesta, odakle su prebacivane u Nemačku.

Ukupno je iseljeno, akcijom koja je započela septembra, a bila završena novembra 1944 godine, oko 118.000 lica pripadnika volksdeutscher-skih porodica. Zajedno s mobilisanim Volksdeutscherima sa teritorije NDH, koji se broj u Nemačkoj kapitulacije ceni na oko 17.000, a koji su se tada nalazili na teritoriji Austrije i Nemačke, napustilo je na taj način ino jugoslovensko više od 84 posto ukupnog broja pripadnika Nemačke narodnosne grupe, obuhvaćenog evidencijom njenog rukovodstva. Veliki pothvat masovne evakuacije bio je poslednji koji je volksdeutscher-ska organizacija izvršila. Sa završenim iseljenjem prestala je da postoji.

2. Politički lik i organizacioni oblici obaveštajne službe

a) Karakteristike nemačkog obaveštajnog rada u NDH

Pozicija Trećeg Reicha prema NDH predstavljala je jednu smešu okupatorskih realnosti, saveznih fikcija, brutalnog ostvarivanja sopstvenih interesa i prividnog poštovanja jednog suvereniteta u koji nije verovao čak ni onaj koji ga je tobože vršio. Formalni odnosi između Trećeg Reicha i Pavelićeve države bili su po svome spoljnom izgledu — bar što se tiče međusobnog zvanog opštenja — onakvi kao da je posredni međudržavna veza u kojoj ja i partner poštuje prava slabijega. Stvarni odnosi, iza te spoljne fasade, bili su ravni politički, a postepeno i vojnoj okupaciji. Dolazili su do izražaja svi oblici nemačke dominacije, koja je tobožnju suverenu državnu vlast u NDH stvorila da posluži kao kvilinski pomaga okupatora za vladanje nad narodom i za maksimalno iskorišćavanje okupirane teritorije.

Međutim fiktivna i faktična sfera odnosa između Trećeg Reicha i NDH nisu bile oštro razgraničene. Imalo je slučajeva gde su iz ovog ili onog razloga uvažavani obziri prema to-

božnjom nezavisnosti NDH. Obrnuto, ima više slučajeva gdje ostvarivanje tih interesa čak ni u svom spoljnom obliku, u formama koje su upotrebljene za postizanje određenih ciljeva, nije nimalo vodilo računa o očuvanju prividnog priznavanja suverenosti Pavelićeve države. Kao u sveukupnoj politici Trećeg Reich-a i u njegovim spoljnim politikim i vojnim nastojanjima, — niz raznih linija, uticaja, na ostvarivanja osnovnih direktiva i osnovnih političkih ciljeva stvorio je i u njegovim odnosima prema NDH isto izukrštanu, u sebi protivno, a za posmatrajući nejasnu sliku.

I u nima ko-italijanskim odnosima u pogledu NDH pojavljuje se slika nesklada između fikcije i stvarnosti, između forme i prave sadržine.

Sa formalne strane, NDH je spadala u politiku nadležnost, u politiku interesnu sferu Italije. Tako su govorili italijanskim predstavnicima i Hitler, i njegov ministar inostranih poslova, i njihovi posebni izaslanici i organi. U instrukcijama poslaniku koga je Treć i Reich uputio u Zagreb, ovaj stav nezainteresovanosti već je unekoliko ublažen. Tu se govori o izbegavanju svega što bi moglo izazvati italijanske žalbe. Drugim rečima, ako se spretnim manevrisanjem može nešto postići i u interesu Reich-a, pa i nauštrb italijanskih interesa, to treba učiniti ukoliko je moguće da se pritom ne izazovu protesti iz Rima. Dalje, već samo postavljanje posebnog vojnog organa sa službenim nazivom »Nemačkog generala u Hrvatskoj« i nepotpuno definisanom nadležnošću, koja je mogla da se prema konkretnim mogućnostima proširi i dopuni, pokazuje da je od samog početka Treć i Reich namećao da sebi u ustaškoj državi izgradi i da održava, pored političkih, i važne vojne pozicije. Ostvarivanje ekonomskih interesa, odlučna intervencija u pitanju definisanja položaja nemačke narodnosne grupe, formiranje nadležstava Sipo i SD-a itd. — pokazuju već od prvih dana državnog života NDH da fikciji o nezainteresovanosti Trećeg Reich-a za tu državnu tvorevinu niukoliko ne odgovara i politika koja bi se sa takvom definicijom nemačko-italijanskih odnosa i poklapala.

Mada za politiku Trećeg Reich-a prema NDH trenutak italijanske kapitulacije nesumnjivo predstavlja važnu prelomnu tačku, ipak je, ustvari, još daleko pre toga vremena realni italijanski uticaj bio u odnosu na uticaj Trećeg Reich-a

u najvećoj mjeri oslabljen. Vojno i politički Treći Reich se još pre ispadanja Italije iz rata bio u NDH tako ukotvio kao da nema političkog partnera kome tobože priznaje i prava.

Isprepleteni elementi fikcije i stvarnosti, formalnih spoljnih oblika i realne sadržine opredeljivali su i lik obaveštajne službe Trećeg Reich-a u NDH. I ova je, u svojim pojavnim oblicima, ponekad postupala kao da radi na terenu potpuno suverene strane države, ali je istupala kao u saveznoj zemlji sa svojim ustanovama prijateljski saraduje, a u suštini najviše je uzimala oblike na kakve se inače nailazi jedino u neposredno okupiranim područjima.

Obaveštajna služba Trećeg Reich-a u NDH imala je prema sebi nekonsolidovanu ustašku državu, u kojoj su se oko vlasti jarmile konkurentne grupe, zajednički obuhvaćene ustaškim plaštom*). Labilnost unutrašnje situacije toga političkog terena pojačala je činjenica da su snage reakcionarne i profašističke buržoazije i njenih političkih saputnika, koje su pripadale starim građanskim strankama, i sa svoje strane želele da dođu do uticaja i afirmacije, mada su, i pored svoje brojne nadmoćnosti, bile prema uskom krugu vladajućih ustaša isuviše slabe da bi im realno mogle osporiti položaj na krmilu državne tvorevine. Po svojoj biti spremne na kompromise i sa onima koji su faktički držali vlast, i sa onima koji su tu vlast formalno vršili, ove su profašističke građanske snage predstavljale nestabilni element, ali spreman na

*) Iako je ustaški pokret izrastao pre svega iz malograđanske sredine i predstavljao njen najreakcionarniji izdanak, izražavao je ustvari istovremeno i interese jednog dela hrvatske buržoazije, koji ga je prihvatio i identifikovao se s njime. Osnovna istovetnost interesa izmeću uskog kruga vladajućih ustaša i najreakcionarnijih predstavnika hrvatskog kapitala nije, međutim, skinula s dnevnog reda sukobljavanje ovih grupacija na terenu praktičke politike, a naročito o pitanju uloga ustaša u vlasti. Dok je prva grupa bila u većoj mjeri homogena i njeni pripadnici više međusobno vezani, kod druge grupacije dolazile su do izražaja razne međusobne suprotnosti. Potpuno se identifikovao sa ustaškim pokretom jedan deo hrvatske buržoazije. Brojni su bili oni koji su lavirali između ustaša, Nemaca i onih predstavnika građanskih partija, koji su stajali na pozicijama zapadnih saveznika. Konačno, manji deo pripadnika građanskih partija stao je na pozicije borbe protiv okupatora i kvizlinga, te je saradivao sa NOP-om.

službu ustašama i saradnju sa njima, a sa u opoziciji prema njima, a sa nastoje i da postignu sporazum O' u eš u u upravi marionetskom državom, a sa traže i tu upravu za sebe ili, najzad, odbijaju i i svaku odgovornost za postojanje te državne tvorevine.

Obe grupe — i ustaška i profašisti ka buržoazija —, a sa njima sve ostale snage koje su politizirale u NDH i u sablasnoj nerealnosti krojile ambiciozne kabinetske politike planove, igrale su svoju politiku igru pred okupatorom u praznome prostoru, bez stvarne veze sa tлом koje su, tobože, predstavljale i kojim su htele da vladaju, makar udelom u mrvici vlasti. Jer to tie, tu osnovu pod ovom nerealnom politikom superstrukturuom, predstavljale su narodne mase, koje su se od teroristi kog ustaštva bile sa zgražanjem povukle, a koje su svoja stara građanska politika vođstva bile odbacile. U tim masama je, nasuprot fiktivnom uticaju koji su sebi svojatule politike grupe u Zagrebu, izrasla nova politika ka snaga. Njih je poveo pokret narodnog oslobođenja, koji je svoju oštricu podjednako uperio i protiv okupatora i protiv građanskih političkih grupa koje su sa njim saradivale.

Prema tome je hronološki, to jest pre rasplamsavanja Narodnooslobodila kog rata, prvi objekat nemačke obaveštajne službe bila država u koju je formalno bila organizovana teritorija NDH, sa svojim državnim aparatom i sa politikim snagama koje su se¹ borile oko vlasti u toj državnoj tvorevini. Obaveštajna služba je pratila i posmatrala rad ustaških rukovodilaca i njihovih raznih grupa i struja. Ona je držala pod prismotrom ustaški državni aparat u vrhu i na terenu. Ona je posmatrala i ostale snage koje su ma u kom pogledu predstavljale pojave od politike kog značaja u vezi sa tom državom, ostatke starih građanskih stranaka, crkvu, ekonomske i druge interesne grupe itd.

No sve više se nadnela nad celo politiziranje, koje se uglavnom koncentrisalo u Zagrebu, snaga narodnoga ustanika, bacivši u zasenak politika natezanja, sitne radne oko vlasti, za evicije zavađene buržoazije, strane politike i druge politike intrige i radne. Za nemačku obaveštajnu službu, NOP je ubrzo postao glavni objekat, koji je potisnuo ostale objekte u drugi red. U sve veđoj meri se obaveštajna služba koncentrisala prema njemu, posmatraju i i ostale pojave koje je

držala na oku pod uglom njihovih odnosa prema ovom svom prvom i najvažnijem objektu rada.

Italijanski uticaj u NDH bio je tako e predmet .koji je obavestajna služba Tre eg Reich-a držala pod prismotrom. U prvome periodu, u vreme dok su trajali savezni ki odnosi izme u Berlina i Rima, bilo je tu posredi posmatranje politi kog uticaja Mussolini-jeve Italije, njenog politi kog rada u satelitskoj državi, njenih težnji da tu državu ekonomski i politi ki sebi podredi. Kasnije, kada su savezni ki odnosi bili raskinuti, italijanske linije u NDH posmatrane su kao potencijalni kanali za prodiranje politi kog uticaja i obavestajne službe zapadnih saveznika.

Ne samo italijanska politika i obavestajna služba ve i politika i obavestajne službe drugih zemalja bile su predmet kojim se u NDH bavila obavestajna delatnost nema kih ustanova. U prvome redu se nema ka obavestajna služba, naravno, svojom pažnjom obra ala kanalima politi kog dejstva i obavestajnog rada ratnih protivnika. Ali isto tako se bavila i linijama koje su zra ile u NDH iz zemalja koje su se nalazile na njenoj strani fronta. Posebna pažnja, u ovoj vezi, poklanjana je i delovanju visokoga klera zbog njegovih veza sa Vatikanom kao važnim politi kim centrom, iji su se odnosi sa zapadnim silama, u toku razvoja rata, sve više razvijali.

Najzad, teritorija NDH je služila i kao polazna baza, kao otko na daska za rad nema ke obavestajne službe prema drugim teritorijama. Sa nje su išle linije preko neutralnih zemalja u protivni ki tabor. Njima i njihovoj izgradnji poklanjao je obavestajni aparat Tre eg Reich-a veliku pažnju.

Prema tome se kao objekti nema ke obavestajne službe u NDH pojavljuju:

— iako u po etku okupacije u manjoj meri, ali uskoro kao glavni objekt, koji je zaokupio najve i deo aktivnosti nema ke obavestajne službe u NDH, kao celine, — pokret narodnog oslobo enja. Taj je kompleks obuhvatao kako obavestajno delovanje protiv NOV i POJ na terenu, tako i obavestajni rad protiv ilegalnih organizacija u pozadini, protiv oslobo enih teritorija, protiv veza NOP-a sa saveznicima, protiv uticaja NOP-a na mase na podru jima koje je okupator držao pod kontrolom, a pre svega protiv KPJ i svih oblika njene organizacije i njene delatnosti;

— ustaška grupa, sa Pavelićem na čelu, koja je predstavljala političko vodstvo NDH, sa svima svojim strujama i svima pojavama i zbivanjima u svome okviru;

— ostale političke grupe i struje, a u prvome redu ostaci građanskih stranaka, kako u pogledu svoga sastava, svoje politike i svojih odnosa prema Trećem Reich-u, tako i u njihovom stavu prema NDH, prema ustaškoj vlasti i prema spoljnim i protivničkim političkim silama;

— državni aparat i oružane snage NDH;

— italijanski i ostali strani uticaji u NDH, politika drugih zemalja prema njoj, i obavještajna služba kako Italije, tako i ostalih država tabora »Osovine«;

— političke i obavještajne linije ratnih protivnika u NDH, bilo neposredne, bilo preko neutralnih zemalja, kao i grupe ili pojedinci koji su mogli biti potencijalni sprovednici ili saradnici takvih linija;

— pojedini specijalni lokalni problemi, kao muslimansko pitanje, jevrejski problem, Volksdeutscher-i itd.

Od važnosti je i rad nemačke obavještajne službe prema saradnicima Trećeg Reich-a u njegovoj borbi protiv NOP-a: etnicima. Mobilisanje etnika, njihovu upotrebu kao nemačkih pomoćnih trupa protiv NOP i POJ, održavanje političkih veza sa njima, pa i njihovu obuku i njihovo vojno usmeravanje obavljale su i sprovodile u prvome redu nemačke obavještajne ustanove.

Kao u svim ostalim jugoslovenskim oblastima koje su u ovom ili onom obliku za vreme rata i okupacije bile pod kontrolom Trećeg Reich-a, i u NDH je nemačka obavještajna služba pratila egzekutivnu delatnost. Međutim, realna situacija je tu uslovljavala razvoj umnogome različit od onoga koji je, u pogledu obavještajnog i egzekutivnog elementa kod raznih nemačkih obavještajnih i bezbednosnih ustanova, postojao u Sloveniji, Srbiji ili drugim okupiranim jugoslovenskim oblastima. U NDH je opisana dvojna situacija — satelitske države sa formalnim suverenitetom i faktične okupacije sui generis — stvorila specifične forme i specifične načine rada. Tu je karakter nemačkih obavještajnih ustanova u pogledu njihovih egzekutivnih ovlašćenja bio različit prema objektu protiv koga je ta obavještajna služba istupala.

U prvim danima, neposredno posle ulaska nemačkih jedinica na jugoslovensko teritoriju, obavještajni organi — i vojni i

politički — obavljali su sve vrste egzekutivnih zahvata. Drugim rečima, oni su i hapsili, i otpremali u Reich i vršili ostale egzekutivne radnje bez obzira na državljanstvo lica na koja bi se takav postupak odnosio. Ubrzo se, međutim, sa formiranjem NDH i priznanjem te državne tvorevine od strane Trećeg Reich-a, ova situacija utoliko izmenila što je potpuna egzekutivna ovlašćenja bezbednosno-policiskog aparata zadržao tek prema nemačkim državljanima. Egzekutivne radnje protiv državljanina NDH vršio bi, po pravilu, preko njenih policiskih vlasti. Ove su, u tom pogledu, predstavljale neku vrstu pomoćnika nemačkih bezbednosno-policiskih ustanova. Treba istaći da su one izručivale predstavnicima RSHA i sopstvene grane, pa i s tim da ovi budu prebačeni u Reich i da tamo sa njima bude dalje postupljeno.

Na sektoru vojne obaveštajne službe, Abwehr sam po sebi nije vršio egzekutivnu delatnost, već bi za egzekutivne radnje upotrebljavao Tajnu vojnu policiju (GFP) ili bi tražio pomoć nemačkih bezbednosno-policiskih organa. GFP je imala potpuna egzekutivna ovlašćenja prema pripadnicima Wehrmacht-a i svih ostalih vrsta nemačkih formacija. U ograničenom opsegu vršila je egzekutivnu delatnost i prema državljanima NDH, a u prvome redu prema onima koji su stajali na čelu službenom odnosu prema nemačkim ustanovama ili su bili u njihovom sastavu.

Sa pojavom većih vojnih operacija na teritoriji NDH, u kojima su učestvovali nemačke divizije u većem broju, vojna obaveštajna služba — u prvome redu I. služba operativnih jedinica — vršila je i egzekutivne radnje, kao na bojištu ili na neprijateljskoj teritoriji. U izvesnom je stepenu ova delatnost bila modifikovana aranžmanima sa državnim vlastima NDH.

I pored već toliko puta pominjanog formalnog suvereniteta NDH, one ustanove nemačke obaveštajne službe koje su po prirodi svoje delatnosti imale i egzekutivne zadatke zaista su i obavljale sve egzekutivne radnje, mada uz izvesne modifikacije i ograničenja.

Ono što nemačkoj obaveštajnoj službi u NDH, posmatranoj u celini, daje posebno obeležje jeste činjenica da su se na tome području vršile vojne operacije velikih razmera. Ovakvih operacija je u Srbiji bilo pri samome napadu na Jugoslaviju, zatim u toku »kaznene ekspedicije« generala Boehme-a, pa

opet pred kraj okupacije, kada su snage NOP-a nadrle u Srbiju i iz nje isterale okupatora. Usled toga je i obaveštajni rad za sve ostalo vreme prvenstveno bio bezbednosno-policiskog, a u manjoj meri vojnog karaktera. U Sloveniji, sem Primorja, sve do pred kraj okupacije održavana je fikcija da je posredi sastavni deo Reich-a i da se delatnost NOP-a ima suzbijati policiskom akcijom. Tek pred kraj okupacije tu je, formiranjem »štabova za suzbijanje bandi« i pojavom jedinica Wehrmacht-a, došlo do pojačavanja vojnoobaveštajnog momenta. U Primorju je vojni element bio zastupljen napredno sa policiskim. Na teritoriji NDH Wehrmacht je operisao divizijama i armiskim korpusima. Tu je vođen stvarni rat za sve vreme od 1941 do 1945 godine. Otuda je tu i delatnost vojne obaveštajne službe bila veoma snažna. Ona se pojavljuje i preko» teritorijalnih i frontnih, i preko trupnih obaveštajnih ustanova. Dok se borba protiv NOP-a u Srbiji veim delom, a u Sloveniji isključivo smatrala zadatkom bezbednosno-policiskog aparata, dotle je u NDH ona bila poverena operativnim jedinicama Wehrmacht-a i SS-a. Otuda su i obaveštajnu delatnost, koja je pratila ovaj rat, sprovodile naročito ustanove vojne obaveštajne službe.

Kao posebnu pojavu treba registrovati činjenicu da su, u završnoj fazi rata i okupacije, razlike između u vojne i političke obaveštajne službe, konkretno, između u neposrednih organa RSHA i RSHA-u podređenih vojnoobaveštajnih ustanova, bile, u pogledu njihove delatnosti, praktički gotovo izbrisane.

Prema svemu ovome mogu se karakteristike nemačke obaveštajnog rada u NDH, u pogledu njegovih formi, rezimirati ovako:

— u NDH su delovale sve obaveštajne ustanove Trećeg Reich-a, kako političke i bezbednosno-policiske, tako i vojne;

— njihov obaveštajni rad bio je prvenstveno egzekutivnom delatnošću, sa manjim ili veim ograničenjima koja su proizlazila iz manjeg ili većeg konkretnog priznavanja ingerencije vlasti i aparata NDH;

— vojna obaveštajna služba igra, u opštem sklopu nemačke obaveštajne delatnosti, važnu ulogu s obzirom na operacije nemačkih oružanih snaga protiv NOP-a, u kojima vojnoobaveštajne ustanove svih vrsta merodavno učestvuju u svima oblicima svoje delatnosti.

b) Obaveštajne ustanove i njihovo političko usmeravanje

Na teritoriji NDH dejstvovala su, od početka pa do kraja okupacije, i razne linije RSHA, i Abwehr u svima svojim teritorijalnim i frontnim organizacionim formama, i služba Ic, a pored njih su obaveštajno delovali Policija poretka, Tajna vojna policija, vojna žandarmerija i razne druge ustanove. Međutim, pored ovih izrazito obaveštajno-bezbednosnih institucija Treuge Reich-a, obaveštajnom su se delatnošću bavile i ustanove koje nisu nosile obaveštajni karakter u užem smislu. Tu treba, pre svega, potsetiti na obaveštajnu ulogu nemačke narodnosne grupe, zatim na nemačko poslanstvo u Zagrebu sa njegovim konzulatima, a pomenuti se mora i inostrana organizacija NSDAP (AO der NSDAP), kao važni pomagač obaveštajnih organizacija koje su radile na teritoriji Pavelićeve države i kao neposredni informator određenih ustanova u Reich-u.

Već je istaknuto da je obaveštajna služba Treuge Reich-a merodavno delovala u samome ranjku NDH. Mada su se tu pojavljivali, politiziraju i pregovaraju, predstavnici RSHA (Kob, Nassenstein i dr.), pa i Abwehr-a (Proebst), ipak je centralnu ulogu odigrao obaveštajni predstavnik Ministarstva inostranih poslova, odnosno lično von Ribbentrop-a, Edmund Veessenmayer.

Veessenmayer je, štaviše, uveo u položaj i zvaničnog nemačkog poslanika u Zagrebu, Siegfried-a Kasche-a. Njegova uloga je, posle toga, u odnosu na NDH bila završena ukoliko se ticalo javnog i vidljivog mešanja i istupanja. Međutim on je i dalje ostao u dodiru sa tamošnjim zbivanjima. Kao stručnjak i lični informator von Ribbentrop-a o političkim događajima u Hrvatskoj i Srbiji, Veessenmayer je održavao veze sa raznim licima, pa je preko njih i aktivno politički delovao u zemljama koje je obaveštajno obrađivao sa višeg nivoa. Njegove veze sa Ljotićem i Nedićem — u kojima je postavljenju za predsednika kvislinške srpske vlade aktivno delovao — bile su za sve vreme okupacije dosta intimne i održavane su povremenim ličnim dodirima, stalnim pismenim saobraćajem i preko poverljivih lica.

U NDH je poznat, kao Veessenmayer-ova veza, Aleksandar Benak stariji, koji je tu bio opunomoćnik Ministarstva unutrašnjih poslova NDH za organizovanje civilne uprave u

Bosni, a zatim predstavnik vlade NDH za civilnu upravu kod komande 2 tenkovske armije, koja je faktički kontrolisala i vršila vlast u bosansko-hercegovačkom prostoru. Benak je sa Veesenmayer-om imao veze još od vremena kada je vršio svoju prvu funkciju, informišući ga o svemu što se zbivalo u njegovom vidokrugu. No Veesenmayer je za vreme postojanja NDH dolazio često u Zagreb, kojom bi prilikom konferisao sa Pavelićem i nekim drugim istaknutim licima. Smatrajući se, u neku ruku, tvorcom ili bar učesnikom u stvaranju NDH, on je istupao autoritativno prema svojim ustaškim sabesednicima, tražeći i dobijajući od njih obaveštenja svih vrsta. Iz nekih materijala proizlazi da im je i predlagao određene konkretne mere u unutrašnjoj politici.

Prema jednoj izvoru, Veesenmayer je Paveliću u predlagao da udalji od sebe i od uticaja na upravu NDH istaknute predstavnike radikalne ustaške grupe, kao Eugena Kvaternika, Maksa Luburića, Viktora Tomića i ostale. Navodno je čak tražio da ovi, radi umirenja javnosti, budu obešeni na tadašnjem Jelačićevom trgu u Zagrebu.

Veesenmayer je uskoro posle formiranja ustaške vlasti u NDH zaista bio dosta razočaran tim režimom, i nije nemoguće da je, sa razloga nemačke politike, težio preko svojih veza sa Pavelićem da dovede do uklanjanja najradikalnijih elemenata koji su neki zločinici zbog neoportunosti i negativnih posledica bili izazvali kritike i nezadovoljstvo nemačkih predstavnika u NDH sem Kaschea. No njegov posao, koji je obavljao po nalogu Ribbentropa i za njegov račun, bio je da prikuplja obaveštenja na višem nivou, da obavlja konkretne političke misije i poverljive zadatke, a manje da sam učestvuje na određene političke korake. Zato i nije, ustvari, vršio nikakav osetni uticaj na dalju ustašku politiku, iako je ostao povezan prvenstveno sa Pavelićem. Tu prisnost pokazuje i pismo koje mu je ovaj uputio povodom njegovog postavljenja za Opunomoćenika Nemačkog Reicha za Mađarsku, 1944. godine. Na taj je položaj, koji je praktički bio ravan funkciji nemačkog generalnog rezidenta ili guvernera u toj zemlji, Veesenmayer došao zbog svojih obaveštajnih veza sa mađarskim fašističkim pokretom »Strelastih krstova«. U akciji za dovođenje te grupe na vlast u Mađarskoj bio je sarađivao, vršeći i u tu misiju sličnu onoj koju je ranije bio izvršio u NDH. U pomenutom pismu Pavelić, čestitajući mu na novom po-

ložaju, izražava naročito toplu zahvalnost za »velike istoriske zasluge koje je stekao za stvaranje NDH i njenu izgradnju«.

Od značaja je pomenuti da je u svom obaveštajnom radu prema NDH Veesenmayer bio povezan sa generalom Glaise-om von Horstenu-om, sa kojim se lično bio zbližio u vremenu pre priključenja Austrije Reich-u, dok je obavljao obaveštajno-političke zadatke u Beču. Isto tako je bio povezan i sa istaknutim pripadnikom Abwehr-a, Andreas-om Zitzelsberger-om. Ovaj je iz centra u Celju, a kasnije iz Koruške, vodio razgranatu obaveštajnu mrežu, čiji je velik deo bio raširen u NDH. Veza Veesenmayer-Zitzelsberger ne znači, međutim, i saradnju Ministarstva inostranih poslova Reich-a sa Abwehr-om. Nju treba smatrati lično povezanošću između dva istaknuta predstavnika obaveštajne službe Treger Reich-a, od kojih je jedan pripadao diplomatsko-političkom, a drugi vojnoobaveštajnom nemačkom aparatu.

Dok je Veesenmayer veze sa ljudima i zbivanjima u NDH održavao iz Beča ili povremenim posetama u Zagrebu, dotle je Kasche, u svojstvu izvanrednog poslanika i opunomoćenog ministra, bio stalni predstavnik i stalno oko i uvo Treger Reich-a u NDH. Ve je pomenuto na kakvim je širokim osnovama bilo izgrađeno poslanstvo na čijem je čelu stajao Kasche. Prirodno je što je ovakav aparat sa svojim razgranatim vezama u političkom, ekonomskom i kulturnom životu mogao, u okviru legalnog rada, društvenim dodirima, normalnom diplomatskom aktivnošću, da predstavlja vrlo plodan instrument za prikupljanje svih vrsta informacija iz svih grana javnog života NDH. No pored ove legalne i zvanične informativne delatnosti, uobičajene i normalne u međunarodnim diplomatskim odnosima, nemačko poslanstvo u Zagrebu bilo je, nesumnjivo, i važan centar ilegalne obaveštajne delatnosti. Ovde se ne misli na obaveštajni rad vojnog i policijskog atašea, koji su bili istureni organi vojne i bezbednosnopolicijske obaveštajne službe Treger Reich-a, već na obaveštajnu delatnost samog užeg aparata poslanstva.

Sam Kasche govori o tome kako je u njegove ruke pricalo mnoštvo informacija sa raznih strana. Od ovih, on nabroja: izveštaje Nemaca koji su stalno živeli ili koji su poslovnice dolazili u NDH; obaveštenja iz krugova Wehrmacht-a;

obaveštenja koja su pricala iz mnogobrojnih veza sa raznim krugovima stanovništva; informacije iz zvanih krugova NDH i iz privatnih veza samoga poslanika i ostalih funkcionera poslanstva sa pojedinim licima iz vrhova ustaške hijerarhije; praeenje štampe, radija, javnog života uopšte; rad sa agenturom.

O ovom poslednjem izvoru 'informacija Kasche daje ocenu koja je umnogome ta na. »Pošto je zanat V-ljudi u Hrvatskoj izvanredno cveao, a pošto su mnogi od njih manje želeli da služe onima koji su ih plaali, a više da ove iskorišavaju za svoje politike ciljeve, a i pošto je njihov velik deo po svoj prilici radio na dve ili¹ više strana«, veli Kasche, »to je svaku politiku informaciju koja je došla od njih valjalo primiti sa rezervama«.

Sumnjaju i u obaveštenja agenata, Kasche je, prema sopstvenim reima, smatrao najdragocenijim izvorima informacija stalne veze službenog i privatnog karaktera koje su održavali pripadnici poslanstva. Informacije su sticane i u okviru samog diplomatskog kora.

U samome poslanstvu bila je ustrojena i prislušna služba, koja je pratila sve emisije stranih radio-stanica namenjene jugoslovenskom prostoru ili o njemu, i to na srpskohrvatskom i engleskom jeziku. Isto tako je poslanstvo dobijalo i izveštaje od drugih obaveštajnih ustanova, od policiskog atašea, a tako e i od nemačke narodnosne grupe. Njemu su dostavljeni, izme u ostaloga, i razni zaplenjeni spisi do kojih bi došla nemačka vojna ili bezbednosno-policiska obaveštajna služba, itd.

Dok su Kasche i viši pripadnici njegovog diplomatskog osoblja održavali vezu sa politikim krugovima NDH, dotle je privredno odeljenje poslanstva radilo na sektoru ekonomske obaveštajne službe, a kulturno odeljenje u oblasti one grane javnog života NDH koja mu je po njegovom delokrugu bila pristupa na.

Ne govore i o neposrednim vezama izme u Kasche-a i pojedinih vode ih Ustaških funkcionera, od kojih je, naprimer, ona sa Košakom ve prikazana, treba me u njegove li ne informatore ubrojati i kneza Erwein-a Lobkowitz-a, Paveli evog pretstavnika pri Vatikanu, koji je ina e nosio i po asno zvanje papskog komornika. Zbog njenih velikih obaveštajnih mogućnosti, Kasche je tu vezu smatrao politikim naro ito

važnom i dragocenom i spreavao je da Lobkowitz-a ometaju druge nemačke linije koje su u njemu gledale vatikanski kanal ili čak i Paveli ev obaveštajni put prema zapadnim saveznicima.

Za Kasche-a je obavljao obaveštajni rad i Glaise-ov saradnik, inž. Hans Ott, koji je igrao važnu ulogu u pitanju razmene zarobljenika između Nemaca i NOV i u isto vreme bio i Glaise-ov i Kasche-ov glavni obaveštajni agent prema NOP-u. Sa Kasche-om je stajao u obaveštajnoj vezi i jedan od istaknutijih pripadnika Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada, dr Milan Vomača, inače agent i drugih obaveštajnih ustanova. Mreži informatora koju je Kasche sebi bio stvorio treba pridružiti i one veze koje su održavali viši diplomatski pripadnici poslanstva, kao, naprimera, savetnik von Schubert, koji je bio prisno povezan sa rukovodiocem odeljenja za štampu i propagandu Ministarstva inostranih poslova NDH, dr Vilkom Rieger-om.

Konzularno odeljenje u Zagrebu i konzulati u Sarajevu, Dubrovniku itd., obavljali su takođe obaveštajnu delatnost i imali svoje agenture. Poznat je, naprimera, Nemač Czermak kao informator konzularnog odeljenja poslanstva u Zagrebu. On je davao ocene o politici koje pouzdanosti odnosno o politici kim vezama lica koja bi tražila u konzulatu nemačke vize.

Značajna je bila i obaveštajna delatnost koju je vršilo privredno odeljenje poslanstva. Njegov rukovodilac, savetnik dr Kuehn, izgradio je sebi mrežu informatora u svima granama privrednog života NDH, tako da je imao potpun pregled o privrednoj strukturi Paveli ev države, o svim problemima njenog ekonomskog života, njenim kapacitetima itd. Kao informatori privrednog odeljenja poslanstva poznati su direktor Standard Oil d. d., Maletić, njen komesarski upravnik dr Hobacher, poslovni činovnici koje zadruga u Zagrebu, Hauk, i drugi.

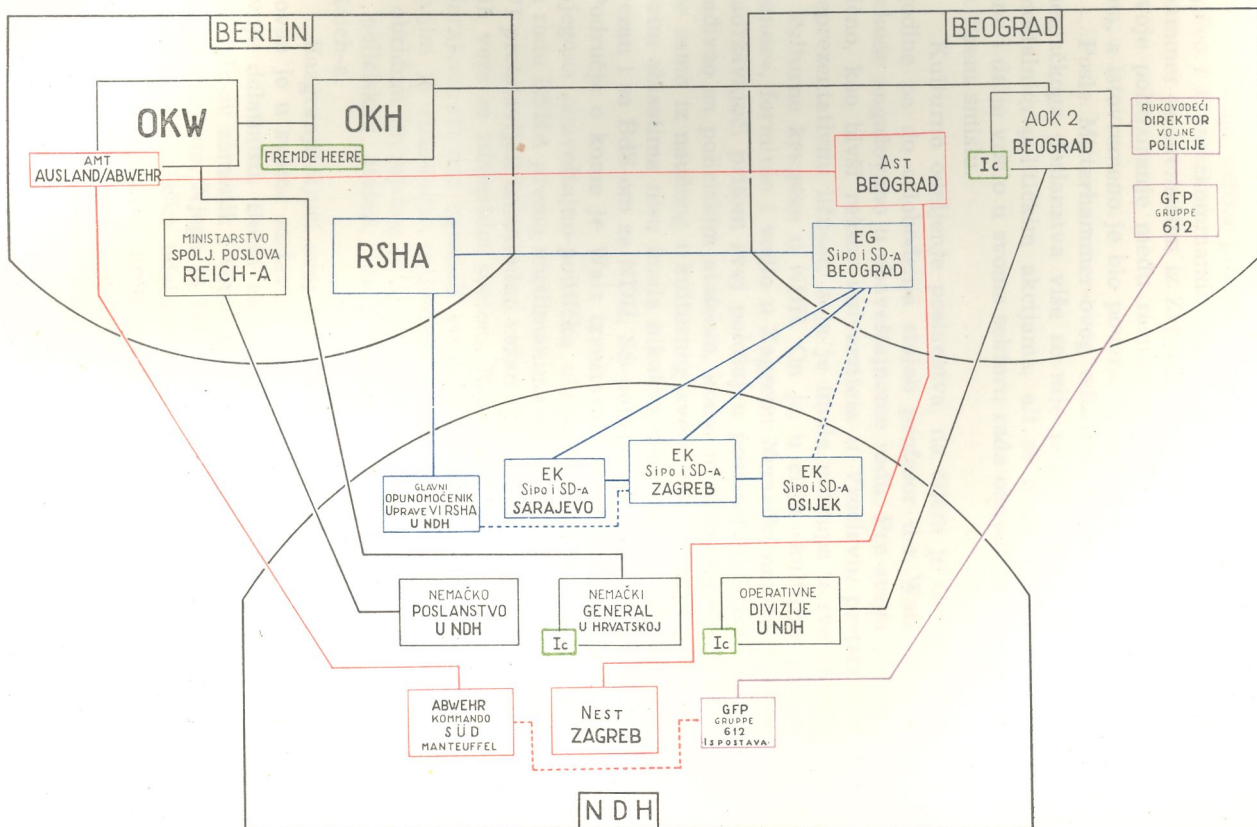
U prikupljanju obaveštenja o privredi NDH Kuehn-u je pomagala i Nemačka ko-hrvatska trgovinska komora u Zagrebu, koja su pojedini članovi i lično davali privrednom odeljenju informacije. Dr Kuehn je vodio kartoteku lica koja su ga obavestavala o privrednim, ali i o političkim pitanjima. Ovo je bilo važno naročito i u vezi sa trgovinskim pregovorima koji su vodeni između Nemaca i Reich-a i NDH, a u kojima je tačno poznavanje ekonomskih problema i mogućnosti

hrvatske privrede pretstavljalo za nema ke pregovara e važno oružje u nastojanju da što potpunije eksploatišu sve privredne snage i izvore Paveli eve države.

D-r Kuehn je osoblje privrednog odeljenja poslanstva obu avao u vršenju kontrole privrednih preduze a i privrednog života NDH uopšte. Saradnici d-ra Kuehn-a odlazili su i na teren radi konkretnih zadataka na prikupljanju ekonomskih informacija, koje su cbuhvatale sve privredne oblasti, od krupne industrije do sitne selja ke proizvodnje. Od znaaja je da se me u ovim Kuehn-ovim saradnicima pojavljuje i Nikolaus Baubin, koji je bio lan porodice iz koje je nekoliko lanova aktivno radilo u raznim granama nema ke obaveštajne službe, a koji je pred rat i u prvoj fazi okupacije obavljao obaveštajne zadatke pri nema kom konzulatu u Skoplju. Kuehn je nastojao da preko svojih saradnika stekne u pojedinim preduze ima, u privrednim ustanovama NDH i na klju nim položajima privrednoga života stalne informatore i poverenike. Raspolagao je i posebnim fondom, iz koga su podmirivani troškovi koje bi pripadnici privrednog odeljenja poslanstva imali u vezi sa sticanjem takvih agenata. Neki od ovih bili su i formalno obavezani za obaveštajni rad.

Posebnog pomena zaslužuje, me u pripadnicima poslanstva, ataše za štampu Otto Mitterhammer, koji je do» rata u Zagrebu bio' referent za štampu pri tamošnjem nema kom generalnom konzulatu. Mitterhammer, ro en u Bosni, poznavao je srpskohrvatski jezik i ljude i bio je sebi stvorio, još pre nego što je postao Kasche-ov ataše za štampu, širok krug poznanstava u Zagrebu. Radio je i za RSHA, odnosno za SD-otsek Be , u vremenu pre nema koga napada na Jugoslaviju. Nošen velikom ambicijom za samostalnim politiziranjem, Mitterhammer je razvijao naro ite veze prema krugovima HSS-a. Maja 1941 godine održao je konspirativni sastanak sa pripadnicima Ma ekove stranke inž. Augustom Košuti em, Leakovi em i novinarom Mirkom Glojnari em. Tim povodom je nastojao da ove pridobije za obaveštajnu saradnju obe avši im, sa svoje strane, političku pomoć Tre eg Reich-a u preuzimanju vlasti u NDH. Ustaška policija, koja je od ranije bila informisana o ovim Mitterhammer-ovim vezama, uhapsila je u esnike sastanka. Mitterhammer je intervenisao za njihovo puštanje, što je u ustaškim krugovima izazvalo još ve u pažnju i uznemirenost. Rukovodioci NDH napravili

OBAVEŠTAJNE VEZE NEMAČKIH USTANOVA U NDH APRIL-MAJ 1941

su od ovoga veliko* pitanje i političku aferu. U tu stvar se upleo i Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu, a Mitterhammer je premešten iz Zagreba za Beograd. Tu je produžio svoje politiziranje me u raznim srpskim kvislinškim grupama, a istovremeno je bio povezan i sa BdS-om.

Posle Mitterhammer-ovog odlaska, odeljenje za štampu nema koga poslanstva više se nije pojavljivalo s nekim samostalnim političkim akcijama, ali se može smatrati da je ono i dalje vršilo u svome sektoru rada obaveštajnu delatnost u širem smislu.

Kulturno odeljenje poslanstva, na čijem je čelu od 1942 godine pa do oslobođenja stajao profesor dr Walz, bilo je takođe angažovano u obaveštajnom radu. Pre svega je Walz bio, kao bivši rektor univerziteta u Vroclavu, predstavljao reprezentativnu ličnost, koja je imala pristup u sve naučne i kulturne krugove u NDH. On je, u cilju »kulturne propagande«, formirao i vodio u Zagrebu Nemački naučni institut, zadržavajući i pritom svoj položaj u poslanstvu. Priznao je saradivao sa policijskim atašeeom, kome je davao razne podatke ne samo iz nauke i kulturnog sveta već i o licima koja sa ovim oblastima nisu imala nikakve veze. Isto je tako bio povezan i sa BdS-om za NDH, SS-potpukovnikom Hermann-om. Područje o kome je Walz izveštavao bilo je veoma široko, a njegova obaveštajno-politička uloga ispoljila se, naprimera, i u radu RSHA prema muslimanima u Bosni, koji su za Upravu VI predstavljali izvanredno važan obaveštajni objekt zbog svojih veza sa islamskim svetom. Radeći po toj liniji, Walz je u Sarajevu stvorio ogranak svog Nemačkog naučnog instituta, kojim je rukovodio orijentalista dr Garbes. Walz se bavio i obradom jevrejskog pitanja, a izveštavao je, pored Kasche-a i policijskog atašea, još i Ministarstvo inostranih poslova Reich-a.

Razgranjavajući svoj rad, Nemački naučni institut obrađivao je u svome sastavu razna odeljenja za pojedine grane svoje delatnosti. Bivši ekonomista profesor dr Stadler bio je Walz-ov zamjenik i vodio je u isto vreme opšteno odeljenje instituta. Njega je 1944 godine zamenio dr Einspinner iz Graz-a. Filološko odeljenje instituta vodio je dr Koenig. On je bio i glavni predstavnik poznate ustanove nemačke kulturne propagande u inostranstvu, Nemačke akademije, čije je glavno sedište bilo u Muenchen-u, a čiji su mnogobrojni

ogranci, nazvani nema kim lektoratima, radili ve pre rata u raznim mestima Jugoslavije. Nema ka akademija je bila blisko povezana sa Abwehr-om i njeni lektori su još u staroj Jugoslaviji vršili obaveštajnu delatnost za njegov ra un. Taj su rad produžili i u NDH, tako da je, naprimer, Meldekopf Abwehr-a u Dubrovniku dugo vreme vodio tamošnji lektor Nema ke akademije d-r Arnold. U NDH su bili ovakvi lektorati, sem u Dubrovniku, još u Sarajevu, Banjoj Luci i Osijeku. Lektorati su ina e bili podre eni Koenig-u, koga je kasnije na ovome položaju nasledio d-r Arnold. U Dubrovnik je na Arnold-ovo mesto došao lektor iz Osijeka, d-r Engesser.

Cela aparatura nema kih lektorata može se, pored njenoga svojstva propagandne ustanove, smatrati i obaveštajnom agenturom. Isto tako je i sam Nema ki nau ni institut, u koji je bio ugra en aparat lektorata Nema ke akademije, predstavljao i pomo nu obaveštajnu ustanovu koja je sara ivala sa raznim granama nema ke obaveštajne službe, a u isto vreme imala i svoj sopstveni izveštajni put koji je vodio neposredno u Reich. Walz je, štaviše, u estvovao i u opštem politiziranju oko NDH, podupiru i ustašku grupu oko Budaka protiv ustaške grupe oko Lorkovi a i Košaka.

Od konzula koji su delovali u NDH poznati su naro ito po svom razgranatom obaveštajnom radu d-r Aeldert u Dubrovniku i d-r Goerdes u Sarajevu.

Ministarstvo inostranih poslova Reich-a je, sem poslanstva i svoga specijalnog poverenika d-ra Veesenmayer-a, imalo još i druge sopstvene obaveštajne linije koje su vodile u NDH, a koje su najve im delom bile Kasche-u nepoznate. Jedan od ovih neposrednih informatora bio je taini savetnik d-r Goohs, ina e poznati nema ki istori ar. On je bio dodeljen poslanstvu, ali o njegovom radu Kasche nije imao nikakvog pregleda, a izveštaji su mu išli neposredno Ministarstvu inostranih poslova u Berlin.

Najzad, u vezi sa poslanstvom, treba pomenuti da je Ministarstvo inostranih poslova Reich-a bilo izdalo izri nu zabranu pripadnicima svoga aparata da rade za SD ili za Abwehr. Svaki pripadnik poslanstva u Zagrebu morao je, naprimer, da potpiše u tome smislu izjavu. Ustvari, kao što se vidi ve i iz ovoga što je dosada izneseno, pripadnici aparata poslanstva nisu se držali ove obaveze, ve su, pored svog

obaveštajnog rada po liniji Ministarstva inostranih poslova Reich-a, raznim vezama bili povezani i sa raznim ustanovama vojne i političke obaveštajne službe.

•

RSHA je u NDH bio zastupljen od samoga njenoga formiranja pa do poslednjeg dana. On je dejstvovao u Paveličevoj državi u raznim organizacionim oblicima i po raznim linijama među kojima je održavana saradnja. Delatnost ustanova RSHA u NDH pretstavlja primer relativno dobrog sadejstva više nadležstava pod zajedničkim vrhom i na zajedničkom zadatku, pri čemu su uloge bile podeljene prema potrebama i prilikama. Budući da je, u daljim prikazima, biti opširno i u pojedinostima opisana delatnost pojedinih ustanova nema kog bezbednosno-policiskog aparata u NDH, na ovome mestu biće dat samo njihov opšti pregled, koliko je to potrebno da se sagledaju opšta struktura i pojava oblici nemačke obaveštajne službe u NDH.

Kada je aprila 1941 godine stigla u Zagreb Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju, prateći na svome putu iz Graza u Beograd u stopu jedinice Wehrmacht-a, obrazovan je tu poseban Einsatzkommando. Ovaj je obuhvatao delatnosti po liniji III, IV i VI RSHA, pri čemu je težište rada bilo na sektoru Gestapo-a. Na čelo Einsatzkommande došao je SS-major Willy Beisner, dotadašnji rukovodilac referata za Jugoslaviju u Upravi VI RSHA. Mada podređen Einsatzgruppi u Beogradu, formiranoj pre 12 aprila — dakle u vreme kada još nije bilo poznato da će Jugoslavija biti rasparčana —, Einsatzkommando je imao direktnu izveštajnu vezu prema RSHA-u, obaveštavajući i Einsatzgruppju u Beogradu jedino o stvarima koje su se tičale neposredno ili posredno srpske teritorije ili jugoslovenske celine.

Beisner je u Zagrebu razvio, pored bezbednosnopolicijske i obaveštajne, još i zamašnu političku delatnost. Naročito je naginjao radikalnim ustaškim krugovima, kao i maloj grupi hrvatskih nacionalsocijalista. Imao je ambiciju da doprinese stvaranju režima u NDH koji bi u što većoj meri odgovarao onome u Trećem Reich-u. Na toj liniji se upleo u razne sporove sa drugim nemačkim ustanovama. Njegov rad, a i samo postojanje Einsatzkommande — pogotovu zbog njenog

podređivanja pod Einsatzgruppom u Beogradu — izazvali su nezadovoljstvo Kasche-a koji je postojanje ovakve ustanove Sipo i SD-a smatrao inkompatibilnim sa linijom priznavanja suverenosti i samostalnosti NDH. U prvoj polovini 1942. godine Einsatzkommando Zagreb je rasformiran.

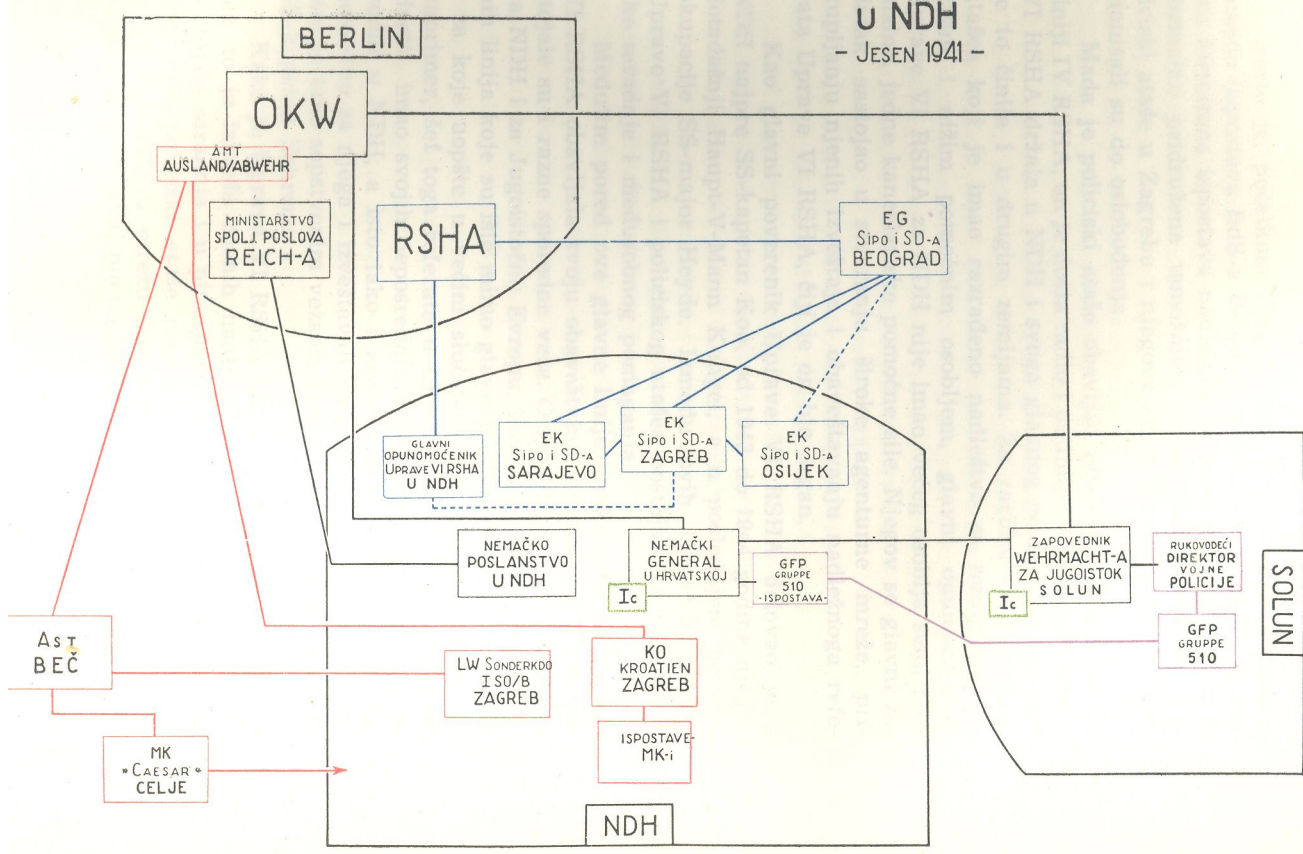
Na teritoriji NDH djelovale su, sem one u Zagrebu, još dve Einsatzkommande Sipo i SD-a, i to u Osijeku i Sarajevu. Podređene formalno onoj u Zagrebu, ove dve komande bile su vezane za Einsatzgruppom, naročito ona u Sarajevu, koja je i obrazovana neposredno iz Beograda. Einsatzkommande u Osijeku i u Sarajevu bile su po broju svoga osoblja vrlo male. Sastojale su se samo od po jednog organa oficirskoga ranga i najužeg pomoćnog osoblja, angažovanog mahom na licu mesta.

Einsatzkommando u Osijeku ukinut je već 1941. godine, a onaj u Sarajevu tek po etkom 1943. e. Posle ukidanja Einsatzkommando Zagreb, sarajevska ustanova postala je ispostavom BdS-a Beograd, koji je bio stupio na mesto ranije Einsatzgruppe i Einsatzkommande Sipo i SD-a u Beogradu.

U Zagrebu je, na mesto Einsatzkommande, formirana ustanova policiskog atašea pri nemačkom poslanstvu. Ovo je nadležstvo preuzelo sve funkcije dotadašnje Einsatzkommande i postalo je centralno političko-obaveštajnom ustanovom RSHA u NDH. Pritom je ono vršilo i zadatke bezbednosno-policiskog karaktera koji su ulazili u njegov službeni delokrug. U tom pogledu je posao policiskog atašea obuhvatao i saradnju sa policiskim i bezbednosnim vlastima NDH, na suzbijanju protivnika Trećeg Reich-a, u prvome redu KPJ i NOP-a.

Na licu ustanove došao je, u svojstvu policiskog atašea, SS-major Hans Helm, poznat od pre rata kao policiski oficir za vezu (ataše) pri nemačkom poslanstvu u Beogradu, a iz prve godine nemačke okupacije u Srbiji kao rukovodilac odeljenja IV (Gestapo) Einsatzgruppe Sipo i SD-a. Helm je raspolagao znatnim aparatom i razvio je veoma rasprostranjenu obaveštajnu delatnost sa mnogobrojnom agenturom, usmerenom prema svima elementima i životnim oblastima u NDH. Naročito su jake bile njegove veze u političkim krugovima. Helm-ova delatnost bila je i od prvorazrednog političkog značaja.

OBAVEŠTAJNE VEZE
 NEMAČKIH USTANOVA
 U NDH
 - JESEN 1941 -

Pošto je, početkom 1943. godine, likvidiran Einsatzkommando (ispostava BdS-a Beograd) u Sarajevu, u tome je mestu formirana ispostava nadležstva policiskoga atašea, koja je formalno pridružena tamošnjem nemačkom konzulatu. Policiski ataše u Zagrebu i njegova ispostava u Sarajevu funkcionisali su do oslobođenja.

Mada je policiski ataše obavljao poslove prvenstveno po liniji IV RSHA, on je dosta radio i po liniji VI. Ipak je Uprava VI RSHA držala u NDH i svoga glavnog poverenika, kao što je to činila i u drugim zemljama. Za razliku od policiskog atašea koji je imao razrađeno nadležstvo sa mnogobrojnim višim i nižim pomoćnim osobljem, glavni opunomoćnik Uprave VI RSHA za NDH nije imao već osoblja sem, normalno, jedne kancelarijske pomoćne sile. Njegov se glavni zadatak sastojao u stvaranju široke agenturne mreže, prikupljanju njenih izveštaja i obaveštavanju nadležnoga referata Uprave VI RSHA, koji je on bio organ.

Kao glavni poverenik Uprave VI RSHA delovao je u NDH najpre SS-kapetan Kob, od 1942 do 1944. godine njegov dotadašnji Haupt-V-Mann Kungel, a u poslednjem periodu okupacije SS-major Heyde. Između u ovih isturenih organa Uprave VI RSHA i policiskog atašea postojali su odnosi bliske saradnje i međusobnog pomaganja.

Međutim pored ove glavne linije, preko koje je Uprava VI RSHA obavljala svoju obaveštajnu delatnost u NDH, postojale su i razne sporedne veze. Organi Uprave VI, nadležni za NDH i za Jugoslovaniju u Evropu, imali su i svojih neposrednih linija koje su išle mimo glavnog opunomoćnika za NDH i za koje uopšte uvek niko nije ni znao. Tako je, naprimer, šef toga referata u Upravi VI, SS-major Wilhelm Hoettl, imao svojih neposrednih obaveštajnih kanala koji su vodili u NDH, a isto tako i agenata koji su bili vezani neposredno za njega i izveštavali ga o zbivanjima u Hrvatskoj. Isto je tako sopstvenim vezama raspolagao i njegov saradnik, SS-kapetan Schrems.

Kako je Uprava VI RSHA radila i preko policiskog atašea, to je između njenih nadležnih referata i ove ustanove postojala saradnja i u pitanjima izgradnje agenture. Tako je, naprimer, policiski ataše preporučio Hoettl-u da ugradi u svoju obaveštajnu mrežu istaknutog ustašu d-r Vladimira Košaka, kada je ovaj bio poslanik NDH u Budimpešti.

Veze Uprave VI išle su i prema pretstavnicima NDH u Nema koj. Tako su one bile ostvarene prema nekoliko pripadnika poslanstva NDH u Berlinu, naro i to prema vazduhoplovnom atašeu Marijanu Dolanskom, a kasnije prema vojnom atašeu Milanu Desovi u.

Sa podru ja ustanova RSHA u Reich-u, veze prema NDH — ili prema Hrvatima koji su živeli u Austriji i Nema koj — išle su ne samo neposredno iz centrale nego i iz pojedinih teritorijalnih ogranaka u granicama Reich-a. Tako je, na primer, u NDH obaveštajno radilla rukovodna ustanova Gestapo-a u Be u (Staatspolizeileitstelle), i to naro i to rukovodilac njenog obaveštajnog referata (N-Referat), SS-kapetan Leutgeb. Ovaj je stajao u vezi i sa policiskim atašeom, ali je na teritoriji NDH održavao obaveštajne linije koje ovome nisu bile poznate. Sem be ke, povremeno su i druge ustanove Gestapo-a iz Reich-a radile prema NDH. Naro i to je snažna bila i delatnost Komandanta Sipo i SD-a za Južnu Štajersku, odnosno njegovog referata VI, kojim je rukovodio SS-kapetan Reinel, a posle ovoga SS-kapetan Fast i SS-major Umpfenbach.. Od druge polovine 1942 godine ovaj rad je u izvesnoj meri reduciran.

Karakteristi na za pažnju s kojom je vrh RSHA pratio zbivanja u NDH jeste naredba Heinrich-a Mueller-a inspektorima Sipo i SD-a u Be u i Salzburg-u, izdata povodom dolaska u Reich Slavka i Eugena Kvaternika, pošto ih je Paveli bio uklonio sa dotadašnjih pozicija. Dotadašnji »vojskovo a« NDH i njegov sin, bivši šef ustaške policije, emigrirali su veruju i, valjda, da e u Reich-u na i podrške. Heinrich Mueller, naredivši da se porodici Kvaternik ne ine nikakve teško e prilikom njenog doputovanja, skrenuo je, me utim, svojim podre enim ustanovama pažnju da Ministarstvo inostranih poslova Reich-a smatra da bi odnosi sa Slavkom Kvaternikom koji bi prešli okvir li noga dodira mogli lako izazvati političke komplikacije. Himmler je, dodaje Mueller u svojoj naredbi, zabranio da se ma u kojoj formi podupiru mišljenja ili namere porodice Kvaternik protiv »odluka hrvatske države«, pa ak i da se ovakva mišljenja saslušaju.

SS-ovsko-policiski kompleks koji je stajao pod rukovodstvom Himmler-a nije se zadržao samo na formiranju obaveštajne ustanove glavnog opunomo enika Uprave VI RSHA

i stvaranju nadležstva policiskog atašea u NDH. Godine 1943. u vezi sa razvojem na teritoriji Paveli eve države, za NDH je — kao što je poznato — odre en i jedan viši vo a SS i policije sa razgranatim podre enim aparatom, kao i jedan zapovednik Sipo i SD-a koji je ovom višem vo i bio podre en. Radi o uvanja fikcije o priznavanju suvereniteta NDH, viši vo a, SS-general Kammerhofer, nosio je naziv »Opunomo enika Reichsfuehrer-a SS u Hrvatskoj«, a nadležstvo zapovednika Sipo i SD-a, SS-potpukovnika Hermann-a, pojavljuje se i kao »Einsatzgruppe E«. Na teritoriji NDH stvorili su Kammerhofer i Hermann svoje podre ene ustanove. U SS-policiskom domenu to su bili ve pomenuti policiski oblasni rukovodioci, a na sektoru Sipo i SD-a Einsatzkommande koje su na svojim teritorijalnim podru jima obrazovale ispostave pod nazivom »Teilkommando«.

Razume se da je i ovaj aparat SS-a odnosno Sipo i SD, stvoren specijalno¹ radi suzbijanja NOP-a i radi borbe protiv narodnoga ustanka, obavljao važne obaveštajne zadatke. BdS za Hrvatsku nije bio pretpostavljen ni policiskom atašeu ni opunomo eniku Uprave VI RSHA, koji su radili nezavisno od njega, vezan svaki za svoj pretpostavljeni centar u Reich-u, ali je izme u njih postojala saradnja. Obaveštajna delatnost oblasnih policiskih rukovodilaca i aparata opunomo enika Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku bila je usmerena gotovo isklju ivo protiv NOP-a — protiv NOV i POJ i terenskih odnosno pozadinskih organizacija, dok je aparat BdS-a za Hrvatsku radio- obaveštajno i prema ostalim pojavama na teritoriji NDH koje su bile od politi koga zna aja.

Iz oblasti SS-a dejstvovala je u NDH i Glavna uprava SS (SS-Hauptamt), nadležna za organizovanje oružanih SS-jedinica. Kada je ona, prelaze i preko svih formalnih obzira prema tobožnjoj suverenosti NDH, formirala na teritoriji te države i od njenih državljana svoje SS-divizije, pojavio se naporedno sa ovim organizaciskim i vojnim radom tako e i obaveštajni. Po prirodi stvari, u SS-formacijama stvorenim u NDH delovala je trupna obaveštajna služba Ic. No pored toga je rad Glavne uprave SS-a prema Volksdeutscher-ima i muslimanima (iz ijih su se redova uglavnom i regrutovale novoformirane SS-divizije) omogu io i politi ku obaveštajnu delatnost, pa i aktivno politiziranje. U tom kompleksu treba potsetiti na ve pcmenutu posetu jerusalimskog velikog muf-

tije Bosni, a tako e i na ono što je re eno u pogledu sticanja dominantnog uticaja na nema ku narodnosnu grupu u NDH od strane Glavne uprave SS-a i njenoga šefa, SS-generalu Gottlob-a Berger-a. Ovaj je sve više sticao lik važne političke figure i u pogledu NDH. Sa njim je, naprimjer, bio povezan policijski ataše pri poslanstvu NDH u Berlinu, Buzjak, a tako e su i drugi Paveličevi predstavnici u Reich-u tražili veza na toj strani. Razume, se da su ti dodiri nosili, pored političkog, i obavješajni karakter.

*

Na teritoriji NDH Abwehr-ov je aparat radio od prvoga dana okupacije pa do oslobo enja. Pošto e i o njemu biti opširno i u svima pojedinostima govora, dovoljno je ovde dati samo kratak pregled njegovih ustanova radi opšte orijentacije.

Prilikom ulaska nema kih jedinica pojavila se u Zagrebu pokretna Abwehr-ova komanda pod rukovodstvom majora Manteuffel-a, Ona je uskoro ustupila mesto Abwehr-ovoj ustanovi koja je, upo etku, bila podre ena Ast-u Beograd, a zatim se osamostalila pretvorivši se u »Kriegsorganisation«, ustanovu kakve je Abwehr obrazovao u neutralnim i savezni kim zemljama. Ne menjaju i svoju strukturu, Kriegsorganisation je postala Ast-om. Od samog početka je na teritoriji NDH zagreba ki centar obrazovao i svoje isturene ogranke.

Sa reorganizacijom Abwehr-a, uslovljenom time što se teritorija NDH pretvorila u bojište, formirane su i u NDH frontne ustanove. To su bili FAT-ovi, koji su stajali pod FAK-ovima, a ovi su, sa svoje strane, bili pridruženi i podre eni Ic/AO-u Vojne grupe F.

Stvaranje Abwehr-ovih frontnih ustanova išlo je napredno sa opštom vojnom reorganizacijom koja je na jugoslovenskoj teritoriji sprovedena u jesen 1943 godine. Kao što je poznato, tada je stvorena jedinstvena komanda za Jugoistok pod feldmaršalom Weichs-om. Ovaj je, u isto vreme, bio i komandant Vojne grupe F, koja je obuhvatala sve nema ke oružane snage koje su operisale na Balkanu. Reorganizacija Abwehr-a — stvaranje frontnih ustanova — odgovarala je situaciji u kojoj je na Jugoistok opet primenjena vojna organizacija kao na podru je operacija. Njome je po-

stignuto bliže vezivanje Abwehr-ovog aparata za operativnu trupu.

Abwehr je u NDH radio po sve tri svoje linije i posle reorganizacije na toj su teritoriji dejstvovali FAT-ovi pravca 1, 2 i 3. Osoblje tih FAT-ova dobijeno je dobrim delom rasformiranjem dotadašnjih teritorijalnih Abwehr-ovih ustanova u NDH, to jest Ast-a Zagreb i njegovih ogranaka.

Naro ito u poslednjoj fazi rata i okupacije istakla se velikom aktivnoš u linija II Abwehr-a, koja je znatnu diverzantsku delatnost organizovala i uz pomoć etnika. Na teritoriji NDH pojavila se u tome okviru i divizija »Brandenburg«, specijalizovana trupa za diverzije.

Nije potrebno naro ito isticati da je celokupni rad Abwehr-ovih frontnih ustanova bio uperen isključivo protiv NOV i POJ. Političko-obaveštajna delatnost koju je, uz vojnu, obavljao Ast Zagreb pre reorganizacije bila je od 1943 godine praktički gotovo sasvim zamrla, pošto je sve snage Abwehr-a apsorbovala borba protiv narodnog ustanka.

Pored Abwehr-ovih ustanova sa sedištem na teritoriji NDH, na tome teritoriju radile su i linije koje su polazile iz centara izvan Pavele i države. Tu treba naro ito pomenuti rad obaveštajnog centra Andreas-a Zitzelsberger-a, koji se do 1944 godine nalazio u Celju, a posle toga u Austriji, na Vrpskome Jezeru. Zitzelsberger, istureni organ Ast-a Be , izgradio je na području NDH veoma razgranatu agenturu. Ova je bila snabdevena radio-vezama, a obuhvatala je velik broj kvalifikovanih agenata.

Sem Ast-a Be , koji je na ovaj način obrađivao neposredno teritoriju NDH, u ovome su pravcu dejstvovali i drugi Ast-ovi sa područja Reich-a. Delom je tu bila rečeno i o takozvanim »prebačnim« ili »preklopljenim« mrežama, to jest o takvim obaveštajnim linijama koje su iz Reich-a radile na području NDH zato da bi odatle stvarale i održavale dalje veze prema drugim područjima.

Ast Be je u NDH bio zastupljen i posebnom linijom I L, koja je u Zagrebu formirala centar kamufliran nazivom »Specijalne komande vazduhoplovstva za Jugoistok«. Ovim je centrom rukovodio major Leopold Benesch, poznat sa svoga predratnog obaveštajnog rada prema Jugoslaviji. Mada je Benesch bio prvenstveno organ I L, dakle zadužen za rad po vazduhoplovnoj liniji, obaveštajni njegov rad bio je uveliko

usret sre en na politi ku obaveštajnu delatnost. Uz negovanje obaveštajnih veza prema vazduhoplovstvu NDH, Benesch je raspolagao razgranatom politi kom informativnom mrežom koja je išla do u vrhove ustaškog režima.

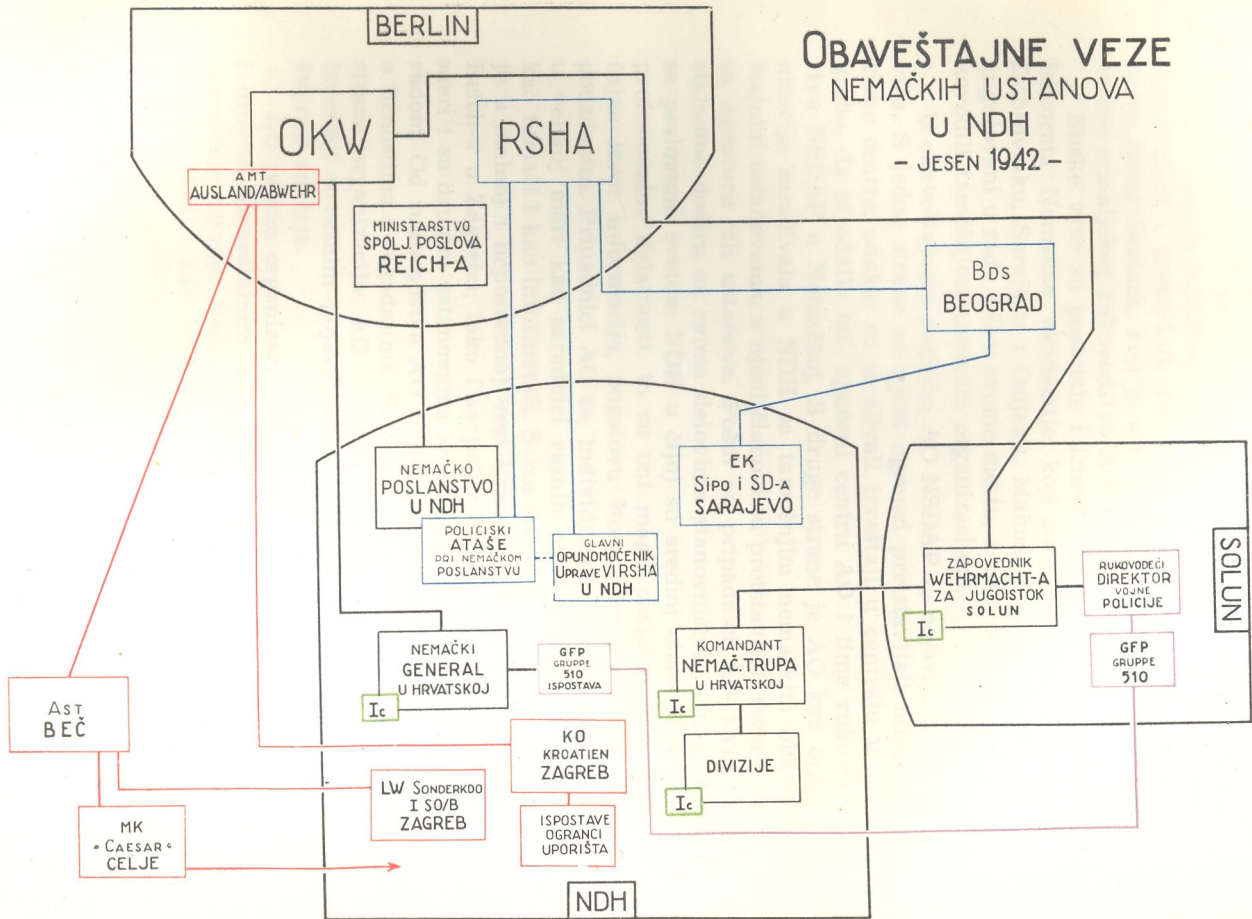
U poslednjoj fazi rata formirane su i na teritoriji NDH posebne diverzantske komande u kojima su zajedni ki istupali dotadašnji Abwehr II — koji je aprila/maja 1944 potpao pod posebni otsek u okviru RSHA — i SS-ovski diverzantski aparat. Za ove komande, koje su obrazovane radi preduzimanja akcije u pozadini NOV i POJ, karakteristi na je prisna saradnja sa izvesnim ustaškim formacijama. Ljudstvo ovih diverzantskih komandi delom je bilo prekomandovano iz ustaških jedinica koje su stajale pod rukovodstvom Maksa Luburi a, bez obzira na to što je baš ovaj bio jedan od onih radikalnih ustaša protiv kojih je Wehrmacht u više mahova bio ustao.

*

Posebnu pažnju, u kompleksu nema kih ustanova koje su deystvoval e u NDH, zaslu žuje zbog svojih obaveštajnih veza i inostrana organizacija nacisti ke stranke (AO NSDAP) koja je obuhvatala državljane Reich-a. Do okupacije su organizacije AO NSDAP u Hrvatskoj inile sastavni deo »Zemaljske grupe AO« za Jugoslaviju, kojoj je stajao na elu Franz Neuhausen. Formiranjem NDH stvoreno je za ovu državnu tvorevinu posebno »Hrvatsko okru žje AO« (Kreis Kroatien der AO). Na njegovo je elo došao dotadašnji starešina zagreba ke organizacije, direktor pretstavnštva nema kog hemiskog trusta IG-Farbenindustrie, Rudolf Empting. Za zamenika je postavljen direktor fabrike kancelariskih potreba »Guenther & Wagner« d.d. u Zagrebu, Hecht. Mesne grupe su postojale, sem u Zagrebu, još i u Banjoj Luci, Osijeku i Sarajevu. Sem toga su stvorene i nove organizacije, gde god je živeo dovoljni broj nema kih državljana civilnih zanimanja. U ve im gradovima mesne su grupe bile podeljene na blokove, a ove na elije.

AO NSDAP je osnovala mnoštvo raznih organizacija, kao omladinske, sportske, privredne itd. Držala je pod kontrolom sve nema ke državljane, bez obzira na to pripadali oni nacisti koj stranci ili ne. Težište delatnosti AO ležalo je u pri-

OBAVEŠTAJNE VEZE NEMAČKIH USTANOVA U NDH - JESEN 1942 -

vrednoj oblasti, s obzirom na činjenicu da su njeni pripadnici bili mahom zaposleni u industriji i trgovini. Tu je važnu ulogu igrao i predsjednik Nemačko-hrvatske trgovinske komore, Heinz Gerlach, koji je u isto vreme bio i privredni savetnik zemaljskog rukovodstva AO.

Bliske veze su postojale i između u AO i već pominjanih lektorata Nemačke akademije, koji su postojali u Zagrebu, Dubrovniku, Sarajevu i Osijeku. Mahom su ovi bili aktivno angažovani u radu AO u svome mestu, a neki od njih su i rukovodili tamošnjom mesnom organizacijom.

U obaveštajnom pogledu, AO NSDAP se pojavljuje u dva vida. S jedne strane su njeni ogranci predstavljali informacione centre, odakle su se slivali izveštaji u centralu u Zagrebu, da bi odatle bili upućeni centru AO i time rukovodstvu NSDAP u Nemačkoj. S druge strane je AO kao organizacija saradivala u NDH sa tamošnjim nemačkim obaveštajnim ustanovama, a njeni članovi su predstavljali rezervoar za agenturu tih ustanova. Pošto su pripadnici AO živeli u stalnom dodiru sa svima delovima stanovništva, a naročito sa poslovnim svetom NDH u kome su sredini obavljali svoje profesionalne delatnosti, to su oni mogli poslužiti kao značajan izvor informacija, pogotovu što su smatrani politički pouzdanim. Pripadnici AO se, individualno, pojavljuju otuda u velikoj meri kao saradnici raznih obaveštajnih ustanova, kao tumači i kao informatori. Sama AO kao organizacija bila je u stalnoj i neposrednoj vezi kako sa poslanstvom Treter Reich-a u Zagrebu, tako i sa policiskim atašeeom, a u nekoj meri i sa drugim ustanovama koje su se bavile obaveštajnim radom. Od rukovodstva AO tražena su obaveštenja i provere o ličnostima i događajima. Sem toga su i samoinicijativno od strane organizacija AO dolazili obaveštajnim ustanovama izveštaji o raznim pojavama koje su mogle biti od obaveštajnog značaja.

AO je kao organizacija saradivala sa policiskim atašeeom i drugim obaveštajnim ustanovama po sektoru »rešavanja« jevrejskog pitanja. Denuncirala je razna lica, naročito iz poslovnoga sveta, kao Jevreje ili osobe jevrejskog porekla. Tu je ona vršila velik uticaj, predlažući i, naprimer, i deportiranje u Reich polu-Jevreja i ne-Jevreja braćuh drugih interniranih (i likvidiranih) Jevreja. AO je čak nastojala da iz poslovnih, pa i iz drugih dodira sa nemačkim ustanovama

isklju i i lica koja su, po njenim podacima, imala poslovnih, društvenih ili drugih privatnih veza sa Jevrejima.

Empting li no> je poslužio funkcionarima nema kih obaveštajnih ustanova u NDH kao posrednik za uspostavljanje veze sa raznim hrvatskim li nostima. Ovakvi su dodiri sa obaveštajnim ili obaveštajno-politi kim ciljevima stvarani u okviru društvenih priredaba koje bi Empting organizovao.

Postoje a organizacija AO, omogu avala je rukovodstvu zemaljske grupe AO pouzdanu kontrolu nad radom i životom svakog pojedinog Nemca u NDH, i omogu avala joj je da dobija izvanredno detaljne podatke o svakome od njih, što je naro ito iskoriš avano za pojedine provere.

*

Od obaveštajnih linija Tre eg Reich-a u NDH treba, nakraju, pomenuti još i Spoljnopoliti ki ured NSDAP. Ovaj ogranak vrhovnog vo tva Nacisti ke stranke, koji je stajao pod Alfred-om Rosenberg-om, imao je u ranijim godinama velikih spoljnopoliti kih ambicija, naro ito u periodu dok je na elu Ministarstva inostranih poslova Reich-a stajao konzervativac baron Konstantin Neurath. Tada je Rosenberg računao da e on, kao spoljnopoliti ki ekspert NSDAP, jednoga dana naslediti ministra koji nije bio lan nacisti ke partije. Me utim pojava von Ribbentrop-a i njegov uspon u hijerarhiji Hitler-ovih saradnika potisnuli su Rosenberg-a potpuno u pozadinu. Tako su i veze koje je njegovo nadležstvo bilo stvorilo u ranijim vremenima potpuno stagnirale. Jedino polje na kome je Rosenberg još mogao raditi prema inostanstvu bili su razni pronacisti ki ili fašisti ki pokreti u pojedinim evropskim zemljama kao i neki stranci koji bi ideološki bili bliski nacistima.

Iz ranijih vremena, još od polovine tridesetih godina, Rosenberg-ov je ured održavao veze prema izvesnim hrvatskim desni arskim elementima, mahom jugoslovenskog pravca. S druge strane su postojale izvesne linije i prema HSS-u. Aprila 1941 godine, kada je po ela živa politi ko-obaveštajna akcija Tre eg Reich-a u Zagrebu, pojavio se tu i Rosenberg-ov saradnik Walter Mallettke. Preko njega je Spoljnopoliti ki ured NSDAP pokušao da se ukop a u rasplet »jugoslovenskog pro-

blema«. Pojava Veesenmayer-a u Zagrebu potisla je Mallettke-a u drugi red.

Ali veze prema Zagrebu Spoljnopoliti ki ured NSDAP održavao je i dalje. Izme u ostaloga su one išle prema d-ru Jurju Koreni u, nekadašnjem predsedniku desni arske organizacije »Jugoslovenska akcija«, i Ivanu Malinaru, direktoru privrednoga dnevnika »Jugoslovenski Lloyd«. Oba ta lica nisu u NDH igrala nekakvu značajniju političku ulogu. Međutim, Koreni je pokušao da se aktivira u vezi sa projektom da se na upravi NDH zameni ustaška garnitura HSS-om, uz zadržavanje Slavka Kvaternika na jednom od rukovodećih položaja. Zanimljivo je da je, u vezi s tim, bilo došlo do ustaških mera protiv nekih umešanih pripadnika HSS-a, a da je tada Koreni ostao nedirnut. Po svojoj prilici su se za njega bile zauzele njegove nemačke veze.

Iako politiziranje Rosenberg-ovog ureda u NDH nije dalo nikakvog rezultata, ipak treba smatrati da su veze kojima je on raspolagao predstavljale dobar izvor za obaveštenja. Koreni kao javni radnik koji je bio povezan sa svima mogu im društvenim i kulturnim organizacijama, a Malinar kao jedan od najistaknutijih hrvatskih novinara mogli su, svakako, obavestavati svoje veze u Reich-u o mnogim zbivanjima i licima. Uostalom, Malinar — koji je u akciji Koreni a i HSS-a takođe bio učestvovao — prešao je 1943 godine u Beograd, gde je kasnije radio kao agent obavestajnog referata tamošnje rukovodne ustanove Gestapo-a, a nesumnjivo držao i dalje veze sa Spoljnopolitičkim uredom NSDAP.

II

VOJNA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA — Ic

1. Nema ki general u Hrvatskoj

a) Li nost i politika Glaise-a von Horstenau-a

Istoga dana kada je doneo odluku o razbijanju Jugoslavije i o raspo eli njenih delova, Hitler je održao razgovor sa o-vekom koji e u nema koj politici i obaveštajnoj službi u NDH igrati, u toku više od tri godine, vrlo zna ajnu ulogu. To je bio general Edmund Glaise von Horstenau. Nije poznato da li je Hitler toga dana razgovarao sa Glaise-om pre donošenja poznate odluke od 12 aprila, ili pošto je ta odluka ve bila donesena. Verovatnije je ovo drugo, jer je nalog dat tada Glaise-u ve pošao od pretpostavke postojanja samostalne državne tvorevine koja je imala da obuhvati Hrvatsku »unutar narodnosne granice«. U toj državi koja se tek imala formirati — mada je dva dana ranije Kvaternik u Zagrebu ve bio proglasio njeno otcepljenje od Jugoslavije — trebalo je da pretstavnik nema kog Wehrmacht-a bude Glaise von Horstenau.

Zadatak poveren Glaise-u sam po sebi nije bio ni vojno zanimljiv, ni politi ki mnogo primamljiv. Trebalo je da država koja je imala da nikne na hrvatskome tlu potpadne pod italijansku uticajnu sferu, shodno sporazumima izme u dva partnera »Osovine«. To je zna ilo da njena oružana snaga, kada se bude formirala, ne e biti stavljena pod tutorstvo Tre-eg Reich-a, niti e biti izgra ena pod njegovim rukovodstvom. Taj je zadatak, kako je tada izgledalo, imala da izvrši italijanska vojska. O ekivalo se da e operacije u Jugoslaviji,

kako su tada stajale stvari, biti okončan za nekoliko dana i da se zatim za Wehrmacht biti u jugoslovenskom prostoru vrlo malo ili nikakva posla. Vojnu zaštitu NDH preuze Italijani, a svakako se Pavelićeva država uskoro imati i sopstvenu vojsku, oslonjenu na italijansku. Perspektiva za politički rad, koje bi mogao da stvori Glaise-ov položaj, bile su još neznatnije. On je bio izričito postavljen kao predstavnik Wehrmacht-a, a istovremeno i vojni ataše specijalnoga statusa, dok je politiku imao da vodi poslanik koji u tom trenutku još nije bio određen.

Ukratko, kada je 12. aprila u svome specijalnom vozilu, negde u Štajerskoj, Hitler poverio svome generalu novi položaj, izgledalo je kao da je tu rečeno manje-više mirnom i povoljnom mestu, gotovo penzionerskom, na kome se ne može i brati nikakve lovorike.

Prilikom postavljenja Glaise-a na dužnost u Zagrebu, Hitler nije mogao predvideti dva faktora koja su od toga mesta u zavetrini — kako je ono tada izgledalo — stvorila izvanredno snažno i dinamično polje politike i obaveštajne službe u NDH: razvoj situacije koju je uobličila pojava NOP-a i njegov nezadržljivi hod, i dinamiku i ambiciju samoga generala Glaise-a von Horstena-a.

Izgleda da je Hitler, postavljajući i Glaise-a, imao u vidu da bi ovaj mogao poslužiti diplomatskom predstavniku Treuge Reich-a u državi koja se imala formirati kao poznavalac prilika i kao spona prema ljudima sa kojima se on imati da se sretne u svojoj političkoj delatnosti. Kada je sedam dana kasnije u istome vozilu primio Siegfried-a Kasche-a, određenog da zauzme položaj nemačkog poslanika u NDH, Hitler mu je skrenuo pažnju da se drži Glaise-a, »koji je intiman sa polom Hrvatske«¹⁾.

Glaise je, zaista, bio dobro izabran za položaj koji mu je Hitler prema ovim rečima namenio. Poreklom iz stare austrijske oficirske porodice, školovan u Terezijanskoj vojnoj akademiji u Wiener Neustadt-u, Glaise je bio tip starog austrijskog oficira sa svima odlikama ove tada (1941. godine) veoma dobrim delom izumrle kaste. Kao Austrijanac mogao je bolje

¹⁾ Doslovce: „...der sich mit halb Kroatien duzt“; to jest koji je „na ti“ sa pola Hrvatske.

GENERAL-DIPLOMATA-OBAVEŠTAJAC

Edmund Glaise von Horstenau, bivši austro-ugarski' oficir, istoričar i pisac, predstavnik Vrhovne komande Wehrmacht-a u NDH vrlo brzo je uvideo i upoznao probleme teritorije za koju je bio nadležan. Već posle kratkog vremena došao je do zaključka da je ustaški režim nesposoban da ispuni obaveze Trećeg Reich-a, a da njegova politika ustvari ugrožava nemačke interese. Zato je postao odlučan protivnik Pavelića i ustaša, a i Kasche-a, koga je po svojim diplomatsko-političkim sposobnostima daleko premašivao. Izvanredno agilna u obaveštajnom radu, Glaise von Horstenau je bio najsposobniji i najveštiji nemački obaveštajac velikog formata na jugoslovenskoj teritoriji. Na fotografiji: u prisustvu Pavelića (prvi zdesna) šef „Poglavnikove“ „vojne kancelarije“, general Perović, odlikuje Glaise-a visokim odlikovanjem NDH.

da razume mentalitet naroda evropskoga Jugoistoka, toliko tu Nemcima iz Reich-a. Kao bivši generalštabni oficir poznao je ne samo geografske, etni ke i druge komponente tih krajeva nego je i li no znao velik broj nekadašnjih austrijskih oficira hrvatskoga porekla koji su 1918 godine bili postali jugoslovenski državljani. Od ovih se ve ina — pogotovu oni iz Glaise-ove generacije — tada bila povukla iz aktivne vojne službe i prešla u gra anska zanimanja. Ali mnogi od njih su u srcu nosili se anja na stara carska vremena, kada su predstavljali sastavni deo cesaro-kraljevskog oficirskog kora. Zbog svojih reakcionarnih carsko-austrijskih koncepcija, oni nisu lako prihvatili, novu jugoslovensku državu u kojoj su živeli. I kada se 1941 godine Hrvatska izdvojila iz sprege sa Srbijom, približivši se opet Be u — sada sastavnom delu Hitler-ovog Reich-a —, znatan je deo ovih nekadašnjih austrijskih oficira prihvatio sa oduševljenjem novu državnu tvorevinu — NDH. U njoj su vojski zauzeli rukovode e položaje, a svojim vezama u reakcionarnom gra anskom društvu predstavljali su važnu politiku komponentu Paveli eve države. To su bili ti ljudi kojima je Glaise von Horstenau, kao svojim bivšim drugovima po uniformi i oružju, govorio »ti«.

Glaise von Horstenau nije bio samo vojpik. On je bio i vojni istori ar, teoreti ar, ali i politiku ar. Po završetku Prvog svetskog rata bio je postavljen za direktora austrijskog vojnog arhiva, gde je imao puno prilike za nau no-istorijski i publicisti ki rad, a politiku ki se opredelio za onu struju koja je težila priklju enju Austrije Reich-u. Za saradnju sa NSDAP, Glaise se opredelio ne po liniji ideološkog prihvatanja nacisti kih postulata, ve po tome što je Hitler-ova vlada u Nema koj obe avala ostvarenje sna o Velikome Reich-u koji e obuhvatati sve lj.ude nema ke krvi!. On, istina, nije ušao u nacisti ku stranku Austrije, koja je po etkom tridesetih godina bila zabranjena i produžila da radi ilegalno. Za svoja se shvatanja o »povratku Austrije u Reich« borio legalno¹, održavaju i preko granice Austriske Republike veze sa nacisti kim krugovima u Nema koj. Svojim nau nim i publicisti kim radom, koji mu je doneo i promociju za po asnog doktora filozofije na minhenskom univerzitetu, Glaise je ste kao poznato ime u austrijskoj i nema koj javnosti. Njegov javno ispoljeni na elni stav doneo mu je puno poverenje nacisti ke stranke.

Jula, 1936 godine Glaise je ušao u austrisku vladu kao lice od poverenja NSDAP, a na osnovu sporazuma između njena predsednika, Kurt-a von Schuschnigg-a, i Hitler-a o politici smirivanja tada vrlo zategnutih austrisko-nemačkih odnosa. Glaise-ov zadatak, u svojstvu »ministra za nacionalno pitanje«, bio je izglavljavanje suprotnosti između hrišćansko-socijalnog, klerikalno-autoritarnog Schuschnigg-ovog režima i austriskih nacista. Pošto je izvesno vreme bio i ministar unutrašnjih poslova, ušao je marta 1938 godine kao potkanclerar u poslednju vladu Austriske Republike, na čijem čelu bio Seyss Inquart, vladu koja je imala zadatak da stvori okupaciji Austrije prividno legalnu formu.

Treći Reich, čijem je ostvarenju Glaise bio dosta doprineo, pokazao se nezahvalnim. U Beču su poslani Gauleiter-i iz Reich-a, a ljudi koji su sa austriske strane bili doveli do Anschluss-a gurnuti su u stranu. Tek krajem 1939 godine, pošto se u više mahova obračunao i Hitler-u i drugim licima ponudama i molbama da bude uključen u kakav aktivniji rad, Glaise je reaktiviran u Wehrmacht i dodeljen OKW-u kao »general za specijalnu upotrebu«. To mu, istina, nije omogućavalo samostalnu političku delatnost, ali ga je bar dovelo u blizinu onih centara Reich-a u kojima su padale odluke. Sa toga neodređeno položaja postavljen je na dužnost u Zagrebu.

Mesto na kome se Glaise našao posle formiranja NDH bilo je po svojim stvarnim funkcijama i svojim razvojnim mogućnostima prilično neodređeno i nedefinisano. Ono je, isto tako, moglo da ostane mala birokratska komanda kao što je iz njega mogao da se razvije značajan politički centar. Zavisilo je od ličnosti koja je to mesto zauzimala.

Glaise je bio sve drugo nego birokrata. Bio je političar po krvi mnogo više nego vojnik. A ponajviše je bio ličnost mnogostranog i istančanog talenta za političko-obaveštajnu igru, za zakulisne konspirativne poteze i intrige, za iskorišćavanje svih mogućnosti koje pruža upotreba obaveštajne službe, posmatrane kao fini instrument za ostvarivanje krupnih političkih planova. Glaise istina nije bio čovek koji bi se libio upotrebe nedozvoljenih sretstava ako je bilo u pitanju ostvarenje njegovih planova (kako se to pokazalo u NDH), ali je uvek nastojao da vrstu pesnicu odene u baršunastu rukavicu.

Bio je udan kontrast u NDH izme u dva oveka koja su tu predstavljala Tre i Reich: Kasche-a i Glaise-a. Onaj koji je imao da pretstavlja diplomatu, gipkog i spretnog, bio je, ustvari, prose an malogra anin bez horizonata i potrebnog obrazovanja i kulture, bez diplomatske i politi ke veštine, poslušni izvršilac i kruti sprovodilac primljenih nare enja. Onaj drugi, koji je zvani no imao da pretstavlja Wehrmacht, profesionalni vojnik, postupao je kao diplomata i politi ar, oslobo en krutosti, sa razvijenim smislom za realno procenji vanje situacije i iznalaženje prakti nih puteva za ostvarenje svojih planova. Ova paradoksalna situacija izrazila se, što se njihovog li nog me usobnog odnosa ti e, u dubokoj uzajamnoj antipatiji u koju je Glaise unosio prezir cesarsko-kraljevskog oficira prema Kasche-u kao ograni enom i grubom primitivcu, a Kasche nepoverenje krutog naciste sku enih intelektualnih sposobnosti koji nikada nije mogao da se pomiri sa politi kom igrom Glaise-a.

Koncepcije Glaise-a i Kasche-a prema NDH bile su razli ne, kao što su razli na bila i njihova shvatanja o onome Reich-u kome su obojica služili. Kasche je bio sklon da u Reich-u pre svega vidi mašineriju »mrkih košulja« koje maršuju, treskaju i izmama, evropskim prostranstvom kao izvršio ci volje jednoga šefa koji »misli za sve«. Za njega je Tre i Reich — uproš eno gledaju i • bio hiperdimenzionirana kasarna, ispunjena mentalitetom dobro dresiranog podoficirskog kadra, koji u toj kasarni vidi ostvarenje svih svojih životnih ciljeva i mogu nosti za iživljavanje svih svojih želja. NDH je za Kasche-a bila državna tvorevina koju je taj Reich stvorio, koju zbog toga treba u potpunosti održati, ije rukovodstvo pretstavlja jedinog partnera za razgovore i dodire, kao što se sa pridruženom jedinicom u vojsci opšti samo preko njenoga komandanta. Hitler mu je naložio da vodi ra una o suverenitetu NDH. Kasche je to shvatio bukvalno, ne unevši u izvršenje toga naloga sopstveno politi ko rasu ivanje, ali zato utoliko više želje za sopstvenim isticanjem i uverenje da je slepo teranje jednom pokrenutim pravcem jedina mogu na politika. Van toga za njega realnosti nisu postojale, postojala je jedino ustaška vlada koju je imao da podržava i sa kojom se identifikovao, veruju i da je on vodio, dok je, ustvari, ona vodila njega.

Nasuprot tome, Glaise je u Tre em Reich-u gledao ostvarenje koncepcije »velikog nema kog carstva«, koje objedinjava zemlje nema ke narodnosti, kulture i istoriskog nasle a nema ke nacije — izjedna avaju i to sa svojom KuK pretstavom o Srednjoj Evropi, daju i naravno u tom ostvarenju primat nacionalnom momentu.

U pogledu na NDH, Glaise je interese ovakvoga Reich-a stavio iznad šablonskog sprovo enja lakonskih direktiva. On je ubrzo prozreo realnu situaciju u ovoj državnoj tvorevini, koju je, sa svoga austriskog tradicionalnog gledišta, smatrao perifernom, ali nesumnjivo sastavnom oblaš u nema ke interesne sfere. Njemu, staroaustriskom aristokrati, nije bila po volji avanturisti ka ekipa skorojevi a koja je miloš u drugih bila zgrabila rukovode e položaje u NDH, u državi koju su drugi za nju stvorili. On u njoj nije video takvu snagu i ideju, ni materijalne ni moralne pretpostavke koje bi dozvolile da se zemlja kojoj je takva ekipa na elu uklopi u njegovu koncepciju o Reich-u i njegovoj ulozi. Glaise i kao prakti ki političar nije mogao da bude s njima zadovoljan i, da ih prihvati kao rešenje, jer je smatrao da je njihov na in upravljanja poverenom im teritorijom nenacionalan i da ne odgovara interesima Reich-a, jer izaziva sve ve i otpor naroda i u krajnjoj konsekvenciji pravi sve ve e i ve e žrtve Wehrmacht-a.

Kasche je ostvarenje naloga o održavanju NDH gledao jedino u bezuslovnom podržavanju ustaškog režima. Baš zbog ostvarenja istoga naloga Glaise se protivio tome režimu, smatraju i da on pretstavlja ugrožavanje same ideje o hrvatskoj državi jer svojim postupcima ovu dovodi do apsurdna. Zato je Kasche inio sve da brani Pavelića i njegovu družinu od svih napada i kritika, a Glaise se zalagao da tu ekipu skine s položaja i da ostvari druga rešenja.

U krajnjoj liniji, Glaise je od samoga početka, sa svoga austriskog gledišta, video u formiranju NDH i u njenom satelitskom položaju po etak ostvarenja restauracije velike podunavske srednjoevropske države, uklopljene u prošireni Reich, onakav kakav je on zamišljao. Utoliko mu je bilo teže što je Hitler ostavio NDH politički italijanskom uticaju. Ve u skladu sa tradicijama austriskih oficira, Glaise je osećao antipatiju prema Italijanima. Nije slučajno što je onaj element NDH koji je po zajedni kom staroaustriskom imenitelju bio blizak Glaise-u (bivši austro-ugarski oficiri kao »vojskovo-

a« Kvaternik, generali Per evi , Lakša, Sabljak, Mari , a i mnogi drugi koji su bili ostali u gra anskim zanimanjima) bio sa njima jedinstven i u antipatiji prema Italijanima. Krugovi NDH koji su bili nezadovoljni sa stavom Italijana nisu obuhvatili samo ovu »crno-žutu« grupu. Dok je prema ovoj Glaise stvorio tesne veze po liniji kolegijalnih ose anja ro enih u u ionicama cesaro-kraljevskih kadetskih škola, dotle je most do onih ostalih bilo gotovo neskriveno Glaise-ovo nipodaštavanje Italijana i njegovo oprezno isticanje da e Reich kad tad ukloniti italijanski pritisak sa hrvatskog tla. A prema tzv. »umerenim gra anskim elementima« Glaise je stvorio veze po liniji osu ivanja ekstremnih ustaša, njihovih metoda brutalnoga nasilja i ubijanja, u kojima je gledao jedan od uzroka postojanja i neprekidnog ja anja pokreta otpora.

A Narodnooslobodila ki pokret je, zaista, u NDH ja ao iz dana u dan, zahvataju i i osloba aju i sve nove i nove teritorije, privla e i u svoje redove sve nove i nove borce. U isto vreme su se zaoštrili i ostalil vojno-politi ki odnosi na teritoriji NDH. Italijani su se koristili saradnjom etnika protiv NOP-a na širokoj liniji, ne obziru i se na NDH. U bosansko-hercegova kom prostoru stvorio je NOP jake centre u kojima je po eo da razvija i izgra uje narodnu vlast. Zaoštrili su se, u vezi s tim, i odnosi izme u Nemaca i Italijana, jer su prvi prebacivali drugima da nisu sposobni da svoje okupaciono podru je »pacificiraju« i da zbog toga pokret otpora zahvata i ostale delove NDH, na kojima postoje nema ki ekonomski i strategisko-saobra ajni interesi.

Tako je, polovinom marta 1942 godine, došlo do nema ko-italijanskih razgovora uz u eš e pretstavnika NDH u Opatiji, kojima je prisustvovao i Glaise. Nema ku je delegaciju vodio vršilac dužnosti Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok, general Kuntze, sa kojim je došao i vojni zapovednik Srbije, general Bader, sa svojim Ic-oficirom, kapetanom princem Holstein-om. Na elu italijanske delegacije bio je general Roatta, vešt politi ar, neuporedivo spretniji i gipkiji od svojih nema kih saugovara a. Glaise je u nema koj delegaciji igrao podre enu ulogu prema Kuntze-u, komandantu svih snaga Wehrmacht-a u jugoisto noj Evropi. On je smatrao da Roatta najverovatnije ne sara uje sa etnicima samo zato da bi poštedeo živote svojih vojnika i iskoristio za borbu protiv NOP-a

lokalnoga saveznika koji mu se nudio, ve i zato da bi preko etnika, koji su bili povezani sa Britancima, održavao dodir prema zapadnim saveznicima koji bi Italijanima, u slučaju potrebe, omogućili otvorenu odstupnicu iz sprege sa Nemačkom (mada je Roatta imao niz mogućnosti da uspostavi neposrednu vezu sa saveznicima).

Ovaj utisak sa razgovora u Opatiji, na kojima je odlučeno da se u Bosnu pošalje nemačka vojna ekspedicija pod komandom generala Bader-a sa vremenski ograničenim zadatkom, Glaise je nastojao da saopšti putem svojih izveštaja Hitler-ovom glavnom stanu. No po ev od toga vremena on je u sve ve ojoj meri obratio pažnju i na NOP, ocenivši pravilno ne samo njegovu politiku već i njegovu ogromnu moralnu snagu.

Kašče-ovi izveštaji, idu u linijom koja je bila najpogodnija da bude od koristi ustaškome režimu, prikazivali su pokret narodnoga oslobođenja faktorom koji ni politički ni vojno ne predstavlja pojavu koju treba shvatiti ozbiljno. Iznenadni snažnim razmahom NOP-a, koji je demantovao i te Kašče-ove izveštaje i ustaška tumačenja, razni nemački faktori pošli su da traže vojna sredstva za njegovo suzbijanje. Glaise je dotle, gledajući i u NOP-u pored njegove vojne i njegovu moralno-političku stranu, nastojao da u NDH stvori uslove koji bi, po njegovom mišljenju, mogli da spreče ili da smanje priliv u partizane, a istovremeno je tražio politički put kojim bi mogao da deluje s uspehom protiv ovog neprijatelja, koji je bacio potpuno u zasenak sve ostale neželjene i vojne prirode sa kojima se Treći Reich sretao u jugoslovenskom prostoru. U prvome delu ovih nastojanja — kome je glavni cilj bio da se s vlasti u NDH ukloni Pavelićev režim i umesto njega dovede neka garnitura koja bi, prema Glaise-ovim koncepcijama, bila korisnija za nemačke interese — Glaise nije imao uspeha. U ostvarivanju njihovog drugog dela postigao je takođe slabe rezultate. Tu je, zahvaljujući i pojavi ovekada znatnih obavestajnih sposobnosti, inž. Hans-a Ott-a, otpočeo svoju obavestajnu igru prema NOP-u koja predstavlja, nesumnjivo, vrhunac Glaise-ovog rada u NDH. Ta je tema biti opširno razrađena u daljem toku naših prikaza, pri čemu je biti dopunjena slika o Glaise-u i njegovom političko-obavestajnom značenju u sklopu nemačke obavestajne službe u NDH.

Organizuju i preko Ott-a razmenu zarobljenika izme u NOV* i POJ i Wehrmacht-a, a otvaraju i sebi tim putem kontakte sa NOP-om i njegovim rukovodstvom, Glaise je postao najbolje obavješteni predstavnik Tre eg Reich-a u jugoslovenskom prostoru. Takvim ga, naprimer, u svojim memoarima prikazuje i general Rendulic, koji je, upravljaju i operacijama Wehrmacht-a u NDH u periodu 1943—1944 godine, mogao da proveri u praksi ta nost shvatanja do kojih je Glaise bio došao na osnovu svojih informacija.

Me utim, ovo bolje upoznavanje NOP-a bilo je za Glaise-a zna ajno i u drugom pogledu. Ono je upotpunilo njegovu sliku o opštem položaju u kome se nalazio Tre i Reich i dalo mu je — zajedno sa ostalim komponentama te slike — osnovu za političke zaključke kojima je sledila i politička akcija. Pre svega, kapitulacija Italije je i za Glaise-a bila dokaz da pobjeda Nemačke u ratu više ne dolazi u obzir. Prema tome, ideje kojima je Glaise podređivao svoju praktičnu delatnost morale su biti modifikovane. Kada je već bilo jasno da od stvaranja onog sveobuhvatnog velikog Reich-a Glaise-ovih snova nema ništa, onda se za njega postavilo pitanje da od te koncepcije spase bar ono što se spasti može. Isuviše je bio spretan u konspirativnom uvanju svih svojih tajni da bi za sobom ostavio dovoljno jasnih tragova kada je, posle sloma Tre eg Reich-a i svih svojih ostalih alternativnih koncepcija, završio samoubistvom. Otuda se o njegovoj delatnosti i njenim pravim smerovima može zaključivati samo po indicijama. Ali ove su dovoljno jasne da dozvoljavaju neke zaključke o njegovim novim i prilagođenim političkim planovima.

Glaise je stajao u prisnim odnosima sa mnogim oficirima NDH, bilo da su oni pripadali bivšem austro-ugarskom oficirskom koru, bilo da su — iz mladih generacija — bili ranije u jugoslovenskoj vojsci. On je ne samo podupirao njihov protivustaški stav već se zalagao i za one koji bi dopali ustaškog zatvora. Tu su često bili u pitanju i ljudi koji su tražili neposredno ili posredno da dođu u vezu sa zapadnim saveznicima. Karakterističan je, naprimer, Glaise-ov bliski odnos prema potpukovniku Babiću, bivšem jugoslovenskom generalštabnom oficiru, koji je bio oficir za vezu izme u Ministarstva oružanih snaga NDH i nadležstva Nemačkog generala u Hrvatskoj. Babić je bio sa Glaise-om povezan mnogo tešnje nego što bi to odgovaralo samo njegovoj službenoj

funkciji. On je avionom tadašnjeg ministra oružanih snaga NDH, generala Navratila, pobjegao Saveznicima u Italiju, u sklopu veće akcije oficirskih i građanskih političkih krugova koji su tražili veze na toj strani. Neposredno pre svog bekstva bio je u gotovo svakodnevnom privatnom dodiru sa Glaise-om, zbog čega se pojavila pretpostavka da je Glaise bio upućen u Babičeve planove.

Ovaj momenat treba dovesti u vezu i sa Glaise-ovim dodirima sa grupom političara i Wehrmacht-ovih oficira koja je u Nemačkoj kovala zaveru za uklanjanje Hitler-a, obrazovanje građansko-demokratske vlade i obustavljanje rata. Taj je dodir održavao preko Sonderfuehrer-a barona Karl-Ludwig-a von Guttenberg-a, koji je i sam pripadao zavereničkom krugu. Njega je u Zagreb bio uputio general-major Hans Oster, najbliži saradnik šefa Abwehr-a, admirala Canaris-a. Izgleda da je Guttenberg-ov zadatak bio da iz Zagreba posmatra razvoj događaja i da odatle uspostavi i održava dodir sa Vatikanom, kao ta komandna linija su održavani dodiri sa zapadnim saveznicima, a gde se već nalazio drugi Oster-ov saradnik, bavarski katolički političar Josef Mueller.

Guttenberg je u Glaise-ovom štabu bio izvesno vreme »oficir za naročitu upotrebu«, a kasnije ordonans-oficir u odeljenju Ic. Ustvari je predstavljao vezu između Glaise-a i zavereničke grupe u vrhu Abwehr-a, kojoj je pripadao, između ostalih, i pukovnik grof Marogna-Redwitz, šef nadležnosti Abwehr-a u Beču. Vrlo je verovatno da je u ukupnom političkom planiranju ove zavereničke grupe Hitler-ovih protivnika Glaise takođe igrao ulogu. Svakako je sa Guttenberg-om bio i privatno veoma povezan. Koliko su daleko išle te lične veze, pokazuje podatak da je Glaise svojim kanalima, stvorenim u vezi sa razmenom zarobljenika sa NOV i POJ, htio posle neuspešnog atentata na Hitler-a od 20 jula 1944. godine da Guttenberg-a prebaci partizanima, pošto je primio poverljivo obaveštenje da će ovaj biti uhapšen. Ne želeći da primi tu Glaise-ovu žrtvu — jer je bilo sigurno da bi u slučaju njegovog bekstva Glaise izgubio glavu —, Guttenberg je sa ekao da bude uhapšen i otpremljen u Berlin, gde je zatim pogubljen.

Posle 1943. godine Glaise-ove veze prema Saveznicima bile su usmerene raznim kanalima. Ima indicija da je Glaise mogao da ima i posrednih veza do Allana Dullesa, koji je

od 1942 godine rukovodio obaveštajnim centrom SAD u Švajcarskoj. Dulles je bio predstavnik OSS-a (Office for Strategic Services, to jest Biroa za strategisku službu), glavne američke vojnoobaveštajne agencije za vreme Drugog svetskog rata, kojoj je bio na čelu general William Donovan. Tako su, navodno, prema Dulles-u Glaise-ove veze išle preko generalnog direktora velike banke »Kreditanstalt-Bankverein«, Johanna, i austrijskog emigranta Preindla. Ovaj drugi je od 1938 godine živio u Zagrebu, a sa Glaise-om je bio povezan preko njegovog šefa Eugen-a von Potta, predratnog direktora filijacije iste banke u Zagrebu. Pott, mobilisan za vreme rata kao rezervni oficir, imao je i sam veze sa Amerikancima, pošto je jedno vreme bio i zastupnik zagrebačke filijale američkog filmskog preduzeća »Warner Brothers«.

Izgleda da su Glaise-ove namere bile da stvaranjem veza sa Zapadom spase Austriju i makar deo svoje političke koncepcije iz opšteg sloma Trećeg Reich-a, koji je neminovno pretstojao.

U ovoj situaciji Glaise se bavio takvim političkim nastojanjima i planovima, koji jasno pokazuju, da je i ovaj inače realni i elastičan političar, opterećen K und K nasleđenim, u meo ozbiljno da se angažuje na potpuno nerealnim planovima. Naime kada je video nemogućnost ostvarenja plana o Velikom Nemačkom Reich-u Glaise je pomislio da stvara u svojoj glavi kombinacije koje su predstavljale apsurdan anahronizam. Ideja mu je bila da se jugoistočna Evropa izdvoji iz Hitlerovog tabora i da se sa zapadnim saveznicima sklopi separatni mir. To je trebalo da se ostvari izdvajanjem Austrije iz Reich-a, kome bi sledilo njeno vezivanje sa Slovenijom, Istrom, Trstom i Goricom, kao po etnom klicom jedne buduće podunavske konfederacije u koju bi ušle Hrvatska i Mađarska, a kasnije, ukoliko bi to bilo moguće, još i Srbija, Bugarska, pa i Rumunija. Isto tako bi u ovaj sklop mogli ući i neki delovi Nemačke, to jest njen katolički jug, kao i Češka i Slovačka. Glaise je pretpostavio da bi ovakvu kombinaciju usvojili i zapadni saveznici, kod kojih su ovakve teze zastupali neki emigranti iz Srednje Evrope. Ovakva srednjoevropska katolička država — ili bar država pod katoličkom dominacijom — trebalo je da predstavlja branu protiv Sovjetskog Saveza i njegovog političkog uticaja, protiv komunizma i

protiv ugroženja kapitalisti kog poretka u Srednjoj Evropi, pa i na evropskome Zapadu.

Ovo bi, ustvari, bilo ostvarenje ideje o pove anoj Austro-ugarskoj, o austro-be koj verziji Reich-a, prilago enoj promenjenim uslovima koji su onemogu ili da budu i politi ki ra uni budu zasnovani na Nema koj kao motornom centru i glavnoj politi koj snazi Centralne Evrope. Glaise je zamišljao da bi konfederacija u srednjoevropskom prostoru bila naj-prihvatljivija mogu nost za zapadne saveznike ako su želeli da spre e prodor sovjetskoga uticaja i komunizma u Srednju Evropu. Bila bi ostvorena pod egidom Engleske, s tim da eventualno bivši engleski kralj, vojvoda od Windsor-a, do e na elo ove nove državne tvorevine. Za ovu kombinaciju — koja nije bila samo njegova •— Glaise je pokušavao da dobije podršku Vatikana, koji je, nesumnjivo, ovakvim idejama bio sklon. Zato je i u tome pravcu isturio svoje konce. Ovi Glaise-ovi planovi i nastojanja pokazali su do koje je mere on bio opsednut cesarsko-kraljevskim nasle em i da nije bio u stanju da realno oceni stvarnu situaciju i odnose snaga u svetu, a posebno na podru ju svojih anahronisti kih planova.

Glaise sa ovim svojim planovima nije bio usamljen u krugovima visokih rukovodilaca Wehrmacht-a koji su proizišli iz austro-ugarske vojske; iza tih planova je kako izgleda u izvesnoj meri stajao i komandant Vojne grupe E, general Loehr. O tome govore i vesti savezni ke obaveštajne službe o spremnosti trojice austriskih generala za separatnu kapitulaciju. Poznate su vrlo tesne veze koje su postojale izme u Loehr-a i Glaise-a, poznato je i tobožnje prebegavanje Loehr-ovog a utanta, barona von Schenk-a, Britancima za vreme povla enja iz Gr ke, a zna se i za aranžman koji je Loehr bio postigao o neometanom povla enju iz Gr ke, s tim da omogu i da britanske snage odmah zauzmu oblasti koje bi Wehrmacht evakuisao, kako bi se spre ilo da partizani uspostave na njima svoju vlast. Tome treba dodati i injenicu da je Loehr bezuspešno pokušavao, zbog pregovora o separatnoj kapitulaciji i istovremenom izdvajanju Austrije iz Reich-a, da uspostavi vezu sa Britancima preko Draže Mihailovi a.

Donekle bi se moglo dovesti u vezu sa ovim njegovim koncepcijama i Glaise-ovo nastojanje da u svom užem podru ju, u NDH, dovede do promene situacije koja bi omogula uklapanje Hrvatske u ove njegove planove. Tu mu je

bio cilj da razbije jedinstvo NOP-a, da omogući i otcepljenje Glavnog štaba za Hrvatsku od Vrhovnog štaba NOVJ i da sa jednim separatističkim hrvatskim rukovodstvom NOP-a stvori zasebni aranžman. To bi, dalje, trebalo da dovede do zajedničke vlade partizana i HSS u Hrvatskoj, uz saradnju Wehrmacht-a, a u naslonu na zapadne saveznike. Zbog ove svoje koncepcije, Glaise je iskreno i svim svojim snagama saradivao na ostvarenju nemačkih planova za uništenje Vrhovnog štaba NOV i POJ i maršala Tita, smatrajući i da bi to uveliko olakšalo i ubrzalo plan sa obrazovanjem samostalnog separatističkog, a politički razvodnjelog rukovodstva NOP-a za Hrvatsku. No ovaj je kompleks bitan i obrascen u okviru prikaza o borbi nemačke obavestajne službe u NDH protiv NOP-a.

U onome delu svojih nastojanja koji je bio vidljiv — a to je dodir sa rukovodiocima HSS, negativni stav prema ustašama, veza sa klerikalnim krugovima itd. — Glaise je dolazio u oštire sukobe sa Kasche-om i u sve zategnutije odnose sa ustaškim rukovodstvom NDH i Pavelićem. Ovaj sukob, latentan dugo vremena, došao je u kritičnu fazu pred kraj 1944. godine, kada je Kasche sa Pavelićem uspeo u Hitler-ovom glavnom stanu da izdejstvuje povlačenje Glaise-a iz Zagreba.

Pavelić i Kasche su iskoristili slučaj Lorkovića — Vokića za Glaise-ovo obaranje. Glaise je sa Lorkovićem bio u tesnim odnosima, pošto su i planovi te grupe bili na liniji koja je odgovarala Glaise-ovim kombinacijama. Kako je u te planove bio posvećen i Pavelić, kao što je to već objašnjeno, on je znao za Glaise-ovo mišljenje da je rat za Nemačku izgubljen, koje ovaj pred Lorkovićem nije kriao. Kada je izvestio Kasche-a o tobožnjem »otkrivanju pučista Lorkovića — Vokića«, Pavelić je ovome istovremeno formalno izjavio da — kako Kasche sam navodi — »mora zamoliti da povuku generala Glaise-a, pošto je ovaj u razgovoru sa njegovim ministrima Vokićem i Lorkovićem o situaciji na frontovima izrazio sumnju u pogledu ishoda rata«.

No iako je Glaise zaista ismenjen i povučen u Reich, Hitler-u izgleda nije bilo stalo da još jednog uglednog generala razobliči i poveća uzbunu koja je nastala u Wehrmacht-u u vezi sa likvidacijom tolikih njegovih istaknutih rukovodilaca u vezi sa atentatom od 20. jula 1944. godine. Zato je Glaise-ovo opozivanje izvršeno sa svima po istima. On je

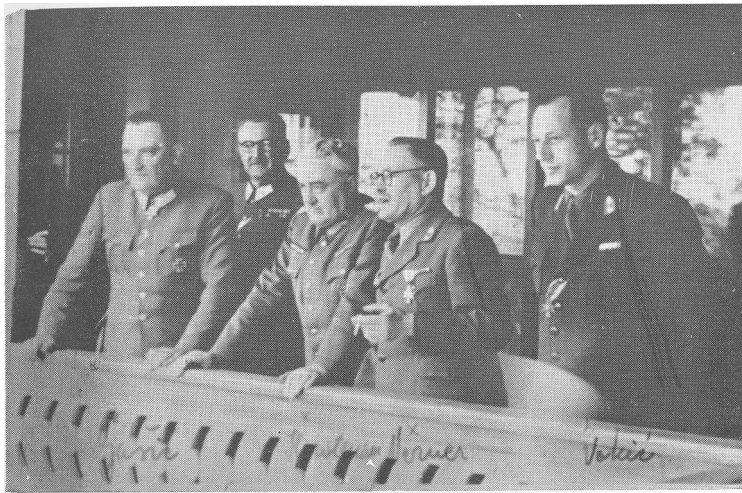
dobio i visoko odlikovanje, a premešten je u Salzburg u svojstvu »generala za specijalnu upotrebu«. Tu je imao do kraja rata mal^o biro, u kome je kraj njega ostao jedino njegov a utant, kapetan Metzger, i jedna sekretarica.

Ustaše su povla enje Glaise-a, koje je preseklo i sve njegove politi ke planove, slavile kao svoj veliki uspeh. O tome je izvestio Ministarstvo inostranih poslova Reich-a njihov drugi veliki protivnik, inž. Hermann Neubacher. U jednome izveštaju od januara 1945 godine, u kome izražava, izme u ostaloga, konkretne sumnje o planovima ustaša da iznevere savez sa Tre im Reich-om, Neubacher isti e da je Glaise zbog svoje obaveštenosti, svog neulepšanog izveštavanja i svoje nepristupa nosti za ustašku propagandu bio Paveli evom režimu neprijatan, zbog ega je ovaj preduzeo sve da general bude iz Zagreba uklonjen. Naro ito su Glaise-a mrzeli Paveli i njegova žena. Sa zgranjavanjem Neubacher u svom izveštaju konstatuje da su »neke merodavne ustaše u svojoj propagandi došaptavanja toliko zabrazdile da su ime generala Glaise-Horstenau-a dovele u vezu sa pu istima od 20 jula 1944 godine«.

Ova je poslednja primedba svakako veoma zanimljiva. Mada je Neubacher održavao dodir sa Glaise-om, a i sam je bio tražio dodira sa ameri kim pretstavicima u štabu DM, ipak nije verovatno da je bio> posve en u Glaise-ove intimnije planove. Iz pominjanja ustaške propagande o vezi Glaise-a sa zaverenicima od 20 jula ne može, dakle, govoriti solidarnost Neubacher-a sa Glaise-om zbog veze koja bi me u njima postojala u sprovo enju zajedni kih planova. Tu je pre re o austrijskoj solidarnosti, jer je verovatni cilj ove napomene da se eventualne informacije o vezama Glaise-a prema zaverenicima od 20 jula unapred prebace na teren zlonamernih ustaških kleveta protiv njihovog protivnika. Naro ito je zanimljivo da je konstatacija o li noj Paveli evoj mržnji i mržnji njegove žene prema Glaise-u neposredno nadovezana za informaciju o »ustaškoj propagandi došaptavanja« protiv njega. Sti e se utisak da je Neubacher želeo da doprinese unapred Glaise-ovoj odbrani, ukoliko bi ova bila potrebna.

Ne može se, me utim, odbaciti ni mogu nost da je Neubacher ipak bio intimnije povezan sa Glaise-ovim kombinacijama, makar delimi no. U prilog tome govorila bi injenica da je Neubacher-ov glavni obaveštajni agent prema etnicima,

PORAZ GLAISE-ove POLITIKE

Traže i na ina da Glaise-a von Horstenau-a maknu iz Zagreba, Pavelić i Kasche su iskoristili Glaise-ove prisne odnose sa ministrom NDH Lorkovićem. Kada je ovaj, zajedno sa ministrom vojske NDH, Vokićem, pripremio udar, izbio je aferu zbog koje su oba ustaška ministra bila uhapšena. Kasche je tada, zajedno sa Pavelićem, tražio, da se von Horstenau povuče iz Zagreba pošto je Lorković i Vokić bio „izrazio sumnju u pogledu ishoda rata“. Na fotografiji, zdesna: Vokić, zagrebački gradonačelnik Werner, Glaise i dva viša domobranska oficira. Glaise von Horstenau je smenjen, a time je i njegova politika koja je težila uklanjanju ustaša doživela poraz

Rudolf Staerker, ovek koji je održavao sa njima vezu i uživao puno poverenje Neubacher-a (koji ga je vrlo odlučno branio i protiv mnogobrojnih napada sa strane Sipo i SD-a), doneo Draži Mihailovi u Loehr-ovu poruku o želji za separatnom kapitulacijom.

Svakako su u itavom kompleksu koji okružuje Glaise-a mnoge stvari ostale nerazjašnjene. Za nas su ovde u prvom redu zanimljive one pojedinosti koje stoje u vezi sa njegovim političkim obaveštajnim radom prema NOP-u koji je, u njegovoj celokupnoj delatnosti, predstavljao jednu od najvažnijih komponenata.

Kao ličnost koja je na vrlo vešt način koristila obaveštajnu službu za političke ciljeve, kao ovek koji je za NOP bio vrlo ozbiljan protivnik, nije su metode rada bile znatno opasnije od metoda nemačkog bezbednosnopolicijskog aparata i njegovog terora, Glaise u istoriji nemačke obaveštajne službe u Jugoslaviji za vreme rata predstavlja svakako najzanimljiviju figuru. Ostale ličnosti koje su se obaveštajno bavile NOP-om i koje su protiv njega vodile borbe oružjem i političkim napadale su NOP sa periferije. Glaise, dalekovidniji i umniji od njih, pravio je planove da udari središnje i pravo onamo gde je bilo srce pokreta narodnoga oslobođenja: protiv Vrhovnog štaba, protiv rukovodstva koje je bilo pokretač snaga ustanka narodnih masa i njihovog jedinstva. On je najtačniji i najraniji od svih ocenio karakter i značaj NOP-a i prema njemu nastojao sprovesti planove velikog stila, a ne sitnu igru politiziranja. Njegovi su potezi nastojali da pogode u centar, a ne da krnje spoljne sektore. Međutim, na vrstini i moralno-političkoj snazi NOP-a slomili su se praktički svi Glaise-ovi planovi.

b) Ic-služba i obaveštajna delatnost Nemačkog generala u Hrvatskoj

Politička delatnost Glaise-a von Horstenau-a bila je intimno isprepletena njegovim obaveštajnim radom. Ovaj je, s jedne strane, davao temeljna saznanja na osnovu kojih je Glaise izgradio svoje političke planove. S druge strane, on se za ostvarenje tih planova služio svestranim obaveštajnim radom i iskorišćavanjem veza i mogućnosti koje je tim radom stvorio.

Primer za ovu povezanost njegove vojne i politike sa njegovom obaveštajnom delatnošću pruža, između ostalih, i njegov odnos prema ustaškoj vlasti u NDH. Svojim obaveštajnim vezama, on je o radu tih vlasti i o dejstvu njihove politike bio potanko informisan. Tim se saznanjima koristio za vršenje izvesnog pritiska na Pavelićevu upravu, za politike poteze koje bi protiv nje preduzimao kod vrhovnih ustanova Trećeg Reich-a, a i za ostvarivanje svojih širih političkih planova.

Jedna od oblasti sa kojih je on, u vezi s tim, prikupljao podatke bila su zverstva koja su ustaške vlasti počinile prema masama svojih stvarnih ili potencijalnih političkih protivnika, prema pravoslavnom stanovništvu, kao i prema narodu uopšte. U tome pogledu informator mu je, između ostalih, bio i bivši kapetan Arthur Haeffner. Ovaj je, pored ostaloga, pribavio Glaise-u i rezoluciju koju su oktobra 1941. godine potpisali najugledniji bosansko-hercegovački muslimani, a u kojoj su se naročito žalili na ustaške postupke, smatraju i da ovi »upravo izazivaju oštru reakciju ustanika«, traže i da se spreče ustaška nasilja i krivci za njih pozovu na odgovornost. Uz ovu rezoluciju Haeffner je prikupio obiman materijal koji je ilustrovao i potkrepljivao njena tvrdjenja. Izneo je velik broj primera o teroru i zverstvima kojima su ustaše istupale protiv naroda i pružio tako Glaise-u, pored obaveštenja, još i argumentata za političke korake. Umesto da organizuju državu koju im je Reich poklonio, nastavlja Haeffner, »ustaške su volele iskoristiti priliku da na upravo paklen način puste u besu na volju svojim osjećanjima mržnje, nagomilanim u toku godina, a protiv ovdašnjih Srba, koje je beogradski režim umnogome pritiskivao na isti način kao i Hrvate«. Rezultate dotadašnje sedmomesecne ustaške vladavine Haeffner naziva poraznim i govori da su oni izazvali moralni pad kakav istorija hrvatskog naroda dotada nije poznavala. »U nedostatku, drugih, pristalice je ustaški pokret crpao, ne birajući, iz ljudskog šljama i sada obuhvata u svojim redovima sav kriminalitet zemlje, koji se domogao vešteg i policijske egzekutive«.

Haeffner je, isto tako, donosio Glaise-u i podatke o situaciji u domobranstvu NDH, o međusobnim odnosima ustaša i domobrana, o političkim momentima koji su se tu pojavljivali u vezi sa nepoverenjem koje je vladalo između ova dva inoćina režima u NDH itd. Za ovo je bio naročito kvalifikovan

pošto je li no odli no poznavao velik broj domobranskih oficira, a pošto je živio stalno u Zagrebu i Hrvatskoj, raspolagao je i velikim krugom poznanstava u svima pravcima.

Posve enost Glaise-a u planove Lorkovi a i Voki a verovatno je ušla dalje od obi ne informisanosti o njima. Lorkovi se, u vezi sa tim planovima, bio dogovorio sa Glaise-om da bi divizije Wehrmacht-a sa hrvatskim ljudstvom imale, u datom trenutku, da pre u pod neposrednu komandu domobranskih rukovodilaca. Po tvr enju d-ra Vladimira Košaka, koji je bio vrlo blizak Lorkovi u, izme u Glaise-a i Lorkovi a bilo je ak i dogovaranja o razoružavanju nema kih divizija, s tim da se one povuku u Nema ku bez oružja.

S obzirom na li nost i ideje Glaise-a, kakve su napred izložene, ne e se pogrešiti ako se pretpostavi da je veza Glaise—Lorkovi služila ne samo za hipoteti na dogovaranja o raznim mogu nostima ve i da je udeo Glaise-a bio mnogo aktivniji. Može se pretpostaviti da je Glaise svojim politi kim dodirom sa Lorkovi em mogao ra unati i na stvaranje jedne obaveštajne linije prema Zapadu, putevima koje je grupa Voki —Lorkovi bila stvorila — odnosno na ijem je stvaranju radila —, i da se svojim obaveštajnim saznanjem, s druge strane, poslužio da bi Lorkovi a politi ki upu ivao u odre enom pravcu. Ovo poslednje se može zaklju iti iz inje nice da je Glaise Lorkovi u u diskretnim razgovorima saopštavao da je Nema ka izgubila rat. Stavljeno u opšti kontekst slu aja Voki —Lorkovi , ovo Glaise-ovo tvr enje nesumnjivo je moralo da izazove odre en politi ki efekt time što je Lorkovi a potsticalo na politi ku aktivnost.

Karakteristi na za stav i objektivnost u ocenama jeste Glaise-ova reakcija na izlaganja sadržana u poznatoj direktivnoj brošuri maršala Tita o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. Izlaganja iz te brošure, koja su davala ocenu o politici HSS kao tendenciji za podjarmljivanje drugih, izjedna uju i tu tendenciju sa radom velikosrpske hegemonisti ke klike, Glaise je kvalifikovao kao »izvanredna«. On je, dakle, na osnovu svoje obaveštenosti i svoga poznavanja suštine nacionalnih odnosa u Jugoslaviji pravilno ocenio svu snagu i ta nost argumentacije sadržane u Titovim re ima. To je bio, tako e, jedan od uzroka što je ta no shvatio svu moralnu snagu pokreta narodnog oslobo enja, zbog ega je i sve svoje sile usrepsredio da ga suzbija.

Nadleštvo Nema kog generala u Hrvatskoj i Glaise li no bili su stecište velikog broja obaveštajnih i informacionih linija. Pri tome je teško razlikovati one obaveštajne kanale koji su nosili službeni karakter i bili sastavni delovi nema kog vojnog i političkog obaveštajnog aparata od onih izvora koje je Glaise li no bio sebi stvorio, bez obzira na svoj položaj u okviru Wehrmacht-a, a preko veza koje je uspostavio na sve strane. Službene obaveštajne veze, iji su mu izveštaji dolazili sa raznih strana, Glaise nije smatrao dovoljnim za svoje obaveštavanje o situaciji, o zbivanjima i li nostima, ve je tražio i koristio se mnoštvom mogu nosti da ove službene izvore dopuni informacijama koje su mu mogla pružiti njegova privatna vrela.

U hijerarhiji Wehrmacht-a na Jugoistoku Glaise je uživao poseban položaj, koji mu je, s jedne strane, omogućio¹ da se koristi celim obaveštajnim aparatom Tre eg Reich-a na toj teritoriji — a specijalno njegovom vojnoobaveštajnom delatnoš u —, ali da u isto vreme bude prema Wehrmacht-ovim komandnim ustanovama na njoj stvarno potpuno nezavisan. Njegovi su izveštaji išli neposredno OKH-u i OKW-u, i time Hitler-ovom glavnom stanu. ak i u jesen 1943 godine, kada je sa vojnom reorganizacijom u jugoisto noj Evropi Glaise, zajedno sa Feldkommandanturama na teritoriji NDH koje su mu bile podre ene, ušao u vojnoteritorijalnu šemu pod Vojnim zapove nikom za Jugoistok, ovo se podre ivanje odnosilo samo na te vojnoteritorijalne poslove. Njegove neposredne izveštajne linije prema vrhovnim rukovode im ustanovama Wehrmacht-a ostale su nedirnite. On je, dakle, svoja obaveštenja mogao prenositi neposredno vrhu Tre eg Reich-a. Pri tome bi, me utim, prethodno izvršio njihovo trijerisanje, zadržavaju i za sebe ono što je svojim posebnim kanalima saznavao, a što je stajalo u vezi sa njegovim političkim kombinacijama i onim delom njegovog obaveštajnog rada koji je bio sa njima povezan.

Bogatstvo obaveštajnih izvora, ijim se podacima Glaise mogao služiti za svoje li no informisanje, za sastavljanje svojih izveštaja i sticanje vlastitih mišljenja, pokazuje ovaj letimi ni pregled, koji ne pretenduje na potpunost, jer su mnoge Glaise-ove veze i linije ostale i do danas neotkrivene i nerazjašnjene:

— Ic-služba Wehrmacht-ovih jedinica, po ev od Ic-oficira divizija pa do Ic-odeljenja Zapovednika Wehrmacht-a za Ju-

goistok (do jeseni 1943), komande 2 tenkovske armije i Vojne grupe F (1943—1944);

— izveštaji Ic-službe Feldkommandantura u NDH, kojima je on bio kao vojnoteritorijalni komandant pretpostavljen, a koje su se nalazile u Zagrebu, Mostaru, Karlovcu, Osijeku, Slavanskom Brodu, Bjelovaru, Biha u odnosno Kninu, Splitu, Zadru, Dubrovniku i Sarajevu;

— izveštaji o položaju koje je izra ivala Ic-služba nema kog vazduhoplovstva i vazduhoplovstva NDH, a koji su se delom zasnivali na rezultatima vazduhoplovnog izvi anja;

— izveštaji Ic-službe domobranstva NDH koje je dopunjavao svojim li nim obaveštenjima pukovnik Veri , rukovodilac obaveštajnog odeljenja Ministarstva oružanih snaga NDH; tu su bili obuhva eni i ustaški izveštaji;

— izveštaji aparata opunomo enika Reichsfuehrer-a SS, SS-generalu Kammerhofer-a, i BdS-a za NDH, SS-potpukovnika Hermann-a; ovi su obuhvatali i izveštaje posebnih veza ovih ustanova, kao, naprimer, SS-poru nika Scheiber-a, koji je, kao ustaški major Gvozdi , bio instruktor u centru »Ustaške vojnice« i u Paveli evoj li noj gardi, tzv. »Poglavnikovom tjelesnom zdrugu«;

— izveštaji Abwehr-a, i to do 1943 godine Ast-a Zagreb, a otada FAT-ova koji su operisali na terenu odnosno FAK-ova koji su im bili pretpostavljeni; ovamo tako e dolazi i obaveštajna delatnost Abwehr-ove »Gruppe AO«, koja je obuhvatala delatnost po liniji III Abwehr-a, koja je bila dodeljena Glaise-u kao teritorijalnom vojnom komandantu u NDH, a koja je proizišla iz Ast-a Zagreb posle njegovog rasformiranja;

— protivni ki radiogrami koje je hvatala prislušna služba Wehrmacht-a, kao specijalno odeljenje za vezu Na 4 i vodovi iz njegovoga sastava, posebna prislušna služba nema kog vazduhoplovstva itd.;

— izveštaji pojedinih specijalnih nema kih vojnih ustanova, kao, naprimer, transportne komandanture, vojnoprirednog oficira itd.;

— izveštaji raznih nema kih civilnih ustanova, kao poslanstva, AO NSDAP, a naro ito i nema ke narodnosne grupe;

•— prigodni izveštaji raznih industriskih preduze a, firmi i privatnih li nosti koje su došle u dodir sa nadleštvom Nema kog generala u Hrvatskoj;

— izveštaji raznih nemačkih ustanova sa područja van NDH, kao od Gauleiter-a Rainer-a iz Slovenije, Gauleiter-a Uiberreither-a iz Štajerske i višeg vođe SS i policije za Jadransko Primorje, Globocnik-a;

— izveštaji agenture koju je Glaise angažovao u vezi sa delatnošću u oko razmene zarobljenika sa NOV i POJ, a u kojoj su glavnu ulogu igrali njegov najvažniji agent, inž. Hans Ott, i Sonderfuehrer Willibald Nemeček;

— podaci do kojih bi Glaise došao svojim mnogobrojnim ličnim dodirima.

Ovaj pregled, mada nepotpun, pokazuje široke mogućnosti koje su stajale Glaise-u na raspolaganju, a sem toga govori i o spletu službenih i manje-više privatnih linija kojima se on služio u svome obaveštajnome radu. Ovome treba dodati još naročito i njegove lične veze sa Loehr-om, Rendulic-em i drugim najvišim rukovodiocima Wehrmacht-a na Jugoistoku, koje su, svakako, znatno doprinosile njegovoj svestranoj informisanosti, pogotovu što su obuhvatale i strogo poverljive informacije, do kojih ni zvani na obaveštajna služba tih rukovodilaca, njihov lični aparat, nije mogla dospeti.

Izveštaji koji su dolazili u Glaise-ov obaveštajni osek podvrgnuti su proveri i obradi. Njihovo mnoštvo i njihovi međusobno nezavisni izvori omoguđavaju avaj upoređivanje, najvažniji metod za proveru njihove tačnosti.

Za Glaise-a i njegov politički ko-obaveštajni rad na jugoslovenskom tlu bili su od prevashodnoga značaja oni izvori koje je on lično stvorio. Njegova su poznanstva bila izvanredno razgranata. Neke od ovih svojih privatnih informatora primao je u svome nadležstvu, a druge u svome stanu, obezbeđujući i time diskreciju tih veza. Za obaveštajni rad prema NOP-u i za političke planove u vezi s njim, Glaise-ovi najvažniji obaveštajni saradnici bili su inž. Hans Ott i — u manjoj meri — Willibald Nemeček. Obojica su donosili neposredne informacije sa terena, koje su se ticale zbivanja, ličnosti i odnosa u štabovima NOV i POJ. U vezi s tim bio je od velikoga značaja i Glaise-ov lični dodir sa predstavnicima Vrhovnog štaba odnosno Glavnoga štaba za Hrvatsku koji bi dolazili povremeno u Zagreb, u vezi sa pregovorima oko razmene zarobljenika.

Sva posebnost Glaise-ovog obaveštajnog rada i značaj koji mu je pridavao ogledaju se i u strukturi njegovog obave-

štajnog centra odnosno njegovog nadležstva. Pored na elnika štaba, pukovnika Funck-a — koji je kasnije postavljen za Falckommandanta na terenu —, najvažniji Glaise-ov saradnik bio je major von Pott, Austrijanac, rezervni oficir, koji je mnoge godine proveo u Jugoslaviji i poznavao njene ljude i prilike. O njemu je ve bilo pomena. Major Pott je bio istovremeno oficir Ia i Ic, konstrukcija koja je najbolji dokaz važnoga mesta koji je obaveštajna služba zauzimala u sveukupnoj delatnosti Glaise-ovog nadležstva.

Me utim, sem odeljenja Ic, Glaise je obrazovao i posebni otek za politi ke informacije odnosno za politi ku obaveštajnu službu. On je nosio oznaku Ila/pol, a na elu mu je bio Glaise-ov najpoverljiviji ovek, njegov a utant, major baron Eduard Metzger. Sa njim je Glaise-a spajala i privatna veza, pošto mu je Metzger-ov otac, kao austriski general, bio nekada pretpostavljeni starešina. Stvaranje ovakvog posebnog politi ko-obaveštajnog odeljenja, koje je obra ivalo celi kompleks politi kih pitanja kojima se Glaise bavio, jedinstven je slu aj u strukturi nema ke vojne obaveštajne službe. Pošto mu je Metzger bio a utant, to je Glaise na taj na in, proširenjem svoje li ne a utanture, spre io da o njegovom politi ko-obaveštajnom radu stekne ta nu sliku na elnik njegovog štaba, pa ak i njegov ina e vrlo poverljivi Ia/Ic-oficir, major Pott. Najzad, treba dodati da je Glaise ustrojio i posebni referat za razmenu zarobljenika, koji je vodio Sonderfuehrer Neme ek.

Za finansiranje svoje obaveštajne mreže Glaise nije raspolagao ve im sredstvima. On je, uostalom, svoju li nu obaveštajnu službu i izgradio na na elu privatnih poverljivih veza, tako da mu ve a materijalna sredstva nisu ni bila potrebna. U slu ajevima u kojima je, me utim, bilo od važnosti da se finansira kakav specijalno zna ajni agent, Glaise bi pribegao pogodnom na inu da to finansiranje ne padne na teret vrlo sku enog budžeta njegove ustanove. Tako je, naprimer, svoga najvažnijeg obaveštajca, Ott-a, povezao sa Abwehr-om, tako da se ovaj pojavljuje i kao V-Mann Ast-a Zagreb, odnosno Abwehr-ovog frontnog aparata u NDH. To nije zna ilo da je Ott i svoja obaveštenja specijalne prirode, koja je on zbog svojih naro itih veza prema NOP-u mogao da pribavlja, a na koja je Glaise polagao naro itu važnost, — stavljaio na raspolaganje i Abwehr-u. Spretan i mnogostran, talentovan za obaveštajni rad, Ott je bio kongenijalni saradnik koji je umeo da

se sna e ak i tada kada ga je Glaise, vrlo veštini i praktičnim potezom, doveo u vezu i sa Kasche-om, koji je tako e preuzeo njegovo finansiranje.

Pregled i karakteristika Glaise-ovih obaveštajnih veza moraju da obuhvate i njegove odnose prema visokim vojnim ličnostima u neposrednoj Hitler-ovoj okolini. To su bili naročito šef Rukovodnog štaba Wehrmacht-a, general Jodl, njegov zamenik, general Warlimont, i prvi Hitler-ov a utant, general Schmundt, koji je bio i redaktor Hitler-ovog ratnog dnevnika. Naročito sa poslednjom dvojicom Glaise je bio povezan vrlo intimnim prijateljstvom. Te su mu veze pomogle da do e do informacija iz neposredne Hitler-ove okoline, do kojih je imao pristupa vrlo mali broj lica.

Od rukovodilaca obaveštajnih ustanova u Zagrebu, sa Glaise-om su li no bili povezani pukovnik Schaeffer, koji je stajao na elu Ast-a Zagreb, a zatim i njegov naslednik, von Lasser. Obojica su bili Austrijanci, kao i Glaise, a njihov odnos sa njim bio je i li ne prirode. U okviru aparata RSHA, sa Glaise-om je održavao isto tako vrlo bliske službene odnose i privatne veze SS-potpukovnik Hermann, BdS za NDH, a tako e i d-r Wilhelm Hoettl, rukovodilac odeljenja za Jugoslaviju u Upravi VI RSHA.

Kao što je ve pomenuto, Glaise-u su bile podre ene Feld i Platzkommandanture na teritoriji NDH, u njegovom svojstvu vojnoteritorijalnog komandanta. U dopunu ovoga što je re eno o obaveštajnoj ulozi ovih komandantura, treba ista i da su one na teritoriji NDH izvršavale, uglavnom, samo isto vojnoupravne i garnizonske zadatke u okviru Wehrmacht-a, a ne i poslove vojne uprave prema stanovništvu teritorije na kojoj su funkcionisale. U tome je razlika izme u njih i teritorijalnih Wehrmacht-ovih komandantura koje su postojale u Srbiji, gde su one u isto vreme izvršavale i vojnoupravne zadatke prema kvislinškom upravnom aparatu i srpskom stanovništvu. Dalja razlika izme u stanja u NDH i stanja u Srbiji jeste u tome što su na području Vojnog zapovednika Srbije teritorijalne komandanture, kao organi vojne okupacione uprave, stajale pod zapovednikovim upravnim štabom, dok Glaise u NDH, gde komandanture nisu vršile vojno-upravne funkcije van okvira Wehrmacht-a i održavanja veze sa vlastima NDH, nije raspolagao posebnim upravnim štabom. Naposljetku, dok su u Srbiji pod Feldkommandanturama obra-

zovane Ortskommandanture (koje su lokalno dobile naziv Kreiskommandantura), dotle su pod Feldkommandanturama u NDH, kao njihovi ogranci, delovale tzv. Platzkommandanture, to jest Komande mesta, a tako e i njihove ispostave.

Nadležnost vojnoteritorijalnih komandantura nije bila ograničena samo na mesto njihovog sedišta, već se prostirala na široka područja. Tako je, naprimer, Feldkommandantura u Karlovcu, na čelu bio general major Conradi, imala pod sobom Platzkommandanture u Bihaću i Sisku, a ispostavu u Ogulinu. Sa ove tri ustanove, Feldkommandantura u Karlovcu pokrivala je istu prostranu teritoriju jugozapadnog dela NDH. Za Glaise-a je mreža teritorijalnih komandantura bila važna utoliko što mu je služila kao značajni izvor obaveštenja o situaciji na terenu, a ta je obaveštenja mogao uz to da proveri upoređivanjem sa onima koja bi mu dostavljale Ič-linije operativnih trupa.

Zanimljivo je da je podređivanje Feldkommandantura i njihove vojnoteritorijalne mreže pod Nemačkom generala u Hrvatskoj bilo vezano za Glaise-ovu liniju. Kada je on pojavio u NDH, mreži komandantura nije postao starešina njegov naslednik, general Juppe, već je ona stavljena pod komandu armiskih korpusa koji su operisali na područjima gde su se komandanture nalazile.

Pomenuto je već da je Glaise održavao političko-obaveštajni dodir sa Lorkovićem, mada je bio protivnik ustaškog režima kakav je on bio. Bez obzira na svoj naizgled negativni stav prema ustašama, Glaise se koristio svojim ličnim vezama, pa je od istaknutih predstavnika toga režima prikupljao obaveštenja, nastojeći i da ih iskoristi za ostvarivanje svojih zapletenih planova. Tako je, naprimer, u ostalim političkim figurama NDH sa Glaise-om bio u vezi i dr. Stjepan Bužić, šef frakcije koja je zastupala najradikalnije rasističko i antisemitsko krilo ustaštva. Bužić je kod Glaise-a tražio razumevanja za svoja shvatanja i podršku za svoje planove. Tu podršku, istina, nije dobio, ali je zato Glaise iskoristio tu vezu da bi i preko nje saznao za zbivanja i zakulisne pojedinosti iz ustaških redova. Bužić, potisnut od drugih ustaških krila, nezadovoljan jer nije mogao da ostvari svoje lične ambicije u NDH, bio je koristan izvor indiskrecija o internim ustaškim razmiricama i odnosima u Pavelićevom pokretu.

Razume se da ti odnosi nisu ni izdaleka bili toliko prisni kao što su bili oni koji su vezivali vojne rukovodioce NDH, to jest visoke oficire njenoga domobranstva, za Glaise-a i time za njegovu obaveštajnu službu. Bilo u društvenom dodiru, bilo putem davanja poverljivih obaveštenja, rukovodioci domobranstva bili su plodni informatori Glaise-a von Horstenau-a, mada su i njihovi izveštaji, naravno, esto bili jednostrano obojeni. Ipak, u mnogo emu su se i politički pogledi ovih oficira, koji su nekada svi pripadali austro-ugarskoj vojsci, slagali sa Glaise-ovim nazorima.

Me u ovim informatorima treba pomenuti, sem šefa obaveštajnog odeljenja domobranstva, pukovnika Verića, još i generala Lakšu i Dragojlova. Dragojlov, koji je već od pre rata radio obaveštajno za Nemačku u Jugoslaviji, igrao je u organizaciji domobranstva rukovodeću ulogu. Veza ovih oficira prema Glaise-u proširena je i na njegove saradnike, majore Pott-a i Metzger-a, koji su obojica takođe bili proizišli iz starog austro-ugarskog oficirskog kora. O njihovoj saradnji sa Glaise-om svedoči, naprimer, postupak u vezi sa zahtevom policiskog atašea Helm-a da se neki državljani NDH oslobode vojne službe. Helm je želeo da ovoga svog agenta uputi u Tursku radi izvršavanja obaveštajnih zadataka. Dragojlov je Helm-u, na ovaj njegov zahtev, dao pozitivan odgovor, ali ga je uslovio podnošenjem Glaise-ove pismene preporuke.

Na isti su način sa Glaise-om bili manje ili više u prijateljskim i drugarskim odnosima na osnovu nekadašnjeg zajedničkog pripadništva austro-ugarskoj vojsci još i generali: Lemešić, Perović, Begić, Prpić, Sabljak, Stanzer, Aleman, Milić, Marić i admiral Jakčin. Od njih je, verovatno, Marić bio najprisnije obaveštajno povezan sa Glaise-om, deleći njegove antipatije prema ustaškom režimu. Kada su Marić i ustaše uhapsile zbog veza sa nekom zaverom domobranskih oficira protiv Pavelića, Glaise ga je energičnom intervencijom spasao. Posle toga je Marić, kao penzioner, produžio sa njim obaveštajnu saradnju, kojom se koristio i policiski atašea Helm. Pogotovu u tom periodu, pa sve do Glaise-ovog povlačenja iz NDH, Marić je davao opsežan informacioni materijal protiv Pavelića i njegovih ustaša.

Već je pomenuta uloga bivšeg oficira Haefner-a, koji je obaveštavao Glaise-a o položaju, a naročito o situaciji u Bosni i Hercegovini. Manje seriozan Glaise-ov obaveštajnik bio je drugi

bivši austriski oficir, penzionisani major Janko Pogar, koji je tako e živeo u Zagrebu i radio obaveštajno za više nemačkih ustanova. Ovaj je, izme u ostaloga, davao izvestaje i Feldkommandanturi u Zagrebu, odnosno majoru Knehe-u.

Kao veza Glaise-a pojavljuje se i d-r Hermann Proebst, dugogodišnji visokokvalifikovani Abwehr-ov obaveštajac u Jugoslaviji, osobito u Zagrebu. Proebst, ije su veze u NDH išle prema najvišim njenim rukovodiocima, sa kojima se delom intimno poznao još iz studentskih dana (Košak, Lorkovi), bio je od Glaise-ovih informatora nesumnjivo jedan od najintelligentnijih i najbolje upu enih u prilike i problematiku NDH. Za njega je karakteristično da mu je naro ito prisni prijatelj bio baron Guttenberg, Glaise-ov saradnik, o ijoj je političkoj pozadini ve bilo reči. Svakako nije slučajno što je Sipo i SD u NDH gledao na Proebst-a dosta sumnjivo, zameraju i mu, izme u ostaloga, naro ito što je u svome novinsko-izdavačkom preduzeću u »Europa-Verlag« u Zagrebu uposlio ve i broj Jevreja i političkih protivnika Trećeg Reich-a.

I inž. Franz Duemke, nemački državljani koji je živeo kao poslovni čovek duže vreme u Jugoslaviji, pripadao je krugu Glaise-ovih obaveštajaca. Iako mnogo užim horizontata od Proebst-a, Duemke je tako e mogao biti koristan pošto je, po svojim poslovima, mnogo obilazio teren kao nabavija za Wehrmacht, ali i kao agent raznih drugih nemačkih obaveštajnih ustanova.

Dok dosada navedene Glaise-ove veze svedoče o njegovim obaveštajnim dodirima po liniji delatnosti prema NDH, dotle veza sa princem Erwein-om Karl-om Lobkowitz-em, jednim od naro ito kvalifikovanih Glaise-ovih saradnika, svedoči o njegovoj delatnosti prema neutralnom i protivničkom inostranstvu. Lobkowitz, koji je bio naro ito intimno povezan sa visokim katoličkim klerom i Vatikanom (imao je i počasni rang papskoga komornika), pripadao je najvišoj srednjoevropskoj aristokratiji, što je — istovremeno — predstavljalo drugi sektor njegovih međunarodnih veza. Sa ovoga razloga i Pavelić ga je bio uputio kao predstavnika NDH u Vatikanu. Lobkowitz-a su vezivali prisni lični odnosi i sa Glaise-om i sa majorom Metzger-om. Naro ito je intiman bio sa baronom Guttenberg-om, koji je isto tako bio strogo katolički orijentisan, a po ženi povezan sa istim austrijsko-međunarodnim aristokratskim krugovima kojima je pripadao i Lobkowitz.

Ove prisne veze, politička delatnost barona Guttenberg-a, a povezano s tim i Glaise-ovi planovi koji su već objašnjeni, upućuju na mogućnost da je Glaise preko princa Lobkowitz-a i Vatikana tražio dodira sa protivnom stranom. Međutim, šta je Lobkowitz zapravo radio, a posebno kakva je bila suština njegovog odnosa sa Glaise-om — ne može se jasno razaznati i oceniti. Svakako je on, i kao austrijski aristokrat, i kao uvereni katolik, morao biti lično vrlo blizak Glaise-ovim koncepcijama, na liniji njegovog ostvarenja se Glaise verovatno i trudio da uspostavi mostove prema Vatikanu i, preko njega, politički poveže sa svim zapadnih saveznika.

Na istoj liniji leže i veze koje je Glaise održavao sa visokim predstavnicima katoličke crkve u NDH. Tu je, u prvom redu, važno pomenuti zagrebačkog nadbiskupa dr Alojzija Stepinca i papskoga izaslanika, msgr. Marcone-a. U ovu političku igru bio je umešan i švajcarski konzul u Zagrebu, dr Kaestli, koji je stavljaio na raspoloženje kurira konzulata za prebacivanje Stepinčeve pošte u Švajcarsku, gde se nalazio msgr. Augustin Juretić, jedan od važnih eksponenata ove političke linije. Da su pripadnici ovoga kruga bili sa Glaise-om najintimniji — što je, svakako, u vezi sa prevashodnim značajem koji je on pridavao crkvi u svojoj politici koja kombinirala za ostvarenje katoličke podunavske konfederacije —, dokazuje činjenica da je svojoj domaćici, Ani Valenti, koja je uživala njegovo naročito poverenje, naredio da njegov dnevnik, za slučaj njegove naprasne smrti, preda Stepincu ili Marcone-u ili Kaestliju.

Najzad treba pomenuti još i vezu koju je Glaise održavao sa inž. Hermann-om Neubacher-om, a koja je dobrim delom išla preko Robert-a Kronholz-a, Neubacher-ovog saradnika. Ovim putem je Glaise dobijao obaveštenja sa srpske teritorije, a naročito o organizaciji DM, sa kojom je Neubacher obavljao tajnim linijama držao dodir i saradnju.

Kada je u jesen 1943 godine, u vezi sa opštom reorganizacijom Abwehr-a na području Vojne grupe F — koja je obuhvatala Grčku, Albaniju, Srbiju, Crnu Goru i NDH —, rasformirano dotadašnje nadležstvo Abwehr-a u Zagrebu, Glaise je proširio obavetšajni aparat svoga nadležstva. Jedan deo dotadašnjeg Abwehr-a u Zagrebu, i to odeljenje njegove linije III, pridružen je nadležstvu Nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj (kako se Glaise-ova ustanova nazivala posle jeseni 1942

godine), kao »Gruppe AO«. Kao što je poznato, u isto je vreme bio rasformiran Ast Beograd, a pri Vojnom zapovedniku Jugoistoka/Srbija stvorena je, od odeljenja III Ast-a Beograd, obaveštajna ustanova pod nazivom »Leitgruppe AO«, to jest rukovodna grupa AO. Slova »AO« zna e »Abwehr-offiziere« (oficiri Abwehr-a). Leitgruppe AO pri Vojnom zapovedniku u Beogradu bila je stru no pretpostavljena grupi AO, stvorenoj kod Glaise-a.

Ova nova kontraobaveštajna ustanova nije ulazila u sastav frontnih komandi Abwehr-a i njihovih ogranaka. Dok su ove bile vezane za operativnu trupu, dotle su zagreba ka »Gruppe AO« i beogradska »Leitgruppe AO« bile vezane za vojnoteritorijalne ustanove Wehrmacht-a. S obzirom na to da je, i pored priklju enja Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj, Gruppe AO ostala u sastavu Abwehr-ove mreže obaveštajnih ustanova, o njoj i njenom radu bi e govora na drugom mestu.

Najzad treba, potpunosti radi, primetiti da je Glaise za vreme IV ofanzive, po etkom 1943 godine, bio preuzeo komandu nad onim operativnim jedinicama Wehrmacht-a u NDH koje su se nalazile severno od Save. Tom prilikom je izdao, 23 januara 1943 godine, operativnu naredbu koja karakteriše drugu njegovu stranu, — ne veštog diplomatu, spretnog obaveštajca i političara ve generala onog istog Wehrmacht-a koji je ognjem i ma em prokrstaro Jugoslaviju i ostavio za sobom reke krvi i gomile spaljenih ruševina.

U toj svojoj naredbi, upu enoj jedinicama Wehrmacht-a, domobranstva NDH i svih ostalih formacija koje su se nalazile u severnom delu zemlje, izme u Save i granice NDH prema Ma arskoj i Sloveniji, Glaise nare uje da se sva lica koja se uhvate u borbi sa oružjem u ruci imaju streljati po saslušanju, bez obzira na uzrast i pol. Zarobljenici i uhapšeni za koje se nesumnjivo dokaže da su partizani ili njihovi pomaga i imaju se sprovesti u sabirne logore; oni e biti uzimani za streljanja radi odmazdi za sabotaže. Najzad, lica na koja se sumnja da su pomagala partizane imaju se sprovesti u sabirne logore u Zemunu ili Osijeku radi upu ivanja na prinudni rad.

Mada ove zlo ina ke nare ene mere svakako pretstavljaju parafrazu naredaba koje je izdala Vojna grupa E, kao tadašnja komanda Wehrmacht-a za Jugoistok, pošto je ona naredila

preduzemanje ofanzive, ipak one nose Glaise-ov potpis i pokazuju, u najmanju ruku, njegovu saglasnost i njegovo sadejstvo pod punom odgovornošću za nedela koja iz ovakvih naređenja proizlaze.

Ako je operativno naređenje od 23 januara 1943 godine bilo izdato u okviru opštih zapovesti vrhovnog rukovodstva Wehrmacht-a za Jugoistok, propisi koje je 6 marta iste godine donelo nadležstvo Nemačkog opunomoćenog generala, a koji su se ticali propagande, bili su delo njegove ustanove. U njima dolazi do izražaja shvatanje o važnosti politike propagande kao sredstva u borbi protiv NOP-a, a istovremeno i gledište o značenju te borbe. U ovim uputstvima ističe se da je »boljševizam neprijatelj broj 1« i da Nemačka ne ratuje protiv jednog ili drugog naroda u Evropi, već protiv »boljševizma kao olinjenja beskulturnosti i ljudskoga podzemlja«¹⁾.

Glaise-ova propagandna uputstva idu naročito za tim da istaknu razliku između komunističkih pripadnika NOP-a i masa njegovih nekomunističkih pristalica koje se bore pod rukovodstvom KPJ. U tome cilju naređuje se difamiranje komunističkih, pri čemu treba istaći da se oni sastoje iz zavedene omladine, konjunkturista iz redova besposlenih oficira, učitelja i intelektualaca koji se klone ozbiljnoga rada, a koji čine srž »Titovih razbojnih bandi«. Propagandi se nalaže da ukazuje na to kako se komunističko rukovodstvo NOP-a, tobože, odlučno stara za sebe, ne vodi računa o svome ljudstvu, ubijaju i svoje sopstvene ranjenike koji ometaju pokretljivost partizanskih grupa i staraju i se ponajviše za svoje lično snabdevanje i svoje pijanke, a ne za ljude kojima rukovodi. U ovoj direktivi o sprovođenju propagande izražava se Glaise-ova osnovna politička tendencija stvaranja rascepa u NOP-u. Tu se ogleda pokušaj da se nesavladljivi protivnik potpuno uništi u njenem razdoru u njegove redove.

Važnost koju je Glaise pridavao obaveštajnoj službi daje svoj pečat i ovom propagandnom uputstvu. U njemu se, kao pretpostavka za uspešni propagandni rad, ističe potreba da se temeljno prouči narodnosno, ekonomsko, versko i drugo stanje na svakoj pojedinoj teritoriji prema kojoj se propagandisti kriju, a naročito i da se ta no prouči kako radi protiv-

¹⁾ „Untermenschentum“.

ni ka propaganda, šta je ona postigla i kakve su, otuda, mogu nosti da se ona uspehom suzbija.

Kada je Paveli sa Kasche-om uspeo da ukloni iz NDH Glaise-a von Horstenau-a, oveka koga je s pravom smatrao svojim najopasnijim protivnikom, obaveštajna mreža koju je ovaj bio stvorio ostala je, baš u svojim najvažnijim i najosetljivijim linijama, bez veze sa svojim organizatorom. Taj mnogostrani i brižljivo izgraeni instrument bio je za Reich izgubljen, raspavši se s nestankom oveka kome je služio. Ono što je ostalo posle toga pa do sloma Tre eg Reich-a bilo je više šablonsko otpravljanje teku ih poslova.

2. Operativne jedinice Wehrmacht-a u NDH

a) Komande i operacije 1941—1942 godine

U Hrvatsku su aprila 1941 godine Wehrmacht-ove jedinice prodrle sa severozapada, pod komandom zapovednika 2 armije, feldmaršala Weichs-a. Pošto je stara Jugoslavija kapitulirala, Weichs je sa svojim štabom ostao još izvesno vreme u Beogradu, dok su jedinice koje su mu bile podre ene žurno napuštale jugoslovensku teritoriju u pravcu pripremnih položaja za napad na SSSR. Kao okupaciona trupa na teritoriji novoproglašene NDH nalazio se izvesno vreme LI armijski korpus, a kao vojnoteritorijalna ustanova obrazovano je tamo nadleštvo Nema kog generala u Hrvatskoj. Glaise, postavljen na taj položaj, bio je u svojstvu specijalnog pretstavnika Wehrmacht-a podre en OKW-u, a kao vojni ataše OKH-u.

Weichs je napustio jugoslovensku teritoriju krajem maja, a tada su se povukle i poslednje još preostale operativne divizije, sa malo izuzetaka. U NDH više nije ostalo viših operativnih komandi. Od početka juna po elala je da funkcioniše u Solunu ustanova Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok, koji je, u isto vreme, bio komandant 12 armije i starešina Wehrmacht-ovih jedinica i ustanova u okupiranim oblastima Jugoslavije i Gr ke. Na tome se položaju do oktobra 1941 godine nalazio feldmaršal List, a otada je tu dužnost vršio pionirski general Kuntze.

U toku zime 1941—1942 godine po elala je u NDH da dejstvuje 718 pešadiska divizija Wehrmacht-a pod komandom ge-

nerala Fortner-a, a u prostoru između Save, Drine i reke Bosne. Ova je bila podređena Višoj komandi LXV, koja se nalazila u Srbiji, i bila je samo privremeno isturena u NDH radi suzbijanja partizana. Mada podređena toj komandi, 718 divizija nije u potpunosti postupala prema naređenjima koja su važila na srpskoj teritoriji. U prvome redu se to odnosilo na kompleksna mera prema pripadnicima NOP-a i na suzbijanje narodnoga ustanka. Pošto je divizija operisala na teritoriji koja je formalno bila sastavni deo suverene države, Kasche i Glaise su zahtevali da se¹ naređenja o uzimanju talaca i vršenju odmazdi, koja su važila na teritoriji Srbije, ne primenjuju u naređenoj formi na području 718 divizije. Komandant divizije, general Fortner, dobio je uputstvo da se o svojim merama sporazumeva sa ministrom NDH Dumandžićem, kao punomoćnikom za civilnu upravu u istočnoj Bosni. Zarobljene ustanike imao je predavati zarobljenim logorima NDH, a hapšenje talaca, sprovođenje policijskih mera i izvršenje egzekucija ostavljati ustaškim vlastima, uz poštovanje uredbe koju je o tome bio izdao Pavelić. Za teritoriju Srema, ukoliko bi se pojavila potreba da jedinice Wehrmacht-a i tamo interвениšu, dužnost civilnog punomoćnika sa specijalnim ovlašćenjima vršio je, u ime NDH, veliki župan dr Elicker u Vukovaru.

Međutim, ubrzo se ukazala potreba da se na području NDH angažuju veće snage Wehrmacht-a. NOP je bio zahvatio velika područja, naročito u Bosni. U isto vreme pojavile su se tamo i razne etničke grupe, a vlasti NDH bile su nemoćne da ova područja drže pod kontrolom.

Marta 1942 godine došlo je do već pomenutih razgovora u Opatiji, u kojima su učestvovali najviši nemački i italijanski vojni rukovodioci u okupacionom području jugoistočne Evrope, generali Kuntze i Roatta, zatim vojni zapovednik Srbije, general Bader, i nemački general u Hrvatskoj, Glaise von Horstenu. Prisutni su bili i predstavnici NDH. Tom prilikom je donesen zaključak da se u Bosnu uputi specijalna grupa jedinica Wehrmacht-a pod komandom generala Bader-a. Uskoro posle toga Bader je sa svojim operativnim štabom stigao u Sarajevo, a njemu je podređena »borbena grupa«(Kampfgruppe), sastavljena od 718 pešadijske divizije, delova drugih nemačkih jedinica i nekih domobranskih i ustaških formacija.

Mada su, pored ostaloga, veze između Italijana i etnika, koje su predstavljale stalnu temu ustaških žalbi, bile i jedan

od predmeta diskusije u Opatiji, ipak su nemačke jedinice pod Bader-ovom komandom stupale na terenu u dodir sa etničkim grupama. Ova je saradnja, ustvari, bila samo nastavak linije koja je započela već 1941. godine u vezi sa etnicima majora Dahgića, a nastavljena početkom 1942. godine dogovorom koji je u Višegradu bio sklopljen između lokalnih etničkih formacija i Wehrmacht-ovih predstavnika. Tada su etnici izdali naredbe pripadnicima svojih formacija da »kako- na položaju, tako i u pozadini« u svakom susretu sa nemačkim vojnicima moraju »pokazati dostojanstvenost srpskog imena, to jest da budu korektni, ljubazni i da im iza u susret u svakom pogledu«. Bader-ova komanda postigla je u sarajevskom kraju sporazum sa komandantom etničkog »Romaniskog odreda«, Savo Derikonjom, koji je — u tu svrhu — doveden nemačkim vojnim automobilom u Sarajevo. Sporazum se odnosio na zajedničku borbu protiv partizana, pri čemu se Bader-ova komanda obavezala da će etnike snabdevati oružjem i municijom, a ovi su preuzeli obavezu da će hvatati članove KPJ i partizane i predavati ih Nemačcima.

Kratkotrajna Bader-ova vojna ekspedicija, okončana već posle nekoliko nedelja, nije dala praktički nikakvih rezultata. U pogledu organizovanja oružane borbe protiv NOP-a, situacija u NDH ostala je onakva kakva je bila i pre toga. Štaviše, leto 1942. godine karakteriše se snažnim porastom partizanske delatnosti, konsolidovanjem snaga NOP-a, formiranjem novih regularnih jedinica NOV i proširivanjem oslobođene teritorije. Bilo je jasno da su snage NDH — i domobranstvo i ustaške formacije — nemoćne da izađu u nakraj sa narodnim pokretom, koji se širio sve većom brzinom. Pritom su između Italijana i oružanih snaga NDH odnosi bili u vrhu i na terenu sve hladniji. S druge strane su i između malobrojnih nemačkih jedinica i ustaša izbijali sve veći sukobi i konflikti.

O ustaško-nemačkim trvenjima govore naročito jasno izveštaji koje je podnosio komandant 718. nemačke divizije, general Fortner, Vojnom zapovedniku Srbije, kome je bio podređen, i Nemačkom generalu u Zagrebu, na čijoj je teritoriji operisao. Njegovoj diviziji bilo je određeno operativno područje u prostoru između reka Drine, Save i Bosne, a naredbom Pavla evog »vojskovođe« Kvaternika bile su mu podređene i sve domobranske i ustaške jedinice koje su se nalazile na tome području. Svojim izveštajem od 2. jula 1942. godine,

general Johann Fortner javlja, naprimer, da na njegovoj operativnoj teritoriji jedinice NDH preduzimaju akcije na svoju ruku, vrše prebacivanja i si., a da o tome ak i ne izveštavaju 718 diviziju. Zbog toga Fortner — koji se naro ito žali na postupke ustaša — odbija dalju odgovornost ako mu se ne obezbedi stvarna komandna vlast nad domobranskim i ustaškim jedinicama, žandarmerijom i policiskim formacijama. Isto tako traži i obrazovanje posebnog vojnog suda u Sarajevu, pod njegovom kontrolom, koji bi sudio pripadnicima jedinica koje stoje pod njegovom komandom, kao i obrazovanje ustanove posebnog šefa civilne vlasti NDH za njegovo operativno podru je. Fortner ultimativno traži da se postupi po njegovim predlozima i moli da se, u protivnom, ukine takti ki pojam »operativnog podru ja 718 pešadiske divizije«, da se na toj teritoriji sva vojna vlast preda ponovo domobranstvu, da se oružanim snagama NDH ostavi i dužnost sprovo enja »pacifikacije« u Bosni, a da se njegova divizija upotrebi samo za obezbe enje vojnoprivredno važnih preduze a i industriskih postrojenja, kao i saobra ajnih puteva.

U isto vreme pojavio se sh an zategnuti odnos i sa nema kom 714 divizijom, koja je iz Srbije preba ena u zapadnu Bosnu krajem maja 1942 godine. Štab divizije je bio smešten u Banjoj Luci. Pošto su iz Srbije, gde se ona ranije nalazila, u NDH preba ene neke od njenih jedinica, to je tamo obrazovana posebna »borbena grupa zapadna Bosna« (Kampfgruppe Westbosnien), koja je obuhvatala te jedinice, neke druge manje nema ke formacije, izvesne domobranske jedinice i delove ma arske re ne flotile. Na elu »borbene grupe« nalazio se komandant 714 divizije, general Fritz Stahl. Naro iti zadatak »borbene grupe« bio je » iš enje« podru ja koje je obuhvatalo zapadnu Bosnu i prekosavske hrvatsko-slavonske krajeve u kojima se bila razvila partizanska akcija. U okviru ovog šireg zadatka, specijalna je ofanziva planirana i sprovedena u podru ju Kozare.

Saradnja izme u ustaških vlasti i »borbene grupe« bila je vrlo manjkava. Tako se, naprimer, istureni odeljak Ic-odeljenja »borbene grupe« 18 avgusta 1942 godine pismeno žalio štabu grupe na držanje velikog župana NDH u Bjelovaru i na tamošnjeg šefa policije, koji su odbili da saopšte Ic-službi svoja obaveštenja o kretanju partizana. U svome izveštaju, ruko-

TRVENJA IZME U WEHRMACHT-a i, USTAŠA

Komandant 718 nemačke divizije, koja je operisala u Bosni, general Fortner, došao je na terenu u sukob sa ustašama, i je postupke smatrao ugrožavanjem nemačkih interesa i na koje je svaljivao odgovornost što je, zbog njihovih krvavih nedela, nemoguće „smirivanje“ Bosne. Fortner je tražio da se pod njegovom kontrolom obrazuje posebni vojni sud koji bi sudio pripadnicima ustaških formacija za prethodna dela. Na fotografiji, zdesna: Fortner, ustaški pukovnik Franceti, domobranski general Lukić, „šef civilne uprave“ NDH u Bosni, Aleksandar Benak stariji

vodilac isturenog odeljka naziva ovo držanje vlasti NDH sabotazom.

Usput se ovde može pomenuti da je akcija »borbene grupe zapadna Bosna« bila poduprta saradnjom lokalnih etničkih komandanata. Ovi su Nemcima davali detaljne podatke o partizanskim jedinicama. Obaveštajna priprema za akciju »borbene grupe« obavljena je u saradnji sa Abwehr-om, koji je na području operacija isturio iz Zagreba svoga pripadnika, Sonderführer-a Lorenz-a Apold-a. Zanimljivo je da se Apold tu pojavio kao tumač IČ-oddeljenja »borbene grupe«, prikrivajući i tako svoje pravo svojstvo. To je, uostalom, bio upotrebio već i prilikom obaveštajnih priprema akcije generala Bader-a, koje je tako i bio izvršio. Koliko je jaka bila, u vezi sa delovanjem »borbene grupe zapadna Bosna«, aktivnost obaveštajne službe, vidi se i po tome što¹ je njeno¹ odeljenje IČ bilo isturilo mnoštvo svojih odeljaka u pojedine predviđene operativne centre.

Uspešan razvoj NOB s jedne strane i nedovoljna koordinacija, nejasni komandni odnosi i slabi krajnji rezultati preduzetih operacija s druge strane doveli su, najzad, u jesen 1942 godine do reorganizacije Wehrmacht-ovih komandnih ustanova u NDH i do dovođenja novih nemačkih snaga na njenu teritoriju.

U pogledu IČ-službe operativnih jedinica, o kojoj je aktivnosti napred bilo govora, treba istaći i da se njen rad kretao uglavnom u okviru i pravcima koji su bili propisani i uobičajeni za ovu obaveštajnu delatnost Wehrmacht-a. Specifične prilike na teritoriji NDH — gerilski oblik ratovanja, opšta situacija koja je vladala na području operacija i napredno postojanje raznih i često međusobno krvavo zavešanih oružanih snaga u taboru Wehrmacht-ovih saveznika i pomoćnih trupa — dale su IČ-delatnosti u NDH i specifične oblike. Na izvesnim od tih specifičnosti treba se posebno zadržati.

Izvori iz kojih je IČ-služba crpila svoje podatke bili su i na Balkanu oni isti koji su već poznati iz opštih napomena: —

• te su komandi svoga bataljona dostavljale izveštaje o primenom delovanju protivničkih snaga — koje bi prikupile patrolnom delatnošću i izveštavanjem — dva puta dnevno. Bataljon bi podatke svojih eta dostavljao pukovima, gde bi ih primio oficir posebno zadužen IČ-poslovima. Ovaj je podatke

koje bi mu dostavljali bataljoni prenosio diviziji, dodaju i im i one do kojih bi došao sopstvenom delatnošću, odnosno delatnošću u puka. Pošto su u vreme operacija veze između nižih jedinica i divizija bile, uglavnom, zauzete operativnim potrebama Ia-oficira, to bi se u takvim prilikama Ic-oficir divizije ukopao u vezu Ia-oficira i na taj način slušao njegove razgovore, uzimajući i iz njih podatke za potrebe svoje službe. U takvim su prilikama Ic i Ia-oficir radili u istoj prostoriji;

— Za vazduhoplovno izviđanje, Wehrmacht je na Balkanu raspolagao vrlo malim brojem aviona. Njegovi su rezultati dostavljani odeljenju Ic-Vojne grupe, a zatim Ic-oficirima korpusa i divizija. S obzirom na nepregledni teren i na situaciju koja se, zbog svojevrsnog na ina partizanskog ratovanja na Balkanu, iz dana u dan menjala, vazduhoplovno izviđanje bilo je od velike važnosti, ma koliko bile relativno skupe mogući koje su u tom pogledu Wehrmacht-u stajale na raspolaganju;

— Prisluškivanje telefonskih, a naročito radioveza bilo je gotovo najvažniji izvor informacija. Tu je od specijalnog značaja bila služba dešifriranja. U hvatanje vesti, po dešifriranju, viša komanda saopštavala bi nižim jedinicama sa naznakom »SQ« (Sichere Quelle, to jest siguran izvor). Prislušna služba, koju su vršile specijalne jedinice nemačke službe veze, bila je vezana za najvišu komandu na dotičnom području. Na području na koji je nemačka obavestajna služba dolazila do »SQ«-informacija držan je u najstrožoj tajnosti;

•→ Više i niže susedne jedinice saopštavale su jedna drugoj dobivene podatke o neprijatelju. Ako među njima nije postojalo neposredne veze, čekalo se do prve mogući da podaci budu predati susednoj jedinici;

— Po pravilu su zarobljenici i begunci saslušavani kod odeljenja, bataljona ili puka koji ih je zarobio odnosno kome su se predali. Ovo se saslušanje odnosilo jedino na najvažnije podatke, na broj jedinice, brojno stanje, naoružanje, i slično. Zatim su takva lica najhitnije upućena štabu divizije, gde su opširno saslušavana. Ako je broj zarobljenika odnosno begunaca bio velik, Ic-oficir divizije ili njegov pomoćnik, 0-3 oficir, odlazili bi na lice mesta i saslušavanja obavljali kod dotične niže jedinice. Divizija bi zarobljenike upućivala u logore ili sabirna mesta, a u retkim slučajevima Ic-odeljenju

korpusa na dalje saslušavanje. Logori su na teritoriji NDH bili tada pod nadležnošću u Pavelićevih vlasti;

— Razni protivnički dokumenti, naređenja i ostali spisi tretirani su s velikom oprežnošću, pošto je postojala mogućnost da su namerno ostavljeni radi dezinformisanja. Takve bi spise najpre pregledao štab divizije, koji bi odmah iz njih iskoristio ono što je moglo da mu posluži, posle čega se materijal upućivao korpusu i Vojnoj grupi. Ova je raspolagala posebnim odeljenjem za njegovu analizu i korišćenje;

—• Izjave stanovništva, kao izvori informacija Ic-službe, smatrane su prilično sumnjivim izvorom obaveštenja. Ovo naročito s obzirom na činjenicu što su na jugoslovenskom tlu simpatije stanovništva bile na strani partizana, zbog čega je ono davalo pogrešne informacije. Pretpostavljalo se, takođe, da se NOP služi ovim putem za poturanje lažnih obaveštenja. Ipak su i izjave civilnoga stanovništva uzimane u obzir i podvrgavane proveravanju;

— Pored ostalih izvora, Ic-služba operativnih jedinica u Jugoslaviji koristila se i kvislinškim upravnim aparatom, kvislinškim jedinicama, obaveštenjima policije, ustaškim formacijama itd. Isto su takoi i teritorijalne Wehrmacht-ove ustanove, to jest Feldkommandanture i njima podređene Platzkommandanture, služile kao izvor obaveštenja, a pored njih i razne druge ustanove vojnog, policijskog i sličnog karaktera, kao vojna žandarmerija, carinska postrojavanja na strazi itd.

Naročito specifičnost Ic-službe u NDH predstavlja agencija koju je na ovoj teritoriji ta služba obrazovala. U slučaju, Ic-oficir nije imao zadatak da stvara sopstvenu mrežu. Na kursovima u Reich-u na kojima su obučavani oficiri za Ic-službu naglašavano im je da se u pogledu agenturnoga rada oslone na Abwehr, koji je zadatak da organizuju obaveštajnu mrežu i prikupljaju podatke tim putem. Ovaj načelni stav OKW-a —• koji je odbijao predloge iz redova pripadnika Ic-službe za davanje sredstava koja bi omogućavala održavanje sopstvene agenture — svedoči o nedovoljnoj sposobnosti visokih generalštabnih oficira, koji su se držali šema i propisa na koje su bili naučeni ili, a nisu bili skloni da ih prilagode potrebama prakse. U stvari su, i mimo ovakvog šematskog držanja najviših pretpostavljenih komandi, Ic-oficiri mahom sebi

stvarali svoju agenturu za uho enje protivnika, pa su ak i raspolagali za tu svrhu izvesnim, mada vrlo sku enim, sredstvima. Iako OKW nije smatrao stvaranje agenture zadatkom Ic-službe, ipak nije zabranjivao da Ic-oficiri samoinicijativno vrbuju agente i preko njih prikupljaju podatke. S obzirom na to da su se pojedine divizije zadržavale dugo vreme na istome mestu, u NDH je manje-više kod svih korpusa i divizija Ic-služba organizovala svoje obaveštajne mreže, ponekad i veoma rasprostranjene.

Velikim delom je agentura Ic-službe radila besplatno. Ukoliko bi bila nagra ivana, bilo bi to mahom u vidu materijalnih davanja ili usluga, a ne novcem. Kao ljudski materijal za regrutovanje agenata došli su, stoga, u obzir prvenstveno pripadnici onih kategorija koje bi po svojoj biti bile povezane sa okupatorom. To su bili naro ito Volksdeutscher-i, zatim ustaše i, u još ve oj meri, etnici. Isto tako su kao agenti služili i pripadnici upravnog aparata NDH, zatim hotelijeri, trgovci, gostioni ari i sli ni koji bi od saradnje sa Wehrmacht-em imali materijalne koristi ili ije je materijalno stanje zavisilo od blagonaklonosti nema kih garnizona. Iz istih pobuda su za agenturni rad mogli biti pridobijani i razni krijum ari, špekulanti i si. Uz materijalna davanja radili su, u agenturi Ic-službe, i razni kriminalni elementi, prostitutke i lumpenproleter i.

Specifi noš u, pored poja anog rada sa agenturom, može se smatrati i injenica da su u NDH i pojedini pukovi imali razgranatu i razra enu obaveštajnu službu u okviru svoje Ic-delatnosti. Naro iti na in ratovanja uslovio je da male grupe pribegavaju i naro itim rešenjima.

Kao što je poznato, pukovi nisu imali specijalnih Ic-oficira, — ovima su raspolagali samo viši štabovi, po ev od divizije pa naviše. U puku bi komandant odredio jednoga od oficira —• mahom a utanta —• da se bavi Ic-poslovima. Njegov bi zadatak, u takvome slu aju, bio: primanje izveštaja o položaju koje bi davao Ic-oficir pretpostavljene divizije; primanje izveštaja nižih jedinica — bataljona i samostalnih eta; postupanje sa zarobljenicima, pri emu je, na elno, njihovo temeljno saslušavanje bilo rezervisano za diviziju; u estvovanje u akcijama sopstvenoga puka; kontrola nad držanjem i raspoloženjem jedinice; sastavljanje izveštaja za pretpostavljenu diviziju itd.

Rad puka sa agenturom pretstavljao je izuzetak, koji je bio, ipak, toliko est da bi divizije regulisale taj rad i posebnim nare enjima. Tako je, naprimer, nare ivano da se dobrovoljni davaoci obaveštenja nagra uju životnim namirnicama, u prvom redu še erom i solju.

Isto tako treba pomenuti da je radi sprovo enja zadataka kontraobaveštajnog karaktera (spre avanje neprijateljske špijunaže, uvanje tajnih i poverljivih spisa, obuka o održavanju tajnosti itd.) po pukovima odre ivan jedan od oficira u štabu, koji je nazivan »Abwehr-oficirom«. Ustvari, ovaj oficir nije imao nikakve veze sa Abwehr-om, vojnoobaveštajnom organizacijom, mada njegov naziv može lako izazvati nesporazum.

Naposletku je za Ic-službu u NDH karakteristi na intimna saradnja koja je postojala izme u nje i Abwehr-a. Iako organizacija Auwehr-a u periodu do njene velike reorganizacije u Jugoslaviji i do pretvaranja njenih teritorijalnih ustanova u frontne — nije imala hijerarhiskih veza sa Ic-službom, ipak je izme u operativne trupe i terenskih ispostava i uporišta Abwehr-a saradnja bila vrlo bliska. Me utim generalštabni oficiri, od kojih se sastojala viša Ic-služba, imali su mahom dosta loše mišljenje o Abwehr-ovim izveštajima. Oni su naro ito Abwehr-ov aparat na Balkanu, koji se dobrim delom sastojao od reaktiviranih bivših austriskih oficira, smatrali nesprenim i nedoraslim. Verovatno je tu došla do izraza ljubomora i zavist generalštapca ili bar profesionalca koji s potcenjivanjem gleda na oficira koji nema njegovu vojnu stru nu spremu, a pritom raspolaže neuporedivo ve om samostalnoš u u akciji i svakako udobnijim životom, koji se ne mora pridržavati vojnih disciplinskih propisa o odevanju, stanovanju, kretanju itd., a povrh svega toga stoje mu na raspolaganju još i velika nov ana i druga materijalna sredstva, ija se upotreba ne može kontrolisati. Pripadnici Ic-službe, naro ito u višim štabovima, i generalštabni oficiri divizija i armiskih korpusa esto su, uprkos svoje bliske saradnje sa Abwehr-om, izražavali uverenje da ovaj naseda vestima koje mu lansira protivnik preko agenture koja radi na dve strane.

U ovome razdoblju, to jest do jeseni 1942 godine, na teritoriji NDH radila je od Ic-službi operativnih jedinica Wehrmacht-a ona u sastavu 718 divizaje, Bader-ove borbene

grupe, 714 divizije i »borbene grupe zapadna Bosna«. U 718 diviziji bio je Ic-oficir kapetan Mesner, kod generala Bader-a je tu dužnost vršio major Lehmann, a u štabu 714 divizije i »borbene grupe zapadna Bosna« kapetan Konopatzky.

b) Zapovednik nema kih trupa u Hrvatskoj

Od 1 novembra 1942 godine Stupila je na snagu naredba o novoj organizaciji nema kih jedinica na području Paveličeve države. Toga dana je dotadašnji službeni naziv Glaiseovog položaja i nadležstva, »Nema ki general u Hrvatskoj«, izmenjen u »Nema ki opunomo eni general u Hrvatskoj«. Glaise-u je istovremeno rang podignut i izjedna en sa rangom, zadacima i ovlaš enjima komandanta vojne oblasti. Sem toga je za »Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj«, sa sedištem u Slavonskom Brodu, postavljen general Rudolf Luethers. Luethers-ov zadatak je bio jedinstveno rukovo enje snagama Wehrmacht-a na teritoriji NDH. No, pored nema kih, on je u sve ve oj meri uzeo pod svoju komandu i jedinice domobranstva, zbog ega se, prakti ki, pojava nove komande u Slavonskom Brodu može smatrati i po etkom preuzimanja kontrole nad domobranstvom NDH u nema ke ruke.

U Zagrebu je »vojskovo a« Kvaternik smenjen sa položaja ministra i vrhovnog komandanta oružanih snaga. Na elo domobranstva došli su, s jedne strane, general Lakša, a, s druge, general Mari , obojica prisno povezani sa Glaise-om. Koordinacija domobranstva sa Wehrmacht-om na višem nivou obavljena je izme u njih i Glaise-a, odnosno izme u generala Dragojlova, šefa operativnog odeljenja u generalštabu domobranstva, i Ia/Ic-oficira Nema kog opunomo enog generala u Hrvatskoj, majora von Pott-a.

Nova komanda u Brodu bila je podre ena Zapovedniku Wehrmacht-a za Jugoistok u Solunu. Sa Glaise-om je saradivala. Mada je general Luethers bio po rang u mla i od Glaise-a → koji je imao i zadatak da zastupa Wehrmacht prema vladi NDH —, on ovome nije podre en.

S druge strane je, me utim, Glaise-ov delokrug proširen obrazovanjem novih Feldkommandantura na teritoriji NDH. Stvaranje ovih komandantura bilo je u vezi sa pojavom ne-

ma tih garnizona u mnogim mestima NDH i sa sve ve im prilivom nema tih jedinica na hrvatsko i bosansko-hercegova ko tie.

Postavljanje generala Luethers-a na elo jedinica Wehrmacht-a u NDH imalo je, i teoriski i prakti ki, zna aj radikalne promene dotadašnjeg nema kog držanja prema Paveli evoj državi. Sve dotle, bez obzira na to što su ve 1941 godine snage Wehrmacht-a iz Srbije prešle Drinu i operisale u isto noj Bosni i što je 1942 godine na podru ju NDH operisalo nekoliko nema tih formacija (718 divizija, 714 divizija, borbena grupa Bader itd.), ipak je teoriski poštovano prvenstvo italijanskog interesa prema NDH, što je uklju ivalo i primat Italije u vojnim pitanjima i domobranstvu. U eš e nema tih trupa u operacijama na teritoriji NDH smatralo se formalno prolaznim akcijama, izazvanim konkretnim stanjem, smatralo se vojnom pomo i koju Wehrmacht pruža Paveli evoj državi radi suzbijanja ustani koga pokreta koji je ugrožavao i nema ke komunikacije. Me utim, postavljanje posebnog Wehrmacht-ovog komandanta u NDH, podre enog neposredno Zapovedniku Wehrmacht-a u Solunu — kao što je to bio, naprimer, i Vojni zapovednik Srbije—, govori jasno da više nije re o prolaznim ekspedicijama, niti o davanju vojne pomo i, ve o formalnom unošenju teritorije NDH u okvir operativne komande Wehrmacht-a za Jugoistok.

To je stvorilo kvalitativno nove odnose na sektoru vojske izme u Tre eg Reich-a i NDH. Luethers-ovo postavljenje zna ilo je istovremeno i odlu no napuštanje dotadašnje linije poštovanja italijanskog primata. Kao što je Italija imala na tlu NDH svoju okupacionu zonu, koja je obuhvatala južnu polovinu te državne tvorevine, tako je sada njenu severnu polovinu prakti ki uzela pod okupaciju nema ka oružana sila. Tu injenicu ne menja ni postojanje civilne administracije NDH, ustaških formacija, domobranstva i ostalih atributa tobožnjeg postojanja samostalne države. I pored svih nastojanja da se o uva fikcija o suverenosti NDH, fakti no stanje u Paveli evoj državi bilo je otada uglavnom isto kao i u drugim okupiranim zemljama, — do italijanske kapitulacije samo na severnoj polovini NDH, a otada na celoj njenoj teritoriji. "

Dalje prakti ko dejstvo stvaranja komande »Zapovednika nema tih trupa u Hrvatskoj« bilo je dovo enje novih

snaga Wehrmacht-a i SS-jedinica na području NDH. Što je još važnije, otada počinje formiranje jedinica sa hrvatskim ljudstvom, a sa nemačkim komandnim kadrom, jedinica koje su ulazile u sastav Wehrmacht-a.

Uz 714 i 718. diviziju premeštena je na teritoriju NDH i 42 pešadiska divizija pod generalom Josef-om Brauner-om, a zatim i SS-divizija »Prinz Eugen« pod SS-generalom Arthur-om Phleps-om. Ubrzo je pridošla još i prva Wehrmacht-ova divizija sa hrvatskim ljudstvom. Konačno je Luethers raspomagao sa sedam divizija.

Ovde je potrebno uiniti malu digresiju. Kada je Nemačka otpočela svoj napad na SSSR, formirana je u mestu Stockerau kod Beča posebna jedinica koja je imala da predstavlja udeo NDH u velikoj operaciji protiv Sovjetskog Saveza. Ona je dobila naziv »Hrvatske Legije« i sastojala se mahom od dobrovoljaca. Njeno brojno stanje odgovaralo je pojačanoj pešadiskom puku sa jednim artiljerijskim divizionom, kao i tehničkim i specijalnim bataljonom i jednom vazduhoplovnom eskadrilom. Kasnije popunjavanje ljudstva ove jedinice vršeno je otkomandovanjem ljudstva iz domobranstva NDH. Legija, koja je dobila naziv 369 pešadiskog puka, imala je u Rusiji teških gubitaka i najzad je kod Staljingrada uništena. Kada je pomišljano, u jesen 1942. godine, na reorganizovanje domobranstva pod nemačkom egidom, a u okviru komande Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, odlučeno je da se ponovo stvore jedinice po tipu uništene »hrvatske legije«, to jest sa hrvatskim ljudstvom, a pod nemačkim komandnim kadrom, u nemačkim uniformama i u okviru i sastavu Wehrmacht-a. Za razliku od nekadašnje legije, ove su nove jedinice imale da budu upotrebljene isključivo na teritoriji NDH, mada su i one obnavljane u Stockerau i drugim mestima u Austriji. Prva od tih jedinica, u jačini divizije, dobila je broj uništenog pešadiskog puka — legije. Tako je stvorena 369 pešadiska divizija Wehrmacht-a, koja je iza svoga broja nosila oznaku »(kroat.)«, to jest hrvatska. Kasnije je ona dobila nadimak »Vražje divizije« i kao takva ušla u istoriju borbe jugoslovenskih naroda za oslobođenje kao jedna od najkrvavijih i najbrutalnijih jedinica koje je okupator upotrebio za gušenje narodnog ustanka i borbu protiv NOP-a. Na čelo divizije došao je general Fritz Neidholdt.

HRVATSKE JEDINICE WEHRMACHT-a

Od jeseni 1942 godine preuzeo je Wehrmacht i praktički rukovodstvo „domobranstvom“ NDH. U sastavu Wehrmacht-a formirane su divizije sa hrvatskim ljudstvom, regrutovanim na teritoriji Pavle i eve države, a pod nemačkim komandnim kadrom. Gore: hrvatski regruti u nemačkim uniformama polažu zakletvu na vernost Hitler-u. Dole: domobranski general Begić, nekadašnji jugoslovenski intendantski major, vrši akt odlikovanja hrvatskih pripadnika nemačkih divizija, — jednu od malobrojnih funkcija koja je ostavljena rukovodstvu i generalitetu Pavle i evog domobranstva

Na teritorijama na kojima su operisale nemačke jedinice one su vršile i izvršnu vlast. O tome je izdato i saopštenje u kome je objašnjeno¹ da pojam »izvršne vlasti« obuhvata sveukupnu državnu vlast, uključivo i prava donošenja uredaba sa zakonskom snagom. Zakoni NDH važili su samo utoliko ukoliko ih rukovodilac Wehrmacht-a koji je na dotičnoj teritoriji vršio izvršnu vlast ne bi ukinuo, izmenio ili zamenio drugim propisima. Komandanti koji su, na ovaj način, vršili izvršnu vlast imali su prava da na svojoj području izdaju svim upravnim vlastima NDH uputstva i naređenja. Vlasti NDH u operacionim područjima bile su podređene funkcioneru vlade NDH koji je nosio naziv »šefa civilne uprave«, a koji je postavljen u sporazumu sa Nemačkim opunomoćnim generalom u Hrvatskoj. Ovaj je funkcioner bio podređen nemačkom komandantu dotičnog operacionog područja, vršio je svoju dužnost prema naređenjima i uputstvima nemačkog komandanta i odgovorio je za usklađivanje delatnosti civilnih vlasti NDH u operativnom području sa vojnim potrebama. Svoje sedište u operativnom području birao je šef civilne uprave u sporazumu sa nemačkim komandantom. Ovaj je bio i ovlašćen da preko šefa civilne uprave uklanja, premešta i postavlja službenike upravnog aparata NDH, s tim da takve njegove odluke formalno potvrđuje vlada NDH. Sve mere prema civilnome stanovništvu i njihovoj imovini donosio je za vreme borbi jedino nemački komandant. Izvan borbi to je bilo u sporazumu sa vlastima NDH.

Proglašavanje oblasti NDH operativnim područjima vršeno je proglasima Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, u kojima je naglašeno, da propisi i naređenja Wehrmacht-a imaju pre u zakonsku snagu pred svim ostalim pravnim propisima. Istovremeno bi u takvim proglasima bile i propisane najstrože kaznene mere prema stanovništvu za slučaj pomaganja partizana. Ove su obuhvatale pogubljenje, spaljivanje zgrada ili celih naselja itd.

Po ev od januara 1943 godine, pod ovakvim nemačkim režimom nalazila se praktički cela teritorija Bosne i Hercegovine, a i delovi Hrvatske i Slavonije. U štabu generala Luethers-a vršio je dužnost šefa civilne uprave Aleksandar Benak stariji, a sem njega su bili postavljeni takvi šefovi i za isto područje zapadnu Bosnu, i to d-r Pavao Canki sa sedištem u Sarajevu i d-r Hadrović sa sedištem u Banjoj Luci.

Kasnije je za šefa civilne uprave u Bosni postavljen, sa rangom ministra vlade NDH, d-r Ivica Frkovi .

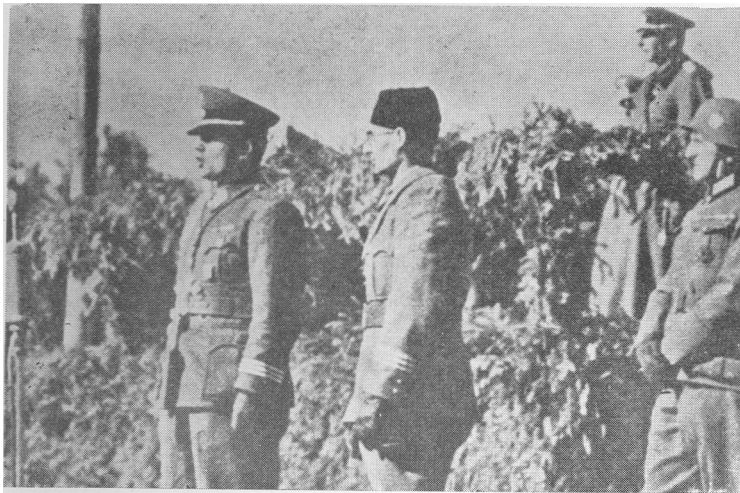
Štab generala Luethers-a premešten je maja 1943 godine u Sarajevo, jula iste godine opet u Slavonski Brod, a odmah zatim u Banju Luku, gde je dejstvovao do jeseni. Tada je pretvoren u štab XV planinskog armiskog korpusa, ušavši u sastav 2 tenkovske armije, koja je tada obrazovana u vezi sa reorganizacijom Wehrmacht-a u okupiranim zemljama jugoisto ne Evrope. Pod komandom Luethers-a sprovedene su IV i V ofanziva. Prva je nosila taktički naziv »poduhvata Weiss«, a druga je nazvana »poduhvatom Schwarz«.

Štab Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj bio je izgrađen kao štab komandanta armiskog korpusa. Njegovo Ic-odeljenje sastojalo se od 11 lica, od toga 4 oficira. Na čelu je stajao kapetan Rudolf Teifer, kao Ic-oficir. Njegov pomoćnik, poručnik Eberhard Scheuer, bio je Ic-oficir. Oficir 04 bio je poručnik Finke, a sem toga je Ic-odeljenju bio dodat, kao pomoćni oficir, poručnik Walter Voigt. Ostalo osoblje odeljenja sastojalo se od podoficira i Sonderfuehrer-a koji su vršili dužnosti tumača, pisara i ostalog pomoćnog osoblja.

Kod divizija podređenih Zapovedniku nemačkih trupa u Hrvatskoj dejstvovala je divizijska Ic-služba na način koji je odgovarao njenim opštim smernicama, a o kojima je lokalnim specifičnostima vezano uzgred bilo govora. Pored toga se produbila praksa da se obrazuju ispostave divizijske Ic-službe, koja se bila pojavila već u periodu 1941—1942 godine, naprimjer kod »borbene grupe zapadna Bosna«. Ovakve su ispostave isturale specijalno divizije koje su duže vreme boravile na određenom sektoru. Ispostave Ic (Ic-Aussenstellen) prikupljale su na svome terenu podatke, naročito i od Srba i ustaša, i dostavljale ih Ic-oficiru štaba divizije.

Isto tako je i dalje pojava Ic-služba u nižim jedinicama —, pukovima i bataljonima. Tome je bio razlog osobito činjenica da su ovakve jedinice, pri specifičnim namernama partizanskog ratovanja, često sprovodile samostalno manje pothvate, u kojima je pripremi oficir njihovog štaba zadužen Ic-službom uzimao važna učešća prikupljanjem podataka i izradom slike o protivničkom položaju.

KRST I POLUMESEC PROTIV PETOKRAKE

Hrvatske divizije Wehrmacht-a pratili, su vojni sveštenici u oficirskim inovima i uniformama. Na fotografiji: katoli ki vojni sveštenik (pred mikrofonom) drži govor vojnicima. Muslimanski hodža (iza njega) eka da do e na red. U pozadini nema ki general posmatra ceremoniju

c) Reorganizacija 1943 godine i 2 tenkovska armija

Razvoj položaja u Jugoslaviji, gde su se svi dotadašnji pokušaji suzbijanja NOP-a i akcije protiv NOV i POJ pokazali bezuspešnim, kao i otkivanje italijanske kapitulacije doveli su do opsežne reorganizacije Wehrmacht-ovih komandi na Jugoistoku. Kao što je poznato, stvorena je Vojna grupa F pod feldmaršalom Maximilian-om von Weichs-om, koji je u isto vreme postavljen i za vrhovnog komandanta Jugoistoka. Položaj Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok sa sedištem u Solunu ukinut je. Kao teritorijalni komandant za deo područja Vojne grupe F (taj je deo obuhvatao Albaniju, Srbiju, Crnu Goru i NDH) postavljen je, pod Weichs-om, Vojni zapovednik za Jugoistok (koji je u isto vreme bio i Vojni zapovednik Srbije). Za Grupu je, pod Weichs-om, vršio dužnost teritorijalnog i operativnog komandanta, kao Vojni zapovednik Grupe i komandant Vojne grupe E, general Loehr. Operativni zadaci na teritoriji Weichs-ovog komandnog područja sem Grupe preneseni su na 2 tenkovsku armiju, koja je tada formirana i za nju je komandant postavljen general Lothar Rendulic.

U pogledu dotadašnjih komandnih odnosa na teritoriji NDH, te su promene imale ove posledice:

— Nema ki opunomo eni general u Hrvatskoj, kao vojnoteritorijalni komandant, podre en je u pogledu ovoga dela svojih zadataka Vojnom zapovedniku za Jugoistok i, u okviru podre ivanja celog vojnoteritorijalnog aparata Wehrmacht-a u jugoisto noj Evropi kod Vrhovnog komandanta za Jugoistok, potpao je pod komandnu nadležnost Weichs-a. Ovo podre ivanje nije, me utim, u ostalim zadacima i granama Glaise-ovog rada dovelo ni do kakvih promena;

— položaj Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj ukinut je, njegov je štab pretvoren u štab XV planinskog armiskog korpusa, a sve jedinice na teritoriji NDH potpale su pod komandu 2 tenkovske armije;

— u vezi sa proširenjem nema ke operativne teritorije došlo je do pove ane komandne vlasti Wehrmacht-a u NDH, a da bi se poja ali naponi u organizovanju borbe protiv NOV i POJ, poja an je i neposredni uticaj Wehrmacht-a na oružane snage NDH, koje su u celini prakti ki potpale pod nema ku komandu, a istovremeno je nastavljeno formiranje

divizija od hrvatskoga ljudstva sa nema kim komandnim osobljem.

Prilikom posete koju je 6 avgusta 1943 godine u inio Rendulic Hitler-ovom glavnom stanu, radi prijema naredaba i instrukcija za izvršenje novoga zadatka koji mu je poveren, saopštio mu je šef rukovodnog štaba Wehrmacht-a, general Jodl, da se štab 2 tenkovske armije — koji se tada nalazio na Isto nom frontu — prernešta, pod njegovom komandom, u Srbiju. Tome štabu se podre uju sve nema ke jedinice na zapadnom Balkanu, a sem toga e mu biti upu ene i druge divizije.

Na teritoriji NDH je, u tome trenutku, stajalo pod komandom Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj ukupno sedam divizija. Italijani su na svome okupacionom podru ju držali petnaest divizija, a snage NOV i POJ su cenjene na 150 000 boraca.

Hitler je, objašnjavaju i istoga dana Rendulic-u njegov novi zadatak, izrazio svoje nezadovoljstvo vladom NDH, koja, kako Rendulic veli u svojim memoarima, »dotle nije bila uspela da organizuje odbranbenu. snagu zemlje na širokoj osnovi«. Hitler je posebno ukazao na to da je »partizanski pokret zadobio u prostranstvu«, zbog ega ga treba utoliko energije nije suzbijati. Rendulic-u je naloženo da pri o ekvivalentnoj italijanskoj kapitulaciji što hitnije eliminiše italijanske snage. Hitler je naro ito naglasio da su za Nema ku »odbrana i držanje Balkana od životne važnosti«. Me u konkretnim zadacima na koje je Hitler ukazao Rendulic-u nalazio se — uz zarobljavanje i razoružavanje Italijana, okupaciju podru ja koje su oni dotada držali u Albiniji, Crnoj Gori, Dalmaciji i NDH, i »razbijanje Tita« — još i organizovanje ve eg u eš a vojnog potencijala NDH u borbi koju vodi Tre i Reich.

Rendulic-ev štab ustrojen je u Vrnja koj Banji. Divizije koje su se nalazile u NDH reorganizovane su u armiske korpe. Tako je, pre svega, od 718 divizije (iji je broj promenjen na 118), 369 (»Vražje«) i 7 SS-divizije »Prinz Eugen.« formiran V SS-planinski korpus, na ije je elo došao SS-genera.l Arthur Phleps, dotadašnji komandant SS-divizije »Prinz Eugen«, nad kojom je najpre preuzeo komandu SS-general Kumm, a zatim SS-general Schmidhuber. Ovaj je korpus operisao u Hercegovini i Sandžaku. Štab Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj pretvoren je u štab XV planin-

HRVATSKO TOPOVSKO MESO ZA NEMA KU RATNU MAŠINU

Da bi dokazala svoju odanost Hitler-ovoj Nema koj, NDH je uputila svoje jedinice na Isto ni front, One su ušle, kao „Hrvatska legija“, u sastav vojne grupe pod komandom feldmaršala Reichenau-a. Godine 1943 formirane su, u sastavu armije generala Rendulic-a, divizije sa hrvatskim ljudstvom i nema kim komandnim kadrom. Gore: „vojskovo a“ Kvaternik, u pratnji feldmaršala Reichenau-a, prilikom pasete jedinicama „Hrvatske legije“ na Isto nom frontu. Dole: general Lothar Rendulic, komandant 2 tenkovske armije, koja je operisala na teritoriji NDH protiv NOV

skog armiskog korpusa. Ovome su štabu podređene 392' («Plava») i 373 («Tigar») pešadiska divizija sa hrvatskim ljudstvom i nemačkim komandnim kadrom, kao i 264 nemačka pešadiska divizija. Operativno područje divizije bilo je u Bosni. U Slavoniji i Sremu operisao je LXIX korpus itd.

S dolaskom novih snaga formirani su i novi korpusi, a sem toga je vršeno i pregrupisanje divizija i njihovo prebacivanje, prema taktičkim potrebama, od jednoga korpusa drugome. Od druge polovine 1944 godine, naročito pred kraj te godine, pristizali su na teritoriju NDH korpusi i divizije koji su se povla ili iz Grčke, Albanije, Crne Gore i Srbije. Tom prilikom su opet, prema konkretnim potrebama i taktičkoj situaciji, vršene izmene komandne šeme. Zbog svega toga je pregled nad jedinicama koje su se pojavljivale i borile na teritoriji NDH veoma otežan. Za namenu ove studije on, uostalom, nije ni potreban.

Rendulic je ostao na čelu 2 tenkovske armije do juna 1944 godine. On je bio pristalica radikalnih i brutalnih mera, ali je od prvoga dana svoje delatnosti na teritoriji NDH bio protivnik ustaške vlasti. Nju je smatrao nedoraslom i nesposobnom da se nosi sa mnoštvom problema pred kojima se našla u ovako složenoj situaciji, okrivljujući je posebno i za stanje u NDH, za koje je smatrao da ga je ustaška vlast svojim postupcima prouzrokovala. Za razliku od Glaise-a, koji je shvatio pozadinu i suštinu pokreta narodnog oslobođenja, Rendulic je uzroke koji su doveli do tog pokreta sveo, najvećim delom, na reakciju naroda protiv ustaške politike i ustaških nedela, a sa svoje strane najpogodnijim sredstvom smatrao preduzimanje upravo ovakvih brutalnih mera kakve su ustaše sprovodile i koje je on osuđivao. Naročito se zamerio i Pavelu u njegovom zaštitniku Kasche-u politikom koju je vodio prema etnicima. Koristeći se ovima u borbi protiv NOP-a, naoružavajući ih i snabdevajući ih, Rendulic ne samo što je pritom odbijao politiku sarađivanja sa vlastima NDH već je ustašku vlast praktički i ukidao naročito na etničkim teritorijama. Sam Kasche je pokušao sve da Rendulic-a ukloni, a u tome je uspeo u vezi sa hitnom potrebom organizovanja fronta u Finskoj, koje je Hitler u leto 1944 godine poverio ovom svom proverenom generalu, postavivši na njegovo mesto za komandanta 2 tenkovske armije generala de Angelis-a.

Druga tenkovska armija rasformirana je kao štab u jesen 1944 godine, kada su armijski korpusi neposredno podređeni Vojnoj grupi F, a po njenom rasformiranju, po etkom 1945 godine, Vojnoj grupi E.

Treba pomenuti da je kod komande 2 tenkovske armije vlada NDH bila postavila posebnog pretstavnika u rangu izvanrednog poslanika. Taj je zadatak poveren Aleksandru Benaku starijem, ranijem šefu civilne uprave na operativnoj teritoriji Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj. Kao ni koraci Kasche-a — koji sam veli da su njegovi odnosi sa Rendulic-em bili »do krajnosti zategnuti« — i Paveli eve vlade, tako ni pokušaji Benaka, upravljani naročito na izmenu Rendulic-eve etničke politike, nisu mogli izmeniti Rendulic-ev stav.

Na liniji jačeg angažovanja ljudskog potencijala NDH u ratnim naporima Trećeg Reich-a, a u smislu politike koju je Hitler Rendulic-u naglasio prilikom njegovog postavljenja, — po etkom septembra 1943 godine upućen je u NDH nemački general Juppe. Njega je OKW postavio za inspektora nemačkih jedinica u NDH, a stvarni mu je zadatak bio da organizuje i, forsira regrutovanje državljana NDH u jedinice Wehrmacht-a.

Juppe je podređen Glaise-u i ustrojio je svoje nadležstvo pri Nemačkoj opunomoćenom generalu u Hrvatskoj. Svoj je zadatak sprovodio u dva pravca: s jedne strane je insistirao na što temeljnijem prošljavanju vojnih obveznika i njihovom upućivanju u logore za obuku u Austriji, gde su od toga ljudstva stvarane jedinice Wehrmacht-a sa nemačkim komandnim kadrom, a s druge je strane nadziravao u samoj NDH reorganizovanje postojećih domobranskih formacija i njihovo usklađivanje sa nemačkim zahtevima, odnosno njihovog ukopavanja u Wehrmacht. Pored toga mu je Ministarstvo oružanih snaga NDH moralo podnositi sve operativne planove i mere koje je obrađivalo njegovo operativno odeljenje.

Raspoloživi podaci ne dopuštaju da se sistematskim prikazom obuhvati delatnost svih divizija i njima pretpostavljenih korpusa koji su u vremenu od italijanske kapitulacije do oslobođenja operisali u NDH, koje su se u tome periodu nalazile na tome području, a s obzirom na te izmene, prebacivanje, promene komandnih šema itd.

KOMANDANTI DIVIZIJE „PRINZ EUGEN“

Sa rasplamsavanjem narodnog ustanka i sve zamašnjim operacijama NOV i POJ, na teritoriju NDH su dovođene sve nove i nove nemačke divizije. Tako je iz Srbije prebačena divizija „Prinz Eugen“, čiji su se pripadnici regrutovali mahom od banatskih Volksdeutscher-a. Na čelu divizije stajao je, u početku, SS-general Arthur Phleps, bivši austro-ugarski generalštabni oficir, Volksdeutscher iz Rumunjske (levo). Kada je on unapređen za komandanta korpusa, diviziju je preuzeo SS-general Kumm, čija fotografija (desno) prikazuje još kao potpukovnika

Ic-oficir komande 2 tenkovske armije bio je generalštabni major Sauerbruch. Njega je nasledio major, kasnije potpukovnik, von dem Knesebeck. Uo i rasformiranja bio je na elu Ic-odeljenja major von dem Borne. Iz sastava armiskog Ic-odeljenja treba pomenuti još 03-oficira, kapetana Schmitz-a. Uz Ic-odeljenje radio je u štabu armije i oficir Ic/AO, koji je upravljao Abwehr-ovim frontnim organizacijama na teritoriji armije. Na tome je položaju bio major d-r Kressner. Dalji zadatak Ic/AO-oficira bio je unutrašnje obezbe enje štaba armije i nadzor nad ovim merama kod drugih odeljenja, odbrana od špijunaže, sabotaže i diverzije, cenzura vojne pošte itd.

Kao u svakom armiskom štabu, tako je i u štabu 2 tenkovske armije glavni zadatak Ic-odeljenja bio da prima i sre uje izveštaje, podatke i obaveštenja koje bi dobijao od podre enih Ic-oficira pri armiskim korpusima odnosno divizijama i iz svih ostalih izvora koji su priticali iz raznih pravaca. Na osnovu toga vo ena je evidencija o neprijateljskom položaju (Feindlage) i izra ivane su ažurno odgovaraju e karte. Rukovodilac odeljenja, Ic-oficir armije, bio je prvi saradnik Ia-oficira, a pomo nik mu je bio 03-oficir, koji bi ga i u slu aju potrebe zamenjivao. Oficir 07 odnosno pomo ni oficiri u odeljenju Ic radili su na poslovima koji bi im se dodeljivali, na sre ivanju i obradi informacija, izradi izveštaja, raznih pregleda itd.

Najvažniji osek ili referat u Ic-odeljenju bio je onaj koji se bavio ocenjivanjem izveštaja i izradom pregleda o neprijateljskom položaju na osnovu pristiglih informacija. Upi-sivanje odnosno prenošenje podataka u karte koje su sadržavale pregled protivni kog položaja, kakav je utvr en na osnovu prikupljenih podataka, vršio je osek crta a. Ic-odeljenje imalo je i svoje tuma e, koji su obavljali sve potrebne prevode pristiglog materijala. Tuma i su se bavili i slušanjem stranih radio-emisija i eventualno pra enjem inostrane štampe.

U dužnosti odeljenja Ic ulazila je i propaganda, a ono je imalo i referat za kulturu i rasonodu. Ovaj je referat, vodio ra una o izdavanju vojni kih novina, brošura pa i knjiga, organizovao je pozorišne i bioskopske pretstave itd. U svome radu bio je povezan sa propagandnom etom, pridruženom

štabu, a tako e i sa Ic/AO-oficirom, koji je ovom otseku davao i direktive u okviru svoga delokruga.

Pri armiskom štabu bile su i specijalne jedinice'za prisluškivanje protivni kih radio-veza. One su bile sastavni deo aparata nema ke vojne službe veze, a svoje rezultate davale su Ic-službi armije, koja ih je onda saopštavala naniže, podre enim štabovima, ukoliko su mogli biti od zna aja za doti ni štab i njemu podre ene jedinice. Ova je prislušna služba, podre ena armiskom rukovodiocu veze (Armeenachrichtenfuehrer), imala svoje prislušne stanice koje su, u oblasti 2 tenkovske armije, pratile stalno radiotelegrafski saobra aj izme u Vrhovnog štaba i štabova NOV i POJ. Isto je tako kontrolisan tim putem i radiosaoobra aj izme u Vrhovne komande Draže Mihailovi a i etni kih jedinica, kao i savezni - kih komandi.

Rendulic u svojim memoarima isti e da je preko prislušne službe njegov štab dobijao najvažnija obaveštenja, kojima se obilno koristio pri donošenju svojih operativnih zapovesti. Radiogrami su, istina, bili šifrirani i šifra je s vremena na vreme menjana, ali je ona, po dolasku Rendulic-a, redovno bila otkrivena. Kad god bi se šifra promenila, piše u svojim memoarima Rendulic, bilo je dovoljno uhvatiti oko trideset radiograma pa da se nova šifra otkrije. Mada su smetnje od zemljinog magnetizma obi no bile veoma velike, radio-goniometriske jedinice nema ke službe veze bile su, u pojedinim slu ajevima, u mogu nosti da utvrde i mesto protivni kih radio-stanica. Temeljno ispitivanje rezultata radio-prislušne službe, koje je potpadalo pod nadležnost odeljenja Ic, naziva Rendulic »najdragocenijom orijentacijom«.

Pri armiskim korpusima u sastavu 2 tenkovske armije, Ic-odeljenje je po osoblju bilo manje i jednostavnije izgra eno. Tu nije bilo specijalnog Ic/AO-oficira, niti su tu priti cali neposredno rezultati radio-prislušne službe. Me utim, i pri korpusima je Ic-odeljenje imalo svoj otek za pitanja kulture i rasonode.

Zadatak Ic-odeljenja korpusa bio je, u prvom redu, isto tako kao kod armije — izrada pregleda o neprijateljskom položaju sa odgovaraju im kartama. Sporedni zadaci su bili: odbrana od špijunaže, sabotaže i diverzije, kontrola nad u vanjem tajni i poverljive pošte, obezbe enje štaba u kontraobaveštajnom smislu itd. Jedan od zadataka korpusnog

NA P'OLOŽAJU U BOSNI

Najteže borbe vodio je Wehrmacht protiv jedinica NOV i POJ u Bosni. Tu je operisao V SS-planinski korpus, pod komandom SS-general Phleps-a. Fotografija prikazuje Phleps-a (sa upere-nim prstom) na položaju. Levo od njega je SS-potpukovnik Schmidt-huber, koji je kasnije nasledio SS-general Kumm-a na elu di-vizije „Prinz Eugen“

Ic-odjeljenja bio je da svojim podre enim jedinicama dostavlja materijal koji bi dobijao preko armije.

Ic-oficir korpusa dobijao je dnevno dva ili tri puta izveštaje podre enih jedinica sa podacima o položaju i o kretanju snaga NOV i POJ. Divizije su dostavljale i informacije koje bi dobile ispitivanjem zarobljenika, kao i zaplenjeni protivni ki pismeni materijal. Korpus je armiji dostavljao dvaput dnevno svoj izveštaj, mahom telegrafskim putem, a ako bi linija bila prekinuta, putem radiotelegrafije. Izveštaji su bili sastavljeni p> utvr enom jedinstvenom obrascu koji je sadržavao: dan i as davanja izveštaja, mesto pravac kretanja neprijatelja, njegovu ja inu, karakteristiku njegovih snaga, naoružanje i gubitke. Uz informacije nazna eni su i njihovi izvori. Naro ita je važnost pridavana obaveštenjima o napadima, rušenjima saobra ajnih objekata itd., pošto je to bilo od zna aja za snabdevanje trupa. Isto je tako trebalo u izveštajima nazna iti i neprijateljske namere, bilo da se za njih ta no saznalo, bilo- da se za njih samo- pretpostavljalo'.

Primer za prakti ki rad korpusne Ic-službe pruža Ic-odjeljenje V SS-planinskog korpusa, iji se štab u periodu 1943—• 1944 godine nalazio kod Mostara. Komandant korpusa, SS-general Arthur Phleps, istakao se politi ki naro ito svojom saradnjom sa etnicima i svojom neprikriivenom antipatijom prema vlastima NDH. U tom pogledu je sa njim bio potpuno saglasan njegov Ic-oficir, SS-major Willibald Keller, predratni aktivni jugoslovenski oficir, koji je 1941 godine bio prvi komandant volksdeutscher-ske »Einsatzstaffel« u Osijeku. Keller je bio veoma aktivan i u obaveštajnom i u politi kom pogledu, a u svome radu se naro ito oslanjao na etni ke elemente.

Keller-ov najbliži saradnik bio je 03-oficir, SS-poru nik Andras. Njegov je zadatak bio da obra uje podatke primljene od podre enih divizija i da iz njih sastavi dnevni izveštaj o neprijateljvom položaju, a na osnovu toga da iznese i mišljenje o namerama jedinica NOV i POJ. Sem toga su u Ic-odjeljenju bili još, od oficira, SS-poru nik Hartmann, koji se specijalno bavio politi kim pitanjima, SS-poru nik Graf, koji je bio na elu grupe tuma a, i SS-potporu ni.k Augustin, rukovodilac otseka za propagandu.

Posle Keller-ove smrti (Keller je poginuo od nagazne mine) Ic-oficir korpusa postao je SS-poru nik Andras, koji je

tako e bio predratni jugoslovenski državljani. Za razliku od Keller-a, on je prema etnicima bio veoma nepoverljiv.

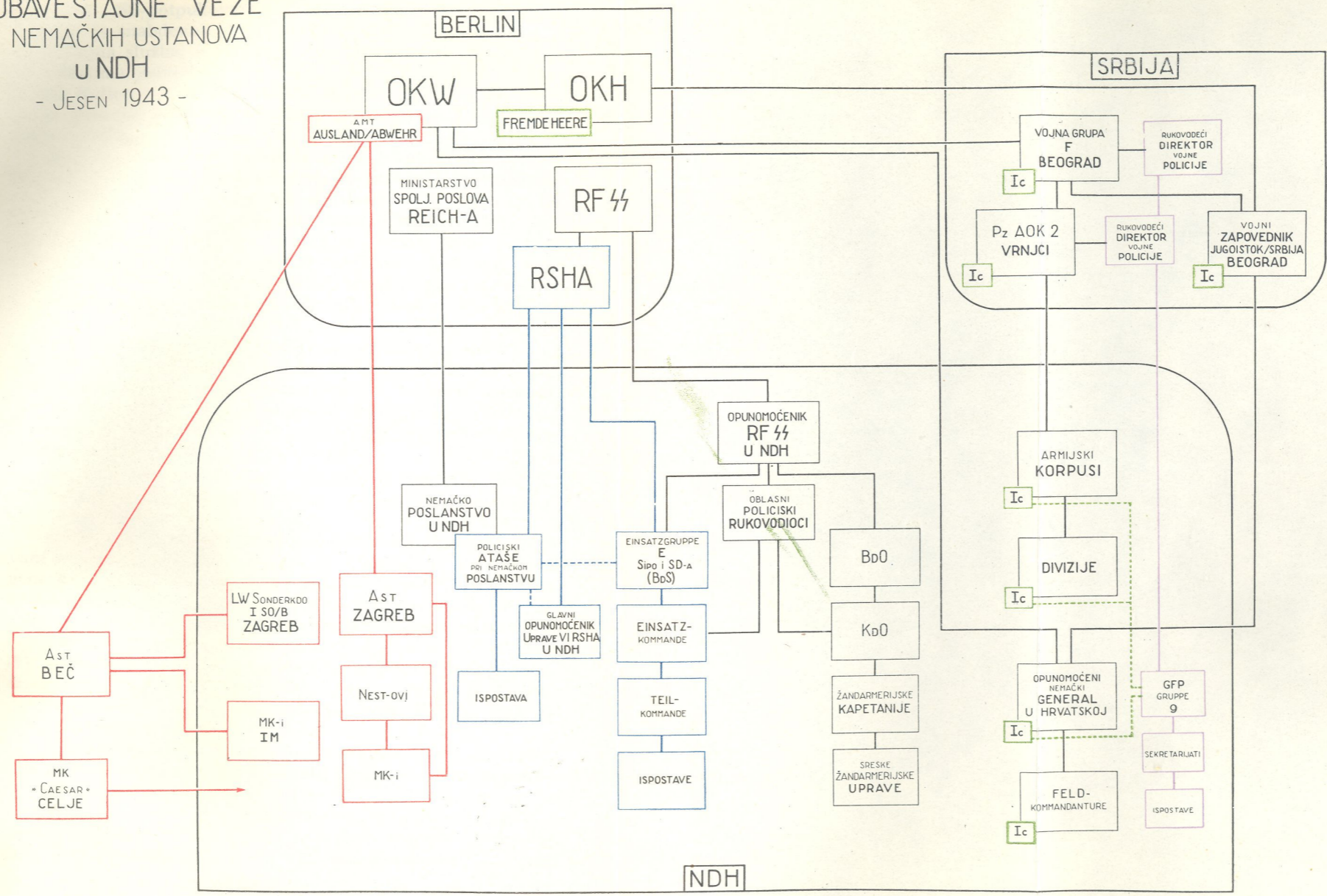
Keller-ovu živu obaveštajnu delatnost ilustruje injenica da je jula 1944 godine organizovao šire savetovanje obavestajnih oficira u sedištu štaba korpusa na Širokom Brijegu. Tome su savetovanju prisustvovali Ic-oficiri raznih jedinica korpusa, rukovodioci FAT-ova sa njegovoga područja i predstavnici Sipo i SD-a i GFP-a. Ukupno je na savetovanju učestvovalo oko dvadeset pet lica. Keller je podneo referat O'»stanju na neprijateljevom području«, a Ic-oficir 369 (hrvatske) divizije, poručnik Kurtz, referisao je o pitanju ratnih zarobljenika. Izme u ostaloga je Keller objasnio prisutnima identitet raznih partizanskih rukovodilaca, a po Kurtz-ovom referatu odlučeno je da se nastoji na tome da se zarobi što veći broj pripadnika NOV i POJ, radi njihove razmene za nemačke zarobljenike.

Izme u ostaloga je tom prilikom bila pokrenuta i diskusija o držanju vlasti NDH u slučaju iskrcavanja zapadnih saveznika u Dalmaciji. O tome je izvesne podatke podneo SS-poručnik Frick, rukovodilac ispostave Einsatzkommande Sipo i SD-a u Sarajevu. Sa izuzetkom dvojice šefova Abwehr-ovih FAT-ova koji su se nalazili u Sarajevu, kapetana Amann-a i Wanner-a, ostali učesnici savetovanja bili su mišljenja da ustaše treba držati pod strogom kontrolom, pošto postoji mogućnost iznenađenja i sa njihove strane. Ovaj je zaključak tipičan za držanje trupne Ic-službe prema vlastima i politici u NDH.

Keller je sa etnicima održavao stalne lične veze. Cilj njegovih dodira sa etničkim rukovodiocima bio je da se koordiniraju akcije Wehrmacht-a i etnika protiv NOP-a. U tom pogledu postigao je Keller i saglasnost organa SS i policije koji su takođe u ovim razgovorima učestvovali. Od etničkih političkih predstavnika bio je sa Keller-om u naročito bliskim odnosima Todor Perović, koji je preko njega došao u vezu i sa SS-pukovnikom Fromm-om, oblasnim policijskim rukovodiocem u Sarajevu. Na liniji ove Keller-ove etničke politike bilo je i njegovo nastojanje kod nemačkih političkih faktora da se Hercegovina pripoji Nedićevoj Srbiji.

U svojoj obaveštajnoj delatnosti, Keller je bio blisko povezan sa rukovodiocem Einsatzkommande Sipo i SD-a u

OBAVEŠTAJNE VEZE
NEMAČKIH USTANOVA
U NDH
 - JESEN 1943 -

Sarajevu, SS-potpukovnikom d-rom Anton-om Fest-om. Ovaj ga je snabdevaao podacima do kojih bi dolazila njegova obaveštajna služba, a koji nisu obuhvatali samo obaveštenja o položajima jedinica NOV i POJ već i o političkim problemima. Keller, a i ostali IC-oficiri sa područja korpusa esto su sa Fest-om održavali sastanke, a davali mu i svoje mesečne izveštaje.

Fest-ov Einsatzkommando imao je lokalnu ispostavu u Sarajevu, sa kojim je rukovodioćem, SS-poručnikom Frick-om, Keller takođe bio povezan. To se ispoljilo i u tome što je Frick-a pozvao na već pomenuto savetovanje obavljajćih oficira na Širokom Brijegu, Keller je Frick-u esto ustupao zarobljene partizane i begunce sa oslobođene teritorije, koje bi, zatim, Sipo saslušavao, naročito u pogledu političke aktivnosti NOP-a u Sarajevu i pozadinskih organizacija. Ova bi lica, po obavljenom saslušanju, bila vraćena Keller-u, koji ih je zatim upućivao u zarobljeničke logore ili sabirališta.

Pored veze sa Sipo i SD-om, Keller je održavao bliske odnose i sa Abwehr-ovim ustanovama na teritoriji korpusa. Tu treba pomenuti već navedene rukovodioće FAT-ova iz Sarajeva, a zatim i šefa FAT-a 215, d-ra Herbert-a Kniesche-a, čije je sedište bilo u Trebinju.

Keller je bio stvorio sebi i razgranatu agenturu. Ona je, u prvom redu, obuhvatala etničke i njima srodne elemente, ali i druga lica.

O radu IC-službe XV planinskog armiskog korpusa saćvani su oskudniji podaci. Njegov je komandant, po odlasku generala Luethers-a, bio najpre general Leyser, koji je 1944 godine premešten u Albaniju i tamo preuzeo komandu nad XXI armiskim korpusom, dok je dotadašnji komandant toga korpusa, general Fehn, došao na Leyser-ovo mesto na čelo XV korpusa. Sedište korpusa najpre je bilo u Banjoj Luci, zatim, od februara do novembra 1944 godine, u Kninu, odakle je po čelo njegovo povlaćenje preko Bihaća, Kostajnice i Zagreba u Sloveniju.

Na čelu IC-oddeljenja nalazio se kapetan Rudolf Teifer, IC-oficir bio je poručnik Eberhard Scheuer, a kasnije poručnik Richter. U IC-oddeljenju, između ostalih oficira, bio je i poručnik Guenther Dumcke. Uglavnom je to bilo¹ nekadašnje IC-oddeljenje štaba Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj koji je preformiran u štab XV planinskog armiskog korpusa.

Divizije podređene XV korpusu bile su raspoređene na prostoru između Banje Luke, Šibenika i Senja. Glavni zadatak korpusa bio je, pored borbe protiv NOP-a, organizovanje odbrane od eventualnog iskrcavanja zapadnih saveznika na jadranskoj obali. Mada je saradnja sa etnicima na terenu bila i ovdje redovna pojava, ipak odnosi sa njima nisu bili toliko prisni kao u oblasti koju je kontrolisao V SS-planinski korpus. Ic-služba XV planinskog korpusa radila je da se, u slučaju da se saveznici iskrcaju, imati protiv sebe sve etničke formacije na svojoj teritoriji, bez obzira na ugovorne i druge veze sa njima. Ipak su etnici bili važan izvor informacija, te su nagrade za te informacije bile u cigareta, lekovima, lekarskom pomoći, a u ograničenoj mjeri i municiji.

Glavni izvori informacija bili su Ic-oficiri podređeni divizija, koji su, na ovom području, imali i svoje ispostave na terenu. Te su ispostave bile glavni nosioci dodira sa etničkim štabovima, ali je, naprimjer, etnički rukovodilac koji dolazio i ličio u štab korpusa.

Primere za rad korpusne Ic-službe pruža i XXI planinski korpus, koji je na teritoriju NDH stigao u povlačenju iz Albanije. Divizije ovoga korpusa probile su se pod teškim borbama preko Crne Gore. Na teritoriju NDH korpus je stigao preko Višegrada. Njegov se štab smestio krajem 1944 godine u Kasindolu kod Sarajeva. Pored divizija sa kojima je korpus izvršio povlačenje, podređene su mu, od početka januara 1945 godine, i divizije koje su dotle bile u sastavu V SS-planinskog korpusa. Tako se ukupno u njegovom sastavu nalazilo sedam divizija i jedan samostalni policijski puk. Među ostalim je u sastav korpusa ušla i SS-divizija »Prinz Eugen«, a tako je i 369 (hrvatska) divizija.

Komandant XXI armiskog korpusa bio je general von Leyser, a na čelu Ic-odjeljenja nalazio se major Karl Calsow, poznat kao raniji Ic-oficir Vojnog zapovednika Srbije. Pored njega su u Ic-odjeljenju bili, od oficira, poručnik Struetzel i potporučnik Johann Schwechla.

Za vreme povlačenja iz Albanije, jedinice armiskoga korpusa, zajedno sa izvesnim formacijama koje su se povlaćile iz Grčke i sa etničkim odredima Pavla Barišića, bile su opkoljene u prostoru severno od Podgorice. Tada su glavni izvor obavještenja Ic-službe — pored dosta sumnjivih obavješ-

stenja koja su dobijana iz etni kih izvora — bili mahom rezultati radio-prislušne službe.

Po dolasku na novo operativno podru je, XXI korpus je rasporedio svoje snage za odbranu bosansko-hercegova kog prostora. Njegovo Ic-odeljenje uspostavilo je odmah vezu sa svima obaveštajnim ustanovama koje su se nalazile u Sarajevu. U prvom redu to su bili FAT-ovi 126 O i 381 u Sarajevu. Isto tako, Calsow je uspostavio dodir i sa SS-potpukovnikom Fest-om, šefom Einsatzkommande Sipo i SD-a, i SS-pukovnikom Fromm-om, oblasnim policiskim rukovodiocem. Veza je održavana i sa nema kim konzulom Requardt-om i sa ispostavom policiskog atašea u NDH, kojom je rukovodio profesor Rudolf Treu. Profesor Treu je održavao naro- ito bliske veze sa etni kim krugovima. Od svih ovih veza, za Calsow-a je gotovo najvažnija bila ona sa Fest-om, koji je dobijao obaveštenja pretežno od etnika.

Calsow je sa etnicima održavao i neposredne odnose. Donekle je nasledio ranije veze štaba V SS-planinskog korpusa, a u tome su mu pomogle i veze koje je prema etnicima bio stvorio Fest. Calsow je ak i li no vodio pregovore sa predstavnicima Vrhovne komande Draže Mihailovi a, delom sam, a delom zajedno sa Ic-oficirom Vojne grupe E, pukovnikom Warnsdorf-om.

I pored ovih dodira, XXI armiski korpus nije sa etnicima bio u onim prisnim vezama koje je ranije negovao V SS-planinski korpus. Pre svega, general Leyser je li no bio prema etnicima veoma nepoverljiv. Sem toga je, zbog stalnih sukoba sa ustašama u ovome pitanju, Vojna grupa E izdala nare enje da se armiski korpus uzdržava od novih aranžmana sa etni kim grupama, pri emu treba izuzeti sporazume operativnih jedinica na terenu sa lokalnim etni kim komandama. Politika armiskog korpusa, koju je sprovodilo i njeno Ic-odeljenje, išla je za tim da sa etnicima održava odnose utoliko ukoliko- e mo i da se koristi njihovom pomo u protiv snaga NOV i POJ. To je povlilo potrebu stalnog dodira, pogotovu što je u to vreme rukovodstvo Wehrmacht-a postalo veoma nepoverljivo i prema domobranima zbog sve ve eg broja prebegavanja partizanima.

Linija uzdržljivosti, koju je teoriski trebalo održavati u odnosu na etni ki kompleks, nije bila ublažena samo odobrenim lokalnim sporazumima na terenu ve i politikom ve-

zivanja etnika za Nemačku u okviru nastojanja koja su tada vršena na višem nivou. Boravak XXI korpusa u Bosni pada u doba kada su između Neubachera, Aimo i Ljotića i Mihailovića vođeni stalni razgovori, neposredno i putem posrednika. U njima su postizavani i sporazumi o obilnom pomaganju etnika nemačkim oružjem i municijom, a Mihailovićev predstavnik, general Damjanović, upućen je zvanično u Sloveniju ko Primorje, na teritoriju koju je držao Wehrmacht, da tamo preuzme komandu nad etničkim i ljotićevskim snagama.

Pregled obavljajućeg rada IČ-sluzbe nekoliko divizija koje su dejstvovale na teritoriji NDH omogućuje da se stekne ta na slika i o IČ-delatnosti na divizijskom nivou.

Kao primer tu se može uzeti rad IČ-sluzbe 373 divizije, poznate pod nazivom »Tigar-divizije«. Formirana od hrvatskoga ljudstva sa nemačkim komandnim kadrom u Doellerheim-u, u Austriji, divizija je stigla u NDH maja 1943 godine. Smeštena je u prostoru Bugojna, a neki njeni delovi isturenjeni su prema Hercegovini do Mostara. Kasnije se divizija koncentrisala u zapadnoj Bosni. Tu je dejstvovala protiv snaga NOP-a. Na području zapadne Bosne ostala je do marta 1945 godine, kada se povukla prema Sloveniji.

Komandant divizije bio je najpre, od dolaska u NDH do avgusta 1943 godine, general Zellner, zatim, do avgusta 1944 godine, general Aldrian, i, najzad, do nemačke kapitulacije, general Grafenstein. Divizija je bila u sastavu XV armijskog korpusa.

Obzirom da je ljudstvo bilo hrvatske narodnosti, a i da je trebalo održavati vezu između divizije i vlasti NDH, pri štabu divizije postojao¹ je posebni štab za vezu. Na čelu toga štaba nalazio se domobranski oficir pukovničkog ranga.

IČ-oddeljenje divizije vodio je do jula 1943 godine kapetan Reichstaedter, a zatim, do kraja iste godine, major Schmeil; kratko vreme posle njega — poručnik Nebelthau i kapetan d-r Hermann, od februara 1944 do februara 1945 godine — poručnik Heinz Boehnke; najzad, otada pa do kapitulacije divizije — poručnik Rudolf Pietriga. Pored rukovodioca, u IČ-oddeljenju bilo je nekoliko oficira i veći broj podoficira, kao i Sonderführer-a oficirskog i podoficirskog ranga.

Delatnost odeljenja kretala se, u pogledu njegovog zadatka, utvrđenim i uobičajenim linijama. Sem redovnih

dužnosti — prikupljanje obaveštenja od podre enih jedinica, vo enje pregleda i karata o neprijateljevom položaju itd. —, situacija je nametnula Ic-službi divizije i izvesne posebne zadatke. Tako je, naprimer, ra eno dosta na razmeni zarobljenika sa NOV i POJ. Prili no pažnje je odeljenje obratilo i na raspoloženje ljudstva divizije, baš zbog toga što je ovo bilo hrvatske narodnosti. Iz jedinica divizije vojnici su prebegavali partizanima ili dezertirali. Ako bi se ovakvi slu ajevi u nekoj jedinici ponavljali, ti nju bi bili upu eni podoficiri iz sastava diviziskog Ic-odeljenja, koji bi se umešali u ljudstvo i ispitivali uzroke koji su doveli do pojave bekstva i nezadovoljstva.

Kao naro ito karakteristi no za rad Ic-odeljenja 373 divizije treba ista i obrazovanje njegovih ispostava, uporišta i obaveštajnih punktova na terenu, u manjim mestima. Ovakve bi ogranke Ic-odeljenje isturalo esto uz podre ene jedinice. Tu je novinu zaveo rukovodilac Ic-odeljenja poru nik Heinz Boehnke, koji je u 373 diviziju premešten iz 114 lova ke divizije, odakle je doveo i grupu tuma a. Ti su tuma i mahom bili upotrebljeni kao rukovodioci Ic-ogranaka na diviziskom podru ju.

Zadaci ogranaka bili su isto obaveštajne prirode. Ogranci su imali da prikupljaju podatke o NOV i POJ, bilo sopstvenim izvi anjem i putem izvi a ke delatnosti jedinica kojima su bili pridruženi, bilo organizovanjem agenture. Rukovodioci stanica imali su dužnost da sa patrolama li no obilaze teren, a i na njemu da postavljaju zasede radi zarobljavanja partizana. U tome svome radu trebalo je da se povežu sa vojnim ili policiskim formacijama okoline u kojoj su dejstvovali, pa i sa tamošnjim etni kim grupama ili ak tzv. »zelenim kadrom«, to jest odmetnicima koji nisu pripadali nijednoj vojnoj organizaciji. Trebalo je da organizuju i grupe za preduzimanje diverzija i da se povezuju sa dezerterima iz NOV. Zarobljenike, koje bi sami uhvatili ili koje bi im predavale obližnje jedinice, rukovodioci ispostava Ic imali su kratko da saslušaju, pa da ih upute štabu divizije.

Obaveštenja koja bi dobili svim ovim sredstvima, rukovodioci ispostava su gotovo svakodnevno dostavljali rukovodiocu Ic divizije, bilo neposredno, bilo preko kakvog zajedni kog relejnog punkta. Od njega bi dobijali i specijalne zadatke, kao, naprimer, da uhvate vezu sa nekom partizanskom

komandom na svome području, da pripreme teren za razmenu zarobljenika itd. Najveći dio ispostava formiran je na području srezova Cazin, Bihać, Bosanska Krupa, Knin i Drvar. Poznate su ove ispostave:

— Ispostava Bihać, koju je vodio najpre poručnik Guenther Dumcke, a zatim potporučnik Geissler. Ona je bila pridružena štabu 373 artiljerijskog puka. Poznata je njena veza sa pomoćnikom velikog župana NDH u Bihaću, Josipom Vedrišem, koji je i sam imao svoju agenturnu mrežu;

— Ispostava Cazin sa podoficerom Dengjelom na čelu, koji je pomoćnik bio Huso Rošić. Dengjel je veliku pažnju poklonio vrbovanju lica iz susednih sela. Stvorio je rasprostranjenu obavješajnu mrežu u svima slojevima stanovništva, koja je obuhvatala i pripadnike mesne buržoazije, ali i seljake zabačenih sela. Ovim je putem ispostava dolazila do tačnih obavješajnih o jedinicama NOV i POJ i omogućila da se na njenome području sprovede nekoliko uspešnih akcija;

— Ispostava Doljani, srez Bihać, imala je zadatak da održava što tešnju saradnju sa susednim domobranskim jedinicama;

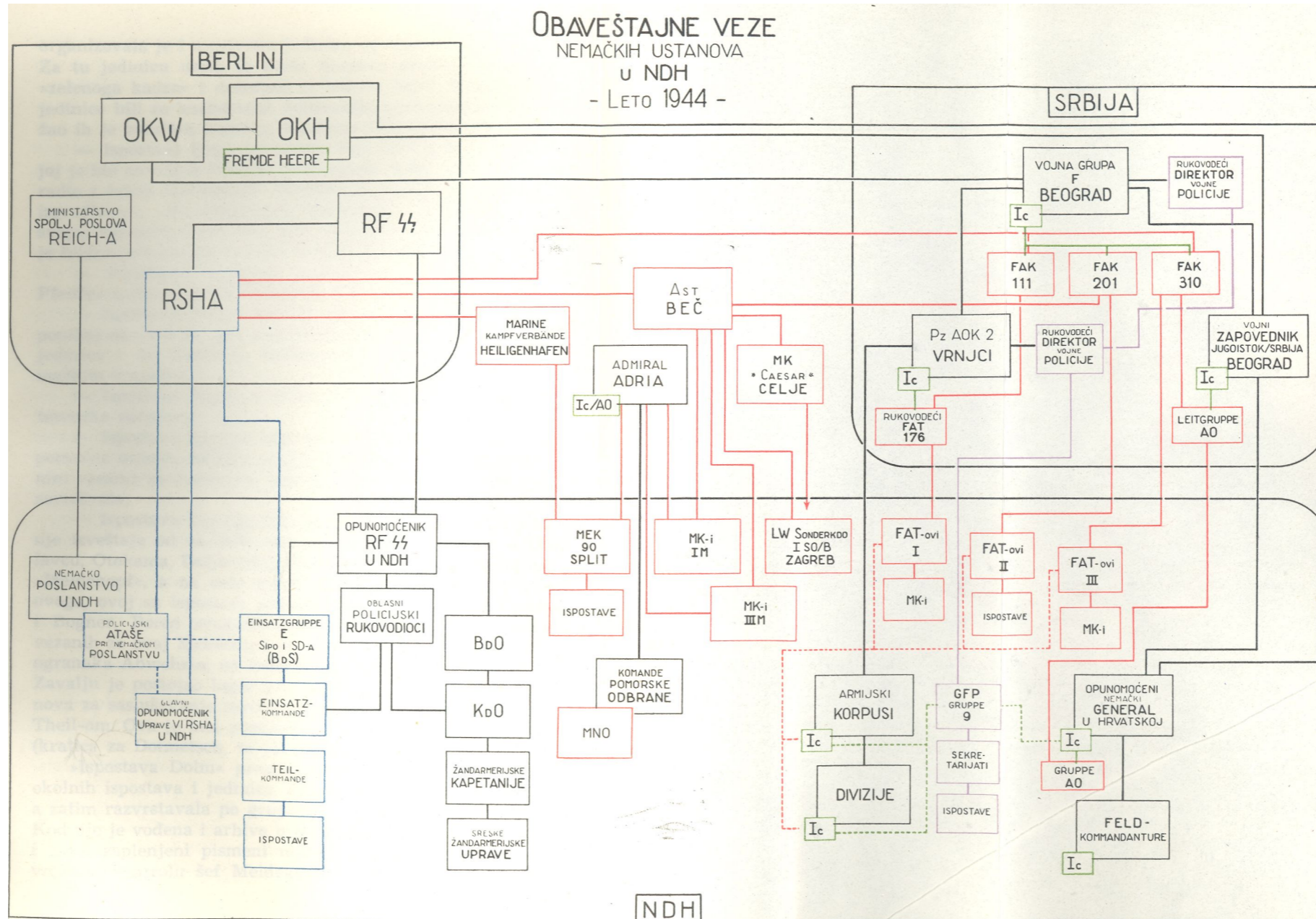
— Ispostava Donji Lapac bila je podređena potporučniku Koschitz-u, a zatim potporučniku Orlich-u. Imala je vezu sa grupom etnika, a i sa domobranskim jedinicama koje su se nalazile na tome terenu. Koschitz je radio preko seoskih starešina na svome području. Ovi su mu morali davati spiskove stanovnika svojih sela i javljati o svakoj promeni. Na osnovu toga je izdavao propusnice, bez kojih stanovništvo nije moglo napustiti svoje mesto stanovanja. Pri svakom odlasku i povratku imao je propusnice, Koschitz je lično vršio njeno vidiranje;

— Ispostava Drežnik imala je specijalni zadatak da održava vezu između ustaških jedinica i Wehrmacht-a;

— Ispostava Drvar bila je pod rukovodstvom podoficira Krejčija iz Sarajeva. Održavala je naročito veze sa etničkim jedinicama pod komandom Mane Roknića, koji je ispostavu snabdevao podacima o partizanima;

— Ispostava Gnjilavac obrazovana je novembra 1944. godine posle oslobođenja Cazina, a pod rukovodstvom narednika Bartla. Ovome su bili dodeljeni tumač i Jakob Gutdeutsch (koji je kasnije rukovodio ispostavom) i Franz Krainz, Ispostava je bila priključena jednome bataljonu 373. divizije, a

OBAVEŠTAJNE VEZE
 NEMAČKIH USTANOVA
 U NDH
 - LETO 1944 -

organizovala je i sopstvenu jedinicu od tridesetak pripadnika. Za tu jedinicu uzeto je bivše ljudstvo ustaških formacija i »zelenoga kadra« i dezerteri iz redova NOV. Pripadnici ove jedinice bili su snabdeveni britanskim uniformama, a naoružao ih je bataljon kome je ispostava bila dodeljena.

— Ispostava Knin, formirana jula 1944 godine, a na elu joj je bio narednik Ferdinand Pointner. Neko vreme je u njoj radio i Jakob Gutdeutsch. Pointner je bio naročito aktivan u izgraivanju vrlo razgranate obaveštajne mreže, okupivši u svojoj agenturi velik broj lica najrazličitijih zanimanja. Bio je blisko povezan sa vođa etničkih grupa;

— Ispostava Nebljusi nalazila se pod rukovodstvom Pfeiffer-a, kome je bio dodeljen veći broj tumača;

— Ispostava Otoka, koju je vodio kaplar Bothe, imala je posebni zadatak da drži pod prismotrom okolne domobranske jedinice i da doprinosi koordinaciji njihovog rada sa nemačkim trupama;

— Ispostava Rip e^u u srezu Bihać, obavljala je redovne terenske zadatke;

— Ispostava Suvađa, koju je vodio narednik Bartl sa dva pomoćnika, isticala se u svojoj delatnosti po mnogostranim vezama sa etnicima, čija je jedna grupa sa njom stalno saradivala;

— Ispostava Zavalje bila je centralna stanica za primanje izveštaja od okolnih manjih ispostava, kao one u Gnjilavcu, Otokama, Doljanima, Brezniku itd. Ona je nosila naziv »Meldekopf«, a na elu joj je bio poručnik Pietriga. Sem ovoga, ovoj su ispostavi pripadali još kaplari Fritz Freissler i Bogner. Pored svakodnevnih izveštaja okolnih ispostava, vezanih za ovaj Meldekopf, on je prikupljao obaveštenja i od ogranaka Abwehr-a, od Feldkommandanture u Bihaću itd. U Zavalju je postojao logor pri kome se nalazila naročita ustanova za saslušavanje zarobljenika pod narednikom Georg-om Theil-om. Ova je bila poznata pod nazivom »Ispostave Dolm« (kratica za Dolmetsch, to jest: tumač).

»Ispostava Dolm« preuzimala je zarobljenike od drugih okolnih ispostava i jedinica. Ona bi ih podrobno saslušavala, a zatim razvrstavala po grupama radi njihove dalje otpreme. Kod nje je vođena i arhiva o zarobljenicima, a tu je skupljan i razni zaplenjeni pismeni materijal. Nad ovom ispostavom vršio je kontrolu šef Meldekopf-a Zavalje, a preko Melde-

kopf-a je ona i pismeno saobraćala sa Ic-odeljenjem divizije. Izme u ostaloga, u zarobljeni kom logoru u Zavalju vrbovani su pojedini zarobljenici, koji su zatim upotrebljavani za obaveštajni rad protiv NOV. Ovim se naročito bavio šef Meldekopf-a, Pietriga, koji je lično držao na vezi agenturu i na osnovu svih prikupljenih podataka vodio karte o pokretu NOV. On je bio i organizator razmene zarobljenika, po nalogu Ic-oficira, poručnika Boehnke-a, koji bi — uostalom — lično odlučivao o sudbini zarobljenika.

Pored ostalih svojih delatnosti, Meldekopf Zavalje sproveo je i organizaciju mesne policije, uz koju je pomoć vršio akcije na oslobojenoj teritoriji. On je organizovao i diverzantske pothvate, a preko svoje agenture i posredstvom patrolnog izvištanja itd. pripremao je obaveštajne akcije nemačkih i njima pridatih jedinica prema oslobođenim područjima;

—• Ispostava ZrmanjaJVrel_o — Ostri, koja je bila organizavana uz pomoć jedne etničke grupe, stajala je pod rukovodstvom narednika Pfeiffer-a, kome je bio dodeljen tumač Kosz. etnici, koji su bili glavni oslonac ispostave, dali su joj i najveći broj agenata. Kada je Zrmanja Vrelo oslobođeno, Pfeiffer se povukao u Nebljuse, gde je formirana pomenuta tamošnja ispostava.

Pored ovih nabrojanih, bilo je i drugih povremenih ispostava Ic-odeljenja 373 divizije. Sem toga je to odeljenje praktikovalo da dodeljuje etničkim grupama svoje pripadnike, koji su tu vršili i rad organizatora diverzantskih akcija protiv NOV, a isto tako i obaveštajne zadatke, prikupljaju i preko etnika i u toku njihovih akcija na terenu razna obaveštenja.

Na teritoriji na kojoj je dejstvovala 373 divizija bio je uopšte rad nemačke obaveštajne službe neobično intenzivan. Pored mnogobrojnih ispostava i uporišta divizijskog Ic-odeljenja, tu su radili i Meldekopf-i Abwehr-a i ogranici GFP-a i SD-a. Izme u svih ovih obaveštajnih punktova postojala je bliska saradnja, koja se izražavala i u neposrednom uzajamnom obaveštavanju.

Tako je Meldekopf Abwehr-a u Bihaću, kojim je rukovodio Branko Boli, zvan «Horvat», dostavljao svoje izveštaje, u prepisu, i divizijskom Ic-oficiru. Po svojoj prilici su te izveštaje dobijali i drugi nemački obaveštajni punktovi u

tome kraju. Abwehr-ov Meldekopf je vršio i izvesne akcije u dogovoru sa diviziskim Ic-oficirom, mada mu, naravno, nije bio podređen.

U svom radu, Ic-odeljenje divizije koristilo se i pomoću Sipo i SD-a. Ovaj je svoje zatvorenike izvesno vreme držao, naprimera, u logoru u Zavalju, a svoje je informacije stavljao na raspolaganje i Ic-odeljenju.

Jedno od najzanimljivijih lica u Ic-odeljenju 373 divizije bila je Monika Fuchs, Jevrejka, rodom iz Berlina, koja je u službu Ic-odeljenja 114 divizije stupila najpre kao tumač. Kada je poručnik Boehnke prešao odatle u 373 diviziju, poveo je sa sobom, pored još nekih svojih saradnika, i Fuchs-ovu. Na svome novome položaju ona je ubrzo postala jedna od najvažnijih ličnosti diviziskog Ic-odeljenja; bila je stvarni šef tumača, a vršila je i lično saslušavanja zarobljenika u logoru u Zavalju. Držala je na vezi i broj agenata, radila je obaveštajno, nadziravala rad sa zarobljenicima, a održavala i vezu sa ispostavom Sipo i SD-a i drugim ograncima nemačke obaveštajne službe u tome kraju, kao i sa komandanturama Wehrmacht-a u BiH.

O delatnosti Monike Fuchs i o njenom jakom uticaju na Ic-odeljenje 373 divizije, a tim putem i na razne postupke komande te divizije, januara 1945 godine podneo je izveštaj poslaniku inž. Neubacher-u etnički rukovodilac Momilović, žalio se da je ona sprečila snabdevanje i kretanje njegove etničke jedinice, sve dok joj nije učinio veliki novani poklon. Tek tada je, po njenoj intervenciji, dobio pomoć u snabdevanju i opremljen, što mu je omogućilo da nastavi pokret prema Istri. U vezi s tim je kod Neubacher-a intervenisao i Ljotić, žalio se da je Fuchs-ova ometala da se i članovi njegove porodice upute prema Istri. O toj žalbi je tada izvešten RSHA preko Uprave VI, a tako je i Gestapo u Beču. Ipak je Fuchs-ova ostala i dalje na svome uticajnom položaju, sve dok je divizija dejstvovala na teritoriji NDH.

Rad sa zarobljenicima bio je jedna od važnijih delatnosti Ic-odeljenja 373 divizije. Zarobljenike su saslušavali tumači i islednici Ic-odeljenja, pri čemu su primenjivana i fizička mučenja. Pored već navedenog logora u Zavalju, postojali su prolazni logori¹ za zarobljenike u BiH, u Bosanskom Novom i Banjoj Luci. Od zarobljenika je jedan broj streljan, a mnogi

su i razmenjivani za pripadnike Wehrmacht-a koji su se nalazili u zarobljeništvu NOV.

Za ispunjavanje svoga glavnoga zadatka, to jest za voenje pregleda o neprijateljevom položaju sa odgovaraju im kartama, odeljenje Ic 373 divizije oslanjalo se na intenzivni obaveštajni rad. Pored svih informicija iz jedinica, iz ispostava koje je odeljenje isturilo u sve važnija mesta svoga područja, zatim od drugih ogranaka nema ke obaveštajne službe, od saslušavanja zarobljenika, nasilnog i ostalog izvi anja itd., ipak je jedno od najvažnijih sredstva za stvaranje slike o neprijateljevom položaju bila sopstvena agentura.

Slu aj 373 divizije jedan je od mnogih koji dokazuje da je, prema konkretnim uslovima, bilo i vrlo velikih odstupanja od opšteg pravila, prema kome Ic-služba nije imala zadatak da radi sa agenturom. S jedne strane prilike na operativnom području divizije, a s druge inicijativa i sposobnost rukovodilaca divizijske Ic-službe mogli su dati takve rezultate kakve u pogledu rada sa agenturom pokazuje 373 divizija, koja je imala izvanredno veliku i razgranatu obaveštajnu mrežu. Ona se nije zadovoljila samo angažovanjem pripadnika raznih ustaških, domobranskih i, naro ito, etni kih jedinica za agenturni rad. Delom iz samoga centra u štabu divizije, delom preko terenskih ispostava, uspela je da stvori agenturu od više stotina lica u svima slojevima stanovništva. Stvaranju ove agenture doprinelo je to što je divizija oko dve godine dejstvovala na istome području, a razlog je bio i taj što je baš tu bilo jedno od glavnih uporišta NOP-a. Obaveštajno prodiranje na oslobo enu teritoriju i živo obaveštajno posmatranje delatnosti, kretanja i ustrojstva oslobodila kih snaga predstavljali su, otuda, bitni preduslov za preduzimanje vojnih operacija. Najzad, okupatoru je išla naruku i vrlo teška narodnosna situacija u operativnome području divizije, gde je izme u Srba, Hrvata i muslimana dolazilo do naro ito teških razmirica, izazvanih namerno i intervencijama i politikom samoga okupatora i ustaškog režima.

I 264 divizija, ije je sedište bilo u Drnišu, a teritorija delatnosti joj je obuhvatala severnu Dalmaciju, formirala je ispostave svoje Ic-službe u važnim centrima svoga operativnoga područja. Takve su ispostave funkcionisale u Zadru, Benkovcu i Šibeniku, a možda i u drugim mestima. Zadar-skoj ispostavi stajao je na elu prvo poru nik Schulz, a od

kraja 1943 poru nik Nitten. U Benkovcu je delovao jedan Sonderfuehrer, a u Šibeniku se naro ito istakao obaveštajnim radom rukovodilac ispostave diviziske Ic-službe, potporu nik d-r Hammer. Slu aj Hammer-a je od posebnoga interesa, pošto je on najprisnije sara ivao sa tamošnjom ispostavom (Teilkommandom) Sipo i SD-a, što pretstavlja prili no redak slu aj. Štaviše, on je prema ustanovi Sipo i SD-a zauzimao neku vrstu naredbodavnoga položaja, daju i joj instrukcije i primaju i od nje ne samo izveštaje, nego i njene hapšenike.

Kao primer za rad diviziske Ic-službe može poslužiti i delatnost Ic-odeljenja 131 pešadiške divizije, koja je operisala u prostoru južne Hercegovine, Dalmacije i Crne Gore, a izvesno vreme bila i u severnoj Albaniji. Na elu Ic-odeljenja nalazio se najpre poru nik Probst, a zatim poru nik Karl Otto Auer. U sastavu XXI armiskog korpusa, divizija je izveštavala Ic-odeljenje toga korpusa, iji se rukovodilac esto i li no sastajao sa Ic-oficirima podre enih divizija. Diviziski Ic-oficir održavao je saradnju sa rukovodiocima Abwehr-ovih Meldekopf-a na operativnom podru ju divizije, od kojih je dobijao informacije o položaju neprijatelja.

Diviziska Ic-služba 181 divizije održavala je vezu sa etni kim jedinicama i grupama koje su se nalazile na teritoriji divizije. Ovaj dodir održavan je naro ito preko 359 pešadiskog puka, koji je bio u sastavu divizije, a nalazio se sa štabom u Trebinju. A utant puka, poru nik Heinz Ba er, dobijao je uputstva od Ic-oficira divizije. Kao oficir zadužen Ic-službom u puku, prenosio je diviziji obaveštenja koja bi dobijao od etnika, naro ito od njihovog političkog pretstavnika Todora Perovi a, obaveštajnog oficira Kova evi a i komandanta etni kog odreda, kapetana Vida i a. Služba Ic je bila nadležna i za ostalo opštenje sa etnicima, za davanje pomo i u hrani, spreml, naoružanju i municiji itd.

Za razliku od napred prikazane 373 divizije, 181 divizija nije isturala ispostave svoje Ic-službe na teren. Ona je terenske Ic-zadatke obavljala preko oficira koji su u podre enim pukovima bili zaduženi sektorom Ic. Tako je, naprimmer, ve pomenuti poru nik Bader organizovao obaveštajnu mrežu u Dubrovniku i Trebinju. Sem informatora iz etni kih krugova, imao je agenata i me u pretstavicima vojnih i civilnih vlasti NDH.

Ni 369 («Vražja») divizija, koja se — u sastavu V-og, a kasnije XXI planinskog korpusa — nalazila u periodu 1943—1945 godine na području Bosne i Hercegovine, nije formirala ispostave svoje Ic-službe, na čijem je čelu stajao najpre poručnik Neumann, a zatim kapetan Kurtz. Ic-oficir te divizije organizovao je svoju obaveštajnu mrežu u kraju u kome bi se nalazio* štab divizije, a na terenu je obaveštajno radio preko pukova iz sastava divizije, odnosno preko njihovih oficira zaduženih Ic-radom. Diviziskom Ic-oddeljenju bila je neko vreme dodeljena, po njegovom zahtevu, jedna komanda Tajne vojne policije (GFP). Ovo dodeljivanje vršeno je u vezi sa konkretnim operacijama, a za vreme njihovog trajanja.

Ic-oficir, kapetan Kurtz, održavao je lično blisku vezu sa ustanovama Sipo i SD-a koje su se nalazile na području divizije. Tako je poznata, naprimer, njegova veza sa šefom Einsatzkommande Sipo i SD-a u Sarajevu, d-rom Fest-om. Fest-u bi Kurtz davao izveštaje o položaju na području divizije, a ovaj bi njega snabdevao informacijama vojne i političke prirode koje su mogle biti od koristi za vođenje vojnih operacija. Izme u ostaloga je Fest, koji je održavao veze sa etničkim komandama i vodio o njima pregled, snabdevao Kurtz-a obaveštenjima o etnicima i podacima koje bi preko ovih dobijao¹. Sem Fest-a, sa Kurtz-om je saradivao i SS-poručnik Frick, šef mesne ispostave Sipo i SD-a u Sarajevu, koja je bila ogranak tamošnje Einsatzkommande. Najzad je Kurtz bio i u dodiru i sa ograncima Abwehr-a, kao, naprimer, sa šefom FAT-a 215 u Trebinju, kapetanom d-rom Kniesche-om.

Zarobljenike divizije, na teritoriji južne Hercegovine, saslušavao bi takođe i Abwehr, i to FAT 215 u Trebinju, čiji su organi prilikom akcija saradivali sa jedinicama Wehrmacht-a. Posle ovoga saslušanja zarobljenici bi bili upućivani, shodno opštim pravilima, na saslušavanje diviziskom Ic-oficiru. Ovaj je, u okviru svojih zadataka, vodio računa i o daljem postupanju sa zarobljenicima, koji su mahom bili, naročito iz Mostara i Trebinja, razmenjivani za zarobljene nemačke vojnike.

Zanimljiv primer operativne saradnje izme u Ic-službe i Abwehr-a pruža 114 divizija poljskih lovaca, koja je proistekla iz ranije 714 pešadijske divizije, a operisala je na teritoriji zapadne Bosne. Ona je, u kasno leto 1942 godine, pripremala operacije protiv partizana na Kozari. U tome cilju

je, radi obaveštajne obrade, Ic-službi divizije bio dodeljen pripadnik Ast-a Zagreb, Sonderfuehrer Lorenz Apold, koji je na teren došao sa jednim od svojih proverenih agenata, Aleksandrom Šestom. Doneo je i radio-stanicu, koju mu je stavio na raspolaganje Abwehr u Zagrebu. Ustvari je Apold bio obrazovao nezavisni Meldekopf sa sopstvenom agenturom, ne ulaze i i stvarno u sastav diviziskog štaba odnosno njegovog odeljenja Ic. Me utim, izgleda da je zvani no istupao kao tuma toga odeljenja, što je, svakako, bilo radi kamufliranja njegovog pravog svojstva.

Na elu Ic-odeljenja 114 divizije stajao je najpre kapetan Konopatzky, a zatim poru nik Boehnke. Sem njih su, na kra e vreme, i drugi oficiri vršili dužnost Ic-oficira. Kada je divizija povu ena iz zapadne Bosne, Ic-oficir Boehnke je sa ve inom tuma a i drugih pripadnika svoga odeljenja prešao u sastav 373 divizije, pošto je ova došla na isto podru je, a Boehnke je sa svojim saradnicima tu ve bio razgranao svoju obaveštajnu delatnost.

Naposletku se može pomenuti još i slu aj 118 lova ke divizije iz sastava V SS-planinskog korpusa, koja je na teritoriju NDH došla iz Crne Gore. Sedište štaba, divizije bilo je duže vreme u Ljubuškom. Ic-oficir divizije, poru nik Wilhelm Heinz, zatražio je da se u Ljubiški prekomanduje jedan odred GFP-a. Odred je, pod komandom podoficira Hochgraefe-a, stigao u Ljubuški septembra 1943 godine, a otada je neposredno sara ivao sa Ic-oficirom Heinz-om u saslušavanju zarobljenika i hapšenika, u preduzimanju raznih mera prema njima i u obaveštajnoj delatnosti. GFP-komanda u Ljubuškom izgradila je svoju obaveštajnu mrežu, snabdevaju i Ic-odeljenje informacijama. Ona je, uglavnom, postupala kao pomo ni organ Ic-oficira, mada je i dalje ostala pod komandom ispostave GFP u Mostaru, koja ju je i isturila u Ljubuški.

U svojoj borbi protiv NOV, 118 divizija preduzimala je i razne mere odmazde prema zarobljenicima i taocima koji su bili zatvoreni u logoru u Ljubuškom. Logor je stajao pod kontrolom Ic-oficira poru nika Wilhelm-a Heinz-a, koji je, svakako po ovlaš enju ili zapovesti komandanta divizije, nare ivao i mere odmazde. Ove su mere vršene kao odgovor na akta sabotaze, na napade protiv pripadnika Wehrmacht-a, na ubijanje nema kih oficira i vojnika itd., bez obzira na to što hapšenici odnosno zarobljenici sa tim aktima nisu imali veze.

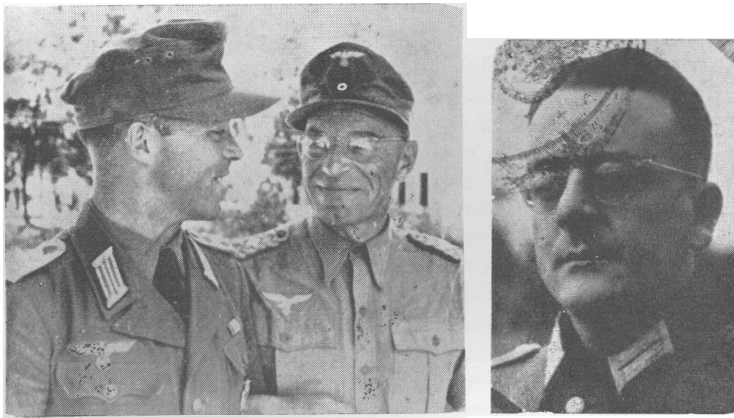
Obaveštajna mreža koju je izgradila Ic-služba divizije obuhvatala je razna lica sa cele njene teritorije. Tako su poznati zavrbovani agenti: Olga Šev uk iz apljine, koja je za saradnju pridobijena u zatvoru, gde se nalazila pod optužbom da je održavala veze sa partizanima; d-r Sadikovi , koji je kasnije otišao u partizane, a bio je povezan sa rukovodilcem GFP-komande u Ljubiškom; zatim, razna lica u području Imotskog, Velikog Prologa, Vrgovca, Makarske itd.

Da su obaveštenja Ic-službe mogla biti od šireg značaja i da su zahvatala i probleme koji su prelazili okvire taktičkog interesa i isto vojnog izveštavanja, pokazuje slučaj sa jednim izveštajem koji je juna 1944 godine uputila 13 SS-divizija (muslimanska »Handžar-divizija«) IX armijskom korpusu oružane SS, a koji je stigao u OKW. Tamo je ovaj izveštaj zbog svoga sadržaja izazvao toliko interesovanje da je dostavljen i Ministarstvu inostranih poslova Reich-a. U izveštaju, divizijska Ic-služba iznosi opširno politički položaj u Bosni, a specijalno se osvrće na ustaški režim i na odnose me u pojedinim narodnostima koje sačinjavaju stanovništvo bosansko-hercegovačkog prostora. Kao karakterističan za mišljenje Ic-službe te divizije — koja je imala nemački komandni kadar, a nije je ljudstvo bilo' sastavljeno od bosansko-hercegovačkih muslimana —, izveštaj zaslužuje posebnoga pomena, pogotovu stoga što pokazuje da je Ic-služba pratila i uzimala u obzir pri svojim taktičkim ocenama i šira politička zbivanja.

U izveštaju se najpre ističe da se sve više ispoljava nemogućnost NDH i njene državne organizacije i konstatuje da se »nezavisnost države Hrvatske zasniva isključivo na obećanju Fuhrera«, a da ta država postoji jedino zbog prisustva nemačkih vojnih jedinica, jer »ni vojne, ni policijske, a ni političke organizacije (te) države nisu u stanju da obezbede njeno postojanje«. U izveštaju se kaže da »državnu« organizaciju ustaša vode ljudi koji su »željni vlasti, besnog uništavanja« i koji su kriminalci.

»Političke prilike, katastrofalna privredna nužda, beda u gradovima i u provinciji, pljačka poslednjih snaga sopstvene supstancije — vode u kaos i teraju narod u naružbu je boljševizma«, stoji dalje u izveštaju, i pritom se konstatuje da »rukovode i sloj govori o nekakvoj vlasti koju uopšte nema«, dok je »građanstvo kukavičko i suzdržljivo, a svojom srećom

WEHRMACHT I NJEGOVA IČ-SLU2BA

118 lovačka divizija Wehrmacht-a, pod komandom generala Kuebler-a, a sa štabom u Ljubuškom operisala je u južnoj Hercegovini i južnoj Dalmaciji. Kapetan Thurner, pripadnik divizije, uspeo je da zarobi jednu grupu britanskih diverzanata (commandos) sa potpukovnikom Jack-om Churchill-om na elu. IČ-oficir divizije, poručnik Wilhelm Heinz, razgranao je na operativnom području divizije agenturnu mrežu, uz saradnju Tajne vojne policije. Fotografija levo prikazuje kapetana Thurner-a sa generalom Kuebler-om posle zarobljavanja britanskih komandosa na Braču. Desno: poručnik Heinz

vidi jedino u udobnom životu i trgovanju«. Izveštaj ukazuje kratko i jasno: »Intelektualci i mase odali su se komunizmu«.

O privredi u NDH, kako se u izveštaju tvrdi, uopšte se ne može govoriti, a »isto tako' se ne može govoriti o nekakvoj ure enoj valuti ili sre enom formiranju cena«. Karakteristi ne su, u vezi sa ovom, ocenam, konstatacije u izveštaju prema kojima »trgovati, crnoberzijan iti, zelenašiti, krasti, plja kati,, otimati, i varati pretstavlja opštu parolu«. U vezi s tim, u izveštaju se isti e da »ova država nije sposobna da uredi privredni haos, uprkos stalnog izdavanja odgovaraju ih naredaba i propisa«.

O ustaškim, jedinicama podnosilac izveštaja ima, najgore mišljenje i karakteriše ih kao »apsolutnu fukaru«.

Ovaj pregled situacije zaklju uje se u izveštaju izjavom da ustaški režim nije u vrš en u narodu i da se stoga ne e mo i da održi. »Ustrojstvo NDH mora pre ili kasnije da završi u haosu zbog svoje unutrašnje nepostojanosti, svog nacionalno suprotnog sastava, i zbog pasivnog ili destruktivnog držanja svih delova koji ne u estvuju u vlasti«. Na ovo se u izveštaju nadovezuje opsežna analiza situacije u NOV i POJ, koja kulminira u konstataciji da narodne mase pomažu oslobodila ki pokret i da ovaj, uprkos svih nastojanja nema kih snaga, nije opao u svojoj snazi, ve se stalno nanovo poja ava.

Pored svoje zanimljivosti kao dokument opsega delatnosti Ic-službe, ovaj je izveštaj izvanredno interesantan i stoga što pokazuje sav nesklad izme u zvani ne politike Tre eg Reich-a prema NDH (Kasche!) i stava operativnih snaga Wehrmacht-a prema njoj.

1 pukovi su se, kao što je ve pomenuto, s obzirom na prikazanu situaciju na terenu aktivno bavili obaveštajnom službom u okviru Ic-delatnosti. Tom je službom bio zadužen jedan od oficira pri pukovskom štabu. U 384 pešadiskom puku, koji je bio u sastavu 373 divizije, Ic-službom bio je zadužen poru nik Guenther Dumcke. On je vodio dnevnu kartu o neprijateljevom položaju, o njeno je ažuriranje vršeno na osnovu vesti koje bi dobijao iz izjava zarobljenika i prebeglica, kao i od stanovništva. Naro ito su mu u tome poslu pomagali etnici, sa kojima je održavao, po nalogu komandanta puka, stalnu vezu. Me u etnicima je Dumcke organizovao svoju agenturu, kojoj su pripadali etni ki rukovodioci Todor evi i Rokni . Podatke iz stanovništva, Dumcke je dobijao

i preko izviđačkih patrola koje su obilazile teren sa zadatkom da prikupljaju informacije.

Zbog svoje veze sa Ic-službom, treba pomenuti i obrazovanje propagandnih odeljenja, kao posebnih jedinica, razmeštenih u važnijim centrima. Takvo je propagandno odeljenje, naprimer, obrazovano u Banjoj Luci krajem 1942 godine. Ono je vršilo dvostruku funkciju, rade i na propagandi među pripadnicima Wehrmacht-a, i u građanstvu, a u vezi sa nastojanjima da se vodi i psihološki rat protiv NOP-a. Propagandni je materijal odeljenje dobijalo delom od pretpostavljenih ustanova, a delom ga je samo štampala, u Banjoj Luci, esto u vrlo velikom tiražu. Znatne količine toga materijala izbacivane su iz aviona nad osloboenom teritorijom. Odeljenje se, naravno, služilo i drugim propagandnim sredstvima.

Delatnost propagandnih odeljenja bila je i u stvarnom i personalnom pogledu blisko povezana sa Ic-odeljenjima divizija ili armiskih korpusa. Treba potsetiti da je propaganda bila takođe jedan od sporednih zadataka Ic-službe, naročito u okviru staranja za kulturni rad u trupu i za njenu razonodu.

Veza između u Ic-službi viših štabova i odeljenja za propagandu — kao, naprimer, onoga u Banjoj Luci — ispoljava se radnom saradnjom i ličnom povezanošću u Ic-oficira sa rukovodiocem propagandnog odeljenja. Ic-odeljenje bi, naprimer, dostavljalo propagandnom odeljenju razni zaplenjeni partizanski materijal, kao brošure, štampane ili umnožene letke, knjige, novine ili dnevnike. Sem toga bi Ic-oficir privodio propagandnom odeljenju i zarobljene partizane, koji bi tu, zatim, bili nanovo saslušavani radi dobijanja podataka koji su mogli služiti za aktivnu propagandu protiv NOP-a. Na osnovu takvih podataka iz saslušanja sastavljani su leci, a ponekad i vešće brošure, i rasturani na osloboenoj teritoriji. S druge strane su Ic-oficiri uzimali od propagandnih odeljenja njihov štampani materijal, rasturaju i ga zatim preko svojih kanala.

III

DELATNOST ABWEHR-a

1. Od Wehrmachtsverbindungsstelle do Ast-a Kroatien

a) Organizaciski razvoj

Prva Abwehr-ova ustanova koja je, prate i jedinice Wehrmacht-a, stigla aprila 1941 godine na teritoriju Hrvatske bila je pokretni Abwehrkommando Sued, na čijem je čelu bio rukovodilac referata III F Ast-a Salzburg, major von Manteuffel. Ovaj je Abwehrkommando bio dodeljen nemačkoj 2 armiji, koja je u Jugoslaviju nadirala sa severozapada. Odmah po dolasku u Zagreb, Manteuffel je obrazovao Meldekopf. Ljudstvo Abwehrkommande je podeljeno delom na Abwehrtrupp-ove, radi što efikasnijeg i bržeg delovanja na terenu. Na čelu Meldekopf-a bio je kapetan d-r Robert Gerner, a Abwehrtrupp-ove su vodili oficiri iz sastava Abwehrkommande.

Kao što je poznato, zadatak pokretnih Abwehrkomandi, koje su pratile nemačke operativne jedinice, bio je da na osvojenim i okupiranim teritorijama organizuju prvu vojnu obaveštajnu mrežu, a naročito da sprovedu sve zadatke kontraobaveštajnog karaktera u cilju zaštite sopstvenih jedinica i obaveštajnog obezbeđenja zauzete teritorije. U te je zadatke spadalo, naročito, hapšenje svih lica koja su iz ranijeg obaveštajnog rada bila poznata kao protivnici Trećeg Reich-a i kao agenti jugoslovenske ili neke savezne obaveštajne službe, a i ostalih lica koja su bila povezana sa saveznom politikom, itd. Hapšenja je, po nalogu Abwehrkommande ili

njenih Abwehrtrupp-ova, obavljala GFP. Bilo je i slu ajeva gde je sam Abwehr preko svojih organa privodio lica. Saslušanja bi izvršili GFP ili Abwehrkommando, a zatim bi se, mahom, privedena lica predavala Einsatzkommandi Sipo i SD-a, koja je tako e od prvih dana okupacije funkcionisala u Zagrebu. Treba, me utim, dodati da je hapšenje ubrzo prešlo u nadležnost novih vlasti NDH, formiranih posle 10 aprila 1941 godine na teritoriju Hrvatske.

Jedan od daljih zadataka Abwehrkommande Manteuffel bio je zaplena arhiva i dokumenata. No priznavanje suvereniteta novostvorene NDH ispre ilo se obavljanju i te grane egzekutivnoga delovanja nema kih ustanova. Ove su u pitanju zaplena morale voditi ra una o postojanju Paveli eve države, što je u praksi dovelo do toga da su one vršene u neuporedivo ograni enijoj meri nego što je to, naprimer, bio- slu aj ti Srbiji, gde su pokupljene sve važnije arhive.

Kao posebni oblik rada Abwehrkommande Manteuffel treba pomenuti obrazovanje posebnog policiskog biroa koji je za nju bio organizovao njen agent Rudolf Schreiner u Upravi policije u Zagrebu. Schreiner je još od pre rata bio povezan sa Abwehr-ovom delatnoš u u staroj Jugoslaviji i držao je tada sa svoje strane na vezi ve i broj agenata. Radio je po Abevvr-ovom sektoru III, po svoj prilici povezan preko nekoga od Nest-ova toga sektora (Graz ili Celovec) sa Ast-om Salzburg. Izme u ostaloga je tada — 1940 godine — Schreiner-u bilo povereno da obaveštajno obra uje slu ajeve sabotaza koje su vršene na nema kim transportima u Jugoslaviji, odnosno na železni kim vagonima koji su iz Jugoslavije putovali u Reich. U to vreme je on bio povezan sa nema kim generalnim konzulatom u Zagrebu, u koji je bio ugra en jedan Abwehr-ov oficir, vezan za majora Manteuffel-a kao rukovodioca odeljenja III F Ast-a Salzburg. Na osnovu ovih predratnih veza je Manteuffel i upotrebio Schreiner-a za rad u Zagrebu, im je tamo stigao sa svojom Abwehrkommandom.

Biro koji je Schreiner osnovao onih burnih dana u Zagrebu imao je zadatak da vrši hapšenja elemenata koji su smatrani neprijateljski nastrojenim prema Nema koj. Kao osnova za hapšenja služio je Vanredni spisak poternica (Sonderfahndungsliste fuer Jugoslawien, skra eno: SFL), po kome su i ostale nema ke ustanove zatvarale i upu ivale u

Reich lica sa okupirane teritorije. U svome birou je Schreiner uposlio nekoliko svojih ranijih agenata, izme u ostalih: Jakob-a Kuehbauch-a, Hans-a Haring-a, kasnijeg sreskog starešinu NSDAP u Ljutomeru, i volksdeutscher-ku Liesel Laemmer. Posle etrnaest dana svoga delovanja, biro je preseljen u raniji otek za štampu britanskoga konzulata u Zagrebu, a po etkom maja je kona no rasformiran.

Za vreme svoje delatnosti, Schreiner-ov biro je izvršio niz samovlaš a i prekršaja. Schreiner li no je sebi pridavao neovlaš eno policiške funkcije, pretstavljaju i se i kao pripadnik Gestapo-a. Prilikom ku nih pretresa koje su vršili njegovi ljudi odnošeni su predmeti od vrednosti. Mnogobrojna su hapšenja vršena bez ikakvih provera i stvarnih osnova, tako da su se uhapšena lica u više slu ajeva nalazila mesecima u zatvorima a da se za to nije znao razlog.

Jedan od tadašnjih Schreiner-ovih saradnika bio je i Rumun Constantin Tiutu, ina e i agent »Ustaške nadzorne službe« i Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu. Ovaj je tako e prisvajao razne predmete do kojih bi došao prilikom ovih samovlasnih egzekutivnih zahvata. Postupci Schreiner-a i njegove družine najzad su izazvali intervenciju rukovodioca Einsatzkommande Sipo i SD-a, SS-majora Beisner-a, naro ito zbog nedozvoljene upotrebe Gestapo-ovog imena. Ta je intervencija i dovela do ukidanja Schreiner-ovog biroa ili ga bar ubrzala. Sam Schreiner je otpremljen na Isto ni front, odakle se posle nekoliko meseci ponovo vratio u Zagreb, gde emo ga sresti u drugim obaveštajnim svojstvima. Neki njegov saradnik je osu en na dužu zatvorsku kaznu, a Tiutu-a su likvidirale ustaše. Protiv sanjoga Schreiner-a nije pokrenut postupak.

Za vreme svoje kratkotrajne delatnosti, Schreiner je, izme u raznih drugih hapšenja, pokrenuo i postupke protiv francuskih državljana i direktora firme »Jugotanin« d. d., Pierre-a Rey-a, i trgovaca Jean-a Antoine-a i Francois-a Jungfleisch-a. On je bio umešan i u slu aj hapšenja direktora firme »Chromos« d. d., Alois-a Carmine-a. Ovaj je saslušavan u Schreiner-ovom birou u Upravi zagreba ke policije, a po nekoj predratnoj agentskoj prijavi koja ga je optuživala za obaveštajni rad u korist Britanije. Izgleda da je saslušavanje Carmine-a izvršio Manteuffel, ali mu je Schreiner

prisustvovao, isto tako kao i beloemigrant inž. Pankiv, koji je tako e pripadao Schreiner-ovoj tadašnjoj grupi.

Posle dolaska pokretne Abwehrkommande Sued stigla je u Zagreb i ekipa Abwehr-ovih oficira koja je tu, maja 1941 godine, ustrojila stalnu Abwehr-ovu ustanovu. Na elu te grupe bio je dotadašnji šef Nest-a III u Graz-u, potpukovnik Paul Schaeffer, jedan od mnogobrojnih nekadašnjih austro-ugarskih oficira, reaktiviranih u Wehrmacht posle Anschlusses-a Austrije.

Grupa Abwehr-ovih oficira i službenika, koja je imala u Zagrebu da organizuje stalno nadleštvo-, pripadala je predvi enom »Ast-u Jugoslawien«, personalno formiranom po etkom aprila, kada još nije bila objavljena Hitler-ova odluka da se jugoslovenska državna teritorija ima raspodeliti, a njen hrvatski deo predati ustašama kao »nezavisna država«. Zato je Amt Ausland/Abwehr bio, pred napad na Jugoslaviju, odredio da se za celu Jugoslaviju obrazuje Ast sa sedištem u Beogradu, a sa ispostavom (Nast-om ili Meldekopf-om) u Zagrebu.

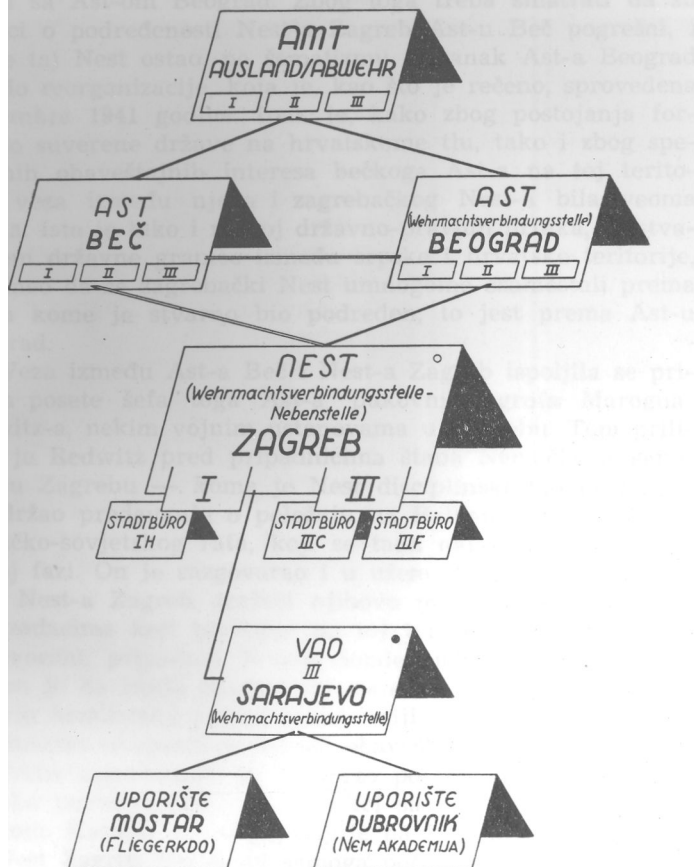
Upo etku je, otuda, stalno Abwehr-ovo nadleštvo u Zagrebu bilo pod Ast-om Beograd, pošto su se — kao i kod drugih nema kih nadleštava u Jugoslaviji — organizaciske promene, uslovljene stvaranjem formalno suverene NDH, sprovodile sporije od samog obrazovanja te državne tvorevine. Kao što je Ast Beograd upotrebio kamuflažni naziv »Wehrmachtsverbindungsstelle«, to jest Wehrmacht-ovo nadleštvo za vezu, tako se isto tom oznakom služila i ustanova u Zagrebu. Ona se službeno nazivala »Wehrmachtsverbindungsstelle — Nebenstelle Agram«¹⁾.

Pošto» je jedino Ast u Beogradu u jugoisto noj Evropi upotrebljevao za sebe naziv »Wehrmachtsverbindungsstelle«, to se mora zaklju iti da je Nest u Zagrebu sve dok je u svome nazivu nosio istu oznaku, to jest do septembra 1941 godine, bio podre en beogradskom Ast-u. U prilog toga zaklju ka govori i injenica da je rukovodilac odeljenja III Ast-a Beograd, potpukovnik Friderici, u leto 1941 godine izvršio inspekciju na teritoriji NDH, obišavši — izme u ostalih mesta — Sarajevo i Dubrovnik.

Agram — nema ki naziv za Zagreb.

ABWEHR U NDH

PROLEĆE-LETO 1941

- Od maja
- Od juna

Izvesna nejasno a. u pogledu hijerarhi.skoga statusaNest-a Zagreb pojavljuje se zbog toga što je, po nekim izvorima, on bio u prole e 1941 godine podre en Ast-u Be . Me utim, treba uzeti da je ovakvo- tvr enje — ija vrele nisu u dovoljnoj meri pouzdana —• rezultat injenice da je Ast Be , kao najvažniji Abwehr-ov centar za celu jugoisto nu Evropu, uticao na delatnost Nest-a Zagreb, -opšte i i neposredno sa njim. Uostalom, isto tako tesnu saradnju održavao je be ki Ast i sa Ast-om Beograd. Zbog toga treba smatrati da su podaci o podre enosti Nest-a Zagreb Ast-u Be pogrešni, i da je taj Nest ostao, po šematizmu, ogranak Ast-a Beograd sve do reorganizacije, koja je, kao što je re eno, sprovedena septembra 1941 godine. Ipak je, kako zbog postojanja formalno suverene države na hrvatskome tlu, tako i zbog specijalnih obaveštajnih interesa be koga Ast-a na toj teritoriji, veza izme u njega i zagreba kog Nest-a bila veoma prisna. Isto je tako i razvoj državno-pravnih prilika, sa stvaranjem državne granice izme u srpske i hrvatske teritorije, doprineo da se zagreba ki Nest umnogome osamostali prema Ast-u kome je stvarno bio podre en, to jest prema Ast-u Beograd.

Veza izme u Ast-a Be i Nest-a Zagreb ispo-ljila se prilikom posete šefa toga Ast-a, pukovnika grofa. Marogna-Redwitz-a, nekim vojnim ustanovama u Zagrebu. Tom prilikom je Redwitz pred pripadnicima štaba Nema koga generala u Zagrebu —• kome je Nest disciplinski bio pridružen —• održao predavanje o položaju na Balkanu i posledicama nema ko-sovjetskog rata, koji se tada nalazio- u svojoj početnoj fazi.' On je razgovarao i u užem krugu sa funkcionerima Nest-a Zagreb, traže i njihovo mišljenje o obaveštajnim zadacima koji pretstoje na toj teritoriji. U vezi s tim razgovorom, pripadnik Nest-a Sonderfuehrer Lorenz Apold upu en je da ispita mogu nosti isko-riš avanja veza jugoslovenskih muslimana prema Maloj Aziji i da na teritoriji pod italijanskom okupacijom izgradi obaveštajnu mrežu.

Treba napomenuti da je- ubrzo- po formiranju Nest-a, iz Zagreba povu en major Manteuffel sa svojom Abwehrkommandom. Kasnije se on pojavljuje na Isto nom frontu.

Nest Zagreb bio je od samoga po etka organizaciski postavljen na široku osnovu. On je obuhvatao- sektore Abwehr-a I i III, dok je delatnost po sektoru II tek kasnije uklju ena

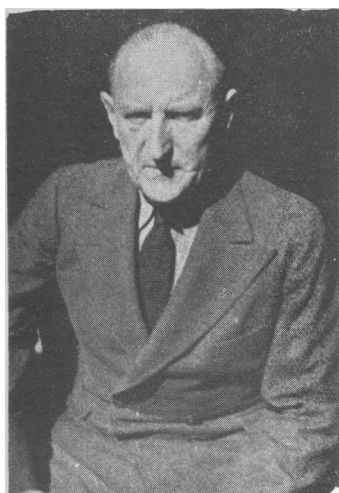
u opšti delokrug zagreba kog Abwehr-ovog centra. Pored potpukovnika Schaeffer-a, koji mu je stajao na elu, Nest-u su pripadali još i ovi oficiri: kapetan Julius Vasary, pomoćnik šefa Nest-a; kapetan Fritz Junge, referent I H, ranije pripadnik Ast-a Prag; kapetan Wilhelm von Oswald, referent III C; kapetan d-r Robert Goemer, referent III F, ranije pripadnik Ast-a Beča, zatim, rukovodilac Meldekopf-a Zagreb Abwehrkommande Sued; kapetan Alfons von Gellinek, reaktiviran u Wehrmacht kao bivši austriski oficir i dodeljen Nest-u Zagreb u svojstvu pomoćnog oficira; kapetan Karl Fritz, rezervni oficir, inače viši funkcioner NSDAP i, navodno, narodni poslanik Reich-a (član Reichstag-a), pomoćnik oficira i zatim istureni organ Nest-a u Sarajevu, a već u jesen 1941 godine poveren iz NDH; kapetan d-r Adalbert Proschko, pomoćnik oficira, u civilu policijski komesar; Sonderfuehrer Lorenz Apold, Volksdeutscher iz Ptuj, raniji pripadnik Ast-a Salzburg, a zatim Nest-a Graz, odakle je obavestajno radio prema Jugoslaviji, u Nest-u dodeljen referatu I H; Sonderfuehrer Hugo Steinwender, takođe od pre rata obavestajno aktivan za Abwehr prema Jugoslaviji, dodeljen referatu I H; Sonderfuehrer Kari Likar, živio pre rata u Jugoslaviji, a mobilisan tek 1941 godine, u vezi sa nemačkim napadom. U toku vremena pridobili su Abwehr-ovoj ustanovi u Zagrebu i drugi oficiri, o kojima će još biti reči.

Mada upravo nije imala samostalnog referata I i, Abwehr-ova ustanova u Zagrebu imala je ekipu radiotelegrafista i ustrojila je odmah svoju stanicu, koja je dobila konspirativno ime »Adam«. Kao što se vidi, drželi su se utvrđenog običaja, kamuflažni naziv radio-stanice odgovarao je na elu da njegovo po etno slovo bude ravno po etnom slovu naziva mesta u kome se stanica nalazi (Agram — Adam).

Organizaciona struktura Nest-a Zagreb obuhvatala je, prema rečenome, referat I H, koji je bio nadležan i za radio-stanicu, dok nije ustrojen posebni referat za tehničke veze. Referat III bio je podeljen na referate III C i III F. Kao što je poznato iz opšte šeme Abwehr-a, referat III C imao je zadatak proveravanja i kontraobavestajnog rada u odnosu na civilna lica i ustanove, a referat III F je bio kontraobavestajni referat za borbu protiv aktivnih neprijatelja.

Do septembra 1941 godine zadaci Nest-a Zagreb odgovarali su tadašnjem položaju u NDH. Oni su se sastojali:

ABWEHR U ZAGREBU

Abwehr je ustrojio u Zagrebu svoj centar za NDH. Kratko vreme podređen Ast-u Beograd, ovaj centar je postao zatim „Ratna organizacija“, a posle toga Ast za NDH, sa mnogobrojnim osobljem. Na čelu referata III C Ast-a Zagreb nalazio se major Wilhelm, von Oswald (levo). Jedan od najagilnijih pripadnika referata I H bio je Sonderführer Lorenz Apold (desno)

u prikupljanju podataka o situaciji na teritoriji nove države i o licima i zbivanjima koja bi mogla predstavljati protivnike ili ugrožavati interese Wehrmacht-a i vojne interese Tre eg Reich-a;

u posmatranju razvoja izgradnje aparata — specijalno vojnog — NDH pod ustaškim režimom;

u obaveštajnom radu prema gerilskim grupama koje su, posle sloma stare Jugoslavije, mestimi no još pružale lokalni otpor;

u borbi protiv obaveštajnih službi zapadnih saveznika u Hrvatskoj;

u pružanju pomo i organizovanju vojnoobaveštajne službe oružanih snaga NDH.

Referat I H Nest-a Zagreb bavio se specijalno prvim dvema od navedenih kompleksa. Referat III C radio je na izgradnji obaveštajne službe u državnom aparatu NDH i ispitivao je političke poglede pripadnika vlade, državnog aparata i domobranstva, kao i ustaških jedinica, sa stanovništva kontrašpijunaže, sa ciljem da sprečava prodiranja stranih obaveštajnih službi u institucije NDH. On je držao pod kontrolom telefonski meunarodni promet i kontrolisao izdavanje dozvola za putovanje u inostranstvo, zbog čega je stajao u vezi sa vojnim nadležstvom za propusnice (Durchlasscheinstelle der Wehrmacht). Referat III F, najzad, tragao je za linijama obaveštajnih službi zapadnih saveznika i za ostacima stare jugoslovenske obaveštajne službe, a u saradnji sa referatom I H obrađivao je i pitanje etničkih grupa. Sa agenturom su ova tri referata opštila preko svojih Stadtbureau-a, o kojima se još bitno reči.

Naposletku treba pomenuti da je Nest ustrojio ustanovu »isturenog Abwehr-ovog oficira« (Vorgesobener Abwehr-offizier — VAO) u Sarajevu.

Septembra 1941 godine izvršena je prva reorganizacija Abwehr-ovog centra u Zagrebu, pretvaranjem dotadašnjeg Nest-a u tzv. Kriegsorganisation, skraćeno: KO, to jest u onaj oblik Abwehr-ovog nadležstva koji je bio uobičajen u Abwehr-ovom radu u neutralnim zemljama i u zemljama tabora Osovine. Samim tim su prekinute dotadašnje hijerarhijske veze prema Ast-u Beograd, a umanjen je i uticaj koji je dotle na poslovanje centra u Zagrebu vršio Ast Be. »Kriegsorganisation Agram« bila je neposredno podređena

Amt-u Ausland/Abwehr. U disciplinskom pogledu nad njom je vršio nadzor Nemački general u Hrvatskoj. Ipak je i dalje održavana veza između u ovog reorganizovanog Abwehr-ovog nadležstva u Zagrebu i Ast-a Be, a isto tako je ono vršilo uzajamnu razmenu obavještenja i koordinaciju rada sa Ast-om Beograd na onim sektorima na kojima se delatnost dodirivala. Tipična posledica pretvaranja Nest-a u KO jeste povlačenje naloga, izdatog svojevremeno Sonderführer-u Apold-u, u pogledu stvaranja mreže prema Italiji u italijanskom okupacionom području i osnovice za obavestajni rad prema Bliskom Istoku. Ta pitanja želio je Ast Be da drži pod sopstvenom kontrolom.

Od leta 1941 godine pojavio se, međutim, novi protivnik, koji je u sve veštoj meri počeo da privlači pažnju Abwehr-a u NDH, da bi je, najzad, gotovo u potpunosti apsorbovao. To je bio pokret narodnog oslobođenja, ustanak masovni koji je ubrzo prerastao u široku opštenarodnu borbu protiv okupatora i njegovih saradnika. Pokazalo se da su prvobitne pretpostavke, prvobitno verovanje da će teritorija pobedne i raskomadane Jugoslavije biti, uglavnom, mirna i bez naročitih problema, bile pogrešne, vešto da se tu, štaviše, pojavio neprijatelj koji je pred nemački vojni obavestajni aparat postavljao sve teže i složenije zadatke.

Tako je uskoro došlo do izgradnje i proširenja Kriegsorganisation u Zagrebu pojačavanjem njenog personalnog sastava, stvaranjem novih referata u njenome okviru i izgradnjom mnoštva ispostava i isturenih obavestajnih uporišta.

Obrazovani su referati III H i III Wi. Prvi od njih, pod rukovodstvom kapetana Boehnke-a, imao je zadatak da suzbija delatnost protivničke obavestajne službe u redovima suvozemne vojske. Koordiniraju i svoju delatnost sa referatom III C, referat III H je održavao blisku vezu sa Ič-službom operativnih jedinica. Novi referat III Wi sarađivao je sa trgovinskim odeljenjem nemačkog poslanstva u Zagrebu i sa Nemačko-hrvatskom trgovinskom komorom, a zadatak mu je bio kontraobavestajno obezbeđivanje privrednih preduzeća, ustanova i objekata. Po ovome svome radu bio je povezan i sa nadležstvom nemačkog vojnoprivrednog oficira (Wehrwirtschaftsoffiziere), koji je zadatak bio da ostvaruje interese ne-

ma ke vojne privrede u NDH, a kome je bio na elu potpu-
kovnik Schardt.

U pogledu terenskih ogranaka zadržan je i proširen »Vorgeschober Abwehroffizier« (VAO) u Sarajevu. Ova je ispostava proširena i personalno i u pogledu svoga delokru-
ga, kao i isturanjem ogranaka. Sem toga su stvorene i nove ispostave, vezane za samu KO, i to u Zemunu (namesto ranijeg Nest-a koji je bio podre en Ast-u Beograd), Banjoj Luci, Biha u i dr., a mnoga obaveštajna uporišta stvarana su prolazno u vezi sa operacijama koje su na teritoriji NDH vodile jedinice Wehrmacht-a protiv partizana.

U toku 1942 godine KO Zagreb je svoju delatnost uve-
liko prilagodila operativnim potrebama Wehrmacht-ovih je-
dinica koje su dejstvovale u NDH. Ona je za pojedine ve e
operacije dodeljivala svoje organe i agente, agenturu je širila
naro ito u onim podru jima koja su bila od operativnog
zna aja, a kada je stvoren štab Zapovednika nema kih trupa
u Hrvatskoj, dodeljen je onamo posebni oficir Abwehr-a za
održavanje veza sa tom komandom. Ipak, kao jedna od teško-
a u prakti kom radu, pogotovu s obzirom na specifi ni ka-
rakter vojnih operacija protiv veoma pokretnih snaga NOP-a,
ispoljila se nedovoljna veza izme u informativne službe KO
i operativnih jedinica, pošto su izveštaji Abwehr-ove agen-
ture uglavnom tekli prvo prema Zagrebu, a odatle ih je KO
upu ivala komandama odgovaraju ih Wehrmacht-ovih je-
dinica.

Krajem 1942 godine pretvorena je KO u Ast. Njegov slu-
žbeni naziv glasio je do marta 1943 godine »Abwehrstelle
Kroatien in Agram« (Ast za Hrvatsku u Zagrebu), a otada
»Abwehrstelle Agram«.

Naporedno sa ovim promenama sprovedeno je i dalje
personalno i organizacisko proširenje Abwehr-ove ustanove.
Referati I i III KO postali su odeljenjima novoga Ast-a. Oni
su personalno poja ani, a u njihovom okviru stvoreni su i
novi referati. Sem toga je obrazovano i odeljenje II, koje je
u Ast-u zauzelo poseban položaj.

Razlog ovom proširenju bio je razvoj vojne situacije,
koju je karakterisalo ogromno snaženje NOP-a, skop ano sa
formiranjem velikih operativnih jedinica Narodnooslobodi-
la ke vojske, stvaranjem znatnih oslobo enih teritorija i

postepenim pretvaranjem najvećeg dela teritorije NDH u bojište.

Dotadašnji rukovodilac KO, potpukovnik Paul Schaefer, postao je šefom Ast-a. Posle njegove smrti, marta 1943 godine, nasledio ga je potpukovnik Erich Klinkmueller, a ve maja je ovoga zamenio potpukovnik Erich von Lasser, koji je ostao na elu Ast-a do proleća 1944 godine. A utant šefa Ast-a bio je major Bernhard, koji je vršio i ulogu »Buerooffizier-a«, to jest rukovodioca kancelarija.

Na elu odeljenja I postavljen je potpukovnik Hemprich. U okviru toga odeljenja, referat I H poveren je kapetanu Fritz-u Junge-u;, a kao pomoćni oficiri radili su u referatu kapetan d-r Otto, ranije pripadnik Ast-a Prag, neko vreme kapetan Oskar Bukwich i Sonderfuehrer Lorenz Apold. Referat I i vodio je poručnik Sieber, kao šef Ast-ove službe veze odnosno radio-službe. Referat je obuhvatao veći broj radiotelegrafista, koji su povremeno upućivani i Ast-ovim ograncima ili, po potrebi, slati na teren. Naziv radio-stanice Ast-a, koja je prešla u nadležnost ovoga referata, promenjen je od »Adam« u »Ambra«. Inače je i ovaj referat, kao i ostali radio-tehnički centri pri Abwehr-ovim ustanovama na Jugoistoku, bio povezan sa rukovodnim radio-centrom Abwehr-a pri Ast-u Be (Abwehrfunkleitstelle, skraćeno: Afulei), koji je predstavljao, sa svojim radio-stanicama, centralnu radio-tehničku ustanovu za Abwehr-ovu radio službu na teritoriji jugoistočne i južne Evrope.

Novoformirano odeljenje II vodio je kapetan, kasniji major Otto May (pseudonim »Modrinjak«). To je odeljenje zbog svojih specifičnih zadataka u okviru Ast-a (organizovanje i sprovođenje sabotaža, diverzija, delatnosti diverzantskih trupova itd.) dejstvovalo manje-više samostalno. Bilo je vezano za Ast Be, koji je u pogledu delatnosti Abwehr-a po liniji II na Balkanu bio centralna ustanova. Kapetan May je došao iz SSSR, gde se, do premeštaja u Jugoslaviju, istakao u organizovanju dobrovoljnih formacija na Krimu i Kavkazu. Njegov saradnik bio je poručnik Adler.

Na elu odeljenja III došao je major Gebhardt, koji je u isto vreme vodio i referat III Wi. U okviru toga odeljenja rukovodio je referatom III C kapetan Wilhelm von Oswald, koji su pomoćni oficiri bili kapetani d-r Rudolf Wagner i Alfons von Gellinek. Referat III F vodio je kapetan d-r Leo

Glombik, ranije u Ast-u Prag. Njegovi su pomoćni oficiri bili poručnik Hartinger (kasnije izvesno vreme i šef referata) i poručnik Franz Hafner (pseudonim »d-r Hudec«), Referat III H ostao je pod rukovodstvom kapetana Boehnke-a, kome su pomagali, kao pomoćni oficiri, kapetani d-r Rudolf Wagner i Alfons von Gellinek. Wagner je kasnije nasledio Boehnke-a na čelu referata.

Odeljenju III priključena je Durchlasscheinstelle, a isto tako i ispostava bez cenzurne ustanove za inostranu poštu (Auslandsbriefpruefstelle), koja je delovala u Zagrebu. Na čelu prve od ove dve specijalne ustanove nalazio se major Panse, a posle njega major Oellsner, sa pomoćnikom kapetanom Pauke-om. Cenzurnu ustanovu vodio je major Bernhardt, pored svoje dužnosti a utanta i rukovodioca kancelarije Ast-a.

Sva tri Stadtbuero-a (I H, III C i III F) ostala su i dalje, proširivši i pojačavši svoju agenturnu delatnost.

U ovom sastavu je Ast Zagreb funkcinisao do jeseni 1943 godine. Tada je, u vezi sa reorganizacijom celokupnog sklopa Abwehr-ovih ustanova na području okupirane jugoistočne Evrope, otpočela njegova postepena likvidacija, uz napredno formiranje Abwehr-ovih frontnih ustanova. Rasformiranje Ast-a Zagreb vršeno je po etapama i trajalo je nekoliko meseci, uz istovremeno obrazovanje novih organizacijskih oblika. Reorganizacijom je postignuto bliže i neposredno vezivanje Abwehr-ovog aparata za operativne jedinice Wehrmacht-a.

U pogledu unutrašnjeg rada Ast-a ilustrativna je naredba koju je o tome izdao rukovodilac odeljenja I, potporučnik Hemprich, avgusta 1943 godine. Prema njoj je sveukupna korespondencija odeljenja, uključujući i radiograme, imala da bude podnesena rukovodiocu na potpis. U njegovom odsustvu potpisivao je njegov zamenik, po ovlašćenju. U zaglavlju korespondencije trebalo je označiti utvrđenom šifrom koji referent ili saradnik obrađuje dotični predmet. Sve službene zabeleške referenata imale su biti podnesene rukovodiocu odeljenja radi uzimanja na znanje i donošenja odluke o njihovom eventualnom podnošenju šefu Ast-a. Referenti koji su u službeno vreme napuštali kancelariju bili su dužni da određenom oficiru jave koliko će otprilike biti van zgrade i gde će se zadržavati, kako bi se u hitnim slučajevima

vima mogao sa njima odmah uspostaviti dodir. Ako je referent otišao na sastanak sa agentom ili na konferenciju sa kakvim drugim nadležtvom, morao je to saopštiti rukovodiocu odeljenja, da bi mu ovaj mogao eventualno dati potrebna uputstva ili naloge. Sve ostalo osoblje odeljenja — sa izuzetkom referata I i — imalo se pri napuštanju zgrade i pri povratku javljati odre enom oficiru. Posebno odre ena sekretarica vodila je rokovnik. Referenti su bili dužni da se stara ju da u ovaj rokovnik budu uneseni svi rokovi iz njihovog delokruga. Nedeljno jedared referenti su podnosili odre enom oficiru kratak izveštaj o delatnosti u protekloj nedelji, koji je imao da obuhvati sve predmete koje su u tome periodu završili.

U pogledu organizacije Ast-a Zagreb, zna ajno je mišljenje ma arskog obaveštajnog organa d-ra. Janos-a Marty-ja, jednog od najistaknutijih pripadnika ma arske obaveštajne službe prema NDH, koji je blisko sara ivao sa Ast-om i sa drugim nema kim obaveštajnim ustanovama u Zagrebu. Marty je, pre svega, sam bio nesumnjivo stru njak za obaveštajni rad. Njegov dodir sa Ast-om omogu io mu je da upozna njegovu unutrašnju organizaciju i na in rada. Utoliko više njegovome sudu o Ast-u treba priznati karakter stru noga mišljenja. Prema glavnom agentu policiskog atašea Helm-a, Kurtu Koppel-u, sa kojim je održavao tesne veze, Marty nije krio svoje u enje nad mo nim Ast-ovim aparatom. On je tvrdio da celokupni centralni aparati bivše austro-ugarske vojne obaveštajne službe u Prvome svetskom ratu — tzv. Evidenzbuero generalštaba — nije imao ni upola toliko službenika koliko ih ima zagreba ki Ast. Prema mišljenju Marty-ja Ast-ov je metod rada bio »tako sjajno hiperorganizovan da apsolutno mora podbaciti«. Naro ito je primetio da Ast-ovom aparatu nedostaje pripadnika koji poznaju zemlju, ljude i mentalitet koji vlada na podru ju njihove delatnosti.

b) Delatnost i agentura

Delatnost Abwehr-ovoga nadležstva u Zagrebu, bez obzira na promene u nazivu i unutrašnjoj organizaciji, kretala se u pravcu koji je bio odre en samim razvojem prilika u NDH, a koje su u dosadašnjem izlaganju ve ukratko obele-

žene. Od oblasti za koju su 1941 godine Abwehr-ovi rukovodioci smatrali da će biti relativno mirna, na periferiji evropskog ratnog zbivanja, područje Paveli i sve države se vrlo brzo razvilo u teritoriju kojoj je nemačka vojna obavještajna služba morala pokloniti najveću pažnju. Posao našeg i svih drugih predratnih protivničkih obavještajnih linija i ostataka stare jugoslovenske obavještajne službe, kao i ostali zadaci kojima se Abwehr upravo bavio u NDH — uključujući i posmatranje razvoja izgradnje ustaškoga civilnog i vojnog aparata — ubrzo su bili potisnuti isto ofanzivno-obavještajnim zadacima, koji su zauzeli najveći i dio delatnosti KO i Ast-a u Zagrebu. Objekti prema kojima se usredsredila delatnost razgranatog Abwehr-ovog aparata bili su ovi:

— Narodni ustanak u svima svojim pojavnim oblicima. U pojedinosti: vojnoobavještajni rad prema partizanskim formacijama i jedinicama NOV, pri čemu je obrađena pažnja na njihovu organizaciju i ustrojstvo, njihov rukovodni kadar, kretanje, vođene ili nameravane operacije, snabdevanje, spremu i naoružanje itd.; zatim rad protiv terenskih organizacija NOP-a, njegovih pozadinskih ogranaka i veza, njegove obavještajne službe, kurirskih puteva, javki itd.;

— Organizacija DM i etničke grupe. Mada su etnici ubrzo postali saveznicima okupatora u njegovoj borbi protiv NOP-a, ipak je prema njima vladalo u nemačkoj obavještajnoj službi nepoverenje zbog njihovih veza sa zapadnim silama. Pretpostavljalo se da bi etnici mogli preko noći prestatiti od saveznika protivnicima, čim bi se na teritoriji NDH iskrcale jedinice britanske ili američke vojske. Ovo dvojstvo — koje se izražavalo, s jedne strane, u saradnji sa etnicima i njihovom pomaganju, a, s druge, u njihovom posmatranju uz pretpostavku da su u pitanju potencijalni neprijatelji — daje ovom pravcu Abwehr-ove delatnosti specijalan vid;

— Ustaška država sa svima svojim organizacijskim oblicima i svojim političkim sklopom. U ovome su za Abwehr bili od važnosti naročito domobranstvo, ustaška organizacija, a isto tako i vlada i političko-upravno rukovodstvo NDH. Ovamo dolazi i posmatranje svih političkih zbivanja, snaga i struja koje su se ispoljavale u Paveli i u vojnoj »fiktivnoj državi«;

•— Kontraobaveštajna delatnost protiv saveznih linija na teritoriji NDH, koje su se pojavljivale u svakome od tri napred pobrojana kompleksa, a i mimo njih;

— Obaveštajna delatnost prema zemljama u taboru Osovine (Italija, Maarska, Bugarska), neutralnim zemljama (Turska, Švajcarska) i protivnim teritorijama odnosno zemljama pod kontrolom zapadnih saveznika. Isto tako i aktivni rad protiv saveznih obaveštajnih službi u tim zemljama i oblastima. Pri ovome je teritorija NDH služila kao polazna baza odakle je ova delatnost sprovedena;

— Organizovanje diverzantske delatnosti i direktnih borbenih akcija protiv NOP-a, bilo sopstvenim formacijama, bilo uz organizovanje grupa sa mesnim stanovništvom.

Osnovu za ovaj široki dijapazon rada predstavljala je živa agenturna delatnost. Razgranjavanje agenture u svima pravcima, u svima grupama i slojevima stanovništva bilo je zadatak kome se Abwehr-ov centar u Zagrebu sa svojim terenskim ograncima naročito intenzivno posvetio¹.

Uz to treba istaći i činjenicu da je čeli taj veoma obimni rad u pogledu svoga unutrašnjeg ustrojstva i svoje sistematike bio vrlo dobro zakonspirisan. Iako su u Zagrebu postojali Stadtbuero-i, preko kojih je Abwehr opštio sa mnoštvom svojih agenata, ipak njihovo ustrojstvo, njihova povezanost u sklopu Abwehr-a i obim njihovoga rada nisu bili poznati, naprimera, čak ni policiskom atašeu, koji je i sam stalno saradivao i menjao obaveštenja sa KO i, kasnije, sa Ast-om Zagreb.

Kao tipičan može se za ovu situaciju navesti izveštaj koji je podneo najbolje informisani agent policiskog atašea, Kurt Koppel, o Stadtbuero-u Ast-a koji je vodio u Zagrebu Georg Gross, poznat pod svojim pseudonimom »d-r Jerger«. Pre svega, Koppel nije znao pravo Gross-ovo ime, već jedino njegov pseudonim. Drugo, obaveštenje o njemu dobio je preko policiske obaveštajne službe NDH, čiji mu je jedan funkcioner javio da izmeću »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost« NDH i »d-ra Jerger-a« postoji sporazum o nabavci kratkotalasnih emisionih stanica za agente Ravsigura koji bi delovali i za obaveštajnu službu NDH i za

»Jerger-a«. O organizaciji Gross-ovog Stadtbuero-a, o njegovoj ulozi u Abwehr-ovoj organizaciji, o hijerarhiskim vezama Abwehr-ovih ustanova itd., policiski ataše nije imao uopšte jasnu sliku. Štaviše, ni organ policiskog atašea Schumacher — i sam Volksdeutscher kao i Gross — ne zna ništa bliže o Gross-ovoj delatnosti, mada mu zna pravo ime, pa čak i lično poznaje njegove srodnike. U svome izveštaju o Gross-u, Schumacher navodi kako pretpostavlja da Jerger radi za neki Ast, ali kako ne veruje da radi za Ast Zagreb. Ova je napomena utoliko zanimljivija, što u vreme kada je Schumacher izradio svoju zabelešku zagreba ki Ast više nije postojao, jer je već bio preformiran u frontne ustanove. To znači da je i reorganizacija Ast-a krajem 1943 godine bila izvršena tako konspirativno da njen obim i njen karakter nisu pali u oči organima Sipo i SD-a.

Sve ovo, mada s jedne strane nesumnjivo dokazuje da je Abwehr radio uz najveću konspirativnost, isto tako baca blagotvornu svetlost na odnose između njega i aparata RSHA. Aparat RSHA bi, svakako, da je bio malo više zainteresovan, imao mogućnost da na pogodan način sazna nešto više o ustrojstvu Abwehr-ovog aparata sa kojim je svakodnevno saradivao.

Konspirativnost Ast-ovog rada i želja da se usavrše i dopune primenjene metode održavanja tajnosti korišćenjem svih iskustava mogu se sagledati i iz ankete koju je, septembra 1943 godine, Ast Zagreb sproveo u krugu svojih pripadnika, i to specijalno rukovodilaca svojih ispostava. U vezi s tom anketom upućen je ispostavam upitnik kojim se traži informacija kakva obaveštajna sredstva stoje agentima na raspolaganju. Upitnik nabroja: radio-aparat, sopstvenu radio-stanicu, telefon, telegram, pismo, štampu (listine i oglase), kurire, golube i ostalo. Dalje, upitnik traži odgovor na pitanje kojoj se vrsti šifriranja daje prednost, navode i u detaljima pojedine šifre i metode njihove upotrebe, a zahtevaju i o svemu tome podrobno izjašnjavaње. Ostala pitanja obuhvataju umerenost specijalnih kodova za pojedine agente, upotrebu naročito kamufliranih naime za prenošenje vesti, kao, naprimer, specijalnog rasporeda žica u tkaninama, i slično. Na kraju se traži da se rukovodiocu Ast-a podnesu mišljenja i predlozi iz oblasti šifriranog i kamufliranog prenoše-

nja obaveštenja. Pritom se naglašava da se o ekuju mnogostrane sugestije.

Agentura Ast-a Zagreb, odnosno Abwehr-ovih nadležstava koja su mu u Zagrebu prethodila, bila je izgrađena prema već poznatim naletima, Abwehr-ovog agenturnog rada. Ona se prostirala u svim pravcima prema kojima je Abwehr organizovao svoju obavestajnu delatnost u NDH. Vrhuju i iz svih krugova stanovništva, Ast se držao kriterijuma da li ta lica mogu ma u emu doprineti upotpunjavanju informacija bilo u kojoj od oblasti ili grana delatnosti koje su ulazile u delokrug Ast-ovog rada. Agenti su dobijali nadimak ili broj po kome su se vodili — a da za to nisu morali znati —, tako da se njihovo ime u izveštajima i korespondenciji nije pojavljivalo.

Sistem nagrada imanja je bio različit. Bilo je agenata koji su radili besplatno, drugima su naknada imani stvarni izdaci u inženjerskoj službi Ast-a i njegovih ogranaka. Bilo ih je sa stalnim mesečnim platama ili sa nagradom od slušajnika i obavljeno posla. Neki su pomagani izvesnim davanjima u materijalu ili uslugama. O svim izdacima u pogledu agenture vodio je jedan poseban intendant Ast-a (Zahlmeister). Izdatke za agenturu trebalo je pravdati, a terenski ogranci su za nagradu svoje agenture dobijali od Ast-a predjedmove, koji su dopunjavani do određene visine im bi se smanjili usled isplata agentima.

Neki od agenata su preuzimani i u službu Abwehr-a kao tumači, a prema lokalnoj potrebi dodatnog Ast-ovog ogranka. Naravno zaslužni stalni agenti dobijali su i posebne povremene nagrade, naprimera o Božiću ili slinim zgodama.

Godine 1943 zaveo je Ast na svoje području kratice za klasifikaciju pouzdanosti pojedinih agenata. Po njim je trebalo podeliti agente u pet kategorija, i to: »na proveravanju«, »proveren«, »pouzdan«, »dugo pouzdan« i »poverljiv«. Ove su kategorije obeležene brojevima od 1 do 5, koje je trebalo upotrebljavati prilikom izveštavanja. Tako bi ogranci imali Ast-u da javljaju, prilikom prenošenja obavestjenja koja bi primali od agenture, u koju od pet kategorija potpada agent im se izveštaj prenosio. To se označavalo u praksi vršilo time što je broj te kategorije stavljen ispred

šifre agenta (naprimer »2 VM Leo«, što zna i da je obavještenje predao agent »Leo« koji je »proveren«).

Agenti Abwehr-ovog aparata u NDH bili su vezani za samu centralnu ustanovu u Zagrebu ili za neki od njenih ogranaka. Dešavalo bi se, me utim, esto da zagreba ki centar uputi svoje agente neposredno na teren, drže i ih i dalje direktno na vezi ili predaju i ih tamošnjem lokalnom centru, što je zavisilo od prirode zadatka ili od konkretne celishodnosti. Normalno su agenti pismeno ili usmeno predavali svoje izveštaje Ast-u ili njegovom ogranku. Me utim, bilo je i agenata snabdevenih radio-stanicama, a zbog specijalnih lokalnih prilika, naro ito na partizanskim područjima u severnoj Bosni, upotrebljavano je i prenošenje agent-skih izveštaja putem goluba-pismonoša, koje bi u tu svrhu agent dobijao od centra za koji bi radio.

U Zagrebu je Nest još 1941 godine formirao za organizovanje agenture i opštenje sa njom svoje Stadtbuero-e, i to po jedan za svaku od linija svoje delatnosti. Tako su postojali posebni Stadtbuero-i referata I H, referata III C i referata III F. Ti su Stadtbuero-i ostali nedirnuti ak i kada su vršene pramene u organizaciji Abwehr-ove ustanove u Zagrebu. Oni su funkcionisali i u sastavu Kriegsorganisation Agram, a prešli su i u sastav Ast-a.

Stadtbuero I H vodio je Volksdeutscher Hans Georg Gross, koji se služio pseudonimom »d-r Jerger«. Tobožnje zanimanje bilo mu je »novinar i kompozitor«. Gross je dugo vremena živeo u Austriji, a u službi nema ke špijunaže stupio je još nekoliko godina pre rata. Izvesno vreme bio je »putuju i u itelj« nema ke nacionalne manjine u Jugoslaviji. »Kulturbund« je, radi prosvetnog rada me u svojim lanovima, a pošto nije bio u mogu nosti da svugde osniva škole ili stalne prosvetne kurseve i ustanove, angažovao izvestan broj ovakvih »putuju ih u itelja«. Ovi su obilazili mesta nastanjena Volksdeutscher-ima, držali tu predavanja, organizovali kulturno-prosvetne kružoke i vodili, u prvome redu tim putem, propagandu za »Kulturbund« i njegove ciljeve me u pripadnicima manjine. Razume se da je ova legalna delatnost bila vrlo zgodna kamuflaža za obavestajni rad, pošto je dala dobar povod za stalno kretanje terenom i održavanje veze sa velikim brojem lica. Stoga je Gross i svoje predratno zanimanje putuju eg u itelja iskoristio za

vršenje zadataka obaveštajne prirode. Kasnije je prešao u Beograd, gde se pojavio kao novinar, što mu je tako e davalo mogućnost neupadljivog putovanja zemljom i kretanja svima krajevima, a uz to omogućavalo i dodire sa licima koja su bila važna za nemačku obaveštajnu službu. Uoči napada na Jugoslaviju, Gross je — kako izgleda — prešao u Austriju i odatle se vratio u Zagreb, zajedno sa ostalim pripadnicima Abwehr-a koji su došli da tu formiraju Abwehr-ovu ustanovu.

Za sve vreme okupacije i postojanja NDH, Gross je bio jedan od najaktivnijih Abwehr-ovih organa u Zagrebu, naročito kao organizator i rukovodilac agenture po liniji I. Poznato je da je za njega i njegov Stadtbuero bilo vezano preko 40 agenata, koji su za svoj rad nagrađivani u novcu ili naturi. Međutim, vrlo verovatno je taj broj bio i veći.

Mada je Stadtbuero I H odnosno Gross radio kao organ referata I H Nest-a, odnosno Kriegsorganisation Agram, odnosno Ast-a Zagreb, ipak se njegovim informacijama koristio i posebni ogranak Abwehr-a, vezan neposredno¹ za Ast Be, kojim je u Zagrebu upravljao major Leopold Benesch. O uspešnosti Gross-ovog rada govori činjenica da je Benesch taj rad svome glavnome agentu i rezidentu u Zagrebu, Duri Medvedu, istakao kao uzor prema kome bi trebalo da organizuje obaveštajnu mrežu.

Rad i agentura Stadtbuero-a I H obuhvatali su celu teritoriju NDH. Štaviše, Gross je agente vezane za njega upućivao po određenim zadacima na teren, i to s tim da se oni tamo zadrže duže vreme i obrazuju nove mreže. Ove bi, zatim, pogodnim putem bile vezane za Stadtbuero odnosno »Jergger-a«, ili za kakav Ast-ov ogranak na terenu.

U Zagrebu je Gross držao na vezi i broj lica i iz političkih krugova i iz redova rukovodilaca domobranstva. Tako je sa njim bio povezan domobranski pukovnik Mirko Andrović, zatim pukovnik Antun Galzigna, pa i komandant vazduhoplovstva NDH, Vladimir Kren. Među političarima je Gross održavao obaveštajne veze naročito sa krajnjim desničarima, kao s profesorom Stjepanom Burom, profesorom Jurjem Veselićem i drugima.

Stadtbuero referata III C vodio je Willibald Kanig, rodom iz Graz-a, po zanimanju prvobitno keiser. Kanig se služio pseudonimom »Ratimir«, a bio je istovremeno i

STADTBUERO-i: AST-a ZAGREB

Za opštenje sa svojom agenturom, ustanova Abwehr-a u Zagrebu formirala je svoje Stadtbuero-e. Njih su ustrojili referati I H, III C i III F. Rukovodi'illac Stadtbuero-a III F bio je Theodor Spitzer (levo), a najvažnija saradnica mu je bila njegova sekretarica Helmtraut Krones (u sredini). Stadtbuero III C vodio je Willibald Kanig, predratni Abwehr-ov agent (desno)

Haupt-V-Mann toga referata. I on je predratni Abwehr-ov agent.

Kanig je vršio vrbovanje li no i preko svojih važnijih agenata. Raspolagao je izvesnom lokalnom stalnom agenturom koja je upotrebljavana za proveravanje podataka o licima koja su bila nameštena u nema kim vojnim ustanovama kao civilni službenici. Isto su tako preko te agenture proveravana i lica za koja bi se referat III C u svome delokrugu interesovao.

Stadtbuero referata III F vodio je Theodor Spitzer, koji je u isto vreme bio i Haupt-V-Mann toga referata, a raspolagao je naro ito mnogim vezama me u domobranskim i ustaškim oficirima. Izme u ostaloga bio je u vezi i sa »vojskovo om« NDH, Slavkom Kvaternikom. Spitzer se služio pseudonimom »d-r Berger«, »d-r Karl Bergmann«, »Žiga« i drugim. Me u njegovim agentima bio je velik broj nameštenika ustaške policije. On je dobro poznavao Zagreb jer je još pre rata tu živeo bave i se trgova kim poslovima.

Kao austro-ugarski oficir iz Prvog svetskog rata, Spitzer je za svoj zadatak bio naro ito kvalifikovan, jer mu je tu njegova prošlost davala i mogu nost da svoj obaveštajni rad proširi me u nekadašnje austro-ugarske oficire koji su u NDH zauzimali važne vojne i upravne položaje. Vezu prema ustaškoj policiji Spitzer je održavao preko Jose Rukavine, koji mu je i uputio pomenute bivše ustaške policijske službenike na vezu.

U Stadtbuero-u III F bila je najvažnija li nost, kao lice Spitzer-ovog naro itog poverenja, sekretarica Helmtraut Kro-nes, studentkinja iz Graz-a. U Spitzer-ovom odsustvu primala je ona agente, davala im uputstva, i uopšte je bila upu ena u celokupni obaveštajni rad Stadtbuero-a.

Svoju agenturnu delatnost je Nest-KO-Ast Zagreb obavljao, dakle, i preko agenata koji su bili neposredno* vezani za pojedine njegove pripadnike, i preko mreže sa kojom je dodir održavan preko Stadtbuero-a. Agentima se, uopšte uzev, diirigovalo ovim drugim putem. Oficiri Abwehr-a ili njegovi drugi pripadnici održavali su li no na vezi mahom jedino naro ito kvalifikovane agente, a sami su održavali dodir i sa svojim informatorima u okviru društvene špijunaže koju su obavljali. Naravno da su dolazili esto u neposredan dodir i sa širom agenturom koja je bila vezana za

Stadtbuero-e, pošto je ova, izme u ostaloga, baš služila da se neupadljivo sastaju Abwehr-ovi oficiri za agenturom. Agenti koji su bili na višim položajima u upravi NDH ili koji su pripadali visokom građanskom društvu nisu dovođeni u Stadtbuero. Ako sa njima ne bi održavali vezu oficiri Abwehr-a, rukovodioci Stadtbuero-a bi to činili u vidu i u okviru društvenoga dodira.

Agentura Ast-a Zagreb bila je veoma rasprostranjena. Praktički nije moguće da se ona u potpunosti obradi u okviru ove studije. Iz razgranate poznate delatnosti zagrebačke Abwehr-ove ustanove mogu se ovde obraditi samo glavna lica agenture, pojedini tipovi ni slučajevito agenturne delatnosti i naročito karakteristične forme preko kojih se razvijao agenturni rad.

*

Jedan od najagilnijih agenata referata I H bio je Branko Boli, koji se služio pseudonimima »Horvat« i »d-r Herzeg«. Njega je privedo nemačka obavestajna služba odnosno Abwehr-u u Zagrebu Marijan Dolanski, predratni nemački agent, koji je za vreme NDH bio reaktiviran u Pavelićevo vojno vazduhoplovstvo. Ovaj je Boli predao na vezu Sonderführer-u Apold-u, koji ga je zavrbovao, a zatim je Boli preuzeo na vezu Gross.

Branko Boli bio je rodom iz Podravske Slatine i završio je podoficirsku školu u Beogradu. Služio je u Vardždinu, a 1934 godine je napustio vojnu službu i otada radio kao privatni službenik. Za vreme svoga službovanja kao jugoslavenski podoficir, on je bio po kazni premeštan, a jednom prilikom i osuđen na mesec dana zatvora, navodno zbog političkih izjava.

Po etapu aktivne delatnosti Boli je za tadašnju Kriegsgesellschaft Abwehr-a u Zagrebu pada u period kraja 1941 i početka 1942 godine. On je tada upućen da izgradi mrežu u Bosni i Slavoniji, duž Save, sa zadatkom da pribavi tim putem osnovni obavestajni materijal za pripremanje vojne operacije. Boli je svoj zadatak mogao sprovesti utoliko lakše što je bio od ranije povezan i sa obavestajnom službom NDH, pa se mogao osloniti i na njene linije.

Obilaze i mesta odakle su mogle biti stvarane obaveštajne linije prema partizanskim teritorijama, prikupljao je Boli materijal za dve Wehrmacht-ove operacije, i to kako za akciju koju je u proleće 1942 godine sprovela »borbena grupa Bader« na području Ozrena i Romanije, tako i — kasnije — za akciju 714 Wehrmacht-ove divizije na području Kozare. U Bosanskom Brodu, Doboju, Tuzli, Maglaju, Zavidovi ima, Zenici, Travniku, Varešu \ Tesli u zavrbovao je Boli, u vezi sa obaveštajnom pripremom akcije generala Bader-a, oko 25 agenata, od kojih su petorica primali stalne nagrade, a ostali samo povremene manje usluge. U svome radu je Boli bio povezan sa Sonderfuehrer-om Apold-om, koji je tako e radio tada na tome terenu.

Maja 1942 godine, kada je Boli prešao na teren Kozare, ostala je u Doboju radio-stanica koju je on tamo bio ustrojio; ona je radila sve do završetka operacija na području Ozrena. Njome su radili drugi pripadnici njegove mreže, koja je održavala vezu sa Abwehr-ovim ustanovama u Zagrebu i Banjoj Luci. Agentura koju je Boli bio formirao na tome sektoru ostala je, po njegovom odlasku na područje Kozare, vezana za Abwehr-ove ustanove u Zagrebu ili Sarajevu.

Obaveštajna priprema za akciju na Kozari poela je marta 1942 godine, kada je referat I H KO Zagreb preko agenture vezane za Gross-a započeo da vrši izviđanja protiv partizana u kraju Sunja—Kostajnica—Biha. Tu je najpre upotrebljen kao agent referata I H Stjepan Jambroši, koga je Boli bio zavrbovao i priveo Gross-u. Kamufliran kao nakupac drva za italijansku vojsku, Jambroši je obilazio ovaj kraj i naročito se zadržavao u području Bihaća. Sem toga je, uoči ofanzive na Kozaru, obrazovan Abwehr-ov Meldekopf u Hrvatskoj Dubici pod rukovodstvom kapetana Gellinek-a, pripadnika KO. Gellinek je dobio dva pomoćnika i radio-stanicu radi održavanja veze sa Zagrebom. Njemu je dodeljen Jambroši, a nešto kasnije i Boli.

U okviru obaveštajne delatnosti toga Meldekopf-a (u njegovom sklopu sarađivali referati I H i III F KO Zagreb) dolazio je na teren i Gross. Gellinek je zbog slabe delatnosti povučen i na njegovo mesto poslat je na taj teren Sonderfuehrer Apold. Meldekopf, koji je Gellinek bio prebacio u Kostajnicu, ostavivši u Dubici Jambroši a kao rezidenta,

Apold je ponovo vratio u prvobitno mesto. Odatle je izgradio mrežu na liniji Dubica—Kostajnica—Sunja—Bosanski Novi—Prijedor—Sanski Most.

Boli ev zadatak je, u toku operacija na Kozari, bio da sara uje u saslušavanju zarobljenih partizana radi obaveštajnog iskorišćavanja podataka koji su tim putem stečeni. Na isti način je tada radio i Jambrošić .

Krajem 1942 godine Ast — koji je u međuvremenu nasledio KO — upućuje Boli a i Jambrošić a u Banju Luku, gde je tada Sonderfuehrer Apold radio na stvaranju Meldekopf-a. Boli je odatle prešao u Bihać, formiraju i tamo Meldekopf koji je najpre bio istureno obaveštajno uporište banjalaca kog Meldekopf-a, a kasnije postao samostalnim ogrankom Ast-a. Jambrošić je upotrebljavan u isto vreme za prikupljanje terenskih obaveštenja na liniji Banja Luka—Prijedor—Kostajnica—Sunja—Sisak. On je tu vrbovao informatore, uvode ih u Abwehr-ovu mrežu.

Kasnije je Jambrošić prebačen u Varaždin, ostavši na vezi Stadtbuero-a I H u Zagrebu. Izgradio je tamo obaveštajnu mrežu koja je bila usmerena prema partizanskoj delatnosti u Hrvatskom Zagorju. Tu su sa njim sarađivali potpredsednik varaždinske opštine Dragutin Mintas i viši gradski šumar Ivić .

Ovde treba pomenuti da su Boli i Jambrošić zavrbovali u proleće 1942 godine Karl-a Grusch-a, rođenog u Beču, koji je bio namešten u jednom tamošnjem kožarskom industrijskom preduzeću, u kome mu je ostao bio suvlasnik. Grusch je preko Boli a povezan sa Gross-om, a zatim i sa Apold-om, za koga je radio u Sunji i okolini. Kasnije je mobilisan u Wehrmacht i dodeljen Ast-u Zagreb, pretvorivši se tako od agenta u službenika ove ustanove. U kasnijem razvoju je Grusch igrao važnu ulogu u okviru delatnosti Abwehr-a II.

Delatnost Boli a i Jambrošić a zanimljiva je iz više razloga i karakteristična za agenturni rad po liniji I H. Pre svega, ona ilustruje kako se delatnost Stadtbuero-a toga referata nije zadržavala samo na primanju agentskih izveštaja i na prenošenju naloga agentima, i kako se njegov rukovodilac, Gross, aktivno bavio upućivanjem agenata na određene terenske sektore i njihovim obilažanjem i kontrolisanjem na samom terenu. Štaviše, i povlačenje kapetana Gellinek-a i

upu ivanje Sonderfuehrer-a Apold-a na njegovo mesto do-
vode se u vezu sa Gross-ovom intervencijom.

Drugo, slu aj Boli —Jambroši pokazuje i na in na koji
su agenti vrbovani. Boli a je priveo Abwehr-u agent koji
se, pošto ga je predao Abwehr-ovom organu, više nije inte-
resovao za njegov dalji rad. Jambroši a je, naprotiv, zavr-
bovao agent Boli , ali je i dalje radio sa njim, iako je i
Jambroši bio povezan neposredno sa Stadtbuero-om.

Zatim, primer ova dva agenta pokazuje da su, prema
svojim sposobnostima, pripadnici Abwehr-ove agenture upu-
ivani i u krajeve u kojima nisu imali ranijih veza. Tom
prilikom su im davani zadaci koji, u ovom slu aju, istovre-
meno pokazuju i uzro nu povezanost Abwehr-ove terenske
delatnosti sa akcijama operativnih Wehrmacht-ovih jedinica.
Najzad, ovde imamo i primer dvojice agenata zavrbovanih
da isklju ivo rade na obaveštajnim zadacima uz stalnu platu,
dok je Karlo Grusch prvobitno bio zavrbovan na taj na in
što mu je Boli preko Gross-a izradio da ne bude regruto-
van u Wehrmacht, a ostao je na svom radnom mestu u
kožari.

Uostalom, tu se može pomenuti da kapetan Alfons von
Gellinek, koji se ovde pojavljuje u vezi sa agenturnom de-
latnoš u Boli a i Jambroši a, pretstavlja slu aj agenta koji
je postao pripadnikom odnosno organom Abwehr-a. Gellinek,
za vreme Prvog svetskog rata austriski oficir, bavio se još
tada obaveštajnom službom. U periodu izme u dva rata ra-
dio je obaveštajno za Nema ku u Jugoslaviji, u kojoj je živeo
kao civilno lice. Aprila 1941 godine, posle sloma stare Jugo-
slavije, Gellinek se obratio Amt-u Ausland/Abwehr molbom
da bude reaktiviran kao obaveštajni oficir sa sedištem u Za-
grebu. Do rešenja te svoje molbe radio je u Zagrebu kao
agent, da bi posle toga, pošto je primljen u Wehrmacht sa
inom kapetana, bio dodeljen Abwehr-ovoj zagreba koj usta-
novi kao stalni pripadnik.

Od mnogobrojnih agenata referata I H, uglavnom pove-
zanih sa Stadtbuero-om Georg-a Gross-a, pomenu emo ovde
samo neke važnije, koji su radili na terenu. Izme u ostalih,
to su bili:

Josef Peter, koji je radio na podru ju Moslavine i Križe-
vaca, prikupljaju i i izveštaje o delatnosti partizana na Kal-

niku. Imao je sopstvenu obaveštajnu mrežu, iji se jedan centar nalazio u Popova i;

Petar Juri , tipograf, zavrbovan je za Gross-a preko d-ra Stjepana Boli a. On je radio obaveštajno protiv partizana u Zagorju;

Stjepan Kavur, pseudonim »Krika«, vezan za Gross-a, bio je raniji policiski službenik u Križevcima. Sa njim je stajala u vezi i —

Ljuba Hoehschmit, pseudonim »Laura«, koju je u Križevcima zavrbovao Josef Peter. Ona je obaveštajno radila protiv partizana u Moslavini i Zagorju;

Stevo Pillauer, trgovac duvanom na veliko iz Hrvatske Kostajnice, bio je kao agent povezan sa Stjepanom Jambrošićem, pa je posle Jambrošićevog odlaska iz Kostajnice sam vodio tamošnju rezidenturu;

Florian Peer, pseudonim »Una«, zidarski majstor, zavrbovan od Branka Boli a za vreme operacija protiv Kozare. U njegovoj kući je bila postavljena radio-stanica. Viša veza najpre mu je bio Stjepan Jambrošić, a kasnije je predat na vezu Meldekopf-u u Banjoj Luci;

Johann Weiss, pseudonim »Bal«, posednik iz Bosanske Kostajnice, bio je zavrbovan u vezi s akcijom na području Kozare. On je imao i svoju mrežu na tom terenu, a bio je povezan sa Jambrošićem i Meldekopf-om u Banjoj Luci;

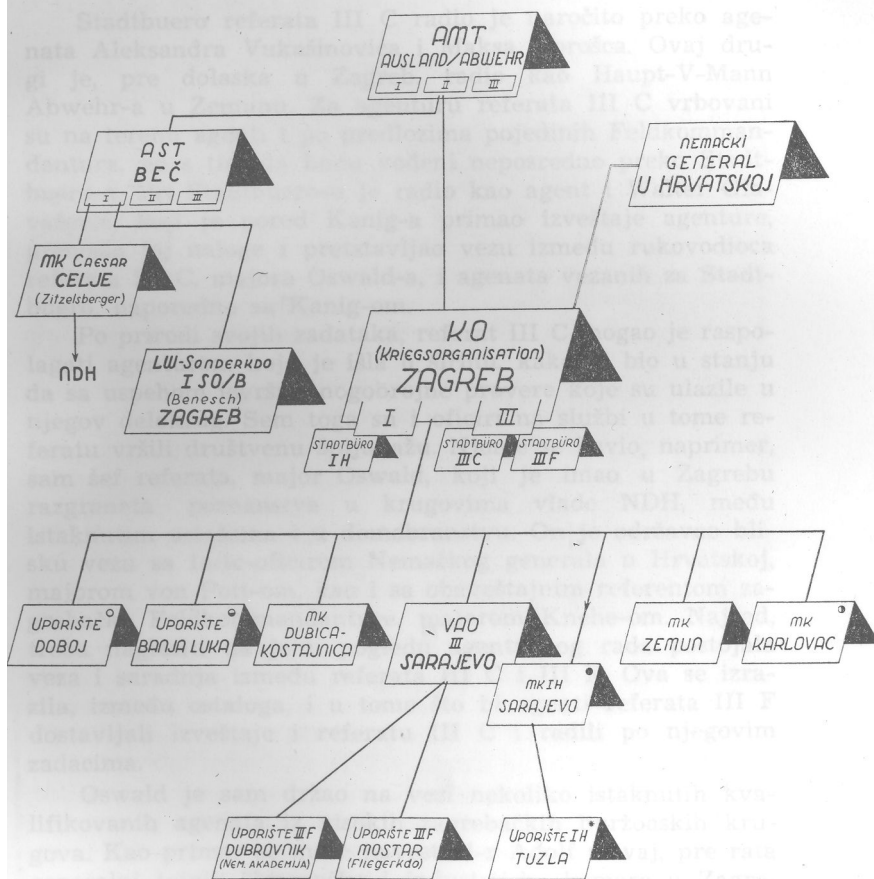
Antun Perni , trgovac i književnik iz Vrgovca, stajao u vezi sa Bolićem, kome je dao podatke o »slobodnim zidarima«, a trebalo je da formira i obaveštajnu mrežu na sektoru severne Dalmacije. Pošto je inače živio u Zagrebu, Perni je davao i podatke o političkim zbivanjima i raspoloženju. Bolić ga je kasnije povezo neposredno sa Gross-om;

Aleksander Ceraj, privatni inženjer, ponudio se 1943. godine za službu nemačkoj Upravi rada (Arbeitsamt) u Zagrebu. Ova ga je uputila Gross-u, koji ga je najpre poslao Meldekopf-u Ast-u u Bihać, kao tumača, a kasnije ga držao na vezi u Zagrebu;

Karlo Wagner, policiski službenik NDH, bio je najpre šef kotarske ispostave u Bosanskom Brodu, a kasnije šef policije u Sisku i drugim mestima Hrvatske. Bio je povezan sa kapetanom Gellinek-om, a i sa Bolićem;

ABWEHR U NDH

JESEN 1941 - JESEN 1942

- Do maja 1942
- Do proleća 1942
- * Od proleća 1942
- Od maja 1942
- Za vreme IV ofanzive

Ivan Škrinjari , knjigovezac iz Varaždina. Bio je u Varaždinu zavrbovan preko Boli a, a povezan neposredno za Stadtbuero I H. Sara ivao je sa Jambroši em.

Stadtbuero referata III C radio je naro ito preko agenata Aleksandra Vukašinovi a i Maksa Korošca. Ovaj drugi je, pre dolaska u Zagreb, radio kao Haupt-V-Mann Abwehr-a u Zemunu. Za agenturu referata III C vrbovani su na terenu agenti i po predlozima pojedinih Feldkommandantura, no s tim da budu vo eni neposredno preko Stadtbuero-a. Pri Stadtbuero-u je radio kao agent i Walter Glavaševi , koji je pored Kanig-a primao izveštaje agenture, prenosio joj naloge i pretstavljao vezu izme u rukovodioca referata III C, majora Oswald-a, i agenata vezanih za Stadtbuero, naporedno* sa Kanig-om.

Po prirodi svojih zadataka, referat III C mogao je raspolagati agenturom koja je išla u širinu, kako bi bio u stanju da sa uspehom izvrši mnogobrojne: provere koje su ulazile u njegov delokrug. Sem toga su i oficiri na službi u tome referatu vršili društvenu špijunažu. Njome se bavio, naprimer, sam šef referata, major Oswald, koji je imao u Zagrebu razgranata poznanstva u krugovima vlade NDH, me u istaknutim ustašama i u domobranstvu. On je održavao blisku vezu sa Ia/Ic-oficirom Nema kog generala u Hrvatskoj, majorom von Pott-om, kao i sa obaveštajnim referentom zagreba ke Feldkommandanture, majorom Knehe-om. Najzad, treba naglasiti da je u pogledu agenturnog rada postojala veza i saradnja izme u referata III C i III F. Ova se izrazila, izme u ostaloga, i u tome što bi agenti referata III F dostavljali izveštaje i referatu III C i radili po njegovim zadacima.

Oswald je sam držao na vezi nekoliko istaknutih kvalifikovanih agenata iz visokih zagreba kih buržoaskih krugova. Kao primer se može navesti d-r Adolf uvaj, pre rata generalni tajnik Trgova ke i industrijske komore u Zagrebu, a sin nekadašnjeg hrvatskog bana, barona uvaja. Po svome ranijem položaju i po ulozi koju je igrao u zagreba - kom poslovnom i društvenom životu, uvaj je bio neiscrpan izvor informacija o licima, što je Oswald obilno iskoristio.

uvaj se sa Oswald-om skoro svakodnevno privatno sastajao, a po potrebi bi ispomagao i kao prevodilac za ma arski jezik. Obaveštajno je bio angažovan i uvajev zet, Aleksandar Eggersdorfer, Volksdeutscher, koji je izašao na glas po svojim poslovnim aferama.

Od mnogobrojnih agenata koji su radili po liniji III C bi e pomenuti samo važniji. To su:

Josip Jalšovec, pseudonim »Franz«, pre rata u Jugoslaviji i za vreme NDH pod okupacijom agent kriminalne policije u Zagrebu. On je radio u ustaškoj policiji, u oteku policijske evidencije. Za referat III C bavio se proveravanjem lica preko kriminalne policije NDH;

August Turin, inovnik železni ke direkcije u Zagrebu, podnosio je obaveštenja o prilikama u toj direkciji;

Alfons Jambrez, trgovac u Zagrebu, za vreme NDH mobilisan u domobransko vazduhoplovstvo. Bio je povezan sa kapetanom d-rom Wagner-om, zamenikom šefa referata III C;

Branko Brusler-Grahek, službenik Ministarstva oružanih snaga NDH, gde je obavljao obaveštajne poslove referata III C. Bio* je povezan sa majorom Oswald-om;

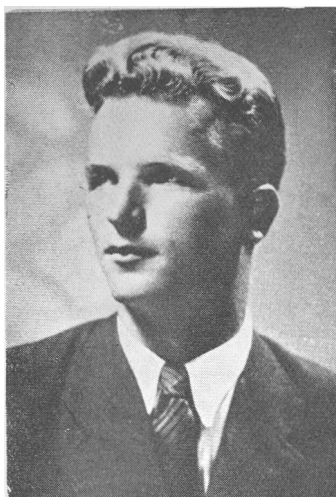
Josef Windauer, Volksdeutscher, radio je najpre kao radio telegrafista za referat III F, a zatim je za referat III C postao terenski agent. Upu ivan je povremeno u razna mesta radi vrbovanja agenata, a ina e se bavio ispitivanjem podataka o civilnom osoblju nameštenom u nema kim ustanovama;

Stjepan Ni , pseudonim »d-r Bijeli«, bio je nekada aktivni oficir jugoslovenske vojske, ali je pre rata iz nje istupio i zatim radio u Bjelovaru kao finansiski savetnik. Kao agent referata III C radio je od 1943 godine na podru ju Bjelovara. Uhapšen od ustaša, Ni je oslobo en intervencijom kapetana Wagner-a i majora Knehe-a, pa je preba en u Be ;

Artur Haeffner, bivši austro-ugarski oficir, poznat ve kao informator generala Glaise-a von Horstenau-a. On je referatu III C podnosio naro ito izveštaje politike prirode;

Inž. Albert Brendel, lan AO NSDAP i direktor bioskopa »Kapitol« u Zagrebu. Održavao je sa referatom III C kontakte naro ito u vezi razmene civilnih lica sa pripadnicima NOV, a radio je i agenturno;

AGENTI III C

Od agenata koji su bili u vezi sa Stadtbuero-om III C naročito su aktivni bili Aleksandar Vukašinovi (levo) i Maks Korošec (desno). Prvi je bio i tumač, a kasnije je aktivno saradivao na stvaranju Abwehr-ove pozadinske mreže. Drugi je duže vreme radio kao glavni Abwehr-ov agent u Zemunu

Franz Weigel, direktor transportne firme »Dušan Kovačević d. d.«, koji je još od pre rata radio obaveštajno u Jugoslaviji za Nemačku. Bio je povezan neposredno sa kapetanom Wagner-om;

Josef Krainz, litografski mašinista, zavrbovan za referat III C preko Kanig-a. Specijalni zadatak mu je bio da kontroliše simpatizere NOP-a i da pronalazi sakrivene jevrejske stvari. Zajedno sa Kanig-om bavio se i švercom i raznim ilegalnim poslovnim transakcijama. Najzad je mobilisan u Wehrmacht, ali je uskoro opet dodeljen na rad Abwehr-u u NDH;

Rikard Kubin, domobranski pukovnik, bio je neko vreme šef »Izveštajnog ureda« (obaveštajno odeljenje) Ministarstva oružanih snaga NDH. On je referatu III C dostavljao naročito izveštaje o ustašama;

Janko (Ivan) Bišan, policiski agent u Karlovcu, davao je podatke o prilikama u tome mestu, a naročito u ustaškoj policiji;

Albert Maleg, telegrafista na železničkoj stanici Novska, dostavljao je referatu izveštaje o ustašama;

Rudolf Duga, tipograf iz Zagreba, zavrbovan preko Walter-a Glavaševića, radio je na proveravanju raznih lica koja su tražila odobrenje za putovanje u Nemačku. Sem toga je vršio i druge agentske poslove pod stalnom platom. Najzad je dodeljen kao tumač nadležstvu za propusnice koje se nalazilo pri odeljenju III C Ast-a;

Ljubomir Pantić, bivši jugoslovenski narodni poslanik i ministar, inače apotekar u Bijeljini. Referatu III C je dostavljao izveštaje iz svoga kraja;

Karlo Oraš, domobranski kapetan, davao je podatke majoru Oswald-u, a radio je inače u Ministarstvu oružanih snaga NDH.

Isto tako su za referat III C radili domobranski pukovnici Mirko Gregurić i Mirko Andrović. Andrović je bio povezan i sa agentom Brankom Bolićem, a radio je i po drugim linijama za Abwehr.

Od naročito značajna bila je veza koja je postojala između kapetana Wagner-a i maarskog obaveštajnog oficira d-ra Janosa Martyja, koji je isto dolazio u Zagreb iz Gyekenyes-a, gde mu je bilo stalno sedište.

Agenturna delatnost referata III F, zaduženog aktivnom kontrašpijunažom i prodiranjem u protivni ke obaveštajne linije, bila je izvanredno razgranata. Referat je preko svoje agenture tragao i na terenu za saradnicima obaveštajne službe NOV.

Pored slu ajeva koje bi otkrivao preko agenture na terenu, referat III F je dobijao i razjašnjenje u vezi sa izvesnim kompleksima o kojima je Amt Ausland/Abwehr bio stekao neke informacije drugim putevima. Tako je, naprimer, naloženo referatu III F da obaveštajno obradi grupu poljskih emigranata koja je živela u Crikvenici, a bila sumnjiva za obaveštajni rad zbog veza sa Švajcarskom, odakle je dobijala nov ane doznake. Taj je slu aj obra ivan uz pomo agenta »Antona« (pravo ime nije poznato), upu enog iz Poljske, kao i Ast-a Salzburg. Obrada nije dala dokaza za postojanje obaveštajne delatnosti. Sli an je nalog dobio referat III F i u slu aju žene d-ra Jurja Šuteja, ministra emigrantske jugoslovenske vlade u Londonu. I za nju je došla informacija od Amt-a Ausland/Abwehr, prema kojoj je postojala sumnja da održava obaveštajne veze. Ispitavši agenturnim putem opravdanost ovih sumnji, referat III F je došao do zaklju ka da nema dokaza o postojanju protivni kih veza obaveštajne prirode u toj stvari.

Svoju obaveštajnu delatnost je referat III F razvijao naro ito preko svoje agenture koja je delom bila neposredno vezana za pojedine oficire, pripadnike referata, a delom za Stadtbuero referata III F, kojim je rukovodio Theodor Spitzer. Sam šef referata, major Glombik, koristio se u obaveštajne svrhe izvesnim brojem li nih prijatelja. Me u ovima se naro ito isti u d-r Behr, pripadnik Nema kog nau nog instituta u Zagrebu, i d-r Šime Pyitanovic, ustaški pukovnik i šef bolnice na Rebru, poznat i po svojoj obaveštajnoj delatnosti za druge Abwehr-ove linije. Na isti na in kao njihov šef, i poru nici Hafner i Hartinger, pripadnici toga referata, koristili su se svojim vezama i poznanstvima za prikupljanje informacija, a i za vrbovanje agenata.

U redovima domobranstva radio je referat III F preko veza sa mnogim oficirima NDH. Isto se tako koristio i mrežom obaveštajne službe Ministarstva oružanih snaga NDH. Na njenom elu su redom stajali bivši austro-ugarski oficiri, sa kojima je Abwehr uopšte držao bliske odnose. Tako je,

IZ ABWEHR^ove MREŽE

Vrlo znaajan saradnik Abwehr-a bio je kapetan domobranstva NDH Kuno Koeberle *(levo), bivši austro-ugarski oficir. On je bio pomoćnik šefa domobranske obavestajne službe, a kasnije glavni agent Abwehr-ov u Petrinji i Sisku. Svojim mnogobrojnim poslovnim i ličnim vezama bio je koristan agent i Alexander Eggersdorfer (desno), koji je radio za razne nemačke ustanove, ali se ponajviše bavio trgovačkim transakcijama i špekulacijama

kao šef domobranske obavještajne službe, sarađivao sa referatom III F pukovnik Obertinski, a tako e i njegov pomoćnik kapetan Kuno Koeberle. Tim putem je referat III F dobijao sve podatke kojima je raspolagala vojna obavještajna služba NDH. Sli na je situacija bila i po smenjivanju Obertinskog, a pod njegovim nasljednikom na elu obavještajnog odeljenja Ministarstva oružanih snaga, pukovnikom Žarkom Veri em, koji je bio i Glaise-ov informator.

U kompleksu domobranske obavještajne službe odigrao se 1942 godine slu aj vanredno ilustrativan za prilike koje su vladale u vrhu domobranstva NDH, a u kome je centralna figura bio agent Abwehr-a Rudolf Schreiner. Pošto se bio kompromitovao teškim zloupotrebama i prekršajima u prvim nedeljama okupacije, sarađuju i sa Abwehrkommandom Manteuffel, Schreiner je bio otpremljen na Isto ni front. Tada su uzete u obzir njegove predratne zasluge za nema ku obavještajnu službu, pošto- bi ina e njegovi postupci povukli sprovo enje u koncentracioni logor. No ve posle nekoliko meseci Schreiner se ponovo pojavio- u Zagrebu. Ovoga puta se nije više zadovoljio ulogom podre enog saradnika Abwehr-a, ve je iskoristio- svoje predratno poznanstvo sa »vojskovo om« Slavkom Kvaterniko-m, stvoreno- vezama u o-baveštajnoj, delatnosti.

Kako- je došlo do Kvaternikove odluke po kojoj je Schreiner-u povereno obrazovanje posebnog obavještajnog biroa u okviru Ministarstva oružanih snaga NDH, nije poznato. injenica je da je Schreiner od Kvaternika dobio- široka ovlaš enja i za kratko vreme osnovao u tome ministarstvu posebni vojnoobavještajni biro, koji je obuhvatao oko 150 saradnika. On je promenio svoje prezime u »Horvat« i dobio državljanstvo NDH. Raspolagao je velikim nov anim sredstvima, a delatnost njegovog biroa bila je skrivena pred sva ijim o ima u Ministarstvu oružanih snaga NDH i podre ena samo Kvaterniku. Saradnici Schreiner-ovog biroa mahom su bili mladi i bez, veze sa domobranstvom, a mno-gi nisu ak ni bili služili vojsku.

Prirodno je da je Schreiner-ov rad morao izazvati veliko nezadovoljstvo me u domobranskim rukovodiocima, o kojima je Schreiner-ov biro davao ocene i mišljenje. Najzad je Schreiner, sa padom Kvaternika, uklonjen sa svoga položaja; dobio je nov anu otpremninu, a državljanstvo NDH mu

je oduzeto. Njegov biro je rasturen. Za vreme dok je taj biro funkcionisao radio je u njemu, kao Schreiner-ov zamenik, ve pomenuti Kuno Koeberle, preko koga je referat III F dobijao pregled celokupnog materijala toga biroa. Po njegovom rasformiranju Schreiner je ponovo postao V-Mann Ast-a, koji ga je, me utim, upotrebljavao samo u obaveštajnoj službi prema inostranstvu — svakako prema jadranskoj obali i polaze i od nje prema italijanskom kopnu — i bio njegovim radom vrlo zadovoljan.

U okviru referata III F nesumnjivo je najvažniju ulogu igrao rukovodilac Stadtbuero-a Spitzer, svojim razgranatim li nim vezama i svojim radom sa agenturom. Delatnost njegovoga Stadtbuero-a nije se ograni avala samo na striktno obaveštajnu delatnost, na kakvu se, naprimer, ograni io rukovodilac Stadtbuero-a III C. Spitzer se koristio svojim vezama i za politi ke razgovore i poteze. Tako je poznato da je bio umešan u politi ke pregovore sa zagreba kom grupom HSS-a, zajedno sa svojim agentom inž. Mariom Mari i em, koji je i pre rata radio za nema ku obaveštajnu službu. Pregovori su se vodili o pitanju prenošenja vlasti u NDH sa ustaša na HSS, a u vezi sa tim je Mari i bio uspostavio ak i neposrednu vezu sa šefom Amt-a Ausland/Abwehr, admiralom Canaris-om. Zbog jedne Mari i eve indiskrecije, ova je politi ka spletko otkrivena, posle ega je ustaška policija uhapsila d-ra Ma eka.

Za Spitzer-a je, dalje, karakteristi no da se njegov obaveštajni rad nije odnosio samo na delatnost u okviru Abwehr-a, ve da je on održavao veze i sa drugim granama odnosno linijama Auwehr-a u NDH, a i sa glavnim opunomo enikom Uprave VI RSHA, Adalbert-om Kungel-om. Za njega je Spitzer bio u tolikoj mera vezan da je, kona no, ve i deo njegovoga rada bio po liniji Uprave VI RSHA, dok je za referat III Abwehr-a radio manje.

U vezi sa Spitzer-ovim obaveštajnim radom treba ista i ulogu njegovog agenta barona Leonarda-Nikole Ghyczy-ja. Razvedena Ghyczy-jeva žena, Nada Cmojevi , udala se 1944 godine za d-ra Mladena Lorkovi a, ministra u vladi NDH, a ovaj je Ghyczy-jevog sina postavio za svoga sekretara. Ina e je Ghvczy, pripadnik stare aristokratske porodice, bio materijalno i moralno propao i bavio se raznim špekulacijama i mra nim poslovima krijum arske prirode.

Od prole a 1941 godine aktivno je radio za italijansku vojnu obaveštajnu službu, sa kojom je navodno, još od pre rata imao veze. Iz nekih izveštaja ustaške agenture proizlazi da je u njegovom stanu navodno bila instalirana radio-stanica koja je prenosila vesti italijanske agenture o kretanju partizana i o drugim pitanjima. U isto vreme je Ghyczy radio i za obaveštajnu službu domobranstva NDH, a tim je putem došao u vezu i sa Spitzer-om, koji ga je zavrbovao za referat III F. Ghyczy je Spitzer-u izdao sve što mu je bilo poznato o italijanskom obaveštajnom radu, pa je, štaviše, omoguio i snimanje raznog kompromitujućeg materijala. Za Spitzer-a je to izvršio njegov agent, fotograf Ivan Gostenik. Ovako prikupljeni obaveštajni materijal omoguio je Nemeima da u ine neke zahvate protiv italijanske agenture, da pohapse neke njene agente i proteraju ih.

Time otpočinje Ghyczyjeva karijera kao agenta referata III F, za koji je radio pod pseudonimom »Hans Dieter«. Ghyczy je jednog od svojih agenata, u sprovođenju zadataka referata III F, ubacio u partizanske redove. Ovome agentu, Franji Poslonu, pošlo je za rukom da stekne poverenje kod partizana. Posle izvesnog vremena provedenog kod njih, Poslon se vratio u Zagreb sa podacima o kretanju partizanskih jedinica, o sedištim partizanskih komandi itd.

Ghyczy je upotrebljen za otkrivanje delatnosti britanske obaveštajne službe i prismotru lica koja su dolazila iz Turske u NDH, a bila sumnjiva za veze sa njom. Pratio je rad i kretanje itavog mnoštva lica sumnjivih za obaveštajne veze prema Saveznicima. Ovaj je posao obavljao delom sam, a delom preko grupe agenata koja je bila vezana za njega. Preko jednoga od ovih svojih agenata, Ghyczy je po uputstvu Spitzer-a organizovao, na osnovu poznanstva sa jednim od rukovodioca na glavnoj pošti u Zagrebu, ilegalnu kontrolu telegrafskog saobraćaja u NDH. Međutim, sam Ghyczy je jednom indiskrecijom ugrozio ovaj pothvat, posle čega je šef referata III F, major Glombik, naredio da se ta akcija prekine.

Radom sa agenturom istakao se i poručnik Hafner, pripadnik referata III F. On je delom svoje informacije dobijao od jedne grupe Mariboraca sa kojima je održavao lične prijateljske veze. Ali mnogo više koristi je imao od velikog broja ženskih agenata, sa kojima je održavao i ljubavne

veze. Jedna od ovih njegovih mnogobrojnih agentkinja i prijateljica bila je ura Horvat, studentkinja, koja je po Hafner-ovom nalogu bila uhapšena aprila 1944 godine, pod optužbom da je održavala vezu sa partizanima. Za vreme istrage Hafner ju je zavrbovao vršenjem pritiska i pretnjom da će je uputiti u koncentracioni logor u Nemačkoj. Ura Horvat je radila za Hafner-a pod pseudonimom »Darling«. Postala je jedna od najaktivnijih ili najspretnijih agenata referata III F.

Prvi zadatak koji je Hafner postavio Horvatovoj bio je da prođe u krugove maarskog poslanstva i da ispita rad, kretanja i stav njegovih pripadnika prema Tre em Reich-u, a isto tako da izvidi ima li poslanstvo svoju radio-stanicu. Sli an zadatak je dobila i u pogledu rumunskog poslanstva u Zagrebu. Njeno poznavanje svetskih jezika omogućilo joj je, pored ostalih preduslova, da ove svoje zadatke sa uspehom izvrši. Hafner joj je dodelio, izvesno vreme, svoga agenta d-ra Josef-a Winkler-a, koji je imao da joj pomogne pri izvršavanju primljenih zadataka. Winkler, ina e nema ki novinar, koji je upotrebljavao pseudonim »d-r Schoepf«, uveo je Horvatovu u krugove maarskog poslanstva. O uspehu njihovog zajedni kog rada govori injenica što je on mogao jednom prilikom da kod maarskog atašea za štampu, d-ra Garzuly-ja, ukrade izvesne tajne naloge koje je poslanstvo bilo dobilo iz Budimpešte.

Po daljim zadacima je Horvatovoj bila dodeljena profesorka slavistike iz Praga, d-r Inge Metzger. Ona je davala informacije o pojedinim licima. Za prikupljanje podataka o partizanima i partizanskim porodicama bio je uz nju angažovan Pavao Bijeli . Horvatova i Bijeli uspeli su, zajedni kim radom, da dovedu do hapšenja nekih partizanskih kurira i da se omognu njihove pošte. Bijeli je ak uspeo da se uvu e i u redove tih kurira i da tako odlazi partizanima u Dugo Selo i Sveti Ivan Zelinu. Uhva enu poštu je slao Hafner-u preko Horvatove.

Horvatova i Bijeli su prema partizanima raspolagali i vezom preko kurira poznatog po konspirativnom imenu »elik«. Ovaj je održavao vezu između njih i Ferdinand-a Hubert-a Urbe-a, nema kog poru nika, koji je udesio da ga partizani zarobe, posle ega je po zadatku ostao u Moslava -koj brigadi. Ovde se može pomenuti da je, sem Urbe-a, Haf-

P'O SEKTORU III F

Poruđnik Franz Hafner (levo), oficir u referatu III F, istakao se radom sa agenturom, narođito sa mnogobrojnim ženskim agentima. S uspehom je organizovao poturanje agenata u partizanske redove i u kanale drug'ih obaveštajnih službi. Jedna od njegovih agentkinja bila je Edith Madl (u sredini), sekretarica Glavnog opunomoćenika Uprave VI RSHA za NDH. Aktivan u obaveštajnom radu protiv NOP-a bio je njegov agent Ivica Okanovi (desno)

ner ubacio u partizanske redove još i druge svoje agente, o emu e još biti re i na drugom mestu. Horvatova je 1944 godine pohala u Zagrebu i obaveštajni kurs.

Me utim, decembra 1944 godine zavrbovao ju je i markski ataše za štampu, d-r Garzuly, posle ega je ona radila na dve strane.

Jedna druga od mnogobrojnih Hafner-ovih ženskih veza bila je Edith Madl, sekretarica Adalbert-a Kungel-a, glavnog opunomoćenika Uprave VI RSHA. I ona je postala Hafner-ovom prijateljicom, pa je na taj način on dobio uvid i u podatke koje je Kungel primao od svoje mreže i slao svojoj centrali. Za Hafner-ove metode je karakteristično da je Madlovu, da bi je vršio vezao za sebe, odveo čak i svojim roditeljima u Korušku. Me utim, kada je ona saznala za njegove veze sa drugim ženama, raskinula je sa njim i privatni i agentski odnos.

Nastojanje referata III F da iskoristi svaku mogućnost koja mu se pružala da otvori sebi linije prema neutralnom inostranstvu, a tim putem, eventualno i prema protivničkoj strani, pokazuje slučaj nemačkog emigranta inž. Johann-a Albrecht-a. Ovaj je živio u NDH i izazvao sumnju da drži veze sa britanskom obaveštajnom službom. Zbog toga ga je Gestapo u više mahova hapsio. Da bi se osigurao s te strane, Albrecht se povezo sa majorom Knehe-om iz Feldkommandanture u Zagrebu, koji ga je doveo u vezu sa Astom. Po nalogu referata III F, on je stupio zatim u pismene pregovore sa švajcarskim liferantom lakog oružja, Osterwalder-om, predstavivši mu kao da je zainteresovan za nabavku oružja. Ugovoren je sastanak na Bodenskom Jezeru, u Nemačkoj, na koji su otputovali, sem Albrecht-a, još i Hafner i njegovi agenti d-r Vinko Mladineo i d-r Suši. Prvi od ove dvojice je još od pre rata radio sa isporukama oružja i bio u tome stručnjak, a drugi je imao biti predstavljen kao ortak u kupovini. Me utim ova linija, preko koje su pripadnici referata III F računali da će proći u kanale britanske obaveštajne službe, pokazala se jalovom. Mada je sastanak sa Osterwalder-om održan, ipak daljih pregovora nije bilo.

Na kraju treba pomenuti, u ovoj vezi, da je sa Spitzer-om u pitanjima agenture saradivao inž. Ante Brkljačić, koji je i vodio evidenciju agenata i vršio isplate mesečnih plata i nagrada.

Od mnoštva agenata koji su radili za referat III F mogu se pomenuti kao naročito istaknuti ili tipični:

Mehmed Alipašić, agent poručnika Hafner-a u Sarajevu. Mada je u tome mestu postojala i ispostava Ast-a, ipak je Alipašić bio vezan neposredno za Zagreb, pa je radi direktnoga opštenja imao i radio-stanicu;

Sonja Barabas, vezana za poručnika Hafner-a, imala je veze sa švajcarskim konzulatom u Zagrebu i pribavljala je Hafner-u odatle izveštaje;

Slavica Brešer, vezana za poručnika Hafner-a, radila je u nekom Wehrmacht-ovom nadležstvu u Zagrebu, a za Ast je obrađivala pitanje ustaša i partizanskih porodica;

Dragutin Belak, bivši sekretar dr Maeka, povezan sa Spitzer-om;

Barbieri, povezan sa Schreiner-om, radio na Sušaku. Izmeću ostaloga je bio zadužen posmatranjem eventualne pojave britanskih podmornica;

Gert Burar, agent poručnika Hafner-a, u njegovim je sekretarijatu radila njegova žena Berta. Imao je sopstvenu obaveštajnu mrežu i često putovao terenom;

dr Šime Cvitanović, ustaški funkcioner i lekar, bio je povezan i sa drugim linijama nemačke obaveštajne službe. Po liniji III F sarađivao je sa Hafner-om;

Milan Deanović, pseudonim »Cigo«, bio je zastavnik u JA, utoju je bio ubačen po zadatku Abwehr-a. Održavao je vezu sa Hafner-om preko sura Horvat;

Jovan Duić, pseudonim »Alibaba«, služio je Hafner-u kao kurir za održavanje veze sa agentima koji su bili ubačeni u partizanske jedinice;

Roko Faget, ustaški logornik u Sisku, vezan za Spitzer-a; Vladimir Ferencić, takođe ustaški funkcioner, Spitzer-ov agent;

Ivan Gostenišković, fotograf, bio je Spitzer-ov agent isto kao i njegova žena —

Marija Gostenišković;

Ingeborg Galzigna, bivša domobranskoga pukovnika, poznatog takođe sa svojih obaveštajnih veza. Bila je Hafner-ov agent. Sa njom je živio —

Fritz Krotz, istaknuti funkcioner nemačke narodnosne grupe u NDH, koji je takođe radio za Hafner-a;

Emil Hladnik, pseudonim »Emika«, privitni inovnik u Zagrebu, Spitzer-ov agent, ina e ranije u ustaškoj policijskoj službi. Davao je izveštaje iz ustaške policije koji su se odnosili na komuniste;

Jandršek, nadimak »Dugi«, Hafner-ov agent u Varaždinu, gde ja bio veletrgovac;

Akif Karabegovi, knjižar u Zagrebu, Hafner-ov agent; Kulenovi eva, pilot i kapetan vazduhoplovstva NDH, radila je za Hafner-a;

Mato Kun evi, svršeni pravnik, povezan sa Schreinerom i Barbieri-jem. Radio po zadatku na Rijeci, s tim da organizuje obaveštajnu mrežu u Primorju. Po tome poslu sara ivo je sa ve om agentskom grupom;

Willy Linninger, službenik transportne firme »Dušan Kova evi d. d.«, radio je najpre kao agent Sipo i SD-a, a posle 1943 godine prešao je na rad kod referata III F. Poznat je i po svom predratnom obaveštajnom radu za Nema ku;

Dragica Ledicky rukovodila je logorom Organizacije Todt u Osijeku, ina e Hafner-ov agent;

Ivan Mohar, pseudonim »Ernst Drucker«, student iz Zagreba, Spitzer-ov agent. Izvršio je proveru delatnosti poljske emigrantske grupe u Crikvenici, a neko vreme je bio zaposlen u Zagrebu u nekom ustaškom nadleštvu;

inž. Mario Mari i, Spitzer-ov agent i posrednik prema Kvaterniku i izvesnim gra anskim politiki m grupama. Davao je naro ito podatke o lanovima ustaške vlade;

d-r Inge Metzger, profesorka slavistike, radila je obaveštajno za Hafner-a, mahom preko ur e Horvat. Izveštaji su joj se odnosili na visoke funkcionere NDH i na ustaške organizacije. Pošto je bila u dobrim odnosima sa Voki em, ministrom oružanih snaga NDH, ona je referat obavestila unapred o pripremanom udaru Voki —Lorkovi ;

Spiro Naran i, Spitzer-ov agent u Beogradu;

knez Jurij Obolenski, pseudonim »Otto«, beloemigrant, imao je specijalno zadatak da uhodi veze zagreba kih anglo-filskih krugova sa inostranstvom;

Edgar Petkovi, bivši austro-ugarski oficir i predratni agent VI uprave RSHA, Hafner-ov agent i kurir;

Franjo Rausch, pseudonim »Marin«, bivši jugoslovenski mornari ki oficir, bio je najpre povezan sa majorom Oswaldom, a zatim sa majorom Glombik-om;

Olga Schoen, agent poru nika Hafner-a, radila je u Osijeku;

Jerka Sablji, Hafner-ov agent, kretala se u višim ustaškim krugovima. Od oktobra 1944 godine bila je u Be u, odakle je Hafner-a izveštavala o višim ustaškim funkcijama koji bi dolazili onamo;

Mato Švarc, vazduhoplovni pukovnik NDH, davao je Hafner-u podatke iz krugova domobranstva i Ministarstva oružanih snaga NDH;

Peter Springisfeld, predratni nema ki agent, povezan sa Spitzer-om;

d-r uro Vel i, povezan sa Spitzer-om, sa kojim se poznavao još od pre rata. Policija NDH ga je uhapsila 1943 godine, ali je na Spitzer-ovu intervenciju pušten;

d-r Fritz Wolf, pseudonim »Joachim«, lekar, Nemaac iz Reich-a, povezan sa poru nikom Hafner-om;

Ivica okanovi, bio je povezan sa obaveštajnom grupom Mate Kun evi a i radio na otkrivanju partizanskih komiteta na Sušaku, gde je uspostavljao veze sa organizacijama NOP-a.

Kao što se iz ovoga pregleda nekih agenata Ast-a vidi, agentura se regrutovala iz svih redova stanovništva i bila je usmeravana prema onim pravcima rada gde su pojedini agenti po svojim vezama i mogu nostima imali najviše izgleda na uspeh u obaveštajnom radu. Štaviše, oni su i vrbovani s obzirom na ovakve svoje veze i mogu nosti.

Dešavalo se, tako e, da Abwehr-ovoj ustanovi u Zagrebu bude upu en neki Abwehr-ov agent koji je radio za neku drugu ustanovu Abwehr-a, pa se bio dekonspirisao ili na drugi na in onemogu io. Tako je Ast Beograd uputio u Zagreb Isidora Berovi a, svoga agenta, koji je u Beogradu svojom nespretnoš u bio pao u o i.

Policija NDH je sa svoje strane posmatrala delatnost Abwehr-ove agenture i nastojala da je otkrije. Tako je, na primer, utvrdila da je Tomo Omasi, poku ar, još od pre rata u nema koj obaveštajnoj službi i da radi za Ast Zagreb, koji mu je izdao i legitimaciju. Povodom traženja da se Omasi u izda, kao državljaninu NDH, pasoš za odlazak u

Nema ku. ustaška policija je utvrdila da ovaj raspolaže falsifikovanim vojnim ispravama. U vezi s tim je povedena istraga, pa su policiske vlasti NDH utvrdile da takve falsifikovane isprave izdaje jedan od funkcionera Ministarstva oružanih snaga NDH. Pojavila se verovatno a da je to u dogovoru sa Abwehr-om, koji na taj na in snabdeva svoje agente dokumentima.

Isto tako su organi policije NDH utvrdili da za Abwehr rade Franjo Rausch i Leopold Lang. Za prvoga su dobili podatak da je vezan za kapetana Oswald-a, a za drugoga da je povezan sa Spitzer-om. I za Leonard-a Ghyczy-a se Ravsigur živo interesovao. Iz podataka koje je o njemu prikupio videla se njegova uloga kao agenta italijanske i, kasnije, nema ke obaveštajne službe.

Me utim, iako je bila otkrila pojedine organe — pa i rukovode e — i mnoge agente, policija NDH nije imala jasnu pretstavu o organizaciji Abwehr-a u Zagrebu. ak je i brkala Abwehr sa Sipo i SD-om, nazivaju i celi kompleks nema kih obaveštajnih organizacija Gestapo-om. Po njenim shvatanjima Abwehr je predstavljao — i to samo jednim delom — neku vrstu »vojnog ureda« Gestapo-a.

Izme u Ast-a Zagreb — odnosno Abwehr-ovih ustanova koje su mu prethodile — i policiskog atašea pri nema kom poslanstvu održavana je stalna bliska saradnja. Naro ito je vršena izmena informacija u pogledu podataka o NOP-u i partizanima. Ast bi se obra ao policiskom atašeu, u vezi s tim kompleksom, kada bi, naprimer, njegova agentura izvestila da je neki od državnih funkcionera NDH blizak NOP-u ili partizanima. U takvom bi slu aju tražio da policiski ataše pokrene preko vlasti NDH postupak protiv prijavljenog lica. Marta 1943 godine obratio se referat III C Ast-a Zagreb policiskom atašeu Helm-u, dostavljaju i izveštaj o obaveštenjima koja su se odnosila na »kotarskog pretstojnika« u Križevcima, Gotthardi-ja. Prema tim obaveštenjima, ovaj je pao u o i delatnoš u koja je bila prijateljska prema partizanima i komunistima. Ovo Ast dovodi u vezu sa poja anom partizanskom aktivnoš u duž železni ke pruge Križevci—Koprivnica i izražava mišljenje da bi trebalo Gotthardi-ja ukloniti s položaja, a pokrenuti protiv njega postupak preko vlasti NDH.

Abwehr je policiskom atašeu dostavljao i rezultate svojih obaveštajnih izvi anja kojima bi iznalazio odnosno proveravao lica sumnjiva za veze sa protivni kom obaveštajnom službom. Tako je, naprimer, Kriegsorganisation Zagreb novembra 1942 godine saopštila policiskom atašeu izveštaj jednog svog pouzdanog agenta iz Crikvenice, po kome su se tamo pojavili Arnold Rausnitz i Štefanija Geyer, oboje sumnjivi zbog svojih veza sa jevrejskim krugovima. Rausnitz-a su iz Crikvenice italijanske vlasti ubrzo proterale za Italiju. O ovoj stvari je policiski ataše informisao RSHA i pokrenuo obimnu razradu, potstaknuvši preko policije NDH i hapšenje Geyer-ove. I u ovome se slu aju pojavljuje referat III C kao otek Abwehr-a koji održava vezu sa policiskim atašecom.

Da je Abwehr saopštavao policiskom. atašeu i informacije koje se nisu odnosile samo na odre ena lica ve su imale i karakter obaveštenja o položaju, pokazuje, naprimer, pismo Ast-a Zagreb, referata III C, kojim je maja 1943 godine izvešten policiski ataše o položaju u Sremskoj Mitrovici. Prema tome pismu, koje reprodukuje izveštaj Ast-ovog ogranka u Zemunu, širile su ustaše u Mitrovici vest da e onamo biti upu ena nema ka policija. Prva mera te policije bila bi, prema toj vesti, organizovanje velikih racija protiv Srba koji e biti preba eni u logore. Ovakve vesti, veli Abwehr, ustaše šire iz providnih razloga, izazivaju i kod srpskog stanovništva veliki nemir, tako da su mnogi Srbi napustili svoja imanja da bi pobjegli od nema ke policije. U ovome je slu aju, o igledno, bila posredi želja Ast-a da pokrene policiskog atašea na odgovaraju u akciju kojom bi se spre ilo' širenje sli nih glasina, pošto su ove unosile nemir u podru je važno za interese neometanog saobra aja na glavnoj železni koj vezi prema Beogradu.

Dok se, kao što ovi primeri pokazuju, s jedne strane razvijala saradnja izme u Abwehr-a i policiskog atašea, dotle je po drugim linijama izme u njih dolazilo i do sukoba. Policiski ataše je, u sporazumu sa Upravom VI RSHA, bio uputio u Italiju svoga agenta Ivana Kova evi a sa zadatkom da stvori veze s jugoslovenskom emigracijom i da se preko nje domogne Londona. Me utim, jedan Ast-ov agent, ugra en u neku liniju britanske obaveštajne službe u Italiji, javio je Ast-u za Kova evi evo kretanje i za njegove

namere da uspostavi vezu sa Britancima. Kod Ast-a se pojavila bojazan da se s tim u vezi išta komplikacije, pa je sa svoje strane dao svojim kanalima nalog da Kovačevića prilikom njegovog dolaska u London razobliče i da udese da on tamo bude uhapšen kao nemački špijun. Na ovim stvarima je u okviru Ast-a Zagreb radio Spitzer.

Mada Kovačević uopšte nije otputovao iz Italije u London, pa zbog toga nije ni došlo do daljih posledica u toj stvari, Ast-ova namera u pogledu Kovačevića izazvala je kod RSHA i kod policiskog atašea priličnu uzbunu. Policiski ataše se trudio u Zagrebu da izazove povlačenje Ast-ovog naloga o Kovačevićevom razobličenju i hapšenju. Mada nije bilo osetnijih konsekvencija u vezi sa stvarima ovom aferom, ona je utoliko zanimljiva što pokazuje, prvo, to da je Ast Zagreb imao agenta vrlo dobro plasiranog u Italiji; drugo, da je imao mogućnost da u Londonu kompromituje i da eventualno tamo dovede do hapšenja izvesnih lica; treće, da je Abwehr radio na svoju ruku, bez obzira na delatnost i potrebe policiskog atašea i RSHA, izveštavajući ove ustanove o svojim odlukama i koracima pošto su već bili u inženi i stavljeni i ih tako pred svršeni in.

O surevnjivosti izme u Abwehr-a i aparata Sipoi i SD-a govori, uostalom, i već pomenuti nalog koji je dobila nemačka narodnosna grupa u NDH, a po kome nije trebalo da opšti sa Abwehr-om, niti da mu stavlja na raspoloženje agente i informacije.

c) Nest Sarajevo

(1) Struktura, delatnost, agentura

Najveći i najvažniji ogranak zagrebačke ustanove Abwehr-a nalazio se u Sarajevu. Razlozi za specijalnu važnost toga ogranka bili su, u prvo vreme, u tome što je bosanskohercegovačka teritorija predstavljala u okviru NDH posebnu oblast sa specifičnim prilikama, sa posebnom lokalnom politikom problematikom i specifičnim uslovima. Prilike i pretpostavke za obaveštajni rad nesumnjivo su na bosanskohercegovačkom tlu, sa njegovim narodnosnim, verskim, kulturnim, socijalnim i ostalim specijalnim problemima, bile

potpuno razli ne od onih u Hrvatskoj. Isto tako je i zadatak obezbe enja komunikacija nalagao obrazovanje posebnoga centra za Bosnu i Hercegovinu, koji bi bio bliži obra iva nom terenu.

Pored ovih politi kih i geografskih, saobra ajnih i demografskih razloga, za formiranje snažnog centra Abwehr-a u Sarajevu bili su merodavni i kontraobaveštajni razlozi. Bosna, sa svojom posebnom problematikom, predstavljala je vrlo pogodan teren za protivni ku obaveštajnu službu. Kao centralni i dosta neprohodni deo Jugoslavije, Bosna i Hercegovina igrale su odre enu ulogu i u strategiskom defanzivnom planiranju jugoslovenskog generalštaba, što je nema koj obaveštajnoj službi, nesumnjivo, bilo poznato. Zato je ona pretpostavljala da je tu izgra ena i odgovaraju a jugoslovenska obaveštajna mreža, svakako povezana i sa obaveštajnom službom zapadnih saveznika — prvenstveno sa britanskom — sa kojom je predratna jugoslovenska obaveštajna služba imala bliskoga dodira.

Jedan od prvih zadataka Abwehr-a na ceioj teritoriji NDH bilo je otkrivanje raznih predratnih stvarnih ili pretpostavljenih jugoslovenskih i britanskih (i ostalih savezni kih) obaveštajnih veza, hapšenje i uklanjanje lica koja su u tome sklopu mogla biti opasna Tre em Reich-u i preduzimanje svih ostalih mera kojima bi se protivni ke obaveštajne linije mogle u initi neškodljivim. Radi toga je trebalo da se aktivira na novome poslu predratna nema ka mreža i da se proširi, prema novonastalim potrebama, vrbovanjem novih agenata, njihovim povezivanjem sa starima i stvaranjem novih centara. U tome okviru je i centar u Sarajevu imao da odigra zna ajnu ulogu.

Sem zbog zadataka koje je Abwehr' imao da obavlja na samoj teritoriji Bosne i Hercegovine, Sarajevo je bilo zanimaljivo i zbog toga što je predstavljalo neku vrstu isturenog položaja sa koga je Abwehr mogao dejstvovati prema italijanskoj okupacionoj zoni. Odatle su se mogle kontrolisati, uz stvaranje odgovaraju ih obaveštajnih uporišta, delatnosti italijanskih okupacionih vlasti i pojave na teritoriji koju su one držale pod svojom upravom i kontrolom.

Pobrojani zadaci Abwehr-a ulazili su u okvir njegovog sektora III. Otuda je bilo logi no da u Sarajevo bude upuena ekipa Abwehr-a radi formiranja ogranka, sastavljena

od pripadnika toga sektora Abwehr-ovog rada. Na elu grupe koja je oko 15 juna 1941 godine upu ena u Sarajevo sa zadatkom da tamo osnuje ustanovu isturenog Abwehr-ovog oficira (Vorgeschobener Abwehroffizier — VAO) nalazio se kapetan Karl Fritz, koji je tadašnjem Nest-u Zagreb bio upu en od Ast-a Beograd. VAO u Sarajevu predstavljao je, dakle, ogranak Nest-a Zagreb u okviru organizacije na jugoslovenskoj teritoriji koju je sproveo Ast Beograd. Pored kapetana Fritz-a — poznatog iz predratne delatnosti Abwehr-a prema Jugoslaviji kao VAO po liniji III (Nest III) Ast-a Salzburg u Celovcu —• u Sarajevo su upu eni Sonderfuehrer Hugo Steinwender, dva šoferi i jedan radiotelegrafista. Ovaj je personalni sastav ubrzo uve an angažovanjem tuma a i pomo nog osoblja na licu mesta. Me u prvima je angažovan Volksdeutscher Franjo Mayerberger, koji je vršio dužnost tuma a.

Jula iste godine povu en je iz Sarajeva kapetan Fritz, koji je vra en u Beograd i zatim poslat na druge dužnosti, a na njegovo mesto došao je, kao rukovodilac sarajevske ustanove, major d-r Julius Vasary, Austrijanac, ro en i odrastao u Sarajevu. Uskoro je u Sarajevo stiglo i dalje poja anje kako operativnog, tako i pomo nog i tehni kog osoblja.

U prvim mesecima svoje delatnosti, VAO Nest-a Zagreb u Sarajevu nosio je kamuflažni naziv »Wehrmachtsverbindungsstelle«, kao što ga je nosio i Ast Beograd i tadašnji Nest Zagreb. Kada je zagreba ki Nest pretvoren u Kriegsorganisation Abwehr-a, prestalo je i upotrebljavanje ovog kamuflažnog naziva, a sa obrazovanjem Ast-a Zagreb postaje ustanova u Sarajevu njegovim Nest-om, po sektoru rada I i III.

Dalji nazivi sa kojima se sre emo u vezi sa Abwehr-ovim ogrankom u Sarajevu uslovljeni su organizacionim promenama Abwehr-ove organizacije na jugoslovenskoj teritoriji. Tako se, prilikom rasformiranja Ast-a Zagreb i stvaranja Abwehr-ovih frontnih ustanova, zadržao sektor III delimi no kao »Gruppe AO« kod Nema kog opunomo enog generala u Zagrebu. Sektor III dotadašnjeg Nest-a Sarajevo postao je ispostavom te grupe, da bi se kasnije pretvorio u frontnu ustanovu, FAT 381 (linija III F). Isto je tako kratko vreme, u toku reorganizacije, sektor I Nest-a bio podre en FAT-u

176 kao njegov Meldekopf, pa je postao posebnim FAT-om linije I.

Ove promene u nazivima, koje mogu u prvi mah da zbu-
njuju i da dovedu do pogrešnih zaključaka, nisu se dublje
ispoljavale u ustrojstvu Abwehr-ovog ogranaka u Sarajevu.
Ustvari se u organizacijskom pogledu mogu tu razlikovati —
bez obzira na različitu terminologiju koja je upotrebljavana
za naziv ogranaka — ove faze:

od juna 1941-ve do jeseni iste godine u Sarajevu je po-
stojao VAO Nest-a Zagreb; taj je VAO nasio kamuflažni naziv
»Wehrmachtsverbindungsstelle«;

od stvaranja KO Zagreb pa do kraja 1942 godine, usta-
nova u Sarajevu bila je VAO zagrebačke Kriegoorganisation;

od formiranja Ast-a Zagreb, to jest od kraja 1942 godine,
pa do rasformiranja toga Ast-a i stvaranja frontnih Abwehr-
ovih ustanova, ogranak u Sarajevu je bio Nest toga Ast-a;

prilikom ove reorganizacije, referati Nest-a Sarajevo
pretvoreni su u FAT-ove, pošto je prethodno sektor III izve-
sno vreme bio podređen Gruppi AO pri Nemačkom opuno-
nom generalu u Zagrebu, a sektor I kao Meldekopf
FAT-a 176.

U okviru ovih faza vršene su u sastavu sarajevskoga
Abwehr-ovoga ogranaka razne promene, pri čemu je njegova
organizacijska struktura proširivana u vezi sa sve opsežnijim
zadacima koje je nametao razvoj situacije Abwehr-ovoj de-
latnosti. Tako je upravo sarajevski ogranak bio istureni
položaj samo po liniji III, kao najvažnijoj tadašnjoj delatno-
sti Abwehr-a na toj podrucju. U toku 1942 godine pojav-
ljuje se pri sarajevskom ogranku i delatnost linije I Ab-
wehr-a, ali je tada ona podređena neposredno KO u Zagrebu,
ne ulazeći u hijerarhijski u sastav VAO Sarajevo, koji je po-
vremeno nazivan i Meldekopf-om. Tek pred kraj 1942 go-
dine, a uglavnom simultano sa pretvaranjem KO Zagreb u
Ast Zagreb, pretvara se dotadašnji VAO Sarajevo u Nest,
sa delokrugom kako po liniji I, tako i po liniji III. Takva je
situacija ostala sve do rasformiranja Abwehr-ovih ustanova
i njihovog pretvaranja u Abwehr-ove frontne organizacije
— FAK-ove i FAT-ove.

Kada je osnovan VAO u Sarajevu, usmeren na sektor
rada III, osoblje mu je bilo malobrojno, a čeli rad je tekao
samo u jednom pravcu — po liniji III F. Prva pojava de-

latnosti linije I pri ovom Abwehr-ovom ogranku vezana je za Wehrmacht-ovu akciju u Bosni, po etkom 1942 godine, kada je u Sarajevo stigao štab generala Bader-a. U vezi sa obaveštajnom pripremom Bader-ove akcije protiv NOV i POJ, KO Zagreb je uputio u Sarajevo svoga pripadnika, Sonderfuehrer-a Lorenz-a Apold-a, sa zadatkom da tamo formira centar Abwehr-ovog sektora I i da organizuje njegov rad. Centar je bio, kao posebni privremeni Meldekopf, pridružen Abwehr-ovom ogranku u Sarajevu, ali mu nije bio podre en i nije ušao u njegov sastav. Cilj mu je bio da pribavi aktivnom špijunažom potrebne podatke za izradu takti kih planova Bader-ove borbene grupe. Apold-ov Meldekopf, oslanjaju i se na sarajevski VAO, koristio se njegovim prostorijama i tehni kim sredstvima, kao, naprimer, njegovom radio-stanicom i si.

Major Vasary stavio je Apold-u na raspoloženje i jednoga od svojih agenata, Mehmeda Toki a, koji je nosio pseudonim »Aladin« i bio jedan od najboljih agenata VAO. Ast Zagreb uputio je Apold-u, sa svoje strane, agenta koji je nosio nadimak »Hohner«, a ije pravo ime nije ta no poznato. Apold-ov Meldekopf je obra ivao naro ito pravac Sarajevo—Konjic, dolinu Pra e i podru je Rogatica—Pra a—Fo a. Na tom terenu je Toki radio na uspostavljanju posebnih veza, koje bi zatim predavao »Hohner-u«, a ovaj bi se njima koristio i upravljao agenturom. Kao agenti na terenu vrbovani su naro ito muslimani koji su imali srodnike na partizanskom podru ju i preko njih pribavljali odande obaveštenja. Prikupljene podatke je Apold sre ivao i dostavljao odeljenju Ic Bader-ovog štaba, gde su iskoriš avani kao osnova za pripremu operacija.

Meldekopf po liniji I, sa Apold-om na elu funkcionisao je u Sarajevu do maja 1942 godine. Tada je Apold preba en u zapadnu Bosnu i dodeljen 714 diviziji, koja je tamo operisala. Agenti Toki i »Hohner« ostali su vezani za VAO Sarajevo.

Razvoj situacije je, me utim, izazvao uskoro potrebu da se po liniji I H u Sarajevu obnovi delatnost. Stalni porast i neprekidno delovanje sve snažnijeg NOP-a i snaga NOV i POJ zahtevali su da se direktnom, ofanzivnom špijunažom stalno obra uje bosansko-hercegova ki prostor, na kome su po ele uskoro da se razvijaju sve zamašnije operacije Wehrmacht-a i njemu pridruženih snaga NDH. Zato je, krajem

oktobra 1942 godine, Apold ponovo upućen u Sarajevo, ovoga puta sa zadatkom da obrazuje referat I H u okviru tamošnjeg ogranka, koji je time otpočeo i svoj proces pretvaranja od VAO u Nest.

Pošto je osoblje Abwehr-a u NDH bilo nedovoljno da se u Sarajevu formira potpuni referat I H, to je formalno taj referat preuzeo kapetan Junge, inače rukovodilac referata I H u KO Zagreb. Mada Junge tada nije prešao u Sarajevo, već ostao u Zagrebu, nominalno se vodio referat I H u Sarajevu kao da mu je on na čelu. Tek krajem 1942 godine dodelio je Amt Ausland/Abwehr potrebno osoblje za proširenje ustanove u Sarajevu. Tako se od početka 1943 godine ona i formalno pretvara u Nest, sa dva referata: I H i III F. Prvi od njih je vodio kapetan Hans Amann, a drugi kapetan Josef Wanner. Na čelu Nest-a postavljen je dotadašnji VAO, major dr Julius Vasary.

Nova reorganizacija Abwehr-ovog ogranka u Sarajevu počela je oktobra 1943 godine. Tada je u Zagrebu obrazovan rukovodilac i FAT 176, koji je zatim preseljen u Vrnjačku Banju, uz štab 2 tenkovske armije. Od referata I H Ast-a Zagreb i istoga referata Nest-a Sarajevo formirani su samostalno Meldekopf-i, podređeni tome FAT-u. Referat III F Nest-a Sarajevo tada je ostao vezan za odeljenje III Ast-a Zagreb, koji je već i deo pretvoren u »Gruppe AO« pri Nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj. Reorganizacija je završena u leto 1944 godine, kada su frontne ustanove Abwehr-a dobile svoj konačni oblik, a njihova mreža svojom konačnom strukturom.

Svoju delatnost po oba referata je Abwehr-ov Nest u Sarajevu sprovodio na celoj teritoriji Bosne i Hercegovine, južne Dalmacije, a delom i Crne Gore. Mada je, kao što je već u više mahova pominjano, obaveštajna služba prema Italiji bila formalno zabranjena i time predstavljala vrlo osetljivu oblast rada, iz Sarajeva je, od samoga početka delatnosti VAO i za vreme funkcionisanja Nest-a, obaveštajno obrađivano i područje pod italijanskom okupacijom.

Sve do svoga rasformiranja — kada su ovi zadaci prešli na Abwehr-ove frontne ustanove — VAO odnosno Nest Sarajevo radio je na prikupljanju podataka o razvoju NOP-a, kao i o etničkim jedinicama u Istočnoj Bosni, Hercegovini i ostalim krajevima koje je obaveštajno obrađivao. On je dej-

stvovao prema licima sumnjivim za vezu sa protivni kim obaveštajnim službama, kontrolisao i razraivao ih. Dalje je obaveštajno posmatrao delatnost i raspoloženje funkcionera NDH, ustaša i domobrana. Najzad je radio na suzbijanju protivni kih uticaja na pripadnike Wehrmacht-a, kao i na suzbijanju sabotaze protiv nema kih vojnih interesa i na ostalim kontraobaveštajnim zadacima.

Referat III F, koji je upo etku apsorbovao celokupnu delatnost Abwebr-ovog ogranka u Sarajevu, imao je, u tome okviru, zadatak da pronalazi i obaveštajno razrauje strane agente, naro ito britanske. Isto su tako objekt njegovog obaveštajnog rada predstavljali kuriri NOV i POJ i etni kih komandi. U njegovu je nadležnost ulazilo otkrivanje javki i veza protivni ke agenture, pronalaženje protivni kih radio stanica, otkrivanje podmornica zapadnih saveznika. Sem toga je vršio razne provere o licima koja su tražila zaposlenje kod nema kih ustanova, i uopšte sve ostale poslove koji su ulazili u okvir delatnosti po sektoru III Abwehr-a.

Radi obavljanja ovog zamašnog zadatka, referat III F održavao je veze sa raznim nema kim i kvislinškim ustanovama i njihovim pojedinim funkcionerima. Sem toga je živo radio i na obrazovanju rasprostranjene agenture kako u Sarajevu, tako i u svima važnijim mestima na obraivanom bosansko-hercegova kom podruju.

U tome pogledu je za VAO odnosno Nest Sarajevo li nost majora d-ra Vasary-ja bila izvanredno korisna, pošto je raspolagao mnogim li nim poznanstvima, a i pošto je bio dobro upoznat sa prilikama, mentalitetom i specifi nostima teritorije koju je obaveštajno obraivao.

Referat III F je vodio specijalnu kartoteku lica za koja je dobio podataka odnosno za koja se zanimao iz obaveštajnih razloga. Kartoteka je obuhvatala oko 4 000 imena.

Verovatno je postojao i referat III C, jer je zbog ratne situacije u Sarajevu bilo nagomilano dosta nema kih ustanova koje su saraivale sa ustaškim aparatom.

Referat I H imao je zadatak da putem agenture i svima ostalim sredstvima prikuplja ne samo podatke o NOP-u, a specijalno o njegovim vojnim formacijama, ve i o italijanskim jedinicama i njihovim pokretima u podruju koje su Italijani držali pod okupacijom. U njegov delokrug je ulazilo i ubacivanje agenata na oslobo enu teritoriju. On je vodio

posebne karte u koje su unošeni primljeni podaci, a izveštaje bi dostavljao Ast-u Zagreb i Ic-oddeljenjima korpusa i divizija na području svoje delatnosti.

Od tehničkih sredstava veza, ogranak Abwehr-a u Sarajevu raspolagao je od prvoga dana svoga rada sopstvenom radio-stanicom. Prema izvesnim podacima, kasnije je uz ovu došla još i jedna emisiona instalacija. Preko radio-stanice održavane su veze i sa podrženim ispostavama, i sa pretpostavljenim Ast-om. Razume se da je radio-saobraćaj vršen šifrom. Sama stanica nosila je oznaku »Satan«, što je odgovaralo običaju da prvo slovo kamuflačnog naziva bude istovetno sa prvim slovom pravoga imena mesta na kome se stanica nalazi.

Za sarajevski ogranak je karakteristično i služenje golubijom poštom. U tu svrhu je imao posebnu golubiju stanicu sa potrebnim osobljem. Postojali su i releji za golubiji saobraćaj. Golubovi bi bili davani agentima ili terenskim ispostavama radi brze neposredne izveštajne veze sa sarajevskim centrom. Po utvrđenom uzusu, informacije su bile slate putem golubova, pisane u duplikatu, tako da bi uvek po dva goluba donosila isti izveštaj. Ovo je trebalo da služi kao osiguranje za slučaj da golub nastrada na putu ili zaluta.

Od veza pomenutih veza na koje se u svome radu VAO/Nest Sarajevo naročito oslanjao treba pomenuti nemačkog konzula u Sarajevu, dr. Goerdes-a. Ovaj je i sam bio obaveštajno aktivan i nesumnjivo je dosta koristio, naročito prilikom formiranja VAO, svojim poznavanjem prilika i stečenim vezama.

Veze su održavane i sa Ic-službom korpusa i divizija koje su se nalazile na teritoriji Bosne i Hercegovine. Tako je, naprimer, poznata saradnja Abwehr-ovog centra u Sarajevu sa Ic-oficirom štaba generala Bader-a, majorom Lehmann-om, zatim sa Ic-oficirom 718 divizije, kapetanom Messner-om, i svima ostalima rukovodiocima Ic-oddeljenja koje su jedinice operisale na području delatnosti Nest-a.

Izme u Einsatzkommande Sipo i SD-a, koja se nalazila u Sarajevu, i Abwehr-ovog tamošnjeg centra odnosi duže vreme nisu bili naročito prisni. Međutim, kada je sve teža situacija primorala nemačke snage na bližu saradnju i ulaganje svih svojih snaga i mogućnosti, postepeno su se izme-

nili i odnosi između u Abwehr-a i Sipo i SD-a na tome terenu. Došlo je do izmene informacija i do redovne saradnje.

GFP-sekretarijat koji je postojao u Sarajevu bio je tako e u svome radu povezan sa Abwehr-ovim ogrankom, a u okviru odnosa GFP-Abwehr koji su utvrđeni samim propisima o me usobnoj saradnji ovih organizacija nema ke vojne obaveštajne službe. Saradnja se, naprimer, naro ito jasno ispoljila u jesen 1943 godine, posle italijanske kapitulacije. Tada je šef referata III F Nest-a, kapetan Wanner, sa pripadnicima sekretarijata GFP-a iz Sarajeva otputovao

Dubrovnik i tamo izvršio njihovom pomo u hapšenje svih lica evidentiranih kao agenti britanske obaveštajne službe.

Pored ovih, postojale su i veze sa ostalim nema kim komandama i ustanovama u Sarajevu. Tako treba pomenuti, naprimer, i prisne odnose prema organizaciji Todt, ije je odeljenje u Mostaru služilo i kao Meldekopf za Nest do italijanske kapitulacije.

VAÖ, a kasnije Nest, održavao je vezu i sa policijom NDH, odnosno sa »Ustaškom nadzornom službom«. Od policije bi dobijao, naprimer, neispunjene propusnice za putovanja svojih agenata, kao i legitimacije za njih. Sem toga se Abwehr koristio i obaveštenjima kojima bi raspolagale ustaške policijske vlasti.

Naro ito je major d-r Vasary održavao veze prema višim domobranskim komandantima. Tako je poznato da je on bio u dodiru sa obaveštajnim oficirima domobranstva, potpukovnikom Ivićem, kao i sa majorom Ignacijem Oljšeuskim. Međutim, prisne su veze postojale i između Vasary-ja i domobranskih generala Markulja i Prohaske. Ovi domobranski oficiri nisu formalno vrbovani za Abwehr, ali je službenim i, naro ito, privatnim dodirima sa njima, a tako e raznim uslugama postignuto da je Nest, praktički, mogao smatrati ove domobranske oficire svojim obavješta ima. Uostalom, domobranska komanda u Sarajevu davala je Nest-u preko majora Oljšeuskog, ina e zvani no određeni oficiri za vezu sa nema kim komandama, i svoje redovne dnevne izveštaje obaveštajnog karaktera.

Slična je službena i privatna veza postojala i prema žandarmeriji DNH. Tako je, između ostaloga, major d-r Vasary održavao li no odnose sa pukovnikom Karlom Bizzarom pl. Ohm i, komandantom žandarmerije u Dubrovniku,

koji mu je redovno dostavljao dnevne izveštaje dubrova koga garnizona. Žandarmerija NDH je iskorišćavala i za prikupljanje ili proveravanje podataka. Najzad su veze obaveštajnog karaktera postojale i prema ustaškim političkim funkcionerima.

Pripadnici nemačke manjine u Sarajevu bili su tako i jedan od korisnih izvora obaveštenja, pri čemu treba naročito pomenuti lektora Nemačke akademije u Sarajevu, dr. Naschold-a, inače Ortsgruppenleiter-a inostrane organizacije nacističke partije (AO NSDAP) i predratnog agenta nemačke obaveštajne službe.

U pogledu delatnosti sa veoma razgranatom agenturom treba pomenuti, pre svega, ustrojstvo posebnog Stadtbuero-a koji je bio formirao major Vasary. Ovaj je Stadtbuero bio kamufliran kao privatni stan na ime nekog Ivana Kralja, »nemačkog vojnog nabavljača«. U stvari je to bilo konspirativno ime samoga Vasary-ja. U jednoj sobi Stadtbuero-a nalazio se i mali foto-atelje kojim je rukovala Margita Lukić i, agent i prijateljica majora Vasary-a. Stadtbuero je bio smešten u sarajevskom »neboderu« i upotrebljavan samo za održavanje veze sa agenturom referata III F. Sto se tiče referata I H, ovaj je svoj Stadtbuero ustrojio zasebno, verovatno u stanu glavnog agenta Karl-a Zwillinger-a. Tu je, uostalom, stanovao i rukovodilac referata, kapetan Amann.

U formiranju agenture, VAO se, 1941. godine, u prvome redu oslonio na lica koja su i pre okupacije bila povezana sa nemačkom obaveštajnom službom. Delom su ova lica bila povezana i sa nemačkim konzulom dr. Goerdes-om, koji ih je stavio na raspoloženje Abwehr-ovom ogranaku. Sonderführer Steinwender, koji je došao u prvoj grupi Abwehr-ovih pripadnika u Sarajevo, imao je i od ranije tako i svoje obaveštajne veze u Bosni. Kada je u Sarajevo došao major Vasary, on se, u početku formiranja agenture, oslanjao na svoja stara poznanstva iz vremena dok je živio u Sarajevu.

Rad sa agenturom referata I H organizovan je naročito preko glavnih agenata, Haupt-V-Mann-a (skraćeno: HVM). To su bili kvalifikovani i provereni agenti koji su uživali puno poverenje i samostalno vrbovali nove agente, proširujući i na taj način obaveštajnu mrežu referata. Svaki od njih bio je lica koja je zavrbovao držao na vezi i upravljao njihovom agentskom delatnošću u daju i imenovan, primaju i njihove

N'EST SARAJEVO

Abwehr-ovim Nest-om u Sarajevu, podre enim Ast-u Zagreb, rukovodio je major Julius Vasary (levo). Njegova saradnica je bila Margita Luki i (u sredini), koja je radila i u Vasary-jevom Stadtbuero-u u kome je održavana veza sa agentima sektora III F. U Dubrovniku je agent Nest-a bio ustaški funkcioner Ivo Rojnica (desno)

izveštaje, organizuju i, po potrebi, saradnju dvojice ili više njih na istom poslu itd. Preko HVM-a vršena je isplata nagrada agenturi.

Kao prvi ovakvi glavni agenti poznati su braća Karlo i Josef Zwillinger. Prvi je bio HVM referata I H, a drugi HVM Lorenz-a Apold-a, koji ga je zatim predao, tako e na vezu, istome referatu. Josef Zwillinger je i pre rata radio za nemačku obavješajnu službu. Bio je, zajedno sa svojim bratom Karlom, vlasnik firme koja je držala zastupništvo nemačkih pisanih mašina i radio-aparata. Imao je svoje poverenike u Zenici, Maglaju, Varešu, Visokom, Jajcu, Teslicu, Palama, Višegradu, Prijepolju, Mostaru i drugim mestima. Za Nest je radio i u Crnoj Gori, gde je 1944 godine poginuo. Isto je tako i Karlo Zwillinger imao mnogobrojnu i razgranatu mrežu agenata na ličnoj vezi, a radnja mu je služila kao javka za tu agenturu.

Među prvim Haupt-V-Mann-ima nalazio se i veoma pomenuti Mayerberger, koji je kasnije postao stalnim nameštenikom Nest-a. Tu treba pomenuti i Aleksandra Šesta (pseudonim »Šporn«), zatim veoma prikazanog Hohner-a, Mehmeda Tokića i dr.

Ukoliko se rad Abwehr-ovog centra u Sarajevu granao i produbljavao, utoliko je i njegova agentura postajala raznovrsnijom, a agenti su birani prema određenom kriterijumu, s pogledom na upotrebljivost za određene ciljeve. Za rad po liniji I H Abwehr-a rado su upotrebljavani trgovci, vlasnici raznih prevoznih sredstava i seljaci. Referat III F je u prvom redu gladao da u svoju agenturu uvrsti lica po različitim ustanovama u samome Sarajevu. Tako je preko Franje Mayerberger-a stvorena obavješajna veza u sarajevskoj ustaškoj policiji, što je bilo utoliko lakše jer je ovaj sve do rata bio policijski funkcioner u Sarajevu. Za referat III F bilo je od važnosti i sticanje agenata koji su se mogli, na osnovu određenih ličnih svojstava, ubaciti u partizanske redove. Isto je tako tražen i put u anglofilske krugove preko zavrbovanih agenata iz te sredine.

Najradije su kao agenti angažovani Nemci iz Reich-a, jer su smatrani politički sigurnim i pouzdanim. Međutim, ovaj plus bi delimično bio poništavan time što je, na drugoj strani, svaki Nemačkin kao takav bio sumnjiv svojoj okolini, pošto se pretpostavljalo da radi u obavješajnoj službi. Volksdeu-

-tscher-i su, po pravilu, nerado vrbovani, jer su svojom nametljivom uslužnošću i privrženošću Reich-u i nacizmu i svojom isto tako nasrtljivom i grlatom propagandom bili u svojoj okolini praktički onemogućeni. Isto tako im je mahom nedostajala i neophodna trezvenost i objektivnost. Od ovoga pravila je bilo i izuzetaka, kao što to pokazuje slučaj Volksdeutscher-a braće Zwillinger.

Nerado su, također, uzimane u agenturu ustaše, pošto je iz iskustva bilo poznato da izveštavaju jednostrano i tendenciozno. Izuzetaka je bilo i ovde, naročito ukoliko se išlo za nekim specijalnim podacima ili kompleksima, naprimjer, za pregledom nad nekim manjim poznatim ustaškim ustanovama. Od ustaških funkcionera, naprimjer, agenti Nest-a bili su Zlatko Mešić u Sarajevu i Ivo Rojnica u Dubrovniku.

Najradije je Nest svoju agenturu proširivao vrbovanjem domaćeg stanovništva, pri čemu su — od već pomenutih kategorija — naročito poželjni bili oni trgovci koji bi već puštovali terenom svojim poslovima, a koji su poslovni lokali mogli da posluže i kao centri za vezu. Slično je bilo i sa gostionicarima.

Pošto bi HVM zavrbovao nekog agenta, ukoliko* to vrbovanje ne bi izvršio pripadnik Nest-a, zavrbovani bi bio doveden u Stadtbuero', a vrlo retko u samu kancelariju Nest-a. Tu bi potpisao obavezu o saradnji i konspirativnosti. Tom prilikom su od agenta uzimani i podrobni lični podaci, koje bi Nest u prepisu slao pretpostavljenome Ast-u u Zagreb.

U pogledu konspirativnosti se dosta grešilo. Često su čak i rukovodioci Nest-a kršili osnovne propise diskrecije. Tako je rukovodilac referata I H, kapetan Amann, stanovao kod HVM-a Zwillinger-a i kretao se u njegovom društvu. Drugi HVM, Zvonko Dulčić, održavao je sedeljke sa svojim agentima po lokalima u Sarajevu.

U normalnom opštenju sa agenturom ipak se donekle vodilo računa o tome da agenti ne saznaju ništa o unutrašnjem ustrojstvu Nest-a. U njegove kancelarije su dolazili jedino HVM-i, ali i oni retko. Sastanci su održavani tako da se agenti u Stadtbuero-u ne bi sretali. Oficiri su upotrebljavali prema agenturi pseudonime, a prilikom sastajanja sa agentima nosili civilna odela.

Za razliku od referata I H, koji se držao ponajviše sistema rada preko HVM-a, referat III F je vezivao agente

neposredno za svoje organe. On je želeo da spre i obrazovanje agentskih grupa iji bi se članovi me usobno poznavali i, prema tome, mogli uzajamno i odavati.

Nagrađivanje agenture vršeno je novcem, u obliku redovne mese ne plate ili nagrade po u inku. Pored toga je bilo uobičajeno i nagrađivanje davanjem namirnica, a i raznim uslugama, kao, naprimer, oslobođenjem od vojne obaveze.

Pored već pomenutih pripadnika Nest-a treba pomenuti i d-r Kurt-a Wustrow-a, kao člana koji je bio naročito aktivan u radu sa agenturom. Wustrow je obrađivao izveštaje agenture i vodio njenu kartoteku, a i lično držao agente na vezi sastaju i se sa njima u Stadtbuero-u. Imao je podoficirski čin i radio je specijalno po liniji III F. Isto tako treba pomenuti da je kapetan Oskar Bukwich, inače pripadnik Ast-a Zagreb, izvesno vreme prolazno radio u referatu I H u Sarajevu.

Od agenata Nest-a zaslužuju pomena:

Zvonko Dulčić, nekadašnji policajski činovnik, koga su vlasti NDH poslale u logor Jasenovac zbog njegovog protivustaškog rada u staroj Jugoslaviji. Odande je stigao u Nemačku na rad, a tamo je potpisao obavezu za Abwehr. Pošto je prvobitno delovao u Nemačkoj, prešao je u Sarajevo i tu radio za referat III F. Njegova lična mreža koju je zavrbovao i vodio obuhvatala je oko tridesetak lica;

Zvonko Banić, pseudonim »Trebević«, uhapšen je po traženju kapetana Wanner-a od strane nemačke feldžandarmerije. Cilj hapšenja je bio da u zatvoru bude zavrbovan. To je izvršio d-r Kurt Wustrow, posle čega je Banić pušten i upotrebljen protiv nekih lica koja su u evidencijama Nest-a vođena kao britanski agenti;

Aleksander Benda, viši činovnik direkcije pošta u Sarajevu, bio je na ličnoj vezi majora Vasary-ja;

Tomas Czekan, rukovodilac organizacije Todt u Mostaru, bio je tamo Haupt-V-Mann referata I H Nest-a Sarajevo i igrao vrlo aktivnu ulogu u obrazovanju mostarskoga Meldekopf-a toga Nest-a;

Veljko Firić bio je agent referata III F i držao na vezi nekoliko agenata;

Zlatko Mesić, ustaški zastavnik, radio je za kapetana Wanner-a. Njegova je sestra bila udata za Antu Vokića, člana

Paveli eve vlade i ustaškog pukovnika. Mesi je naro ito izveštavao o unutrašnjim frakcijama u ustaškom pokretu;

Drago Richtermutz, pseudonim »Adler«, bio je policijski inovnik u staroj Jugoslaviji, a od po etka okupacije pripadao je ustaškoj policiji. Radio je za referat III F, dostavlja ju i karakteristike o raznim licima u Sarajevu;

Edhem Sarajli , pseudonim »Vakum« i »7«, bio je agent referata III F i sara ivao je sa Zvonkom Bani em. Posmatrao i pratio je lica sumnjiva da rade za savezni ku obaveštajnu službu;

Ivica Stojanovi , agent »Ustaške nadzorne službe«, bio je jedan od važnijih agenata refereta I H. Radio je na sektoru prema Konjicu i Jablanici i na tom podru ju imao svoju agenturu koja je prikupljala podatke o kretanju jedinica NOV i POJ. Neko vreme je vodio Nest-ovu rezidenturu u Travniku i tada se služio pseudonimom »Granit«;

Ivo Bani , šef pograni ne policije NDH u Gružu kod Dubrovnika. Bio je na vezi majora Vasary-ja i slao mu je obaveštenja o radu KPJ u Dubrovniku. Izme u ostaloga davao je izveštaje o partizanskim kuririma;

Heinrich Eidtmann, trgovac iz Splita, bio je povezan sa majorom Vasary-jem i dolazio je i li no u Sarajevo na podnošenje izveštaja; radio je specijalno na obaveštajnom posmatranju Italijana i Britanaca, kao i bivših jugoslovenskih oficira.

U vezi sa agenturom treba pomenuti i pokretne agente koje je organizovao kapetan Wanner. Ovi su agenti svoju dužnost obavljali naro ito- po vozovima, sklapaju i poznanstva i nastoje i da tim putem do u do veza i obaveštenja. Postoje podaci prema kojima je ovakvih agenata bilo uz svaki voz, naro ito' na pruzi izme u Sarajeva i Bosanskog Broda.

(2) *Podre ene i isturene ustanove*

Kratki pregled važnijih agenata Nest-a Sarajevo pokazuje da je njegova agentura delovala ne samo u Sarajevu ve i na terenu. Me utim, teren nije bio obra ivan samo iz Sarajeva i preko lokalnih rezidentura, ve je još VAO, a kasnije Nest Sarajevo, organizovao i svoja obaveštajna upo-

rišta stalnog karaktera u važnijim mestima područja koje je obrađivao.

U Mostaru je još od leta 1941 godine postojalo obaveštajno uporište VAO-a Sarajevo, koje je radilo po sektoru Abwehr-a III. Pošto se Hercegovina nalazila gotovo u celini u italijanskoj okupacionoj zoni, to tamo nije mogao da se formira službeni Abwehr-ov Meldekopf. Mostarsko uporište je stoga ugrađeno u nemačku vazduhoplovnu jedinicu koja se nalazila na mostarskom aerodromu, a bila poznata pod nazivom »Fliegerkommando Mostar«. Komanda te jedinice bila je smeštena u tzv. »Južnom logoru«, a tamo je bio i obaveštajni punkt. Sa »Fliegerkommandom« bio je stupio u vezu najpre Steinwender, a kasnije je izmeštan u Nest-a i njegovog uporišta u toj komandi održavan stalni dodir bilo putem kurira, bilo putem povremenih poseta pripadnika sarajevskog Abwehr-ovog ogranka.

Kada je u Sarajevu, pored rada po sektoru Abwehr-a III, poela sistematska i stalna delatnost i po sektoru I, obuhvaćena je tom delatnošću i Mostar. Dok je sektor III zadržao svoje uporište u »Fliegerkommandu«, sektor I je smestio svoj zakamuflirani obaveštajni punkt u mostarskom centru Organizacije Todt, koji je nizom veštih radilišta organizovao eksploataciju boksita u Hercegovini. Rukovodilac toga centra bio je Tomaš Czekan, koji je, istovremeno, postao rezidentom Nest-a Sarajevo u Mostaru po sektoru Abwehr-a I, stvorivši sebi agenturnu mrežu.

Aprila 1943 godine rad po sektoru I u Mostaru proširen je time što je onamo upućen Sonderführer grof Johann Eitz, koga je ranije Abwehr dodelio 7 SS-diviziji »Prinz Eugen«. Tada je Meldekopf, zakamufliran u okviru Organizacije Todt, formiran i službeno, iako su u to doba Italijani još držali garnizon u Mostaru. To je, svakako, bilo u vezi sa italijansko-nemačkim zajedničkim operacijama protiv NOP-a, poznatim pod nazivima »Weiss« i »Schwarz« (IV i V ofanziva).

Prilikom formiranja zvaničnog Meldekopf-a iskorišćen je dotadašnji rad rezidenta Czekan-a. Iz Nest-a Sarajevo došli su u tu svrhu prolazno u Mostar podoficir Wozak i Haupt-V-Mann Zwillinger.

Glavni zadatak kamufliranih uporišta Abwehr-a do aprila 1943 godine, a službeno Meldekopf-a otada pa do itali-

janske kapitulacije, bio je obaveštajna obrada NOP-a. Me-
utim, velika važnost je polagana i na posmatranje delatno-
sti i držanja italijanskog garnizona i raznih vojnih i civilnih
italijankih ustanova, kako u Mostaru, tako i u južnoj Her-
cegovini i području prema moru.

Krajem maja 1943 godine italijanski garnizon se povu-
kao iz Mostara. Osećala se veća nesigurnost u odno-
sima prema »osovinskim« partnerima. U toku leta poele su
pripreme Abwehru za slučaj italijanske kapitulacije. U
avgustu je iz Zagreba došao u Mostar rukovodilac odeljenja
I Ast-a, potpukovnik Hemprich. U isto vreme se tu pojavio
i Werner Stiger, poznat kao predratni agent nemačke oba-
veštajne službe u Celju. Kapetan Junge, referent I H Ast-a
Zagreb, određen je da preuzme rukovodstvo mostarskog Mel-
dekopfa od Eltz-a.

Kolika je važnost pridavana Meldekopfu u Mostaru s obzi-
rom na pretstojeće operacije u vezi sa otkivanom italijan-
skom kapitulacijom proizilazi iz činjenice da je tamo boravio
duže vremena i kapetan Amann, a da je sam general Glaise
von Horstenau, na osnovu razgovora koji je o tome pitanju
održao sa predstavnicima zagrebačkog Ast-a, uputio u Mo-
star svog ličnog agenta, inž. Hansa Ott-a.

U vezi sa poznatim opštim pravcem Ott-ove upotrebe
prema NOP-u, on je upućen u Mostar sa zadatkom da odande
dođe u vezu sa partizanskim štabovima odnosno sa Vrhov-
nim štabom i da se koristi razmenom zarobljenika za nepo-
sredno osmatranje ili prikupljanje informacija o NOV i
POJ. Kao dalji zaključak proizilazi, iz ovakve situacije, da je
MK Mostar, mada je njegovo proširenje delom rezultat ra-
zvoja italijansko-nemačkih odnosa, u prvome redu imao da
dajstvuje obaveštajno prema NOP-u.

Dalji dokaz za činjenicu koji je pridavan Meldekopfu u Mo-
star jeste i činjenica što mu je za rukovodioca određen ka-
petan Junge, šef referata I H zagrebačkog Ast-a, — dakle,
svakako jedna od najistaknutijih ličnosti toga Abwehr-ovog
sektora u NDH.

U mesecima pred italijansku kapitulaciju, u otkivanju
da se Junge vrati sa odsustva i preuzme rukovodjenje Melde-
kopf-om, u Mostaru su radili Eitz i Stiger. Prvi od njih se
priključio borbenoj grupi koja je u Mostaru obrazovana
pod komandom SS-pukovnika Schmidhuber-a i koja je za-

U PLANINAMA HERCEGOVINE

Do italijanske kapitulacije Abwehr-ove su ustanove bile ograničene na onaj deo NDH koji nije potpadao pod neposrednu italijansku sferu. U južnoj polovini Paveli eve države postojale su samo kamuflirane agenture i uporišta. Kada je Italija položila oružje, nemačke jedinice su okupirale i sve teritorije koje su dotle držali Italijani, a time je i Abwehr proširio mrežu svojih ustanova na južni deo NDH i Primorje. Pred italijansku kapitulaciju formirana je u Mostaru posebna borbena grupa, sa zadatkom da okupira južnu Dalmaciju. Na čelu joj je bio SS-pukovnik Schmidhuber (na slici, stoji). Prodor ove borbene grupe u Primorje pratili su Abwehr-ovi organi. Snimak pokazuje i divljinu terena na kome su se vodile borbe između Schmidhuber-ovih snaga i partizana

tim krenula iz Hercegovine prema Dubrovniku. Schmidt-huber-ova grupa se sastojala iz delova 369 (hrvatske) peša-diske divizije, jedinica SS-divizije »Prinz Eugen« i nekih domöEranskiH formacija. Kada je ona ušla u podru je južne Dalmacije, neposredno po italijanskoj kapitulaciji, Eitz je obrazovao u Dubrovniku Abwehr-ov Meldekopf, dok je u Mostaru privremeno ostao Stiger. Ubrzo posle toga došlo je i do reorganizacije Abwehr-a i do formiranja njegovih frontnih ustanova u NDH, kojom prilikom je u Mostaru obrazovan Abwehrtrupp, pretvoren zatim u FAT 174, kome je podre-en Eitz-ov Meldekopf u Dubrovniku.

Kao što se iz prednjega vidi, u Mostaru su, dakle u vidu zakamufliranih isturenih uporišta Nest-a Sarajevo, radile obe Abwehr-ove linije: kako I H, tako i III F. Zvani ni Meldekopf, obrazovan aprila 1943 godine, proizišao je iz uporišta I H sektora. Sektor III F Nest-a Sarajevo je, me utim, tako e produžio svoj rad u Mostaru i posle italijanske kapitulacije, ali ne više preko »Fliegerkommande«, ve preko svoga Haupt-Y-Mann-a Franza Barek-a, poznatog pod pseudonimom »Wreg« ili »inspektor Keral«. Tako, dakle, i posle proširenja nema ke okupacije na Hercegovinu, u Mostaru deistvuju oba sektora Abwehr-ovog rada, od kojih jedan preko Meldekopf-a, a drugi preko rezidenture.

MK I H nosio je kamuflažni naziv »Pfahlburg« (to jest palisadno utvr enje), a njegova radio-stanica služila se oznakom »Mirza«. Ona je održavala veze i sa Nest-ovom stanicom »Satan« i sa Ast-ovom stanicom »Adam«, a isto tako i sa radio-stanicama Maldekopf-a u Dubrovniku i uporišta u Livnu.

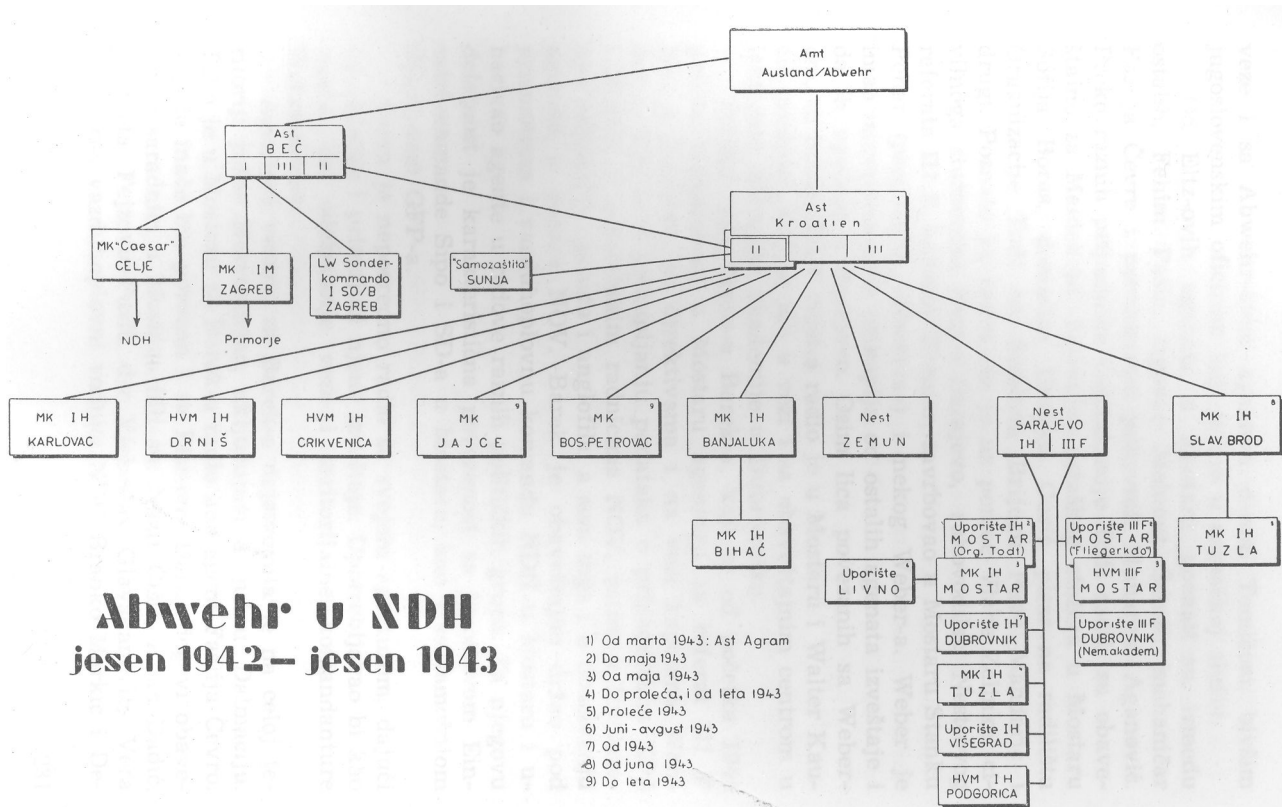
O agenturi Abwehr-ovih uporišta u Mostaru malo je poznato iz vremena pre 1943 godine. Zna se, me utim, da je Haupt-V-Mann Czekan, kao šef ekonomata ogranka Organizacije Todt u Mostaru, radio preko šefova pojedinih radilišta koja su se nalazila u itluku, Lištici, Opuzenu i Zitomisli u.

Agentura MK Mostar, na ijem je širenju i izgra ivanju intenzivno ra eno od leta 1943 godine, dobrim se delom oslanjala na delatnost inž. Hans-a Ott-a. On je imao nekoliko agenata, vezanih za njega, koji su specijalno radili prema NOP-u. Isto je tako radila i dalje agentura preko Organizacije Todt, a i Eitz je aktivno vrbovao agente na celome podru ju koje je Meldekopf obra ivao.

Od Ott-ovih agenata zanimljiva su naročito¹ tri Jevrejina koja su vrlo aktivno radila za Meldekopf. Najvažniji od njih bio je Josip Lehr, jugoslovenski državljanin koji je bio u nema kom zarobljeništvu, odakle se oslobodio, došao u Mostar i zaposlio u Organizaciji Todt. Lehr je, zajedno sa Ott-om, u letnjim mesecima 1943 godine putovao i po italijanskoj okupacionoj zoni. Po nalogu kapetana Junge-a radio je, tako e sa Ott-om, na iznalaženju agenata MK Mostar. Lehr je i sam obilazio područje dalmatinskoga primorja, Dubrovnika i Kotora, prikupljaju i li no podatke o italijanskim garnizonima i komunikacijama, a vrbuju i lica koja su mogla da mu služe kao informatori. Bio je, štaviše, predviđen da bude uba en u Italiju, da bi tamo prikupljao podatke o zapadnim saveznicima. Ipak je 1944 godine, i pored velikih obaveštajnih zasluga koje je bio stekao za Tre i Reich, Lehr sa ženom upu en u koncentracioni logor u Nema koj, ali je 1945 godine iz njega izašao živ.

Zajedno sa Lehr-om, Ott je zavrbovao u Splitu, još pre italijanske kapitulacije, Jevrejina d-ra Adler-a koji je tamo imao dobrih veza sa italijanskim zvaničnim predstavnicima. Naročito aktivan je bio, povezan sa Lehr-om, poljski Jevrej Hone Belah, koji se služio pseudonimom »Franjo Veli«. Ovaj je kao nakupac neke tekstilne firme radio u Mostaru i radio obaveštajno za Meldekopf. Bio je povezan i sa Ott-om, a i sa Ic-oficirom 369 divizije, porunikom Kurtz-om. Isto je tako imao veze i sa Eltz-om, ali i sa ustaškom policijom. Poverenje koje je Hone Belah uživao kod Abwehr-a pokazuje činjenica da je 1944 godine Ott povezo sa njim poru nika Boerger-a, koji je imao da formira uporište pozadinske mreže u Mostaru posle povla enja nema kih jedinica iz Hercegovine.

Od daljih agenata MK Mostar treba pomenuti i Michael-a Benz-a, trgovca u Kotoru, ina e predratnog Abwehr-ovog saradnika. Sa Meldekopf-om je Benz do italijanske kapitulacije održavao vezu preko Lehr-a, pošto je pre toga bio obaveštajno povezan sa nema kim konzulatom u Trstu. Od njega je Meldekopf dobio i prve izveštaje o pripremanom italijanskom povla enju, u kasno leto 1943 godine. Kada je, posle ulaska nema kih jedinica u dotadašnju italijansku okupacionu zonu formiran Abwehr-ov Meldekopf u Dubrovniku, Benz se povezao sa njegovim rukovodiocem, Sonderfuehrer-om Eltz-om. Isto tako je u Dubrovniku održavao

veze i sa Abwehr-ovim agentom d-rom Tomi em, bivšim jugoslovenskim oficijom koji je bio u nema koj službi.

Od Eltz-ovih agenata u Mostaru poznati su, izme u •ostalih, Fehim Paši , trgovac Mahmut Šemi , mehani ar Fazlija evro i penzionisani pukovnik Muharem Aganovi . Preko raznih pripadnika Organizacije Todt radili su obaveštajno za Meldekopf: inovnica ustaškog stožera u Mostaru Sofija Boras, doma ica Dragica Curi , pisar na radilištu Organizacije Todt na Širokom Brijegu Pavo Mandari i drugi. Poznato je, zatim, da je uz pomo Vlahe Zelinke, civilnoga službenika Nest-a Sarajevo, rukovodilac Nest-ovog referata III F, kapetan Wanner, zavrbovao u Mostaru Stanku Pehar (pseudonim »Neretva«) i nekog Weber-a. Weber je imao istovremeno da prikuplja od ostalih agenata izveštaje i da ih upu uje u Sarajevo. Osim lica povezanih sa Weber-om, za referat III F Nest-a radio je u Mostaru i Walter Kau- i , muzi ar, koji je bio u vezi i sa obaveštajnim centrom u lektoratu Nema ke akademije u Dubrovniku.

Težište rada Franz-a Berek-a, koji je od po etka 1944 godine organizovao u Mostaru agenturu za referat III F Nest-a Sarajevo po direktivama i na vezi kapetana Wanner-a, bilo je u prikupljanju podataka o pripadnicima KPJ i NOP-a, o pozadinskim radnicima NOV, zatim u iznalaženju britanskih agenata i anglofila, a sem toga i u ubacivanju agenata u redove NOV. Berek je obaveštajno držao pod prismotrom i vazduhoplovnu komandu NDH u Mostaru i ubacivao agente u redove raznih politi kih grupa. Za njegovu delatnost je karakteristi na povezanost sa ispostavom Einsatzkommande Sipo i SD-a u Mostaru, kao i sa tamošnjom ispostavom GFP-a.

Berek je neposredno radio sa svojom agenturom, daju i joj zadatke i primaju i njene izveštaje. Upotrebljavao bi kao mesta za održavanje veze i teritorijalne komandanture Wehrmacht-a.

Agentura vezana za Berek-a dejstvovala je na celoj teritoriji južne Hercegovine, uklju uju i i južnu Dalmaciju. Tako je u Mostaru za Berek-a radio kao agent Fazlija evro, koji je ina e bio povezan i sa Eltz-om. Dalji njegovi obaveštajni saradnici u Mostaru bili su: Nazif iši , Anka Dadi , Hašmeta Fejzovi -Puzi , d-r Vjekoslav Glavadanovi , Vera Mandari , vazduhoplovni vodnici NDH Branko Marki i De-

limir Martinovi , ustaški oficir Mirko Naki i njegova žena Jelka ro . Periši , puškar Husein Omagi , Ivanka Palada, automehani ar Veno Vasi ek i dr. U apljini su u Berek-ovoj mreži radili: Šamija Begi , Vasvija Bjelovi , gostioni ar Bajro Rami , poslasti ar Rasim Destanovi , šofer Ivica Milas, a najistaknutiji agent u tome kraju bio mu je Ahmed Kapetanovi , koji je držao na vezi ve inu ostalih. U Metkovi u su za Berek-a radili: ustaški funkcioner profesor Ante Jelavi i župnik Vlado Bjelobrk, zemljoradnik Dujo Gabri , želzni ki inovnik Jure Jelavi , zemljoradnik Nikola Ivanovi , radnik Libero Kljusuri , Ivica Nalis, Milivoje Ostoji , Šimun Tutjavac, kao i Ivan Veraja, koji je bio zaposilen kod nema ke komandanture, tu primao izveštaje od ostalih Berekovih agenata, prevodio ih i upu ivao u Mostar.

Iz Mostara je krajem maja ili po etkom juna 1943 godine obrazovano obaveštajno uporište u Livnu, podre eno mostarskom Meldekopf-u. Razlog obrazovanju ovog ogranka bila je sve snažnija akcija NOP-a u tome kraju. Rukovodilac MK Mostar uputio je u Livno SS-podoficira Xaver-a Doerfler-a sa trojicom radiotelegrafista iz 369 (hrvatske) pešadiske divizije i dvojicom ustaša koji su vršili dužnost ordonansa. Doerfler-a je Meldekopf-u stavio u to svrhu na raspoloženje V SS-planinski armiski korpus, isto' kao i radiotelegrafiste. Zadatak uporišta u Livnu bio je da prikuplja na terenu podatke 6 NOV, u kome cilju je ono obrazovalo¹ svoju agenturu, a koristilo se i svim ostalim pristupa nim izvorima obaveštenja. Svoje podatke dostavljalo je Meldekopf-u Mostar radiotelegrafskim putem.

Uporište je funkcionisalo do avgusta 1943 godine. Tada je povu eno, a njegovo osoblje vra eno' u sastavu svojih jedinica.

U Dubrovniku je Nest Sarajevo radio obaveštajno ponajviše neposredno, oslonjen na svoje obaveštajno uporište pri lektoratu Nema ke akademije, a posle formiranja Meldekopf-a Mostar delom i preko njega. Još pre rata je bila obrazovana nema ka agentura oko toga lektorata, kojim je 1940 godine rukovodio Richard Wolff. Tada je agentura naroto pratila delatnost britanskoga konzulata u Dubrovniku i kretanje transporata za Britaniju. Wolff-a je u jesen 1940 godine smenio Alfons Arnold, koji je za vreme kratkotrajnog

ratovanja u martu 1941 godine napustio Dubrovnik, ali se ubrzo vratio i nastavio svoj rad.

Jula 1941 godine posetili su Arnold-a potpukovnik Frederici, šef odeljenja III Ast-a Beograd, i kapetan Karl Fritz, tada VAO u Sarajevu, u pratnji Sonderfuehrer-a Steinwender-a. Tom prilikom je Arnold-u dato uputstvo za dalji obaveštajni rad za Abwehr. Dat mu je nalog da svoje izveštaje šalje Abwehr-ovom ogranku u Sarajevo. U isto vreme zavrbovan je za obaveštajni rad u Dubrovniku Vlaho Zelinka, a onamo je stigao i d-r Eugen Zoratti, Haupt-V-Mann Nest-a Zagreb, bivši austro-ugarski oficir — invalid koji je do rata živeo u Plavu.

Zoratti, koji je upotrebljavao pseudonim »Skarabeus«, naročito je u svojoj obaveštajnoj delatnosti insistirao na uhoćenju Italijana, smatrajući i prvim ciljem proterivanje italijanskih okupatora iz Dalmacije. Tome je želeo da doprinese time što je mimo VAO Sarajevo — za koji je bio vezan — upuštao svoje izveštaje i neposredno Abwehr-ovom centru u Zagreb, žaleći se i na nerad majora Vasary-ja. Mada su ustaške vlasti ovakav pravac rada d-ra Zoratti-ja svesrdno pomagale, ipak je njegova delatnost ubrzo izazvala nezgode, s obzirom na italijansko-nemačke formalne savezne odnose. Pošto se pred Italijanima suviše otvoreno kompromitovao svojim stavom, Zoratti je povučen, pogotovu i zbog toga što je ovakvim neopreznim radom došao u konflikt sa majorom Vasary-jem. Krajem 1941 godine prebačen je u Beograd.

Onda je opet uvećan aktiviran Arnold, koji je vršio i dužnost nemačkog konzularnog agenta sve do dolaska nemačkog konzula d-ra Ludwig-a Aeldert-a i formiranja regularnog nemačkog konzulata u Dubrovniku, jula 1942 godine.

Arnold-u je u obaveštajnom delu njegove delatnosti pomagao Vlaho Zelinka. Dok je Arnold zavrbovao agente i obrađivao njihove izveštaje, Zelinka je vodio administraciju konzularne agencije i konzularnim radom kamuflirane Abwehr-ove rezidenture. Celi je ovaj rad tekao po instrukcijama majora Vasary-ja, koji je povremeno dolazio u Dubrovnik, isto kao i njegov saradnik, Sonderfuehrer Steinwender.

Delatnost grupe oko Arnold-a kompromitovana je 1942 godine nekim hapšenjem koje je Steinwender pokušao da izvrši koristeći se lektoratom Nemačke akademije. Tada je

nastao u delom ovom radu izvestan zasto, ali je agentura produzila da radi, samo opreznije.

Godine 1943 preba en je u Dubrovnik iz Mostara agent Walter Kau il , sa radio-stanicom. On je radio po sektoru Abwehr-a I, nezavisno od Arnold-a i Zelinke,, ija se delatnost kretala u sektoru Abwehr-a III. Kau il je stajao u vezi sa referatom I H Nest-a Sarajevo. Njegova je radio^ stanica bila smeštena u domu za rekonvalescente Wehrmacht-a, ustrojenom u jednom pansionu na Lapadu. Radio je sa sopstvenom agenturnom mrežom. Pred italijanskim vlastima objašnjavana je instalacija radio-stanice na Lapadu potrebom da se raspolaze rezervnim sredstvom za održavanje veze, za slu aj da se prekine normalni poštanski saobra aj.

I centar u lektoratu Nema ke akademije, i Haupt-V-Mann Kau il na Lapadu imali su razgranate agentske mreže. Sem toga su za njih vezani i neki agenti koje su zavrbovali pripadnici Nest-a Sarajevo u Dubrovniku i njegovoj bližoj i daljoj okolini. Ovi poslednji su delom radili neposredno sa Sarajevom, a delom su se koristili Abwehr-ovim punktovima u Dubrovniku za predavanje svojih izveštaja ili kao relejnim stanicama u svome opštenju sa sarajevskim Nest-om.

Izme u raznih agenata treba pomenuti ve ranije navedenog ustaškog stožernika Ivu Rojnicu, najpre povezanog sa Zoratti-jem, a kasnije sa Arnold-om. Dalje je za Arnold-a radio Damas Dekovi , pseudonim »Schraube«, mehani ar u službi nekog italijanskog gra evinskog preduze a. Njega je Zelinka zavrbovao i držao' na vezi. Preko lektorata Nema ke akademije radio je i agent Ivica Babi , bivši jugoslovenski .mornari ki podoficir. Me u važnije obaveštajne saradnike lektorata ubrojao se i Ivo Niki , pseudonim »Nauta«, službenik prijavnog ureda u Dubrovniku. On je imao sopstvenu agentsku mrežu, sli no kao i Peter Ferdinand Stadt, Volksdeutscher iz Banata, koji je živeo na Lapadu. Protiv Stadt-a bio je Arnold, u svojstvu konzularnog agenta, pokrenuo izvesne izvi aje zbog braka sa Jevrejkom, a i zbog nekih nejasnih trgova kih poslova. Iz Sarajeva je, me utim, od majora Vasary-ja stigao nalog da se postupak protiv Stadt-a obustavi. Otada je on radio neposredno za Nest Sarajevo, mimo Arnold-a.

Cela agentura u Dubrovniku i okolini, bilo da je vezana za Arnold-a i Zelinke, bilo da je radila za Kau il a, dirigo-

vana je po uputstvima Nest-a Sarajevo. Arnold-ova agentura se specijalno bavila pitanjima u vezi sa licima i linijama sumnjivim za obaveštajni rad u korist zapadnih saveznika, naročito Velike Britanije. Agentura Walter-a Kau i a je, po liniji I H, bila viša zainteresovana u obradi NOP-a i Italijana.

Situacija se izmenila s italijanskom kapitulacijom, kada je iz Mostara sa borbenom grupom SS-pukovnika Schmidhuber-a stigao u Dubrovnik Sonderfuehrer grof Eitz. Ovaj je tu odmah ustrojio Meldekopf, smešten najpre u nemačkoj mesnoj komandanturi (Platzkommandantur). Ubrzo posle toga došao je u Dubrovnik i kapetan Amann iz Nest-a Sarajevo sa kapetanom Ott-om, koga je uputio neposredno Ast Zagreb. Amann je ostao izvesno vreme u Dubrovniku rade i na formiranju stalnoga Meldekopf-a. Kratko vreme posle toga došlo je i do reorganizacije Abwehr-ovog aparata i do osnivanja Abwehr-ovih frontnih ustanova. Tada je MK Dubrovnik ušao u sastav FAT-a 174, koji je formiran u Mostaru.

Ovde treba pomenuti da je Nest Sarajevo organizovao i rezidenturu u Podgorici. U tome cilju su onamo poslani podoficiri Wozak i agent Josef Zwillinger. Iz ove rezidenture kasnije razvio Meldekopf FAT-a 174.

Iz Sarajeva je formiran i Abwehr-ov Meldekopf u Tuzli. Njegovo obrazovanje, u proleće 1942 godine, vezano je za dolazak Sonderfuehrer-a Apold-a u Sarajevo, gde je radio po liniji I, oslanjajući se na VAO majora Vasary-ja. Kao što je već pomenuto¹, iz Zagreba je tada upućen u Sarajevo i agent »Hohner«. Prema podacima sa uvanim o obaveštajnom radu u kraju Tuzla—Doboj, »Hohner« je možda istovetan sa agentom koji se pominje pod imenom »inž. Knaus«, pri čemu ostaje otvoreno pitanje — ako ta pretpostavka odgovara istinitosti — koje je od ta dva imena pravo, a koje pseudonim, ukoliko tu nije reč možda i pseudonimima iste ličnosti.

Apold je »Hohner-a« uputio na teren Doboj—Tuzla sa zadatkom da tamo formira agenturu. U tome cilju su o njemu obavestene nemačke mesne komandanture toga sektora, kod kojih se »Hohner« zatim u obavljanju ovoga svoga zadatka javljao, dobijajući i od njih pomoć.

Na istome terenu radili su i agenti Branko Boli i Aleksander Šesto, obojica iz agenture tadašnjeg Nest-a Zagreb. Boli je, između ostalih, zavrbovao za obaveštajnu sa-

radnju šefa policije NDH u Tuzli i jednog njegovog agenta koji je radio na prikupljanju podataka o NGP-u. Isto tako su njegovoj mreži pripadali tada i d-r Feliks Niedzelsky, pomoćnik velikog župana NDH u Tuzli, i tamošnji komandant žandarmerije sa svojim a utantom.

Svi ovi momenti ukazuju na to da je tada u Tuzli obrazovan ja i centar. Ovome treba dodati da je radio-stanica koja je sa toga sektora opštila sa Nest-om Sarajevo nosila naziv »Theo«, što daje indicaciju da se nalazila u Tuzli (Tuzla — Theo). Prema tome, ima dovoljno dokaza za zaključak da je u periodu od prole a 1942 godine do prole a 1943- e u Tuzli postojao Abwehr-ov Meldekopf, vezan za Nest Sarajevo, mada preciznije pojedinosti o njegovom personalnom sastavu i ustrojstvu nisu sa uvane.

Rad »Hohner-a«, Boli a i Šestoa bio je vezan za konkretne operativne potrebe u vezi sa Wehrmacht-ovim akcijama koje su u to vreme sprovo ene u tome kraju. Sa prestankom te potrebe, centar u Tuzli je zamro. Istaknuti agenti, aktivni u oblasti Doboj—Tuzla, povu eni su na druge dužnosti.

Februara ili marta 1943 godine po ela je delatnost na ponovnom formiranju Abwehr-ovog centra u Tuzli, Tom prilikom je akcijom oko stvaranja Meldekopf-a upravljao kapetan Oskar Bukwich, koji je u to vreme rukovodio Meldekopf-om Abwehr-a u Slavonskom Brodu, podre enom izvesno vreme Nest-u Sarajevo. Ve u leto 1943 godine bio je novi Meldekopf u Tuzli vezan neposredno za taj Nest.

Bukwich je zavrbovao u Slavonskom Brodu tipografa Viktora Sulkea, uputivši ga sa radiotelegrafistom Aleksander-om Zimmermann-om u Tuzlu, uz nalog da tamo obnovi raniju zapuštenu mrežu i formira novu agenturu. Pre odlaska u Tuzlu, Sulke je kratko vreme bio u Zagrebu, gde je od nema ke uvozno-izvozne firme »Suedostrop« dobio dokumenta koja su ga predstavljala kao rukovodioca filijale toga preduze a u Tuzli.

Sulke je u Tuzli istupao pod tom kamuflažom, otvorivši tamo predstavništvo ove firme. Radi bolje kamuflaže, angažovao je i jednu daktilografkinju, koja je po dva asa dnevno prepisivala cenovnike razne robe kojom je ova firma trgovala (gvož arska roba, elektri ni materijal, radio-aparati, staklarija i si.). Sulke je raspolagao i radio-stanicom, koju

U SEVERNOJ BOSNI

U Slavonskom Brodu bilo je sedište „Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj“, Wehrmacht-ovog komandanta koji je rukovodio nema kim operativnim jedinicama u NDH. Pri njegovom štabu nalazio se oficir za vezu Ast-a Zagreb, kapetan Oskar Bukwich (levo). On je organizovao obaveštajnu mrežu u severnoj Bosni, a zatim i Meldekopf Abwehr-a u Brodu. Njegov agent u Tuzli bio je Viktor Sulke, tipograf (desno). Upu en u Tuzlu sa zadatkom da tamo formira Abwehr-ovo uporište, Sulke je oko svog kamufliranog Meldekopf-a prikupio znatnu agenturu

je posluživao Zimmermann. Stanica je opet imala naziv »Theo« i opština je do leta 1943 godine sa Brodom, a posle toga neposredno sa Nest-om Sarajevo, odakle je delatnoš u Meldekopf-a upravljao kapetan Amann, rukovodilac referata I H. Kada je Tuzla, septembra 1943 godine, prvi put oslobojena, Sulke je sa Zimmermann-om izbegao u Doboju.

Agentura MK Tuzla iz perioda kada je ovaj bio kamufliran kao filijala »Suedostrop-a« karakteriše se saradnjom sa »Ustaškom nadzornom službom« i povereništvom Ravsigura u Tuzli. Delom je Sulke aktivirao i ranije agente iz 1942 godine. Agenti su esto upu ivani na teren, a i zavrbovani su delom u raznim mestima šire okoline. Me u njima su poznati, izme u ostalih: sekretar velikog župana NDH u Tuzli, Šerif Be irovi (pseudonim »Kals«); dimni ar Gabriel Gerdi (pseudonim »Drilo«); službenik kotara opštine Zvornik Mehmed Nali (pseudonim »Ibrišim«); agent »Ustaške nadzorne službe« i Ravsigura Tomo Pribani , zidar; Nikola Rajkovi (pseudonim »Muftija«), na koga je kapetan Bukwich uputio Sulkea kada ga je poslao u Tuzlu; uro Skribar, gostioni ar iz Zvornika (pseudonim »Grahov«), koji je bio još od ranije obaveštajno vezan za kapetana Bukwich-a; Bruno Šimunovi (pseudonim »Dante«), tabornik ustaške mladeži u Kreki, a kasnije njen stožernik u Tuzli, preko koga je kapetan Amann tražio da dobije u ruke kod-šifru radio-stanice povereništva »Ustaške nadzorne službe« u Tuzli, kako bi kontrolisao njen rad.

Dok su u toku 1942 i 1943 godine tadašnji Abwehr-ovi ogranci u Tuzli bili kamuflirani i pretstavljali više rezidenture nego pravi Meldekopf, dotle je posle ponovne okupacije Tuzle, 1944 godine, tamo formiran i službeni Meldekopf pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a Josef-a Hiel-a. Hiel je preuzeo rukovodstvo nad osobljem Meldekopf-a kada se ovaj septembra 1943 godine, prilikom oslobo enja Tuzle, bio povukao u Dpboj.

Pod Hiel-ovom upravom obrazovan je MK Tuzla po tre i put, maja ili juna 1944 godine, i funkcionisao je sve do septembra te godine. Tada je bio podre en Abwehr-ovoj frontnoj ustanovi, FAT-u 126 Ost, proizišloj iz Nest-a Sarajevo.

Meldekopf Abwehr-a u Doboju funkcionisao je, verovatno, ve krajem 1941 godine, i to, po svoj prilici, u obliku rezidenture Haupt-V-Mann-a Nest-a Zagreb, snabdevenog i

radio-stanicom. I tu se pojavljuju, kao i u slučaju Tuzle, agenti »Hohner«, Šesto i Boli. Drugi izvori pominju i ime inž. Knaus-a, navode i da je ovaj zajedno sa Šesto-om vodio rezidenturu u Doboju. Tihomiru preko neki izveštaji agenture sa terena i dostavljani radiotelegrafskim putem Nest-u Zagreb. Ako je ta na izvesna pretpostavka da je inž. Knaus istovetan sa agentom »Hohner-om«, zna bi to da je glavni rezident u Doboju tada bio »Hohner«. Kako izgleda, dobojska rezidentura napuštena je već u proleće 1942 godine, pošto su agenti koji su je vodili prebačeni na druge zadatke.

Septembra 1943 godine pojavljuju se u Doboju pripadnici MK Tuzla koji su pobjegli pred NOP-om. Otada je, izgleda, u Doboju funkcionisao Meldekopf pod rukovodstvom Josefa Hiel-a, sve do ponovne okupacije Tuzle, kada je prešao onamo. Najzad je 1944 godine, u jesen, posle ponovnog i konačnog oslobođenja Tuzle, Meldekopf ponovo u Doboju, gde je ostao oko dva meseca. Kasnije, to jest od decembra 1944 godine do aprila 1945-te, pojavljuje se u Doboju Meldekopf podređen FAT-u 126 Ost, odnosno kasnije FAT-u 174.

d) Ostali terenski ogranici Ast-a Zagreb

Abwehr-ov centar u Zagrebu (Nest-Kriegsorganisation-Ast) bio je nadležan za obaveštajni rad na italijavoj teritoriji NDH. Do italijanske kapitulacije on je u jugozapadnoj polovini Pavle ievne države, koja se nalazila pod okupacijom italijanskih trupa, radio zakamuflirano i koristio se tamo raznim ustanovama za ugrađivanje svojih obaveštajnih centara. Postojalo je ovde na »Fliegerkommando«, na rukovodstvo ogranaka Organizacije Todt u Mostaru i na lektorat Nemačke akademije u Dubrovniku. Međutim, i u delu NDH koji je, praktički, bio pod nemačkom kontrolom, Abwehr je isto birao za svoje terenske ogranke, koje bi isturao centar iz Zagreba, razne pogodne kamuflaže. Jednu od njih predstavlja, naprimjer, predstavništvo firme »Suedostrop«, iza koga se skrivao MK Tuzla. U Banjoj Luci se Abwehr pojavio sa centrom koji je bio zvan i nekačaka komanda za građenje i premeravanje zemlje, u Bihaću kao sedište novinskog dopisništva itd. Ovakvi su kamuflažni nazivi, isto upotpunjavani i prividnom delatnošću u koja je bila u skladu sa izabranom kamuflažom,

služili da delatnost Abwehr-a bude u što ve o j meri prikri-
vana pred radoznavalim pogledima, a u prvom redu pred pro-
tivni kom obaveštajnom službom.

- Ovoj taktici ima Abwehr da zahvali što o njegovim te-
renskim ograncima nisu sa uvani svugde dovoljno jasni po-
daci da bi se njihova struktura i delatnost mogle rekon-
struisati. Opšta konspirativnost njegovog rada bila je u tom
pogledu mnogo uspešnija nego kod ustanova Sipo i SD-a,
koje su istupale javno i bez kamuflaže.

Druga karakteristika Abwehr-ove delatnosti u NDH jeste
bliska veza koja je postojala izme u terenskoga rada njegove
centralne ustanove u Zagrebu i trupne obaveštajne (Ic-slu-
žbe) operativnih jedinica i pre nego što je došlo do stvaranja
Abwehr-ovih frontnih ustanova. To se naro ito ispoljilo u
operacijama koje su vo ene 1942 godine u zapadnoj Bosni.
Tom prilikom je tadašnja Kriegsorganisation Zagreb isturila
u operativno podru je svoje organe i svoju agenturu, sa za-
datkom da tamo izvrši obaveštajne pripreme za Wehrmacht-
ove operacije, a da ove — kada otpo nu — obaveštajno prati
i razra uje rezultate koje bi tim radom postigla.

(1) *Meldekopf Banja Luka* „

- f U drugoj polovini maja 1942 godine po ele su, sa cen-
trom u Banjoj Luci, pripreme za ofanzivu na podru ju Ko-
zare. Formiran je štab »Borbene grupe zapadna Bosna«, pod
komandom generala Stahl-a, koja je obuhvatala, sem 714
pešadiške divizije Wehrmacht-a, još i izvesne nema ke jedi-
nice, formacije domobranstva NDH, ustaške jedinice, ma ar-
sku re nu flotilu na Savi, kao i izvesne etni ke grupe. Iz
Sarajeva je tada u Banju Luku upu en pripadnik referata
I H Kriegsorganisation Zagreb, Sonderfuehrer Apold, sa za-
datkom da tamo organizuje obaveštajni rad i prikupljanje
podataka o partizanskim snagama isto no i južno od Kozare
i južno od drumu Banja Luka—Prijedor. Apold se zvani no
pojavio kao tuma , dodeljen Ic-oficiru štaba »Borbene grupe
zapadna Bosna«. Ustvari je, me utim, radio uglavnom samo-
stalno i bio podre en Kriegsorganisation Zagreb, koja mu je
stavila na raspolaganje radio-stanicu i nov ana sredstva i
dodelila agenta Aleksandra Šestoa, koji je dotle, kao i Apold,
radio u Sarajevu prema isto noj Bosni.

Dok je Apold formirao obaveštajni centar u Banjoj Luci, dotle je u Dubici stvoren drugi Abwehr-ov ogranak pod rukovodstvom kapetana Alfons-a von Gellinek-a, tako e pripadnika Kriegsorganisation Zagreb. Gellinek je imao zadatak da na području Kozare prikuplja podatke o partizanima i da ih stavlja na raspolaganje operativnim štabovima koji su u existovali u ofanzivi. Centar u Dubici raspolagao je i sopstvenom radio-stanicom.

Uskoro je, me utim, Gellinek smenjen i na njegovo mesto je došao Apold iz Banje Luke. Ve je bilo re i o premeštanju centra iz Dubice u Kostajnicu, zatim opet u Dubicu, s tim da kona no ostane u Kostajnici, po završenim operacijama na Kozari.

Treba potsetiti da su iz Zagreba bili upu eni Gellinek-u agenti Branko Boli i Stjepan Jambroši , koji su ostali i kod Apold-a kada je on preuzeo rukovodstvo ovoga centra. Ova su dvojica neposredno vršili izvi anje terena i stvarali na njemu agenturu radi prikupljanja podataka korisnih za takti ko planiranje operacija. Isto tako su vršili i saslušavanja zarobljenika, a pregledavali su i arhivu partizana koja bi pala u nema ke ruke. Celi taj rad je bio obavljan s pogledom na obaveštajno koriš enje svih izvora i podataka o NOP-u i njegovim oružanim formacijama.

Centar je iz Kostajnice, gde je bio kona no smešten po završetku operacija na Kozari, u svom punom sastavu povu en u Zagreb krajem novembra 1942 godine. Tada su kod Ast-a razra ena iskustva koja su ste ena delovanjem terenskih ispostava formiranih u vezi sa ofanzivom u zapadnoj Bosni.

Krajem 1942 godine po ela je delatnost na formiranju stalnoga zvani noga Meldekopf-a Ast-a Zagreb u Banjoj Luci. Ast je ponovo uputio onamo Sonderfuehrer-a Apold-a, dodelivši ga 114 lova koj diviziji (ranijoj 714-oj, koja je preformirana). Apold je sara ivao sa diviziskim Ic-oficirom, kapetanom Konopatzky-m, i 03-oficirom d-rom Wurianek-om. Istovremeno je otpo eo i da organizuje Meldekopf, a u naslonu na diviziju.

Zadatak novog Meldekopf-a bio je da po sektoru Abwehr-a I, kao ogranka Ast-a Zagreb, dejstvuje obaveštajno protiv snaga NOV i POJ, a tako e i da izvi a etni ke formacije i održava sa njima veze.

Podru je rada MK Banja Luka bilo je zapadna Bosna. Isto no od njegovog područja radio je MK Slavonski Brod, ali je MK Banja Luka delovao i na njegovoj teritoriji u vezi sa etničkim stvarima, jer su etnički komandanti sarađivali i sa divizijom čiji se štab nalazio u Banjoj Luci. Teritorija severno od Save obratno je obavestajno neposredno iz Zagreba, a zapadno od područja banjaluku kog Meldekopf-a predstavljalo se područje koje je obratno MK Karlovac. Južno se teritorija MK Banja Luka graničila sa italijanskom okupacionom zonom, na kojoj u to vreme nije bilo italijanskih garnizona, već je ta oblast bila naizmenično pod kontrolom NOV i etnika.

Apold-u su dodeljeni podoficir Werner Stiger, poznat sa predratnog obavestajnog rada u Sloveniji, odakle je bio rodom, kao i agenti Boli i Jambrošići. Pošto je Meldekopf ustrojen, u Banju Luku je iz Zagreba upućen podoficir Hornberger, koji je preuzeo rukovodstvo nove ustanove, ali je Apold i dalje ostao uz njega kao organizator agenture i savetodavac. Banju Luku je napustio tek septembra 1943. godine.

Meldekopf Banja Luka imao je svoju radio-stanicu koja je nosila konspirativni naziv »Branka«. Radi održavanja terenskih veza osnovana je kod njega i golubija stanica, kojom je rukovodio jedan podoficir sa dva vojnika. Stanica je raspolagala sa 120 golubova, dobivenih iz centra za golubiju poštu u Beču. Golubovi su davani agentima prilikom vršenja terenskih zadataka odnosno stavljeni na raspolaganje agenturi u mestima područja delatnosti Meldekopf-a.

Kada je formiran Meldekopf u Banjoj Luci, obnovljene su i veze koje je Apold preko agenta Aleksandra Šestoa uspostavio još 1942. godine sa nekim etničkim grupama. Te su veze pojačane i produbene. etnici su primali sledovanje hrane i municiju, lečili se u bolnicama Wehrmacht-a, a njihovo oružje je, opravljano u Wehrmacht-ovim radionicama. Naravno, važno za Meldekopf bila je saradnja sa etničkim komandantom Urošem Drenovićem, koji je za Meldekopf organizovao stalnu etničku obavestajnu mrežu. Njena delatnost prostirala se i južno od oblasti koja je pripadala nadležnosti Meldekopf-a. Uspostavljena je redovna kurirska veza sa etničkim informatorima na tome terenu. Obaveštenja koja su tim putem dobijana odnosila su se na jedinice NOV i POJ,

t

njihovo kretanje, štabove, komandni kadar, strukturu, naoružanje, radioveze itd. Apold je Drenovi a povezao sa Hornberger-om. Drenovi je tako istupao pred Nemcima kao da ne traži novane nagrade za svoj rad to jest za sebe li no, ve za pripadnike etni ke mreže.

Pored rada sa etni kom agenturom, MK Banja Luka obrazovao je agenturu i individualnim vrbovanjem pogodnih lica, u emu su sa Apold-om sara ivali naro ito agenti Branko Boli i Stjepan Jambroši . Nastojalo se da se agentura proširi i zahvati sve društvene redove. Vrbovani su i muškarci i žene. Za vrbovanje je bila merodavna spremnost dotinoga lica da radi obaveštajno protiv NOP-a. Nastojalo se da se agenti me usobno ne upoznavaju, ve da opšte samo s licem koje ih je zavrbovalo. To je lice istovremeno bilo dužno i da kontroliše delatnost agenture koju je ono formiralo, a njeni pripadnici bi se dovodili u vezu sa šefom Meldekopf-a mahom tek pošto bi na delu bila proverena njihova pouzdanost i sposobnost. Posle izvesnog vremena dobijali bi agenti i legitimaciju kojom se potvr ivalo da se nalaze u službi Wehrmacht-a. Legitimacije je izdavala komanda mesta u Banjoj Luci. One su obnavljane tromese no, a kasnije svakoga meseca.

Izvanredno razgranata agentura Meldekopf-a obuhvatala je sva važnija mesta obra ivanoga podru ja. Me u agentima bilo je i Volksdeutscher-a, i Srba, i Hrvata i muslimana. Od važnijih se mogu pomenuti: Dušan Boži , posednik iz Banje Luke; Luka Briševac, knez sela Volara kod Ljubije; Ilija Colic, zemljoradnik iz Krujevaca, srez Kotorvaroš; Selejman Ergeli , berberin iz Prijedora; Ivo Grgi , zemljoradnik iz Janjara, srez Kotorvaroš; Mato Grgi , zemljoradnik iz Jakotine, srez Kotorvaroš; Karlo Grusch, kočar iz Sunje; Luka Ivankovi , žandarmerijski narednik iz Kotorvaroši; Ivan Jurjevi , knez sela Briševa kod Ljubije; Fritz Lamers, Haupt-V-Mann za teritoriju severno i severnozapadno od Banje Luke, ina e Volksdeutscher iz Topole; Josip Milas, rudarski inovnik u rudniku Ljubija; Stevo Mitrovi , u itelj u Klačnicama; Nikola Mr anovi , inovnik rudnika Ljubija; Pater Pankratius, kalu er-trapista iz Banje Luke; Stevo Pillauer, trgovac u Kostajnici; Jakov Prajz, zemljoradnik iz Slatine, srez Kotorvaroš; inž. Suljaga Salihagi iz Banje Luke. Mnogi od ovih agenata bili su rezidenti za koje je bio vezan izve-

stan broj drugih agenata i koji su vodili lokalne agenture, kao, naprimer, Pillauer, Lamers i Grusch.

Na osnovu izveštaja agenture Meldekopf je vodio karte o kretanju partizanskih snaga, etni kih grupa, kao i formacija Wehrmacht-a i domobranstva NDH. Karte su držane u ažurnom stanju. U njih su unošeni svi bitni podaci o pojedinim jedinicama. Sem toga je MK Banja Luka vodio i kartoteku protivnika i sumnjivih lica, kao i kartoteku utvrđenih jedinica. Izveštaji su dostavljani radiom Ast-u Zagreb, a tako e i Nest-u Sarajevo, ako su za njega mogli biti od važnosti. Isto tako je održavana radio-veza sa kasnije ustrojenim Meldekopf-om u Biha u. Ina e je MK Banja Luka davao svoje izveštaje i Ic-odeljenjima armiskih korpusa odnosno divizija koji su operisali u njegovom podru ju.

Krajem 1943 godine, prilikom borbi za oslobo enje Ba-* nje Luke, poginuo je šef Meldekopf-a, Hornberger. Po etkom januara 1944 godine došao je u Banju Luku novi šef, Fritz Peters (pseudonimi »Montag« i »Baumgarten«). Ubrzo posle toga je MK Banja Luka ušao u sastav tada formiranih Abwehr-ovih frontnih ustanova.

MK Banja Luka održavao je dodir sa ispostavom Sipo i SD-a u istome mestu. To je bio Einsatzkommando 1, na ijem je elu tada stajao major SS-a Willy Wolter. Uprkos saradnje, konspirativnost rada Meldekopf-a bila je tolika da šef Einsatzkommande nije imao ni pregleda o njegovoj delatnosti, niti jasne slike o njegovim organizaciskim odnosima i vezama.

Naro ito jaka bila je veza izme u MK Banja Luka i 4 puka divizije »Brandenburg«, iji se štab nalazio u istome mestu. Prilikom formiranja specijalnih jedinica za borbu protiv partizana, koje je organizovao taj puk, Meldekopf je uzeo vrlo aktivna u eš a. O tim posebnim jedinicama, »Truppvima«, bi e re i u vezi sa prikazom diverzantske delatnosti nema ke obaveštajne službe. Ovde treba, kao ilustraciju za na in rada Abwehr-a i specijalno za delatnost MK Banja Luka, ista i da je Apold postigao li ni sporazum sa poru nikom Kohl-om, pripadnikom puka »Brandenburg«, po kome je izme u »Trupp-ova« i agenture Meldekopf-a stvorena intimna radna saradnja. Isto je tako postignut sporazum i o sadejstvu MK Banja Luka sa pukom »Brandenburg« u pla-

niranju i sprovoertju diverzantskih akcija koje bi ovi »Trupp-ovi« preduzimali.

Ovaj sporazum pruža zanimljiv primer o gipkosti Abwehr-ovog rada. U konkretnome sluaju, Meldekopf Abwehr-ovog sektora I aktivno sarauje sa pothvatima specijalnih jedinica »Brandenburg«, a u vezi sa zadacima koji ulaze u delokrug Abwehr-a II. O tome sporazum postižu lokalni organi, bez prethodnog naelnog raspravljanja na višem nivou. O postignutom sporazumu Apold je, kao o svršenoj stvari, izvestio Ast Zagreb po etkom septembra 1943 godine.

Meldekopf u Banjoj Luci, koji je nasio kamuflažni naziv »Bau- und Messtrupp«, službeno je nazivan ispostavom Ast-a Zagreb (Aussenstelle).

(2) *Meldekopf Biha*

Još marta 1943 godine je MK Banja Luka isturio svoj ogranak u Biha. Ast Zagreb je odredio da tim ogrankom, kao Meldekopf-om vezanim za Banju Luku, rukovodi Branko Boli, koji je u tome svojstvu nosio pseudonim »Herzog«. Ova je situacija ostala do oktobra 1943 godine. U tome razdoblju je Meldekopf u Biha u pretstavljao ogranak Meldekopf-a Banja Luka, kome je slao i svoje izveštaje, a preko koga je vršeno i njegovo snabdevanje ii finansiranje. Tada je izvršena reorganizacija, kojom je Meldekopf u Biha u izdvojen od podre enosti Meldekopf-a Banja Luka i neposredno podre en Ast-u Zagreb odnosno, posle njegovog rasformiranja, FAT-u 126 West, obrazovanom iz sastava odeljenja I toga Ast-a.

Meldekopf Biha obra ivao je podru je Banije, deo zapadne [Bosne, Kordun i deo Like. Radio je po sektoru I i sara ivao sa etnim jedinicama, koje su mu dale i dobar deo njegove agenture. Isto tako je održavao vezu i sa »zelelenim kadrom«, i to sa grupom koju je vodio Huška Miljković. Meldekopf je raspolagao svojom radio-stanicom, koja je nosila naziv »Boro«, a saobra ala sa radio-stanicama Ast-a Zagreb i Meldekopf-a Banja Luka. I MK Biha je raspolagao sa oko 100 golubova pismonoša i imao svoju golubiju stanicu. Golubovi su bili prvenstveno namenjeni agentima na osloboenoj teritoriji, radi održavanja veze sa Meldekopf-om. Delom su prebacivani agenturi u korpama, a bilo je predvi eno i njihovo spuštanje padobranima iz aviona.

Boli, vrlo dobar organizator, bio je veoma revnosan u izgradnji opsežne mreže agenata koja je imala da obuhvati obratnu teritoriju. Nastojao je naročito da odabere lica koja su bila raspoložena pronaći ili koja su bila protivnici NOP-a. U pogledu postupka sa agentima, Boli je nastojao da ovi rade besplatno, odnosno da im nagrada bude što manja. Agentu koji bi bio nemaran u svome radu, Boli bi pretio predavanjem vojnom sudu, ili bi ga ucenjivao prikupljenim kompromitujućim materijalom ili pretnjom da će ga, zajedno sa tim materijalom, izručiti NOP-u.

Agenti su regrutovani iz svih slojeva stanovništva koji su mogli davati podatke o NOP-u, a naročito o kretanju jedinica NOV i POJ. Kao važniji agenti, vezani sa Bolićem, poznati su: Meho Alibabić, gostioničar iz Srbljana, srez Bihać; Bećir Bišević, nakupac sena iz Bihaća; Radovan Bogunović, etnički organizator iz Bihaća, koji je držao na vezi izvestan broj informatora; Radomir Buzuk, direktor Narodne banke NDH u Bihaću; Stjepan Diklić, partizanski zarobljenik koji je izvađen iz logora i upućen na oslobođenu teritoriju radi prikupljanja podataka o NOV; Vojo Došenović, profesor gimnazije u Kninu; Muhamed Hadžić, ustaški logornik u Bihaću, koji je održavao veze između »ustaške vojnice« i grupe Huske Miljkovića, a imao svoju razgranatu obavještajnu mrežu; Milan Kapetanović, bivši jugoslovenski major, inače za vreme rata etnički oficir; Adam Kocijan, student tehnike, zarobljen prilikom nemačke ofanzive na Kozari, upućen u redove NOV; Stjepan Lutz, frizer u Bihaću; Mile Marjanović, poštanski činovnik u Bihaću; Jelka i Slavka Mažar, iz Zavalja kod Bihaća, radile su na oslobođenoj teritoriji; Mileva Nakarada, službenica sreskoga na elstva, radila na oslobođenoj teritoriji; Nikodin Pepić, šumar, koji je prebegao iz NOV, a kasnije ponovo upućen na oslobođenu teritoriju; Branko Raca, koji je obrativao kraj oko Bosanskog Petrovca, a u staroj Jugoslaviji bio aktivni podoficir; Ljerka Silberstein, fotografkinja, održavala vezu sa agentom Pepićem.

Prema izvesnim neproverenim informacijama, Meldekopf Bihać je uspeo da obuhvati svojom agenturom i izvesne pripadnike 8 divizije NOV.

Vođa muslimanske grupe, koja se u nekim nemačkim dokumentima naziva »Zeleni kadar«, Huška Miljković, bio je

izvesno vreme jedan od najkorisnijih Boli evih informatora. Miljkovi je bio partizanski disident. Okupio je oko sebe ve u grupu muslimanskih odmetnika koji su se držali za sebe, ne pridružuju i se ni NOP-u ni etnicima. Miljkovi je održavao veze i sa ustaškim funkcionerima, pa su sa ustaške strane ak injeni i pokušaji da se on zvani no pridobije za saradnju u borbi protiv NOP-a. Konferisao je sa etnicima radi postizanja saradnje, pa je jednoga od etni kih rukovodilaca, koji je sa svojom pratnjom došao na pregovore, ubio u svome štabu zajedno sa njegovim pratiocima. Održavao je veze sa nema kim vojnim i bezbednosno-policiskim ustanovama na podru ju na kome se kretao (centar mu je bio u Cazinu), a istovremeno je održavao vezu i sa nekim partizanskim jedinicama i kako proizlazi iz nema kih materijala izru io im je agenta Meldekopf-a Biha , Vu i a, koji se nalazio u njegovom štabu sa zadatkom da tu organizuje obaveštajni rad. Obzirom na Miljkovi ev uticaj na muslimansko stanovništvo u podru ju Cazina, Nemci i ustaše su pokušavali da osujete njegovo pristupanje NOP-u u emu, me utim nisu uspeli. Kasnije je Miljkovi ubijen. Izgleda da su njegovo ubistvo inscenirali Nemci.

Po etkom januara 1944 godine predao je Boli rukovodstvo MK Biha novom šefu, oficiru Arnold-u, iji dolazak u Biha stoji u vezi sa reorganizacijom mreže Abwehr-ovih ustanova u NDH i formiranjem frontnih organizacija. Njima je trebalo da bude obuhva en i Meldekopf u Biha u. Uskoro posle toga, po etkom februara 1944 godine, Boli a je pozvao Huška Miljkovi na razgovor i udesio da ga partizani zarobe. Po sprovedenom saslušanju Boli je streljan.

(3) Meldekopf Slavonski Brod

U Slavonskom Brodu formiran je Meldekopf Ast-a Zagreb juna 1943 godine. Tamo se nalazio još od aprila te godine kapetan Oskar Buk(vich, kao oficir za vezu izme u Ast-a i Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj, generala Luetthers-a. On je bio snabdeven radio-stanicom sa rukovaocem, a zadatak mu je bio da prenosi Abwehr-ove vesti Leuthers-ovom štabu, a želje toga štaba Ast-u Zagreb. Ova je njegova delatnost po etkom leta proširena time što je dobio zadatak

da obrazuje agenturu na terenu i organizuje rad po liniji I H, a na području izme u Save i Drave, i Požege i Fruške Gore.

Bukwich je po eo svoj rad stvaranjem agenture u Brodu i području koje mu je dodeljeno. Delom je vrbovao agente sam, a delom ih je dobijao i preko svojih veza. Tako mu je, naprimer, ispostava GFP-a u Brodu uputila jednu agentkinju koja se pokazala veoma sposobnom, pa ju je Bukwich kasnije preveo u Zagreb. Agenti su se kretali obratnim terenom sa koga su donosili vesti o NOP-u. Nisu raspolagali radio-stanicama, ve bi svoje informacije donosili li no. Delom su kamuflirani kao trgovci putnici firme »Suedostrop«, zahvaljuju i li noj vezi Bukwich-a sa njenim rukovodiocem d-rom Axmann-om. Kao što je ve ranije pomenuto, sedište firme nalazilo se u Zagrebu, a ona se bavila uvozno-izvoznim poslovima. Firma je stavila Bukwich-u na raspolaganje kolekcije uzoraka kojima je snabdevala svoje putnike, a ovaj je te kolekcije davao nekim svojim agentima. Izme u ostaloga je na taj na in, preko iste firme, stvoren zaklon za rad agenta Viktor-a Sulke-a, koga je Bukwich uputio u Tuzlu s jednom radio-stanicom i zadatkom da tamo formira obaveštajni centar.

Kamuflaža agenture svojstvom trgovcih putnika firme »Suedostrop« pokazala se dosta uspešnom, ali je bila skopana sa prilikom troškovima. Prividni »trgovci putnici« su stvarno isporučivali robu koja je bila sadržana u njihovim cenovnicima, sa kojima bi obilazili teren. Me utim, firma »Suedostrop« nije preuzela nikakav rizik, ve je robu stavila na raspolaganje na svome skladištu u Zagrebu. Tamo je ona mogla biti podignuta uz naplatu, ali na rizik kupca. Ako bi se zbog kakvih prepreka roba na putu do kupca izgubila, trebalo je te troškove snositi, isto tako kao što su i ostali posebni troškovi agenta, zajedno sa odgovarajućom platom, pali na teret Meldekopf-a.

Kao dalja kamuflaža, sli na ovoj, upotrebljeno je za agenturu tobožnje svojstvo putujućih trgovaca-crnobezijanaca, ilegalnih nabavljača i racionirane robe i si., kakvima je tada NDH bila preplavljena. Baš zbog vrlo velikog broja takvih lica, koja su se bavila raznim sitnijim i krupnijim zabranjenim transakcijama, ova je kamuflaža bila uspešna i neupadljiva. Agent koji je istupao kao crnobezijanac mogao

je da do e u dodir sa seljacima i po najzaba enijim selima i da prilikom obavljanja svojih poslova neupadljivo sazna za mnoge stvari koje su bile od obaveštajnog značaja. Po potrebi su ovakva lica snabdevana i službenim nalogima ustanova Wehrmacht-a ili domobranstva NDH za vršenje raznih nabavki. Međutim, ova je kamuflača tako e zahtevala znatnije izdatke, pošto je ovim svojim agentima — koji su zaista obavljali i crnoberzijanske poslove — Meldekopf morao da stavi na raspolaganje potreban obrtni kapital. Ovaj se izdatak, međutim, isplatio, pošto su ovako zakamufilirani agenti mnogostranom mogućnošću u stvaranju raznih veza zaista mogli i Meldekopf-u da donose upotrebljiv obaveštajni materijal.

U iznalaženju kamuflača bio je Meldekopf uopšte dosta dovtljiv. Nastoje i da svojim agentima na terenu kojim su se kretale partizanske grupe i na kome je bilo mnogobrojnih uporišta NOP-a omogu e neupadljivo kretanje, MK Brod je, naprimjer, u jednome slučaju upotrebio i zvanje dimni ara za kamufliiranje svoga informatora. Agent-dimni ar je obilazio sela i, obavljajući svoj posao išćenja odžaka, nastojao je da što više sazna od doma inu i u njim je kućama radio, a i da li njim posmatranjem prikupi obaveštajno zanimljive podatke.

U drugome slučaju pokušao je kapetan Bukwich da sastavi malu pozorišnu grupu od tri lica, koja bi izigravala kabaretskog glumca, pevaicu i komičara. Ta su lica dotle za MK Brod radila pod vidom trgovaca putnika. Namjera je bila da se ova trojka poturi partizanima, u njim je jedinicama postojala potreba za pozorišnim grupama. Bukwich je radio vrlo smišljeno i nastojao da grupa bude opremljena svim potrebnim kostimima, muzičkim instrumentima i papirima, uključujući tu i preporuku koju je, tobože, izdala neka »partizanska komanda«, a koju je, ustvari, izradilo tehničko odeljenje Amt-a Abwehr/Ausland, koje se bavilo i poslovima oko pravljenja lažnih isprava. No sve je ostalo na pokušaju jer je, pre nego što su ova tri lica upućena na teren, Bukwich bio povučen iz Broda u Ast Zagreb.

Dosta teško a je imao Meldekopf sa svojom agencijom zbog slabog kvaliteta većine lica sa kojima je morao da radi. Ta lica nisu bila ni višnja obaveštajnom poslu, niti dovoljno spretna da ga obavljaju. Pritom je većina zavrbovanih age-

nata pristala da radi za Meldekopf jedino da bi time, u teškim prilikama, poboljšala svoje materijalno stanje, ponekad i bez ikakve namere za ozbiljnim obavještajnim radom. Neumešnost i diletantizam improvizovane agenture bili su stalna opasnost zbog mogu nosti lakog dekonspirisanja, tako da se Bukwich naro ito trudio da ponavljanjem uputstava o držanju tajnosti i konspiraciji što više uti e na svoje agente u tome pogledu.

Sa razloga kamuflaže, Meldekopf i njegova radio-stanica bili su smešteni u Slavonskom Brodu u dva razli ita stana, na prili noj me usobnoj udaljenosti. Kancelarija Meldekopf-a i stan njegovog rukovodioca bili su kamuflirani kao predstavništvo firme »Suedostrop«, a radio-stanica je bila smeštena u nekoj ku i kraj Save, u ijem je dvorištu antena instalirana na neupadljiv na in.

Me u važnijim agentima MK Brod treba navesti Bertu Begi (pseudonim »Berka«), kelnericu i peva icu, koju su 1941 godine ustaše uhapsile u Tuzli i zatim zavrbovale za rad protiv etnika. Meldekopf ju je preuzeo, zakamuflirao kao trgova kog putnika i upotrebio na podru ju izme u Zemun i Zenice, pa i sve do Bosanske Gradiške i Banje Luke. Ona je specijalno radila protiv NOP-a, donose i podatke o jedinicama NOV, njihovim pokretima i svemu ostalome što bi o njima mogla na svojim putovanjima da sazna. U svome terenskome radu se oslanjala na mrežu sastavljenu velikim delom od ustaških funkcionera.

Gljeba Skurskog (pseudonim »Omer«) privela je Meldekopf-u Begi eva. Skurski je bio beloemigrant, bivši carski oficir; u Jugoslaviji se bavio raznim zanimanjima, pa je tako bio namešten i kod telefonske centrale u Tuzli. Dombrovanstvo ga je preuzelo kao komandanta oklopnog voza, a ina e je radio za »Ustašku nadzornu službu«. Begi eva i Skurski putovali su zajedno prikupljaju i obavještajni materijal i rade i na vrbovanju saradnika.

Nikola Rajkovi , amaterski pozorišni radnik, nekada i režiser pozorišta u Tuzli i funkcioner »Ustaške nadzorne službe«, tako e je zavrbovan preko Berte Begi i zatim radio zajedno sa njom i Skurskim. Ova tri lica su ina e bila predvi ena za ve pomenutu tobožnju »pozorišnu grupu«, u kojoj je Skurski imao da bude kabaretski glumac, Rajkovi komi ar, a Begi eva peva ica. Kada je Bukwich premešten

u Zagreb, on je poveo Begičevu i Skurskog, dok je Rajković još neko vreme ostao u Brodu i kasnije je kao agent prešao u službu FAT-a 126 Ost u Sarajevu.

U pogledu obaveštajne saradnje sa Ic-oficirom Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj pojavile su se za Meldekopf u Slavonskom Brodu teško i utoliko što ovaj Ic-oficir nije dozvoljavao kapetanu Bukwich-u uvid u obaveštenja koja bi dobijao, u svome delokrugu, iz izvora koji su bili dostupni trupnoj (Ic) obaveštajnoj službi. Poznavanje tog materijala je rukovodiocu Meldekopf-a bilo potrebno zbog toga što bi na taj način mogao da kontroliše svoje agente i da ih upućuje na odgovarajuće i na in u njihovom terenskom radu. Sem toga je situacija na terenu koji je imao da obrađuje Bukwich-u bila potpuno nova i nepoznata, zbog čega su obaveštenja Ic-službe za njega bila utoliko važnija.

Ovu je teško u Bukwich donekle obišao tim što je — po izričitoj dozvoli Amt-a Ausland/Abwehr, potrebnoj za ovakve slučajeve, — ugovorio izmenu obaveštenja sa trupnom obaveštajnom službom domobranskog korpusa NDH, koji se štab takođe nalazio u Brodu. Pošto je ovaj štab, sa svoje strane, vršio¹ razmenu obaveštenja sa Ic-službom Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, to je tim putem Bukwich došao do onoga uvida u ovaj obaveštajni materijal koji mu je bio potreban. Kao protivuslugu, on je davao svoje agenturne informacije ponekad samo štabu domobranskog korpusa, koji bi ih zatim, kao tobožnji rezultat sopstvenoga izvištanja, upućivao Ic-službi Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, ili bi one ovome stigle preko Ministarstva oružanih snaga NDH.

Saradnja sa domobranskim štabom bila je za Meldekopf od važnosti i zbog toga što je on tim putem došao* i do veće broja agenata koje mu je taj štab privodio i stavljao na raspolaganje.

Po odlasku Bukwich-a, krajem septembra 1943 godine, dužnost rukovodioca Meldekopf-a u Slavonskom Brodu preuzeo je njegov dotadašnji pomoćnik Egon Schwab. Iste jeseni je, u vezi sa reorganizacijom Abwehr-a, Meldekopf u Slavonskom Brodu podređen FAT-u 126 Ost koji je ustrojen u Sarajevu. O daljem razvoju MK Slavonski Brod bi se i u vezi sa prikazom Abwehr-ovih frontnih organizacija, u koji je sastav i on uključen.

(4) *Nest Zemun*

U Zemunu je 1942 godine ustrojen Nest Ast-a Zagreb. Njegovo područje rada obuhvatalo je Srem, uključujući i saobraćaj sa Beogradom i brodski saobraćaj Savom i Dunavom. Rukovodilac Nest-a bio je kapetan d-r Robert Goerner, raniji pripadnik pokretne Abwehrkommande majora Manteuffel-a, koji je, po njenome odlasku iz Zagreba, prešao u sastav tamošnjega Nest-a i kasnije Kriegsorganisation. Goerner je po svome civilnome zanimanju bio kapetan rene plovidbe, a u Abwehr-u je radio po sektoru III. Iz toga sledi da je i Nest Zemun delovao uglavnom po tome sektoru Abwehr-ovog rada.

Osoblje Nest-a je bilo dosta ograničeno, tako da ovaj nije mogao ni razviti neku razgranatiju delatnost. Ipak je on izgradio svoju agenturu, u kojoj je Haupt-V-Mann bio agent Ast-a Maks Korošec, koji se služio pseudonimom »Karlo Mihalek«.

Nest je raspolagao i svojom radio-stanicom, koja je nosila naziv »Sylvia«. Izgleda da je u leto ili po etkom jeseni 1943 godine Nest rasformiran. Haupt-V-Mann Korošec radio je, međutim, u Zemunu i dalje, vezan za Ast Zagreb, sve do maja 1944 godine.

U obavljanju svojih zadataka Nest je održavao vezu sa Zapovednikom Sipo i SDi-a u Beogradu. Isto tako je bio u prisnom dodiru i sa Carinskom pograničnom stražom.

Izme u Nest-a i policiskih vlasti NDH održavani su odnosi saradnje na pitanjima od zajedničkog interesa.

Prema izvesnim podacima, pre formiranja Nest-a u Zemunu tamo je radio Meldekopf, isturen iz Zagreba, a pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a d-ra Deckelmann-a.

(5) *Drugi ogranci*

U Karlovcu, koji se do italijanske kapitulacije nalazio u zoni koju je držala pod okupacijom italijanska vojska, nije mogao biti formiran službeni Meldekopf zagrebačkog Abwehr-ovog centra. Tek u vezi sa IV ofanzivom, 1942 godine, došlo je do tešnje vojne saradnje između Wehrmacht-a i italijanske vojske u borbi protiv partizana. Tada je i teritorija isto no od Karlovca postala operativnim područjem. Zbog

toga je tom prilikom, svakako u saglasnosti sa Italijanima i u Karlovcu obrazovan Meldekopf. Na njegovom je elu bio Sonderfuehrer Kurt Widmar, kome je pridodata i radio-stanica sa potrebnim osobljem. Najvažniji saradnik ovoga Meldekopf-a — o kome, ina e, ima vrlo malo podataka — bio je fabrikant arapa u Karlovcu, Friedrich Peschke, bivši austro-ugarski oficir i rukovodilac mesne organizacije AO NSDAP u Karlovcu.

Izgleda da je po završetku operacija u vezi sa IV ofanzivom Meldekopf u Karlovcu ponovo rasformiran, a nanovo formiran tek po italijanskoj kapitulaciji. Tada je najpre tamo radio jedan podoficir, koji je u isto vreme rukovao i radio-stanicom, ali je još od maja 1943 godine Peschke bio ilegalno formirao svoj obaveštajni punkt koji je bio vezan za Ast Zagreb i radio specijalno protiv Italijana.

U jesen 1943 godine na elo MK Karlovac došao je sam Peschke, koji je u me uvremenu bio mobilisan u Wehrmacht i dobio in poru nika. Ubrzo je, me utim, ovaj Meldekopf podre en FAT-u 126 West koji je obrazovan u Zagrebu. Otada i datira intenzivna delatnost Meldekopf-a.

Pored dosada navedenih ogranaka Ast-a Zagreb postojali su Meldekopf-i još u Crikvenici, pod rukovodstvom jednoga Haupt-V-Mann-a koji je imao i svoju radio-stanicu, a isto tako i u Drnišu, tako e sa radio-stanicom. Po jednom drugom izvoru, Meldekopf-i su postojali u Bosanskom Petrovcu i Jajcu, ali su napušteni zbog razvoja ratne situacije, odnosno stalnih partizanskih napada. Ima indikacija da je i u Novoj Gradišci kao i u Bosanskoj Gradišci postojao neki Abwehr-ov obaveštajni punkt, pri emu nije jasno da li je tu bio u pitanju Meldekopf ili rezidentura.

2. Rad Abwehr-ovih centara iz Reich-a

a) Luftwaffensonderkommando I SO/B

U predratnoj obaveštajnoj delatnosti koju je Abwehr iz centara u Austriji sprovodio prema staroj Jugoslaviji poznato je ime majora Leopold-a Benesch-a, koji je — u svojoj poslednjoj funkciji pred nema ki napad na Jugoslaviju — bio pripadnik referata I L Ast-a Be . Iz njegovog predratnog

rada se zna da je naročito na teritoriji Hrvatske imao razgranate veze. Od ovih treba pomenuti jugoslovenskog vazduhoplovnog kapetana Krena, koji je početkom aprila prešao sa još nekim pripadnicima jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva avionom u Graz i tamo se stavio na raspoloženje Wehrmacht-u, postavši malo kasnije u NDH generalom i komandantom vazduhoplovstva Pavelićeve države. Mada je trebalo da se Benesch po svome svojstvu bavi prvenstveno obavешtajnom službom u sektoru vazduhoplovstva, njegove tadašnje veze nisu bile ograničene samo na tu oblast rada. Još pre rata je on vršio u Hrvatskoj i opsežnu političku obavешtajnu službu i imao u hrvatskim separatističkim krugovima svojih poznanika i agenata.

Zbog ovih svojih veza i zbog poznavanja terena, prilika i ljudi, Benesch je u jesen 1941 godine upućen u Zagreb, gde je ustrojio centar pod nazivom »Luftwaffensonderkommando I SO/B« (Specijalna komanda vojnog vazduhoplovstva I, Jugoslovenski/Balkan). Ova je ustanova bila vezana neposredno za Ast Be, kome je Benesch upućivao svoje izveštaje koristeći se tehničkim sredstvima Ast-a u Zagrebu. Međutim, sadržina njegovih izveštaja Ast-u je bila nepoznata. S obzirom na široku tematiku koju je Benesch obrađivao u svom obavешtajnom radu, pojavila se pretpostavka da je on, sem zadatka da radi za Ast po liniji I L, imao još i specijalnih zadataka političkog obaveštavanja za kakvu višu Abwehrovu ustanovu, bilo za rukovodioca Ast-a, bilo za Amt Ausland/Abwehr.

Obavешtajna delatnost koju je razvio major Benesch obuhvatala je, sem vojnih podataka i zbivanja, još i politički život, ali i privredni sektor i, uopšte, sve životne oblasti koje su mogle biti od obavешtajnog značaja u širem smislu. Po istom vojnom sektoru svog obavешtajnog rada, Benesch je prikupljao podatke o jedinicama NOV i POJ, o njihovom kretanju, jačini, naoružanju, o njihovim štabovima i komandnom kadru, njihovim akcijama itd. Isto tako je prikupljao i podatke o etničkim, ustaškim i domobranskim jedinicama, o pojavi saveznika aviona, kretanju protivničkih brodova na Jadranu, o protivničkim radio-stanicama, kurirskim vezama itd.

Dok je u tom pogledu, uglavnom, prenosio obrađene izveštaje svoje široko postavljene agenture, dotle je na poli-

ti kim i privrednim pitanjima slao opširne izveštaje koje bi sam sastavljao na osnovu informacija koje bi sticao od svojih veza, kao* i sopstvenim posmatranjem. U ovim je izveštajima obrađivao^ politički i privredni razvoj u NDH, različite struje u građanskim političkim krugovima, a prikupljao je i podatke o važnim ličnostima iz svih političkih tabora.

Za sebe je Benesch tvrdio da ima specijalni zadatak političkog izveštavanja, s obzirom na to što je »nadležnim ustanovama« u Reich-u poznato da poslanik Kasche ne informiše objektivno, već da je pristrasan prema Paveliću i ustašama i da sprema da vesti o pravom stanju u NDH stignu u Nemačku. Izveštaji koje su davali oficiri Wehrmacht-a nisu se, međutim, slagali sa Kasche-ovim službenim izveštavanjem, pa je zbog toga, navodno, on — Benesch — poslat da snabdeva te »nadležne ustanove« neposrednim objektivnim izveštajima uz iznošenje pravoga stanja u NDH. Vrlo verovatno je ovakvim prikazivanjem svoje uloge Benesch želeo da kod lica kojima je to objašnjavao izazove utisak o svojoj važnosti i da ih time navede na otvorene razgovore i poverljiva saopštenja. Abwehr je preko njega svakako mogao da se informiše o položaju u NDH o ima kvalifikovanog posmatrača, koji je raspolagao i poznavanjem objekta posmatranja, i ličnim vezama koje su mu omogućile da se o svemu informiše.

U svome radu, Benesch se najpre oslonio na svoje predratne veze, zatim na neke od Abwehr-ovih pripadnika u Zagrebu, izvesne druge nemačke ustanove i, najzad, na politička lica i grupe sa kojima se povezao. Od Benesch-ovih starijih veza najvažniji su bili njegov predratni agent Marijan Dolanski, koji je u NDH reaktiviran kao vazduhoplovni oficir, zatim domobranski pukovnik Andrović i general Kren. U okviru ostalih eksponenata Abwehr-a, Benesch je održavao dodir sa majorom von Oswald-om, rukovodiocem referata III C, i majorom Gebhard-om. Bio je povezan i sa nemačkim vazduhoplovnim atašeeom, pukovnikom Erich-om Creydt-om, kao i sa SS-majorom Beisner-om, šefom Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu. Od političkih krugova sa kojima je došao u vezu treba pomenuti specijalno građansku desnu arsku opoziciju ustaškome režimu, kojoj su pripadali dr Buha, dr Viktor Golubić, Viktor Košutić i drugi. Isto tako je održavao veze i sa krugovima oko vođstva Maekove HSS, kao

OBAVEŠTAJNI OFICIR I NJEGOV AGENT

Major Leopold Benesch radio je još pre rata obaveštajno prema Jugoslaviji. Pripadao je be kome Ast-u a sektor njegove delatnosti bio je I L. Be ki Ast ga je posle formiranja NDH uputio u Zagreb, gde je Benesch stvorio svoj oboaveštajni centar, nezavisno od ostalih Abwehr-ovih ustanova u Paveli evoj državi, a podre en neposredno Be u. Benesch-ov glavni agent bio je Duro Medved, u ijem se stanu nalazila i javka za agenturu. Na fotografiji: Benesch sa Medvedom u šetnji

sa inž. Augustom Košuti em i drugima. Preko ovih lica, sa kojima se pojedina no i grupno sastajao, Benesch je prikupljao, izme u ostaloga, i podatke o prakti noj politici ustaša i dostavljao ih u Be .

Polaze i odatle Benesch je širio svoj krug poznanstava, stvaraju i veze i sa izvesnim ustaškim li nostima, a naro ito takvima koje su stajale donekle postrani od glavnoga ustaškoga rukovodstva u NDH. On je sa simpatijama do ekivao i primao sugestije po kojima bi trebalo da se u NDH izvrši smena ekipa na vlasti i da se na njeno mesto dovedu drugi ljudi, pri emu bi, svakako, bitna komponenta nove vlada-ju e garniture bila Hrvatska selja ka stranka d-ra Ma eka.

Isto tako je major Benesch održavao i širio veze u redovima domobranskih oficira, a specijalno onih koji su proizišli iz stare austro-ugarske vojske. I iz tih krugova pristizale su mu politi ke informacije, u kojima su bile sadržane mnoge kritike na ustaški režim.

Benesch je u Zagrebu ustrojio svoju kancelariju, u kojoj je radila njegova sekretarica Erika Kunst. Godine 1942 dobio je sopstvenu radio-stanicu, koju je instalirao u vazduhoplovnoj komandi domobranstva. Stanica je radila pod oznakom »Zora«, a održavala je veze kako sa Be om, tako i sa ostalim radio-stanicama agentske mreže koju je Benesch postepeno izgradio na teritoriji NDH, a i u Sloveniji. Stanicom je rukovao domobranski poru nik Emil Zeželi , koji je prethodno obu en kod zagreba kog Ast-a. Izveštaje za Be slao je Benesch prose no dvaput nedeljno.

Benesch-ov glavni agent u Zagrebu postao je, još 1941 godine, trgovac uro Medved, koji je politi ki pripadao grupi krajnje gra anske desnice. U njegovom stanu je Benesch držao i sobu za sastanke sa agenturom. Medved je primao izveštaje od agenata i prera ivao ih, odnosno sastavljao na osnovu pojedina nih primljenih podataka izveštaje o pojedinim pojavama i pitanjima.

Jedan od važnih Benesch-ovih saradnika u Zagrebu bio je d-r Šime Cvitanovi , ustaški pukovnik i upravnik bolnice na Rebru. Sa njim je Benesch došao u dodir kada je 1943 go^dine bio u toj bolnici na le enju. Otada je Cvitanovi podnosio izveštaje unutrašnjepoliti kog karaktera, o situaciji u ustaškom pokretu i u rukovodstvu NDH. Sem toga je od Cvitanovi a Benesch dobijao i izveštaje o kretanju partizan-

skih jedinica i o etnicima. Ova druga grana izveštavanja davala je prvenstveno informacije iz Dalmacije, gde je Cvitanovi imao svoje veze i obavešta e. Izme u ostalih sa Cvitanovi em su bili povezani i mnogi katoli ki sveštenici i kalu eri iz dalmatinskih manastira. Jedan od njih, poznat pod konspirativnim imenom »Kapulica«, bio je u svome izveštavanju toliko revnistan da je Benesch Cvitanovi u dao za njega malu otpremnu radio-stanicu. Normalno je Cvitanovi svoje izveštaje davao Benesch-u dva do tri puta nedeljno, bilo pismeno, bilo da je kod njega dolazila Benesch-ova sekretarica, Erika Kunst, koja bi ih pisala po njegovom diktatu.

Za Benesch-a je obaveštajno radila u Zagrebu grupa oko Kurt-a Burde-a, glavnog zastupnika fabrike »Steyer-Werke« za Balkan. Bürde, predratni nema ki agent, vezao je za sebe grupu lica i sa njima obrazovao i organizovao obaveštajnu delatnost na širokoj osnovi. Podatke koje bi njegova mreža prikupljala davao je svima koji bi ga za to angažovali. Tako se njegovim informacijama koristio i Ast, ali tako e i policiski ataše u Zagrebu. Bürde je u Beogradu održavao vezu sa Fritz-om Esselborn-om, rukovodiocem u jednom nema kom privrednom nadleštvu, kao i sa bivšim be kim glumcem Viktorom, koji se u Beogradu bavio trgovinom umetni kih predmeta. U Zagrebu su Burde-ove važnije veze predstavljali Kurt Zeinke, bivši nema ki poslanik u Afganistanu, zatim direktor predstavništva fabrike »Mannesmann«, Schwalm a i švedski konzul Eckmark. Svoje izveštaje Benesch-u, Bürde je potpisivao pseudonimom »Abu«.

Izgra uju i svoju mrežu u unutrašnjost NDH, Benesch se koristio i svojom stalnom saradnjom sa važnim obaveštajnim organom Ast-a Be , Andreas-om Zitzelsberger-om, koji je tako e obaveštajno radio u NDH. Jedna od prvih Benesch-ovih veza u hrvatskoj provinciji bio je varaždinski trgovac Walter Sorlini. On je bio jedan od Benesch-ovih punktova na liniji koja je vodila preko Varaždina u Sloveniju, a ija se jedna rezidentura nalazila u Ptuj, kod tamošnjeg zubara d-ra Rudolf-a Reich-a, koji je imao i radio-stanicu za održavanje veze sa Benesch-om.

U toku 1943 godine Benesch je svoju mrežu proširio i na druge oblasti NDH. Tako je ugradio radio-stanice kod svojih agenata u Sarajevu i Zadru, kao i u Gospi u. Prilikom po-

BENESCH-ovi AGENTI

Najvažniji me u Benesch-ovim agentima bila je njegova sekretarica Erika Kunst (u sredini), udata za Abwehr-ovog agenta Vojka Kunst-a, koji je radio naročito u Beogradu i Maršskoj. I Benesch-ov šofer Leopold Mantler (levo) obavljao je obaveštajne zadatke. U Varaždinu je Benesch-ov agent bio šef tamošnje ustaške policije, Krunoslav Batušić (desno)

stavljanja tih radio-stanica, Benesch-u je pomagao komandant vazduhoplovstva NDH, Vladimir Kren, koji mu je stavio na raspoloženje informatore, rezidente i radiotelegrafiste. Tako je, naprimer, u Gospi u nare eno domobranskom poru niku Petru Stani u da preko radio-stanice izveštava Benesch-a o kretanju, akcijama i namerama partizana, o njihovim saradnicima i o položaju i raspoloženju na terenu. Kasnije je Stani održavao vezu i neposredno sa Benesch-om. Isto tako je i Benesch-ova radio-stanica u Sarajevu bila na aerodromu u Rajlovcu ili u njegovoj neposrednoj blizini, a njome je rukovao pripadnik domobranstva NDH Jerko Baro. I u Varaždinu i Zadru imali su domobranski oficiri Benesch-ove radio-stanice i njihovim putem davali svoje izveštaje.

Od ostalih važnih Benesch-ovih saradnika iz domobranstva treba pomenuti pukovnika Matkovića, zatim generala Sertića i Dragojlova, koji su bili visoki funkcioneri u Ministarstvu oružanih snaga NDH, isto kao i pukovnika Dragutina Hellbicha i domobranskog pukovnika Puka. Sem toga su iz vojnih krugova sarađivali sa Benesch-om vazduhoplovni pukovnik Džal i domobranski pukovnici Marković i Cencić.

Od lica iz političkih krugova, sem inž. Augusta Košutića i ostalih koji su već pomenuti, radili su sa Benesch-om još i Milivoj Hirschl, šurak dr. Jurja Krnjevića, potpredsednika HSS, zatim dr. Nikola Frangeš, Krunoslav Batušić, šef ustaške policije u Varaždinu, i drugi. Važnija terenska veza bio je i zagrebački trgovac Anton Urošević, čiji se posed nalazio u Biškupcu kod Varaždina. Zanimljivo je da se Benesch, i pored svoga isticanog protivustaškog stava, sastajao sa ustaškim pukovnikom Maksom Luburićem i da je meću njima, o igledno, bilo izvesne saradnje.

Najzad treba pomenuti da je, uprkos Benesch-ove samostalnosti prema Ast-u Zagreb, postojala bliska veza i između njega i rukovodioca Stadtbuero-a, Georg-a Gross-a.

Iz nekih materijala proizlazi da je Benesch-ov glavni rezident u Zagrebu, uro Medved, održavao veze sa obavestajnom službom NOP-a posredstvom svoga sina Gojka. Ima indikacija prema kojima bi se dalo zaključiti da je Benesch bio upućen u zaveru protiv Hitler-a, odnosno da je bar periferno znao za njeno postojanje i za izvesne razgovore koji

su u vezi s tim voeni i sa nekim britanskim eksponentima u Španiji.

Septembra 1944 godine Benesch je iznenada pozvan u Be. Za vreme njegovog odsustvovanja, Abwehr i Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu izvršili su pretres njegovog stana. Njegovu sekretaricu saslušao je funkcioner Abwehr-a poru Nik Pulkovski, koji je radio po liniji III F. U pitanju je bila optužba da Benesch ima veze sa britanskom obaveštajnom službom. U isto vreme bio je uhapšen i Kurt Bürde sa još nekolicinom svojih saradnika, odveden u Be i otpremljen u koncentracioni logor Dachau.

Istraga protiv Benesch-a ostala je bezuspešna. On se vratio u Zagreb, ali je njegova sekretarica, Erika Kunst, dobila nalog da izveštava nadležne nemačke ustanove o njegovom kretanju i radu.

Pred kraj godine 1944 pojavljuje se u vezi sa Benesch-om nov agent, inž. Max Busich, koji je preselio za Graz radio-stanicu Benesch-ovog rezidenta u Ptuju, zajedno sa radio-telegrafistom koji je njome rukovao.

Januara 1945 godine Benesch je konačno smenjen i poveren iz Zagreba. Njegove poslove preuzeo je potpukovnik Lasser, raniji rukovodilac Ast-a Zagreb, a zatim Abwehr-ov predstavnik pri Oponomeniku Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok, inž. Hermann-u Neubacher-u. Ovaj je došao iz Be i doveo sa sobom i poru nika Franz-a Hofer-a, jer je rad sa Benesch-ovom agenturom Lasser nastavio punom parom, pa je agenturu čak i proširio. Jedino je prekinuo veze sa grupom Medvedom, ali je zato za svoj novi centar vezao svoje ranije saradnike iz vremena dok je radio u Ast-u Zagreb. Isto tako je Lasser pojačao i saradnju sa Cvitanovičem, jer je Benesch pred kraj svoje delatnosti u Zagrebu tu saradnju bio prilično zapustio. Cvitanović u je dao izvesnu količinu oružja, pa i dva mitraljeza, kao i jednu radio-stanicu za upotrebu u Dalmaciji. Materijal je bio namenjen diverzantskom radu, a radio-stanica jednoj križarskoj grupi.

Lasser je naročito oživio veze sa Ministarstvom oružanih snaga NDH. Međutim u višim funkcionerima Pavelićevog aparata sa kojima je održavao bliski obaveštajni dodir važni su bili Ademaga Mešić i dr Kamber. Bio je u dodiru i sa Luburićem. Naročito tesnu vezu je i on držao sa nemačkim

vazduhoplovnim atašoom u Zagrebu, pukovnikom Creydt-om, i komandantom nema kog vazduhoplovstva za Hrvatsku, generalom von Hagen-om. Od značajna je da je kao kurir izmeću Lasser-a i Hagen-a služio Sonderfuehrer von Wilsdorf, za koga je kasnije utvrđeno da je bio britanski agent. Inače se Lasser trudio da prikuplja informacije sa oslobođene teritorije. Tako je, naprimer, poznato da su njegove agentkinje Marija Švec i Julijana Dolšak bile upućene na teren radi izviđanja uzletišta u okolini Metlike, u Zagorju i u Moslavini.

Lasser je napustio Zagreb početkom aprila, a svome biroju je davao naloge radiotelegrafskim putem sve do pred kraj toga meseca, kada je dao naredenje da se pripadnici njegove ustanove povuku iz Zagreba.

Što se tiče Benesch-a, poznato je da se posle svoga premeštaja iz Zagreba nalazio u Austriji, odakle se i on povremeno javljao preko radio-stanice. Posle sloma Trećeg Reich-a, pored drugih pripadnika Abwehr-a, i Benesch se našao u jednom britanskom logoru.

b) Delatnost obaveštajnog centra Andreas-a Zitzelsberger-a

U predratnom periodu je jedna od najaktivnijih obaveštajnih linija Ast-a Be prema zapadnoj Jugoslaviji vodila preko isturenog Abwehr-ovog organa u Celovcu, Andreas-a Zitzelsberger-a, vezanog za referat I H Ast-a. Njegova ustanova u Celovcu, zakamuflirana nazivom »Wehrmachtsarchiv« (Wehrmacht-ova arhiva), jedan je od onih centara nemačke obaveštajne službe koji su pokazali najviše uspeha u obaveštajnom radu prema Jugoslaviji u poslednjim godinama pred nemački napad na nju. Naravno je bila razvila izvanredno razgranatu i vrsto povezanu obaveštajnu mrežu u Sloveniji sa središtem u Celju. Uprkos nekoliko uspešnih provala koje su pošle za rukom staroj jugoslovenskoj policiji, rad te mreže bio je samo uzdrman, ali nikada presečen. Zitzelsberger, bivši viši carinski činovnik, aktiviran je u Wehrmacht kao Sonderfuehrer kapetanskog ranga. Služio se pseudonimom »d-r Weber«. Vrlo često je obilazio svoju mrežu, u koju je bilo ukopano mnoštvo agilnih agenata.

S okupacijom Jugoslavije otpao je dobar deo zadataka koji je dotada vršio »Wehrmachtsarchiv«. Pozicija koju je

Zitzelsberger-ov rad bio izgradio u Sloveniji, tada priključenom Reich-u, iskorišćena je kao baza za njegov dalji rad u pravcu NDH i Slovena kog Primorja, a preko njega prema Italiji.

Zitzelsberger je preneo svoje sedište iz Celovca u Celje, gde je sebi uredio¹ kancelariju pod svojim stalnim pseudonimom »d-r Weber«. Centar koji je ovde izgradio* služio se u internom saobraćaju sa Austrijom, čiji je referatu I H i dalje ostao podređen, oznakom »Meldekopf Caesar«.

Organizovanje ove nove obaveštajne baze pošlo je u leto 1941 godine i završeno je u proleće 1942-ge. Pritom se Zitzelsberger oslonio na svoje predratne saradnike u Celju, kao, naprimer, Max-a Westen-a, industrijalca, Karl-a Skoberne-a, hotelijera, i dr. Iz Celovca je doveo svoga a utanta Georg-a Maier-a, Sonderfuehrer-a, kao i svog li nog šofera i stalnog pratioca, Lea Kilger-a. Radio-stanicu je posluživao radiotelegrafista Fuehrer, koga je kasnije nasledio Viktor Ulz. Sem toga je, kao Zitzelsberger-ov sekretar, u kancelariji Meldekopf-a radio Franc Vinarnik.

Preko svojih predratnih saradnika, Zitzelsberger je nastojao da mrežu svoje ustanove što pre proširi u NDH. Tu se naročito oslanjao na Max-a Adolf-a Westen-a, koji je raspolagao mnogim poznanstvima i koji je, preko svojih bankovnih veza u Zagrebu, u prvo vreme i pomagao finansiranje ovog obaveštajnog rada. Westen je tako doveo Zitzelsberger-a u dodir sa velikim nizom lica koja su u Zagrebu, u aparatu NDH, zauzimala važne položaje.

Rad Zitzelsberger-ovog centra u Celju kretao se, u odnosu na NDH, u dva pravca. S jedne strane Zitzelsberger je nastojao da preko svoje mreže, šire i je u svima pravcima, obaveštajno posmatrao samu NDH sa njenim ustrojstvom, njenim državnim i političkim aparatom i njenim oružanim snagama. S druge strane je objekt obaveštajnog rada predstavljao NOP, kako sa svoje političke, tako — u još većjoj meri — sa svoje vojne strane.

Zitzelsberger je i u NDH radio nezavisno od svih ostalih nemačkih obaveštajnih organizacija, mada bi se njegovi saradnici i eksponenti u konkretnim slučajevima tu i tamo lokalno oslanjali i na poneku od tih ustanova, odnosno održavali sa njom vezu. Pa i Zitzelsberger lično bi dolazio ponekad u dodir sa izvesnim rukovodnim licima ostalih grana i usta-

„D-R WEBER" U HRVATSKOJ

Istaknuti organ Ast-a Be Andreas Zitzelsberger, poznat i svojoj agenturi mahom samo pod pseudonimom „D-r Weber", radio je pre rata prema Jugoslaviji iz Celovca. Za vreme okupacije ustrojio je rukovodni centar za celu svoju mrežu u Celju. Odatle je organizovao razgranatu agenturu u NDH, Sloveniji i severnoj Italiji. Njegova je mreža radila za Ast Be nezav'sno od ostalih Abwehr-ovih ustanova na terenima. Dugo vreme najvažniji Zitzelsberger-ov saradnik bio inž. Max Adolf Westen, koji je svoje mnogobrojne poslovne i društvene veze i svoje finansijske mogu nosti stavio u službu Zitzelsberger-cvih obaveštajnih poslova. Na fotografiji: Westen u lovu. Iza njega stoji Aleksandar Benak stariji, koga je Westen priveo Zitzelsberger-ovoj mreži

nova nema ke obaveštajne službe u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Me utim, ove su veze i dodiri bili više privatnog nego službenog karaktera, i ni u kom slu aju nisu zna ile stvaranje ma kakve formalne zvani ne saradnje. Aparat koji je Zitzelsberger izgradio u NDH pretstavljao je potpuno nezavisnu mrežu iji je zadatak bio informisanje Ast-a Be .

Izgleda, me utim, da je postojala izvesna veza izme u Zitzelsberger-a i Ministarstva inostranih poslova Reich-a. Na ovaj zaklju ak upu uje injenica da je Edmund Veesenmayer, poznati kvalifikovani obaveštajni i politi ki eksponent von Ribbentrop-a, upu ivao neka lica na saradnju sa Zitzelsberger-om, preporu uju i im da ovome daju podatke o situaciji u NDH. Nije, me utim, jasno da li je ovde bila posredi samo li na saradnja Veesenmayer—Zitzelsberger, ili je preko Veesenmayer-a išla neka linija kojom je Zitzelsberger izveštavao, pored Ast-a iji je bio eksponent, i Ministarstvo inostranih poslova.

Postepeno je centar u Celju postajao širi, saobrazno razgranjavanju agenture na terenu, stvaranju rezidentura i uporišta i potrebama za obu avanjem sve brojnije agenture. Za razliku od ostalih Abwehr-ovih ustanova koje su radile na teritoriji NDH, centar u Celju se trudio da stvori kadar školovanih agenata, obu enih i u rukovanju otpremnim radio-stanicama, u šifriranju, a i u potrebnim znanjima za intenzivni obaveštajni rad. Zato bi agenti iz podru ja koja bi centar obra ivao* bili dovo eni u Celje na kurseve, prvenstveno radiotelegrafske, ili bi bili upu ivani u tu svrhu u Be , gde je Afulei pri be kome Ast-u raspolagao stalnim radiotelegrafskim školama u kojima su obu avani agenti.

U Celju je došlo do pove anja osoblja Zitzelsberger-ovog centra, naro ito izvesnim brojem radiotelegrafista, koji su služili kao instruktori na kursevima za agenturu. Ti bi radiotelegrafisti esto putovali terenom, obilaze i mrežu i naro ito važnija uporišta, gde bi obu avali u rukovanju radio-službom tamošnje agente ili ih uvodili u posao. Pored ve pomenutog Ulz-a, pojavljuju se u toj ulozi radiotelegrafisti: Hans Jahn, Walter Gruegemann i Beiz. Kao instruktor radiotelegrafije i sekretarica radila je u centru Celje Marija Lazi -Posedel (pseudonim »Irimi«), žena Zitzelsberger-ovog agenta Boška Lazi a, predratnog jugoslovenskog žandarmeri-

skog podoficira. Tako e su, po potrebi, u centru ispomagali Karlo i Fritz Skoberne.

U Celju je ostao Zitzelsberger-ov centar sve do jeseni 1944 godine. Tada je odande premešten za Maria Woerth na Vrbskome Jezeru. U Celju je, pod kamuflažnim nazivom »Ingenieurbuero«, ostala ustanova pod rukovodstvom Zitzelsberger-ovog saradnika inž. Karla Harazima, koja je bila podre-ena Nest-u Graz Ast-a Salzburg po liniji Abwehr-a III. Dirigovana iz Be a, ista celjska ustanova obavljala je, s druge strane, i zadatke po sektoru Abwehr-a II.

U Maria Woerth-u radilo je sve Zitzelsberger-ovo osoblje koje se zajedno sa njim preselilo iz Celja, poja ano novim licima. Centar je promenio naziv u »Meldekopf Grenzland«. Kao Zitzelsberger-ov sekretar radio je tamo, umesto Vinar-nika, koga su partizani ubili u okolini Celja, Ljudevit Valdi-ga iz Sarajeva, raniji domobranski kapetan.

U okviru rada referata I H Ast-a Be , delatnost Zitzels-berger-ovog centra može se vremenski podeliti na period 1941 do 1943 godine, u kome je težište pri stvaranju agen-ture bilo u sticanju obaveštenja sa obra ivanog terena, i na period od 1943 do 1945 godine, kada je ta delatnost dobila karakter formiranja tzv. pozadinske mreže, to jest agenture koja je imala da ostane na svome mestu i posle povla enja nema kih vojnih snaga, a da iz protivni ke pozadine održava vezu radiotelegrafskim putem sa centrom.

Valja ista i da tu razliku ne treba zamišljati kao dve jasno odvojene delatnosti sa odre enim i preciznim vremen-skim razgrani enjem. Delatnost iz prvog perioda prešla je postepeno i u sve ve oj meri na nastojanje da se stvori pozadinska mreža — kako su se vojne prilike za Wehrmacht pogoršavale. Agentuma delatnost sa svrhom da se formiraju uporišta u podru jima za koja se o ekivalo da e pretstav-ljati protivni ku pozadinu i delatnost koja nije imala taj za-datak tekle su naporedno. Pritom su i uporišta predvi ena da ostanu na svome mestu i posle povla enja nema kih jedinica radila obaveštajno u okviru opšte Zitzelsberger-ove agenture, bez obzira na svoje budu e zadatke. U tome i jeste razlika izme u Zitzelsberger-ovoga rada i delatnosti tzv. »Ruecknetz-FAT-ova«, pozadinskih FAT-ova, koji su formirani sa isklju-ivim zadatkom da stvaraju pozadinsku mrežu i ija je agen-

R S H A

MORNARIČKI ABWEHR U NDH stanje u leto 1944

Kdo d. Kampfverbände
Heiligenhafen
Skorzeny

Ast
B E Ć

Admiral Adria
Ic / AO

Kdt pomorske odbr.
za J. Dalmaciju

Kdt pomorske odbr.
za S. Dalmaciju

MK IM
ZAGREB

MEK 90 (III)
SPLIT

Marineabwehrstab
Adria
ZAGREB

Uporište
Dubrovnik

Uporište
Crikvenica

Uporište
Split

Uporište
Dubrovnik

Uporište
Crikvenica

Uporište
Trogir

Grupa "Batschke"
Brač-Imotski

Oficir za vezu
III M Zagreb

III M
Rijeka

III M
Sarajevo

tura imala da stupi u dejstvo tek pošto bi njeno područje zauzele savezne snage.

U geografskom pogledu je Zitzelsberger-ov rad tako e bio podeljen na dva velika sektora, od kojih je jedan predstavljala NDH, a drugi teritorija Italije i onih oblasti koje su do italijanske kapitulacije bile u njenome sastavu (Istra, Slovena ko Primorje). Uz ovo drugo područje je treba priključiti i »Ljubljansku pokrajinu«, onaj deo Slovenije koji je 1941 godine predat Italiji, sa središtem u Ljubljani. U okviru ovih prikaza za nas je od značaja samo prvo područje Zitzelsberger-ovoga rada, to jest teritorija Hrvatske sa Bosnom i Hercegovinom, uključujući i dalmatinsko primorje.

Pretpostavljeni organ Abwehr-a, kome je Zitzelsberger-ov centar podnosio svoje izveštaje i odakle je celi aparat na obrambenim teritorijama dobijao svoja generalna uputstva, bio je potpukovnik von Bocksberg (pseudonim »dr Paad«), rukovodilac I H Ast-a Be. Njegove veze sa Zitzelsberger-om bile su i li no veoma prisne, a poticale su iz predratnoga vremena. Bocksberg je ponekad i sam dolazio u Celje na sastanak sa Zitzelsberger-om.

Obaveštajna delatnost Zitzelsberger-ovog centra u Celju, usmerena prema NDH, nije vodila ra una o tome da je polovina Paveli eve države bila pod italijanskom vojnom okupacijom i da na toj teritoriji, prema ve poznatoj Hitler-ovoj zabrani obaveštajnoga rada protiv Italije, nije trebalo vršiti špijunažu. Naprotiv, centar Celje je, im je po eo da funkcionise, podjednako obrambeno i severoisto nu polovinu Paveli eve države, gde nije bilo Italijana, i njen jugoisto ni deo, koji je uglavnom bio pod italijanskom vojnom upravom. To se obaveštajno posmatranje prostiralo koliko na vojni, toliko i na politički sektor, zatim na italijansko-ustaške odnose, a tako e i na saradnju Italijana sa etnicima. Sa pojavom NOP-a pojavio se novi naporedni zadatak koji je nametala injenica da je narodni ustanak postajao iz dana u dan više onaj politički faktor i ona vojna snaga koji su opredeljivali i politički i vojni lik teritorija uključujući enih u NDH.

Me u prvim Zitzelsberger-ovim agentima u NDH treba pomenuti Aleksandra Benaka starijeg, koji je u Paveli evoj vladaju oj garnituri zauzimao važne položaje, uglavnom na sektoru unutrašnje uprave. Njega je sa Zitzelsberger-om doveo u vezu Max Adolf Westen, sa kojim se Benak poznao

još od pre rata. Za Zitzelsberger-a je ta veza postala naročito zanimljiva kada je Benak došao na položaj šefa civilne uprave na operativnim teritorijama Wehrmacht-a u NDH. Tada je i Veesenmayer uputio Benaka da daje Zitzelsberger-u informacije, a ovaj sam je zahtevao naročito obaveštenja iz zone u kojoj su se nalazile italijanske jedinice. Izme u Benaka i Zitzelsberger-a razvila se, zatim, izvanredno intimna saradnja, pogotovu što je ovaj služio i kao neka vrsta zaštite za sitnije Zitzelsberger-ove agente, ukoliko bi ovi imali neprilike sa ustaškim vlastima.

Drugi slični Zitzelsberger-ov agent u višem upravnom aparatu NDH bio je veliki šupan u Osijeku, Kamilo Krvari, mada njegova uloga nije bila toliko značajna kao Benakova.

Za dalji rad Zitzelsberger-a u NDH bile su od naročite važnosti veze koje su iznikle iz poznanstva Skoberne-a i Westen-a. Karlo Skoberne je često putovao u Hrvatsku i tamo, isto kao i Westen, nalazio pogodna lica za Zitzelsberger-ovu agenturu i vezao ih za celjski centar. Tu se ubrzo pojavio i inž. Karlo Harazim, Skoberne-ov zet, poznat sa svoga predratnog obavestajnog rada za tadašnji »Wehrmachtsarchiv« u Celovcu. Do okupacije inženjer u fabrici »Zorka« a. d. u Šapcu, Harazim je prešao u Zagreb i ubrzo postao jedna od najvažnijih ličnosti u Zitzelsberger-ovoj agenturi u NDH.

Iz toga perioda delatnosti celjskoga centra, to jest iz prve polovine 1942 godine, poznati su, od važnijih saradnika na koje se usluge Zitzelsberger naročito oslanjao prilikom širenja svoje mreže, Josip Vonko i inž. Džunca, sa kojima je Zitzelsberger i lično putovao italijanskom zonom NDH prikupljajući i podatke. Dalje je ve u to vreme za Zitzelsberger-a radilo još nekoliko agenata koji su, delom, ostali u njegovoj službi i kasnije.-Me u ovima treba pomenuti: šefa sarajevske policije Petra Petkovića, lektora Nemačke akademije u Osijeku, Waltera Engesser-a, šefa stanice u Mostaru, Ibrahima Baljića, i dr.

Godina 1942 obeležena je vrlo živim nastojanjem da se izgradi mreža i ustroje rezidenture. Vrbovanje agenata vršeno je ponajče tako što su provereni, stari Zitzelsberger-ovi agenti preporučivali ovome pogodna lica, posle čega bi se sa njima sastao određeni organ ili agent celjskoga centra. Tom prilikom bi budućem agentu bilo stavljeno u izgled

IZ ZITZELSBERGER-ove AGENTURE I

Mnogobrojna agentura Zitzelsberger-ove mreže pokrivala je gotovo sva važnija mesta NDH, naročito strategijski i, saobraćajno važne pravce. Agenturi su pripadali između ostalih: šef sarajevske policije Petar Petković (gore levo), koji je snabdevao po potrebi agente legitimacijama i uklanjao im sa puta eventualne teškoće sa vlastima NDH; Marija Lazić-Posedel (gore desno), koja je duže vreme radila sa radio-stanicom u NDH, a zatim bila povučena u celjski centar, kao Zitzelsberger-ova sekretarica; Kamilo Krvarić (dole levo), Pavle ev „veliki župan“ u Osijeku, koji je pomagao rad tamošnjeg Zitzelsberger-ovog uporišta i davao mu značajne podatke; Walter Engesser (dole desno), lektor Nemačke akademije u Osijeku, koji je obavestajno radio još od pre rata

materijalno pomaganje, a naročito se prilikom vrbovanja insistiralo na tome da je reč o pomaganju vojnih napora protiv zajedničkih neprijatelja, tako da saradnja sa Zitzelsberger-om doti ne lice ne može kompromitovati.

Zitzelsberger nije imao običaj da vrbuje agente pod pritiskom, ali je pritisak upotrebljavao kada bi, posle izvesnoga perioda rada, raspolagao materijalom kojim je mogao da stavi agenta pod prinudu, a stekao mišljenje da bi ovaj mogao u svome radu pružiti više nego što daje. Tako je, npr. Ljudevit Valdiga, koji je kao kapetan domobranstva NDH služio u Sarajevu, davao neko vreme podatke o partizanima i NOV, ali i o situaciji u domobranstvu, o unutrašnjim domobransko-ustaškim odnosima, o nesuglasicama sa nemačkim komandama itd. Zitzelsberger je smatrao da bi Valdiga mogao pružiti i važnije informacije, pošto je kao komandant bataljona domobranstva u Sarajevu dobijao na uvid i poverljiva unutrašnja naređenja NDH. Zbog toga mu je uputio naredbu da mu dostavlja prepise svih značajnih tajnih i strogo poverljivih predmeta koji mu dolaze od Ministarstva oružanih snaga NDH. Zitzelsberger-ova se naredba završava oštrim pozivom da se Valdiga ima strogo držati onoga što mu je naređeno, — nesumnjivo, kamufliranom pretnjom.

Radi obrazovanja obaveštajnih centara u Zagrebu i Mostaru, Zitzelsberger je avgusta 1942. godine uputio svoje agente Boška Lazića i Guida Robnika na kratki radiotelegrafski kurs u Beograd. Sredinom septembra stigao je sa Lazićem u Zagreb, gde je u kući Willibald-a Kanig-a, inače poznatog kao rukovodioca Stadtbuero-a u Zagrebu, trebalo da bude instalirana radio-stanica. Usled nekih nesuglasica, ova zamisao nije ostvarena, zbog čega je inž. Vonko dobio naređenje da nađe neko drugo mesto, a obaveštajne veze sa Kanig-om su prekinute. Zitzelsberger je sa Skoberne-om, Maier-om i Lazićem produžio u Sarajevo, gde su stupili u dodir sa Benakom. Ni tu nije ostvaren plan o instaliranju radio-stanice, ali je Zitzelsberger dobio od Benaka važne informacije o unutrašnjem stanju u NDH, o dislokaciji domobranskih jedinica, o italijanskim vezama sa Srbima i o razvoju NOP-a. Tom prilikom je utvrđeno da se dvaput mesečno kurir odnosi Benakove izveštaje Zitzelsberger-u.

Kona no je u Zagrebu radio-stanica instalirana krajem novembra 1942 godine. To je uradio Boško Lazi , koji se pod imenom »Nikola Seli « ubacio u jedan privatni stan. Stanica je održavala stalnu vezu sa Celjem i Be om. Rezidentura u Zagrebu je radila kod inž. Josipa Vonke. Onamo su upu ivani agentski izveštaji iz raznih mesta na terenu: iz Karlovca, Osijeka, Slavenskog Broda, Vinkovaca, a i iz samoga Zagreba, gde ih je od lokalne agenture prikupljao inž. Džunca. U to vreme je u Osijeku bio rezident lektor Engesser, u Slavenskom Brodu železni ki inovnik Hazim Bajramovi , u Vinkovcima Ivan Marek. Vonko je primljene izveštaje predavao Lazi u, koji ih je radiotelegrafskim putem upu ivao dalje.

U isto vreme je radiotelegrafska otpremna stanica urena i u Mostaru. Njom je rukovao stari Zitzelsberger-ov agent Guido Robnik (»Waldemar«), služe i se imenom »inž. Šime Anti «. Robnik je u Mostar upu en pošto je završio radiotelegrafski kurs u školi Afulei-a u Be u. U Mostaru je on zavrbovao Nikolu Kisi a (pseudonim »Marijan«). Kisi je i sam kasnije dobio svoju radio-stanicu i sa njom prešao u Trebinje. Tamo je radio samostalno, javljaju i svoje vesti radio-stanici Ast-a Be , a kurirskim putem bio je povezan sa Zitzelsberger-ovom agenturom u Sarajevu. Sem sa ovima, Robnik je još radio i sa agentima Ibrahimom Balji em, gostioniom i trgovcem Jurkovi em, Markom Golubariem i dr.

Ve krajem 1942 godine izdao je Ast Be direktivu koja ukazuje na pripremu za eventualnu upotrebu Zitzelsberger-ove mreže kao pozadinske agenture. Prema njoj je radio-stanice trebalo upotrebljavati što manje i samo za najhitnije i najvažnije izveštaje, dok bi se svi drugi izveštaji imali slati kurirskim putem. Razlog za ova nare enja bio je da se stanice ne otkriju pre vremena, kako bi mogle nastaviti rad i u slu aju povla enja Wehrmacht-a iz podru ja na kojima su bile instalirane. Zitzelsberger je otada dolazio u Zagreb veoma esto, jedanput ili dvaput nedeljno, preuzimaju i li no poštu i pristigle izveštaje od Vonka i Lazi a.

U opštenju sa agenturom u Zagrebu služio se Zitzelsberger i svojim predratnim agentom, Josip-om Baumann-om, hotelijerom iz Polj ana. Ovaj je, izme u ostaloga, održavao vezu sa šoferom Ferdinandom Jakli em (»Ferry«), koji je ta-

IZ ZITZELSDERGER-ove AGENTURE II

Bcško Lazi (gore levo), bivši jugoslovenski žandarm, bio je još pre rata u Zitzelsberger-ovoj službi, a za vreme okupacije spadao je me u njegove najagilnije saradnike i terenske organizatore; priveo je Zitzelsberger-ovoj agenturi i svoju sestru Milesu Lazi (gore desno), koja je sa radio-stanicom obaveštajno radila u raznim mestima NDH; u Slavonskom Brodu radio je za Zitzelsberger-a železni ki službenik Hazim Bajramovi (dole levo) sa svojom ženom Fridom (dole desno)

kode poznat sa svoga predratnoga rada za Zitzelsberger-ovu mrežu i druge nema ke obaveštajne linije. Za Jakli a je bilo vezano nekoliko agenata koji su mu predavali svoje informacije. Jakli bi ih prevodio na nema ki i sre ivao, dodaju i i svoje informacije. Preko njega je celjski centar tražio da uspostavi dodir sa izvesnim brojem Slovenaca koji su za vreme okupacije emigrirali u NDH i koje je Zitzelsberger mislio da angažuje za svoju obaveštajnu mrežu. Nije ta no poznato u kojoj je meri ovaj plan i ostvaren.

Sredinom marta 1943 godine Zitzelsberger je uredio svoju radio-stanicu i u Osijeku. Onamo je uputio radiotelegrafistu Ulz-a, kao i Lazi a i Lazi evu sestru Milesu, koja je tako e bila završila radiotelegrafski kurs u Be u. Zagreba ku radio-stanicu, kojom je dotle rukovao Lazi , preuzela je tada njegova žena, Marija Lazi -Posedel. Dok je dotle zagreba ka stanica nosila naziv »Fuerst«, prema internom pseudonimu koji je upotrebljavao Lazi , dotle je otada nje» naziv »Irmi«, prema pseudonimu Marije Lazi . U Osijeku je tada stanica instalirana u stanu profesora Firole, a vezu je održavala sa radio-stanicom »Wera« u Be u. Rezident u Osijeku je bio lektor Engesser (pseudonim »Udo«), koji je u Zitzelsberger-ovoj mreži uživao glas naro ito sposobnog informatora.

Preko Engesser-a radila je za Zitzelsberger-a rasprostranjena mreža, koju je najve im delom on sam i zavrbovao. Tu je naro ito istaknutu ulogu imao ustaški stožernik i kasniji veliki župan Kamilo Krvari , sa kojim je Engesser bio prisno povezan. On je davao uglavnom podatke o odnosima izme u ustaša i Nemaca na podru ju Osijeka, o položaju na granici izme u NDH i Ma arske, kao i o političkim prilikama u Slavoniji.

Dalje je Engesser imao svoje agente u Beliš u, sedištu velike šumske industrije barona Guttmann-a, u Slavonskom Brodu, Osijeku, Sremskoj Mitrovici i Vinkovcima. Izme u njega i Lazi a održavao je vezu Miximilian Pichler (pseudonim »Filip«). Sem toga su tu zavrbovani još i Milan Benkovi (pseudonim »Erwin«) i Elza irak (pseudonim »Laura«), na iju je adresu dolazila pošta od spoljne agenture.

Radio-stanicu u Osijeku preuzela je, posle njenog uvoenja u dejstvo, Juliana Pichler, iji je pseudonim »Marta« otada nosila i sama radio-stanica.

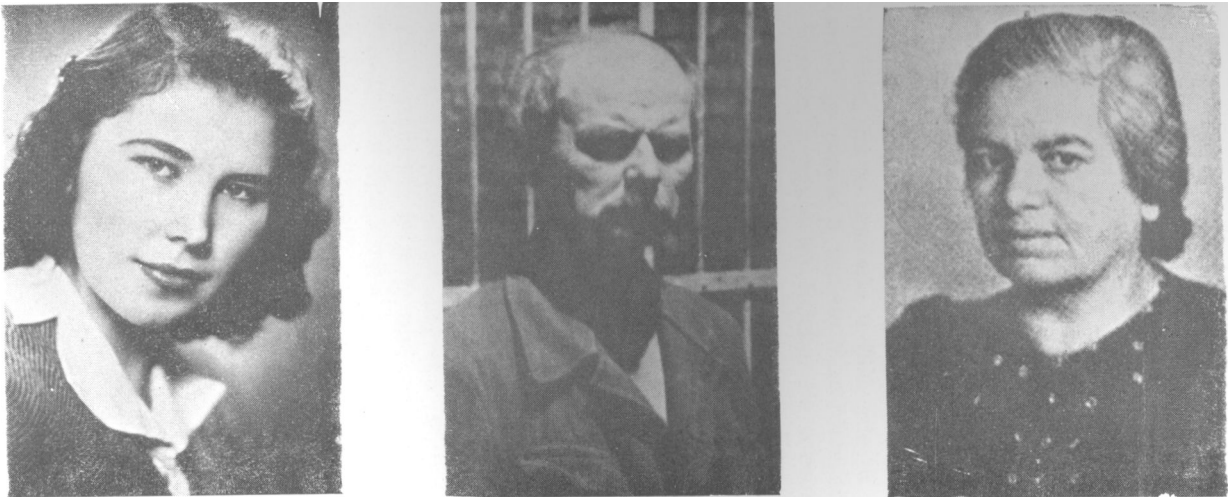
Na teritoriji Bosne i Hercegovine radio je naročito intenzivno, kao glavni saradnik Zitzelsberger-a, inž. Karlo Harazim, čija je žena Hilda rođ. Skoberne takođe pripadala ovoj obavешtajnoj mreži. Njemu je marta 1943 godine upućen iz Sarajeva agent Novak, koji je pod imenom »Ivan Luki« instalirao tamo radio-stanicu u jednome privatnome stanu. Ta je stanica nosila svoje ime po njegovom internom pseudonimu »Willy«, kao što su, uopšte, u celoj Zitzelsberger-ovoj mreži radio-stanice označavane pseudonimima agenata koji su njima rukovali, a ne pseudonimom vezanim za mesta u kojima su se one nalazile.

Pošto je u poslednjem periodu pred italijansku kapitulaciju, u kasno leto 1943 godine, Harazim bio preneo svoju aktivnost u Mostar, u kome se nalazio Robnik, to je i Novak preseljen iz Sarajeva u Trebinje i tamo pridružen agentu Kisiću. Tada je i Lazić svoje delovanje koncentrisao u kraju Bosne i Hercegovine prema italijanskoj zoni. Zajedno sa agentom Martinom Špoljarom, koji je ubrzo u Zitzelsberger-ovoj mreži zauzeo vrlo važno mesto, Lazić je prvo u Sarajevu ustrojio novu stanicu, namesto Novakove koja je bila prebačena u Trebinje. Oko centra u Trebinju, kojim je rukovodio Kisić, prikupljena je mreža koju je Robnik bio formirao iz Mostara u tome kraju, a u kojoj su naročito dragoceni saradnici bili etnički elementi koji su davali podatke o jedinicama NOV i POJ.

Tako je u toku leta 1943 godine važni deo Zitzelsberger-ove mreže koncentrisao svoj obavешtajni rad na bosansko-hercegovačkom području sa pravcem prema italijanskoj zoni, a sa zadatkom prikupljanja informacija koliko o tamošnjim prilikama i italijanskim garnizonima, toliko i o NOP-u. Istovremeno je, međutim, proširivana i mreža u severnom delu NDH.

U Osijeku je tada došlo* do promene u vezi sa Engesser-ovim odlaskom. Maximilian Pichler je upućen na radiotelegrafski kurs u Beograd, a Mileša Lazić je prebačena u Sisak, zajedno sa agentom Ignacijem Ivanušem iz Zagreba. Tamo je formirana radio-stanica kojom je rukovala Lazićeva pod pseudonimom »Ana Jelić«. Papirima na to ime snabdeo ju je Zitzelsberger-ov agent Petković, šef policije NDH u Sarajevu. Međutim, pošto je Lazićeva dekonspirisana, to je ona po-

IZ ZITZELSDERGER-ove MREŽE III

U Osijeku, u specijalnoj vezi i sa agentom Engesser-om, radila je mnogobrojna Zitzelsberger-ova agentura, ije su linije išle u razna mesta Slavonije i Srema. Radio-stanicom osje koga centra rukovala je Julija Pichler (levo); Maximilian Pichler (u sredini) vršio je poslove na održavanju veze i poslove kurira; Elsa irak (desno) prihvatala je poštu i obaveštenja od agenture na terenu

vu ena zajedno sa svojom stanicom iz Siska i preba ena u Križevce, gde je dotle radio Karlo Skoberne.

U Križevcima je radio-stanica bila instalirana kod ustaškog logornika i šefa tamošnje železničke stanice Stjepana Fistrovića. Tu su se slivali izveštaji agenture iz Beograda, Bjelovara, Virovitice i Koprivnice. Rezident Fistrović je krajem 1943. godine premešten u Zagreb, a njegovu ulogu preuzeo je tada poslovno a parnoga mlina Maks Karaš. Milesa Lazić je ostala u Križevcima do avgusta 1944. godine, kada je ponovo dekonspirisana. Vlasti NDH su je uhapsile i odvele u Zagreb, ali je na Zitzelsberger-ovu intervenciju puštena. Zbog izvesnih indikacija na nju je pala sumnja da stoji u vezi sa NOP-om, pa je upućena u Beograd, gde ju je Ast saslušavao. Najzad je prešla u sedište Zitzelsberger-ovog centra u Maria Woerth, a zatim na Rijeku. Po njenom odlasku iz Križevaca, radio-stanicu je preuzeo agent Franja Oleks, koji je dotle radio u Bjelovaru.

Tako je u leto 1943. godine dobio je i rezident u Slavonskom Brodu, Hazim Bajramović, svoju radio-stanicu. Nju je kod njega instalirao Lazić, dok je u isto vreme radiotelegrafista Ulz ustrojio radio-stanicu u Doboju, gde je njome rukovao poštanski činovnik Božo Cvenek.

Krajem avgusta 1943. godine dolazi do veće promene u Zagrebu. Skoberne prelazi iz Siska u Zagreb i tamo ustrojava radio-stanicu u Harazim-ovom stanu, dok Marija Lazić-Posedel odlazi iz Zagreba u Celje. U Sisku zamenjuje Skoberne-a kod tamošnje radio-stanice Adela Muhvić, rođakinja Ignaca Ivanuša, agenta i rezidenta u Zagrebu. Muhvićeva je dotle rukovala radiostanicom koja je maja iste godine bila instalirana u Petrinji. Od Skoberne-a je preuzela rukovanje radio-stanicom u Zagrebu njegova sestra Hilda, inače Harazim-ova žena.

U to vreme pada i Zitzelsberger-ovo naređenje da se ukloni inž. Josip Vonko, koji je poeo da se koleba i izvlači od daljeg rada. Po tome naređenju inscenirano je Vonkovo ubistvo, a istovremeno je likvidirana i njegova žena.

Posle italijanske kapitulacije Zitzelsberger-ova mreža je ponovo znatno proširena, naročito na teritorijama koje su dotle pripadale zoni pod italijanskom vojnom kontrolom. U toj zoni su vršena i mnogobrojna vrbovanja lica koja su znala italijanski jezik; njih je Zitzelsberger upotrebio, zatim, u

svojoj mreži u Italiji, na koju je izgradnju polagao naročito važnost.

U Bosni i Hercegovini bili su u to vreme naročito aktivni Harazim i, zatim, Boško Lazić. Harazim je, kamufliran kao pripadnik Organizacije Todt, kojoj je zaista pripadao, razvio u Sarajevu snažnu agenturnu delatnost prema NOP-u. Time je upoznao i Tajnu vojnu policiju (GFP), koja mu je poturila svoga agenta Branka Rakića. Ovaj se Harazimu predstavio kao partizanski prebeglica, tražeći da ga zaposli. Rakić je stekao utisak da je i sam Harazim povezan sa NOP-om i u tome smislu izvestio je GFP. Sa svoje strane je Harazim pretpostavljao da je posredni provokacija ustaške policije i predao je Rakiću kapetanu Valdigi, svojoj vezi, koji ga je uputio u vojni zatvor. Rakić je uspeo da o tome obavesti GFP, i organi Tajne vojne policije uhapsili su Harazima i izvršili pretres u njegovome stanu. U vezi s tim je Harazim otpremljen najpre u Beograd, a zatim u Berlin. Tamo je pušten pošto je stvar razjašnjena, posle čega se ponovo vratio u NDH, preuzeo dužnost rukovodioca Zitzelsberger-ovog centra u Zagrebu, a kretao se mnogo i terenom, naročito Bosnom i Hercegovinom. Kasnije je prebačen u Italiju i ustrojio u Genovi Zitzelsberger-ovo obaveštajno uporište.

Još pre nego što je u Sarajevu uhapšen, Harazim je tamo izvršio razna vrbovanja za Zitzelsberger-ovu mrežu. Izmeđ ostaloga je zavrbovao Lidiju Šašić i uputio je centru Celje na obuku, odakle je, kao radiotelegrafistkinja, poslata u Italiju.

Dok je Harazim bio u zatvoru, glavni ovek Zitzelsberger-ove mreže u Sarajevu bio je Boško Lazić. Međutim, i on je bio uhapšen. Pošto je izneo da pripada Abwehr-u, priveden je majoru Vasary-ju, rukovodiocu Nest-a Sarajevo. Vasary je od te stvari napravio pitanje, pošto je smatrao da se Abwehr-ovi agenti koji rade na teritoriji sarajevskog Nest-a obavezno moraju prijaviti njemu. Ipak, Lazić je produžio svoj posao, a kada je izvestio Ast Beć preko svoje radio-stanice o slušanju sa Vasary-jem, dobio je odgovor da se kloni svake veze sa njim.

U drugoj polovini 1944 godine Lazić je prešao u Mostar i odande radio na aktiviranju mreže koju je tamo bio formirao¹ Robnik, prebačen u Italiju. Zatim je proširio rad i na Dubrovnik, gde se Zitzelsberger-ova mreža pojavila prvi

IZ ZITZELSBERGER-ove MREŽE IV

U Sarajevu je zavrbovana za Zitzelsberger-ovu mrežu Lidija Saši (levo), koja je posle obuke u Celju upućena na rad u Gornjoj Italiji. Važan agent i rezident mreže u Zagrebu bio je Ignac Ivanuš (u sredini). Njegova rođakinja Anela Muhvić (desno) radila je kao agent sa radio-stanicom u Petrinji.

put još 1943 godine, pošto je mostarsku mrežu priključio agentu Špoljaru, angažovanom da kao kurir održava veze sa agenturom u tome kraju. U Dubrovniku je zavrbovao, zajedno sa Špoljarom, veći broj lica, između ostalih Helenu Tratnik, kelnericu, i Mustafu Volića, koji je bio dezertirao iz Wehrmacht-a sa vežbališta Stockerau u Austriji, gde su oba avani pripadnici Wehrmacht-ovih hrvatskih divizija. Oboje su upućeni u Reich na obuku, a zatim upotrebljeni u Italiji. Za rad u Dubrovniku angažovani su novinar Dragutin Tuka i autobuski preduzimač Petar Radi. U Sarajevu je, za to vreme, radio Novak, preuzevši i tamošnju radio-stanicu, pošto je prethodno zajedno sa radiotelegrafistom Ulz-om organizovao obaveštajni punkt u Kninu i tamo takođe instalirao radio-stanicu.

Lazi se, zajedno sa Špoljarom, zadržavao ponajviše u Hercegovini, gde je angažovano još nekoliko agenata, između ostalih Jelka Bekić (pseudonim »Lora«), kojom se Lazi oženio, i oženio. U Mostar je Špoljar doveo iz Knina Jelenu Vuković (pseudonim »Julijana«), koju je bio Novak angažovao. Vukovićeva je kasnije prebačena u Sarajevo, gde je ponovo sarađivala sa Novakom.

Među agentima koji su dejstvovali u Hercegovini, u vezi sa centrima Mostar—Trebinje, treba pomenuti naročito i Safeta Mursela, tabornika ustaške mladeži, koji je najpre sarađivao sa Kisićem, a zatim sa Lazićem. Mursel je kasnije prebačen u Beč, odatle u Primorje i Italiju, na rad u tamošnjoj Zitzelsberger-ovoj mreži. Neko vreme je rukovodio radio-stanicom i na području Rijeka—Sušak.

Pred kraj 1944 godine počeo je Zitzelsberger da povlači svoje glavne saradnike sa teritorije NDH koja još nije bila oslobođena. Između ostalih je tada napustio Zagreb i Karlo Skobeme, koji je bio nasledio Harazim-a kao rukovodilac tamošnjega glavnoga centra. Od njega je preuzeo tamošnju radio-stanicu agent »Pepić«, koji je dotle radio u Bjelovaru. U Nemačku su prešli inž. Džunca i Martin Špoljar. Martin Špoljar je zatim prebačen u Trst. Kurirsku službu na liniji Zagreb—Sarajevo—Dubrovnik, koju je dotle obavljao, preuzeo je od njega Petar Radi. Glavni centar u Zagrebu preuzeo je od Skoberne-a rezident Ivanuš.

Bilo je zamišljeno da agentura formirana na teritoriji NDH ostane na svome mestu i da se pretvori u pozadinska

mrežu kada jedinice Wehrmacht-a budu iz Hrvatske potisnute. Taj je plan, me utim, propao. Agenti, zavrbovani u raznim mestima i snabdeveni radio-stanicama, bežali su pred napredovanjem NOV, ili su ostali, istina, u svojim mestima, ali su se držali potpuno pasivno i trudili se jedino da unište tragove svoga rada. Ukoliko su imali radio-stanice, uništavali su i njih. Agent Laizi, koji je u ovoj mreži igrao toliko važnu ulogu, imao je, po Zitzelsberger-ovom naređenju, da ostane zakamuflirano u Mostaru. Me utim, on se po ulasku NOV u Mostar sam javio vlastima, pa je čak po njihovom nalogu pokušao da uspostavi vezu sa radio-stanicom Asta-Be.

Kao što se vidi iz sumarnoga prikaza Zitzelsberger-ove delatnosti u NDH, posredi je bila razgranata mreža sa izvanredno brojnom agenturom, vrbovanom iz svih društvenih redova. Slaba joj je strana bila što se, naročito posle italijanske kapitulacije, sve manje vodilo računa o njenome kvalitetu. Ipak bi ona nesumnjivo bila funkcionisala i kao pozadinska mreža da nije nastupilo ono totalno* i beznadežno rasulo, koje je uinilo da su i svi drugi napori Abwehr-a i Uprave VI RSHA usmereni na formiranje takve mreže propali pre nego što se uopšte prišlo njihovom sprovođenju u život. Da bi pozadinska mreža imala makar i minimalnoga izgleda, treba — pored kvalitativno probrane agenture — da postoje za to* i psihološki i političko-vojni preduslovi. Ako je oigledno da je sila za koju treba agent da obavlja ovu izvanrednu rizičnu dužnost u protivnoj pozadini praktički vešana izdisaju i da nema izgleda da će se njena propast moći i da zadrži, takvi preduslovi ne postoje. Otuda je i Zitzelsberger-ov rad, ma koliko bio razgranat i uspešan na teritoriji koju je kontrolisao* Wehrmacht, potpuno podbacio ukoliko je imao da se pretvori u delatnost pozadinske mreže.

Značaj Zitzelsberger-ovoga rada za nemačku obaveštajnu službu može se oceniti već i po brojnosti obaveštajnih centara koje je on formirao na teritoriji NDH, — ne govoreći o onima koji su obrazovani u Sloveniji i Italiji. Svaki od ovih centara bio je, ustvari, središte lokalne agenture susednih mesta, tako da je mreža bila, ustvari, mnogo gušće ispletena nego što to pokazuju sama sedišta rezidenata snabdevenih radio-stanicama.

IZ ZITZELSBERGER-ove MREŽE V

Martin Špoljar (gore levo) bio je kurir i organizator Zitzelsberger-ove mreže u Hercegovini, a tako e i u Zagrebu i, kasnije, u Jadranskom Primorju. Petar Radi (gore desno), autobuski preduzima, bio je agent u Dubrovniku, a Jelka Beki (dole levo) radila je u Mostaru. Mustafa Voli (dole desno) zavrbovan je u Dubrovniku i upotrebitan u Jadranskom Primorju i Italiji

Zanimljivo je naročito da je Zitzelsberger obrađivao potpuno određene pravce, ne upuštaju i se na teritorije koje su ležale suviše daleko od njih. Tako je specijalno radio na liniji SlavonSKI Brod—Doboj—Sarajevo—Mostar—Trebinje—Dubrovnik, ali nije širio svoju mrežu prema centralnoj i zapadnoj Bosni, niti uz dalmatinsku obalu. Druga grupa njegovih uporišta nalazila se u severozapadnoj Hrvatskoj (Križevci, Bjelovar, Sisak, Petrinja), a odvojeni centar za Slavoniju u Osijeku. Isto tako, izolovan je i centar Knin, formiran tek pred kraj rata, verovatno sa namerom da se stvori pozadinsko uporište.

Karakteristično je za Zitzelsberger-ov rad i već pomenuto školovanje agenata i njihovo osposobljavanje za rukovanje radiostanicama. Isto je tako, za njegov način rada, tipična upotreba stalnih kurira koji su istovremeno vršili i ulogu kontrolora određene sektora obavешtajne mreže. Najzad, značajan je i njegov sistem po kome je izvestan broj agenata specijalno upotrebljavan za nova vrbovanja i za privođenje daljih agenata centru, koji bi zatim određivao njihovu upotrebu. Pada u oči i mobilnost velikog dela Zitzelsberger-ove agenture. Njegovi su agenti premeštani iz mesta u mesto prema konkretnim potrebama, a u manjoj meri je radio sa nepokretnim i stalnim rezidentima, starosedeočima mesta u kojima bi se razvijao njegov obavешtajni rad.

c) Ostali Ast-ovi

Pored Ast-a Be, koji je svoju delatnost preko Benesch-a i Zitzelsberger-ove mreže obavljao na teritoriji NDH mimo tamošnjih stalnih Abwehr-ovih ustanova, na području Pavlelićevе države pojavljivali su se povremeno i drugi Ast-ovi, bilo da se radilo o delatnosti usmerenoj na izvesna obavешtajna izveštavanja u samoj NDH, bilo da je trebalo da teritorija NDH u tome posluži kao baza za obavешtajni rad prema drugim zemljama. Dok je ovaj drugi slučaj relativno značajniji, dotle za prvi nema mnogo podataka.

Ast Muenster je februara 1942 godine uputio u NDH svoga agenta — ili pripadnika — Kurt-a Quittmann-a sa zadatkom da tu pokuša da stvori bazu za obavешtajnu delatnost prema Turskoj. U tome je imao da mu pomogne Viktor

Zdjelarevi, Volksdeutscher, koji je radio kao knjigovodja u Organizaciji Todt u Zagrebu. Zdjelarevi je bio stupio u vezu sa bivšim austro-ugarskim oficirom Leon Reich-om, koji je, kao službenik firme Krupp, radio pre rata neko vreme u Valandovu, u Makedoniji, na rudarskim radovima, a za vreme okupacije bio mobilisan u domobranstvo NDH.

Zdjelarevi se naročito interesovao da li bi Reich mogao dati podatke o hromnim rudama koje se iz Turske izvoze za Veliku Britaniju. Sem toga mu je postavio pitanje hoće li da radi obaveštajno prema Turskoj. Ubrzo posle toga Reich — koji je stajao u vezi sa komandantom Sipo i SD-a u Mariboru — sastao se i sa Quittmann-om, koji mu je uzgred saopštio da odli ne poznaje generalnog direktora firme Krupp, a istovremeno predložio da se udeležuje u nemačko obaveštajnu službu u Turskoj ili Portugalu. Quittmann je uveravao Reich-a da ga može bez teškoće osloboditi vojne dužnosti u NDH pošto se li ne poznaje i sa »vojskovođom« Kvaternikom.

Prema dosta oskudnim podacima o ovome slučaju, izgleda da je Ast Muenster došao do Reich-ove adrese preko firme Krupp i da je zatim upotrebio svoga agenta Zdjelarevi a radi uspostavljanja veze sa njim. Po svoj prilici je zamisao bila da se Reich, kao stručnjak za hromne rude, uputi u Tursku i da tamo pod nekim odgovarajućim vidom radi na privrednoj i vojnoj obaveštajnoj službi u korist Ast-a Muenster.

Treba pomenuti da je ova delatnost iz Muenster-a bila poznata Ast-u Zagreb, pošto je trebalo da se Reich, ako bude otputovao za Muenster radi utvrđivanja pojedinosti predviđene delatnosti u Turskoj, prethodno prijavi preko kapetana Gellinek-a, pripadnika zagrebačkog Ast-a. Sem toga je poznato da su sa Quittmann-om bila povezana još dva oficira domobranstva NDH, a da je izvesna veza postojala i prema ve poznatom preduzeću »Suedostrop« u Zagrebu.

Ast Hamburg se takođe pojavljuje u NDH preko jednog svog pripadnika ili agenta, Karl-a Schmidt-a, koji je obaveštajno radio protiv Jugoslavije i pre okupacije. Ovaj je ranije pripadao nemačkoj socijaldemokratskoj partiji, i imao je zadatak da u NDH potraži političke jednomyšljenike i preko njih izgradi obaveštajnu organizaciju. Zamisao je bila da Schmidt oko sebe prikupi elemente građanske levice, po-

kušavaju i da tim putem dobije bazu za obaveštajni rad koji bi kasnije bio povezan i sa Ast-om Zagreb. Schmidt se neko vreme zadržao u NDH, ali je posle izvesnog vremena, navodno zbog homoseksualnih prestupa, proteran u Reich. U jesen 1944 godine pokušao je agent policiskog atašea u Zagrebu, Stuewe, da ponovo dovede Schmidt-a u NDH. Uprava VI RSHA tada je to odbila.

Prema nekim podacima, Karl Schmidt je imao naročito nalog da putem obaveštajne delatnosti, u naslonu na levičarske elemente, organizuje kontrolu nemačkih emigranata i Jevreja, a u okviru kontraobaveštajne Abwehr-ove delatnosti iz Reich-a.

3. Abwehr-ove frontne ustanove

a) Opšte napomene

Velika reorganizacija Abwehr-ovog aparata na teritoriji Jugoslavije poela je simultano sa novim rasporedom Wehrmacht-ovih komandi i snaga u tome prostoru, a u vezi sa pojavom Vojne grupe F odnosno Vrhovne komande za Jugoistok u Beogradu. Na drugome mestu se opširno prikazuje tok ove reorganizacije, koja je sprovedena postepeno, koja je prošla kroz mnoge prelazne faze i koja, ustvari, nije bila okončana niti je dovela do potpuno ustaljenih oblika sve do sloma Trećeg Reich-a¹⁾. Suština ove reorganizacije, ukoliko se odnosi na teritoriju NDH, bila je ova:

dotadašnji Ast Zagreb je rasformiran, pošto su teritorijalne Abwehr-ove ustanove u celome području Jugoslavije pretvorene u vojnoobaveštajne ustanove frontnoga tipa;

osoblje Ast-a Zagreb i svih njegovih ogranaka prevedeno je u nove frontne ustanove koje su formirane sa sedištem u raznim centrima NDH;

stvaranjem frontnih ustanova razbijena je i dotadašnja celina Abwehr-ovog rada; njegova tri sektora (I, II i III) odvojena su u odgovarajuće frontne ustanove, među kojima nije bilo organizacijske veze sem u njihovom vrhu, to jest

¹⁾ Vidi opširno o tome: Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Srbiji, glava III, odeljak 3, osek a).

kod centralnih rukovode ih ustanova za svaki od ova tri sektora koje su bile pridružene i taktički podređene Ic/AO-otseku pri štabu Vojne grupe F;

pojedina uporišta, Meldekopf-i i rezidenture na terenu prešli su u sastav novih frontnih ustanova odgovarajućeg Abwehr-ovog sektora;

pri čemu nema komandom generalu u Hrvatskoj ostao je jedan dio odeljenja III Ast-a Zagreb pod nazivom »Gruppe AO«, sa jednom ispostavom u Sarajevu, a podređena »Leitgruppi AO« koja je formirana istovremeno pri Vojnom zapovedniku Jugoistok/Srbija.

Cela ova promena je i u NDH bila praćena organizacijskim i terminološkim nejasnoćama. Nazivi i međusobni odnosi pojedinih frontnih Abwehr-ovih ustanova tek su se postepeno kristalilisali. Tako je, naprimera, u toku ovoga procesa centar Abwehr-a I u Zagrebu prolazno nosio naziv »Meldekopf«, a i frontne ustanove su delimično upotrebljavale istu oznaku. Zatim je zavedena za njih oznaka »Abwehrtrupp«, kasnije »Meldetrupp« i, najzad, »Frontaufklaerungstrupp«. Ove izmene donekle otežavaju jasan pregled nad celim ovim razvojem, zbog čega ćemo i ovde — kao što se to čini u prikazu istovetnih promena na teritoriji okupirane Srbije — upotrebljavati one nazive koji su se konačno ustalili sredinom 1944. godine. Ovo stoga što su, bez obzira na terminološke promene, posredno jedne te iste ustanove koje su u toku reorganizacije ponele razne nazive. Konačni nazivi su bili, za centralne ustanove pri Vojnoj grupi, »Frontaufklaerungskommando« (komanda za izviđanje fronta). Frontne organizacije na terenu nosile su naziv »Frontaufklaerungstrupp«, a ovim su bili podređeni Meldekopf-i, ispostave i uporišta (Aussenstellen, Stuetzpunkte). Potsećamo da je kratica za »Frontaufklaerungskommando« bila FAK, a za »Frontaufklaerungstrupp« — FAT.

Pošto se do oslobođenja Srbije vrhovna komanda Wehrmacht-a nadležna i za NDH nalazila u Beogradu, to dotle na teritoriji Paveličeve države nije postojao nijedan FAK, već jedino FAT-ovi sa podređenim ograncima. Kada je, povlačeći se iz Srbije, stigao štab Vojne grupe F u Zagreb, pratili su ga onamo i FAK-ovi, priključujući njegovom Ic/AO-u u tome kretanju. U to vreme se pri Ic/AO-u Vojne grupe stvaraju, kao vrhovne rukovodeće ustanove sektora I i sektora III

Abwehr-ove delatnosti, Leitstelle I i Leitstelle III. Prva od njih je, ustvari, dotadašnji FAK sektora I. Druga je nova ustanova, pretpostavljena FAK-u sektora III, koji je ostao i dalje da funkcioniše. Uskoro je Leitstelle I za opštenje sa svojim FAT-ovima formirala novi FAK sektora I, tako da je organizacijska šema bila za oba sektora istovetna: Leitstelle pri Ic/AO-u Vojne grupe — FAK — FAT.

Sa pojavom Vojne grupe E na teritoriji NDH, u toku njenoga povlačenja iz Grčke, dolazi na teritoriju NDH i aparat Abwehr-ovih frontnih ustanova koje su postojale pri toj vojnoj grupi. Kada je Vojna grupa E na području NDH nasledila Vojnu grupu F, prešle su i Leitstelle I i III pod nadležnost Ic/AO-a štaba one prve.

FAK po sektoru II, obrazovan kad i FAK-ovi I i III, predstavlja izuzetak. On nije podređen nikakvoj Leitstelle pri Vojnoj grupi, već neposredno Leitstelle II za Jugoistok koja se nalazila u Beču.

Kao radni terenski ogranci Abwehr-a u NDH pojavljuju se, dakle, FAT-ovi sva tri sektora rada. Oni obavljaju praktički vojnoobaveštajni rad na toj teritoriji. Njima pretpostavljene ustanove (FAK-ovi, Leitstelle) jesu prištabni centri koji vrše direktivne funkcije, ali u principu ne obavljaju neposredno terensku obaveštajnu delatnost.

U pogledu dejstva nove organizacijske šeme na Zagrebački Ast, koji je funkcionisao do jeseni 1943. godine, treba ista i ovo:

odeljenje I Ast-a u potpunosti je likvidirano; od njegovog referata I H stvoren je FAT 126 West sa sedištem u Zagrebu, podređen preko rukovoditelja FAT-a 176 FAK-u 111 pri Vojnoj grupi F;

referat II odeljenja I Ast-a Zagreb likvidiran je februara 1944. godine, a njegova radio-stanica je dodeljena FAT-u 126 West, s tim da služi ujedno za potrebe »Gruppe AO« pri Nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj;

odeljenje II Ast-a ukinuto je, a umesto njega formiran je FAT 216, podređen FAK-u 201 pri Vojnoj grupi F;

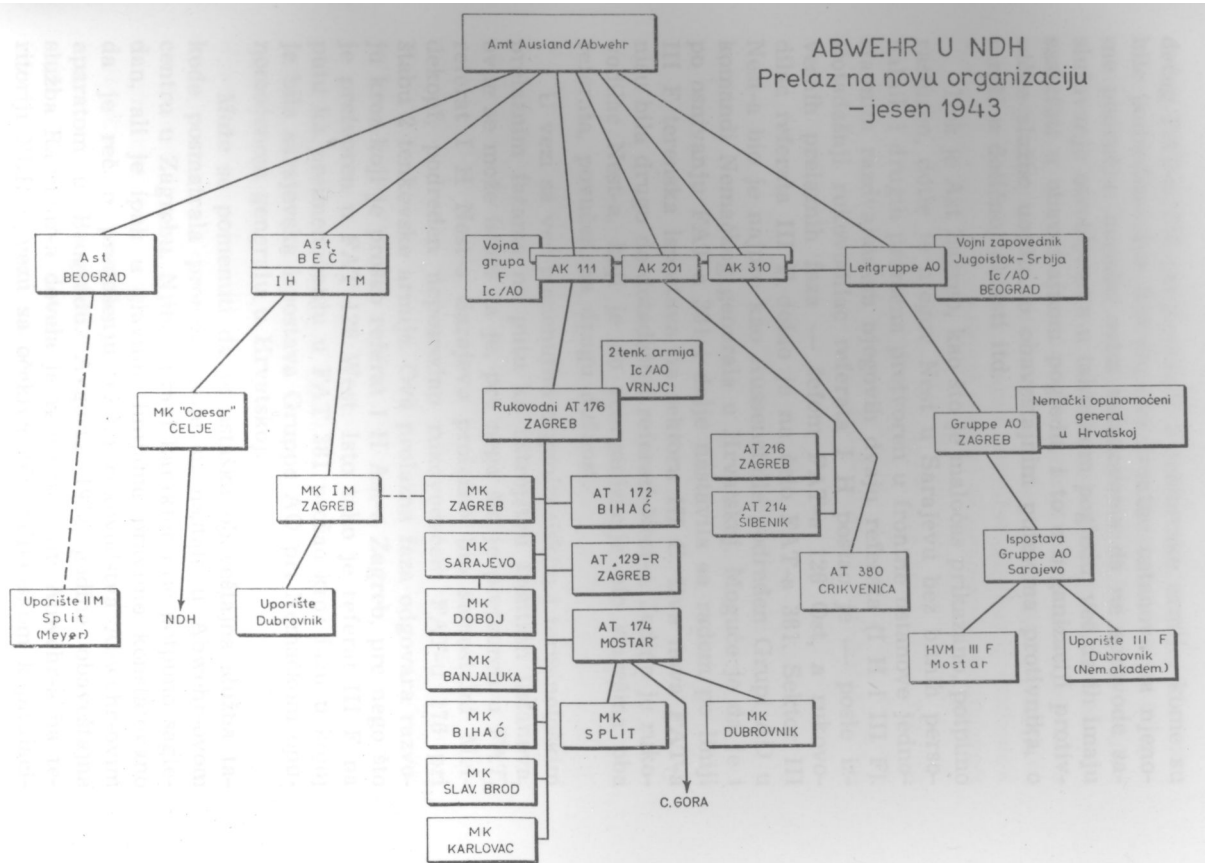
prilikom rasformiranja odeljenja III Ast-a prešli su njegovi referati III C, III F, III Wi i III H u novu ustanovu »Gruppe AO«, dok su nadležstva za izdavanje propusnica i za cenzuru pošte, koja su dotle bila njima preključena, — osamostaljena.

O pojedinostima u vezi sa razvojem Abwehr-ovih ustanova u NDH od početka reorganizacije do oslobođenja bjege govora u daljem izlaganju. Taj razvoj ide, u neku ruku, putevima koji nisu istovjetni sa razvojem Abwehr-a u okupiranoj Srbiji. Razlog za to leži u tome što je tamo postojao Vojni zapovednik kao najviša teritorijalna Wehrmacht-ova ustanova i istovremeno nosilac vrhovne upravne vlasti u Srbiji. Tome u NDH, formalno nezavisnoj državi sa suverenom vladom, nije odgovarala nikakva slična ustanova.

Treba potsetiti da, na terenu, Abwehr-ove frontne ustanove, iako formirane prvenstveno radi toga da Abwehr-ov rad bude neposrednije povezan sa operativnom trupom, nisu bile podređene komandama na njihovim teritorijama dejstvovale (divizijama i armijskim korpusima). Jedino u njihovom vrhu, to jest kod FAK-ova odnosno Leitstelle, postojala je taktička podređenost štabu Vojne grupe preko otkosa Ic/AO toga štaba. Ako nisu bile podređene korpusnim i divizijskim komandama, Abwehr-ove su frontne ustanove, međutim, u praksi sa njima na terenu sarađivale u mnogo intimnijoj mjeri nego što je to bio slučaj pre reorganizacije, kada je aparat Abwehr-a delovao u obliku teritorijalnih ustanova, vezanih hijerarhijski samo za Amt Ausland/Abwehr. Isto tako treba naglasiti da likvidacija Amt-a Ausland/Abwehr, izvršena u proljeće 1944. godine, nije izmijenila delatnost koju su razvijale njegove ustanove na terenu, tako da se ona u praktičkom terenskom radu uopšte nije osjetila.

Za ilustraciju saradnje između operativnih komandi i njihove Ic-službe, s jedne, i Abwehr-ovih frontnih ustanova, s druge strane, može poslužiti, naprimjer, koordinacija rada u pitanju saslušavanja zarobljenika i, istovremeno, razgraničenje nadležnosti u tome pogledu. Svojim raspisom od 12. decembra 1943. godine, otkos Ic/AO komande 2. tenkovske armije naredio je podređenim komandama armijskih korpusa da se prilikom zarobljavanja Britanaca, Amerikanaca, Rusa ili drugih lica stranih narodnosti ima sprovesti njihovo temeljito saslušavanje, iji se rezultati moraju odmah pismeno dostaviti armijskom odeljenju Ic. Pritom treba naročito obratiti pažnju na eventualno pripadništvo ovakvih zarobljenika inostranim komandama za vezu. Ovakvi se zarobljenici imaju radi daljeg saslušavanja privesti najbližoj Abwehr-ovoj ustanovi ili ustanovi Sipo i SD-a. Uz ovaj raspis je šef rukovo-

ABWEHR U NDH
 Prelaz na novu organizaciju
 - jesen 1943

de eg FAT-a 176 pri komandi 2 tenkofske armije, kome su bile podre ene sve Abwehr-ove frontne ustanove na njenome podru ju, naredio ovim ustanovama da ne sprovode saslušavanje zarobljenika u takti kom pogledu, ve da ih imaju saslušati u obaveštajnom pogledu, i to o organizaciji protivni ke službe uopšte, o obaveštajnim putevima protivnika, o mreži u doti noj oblasti itd.

Dok je Ast Zagreb, kao što je malo as prikazano, potpuno rasturen, dotle je njegov Nest u Sarajevu bez bitnih personalnih i drugih promena pretvoren u frontne ustanove jednostavnim razdvajanjem njegovih dvaju referata (I H i III F). Dotadašnji rukovodilac referata I H postao je — posle izvesnih prelaznih faza — šefom FAT-a 126 Ost, a rukovodilac referata III F došao je na elo FAT-a 381. Sektor III Nest-a bio je najpre kao Aussenstelle podre en Grupi AO u komandi Nema kog generala u Hrvatskoj. Mogu e je da je i po osnivanju FAT-a 381 i dalje nastavila sa radom po liniji III F terenska ispostava na sektoru III C. Dva nova FAT-a nisu bila drugo do dotadašnji referati Nest-a. Jedino je rukovodilac Nest-a, koji je do reorganizacije bio starešina oba referata, povu en na drugu dužnost.

U vezi sa ve pomenutim organizaciskim i terminološkim prelaznim fazama na putu ka ustrojstvu frontnih ustanova, ovde se može ista i! da je, pre nego što je pretvoren u FAT, referat I H Nest-a Sarajevo prolazno bio- samostalni Meldkopf, podre en neposredno rukovode em FAT-u 176 pri štabu 2 tenkofske armije. Ova prolazna faza odgovara razvoju kroz koji je prošao referat I H Ast-a Zagreb, pre nego što je pretvoren u FAT 126 West. Isto tako je referat III F na putu ka preimenovanju u FAT 381 prošao kroz fazu u kojoj je bila sarajevska ispostava Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj.

Može se pomenuti da je ustaška obaveštajna služba tako e posmatrala promene koje su nastale u Abwehr-ovom centru u Zagrebu. Njihov pravi karakter nije potpuno sagledan, ali je ipak u glavnim linijama pravilno konstatovano da je re o prenošenju težišta rukovodstva Abwehr-ovim aparatom u Beogradu. Avgusta 1943 godine obaveštajna služba Ravsigur-a dovela je reorganizaciju Abwehr-a na teritoriji NDH u vezu sa o ekivanom italijanskom kapitulaci-

jom, zbog čega bi se saveznički frontovi približili Balkanu, koji bi postao ratnom zonom. Da bi se Abwehr-om u toj zoni moglo rukovoditi iz mirnije pozadine — a u vezi sa eventualnim savezničkim iskrcavanjem na jadranskoj obali — donešena je, prema Ravensbrück-ovim informacijama, i odluka o rasturanju zagrebačkog Ast-a, s tim da se tu zadrži samo rukovodioci pojedinih referata vezani za centralu u Beogradu. Ravensbrück istovremeno u istome izveštaju izražava mišljenje da će Wehrmacht potpuno obuhvatiti svojom vojnom organizacijom celokupno domobranstvo NDH, što takođe dovodi u vezu sa ugrožavanjem nemačkih pozicija usled otkivanog prodora anglo-američkih snaga na Apeninskom Poluostrvu.

b) Delatnost po sektoru Abwehr-a I

(1) Opšti razvoj

Reorganizacija Abwehr-a u NDH po sektoru I počela je krajem avgusta 1943. godine. Tada je formiran FAK 111, pridružen otketu Ic/AO štaba Vojne grupe F. Na čelu toga FAK-a, vrhovne rukovodeće ustanove Abwehr-a I na teritoriji Vojne grupe, došao je potpukovnik Sensburg, a sedište FAK-a bilo je u Beogradu. Za područje 2 tenkovske armije, koje je — pored Albanije i Crne Gore — obuhvatalo i NDH, formiran je, pod FAK-om 111, rukovodeći FAT 176, pridružen otketu Ic-AO komande te armije. Za šefa FAT-a postavljen je potpukovnik Hemprich, dotadašnji šef odeljenja I Ast-a Zagreb.

FAT 176 — koji se upotreku nazivao »Fuehrender Abwehrtrupp« — nalazio se sve do kraja novembra iste godine u Zagrebu. Odande je dirigovao delatnošću u terenskim ograncima dotadašnjeg Ast-a Zagreb, koji su postali njegovim Meldkopfen. Za radiotelegrafsku vezu sa njima upotrebljavao je i dalje radio-stanicu zagrebačkog Ast-a koja je nosila naziv »Adam«. Sam FAT je u saobraćaju sa svojim podređenim ograncima upotrebljavao oznaku »Hemp«, a igledno kraticu za ime svoga rukovodioca Hemprich-a. Posle 1. decembra prešao je Hemprich sa svojim rukovodećim FAT-om u Vrnjačku Banju, gde se nalazilo i sedište komande 2. tenkovske armije.

Prema tome je po etak reorganizacije odnosno novog ustrojstva ustanova Abwehr-ovog sektora I u NDH, u periodu do decembra 1943 godine, okarakterisan ovom situacijom:

u Zagrebu se obrazuje rukovode i FAT 176 pretvaranjem odeljenja I Ast-a;

od dotadašnjeg referata I H stvoren je Meldekopf I Zagreb;

dotadašnji referat I H Nest-a Sarajevo postaje Meldekopf-om Sarajevo;

dotadašnji Meldekopf-i sektora I u Karlovcu, Banjoj Luci, Biha u i Slavonskom Brodu vezuju se, isto kao i novo-obrazovani Meldekopf-i Zagreb i Sarajevo, neposredno za rukovode i FAT 176;

u Biha u se formira FAT 172, koji obra uje teritoriju zapadne Bosne i koji je ubrzo prešao u Šibenik, u Albaniji se formira FAT 173 sa sedištem u Tirani, a u Mostaru se Meldekopf Nest-a Sarajevo po liniji I H priklju uje neposredno FAT-u 176, a zatim se pretvara u FAT 174. Sva ova tri FAT-a podre ena su rukovode em FAT-u 176. Dok su pomenuti Meldekopf-i bili pre svega zamišljeni kao stalne terenske ustanove Abwehr-a, FAT-ovi 172, 173 i 174 su otpo etka vezani za operativno podru je trupe i to: FAT 172 je delovao na podru ju XV planinskog korpusa, FAT 173 na podru ju XXI planinskog korpusa a FAT 174 na podru ju V SS planinskog korpusa;

po etkom decembra prelazi FAT 176 u Vrnja ku Banju, a frontne ustanove sa teritorije NDH ostaju i dalje vezane za njega.

Prilikom selidbe rukovode eg FAT-a 176 iz Zagreba u Vrnja ku Banju stvara se u njegovom novom sedištu radio-centar za održavanje veze sa podre enim FAT-ovima i terenskim ograncima, a istovremeno i sa FAK-om 111, kao pretpostavljenim centrom. Radio-stanica rukovode eg FAT-a 176 dobija naziv »Gigant«.

U daljem toku razvoja, kada je kona no likvidiran Ast Zagreb, a rukovode i FAT 176 se nalazio u Vmja koj Banji, pretvoren je dotadašnji Meldekopf I Zagreb (koji je proistekao iz referata I H Ast-a Zagreb) u FAT 126 West — to jest zapad, a Meldekopf Sarajevo (koji je proistekao iz referata I H Nest-a Sarajevo) pretvoren je u FAT 126 Ost, — to jest

istok. Ovim dvema FAT-ovima priključeni su Meldekopf-i koji su, do odlaska rukovodećeg FAT-a 176 iz Zagreba, bili podređeni neposredno njemu. Taj se proces završio krajem decembra 1943. godine.

Dalje su promene nastale povlačenjem Vojne grupe E iz Grčke. Tada, krajem 1944. godine, dolazi sa njom na teritoriju NDH nekoliko novih FAT-ova sektora I. U međuvremenu je, posle povlačenja Wehrmacht-a iz Srbije i Grčke i prebacivanja 2 tenkove armije iz Vrnjačke Banje u Novu Gradisku i najzad u Maršku, i rukovodeći FAT 176, je napustio teritoriju Jugoslavije, a FAK 111 pri Ic/AO Vojne grupe F pretvoren je u Leitstelle I. Ovoj su neposredno priključeni FAT-ovi koji su od ranije postojali na teritoriji NDH, a isto tako i oni koji su na to područje stigli u povlačenju.

Tako su krajem 1944. godine za Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F vezani, pored FAT-ova 126 West, 126 Ost, 172, 173 i 174, još i FAT 125 (koji je u NDH prebačen iz Srbije) i FAT-ovi 124, 168, 121, 122, 123, 169, 170 i 171 (koji su pristigli iz Grčke) i 175 (koji se povukao iz Makedonije).

Pored ovih FAT-ova sektora I postojao je u NDH još od kraja 1943. godine posebni pozadinski FAT 129-R sa sedištem u Zagrebu.

U poslednjim mesecima pred konačno oslobodjenje teritorije NDH i nemačka kapitulaciju, slika Abwehr-ovih ustanova po sektoru I ponovo se menja. Izvestan broj FAT-ova je ukinut, a sem toga je sa povlačenjem Vojne grupe F i njenim rasformiranjem preuzela Vojna grupa E, odnosno njen osek Ic/AO, taktičko rukovodstvo Abwehr-ovim frontnim ustanovama u NDH. Tada počinje formiranje FAK-a 124, koji je imao da bude centralna frontna ustanova Abwehr-a sektora I, podređena Leitstelle I pri osecu Ic/AO Vojne grupe E. Od FAT-ova sektora I, koji su imali biti podređeni novome FAK-u, postojali su tada na teritoriji NDH još FAT-ovi 124, 125, 126 West, 126 Ost, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 177. Pozadinski FAT 129-R bio je i dalje neposredno podređen Leitstelle-u I. Sem toga je Leitstelle I organizovala Meldekopf u Virju, neposredno vezan za nju.

U daljim prikazima biće izneseni podaci o ovim ustanovama i ograncima Abwehr-a I u pojedinostima, a prema teritorijalnom rasporedu i hronološkim momentima.

(2) *FAT 126 West*

Od 1944 godine po inje u Zagrebu da funkcioniše FAT 126 West, kao dalja — i kona na — razvojna faza nekadašnjeg referata I H Ast-a Zagreb koji je septembra 1943 godine bio pretvoren u Meldekopf I Zagreb rukovode eg FAT-a 176. FAT 126 West bio je podre en FAT-u 176 sve dok ovaj nije povu en, a posle toga Leitstelle I pri otseku Ic/AO Vojne grupe F odnosno Vojne grupe E. S druge strane je bio pretpostavljena ustanova nizu Meldekopf-a na teritoriji NDH, delom takvih koji su ve postojali od ranije, a delom novoformiranih.

Na elu FAT-a 126 West došao je kapetan d-r Hermann Otto, ranije pripadnik Ast-a Prag. Otto je bio rezervni oficir, u civilu direktor jedne devojake srednje škole u Berlinu. Pre nego što je preuzeo rukovodstvo FAT-om bio je kratko vreme u Sarajevu, zamenjuju i šefa referata I H tamošnjeg Nest-a. Od oficira je pripadao FAT-u još poru nik Pintari , trgovac iz Brežica, bivši jugoslovenski rezervni oficir. On je premešten u FAT u kasno leto 1944 godine, a dužnost mu je bila da proverava i sre uje pristigle izveštaje. Sem toga je aktivno radio i sa agenturom, obilaze i teren. Krajem 1944 godine u FAT je povu en dotadašnji rukovodilac Meldekopf-a Karlovac, poru nik Friedrich Peschke, fabrikant iz Karlovca, koji je pre italijanske kapitulacije u tome mestu radio obaveštajno za Abwehr. Ostalo osoblje FAT-a bili su podoficiri.

FAT 126 West imao je svoje ogranke — delom u raznim periodima — u Zagrebu, Banjoj Luci, Karlovcu, Varaždinu, Biha u, Sisku, Rijeci, Sunji, Kutini, Kostajnici, Bjelovaru, Ogulinu i Ljubljani. Od ovih su neki, kao oni u Banjoj Luci, Karlovcu i Biha u, postojali još od ranije i priklju eni su FAT-u kada je on po eo da deluje. Meldekopf u Zagrebu bio je, ustvari, pre ašnji Stadtbuero referata I H pod rukovodstvom Georg-a Gross-a — »d-ra Jerger-a«. Ostali ogranci su formirani posle obrazovanja FAT-a.

Prakti ki terenski rad obavljan je, uglavnom, preko terenskih ogranaka — koji su nosili nazive »Meldekopf«, »Aussehenposten« ili »Stuetzpunkt«, prema važnosti i stepenu samostalnosti u radu — sa kojima je FAT održavao vezu radiotelegrafskim putem, vojnom poštom i kuririma, a tako e i golubima pismonošama. FAT je preuzeo raniju radio-stanicu Ast-a

Zagreb, s tim što su se njome koristili i »Gruppe AO« pri Nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj, i pozadinski FAT 129-R. Naziv stanice promjenjen je iz »Adam« u »Ambra«. Kada je, posle povlaenja, Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F ova stigla u Zagreb, ureena je kraj radio-stanice »Ambra« još i radio-stanica »Bernhard«, koja je dotle bila u Beogradu. Tehnici su obe radio-stanice snabdavane od Afulei-ja iz Be a, koji im je upuivao i potrebno osoblje.

Teško e sa održavanjem veze na terenu, i to kako izme u agenata i terenskih ogranaka, tako i izme u ovih i FAT-a, dovele su do stvaranja golubarskoga centra pri FAT-u maja 1944 godine. Upotrebom golubova želelo se obezbediti održavanje veze i u slu ajevima kada bi, pod dejstvom akcija i pokreta NOV i POJ, bile prekinute komunikacije. Svaka od terenskih ustanova FAT-a po pravilu je dobijala po dvanaest golubova desetodnevno. Neiskorišeni golubovi imali su u istome roku biti vraeni FAT-u. Izuzetak su predstavljali Meldekopf-i Biha i Banja Luka koji su imali svoju sopstvenu golubarsku službu.

Golubovi su poslani iz Be a, gde je postojao posebni centar golubova pismoša za Balkan. Sa njima su došli i odgovaraju i strunjaci.

Krajem 1944 godine odleno je da se pri svakom Meldekopf-u odnosno ogranku FAT-a formira zasebna golubarska stanica, sli no kao što su dotle ve postojale kod Meldekopf-a Banja Luka i Biha . Tako je izgraen golubarski centar u Sisku sa oko 120 golubova; on je imao da služi održavanju veze izme u Meldekopf-a i njegovih agenata na terenu. Osim toga su golubovi dodeljeni i stražama na pruzi na relaciji Sisak—Zagreb i Sisak—Sunja.

Agenturni rad FAT-a 126 West bio je izvanredno živ, pošto je on nasledio i agenturu ranijega referata I H Ast-a Zagreb. Bez obzira na organizaciske promene, radio je za sve vreme Gross-ov Stadtbuero — sada Meldekopf Zagreb FAT-a 126 West —, a sem toga su i mnogi drugi pripadnici FAT-a držali na vezi svoju agenturu. Tako je, naprimer, poru nik Peschke, iako iz Karlovca prebaen u Zagreb, održavao i dalje svoje mnogobrojne tamošnje veze pored onih koje je imao u samom Zagrebu. Poru nik Pintari imao je izvestan broj agenata na podruju Dugo Selo—Stubica—Klanjec

—Samobor. Isto su tako i podoficiri pripadnici FAT-a imali svoje agenture. Od njih je bio najagilniji podoficir Baumann (pseudonim »Feldmann«), za koga je bilo vezano oko tridesetak agenata koji su važili kao vrlo dobri.

Kada je oslobojen Beograd, u Zagreb su stigli pripadnici jedne tamošnje agentske mreže koja je nosila kamuflažnu oznaku »Heinrich VIII«. Ta je mreža obuhvatala oko 25 do 30 lica koja su pripadala ruskim, bugarskim i albanskim emigrantskim krugovima ili im bila bliska.

Kao važnog pripadnika FAT-a, s obzirom na li ne obaveštajne veze, treba pomenuti Arthur-a Kunz-a, veleindustrijalca iz Usty nad Labom u Češkoj, koji je u Zagrebu imao veoma mnogo poznanika sa kojima je održavao svakodnevni li ni dodir. On je naročito upotrebljavan za društvenu špijunažu u Zagrebu koja visokoj buržoaziji i poslovnom svetu.

Meldekopf Zagreb, stari Stadtbuero I H, zavrbovao je u periodu posle reorganizacije priličan broj agenata prema novim potrebama koje su proistekle iz razvoja situacije i iz donekle izmenjene uloge Abwehr-ove delatnosti, povezane bliže sa operacijama Wehrmacht-a. Od novih agenata treba pomenuti Ra i a (pseudonim »Krebs«), koji je radio u Podravini prema Virovitici i Osijeku. On je držao kod sebe stalno izvestan broj golubova, po koje bi dolazio povremeno u Zagreb. Sa golubovima su se kretali terenom i drugi Gross-ovi agenti. U Zagrebu je za Gross-a zavrbovan artistički par koji je pod imenom »Korens« nastupao u jednome baru i po drugim lokalima, a imao i sopstvenu agentsku mrežu. Uopšte je Gross me u artistima, kelnerima, barskim muzičarima i ljudima sli nih profesija imao priličan broj agenata i u Zagrebu, i po mestima u provinciji.

Meldekopf FAT-a 126 West u Banjoj Luci bio je, ustvari, prethodni Meldekopf Ast-a Zagreb, koji je izvesno vreme bio neposredno pod njenim rukovodstvom FAT-u 176, u doba preformiranja Abwehr-ovih ustanova. Kao što je već navedeno, rukovodilac Meldekopf-a Hornberger poginuo je prilikom partizanskoga napada na Banju Luku, krajem 1943 godine, kada je ova bila kratko vreme oslobojena. Hornberger-ov naslednik Peters preselio je Meldekopf polovinom 1944 godine iz Banje Luke u Topolu, zbog uсталih bombardovanja. Tamo je Meldekopf radio sve do povlačenja nemačkih jedinica u pravcu Zagreba.

Meldekopf u Banjoj Luci upotrebljavao je i dalje raniju kamuflažnu oznaku »Bau- und Messkommando«, a radio je mnogo sa agenturom koju je delom nasledio od svojih prethodnika, a delom nanovo zavrbovao. Izvestan broj njegovih agenata bio je snabdeven golubovima. Tako je imao golubiju stanicu u selu Klašnicama pri nekom etni kom odredu. Isto je tako poslao golubove i na podru je Kozare, gde je tako e imao svoju agenturu. Peters je sara ivao obaveštajno i sa Einsatzkommandom Sipo i SD-a koja se nalazila u Banjoj Luci.

Rad Meldekopf-a bio je usretsre en isklju ivo na dobi-
janje podataka o partizanima, što je obavljano preko obave-
štajne mreže u kojoj su, sem etnika, igrali važnu ulogu i de-
zerteri iz partizanskih redova i prevrbovani zarobljenici. A-
gentura je nagra ivana novcem i artiklima u kojima se ina e
oskudevalo. Me u agentima bilo ih je koji su imali sopstvenu
mrežu, ije bi izveštaje prikupljali i predavali Meldekopf-u.
Ovi Haupt-V-Mann-i radili su mahom pod stalnom platom,
uz posebne nagrade po izvršenom poslu.

Agentura je upu ivana na vršenje odre enih zadataka
koji su se mahom odnosili na utvr ivanje pokreta partizan-
skih jedinica, njihovog brojnog stanja, naoružanja, imena
njihovih rukovodilaca; zatim na sedišta štabova, bolnica i
skladišta itd. Na osnovu ovakvih podataka pravljene su skice
koje bi dobijalo nema ko vazduhoplovstvo, uz zadatak da na
tim mestima vrši bombardovanja.

Neposredno su u sedište Meldekopf-a dolazili samo
Haupt-V-Mann-i, me u kojima je najaktivniji bio Jakov
Prajz, koji je radio pod pseudonimom »Lug«, a obra ivao
specijalno okolinu Kotorvaroši. Tu je imao veoma razgra-
natu mrežu, naro ito i me u etni kim življem. Imao je kod
sebe golubiju stanicu. Za Meldekopf je radio još od ranije, a
bio je aktivan sve do kraja.

Meldekopf Biha , koji je tako e postojao od ranije i
kratko vreme bio neposredno podre en rukovode em FAT-u
176, funkcionisao je kao ogranak FAT-a 126 West u Biha u
sve do zarobljavanja njegovoga rukovodioca, Branka Boli a,
februara 1944 godine. Na kratko vreme pre toga bio je u
Biha došao novi rukovodilac Meldekopf-a, poru nik Arnold
(pseudonim »Ankof«), koji je ranije bio na službi u FAT-u
174 u Mostaru. Arnold-ov dolazak u Biha stajao je u vezi

sa formiranjem FAT-a 172, koja je teritorija imala da se poklapa sa operativnim područjem XV planinskog armiskog korpusa.

Posle likvidacije Bolića, Meldekopf više nije obnavljan u onome obliku u kome je postojao dotle. Obaveštajnu delatnost na tome terenu preuzeo je FAT 172, koji je centar prenesen u Šibenik.

I Meldekopf Karlovac FAT-a 126 West bio je osnovan još za vreme delovanja Ast-a, i to najpre kao ilegalni i kamuflirani obaveštajni punkt, u kome je glavnu delatnost razvio Friedrich Peschke.

Posle povlačenja Italijana radio je Meldekopf dalje u naslonu na Peschke-a i njegovu fabriku arapa, pri kojoj se čak nalazila i njegova kancelarija. Pored toga je bio vezan i za Wehrmacht-ovu Feldkommandantur-u, gde mu je bila instalirana radio-stanica. Meldekopf je raspolagao i svojom golubijom stanicom.

Na terenu Meldekopf-a nalazio se Friedrich Peschke do kraja 1944 godine, kada je poveren u Zagreb, u sedište FAT-a. Njega je zamenio Kurt Widmar, Volksdeutscher iz Celja (pseudonim »inž. Werner«), koji je još od ranije sarađivao sa Peschke-om. Widmar je do januara 1945 godine ostao na terenu Meldekopf-a, a zatim ga je nasledio Paul Firnberg, rodom iz Holandije.

Meldekopf u Karlovcu razvio je snažnu delatnost preko razgranate agenture. Glavni zadatak bio mu je da prikuplja vojne podatke o NOP-u, u šta je spadao naročito i obaveštajni rad protiv jedinica NOV i POJ i sticanje informacija o njihovim nazivima, brojnom stanju, kretanju, štabovima itd. Tako se su prikupljani podaci o saradnicima i simpatizerima partizana, o narodnim odbornicima, o pozadinskoj i terenskoj organizaciji NOP-a. Ti su podaci, mada nisu ulazili u užu delokrug Meldekopf-a koji je radio prvenstveno po sektoru I, upućivani FAT-u radi korišćenja po Abwehr-ovoj liniji III.

Agentura je najvećim delom bila sastavljena od srpskoga življa. Tu je bio od važnosti politički faktor, jer je saradnja sa Meldekopf-om obezbeđivala zaštitu pred ustaškim nasiljima. Izvestan broj agenata bio je vrbovan i na idejnoj bazi neprijateljstva prema komunizmu. Podaci su prikupljeni i preko ustaških obaveštajaca.

Meldekopf je raspolagao velikim iznosima u kunama i stranoj valuti za plaćanje svoje agenture. Pored toga je imao i prilično količinu životnih namirnica, naročito soli, koja je u to vreme bila na tržištu retkost. Agenti su plaćani mesečno od 5 000 do 30 000 kuna, prema kvalitetu svoga rada, a dobijali su i izvesne količine namirnica, takođe i radi raspodele svojim informatorima na terenu na kome bi radili.

Meldekopf Karlovac je slao svoje agente i na oslobođenu teritoriju, sa zadatkom da tamo ostanu izvesno vreme, prikupite podatke i zatim se vrate sa izveštajem. Ako je neki od ovako ubačenih agenata uspeo da stekne poverenje partizanskih rukovodilaca, bilo bi mu naloženo da se tamo duže zadrži i da uspostavi vezu sa Meldekopf-om radi slanja izveštaja.

Područje na kome je delovala agentura, dirigovana iz Karlovca, obuhvatalo je prema severu Žumberak, prema zapadu slovenačka Belu Krajinu, na jugozapadu Gorski Kotar do Sušaka, južno sektor do Slunja, a istočno do Banije. Agenti su mahom vrbovani u samome Karlovcu, ali i u mestima Meldekopf-ovog šireg područja, naprimer u Jastrebarskom, Dugoj Resi, Ogulinu itd.

Jedan deo agenata imao je i sopstvene informatore po raznim mestima i selima. Meldekopf bi ovakvim agentima nabavljao i bicikle radi obilaska terena.

Među agentima MK Karlovac nesumnjivo je najvažniji bio Aleksandar Šanti, student prava, koji se služio i pseudonimom »Anton Seifert« i »Sascha«. Veliki deo karlovačke agenture bio je vezan za njega, a u tom pogledu je sa njim sarađivao i agent Franjo Crnjak, koga je Georg Gross bio Šanti udao na vezu. Crnjak je bio kovač iz Velike Gorice. Kasnije je prešao na vezu Kurt-u Widmar-u, kome je stavio na raspolaganje i svoj stan za održavanje sastanaka sa agenturom.

Na sektoru Žumberka bio je najvažniji agent Karl Beg, zemljoradnik i trgovac (pseudonim »Zlatko«). Povezan je bio sa Šanti-om. Beg je uspešno izveštavao o rukovodima partizanskog kadra i donosio Meldekopf-u, pored podataka o položaju i kretanju partizanskih jedinica i NOV, još i imena komandanata i komesara, od čete do divizije. Sa Begom su na istom sektoru radili još i agenti Ivan Ramušak, Zlatko Karlović i Hans Čelinšak. Na osnovu izveštaja ovih svojih agenata, MK Karlovac je bio dobro informisan o partizanskim

jedinicama na sektoru Zumberka i o 34 diviziji NOV. Agenti su imali svoje informatore na području kojim su se kretale te jedinice, i tako su mogli da daju izveštaje o njihovom brojnom stanju, naoružanju, akcijama, sedištima štabova itd. Na osnovu tih izveštaja vršene su i oružane akcije Wehrmacht-a i policiskih snaga, u kojima bi, kao poznavaooci terena i njegovih stanovnika, učestvovali i agenti.

Peschke, koji je poznao odlične prilike u ovom kraju, pokušavao je kao šef Meldekopf-a da sprovodi izvesnu politiku liniju, koja je odstupala od službenog stava saradnje sa ustaškim režimom. On je smatrao da su ustaše, progone i srpski živalj, stvorile sebi i Nemcima teški problem, — partizane. S obzirom na činjenicu da su većinu partizana u ovom kraju predstavljali Srbi, mislio je Peschke da bi trebalo pridobiti baš srpski živalj za antipartizansku borbu, stičući da se taj živalj zaštiti pred ustaškim progonima. Konkretno, planirao je da se stvore na Kordunu četnici odredi pod nemačkim rukovodstvom odnosno uz moralnu i materijalnu nemačku podršku.

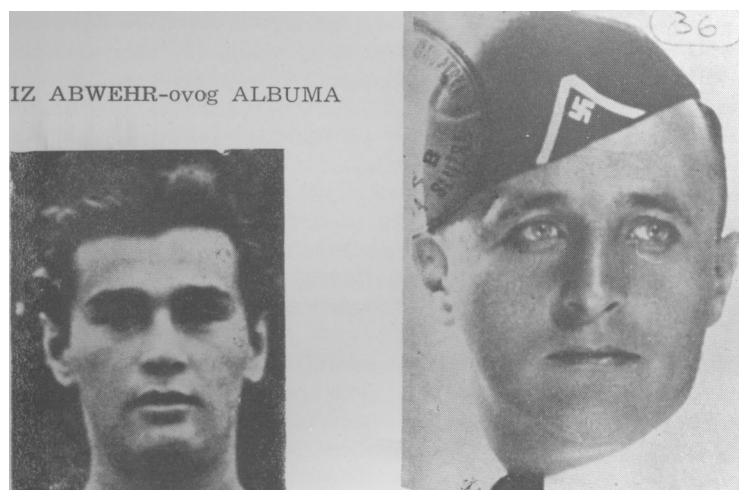
U ostvarenju toga plana u injen je prvi veliki korak u proleće 1943. godine — dakle još pre italijanske kapitulacije i pre formiranja zvaničnog noga Meldekopf-a — kada se pojavila izvesna kolebljivost u partizanskom okružnom rukovodstvu u kome je bilo i nekih protivnih elemenata. Peschke je o tome bio obavestjen i stupio je u dodir sa Jocom Eremićem, bivšim komandantom I Kordunaškog partizanskog područja. Na nekoliko sastanaka sa Eremićem, Peschke je ovoga pridobio za svoj plan o formiranju protivnih grupa. Sprovodeći taj plan u delo, Eremić je prikupio oko sebe oko 50 do 60 svojih pristalica, među kojima je bilo i funkcionera i rukovodilaca NOP-a. Međutim, njegova izdaja je otkrivena, i on je morao sa svojom grupom da prebegne na neoslobođenu teritoriju.

S druge strane su i nemačke vlasti u Zagrebu odbile da usvoje Peschke-ov plan, svakako pod uticajem ustaških protesta i Kasche-ove političke linije. Konačni rezultat je bio, da je Peschke dobio od neke jedinice Wehrmacht-a na terenu nešto malo hrane i odela za Eremićevu grupu, ali ne i oružja. Tako se Eremić sa svojim ljudima uskoro prebacio u Liku i tamo se povezao sa 392 (hrvatskom) divizijom Wehrmacht-a, kod koje je naišao na bolji prijem.

Uprkos ovog neuspeha, Peschke nije odustao od sprovođenja svoje namere. Pokušao je da obrazuje etničku grupu na terenu Ogulina. U tu svrhu je putovao u Trst, gdje se nalazila veća etnička jedinica pod komandom nemačkog oficira Welzin-a. Peschke je prikupio tamo oko dvadesetak etnika iz krajeva oko Mrkopolja i doveo ih u Josipdol. Tom grupom komandovao je Potrebi (pseudonim »Bajun«), navodno raniji Peschke-ov agent. No ni ta akcija nije dala rezultata. Većina pripadnika Potrebi i veće grupe nije bila nimalo sklona da izlazi na partizanski teren, a neki od njih su se i sami povezali sa partizanima. Cela akcija se završila time da je Potrebi sa svojim ljudima prešao u Ogulin, a tamo su ih ubrzo ustaške vlasti pohapsile. U tome je rukovodilac TK Sipo i SD-a u Karlovcu, Kraesse, otvoreno saradivao sa ustašama, istupajući oštro protiv Peschke-ovih planova. On je i izručivao ustašama radi likvidacije one etnike, koje je Peschke bio zavrbovao i snabdeo svojim legitimacijama.

Uprkos svih ovih teškoća koje su omele primenu njegovih zamisli u delu, Peschke je i dalje nastojao da na svome terenu organizuje antipartizansku gerilu. Kada nije uspeo da to obavi putem etničkih grupa, nameravao je da izabere drugi put. U Istri operisao je tada — 1944. godine — bivši italijanski obavestajni oficir Ferenc, i sam Istranin, sa grupom koja se kretala oslobođenim i poluoslobođenim terenom u partizanskim uniformama. Te svoje ljude, Ferenc bi slao u sela, gdje bi oni tobože tražili poverljiva lica. Pošto bi sa njima uspostavili vezu, oni bi ih ubijali, ostavljajući kraj njih poruke kako su likvidirani kao saradnici okupatora i izdajnici NOP-a. Cilj ove akcije je bio unošenje zabune i nepoverenja u partizanske redove, ali i likvidacija pripadnika i mesnih rukovodilaca NOP-a. Peschke je doveo Ferenc-a u Karlovac, i tu su njih dvojica izradili zajednički plan za organizovanje slika njihovih poduhvata na teritoriji Meldekopf-a. Međutim, FAT 126 West, kome je plan poslat na odobrenje, nije se s njim saglasio, navodeći da su to stvari koje ne spadaju u delokrug MK po liniji I, i da se takvim akcijama bave druge ustanove. Uskoro posle toga je, uostalom, Peschke premešten u Zagreb, u FAT.

Pored već navedenih agenata treba pomenuti još i: studenta Milana Lipeckog, koji je radio i za »Ustašku nadzornu službu«; Višnji u Ilibašima, radnika, koga je Šanti pokušao da

Za Abwehr-oy Meldekopf u Karlovcu naro ito je aktivno radio Aleksandar Šanti (levo), koji je kao sposoban agent upotrebljen i u drugim mestima. Za Abwehr-ovu ustanovu u Muenster-u, u Nema koj, radio je u Zagrebu Volksdeutscher Viktor Zdjelarevi (desno)

ubaci u partizane; Mirka Kožara, koji je tako e bio poturen NOV, ali tamo otkriven i streljan; Tošu Vre icu, trgovca iz Generalskog Stola, koji je doveo Peschke-a u vezu sa tamošnjim partizanskim rukovodioem Eremi em, koji je zatim dezertirao i osnovao pomenutu etni ku grupu.

Iz Meldekopf-a Karlovac organizavano je uporište FAT-a 126 West u Ogulinu, januara 1945 godine. Na tome je radio Peschke, koji se tada ve nalazio sa službom kod FAT-a u Zagrebu. Iz Karlovca su u Ogulin, radi organizovanja uporišta, otišli Widmar, Firnberg i Šanti , koji je i preuzeo rukovodstvo uporišta pod svojim pseudonimom »Anton Seifert«. Uporište se oslanjalo na nema ki garnizon u Ostarijama pod komandom kapetana Buchholz-a, kome je ono davalo i svoje izveštaje. Šanti je uspostavio vezu i sa rukovode im ustaškim funkcionerima u ogulinskome srezu.

Uporište u Ogulinu je uskoro prošireno dolaskom Šanti evog saradnika Lenuzzi-ja, pe ara iz Karlovca, a i golubijom stanicom sa rukovaoem, posle ega je veza izme u Karlovca i Ogulina održavana golubovima. Šanti je gotovo svakodnevno slao po par golubova sa svojim izveštajima Meldekopf-u.

Za prikupljanje podataka o partizanima, što je bila isključiva dužnost ogulinskog uporišta, Šanti se koristio svojim bivšim agentom Cazinom, koji je ranije radio za njega u Karlovcu. Sem toga se oslanjao i na novu agenturu koju je angažovao u Ogulinu, naro ito iz redova saradnika ustaške obaveštajne službe. U tome pogledu veoma mu je mnogo koristio detektiv policije u Ogulinu Nikola Serti , koji je davao izveštaje sa celoga podru ja sreza, pošto je svugde imao svojih informatora. Isto tako je izveštaje sa terena donosio i šumar Josip Janeš, koji je naro ito izvi ao podru je Gorskoga Kotara, a davao, tako e, i podatke o mestima i vremenu spuštanja materijala partizanima iz savezni kih aviona. Agentura je pla ana u novcu i namirnicama. Mese ne nagrade agenata kretale su se oko 30 000 kuna, pa i preko toga, a uporište je raspolagalo za svoje svrhe mese nim iznosom od 400 000 do 500 000 kuna i izvesnim koli inama namirnica.

Meldekopf Rijeka FAT-a 126 West formiran je juna 1944 godine, pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a podoficirskog ranga Alfred-a Kunze-a, u civilu veleindustrijalca iz Nema ke ili Sudetske oblasti SR. Izgleda da je ovaj identi-

an sa licem istoga prez'mena koje se pojavljuje, i u sastavu FAT-a 126 West u Zagrebu, no to nije sasvim sigurno. Kunze je izvesno vreme radio kod Meldekopf-a Karlovac, a kada je prešao na Rijeku, poveo je sa sobom Haupt-V-Mann-a Aleksandra Šanti a, kome je tada i bio dat pseudonim »Anton Seifert«. Istovremeno je Šanti dobio isprave kao dopisnik nema kih novina. Kunze je na Rijeci istupao pod pseudonimom »d-r Kali«.

Na Rijeci se Kunze povezao sa kapetanom Schwarz-om (pseudonim »Rossi«), Ovaj je tu radio za Mornari ki Abwehr III i njegova je ustanova nosila kamuflažni naziv »Dienststelle d-r Rossi«. Kada je Schwarz povu en u Trst, Kunze je preuzeo njegov stan i njegovu radio-stanicu.

Pored Kunze-a i Santi a, osoblje Meldekopf-a sa injavali su još Kunze-ov pomo nik Kobi i pisar Ludi, kao i Antonio Lenuzzi, agent iz Karlovca, koga je Šanti zbog znanja italijanskog jezika doveo na Rijeku. Pored toga je Meldekopf-u pripadao i radiotelegrafista.

Kunze je odmah uspostavio vezu sa ispostavom Sipo i SD-a na Rijeci, koja mu je ustupila dva svoja agenta, bra u Vukeli e sa Sušaka. Ovi su priveli Šanti u, sa kojim su se povezali, svoga poznanika Kuzmu Vi evi a, koji je pod pseudonimom »Neviso« postao jednim od važnijih Meldekopf-ovih agenata za obradu terena Gorskog Kotara i Vinodola.

Posao u Meldekopf-u bio je organizovan tako da je Šanti sa Lenuzzi-jem — koji je dobio konspirativno ime »Aldo Lorenzini« — stanovao na jednom mestu, a Kunze sa užim osobljem na drugome. Agenti su opštili sa Šanti em delom i preko Lenuzzi-ja, koji je služio kao kurir za održavanje veze izme u njih i Šanti a. Kunze bi kod Šanti a dolazio obi no svakog drugog dana, a ponekad bi i Šanti odlazio njemu. Prikupljene izveštaje Šanti bi prevodio na nema ki, pa bi ih zatim Kunze i on zajedni ki analizirali, kontrolisali položaj na karti, a Kunze bi tom prilikom davao uputstva za dalji rad.

Primljeni izveštaji dostavljani su radiotelegrafskim putem FAT-u 126, a Kunze ih je davao na koriš enje i Ic- oficiru nema ke 237 divizije, iji se štab nalazio tada na Rijeci.

Veza sa agentima održavana je veoma konspirativno. Šanti bi sam obilazio agente u njihovim stanovima, ukoliko

to ne bi inio Lenuzzi, a na Rijeci je organizovan i konspirativni stan za održavanje sastanaka.

Kao agenti Meldekopf-a, pored ve pomenutih, istakli su se još i: Caretta, italijanski pukovnik u penziji, koji je ranije radio za kapetana Schwarz-a i davao izveštaje o jedinicama NOV i POJ na području Istre; Jefti, etnik iz Jev evi eve jedinice, davao je podatke vojnoga karaktera sa teritorije Istre, a posmatrao je obaveštajno i delatnost svoga starešine Jev evi a; slovena ki »domobranski« poru nik Lo nik (ili tome sli no), komandant slovena ke »domobranske« posade u Ilirskoj Bistrici, koji je davao izveštaje o delatnosti partizana na osnovu izvi anja njegovih patrola i saslušavanja zarobljenih partizana; Šuflaj, inovnik konzulata NDH na Rijeci, koji je kratko vreme davao izveštaje o partizanskim jedinicama u Gorskome Kotaru; Zdenko Žuni, rukovodilac politike policije NDH na Sušaku, davao je Šanti u podatke sa područja Gorskoga Kotara i Istre do kojih je dolazio svojom službenom delatnoš u; Franjo Stergar, mornari ki podoficir NDH, izveštavao je o situaciji u mornarici NDH i u nema kim jedinicama na Rijeci i njenom području.

Krajem 1944 godine predat je Meldekopf FAT-a 126 West na Rijeci FAT-u 171, koji je tada stigao u područje Rijeka—Sušak. Kunze je povu en, po nekim obaveštenjima, u Zagreb, odakle je kasnije poslat u Meldekopf FAT-a 126 West u Ljubljani. Šanti se vratio u Karlovac i odatle je upu en u Ogulin, gde je vodio ve opisano uporište.

U Varaždinu je FAT 126 West formirao svoj Meldekopf još krajem 1943 godine. MK Varaždin delovao je sve do oslobo enja, mada je u njegovom radu bilo povremenih prekida. Njegovo radno područje prostiralo se na Podravinu, prema Virovitici, na Kalnik i prema Sloveniji. Prema nekim podacima, Meldekopf je povremeno održavao 1945 godine vezu i sa FAT-om 176, koji se iz Vrnja ke Banje bio povukao u Ma arsku, gde je kasnije rasformiran.

Brojno stanje osoblja MK Varaždin povremeno je dostizalo do dvadesetak pripadnika. Tada bi mu i mese ni budžet prelazio iznos od tri miliona kuna, emu treba dodati još i veliki broj cigareta, kao i znatne koli ine soli i izvesnih namirnica.

Krajem 1943 i po etkom 1944 godine na elu MK Varaždin nalazio se Sonderfuehrer Franz Mayerhofer, koji je

kasnije premešten u Zagreb. Na njegovo mesto je tada došao podoficir poznat pod imenom »inž. Peters«, koji je oktobra 1944 godine premešten u Kutinu. Posle prekida u radu stigao je u Varaždin agent FAT-a 126 West Stjepan Jambroši, koji je dotada radio kao rukovodilac uporišta u Kostajnici. Jambroši je otpočetno ponovo da organizuje rad Meldekopf-a, oslanjajući se naročito na ispostavu Sipo i SAD-a u Varaždinu, preko koje je i korespondirao i održavao radiotelegrafsku vezu sa FAT-om. Preko te ispostave vršeno je i njegovo finansiranje.

Polovinom decembra 1944 godine došao je u Varaždin podoficir Gross (verovatno pseudonim), koji je preuzeo od Jambroši a rukovodio je Meldekopf-om. Sa Gross-om je došao još jedan saradnik. Opštenje sa FAT-om i dalje je vršeno pomoću u radio-stanice ispostave Sipo i SD-a, a Meldekopf nije dobio sopstvenih sredstava za vezu.

U ovom poslednjem periodu svoje delatnosti, Meldekopf je radio dosta ograničeno, pošto zbog svoje partizanske delatnosti u Podravini nije u tome pravcu mogao da održava veze sa terenom. MK Varaždin se početkom maja povukao u Sloveniju.

Uporište FAT-a 126 West u Sunji formirano je januara 1944 godine. Do toga je vremena tamo radio već pomenuti agent Karl Grusch koji je još od početka 1943 godine formirao na području Sunje svoju obavestajnu mrežu prema direktivama Sonderfuehrer-a Apolda od referata I H Ast-a Zagreb. Tu je mrežu priveo uporištu kada je ono formalno osnovano. Ustvari se promena prema ranijem Grusch-ovom radu, izazvana stvaranjem formalnoga Meldekopf-a, sastojala u tome što mu je dodeljena radiotelegrafistkinja Eli Vincek. Ova je rukovala radio-stanicom ijom je pomoć i uporište održavalo vezu sa FAT-om. Grusch je nosio konspirativno ime »Sumpf«, a Vincekova »Rosi«.

Delatnost agenture uporišta bila je vrlo zamašna i pružala je FAT-u dobra obavestjenja. Za Grusch-a je radilo oko 40 do 50 agenata, a podaci koji bi se na taj način prikupljali služili su za preduzimanje oružanih akcija protiv NOV. Treba dodati da je izvestan broj Grusch-ovih agenata imao i sopstvenu mrežu informatora, tako da je ukupni broj lica koja su radila za uporište u Sunji bio još veći.

Jedan od Grusch-ovih agenata bio je Veljko Kalo (pseudonim »Kalo«), pekarski pomoćnik. Kalo je održavao

veze sa raznim pripadnicima NOP-a, tako da je prolazno ak bio i hapšen od Sipo-a pod sumnjom da sara uje sa partizanima. Informacije koje je on davao bile su opširne i precizne i odnosile su se na jedinice NOV i njihove pripadnike. Isto je tako davao podatke i o terenskoj organizaciji NOP-a. Izme u ostaloga je Grusch-u donosio partizanski propagandni materijal. Radio je iz materijalnih razloga.

I Ludvig Komel, sreski na elnik u Petrinji, bio je pridobljen za obaveštajni rad visokom novanom nagradom i snabdevanjem u cigaretama i drugom materijalu. Komel je davao Grusch-u izveštaje politike i vojne prirode, a delimično mu je ustupao i prepise svojih službenih izveštaja za pretpostavljene vlasti NDH kao i poverljivih naredbi tih vlasti. Komelovi izveštaji su bili vrlo opširni, iscrpni i precizni. Na osnovu njih su vršene razne akcije na terenu. Koliko su uporište i FAT 126 W cenili Komelov rad proizlazi iz činjenice da je ovaj, naprimer, samo u februaru i martu 1945 godine primio, pored cigareta i namirnica, u gotovom preko 300 000 kuna nagrade.

Od ostalih agenata uporišta Sunja treba, pomenuti: nadzornika železnice pruge, Vavru, koji je davao podatke o području prema Kostajnici; Josipa Ostupanjića, terenskog agenta Karla Grusch-a koji je radio kroz i se stalno na području Slavonije, a i prema Sisku i Petrinji, Moslavini i azmi; Dragana Vukosavljevića (pseudonim »Vuk«), koji je sve do 1943 godine bio jedan od partizanskih odbornika u sektoru Petrinje, a stalno se kretao terenom i davao opsežne i detaljne podatke o NOP-u, Glavnome štabu Hrvatske, pa i neke podatke o sastavu prve grupe Ozne na području Banije. Po podacima Grusch-a Vukosavljević je donosio i fotografije partizanskih rukovodilaca, pa čak i originalnu partizansku poštu, pošto je imao sopstvene informatore u redovima NOV. Mnogobrojni Grusch-ovi agenti bili su pripadnici »Samozaštite« u Sunji, koju je tamo organizovao kapetan, kasniji major May (»Modrinjak«), pripadnik Abwehr-a II.

U Sisku je FAT 126 West osnovao Meldekopf u jesen 1944 godine, sa ciljem da na tome sektoru pruži obaveštajnu saradnju po liniji I H jedinicama Wehrmacht-a. Zvanični konspirativni naziv Meldekopf-a bio je »Wehrwirtschaftsstelle Sisak« (vojnoprivredni ured), a u unutrašnjem saobraćaju upotrebljavan je naziv »Meldekopf Susi«.

Pri Meldekopf-u je obrazovana i golubija stanica radi održavanja veze sa agenturom. Na čelo mu je postavljen Karl Grusch, povučen u Sisak iz Sunje, gde je tom prilikom ukinuto dotadašnje uporište. Grusch-a je nasledio marta 1945 godine Sonderfuehrer Lorenz. Teritorijalno je Meldekopf u Sisku delovao na području dotadašnjeg uporišta Sunja, ali i na terenu prema Kravarskom i Pisarovini, u susedstvu Posavini i prema Moslavini.

U svome radu je MK Sisak održavao vezu, pre svega, sa FAT-om 216, koji se nalazio u istome mestu i raspolagao radio-stanicom. Sem toga su po obavestajnim poslovima održavane i veze sa komandantom Wehrmacht-a u Sisku i predstavnicima IČ-sluzbe jedinica koje su se nalazile u tome kraju. Isto je tako Meldekopf bio u dodiru sa jedinicama za obezbeđenje pruge u Sisku, Lekeniku, Gredi, Turopolju i Velikoj Gorici. Najzad, saradnja je postojala i sa ispostavom Sipo i SD-a. Sve ove ustanove dobijale su odgovarajuće informacije od Meldekopf-a, koji je svoju delatnost koncentrisao na izveštavanje prema jedinicama NOV i POJ i prema terenskim i pozadinskim organizacijama NOP-a.

Meldekopf je razvio veoma živu agenturnu delatnost. Raspolagao je sa oko 300 golubova, od kojih se oko 100 komada stalno nalazilo kod pojedinih agenata. Ostali su upotrebljavani za vezu sa FAT-om u Zagrebu, kuda su dvaput dnevno slati izveštaji.

Za sastanke sa agenturom raspolagao je Meldekopf sa nekoliko konspirativnih stanova u samome Sisku i njegovoj neposrednoj okolini. Živost agenturnoga rada dokazuje i činjenica da su dnevno održavana tri do četiri sastanka sa raznim agentima.

Od agenata treba naročito pomenuti: Franz-a Hofer-a (pseudonim »Andreas«), elektromontera, koji je imao sopstvenu mrežu sa pravcem rada prema Lekeniku i Martinskoj Vesi; Stanka Paolija, finansiskog referenta u Petrinji, koji je radio na području svoga sedišta i imao na raspolaganju i golubove radi održavanja veze sa Meldekopf-om; Franju Šimeckog (pseudonim »Franciskus«), koji je bio u NOV i, po nekim podacima, donosio originalna dokumenta operativnog karaktera a, jednom prilikom, čak i kompletnu goniometričku instalaciju engleskog porekla.

Marta 1945 godine Grusch-a su ustaše prepadom odvele, ali je on uspeo da o tome obavesti FAT, koji je odmah intervenisao i oslobodio ga. Ipak je poven iz Siska jer je pretila opasnost da ga ustaše likvidiraju zbog njegovih veza sa etnicima. Pod njegovim naslednikom Lorenz-om opala je delatnost Meldekopf-a, koji, uostalom, nije više dugo ni radio, jer je ubrzo došlo do nema kog povlaenja i kapitulacije. Nekoliko dana pre kapitulacije osoblje Meldekopf-a krenulo je iz Siska u pravcu Slovenije, prikljuivši se u Zagrebu ostalim pripadnicima FAT-a.

Istovremeno sa Meldekopf-om u Sisku formiran je i Meldekopf FAT-a 126 W u Kutini. Njegov je zadatak bio prvenstveno izvi anje protiv NOP-a u Moslavini i prema zapadu, na podru ju gde je operisao X korpus NOV.

Meldekopf Kutina kamufliran je nazivom »Vermessungsstelle« (zemljomerski odeljak). Imao je radio-stanicu, kao i golubove pismonoše, ijom je pomo i uspostavio vezu sa Meldekopf-om Sisak. Na elu MK Kutina stajao je podoficir poznat pod imenom »inž. Peters«, bivši rukovodilac Meldekopf-a Varaždin. I ovaj je došao, kao i Grusch u Sisku, u konflikt sa mesnim ustašama, zbog ega je aprila 1945 godine morao biti poven. Tada je i Meldekopf likvidiran.

Svoje izveštaje je Meldekopf davao FAT-u putem radio-stanice, a sem toga je održavao vezu i sa Ic-službom Koza ke divizije Wehrmacht-a kojom je komandovao general Pannwitz.

Od agenture je najvažniji bio Ivan Vajdinger, predratni Abwehr-ov agent. Ovaj je imao sopstvenu agentsku mrežu sa oko 16 agenata i raspolagao obaveštajnim fondom od oko milion kuna. I Vajdinger je zajedno sa »inž. Peters-om« morao zbog sukoba sa ustašama da napusti Kutinu.

U Kostajnici je FAT 126 West obrazovao posebno uporište kojim je rukovodio dotadašnji Haupt-V-Mann Meldekopf-a Banja Luka, Stjepan Jambroši . Uporište je formirano januara 1944 godine, posle prvog oslobo enja Banje Luke. Sem njega je u uporištu radila još radiotelegrafistkinja Gabriel Paula, poznata pod pseudonimom »V-Draht«, koja je i šifrirala izveštaje i emitovala ih dvaput dnevno za Zagreb. Preko nema ke Ortskommandanture izveštaji su dostavljeni FAT-u i pismeno.

Uporište u Kostajnici je po elu da funkcioniše marta 1944 godine, sa zadatkom da obrađuje područje Banije, deo Koriduna i sektor od Kostajnice do Bosanskog Novog uz Unu. Naročito mu je zadatak bio da prati aktivnost partizanskih snaga na Kozari, kao i delatnost I i II korpusa NOV i pokrete 7 divizije.

Područje na kome je uporište radilo bilo je Jambrošica dobro poznato i na njemu je delimično imao veš od ranije i svoju agenturu. Tako je on za uporište u Kostajnici aktivirao Stevu Pillauer-a, trgovca duvanom na veliko (pseudonim »Kospil«), koji je imao naročito mnogo veza sa seljacima iz okoline. On je donekle delovao i kao Jambrošicev zastupnik. Kada je ovaj, oktobra 1944 godine, prešao iz Kostajnice za Varaždin, vošnje uporišta preuzeo je Pillauer, a važnu ulogu je igrala i Gabriel Paula. Dalje je u agenturi uporišta radio Florijan Peer, koji je bio povezan sa Jambrošicom još 1942 godine. Kao i zidar bio je Peer poznat u selima okoline, gde je prikupljao razne podatke, naročito o 7 brigadi NOV sa Kozare. Terenski agent bio je i Voja Petrak (pseudonim »Ema«), Petrak je imao velik broj informatora u raznim mestima obrađivanoga područja i bio je jedan od najboljih agenata u tome kraju. I on je nastavio da radi za uporište posle Jambrošicevog odlaska.

Po etkom 1945 godine formirao je FAT 126 West uporište u Bjelovaru pod rukovodstvom podoficira Herzog-a. Ovaj je imao zadatak da održava vezu sa generalom domobranstva NDH Metikošem. U Bjelovar je stigao sa trojicom agenata i jednim golubarom. Mešutim, već krajem februara uporište je obustavilo rad, pošto se Herzog razboleo i vratio u Zagreb.

Najzad treba, potpunosti radi, pomenuti i Meldekopf koji je FAT 126 West obrazovao marta 1945 godine u Ljubljani. Onamo je Peschke prešao zajedno sa Widmar-om i jednim delom svojih saradnika iz Karlovca. Meldekopf-u Ljubljana dodeljen je i Alfred Kunze, dotle pri FAT-u u Zagrebu.

(3) FAT 126 Ost

Pošto je, oktobra 1943 godine, izdvojen iz sastava Nest-a Sarajevo i pretvoren u Meldekopf, podrešen rukovodešim FAT-u 176, — referat I H toga Nest-a je u proleće ili u rano leto 1944 godine pretvoren u FAT sektora I Abwehr-a, sa

oznakom 126 Ost. Ove promene nisu zadirale u njegovo rukovodstvo bivšeg referata I H, niti su dovele do važnijih promena u osoblju, agenturi i na inu rada. Razlika je bilo, ponajviše, u prisnijem vezivanju referata — odnosno Meldekopf-a, odnosno FAT-a — za operativne komande Wehrmacht-a. Umesto da izveštaji idu Ast-u Zagreb i odatle operativnim komandama, uz prethodno odabiranje, FAT-ovi izveštaji su stizali tim komandama neposredno i bez obilaženja, u svima slu ajevima gde je to za operativnu trupu bilo važno. Taj na in izveštavanja po eo je još prilikom formiranja Meldekopf-a Sarajevo, a produžen je bez promena kada je ovaj pretvoren u FAT.

Rukovodilac FAT-a bio je kapetan Amann, koji je zadržao celo osoblje ranijega referata I H Nest-a Sarajevo. Preuzeo je i radio-stanicu Nest-a, kao i golubiju stanicu koja je pri ovome ustrojena. FAT je ostao u prostorijama koje je ranije imao dok je predstavljao referat I H Nest-a, samo što su, posle njegovog obrazovanja, kancelarija i administracija odvojene od ranijega referata III F Nest-a, koji je sa svoje strane pretvoren u FAT sektora III Abwehr-a. Tek po etkom 1945 godine je FAT 126 Ost preseljen u drugu zgradu, a tada je, zbog estih bombardovanja Sarajeva, ustrojio i svoje sporedno sedište u Benbaši.

Krajem marta ili po etkom aprila 1945 godine FAT je povu en iz Sarajeva. Prošao je kroz Novu Gradišku na putu u Zagreb. Kapetan Amann, njegov rukovodilac, postavljen je sredinom aprila za šefa novoobrazovanog FAK-a 124. Izgleda da je FAT 126 Ost tada ili rasformiran ili se povukao iz Zagreba u pravcu Celja.

Pretpostavljena ustanova FAT-a 126 Ost bio je, sve do jeseni 1944 godine, rukovode i FAT 176. Kada se ovaj povukao sa jugoslovenske teritorije, FAT 126 Ost podre en je neposredno FAK-u 111 odnosno Leitstelle I Vojne grupe F (kasnije Vojne grupe E), a marta ili aprila 1945 godine FAK-u 124.

FAT 126 Ost isturio je u mesta svoga podru ja — koje je obuhvatalo srednju i istu nu Bosnu, išlo severno sve do Save, a južno zahvatalo i mali deo teritorije Hercegovine — Meldekopf-e i ostale ogranke. Tako su ogranci postojali u Slavonskome Brodu, Tuzli, Doboju, Zenici, Goraždu, Višegradu, Konjicu. U Travniku je bila samostalna rezidentura,

a — kako izgleda — neki Meldekopf je kratko vreme postojao i u Bosanskom Brodu.

Pored veza sa pretpostavljenim ustanovama i podređenim centrima, FAT 126 Ost je održavao dodir i sa V SS-planičkim korpusom, čiji se štab nalazio u Kasindolu. Sa Ic-službom toga korpusa održavana je izmena izveštaja. Njoj su slate sve informacije koje su za korpus mogle biti od taktičke vrednosti. Isto je tako FAT održavao vezu i sa odeljenjima Ic Wehrmacht-ovih divizija koje su se nalazile na području njegove delatnosti. Najzad, FAT je vršio uzajamno obaveštavanje i sa FAT-om 174, koji se nalazio u Mostaru. U Sarajevu je stajao u dodiru i sa tamošnjom ispostavom Sipo i SD-a odnosno sa Einsatzkommandom kojoj je na čelu bio SS-potpukovnik Fest.

Promena Nest-Meldekopf-FAT vrlo je malo uticala na rad sa agentima. Štaviše, ovi verovatno nisu ni osetili da se nešto menjalo u vezi sa Abwehr-ovom ustanovom za koju su bili vezani. Agentura koja je radila ranije za Nest, zatim za Meldekopf, produžila je svoj rad i za FAT 126 Ost. Između ostalih je Haupt-V-Mann Karlo Zwillinger delovao sa mrežom svojih agenata sve do povlačenja FAT-a iz Sarajeva, a isto tako je do poslednjeg časa radio i Haupt-V-Mann Zvonimir Dul i .

Zanimljiv je podatak prema kome je decembra 1944 godine, pred opšte povlačenje, sazvana konferencija pod rukovodstvom Ic-oficira Vojne grupe E, čiji se štab tada nalazio u Sarajevu. Na konferenciji su, prema tome podatku, data uputstva da se agenti koji su usled vojne situacije postali nepotrebni upute u Beograd, u logor tzv. »nosilaca tajni« (Geheimnisträgelager). Odatle bi imali da budu, po potrebi, upućeni dalje prema zapadu ili likvidirani, kako ne bi pali u ruke Saveznicima. Ovim se htelo obezbediti da Saveznici preko bivših agenata Abwehr-a ne dođu do saznanja o njegovoj mreži i njegovome radu. Da li je to i u kolikoj meri po ovom nalogu postupijeno, ne može se utvrditi iz raspoloživog materijala. Poznato je, međutim, da su u Nemačkoj postojali ovakvi logori za »nosioce tajni«, ali nije poznato slučaj da je neki od Abwehr-ovih agenata sa jugoslovenske teritorije zaista dospelo u takav logor.

Zadaci FAT-a 126 Ost kretali su se u sektoru Abwehr-a I, a u tome nije bilo promene prema zadacima koje je obavljao

raniji referat I H Nest-a Sarajevo. Razlike se, me utim, pojavljuju — pored u ve pomenutoj tešnjoj vezi sa Ic-službom operativnih jedinica — u ve em naglasku na prikupljanju taktikih i operativno značajnih i upotrebljivih informacija. Protivnik prema kome je FAT 126 Ost djelovao bio je NOP sa svojim vojnim formacijama i, u manjoj meri, sa svojom terenskom pozadinskom organizacijom.

Treba još pomenuti da je, po nekim podacima, dotadašnji Stadtbuero I H Nest-a Sarajevo označavan kao »Meldekopf Sarajevo« FAT-a 126 Ost. Kao rukovodilac toga Meldekopf-a pominje se raniji tuma Nest-a Sarajevo, Ruppert Peschold.

MK Slavonski Brod FAT-a 126 Ost vodio je, do proleća 1944 godine, Sonderfuehrer Egon Schwab, koji je ranije u tome Meldekopf-u bio pomoćnik njegovog prvog starešine, kapetana Oskar-a Bukwich-a, dok je još bio podređen Ast-u Zagreb. Schwab-a je nasledio podoficir Oskar Lukesch sa nekoliko pomaganja. Dotadašnji Haupt-V-Mann Emil Sulke preuzet je u službu Meldekopf-a u svojstvu stalnog nameštenika. U tome sastavu ostao je MK Slavonski Brod do kraja februara 1945 godine, kada je njegovo osoblje prešlo u Sarajevo, osim radiotelegrafiste Springfield-a i Haupt-V-Mann-a Sulke-a. Tada je u Brod došao novi Meldekopf, podređen FAT-u 124 koji je došao iz Grčke. Uostalom, zbog dolaska toga FAT-a na područje Meldekopf-ove delatnosti i usledilo je povlačenje Lukesch-a i ostalih, jer je obaveštajno obrađivanje te oblasti preuzeo novoprispeli FAT. Ovaj je preuzeo od Meldekopf-a FAT-a 126 Ost i golubiju stanicu, koja je bila ustrojena u drugoj polovini 1944 godine.

Prilikom odlaska Lukesch-a sa ostalim pripadnicima Meldekopf-a FAT-a 126 Ost izvršena je, između njega i rukovodioca novog centra FAT-a 124 u Slavonskom Brodu, detaljna primo-predaja dužnosti. Agenti Meldekopf-a su pojedinačno upoznati sa novim rukovodiocem i zatražena je od njih izjava da li pristaju da rade za njega.

Meldekopf FAT-a 126 Ost u Slavonskom Brodu imao je svoju radio-stanicu, kojom je dvaput dnevno dostavljao FAT-u 126 Ost svoje izveštaje, a isto tako je do jeseni 1944 godine opštio i sa radio-stanicom »Gigant« pri rukovodjenju FAT-u 176. Meldekopf-ova radio-stanica nosila je naziv »Slavka«.

U Tuzli je FAT 126 Ost imao svoj Meldekopf po ev od maja ili juna 1944-te, pa do septembra iste godine, kada je ovaj grad kona no oslobo en. Rukovodilac Meldekopf-a bio je ve pomenuti Sonderfuehrer Josef Hiel, koji je postavljen na elo Meldekopf-a neposredno pre prvog oslobo enja Tuzle, septembra 1943 godine, kada je ovaj bio pod Nest-om Sarajevo. U me uvremenu, od septembra 1943 do maja 1944 godine, nalazio se Hiel sa pripadnicima tuzlanskog Meldekopf-a u Doboju, odakle se vratio u Tuzlu, pošto je Wehrmacht ponovo zauzeo taj grad. Hiel je bio Volksdeutscher iz Novoga Sada, po zanimanju zidar.

Kada je Tuzla kona no oslobo ena, Meldekopf je prešao u Doboj, gde je radio pod rukovodstvom Hiel-a do novembra iste godine. Me utim, decembra je tamo formiran novi Meldekopf sa drugim rukovodiocem, pošto je Hiel upu en u operativnu trupu. Na elo novoorganizovanog Meldekopf-a Doboj došao je podoficir Mueller, koji se u toj oblasti bio pojavio još 1942—1943 godine, ali je kasnije bio otkomandovan FAT-u\ 174 u Mostar. Pod njegovim rukovodstvom funkcionisao je Meldekopf Doboj sve do aprila 1945 godine, kada se sa ostalim ustanovama Wehrmacht-a povukao u pravcu zapada.

U prvo vreme je obnovljeni Meldekopf Doboj bio podre en FAT-u 126 Ost, ali ga je ovaj FAT predao januara 1945 godine FAT-u 174, koji je tada bio stigao u Zenicu povla e i se iz Mostara.

Meldekopf Doboj FAT-a 126 Ost imao je svoju radio-stanicu koja je radila pod kamuflažnom oznakom »Elen«. Stanicu je montirao FAT, iji je' radiotelegrafista zbog toga proveo izvesno vreme u Doboju. Preko nje je MK Doboj davao svoje izveštaje FAT-u, r to prvo — do januara 1945 godine — FAT-u 126 Ost, a zatim FAT-u 174, pošto je sa Meldekopf-om ovaj drugi FAT preuzeo i njegovu radio-stanicu.

U Zenici je formiran Meldekopf FAT-a 126 Ost krajem 1944 godine. Prema nekim podacima obrazovan je oktobra, a prema drugim tek krajem decembra, kada je rasformiran Meldekopf FAT-a 126 Ost u Slavonskom Brodu. Po svoj prilici je prvi rukovodilac Meldekopf-a bio podoficir Rutsch, koji je u Zenicu stigao oko oktobra 1944-te i tamo ostao do pred kraj decembra iste godine. Sa njim je bio Sonderfuehrer, tuma Lisenz, koji je poginuo decembra prilikom bombardo-

vanja. Odmah zatim je napustio Zenicu i Rutsch, upu en na oficirski kurs u Nema ku. Posle toga se pojavljuje u Zenici raniji šef Meldekopf-a Brod, podoficir Lukesch. Obnovljeni Meldekopf pod Lukesch-om prešao je, kako izgleda, pod nadležnost FAT-a 174, koji se povla io iz Mostara po etkom 1945 godine.

Glavna delatnost zeni koga Meldekopf-a sastojala se, kao i kod svih ostalih terenskih ogranaka FAT-a 126 Ost, od prikupljanja podataka o NOV i POJ. Ta se delatnost oslanjala uveliko na agenturu, sastavljenu mahom od lica koja su iz uverenja bila protivnici NOP-a. Isto tako je Meldekopf zavrbovao i neke zarobljene partizane odnosno hapšenike ili dezertere iz NOV.

Krajem oktobra 1944 godine održan je u Meldekopf-u kratak obaveštajni kurs za etvoricu agenata, me u kojima je centralna figura bio Salko Haski . Ovaj je bio ranije pripadnik 13 SS-divizije Handžar, zatim je iz nje dezertirao, bio na radu u Austriji, posle toga ponovo u Bosni, u visio kom partizanskom odredu, zarobljen je kao partizanski kurir i, najzad, zavrbovan za Abwehr. Haski je obilazio teren prikupljaju i podatke o NOV i vrbuju i nove agente.

Od ostalih agenata treba pomenuti i Husniju Akvi a, tako e ranijeg pripadnika SS-divizije Handžar, koji je po oslobo enju Tuzle prešao u NOV, odakle je dezertirao i stupio u agenturu MK Zenica. Prilikom vrbovanja dao je Meldekopf-u opširan iskaz o svima svojim zapažanjima za vreme dok je bio pripadnik 16 muslimanske brigade NOV. Upu ivan je na teren, najpre na sektor Br kog, a zatim u podru je Busova e, radi prikupljanja podataka. I agent Avdo Nehdarevi prošao je kroz Handžar-diviziju, odakle je dezertirao i stupio u 11 krajišku brigadu NOV. Pobegavši i odatle, priveden je od strane agenta Salka Haski a Meldekopf-u u Zenici i zavrbovan. Obaveštajno je radio obilaze i teren Kakanj-Visoko i Travnik-Han Bilo, kao i Zavidovi i-Zep e.

Pored ovih, Meldekopf je raspolagao još i ve im brojem drugih agenata, koji su se regrutovali iz sli ne sredine kao pomenuti. Svi su oni ponajviše upotrebljavani za obilaženje terena i donošenje konkretnih podataka o formacijama NOV i POJ i o njihovom kretanju. Me utim, ovde treba pomenuti da nije sigurno jesu li navedena lica iz Abwehr-ove agenture

pripadala ve Meldekopf-u FAT-a 126 Ost — mada je to vrlo verovatno — ili su bila vezana za obaveštajnu delatnost koju je po svome dolasku u Zenicu razvio FAT 174, s obzirom na to da nije potpuno razjašnjeno, ni po vremenskome, a ni po personalnome momentu, odmenjivanje izme u ustanova ova dva FAT-a u Zenici.

U Goraždu je obrazovan Meldekopf sredinom januara 1945 godine. Na elu Meldekopf-a nalazio se podoficir Rutsch, posle svoga povla enja iz Zenice, a pre svoga odlaska u Nema ku. Ostalo osoblje Meldekopf-a bilo je tako e ranije sa Rutsch-om u Zenici. Meldekopf je imao svoju radio-stanicu. Ve posle dve nedelje povukao se ponovo u Sarajevo, FAT-u 126 Ost, pošto je poslao svega jedan izveštaj o NOV. Neku širu delatnost za to kratko vreme uopšte nije mogao da razvije.

FAT 126 Ost imao je u Višegradu rezidenturu sa golubijom stanicom, koja je, navodno, ve krajem 1943 godine povu ena u Sarajevo. Prema izvesnim podacima u Višegradu je 1944 godine obrazovan i Meldekopf.

Meldekopf Konjic, podre en FAT-u 126 Ost, pojavljuje se krajem januara 1945 godine. On je delovao, kako izgleda, do aprila iste godine, do povla enja Wehrmacht-a sa toga sektora. O njegovom radu i sastavu nisu sa uvani bliži podaci.

Prema jednome izvoru, FAT 126 Ost formirao je, pri povla enju iz Sarajeva, svoj Meldekopf u Bosanskom Brodu, gde je ovaj, navodno, funkcionisao od januara do aprila 1945 godine. Postoji mogućnost da je tu re , me utim,- o Meldekopf-u Slavonski Brod, koji je postojao u isto vreme i bio podre en FAT-u 124.

Najzad treba pomenuti da je FAT 126 Ost imao svoju golubiju stanicu u Travniku, gde je postojala i njegova rezidentura. I ovde nedostaju bliži podaci o sastavu i delatnosti.

Uopšte je, kao što se iz ovog pregleda terenskih ogranaka FAT-a 126 Ost vidi, o njegovoj delatnosti na području koje je obaveštajno obra ivo sa uvano samo dosta oskudan materijal i podaci, što delimi no treba dovesti u vezu sa konspirativnoš u, na koju je obra ena naro ita pažnja.

(4) FAT 174

Meldekopf Nest-a Sarajevo u Mostaru, formiran zvanično posle italijanske kapitulacije, pretvoren je uskoro zatim u FAT sektora I sa brojem 174. Formiranje toga FAT-a izvršeno je pošto su obavljani najpre i zadaci koji su se namećali Abwehr-u u vezi sa zbivanjima oko razoružanja italijanskih jedinica. Tada je što hitnije izgrađivana mreža uporišta i agenture u Jadranskom Primorju, jer se o ekivalna eventualna desantna operacija zapadnih saveznika. Kapetan Junge, određen da rukovodi Abwehr-ovim centrom u Mostaru, pristupio je formiranju FAT-a tek u kasnu jesen 1943 godine, nastavivši delatnost Meldekopf-a koji je tamo bio obrazovan septembra, a kome je na kraju stajao na čelu podoficir Werner Stiger. Deo toga Meldekopf-a bio je prebačen, sa Sonderfuehrer-om grofom Eltz-om, posle italijanske kapitulacije u Dubrovnik, a preostali deo u Mostaru pojačan je i najzad se pojavljuje tamo FAT sa kapetanom Junge-om na čelu.

FAT 174 dejstvovao je u Mostaru do decembra 1944 godine. Tada se povukao najpre za Sarajevo, a zatim prema Zagrebu i dalje u pravcu austriske granice. On je bio podređen, od osnivanja do oktobra 1944 godine, rukovodećem FAT-u 176. Pošto je ovaj FAT napustio teritoriju Jugoslavije, FAT 174 je, zajedno sa ostalim FAT-ovima sektora I na području NDH, podređen neposredno FAK-u 111 odnosno Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, a zatim istoj Leitstelle pri Ic/AO Vojne grupe E. Kada je, krajem januara 1945 godine, prebačen u Novoj Gradišci formiranje FAK-a 124 pod Leitstelle I Vojne grupe E, tada je i FAT 174, kao i svi ostali FAT-ovi istoga Abwehr-ovog sektora, podređen tome FAK-u. U to vreme, to jest na prelazu iz 1944 u 1945 godinu, FAT 174 je u svome povlačenju bio stigao do Zenice, gde se zadržao do aprila 1945 godine i zatim produžio preko Zagreba i Trsta do Salzburg-a.

Za vreme svoje delatnosti u Mostaru, FAT 174 imao je Meldekopf-e u Dubrovniku, Splitu i Kotoru, zatim »Aussenstelle« u Podgorici i Nevesinju, kao i rezidenturu (Haupt-V-Mann-Stelle) u Cetinju. Kada se njegovo sedište nalazilo u Zenici, isturio je svoje ispostave u Zavidovići, Zepče, Doboj,

a Meldekopf je formiran i u samoj Zenici. Ogranke Doboj i Zenica preuzeo je, kako izgleda, od FAT-a 126 Ost.

U Mostaru je FAT 174 održavao blisku vezu sa FAT-om 126 Ost, sa kojim je i izmjenjivao obaveštenja. Sa Sarajevom je stajao i u stalnoj radiotelegrafskoj vezi. Saradnju je održavao FAT 174 i sa FAT-om 215, koji je operisao na istoj teritoriji, a najpre imao ogranak i zatim glavno sedište u Trebinju. Tako e je stajao u vezi sa »Marine-Einsatzkommando 90«, ustanovom mornari kog Abwehr-a koja se nalazila u Dubrovniku.

FAT je u svome obaveštajnom radu bio u stalnom dodiru sa Ic-odeljenjem V SS-planinskog korpusa, iji se štab nalazio na Širokom Brijegu. Ic-oficir korpusa, SS-major Keller, dobijao je od FAT-a redovne izveštaje, a sara ivao je sa njim i u terenskim obaveštajnim pothvatima. Isto tako je FAT stajao u vezi i sa Ic-oficirom 369 (hrv.) divizije, poru nikom Kurtz-om, i sa Ic-oficirom 118 lova ke divizije, poru nikom Wilhelm-om Heinz-om. Obe su ove divizije operisale na području koje je on obra ivao, a poru nik Heinz ušao je i u njegov sastav kada je FAT preneo svoje sedište u povla enju iz Mostara u Zenicu. Najzad treba pomenuti da su i specijalne diverzantske grupe, obrazovane na teritoriji Hercegovine u završnoj fazi okupacije tih krajeva, u svome radu uživale podršku i pomo FAT-a. To su bile »Jagdkommande« pod rukovodstvom poru nika Boerger-a i Sokolova.

FAT 174 koristio se i podacima koje je mogao dobiti od policije NDH i drugih Paveli evih vlasti. Njihove usluge dobro su mu došle i u vezi sa izgradnjom njegove agenture i u sprovo enju njegove obaveštajne delatnosti.

U svome agenturnome radu je FAT 174 preuzeo, pre svega, agenturu Meldekopf-a Mostar, nastavivši njegovu obaveštajnu delatnost. Me utim, pored ranijih agenata zavrbovao je i ve i broj novih, s obzirom na opštu poja anu obaveštajnu aktivnost koju je razvio u području Hercegovine, i na svoje zadatke koji su sada bili usmereni naro ito na snabdevanje operativnih jedinica podacima o NOV i POJ.

U agenturi FAT-a bio je jedan od najvažnijih li nosti raniji Haupt-V-Mann u Mostaru, Tomaš Czekan, rukovodilac tamošnjeg ogranaka Organizacije Todt. Produživši svoj raniji rad, Czekan je od svih rukovodilaca pojedinih radilišta tražio redovne situacione izveštaje na osnovu podataka koje bi ovi

mogli prikupiti od radnika i od stanovništva iz okoline svojih radilišta. Pri tome neki od pripadnika Organizacije Todt koji su Czekan-u podnosili ove izveštaje nisu znali za njihovu pravu namenu, jer su smatrali da je re o li nom obaveštavanju rukovodioca njihove organizacije koji želi da se upozna sa položajem i radi planiranja radova. Mahom su ovi izveštaji, s obzirom na izvore koji su stajali na raspolaganju njihovim podnosiocima i na svojstva samih terenskih organa Organizacije Todt, bili od male neposredne obaveštajne koristi. Oni su FAT-u više služili za opštu orijentaciju i kao osnova za dalje razra ivanje. Retki su bili izveštaji dobijeni tim putem koji su mogli imati ve u obaveštajnu vrednost.

Izme u ostalih agenata koje je FAT preuzeo od ranijega Meldekopf-a treba ista i naro ito agenturu vezanu za Josip-a Lehr-a, kao i druge veze koje su bile rezultat delatnosti inž. Hans-a Ott-a na tome podru ju.

U povla enju iz Hercegovine, a po dolasku u Zenicu, gde se izvesno vreme zadržao, FAT nije razvio naro ito snažnu delatnost, s obzirom na uverenje njegovoga rukovodioca, kapetana Junge-a, da e se povla enje vrlo brzo nastaviti. U samoj Zenici je FAT obrazovao svoj Meldekopf, na ijem se elu nalazio podoficir Degasperi. Nije potpuno razjašnjeno je li taj Meldekopf preuzeo odmah agente od dotadašnjega MK Zenica koji je pripadao FAT-u 126 Ost, ili su pre toga oba Meldekopf-a postojala izvesno vreme naporedno. Pošto je Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E, kojoj je FAT tada bio podre en, izdala nalog da se obrazuju dalji terenski ogranci, FAT je isturio Meldekopf u Zavidovi e i, kako izgleda, u Zep e.

FAT 174 je isto tako preuzeo i Meldekopf Doboj od FAT-a 126 Ost. Agentski rad se tada, mahom, prostirao jedino još na neposrednu okolinu pojedinih Meldekopf-a, bio je slab i cela se obaveštajna delatnost ve nalazila u znaku raspadanja.

Izvestan izuzetak pretstavlja MK Doboj, iji je rukovodilac bio podoficir Mueller. Pored agenture koju je u Doboju organizovao raniji Meldekopf FAT-a 126 Ost, Mueller je proširio svoju mrežu i novim agentima. Izme u ostalih treba pomenuti Antu Jele a, pretsednika seoske opštine Putnikovo Brdo, koga je zavrbovao li no Mueller radi prikupljanja i dostavljanja podataka o NOP-u. Jele je specijalno izveštavao o kretanju jedinica NOV na podru ju Šiprage-Tesli . Isto

je tako u to doba zavrbovan Tomo Šafranek, koji je od početka 1945 godine bio glavni Meldekopf-ov agent. Šafranek je vrbovao i nove agente koje je držao zatim na vezi. Održavao je vezu i sa etnicima, naročito preko etničkog majora Bogdana Ivanovića. Mueller-ov agent bila je i Ilonka Vedral, službenica zemljišno-knjižnog ureda u Doboju. Ona je sa Mueller-om odlazila i na etničku teritoriju i održavala vezu sa etničkim potpukovnikom Sergijem Živanovićem.

FAT 174 preuzeo je od ranijega Meldekopfa Mostar njegov ogranak u Dubrovniku, kojim je rukovodio Sonderführer grof Johann Eitz. Ovaj je Meldekopf u prvo vreme bio smešten uz komandu mesta koju je Wehrmacht ustrojio u Dubrovniku, a zatim je preneo svoje sedište u zasebnu vilu pored mornaričke Abwehr-ove ustanove »Marine-Einsatzkommando 90«. Osoblje Meldekopfa je bilo ograničeno na samoga Eitza i na jednoga ili dvojicu radiotelegrafista. Uglavnom se MK Dubrovnik oslanjao na agenturu i na nekoliko Haupt-V-Mann-a koje je mahom nasledio iz ranijega Abwehr-ovoga rada. Izmeću ostaloga se MK Dubrovnik koristio pomoću i saradnjom domobranskoga oficira d-r Tomića, koji je još od ranije bio povezan sa Abwehr-om. Isto je tako Meldekopf koristila i veza sa nemačkim konzulom u Dubrovniku, d-r Aeldert-om, sa mornaričkim Abwehr-om i sa FAT-om 215, koji je dejstvovao na području Trebinje—Podgorica.

Zadaci Meldekopfa bili su, upočetku, usmereni na obaveštajno obezbeđivanje obalskoga pojasa, s obzirom na pretpostavku o mogućnosti savezničkog iskrcavanja u Jadranskom Primorju, a i sa likvidiranjem italijanskih uporišta stvorenih pre kapitulacije Italije na tome terenu. Kasnije se najveći deo Meldekopf-ovog rada usredsredio na obaveštajnu borbu protiv NOP-a, pri čemu se Eitz naročito oslanjao i na etnike. Ipak je rad prema Italiji i dalje ostao jednim od zadataka kojima se Meldekopf bavio sve do svoga povlačenja iz Dubrovnika.

Svoje izveštaje, Meldekopf je davao pretpostavljenom FAT-u 174, koristeći i sopstvenom radio-stanicom, koja je prvobitno nosila naziv »Diglas«. Sem toga je Eitz sarađivao i sa odeljenjima Ic operativnih jedinica koje su se nalazile na njegovom području. Izmeću ostaloga je poznato da je i on učestvovao na već pominjanom savetovanju Ic-officira

koje je SS-major Keller sazvaio 1944 godine na Širokom Brijegu.

O terenskoj delatnosti Meldekopf-a nije mnogo poznato, mada je ona bila vrlo živa, o emu govore sa uvani podaci da se Eitz koristio i sa dve pokretne grupe («Fliegende Trupps»), od kojih se jedna nalazila u Hercegovom, a druga u kraju Gacka ili Bile e. Isto je tako Eitz radio i na crnogorskoj teritoriji, a poznate su njegove veze i sa etni - kim komandama, koje su mu davale podatke i angažovale lica za njegovu agenturu.

Šef FAT-a 174, kapetan Junge, smatrao je Eltz-a jednim od svojih najsposobnijih saradnika, što, svakako, tako e pretstavlja indikaciju da je rad MK Dubrovnik bio intenzivan i uspešan.

Od ranijih agenata koji su produžili svoju delatnost u vezi sa Eltz-ovim Meldekopf-om treba ista i Haupt-V-Mann-a Waltera Kau i a, ranije vezanog za Nest Sarajevo, koji je po ulasku Wehrmacht-a u Dubrovnik postao tuma komande mesta. Uz agente treba pomenuti italijanskog narednika Nicolu d'Altri-ja, koji je, verovatno, Meldekopf-u služio po liniji delatnosti prema Italiji, Prilikom italijanske kapitulacije dAltri je omoguio Nemcima da se domognu arhive dubrova ke ustanove italijanske vojne obaveštajne službe SIM. Nesumnjivo je ova koristila i Meldekopf-u Dubrovnik za njegov obaveštajni rad po toj liniji. Ima podataka da je MK Dubrovnik imao i svoj sopstveni izgraeni kanal za Italiju.

Treba potsetiti da je FAT 174, u svojoj delatnosti prema Crnoj Gori, i tamo obrazovao ogranke, o kojima je bilo govora u prikazu o delatnosti nema ke obaveštajne službe u Crnoj Gori.

Na hercegova kom tlu je FAT 174 održavao uporište u Nevesinju, verovatno rezidenturu nekog Haupt-V-Mann-a. Sem toga je, posle povla enja FAT-a 174 iz Mostara, krajem 1944 godine došao onamo Sonderfuehrer Eltz i obrazovao Meldekopf koji je funkcionisao svega desetak dana. Eitz je posle toga otišao u Nema ku na oficirski kurs, a na mesto njegovoga Meldekopf-a došao je u Mostar FAT 170, koji se povlaio iz Gr ke.

Pošto je podru je FAT-a 174 obuhvatalo, pored hercegova kog i crnogorskog prostora, još i srednju i južnu Dalmaciju, formirao je on i u Splitu svoj Meldekopf, u poslednjim

mesecima 1943 godine. Zadaci MK Split bili su dati situacijom koja se razvila usled italijanske kapitulacije na teritoriji Dalmacije. Ova je bila karakterisana, s jedne strane, pretvaranjem Italijana i njihovih veza od saveznika u protivnike, sa daljom implikacijom da bi se Anglo-Amerikanci mogli koristiti ranijim italijanskim pozicijama ne samo za vojne akcije nego, naročito, i za obaveštajnu delatnost. S druge strane je kapitulacija Italije dovela do snažnog porasta i NOP-a i njegovih vojnih formacija. Svi zamašni zadaci koje je ovakva situacija stavila pred nemačku obaveštajnu službu zahtevali su stvaranje jakih uporišta na ugroženoj teritoriji preuzetoj od Italijana.

Rad novih nemačkih obaveštajnih centara bio je, prema tome, usmeren na obaveštajno prodiranje prema oslobojenoj i poluoslobojenoj teritoriji, a isto tako i na pribavljanje podataka o jedinicama NOV i POJ i njihovim pokretima. Isto je tako bila posredi i aktivna špijunaža protiv eventualnih anglo-američkih vojnih ili obaveštajnih planova, uperenih na teritoriju koju je Wehrmacht preuzeo od svoga dotadašnjeg saveznika. Najzad treba dodati da je i etničko pitanje u Dalmaciji predstavljalo jedan od sektora rada kojim se bavila vojna obaveštajna služba. Upotrebljeni kao saveznici protiv NOP-a, etnici su ipak smatrani nepouzdanima, jer se računalo da bi oni, u slučaju iskrcavanja zapadnih saveznika, to jest njihovih desantnih trupa na jadranskoj obali, nesumnjivo prišli njima i udarili Wehrmacht-u u leđa.

U okviru svih ovih zadataka, Split — kao centar Dalmacije — predstavljao je, nesumnjivo, jedno od najvažnijih mesta za rad nemačke obaveštajne službe. FAT 174, u čiju je teritorijalnu nadležnost Split potpao, uputio je onamo Wemer-a Stiger-a, jednog od svojih najboljih ljudi.

Stiger je poznat još iz predratnog obaveštajnog rada prema Jugoslaviji, iz doba kada je radio u Celju za obaveštajnu mrežu Andreas-a Zitzelsberger-a. Bio je tada jedan od glavnih stubova Abwehr-ove delatnosti, specijalno prema Sloveniji, sa svojim razgranatim vezama i svojim nesumnjivo jako izraženim sposobnostima za obaveštajni rad. Još u vreme dok je kao trgovac u Celju radio za Abwehr prvenstveno u Sloveniji, Stiger je održavao izvesne veze i prema Dalmaciji, kuda je često putovao. Otuda on, stigavši krajem oktobra ili početkom novembra 1943 godine u Split, nije došao na ne-

MELDEKOPF U SPLITU

Abwehr-ov FAT 174, čije je sedište bilo u Mostaru, isturio je svoj Meldekopf u Split. Na čelu te ispostave bio je Werner Stiger (levo), poznat kao jedan od najvažnijih predratnih nemačkih agenata u Sloveniji. Stiger je u Splitu imao obavštajnih veza još iz vremena kada je pre rata, u Celju, radio za Abwehr. Njegov pomoćnik u Meldekopf-u bio je Otto Perina (desno)

poznat teren, ve u kraj koji je dobro poznavao i u kome je imao i svojih ranijih veza.

Meldekopf Split obuhvatao je, sem Stiger-a, još i Sonderfuehrer-a Otta Perinu, podoficira Felix-a Eder-a i podoficira Kemmerich-a, radiotelegrafistu. Kasnije je pridložo još nekoliko drugih pripadnika nižeg personala. Teritorijalna nadležnost MK Split obuhvatala je obalski sektor od Splita do Makarske i zale inu od Sinja do Imotskog kao i ostrva Bra , Hvar, Vis i Šoltu.

MK Split bio je zakamufliran nazivom »Odeljak za propagandu« (Propagandastaffel). Sam Stiger nosio je pseudonim »Inž. Fritz«. Zgrada u kojoj je Meldekopf bio smešten imala je i druge stanare, što je doprinelo njegovoj neupadljivosti. Njena sopstvenica, Marija Bljaji , radila je istovremeno i kao agent. Isto tako je agenturno radila i Stiger-ova prijateljica, Slavica Deni , koja je sa Stiger-om stanovala u prostorijama Meldekopf-a.

Meldekopf je raspolagao mese nim budžetom u visini od oko 500 000 kuna, 50 000 lira, 40 do 50 napoleona i oko 1 000 dolara. Me utim, za izdatke nije bila utvr ena vrsta granica. Agentura je pla ana novcem i namirnicama, a u na elu je Stiger agentima davao nagrade prema kakvo i njihovoga rada. Plao je za svaku primljenu vest, a sem toga bi agenti dobijali i namirnice za sebe i porodicu. Stiger je zaveo specijalne priznanice koje su agenti potpisivali svojim pseudonimom, a na kojima je bilo nazna eno i za kakve je konkretne informacije nagrada ispla ena. Praktikovao je da V-Mann-i potpisuju potvrdu pre nego što je ona bila popunjena. Tako je mogao da u nju unese i ve u sumu nego što je stvarno agentu isplatio i da razliku prisvoji, a dobio je i mogu nost da na pripremljeni formular unese stvari koje bi mogao upotrebiti protiv agenta u slu aju da ovaj pokuša da napusti delatnost za Meldekopf. Namirnice je agenturi izdavala Slavica Deni , u koli inama koje su odgovarale snabdevanju pripadnika Wehrmacht-a. Meldekopf je raspolagao sa dosta oružja. Postojala je na elna instrukcija da se on brani u slu aju napada, ali da se hitno evakuiše po prethodnom spaljivanju akata ako bi se pojavile savezni ke desantne snage.

MK Split delovao ie do po etka oktobra 1944 godine, kada se pred nadiranjem NOV povukao najpre za Mostar,

zatim, za Sarajevo, pa dalje u sastavu FAT-a. Pred napuštanje Splita došao je onamo kapetan Junge, da uredi pitanja u vezi sa likvidacijom Meldekopf-a. Sa pripadnicima Meldekopf-a napustila je Split i Slavica Deni, a ostali agenti su se razišli. Nije bilo predviđeno stvaranje pozadinske mreže, niti ma kakve pozadinske organizacije koju bi Meldekopf ostavio za sobom prilikom svoga povlačenja.

MK Split nije imao ispostava. Ispitivao je mogućnost da obrazuje centar u Makarskoj pod vidom gostionice, ali je taj plan napušten pošto je utvrđeno da se ne bi isplatio. Umesto da stvori sopstveno uporište, Meldekopf je održavao vezu sa drugim nemačkim ustanovama u Makarskoj, a specijalno sa IC-aparatom operativnih jedinica.

Stiger se u Meldekopf-u bavio, uglavnom, organizovanjem agenture i njenim upravljanjem, a administrativne poslove i veze sa raznim zvaničnim ustanovama, kako nemačkim tako i ustaškim, poverio je Perini. Ovaj je, takođe, zastupao Stiger-a u slučaju njegovog odsustvovanja.

Zaslužuje pomena da je u Meldekopf-u sprovedeno obaveštajno školovanje Sonderführer-a Henftling-a i podoficira Alfreda Miholca, koji su bili određeni za obaveštajni rad u okviru FAT-a 172.

Stiger je, pri dolasku u Split, istupao kao dopisnik nemačkih listova, koji ima zadatak da, pre svega, prikupi podatke o sedamnaestodnevnoj vladavini NOP-a prilikom prvog oslobođenja Splita. To mu je davalo mogućnost da neupadljivo i ne izazivajući sumnju u obaveštajni rad dođe do podataka, a istovremeno stekne i veze koje je mogao kasnije da upotrebi za formiranje svoje agenturne mreže. Isto se tako Stiger koristio i svojim ranijim poznanikom, frizerom i vlasuljarom Franjom Holly-jem, koji je bio i rukovodilac etničke omladine u Splitu. Preko njega Stiger nije samo širio svoja poznanstva u gradu već je održavao i vezu sa etničkim komandama, snabdevajući etnike tim putem legitimacijama, a dobijaju i u naknadu informacije iz njihovih redova. Holly je istovremeno kontrolisao za Stiger-a držanje etnika, naročito s obzirom na eventualnu savezničku invaziju.

U izgradnji svoje agenture Stiger je postupao oprezno i po etapama. Približivši se licu koje je nameravao da vrbuje otporoce, naročito u prvo vreme, traženjem podataka o pe-

riodu partizanske uprave u Splitu. Odatle bi krenuo postepeno dalje, dok bi privikao agenta da mu daje sve podatke koji bi mogli da ga interesuju. Pritom nije štedeo novaca, naročito u početku rada sa svakim V-Mann-om, kako bi ga navikao da za interesantno obaveštenje može dobiti i veći sumu. U početku rada je svakog agenta vodio kao prigodnog obaveštavača (Gelegenheits-V-Mann), pa tek kada bi ga proverio u radu, Stiger bi ga preko FAT-a prijavio Amt-u Ausland/Abwehr kao stalnog agenta. Posle toga bi V-Mann dobijao i legitimaciju komande mesta kojom bi se potvrđivalo da se nalazi u službi Wehrmacht-a.

Na rad sa agentima, a posebno na njihovo osposobljavanje i poučavanje, Stiger je polagao veliku važnost. On je sa svakim agentom raspravljao o podnesenom izveštaju, ukazivao na njegove dobre i loše strane i manjkavosti itd. Svakome je agentu na karti tačno obeležio područje rada sa koga je trebalo da dobavlja podatke, pri čemu je ovome bilo ostavljeno da po volji sebi vrbuje informatore i podagente. Za pridobijanje novih obaveštajnih izvora, Stiger je svoje agente posebno obučavao, ali se nije interesovao koja su lica njegovi agenti tako zavrbovali, smatrajući to ličnom stvarju samog agenta.

Sistematski i temeljiti rad doneo je Stiger-u pohvale rukovodioca FAT-a, kapetana Junge-a, a i priznanje Vojne grupe F. Njegovi su izveštaji, koje je dostavljao FAT-u radio-telegrafskim putem ili kurirom, bili opširni i precizni, tako da je kod njegovih pretpostavljenih postojalo mišljenje da Stiger raspolaze vezama i u samim partizanskim redovima.

MK Split vodio je kartoteku protivničkih jedinica, u koju su unošeni svi podaci koje bi njegova agentura prikupljala o pojedinim formacijama NOV i POJ. Isto je tako vodio i kartoteku lica koja bi se pojavljivala u izveštajima i koja bi mogla biti obaveštajno zanimljiva. Sa kapetanom Junge-om održavao je ličnu vezu, pošto bi ovaj dolazio najmanje jednom mesečno u Split, a i Stiger bi povremeno putovao u Mostar. Radio-stanica Meldekopf-a služila se oznakom »Kefir« ili »Siga«, a stanica FAT-a 174, prema nekim podacima, upotrebljavala je u saobraćaju sa Meldekopf-om naziv »Arnim«.

Mada je MK Split bio u vezi sa raznim nemačkim vojnim ustanovama, kao i sa ogranakom Sipo i SD-a u Splitu,

ipak tu nije bilo onakvog oslanjanja na te ustanove kao što je praktikovano kod drugih Meldekopf-a. U na elu su ak i izbegavani dodiri ako nisu bili neophodno potrebni. Kada bi se takva potreba pojavila, pretstavnici Meldekopf-a, Perina i Stiger, dolazili bi u vezu samo sa višim rukovodiocima. To isto je važno i za odnose prema ustanovama NDH i domobranstva, prema kojima su konspirativnost i kamuflaža Meldekopf-a naro ito uvane. Više saradnje je bilo sa ogrankom Abwehr-a III, koji je tako e postojao u Splitu i sa kojim su povremeno izmenjivani podaci.

Od mnogobrojnih agenata MK Split treba pomenuti naro ito: Marka oli a (pseudonim »Crni «), koji je esto obilazio teren, osobito Makarsku, Sinj i Omiš, i u koga je MK sumnjao da radi za »neku drugu obaveštajnu službu« i da je navodno imao vezu sa nekim partizanskim komesarom sa kojim bi se sastajao u blizini Klisa; Doru Eckstein, sopstvenicu splitske filijale fabrike obu e »Astra«, koja je radila sa Perinom, ali istovremeno i sa jednim pripadnikom NOP-a, a septembra 1944 godine je zajedno sa Perinom otišla na oslobo enu teritoriju, gde su oboje lišeni slobode; Franju Holly-ja, ve pomenutog Stiger-ovog saradnika, koji je zajedno sa ljotićevcem Vjekoslavom Raduni em organizovao naoružanu grupu u Kaštelima, a kona no prešao u Beograd, gde je radio za rukovode i FAT 176; Felicija Jur i a, etnika iz Kaštela, koji je davao naro ito izveštaje o Visu, koje je dobijao od svojih agenata na Hvaru; d-ra Antu Kova i a, pseudonim »Šibiškin«, za koga postoji podataka da je po nalogu Vatikana ugra en u etni ki pokret, u kome je održavao veze sa rukovodiocima Vrhovne komande Draže Mihailovi a; Alojza Kržišnika (pseudonim »Kreutzer« ili »Krajcer«), Slovenca, koji je radio na terenu Sinja, Kaštela i Omiša, bavio se crnoberzijan enjem, oslanjao se naro ito na etnike, otkrio za Stiger-a da su u telefonskoj centrali osluškivani razgovori koje je ovaj vodio i, najzad, dobio zadatak da se pomo u nekog svog ro aka »ubaci u glavni štab NOV«; Svetozara Margeti a, turisti kog vodi a, rodom iz Be a, koga je Stiger-u preporu ila nema ka komanda mesta; Marka Mika i a (pseudonim »Milan«), na službi u okružnom sudu u Splitu, koji je bio etni ki oficir za vezu sa nema kim ustanovama i radio me u etnicima za Meldekopf, održavaju i veze i sa Mom ilom ui em; Peru Stoisavljevi a, pravoslavnog svešte-

nika iz Otiši a u sinjskome srezu, bivšeg narodnog poslanika, ina e etni kog »vojvodu« u svome kraju; Mihajla Zaklanovica, knjižara u Splitu (pseudonim »Michel«), ina e etnika, koji je imao sopstvenu mrežu agenata, a važio kao jedan od najboljih Stiger-ovih agenata.

(5) *FAT 172*

Januara 1944 godine formiran je u Banjoj Luci FAT sektora I koji je dobio broj 172. Tada je, posle akcije NOV koja je dovela do prolaznog oslobo enja Banje Luke, onamo stigao štab XV planinskog armiskog korpusa, ije se operativno podru je prostiralo i na Liku i severnu Dalmaciju. Prvobitno je bilo zamišljeno da na toj teritoriji obaveštajno radi preko svojih ogranaka FAT 174. Zbog udaljenosti i nezgodnih komunikacija, kao i zbog operativnih potreba toga podru ja, odlu eno je da se obrazuje novi FAT. To je trebalo u initi preuzimanjem obaveštajne organizacije dotadašnjih Meldekopf-a Ast-a Zagreb u Banjoj Luci i Biha u, a u okviru preformiranja Abwehr-ovih ustanova i stvaranja frontnih organizacija.

U Banju Luku je stigao sa ovim zadatkom poru nik Arnold (pseudonim »Ankopf«), preuzevši dotadašnji Meldekopf Biha , kuda je i sam prešao. Kratko vreme posle toga dotadašnji rukovodilac biha koga Meldekopf-a, Branko Boli , uz sadejstvo ve pominjanog Huske Miljkovi a, zarobljen je od strane partizana. Njegov tuma Ceraj priklju io se novome FAT-u.

Februara 1944 godine FAT je dobio novo poja anje iz Be a, odakle mu je upu en dotadašnji instruktor tamošnje tuma ke ete, d-r Erwin Kreiner. Najzad je, marta 1944 godine, izvršeno preseljenje sedišta FAT-a 172 iz Biha a u Knin, s obzirom i na injenicu da je XV planinski armiski korpus tako e bio preneo svoj štab u to mesto. Me utim, ni u Kninu se FAT nije zadržao, ve je ubrzo premestio svoje sedište u Šibenik, ostavivši u Kninu svoj Meldekopf. Za opštenje sa agenturom formiran je Meldekopf i u Šibeniku, a postepeno su i ostala obaveštajno važna mesta FAT-ovoga podru ja tako e dobila Meldekopf-e, i to: Trogir, Biograd na Moru, Sinj i Zadar. Ima podataka prema kojima su Melde-

kopf-i bili i u Poljani i Benkovcu. Me utim, ti podaci nisu dovoljno pouzdani da bi omogu ili sigurno identifikovanje nema kih ustanova koje su se nalazile u ta dva mesta kao Meldekopf-i FAT-a 172.

FAT se u Šibeniku smestio u privatnu vilu gde je instalirao i svoju radio-stanicu, koja je nosila oznaku »Kuno«. Tim imenom je poru nik Arnold potpisivao i svoje izveštaje.

Teritorijalna nadležnost FAT-a 172 prostirala se na severnu Dalmaciju i Hrvatsko Primorje, kao i na deo Like. FAT je održavao tesnu vezu sa Ic-odeljenjima XV planinskog armiskog korpusa i divizija koje su operisale na njegovom području, a isto tako i sa štabovima njima podre enih jedinica, ukoliko bi u ovima bilo oficira zaduženih za rad po trupnoj obaveštajnoj službi (Ic).

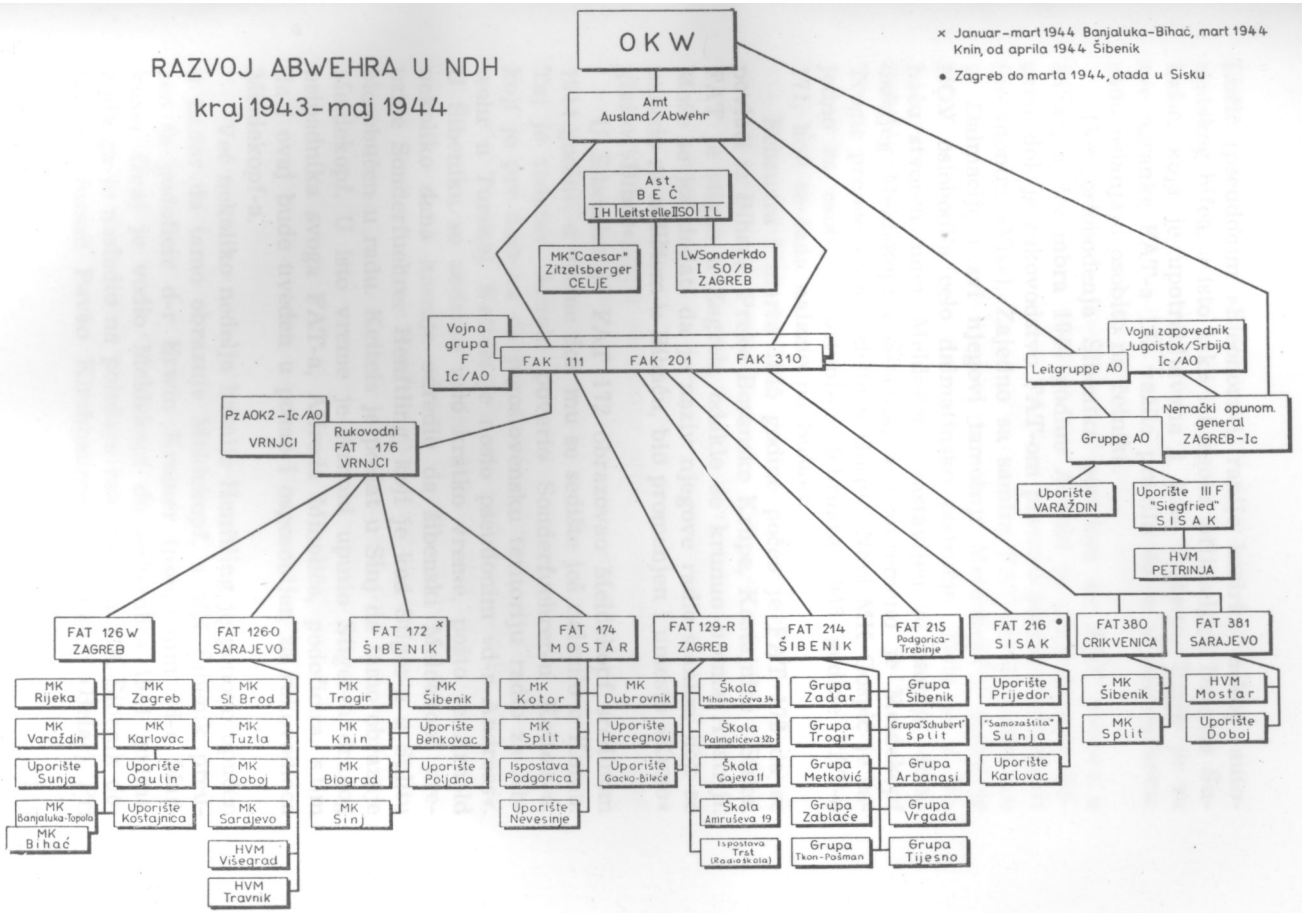
Delatnost FAT-a je bila naro ito usmerena na obaveštajnu obradu NOP-a i na prikupljanje podataka o NOV i POJ. Isto tako je on bio zadužen i obaveštajnim obezbe ivanjem obalskoga pojasa od eventualne savezni ke desantne operacije. U vezi s tim je FAT posmatrao i delatnost ustaškog pukovnika Servazzi-ja, za koga je Arnold sumnjao da priprema veze sa Britancima kako bi se u datom trenutku pridružio njima. U tome smislu je Arnold-a, uostalom, obaveštavao ustaški logornik u Šibeniku, koga su kasnije ustaše uhapsile i sprovele u Zagreb.

Pošto Meldekopf-i FAT-a 172 nisu raspolagali svojim radio-stanicama, to su izveštaje slali putem kurira ili posredstvom veza Ortskommandantura u ijim bi se mestima nalazili. Sem toga su se Meldekopf-i služili i radio-stanicama operativnih Wehrmacht-ovih jedinica i teleprinterima viših štabova.

Rad FAT-a 172 na prikupljanju obaveštenja obavljao se uglavnom u Meldekopf-ima. Sam centar FAT-a bio je središnji punkt u koji su se slivali izveštaji ogranaka; on je te izveštaje obra ivao i zatim ih upu ivao pretpostavljenoj ustanovi (rukovode em FAT-u 176, FAK-u 111 odnosno Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, kasnije Vojne grupe E). Otuda je i FAT-ov centar imao vrlo malo posla sa agenturom, sa kojom su radili Meldekopf-i, dok je on držao svega nekoliko agenata na vezi. Arnold je bio naro ito pristalica agenturnog rada preko žena. Za njega je bila vezana Zagorka

RAZVOJ ABWEHRA U NDH kraj 1943-maj 1944

x Januar-mart 1944 Banjaluka-Bihac, mart 1944 Knin, od aprila 1944 Šibenik
 • Zagreb do marta 1944, otada u Sisku

Lu i (pseudonim »Eleonora«), ranije kasirka nekog automatskog bifea, a isto tako i njegova prijateljica Dragica Šubaši, koja je upotrebljavana i kao V-Mann. Ina e je za sve ogranke FAT-a 172 važno pravilo da se u agentumome radu oslanjaju osobito na etnike.

Uo i oslobodila Šibenika povukao se FAT ponovo u Biha, a decembra 1944 godine Arnold je premešten u Zagreb, dok je rukovodstvo FAT-om preuzeo potporučnik Kraft (pseudonim »Vis«), Zajedno sa samim FAT-om povu eni su iz Dalmacije i svi njegovi tamošnji Meldekopf-i, pošto je NOV oslobodila celo dalmatinsko područje. Tada je u Biha u stvoren novi Meldekopf, sastavljen od osoblja dotadašnjeg Meldekopf-a Šibenik, a istovremeno je Meldekopf Trogir preneo svoje sedište u Gospi. Novi MK Gospi je zajedno sa osobljem ustupljen februara 1945 godine FAT-u 171, koji se tada nalazio na Sušaku.

Februara i marta 1945 godine po eo je FAT 172 da se povla i iz Biha a. Preko Bosanske Krupe, Kostajnice i Siska, FAT je stigao u Zagreb, odakle se krunuo prema Austriji. Može se još dodati da je naziv njegove radio-stanice, dok se nalazio sa sedištem u Biha u, bio promenjen i umesto »Kuno« glasilo »Biber«.

U Šibeniku je FAT 172 obrazovao Meldekopf sredinom 1944 godine, u vreme dok mu se sedište još nalazilo u Kninu. Taj je zadatak Arnold poverio Sonderfuehrer-u Kettels-u, koji je pre dolaska na jugoslovensku teritoriju radio za Abwehr u Turskoj. Kettels je nosio pseudonim »d-r Andreas«. U Šibeniku se zadržao vrlo kratko vreme, pošto je Arnold nekoliko dana kasnije odredio da šibenski Meldekopf preuzme Sonderfuehrer Henftling, koji je kod Stiger-a u Splitu bio obu en u radu. Kettels je poslat u Sinj da tamo obrazuje Meldekopf. U isto vreme je Arnold uputio Stiger-u drugog pripadnika svoga FAT-a, Alfreda Miholi a, podoficira, s tim da i ovaj bude uveden u posao i osposobljen za rukovodioca Meldekopf-a.

Ve nekoliko nedelja kasnije Henftling je ponovo upu en u Zadar da tamo obrazuje Meldekopf, a MK Šibenik preuzeo je podoficir d-r Erwin Kreiner (pseudonim »d-r Markus«), Ovaj je vodio Meldekopf do septembra 1944 godine, kada ga je nasledio na položaju rukovodioca MK Šibenik dotadašnji tuma Pavao Kirchbaumer (pseudonim »Bela«), Pri

svome odlasku iz Šibenika Kreiner je poneo ve i deo arhive Meldekopf-a. On je bio ina e rodod iz Banata, u civilnom zanimanju pravnik, a jugoslovenski rezervni potporu nik. Po raspadu stare Jugoslavije stupio je u službu nema kog poslanstva u Zagrebu i dobio nema ko državljanstvo. Njegov brat je za sve vreme okupacije bio inovnik toga poslanstva, dodeljen njegovom privrednom odeljenju.

Dok se Henftling za vreme svoga službovanja na položaju rukovodioca Meldekopf-a Šibenik oslanjao gotovo isključivo na etnike, održavaju i naro ito dobre veze sa sveštenikom Stevom Prostranom, ina e etni kim rukovodiocem, dotle je d-r Kreiner negovao osobito društvenu špijunažu. Vrlo se mnogo kretao u mesnim gra anskim krugovima, a naro ito dobre su bile i njegove veze sa šefom mesne policije NDH, sekretarom katoli kog biskupa i mesnim ustaškim logornikom. Agenturu je Kreiner li no držao na vezi. U Šibeniku je imao upo etku oko deset agenata, ali se taj broj postepeno pove avao'. Osim toga je imao i terenske agente, koje je delimi no upotrebljavao za prelaženje na oslobo enu teritoriju. Ipak, opšti uspeh Kreiner-ove obaveštajne delatnosti prema NOV nije bio naro ito velik, pošto se oslanjao uglavnom na etnike, a nije uspeo da stvori i mimo njih dobre obaveštajne veze na oslobo enoj teritoriji.

Kirchbaumer, Kreiner-ov naslednik na položaju rukovodioca MK Šibenik, bio je rodod iz Slovenije i postao je nema ki državljanin priklju enjem Štajerske Reich-u. On je vodio MK Šibenik sve do povla enja, pa je zatim dodeljen novoformiranom MK Gospi , gde je ostao do kraja rata. Kada je osoblje MK Šibenik stiglo u Biha , Kreiner je ponovo preuzeo rukovo enje novim Meldekopf-om koji je sa tim osobljem tamo bio formiran. Tom prilikom je promenio svoj pseudonim u »Kiš«.

Sedište Meldekopf-a Šibenik bilo je odvojeno od sedišta samoga FAT-a, ali je Kreiner držao jedan deo svoje arhive pri FAT-u.

U pogledu agenture MK Šibenik treba pomenuti i tamošnju grupu ljoti evaca, iz koje je proizašao jedan od važnijih Meldekopf-ovih agenata, Egor Konti (pseudonim »Kralj«), ina e student prava. Njega su priveli radu za Meldekopf ve pomenuti sveštenik Prostran i Roko Kaleb, glavna li nost me u šibenskim »zborašima«. Konti je naro-

ito davao podatke o formacijama NOV i o partizanima koji su djelovali u šibenskom kraju, a imao je i svoje agente koji su mu pružali informacije, delom i o partizanskim pokretima na obali i o vezama sa Visom. Od ostalih agenata treba pomenuti penzionisanog kapetana korvete Gunzelja, zatim komandanta mornarice NDH u Šibeniku i oficira za vezu sa nema kom mornaricom, kapetana korvete Starova, etni - kog kapetana Nikolu Kitarevi a i Jozu Šprljana, predsednika opštine iz Vodica.

U Trogiru je FAT 172 obrazovao svoj Meldekopf krajem aprila ili po etkom maja 1944 godine. Za šefa novog Meldekopf-a postavljen je podoficir Erwin Neubauer (pseudonim »Novak«), rodom iz Bosne, a poreklom Austrijanac. Pre nego što je dodeljen FAT-u 172, Neubauer je bio tuma u štabu 373 (hrv.) divizije. Kao pomo nik mu je dodeljen šofer Oberschmidt.

Neubauer se više zadržavao u Splitu nego u Trogiru, jer je tu imao više mogu nosti da prikuplja informacije. Zadatak Meldekopf-a je bio da obaveštajno radi prvenstveno prema dalmatinskim ostrvima, naro ito prema Visu. Neubauer je održavao stalnu vezu sa predsednikom trogirske opštine. Najvažniji pripadnik njegove agenture bio je Josip udina, bivši finans, koji je držao na vezi nekoliko agenata, a obaveštajno je radilo za njega više lica iz mesnih krugova u kojima se kretao. Za kratko vreme dodelio mu je šef FAT-a 172 agenta Zagorku Lu i . Pred oslobo enje Trogira, Meldekopf je preba en u Gospi , u isto doba kada je FAT 172 prešao iz Šibenika u Biha . Neubauer-a je pratila na povla enju njegova prijateljica Branka Koš ina.

U Kninu je formiran Meldekopf krajem aprila i po etkom maja 1944 godine, a posle odlaska FAT-a 172 iz toga mesta u Šibenik. MK Knin poveren je rukovodstvu podoficira Gerhard-a Holdt-Kozlovskog. Kao pomo ni organ dodeljen mu je Richard Scheible, a sem njega je imao još svega jednu kancelarisku snagu.

MK Knin, bio je povezan sa štabom XV planinskog armiskog korpusa, radi ega je, ustvari, i bio obrazovan. Zadatak mu je bio da prikuplja obaveštenja o položajima i pokretima jedinica NOV i POJ. Istovremeno je, po nalogu Ic-odeljenja armiskog korpusa, vršio i obaveštajni nadzor nad etni kim formacijama koje su na toj teritoriji sara ivale sa Wehr-

macht-om. Veza sa oficirom u Ic-odeljenju korpusa, poru ni-
kom Walter-om Voigt-om, bila je toliko intimna da je od
ovoga primao i neposredne zadatke i zapovesti i podnosio
mu izveštaje. To je obavljano esto usmeno, jer se prema
nare enju armiskog korpusa trebalo kloniti pismenog sa-
bra aja.

Kao što je poznato iz ranijih prikaza, Ic-oficir XV pla-
ninskog armiskog korpusa izgradio je na podru ju svojih ope-
racija i sopstvene stalne obaveštajne centre. Tako je u sa-
mome Kninu postojalo uporište kojim je rukovodio podoficir
Pointner. Ic-oficir korpusa, kapetan Teifer, imao je, prema
tome, na raspolaganju razgranati obaveštajni aparat, koji mu
je bio podre en delom neposredno, a delom preko Ic-odelje-
nja divizija iz sastava korpusa. Ipak je i Meldekopf FAT-a
172 predstavljao za operativnu truppu izvor obaveštenja kojim
se ova redovno služila.

MK Knin imao je na raspolaganju za obaveštajne ciljeve
mese no oko 100 000 kuna, a isto tako i izvesnu koli inu ži-
votnih namirnica, soli, cigareta, alkoholnih pi a itd., što je
sve služilo za nagra ivanje agenata. Agentura je Holdt-u
podnosila svoje izveštaje usmeno, a ako ih je on dostavljao
odeljenju Ic korpusa pismeno, ne bi zadržavao njihove kopije,
— tako da mu je arhiva bila prakti ki svedena na minimum.
Holdt-ovi izveštaji upore ivani su u Ic-odeljenju korpusa sa
informacijama koje su pristizale preko Ic-službe. Ako bi se
pojaviio nesklad, Holdt je dobijao nalog da dati podatak još
jednom proveri. Posle odlaska štaba XV planinskog armiskog
korpusa iz Knina, Meldekopf mu je dostavljao vesti putem
radio-stanice.

U svome radu sa agenturom Holdt se pridržavao na ela
da sara uje sa što manje agenata, ali dobro izabranih, a ne
sa širokom agenturom slabijeg kvaliteta. Time je želeo da po-
stigne da što manji broj lica bude upu en u njegove prave
zadatke. Ovo je ograni enje, s druge strane, kompenzirao, ti-
me što je nastojao da stekne što ve i broj li nih poznanika i
prijatelja, kamufliraju i se pred njima time što je prodavao
ili menjao životne namirnice prikazuju i se crnoberzijancem.
Time je prikrivao i poreklo iznosa kojima je raspolagao i koji
su omogu avali aš avanje njegovih raznih li nih veza.

Od njegovih agenata treba pomenuti: Branka Krvavicu,
koji je podnosio opširne izveštaje o položajima, brojnom sta-

nju, sastavu i pokretima 9, 19 i 20 divizije NOV; Emanuela Guberinu, domobranskog potporučnika, koji je tako e davao podatke o jedinicama NOV i POJ, ali je kasnije bio uhapšen pod sumnjom da radi za NOP; Tihomira Trikića, koji je održavao izvesne veze sa nekim pripadnicima NOV. Izvestan broj agenata pripadao je etničkim grupama.

U Biogradu na Moru Meldekopf je, kako izgleda, delovao svega nekoliko dana, maja 1944. godine. Polovinom toga meseca bio je upućen onamo Alfred Miholić, koji je prethodno izvršio obuku za rukovodioca Meldekopf-a kod Werner-a Stigger-a u Splitu. Sa njim je u Biograd upućen Sonderführer Triller, rodom iz Celja, a tako e i agentkinja Emilija Gregurović, koja su dva brata bila u partizanima. Dok su se Miholić i Triller smestili u jednome stanu, dotle je Gregurovićeva stanovala zasebno i sastajala se sa Miholićem krišom. Pošto je u samom Biogradu bilo tada vrlo malo civilnog stanovništva, a sem toga grad nije imao dodira sa okolinom, Miholić se uputio u selo Filip Jakov da tamo prikupi obaveštenja o partizanima. Međutim, tom prilikom je zarobljen i otpremljen na Vis. Time je delatnost Meldekopf-a bila uglavnom završena.

Meldekopf Sinj formiran je krajem marta 1944. godine, kada je onamo upućen podoficir Kettels, prvobitno određen za rukovodioca MK Šibenik. Za vreme svoje delatnosti u Sinju Kettels je upotrebljavao pseudonim »d-r Andreas«. O delatnosti MK Sinj nisu sačuvani bliži podaci.

U Zadru je trebalo obrazovati Meldekopf, po nalogu rukovodioca FAT-a 172, polovinom marta 1944. godine. U tu svrhu je onamo upućen Sonderführer Henftling. Ovaj je otišao u Zadar, ali se odatle vratio u Šibenik pošto je grad bio gotovo sasvim razrušen. Izgleda da za to vreme Henftling nije u Zadru preduzimao nikakve akcije, tako da taj Meldekopf nije, ustvari, ni poeo da dejstvuje. Kasnije je u njega još jedan pokušaj da se u Zadru instalira ogranak FAT-a 172, pošto je Henftling ponovo upućen onamo.

Meldekopf Gospić je, kao što je već pomenuto, obrazovan krajem 1944. ili početkom 1945. godine, kada su ogranci FAT-a 172 povučeni iz Dalmacije. Erwin-u Neubauer-u, rukovodiocu MK Gospić, dodeljen je raniji pripadnik i rukovodilac MK Šibenik, Pavao Kirchbaumer, u svojstvu zamenika i tumača. Pored njih su Meldekopf-u pripadali još radio-

telegrafista, šofer i Neubauer-ova prijateljica Branka Konšina.

MK Gospi radio je u naslonu na tamošnju Wehrmacht-ovu komandu mesta i na Ic-službu jednog pešadiskog puka koji se nalazio u tome mestu. Neubauer je, pored dužnosti rukovodioca Meldekopf-a, vršio i ulogu tuma a nema kog oficira za vezu pri domobranskoj diviziji u Gospi u. Isto tako je i Kirchbaumer upotrebljavan kao tuma pri operativnoj trupi ili komandanturi. Ina e je MK Gospi imao svoju radio-stanicu kojom je održavao vezu sa Zagrebom.

U tom je periodu Gospi bio esto izložen vazдушnim napadima, zbog ega se stanovništvo bilo sklonilo po okolnim selima. Ovakva je situacija uveliko otežala stvaranje obaveštajne mreže. Celi se rad MK Gospi praktiki oslanjao na izveštaje koje mu je davao ustaški poru nik Janji , obaveštajni oficir domobranske divizije.

Krajem februara 1945 godine MK Gospi je izdvojen iz FAT-a 172 i dodeljen FAT-u 171, ije je sedište bilo na Sušaku. Prilikom napada NOV na Gospi , po etkom aprila 1945 godine, osoblje Meldekopf-a je napustilo grad i probilo se peške preko Senja i Crikvenice do Rijeke, gde se priklju ilo u daljem povla enju FAT-u kome je bilo podre eno.

(6) FAT 170

Sa povla enjem nema kih jedinica iz Gr ke stigli su, kao što je ve pomenuto, na teritoriju NDH FAT-ovi koji su dotle dejstvovali na podru jima sa kojih je Wehrmacht bio potisnut. Samim tim je i šema frontnih ogranaka Abwehr-a u NDH pretrpela znatne izmene. Novi FAT-ovi, pridošli sa drugih teritorija, otpo eli bi na podru ju NDH da obrazuju svoje Meldekopf-e i da stvaraju agenturu. Pored ustanova koje su od ranije obaveštajno obra ivale teritoriju Hrvatske, Bosne i Hercegovine, pridolazi postepeno sve više i više novih, tako da se esto — pogotovu u pogledu njihovih isturenih ogranaka, Meldekopf-a, uporišta itd. — stvara sasvim zamršena slika koju je vrlo teško, a ponekad gotovo nemogu e u potpunosti razjasniti. FAT-ovi koji su dolazili iz Gr ke nastavili su da dejstvuju za one operativne komande Wehrmacht-a sa kojima su ve na svome ranijem podru ju

stajale u vezi. No i ove komande (armiski korpusi, divizije) nisu na području NDH zauzimale stalne položaje, već su bile u pokretu, povlače i se postepeno, pri čemu se i slika komandnih veza i podređivanja pojedinih jedinica pod više štabove stalno menjala.

Izvestan deo ovih FAT-ova nije, kako izgleda, vršio nikakvu već u delatnost. Pogotovu zbog potpunog nepoznavanja terena na kome se našao, kao i jezika koji se na tome terenu govorio, ti FAT-ovi nisu radili više nego koliko je bilo neophodno potrebno da bi nekako opravdali svoje postojanje. Već je bila nastupila i psihoza opšteg raspadanja, u kojoj se već ina pripadnika raznih Abwehr-ovih ustanova trudila da nekako sačuva glavu u toku poslednjih meseci rata, za koji su svi znali da je praktički već pretvoren u totalni poraz. Ipak, i među novopridošlim FAT-ovima bilo je izuzetaka. To važi naročito za one što su bili pridruženi operativnim jedinicama Wehrmacht-a koje su na frontovima vodile operacije prema JA i bile potiskivane sve više u pravcu severozapada.

Jedan od FAT-ova koji su razvili izvesnu delatnost jeste i FAT 170, koji se do nemačkog povlačenja nalazio u Grčkoj, a prebacio je krajem decembra 1944 godine ili početkom januara 1945 godine avionom u pravcu nemačkog povlačenja. On je smenio u Mostaru FAT 174, koji je, u isto vreme, po eo svoje povlačenje iz toga mesta.

FAT 170 se ni sam u Mostaru nije zadržao, već je pratio otstupanje Wehrmacht-a u pravcu Sarajevo—Doboj—Slavonski Brod, na područje severno od Save.

Februara 1945 godine Vojna grupa E dobila je naređenje rukovodnog štaba Wehrmacht-a da pripremi operaciju rasterećenja na Dravi, od koje se operativno Wehrmacht-ovo rukovodstvo nadalo da će u izvesnoj meri zadržati napredovanje JA. Radi sprovođenja te operacije koncentrisane su na području Valpovo—Donji Miholjac—Podravska Slatina—Našice jedinice XCI armiskog korpusa. U taj prostor je, radi obaveštajne saradnje u okviru predviđenih operacija, prebačeno i FAT 170, koji se smestio u Našicama. FAT je izgradio svoje Meldekopfe u Valpovu, Donjem Miholjcu, Podravskoj Slatini i samim Našicama, povezujući se sa Ič-službom operativnih Wehrmacht-ovih jedinica na tome sektoru.

Na elu FAT-a bio je kapetan Andreas. Meldekopf Donji Miholjac, o kome su jedino sa uvani izvesni podaci, stajao je pod rukovodstvom poru nika ili kapetana Kleibel-a. Zadatak mu je bio da obaveštajne sara uje sa pripremom nasilnog forsiranja Drave i da zbog toga prikuplja podatke o protivnicima na levoj obali reke.

Prema nekim izvorima, FAT je sa svojim Meldekopf-ima dobro ispunio zadatak i njegova je delatnost povoljno ocenjivana. Sa neuspehom operacije na Dravi, i FAT 170 je povu en preko Nove Gradiške u Zagreb, a odatle ka austriskoj granici.

FAT je bio podre en Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E, a neposredno FAK-u 124, formiranom u Novoj Gradišci.

(7) FAT 171

I FAT 171 se pojavio na teritoriji NDH krajem decembra 1944 ili po etkom 1945 godine. Smešten je na Rijeci—Sušaku i preuzeo je tamo dužnost od FAT-a 126 West, koji je na Rijeci dotle držao svoj Meldekopf pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a Alfred-a Kunze-a.

Na elu FAT-a 171, koji je na sektoru Rijeka—Sušak formirao dva svoja Meldekopf-a, preuzevši i deo osoblja dotadšnjeg MK FAT-a 126 West, nalazio se oficir Wehrmacht-a Dortrechter, iji in nije poznat. Isto su tako i podaci o ostalom osoblju FAT-a vrlo oskudni.

Teritorijalna nadležnost FAT-a 171 prostirala se na Hrvatsko Primorje, Gorski Kotar do Like i na ostrva u Kvarnerskom zalivu.

Meldekopf Rijeka—Sušak, koji je ovaj FAT ustrojio, bio je kamufliran u privatnom stanu na kome je istaknuto ime »d-r Prosperi«. Šef Meldekopf-a bio je Kobi, raniji saradnik Meldekopf-a FAT-a 126 West. Kao Haupt-V-Mann dodeljen mu je Grk Papadojanis, koji je iz Gr ke doveo i dva svoja agenta.

Meldekopf FAT-a 171 održavao je vezu sa ogrankom Sipo i SD-a i sa drugim nema kim ustanovama na podru ju Rijeke i Sušaka. O njegovom radu je sa uvano malo podataka. Što se ti e njegove agenture, zna se jedino da je, pored Papadojanis-a i dvojice njegovih agenata, bilo vrbovano još nekoliko

lica. Svakako je iskorišćavana agentura koju je ostavio Meldekopf FAT-a 126 Wnst prilikom predaje nadležnosti za to područje Meldekopf-u FAT-a 171.

Krajem marta pojavljuje se na Rijeci Sonderfuehrer Fritz Molt (»d-r Moll«), koji je došao na mesto Papadojanis-a. Najzad se FAT 171, uo i nema kog sloma, povukao u Trst i odatle u pravcu Slovenije.

Poznato je da je FAT 171 imao svoje Meldekopf-e na Krku, u Vinodolu i Senju, ali o ovim njegovim ograncima nema nikakvih bližih podataka. Isto je tako navodno imao svoj Meldekopf i u Delnicama, gde se pominje kao rukovodilac neki Bransch, a zna se i za sedmoricu njegovih agenata. Me utim, postoji mogućnost da je taj Meldekopf pripadao nekom drugom FAT-u, zato što je kraj oko Delnica u vreme kada se FAT 171 nalazio na Rijeci već bio oslobođen. Kao što je već navedeno ovaj FAT je preuzeo MK Gospi od FAT-a 172.

(8) FAT 124

Među FAT-ove koji su se povukli iz Grčke sa Vojnom grupom E spada i FAT 124, koji je do avgusta 1944 godine bio u Solunu, a odatle prešao u Larisu. Preseljenje FAT-a izvršeno je po naređenju na čelnika štaba Vojne grupe, generala Schmidt-Richberg-a, pošto se FAT u Solunu bio kompromitovao.

Krajem oktobra počeo se FAT 124 da povlači preko Skoplja na Kraljevo i zatim u Sarajevo. Odatle je prešao u Novu Gradišku, gde je stigao decembra 1944 godine. Iz svoga sedišta u Novoj Gradišci organizovao je na tome sektoru obavestajnu delatnost, isturivši Meldekopf-e u većem broju. Pred kraj aprila 1945 godine FAT je krenuo prema Sloveniji i tamo je njegovo osoblje po etkom maja zarobljeno.

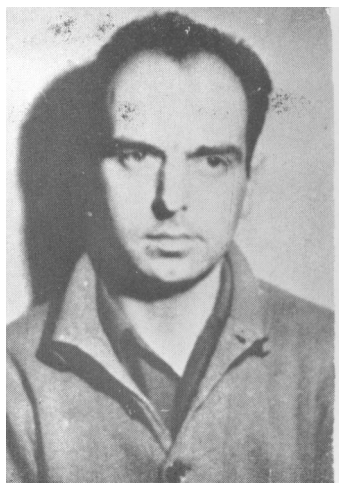
Na čelu FAT-a je, za vreme dok je on delovao u Novoj Gradišci, stajao poručnik Rolf Froehlich. Imao je, uključujući i sve Meldekopf-e, osoblje od oko 35 podoficira i vojnika. FAT je bio podređen Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E, a posle formiranja FAK-a 124 podređen je njemu. Svoje izveštaje FAT je upućivao kako Leitstelle — najpre neposredno, a zatim preko FAK-a —, tako i Ic-službi armijskih

korpusa i borbenih grupa koje su se nalazile na području njegove delatnosti. Ove bi trupne obavestajne službe dobijale FAT-ove izveštaje u izvodu, ukoliko je u njima bilo podataka korisnih za njihovo operativno planiranje, odnosno za izradu pregleda o neprijateljskom položaju. FAT je vršio i izmenu obavestjenja sa drugim FAT-ovima ukoliko su se ova ticala područja njihove nadležnosti. Raspolagao je radio-stanicom, koja se služila nazivom »Schakal«.

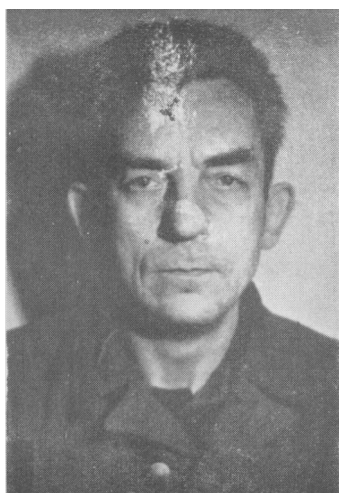
Radi održavanja konspiracije, FAT 124 je u opštenju sa drugim ustanovama Wehrmacht-a, ili sa ustanovama vojnog i civilnog aparata NDH upotrebljavao naziv »Einheit Froehlich« (jedinica Froehlich). Jedino je u saobraćaju sa neposredno pretpostavljenim ustanovama upotrebljavao¹ svoj pravi naziv. Meldekopf-i su se prikazivali, ukoliko su imali svoje radio-stanice, kao ogranci službe veze. U svome opštenju sa ustanovama Wehrmacht-a nisu upotrebljavali nikakve kamuflažne nazive. Postojali su u ovim mestima: Nova Gradiška, Slavonska Požega, Bjelovar, Nova Kapela Batrina, Okučani, Slavonski Brod, Bosanska Gradiška i Popova a. Meldekopf u Bosanskoj Gradišci imao je svoje uporište u Banjoj Luci. Prema nekim podacima funkcionisao je navodno i u Kutini jedan Mledekopf vrlo kratko vreme krajem aprila i po etkom maja 1945 godine.

I FAT 124 i njemu podređeni Meldekopf-i održavali su vezu sa operativnim jedinicama, i to kako nema kim, tako i domobranskim. Tako je preko svoga Meldekopf-a u Bosanskoj Gradišci FAT sarađivao sa domobranskom divizijom kojom je komandovao general domobranstva NDH Metikoš. Tu je vezu održavao Sonderfuehrer Treber von Trebersburg, koji se nalazio u Banjoj Luci, sedištu te divizije. Saradnja je održavana preko nemačkog oficira za vezu, dodeljenog divizionskom štabu. Na isti način je Meidekopf Bosanska Gradiška sarađivao i sa jednom domobranskom brigadom koja se nalazila na tome sektoru. S druge strane je FAT stajao u vezi i sa ogrankom Sipo i SD-a u Novoj Gradišci, od koga je primao izveštaje o delovanju protivničkog vazduhoplovstva i o partizanskim jedinicama i njihovim položajima.

Glavno informaciono vrelo FAT-a bili su njegovi Meldekopf-i, od kojih je po svome radu bio najbolji onaj u Slavonskom Brodu. Meldekopf-i su imali zadatak da izgrade u području svoga delovanja što brojniju agenturu, koja je pla-

ABWEHR-ov CENTAR, U NOVOJ GRADIŠCI I

Pri povla enju iz Gr ke stiga-
gao je u NDH Abwehr-ov FAT
124, ustrojivši svoj centar u No-
voj Gradišci. On je isturio svoje
Meldekopf-e u mnoga mesta toga podru ja. U Oku anitaa je Meldekopf
vodio Hans Krechlok (levo); u Novoj Kapeli-Batrini Meldekopf-om je
upravljao Heinrich Wendt (u sredini); u samoj Novoj Gradišci je sa
agenturom najviše radio FAK-ov tuma Anton Kalitowitsch (desno)

ana u novcu i raznim artiklima. Raspolagali su mese nim budžetom prose no od 100 000 do 200 000 kuna za pla anje agenture, a isto tako i izvesnim koli inama soli, cigareta, alkoholnih pi a ii dr. Meldekopf Slavonski Brod, kao najvažniji, imao je na raspolaganju znatno ve e iznose.

Mada je u Novoj Gradišci bilo i sedište samoga FAT-a, ipak je tu izgra en i posebni Meldekopf sa podoficirom Dolhopf-om na elu. Meldekopf je raspolagao* osobljem od pet podoficira i vojnika. Agentura mu je bila mala, a najviše je sa njom radio tuma Meldekopf-a, kaplar Kalitowitsch, koji je vršio i ve inu vrbovanja.

Po etkom marta je Meldekopf iz Nove Gradiške preba en u Slavonsku Požegu, pošto su nema ke jedinice ponovo zauzele to mesto. Zadatak Meldekopf-a je tada bio da cbaveštajno obra uje požešku kotlinu. Meldekopf je dobio radiostanicu, a u Požegu je prešla i najve im delom njegova agentura iz Gradiške, pošto je ona ve inom bila sastavljena od lica koja su pred napredovanjem JA pobešla iz Požege.

U aprilu 1945 godine Meldekopf se iz Požege povukao u Bjelovar, gde je radio još kratko vreme, i zavrbovao ak i neke nove agente. O ozbiljnijem radu u tim danima, ustvari, nije više moglo biti govora.

U Novoj Kapeli—Batrini obrazovan je Meldekopf krajem decembra 1944 godine. Na elu mu je bio podoficir Guenther-Heinz Barthelt. Osoblje Meldekopf-a obuhvatalo je šest podoficira i vojnika. Barthelt-a, kao rukovodioca Meldekopf-a, smenio je februara 1945 godine podoficir Heinz Wendt.

Od agenata Meldekopf-a najrevnosniji je bio Ante Kova i , seoski trgovac iz toga kraja, koji je radio pod pseudonimom »Polar«. Kova i je imao mnoge veze u okolnim selima i obilazio ih pod vidom trgova kih poslova odnosno crnoberzijan enja. Tom prilikom je prikupljao izveštaje koje bi davao Meldekopf-u.

MK Nova Kapela-Batrina povukao se oko 20 aprila preko Kutine u Zagreb, gde se pridružio glavnini svoga FAT-a.

U Oku anima je Meldekopf tako e obrazovan krajem decembra 1944 godine, ostavši tamo oko mesec dana. Rukovodilac mu je bio podoficir Hans Krechlok, kome su bila dodeljena dva saradnika. Za vreme svog jednomese nog rada u Oku anima, Meldekopf je zavrbovao dvojicu ili trojicu

agenata, koji su donosili obaveštenja o kretanju jedinica NOV i POJ.

FAT 124 preuzeo je krajem februara 1945 godine konačno i Meldekopf u Slavonskom Brodu, koji je dotle bio podređen FAT-u 126 Ost. Na čelo Meldekopf-a sada je došao podoficir Krechlok, dotle rukovodilac MK Okuani.

Od ranijeg osoblja Meldekopf-a FAT-a 126 Ost preuzeo je Krechlok radiotelegrafistu Springfield-a i glavnog agenta Sulke-a. Sem ove dvojice, MK Slavonski Brod je u tome razdoblju imao još jednog pisara i nekog Sonderfuehrer-a koji je vršio dužnost tumača.

MK FAT-a 124 preuzeo je u Slavonskom Brodu i celokupnu agentsku mrežu MK FAT-a 126 Ost. Predaja agenture izvršena je sa svim formalnostima, uz ponovno obvezivanje agenata.

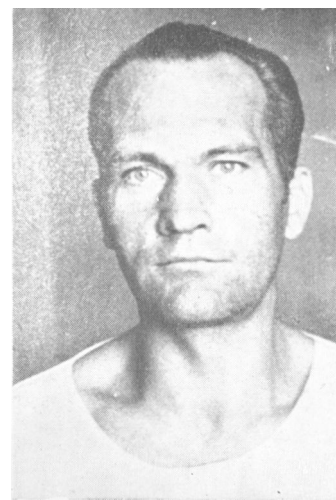
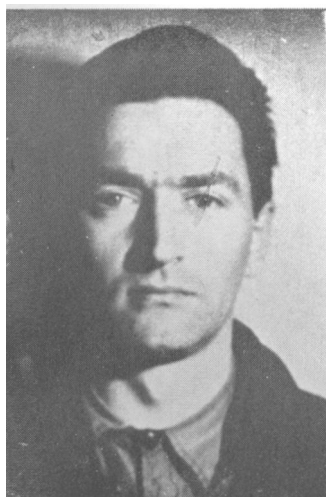
MK Slavonski Brod ostao je u mestu svoje delatnosti do druge polovine aprila. Tada se povukao u Novu Gradišku. Sa zaostalim agentima održavana je izvesno vreme veza preko Viktor-a Sulke-a. Ubrzo se, međutim, Krechlok sa svojim osobljem prebacio iz Gradiške u Ivani grad, a zatim u Zagreb. Povukao je sa sobom i svoju agenturu, a sa svakom pripadniku u Zagrebu, pred razilazak, isplatio po 500 000 kuna.

U Bosanskoj Gradišci je FAT 124 preuzeo februara 1945 godine Meldekopf koji je dotle pripadao nekom drugom FAT-u u povlačenju. MK Bosanska Gradiška radio je do 22 aprila 1945 godine, obuhvatajući i svoju delatnost u teritoriju Banje Luke. U Banju Luku je isturio svoje uporište. Raspolagao je radio-stanicom, a sa FAT-om i sa uporištem u Banjoj Luci održavao je vezu i putem kurira i telefona.

Rukovodilac MK Bosanska Gradiška bio je najpre narednik Kuhlmann, zatim podoficir Lauterbach i, najzad, podoficir Schenkewitz. Uporištem u Banjoj Luci rukovodio je podoficir Treber von Trebersburg, koji je, ustvari, bio prvenstveno organ za vezu prema tamošnjoj domobranskoj diviziji. Meldekopf je povučen u drugoj polovini aprila 1945 godine.

U Popovu je delovao jedan Meldekopf FAT-a 124 svega desetak dana, od kraja aprila do početka maja 1945 godine. Na čelu mu je bio podoficir Kuhlmann, dotadašnji rukovodilac MK Bosanska Gradiška.

ABWEHR-ov CENTAR U NOVOJ GRADIŠCI II

U Bosanskoj Gradišci obrazovao je FAT 124 svoj Meldekopf, kojim je upravljao Kurt Leuterbach (levo), a zatim Hans Schenkewitz (u sredini). Januara 1945 godine obrazovan je u Novoj Gradišci i FAK, koji je imao da bude rukovodni centar za sve Abwehr-ove FAT-ove sektora I na teritoriji NDH. U FAK-u je radio, kao pomoćni oficir, poručnik Fritz Reichert (desno)

Januara 1945 godine naredio je rukovodilac Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, potpukovnik Sensburg, da se u Novoj Gradišci, gde se 20 januara 1945 smestio štab Vojne grupe E, obrazuje FAK sa brojem 124, kao pretpostavljena ustanova FAT-ovima sektora I na teritoriji NDH. Za rukovodioca je odre en major Schoeller, koji se u tome trenutku nalazio u Sarajevu. Zbog zavejanih puteva, Schoeller je stigao u Novu Gradišku tek po etkom februara i tada je po eo da formira svoje ustanove.

Razlog za obrazovanje FAK-a bio je taj što je Leitstelle I bila vezana sa svojim sedištem za sedište štaba Vojne grupe, a operacije su zahtevale bliži i stalni dodir sa trupom na terenu i koordinaciju delatnosti FAT-ova u što gipkijem obliku. U me uvremenu je Vojna grupa E preuzela podru je NDH od Vojne grupe F, a istovremeno su pod njenu nadležnost prešli i centri Abwehr-a pri Ic/AO te grupe. Pošto je bilo nameravano da se štab Vojne grupe E povu e najpre severno od Celja, a zatim u Korušku, to je trebalo da na samom operativnom podru ju ostane, kao centralna rukovodna ustanova frontnih Abwehr-ovih organizacija, novoformirani FAK 124, koji je imao da pretstavlja sponu izme u Leitstelle I i FAT-ova raspore enih po operativnom podru ju. Brzina kojom su se nema ke jedinice povla ile pod pritiskom JA omela je da se potpuno ostvare ovi planovi, tako da delatnost FAK-a nije stigla da se razvije u predvi enoj meri.

Ustvari je ovde bilo posredi ponavljanje organizacione strukture kakva je postojala i ranije na podru ju NDH, Crne Gore i Dalmacije. Do oslobo enja Srbije postajao je pri Vojnoj grupi F u Beogradu FAK 111, kasnije Leitstelle I, dok su FAT-ovi operativnoga podru ja bili podre eni rukovode em FAT-u 176. Ovaj se nalazio pri komandi 2 tenkofske armije, a sa svoje strane je bio podre en FAK-u 111 odnosno Leitstelle I. Svrha konstrukcije, u kojoj je izme u centra pri komandi Vojne grupe i FAT-ova na operativnom podru ju interpolirana jedna koordinaciona i rukovode a ustanova, bila je da se izveštaji pojedinih FAT-ova što pre dopreme višim operativnim komandama, prvenstveno Ic-oficiru Vojne grupe, a isto tako i samoj Leitstelle. Sedište na operativnom podru ju trebalo je da obezbedi FAK-u 124 bliži do-

dir sa operacijama, operativnim štabovima i FAT-ovima, sli no kao što je to ranije obezbe ivao rukovode i FAT 176 pri komandi 2 tenkovske armije. Postojanje FAK-a trebalo je da stvori i bolju koordinaciju rada pojedinih FAT-ova, kontrolu nad njima i vrš e rukovo enje elom ovom vojno-obaveštajnom delatnoš u.

Obrazovanje FAK-a 124 povezano je i sa pristizanjem jedinica i FAT-ova koji su bili u sastavu Vojne grupe E, a koji su se, od kraja 1944 i po etka 1945 godine, kretali teritorijom NDH.

FAK 124 je zamišljen kao rukovode a ustanova, a ne kao organ koji je sam imao da vrši neposrednu terensku obaveštajnu službu. Prema tome nije ni bilo predvi eno da on obrazuje sopstvenu agentsku mrežu.

Veze nagore i nadole FAK je održavao radiotelegrafskim putem, teleprinterom, a delom i kuririma. Leitstelle I dodelila mu je izvesno osoblje, tako da je on mogao po eti da radi. U svome radu se FAK 124 uveliko oslanjao na osoblje FAT-a 124, koji se tako e nalazio u Novoj Gradišci, a iji je rukovodilac, poru nik Rolf Froehlich, bio istovremeno i zamjenik šefa FAK-a 124.

Pri FAK-u 124 nalazio se još i poru nik Fritz Reichert u svojstvu pomo nog oficira, a ostalo osoblje bilo je sastavljeno od nekoliko podoficira koji su obavljali pomo ne funkcije, kancelariski rad i tuma ke dužnosti. Schoeller je po etkom marta 1945 godine povu en u Leitstelle, a na elo FAK-a tada je došao kapetan Amann, dotadašnji rukovodilac FAT-a 126 Ost.

FAK se nalazio u Novoj Gradišci do polovine aprila 1945 godine, kada se povukao u Zagreb. Prvih dana maja produžio je povla enje u pravcu Slovenije, ali je tamo zarobljen.

Za vreme svoga delovanja u Novoj Gradišci FAK 124 preuzeo je starešinstvo nad FAT-ovima koji su od ranije postojali na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine, a isto tako i nad onima koji su pridolazili u povla enju iz drugih oblasti. Sve izveštaje ovih FAT-ova FAK je proveravao, po potrebi prera ivao i zatim upu ivao sa svojim potpisom Leitstelle i Ic-odeljenju Vojne grupe E.

Pored dosad ve pomenutih FAT-ova: 124, 126 West, 126 Ost, 170, 171, 172 i 174, pod FAK-om 124 nalazili su se 1945

godine još i FAT-ovi: 125, 173, 175 i 169, koji su svi pristigli sa drugih područja na teritoriju NDH.

Sem toga izgleda da su se, na jugoslovenskoj teritoriji, nalazili u povlačenju još neki FAT-ovi. Prema jednome izvoru, naprimjer, na području južne i zapadne Bosne delovao je FAT 123, a u NDH se pojavljuju još i FAT-ovi 121 i 122, ali o tome nema pouzdanih dokaza.

Iz Srbije je došao FAT 125. Pre osloboćenja Beograda, ovaj se FAT povukao u Nuštar, gde je obaveštajno delovao na području Wehrmacht-ovog XXXIV armiskog korpusa, čiji se štab nalazio u istome mestu. Područje FAT-a obuhvatalo je liniju uz Dunav, od sektora Vukovara do ušća Drave, a zatim preko Osijeka do Petrijevac. Poznato je da je FAT imao svoj Meldekopf u Osijeku, a možda i u Pakovu, a svoje rezidenture u Vinkovcima, Vukovaru i Aljmašu. Na području FAT-a nalazio se poručnik Tamchina, koji je ranije bio funkcioner za vezu Carinske pogranične zaštite pri Vojnom zapovedniku Srbije. Kada su jedinice JA probile Sremski front, aprila 1945. godine, FAT 125 se povukao u pravcu Slovenije. Tamchina je pre toga premešten i na njegov položaj je došao neki poručnik.

Meldekopf u Osijeku obrazovan je odmah po dolasku FAT-a 125 u Nuštar, decembra 1944. godine. Funkcionisao je do osloboćenja Osijeka, aprila 1945. godine, a njegovu područje je obuhvatalo otsek od Dalja, duž Dunava i Drave, do Petrijevac.

Rukovodilac MK Osijek bio je podoficir Johann Welker (pseudonimi: »inž. Baumann«, »Božo«, »Mišo Miljković«, »Jovo«). Njemu su bila dodeljena još tri pomagača. Izgradio je jaku agentsku mrežu, naročito na liniji Aljmaš—Erdut—Dalj. Agente je upućivao i preko Dunava, u Pakovu, sa zadatkom da prikupljaju obaveštenja o jedinicama JA i Crvene armije. Među mnogobrojnim agentima treba pomenuti Antuna Burga, koji je i sam vršio nova vrbovanja. Radio je obaveštajno u Daljskoj planini, a u estvovao i u ubacivanju agenata preko Dunava na osloboćenu teritoriju. Isto tako zaslužuje pomena i agent Josip Hun, partizanski dezertar, koji je neko vreme radio za Welker-a, pa se zatim ponovo vratio u partizane.

FAT 175, koji je preko Skoplja, Sarajeva i Brčkog stigao januara 1945. godine u Pakovo, bio je formiran u Sofiji. Kra-

jem avgusta 1944 godine prešao je u Solun, zatim u Dev eliju, pa se od polovine novembra zadržao nekoliko nedelja u Sarajevu. U akovu je radio do 20 marta. Tada je rasformiran, a njegovo osoblje stavljeno je na raspoloženje Leitstelle I i delimi no dodeljeno FAK-u 124.

Sem FAK-u 124, FAT 175 dostavljao je svoje izveštaje i neposredno Leitstelle I u Zagrebu. Izveštaje je upu i vao radiotelegrafskim putem. Na elu FAT-a stajao je najpre major Stoermer, zatim Sonderfuehrer Buchner a od novembra 1944 godine do nema ke kapitulacije Sonderfuehrer Arthur Kapp (pseudonim »Konrad«). Tuma je bio Sonderfuehrer Kari Krej i.

Delatnost FAT-a 175 bila je isklju ivo usmerena na prikupljanje podataka o pojedinim brigadama i jedinicama NOV, njihovim pokretima itd. FAT je naro ito bio zainteresovan za nema ki bataljon NOV. Februara 1945 godine pokušao je da obrazuje Meldekopf u Našicama. Me utim, onamo je stigao nešto kasnije FAT 170, koji je preuzeo tamošnje podru je. O agenturi FAT-a 175 nisu sa uvani bliži podaci.

U Vinkovcima se pojavljuje FAT 177, o emu postoji dosta neodre eni podatak. Ovaj je FAT bio ranije podre en rukovode em FAT-u 176 i radio u Albaniji.

U Sarajevu se pominje FAT 169, koji je, navodno», bio tamo istovremeno sa FAT-om 173, koji se na teritoriju Bosne povukao iz Albanije. Izgleda da je i FAT 169 došao iz Tirane ili Skadra.

(10) Ogranci Leitstelle I

U povla enju iz Gr ke ili Albanije došao je na teritoriju NDH FAT 168. O njemu je poznat samo pseudonim rukovodioca, »Manfred«. Ina e se ne zna ni njegovo ranije sedište, niti ima podataka o njegovom osoblju i radu. Došavši na podru je NDH, podre en je Leitstelle I u Zagrebu, a tu je teritoriju napustio pre nego što je formiran FAK 124, tako da nije potpao pod njega. Iz oskudnih podataka sa uvanih o tome FAT-u poznato je da se zadržavao izvesno vreme u Br kom. Imao je svoju radio-stanicu, koja je upotrebljavala naziv »Voga«. Iz Br kog je isturio Meldekopf-e u Bijeljini i, prema jednome podatku, u Županju. Isto je tako ustrojio i

KOZACI U SLUŽBI WEHRMACHT-a

Pod komandom nemačkog generala von Pannwitz-a obrazovana je, na okupiranoj sovjetskoj teritoriji, divizija od Kozaka koji su se pridružili Wehrmacht-u. Divizija je, u kasnijem toku rata, prebačena u Jugoslaviju i pokazala je naročitu brutalnost kako prema partizanima, radi njihovog suzbijanja je dovedena u NDH, tako i prema nebrojanim stanovništvu. Na fotografiji: stroj Pannwitz-ovih Kozaka

Meldekopf u samom Br kom. Ve po etkom februara 1945 godine, FAT 168 krenuo je u nepoznatom pravcu, verovatno preko Maarske.

Isto je tako, neposredno podre en Leitstelle I, funkcionisao krajem februara i po etkom marta 1945 godine zasebni Meldekopf u Virju. Razlog za njegovo formiranje bilo je prisustvo koza ke divizije Wehrmacht-a sa generalom von Pannwitz-om u Podravini. Divizija je smestila svoj štab u Virovitici. Meldekopf Virje je održavao sa njom blisku vezu, imao je oko šest ili sedam pripadnika, a poznato je i nekoliko njegovih agenata. Zadatak Meldekopf-a je bio obavestajni rad na terenu kojim je operisala divizija.

MK Virje nosio je kamuflažnu oznaku »Einsatzstoertrupp«, to jest jedinica za popravku telefonskih i telegrafskih linija. Na elu mu je bio neki podoficir, a prolazno poru nik Werner Loesebrink, koji je pripadao Leitstelle, a na terenu je trebalo da se upozna sa delatnoš u Meldekopf-a. MK Virje ustrojio je u jednome selu u blizini svoga sedišta stalnu javku za svoje agente.

c) Frontne ustanove sektora II

Prilikom reorganizacije Abwehr-a, u jesen 1943 godine, obrazovan je pri komandi Vojne grupe F, kao rukovode a ustanova za sektor Abwehr-a II na podru ju te vojne grupe, FAK 201. Takti ki je podre en otsek Ic/AO Vojne grupe. FAK 201 je imao zadatak da organizuje sabotažno-diverzantsku delatnost na teritoriji koja je predstavljala podru je nadležnosti feldmaršala Weichs-a i da rukovodi FAT-ovima sektora II na tome podru ju.

Na tlu NDH operisali su, podre eni FAK-u 201, ovi FAT-ovi Abwehr-a II: FAT 214 sa sedištem u Šibeniku, FAT 215 sa sedištem u Trebinju, FAT 216 sa sedištem u Sisku i FAT 219 sa sedištem u Doboju.

Kada se Vojna grupa F povukla sa svojim štabom iz Beograda, pred oslobo enje Srbije, krenuo je sa njom i FAK 201, smestivši se prolazno u nekome selu u Baranji, za vreme dok je štab Vojne grupe bio u Vukovaru. Ubrzo zatim stigao je FAK u Zagreb uz štab vojne grupe kome je on bio pridružen. Na mesto dotadašnjeg rukovodioca FAK-a, potpu-

kovnika Strojil-a, postavljen je u vreme toga premeštanja major Otto May (pseudonim »Modrinjak«).

Pošto je Vojna grupa F povučena iz Zagreba i ustupila svoje mesto Vojnoj grupi E, FAK 201 bio je pridružen otketu Ic/AO te Vojne grupe. Međutim, za razliku od sektora I i III Abwehr-a, kod kojih su ustrojene Leitstelle kao vrhovne ustanove za frontne Abwehr-ove organizacije svoga područja, FAK 201 podređen je neposredno Leitstelle II za Jugoistok, formirane u Beču iz ranijeg odeljenja II tamošnjeg Ast-a. Tako je, dakle, u taktičkom pogledu pretpostavljena ustanova FAK-u bio najpre štab Vojne grupe F, a zatim štab Vojne grupe E, preko otketa Ic/AO, dok je u stručnom pogledu FAK primao uputstva, naređenja, materijal i ostalo iz Beča.

FAK 201 povukao se u proleće 1945 godine iz Zagreba u Austriju. U poslednjoj fazi rata bio je ustrojen prihvatni logor za njegove pripadnike u blizini Mureck-a, u Štajerskoj.

FAT-ovi, pomenuti kao podređeni ogranici FAK-a 201 na teritoriji NDH, razvijali su svoju delatnost, svaki u svome kraju, u smislu opštih pravila i direktiva za rad po sektoru Abwehr-a II, a u naslonu na operativne jedinice koje su se nalazile na njihovim područjima. Ta je delatnost bila, po samom karakteru ove grane Abwehr-ove delatnosti, usmerena prvenstveno na obrazovanje manjih i većih diverzantskih grupa i preduzimanje pothvata diverzantskog i sabotažnog karaktera. Usled toga je u pojedinostima rad FAT-ova sektora II, koji se ispoljio u delima diverzije i sabotaže, biti razmotren u glavi posvećenoj prikazu diverzantske i sabotažne delatnosti nemačke obaveštajne službe na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Međutim, pored rada koji je bio iste diverzantske prirode, konkretna situacija na terenu prouzrokovala je da se FAT-ovi sektora II bave i drugim poslovima, kao, naprimer, u Hercegovini organizovanjem saradnje sa etnicima i prikupljanjem obaveštenja preko njihovih štabova.

Na ovome će mestu o delatnosti FAT-ova sektora II, radi pružanja opšte slike o ustrojstvu i radu Abwehr-a na tome području, biti izneseni samo opšti organizacioni podaci, kao i ona njihova delatnost koja nije bila neposredno diverzantskog karaktera.

U Zagrebu je, prilikom rasformiranja Ast-a, od njegovog odeljenja II obrazovan FAT 216 pod kapetanom Otto-m May-om. FAT je imao neznatan broj osoblja, pošto mu je glavna delatnost bila na terenu. U samome sedištu FAT-a radio je kapetan May sa svojom sekretaricom, Giselom von Bergen. Tu je bilo još nekoliko ordonansa i šoiera. U Zagrebu je, sem toga, May imao još i najmanje dva konspirativna stana, od kojih je jedan služio kao mesto za sastanke sa agenturom. Drugi stan je služio kao baza za osoblje i terenske agente FAT-a. U tome je stanu radio i May-ov saradnik inž. Franz Duemke, a kao doma ica stana fungirala je neka Hofmann-ova, iji je sin bio agent FAT-a.

FAT 216 nalazio se u Zagrebu od svoga formiranja do marta 1944 godine, kada je prešao u Sisak. Pošto je na tome terenu vršio konkretne diverzantske zadatke, osoblje mu je znatno uvećano, tako da je dostigao oko 120 pripadnika, koji su većinom došli iz divizije »Brandenburg«, dok su tuma i bili dodeljeni iz tuma koje su u Beču. Tada su, sem May-a, u FAT-u radili još neki oficiri, između ostalih poručnik Adler, od ranije May-ov pomoćnik, inače rodom iz Slovenije, zatim poručnik Walter Zawadil (pseudonim »Schmidt«) iz divizije »Brandenburg«, koji je preuzeo rukovodstvo FAT-om kada je May premešten za šefa FAK-a 201, najzad poručnik Bendl i potporučnik Fellingner. Ovaj poslednji je bio stručnjak za naoružanje, za održavanje oružja i za diverzantsku obuku, a došao je iz FAT-a 215. Ostali pripadnici FAT-a bili su podoficiri i vojnici.

FAT je još iz Zagreba radio na stvaranju diverzantskih odreda u Sunji i na sektoru Prijedor—Dvor na Uni. Time je produžio delatnost koju je započeo May septembra 1943. godine, im je u Zagrebu bio preuzeo odeljenje II Ast-a. Grupe su regrutovane iz mesnog stanovništva. FAT je njima rukovodio i kontrolisao ih preko posmatrača koje je dodelio pojedininim grupama i njihovom štabu, obrazovanom u Sunji. Sve ove grupe radile su pod nazivom »Samozaštita«, a njima se više bavilo u vezi sa prikazom diverzantskih pothvata Abwehr-a u NDH. Kada je FAT premešten u Sisak, veza sa terenskom akcijom »Samozaštite« bila je još jača i bliža. U Sisku se FAT služio kamuflažnim nazivom »Wirtschaftstrupp 216«, to jest »Privredna jedinica 216«. Delatnost FAT-a 216 prostirala se na širu okolinu Siska i na Ba-

niju, a tako e i na krajeve duž leve obale Save. Neki pripadnici FAT-a u estvovali su i u velikoj Wehrmacht-ovoj desantnoj operaciji na Drvar.

FAT 216 imao je i svoja uporišta, i to u Karlovcu, koje je obrazovano krajem novembra 1944 godine, i u Prijedoru, obrazovano marta iste godine. Uporišta su kamuflirana nazivom »WirtschaftsVerbindungsstelle« Karlovac odnosno Prijedor, koji ih je prikazivao kao vojnoprivredne ustanove za vezu.

Uporište u Karlovcu, koje je osnovano na osnovu dogovora izme u May-a i poru nika Zawadil-a, s jedne, i ustaškog pukovnika Cvitanovi a, s druge strane, snabdevano je delom iz Siska, a delom neposredno od strane FAK-a 201 iz Zagreba. Ono je imalo i svoju radio-stanicu, a zadatak mu je bio da organizuje diverzantske akcije u pozadini osloboene teritorije i da školuje u tu svrhu pripadnike ustaških jedinica.

Na elu• uporišta Karlovac nalazio se od osnivanja poru nik Walter Pacher, koji je i sproveo u Karlovcu u pojedinostima organizaciju uporišta, u saradnji sa tamošnjim ustaškim funkcionerom Ho evarom. Njega je na položaju rukovodioca nasledio poru nik Eder. U vezi sa zadacima radi kojih je uporište formirano, održan je kod njega i specijalni diverzantski kurs koji su poha ali otkomandovani pripadnici ustaških formacija.

Uporište u Prijedoru je tako e formirano u naslonu na ustaške funkcionere. U tu svrhu se kapetan May služio ustaškim vodnikom Šehi em iz Paveli eve li ne garde. Ovo je uporište raspolagalo sa dve radio-stanice i golubovima. Radilo je obavestajno prema Kozari, u pravcu Prijedor—Dubica i na terenu oko Ljubije. Na elu uporišta stajao je podoficir Zimmermann, dok je ustaški vodnik Šehi bio glavni vojni rukovodilac i šef obavestajne službe.

FAT 215 se prvobitno nalazio sa sedištem u Podgorici, a imao je ispostavu u Trebinju. Kada je maja 1944 godine Podgorica bombardovana, poginuo je FAT-ov rukovodilac, kapetan d-r Kramer, a za novog rukovodioca postavljen je kapetan d-r Herbert Kniesche, dotada na dužnosti u centru za obuku divizije »Brandenburg« odnosno puka »Kurfuerst« u Reich-u. Ovaj je prebacio centar FAT-a za Trebinje, ostavivši u Podgorici jedino neku vrstu »Stadtbuero-a«.

Od oficira su se, sem Kniesche-a, u FAT-u nalazili još potporučnik Hammerschmidt i zastavnik Straub (pseudonim »von Tauregg«), koji je vodio jedinicu od tridesetak Azerbejdžanaca. Ovome FAT-u je pripadao i Fellingner (pseudonim »inž. Frank«), koji je kasnije dodeljen FAT-u 216. Po traženju d-r Kniesche-a, FAT-u je dodeljen još potporučnik Wuensch, u civilu docent za muzičke nauke u Graz-u, a sem toga je u FAT prekomandovan i potporučnik Schneider (iji je stvarni identitet nepoznat, ali se sa velikom verovatnošću može uzeti da je on, ustvari, bio bivši lekar Nemačke akademije d-r Liersch).

FAT 215 održavao je veze sa svima nemačkim vojnim i političkim ustanovama na svome području. Tako je stajao u vezi sa samostalnom Feldkommandanturom na Cetinju, sa ograncima FAT-a 174, sa mornarima Abwehr-om, zatim sa oficirima V SS-planinskog armijskog korpusa i 369 (hrv.) pešačke divizije itd. Svakodnevni dodir je postojao i sa nemačkim komandantom trebinjskog sektora, pukovnikom Fischer-om, iji se puk nalazio u sastavu 369 (hrv.) divizije. Kniesche se, takođe, sastajao sa savetnikom poslanstva d-r Kramarz-om, predstavnikom inž. Hermann-a Neubacher-a za Crnu Goru.

Glavni agent FAT-a 215 u Trebinju bila je Mila di Costre, koja je ranije radila za italijansku obavestajnu službu. Ona je upotrebljena da stvori u Trebinju, u svome stanu, društveni centar u kome bi se, u vidu večera ili drugih sličnih prigoda, održavali razni kontakti i razgovori, između ostalog i sa nemačkim rukovodiocima. Mila di Costre FAT je snabdevala novcem i namirnicama, kao i ostalom racionalizovanim robom, tako da je mogla mnoga lica pozivati u kuću, prirediti u njoj društvene sastanke i tim putem vršiti svoju obavestajnu delatnost. Sem toga je radila i kao tumač, pa je čak, prema molbama oficirima Abwehr-a koji nisu raspolagali obavestajnim iskustvom, vršila i ulogu instruktorke.

Mila di Costre bila je vrlo korisna za rad FAT-a zbog svojih razgranatih veza i poznanstava koja su joj omogućavala pribavljanje obavestjenja iz svih krugova. No zbog toga što je isuviše dobro poznavala mehanizam nemačke obavestajne službe i njeno ustrojstvo u jugoslovenskom prostoru, pa čak i imena njenih rukovodilaca, kapetan d-r Kniesche se pribojavao da bi Mila di Costre mogla postati na

tome mestu obaveštajno opasnom. Sa toga razloga je preko FAT-a 201 nastojao da se ona premesti i upotrebi na drugoj strani. Zaista je avgusta 1944 godine upućena u Beograd na specijalni pregled, posle čega je dobila duže odsustvo.

Pored svih ostalih delatnosti u korist FAT-a 215 vršila je Mila di Costre i vrbovanja agenata. Tako je ona zavrbovala Murata ustovića, šefa poreske uprave u Trebinju. Isto tako je njena veza bio i Salko Drljević, sreski načelnik, koji je tako i davao podatke FAT-u. Od nekih drugih informatora u Trebinju treba pomenuti i sreskog lekara dr Terseglava.

Za rad FAT-a 215 naročito je karakteristična njegova uloga koju je odigrao u okviru Wehrmacht-ovih odnosa sa etnicima, sa kojima je stajao u prisnoj vezi. Komandant etničkih formacija u južnoj Hercegovini, kapetan Vidović, njegov obaveštajni oficir kapetan Kovačević i etnički politički rukovodilac Tošo Perović bili su u vezi sa obaveštajnim pitanjima u stalnom dodiru sa dr. Kniesche-om. Davali su mu podatke koji su upotrebljavani za operativne ciljeve. Isto je tako postojala neposredna intimna veza između pukovnika Fischer-a i etničkih komandanata, koji su svoje terenske akcije protiv NOP-a saglašavali sa potrebama i taktičkim planovima Wehrmacht-a.

Pripadnici FAT-a 215 dodeljivani su i pojedinim etničkim grupama prilikom njihovih akcija protiv NOV i POJ. Za te akcije je Wehrmacht etnicima dodeljivao oružje sa municijom. Partizane, pripadnike NOV i ostala lica koja bi u tim akcijama Wehrmacht-a i etnika bila zarobljena delimično je saslušavao i FAT 215.

Prilikom akcija etnika i Wehrmacht-a sarađivao je FAT sa svojim dodeljenim Azerbejdžancima, koji su u toku jednog borbenog pothvata prešli partizanima, likvidirajući tom prilikom i poručnika Hammerschmidt-a i još neke nemačke starešine u svojoj jedinici.

Pored svoje obaveštajne i diverzantske delatnosti, FAT 215 se bavio i aktivnom propagandom protiv NOP-a, u zajednici sa FAT-om 174. Sonderführer grof Eitz, pripadnik toga FAT-a, bio je sa kapetanom dr. Kniesche-om, u stalnom dodiru u vezi sa raznim obaveštajnim pitanjima. Propagandna delatnost oba FAT-a imala je za cilj da deluje kao psihološka protivmera protiv propagande NOP-a, a i protiv nastojanja mnogih dotadašnjih saradnika

okupatora koji su, zbog sve veće zaoštavanja vojne situacije na štetu Nemačke, pokušavali da nađu neke veze koje bi im omogućile eventualno preorijentisanje. Kao jedno od sredstava u toj propagandi upotrebljavana su i anonimna pisma, upućena izvesnim važnijim ličnostima, kao sreskom na elniku, predsedniku opštine u Trebinju i drugima. Ovim se poslom specijalno bavio potporučnik d-r Wuensch, koji je elaborat o toj akciji naišao na odobranje kod otseka Ic/AO Vojne grupe.

FAT 215 povučen je iz Trebinja u drugoj polovini septembra 1944 godine, preko Sarajeva. Kniesche je prethodno bio otkomandovan u Beograd, a zatim u Berlin.

S obzirom na specifičnu situaciju u tome delu Hercegovine, FAT 215 obavljao je i izvesne političke zadatke koji, ustvari, nisu pripadali njegovom užem delokrugu. Radilo se o tome što su, na toj teritoriji, sa Wehrmacht-om saradivale velike etničke grupe, koje su tamo predstavljale gotovo glavnu borbenu snagu protiv NOP-a, a istovremeno i ustaške jedinice. Sem toga je Wehrmacht-ova 369. divizija bila sastavljena od hrvatskog ljudstva, koje je delom stajalo pod ustaškim političkim uticajem. Takva situacija izazivala je ponekad dosta složene probleme, pošto su između dva kolaboraterska elementa — ustaša i etnika — izbijali sukobi i zategnutost koje je trebalo izgladivati, kako bi se oba tabora privela radu za interese Wehrmacht-a.

Iz Makedonije je 1943 godine prebačen u Dalmaciju FAT 214, čije se sedište dotle nalazilo u Hanrijevju (danas Dobre Petrov), a Meldekopf-i u Tetovu i Gostivaru. Na delu FAT-a pojavio se u Dalmaciji poručnik Konrad, verovatno identičan sa Reinhard-om Kops-om, poručnikom, koji se još u Makedoniji nalazio u sastavu ovoga FAT-a i tamo upotrebljavao pseudonim »Ben Ali«.

Dok se u delatnosti FAT-a 215 naziru i mnogi politički obaveštajni momenti, isto kao i delatnost isto obaveštajne i kontraobaveštajne prirode, dotle je FAT 214 sav svoj rad isključivo posvetio diverziji i pothvatima oružanoga terora.

U Šibeniku se nalazilo sedište toga FAT-a, koji je nosio naziv »Einheit Konrad« (jedinica Konrad), po svome rukovodiocu odnosno njegovom pseudonimu. Tu je bila i radio-stanica koja je održavala vezu sa FAK-om 201 i stalnom Abwehr-ovom radio-stanicom u Graz-u.

Me utim, glavnu je delatnost FAT vršio preko svojih diverzantskih i terorističkih grupa, sastavljenih od etnika, ljoti evaca, kozaka i raznih isto kriminalnih elemenata. Grupe FAT-a 214 bile su raspoređene u raznim mestima dalmatinske obale, odakle su vršile terorističke napade. Metodi toga FAT-a bili su takvi da su na kraju doveli do intervencije generala Glaise-a von Horstenau-a kod komande Vojne grupe F, posle čega je jedna komisija ispitala njegov rad. Na kraju je »Jedinica Konrad« povučena iz Dalmacije i NDH i prebačena u Srbiju, gde je delimično upotrebljena kod etnika.

Najzad, FAT 219, koji je takođe potpadao pod FAK 201, stigao je na teritoriju NDH iz Grčke preko Skoplja i Sandžaka. Februara 1945 godine našao se u Doboju. Tada je vojna situacija već bila takva da više nije moglo biti govora o većim pothvatima.

Letimić ni pregled opšteg rada prva tri prikazana FAT-a (216, 215 i 214) svedoči i o tome da je među u aktivnostima FAT-ova istog Abwehr-ovog sektora moglo biti znatnih razlika. Dok je FAT 216 sproveo organizaciju diverzantskih grupa na vrlo širokoj osnovi, stvaraju i čak i neku vrstu samostalne organizacije, takozvane »Samozaštitu«, dotle je FAT 214 radio s malim grupama iz svoga sastava, kratkim terorističkim prepadima koji su bili usmereni protiv NOV, a isto toliko i protiv stanovništva. FAT 216 delio je oružje naširoko, nastojeći da pridobije što već i broj boraca za svoje ciljeve, dok je FAT 214 radio u znatno užem okviru. FAT 215, međutim, nije sam organizovao diverzantske grupe, već je primenjivao taktiku da za pothvate protiv NOP-a upotrebi etničke snage, kojima nije komandovao, ali koje je na pogodan način upotrebljavao da vrše akcije. Isto je tako razvio i znatnu obaveštajnu i agenturnu delatnost, koja se kod ostalih dva FAT-a u tom obliku ne ispoljava.

d) Delatnost po sektoru III

(1) Grupe AO pri Nemačkoj opunomoćenom generalu u Hrvatskoj

Prilikom rasformiranja Ast-a Zagreb stvorena je od najvećeg dela njegovog dotadašnjeg odeljenja III nova usta-

nova koja je dobila naziv »Grupe AO pri Nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj«. Do istovetnog razvoja došlo je i u Beogradu, gde je od odeljenja III tamošnjeg Ast-a u isto vreme bila stvorena »Leitgruppe AO«, pridružena Vojnom zapovedniku za Jugoistok/Srbiju. O igledno je namera prilikom stvaranja ovih posebnih kontraobaveštajnih ustanova bila da se teritorijalne Wehrmacht-ove visoke komande u jugoslovenskom prostoru snabdeju kontraobaveštajnim aparatom koji bi dejstvovao naporedno sa istovremeno formiranim kontraobaveštajnim frontnim ustanovama, to jest FAT-ovima sektora III. Dok su ovi drugi imali da dejstvuju na terenu, u vezi sa operativnim jedinicama, da budu pokretni i da u svome sektoru rada deluje na sli an na in kao što su po sektoru I delovali FAT-ovi ofanzivno-obaveštajnog karaktera, dotle su grupe AO u Beogradu i Zagrebu zamišljene kao stalne, teritorijalne ustanove kontraobaveštajnog karaktera. One su imale zadatak da obra uju celi teren okupirane Jugoslavije, i to sa vidika opštih vojnih interesa Tre eg Reich-a i njegovog Wehrmacht-a, a ne samo sa gledišta operativnih jedinica koje su se na okupiranom podru ju borile protiv NOP-a.

Mada ustanova Nema kog opunomoenog generala u Hrvatskoj nije odgovarala po svome karakteru i svojim ovlaš enjima ustanovi Vojnog zapovednika za Jugoistok/Srbiju, ipak je ona jednim delom obavljala i zadatke iz okvira opšte nadležnosti teritorijalnih Wehrmacht-ovih komandi. Pored toga što je vršio dužnost pretstavnika Wehrmacht-a u NDH i sve sitnije pojedina ne zadatke koji su odatle proiztekli, general Glaise von Horstenau je, po svome službenome svojstvu, istovremeno bio i pretpostavljeni svima nema kim feldkomandanturama obrazovanim na teritoriji NDH. Bio je vrhovni teritorijalni Wehrmacht-ov komandant na podru ju Paveli eve države, ali njegova ovlaš enja i zadaci nisu se prostirali i na civilnu upravu, ve jedino na poslove Wehrmacht-a.

U pogledu odnosa Grupe AO pri Nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj važi ono što je na drugome mestu re eno o odnosima Leitgruppe AO prema Vojnom zapovedniku Jugoistok/Srbija¹). Disciplinski podre ena generalu,

¹) Vidi: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Srbiji.

Gruppe AO je stru no bila podre ena Leitgruppi AO u Beogradu, ali je imala dosta nezavisnosti i mogu nost za održavanje neposrednih odnosa i sa drugim Abwehr-ovim ustanovama, kao sa FAK-om 310, obrazovanom pri Ic/AO Vojne grupe F, i sa Ast-om Be .

U sastavu Gruppe AO nalazili su se referati III C, III H, III Wi i III F. Njihovi zadaci su ostali isti kakvi su bili i u vreme dok su se ovi referati nalazili u sastavu Ast-a. Na elo grupe došao je šef Ast-a Zagreb, potpukovnik Erich von Lasser, koji je na tome položaju bio do prole a 1944 godine, posle ega ga je zamenio potpukovnik Lapp. Od kraja 1944 godine rukovodilac Gruppe AO bio je potpukovnik Lehmann, koji je i sproveo povla enje grupe prilikom evakuacije Zagreba.

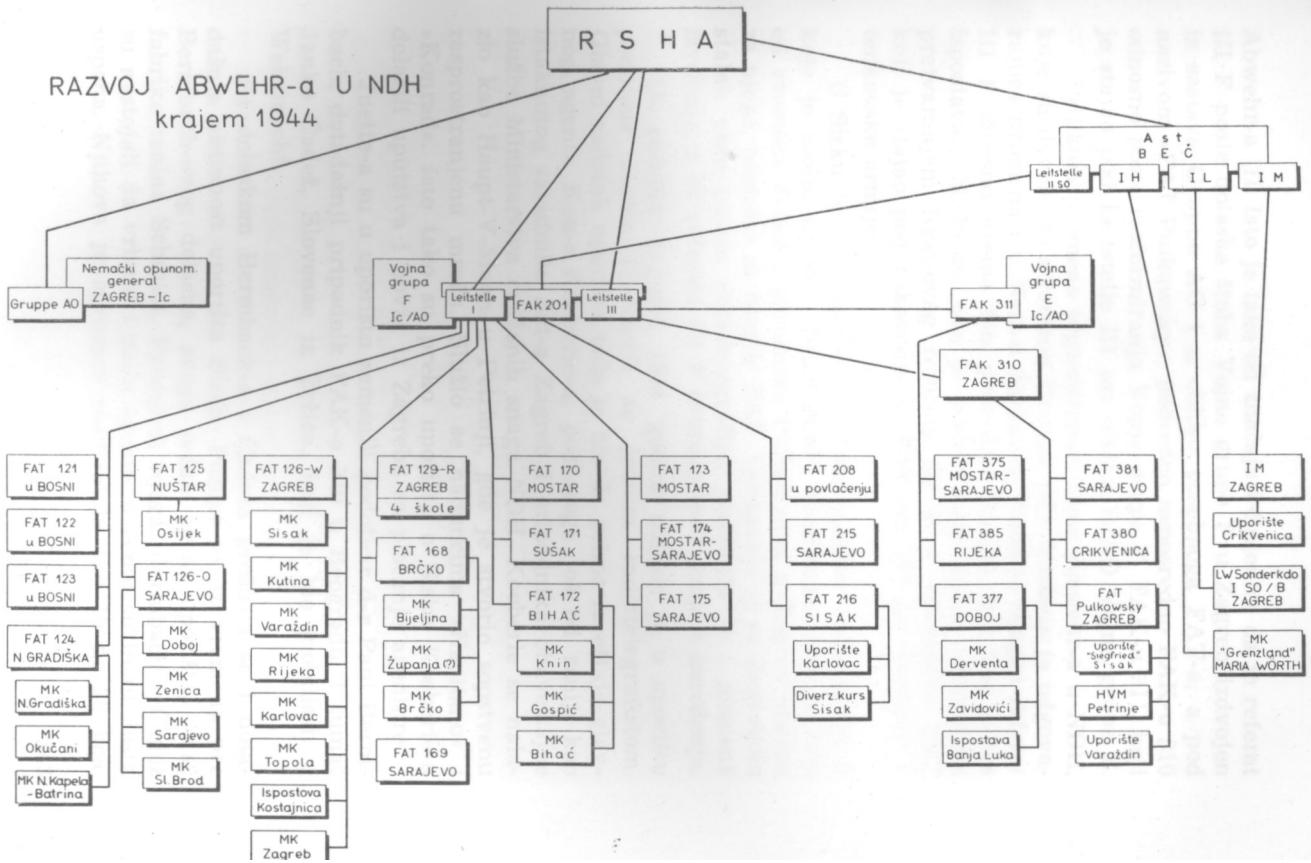
Na elu pojedinih referata Gruppe AO nalazili su se, uglavnom, isti oficiri koji su pojedinim referatima rukovodili još u sastavu Ast-a. Izmenjen je šef referata III F, pošto je dotadašnji rukovodilac, major Glombik, prešao na dužnost u FAK 310, povevši i svoga sara nika poru nika Franz-a Hafner-a. Umesto Glombik-a došao je na elo referata III F poru nik Hartinger, ali je Glombik i dalje stajao sa referatom u vezi, a esto je u Zagreb dolazio i poru nik Hafner, nastavlja ju i rad sa svojom starom mrežom. Hartinger-a je u jesen 1944 godine zamenio poru nik Pulkowsky, koji je u Zagreb premešten iz Sofije.

Gruppe AO produžila je, u svojim pojedinim referatima, raniju delatnost odeljenja III Ast-a Zagreb, pri emu je agentura ovih referata bez ikakvih promena prešla na vezu odgovaraju ih referata Gruppe AO, koji su, ustvari, bili nepromenjeni raniji referati Ast-a. Mahom agentura nije ni znala za promenu u ustanovi za koju je bila vezana.

Kona no povla enje Gruppe AO usledilo je iz Zagreba ve 10 aprila 1945 godine. Pripadnici grupe su prešli u Austriju.

Treba dodati da je posle oslobo enja Beograda i ukidanja Leitgruppe AO, istovremeno sa prakti kim gašenjem i ukidanjem ustanove Vojnog zapovednika Jugoistok/Srbija, Gruppe AO neposredno podre ena u stru nom pogledu Upravi IV RSHA, koja je — u vezi sa likvidacijom Amt-a Ausland/Abwehr — postala u Reich-u nadležnom pretpostavljenom ustanovom cele službe koja je dotada bila u sastavu

RAZVOJ ABWEHR-a U NDH
krajem 1944

Abwehr-a III. Isto je tako od značaja i činjenica da je referat III F posle dolaska štaba Vojne grupe F u Zagreb izdvojen iz sastava Gruppe AO i u obliku posebnoga FAT-a, a pod nazivom »FAT Pulkowsky«, podređen neposredno FAK-u 310 odnosno posle rasformiranja Vojne grupe F, FAK-u 311, koji je stajao pod Leitstelle III pri otketu Ic/AO Vojne grupe E.

Prilikom promena organizacione šeme Abwehr-a u NDH, koje su dovele do stvaranja Gruppe AO, izvršena je odgovarajuća promena i u Nest-u Sarajevo. Tamo je njegov referat III F izvesno vreme bio podređen Gruppi AO kao njena ispostava. Međutim, ova je podređenost ubrzo zamenjena pretvaranjem Nest-ovog referata III F u samostalni FAT koji je stajao pod rukovode im FAT-om 176 pri komandi 2 tenkovske armije.

U Sisku je 1944 godine postojalo uporište referata III F koje je nosilo oznaku »Stuetzpunkt Siegfried«. Ono je bilo od vremena dolaska poručnika Pulkowskog u Zagreb vezano za njega, odnosno za njegov FAT. Održavalo je sa Zagrebom stalnu vezu putem radiotelegrafije, podnosilo je i pismene izveštaje, a od referata III F primalo instrukcije i naredjenja.

Do početka avgusta 1944 godine nalazio se u uporištu podoficir Juetter (Juetter?) sa jednim radiotelegrafistom. Glavni zadatak uporišta tada je bio da prima izveštaje glavnog agenta Kun-a Koeberle-a, poznatoga još od ranije kao istaknutog saradnika Ast-a Zagreb i pripadnika obavestajne službe Ministarstva oružanih snaga NDH. Koeberle se nalazio kao Haupt-V-Mann u Petrinji, gde je stvorio sopstvenu rasprostranjenu mrežu. Služio se nadimcima »Kapitano« i »Konrad«. Isto tako su preko uporišta u Sisku Koeberle-u dolazili uputstva i novac iz Zagreba za plaćanje agenture.

Juetter-a su u uporištu zamenili podoficir d-r Paul Bermbach, dotadašnji pripadnik FAK-a 310 u Beogradu, i tumač Janko Adež, Slovenac iz Tržiča, koji je bio mobilisan u Wehrmacht.

Sa dolaskom Bermbach-a i Adeža proširila se i dotadašnja aktivnost uporišta Sisak. Poznat je, iz vremena pre Bermbach-ovog dolaska, svega jedan agent uporišta, loža fabrike tanina Schmidt. Preuzevši njega, Bermbach i Adež su nastojali da vrbuju i nove agente, u čemu su imali dosta uspeha. Njihova je agentura obuhvatala oko 15 do 20 lica.

Izveštaji tih lica prenošeni su radiom referatu III F preko radio-stanice »Ambra« u Zagrebu, a od oktobra 1944 godine preko radio-stanice »Bernhard«, koja je stigla iz Beograda.

U Sisku je uporište sara ivalo sa FAT-om 216, ije se sedište tako e nalazilo u tome mestu i sa kojim su bili pripadnici uporišta povezani i po materijalnom snabdevanju. Isto su tako održavali saradnju i sa sisa kim ogrankom Sipo i SD-a.

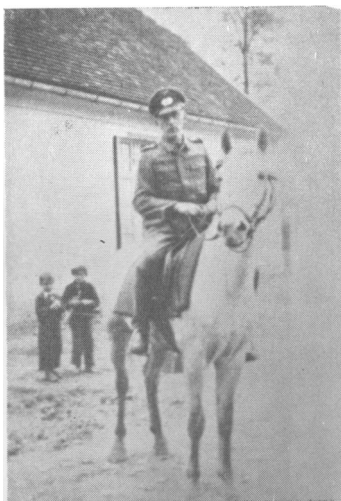
Koeberle je Bermbach-a povezao i sa svojim najvažnijim agentom u Petrinji, ustaškim majorom Hajdinovi em, kome je Bermbach predao i nema ki minobaca . Kada je oktobra 1944 godine Koeberle povu en u Zagreb, Bermbach je produžio da održava neposredne veze sa Hajdinovi em.

Me u agentima uporišta zaslužuju naro ito pomena: Ivan Niesner (pseudonim »Nix«), majstor u rafineriji Sisak, koji je podnosio izveštaje o opštem položaju i o partizanima; Mate Pinoti (pseudonim »Pino«), zemljoradnik, koji je davao podatke o kretanju partizanskih jedinica, spuštanju aviona itd.; Antun Jelekovi , ustaša i saradnik ustaške obavestajne službe, koji je davao svakodnevne izveštaje o raspoloženju i položaju i imao specijalni zadatak da uhodi ustaškog logornika Fageta i izveštava o delatnosti i stanju u ustaškim redovima.

Agenti su dobijali prose no po 10 000 do 15 000 kuna mese no, a prilikom njihovih isplata i obra unavanja sa pretpostavljenim ustanovama izvršili su Bermbach i adež teške pronevere. Novembra 1944 godine Bermbach je povu en u Zagreb i premešten na drugu dužnost, a adež je produžio da radi u Sisku zajedno sa jednim radiotelegrafistom. Nešto kasnije došao je u Sisak podoficir Pankow, koji je preuzeo rukovodstvo uporišta, a januara 1945 godine njega je zamenio podoficir Jacob. Ipak je posle Bermbach-ovog odlaska rad uporišta, uglavnom, izgubio od svoga zna aja.

Treba kao posebno pomenuti da je Bermbach, na osnovu primljenih izveštaja, organizovao i oružane akcije protiv partizana, što nije ulazilo u delokrug referata III F, u ijem je sektoru radilo i uporište. Tako je poznat Bermbach-ov pothvat protiv neke partizanske radio-stanice, koja se navodno nalazila u nekom selu. Ljudstvo za taj pothvat stavila je na raspoloženje koza ka divizija Wehrmacht-a. U toku akcije, pred upadom kozaka, ušli su u selo adež i neki pripadnici

„STUETZPUNKT SIEGFRIED“

U Sisku je radilo uporište sektora III F, koje je nosilo naziv „Stuetzpunkt Siegfried“. Bilo je podređeno FAT-u toga sektora, koji je, pod komandom poručnika Pulkowskog, obrazovan u Zagrebu. U uporištu su radili podoficir dr Paul Bermbach (levo) i tuma Janko Jadež (desno), Slovenac iz Tržišča, mobilisan u Wehrmacht.

FAT-a 216, preobu eni kao seljaci, radi izvi anja. Poznato je da je u nekoj drugoj akciji Bermbach sa ljudima koji su mu dodeljeni istupio u partizanskim uniformama, izdaju i se kao pripadnik NOV.

Uporište je povu eno iz Siska oko 1 maja 1945 godine. Njegovo se ljudstvo pridružilo u Zagrebu jedinicama Wehrmacht-a koje su se odatle povla ile prema Sloveniji.

Ima izvesnih podataka prema kojima izgleda da je Gruppe AO imala svoje uporište i u Varaždinu. Me utim, ti podaci nisu dovoljno jasni. Zanimljivo je da se, po njima, pojavljuje u Varaždinu i Bermbach, mada je prema drugim izvorima bio iz Zagreba premešten u Maribor i odatle upuen u Rogašku Slatinu radi formiranja Meldekopf-a vezanog za jedan FAT sektora III u Mariboru. Tako e je od zna aja da se u uporištu Varaždin pominje i Sonderfuehrer Walter Zonsius, poznat od ranije kao jedan od agilnijih pripadnika Ast-a Beograd.

Treba pomenuti da je podre enost ogranka Sisak odnosno rezidenture Petrinja pod Gruppe AO dosta nejasna. Kao što je ve navedeno, poru nik Pulkowsky je bio iz grupe izdvojen u zasebni FAT. Vrlo je verovatno i rad uporišta posle formiranja toga FAT-a stavljen pod njegovu kontrolu, a oduzet od kontrole Gruppe AO.

(2) FAT 381

Prilikom rasformiranja Nest-a Sarajevo najzad je, posle prelaznih faza, njegov referat III F pretvoren u FAT sektora III pod brojem 381. Postoji podatak, ve iznesen napred, po kome je u leto 1943 godine neko vreme referat III F nosio naziv ispostave Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj. Ovo bi moglo dovesti do zaklju ka da je i u Sarajevu razvoj išao sli nim putem kao u Zagrebu, to jest da je sektor III ranijega Nest-a pretvoren u ispostavu Gruppe AO, a da je referat III F postao FAT-om, kao što je to bilo i sa »FAT-om Pulkowsky« u Zagrebu. Mada se, prema postoje im podacima, ne zna za bilo koje drugo podru je rada Nest-a Sarajevo osim po liniji III F, ipak nije isklju eno da je usled ratne situacije, nagomilavanja nema kih ustanova i pogoršanih prilika na terenu bilo i rada po drugim linijama,

u kom slučaju je sektor III F pretvoren u pokretni FAT, a sektor III C u ispostavu grupe AO.

I u Zagrebu je referat III F Ast-a bio u sastavu Grupe AO sve do jeseni 1944 godine, pa je tek kasnije, iz specijalnih razloga, iz nje izdvojen i uobličen u posebnom FAT-u. Ovakvog izdvajanja, naprimer, nije bilo u Beogradu, gde je Leitgrupe AO ostala do povlačenja kao celina, bez preformiranja referata III F u posebni FAT.

FAT 381 razvio se iz ranije prikazanog referata III F Nest-a Sarajevo kao nastavak metamorfoze koja je otpočela njegovim pretvaranjem u ispostavu Grupe AO, a završena formiranjem frontne ustanove. Promenjeno je, u toku tih preobražaja, jedino ime, donekle je izmenjena funkcija, a stvoreni su novi odnosi subordinacije. Rad je ostao isti, a tako e i sastav i unutrašnja organizacija. FAT 381 je bio podređen FAK-u 310 u Beogradu, a ostao je pod njegovom hijerarhijskom nadležnošću i kada je ovaj povučen u Zagreb. Kasnije, kada je obrazovan FAK 311, u vreme kada je Vojna grupa E stupila na mesto Vojne grupe F, FAT 381 bio je podređen tome FAK-u. Preko ovih pretpostavljenih FAK-ova ulazio je u sklop Abwehr-ovih frontnih ustanova kojima je upravljala Leitstelle III prvo jedne, a zatim druge pomenute vojne grupe.

Pretvaranjem u FAT, raniji referat III F Nest-a Sarajevo nije promenio svoje sedište. Ostao je i dalje pod jednim krovom sa ranijim referatom I H, koji je pretvoren u FAT 126 Ost. Štaviše, i radio-stanica kojom su se zajednički služili oba FAT-a bila je ista, to jest ranija radio-stanica Nest-a.

Na čelu FAT-a 381 ostao je kapetan Wanner, koji je ranije bio rukovodilac referata III F sarajevskoga Nest-a. On je Sarajevo napustio februara 1945 godine (promešten je na drugu dužnost u Reich), posle čega je na položaj šefa FAT-a 381 došao poručnik Kontumaz.

Delatnost FAT-a 381 razvijala se u najvećoj saradnji sa Ic-službom operativnih jedinica Wehrmacht-a na području FAT-ove delatnosti. Tako je poznata da je rukovodilac FAT-a, kapetan Wanner, učestvovao na već pominjanom savetovanju Ic-oficira u sastavu V SS-planinskog armiskog korpusa, održanom na Širokom Brijegu na inicijativu korpusnog Ic-oficira, majora Keller-a.

Promena ranijeg referata III F u ispostavu Gruppe AO, a zatim u FAT 381, nije uticala na agenturnu delatnost. Kapetan Wanner i njegovi saradnici zadržali su svoju staru agenturu i produžili sa njom rad ne menjaju i ga ni po formi ni po sadržaju, bez obzira na promene u nazivu i u hijerarhijskim odnosima.

FAT je zadržao i raniju rezidenturu referata III F Nest-a Sarajevo u Mostaru, koji je vodio Franz Barek. Nije isključeno da je ta rezidentura postala Meldekopf-om, mada o tome nema sigurnih podataka. Isto tako' je FAT imao i svoje uporište u Doboju, u leto 1944 godine.

(3) *FAT 380*

U Crikvenici je od 1943 godine postojao FAT sektora III sa broj anom oznakom 380. Bio je podređen, kao i ostali FAT-ovi toga sektora, FAK-u 310, a u poslednjim mesecima rata FAK-u 311. Nosio je kamuflažni naziv »Wirtschaftsgruppe Dalmatien« (Privredna grupa Dalmacije). Tu su oznaku nosili i njegovi ogranci.

Glavni zadatak FAT-a sastojao se u kontrašpijunaži protiv britanske i američke obaveštajne službe na Jadranskom Primorju. Podruje delatnosti protezalo mu se od Rijeke do srednje Dalmacije, uključujući i sektor oko Splita.

Na čelu FAT-a stajao je najpre poručnik von Siller, a posle njega poručnik Panther. Kao pomoćni oficir pominje se poručnik Clause. Za poručnika Panther-a je poznato da je pripadao nekoj katoličkoj studentskoj organizaciji i da je bio izraziti protivnik nacizma. Navodno je sa nekim oficirima u Pragu, gde se ranije nalazio, bio umešan i u planove oko zavere protiv Hitler-a. Davao je pred potinjenima defetističke izjave, što je dovelo, u jesen 1944 godine, do naloga da se uhapsi. U vreme kada je taj nalog izdat, na osnovu dostave koju je protiv njega podneo njegov potinjeni, podoficir Kaiser (ili Keiser), Panther se nalazio na odsustvu u Rumuniji i njegova dalja sudbina nije poznata.

FAT je dejstvovao i na teritoriji dalmatinskih ostrva. Prilikom neke akcije pao mu je u ruke na jednom od ostrva organizacioni plan OZNE za obalsko područje. Ovo su, kako izgleda, bile prve autentične informacije koje je o toj stvari

uspela nema ka obaveštajna služba da dobije u ruke. FAT je na osnovu toga organizacionog plana i ostalih dokumenata koje je prilikom te akcije zaplenio izradio pregled organizacije Ozne u Primorju, koji je dostavio kako svome pretpostavljenom FAK-u, tako i štabu 392 (hrvatske) pešadijske divizije, koja je operisala na njegovom području.

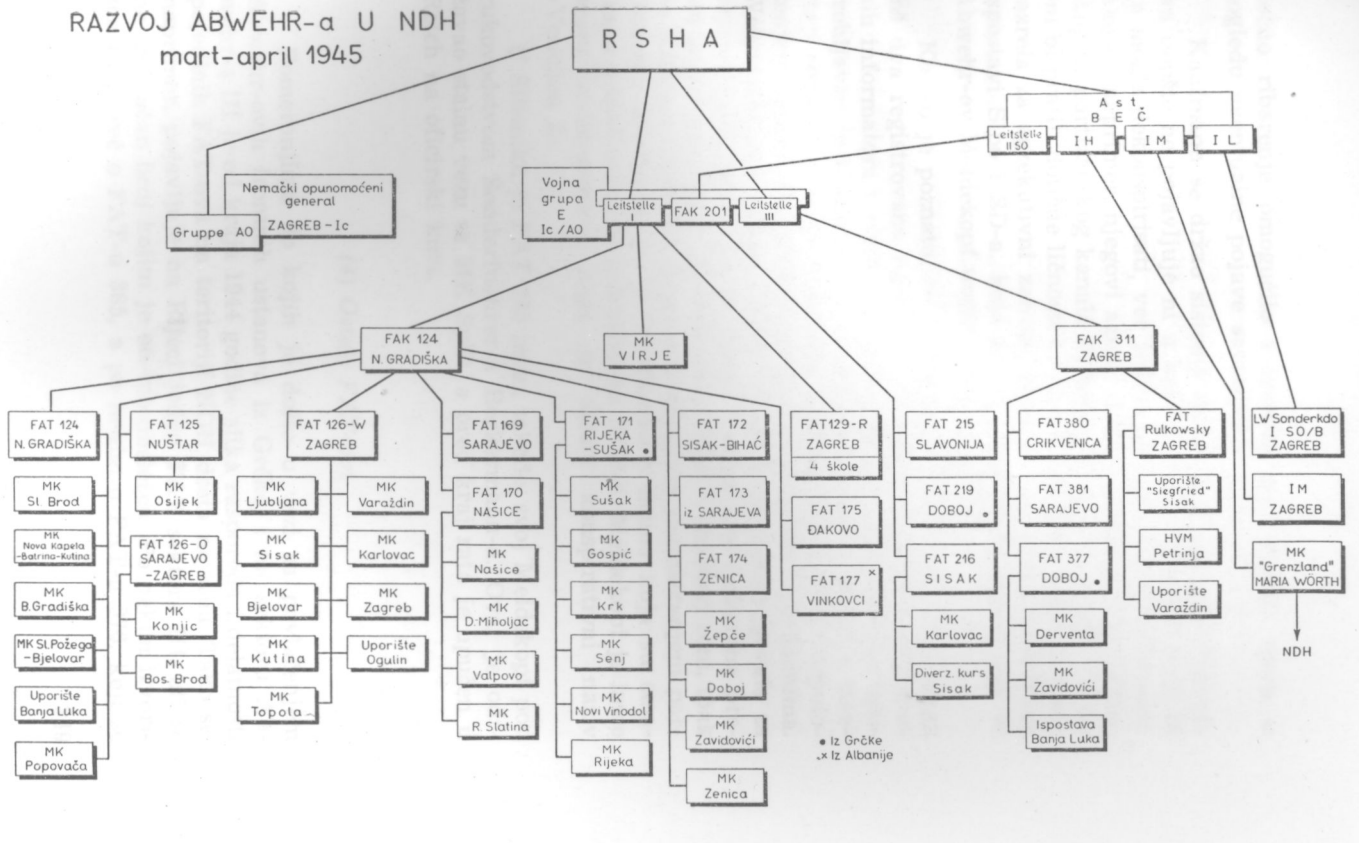
O delatnosti FAT-a 380 sačuvano je veoma malo podataka. Od terenskih ogranaka poznati su Meldekopf-i u Splitu i Šibeniku.

MK Split FAT-a 380 bio je zakamufliran istim nazivom kao i sam FAT u Crikvenici — »Wirtschaftsgruppe Dalmatien«. Na čelu mu je stajao podoficir Hans Kaufmann. U sastavu Meldekopf-a bili su još neki podoficiri, među njima i veoma pominjani Karl Kaiser. Kaufmann je bio pravnik, rodom iz Beča, u civilu sudski pristav. U Abwehr je iz Wehrmacht-a prešao tek 1944 godine, a položaj rukovodioca Meldekopf-a u Splitu bio mu je prvi. Pokazao je mnogo smisla za društveni obaveštajni rad i za konspirativnost, dok mu je rad sa agencijom bio slab.

Najvažniji agent MK Split bio je Vincenc Peni (pseudonim »Zens«), poznat još sa svoje predratne obaveštajne delatnosti za Tre i Reich. Peni je radio u Splitu kao agent mornarike Abwehr-a, a Kaufmann ga je prevrbovao nudeći mu bolje materijalne uslove. Zbog toga je došlo i do konflikta između njega i ekspoziture mornarike Abwehr-a u Splitu.

Preko Peni a, koji je u gradu i njegovoj široj okolini imao mnoga poznanstva Kaufmann — koji je svome imenu dodao, kao jedinu kamuflažu, akademsku oznaku »doktor« — upoznao se sa mnogim funkcionerima NDH u Splitu. Između ostalih je, tako, držao i vezu sa ministrom NDH d-rom Bulatovićem, šefom civilne uprave d-rom Brunom Nardelli-jem, ustaškim pukovnikom Servazzi-jem i predsednikom opštine splitske Stjepanom Vukušićem. Sa Vukušićem, kome se pretstavio kao privredni funkcioner, postigao je sporazum da će izdejsstvovati kod mornaričke komande da svake noći i izvestan broj ribarskih čamaca može isploviti u ribarenje, čime da deo ulova pripadne opštini, a drugi deo Wehrmacht-u. Kaufmann se tim putem nadao da dobije informacije sa ostrva, a svakako je

RAZVOJ ABWEHR-a U NDH
mart-april 1945

no no ribarenje omogu ilo i izvesno posmatranje mora u pogledu eventualne pojave savezni kih podmornica.

Kaufmann se držao sistema da se sa svojim Meldekopf-om uopšte ne pojavljuje ni u kakvoj vojnoj funkciji koja bi ga mogla dekonspirisati, ve jedino kao privredni funkcioner. Ako bi, naprimer, njegovi agenti došli na trag kakvog britanskog ili partizanskog kanala ili kakve druge protivni ke veze, oni bi pratili doti ne li nosti i njihovo kretanje. Kada bi stvar sazrela za egzekutivni zahvat, predavali bi je na nadležnost ispostavi Sipo i SD-a, koja je preduzela dalje mere, dok se Abwehr-ov Meldekopf uopšte nije pojavljivao.

Koliko je poznato, sem Peni a je Kaufmann imao svega još dva registrovana agenta. Ina e je radio preko povremeni h informatora i društvene špijunaže, a za posmatranja upotrebljavao je i pripadnike svoga Meldekopf-a. Njegovi izveštaji obra ivali su mahom opšti položaj, bavili su se raspoloženjem ustaša i domobrana prema Nemcima, ali i partizanima. Wehrmacht-ova propaganda je te izveštaje upotrebljavala za svoje ciljeve. Mada mu je glavna pažnja bila usmerena prema anglo-ameri kom obaveštajnom radu u obalskoj zoni, ipak se Kaufmann bavio i kontraobaveštajnim posmatranjem partizanske delatnosti, pa je izveštavao o licima koja su smatrana pripadncima ili pristalicama NOP-a. Meldekopf je imao svoju radio-stanicu, koja je nosila konspirativni naziv »Veilchen 3«.

U Šibeniku je FAT 380 imao, tako e, svoj Meldekopf pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a Beckermann-a. Ovaj je održavao stalnu vezu sa MK Split, a pred kraj rata je upu en u Reich na oficirski kurs.

(4) *Ostali FAT-ovi*

Pomeranjima do kojih je došlo u vezi sa povla enjem Abwehr-ovih frontnih ustanova iz Gr ke, i na sektoru Abwehr-a III je od kraja 1944 godine slika rasporeda i delatnosti pojedinih FAT-ova na teritoriji NDH dosta nejasna. Tako se, naprimer, pojavljuje na Rijeci jedan FAT sektora III, ali se ne zna ta an broj kojim je on bio obeležen. Po nekim izvorima tu je re o FAT-u 385, a po nekim o FAT-u 376, koji se

ranije nalazio u Atini. Svakako je u pitanju FAT koji se povukao iz Grčke i koji se duže vreme zadržao na Rijeci. Verovatnija je pretpostavka da je to FAT 385, a kao njegov važni agent pominje se neki Kaltenberger. Po drugim podacima, Kaltenberger je čak bio i rukovodilac FAT-a. Tako izgleda da je na svome putu u Rijeku ovaj FAT neko vreme proveo u Šibeniku, a da je kasnije priključen i podređen Leitstelle III pri otkretu Ič/AO Vojne grupe C koja je djelovala u Italiji i Slovena kom Primorju.

Malo više jasno je postojalo u vezi sa pojavom i delatnošću u FAT-a 377, čije je prvobitno sedište bilo u Janjini, u Grčkoj. Pri svom povlačenju se ovaj FAT izvesno vreme zadržavao u Doboju, kada mu je rukovodilac bio poručnik Stockmann. Sem njega su, kao pripadnici, toga FAT-a, poznati još podoficir d-r Wustrow, koji je ranije bio najvažniji agent kapetana Wanner-a u sastavu FAT-a 381 u Sarajevu, zatim Sonderfuehrer Armbruster, radiotelegrafista Wally i još jedan Sonderfuehrer čije ime nije sačuvano.

Za vreme svoga rada u Doboju imao je FAT 377 ispostavu u Banjoj Luci i Meldekopf-e u Derventi i Zavidovi ima. Ispostavom je rukovodio Armbruster. Sem toga se pominje još i neko uporište sa radio-stanicom koje se nalazilo pri etničkom »vojvodi« Trifunovi u. Ovim uporištem rukovodio je pripadnik FAT-a Wemner Zonsius, poznat pod pseudonimom »Fridolin«. Pored njega, pri radio-stanici toga uporišta, pominju se i radiotelegrafisti Bluemlein i Strauss, koji su ranije, kao i Zonsius, pripadali radio-stanici »Bernhard« u Beogradu.

FAT je imao svoju radio-stanicu koja je nosila oznaku »Kabeljau«, a sopstvenom radio-stanicom raspolagala je i FAT-ova ispostava u Banjoj Luci, no nije poznato kojim su putem održavali sa FAT-om vezu njegovi Meldekopf-i u Derventi i Zavidovi ima.

U Mostaru se novembra 1944 godine pojavio FAT 375, koji je stigao iz Grčke. Na čelu FAT-a nalazio se poručnik Kontumaz. Izgleda da je taj FAT zatim prešao u Sarajevo i da je tamo ili spojen sa FAT-om 381, ili rasformiran. Svakako se Kontumaz pojavljuje kao poslednji rukovodilac FAT-a 381 posle odlaska kapetana Amann-a na drugu dužnost, februara 1945 godine.

4. Mornari ki Abwehr

a) Opšte napomene

S dolaskom nema kih vojnih snaga na jadransku obalu, posle italijanske kapitulacije, proširio se od Rijeke do krajnjeg juga Dalmacije i Crnogorskog Primorja i obalski sektor za koji je bila zainteresovana mornari ka grana Abwehr-a.

Do reorganizacije i razbijanja prvobitne strukture Abwehr-a postojali su pri Ast-ovima, koji su sa svojim podrujima izlazili na morske obale, ili koji bi iz drugih razloga radili prema moru, posebni mornari ki referati u sastavu njihovih odeljerja I, II i III. Ti su referati, pored oznake sektora rada, nosili oznaku »M«, — dakle: I M, II M i III M. U nekim nema kim primorskim centrima obrazovani su i Ast-ovi koji su bili uglavnom mornari kog pravca. Me utim, kao što je poznato, mornari ki Abwehr nije imao svoju posebnu organizaciju, ve je predstavljao sastavni deo opšte nema ke vojnoobaveštajne organizacije, koncentrisane do po etka 1944 godine u sastavu Amt-a Ausland/Abwehr¹).

Kada je mreža mornari koobaveštajnih ustanova proširena i na jadransku obalu okupirane Jugoslavije, ve je bila u toku organizaciska promena Abwehr-a, koja je na mesto teritorijalnih stvarala frontne obaveštajne centre. Zbog toga, a s obzirom i na injenicu da je ta promena išla postepeno i prolazila kroz razne prelazne faze, mornari ki Abwehr u jugoslovenskom Jadranskom Primorju pruža veoma šarenu sliku, esto vrlo nejasnu. U jesen 1943 godine prvenstveno je bilo posredi to da mornari ki Abwehr što pre proširi mrežu svojih ogranaka i na obalski pojas, na kome su dotle radili centri italijanske obaveštajne službe. Treba potsetiti da je bojazan od eventualne ve e desantne operacije zapadnih saveznika na jadranskoj obali predstavljala stalnu brigu nema kog vojnog rukovodstva. Zbog toga se tim problemom intenzivno bavila i nema ka obaveštajna služba koja je dejstvovala na podruju NDH, kome je pripadala jugoslovenska jadranska obala gotovo u celini.

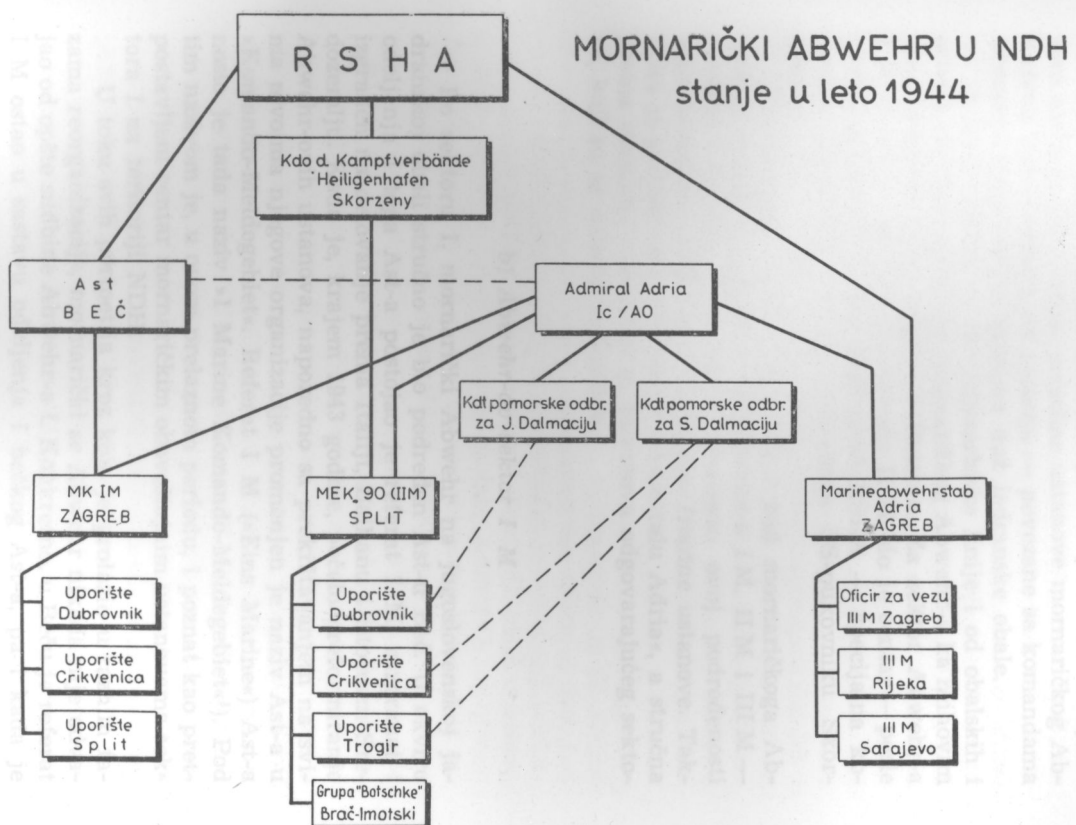
¹) Vidi o tome: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Sloveniji.

Za mornari ki Abwehr je italijanskom kapitulacijom otvoren duga ak obalski front, po svojoj strukturi dosta složen zbog razu enosti i mnogobrojnih ostrva. Taj je front trebalo obra ivati obaveštajno i kontraobaveštajno, imaju i pritom u vidu i glavnu opasnost — pretnju savezni kog iskrcavanja — i implikacije koje su mogle nastati usled prelaska zvani ne Italije u zapadni tabor. Sem toga je trebalo naporedno voditi ra una i o delatnosti NOP-a koja je iz zale a zra ila prema Primorju, a koja je posle italijanske kapitulacije dovela do oslobo enja ve eg broja ostrva i znatnih delova obale.

Mornari ki Abwehr je nastupio na elom pojasu od Ri-jeke do Kotora svima linijama svoga rada, kako po sektoru I i III, tako i po sektoru II. Pri tome je, u prvi mah, bilo manje važno da se stvori sistematska i jasno izgra ena mreža hijerarhiski povezanih ustanova, koliko je bilo od zna aja da se što pre formiraju mornari koobaveštajni centri svugde gde bi prilike i teren to iziskivali i omogu avali.

Treba pomenuti da je, sli no kao što je to bio slu aj kod Abwehr-a uopšte, i mornari ki Abwehr još pre italijanske kapitulacije raspolagao izvesnom obaveštajnom mrežom u Dalmaciji. Me utim, tada je bila posredi delatnost koja je mo- gla biti vršena samo uz najve u konspirativnost, prikrivena od o iju surevnjivih Italijana, a u naslonu jedino na izvesne agente koji su vrlo oprezno i kamuflirano operisali iz centara na podru ju koje nije bilo pod italijanskom okupacijom.

Isto tako, i u pogledu strukture i povezanosti ustanova mornari koga Abwehr-a postoji analogija sa opštom mrežom ustanova Abwehr-a. KaO' što su frontni centri Abwehr-a bili takti ki pridruženi operativnim štabovima na nivou armiskih komandi, tako isto je i mornari ki Abwehr bio pridružen ko- mandama nema ke ratne mornarice koje su imale armiski rang. Za Jadran je to bio štab »Admiral Adria«. Ovaj se na- lazio, u jesen 1943 godine, najpre izvesno vreme u Beogradu, kao sedištu nema ke vrhovne komande za Jugoistok, a zatim je, zbog boljih komunikacionih mogu nosti prema celoj terito- riji za koju je bio nadležan, prešao na jezero Garda, u gornjoj Italiji, gde je ostao do kraja rata. U odnosu na mornari ki Abwehr u zoni Jadranskog Primorja, štab »Admiral Adria« igrao je istu ulogu kao i štab Vojne grupe F prema ostaloj Abwehr-ovoj organizaciji na podru ju okupirane Jugoslavije. Dalje, kao što su se ustanove Abwehr-a, to jest FAT-ovi i

njihovi orgranci, oslanjale u svome radu na operativnu truppu i sa njom stajale u vezi, kamufliraju i se ponekad i u njihovom sastavu, tako isto su pojedine ustanove mornari kog Abwehr-a bile — možda još prisnije — povezane sa komandama nema ke mornarice u mestima duž jadranske obale.

S druge strane su išle hijerarhiske linije i od obalskih i ostalih isturenih ustanova mornari kog Abwehr-a ka njihovim centrima koji su se nalazili u Reich-u. Za sektor Abwehr-a I M centar je bio Be . Za Abwehr II M bio je centar—posle prelaska Abwehr-a pod nadležnost RSHA — specijalna komanda borbenih jedinica, podre ena SS-pukovniku Skorzeny-ju.

Prema tome treba razlikovati i kod mornari koga Abwehr-a—dakle, kod ustanova Abwehr-a IM, IIM i IHM—takti ki i stru nu podre enost, analogno ovoj podre enosti koja je uopšte važila za Abwehr-ove frontne ustanove. Takti ka je podre enost išla prema »Admiralu Adria«, a stru na prema centrima mornari kog Abwehr-a odgovaraju eg sektora, koji su se nalazili u Reich-u.

b) Abwehr-ov sektor I M

Po sektoru I, mornari ki Abwehr na jugoslovenskoj jadranskoj obali stru no je bio podre en Ast-u Be . U okviru odeljenja I toga Ast-a postojao je referat I M, razgranat i izgra en na delovanje prema Italiji, Balkanu i isto nom Sredozemlju. Kada je, krajem 1943 godine, po elo preformiranje Abwehr-ovih ustanova, naporedno sa prekrštavanjem na svima nivoima njegove organizacije promenjen je naziv Ast-a u »Komando-Meldegebiet«. Referat I M (»Eins Marine«) Ast-a nosio je tada naziv »I Marine Komando-Meldegebiet¹⁾. Pod tim nazivom je, u ovom prelaznom periodu, i poznat kao pretpostavljeni centar mornari kim obaveštajnim ustanovama sektora I na teritoriji NDH.

U toku svih peripetija kroz koje je prolazio u raznim fazama reorganizacije, mornari ki se Abwehr nikada nije odvajao od opšte sudbine Abwehr-a I. Konkretno, u Be u je referat I M ostao u sastavu odeljenja I be kog Ast-a, pa i kada je

¹⁾ Vidi: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Srbiji.

Ast rasformiran i njegovo odeljenje i ostalo pridruženo komandi be ke vojne oblasti (Wehrkreiskommando odnosno Generalkommando XVII), a po stru noj linji po ukidanju Amt-a Ausland/Abwehr potpalo pod RSHA. Tu situaciju treba stalno imati na umu, pošto se — izgubi li se iz vida da je celi aparat mornari koga Abwehr-a po sektoru I na teritoriji okupirane Jugoslavije i gornje Italije bio samo skup terenskih ogranaka referata I M iz sastava odeljenja I Abwehr-a u Be u — ne mogu razumeti povezanost toga aparata na terenu, pojave istih rukovodilaca i agenata na najrazli nijim mestima i podre ivanje raznih ogranaka zajedni kome šefu. Ovo je važno uvideti i zbog toga što su agenti koje je Abwehr I M vrbovao na teritoriji okupirane Jugoslavije i upotrebio u svojoj obaveštajnoj mreži obu avani radiotelegrafiji u školama koje su pripadale Abwehr-ovom odeljenju I u Be u. To su bile radiotelegrafske škole koje su se do reorganizacije Abwehr-a nalazile u sastavu Ast-a Be , a otada »Komando-Meldegebiet-a« pri Komandi vojne oblasti XVII, a pod Amt-om Mil RSHA. Te su škole ranije bile u nadležnosti referata li Ast-a Be , koji je vodio ve pominjani radiotelegrafski centar zvani »Afulei Suedost« — rukovode a ustanova radio-službe za Jugoistok u Be u. U tim su školama obu avani kako agenti mornari koga Abwehr-a (dakle ogranaka referata I M), tako i oni koji su bili namenjeni mreži raznih Abwehr-ovih ustanova u okupiranoj Jugoslaviji (dakle raznih centara sektora I, uklju uju i i R-FAT-ove).

Pojedinosti ustrojstva referata I M (»Eins Marine«) u Be u, kao rukovode e ustanove za delatnost mornari kog Abwehr-a u jugoisto noj Evropi i prema srednjem i isto nom Sredozemlju, ve su iscrpno prikazane na drugome mestu¹). U okviru prikaza o delatnosti nema ke obaveštajne službe na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine, od zna aja je naro ito onaj deo rada toga be kog centra koji je preko Zagreba pružio mnoge isturene ogranke ka jadranskoj obali, a ije su ve e ispostave bile u Splitu, Dubrovniku i Crikvenici.

U Zagrebu prvi put nastupa kao organizator mornari kog Abwehr-a sektora I, u leto 1943 godine, poru nik bojnog broda Egon Reiner, koji upotrebljava pseudonim »Franz Rausch«.

¹) O tome vidi prikaze u knjizi: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Sloveniji.

Uz njega se, kao pomoćni oficir, pojavljuje poručnik Wehrmacht-a Kren. Reiner, bivši jugoslavenski mornarički oficir koji je službovao u pomorskom vazduhoplovstvu, poznao je odlično dalmatinsku obalu. Primljen u nemačku ratnu mornaricu i u obavешtajni aparat Treuge Reich-a, on je svoje poznavanje terena, prilika i ljudi stavio u službu svojih novih naredbodavaca.

Povezavši se sa Ast-om Zagreb, Reiner je preuzeo, uskoro pošto je otpustio svoj rad, dotadašnjeg agenta Ast-ovog Stadtbuero-a III F, Kurt-a Hobacher-a, koji je dotle bio vezan za rukovodioca Stadtbuero-a, Theodor-a Spitzer-a. Hobacher je ubrzo postao glavni Reiner-ov oslonac i najvažnija ličnost u agenturi mornaričke Abwehr-a na tlu NDH. On je vrbovao nove agente i povezivao ih sa Reiner-om. Kao i njegov šef, Hobacher je bio vrlo mnogo na putu, od jednog obalskog uporišta do drugog, povezujući i agente, dajući i uputstva i organizuju i njihovu delatnost.

Uglavnom je mreža koju je formirao centar mornaričke Abwehr-a u Zagrebu — koji je tada bio, ustvari, Meldekopf referata I M — radila na teritoriji Hrvatske i Dalmacije, sa naročitim težištem u obalskom pojasu. Međutim, njena se delatnost osenila i u komunikaciskim pravcima između obale i zaleđa, tako da je imala delimično i u Bosni i Hercegovini.

Službeno sedište Meldekopf-a I M u Zagrebu nalazilo se pri tamošnjoj nemačkoj mornaričkoj komandi. Međutim, pored toga je ovaj Meldekopf raspolagao još i nekim konspirativnim stanovima. Imao je i svoju radio-stanicu, kojom je rukovodio radiotelegrafista Egon Sax. U svome radu se Meldekopf u Zagrebu oslanjao na zagrebačkog Ast-a, a kasnije na FAT 126 West.

Treba još dodati da je neko vreme, oktobra 1944. godine, umesto Reiner-a vodio mrežu u NDH neki major Golz. Početkom 1945. godine došao je na obalu zagrebačkog Meldekopf-a I M poručnik fregate Sommer, koji je u isto vreme rukovodio i centrom mornaričke Abwehr-a u Trstu.

Potpuno, najživlji rad Meldekopf-a I M u Zagrebu otpustio je sa italijanskom kapitulacijom. Dotada su već bili završeni razni agenti, a delom i upućeni u Beč, školi pri odeljenju I tamošnjega Ast-a (referat li — Afulei), na radiotelegrafsku obuku. Poznato je, naprimer, da je poručnik Kren

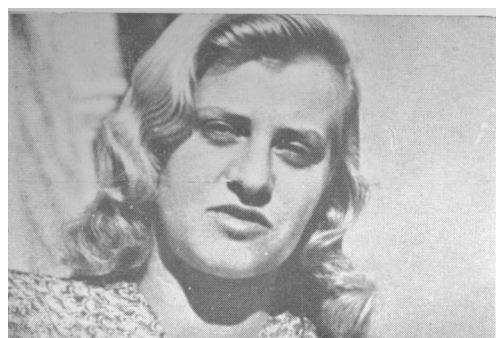
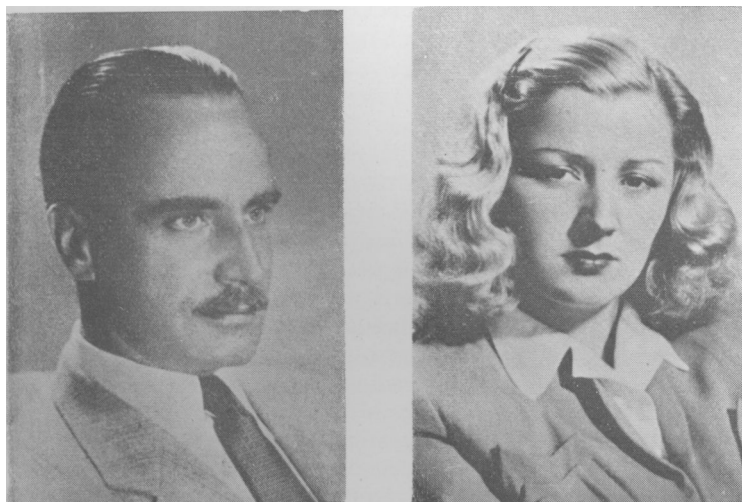
bio zavrbovao jednog takvog agenta u kancelariji d-ra Stjepana Bu a, saradnika nema ke obaveštajne službe.

Kao specijalnu karakteristiku rada i metoda mornari - koga Abwehr-a treba i ovde ista i da je on tretirao celo podru je NDH, to jest Dalmaciju i Hrvatsko Primorje, isto kao i Istru, Slovena ko Primorje i gornju Italiju jednom operativnom celinom, prema kojoj je izgradio me usobno povezanu obaveštajnu mrežu. Kao što je malo ranije istaknuto, celo to prostrano podru je obra ivao je jedan jedini centar — IM u Be u — preko svojih Meldekopf-a i njihovih uporišta. Otu da i jedinstvena obrada i jedinstveno vo enje poslova u stvarnom i personalnom pogledu, kojim su obuhva eni svi ogranci I M od severne Italije do krajnjeg juga Dalmacije. Agenti su premeštani u okviru te celine prema potrebi, a organi i rukovodioci su se kretali na celome podru ju povezuju i i organizuju i ga. Radiotelegrafisti su upu ivani, prema potrebi, u razna uporišta. Uopšte je celi rad be kog centra I M i njegovih ogranaka bio izvanredno dinami an. Rukovodioci su se stalno nalazili u pokretu. U tome ima dosta sli nosti izme u te mreže i organizacije koju je formirao Andreas Zitzelsberger, a u kojoj je tako e vršeno stalno premeštanje i kretanje pojedinih pripadnika i agenata iz jednoga mesta u drugo, prema konkretnim potrebama i trenutnoj celishodnosti.

Govore i o agenturi zagreba kog Meldekopf-a I M, treba se naro ito zadržati na ve pomenutom Hobacher-u, koji se služio pseudonimima »Liman Sanders«, »inž. Schmidt« i »d-r Schreiner«. Rodom iz Celja, Hobacher je verovatno još pre rata radio za nema ku obaveštajnu službu. Bio je zbog toga i hapšen, kao sumnjiv, ali nije mu se mogao tada dokazati nikakav konkretan rad. U prvo vreme okupacije radio je kao agent po liniji VI kod Sipo i SD-a u Beogradu, a tako e i za nema ku deviznu kontrolu (Devisenschutzkommando). Zatim je obavljao poslove za ustanovu za progon carinskih prekršaja (Zollfahndungsstelle) u Graz-u, za Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu i, najzad, za Ast Zagreb po liniji III F. Tu je bio saradnik poru nika Hafner-a i rukovodioca Stadtbuero-a Theodor-u Spitzer-a. Pošto je sa Spitzer-om došao sredinom 1943 godine u sukob, ovaj ga je predao Reiner-u, koji se baš tada pojavio u Zagrebu traže i da stvori agenturu.

Hobacher je bio naro ito spretan u vrbovanju žena. Imao je u Zagrebu i drugim mestima mnogobrojne prijateljice koje

MORNARI KI ABWEHR

Još pre italijanske kapitulacije mornari ki Abwehr je obrazovao svoje središte u Zagrebu, odakle je radio prema Jadranskom Primorju. Kada je Wehrmacht okupirao deo teritorije NDH koji je bio u italijanskoj sferi, mornari ki Abwehr je ustrojio svoja uporišta u glavnim mestima jadranske obale. Njegovom delatnošću u rukovodilo se iz Beča, gde je, kod tamošnjeg Ast-a, odeljenje I M (Eins Marine) predstavljalo centar Abwehr-ove aktivnosti u jugorukovodilo se iz Beča, gde je, kod tamošnjeg Ast-a, odeljenje I M Kurt Hobacher (gore levo), koji je radio pre toga i za druge nemačke obavestajne ustanove. Nada Janeš (gore desno) bila je jedna od najspretnijih agentkinja I M. Njoj je poveravano i vođenje pojedinih centara. U agenturi I M radila je i Darinka Bišan (dole). Svi su ovi agenti, prema potrebi, premeštani iz mesta u mesto na teritoriji koju je obrađivao mornari ki Abwehr iz Beča.

je privedo obavještajnom radu. Od njih treba pomenuti jednu od glavnih agentkinja mornari koga Abwehr-a u ovom području, Nadu Janeš.

Hobacher je upotrebljavan i za organizovanje mreže u Hrvatskoj, Dalmaciji i Italiji, za njeno obilaženje, a i za vršenje kurirske dužnosti između Beča, Zagreba i Venecije. Hobacher-ove pozitivne kvalitete za obavještajni rad zasenjivala je njegova izrazita sklonost ka sumnjivim poslovima, crnoberzijanstvu i hohštaplerajima.

Mreža mornari kog Abwehr-a je u obalskom pojasu bila prisno povezana sa raznim ustanovama nemačke ratne mornarice koje su tu formirane odmah posle italijanske kapitulacije. U okviru ove mornaričke organizacije bile su obrazovane lučke kapetanije i lučke komande. U većim centrima su obrazovani pomorski radio-centri (Marine-Funk Station, skraćeno: MFS), — naprimjer, u Zadru za severnu Dalmaciju do ispod Šibenika. Pod ovim radio-centrom nalazile su se radio-stanice (Funkposten) raspoređene na pomorsko-strategijskim mestima, a pored njih je stvorena i mreža signalnih stanica za optičku signalizaciju.

Radi organizovanja taktičke obavještajne službe, analogno službi Ic u vojsci, određivani su u obalske centre posebni mornarički oficiri sa nazivom »Mornarički obavještajni oficir« (Marine-Nachrichtenoffizier, skraćeno: MNO). Ovome su oficiru bile podređene u obavještajnom pogledu lučke komande i kapetanije, a isto tako je pod njim bila i radiotelegrafska i signalna mreža. Održavao je vezu i sa Ic-službom suvozemne vojske iji su se garnizoni nalazili u primorskom sektoru.

U toj obavještajnoj mreži obavljao je izvesne nedovoljno razjašnjene više funkcije već pominjani kapetan Schwarz na Rijeci, koji se služio pseudonimom »d-r Rossi« i koji je u jesen 1944 godine prešao u Trst, pošto je predao svoju ustanovu novoformiranom riječkom Meldekopf-u FAT-a 126 W. Njegov centar na Rijeci nosio je kamuflažni naziv »Dienststelle d-r Rossi« (nadležstvo d-r Rossi).

Na ovaj sistem lučkih komandi i kapetanija i mornaričkih obavještajnih oficira intimno se u svome radu oslanjao i mornarički Abwehr. U pojedine obalske ustanove ovog sistema ugrađivao je svoja uporišta koristeći i se njihovom stvarnom i personalnom pomoćima, ne identifikujući ih se, međutim, sa tom mrežom pomorske obavještajne službe.

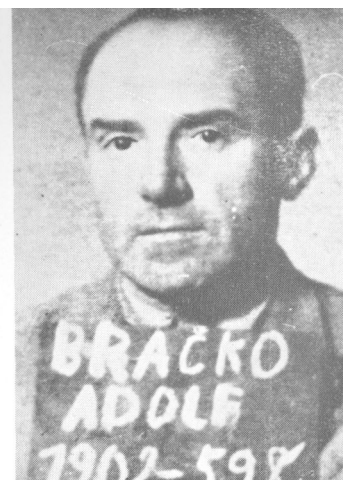
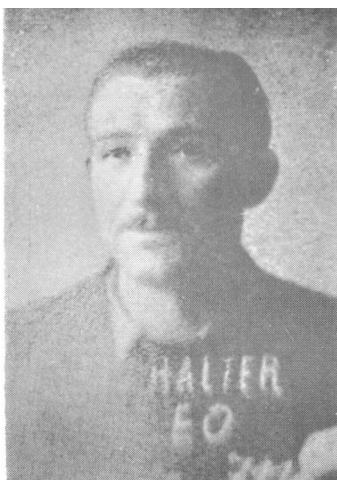
Formiranje uporišta mornari kog Abwehr-a u Dubrovniku izvršeno je ubrzo posle italijanske kapitulacije. Ve septembra je Hobacher, prate i Reiner-a, zavrbovao u Dubrovniku agenta Lea Schafhalter-a, ime je obeležen po etak stvaranja stalnog dubrova kog uporišta, podre enog Meldekopf-u I M u Zagrebu. Schafhalter je odmah upotrebljen za jedan pothvat u vezi sa prebacivanjem nekog agenta, poznatog pod pseudonimom »Percy«, iz Valone u pozadinu savezni kog fronta u Italiji. Ovaj poduhvat nije uspeo u svojoj prvoj zamisli, a »Percy« — identičan sa agentom Lodovicom Dedom — prebacio se u Bari s transportom jevrejskih izbeglica iz Albanije, koji je aranžirao Abwehr I.

U Dubrovniku je obrazovan agentski centar koji je obubvatao naizmenično i sukcesivno nekoliko važnih pripadnika Reiner-ove i Hobacher-ove agenture. Izme u ostalih je tu provela izvesno vreme Darinka Bišan, a agenturi su pripadali još Ivan Dević (pseudonim »Toli«), koga je u Zagrebu zavrbovao poručnik Krenić koji je rukovao radio-stanicom, i Pero Stadt, poreklom Austrijanac, ranije trgovac na Lapadu, kao i još neka lica koja su poznata samo po nadimcima. Povremeno su se u Dubrovniku zadržavali i drugi pripadnici mreže I M, izme u ostalih i Juraj Janković, koga je Reiner preuzeo od referata III F u Zagrebu. Konačno je marta 1944 godine u Dubrovniku obrazovan stalni Meldekopf sa Schafhalter-om (pseudonim »Karlo«) na čelu. Ovaj je delovao do septembra 1944 godine, u tesnome naslonu na lokalnu komandanturu, u kojoj se zgradi nalazila i njegova radio-stanica.

U Splitu je uporište formirano maja 1944 godine. I tu je organizaciju sproveo Reiner sa Hobacher-om, a uporište je bilo tesno povezano sa lokalnom komandom.

Glavne ličnosti u tome uporištu bile su: Nada Janeš, koja je rukovala i radio-stanicom, i Haupt-V-Mann Emil Beck (pseudonim »Erwin«). Juna iste godine Hobacher je uputio Beck-u agenta Adolfa Brajkua (pseudonim »Dolfi«), koji je uskoro poslat na radiotelegrafski kurs u Beču. Isto tako je povuena iz Splita i Nada Janeš, a umesto nje je preuzeo radio-stanicu uporišta radiotelegrafista Sax. Iz Mostara je Hobacher, za pojačanje uporišta, poslao još i agenta Berkle-a. U samome Splitu je zavrbovan, izme u ostalih, opštinski službenik Pero Meštović, koji je davao obaveštenja Brajkua, a zatim Beck-u.

AGENTI EINS MARINE

U Dubrovniku je u agenturi mornari kog Abwehr-a radio Leo Schafhalter (levo). U Splitu je mornari ki Abwehr imao svoje uporište, za koje je radio Pero Meštovi (u sredini). Uporištu je pripadao Adolf Bra ko (desno), koji. je svršio i radiotelegrafski kurs u Be u, a zatim vodio uporište I M u Crikvenici

Agentura u Splitu i Dubrovniku nije se odlikovala nekim naročitim uspjesima. Tako su, naprimer, Schafhalter i Dević, pošto su pobjegli pred NOV iz Dubrovnika pre nego što su primili nalog da ga napuste, stavljeni u Zagrebu pod istragu i saslušavani. Agent Meštrović, koji je proveo izvesno vreme u Beogradu na radiotelegrafskom kursu, hteo je zatim da pobjegne, pa je bio zbog toga interniran u logoru Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu, u Jankomiru. Sem toga izgleda da je britanska obavestajna služba poturila Hobacher-u agentkinju Mariju Ibika, koju je on bio namenio radu u Šibeniku.

Novembra 1944 godine, po povratku sa radiotelegrafskog kursa u Beogradu, Bračko je ostavljen da vodi uporište u Crikvenici. I tu je, kao u svima drugim mestima duž jadranske obale, uporište I M radilo u prisnom naslonu na lučku kapeitaniju.

Težište mreže je od jeseni 1944 godine, kada je po oslobođenju dalmatinske obale, sve više prebacivano na područje severnog Jadrana i gornju Italiju. Tako je i veći broj agentata, koji je radio dotle u dalmatinskim uporištima, prešao u Trst, Veneciju, pa i u Milano. Agent Berti, pomorski kapetan, koji je inače bio i ranije vezan za uporište Dubrovnik, upućen je marta 1945 godine još jedared da se probije onamo, ali u tome nije uspeo pošto su jedinice NOV dotle već bile presekle sve veze.

U Zagrebu je nastavljen rad i tu je, štaviše, smeštena još jedna kamuflirana radio-stanica sa jednim agentom. Tada je došlo i do promene u rukovodstvu zagrebačkog Meldekopf-a, koji je preuzeo poručnik Sommer. Prema jednom podatku, to je bio rezultat Hobacher-ove optužbe protiv Reiner-a zbog nesposobnosti, nedovoljne inicijative, malverzacija i drugog. Istovremeno se u Zagrebu pojavljuje kao rukovodilac mreže i Hobacher-ov agent, neki dužnik (što može biti i pseudonim). Ovaj je aprila 1945 godine uredio u Koruškoj, na Milstaedter-skom jezeru, prihvatilište za osoblje I M koje je u aprilu pošlo da se sklanja iz Zagreba. Tako su onamo stigli radiotelegrafski instruktor dužnik Jurmann, za njim Bračko — koji je još februara 1945 godine pobjegao iz Crikvenice u Zagreb — i drugi. Maja se povukao onamo i dužnik.

Pred samu povlačenje Wehrmacht-a sa teritorije NDH pokušao je I M da formira i radio-stanicu u Karlovcu i da

se još jednom probije do jadranske obale, ali ovi planovi nisu mogli više biti ostvareni.

Potpunosti radi treba primetiti da je Hobacher povremeno održavao i u Osijeku agenturu radi kontrole parobrodarskog saobraćaja na Dunavu.

c) Rad po sektoru II i III

Po sektoru Abwehr-a II radio je mornarički Abwehr na nasilnom izviđanju i raznim pomorskim diverzantskim akcijama. U Dalmaciji se pojavljuje, kao ustanova te grane mornaričkog Abwehr-a, Marine-Einsatzkommando 90, skraćeno: MEK 90, sa centrom u Splitu. U taktičkom pogledu je i ova komanda stajala pod štabom »Admiral Adria«. U okviru organizacije Abwehr-a II bila je podređena »Marine-Einsatzkommando« u Kavali, kao centru odakle se dirigovalo elom delatnošću u istoimenoj Sredozemlju, a MEK Kavala je stajao pod takozvanom »Komandom borbenih jedinica« (Kommando der Kampfverbände — ranije: Marine-Einsatzabteilungen) u Heiligenhafen-u na Baltičkom moru. Ovom je komandom rukovodio SS-pukovnik Otto Skorzeny.

MEK 90 radio je na teritoriji NDH potpuno nezavisno od ostalih Abwehr-ovih ustanova. Nije, naravno, bio povezan ni sa Abwehr-ovim centrom u Beču, koji je bio nadležan samo za liniju I M. Lokalno je, međutim, sarađivao sa Abwehr-ovim ograncima, u okviru međusobnog pomaganja i podržavanja. Isto tako je i MEK 90 radio u najtešnjem naslonu na lučke kapetanije i komandanture i na ostalu mrežu mornaričkih ustanova ustrojenih duž jadranske obale.

U jadranskim lukama obrazovao je MEK 90 svoju agentsku mrežu sa zadatkom da prikuplja podatke o saveznoj plovidbi i o pojavi protivničkih brodova, naročito podmornica, u jugoslovenskim obalnim vodama. Dalji zadaci su bili sprečavanje bekstva eventualnim emigrantima i ubacivanja neprijateljskih agenata pomorskim putem.

MEK 90 je sa svojim ograncima i svojom mrežom radio naročito na ometanju veza NOP-a sa dalmatinskim ostrvima, kao i veza koje su postojale između saveznih baza i uporišta NOP-a na ostrvima i dalmatinskom kopnu. Isto tako je radio na ometanju saobraćaja u ostrvima koja su bila u

partizanskim rukama, sprovode i i aktivne oružane pothvate itd.

Šef MEK 90 bio je najpre kapetan fregate Lastico, a zatim kapetan Max Dietrichs, koji je istovremeno vršio i dužnost mornari kog obaveštajnog oficira (MNO) u Splitu.

U Splitu je formiranje centra MEK 90 otpo elo oktobra 1943 godine, kada je onamo stigao pripadnik Ast-a Beograd Otto Meyer, kao »kapetan fregate Brandelmeyer«. On je po- eo da vrbuje agente i da stvara obaveštajni centar. Doveo je u Split bivšeg jugoslovenskog kapetana Georgija Malickog, beloemigranta, koji je ranije radio kod ispostave Ast-a Beograd u Gornjem Milanovcu. Malicki je vršio ulogu Haupt-V-Mann-a, tuma a i radiotelegrafiste. Dalje je Meyer dobio još podoficira Heinz-a Kirchbaum-a, koji je tako e služio kao radiotelegrafista i kao šofer.

Nije potpuno jasno kako je pripadnik referata I H Ast-a Beograd dospeo da radi po liniji II M u Splitu. To se može protuma iti možda time što u to vreme nije bilo odmah na raspoloženju dovoljno mornari kih Abwehr-ovih oficira koji bi mogli preuzeti dužnosti u mnogobrojnim centrima duž jadranske obale gde je trebalo formirati Abwehr-ova uporišta. Sem toga je Meyer-ova misija svakako imala da se sastoji samo u tome da stvori centar, koji bi se zatim predao organima mornari kog Abwehr-a II. Kao što je to poznato iz izlaganja na drugom mestu¹⁾, Meyer je po zadatku Abwehr-a I odnosno Ast-a Beograd sa preporukama Dimitrija Ljoti a otišao u severnu Dalmaciju da tamo stupi u vezu sa etni - kim rukovodiocem Mom ilom uji em. Ova misija se nikako ne može dovesti u vezu sa nekom stalnom mornari koobaveštajnom funkcijom. Zaista je Meyer ostao svega vrlo kratko vreme u Splitu, pošto su ga, pri pokušaju da do e do Duji a, zarobile jedinice NOV. Kasnije je preba en u Italiju i posle toga stigao u SAD, verovatno kao zarobljenik. Otada do dolaska novog rukovodioca, oficira Abwehr-a, centrom u Splitu rukovodili su Kirchbaum i Malicki.

Agentura centra MEK 90 u Splitu sastojala se prvenstveno od ribara i pomoraca, od uvara svetionika itd. Agenti u obalskim mestima delom su bili opremljeni radio-stanicama.

¹⁾ Vidi o tome u knjizi: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Srbiji, glava III.

Celi posao oko vrbovanja agenata obavljan je u prvome redu preko lučke komandanture. Rukovodilac uporišta je i lično preduzimao krstarenja duž obale radi izvištanja i nadziranja parobrodarskog saobraćaja.

Uporišta MEK 90 nalazila su se još i u Dubrovniku, Trogiru i Crikvenici. U Dubrovniku je uporištem rukovodio lučki kapetan, poručnik fregate Wilke. I u Trogiru je na lučnom uporištu bio lučki komandant, poručnik fregate Gerka. U Crikvenici je uporište vodio zamenik tamošnjeg lučkog komandanta, Hans Schade.

Uporište u Dubrovniku radilo je na otkrivanju i ometanju bezbrojnih veza koje su partizani — ali i etnici — održavali preko mora sa saveznim štabovima u Italiji. Wilke je raspolagao oružanim pomorskim odredima koji su motornim lancima ometali protivni saobraćaj i vršili prepade. Sarađivao je i sa FAT-om 215, naročito u organizovanju diverzantske jedinice na kopnu. Dubrovačko uporište održavalo je dodir i sa ispostavom Sipo i SD-a, preduzimaju i zajedničke obaveštajno-diverzantske akcije.

Kao što je severnodalmatinska oblast bila taktički povezana sa komandantom pomorske odbrane severne Dalmacije (Komandant der Seeverteidigung Norddalmatien, skraćeno: »Seekomandant Norddalmatien«), tako su isto od Splita prema jugu mornaričke ustanove bile podređene ili pridružene komandi za južnu Dalmaciju, čije je sedište bilo u Mostaru. Tako je, naprimera, i uporište MEK 90 u Dubrovniku taktički stajalo pod tom komandom, a kao lučki kapetan, Wilke joj je bio u punom opsegu podređen.

Među agentima koji su radili za uporište MEK 90 u Dubrovniku treba pomenuti Krstu Šandana, poznatog kao predratnog i ratnog agenta svih mogućih obaveštajnih službi. Šandan je održavao naročito veze sa etnicima i prikupljao preko informacije o NOP-u. Isto tako se Šandan uvukao i u NOP, pri čemu nije jasno je li i dalje odnosno dokle je održavao veze sa Wilke-om. Između ostalih agenata koji su bili povezani sa Wilke-om treba pomenuti i lekara dr Popova, a i trgovca Isajeva.

Na području Splita se, pored ustanova MEK 90, pojavljuje i jedinica koja je nosila naziv »Mornarička carinska straža« (Marinezollwache), poznata, takođe, pod nazivom »Gruppe Botsehke«, tako nazvana po svome rukovodiocu kapetanu

Botschke-u. Jedinica je brojala oko 15 ljudi. Izvesno vreme bila je priklju ena Meldekopf-u FAT-a 174 u Splitu. Po dolasku poru nika fregate Dietrichs-a, podre ena je ovome. Grupa Botschke je povremeno radila na Bra u, pošto se prvobitno najviše zadržavala oko Omiša, a zatim je preba ena u Imotski. Tobožnjom dužnoš u da spre ava krijum arenje prikrivala je ova jedinica svoj pravi zadatak: spre avanje partizanskih veza sa ostrvima, kontrolu pomorskog pribrežnog saobra aja i vršenje pojedinih diverzantskih akcija. Botschke je raspolagao izvesnim fondovima za obaveštajne izdatke, a svoje izveštaje predavao je Dietrichs-u.

U okviru sektora II treba pomenuti da je pomorskoj komandi za odbranu severne Dalmacije davao svoje izveštaje i FAT 214, koji je radio obaveštajno i diverzantski na obalском pojasu i ostrvima.

Po sektoru Abwehr-a III, a u okviru mornari ke obaveštajne službe, delovao je na teritoriji NDH »Marine Abwehrstab Adria« (Odbranbeni mornari ki štab Jadrana). Na elu ustanove nalazio se kapetan korvete Wieser. Kod Ministarstva oružanih snaga NDH postojao je oficir za vezu mornari kog Abwehr-a III, koji je sara ivao i sa odeljenjem III Ast-a. Odbranbeni štab je iz Zagreba isturio ispostavu u Sarajevo, a Meldekopf na Rijeku. O njemu i njegovoj delatnosti nisu sa uvani nikakvi bliži podaci, ukoliko »Dienststelle d-r Rossi« na Rijeci nije identi na sa tim Meldekopf-om.

5. Pozadinska mreža

Ve je poznato da je nema ka obaveštajna služba, i vojna i ona u okviru RSHA, formirala na jugoslovenskoj teritoriji svoju pozadinsku mrežu. Tu je bila re o vrbovanju agenata i njihovoj obuci, s tim da budu sa radio-stanicama razmešteni na strategijski važnim ta kama i da tu ostanu do povlačenja Wehrmacht-a, potpuno neupadljivo i neaktivni. Kada bi njihova mesta zauzele snage protivnika, oni su imali da se aktiviraju i da obaveštajno rade u protivni koj pozadini, održavaju i stalni dodir radiotelegrafskim putem sa centrima u Reich-u.

Karakteristi no je da je taj rad zapo et, u okviru Abwehr-a, na teritoriji NDH ve krajem septembra 1943 godine,

neposredno posle italijanske kapitulacije. Abwehr je, izgleda, tada već bio stekao uverenje da će se u dogledno vreme Wehrmacht povući sa Balkana. Istina, u to vreme se nije toliko računalo sa generalnim povlačenjem pod pritiskom snaga NOV i POJ, koliko sa eventualnom desantnom operacijom anglo-američkih snaga na dalmatinskoj obali.

U Zagrebu je tada obrazovana ustanova koja je najpre nosila naziv »R-Meldekopf Kroatien I«. Iz nje se razvio, promenom imena u septembru 1944 godine, FAT 129-R. Ovakvo ime, jednostavnosti radi, i nazivati u daljim prikazima ovu Abwehr-ovu ustanovu, bez obzira na to da li se konkretni prikazi odnose na vreme pre toga preimenovanja ili posle njega.

Zadatak FAT-a 129-R bio je da zavrbuje i obučava i broj agenata, da ih osposobi za rukovanje radio-stanicama i da izvrši njihov raspored na teritoriji sa koje se očekivalo da će se Wehrmacht povući. Agente je trebalo ugraditi u razne ustanove ili preduzeća, radi kamuflaže njihovog svojstva. Pri nastupanju takozvanog »R-sluga«, to jest povlačenja nemačkih snaga i dolaska protivničkih na tu teritoriju, trebalo je da oni u mestu svoga delovanja već budu uvedeni i upoznati sa okolinom, a ovaj poznati po svojim kamuflažnim zanimanjima.

Na čelu nove ustanove postavljen je kapetan Bukwich, dotle rukovodilac Meldekopf-a u Slavonskom Brodu, a dodeljen mu je Sonderfuehrer Apold kao pomoćnik. Teritorija na kojoj je FAT 129-R imao da formira agentsku mrežu obuhvatala je ne samo NDH sa dalmatinskom obalom — odakle se očekivala invazija — već i Istru i Trst sa okolinom.

Nova ustanova za formiranje pozadinske mreže bila je podređena rukovoditelju FAT-u 176, a zatim neposredno FAK-u 111, odnosno Leitstelle I, na čijem se čelu nalazio potpukovnik Sensburg. Sem Bukwich-a (pseudonim »inž. Buchner«), osoblje FAT-a 129-R sačinjavali su još: poručnik d-r Peter Axmann, koji je u Zagrebu do svoga mobilisanja u Wehrmacht bio direktor već pominjane firme »Suedostrop«, inače stari austrijski oficir poreklom iz Maribora i Bukwich-ov školski drug; podoficir Georg Reichner (pseudonim »d-r Frank«), poreklom iz Banata, inače po civilnom zanimanju profesor muzike; d-r Harald Skala, podoficir, pre rata inov-

POZADINSKA MREŽA ABWEHR-a

Od jeseni 1943 godine po eo je Abwehr i u NDH da radi na obrazovanju pozadinske mreže. Pod rukovodstvom kapetana Bukwich-a formiran je sa tim zadatkom FAT 129 R sa sedištem u Zagrebu. Pripadnici FAT-a su, pored Bukwich-a, bili: podoficir Georg Reichner (levo), u civilu profesor muzike; sekretarica Liza Vaubel (u sredini); podoficir d-r Harald Skala (desno), u civilu službenik nema kog konzulata i, kasnije, poslanstva u Zagrebu

nik nema kog konzulata u Zagrebu, a od okupacije do 1944 godine pri nema kom poslanstvu u Zagrebu.

Radi izvršenja svoga zadatka, FAT 129-R osnovao je dva centra za obuku — jedan u Zagrebu, a drugi u Trstu. Prvim je rukovodio neposredno Bukwich, a u Trst je poslat Sonderfuehrer Apold. O Apold-ovom radu na formiranju pozadinske mreže i o razvoju trš anskog centra dat je prikaz na drugom mestu¹⁾.

Obuka u Zagrebu sastojala se iz dva kursa, od kojih je jedan bio radiotelegrafski, a drugi vojnoinformativni. Radiotelegrafski kurs organizovala je radio-stanica Abwehr-a u Zagrebu koja je najpre nosila naziv »Adam«, a zatim »Ambra«. Nastavno osoblje za taj kurs dodelio je Afulei iz Be a. Sami kursisti su, me utim, bili podre eni isklju ivo Bukwich-u, koji ih je dodeljivao radiotelegrafskom kursu, a po njegovom završetku im davao vojnoinformativnu obuku. Trebalo je da radiotelegrafskim kursom agenti budu osposobljeni za samostalno rukovanje radio-stanicom, njeno održavanje, a i za šifriranje i upotrebu kodova. Vojnoinformativni kurs imao je da obu i agente u poznavanju protivni kog oružja, specijalno tenkova, aviona i si., zatim raznih znakova i takti kih oznaka koje su u upotrebi u protivni koj vojsci itd.

Prvobitno je bilo predvi eno da svaki agent poha a i jedan i drugi kurs. Me utim, kasnije je mahom došlo do sastavljanja agenata u parove koji su imali da deluju na jednome mestu, pa je onda jedan od njih svršio radiotelegrafsku obuku, a drugi vojnoinformativnu. Ipak su i agenti radiotelegrafisti obu eni u upoznavanju protivni kih takti kih znakova i ostaloga, kako bi u slu aju potrebe mogli i samostalno da rade. Takvi kursevi su održavani u Mihani evoj ulici br. 34, Palmoti evoj 32 b, Gajevoj 11 i Ambruševoj 19. Kao kamuflaža upotrebljena je oznaka ustanove nema ke pošte.

Pitanje agenture, kao centralno u radu FAT-a pozadinske mreže, hilo' je dosta složen problem. Agent pozadinske mreže mora imati odre ena svojstva, zbog ega se i ne mogu lako na i ljudi za takav rad, ukoliko se traži da stvarno odgovaraju svojoj nameni. Agent R-mreže mora biti sposoban da radi potpuno samostalno, bez mogu nosti da maotkud dobije

¹⁾ Vidi: Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Sloveniji.

podršku ili pomoć, spreman da primi na sebe sve opasnosti koje donosi ovakva njegova delatnost u protivničkoj pozadini, da se snalazi i da radi bez kontrole i dragovoljno, pošto od trenutka nastupanja »R-slu ajaja« FAT nema više nekakvih mogući da prinudi svog agenta u protivničkoj pozadini na savestan rad. Organizatori R-mreže su, istina, lako mogli zavrbovati lica koja će pristati da se školuju, pošto im je to obezbeđivalo vrlo pristojno izdržavanje i razne pogodnosti bez ulaganja nekog naročnog truda. Međutim, problem je bio u tome hoće li ovakvi, na brzinu skupljeni i obučeni, agenti zaista i funkcionisati kao pozadinska mreža i odgovoriti svojim zadacima kada budu ostavljeni sami u pozadini protivnika. Za agenta je bilo najlakše da u tome služi jedinstavno uništi svoj radio-aparat i produži da obavlja ono zanimanje koje je imalo da mu služi samo kao kamuflaža, koriste i se uz to još i znatnim sredstvima koja su mu ostavljena za njegove potrebe dok bude dejstvovao u protivničkoj pozadini.

Organizovanje potrebne agenture bilo je otežano i time što u ratu u kome je sprovedena mobilizacija sposobnog muškog stanovništva do krajnjih granica nije bilo nimalo lako na i mogući nost za dovoljno uverljive legende zbog kojih bi neki pozadinski agent bio oslobođen vojne dužnosti. Bilo je vrlo malo civilnih zanimanja koja su mogla u ovoj, nesumnjivo vrlo budnog, protivnika opravdavati injenicu da je neko fizički sposobno lice moglo izbeći vojnoj obavezi. Sem toga je trebalo računati da će Anglo-Amerikanci, prema izjavama je o ekvivalentnom iskrcavanju na teritoriji NDH pozadinska mreža prvenstveno i formirana, iz razloga bezbednosti bar upočetku ograničiti kretanje sposobnom muškom stanovništvu, ili ga čak eventualno koncentrisati u logorima. Zbog toga je bilo pogodnije da se u prvome redu vrbuju žene, kod kojih bi ove teško otpale. Tu je, međutim, za Abwehr bilo naročito teško naći lica koja bi po karakternim svojstvima odgovarala onim zadacima koje se izvršenje od njih očekivalo.

Kapetan Bukwich je, zbog toga, stao na gladište da mu treba dati vremena da polako radi na odabiranju agenture, nastojeći i u prvom redu na njenome kvalitetu, a manje na što većem broju zavrbovanih. Međutim, potpukovnik Sensburg je od njega tražio da što bržim tempom iškoluje što već i broj agenata. Ukazivao je da su R-FAT-ovi u Srbiji i Grčkoj u tom pogledu mnogo aktivniji, tražeći i da i oni zavrbuje naj-

OBUKA AGENATA
POZADINSKE MREŽE

Radiotelegrafska obuka agenata pozadinske mreže izvoena je u Zagrebu, u nekoliko radiotelegrafskih škola. Glavni instruktori su bili Friedrich Kaemper (levo) i Hubert Stellmach (desno). Zagrebački policijski agent Franja Posavec (u sredini) radio je za FAT 129 Ft, kao jedna od glavnih figura njegove agenture, privode i FAT-u mnogobrojne agente

manje pet do deset agenata mese no, a prete i mu da e ga smeniti zbog nesposobnosti ako to ne postigne.

Do decembra 1943 godine Bukwich je imao svega trojicu agenata na obuci. Jedan od njih bila je igra ica nekog za- greba kog bara, koju mu je ustupio Ast, a koju je on prvo- bitno bio odbijao pošto mu je izgledala nepodobnom za posao koji joj je namenjen. Ova igra ica, Wilhelmina Schwab, po- znata pod pseudonimom »Margita«, bila je ve starija i na izmaku svoje igra ke karijere, pa je stoga, po Bukwich-ovom mišljenju, nastojala da stvori sebi putem obezbe enih prihoda, koje joj je nudilo angažovanje u R-mreži, dobro pla enu egzi- stenciju koja ne e zahtevati naro itoga rada. Druga dva agenta bila su Gleb Skurski i Berta Begi . Njih je Bukwich doveo iz Broda, gde su ranije radili za njega.

Na osnovu Sensburg-ovog nare enja Bukwich je po eo da vrbuje agente bržim tempom, pri emu mu je naro ito poma- gao agent Franja Posavec, koga mu je ustupio FAT 126 West. Posavec, pseudonim »Fiolica«, bio je u policiji NDH, a radio je i kao agent ustaške obaveštajne službe. Sa Bukwich-om je bio povezan još iz vremena kada je ovaj bio u Brodu, gde je Posavec bio po policijskoj dužnosti. Preba en januara 1944 go- dine u Zagreb, on je neko vreme radio i za FAT 126 West, posle ega je prešao na delatnost za FAT 129-R. Za Bukwich-a se specijalno bavio vrbovanjem agenata, ali je i sam obu en kao radiotelegrafista.

Isto tako je na vrbovanju agenata za Bukwich-a radio i Aleksandar Vukašinovi (pseudonimi »Armin« i »Alex Reiner«), trgova ki pomo nik, koji je od 1942 godine radio kao tuma Ast-a Zagreb. U FAT 129-R prešao je u drugoj polovini 1944 godine. Vršio je dužnost intendanta, a ina e je FAT-u priveo veliki broj muških i ženskih agenata. Bukwich je dobio za svoj pozadinski FAT još i izvestan broj podoficira i Sonder- fuehrer-a koji su vršili pomo ne dužnosti, a naro ito služili kao organizatori ugra ivanja agenata na mesta gde je tre- balo da ovi sa ekaju nastupanje »R-slu aja«.

Uglavnom su na radiotelegrafskoj obuci sa agentima ra- dili Fritz Koch (pseudonim »Fritsch«), Friedrich Kaemper (pseudonim »Kern«) i Hubert Stellmach (pseudonim »Werner Sommer«), sva trojica podoficiri. Sem toga se u vezi sa na- stavom eš e pojavljuje u Zagrebu i neki Becker (pseudonim »d-r Brandt«), koji je kao poverenik šefa Leitstelle I, potpu-

kovnika Sensburg-a, obilazio i kontrolisao rad radiotelegrafskih agentskih škola, proveravao znanje kursista i bio u neku ruku šef nastave.

Radiotelegrafska obuka vršena je u dve škole. U jednoj je nastavu vodio najpre podoficir August Hartmann sa pomoćnikom Heinz-om Koch-om, a kasnije su ova dvojica prešli u drugu školu, dok je na prvome mestu radio podoficir Hubert Stellmach sa podoficijerom Kaemper-om. Cilj obuke je bio da se postigne brzina davanja i primanja od 80 znakova u minuti.

U na elu je trebalo da se prilikom obuke pazi na najveću konspirativnost, s obzirom na tendenciju da se onemogući i provala mreže otkrivanjem jednoga od agenata. Zato je i nastava izvođena individualno, s tim da između odlaska jednoga i dolaska drugog agenta u školu bude vremenski razmak od oko 15 minuta. Za obuku svakog agenta bila su predviđena dva dana dnevno. Međutim, konspirativnost nije održana, zbog toga što je razmak između vremena obuke pojedinih agenata bio isuviše mali, što se nastava vršila u istoj školi za veliki broj kursista i što je naročito Posavec dovodio FAT-u agente koji su se međusobno već poznavali.

Sama agentura je mahom bila slabog kvaliteta. Tako je, naprimera, Posavec, koji je vršio veliki broj vrbovanja, dovodio više devojaka iz redova javnih ili tajnih prostitutki. Bukwich-ov V-Mann u Brodu, Sulke, poslao je odande trojicu agenata koji su bili vrlo slabo upotrebljivi, tako da je jedan odmah vraćen. Umesto da je vrbovanju prethodilo izvesno posmatranje dotičnih lica u pogledu njegove podobnosti, dovođeni su novi agenti na brzinu, delom i preporukom već zavrbovanih lica. Agenti su svega jednom kratko razgovarali sa Bukwich-om, koji je proveravao jedino raspoloživi dovoljnom inteligencijom da naučavaju rukovanje radio-stanicom, pa su zatim predati radiotelegrafskim školama na obuku. Pri stupanju na rad dobijali bi pseudonime, koje su mahom sami birali i pod kojima su u školi govorili. Obuka je trajala osam do deset meseci, a eventualno i duže. Sam rukovodilac FAT-a gotovo nije ni viđao svoju agenturu, sve dok ne bi bilo završeno njihovo radiotelegrafsko školovanje, posle čega je i on u estvovao u njihovoj obuci u vojnoinformativnom obrađivanju.

ABWEHR — BRA NI POSREDNIK

Predvi eno je b'lo da agenti FAT-a 129 R budu smešteni po mestima svoje budu e delatnosti u parovima, s tim da jedan radi kao obaveštajac, a drugi kao radiotelegrafista. Dešavalo se da je ovakve agentske parove sastavljao sam FAT s ciljem da se međusobna veza agenata poja a i njihovim ven anjem. Pri tome bi Bukwich dobijao ulogu kuma. Fotografija prikazuje ven anje FAT-ovih agenata Vahidina Brki a i Amalije Wolf, uz u eš e drugih pripadnika agenture. Iznad mladenaca stoji, kao kum, kapetan Bukwich

Bilo bi prirodno da je vrbovanje agenture vršeno u mestima gde su agenti zatim imali da budu ugrađeni u svojim kamuflažnim svojstvima. Međutim, zbog naređene brzine pokazalo se primenjivanje toga metoda nemoguće, zbog čega su praktički svi agenti naeni u samom Zagrebu. Sa njima je, tek pošto bi završili obuku, utvrđeno mesto njihove buduće aktivnosti, posle čega bi dobili svoju radio-stanicu i otputovali onamo u pritaji jednoga od pripadnika FAT-a koji bi ih tamo smestio.

Pošto se pokazalo da bi se žene obučene za agenturu same teško snalazile u mestima gde je trebalo da budu ugrađene, pristupilo se već pomenutom formiranju obavешtajnih parova, to jest svakoj obučenoj radiotelegrafistkinji bio bi dodavan još i muškarac koji bi imao da joj pomogne, a sem toga da služi i kao agent za prikupljanje obavешtenja, koja bi zatim radiotelegrafistkinja dostavljala FAT-u.

Ovde su se pojavile teškoće u vezi sa sastavljanjem pojedinih parova. Dešavalo se često da bi muški ili ženski član ovakve dvojke tražio da mu se dodeli lice koje bi mu odgovaralo, a sa kojim bi, obično, stajao u intimnim odnosima. Bilo je slučajeva da bi i sam FAT aranžirao venčanje ovako sastavljenih parova uz odgovarajuće i svadbeni poklon i banket na kome bi učestvovali i drugi agenti ili pripadnici FAT-a. Na taj su način najosnovniji propisi o konspirativnosti potpuno zanemareni.

Jula 1944. godine pošlo je za smeštanje pojedinih agenata ili agentskih parova u mesta određena za njihovu buduću aktivnost. Kao prva je smeštena — na Rijeci — Wilhelmina Schwab-»Margita«, koja je imala da bude zakamuflirana kao prodavačica u nekoj trgovini hartijom. Već septembra je javljeno u Zagreb, preko agenture referata III F, da se neka agentkinja R-mreže na Rijeci stalno opija i da svojim ponašanjem pada svima u oči: kreće se po noćnim lokalima, stupa u intimne odnose sa svima mogućim ljudima i otvoreno govori da je nemačka agentkinja.

Da bi stvar bila još potpunija Schwab-ova je bila smeštena u trgovinu bez ikakvog poznavanja toga posla, i to u vreme kada nije postojala nikakva potreba za novim prodavcima, tako da je ostalim nameštenicima te radnje i po tome odmah pala u oči. Stan joj je nađen u zgradi u kojoj se nalazio ranije zakamuflirani centar italijanske obavешtajne

službe, na koji se sumnjalo da posle italijanske kapitulacije radi za britansku službu. Od onoga što je naučila u Zagrebu o radiotelegrafiji, Schwab-ova je bila sve zaboravila, tako da je major Probst, pripadnik Leitstelle I, koji ju je i ugradio na Rijeci, tražio od tamošnjeg ogranka III F (verovatno nekog FAT-a sektora III) da joj stavi na raspoloženje radiotelegrafistu za uvođenje njene stanice u rad. Schwab-ova je, najzad, pozvana u Zagreb. Najpre je trebalo da bude smeštena u neki logor, ali je Leitstelle naredila da se ona još jedared propusti kroz radiotelegrafski kurs i ponovo negde upotrebi. To je i učinjeno, posle čega je sa svojom sestrom i njenim mužem smeštena u Trstu.

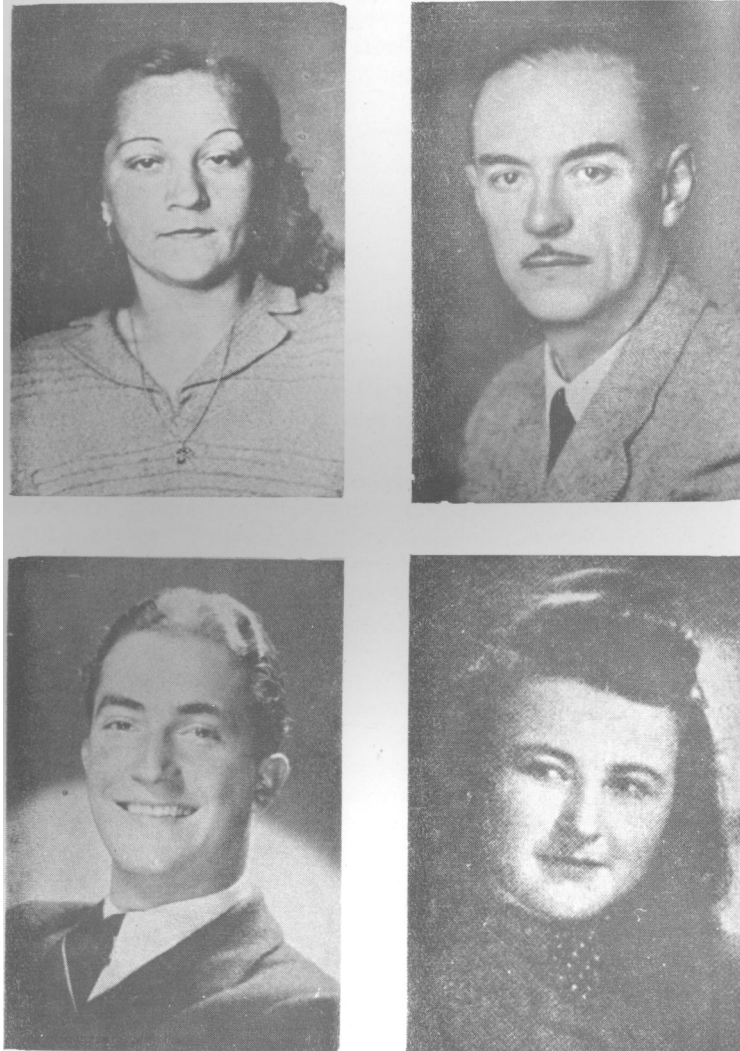
Ovaj je slučaj karakterističan za površni i nestrukturirani rad FAT-a. Razlog za to treba tražiti prvenstveno u Bukwich-ovoj nezainteresovanosti da se ozbiljno založi s obzirom na naređenje koja su mu izdata, a koja je smatrao neumesnim. Bukwich je smatrao čeli posao oko R-mreže besciljnim.

Kao drugi, u jesen 1944 godine ugrađeni su u Splitu Gleb Skurski i Berta Begi. Dok je Skurski, kao nekadašnji oficir, brzo savladao radiotelegrafsku i ostalu nastavu, Begieva je u tome imala prilično teškoća. Kako su ovo dvoje, međutim, bili i privatno intimno povezani, računalo se da će se u svome radu snalaziti i da će Skurski ispomagati svojoj prijateljici. On je sam odabrao Split kao mesto svoje aktivnosti, pošto je tamo imao poznanika i poznao teren. Snabdeveni su svima potrebnim tehničkim sredstvima, dokumentima i novcem. Stanicu su odmah instalirali i javili se centru u Berlinu, koji je imao da posluži kao mesto kuda je trebalo da agenti R-mreže upućuju svoje izveštaje. Međutim, kada su ubrzo posle toga snage NOV oslobodile Split, Skurski i Begi-eva su uništili dve radio-stanice koje su im bile date — jednu za priključak na mrežu, a drugu na baterijski pogon — i uopšte se nisu više javljali.

Za nagradu i snabdevanje agenata R-mreže novim sredstvima daje indikaciju suma koja je bila data Skurskom i Begi-ovoj prilikom njihovog smeštaja u Splitu. Dobili su u gotovom milion i po kuna, a sem toga isto toliku sumu u doznaci na Prvu hrvatsku štedionicu, zatim 400 dolara, 250 funti sterlinga i 30 zlatnika.

Kako je stvarno izgledala mreža na terenu koju je formirao FAT 129-R dosta je teško rekonstruisati. Pre svega,

AGENTSKI PAROVI

Za Bukwich-a su radili, kao agenti, još u vreme dok je on rukovodio Abwehr-ovim obaveštajnim centrom u Slavonskom Brodu, Berta Begi (gore levo) i Gljeb Skurski (gore desno). Oni su, kao agentski par, smešteni u Split. Sli an agentski par bili su i Marta i Božo Retig (dole, levo i desno)

mreža nije nikada funkcionisala. Veliki deo teritorije na koju ju je trebalo smestiti bio je još pre nego što bi do smeštaja agenata došlo oslobođen i time postao za agenturu FAT-a nepristupačan. Drugi agenti, smešteni u mestima u kojima je još bilo Werhmacht-a, pobjegli su pred dolaskom NOV, uništivši prethodno svoje aparate, i povla ili se sa nema kim jedinicama preko Zagreba prema zapadu. Bilo ih je koji su ostali u svojim mestima, ali su nastojali jedino da izbrišu sve tragove koji bi mogli dovesti do njihovog otkrivanja, ni jednoga as a ne pomišljaju i da stvarno preduzmu ma kakvu obaveštajnu delatnost.

Otuda se može samo govoriti o planu razmeštaja pozadinske agenture kakav je zamišljen prilikom njenog obnavljanja i pripremanja. A taj je plan obuhvatao gotovo sva važnija mesta i naročito železničke korove na teritoriji koja je imala da bude pod zonom dejstva FAT-ove agenture. U pojednostima je plan predviđao ovakav razmeštaj poimeni no utvrđenih agenata:

Zagreb: oko 10 agenata sa po jednom radio-stanicom i 10 rezervnih agenata sa nepotpuno završenom obukom:

Ljubljana: 1 agent sa radio-stanicom;
Trst: 4 agenta sa po jednom radio-stanicom;
Rijeka: jedna radio-stanica, broj agenata nepoznat;
Sušak: 1 agent sa radio-stanicom;
Split: 1 agentski par sa dve radio-stanice;
Mostar: 1 agentski par sa dve radio-stanice;
Dubrovnik: jedna radio-stanica;
Pula: dve radio-stanice;
Sarajevo: 2 agentska para sa tri radio-stanice;
Slavonski Brod: 1 agentski par sa radio-stanicom;
Tuzla: 1 agentkinja sa radio-stanicom;
Varaždin: 2 agentska para sa po jednom radio-stanicom;
Varaždinske Toplice: jedna radio-stanica;
Ludbreg: 1 agentski par sa jednom radio-stanicom;
Križevci: jedna radio-stanica;
Koprivnica: jedna radio-stanica;
Krapinske Toplice: 1 agentski par sa radio-stanicom;
ur evac: jedna radio-stanica;
Vinica: jedna radio-stanica;
Sv. Ivan Zelina: jedna radio-stanica;
Karlovac: 1 agentski par sa radio-stanicom;

Sisak: 1 agentski par sa radio-stanicom;

Imotski: 1 agent sa radio-stanicom.

Treba smatrati da su u ovim punktovima odre eni agenti velikim delom bili' postavljeni, mada nisu stupili u dejstvo, bilo što su pobjegli, bilo što su se pritajili. Po osloboenju su uhapšeni agenti R-mreže u Splitu, Sarajevu, Mostaru, Ludbregu, Krapinskim Toplicama, Karlovcu i Sisku.

Na osnovu podataka kojima se raspolaže prošlo je kroz zagreba ke radiotelegrafske kurseve, održane za potrebe agenture pozadinske mreže, oko 70, a možda i više kursista. Aprila 1944 godine bila su na kursu svega etiri lica, i to: Wilhelmina Schwab, Berta Begi , Gleb Skurski i Franjo Posavec. Do kraja 1944 godine broj kursista se bio pove ao na preko 20, koliki je broj ostao sve do marta 1945 godine. Otada je po eo da se smanjuje, ali je radio ak još i u maju, do pred samo povla enje FAT-a. Mese no je obu eno, prema raspoloživim podacima, oko 5 do 6 agenata koji su mogli biti upotrebljeni na terenu.

Me u agentima, pored ve pomenutih, treba ista i i Viktor-a Sulke-a, Bukwich-ovog agenta iz Broda, koji je 1944 godine došao u Zagreb pošto je po Bukwich-ovom odlasku iz Broda neko vreme radio za FAT 126 Ost. On je u Zagrebu primao dvostruku agentsku platu. Dalje zaslužuje pomena agent Stjepan Štambak iz Imotskog, koji je bio ugra en u svome mestu i snabdeven sa 400.000 kuna, 400 dolara, 200 funti sterlinga i 30 napoleona. Trebalo je da preko radio-stanice, ugra ene u njegovoj ku i, izveštava o kretanju NOV i eventualno iskrcajih saveznih jedinica. Imotski je osloboen desetak dana po Štambakovom dolasku. On je tada sakrio radio-stanicu, novac predao svojoj majci, a sam je stupio u NOV. Uskoro uhapšen, uspeo je da pobjegne i krio se sve do aprila 1949 godine, kada- je uhapšen po drugi put i izveden na sud.

Treba pomenuti da je sa agentom Posavcem, koji je — kao što je poznato — priveo FAT-u najve i broj agenata, i to specijalno ženskih, izbila pred kraj rata krupna afera. Tada se utvrdilo da je on za sve vreme dok je bio glavna figura u agentskoj mreži FAT-a 129-R, koju je poznavao u svima pojedinostima, radio i za vojnu policiju NDH. Štaviše, on je organizovao u korist ovog svog drugog poslodavca i vezu sa Bukwich-ovim agentima na terenu, od kojih je uzeo znakove

AGENTURA SA ZAGREBA KOG TROTOARA I

Bukwich-ova agentura, sastavljena na brzinu i bez mnogo biranja, obuhvatala je mnoga manje-više problematična muška i ženska lica. Između ostalih pripadali su joj: Zorica Ištok (levo), inače prijateljica agenta Posavca; mesarski pomoćnik Ivica Kukan (u sredini); Boška Lukšić (desno), prostitutka

i šifre zavrbovavši ih da sve vesti najpre jave njemu, a tek posle toga nema koj radio-stanici sa kojom su bili povezani. Ovakva bi afera morala da povuče reorganizovanje cele mreže FAT-a i njegove škole, pošto je dekonspiracija mogla unapred da u ini bespredmetnim celokupni rad na R-mreži u NDH. Me utim, s obzirom na tadašnju situaciju, u kojoj je ve bilo jasno da je kapitulacija Tre eg Reich-a pitanje dana, i na stav odgovornih Abwehr-ovih rukovodilaca prema elom pothvatu sa njihovom pozadinskom mrežom u NDH, nisu u tome pravcu preduzete nikakve mere.

Na kraju se, radi ilustrovanja kvaliteta i karaktera agature koja je upotrebljena za pozadinsku mrežu FAT-a 129-R, daje pregled izvesnog broja njegovih agenata.

Berta Begi je ve pomenuta kao bivša kelnerica i kafanska peva ica. Slavica Boltek (pseudonim »Nedia«), bila je privatna inovnica. Amalija Brki (pseudonim »Ljubica«) bila je tipografska radnica, a zatim bolni arka. Ona je privela Bukwich-u svoga verenika, Vahidina Brki a (pseudonim »Vinko«), a Bukwich je kumovao pri njihovoj svadbi. Ivan Car (pseudonim »Maj«) bio je ustaški poru nik, a Omer epi (pseudonim »Aco«) dezertar iz domobranstva. Štefica ater (pseudonim »Danica«) bila je sobarica, kasnije radnica, najzad prostitutka. Nada Daf ik (pseudonim »Marlen«) bila je privatna inovnica, a Silvija Grbin (pseudonim »Mina«) bavila se prostitucijom isto kao i Ljubica Ljubi , koja ju je i privela mreži FAT-a 129-R. Aleksander Farel (pseudonim »Vito«) bio je po zanimanju inovnik, Anton Gnje (pseudonim »Drago«) elektromonter, a Alaga Husadži u io je kroja ki zanat i bio u ustaškim jedinicama. Zora Ištok (pseudonim »Maja«) živela je sa Franjom Posavcem, a ina e bila privatna inovnica. Ratomir Juraki (pseudonim »Rade«) bio je bez zanimanja, pijanica i kockar. Pavao Klari je bio- šofer i mehani ar, a Ivica Ku an (pseudonim »Kun«) mesar i kobasi ar. Slavica Maruši (pseudonim »Jolly«) bila je prostitutka, a nameštena u Feldkommandanturi u Zagrebu, dok je Marija Pavli (pseudonim »Kira«) bila u enica u nekoj kafanskoj kapeli, sli no kao i Florijana Rabi (pseudonim »Violeta«), koja je bila kafanska peva ica. Danica Ra i (pseudonim »Vlasta«) bavila se šivanjem, a ur a Rodi (pseudonim »Blanka«) bila je poznata kao kafanska dama lakog morala. Treiber Katica bila je frizerska pomo nica, Petar Tudija žandarmerijski narednik,

a Josipa Vidovi (pseudonim »Stella«) diplomirana bolni arka koja se odala prostituciji. Ostali agenti bili su sli nih svojstava i zanimanja.

Slab kvalitet rada obaveštajaca Abwehr-a na izgradnji pozadinske mreže, loš sastav agenture i kona ni potpuni neuspeh celog pothvata dobrim delom su rezultat demoralizacije koja je pred kraj rata zahvatila ovu, kao i ostale nema ke obaveštajne institucije i njihove ranije aktivne pomaga e i simpatizere. Me utim, pogrešno bi bilo neuspeh pozadinske mreže pripisati isklju ivo ovim faktorima. Iako nije zadatak ove studije da se prikaže borba obaveštajne službe NOV i POJ protiv nema ke službe, potrebno je, radi pravilnije ocene inilaca koji su doprineli potpunom krahu pozadinske mreže Abwehr-a, ukazati na znatnu aktivnost Ozne na kontraobaveštajnoj obradi ovog problema, otkrivanju i uklanjanju ove agenture, što¹ je zaklju eno sa brzim punim uspehom.

AGENTURA SA ZAGREBA KOG TROTOARA II

Za Bukwich-ovu pozadinsku mrežu radile su i završile potrebne kurseve i: Smilja Hertl (levo), Nada Dafić (u sredini) i Marija Pavlić (desno)

IV

TAJNA VOJNA POLICIJA (GFP)

1. Delatnost u NDH u periodu 1941—1942 godine

a) GFP-Gruppe 612

Sa 2 armijom Wehrmacht-a, koja je pod komandom tadašnjeg generalpukovnika Weichs-a prodrła na jugoslovensku teritoriju sa severozapada i vodila operacije na području Hrvatske, stigla je u Zagreb GFP-Gruppe 612, koja je pratila armijski štab. Njena delatnost u Zagrebu i drugim hrvatskim mestima bila je, u danima koji su neposredno sledili Wehrmacht-ovim operacijama aprila 1941 godine, povezana sa radom pokretne Abwehrkommande majora Manteuffel-a. Sprovode i egzekutivne poslove, hapšenja, pretrese, zaplene itd. po nalogu Abwehrkommande, ali i samostalno, GFP-Gruppe 612 rukovodila se prvenstveno Vanrednim spiskom poternica, kojim su bile snabdevene sve nemačke policijske i obaveštajne ustanove koje su sa Wehrmacht-om stigle u Jugoslaviju.

Svoje zatvorenike je GFP predavala Einsatzkommandi Sipo i SD-a, koja je tako e odmah uspostavila svoje sedište u Zagrebu, a ova ih je držala za GFP u zagrebačkom policijskom zatvoru. Tu je odmah uređeno posebno odeljenje za zatvorenike nemačkih bezbednosnih ustanova.

Mahom bi, predavanjem hapšenika Einsatzkommandi Sipo i SD-a, GFP završila svoj posao, ne upuštajući i se u dalju obradu pojedinih slučajeva, nego ostavivši ih Sipo-u. Međutim bilo je i primera da GFP vodi izvestan istražni postupak, bilo sama, bilo da su saslušavanja vršili pripadnici pokretne

Abwehrkommande. Ovo poslednje je naročito bilo slučaj kada bi hapšenje usledilo po nalogu te komande. Ukoliko bi GFP sama vršila hapšenja po Vanrednom spisku poternica, izveštavala bi ponekad o tome i ustanovu koja je za uhapšenim raspisala poteru, ali je i taj posao mahom ostavljala Einsatzkommandi Sipo i SD-a.

Kao primer za postupak GFP-a može poslužiti slučaj jugoslovenskog državljanina, advokata dr Josipa Riboli-ja. Riboli je iz Jugoslavije 1939 godine prebegao zbog pronevere u Austriju, pa je i tamo hapšen zbog falsifikovanja krštenica i venčanica koje je prodavao bez kim Jevrejima, iznuđujući i od njih velike iznose. Pošto je u Austriji izdržao tada 9 meseci strogog zatvora, bio je ponovo prebačen u Jugoslaviju. Ipak je bio unesen i u Vanredni spisak poternica. Po toj osnovi ga je GFP-Gruppe 612 uhapsila odmah po svome dolasku u Zagreb, a pod sumnjom da je radio i na protivnima koje propagandi. GFP-Gruppe predala je predmet Riboli-ja Einsatzkommandi Sipo i SD-a, koja je po njegovoj stvari vršila istragu i, najzad, predložila RSHA-u da se Riboli pusti, pošto mu dodatno terećenje — protivnima koje propaganda — nije moglo biti dokazano. Saglasnost je i stigla i Riboli je pušten.

Na ovom primeru pada, pored ostalog, u oči da je na teritoriji države koju je Treći Reich priznao suverenom nemački vojni i policijski aparat radio po optužbama koje su mogle predstavljati osnov za gonjenje jedino na području Reich-a ili u oblastima koje su bile pod njegovim suverenitetom.

Ipak su, pri svojim hapšenjima, GFP odnosno Einsatzkommando Sipo i SD-a, koji je preuzimao hapšenike, vodili izvesnoga razina i o intervencijama ustaških vlasti. Tako je aprila 1941 godine GFP-Gruppe 612 uhapsila dr Vladimira Sachs-a-Petrovića, koji je ranije pripadao Frankova koje stranci i proveo mnoge godine u emigraciji. Sachs je uhapšen na osnovu upisa u Vanredni spisak poternica, a i po dostavi jednoga agenta koji je prijavio da je on Jevrejin, mason, i da u jednome sefuu u Beču drži deponovane važne dokumente koji se tiču slobodnog zidarstva. Pavelić je, kad je saznao za njegovo hapšenje, lično odmah intervenisao, pa je Sachs pušten sa obrazloženjem da se to čini zbog te intervencije.

Kao što se inače esto dešavalo na jugoslovenskoj teritoriji, gde god je u prvim danima okupacije na osnovu Van-

rednog spiska poternica sprovođeno hapšenje raznih lica, tako je i od hapšenika koje je GFP-Gruppe 612 predavala Einsatzkommandi Sipo i SD-a izvestan broj posle kratkog istražnog postupka u Reich-u ponovo vraćen u NDH, pošto se optužbe iz poternoga spiska nisu mogle dokazati. Istražne postupke bi vodile one ustanove koje su svojevremeno dale materijal za unošenje dotičnih lica u Vanredni spisak poternica, a kojima bi ta lica bila preko Sipo i SD-a sprovedena na nadležnost. Tako su postupci sprovedeni i u Graz-u, gde je RSHA ustrojio u tu svrhu posebni isledni odnosno istražni centar pri tadašnjoj ustanovi Gestapo-a. Mnoga su lica po obavljenoj istrazi zadržana u Reich-u i otpremana u koncentracione logore.

GFP-Gruppe 612 stigla je u Zagreb aprila 1941 godine. Krajem maja ili početkom juna 1941 godine GFP-Gruppe 612 povukla se iz Jugoslavije sa štabom 2 armije, pošto je prethodno bila prešla iz Zagreba u Beograd, ostavivši u Zagrebu jedan svoj komesarijat-ispostavu.

U njenom kratkotrajnom radu u Zagrebu susrećemo i kod nje poznatog nemačkog agenta Schreiner-a, koji je inače bio u tim danima povezan sa pokretnom Abwehrkommandom Sued majora Manteuffel-a.

b) GFP-Gruppe 510

Pošto je GFP-Gruppe 612 prešla u Beograd, a zatim napustila jugoslovensku teritoriju, na području NDH više nije delovala nijedna samostalna GFP-Gruppe. S obzirom na »suverenitet«¹ Pavelićeve države, o kome se tada nešto više vodilo računa, prisustvo egzekutivne vojnopolicijske trupe u okviru NDH ne bi bilo umesno. Međutim u Zagrebu je postojalo nadležstvo Nemačkog generala u Hrvatskoj, koji je vršio, u odnosu na razne Wehrmacht-ove komande na teritoriji NDH, i ulogu vojnoteritorijalnog komandanta. Njemu je rukovodio i direktor vojne policije Loos, tada već u Solunu pri Zapovedniku Wehrmacht-a za Jugoistok, dodelio jednu jedinicu iz sastava GFP-Gruppe 510, čiji se štab nalazio u Solunu.

Zagrebačka ispostava te GFP-Gruppe nosila je službeni naziv: »GFP-Gruppe 510, ispostava pri jedinici vojna pošta 40043«. Broj vojne pošte bio je broj Nemačkog generala u

Hrvatskoj. Ina e je upotrebljavan i skra eni naziv: GFP-Gruppe 510, ispostava Zagreb«. Ona je po ela da funkcioniše verovatno još 1941, a svakako 1942 godine, i aejstvovala je do po etka 1943- e. Na elo ispostave postavljen je sekretar vojne policije Masin. Ispostava je delovala kao vojnopoliciski egzekutivni organ Wehrmacht-a, i to po onome sektoru nadležnosti GFP-a koji se odnosio na njegovu ulogu u okviru nema kih oružanih snaga. Pored toga je GFP dejstvovala i kao egzekutivni organ Ast-a Zagreb u odnosu na Nemce iz Reich-a nad kojima je nema ki vojni i bezbednosno-policijski aparat u NDH imao egzekutivna ovlaš enja.

Izme u ispostave GFP-a u Zagrebu i policiskog atašea pri nema kom poslanstvu, koji je preuzeo agende povu ene Einsatzkommande Sipo i SD-a po etkom 1942 godine, postojala je tako e prisna radna saradnja. Tako je, naprimer, policiski ataše prijavljivao GFP-u nema ke državljane koji su živeli na teritoriji NDH, a za koje bi saznao da izbegavaju služenje u Wehrmacht-u. GFP bi u sopstvenoj nadležnosti ovakve stvari ispitivala i, po potrebi, sama vršila hapšenja odnosno prinudni transport takvih lica na teritoriju Reich-a. Ina e je uhapšene nema ke državljane ispostava GFP-a, posle eventualnog saslušanja od strane organa Ast-a Zagreb, upu ivala u Reich i posredstvom ustanova Sipo i SD-a. Tom prilikom takva bi lica bila sprovedena do Brezica, poslednje ve e pograni ne stanice Reich-a prema NDH. U Brežicama je postojala ispostava Gestapo-a, kojoj bi se sprovedena lica predavala. Ispostava bi ih zatim upu ivala dalje, mahom u Graz.

Mada je zvani no rad ispostave GFP-Gruppe 510 u Zagrebu bio vezan za uži delokrug u samom Wehrmacht-u i na pitanja u vezi sa nema kim državljanima, ipak je — sa razvojem situacije i sve snažnijom aktivnoš u NOP-a — i ona upregnuta u opštu delatnost svih vrsta nema kih ustanova u NDH koje su vodile borbu protiv narodnog ustanka. Pre svega je ispostava u vezi s tim formirala svoju obaveštajnu mrežu, koja se prostirala i van Zagreba, po centrima u unutrašnjosti.

Na tu mrežu i na delatnost GFP-a u vezi sa njom baca svetlost slu aj sreskog na elnika NDH Gotthardi-ja u Križevcima. Ispostava GFP-Gruppe 510 uputila je izveštaj Ast-u Zagreb u kome navodi da joj njena agentura javlja kako je

sreski na elnik Gotthardi zbog svojih postupaka u najmanju ruku sumnjiv da gaji simpatije za partizane i komuniste. Za posmatranje Gotthardi-ja upotrebljeno je nekoliko agenata, koji su sistematski prikupljali o njemu materijal i u svima pojedinostima pratili njegovo kretanje i njegove postupke. Izvštaj koji je rukovodilac ispostave GFP-a, Masin, podneo Ast-u Zagreb upotrebio je ovaj da bi preko policijskog atašea pri nema kom poslanstvu u Zagrebu zatražio da se pokrene pitanje Gotthardi-ja — da se on ukloni sa svoga položaja i protiv njega sprovede istražni postupak preko vlasti NDH.

Iz injenice da je u samim Križevcima bilo nekoliko agenata ispostave GFP-a — koje ovaj označava kao »A-Person« — može se zaključiti da mreža informatora ispostave nije bila mala i da se prostirala u najmanju ruku na važnija mesta u užoj Hrvatskoj.

Postoje podaci da je GFP-Gruppe 510 organizovala jaku agentsku grupu u Karlovcu, pod šifrom »Karo X«. Tom grupom rukovodio je agent Bijazi Viktor, ruski beloemigrant, a kasnije Adolf Kralj. Organizovao ju je Zvonko Martin evi, marta 1942 godine. Sve glavne ličnosti te grupe pripadale su Govedi evoj »Hrvatskoj nacional-socijalisti koj stranci rada«.

Agentura ispostave GFP-Gruppe 510 dejstvovala je i u samome Zagrebu, gde je upotrebljena da prati lica sumnjiva za protivnema ku aktivnost, specijalno ako su bili posredi nema ki državljani, naročito emigranti iz Reich-a. Jedno od ovako posmatranih lica bio je, naprimer, Werner Ritter von Solvis, polujevrein, emigrant iz Beča, koji je postao sumnjiv za rad protiv interesa Trećeg Reich-a. GFP-ispostava u Zagrebu odredila je jednog svoga agenta koji je imao da se upozna u hotelu »Esplanade« u Zagrebu sa Solvis-om i da ga obaveštajno obrađuje. Ovaj slučaj je završen time što je posle nekoliko meseci Solvis uhapšen i prebačen u Reich, gde je smešten u logor.

Krajem februara ili početkom marta ukinuta je ispostava GFP-Gruppe 510 u Zagrebu, a njene agende je preuzela ispostava GFP-Gruppe 9, obrazovana u istome mestu, a takođe pridružena nadležstvu Nemačkog generala u Hrvatskoj. Izvesno vreme su obe ustanove dejstvovala naporedno, dok nije nova ispostava preuzela sve poslove stare.

Za vreme akcije borbene grupe generala Bader-a u Bosni otkomandovan je onamo jedan komando GFP-Gruppe 20, koja je ina e u to vreme delovala u Srbiji. Ovaj je pokretni komando povu en kada je akcija generala Bader-a bila završena.

2. GFP-Gruppe 9

Sa formiranjem štaba »Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj« u Slavonskom Brodu dolazi do poja anog angažovanja Wehrmacht-a na teritoriji NDH. Usled toga je u Hrvatsku upu ena GFP-Gruppe 9, koja je do kraja 1942 godine bila u Boulogne-u, u Francuskoj. Grupa je stigla u punome sastavu u Zagreb, polovinom januara 1943 godine, ali je odmah produžila za Banju Luku, po nare enju generala Luethers-a, koji je u to vreme pripremao ofanzivne operacije protiv NOP-a u zapadnoj Bosni (»Unternehmen Weis« to jest IV ofanziva).

Pri svome dolasku u NDH sastojala se GFP-Gruppe 9 od šest službenika oficirskoga ranga, 35 službenika podoficirskoga ranga odnosno ina i 35 pripadnika raznih pomo nih službi. Na elu grupe je stajao GFP-komesar Witteborn. Grupa je podre ena generalu Luethers-u i ostala je u Banjoj Luci do kraja marta 1943 godine, posle ega je sa sedištem prešla u Slavonski Brod. U drugoj polovini maja preba ena je u Sarajevo, u okviru poduhvata »Schwarz« to jest V ofanzive, da bi se juna ponovo vratila u Banju Luku.

Kada je, u jesen 1943 godine, izvršena reorganizacija Wehrmacht-ove strukture u podru ju okupiranog Jugoistoka, GFP-Gruppe 9 podre ena je rukovode em direktoru vojne policije pri Drugoj tenkovskoj armiji, ije je sedište bilo u Vrnja koj Banji. Operativno odnosno takti ki, jedinice, ispostave i razni ogranci GFP-Gruppe 9 bile su pridružene i podre ene pojedinim Wehrmacht-ovim komandama u sastavu 2 tenkovske armije, koja je operisala i na podru ju NDH i u ijem su se sastavu nalazile sve tamošnje Wehrmacht-ove jedinice. Na kraju je, u jesen 1944 godine, štab GFP-Gruppe 9 — svakako u okviru opšteg povla enja Wehrmacht-ovih jedinica — premešten u Sesvete kod Zagreba, gde je ostao do prole a 1945 godine, posle ega se povukao u Nema ku.

GFP-Gruppe 9 formirala je na teritoriji NDH svoje ispostave pod nazivom sekretarijata. Na elu ispostava stajao je po jedan sekretar vojne policije, dakle funkcioner oficirskog ranga. Sekretarijati su postojali u Slavonskom Brodu, Banjoj Luci, Biha u, Sarajevu i Zagrebu. Sem toga je postojala i ispostava u Zemunu. Pojednim štabovima nema kih divizija koje su operisale u NDH dodeljivane su za vojnopolicijske zadatke pokretne komande GFP-a, mahom iz sastava sekretarijata na ijem je podru ju doti na divizija dejstvovala. Ako bi štab neke divizije dugo vreme bio na jednom mestu, ili ako bi drugi razlozi to zahtevali, sekretarijati su formirali i svoje ispostave na odre enim mestima, mahom u sedištu ovakve divizije.

Po dolasku u Banju Luku, januara 1943 godine, GFP-Gruppe nije odmah stavljena u dejstvo, ve je vršila pešadisku obuku. Po premeštaju u Slavonski Brod usledilo je i aktiviranje GFP-Gruppe na terenu. Jedan od prvih zadataka grupe po dolasku u NDH bilo je angažovanje dovoljnog broja tuma a, s obzirom na to da njeni pripadnici nisu vladali srpskohrvatskim jezikom. Isto tako nije tuma ka eta u Berlinu, jedna od ustanova Wehrmacht-a u kojima su obu avani tuma i za upotrebu u okupiranim zemljama, imala na raspoloženju dovoljan broj odgovaraju ih lica. Zbog toga je GFP-Gruppe 9 dobila nare enje da tuma e pribavi sebi na samome terenu na kome dejstvuje. Iz civilnog stanovništva su angažovani tuma i kako za sam štab grupe, tako i za njene pojedine ogranke u raznim mestima.

Zna ajno je pomenuti da je oktobra 1943 godine održan poseban kurs za osposobljavanje pripadnika GFP-a. Kurs je organizovan u Vrnja koj Banji, pri komandi 2 tenkofske armije. Ukupno je kroz kurs prošao 21 pripadnik GFP-a iz svih GFP-Gruppa koje su se nalazile na teritoriji Vojne grupe F. Od GFP-Gruppe 9 bio je na kursu Ernst Zeissig, podoficir. Glavni cilj kursa je bio osposobljavanje slušalaca za obaveštajni rad i za aktivnu saradnju sa Ic-službom operativnih jedinica. Zadatak kursista je bio da ste eno znanje prenesu na pripadnike svoje GFP-Gruppe.

Legitimacije odnosno vojne knjižice pripadnika GFP-Gruppe 9 nisu pokazivale njihovo pravo zvanje. Upo etku je u knjižice unošena ustanova kojoj njen imalac pripada, to jest 1 zaštitni bataljon (pešadiska eta 102) Altenberg. Febru-

ara su ove knjižice zamenjene drugima, na kojima je oznaka, jedinice glasila: 4 jaha i vozarski polueskadron, odeljenje IV, Torgau. Ove legitimacije potpisivao je rukovodilac GFP-Gruppe 9, označivši svoje zvanje kao »konji ki kapetan«.

Time što je najveći deo NDH proglašen 1943 godine operativnom zonom na kojoj je vrhovnu vlast vršio Wehrmacht, odnosno najviši lokalni komandant Wehrmacht-a na tom području, izmenila se uveliko i uloga GFP-a u odnosu na situaciju koja je postojala u vremenu 1941—1943 godine, to jest koja je važila tada za rad ispostave GFP-Gruppe 510 u Zagrebu. Sada je GFP obavljala ne samo¹ vojnopolicijske i ostale zadatke iz oblasti njenih dužnosti u okviru Wehrmacht-a i njegovih jedinica i formacija, već i poslove obavljajnog i bezbednosnovojnopolicijskog karaktera prema građanima i ustanovama teritorija na kojima je delovala. Već po samom rasporedu ispostava odnosno sekretarijata koje je GFP-Gruppe 9 ustrojila na teritoriji NDH, vidi se da je njena aktivnost bila koncentrisana na operativne zone. Teritorijalni razmeštaj dokumentuje povezanost između u delatnosti GFP-a i Wehrmacht-ovih jedinica. Stvarno je GFP — sa izuzetkom sekretarijata u Zagrebu, koji je formiran u administrativnom i političkom centru NDH, u kome je dejstvovao veliki broj raznih nemačkih ustanova i štabova, — vršila uz operativnu trupicu na terenu vojnopolicijske zadatke u punom opsegu svih onih funkcija koje su samim njenim ustrojstvom i propisima bile predviđene.

U tome svome radu GFP je sa svojim pojedinim ispostavama i komandama bila tesno povezana sa Ic-službom Wehrmacht-ovih štabova na kojima je operativnoj teritoriji delovala. No ogranci GFP-a su saradivali i sa Abwehr-ovim organima, ali i sa Sipo i SD-om. Tako je postojao bliski radni dodir između u GFP-a i policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u Zagrebu, dok su na terenu GFP-sekretarijata i ispostave saradivali sa ograncima aparata BdS-a za Hrvatsku.

Već je pomenuto da je od marta do maja 1943 godine sedište GFP-Gruppe 9 bilo u Slavonskom Brodu. Kada je grupa prešla u Sarajevo, ostavljen je u Slavonskom Brodu jedan njen sekretarijat sa sekretarom vojne policije Lattekom na čelu. Ovaj je sekretarijat nosio broj I.

U Banjoj Luci formiran je sekretarijat II pod rukovodstvom narednika Grothe-a. Sekretarijatu su pripadala još četiri organa GFP-a i jedan šofer. Sem toga je bilo i tehničkog pomoćnog osoblja. Pošto je u istome mestu bilo i sedište štaba GFP-Gruppe 9, to treba uzeti da je sekretarijat uglavnom vršio lokalne terenske zadatke. On je imao i svoju agenturu, čiji sastav nije bliže poznat. Zna se, međutim, da se ona sastojala delom od volksdeutscher-skih stanovnika Topole. Tako je trgovac Lammers iz toga mesta, koji je bio i vođa mesne volksdeutscher-ske straže, davao obaveštenja i GFP-u, kao što ih je davao i drugim nemačkim ustanovama. Michael Lammers, svakako u srodstvu sa prvim, takođe iz Topole, bio je tumač kod II sekretarijata, u estvovao je u istragama i radio sa agenturom. Poznato je da je GFP vršila i vrbovanja iz zatvora, to jest me u svojim hapšenima koje bi puštala na slobodu pod obavezom da obaveštajno rade za nju.

.Sekretarijat se iz Banje Luke povukao u drugoj polovini 1944 godine.

Pojedinosti o radu II sekretarijata nisu sačuvane. Međutim one su, svakako, odgovarale na ciljeve koja su važila za sve ovakve ogranke GFP-Gruppe. Ovamo je spadalo stvaranje obaveštajne mreže u sedištu sekretarijata i na terenu koji je potpadao pod njegovu nadležnost, a u cilju prikupljanja podataka o protivniku i položaju, kao i o raspoloženju. Dalje je u zadatke ulazilo sprečavanje diverzija i sabotaža na prugama, mostovima i ostalim vojnim objektima, hvatanje vojnih begunaca i sprečavanje prodaje vojnih stvari. Sekretarijat je podatke do kojih bi dolazio preko svoje agenture podnosio I c-odeljenju divizije koja je operisala na njegovoj teritoriji, a detaljne mesečne izveštaje davao je štabu GFP-Gruppe, odakle je primao i sva uputstva i naređenja. Sa štabom grupe je bio i u svakodnevnom telefonskom dodiru, obaveštavajući ga o svima važnijim događajima, naročito o stanju na komunikacijama i o broju hapšenika.

III sekretarijat obrazovan je u Bihaću, gde se tada, to jest u vreme njegovog formiranja, nalazilo sedište 373 Wehrmacht-ove divizije. Sekretarijat je pratio štab te divizije u njegovom premeštanju iz Bihaća u Bosanski Novi, odatle u Cazinu, najzad, u Bosansku Krupu. Bio je prisno povezan sa I c-oficijom divizije, Heinz-om Boehnke-om, koji je prema sekretarijatu imao i naredbodavnu vlast. Njemu su dostav-

ljani i svi podaci koje bi GFP dobijala preko svoje agenture ili putem saslušavanja hapšenika i zarobljenika.

Na elu III sekretarijata stajao je Otto Oppor, a sem njega su iz sastava sekretarijata poznati još: narednik Josef Haslauer i tuma i Willy Uftring i Filip Mueller, obojica Volksdeutscher-i iz Nove Topole. U Zavalju, gde se nalazio prihvatni zarobljeni ki logor Ic-odeljenja 373 divizije, postojala je mala komanda sekretarijata sa jednim narednikom na elu. Ovoj je komandi bio dodeljen tuma Mueller.

Prešavši po etkom 1944 godine u Bosanski Novi, prate i štab 373 divizije u njegovom kretanju, sekretarijat je produžio odatle svoju delatnost, u istom personalnom sastavu. I tu je obavljao iste dužnosti kao i ranije, a proširio je i svoju agenturu na novo radno područje. U Cazin je III sekretarijat prešao sredinom 1944 godine i zadržao se tamo do oktobra iste godine, a otada pa do decembra bio je u Bosanskoj Krupi. Krajem 1944 godine napustio je III sekretarijat Krupu, a njegovo ljudstvo je prešlo u Zagreb i Sesvete, odakle se sa ostalim prepadnicima GFP-Gruppe 9 povuklo prema Sloveniji.

U svima svojim sedištima GFP je formirala agenture iji je zadatak bio prvenstveno rad protiv NOP-a. Me utim sekretarijat je imao i svoje poverenike koji su izveštavali o raspoloženju u samoj jedinici Wehrmacht-a kojoj je bio pridružen. Na osnovu podataka koje bi dobio od svojih agenata i drugim putem, sekretarijat je vršio hapšenja i saslušavanja, a zatim bi predmete — ako su bile u pitanju veze NOP-a — predavao ogranku Sipo i SD-a na dalju obradu.

Najviše podataka je sa uvano o delatnosti sekretarijata IV, koji je formiran u Sarajevu po etkom leta 1943 godine. Na elo sekretarijata postavljen je sekretar vojne policije Hans Lattek, ranije rukovodilac sekretarijata u Slavonskom Brodu. Sem njega su poznati podoficiri: Heinz Lorenz, koji je bio i zamenik šefa sekretarijata, d-r Hans Lizenz, Hans Wolfretz, Franz Hack, Oskar Hochgraefe, Hans Lindmann, Franz Pelmann, Helmuth Schmechel, Rudolf Wiedenhofer, Ernst Zeissig i drugi. Sekretarijat je imao i prili an broj tuma a, angažovanih u samome Sarajevu.

Glavni zadatak sekretarijata bio je borba protiv NOV na terenu i protiv organizacija i linija NOP-a u mestima njegovog radnog područja. Naro itu pažnju je obra o na lica koja su prikupljala oružje, hranu i sanitetski materijal za NOV,

a i na kanale koji bi u tu svrhu bili upotrebljeni. U tome cilju je stvorio sebi rasprostranjenu mrežu agenata, koja je delom bila formirana i duž železnih pruga radi osujeivanja sabotaža i diverzija. Od 1944 godine sekretarijat je naročito bio povezan sa etnicima.

Svoje agente sekretarijat je vrbovao u svima društvenim redovima. Naročito je obratila pažnja na vrbovanje zatvorenih pripadnika NOP-a, radi prodiranja u njegove redove. Pošto sekretarijat nije raspolagao zamašnjim novanim sredstvima za plaćanje agenture, to su vrbovanja vršena i inženjem izvesnih usluga — oslobođenjem od službe u vojsci i slično. Isto je tako kao nagradu za svoje agente sekretarijat upotrebljavao davanje dozvola za putovanja i trgovinu, što je omogućilo razvoj »crne berze«. Imao je tako i na raspolaganju i izvesne količine namirnica za tu svrhu. Ukoliko je i dolazilo do novog anog negraivanja, ono je bilo relativno malo i neredovno.

Agentske izveštaje obratila je, uglavnom, podoficir dr Lizenz, koji ih je delio u nadležnost pojedinim pripadnicima sekretarijata. Podaci iz izveštaja evidentirani su na posebnoj geografskoj karti. Oni su služili kao osnova za sastavljanje izveštaja sekretarijata štabu grupe i vojnim komandama.

Sa agenturom su sastanci održavani mahom u gostionicama, a retko u samom sedištu sekretarijata. Izvestan broj agenata bio je neposredno u stalnom dodiru sa šefom ili nekim od pripadnika sekretarijata. Tu su bili u pitanju naročito poverljivi i spremni pripadnici agentske mreže, koji su upotrebljavani i za specijalne zadatke. Tako su neki agenti tobože prodavali oružje da bi došli u vezu sa licima koja šalju oružje partizanima. Iste su se agenti predstavljali kao simpatizeri ili pripadnici NOP-a da bi se uvukli u njegove organizacije i vršili provokacije. Agentura je obuhvatala gotovo celu teritoriju centralne Bosne i deo Hercegovine. Tako je bilo agentskih grupa IV sekretarijata u Mostaru, Višegradu, Jajcu, Bugojnu itd. Staviše, sekretarijat je čak i u Dalmaciji imao svojih linija.

Povezan sa Ic-službom armiskih korpusa i divizija koje su operisale na području njegove delatnosti, sekretarijat je održavao vezu i sa Abwehr-om, i to specijalno sa sektorom III. On je preko svojih organa izvršavao naloge za hapšenje koje bi dobijao od FAT-ova. Stajao je u vezi i sa Feldkom-

zarobljenika. Ova ispostava je izvršila, u vezi sa hapšenjima, istragama i odmazdama, niz teških nasilja.

Na elu ispostave stajao je najpre podoficir Rudolf Engler, a posle njega Oskar Hochgraefe. Ovoga je nasledio podoficir Karl Kirsten.

Avgusta 1944 godine izdala je GFP-Gruppe 9 nalog sekretarijatima da povuku sve ispostave. Poslove je trebalo obustaviti i sekretarijate pripremiti za rasformiranje. Na podru ju sekretarijata IV u Sarajevu obavljena je likvidacija posla septembra iste godine. Ljudstvo je prešlo u Sesvete, gde se nalazio i štab grupe, a odatle je, kasnije, preba eno u Nema ku.

Na teritoriji Bosne i Hercegovine, sa sedištem u Sarajevu, pojavljuje se posle odlaska IV sekretarijata GFP-Gruppe 9 nova ustanova GFP-a, koja delom produžava rad evakuisanog sekretarijata. Re je o ogranku GFP-Gruppe 510 koja je pristigla u povla enju iz Gr ke. Sedište GFP-Gruppe 510 do nema kog povla enja bio je Solun. Ona je bila u sastavu Vojne grupe E, koja se novembra 1944 godine povukla u Sarajevo, a 20 januara 1945 godine u Novu Gradišku.

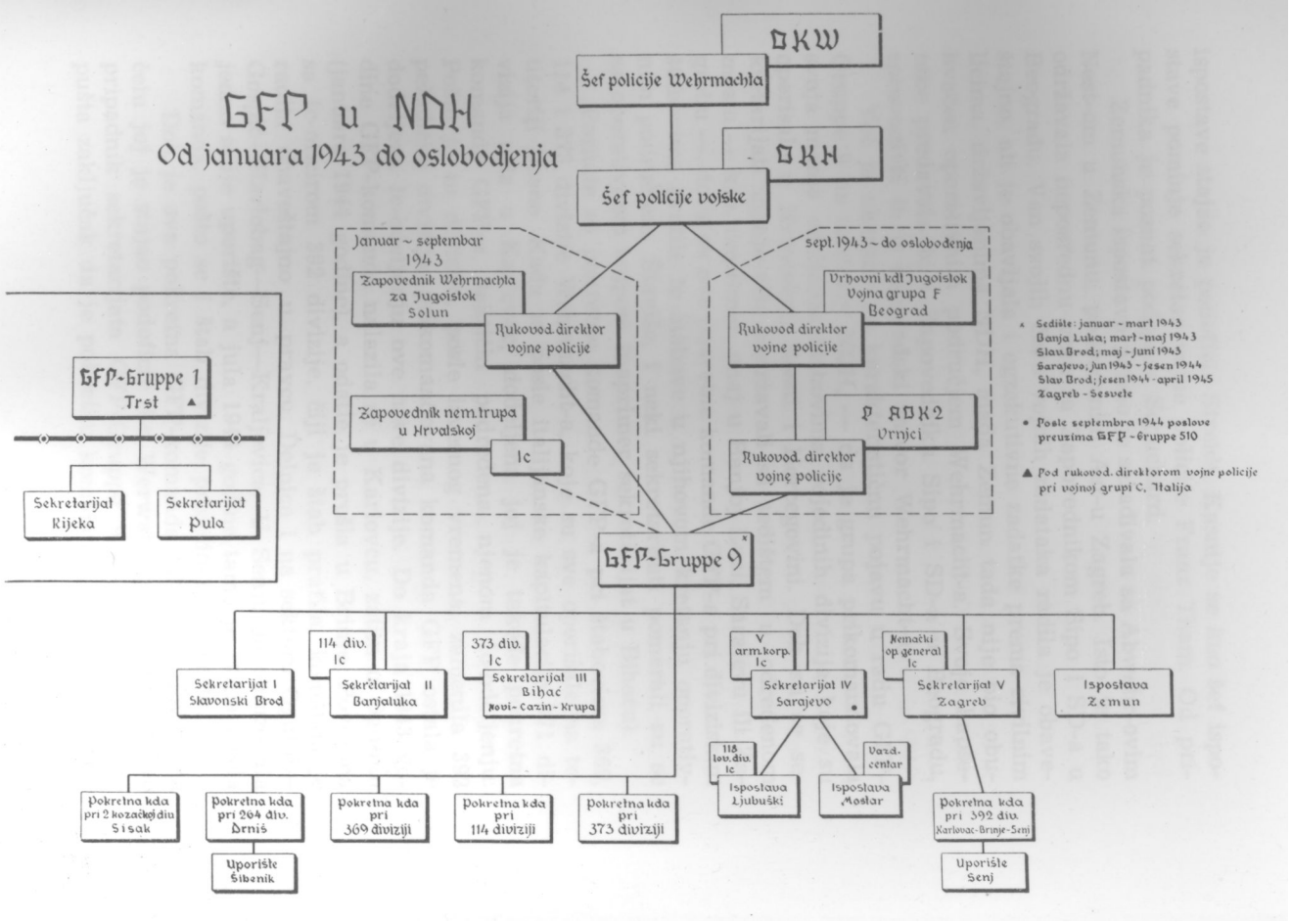
U Zagrebu je, od prole a 1943 godine, dejstvovao V sekretarijat GFP-Gruppe 9, takti ki podre en nadleštvo Nema kog generala u Hrvatskoj. Na elu sekretarijata nalazio se do leta te godine sekretar vojne policije Stroht. On je smenjen zbog nekih nepravilnosti. Kasnije se kao rukovodilac pominje kriminalisti ki inspektor Stoetzel. Od ostalog osoblja sekretarijata poznati su podoficiri Werwath i Schuldt. I ovaj se sekretarijat, pored delatnosti iz užeg podru ja nadležnosti GFP-a, vrlo aktivno bavio i obaveštajnim i egzekutivnim poslovima protiv NOP-a. On je imao svoj zatvor, smešten u jednom odeljenju zatvora zagreba ke policije, vršio saslušanja, a upu ivao svoje pripadnike i na terenske akcije, uz formacije Wehrmacht-a. Naro ito je u dužnost GFP-a, prilikom takvih akcija, spadalo i saslušavanje zarobljenih odnosno uhapšenih lica.

V sekretarijat GFP-Gruppe 9 imao je i svoju agenturu, kako u Zagrebu, tako i u provinciji. Nastavivši rad ranije ispostave GFP-Gruppe 510, on je preuzeo i njene agente.

U Zemunu je postojala ispostava GFP-Gruppe 9, formirana odmah po dolasku grupe na teritoriju NDH. Na elu

GFP u NDH

Od januara 1943 do oslobodjenja

▲ Sedište: januar - mart 1943
 Banja Luka; mart - maj 1943
 Slav. Brod; maj - juni 1943
 Sarajevo; juni 1943 - jesen 1944
 Slav. Brod; jesen 1944 - april 1945
 Zagreb - Sesvete

◻ Posle septembra 1944 poslove preuzima GFP - grupe 510

▲ Pod rukovod. direktorom vojne policije pri vojnoj grupi C, Italija

ispostave stajao je podoficir Streidt. Kasnije se kao šef ispostave pominje sekretar vojne policije Franz Tham. Od pripadnika je poznat podoficir Schuchard.

Zemunska ispostava prisno je sarađivala sa Abwehr-ovim Nest-om u Zemunu, podređenim Ast-u Zagreb. Isto je tako održavala neposrednu vezu sa Zapovednikom Sipo i SD-a u Beogradu. Van svojih isto vojnih zadataka radila je obavještajno, ali je obavljala i egzekutivne zadatke prema civilnim licima, državljanima NDH, mada Zemun tada nije bio obuhvaćen operativnim područjem Wehrmacht-a. Svoje hapšenike predavala bi i Zapovedniku Sipo i SD-a u Beogradu, sprovodivši ih u beogradski zatvor Wehrmacht-a.

Već je ukazano na karakterističnu pojavu u radu GFP-Gruppe 9 na teritoriji NDH, — da je grupa prikomandovala svoja manja odeljenja štabovima pojedinih divizija koje su operisale u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini. Dok su se sekretarijati manje-više zadržavali sa sedištem u određenom mestu — kao, naprimer, onaj u Banjoj Luci, Sarajevu ili Zagrebu —, dotle su ove pokretne komande GFP-a pri divizijskim štabovima pratile te štabove u njihovom kretanju operativnim područjem. Štaviše, i neki sekretarijati pomerali su se sa operativnom trupom (naprimer sekretarijat u Bihaću).

Poznate su pokretne komande GFP-a pri štabovima 369, 114 i 373 divizije Wehrmacht-a, koje su sve operisale na teritoriji Bosne. Kada je posle italijanske kapitulacije 371 divizija ušla u Karlovac, dodeljena joj je takođe pokretna komanda GFP-a, taktički podređena njenom Ic-odeljenju. Pošto je tu diviziju, posle izvesnog vremena, zamenila 392 pešadijska divizija, prikomandovana komanda GFP ostala je dodeljena Ic-odeljenju ove nove divizije. Do kraja 1943 godine GFP-komanda nalazila se u Karlovcu, zatim u Ogulinu (januara 1944 godine), a odatle je prešla u Brinje. Povezana sa Ic-oficijom 392 divizije, ova je štab pratila, komanda je radila obavještajno u pravcu Delnica i na sektoru Ogulin—Gospi—Karlobag—Senj—Kraljevica. U Senju je obrazovala jedno svoje uporište, a jula 1944 godine tamo je stigla i cela komanda, pošto se i štab divizije preselio u to mesto.

Dok je ova pokretna GFP-komanda bila u Karlovcu, na čelu joj je stajao podoficir d-r Werwath, poznat ranije kao pripadnik sekretarijata GFP-Gruppe 9 u Zagrebu. To dopušta zaključiti da je pokretnu komandu i isturio taj sekre-

tarijat. U Senju je rukovodstvo komande preuzeo sekretar vojne policije Franz Tham, a kasnije ga je nasledio podoficir Weber. Cela je komanda imala oko dvanaestak pripadnika, organa GFP-a i tuma a. Poznat je i ve i broj njenih agenata, me u kojima se nalazio i sreski na elnik u Brinju, Nikola Biondi .

U Kninu je formirana i pokretna komanda GFP-a, pridružena štabu 264 pešadijske divizije. Na elu komande stajao je sekretar vojne policije Max Stroth, ranije rukovodilac V sekretarijata GFP-Gruppe 9 u Zagrebu. Kada je divizija prešla sa svojim štabom u Drniš, pratila ju je i komanda GFP-a. Isto kao u Kninu, tako je i u Drnišu GFP radila i egzekutivno i obaveštajno u smislu svojih propisa i pravilnika. Održavala je veze i sa ustaškim i sa etni kim krugovima, izme u ostaloga i sa štabom etni kog rukovodioca Mom ila Duji a. Dok je komanda bila u Drnišu, na elu joj je stajao podoficir Berthold Leonhard. U Šibeniku je komanda obrazovala svoje uporište pod rukovodstvom podoficira Hans-a Lindmann-a. I ono je stajalo u neposrednoj vezi sa Ic-odeljenjem 264 divizije, koja je operisala na tome podru ju.

U Sisku je formirana pokretna komanda GFP-a, po svoj prilici podre ena takti ki Ic-odeljenju 2 koza ke divizije Wehrmacht-a, koja je operisala na tome podru ju. Rukovodilac ove komande bio je Ernst Speimeyer. Komanda je radila obaveštajno i egzekutivno. Stvorila je na sektoru Siska i Sunje znatnu agenturu i oslanjala se na etni ke elemente u pogledu dobijanja informacija o NOV. Od koza ke divizije preuzimala je uhapšena lica radi proveravanja. Me u ovima bi vrbovala agente ili bi ih, po izvršenoj proverbi i obavljenom postupku, predavala diviziskom vojnom sudu.

Na Rijeci i u Puli postojali su sekretarijati GFP-Gruppe 1, iji se štab nalazio u Trstu, a izvesno vreme u Gorici. GFP-Gruppe 1 bila je pridružena Vojnoj grupi C, koja je operisala u gornjoj Italiji i Slovena kom Primorju. Organizacijski nije imala nikakve veze sa GFP-Gruppe 9 i sa ostalim komandama GFP-a koje su se nalazile na teritoriji NDH.

S obzirom na to da su se sekretarijati i ispostave GFP-a, kao i pokretne komande pri diviziskim štabovima po eli ve 1944 godine da povla e, prikupljaju i se u Sesvetama, postoji verovatno a da slu aj koji se desio u Sarajevu — gde je

Centri nemačke vojne obavještajne službe u NDH 1941~1945 (ukupno 276 centara)

Istra (ukupno 12 centara)

jedna ustanova, koja je, po svoj prilici, pripadala GFP-Gruppi 510, preuzela agende od dotadašnjeg sekretarijata GFP-Gruppe 9 — nije bio usamljen. Dolaze i iz Gr ke i sa južnog Balkana, u s;vome povla enju prema severozapadu, ljudstvo raznih ustanova GFP-a (prvenstveno GFP-Gruppe 510) vrlo je verovatno bilo dodeljivano Wehrmacht-ovim jedinicama koje su se u tome periodu nalazile na teritoriji NDH, a koje su tako e pristizale iz Gr ke.

U pogledu GFP-a na Balkanu odnosno u Jugoslaviji treba još nešto- re i o situaciji poslednjih meseci pred kapitulaciju Nema ke. Rukovode i direktor vojne policije kod Vrhovnog zapovednika za Jugoistok, d-r Loos, povukao se oktobra 1944 godine iz Beograda sa svojim užim štabom, a u okviru Vojne grupe F. On se kratko vreme zadržao u Vukovaru, a zatim prešao u Zagreb.

Ujesen 1944 godine povukla se u Novu Gradišku 2 tenkovska armija i ostala tamo do 20 januara 1945 godine, kada ju je smenila Vojna grupa E. U sastavu 2 tenkovske armije nalazila se GFP-Gruppe 639, koja je do tada delovala u Crnoj Gori i Albaniji. Ova armija se, a svakako sa njom i GFP-Gruppe 639, zatim povukla iz Jugoslavije u Ma arsku.

GFP-Gruppe 510 je, kao što je ve navedeno, u sastavu Vojne grupe E prešla iz Sarajeva u Novu Gradišku, da bi se 19 marta 1945 godine pojavila u mestu Rešetari. GFP-Gruppe 9 ostala je u Sesvetama kod Zagreba, pa je svakako podre ena Vojnoj gruppi E.

Vrhovni zapovednak Vojne grupe E, generalpukovnik Loehr naimenovan je 23 marta 1945 godine za Vrhovnog zapovednika Jugoistoka. Tada se Vojna grupa F, pod komandom generalfeldmaršala von Weichs-a, ve povukla iz Jugoslavije. Štab Vojne grupe E prebacio se 26 marta iz Rešetara u Zagreb. Tada je rukovode i direktor vojne policije d-r Loos prešao iz Vojne grupe F u štab Vojne grupe E

APARAT SS I POLICIJE**1. Ogranci Einsatzgruppe Sipo i SD-a
za Jugoslaviju u NDH***a) Einsatzkommando Zagreb*

Einsatzgruppe Sipo i SD-a, koju je RSHA sastavio početkom aprila 1941. godine sa zadatkom da stopama Wehrmacht-a krene za Jugoslaviju i tamo ustroji svoje ustanove, ušla je na jugoslovensku teritoriju svojom glavnom preko Maribora. Stigavši u Zagreb, ona je tu ostavila jedan svoj Einsatzkommando pod rukovodstvom Wilhelm-a Beisner-a, SS-majora i dotadašnjeg rukovodioca oteka za Jugoslaviju u Upravi VI RSHA.

Dok je ostalo osoblje Einsatzgruppe produžilo za Beograd, gde je ustrojeno njeno sedište, Einsatzkommando je ostao u Zagrebu, centru nove, ustaške države. Razvio se u nadležstvo koje je bilo, istina, hijerarhiski podređeno Einsatzgruppe ali je kasnije, s razvojem događaja, sve više sticalo karakter gotovo nezavisnog ogranka RSHA u NDH.

Prilikom obrazovanja Einsatzgruppe sa SS-pukovnikom d-rom Fuchs-om na čelu, u RSHA-u još nije bilo poznato kako će se razvijati teritorijalna i državno-pravna situacija u Jugoslaviji. Otuda je prvobitna konstrukcija Einsatzgruppe predviđala da njenom centru u Beogradu budu podređene Einsatzkommande u glavnim sedištim jugoslovenske teritorije, sem Slovenije, za koju se već tada znalo da će delom biti priključena Reich-u, a delom Italiji. Formiranje NDH, kao teoretski samostalne i suverene države, zahtevalo je odgovarajuće priloge avangarde prvobitne šeme ustanova Sipo i SD-a u

Jugoslaviji. Me utim konkretne prilike u jugoslovenskom prostoru, naročito izbijanje narodnog ustanka u leto 1941 godine, usporile su reorganizovanje mreže ustanova RSHA na toj teritoriji.

Protivno inače sprovedenoj praksi, po kojoj na području »samostalnih« satelitskih država nije moglo biti onih organa Sipo i SD-a koji su bili uobičajeni u operativnim područjima (Einsatzgruppe, Einsatzkommando), a ustanove u jednoj zemlji nisu bile podređivane centrima u drugoj, skoro godinu dana ostala je na snazi organizaciona šema prema kojoj je Einsatzkommando u Zagrebu zadržao oblik podređene ustanove prema Einsatzgruppi koja se nalazila u Beogradu. On je, prema tome, ostao podređen centru koji se nalazio izvan granica države u kojoj je zagrebački Einsatzkommando razvijao svoju delatnost. Situaciji nastaloj sa stvaranjem NDH i podizanjem državne granice između teritorije te državne tvorevine i okupacionog područja Srbije odgovaralo je, međutim, znatno faktično osamostaljenje Einsatzkommande u Zagrebu. Formalno i dalje podređene Einsatzgruppi, Einsatzkommando joj je dostavljao samo izveštaje od opšteg značaja za celu jugoslovensku teritoriju ili specijalno za Srbiju, o drugim stvarima ju je obavestavao dostavljanjem kopija svoje korespondencije sa ustanovama u Reich-u, a u svemu ostalom je samostalno opštio sa tim ustanovama, ne informišući i o tome centar u Beogradu.

Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu (skraćeni naziv: EK Zagreb) održavao je, prema tome, neposrednu vezu sa centralnim ustanovama Sipo i SD-a u Reich-u i sa nadležnim iz resora RSHA u Nemačkoj i Austriji. Za svoju delatnost dobijao je iz Berlina i neposredna uputstva, a njegova veza prema Einsatzgruppi u Beogradu sve se više svodila na formalnu podređenost bez karaktera prave i potpune subordinacije.

Ova se faktična samostalnost ispoljila i u službenome nazivu EK Zagreb. Za vreme operacija, prilikom prodiranja Wehrmacht-a u Jugoslaviju aprila 1941 godine, Einsatzgruppe d-ra Fuchs-a nosila je službeni naziv »Einsatzgruppe Sipo i SD-a pri komandi 2 armije«, pošto je toj armiji i bila pridružena. Kada je Fuchs ustrojio sedište svoje grupe u Beogradu, po prestanku operacija, on je naziv Einsatzgruppe promenio u »Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju«. Međutim EK

Zagreb ga u toj promeni nije pratio, ve je otada upotrebljavao za sebe naziv »Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu«, ne unevši u njega re »Jugoslavija«. Razlog je bio u tome što se vodilo ra una o osetljivosti rukovodilaca NDH, kojima je svako pominjanje Jugoslavije davalo razloga za uzrujanje i za politike i diplomatske intervencije.

Zadatak EK Zagreb bio je, u prvome redu, da sprovede egzekutivne zahvate protiv protivnika Tre eg Reich-a na teritoriji svoje delatnosti. Pored toga je trebalo da u estvuje u izgradnji novih policiskih snaga NDH savetom i podrškom. U pogledu prvoga od ova dva zadatka, EK Zagreb je u svojoj aktivnosti i naišao na prepreku zbog toga što je Berlin priznavao suverenost NDH i što je, otuda, organima Sipo i SD-a bilo zabranjeno da vrše neposredne egzekutivne zahvate — kao hapšenja, premeta ine itd. — na teritoriji te države. Ova je zabrana usledila ubrzo posle proglašenja NDH, izvršenog 10 aprila 1941 godine.

Tako je EK Zagreb, ustvari, svega nekoliko dana samostalno obavljao hapšenja i ostalo, a zatim je trebalo na i oblik koji e u isto vreme zadovoljiti interese nema kog bezbednosno-policiskog aparata i voditi ra una o politici priznavanja suverenosti NDH. To je postignuto na taj na in što je izme u vlasti nove državne tvorevine i nema kih bezbednosno-policiskih organa uspostavljena takva saradnja prema kojoj je policija NDH bila dužna da po zahtevu EK vrši hapšenja, a hapšenike da izru uje nema kim organima. To se nije odnosilo samo na strane državljane ve i na državljane NDH.

Kao osnova za hapšenja služio je, u prvome redu, Vanredni spisak poternica, u koji su bila unesena imena lica prema podacima predratne nema ke obaveštajne službe u Jugoslaviji. To su bila lica sumnjiva za špijunažu ili aktivnu delatnost protiv Tre eg Reich-a, za veze sa stranim obaveštajnim službama itd. Dalje se EK'trudio da iznalazi nema ke, austriške i ehoslova ke emigrante, njihove linije i veze, kao i kanale inostranih obaveštajnih službi koji su se na teritoriji NDH zadržali ili se nanovo formirali.

Postupak je u praksi bio takav da bi, po zahtevu EK, policija NDH uhapsila doti na lica i držala ih u svojim zatvorima na raspoloženju EK. Ponekad bi takva lica EK saslušavao, ali obi no bi ih odmah prebacivao u Graz, gde je RSHA bio uspo-

stavio centralu za saslušavanje i vođenje istraga protiv lica koja su dopremljena iz Jugoslavije. Prilikom sprovođenja hapšenika u Graz, EK bi izveštavao Einsatzgruppenu u Beogradu, RSHA i centralu za korišćenje uzaplenog materijala (Auswertungsstelle Suedost), koja se nalazila u Beogradu pod rukovodstvom SS-majora Jonak-a. Dešavalo se, takođe, da su hapšenici bili preko Graz-a neposredno sprovođeni u ustanovu Gestapo-a u Reich-u, ako ih je ova tražila, ili ako su uhapšena na osnovu zahteva Abwehr-a u mesta gde su se te ustanove nalazile.

Mada je službeno vršenje egzekutivnih radnji sprovođeno na opisani način preko policije NDH, koja je u tome pogledu predstavljala izvršni organ koji je stajao na usluzi nemačkom bezbednosno-policiskom aparatu, ipak je EK vršio i sam svoje zahvate, krišom od vlasti NDH. Tipičan primer za ovo daje pretres izvršen u jednome mestu kraj Tuzle u kućama italijanskog konzula Severa. Tom prilikom su nestale neke stvari, oko kojih se napravilo poprilično diplomatsko pitanje. Beisner je predlagao da se ova stvar prekrati time što će Sever biti potajno uhapšen i odveden u Reich. Tada se ovom predlogu usprotivio SS-major Helm, kao rukovodilac odeljenja IV Einsatzgruppe Sipo i SD-a u Beogradu, bojeći se da bi se otmica mogla otkriti i istu u slučaju da bi se ona mogla izvršiti jedino ako postoji »stoprocentna garancija da stvar neće biti otkrivena«.

Dok je ovako stajalo sa egzekutivnim delom zadataka EK u Zagrebu, dotle je u pogledu drugog važnog sektora aktivnosti EK — obaveštajnog — situacija bila donekle drukčija. Tu treba razlikovati dva pravca obaveštajnog rada EK.

Prvi od njih se odnosio na one sektore gde su se interesi Treuge Reich-a i Pavelove marionetske države poklapali. To su bila, pre svega, nastojanja da se i obaveštajno prodre u krugove protivnika, saveznih kanala itd. Isto tako je ovamo potpadao i obaveštajni rad prema italijanskoj okupacionoj zoni u NDH, pošto su ustaše i inače nastojale da politički steknu aktivniju pomoć Treuge Reich-a i njegovu podršku u otporu protiv sve veće političke i ekonomske apetite svojih italijanskih zaštitnika.

Na drugim sektorima, međutim, nije postojao sklad ustaško-nemačkih interesa. Toga sklada nije bilo specijalno u

pitanju stvaranja nema ke obaveštajne službe u NDH koja bi posmatrala rad i funkcionisanje vlasti i aparata te države, njen unutrašnji život, razne političke struje i snage, prilike u raznim područjima javnog, kulturnog, privrednog i političkog života itd. Na tim sektorima, naravno, nije moglo biti saradnje sa službenim ustanovama vlasti NDH, mada je me u njihovim pripadnicima EK tražio i nalazio dosta saradnika i za ovaj posao.

Iako je postojala intimna saradnja između u EK i uopšte nemačkih ustanova, s jedne, i vlasti NDH, s druge strane, iako su te vlasti izlazile ususret — bar u prvo vreme — svakom traženju koje bi im se upućivalo s nemačke strane, ipak su postojali u nemačkom bezbednosno-policajskom aparatu i izvesno nepoverenje i želja da se obaveštajno prati sve što radi Pavelićev režim, a i da se on sam obrađuje kao objekt obaveštajne službe. S jedne strane je to bio izraz razumljive budnosti i tendencije da se obaveštajnim putem što temeljitije kontroliše nova državna tvorevina, a s druge strane je tu bila posrednička težnja za politiziranjem, za sprovođenjem izvesne sopstvene političke linije, što je uopšte bila karakteristika aparata RSHA, naročito njegovog SD-ovskog dela.

Prema tome, obaveštajna delatnost koju je razvio EK prema samoj NDH i njenoj vladajućoj garnituri ispoljava dve tendencije. Prvo, nastojao je da obaveštajnim putem što bolje upozna i što bolje kontroliše režim NDH i razvoj prilika u toj državnoj tvorevini. Drugo, težio je da obaveštajnim putem utiče i na sam politički razvoj u Pavelićevoj državi, da ga usmerava u određenom smislu, a prema shvatanjima Beisnera.

Ovim se dodiruje ličnost rukovodioca EK u Zagrebu, Wilhelma Beisnera, čija su gledišta udarila snažan pečat na celokupnoj delatnosti Einsatzkommande, naročito njenom obaveštajnom radu i na inu na koji je izveštavala pretpostavljene ustanove. Beisner je bio, polovinom tridesetih godina, pripadnik Spoljnopolitičkog ureda NSDAP, kao mladi saradnik šefa odeljenja te ustanove, Waltera Mallettke-a. Do velike afere sa tzv. »Tehnikom unijom«, kada su otkrivene tajne veze između u toj uredi i Ljotićevog »Zbora«, Mallettke je specijalno obrađivao i Jugoslaviju, u okviru svoje nadležnosti, koja se prostirala na celu jugoistočnu Evropu. Tako se Be-

isner upoznao sa problematikom Jugoslavije, stekavši i li na poznanstva u raznim jugoslovenskim krugovima. Posle te afe-
re Mallettke-u je bilo zabranjeno svako mešanje u jugoslo-
venske stvari. On i njegovo odeljenje i dalje su, me utim,
održavali izvesne kontakte prema Jugoslaviji, iako više nisu
mogli da dejstvuju tako intenzivno kao ranije, pošto je Mal-
lettke-ovom odeljenju stavljen u nadležnost Bliski Istok. Ve-
ze Spoljnopoliti kog ureda odnosno naro ito Mallettke-ovog
odeljenja sa izvesnim hrvatskim buržoaskim i desni arskim
krugovima izišle su na videlo ponovo aprila 1941 godine, kada
je Alfred Rosenberg, šef toga partiskog ureda NSDAP, upu-
tio Mallettke-a u Zagreb sa važnom politi kom misijom.

Beisner je napustio Spoljnopoliti ki ured oktobra 1940
godine, u vezi sa nekim materijalnim nepravilnostima. Pošto
je od ranije pripadao SS-u, primljen je u RSHA, gde mu je
poveren referat za Jugoslaviju Uprave VI. U ovom svom no-
vom delokrugu, Beisner je odmah uveliko poja ao delatnost
prema hrvatskim gra anskim separatisti kim krugovima, što
se ispoljilo naro ito i upu ivanjem specijalnog pretstavnika
Uprave VI RSHA u Zagreb, sa zadatkom da tamo stupi s tim
krugovima u vezu. Ovaj pretstavnik — SS-kapetan Kob —
nije bio podre en glavnom opunomo eniku Uprave VI RSHA
za Jugoslaviju, Karl-u Kraus-u, ve je svoje izveštaje pod-
nosio neposredno Beisner-u, nezavisno od Kraus-ovog aparata,
koji je tako e imao u Zagrebu svoje saradnike. Ova kon-
strukcija, koja odudara od uobi ajene šeme obaveštajnog apa-
rata Uprave VI RSHA u inostranstvu, pretstavlja još jednu
indikaciju za Beisner-ov stav prema Jugoslaviji. Kao na elni
protivnik njenoga postojanja, on se politi ki naro ito oslonio
na one krugove koji su težili razbijanju Jugoslavije. A to su
oni koji su za vreme okupacije i nosili tvorevinu nazvanu
Nezavisnom Državom Hrvatskom.

Mada o tome nema sa uvanog dokumentarnog materijala,
Beisner je izgleda od samog svog dolaska na položaj referenta
za Jugoslaviju Uprave VI bio u vezi sa zagreba kim ustaškim
krugovima. Kada su ti krugovi došli na vlast u NDH, on je —
kao šef Einsatzkommande Sipo i SD-a — pored Kasche-a bio
pred ustanovama Tre eg Reich-a najenergi niji branilac usta-
škog režima, me u ijim je pripadnicima odnosno rukovodi-
ocima imao mnogobrojne li ne veze. Dok su ostale nema ke

ustanove — pa čak i ostali pretstavnici Sipo i SD-a — sa pri-
li no skepse i kriticizma gledali na razvoj i politiku vladaju e
garniture u NDH, dotle se Beisner takmi io sa Kasche-om da
u svakome pogledu podržava taj režim. U svojim izveštajima
RSHA-u odbijao je sve kritike protiv njega i, štaviše, prika-
zivao njegova shvatanja i interese kao svoja sopstvena gle-
dišta i kao poteze korisne za Tre i Reich.

To se izrazilo u više mahova i u vezi sa politikom Tre eg
Reich-a u okupiranoj Srbiji, koju je ustaški režim posmatrao
sa velikim podozrenjem. Beisner je, izme u ostaloga, uputio
RSHA-u povodom postavljenja Dragomira Jovanovi a na po-
ložaj upravnika grada Beograda izveštaj koji je sadržavao
mišljenje »vojskovo e« NDH, Slavka Kvaternika, a u kome
se o Jovanovi u iznose najnegativnije stvari, specijalno i optu-
žbe o njegovoj nelojalnosti prema Tre em Reich-u. Tada je
šef Einsatzgruppe Sipo i SD-a u Beogradu, d-r Fuchs, oštro
ukorio Beisner-a isti u i da »ovako lokalno obojene izveštaje«
ne sme davati RSHA-u, »jer se ina e tamo mogu stvoriti po-
grešni zaklju ci«. Ipak je sli ne izveštaje dostavljao Beisner
i dalje u Berlin — naprimer, u vezi sa formiranjem Nedi eve
vlade i si.

Beisner je vatreno odbijao i sve optužbe protiv ustaškog
režima u pogledu njegovih krvavih istupa protiv srpskog sta-
novništva. Ti su istupi bili povod za niz vrlo drasti nih izve-
štaja i sugestija antiustaškog karaktera, koje su RSHA-u pod-
neli Einsatzgruppe i, kasnije, Zapovednik Sipo i SD-a u Beo-
gradu. Potpuno suprotno stavu tih ustanova bezbednosno-po-
liciskog aparata, Beisner je u svojim izveštajima o ustaškim
zverstvima svu krivicu bacaio na Srbe i u svemu se identifi-
kovaio sa službenim stavom Paveli evog režima.

Sa pretstavnici toga režima stajao je u prisnim li nim
vezama, naro ito sa Eugenom Kvaternikom, šefom ustaške
policije, sa ministrima Artukovi em i Lorkovi em, sa »vojsko-
vo om« Kvaternikom, sa kasnijim policiskim atašeom NDH
u Berlinu Brankom Buzjakom i drugima. U slu aju potrebe
mogao je u svako doba do i u vezu i sa Paveli em, ime se i
koristio kada je trebalo da ostvari izvesne svoje zahteve koji
su nailazili na rezervisanost kod nižih ustaških instanca.

Politi ki je Beisner radio na tome da svojim uticajem što
više približi ustaše po organizaciji i ideologiji NSDAP-u. Te-

žio je da dovede, pomoć u ustaša, do stvaranja nacionalsocijalističkog režima u NDH, a kada mu ovi nisu izgledali u tom pravcu dovoljno radikalnim, poeo je da se oslanja u sve većoj mjeri na malu grupicu tzv. »hrvatskih nacionalsocijalista« sa Slavkom Govedićem na čelu. To ga je dovelo, najzad, u konflikt sa Kasche-om i Ministarstvom inostranih poslova Reich-a.

Između ostaloga je Beisner težio i da utiče na formiranje ustaških oružanih formacija, naročito na Pavelićevu ličnu gardu, dodelivši joj svoga saradnika Herbert-a Scheiber-a kao instruktora. To ga nije, međutim, sprečavalo da organizuje baš preko Scheiber-a prislušnu službu u Zagrebu koja je telefon-skoj centrali, radi kontrolisanja razgovora članova ustaške vlade.

Kada je Slavko Govedić poeo da priprema nekakav »puč« protiv Pavelića, za prigrabljivanje vlasti, Beisner ga je pomagao smatrajući i da će tim putem pasti i nadziranje NDH. Tada se, međutim, umešao Kasche, kome je Pavelić podneo dokaze o Govedićevom planu i Beisner-ovoj vezi sa njim. Po sporazumu Kasche—Pavelić, jedan deo Govedićevih ljudi mobilisan je tada u domobranstvo NDH, a sam Kasche se energično založio da Beisner bude opozvan i EK Zagreb ukinut. Sa ovim zahtevom je imao utoliko više uspeha što je i sam RSHA sve kritički nije gledao na Beisner-ovu delatnost. Pored njegovog političkog stava, u rukovodstvu RSHA primena je sa nezadovoljstvom i njegova surevnjivost prema ostalim linijama Sipo i SD-a u NDH, koja ga je navodila i na postupke protivne opštim nemačkim interesima. Tako je EK Zagreb marta 1942. godine bio rasformiran. Beisner je vraćen u Upravu VI, iz koje je sastava bio izišao svojim postavljenjem na čelo EK, ali više nije upotrebljavan u NDH, niti uopšte u jugoistočnoj Evropi.

Mada, dakle, politički izvanredno zainteresovan i agilniji u zadržanju određenog pravca, Beisner je pokazao u mnogim stvarima potpuno nerazumevanje i nepoznavanje prilika i ljudi. Tako on, naprimjer, u svojoj oceni o Budaku, jednom od važnih Pavelićevih saradnika, kao izveštava RSHA da je ovaj »klerofašista«, kao ga naziva »glavnim zaštitnikom masona«, daju i mu tako dve potpuno suprotne kvalifikacije. To je, svakako, bilo u želji da ga politički u Reich-u što više

ocrne, verovatno pod uticajem nekog drugog od ustaških glava-
vara, koji su svoje me usobne razmirice o vlast sprovodili i
uzajamnim intrigama kod nema kih ustanova, nadme u i se
izjavama lojalnosti. Beisner se, isto tako, vrlo energično pro-
tivio i svakoj nema koj politici koja bi išla za pri-
vla enjem Ma ekove HSS, smatraju i to razvodnjavanjem
svoje nacističke koncepcije o NDH, koju je želeo da sprovede
u delo. Na liniji te koncepcije bilo je i njegovo insistiranje na
radikalnom »rešenju« jevrejskog pitanja, emu su tada vlasti
NDH, s obzirom i na jevrejske veze izvesnih vode ih ustaša,
davale izvestan otpor. Pripadnici EK koristili su se, uosta-
lom, i jevrejskom imovinom, kao, naprimer, ve pomenuti
Scheiber, koji je prisvojio razne jevrejske stvari.

Pored svojih ostalih dužnosti, Beisner je obavljao i
izvesne zadatke u vezi sa preseljavanjem Slovenaca u Srbiju.
Kao što je to na drugom mestu opširno prikazano, izme u
nema kih i ustaških vlasti napravljen je, u vezi sa politikom
iseljevanja Slovenaca iz Gorenjske i južne Štajerske, aranžman
po kome je NDH prihvatila izvestan broj proteranih Slove-
naca, s tim da isto toliki broj Srba bude preba en iz NDH na
okupiranu srpsku teritoriju. Za zadatke preseljavanja, koji su
obavljani u okviru SS-ovskog aparata, odre en je kao kome-
sar u Beogradu SS-major Weinmann, a u Zagrebu je komesar
za preseljavanje bio Beisner.

Treba ista i da EK Zagreb nije ozbiljnije zahvatio pro-
blem NOP-a. Pre svega, u toku 1941 godine je narodni usta-
nak, istina, ve uzeo maha i u NDH, ali još nije shva en kao
centralno političko, vojno i bezbednosno-policijsko pitanje
koje je kasnije opredeljivalo delatnost svih nema kih ustanova
u NDH. Drugo, u vreme kada se Beisner nalazio na teritoriji
Paveli eve države, tj. dok je tamo funkcionisao EK Zagreb,
partizanska aktivnost je smatrana stvarju koja potpada pod
nadležnost Wehrmacht-a i oružanih snaga NDH.

EK Zagreb je raspolagao dosta malobrojnim osobljem, a
interno nije bio podeljen na referate. Pojedini njegovi pri-
padnici obavljali su administrativne ili operativne poslove,
a dodat im je bio izvestan broj tuma a. U sastavu EK nala-
zili su se:

Rudolf Kob, SS-kapetan, raniji specijalni predstavnik
Uprave VI u Zagrebu. Posle formiranja EK Zagreb, Kob je
postao opunomo enik Uprave VI za NDH, ali je zajedno sa

svojim radiotelegrafistom, koji je rukovao njegovom radiostanicom, bio neposredno povezan i sa Beisner-om, obrauju i u sastavu EK razna politička pitanja. U svojim mišljenjima, specijalno u pogledu ustaškoga režima, on se dijametralno razilazio sa Beisner-om, tako da su i njegovi izveštaji Upravi VI bili iz osnova drukčiji od izveštaja koje je RSHA-u dostavljao šef EK;

SS-poru nik Marschelke, koji je radio, uglavnom, po liniji Gestapo-a i obrađivao pitanja hapšenika. Pored jednoga dela zagrebačkog policijskog zatvora, gde su smešteni zatvorenici koje je policija NDH predavala EK-u, Marschelke je vodio i o zatvoru koji je ustrojen kod vile u Tuškancu, u kojoj su se nalazile prostorije EK. Tu su držani zatvorenici za koje policija NDH nije trebalo da sazna i koji su prebacivani u Nemačku;

SS-poru nik Wilhelm Urbantke, zadužen specijalno po liniji privrede;

SS-poru nik Rolf Bluhm, koji je još od pre rata bio u aparatu Uprave VI RSHA u Jugoslaviji. Sa okupacijom dodeljen je EK Zagreb, ali je posle kratkog vremena poveren u Upravu VI RSHA;

SS-poru nik Kelber, Marschelke-ov pomoćnik, vodio je registraturu i kartoteke EK.

Sem ovih službenika u oficirskome rangu obuhvatao je EK još i izvestan broj podoficira, među kojima treba naročito istaći i pomenutog Herbert-a Scheiber-a, koji je bio jedan od glavnih rukovodilaca obaveštajne službe EK zahvaljujući tome što je imao lične veze sa ustaškim krugovima. Među ovim nižim organima bio je izvestan broj Volksdeutscher-a primljenih u SS.

Razgranata agentura koju je organizovao EK Zagreb oslanjala se, velikim delom, na mnogobrojne veze koje su njeni pripadnici uspostavili i održavali sa mnogim rukovodiocima licima iz ustaških krugova. Velik broj tih veza ne može se nazivati agentskim u pravom smislu, pošto su tu bili u pitanju funkcioneri NDH koji su smatrali da su interesi Pavla i države istovetni sa interesima Reich-a, da su politički, ideološki i ostali momenti NDH i Nemačke identični i da se davanje informacija i obaveštenja nemačkim službenim ustanovama mora smatrati, prirodno, saveznom saradnjom, a ne uslugom inostranoj obaveštajnoj službi. Ipak, i među

ovim licima je EK zavrbovao izvestan broj agenata koji su ga izveštavali i bili u pravom smislu njegovi poverenici.

Takav je bio, naprimer, d-r Vilko Rieger, na elnik politi kog odeljenja Ministarstva spoljnih poslova NDH. Rieger je još od pre rata bio povezan sa RSHA; proveo je više godina u emigraciji u Nema koj, gde je stajao na elu ustaške emigracije. Došavši na položaj u Ministarstvu inostranih poslova NDH, Rieger je davao Beisner-u poverljive informacije, a izme u ostaloga je svojim ustaškim vezama prema Južnoj Americi omogu io preko Beisner-a RSHA-u da te veze iskoristi za obaveštajne ciljeve Tre eg Reich-a.

Sem u politi kim krugovima, postojale su obaveštajne veze i u inovni kom aparatu NDH, u policiji. U tu svrhu je naro ito iskoriš en raniji agent rukovode e ustanove Gestapo-a u Be u Kurt Koppel (pseudonim — »Konrad Klaser«) koji je kao stru njak za organizovanje borbe protiv KP (kojoj je ranije pripadao u rukovode oj funkciji) na zahtev Eugena Kvaternika pozvan u Zagreb za savetnika ustaške policije po ovom pitanju. On je u isto vreme bio glavni agent EK i imao itavu mrežu agenata, naro ito u policiskim krugovima NDH. Drugi glavni agent je bio Adalbert Kungel, dopisnik lista »Voelkischer Beobachter«, kasnije glavni opunomo enik Uprave VI RSHA u NDH.

Nema ki državljani, od kojih su se mnogi još od pre rata nalazili u Zagrebu i drugim mestima NDH, naro ito u privrednom životu, predstavljali su rezervoar koji je davao EK-u znatan broj agenata i informatora. Štaviše, tu je bilo i itavih obaveštajnih grupa koje su radile sa podeljenim ulogama i davale obaveštenja ne samo EK-u nego i drugim nema kim obaveštajnim ustanovama u NDH.

U pogledu Volksdeutscher-a važi kao pravilo da njihove organizacije nisu predstavljale u pravom smislu ekspoziture obaveštajnoga rada EK Zagreb. Ali iz njihove su sredine proizišli izvanredno važni i agilni agenti svih nema kih obaveštajnih ustanova, pa tako i EK Zagreb. Naravno da su se oni u isto vreme za svoj obaveštajni agenturni rad koristili i volksdeutscher-skim organizacijama u kojima su bili u lanjeni i u ijem su okviru mogli prikupljati obaveštenja ili nalaziti informatore.

Specijalno podru je rada EK Zagreb bilo je i obaveštajno koriš enje izvesnih politi kih grupa koje su u NDH posto-

jale pored ustaša. U prvom redu se to odnosi na »Hrvatsku nacionalsocijalističku stranku rada«, sa Slavkom Govedićem na čelu, koja je po planu EK trebala da posluži za izgradnju obavještajne mreže. Njeno članstvo nije bilo brojno, ali su joj pripadali ljudi iz najrazličitijih društvenih redova, pa je tako Beisner računao da će tim putem doći do besplatne razgranate obavještajne mreže koja će ga snabdevati, stalno i bez mnogo truda, aktuelnim informacijama iz svih grana državnog života NDH. Međutim Govedić je veze sa EK želeo da iskoristi za svoj prevrat, što je bilo otkriveno i dovelo kako do rasturanja Govedićeve stranke, tako i do potpunog kompromitovanja i uklanjanja Beisnera iz Zagreba.

Razume se da je EK Zagreb imao svoje agente i izvan ovih kategorija, iz grananja, iz redova koji nisu bili politički bliski ni ustašama ni Govedićevoj grupi. Jedan od takvih je i Wilhelm Heger, koji je radio specijalno na pitanjima katoličke crkve i imao vrlo dobrih ličnih veza sa visokim klerom, posebno od nadbiskupa Stepinca. Heger je imao sopstvenu razgranatu mrežu obavještajaca.

EK se uopšte trudio da iznalazi agente koji bi mogli da mu pružaju ili da za njega iznalaze podatke i informacije o svima krugovima stanovništva, svim političkim i društvenim snagama, svima zbivanjima javnog života u NDH. Preko agenture je težio da pribavi što bliža obavještenja o funkcionerima ustaškog režima i vlade NDH, o javnim radnicima iz svih životnih područja itd., o obavještajnoj službi NDH i njenoj mreži, kako bi dobio što potpuniji pregled nad celokupnom situacijom i svima koje značajnim faktorima u Pavlovićevoj državi.

EK je preuzeo i izvestan broj predratnih nemačkih agenata. Među ove treba ubrojati Vincenca Penića, rodom iz okoline Celja, koji je pre okupacije radio za agenturu Uprave VI. Po formiranju EK Zagreb bio je povezan sa Scheiberom, po čijem je nalogu izgradio obavještajnu mrežu u Dalmaciji. Tu su ga, aprila 1942. godine, uhapsili Italijani sa izvesnim brojem njegovih agenata, ali je na njima izvršena intervencija izručen vlastima Trećeg Reicha, posle čega se ponovo vratio u Zagreb. Za Penića su bili vezani akademski slikar Johann Seitz, koji je radio u Dubrovniku; inž. Slavko Sirišević, bivši generalni direktor jugoslovenske turističke agencije

»Putnik«, koji je radio u Splitu; advokat d-r Ivan Storov iz Splita, koji je davao podatke o italijanskim ličnostima, i drugi.

Među važnije agente ubrajao se i d-r Cornel Wundsamer u Sarajevu, inače dopisnik nemačkog lista u Beogradu, »Donau Zeitung-a«. Iz krugova oko Govedića treba pomenuti i d-ra Milana Vomačku, koji je još od pre rata imao veze sa nemačkom obavешtajnom službom, bio vrlo vešt politički intrigant i raspolagao dobrim vezama prema jugoslovenskoj emigraciji u Švajcarskoj. Sa ogromnim brojem poznanstava u svima mogućim političkim i poslovnim krugovima Zagreba, Vomačka je bio i jedan od glavnih informatora poslanika Kaschea, a obavешtavao je i štab Nemačkog generala u Zagrebu. Agent Josip Skrabić je takođe pripadao Govedićevim strancima, a morao je, posle afere sa otkrivanjem njenih pravih namjera, da napusti NDH i da ode u Sloveniju, odakle je bio rodom. On se kasnije ponovo vratio u NDH, prikupljajući i ljudstvo koje je trebalo u Graz-u da bude obučeno, a zatim ubačeno u partizanske jedinice sa zadatkom destruktivnog delovanja.

Iz redova bivših austro-ugarskih oficira, od kojih su neki reaktivirani u domobranstvo, bili su agenti: Andrović, domobranski pukovnik, koji je u raznim stvarima pomagao obavешtajnom radu EK; Edgar Petković, koji je bio povezan sa Androvićem, a kao agent radio je sa raznim nemačkim obavешtajnim ustanovama, pa i sa Beisnerom; Janko Pogaar, inače predratni agent nemačke obavешtajne službe, radio je za EK, ali je javno isticao tu svoju saradnju, zbog čega je ukoren; Franz Rippl, koji je još pre rata radio za nemački konzulat u Zagrebu, a bio je rezident EK Zagreb u Crikvenici, gde je razvio vrlo agilnu obavешtajnu delatnost.

Iz raznih građanskih krugova NDH bili su agenti EK Zagreb: Vladimir Utvić, koji je pre rata stajao u vezi sa nacističkom organizacijom »Antikomintern« i tada izdavao u Osijeku neki antikomunistički časopis; novinar Mirko Glojnarić, takođe predratni nemački agent, koji je bio blizak HSS-u, a sem toga važio kao specijalista za masonska pitanja; grof Geza Pejačević, koji je bio agent SD-otseka Beča, a u oktobru 1941 godine je preuzet odnosno predat na vezu Beisneru; trgovac Leonard Grivić, inače blizak vođstvu HSS; lekari d-r Juraj Korenić, bivši predsednik »Jugoslovenske akcije«, i d-r Eduard Miloslavić, poznat kao stručnjak za sud-

sku medicinu, koji je davao naročito izveštaje iz lekarskih i univerzitetskih krugova.

Iz ustaških krugova i od lica koja su im bila bliska, bez obzira na opozicioni stav prema vladi NDH koji su neka od njih zauzimala, treba pomenuti: d-ra Ivu Huehn-a, poslanika u Ministarstvu inostranih poslova NDH, koji je sa Beisner-om bio povezan preko svoje sestre Vere Braunsberger; Branka Buzjaka, kasnijeg policiskog atašea NDH u Berlinu; ustaške pukovnike Vilka Pečnikara i Erika Lisaka, kod kojih je preposređivao saradnja sa EK nego direktan agentski odnos; inž. Ivo Bulina, kasnijeg državnog sekretara u NDH, koji je zbog neslaganja sa Pavelićem emigrirao u Beograd; Davida Sinčića, velikog župana NDH i punomoćnika ustaške vlade pri italijanskoj vojnoj upravi u Dalmaciji, koji je preko Kungel-a davao podatke o politici i delatnosti Italijana; profesora d-ra Vukobratu Vranešiću, lekara iz Zagreba, prvobitno ustašu, koji je došao sa režimom u konflikt zbog njegove nepomirljive protivsrpske politike.

Od Volksdeutscher-a treba pomenuti, između ostalih: Josipa Hofmann-a, privatnog inženjera, koji je radio na spisakovima o imovini jevrejskih firmi za EK Zagreb; Josefa Neuberger-a, koga je aprila 1942 godine EK uputio u Berlin na rad; Aleksandra Eggersdorfer-a, koji je još pre rata radio za predstavnike RSHA u Zagrebu, a tu saradnju nastavio sa Beisner-om, mada mu je glavni posao bio da se ovim obaveštajnim vezama koristi za svoje razne crnobezbedne poslove; profesora Rudolfa Treu-a iz Osijeka, inače glavnog poverenika tamošnje Einsatzkommande Sipo i SD-a, koji je izveštavao po njenom rasformiranju i neposredno EK Zagreb o licima i prilikama u području koje je obrađivala rasformirana ustanova.

Među Nemcima iz Reich-a koji su živeli u NDH treba pomenuti grupu ljudi koji su bili centar predstavljao inž. Kurt Bürde, čija kome je bilo reči u vezi sa njegovim radom za Abwehr. Široka mreža koju je formirao Bürde radila je i za EK, kao i za svaku drugu granu nemačke obaveštajne službe koja je bila voljna da informacije plaća. Dalje treba pomenuti Agatu Hausberger, novinarku, koja je radila za Ministarstvo inostranih poslova Reich-a, a neposredno pred njom ki napad na Jugoslaviju bila u Zagrebu dopisnik američke novinske agen-

AGENTI OBAVEŠTAJNE SLUŽBE RSHA I

Obaveštajna služba RSHA imala je u NDH ogroman broj agenta, pa i van svoje formalno zavrbovane agenture. To, ko je ona dobijala podatke od ustaškog funkcionara Erika Lisaka (levo). Sa njom je sarajivao i profesor medicinskog fakulteta d-r Eduard Miloslavi (desno)

cije Associated Press. Ona je održavala li ne veze sa Paveli-
em i njegovom ženom i organizovala je, izme u ostalog, emi-
sije radio-službe NDH na engleskom jeziku, za Ameriku. I
direktor firme »Julio Meinl« u Zagrebu, Gustav Kafka, Ne-
mac iz Reich-a, radio je za EK Zagreb, specijalno povezan
sa Kurt-om Koppel-om. Postoji verovatno a da se njegov rad
prostirao na sektor privrednog života NDH.

Beisner je napustio NDH u prole e 1942 godine. Tada je
u Zagreb premešten iz Beograda Hans Helm, SS-major i do-
tadašnji šef odeljenja IV Einsatzgruppe Sipo i SD-a. Izvesno
vreme je Helm vodio zagreba ku ustanovu još pod nazivom
»Einsatzkommando«, a zatim je preneo sve agende u okvir
svoje nove ustanove, nadležstvo policiskog atašea pri nema -
kom poslanstvu u NDH.

b) Einsatzkommando Sipo i SD-a Osijek

Ubrzo posle formiranja Einsatzkommande Sipo i SD-a u
Zagrebu isturena je u Osijek ustanova koja je u prvi mah no-
sila naziv »Aussenkommando«, dakle, ispostava EK Zagreb,
a uskoro zatim — »Einsatzkommando Sipo i SD-a«. Mada po-
dre en EK-u Zagreb, EK Osijek je u isto vreme podnosio
svoje izveštaje i neposredno Einsatzgruppi Sipo i SD-a u Beo-
gradu, od koje je primao i uputstva.

Razlog za formiranje EK u Osijeku bio je zna aj toga
mesta kao ekonomskog i politi kog centra kome gravitira cela
Slavonija. Tu je postojala i jaka nema ka manjina, a odatle
se vrlo povoljno mogao organizovati obaveštajni rad prema
Ma arskoj i posmatrati zbivanja duž ma arsko-hrvatske gra-
nice. Ovaj zna aj Osijeka isto je tako opredelio i osnovne
pravce delatnosti koju je razvio tamošnji Einsatzkommando.
Kao podru je obaveštajnog rada dodeljena je Osijeku i seve-
roisto na Bosna, u pravcu Br kog i Tuzle, s obzirom na po-
godne veze.

Na elo EK Osijek postavljen je SS-kapetan, kasnije
SS-major, Hans Rexeisen, rukovodilac referata VI SD-otseka
Celovec, koji je pre rata obaveštajno delovao prema Hrvat-
skom Primorju, Kvarnerskim Ostrvima i podru ju Istre pod
pseudonimom »Inž. Schwendt«. Sem njega je osoblje EK obu-

hvatalo još jednog SS-podoficira, kao kancelariskog službenika, jednu daktilografinju i šofera.

Rexeisen je ubrzo po dolasku u Osijek angažovao nekoliko kvalifikovanih obaveštajnih agenata koji su, ustvari, obavljali najveći dio obaveštajnog rada EK Osijek i upravljali razgranatim mrežama agenata. Ovi Haupt-V-Mann-i mogli su se, ustvari, smatrati pripadnicima samoga EK po tome što su svoju delatnost obavljali u najprisnijoj vezi sa njim, delom i u njegovim prostorijama, a tokom vremena su postali i sami rukovodioci ogranaka Sipo i SD-a. To su bili: profesor Rudolf Treu, poreklom Sudetski Nemač, rođen u Skoplju; Franz Winter, Volksdeutscher iz Bačke, Treu-ov saradnik i pomoćnik; i Franz Ferdinand Schramm, privatni inženjer, takođe Volksdeutscher, sa naročito razgranatim krugom poznanstava u volksdeutscher-skim redovima.

Rexeisen je u Osijeku, s obzirom na činjenicu da u početku okupacije tu nije bilo nikakvih drugih nemačkih ustanova sem male komande mesta, uživao veliki autoritet i vršio uticaj na razvoj lokalnih prilika. Kako je ubrzo po njegovom dolasku počelo i u Slavoniji proganjanje Srba i lica koja su bila ranije povezana sa jugoslovenskim režimom, mnogi su se obraćali Rexeisen-u, kao predstavniku nemačke vlasti, tražeći od njega zaštitu i pomoć. On se koristio tom situacijom da me u ovakvim licima vrbuje agente, pružajući im zaštitu pred ustaškim terorom, a dobijajući i za uzvrat obaveštenja.

Pošto je zavrbovao profesora Treu-a i Franz-a Schramm-a — od kojih je prvi održavao široke veze pre svega sa intelektualnim i političkim krugovima, a drugi u redovima volksdeutscher-skih masa —, Rexeisen je ovima izdao naročito uputstvo da teže da zavrбуju one ljude za koje se iz konkretnih razloga može očekivati da će biti lojalni i odani. Tu je, u prvom redu, imao u vidu baš proganjana lica ili takva koja su se bojala progona i koja su, zbog toga, otkivala da ih EK zaštiti, a u isto vreme bila i zavisna od te zaštite.

S druge strane je Rexeisen održavao lične veze sa rukovodiocima raznih ustanova NDH u Osijeku, kao sa velikim županom, šefom policije, vođama ustaškog pokreta i starešinama domobranstva. Preko tih veza dolazio je do zvaničnih podataka koji su mu rado stavljeni na raspolaganje. Sem toga je težio da proširi krug svojih poznanstava u građanstvu.

u emu mu je od narađite koristi bio Treu sa svojim razgranatim vezama. Putem li noga dodira sa mnogim licima iz intelektualnih krugova Osijeka, Rexeisen je, društvenom špijunažom, sticao izvore informacija koji su mu omoguđavali da kontroliše obaveštenja koja je službeno primao.

Iskusan u obaveštajnom radu, Rexeisen je prikupljao podatke o svima istaknutim ličnostima režima NDH i o licima koja su ma u kom pogledu imala na području njegove delatnosti važniju ulogu. Veliku je pažnju obrađivao i na pribiranje privrednih podataka, kao, naprimer, bilansa velikih industrijskih preduzeća i elaborata o njihovom poslovanju.

Rexeisen se posebno interesovao za razvoj situacije u severo-istočnoj Bosni, gde je u Tuzli stvorio veze sa pojedinih etničkih rukovodiocima, pre svega preko svoga agenta tuzlanskog apotekara Obrada Micića. Dobijaju i stalno podrobna obaveštenja o položaju u tuzlanskom kraju, Rexeisen je nastojao da i tu stekne nove veze zauzimaju i se za pojedina progonjena lica. Micić je narođito vezao za sebe ne samo time što ga je štitiio pred ustašama već što je i dva brata njegove žene oslobodio iz logora u Jasenovcu, mada je treći brat bio partizanski rukovodilac u samom tuzlanskom basenu.

Pored obaveštajne delatnosti u području NDH, Rexeisen se koristio i svim mogućim ličnostima koje su mu se pružale za obaveštajno posmatranje preko granice i za rad u Maarskoj. Tako je iskoristio ličnost i porodične veze svoga agenta Ladi-slava Horvata, inače privatnog inženjera u Osijeku, da bi ovoga uputio sa obaveštajnim zadatkom u Maarsku. Horvat je odatle zaista doneo itav niz značajnih izveštaja i podataka.

U okviru Rexeisen-ove delatnosti treba pomenuti i njegovo nastojanje da doprinese formiranju »Ruskog zaštitnog korpusa«, koji je obrazovan u Beogradu od beloemigranata. U tu svrhu se povezao sa beloemigrantskim rukovodiocima u Slavoniji, preko kojih je priveden korpusu već i broj Kozaka emigranata. U tome mu je narođito pomagao beloemigrantski oficir Semenov, kasnije istaknuti saradnik nemačke obaveštajne službe u okupiranoj Srbiji.

Novembra 1941 godine EK Osijek je ukinut, s obzirom na opštu reorganizaciju mreže Sipo i SD-a koja je pretstojala. Iako je celokupna delatnost EK Osijek pod Rexeisen-om trajala, dakle, svega nešto preko pola godine, ipak je ona u oba-

veštajnom pogledu bila vrlo plodna. Njegova dva Haupt-V-Mann-a, Treu i Schramm, u tome su se periodu toliko istakli da su obijica — naročito Treu — zauzimali kasnije značajne položaje u okviru ustanova nemačke obavještajne službe na teritoriji NDH.

Agentura EK Osijek najvećim je delom rezultat rada ove dvojice, pri čemu se naročito Treu, veoma kulturni i obrazovan čovek, odlikovao izrazitim smislom za kvalitetnu obavještajnu službu i sposobnošću za pridobijanje agenata. Treu se sve do okupacije nije deklarirao Nemcem. U svom nastupu prikazivao se kao izraziti jugoslovenski nacionalista uprkos svoga nemačkog porekla. I svoje prezime je dotle pisao fonetskom transkripcijom: »Troj«. Odmah po formiranju NDH, međutim, deklarirao se Volksdeutscher-om i dobio je položaj direktora nemačke učiteljske škole u Osijeku, prešavši onamo iz osječke realne gimnazije, gdje je dotle bio profesor. Sa Rexeisen-om ga je doveo u vezu »vođa nemačke narodnosne grupe«, Branimir Altgayer.

Treu je sticao agente svojim veštim nastupom i imao različite usluge licima kojima je odabrao za vrbovanje. Tako je on, između ostalih, Rexeisen-u privedo Obrada Micić i mnoge druge, a od mladog Winter-a stvorio je sebi spretnoga pomagača, koji je i sam bio ubrzo osposobljen za samostalni obavještajni rad veoma stila.

Franz Schramm, drugi Haupt-V-Mann, bio je potpuno drugačija kova. Prosečne inteligencije i slabe kulture, koristiljubiv i intrigant, on je bio tip sitnog dostavljača. Stalno je bio u pokretu, prikupljao obavještenja svih vrsta od svih i svakoga i nekritički ih saopštavao svojim naredbodavcima. Vrlo manjkav kvalitet informacija donekle je bio kompenziran ogromnim kvantitetom, koji je omogućavao da se iz njih odabere ono što bi moglo biti od koristi za obavještajni rad. I agentura koju je Schramm sebi stvorio bila je mahom kvalitativno ravna njemu, — dobrim delom sastavljena od gradskog i seoskog ološa. U Osijeku je on bio specijalno povezan sa sitnim Volksdeutscher-ima i sa agentima ustaške policije.

Od lica vezanih za Treu-a treba pomenuti: privatnog inženjera Antu Lovrića i njegove kolege Vjekoslavu Lovrić i Zdenku Smerd, odnosno Zdenkinoga muža Pavla, direktora šumskog preduzeća »Gutmann d. d.« u Belišću; profesora dr.

Nikolu Sari a, vlasnika hemiske laboratorije u Osijeku; carinskog inovnika Matu Gamulina, koji je Treu-u stavljao na raspolaganje svoj stan za intimne sastanke; Mirona Šarca, potpukovnika bivše jugoslovenske vojske i ranijeg komandanta pontonirskog puka u Osijeku, koga je Rexeisen, u naknadu za obaveštajne usluge, prebacio kamionom sa svima njegovim stvarima u Srbiju. Kod svih ovih lica posredi su veze koje su postignute dobrim delom baš po liniji uzimanja u zaštitu pred opasnoš u koja im je pretila od ustaša.

I Dušan Hini , raniji direktor petrolejskog društva »Astra d. d.«, radio je obaveštajno za EK kako bi se zaštitio od ustaša. Važan agent je bio Teodor Sladovi , privatni inovnik, koji je bio povezan sa Schramm-om i sa svoje strane držao na vezi veliki broj informatora i saradnika.

Informator SS-kapetana Rexeisen-a bio je i d-r Jakob Elicker, raniji advokat u Ba koj Palanci, koji je postavljen pod NDH za velikog župana u Vukovaru. Elicker, jedna od centralnih figura me u Volksdeutscher-ima Slavonije i Srema, zamenjivao je kasnije izvesno vreme »vo u nema ke narodnosne grupe«. Rexeisen ga je odmah u po etku svoje delatnosti zavrbovao i obavezao za SD. Otada je Elicker davao redovne izveštaje, delom preko Schramm-a.

Kada je, krajem novembra 1941 godine, EK Osijek rasformiran i Rexeisen povu en u Beograd, u Osijeku je preuzeo poslove oko likvidacije Einsatzkommande Haupt-V-Mann Schramm. Ovaj je, kasnije, ostao vezan za EK Zagreb, kao rezident u Osijeku, dok nije, najzad, rasformiran i zagreba ki Einsatzkommando, posle ega je Schramm produžio svoj rad za policiskog atašea pri nema kom poslanstvu u NDH.

c) Einsatzkommando Sipo i SD-a Sarajevo

U prvim danima okupacije uputio je SS-pukovnik Fuchs, šef Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju, pokretni Einsatzkommando pravcem kuda se povla ila Simovi eva vlada u svome bekstvu od Beograda do Nikšića, odakle je bila napustila zemlju i prešla u emigraciju. Taj je Einsatzkommando, sa SS-majorom Hintze-om na elu, preko Bosne i Hercegovine stigao do u Crnu Goru, gde je, izme u ostaloga, izvršio hap-

šenje patrijarha Srpske pravoslavne crkve Gavrila Doži a i zaplenio razne novane fondove i arhive. Prilikom svoje akcije izvršio je, postupaju i po Vanrednom spisku poternica, i razna hapšenja tragaju i za licima koja su kvalifikovana kao protivnici Reich-a ili saradnici savezne ke obaveštajne službe i si. Pošto je svršio svoj glavni posao, Einsatzkommando Hintze se vratio u Beograd, ostavivši u Sarajevu SS-majora d-ra Alfred-a Heinrich-a, koji je tamo obrazovao mali stalni Einsatzkommando.

EK Sarajevo, mada na teritoriji NDH, bio je neposredno podređen Einsatzgruppi Sipo i SD-a u Beogradu. U prvim mesecima 1942 godine, kada je u Zagrebu ukinut Beisner-ov Einsatzkommando, a u Beogradu formiran Zapovednik Sipo i SD-a za okupiranu Srbiju, trebalo je odlučiti i o statusu sarajevske ustanove i na i joj mesto u novoj strukturi ogranaka Sipo i SD-a na okupiranom jugoslovenskom području. Vrlo verovatno je trebalo tada i Heinrich-a povući, kao što je nekoliko meseci ranije povučen Rexeisen iz Osijeka. Međutim razvoj situacije u Bosni učinio je da je EK Sarajevo ostao i dalje na svome mestu, kao svojevrсна ustanova koja se nije uklapala u organizaciju koju je RSHA bio stvorio u Srbiji i NDH formiranjem BdS-a Beograd i postavljanjem policijskog atašea pri poslanstvu u Zagrebu. Heinrich-ovo nadležstvo nosilo je i dalje naziv »Einsatzkommando«, ali nije podređeno policijskom atašeu Helm-u, već je ostalo pod Beogradom, kao ispostava tamošnjeg Zapovednika Sipo i SD-a.

Razloge za ostanak EK Sarajevo treba tražiti prvenstveno u činjenici što je u proleće 1942 godine donesena odluka o ovoj akciji Wehrmacht-a u bosanskom prostoru. Kao što je poznato, tada je formirana borbena grupa sa generalom Bader-om na čelu, inače komandujućim generalom i zapovednikom Srbije, koji je svoj štab smestio u Sarajevu. Vojnu akciju borbene grupe Bader RSHA je želeo da prati preko svoje ustanove. Pošto je u Sarajevu već postojao EK, to je njemu pao u deo zadatak u vezi sa Wehrmacht-ovim operacijama. A kada su ove završene, Heinrich je ostao i dalje na svome položaju.

Za RSHA je ogranak u Sarajevu bio važan zbog toga što je i posle Wehrmacht-ove akcije pod generalom Bader-om, bosansko-hercegovački prostor ostao područjem snažne parti-

zanske delatnosti. Pored toga su bosanski muslimani svojim autonomisti kim težnjama, a i kao grupa koja je u okviru NDH insistirala na održavanju posebnoga individualiteta, predstavljali poseban problem, koji je zahtevao i posebnu obradu. Zatim, Sarajevo je ležalo geografski kao isturena ta ka prema italijanskoj okupacionoj zoni i odatle se obaveštajno posmatranje zbivanja u Dalmaciji moglo organizovati u mnogo boljim uslovima. Uz to su se ovde naro ito oštro sukobljavale razne grupe: etnici, ustaše, muslimanske organizacije itd., što je sve nema koj obaveštajnoj službi nalagalo održavanje naro itog punkta koji bi ta zapletena zbivanja mogao izbliza pratiti. Ukratko, bilo je dosta razloga da se Heinrich iz Sarajeva ne povu e i da se, održavanjem njegove ustanove u tome mestu, u ini izuzetak od opštih na ela po kojima je 1942 godine ure eno pitanje organizacije mreže ogranaka Sipo i SD-a na okupiranom podru ju Jugoslavije.

U pogledu podre ivanja EK Heinrich igrao je izvesnu ulogu i li ni moment. Heinrich, stariji po službenom rang u od Helm-a, koji je postavljen za policiskog atašea u Zagrebu, nije hteo da prizna ovome starešinstvo. Za udo se ni RSHA nije u to umešao, žele i, o igledno, da zadrži iskusnoga Heinrich-a u Sarajevu, dok bi podre ivanje EK Sarajevo pod policiskoga atašea implicitno trebalo da povu e promenu u personalnom sastavu EK zbog ovog pitanja službenoga ranga. Tako je ostalo na tome da Heinrich bude podre en BdS-u Beograd, dakle ustanovi koja je bila van granica NDH.

Ovo je bio razlog za spor izme u Heinrich-a i Helm-a, u koji se umešao u najve oj meri i Kasche, zato nik ustaškoga režima i »suverenih prava« NDH. Helm je tražio od RSHA da Heinrich-a smeni i da na njegovo mesto pošalje nekog drugog službenika, mla eg ranga, koji bi mogao biti podre en njemu. RSHA se, na elno, saglasio s tim, ali nije preduzimao nakakve konkretne korake da tu saglasnost pretvori u delo. Kasche je energ i no intervenisao i u Berlinu, preko Ministarstva inostranih poslova, koje se tako e uplelo u ovaj problem. Zbog Kasche-ove revnosti u odbrani interesa ustaškoga režima, razvila se odatle li na animoznost izme u njega i Heinrich-a, naro ito poja ana i time što su Heinrich-ovi izveštaji bili kriti ki prema Paveli evoj upravi i što je njegov prikaz situacije u Bosni bio suprotan slici koju je Kasche davao u svojim izveštajima Berlinu.

Rat Kasche-Heinrich — u kome je Helm oprezno ali intenzivno iskorišćavao Kasche-ov autoritet i njegove poglede s ciljem uklanjanja Heinrich-a — doveo je do koraka karakterističnih uopšte za odnose raznih grupa i snaga Trećeg Reich-a. Ne osvrćući se na opšte interese Nemačke, Kasche je u svome delokrugu preduzeo mere kojima se težilo onemogućiti Heinrich-ove delatnosti, mada je time, nesumnjivo, naneo štetu stvarima koje su bile od važnosti za Reich. Tada su bila posredi hapšenja raznih emigranata iz Nemačke u italijanskoj okupacionoj zoni, koja je sprovodio EK Heinrich oslanjajući se na nemački konzulat u Dubrovniku. U želji da eliminiše Heinrich-a, Kasche je naredio, među ostalim, svima konzulatima u NDH da ubuduće ne smeju primiti nikakve naloge odnosno zahteve EK Sarajeva. Time je sprečio da se produži akcija koju je Heinrich bio započeo hapšenjem lica za koja je RSHA bio uveliko zainteresovan.

Na Kasche-ovo insistiranje, Ministarstvo inostranih poslova stavilo se u vezu sa šefom RSHA tražeći i da se u smislu Kasche-ovih zahteva izvrše promene u Sarajevu. Zaista je državni sekretar u Ministarstvu inostranih poslova, Luther, dobio usmenu izjavu šefa RSHA da je ustanova Sipo i SD-a u Sarajevu podređena policiskom atašeu Helm-u i to po evod 23.X.1942 godine. Međutim usmenom izjavi nije odmah sledio i konkretni pismeni nalog, mada je Luther-u rečeno, takođe, i da je Helm (a ne Heinrich!) dobio »odgovarajuće uputstvo«. Heinrich je i dalje ostao u Sarajevu, sve do kraja 1942 godine. Da bi još više naglasio svoju nezavisnost prema Zagrebu, on je počeo da upotrebljava za svoj EK naziv »Ispostava Sarajevo Zapovednika Sipo i SD-a Beograd«.

Konačno je Heinrich po etkom januara 1943 godine prešao u Beograd, ali je odmah zatim ponovo vraćen na teritoriju NDH, i to kao oficir za vezu BdS-a Beograd pri štabu zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, generala Luethers-a, koji se nalazio u Sisku. Izvestivši¹ o tome RSHA, Helm je istakao da je bilo potrebno da BdS Beograd to javi Zagrebu, pošto je »nemački poslanik, SA-general Kasche, u tom pogledu naročito osetljiv, što je u ovome slučaju zasnovano delom i na njegovom odnosu prema SS-majoru d-ru Heinrich-u«. Kasche je zaista preduzeo novu akciju protiv Heinrich-a, i ovaj je, najzad, u prvoj polovini februara 1943 godine, ponovo povučen iz NDH, na čijoj se teritoriji kasnije više nije

pojavljivao. U Sarajevu je formirana ispostava nadležstva policiskog atašea, koja je, uglavnom, preuzela dotadašnju delatnost EK Heinrich.

Jedan od najvažnijih razloga Kasche-ovog besa protiv Heinrich-a bio je, bez svake sumnje, i njegovo pomenuto negativno izveštavanje o ustaškoj politici u Bosni. Tako je, na primer, aprila 1942 godine Heinrich izvestio BdS Beograd (uz dostavljanje prepisa policiskom atašeu u Zagreb) o hapšenju nekih pripadnika domobranstva i raznih drugih lica u Sarajevu i okolini pod optužbom saradnje sa partizanima. Hapšenja je izvršila ustaška policija i Heinrich isti e da je, verovatno, opet u injen izvestan broj grešaka, a da je postupanje sa hapšenjima i njihovo maltretiranje razlog jakog uzbu enja u gradu. »Izvesni znaci govore«, veli Heinrich, »da isledne policiske organe hvata krvavo ludilo i da oni, kao što je to ve esto bio slu aj, svojim merama daleko prekardašuju cilj i time stvaraju nova žarišta nemira u stanovništvu«. Me utim pored ovakvih opštih izveštaja, Heinrich je redovno dostavljao BdS-u — a ovaj RSHA-u — detaljne izveštaje o pojedinim konkretnim postupcima ustaša i, uglavnom, u izveštajima zastupao tezu da su za stanje u bosansko-hercegova kom prostoru krivi isklju ivo (ili bar u prvom redu) pretstavnici Paveli evog režima.

Heinrich je u Sarajevu imao vrlo razgranatu agenturu u svima društvenim redovima. Izme u ostalih je toj agenturi pripadao sarajevski trgovac Rudolf Popper, a neko vreme i njegov sin Herbert, ija je majka bila Jevrejka i koji je zbog toga uskoro bio otpušten. Sem toga su Heinrich-ovoj agenturi pripadali i razni ugledniji Volksdeutscher-i, zatim lektor Nema ke akademije d-r Naschold, ali i velik broj lica iz hrvatskih srpskih i muslimanskih krugova.

Heinrich-ova agentura prostirala se i na Dubrovnik. Tu su za njega radili, naprimer, trgovac Mustafa Hasanovi , zatim penzionisani kapetan Frano Žiška, Wilma Ryssel i dr. Vezu sa dubrova kom agenturom održavao je Heinrich bilo li nim dodirom, bilo kuririma, pri emu je upotrebljavao i veze nema kog konzula u Sarajevu d-ra Goerdes-a.

Obaveštajno je Heinrich radio u prvom redu prema NOP-u, ali i prema organizaciji DM. Tu je u estvovao, naprimer, u organizovanju akcije »Otto«, u toku koje je Sipo i SD nastojao da etni kim štabovima poturi svoje agente pod vidom biv-

ših pripadnika jugoslovenske vojske. Tako je čak u Mariboru angažovan za tu akciju od strane tamošnjeg Komandanta Sipo i SD-a agent Ivan Borštner, koji je upućen u Sarajevo, a odatle — pošto je snabdeven jugoslovenskom uniformom — prema Crnoj Gori. Trebalo je da u Nikšiću dođe u vezu sa štabom DM. Međutim on je u toku putovanja u Nikšić oduštao od izvršenja svoje misije, vrativši se u Sarajevo i izjavivši da ne želi da rizikuje život. Ovaj pothvat, u kome je učestvovao i Wehrmacht, organizovala je grupa VI F RSHA, što znači da je bila posredni diverzentska akcija. Heinrich je u toj akciji učestvovao kao relejna stanica koja prima agente, snabdeva ih potrebnim materijalom i upućuje na mesto njihove akcije.

Heinrich je učestvovao i u pregovorima oko razmene zarobljenika u blizini Livna između Wehrmacht-a i predstavnika NOV, novembra 1942. godine. Te je pregovore, po ovlašćenju Nemačkog generala u Hrvatskoj, vodio kapetan Heyss, vojnoprivredni oficir Wehrmacht-a, specijalno zadužen pitanjima eksploatacije boksitne rude. Ovo je kod Rudolfa Schaeffer-a, zapovedniku Sipo i SD-a u Beogradu, donelo kao Heinrich-ovom pretpostavljenom preko Uprave IV RSHA, koja je u to doba smatrala da njeni organi ne treba da se upliću u pregovore oko razmene koje je na raznim mestima vodio Wehrmacht. Heinrich, koji je pregovorima kraj Livna bio prisustvovao u uniformi Wehrmacht-ovog oficira, primio je od Schaeffer-a nalog kojim mu se zabranjuje da ubuduće sarađuje u tim dodirima. U to vreme RSHA je želeo da odgovornost za razmenu zarobljenika ostavi Wehrmacht-u. Tek je kasnije i on pokušao da se koristi obaveštajnim mogućnostima koje su se otvarale u vezi sa razmenom i dodirima koji su s njom bili automatski povezani.

2. Delatnost Uprave VI RSHA

a) Glavni opunomoćnik u Zagrebu

Uprava VI RSHA, kao centralna ustanova SS-ovske političke obaveštajne službe u inostranstvu, bila je pre rata istupila u Zagreb izvestan broj svojih kvalifikovanih agenata, podređenih njenom glavnom opunomoćniku za Jugoslaviju, SS-majoru Karl-u Kraus-u. Jedan od njih — SS-kapetan Kob

bio je prema Kraus-u, me utim, nezavisan i opštio je neposredno sa centralnom ustanovom u Reich-u. Kao što je to ve dovoljno poznato, ovaj duplicitet stvoren je zbog toga što je u poslednjem periodu pred nema ki napad na Jugoslaviju nadležni referent u RSHA-u želeo da ima svoj neposredni izveštajni i obaveštajni kanal prema hrvatskim separatisti - kim i antijugoslovenskim gra anskim elementima, što je odgo varalo i njegovim politi kim tendencijama. Taj referent je bio Wilhelm Beisner, koji se po ulasku Wehrmacht-a u Jugo slaviju našao na elu Einsatzkommande Sipo i SD¹-a u Za grebu.

Postavilo se pitanje, u po etku okupacije, na koji na in treba obaveštajno tretirati teritoriju NDH. Kao okupirano podru je — na kome ima mesta obrazovanju Einsatzkommandi Sipo i SD-a —, teritoriju Hrvatske, Bosne i Hercegovine obra -ivao bi obaveštajno referent odnosno pripadnik Einsatzkom mande. Me utim NDH je bila formalno suverena i samostalna država. Smatralo se da e Einsatzkomandno iz Zagreba biti ubrzo povu en. Zato je Uprava VI pitanje svoga obaveštaj noga rada u NDH rešila onako kao što je bilo uobi ajeno za savezni ke i neutralne zemlje: putem glavnog opunomo e nika, dakle — svog isturenog organa koji je vezan neposredno za nju.

Me utim izme u glavnog opunomo enika Uprave VI, kakav je poznat iz perioda pre nema kog napada na Jugosla viju, i onoga koji je za vreme okupacije delovao u NDH po stoje bitne razlike. U Jugoslaviji je do okupacije, istina, po stojao policiski oficir za vezu pri nema kom poslanstvu u Beo gradu, dakle organ RSHA. On se, vrše i ulogu policiskog atašea, bavio i obaveštajnim zadacima. Ali baš njegova pozicija kao službenog predstavnika nema ke policije pri jugoslovenskoj, koja mu je omogu ila izvestan obaveštajni rad, predstavljala je i smetnju za takvu delatnost i stvorila je unapred ograde koje on nije mogao da pre e. Njegov se obaveštajni rad mo rao u prvom redu usmeriti na društvenu špijunažu, a u stvaranju agenture morao je naro ito da pazi da se ne kompromituje. To je onemogu avalo stvaranje šire mreže agenata, pa se nje gova agentura ograni avala na izvestan mali broj, istina, mahom visokokvalifikovanih lica. Pod ovim okolnostima je glavni opunomo enik Uprave VI RSHA, koji je radio naporedno sa policiskim atašecom odnosno oficijom za vezu, bio glavni no-

silac obaveštajne službe u staroj Jugoslaviji, glavni tvorac agenture, ovek koji je razgranao obaveštajnu mrežu na celoj jugoslovenskoj teritoriji, upravljao agentima i davao-, uglavnom, RSHA-u onaj obaveštajni materijal koji je ovome bio iz Jugoslavije potreban.

U NDH, me utim, situacija je bila iz osnova drukčija. Tu nema ka obaveštajna služba nije radila u zaista suverenoj državi, u kojoj su, možda, pojedini organi bili skloni da sarađuju sa njom, ali koja kao celina sa svojim aparatom nije dozvoljavala da se ova obaveštajna delatnost otvoreno razvija. NDH je bila satelit, a ona je državna i specijalno policiska organizacija sarađivala sa obaveštajnom službom Trete i četrte Reich-a na liniji podređenog savezništva. Tu nije bila potrebna posebna opreznost — sem prirodne tendencije da se prikriju važne veze—, jer agenturi nije pretila nikakva opasnost. Osim toga tu su postojale i zvanične ustanove RSHA koje su imale pregled celokupnog zbivanja u državnom aparatu i svima granama javnog života. Suverenost i nezavisnost te države bila je na papiru, a stvarno je obaveštajna služba RSHA mogla da je tretira, uglavnom, kao da ne postoji.

Ovakva situacija dala je, naravno, i obaveštajnoj delatnosti Uprave VI RSHA poseban karakter, koji se ispoljio i u personalnom i u stvarnom pogledu.

Pre svega, Uprava VI RSHA dobijala je svoje političke obaveštajne informacije iz NDH neposredno od Einsatzkomande Sipo i SD-a u Zagrebu, odnosno od Einsatzkomandi u Sarajevu i Osijeku preko Einsatzgruppe u Beogradu. Mada je težište rada EK Zagreb bilo na liniji III i IV, ipak su sve informacije koje su mogle biti od interesa za Upravu VI dostavljane i njoj. Kada je EK Zagreb zamenjen ustanovom policiskog atašea, koji je imao prvenstveno da radi po liniji Uprave IV RSHA, i dalje je Uprava VI imala tu izvor informacija, pošto je policiski ataše izveštavao i nju, odnosno njegovim su joj izveštaji bili u svemu pristupačni. Policiski ataše se razvio u glavnu netačku ku obaveštajnu ustanovu SS-ovskog kompleksa u NDH, i pretstavljao za Upravu VI glavno vrelo obaveštenja do kojih bi dolazio svojom ogromnom agenturom, svojim svestranim vezama i svojim mnogostrukim mogućnostima. Ovde se može dodati da je u kasnijem razvoju, kada je u NDH formirana ustanova Zapovednika Sipo i SD-a, u njenome sastavu bio referent VI, koji je pretstavljao do-

datni izvor obaveštenja za Upravu VI RSHA, ne deluju i nimalo nauštrb dotadašnjeg rada i zna aja policiskoga atašea.

U ovakvoj situaciji stvarno je bilo problemati no, da li je uopšte potreban glavni opunomo enik za NDH, onako kao što je on bio potreban Upravi VI u njenoj delatnosti prema predratnoj Jugoslaviji. Što je Uprava VI ipak postavila jedno lice i za svog glavnog opunomo enika, možda je manje izraz potrebe koju ostali izvori informacija (EK Zagreb, policiski ataše, BdS za Hrvatsku) ne bi mogli da zadovolje, a više želje da se raspoláže nezavisnim eksponentom za eventualne specijalne zadatke, a tako e i mogu noš u naporednog kanala kojim se mogu proveravati i kontrolisati informacije koje pristižu iz ostalih izvora.

U vreme dok je u Zagrebu postojao Beisner-ov EK, glavni opunomo enik Uprave VI RSHA bio je SS-kapetan Kob (pseudonim: »Jesus« i »6796«). Pošto je kratko vreme bio pripadnik Beisner-ove Einsatzkommande, Kob je osamostaljen, mada je i dalje pri EK Zagreb obavljao razne dužnosti. Kao glavni opunomo enik Uprave VI imao je i pravo i dužnost da izveštava centralu neposredna, bez kontrole ili cenzure šefa EK. Njegovi su izveštaji, kao što je ve i pomenuto, umnogome bili drasti no razli ni od izveštaja koje bi Uprava VI RSHA primala posredno ili neposredno od Einsatzkommande, jer je Kob u njima zastupao mišljenje o nesposobnosti ustaškog režima da savlada probleme koji su mu se postavljali. Dok je O' ustaškim postupcima Beisner izveštavao jedino uz ulepšavanje i pravdanje svih nedela, dotle je Kob te postupke u svojim izveštajima prikazivao objektivno.

Treba pomenuti — da bi se istakao i zna aj koji je Kob imao zbog svojih predratnih li nih veza sa vode im ustaškim krugovima — da je na njegovu intervenciju primljen u domobranstvo NDH pukovnik Milan Desovi , koji se sa Kob-om poznavao od pre rata i za koga se ovaj li no zauzeo kod »vojškovo e« Kvaternika. Veze sa Kob-om dovele su, vrlo verovatno, i do neposrednih veza koje je održavao Desovi sa Upravom VI RSHA u doba kada je bio u Berlinu, u svojstvu vojnog atašea pri poslanstvu NDH.

Kob je bio razvio naro ito prisne veze sa šefom VMRO, Ivanom-Van om Mihailovom, koji je živeo u Zagrebu kao li ni Paveli ev gost. Te veze su dovele i do toga da on bude postavljen, po etkom 1942 godine, za glavnog opunomo enika

Uprave VI RSHA u Bugarskoj. Raunalo se da će mnogobrojne pristalice Van e Mihailova u svima bugarskim društvenim redovima poslužiti korisno za stvaranje razgranate obavještajne mreže, pogotovu i stoga što su pripadnici VMRO mihailovisti kog pravca bili u opoziciji prema vladajućem bugarskom režimu.

Otkomandovanje Kob-a u Bugarsku vremenski pada u isti period u kome je izvršeno rasformiranje EK Zagreb. Kada je na mesto EK došao policijski ataše, Uprava VI više nije postavila ličnost Kob-ovog značaja za svoga glavnog opunomoćenika u NDH, već je na tu dužnost odredila predratnoga agenta Kraus-ove obavještajne mreže u Jugoslaviji, Volksdeutscher-a Adalbert-a Kungel-a.

Kungel je preuzeo svoju novu funkciju u leto 1942 godine. Dotle je, od sloma stare Jugoslavije, živio u Zagrebu kao saradnik lista »Deutsche Zeitung in Kroatien«, a u isto vreme bio je i rukovodilac Ureda za štampu pri »vo i nemačke narodnosne grupe u NDH«. Ustvari je on bio glavni Kob-ov agent i prisno je saradivao sa EK Zagreb. Najzad, bio je i dopisnik partiskog organa NSDAP »Voelkischer Beobachter«. Ovo poslednje svojstvo je zadržao i dalje kao kamuflažu svoje delatnosti, jer mu je ono davalo izvestan društveni rang, a omogućavalo mu kretanje u svima krugovima i održavanje dodira sa licima iz različitih krugova NDH. Mada je stvarno vršio dužnost glavnog opunomoćenika Uprave VI RSHA za NDH, on zvanično nije nosio taj naziv u okviru aparata nemačke obavještajne službe, već je bio jedino kao glavni agent. Tek 1943 godine dobio je i zvanično naziv koji je odgovarao njegovoj delatnosti (u hijerarhiji SS-a imao je rang potporučnika).

U svome radu je Kungel bio potpuno nezavisan od policijskog atašea, a kasnije i od BdS-a za Hrvatsku i njegovog aparata. Izveštavao je neposredno referat Uprave VI RSHA, nadležan za NDH, koji je nosio oznaku VI E 3, a koji je prilikom njegovog postavljenja vodio SS-major Hanke. Postavljenje Kungel-a, koji je mogao biti dobar donosilac informacija, ali koji ni po svome formatu, ni po svojim svojstvima i svome položaju u hijerarhiji pripadnika Uprave VI nije bio pogodan da zauzme važno mesto centralne ličnosti nemačke obavještajne mreže na području itave jedne države, pretstavlja najjasniju ilustraciju činjenice da je značaj toga

DVA SABRATA U TERORIZMU

Uprava VI RSHA održavala je, preko svoga Glavnog opunomoćenika u Zagrebu, SS-kapetana Kob-a, bliske veze sa rukovodiocem makedonskih terorista Van om Mihailovom. Ova je veza bila značajna zbog toga što je Upravi VI otvorila puteve u krugove makedonskih emigranata u Bugarskoj, a isto tako i zbog ličnih prisnih veza između Mihailova i Pavlića, koje datiraju još iz vremena dok su makedonski i ustaški teroristi iz emigracije zajednički planirali akcije protiv Jugoslavije. Na fotografiji je Mihailov (desno) sa Pavlićem, koji mu je, za vreme NDH, dao sa najviše imena po kojima se traže u Zagrebu.

položaja u NDH bio znatno manji nego, naprimer, ranije u staroj Jugoslaviji. To je logi na posledica okolnosti da je RSHA u Paveli evoj državi raspolagao drugim bogatim mogućnostima za prikupljanje obavještenja, zbog ega je funkcija glavnog opunomo enika i bila znatno manje važna nego što bi bila u nedostajanju ovih drugih izvora. O tome re ito govori i injenica da Kungel sve do polovine 1943 godine nije ni dobio službeno zvanje glavnog opunomo enika.

Uglavnom se Kungel-ova delatnost koncentrirana na posmatranje ustaškoga režima, a zatim i na prilike u italijanskoj okupacionoj zoni. Kasnije je tome pridošla i delatnost u vezi sa formiranjem tzv. »invazionih mreža« RSHA na teritoriji NDH. U unutrašnjem opštenju je Kungel nosio nadimke »Pavian« i »Nikoli«, kao i broj »8201«. Uprava VI je davala pojedinim zemljama određene osnovne brojeve, kojima su zatim pridavane brojane oznake pojedinih agenata iz te zemlje. NDH je tako nosila broj 82, a Kungel je u toj zemlji bio agent broj 1. Kombinovanjem broja zemlje i broja agenta formiran je skupni broj 8201, koji pokazuje da se radi o agentu 1 iz zemlje 82. Podagenti, vezani za nekog agenta, dobili bi broj koji bi se dodavao broju agenta koji im je bio viša veza. Tako bi, naprimer, Kungel-ovi agenti nosili brojeve 8201/1, 8201/2, 8201/3 itd. Naravno da su i ovi podagenti, ukoliko bi bili stalni i važniji, dobijali za unutrašnju upotrebu RSHA svoje nadimke.

Veza sa RSHA održavao je Kungel poštanskim saobraćajem preko Brežica, gde je bio ustrojen poštanski fah. Tamo je upu ivana pošta za njega, a odatle je on i slao svoje izveštaje, da bi izbegao eventualnu kontrolu od strane vlasti NDH. Kasnije su za prenošenje izveštaja upotrebljavani službenici društva »Lufthansa« koji su leteli na redovnoj avionskoj liniji Be — Zagreb. Sem toga je Kungel, posle formiranja ustanove BdS-a za Hrvatsku, mogao da se koristi i njegovom teleprinterskom vezom, a po ev od 1944 godine stajala mu je na raspolaganju i radio-veza sa Be om, gde se nalazio centar Uprave VI RSHA za Jugoistok.

U RSHA-u nisu bili Kungel-ovom delatnoš u naro ito zadovoljni, smatraju i da on ne ume da organizuje obavještajni rad na široj osnovi i da se ograničava na društvenu obavještajnu službu, zasnovanu na njegovim mnogobrojnim poznavanjima, u emu mu je pripomoglo i njegovo zvanje novinara.

On je imao na raspolaganju mese no 100 ameri kih dolara za svoje troškove, a mogao je da raspolaže iznosom do 1000 ameri kih dolara mese no za obaveštajne ciljeve. Tu mogu nost nikada nije iskoristio, što pokazuje da zaista nije radio na tome da sebi stvori širu obaveštajnu mrežu.

Mada samostalan, Kungel se oslanjao u svome radu i na ustanovu policiskog atašea, a kasnije i na BdS-a za Hrvatsku. Negativno izveštavanje o ustaškom režimu i veze koje je Kungel održavao- i sa licima koja su bila prema tome režimu u izvesnoj opoziciji navukli su mu Kasche-ovo neprijateljstvo. Ovaj je iskoristio priliku da je Kungel u pijanstvu, kome je ina e naginjao, u inio neki eksces da bi potegao pitanje njegovog povla enja iz Zagreba. U tome je zaista i uspeo, između ostaloga svakako i zbog toga što je i samom RSHA-u bilo relativno malo stalo da se zbog Kungel-a uhvati ozbiljno ukorštac sa nema kim poslanikom u NDH i, eventualno, sa Ministarstvom inostranih poslova Reich-a. Tako- je on povu en avgusta 1944 godine u Be , rade i i dalje na obaveštajnoj obradi teritorije NDH u okviru referata Uprave VI. Krajem iste godine dobio je posebni nalog da se stara o crnogorskim »autonomistima« Sekuli Drljevi u i Savi u Markovi u-Štedimliji, koji su kao emigranti živeli u Austriji. Po etkom 1945 godine Kungel je upu en u Kitzbuehel u Tirolu, sa zadatkom da obaveštajno posmatra Nedi evu emigrantsku vladu, a aprila iste godine poslat je sa Drljevi em i Štedimlijom opet u NDH, sa ciljem da se odatle prebaci u Crnu Goru, gde je, tobože, postojala neka grupa koja je nameravala da se bori protiv NOV.

Kungel je imao minimalno osoblje. Poznat je njegov sekretar Lahm kao i nekoliko sekretarica, koje su se redale u toku vremena u njegovoj službi. Isto je tako, od vremena kada je dobio radiostanicu, imao i radiotelegrafistu.

Kungel-a je nasledio na položaju glavnog opunomo enika Uprave VI RSHA u NDH SS-major Ernst Heyde, koji je preuzeo dužnost januara 1945 godine. On više nije imao zadatak da samostalno obavlja rad koji bi odgovarao funkciji glavnog opunomo enika, ve je trebalo da poja a obaveštajnu delatnost policiskog atašea i BdS-a za Hrvatsku. Otuda nije ni preuzeo Kungel-ove obaveštajne veze, ve jedino- njegovog sekretara Lahm-a, a dodeljen mu je i novinar d-r Cornel

Wundsam, koji je još 1942 godine bio radio obaveštajno za Beisner-ov EK Zagreb.

Kungel je, kao što je već pomenuto, održavao mnoge veze u ustaškim redovima i u drugim političkim krugovima u Zagrebu. Od tih veza naročito treba pomenuti Pavlevićevog ministra unutrašnjih poslova, Andriju Artukovića. Čak se i policijski ataše obračunao s Kungel-om kada je želeo da privatno nešto razgovara i utvrdi sa Artukovićem. Naročito prisne bile su Kungel-ove veze sa državnim sekretarom u vladi NDH, inž. Ivanom Bulićem, koji je bio jedan od najvažnijih Kungel-ovih informatora. Sa Bulićem, koji je u ovoj saradnji išao za svojim političkim ciljevima, Kungel je izradio i delom vrlo smele planove u vezi sa formiranjem invazivne mreže. Pošto je došao u sukob sa Pavlevićem i režimom kome je duže vreme i sam pripadao, Bulić je emigrirao u Reich i živio u Beču, produžavajući i tamo da drži obaveštajne veze sa organima RSHA.

Inače su među informatorima i agentima Kungel-ovim od političkih ličnosti bili još profesor Vranešić, trgovac i industrijalac Grivić, kao i razna druga lica iz tadašnjeg javnog života NDH. Tako su poznate i veze prema velikom županu u Vukovaru, Jakobu Elicker-u.

Jedna od interesantnijih Kungel-ovih veza vodila je prema beloemigrantskim krugovima. Još od pre rata je Kungel, koji je tada u Beogradu bio predstavnik nemačke antikomunističke organizacije »Antikomintern«, došao u vezu sa Grigom Mitkevićem, koji je i sam bio angažovan u aktivnoj propagandnoj delatnosti protiv komunizma. Mitkević je još iz toga vremena sa Kungel-om bio u obaveštajnom kontaktu. On je igrao izvesnu ulogu u formiranju tzv. »Hrvatske pravoslavne crkve«, na čijem se čelu nalazio ruski emigrant episkop Germogen.

Čudno je da značajna je Kungel-ova delatnost u vezi sa političkim kombinacijama koje je RSHA mislio da ostvari u NDH, eventualno uz ograničenu vlast, ukoliko se ovaj ne bi mogao uopšte ukloniti sa svoga položaja. Isto tako je od značaja i njegova aktivnost u vezi sa invazivnom mrežom i u pripremi izvesnih pothvata koji su bili planirani protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ i posebno maršala Tita.

b) Rad sa teritorije Reich-a

Uprava VI RSHA se nije zadovoljavala time da svoju aktivnost u pravcu NDH ograniči na svoga glavnog opunomoćenika i da ostale informacije iz Pavelićeve države crpe iz izveštaja koje je dobijala od ustanova Sipo i SD-a sa te teritorije. Ona je organizovala i razne svoje posebne linije, preko kanala, lica i veza koji su dejstvovali bilo u neposrednoj vezi sa samim nadležnim referatom Uprave VI, bilo sa ograncima te uprave koji su se nalazili na teritoriji Reich-a.

Personalni sastav referata za Jugoslaviju, koji je postojao u okviru Uprave VI do okupacije, izmenjen je u toku narednog perioda, prilagodivši se u isto vreme promenjenoj teritorijalnoj situaciji. Srbija, kao zemlja pod nemačkom vojnom upravom, uglavnom je otpala kao zaseban referat. Umesto jugoslovenskog referata pojavljuje se referat za NDH u okviru odeljenja VI E, nadležnog za jugoistočnu Evropu. To odeljenje (po terminologiji RSHA: »Gruppe«) stajalo je do kraja 1941. godine pod rukovodstvom SS-majora Rossner-a, otada pod SS-potpukovnikom Hammer-om, a konačno mu je od jeseni 1943. godine do kraja rata bio na čelu SS-potpukovnik Wannek. U tome se odeljenju nalazio referat za NDH, kojim je, posle Beisner-ovog odlaska na čelo Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu, rukovodio SS-major Hanke. Februara 1943. godine došao je na čelo referata kasniji SS-major d-r Wilhelm Hoettl, koji je bio jedan od važnijih organa RSHA-ove obavestajne službe prema Jugoistoku i Italiji.

Hoettl je, naročito u poslednjoj fazi rata, igrao ulogu koja je daleko premašivala okvire delatnosti referenta Uprave VI za NDH. Pripadao je još od 1938. godine SD-otseku Be . Krajem 1939. godine postao je u tome otseku referent VI, sa nadležnošću u da obavestajno-obrađuje zemlje Jugoistoka. Pošto je, posle toga, proveo dve godine u sastavu oružane SS, Hoettl je februara 1943. e u Upravi VI preuzeo referate za Italiju, NDH i Maarsku. Bio je lično prisno povezan sa šefom RSHA, Kaltenbrunner-om.

U okviru referata za NDH sve do februara 1943. godine radio je kao referent »A«, to jest na poslovima organizacije obavestajne službe i upravljanja njome, sam rukovodilac referata, Hanke. S obzirom na to da je Hoettl imao pod sobom nekoliko referata, preuzeo je od njegovog dolaska na čelo

referata za NDH dužnost referenta »A« kasnije SS-kapetan Rudolf Schrems, koga je izvesno kratko vreme zamenjivao SS-poru nik Rolf Bluhm, a aprila 1945 godine zamenio SS-kapetan Wiesenberger. Referent »B« u okviru referata za NDH, to jest referent nadležan za podnošenje izveštaja, bio je do februara 1943 godine Schrems, otada do decembra iste godine Bluhm, zatim do februara 1944-te pripadnica Uprave VI d-r Horatschekova, a otada do kraja rata SS-kapetan Wiesenberger. Referent »C« — arhiva i analiza — bio je do jula 1943 godine SS-podoficir Bitterwolf, zatim do leta 1944-te SS-podoficir Soergel i, najzad, otada pa do kraja rata SS-podoficir Vesseler.

Radi boljeg upoznavanja sa prilikama u NDH, SS-kapetan Schrems proveo je u jesen 1941 godine izvesno vreme u Zagrebu. U to doba se on li no upoznao sa mnogim agentima koji su radili za razna lica iz redova organa Sipo i SD-a u NDH, ili sa kojima su ova stajala u vezi. Upoznavši se na izvoru informacija sa položajem, Schrems je stekao uverenje o nepogodnosti politike koju je sprevođio Pavelićev režim. Otada datira i skeptičan stav koji je prema tome režimu zauzimala Uprava VI RSHA i koji je kulminirao u izvesnim aktivnim pokušajima za izmenom ili modifikovanjem vladavinske situacije u NDH, — pokušaji koji nisu izišli iz faze planiranja. U jednome izveštaju koji je početkom 1942 godine podneo referat VI E 3 RSHA svojim pretpostavljenim ustanovama iznosilo se da je uzrok jačanja partizana naročito politika ustaške vlade prema srpskom stanovništvu, zajedno sa njenom nesposobnošću da stvori konsolidovanu situaciju u zemlji i da stekne simpatije stanovništva. Tu se Schrems, koji je sastavio taj izveštaj, osvrnuo naročito i na ulogu katoličkog sveštenstva u sprovođenju mera nasilja. Ukazao je na odgovornost Reich-a za situaciju u NDH, pošto je on omogućio da ustaški režim u NDH preuzme vlast. Linija sadržana u ovome izveštaju i kratkovidno tumačenje po kome je pojava NOP-a najvećim delom posledica ustaške politike ostali su i dalje, do kraja rata, osnovicom gotovo svih izveštaja koje je RSHA u pitanju NDH podnosio rukovodnim mestima Reich-a.

Značajno je pomenuti, kao neposrednu liniju Uprave VI, služaj pripadnika EK Zagreb, SS-podoficira Scheiber-a, koji je od početka 1941 godine pripadao osoblju Uprave VI. Kada je rasformiran EK Zagreb, Scheiber, koji je dotle funkcionirao

kao instruktor pri obuci Paveli eve li ne garde, tako e je povu en ponovo u sastav RSHA i zatim upotrebijen kao radiotelegrafista u SSSR. Po etkom 1943 godine uspeo je preko svojih veza sa izvesnim ustaškim krugovima da bude preba en u Zagreb i dodeljen ustašama, gde je pod imenom »Gvozdi « i sa inom ustaškog majora postao operativnim oficirom Paveli eve garde (»Poglavnikovog tjelesnog sdruga«). Uprava VI RSHA iskoristila je ovu situaciju, do koje je došlo bez njenoga sadejstva, i stavila je Scheiber-u na raspolaganje izvesna obaveštajna sredstva i angažovala ga za redovno podnošenje izveštaja o licima, položaju i zbivanjima u samome centru ustaša, kome je on u svojoj novoj funkciji pripadao. Scheiber je imao da predaje izveštaje Kungel-u, koji ih je upu ivao dalje Upravi VI. Šifra mu je bila »Winnetou«.

Uprava VI, me utim, nije naro ito zadovoljna Scheiber-ovom obaveštajnom delatnoš u i Hoettl mu je zapretio da e ga opozvati i protiv njega pokrenuti disciplinski postupak, verovatno što je smatrao da je Scheiber više naklonjen svojoj delatnosti kod ustaša i da je za nju više vezan nego što se ose a obaveznim da u prvome redu radi za RSHA.

Kasnije je Scheiber igrao važnu ulogu pri formiranju tzv. »invazione mreže«, a 1944 godine upotrebila ga je Uprava VI za provokaciju protiv ma arskog regenta Horthy-ja, kojom je trebalo stvoriti izgovor za likvidaciju Horthy-jevog režima i kona nu okupaciju Ma arske. Tada je Scheiber nastupio kao partizanski oficir — pregovara NOV, pri emu ga je Uprava VI snabdevala svima potrebnim falsifikovanim ispravama i ovlaš enjima za pregovore. Na osnovu Scheiber-ove delatnosti Skorzeny je, zatim, sproveo akciju koja je dovela do interniranja Horthy-ja, a u isto vreme je u Budimpešti dovedena na vlast fašisti ka grupa Salassi-ja. Scheiber-a su likvidirale ustaše u Zagrebu, februara 1945 godine, insceniraju i tobožnji partizanski napad na njega. Razlog tome je bio isuviše veliko znanje o zakulisnim zbivanjima u ustaškome taboru, koje je Scheiber bio stekao na svome položaju.

Zbog nezadovoljstva Kungel-ovim radom, Schrems je po etkom 1943 godine ponovo boravio izvesno vreme u Zagrebu. Tom prilikom ga je pratio i SS-kapetan Reinel, raniji referent VI SD-otseka Graz, koji je u Upravi VI obavljao posebne misije u vezi sa jugoisto nom Evropom. Sa njima je doputovao i rukovodilac ispostave SD-a u Ljutomeru, SS-

podoficir Likowetz. Cilj Reinel-ovog puta je bio da aktivira nekoliko obaveštajnih linija i da ih poveže sa Kungel-om. Delom su to bile linije koje je bio uspostavio Reinel, kada je posle okupacije južne Štajerske bio rukovodilac odeljenja VI u nadležstvu Komandanta Sipo i SD-a u Mariboru.

Prva od tih linija bila je grupa oko višeg ustaškog funkcionera Peroša. Ugovoreno je da će ovaj ostavljati pismene izveštaje u nekoj poslasti arnici koju je držala njegova žena ili neka njena prijateljica. Odatle je trebalo da ih preuzme Kungel i upu uje Upravi VI, ne upoznavši se sa njihovom sadržinom. Perošovoj grupi pripadao je i ministar NDH d-r Pavao Canki. Ovaj je dao tom prilikom opširan izveštaj o položaju.

Ostale linije koje je Schrems sa Reinel-om želeo da pokrene na življi rad pokazale su se nezanimljivim, tako da se njegov boravak, uglavnom, pretvorio u prikupljanje li njih utisaka i obaveštenja. Došao je u vezu sa raznim licima na koja ga je uputio pomoćnik vojnog atašea NDH u Berlinu, kapetan bojnog broda Mašek, sa kojim je Schrems stajao u vezama obaveštajne prirode.

Rezultat Schrems-ovog puta bio je nov politički pokušaj da se dovede do promena u NDH. Pri tome je uzeto u obzir da obaranje Pavelića ne dolazi u pitanje. Zamisao je bila da se sa uva Pavelića na položaju šefa države, ali da se vlada NDH preda u ruke domobranskih oficira, uz isključenje ustaša od uticaja na državne poslove. Da bi sa ovakvim predlogom mogao prodreti kod Himmler-a, Schrems je zatražio od generala NDH Lemešića, koji se nalazio u Reich-u na čelu misije koja je imala da preuzima oružje za domobranstvo, da sastavi u tome smislu opširni memorandum. Cela stvar je podnesena Himmler-u, ali je ovaj posle izvesnog vremena vratio predlog sa napomenom da je postao bespredmetan postavljenjem SS-generala Kammerhofer-a na položaj »Opunomoćenika Reichsfuehrer-a SS« u NDH.

Jedna od neposrednih veza Uprave VI bio je u Zagrebu bivši austro-ugarski oficir Janko Pogac, koji je u vremenu između dva rata stekao manje industrijsko preduzeće. Njega je zavrbovao još pre rata kriminalistički savetnik Richard Mueller, pripadnik ustanove Gestapo-a u Graz-u. Ta je veza ostala u dejstvu i posle sloma stare Jugoslavije i formiranja NDH. Pogac, sem toga, došao u vezu sa SS-potpukovnikom

Hammer-om, rukovodiocem odeljenja VI E RSHA, nadležnim za jugoisto nu Epropu. Za Hammer-a je Poga ar radio obaveštajno i u Dalmaciji, a ina e mu je slao, mahom iz Zagreba, politi ke izveštaje. Nije potpuno razjašnjeno da li je Poga ar bio ugra en u neku ve u grupu ili je sa Mueller-om i Hammer-om opštio i davao im izveštaje kao pojedinac. On je bio povezan i sa Abwehr-om, odnosno Ic-odeljenjem nadležstva Nema kog generala u Hrvatskoj.

Uprava VI se, isto tako, ukop ala i u politiziranje SS-a prema bosanskim muslimanima. U tome pravcu je ina e od svih SS-ovskih ustanova najviše radila Glavna uprava SS-a, to jest nadležstvo vrhovnog SS-ovskog rukovodstva koje se bavilo formiranjem divizija oružane SS. Ona se specijalno angažovala u vezi sa obrazovanjem muslimanske SS-divizije, poznate pod nazivom »Handžar-divizija«. Pored Glavne uprave SS-a, i razne druge ustanove nema ke vojne i politi ke obaveštajne službe živo su delovale me u bosanskim muslimanima. Uprava VI RSHA je, me utim, tu planirala politi ko-obaveštajni pothvat velikoga stila, pokušavaju i da se koristi bosanskim muslimanima kao bazom za obaveštajni rad prema muslimanskom svetu Bliskog Istoka. Zanimljiv i karakteristi an za metode RSHA jeste, u ovome kompleksu, plan za formiranje posebnog nau no-kulturnog društva pod nazivom »Evropsko društvo« (Europäische Gesellschaft), koje bi imalo zadatak da me u muslimanima širi, putem kulturnoga rada propagandu o njihovoj povezanosti sa Evropom i da formira kadar muslimankih intelektualaca koji bi se mogli upotrebiti za nema ki politi ki i obaveštajni rad. U vezi s tim planom je Nema ki nau ni institut u Zagrebu obrazovao jedan svoj ograna k u Sarajevu, u obliku katedre za islamistiku, koju je držao orijentalista (arabista) d-r Garbes. Trebalo je da cilj Garbes-ovog rada bude obrazovanje muslimanskih (šerijatskih) prav nika i sveštenika. Ova lica je trebalo povezati kulturno i politi ki, s tim da se preko njih stvori veza prema muslimanskim krugovima Bliskog Istoka, a u prvome redu prema Egiptu, ina e sedištu islamske nauke.

Zna ajan pothvat Uprave VI RSHA na teritoriji NDH bila je i akcija sa agentom Markus-om Schopp-om, Volks-deutscher-om, koji je trebalo da bude uba en preko Italije u Švajcarsku kao antifašisti ki izbeglica. U toj akciji u estvovao je i domobranski pukovnik Androvi , koji je još od pre rata

AGENTI OBAVEŠTAJNE
SLUŽBE RSHA II

Vladimir Kren (levo), predratni jugoslovenski vazduhoplovni oficir, sarađivao je sa nemačkom obavешtajnom službom još od pre rata. On je sam, na dan nemačkog napada na Jugoslaviju, odleteo avionom u Graz i stavio se na raspoloženje napadačima, da bi zatim postao general NDH i komandant Pavelićevog vazduhoplovstva. Inž. Ivo Buli (u sredini), državni potsekretar u vladi NDH, zauzimao je važno mesto u planovima RSHA za diverziju u Bosni i Dalmaciji protiv partizana. D-r Sekula Drljević (desno), crnogorski buržoaski političar, sarađivao je prisno sa Pavelićem i održavao vezu sa nemačkom obavешtajnom službom. Sa svojom trojicom je Uprava VI RSHA bila u tesnom dodiru.

radio za nema ku obaveštajnu službu. Schopp je imao da ostane sa Androvi em u vezi, svakako zato da ne bi neka njegova direktna veza sa obaveštajnim ustanovama u Reich-u mogla da ga dekonspiriše. Androvi je, sa svoje strane, bio povezan sa potpukovnikom NDH Marjanom Dolanskim, koji je, kao predratni nema ki agent, produžio održavanje svojih obaveštajnih veza i u svome novome zvanju vazduhoplovnog atašea NDH u Berlinu. Po liniji Dolanski-Androvi trebalo je RSHA-u privesti još nekoliko agenata koji bi, na isti na in kao Schopp, bili uba eni pod vidom antifašisti kih emigranata preko Svajcarske u Južnu Ameriku. U toj je akciji, kao ustanova koja je agente imala snabdeti potrebnim sredstvima i da ih uputi, delovao u Zagrebu po nalogima Uprave VI RSHA Beisner-ov EK, a posle njegovog odlaska policiski ataše pri nema kom poslanstvu. Sem toga je u odabiranju agenata u estvovao i komandant vazduhoplovstva NDH, domobranski general Kren, tako e još od pre rata nema ki agent.

Trebalo je da odabrani agenti stignu u Južnu Ameriku i da se tamo povežu sa ustaškom organizacijom, koja je me u izvesnim hrvatskim emigrantima postojala još od pre rata u nekim južnoameri kim zemljama. Tu ilegalnu organizaciju u Argentini vodili su Ante Valenta i Zlatko Freissmann, stari Paveli evi saradnici. Adrese i materijal o toj ilegalnoj organizaciji pribavio je Vilko Rieger, na elnik Ministarstva inostranih poslova NDH, koji je bio isto tako još od pre rata u obaveštajnoj vezi sa RSHA.

Za sli ne ciljeve Uprave VI otkrio je u Zagrebu SS-kapetan Kob nekoga John-a Dickson-a O'Haru, ina e berberina, iji je otac živeo kraj Londona. Izgleda po imenu da se ovde radi o Ircu, koji je mogao možda da bude uba en u Englesku. Najzad, pominje se i Volksdeutscher Josef Neuber, koji je u vezi sa elom tom akcijom bio iz Zagreba upu en u Berlin, Upravi VI RSHA.

Schopp je zaista stigao u Južnu Ameriku, ali nema podataka o njegovom daljem radu, sem što je poznato da se vratio po obavljenom zadatku ponovo u zemlju.

Dalje je od zna aja i veza koja je postojala izme u Uprave VI RSHA i Ljoti evog pretstavnika u Berlinu, d-ra Nikole Marinkovi a, ija je porodica živela u NDH. Marinkovi je bio povezan neposredno sa Hoettl-om i preko njega je izdejstvo-

vao da se njegova porodica, eventualno kamuflirana nema - kim pasošima, prebaci iz NDH u Reich.

U ovoj stvari nije toliko značajna sama činjenica da je Marinković Upravi VI RSHA svakako davao izveštaje i podatke koji su ležali na liniji Ljoti evog »Zbora« i bili upereni protiv ustaškog režima, koliko ona pokazuje staranje Uprave VI za agente na koje ona polaže važnost. Da bi se agentu učinila li na usluga, RSHA je spreman da snabdeva lica lažnim ispravama da bi im omogućio imigraciju u Nemačku. To staranje za agente ispoljilo se, uostalom, i u slučaju Markus-a Schopp-a, koji je ženu za vreme njegove delatnosti RSHA izdržavao u Hrvatskoj, isplatio joj i novu pomoć preko EK Zagreb.

Zanimljiv je slučaj agenta Ivana Kovačevića, koji je prvobitno radio za obaveštajnu službu NDH, a zatim je došao u vezu sa policijskim atašeuom u Zagrebu, Helm-om, koji ga je angažovao za nemačku obaveštajnu službu, specijalno protiv Italijana. Izgleda, međutim, da je do italijanske kapitulacije Kovačević u isto vreme radio i za Italijane. Raspolaže i mnogim vezama na sve strane, između ostalog i prema Vatikanu i visokom kleru, a i moguće je da eventualno po liniji srodnih veza bude prebačen u Veliku Britaniju, Kovačević je posle izvesnog oklevanja prihvatio i od strane Uprave VI RSHA. Helm je nameravao da ga preko Italije i Švajcarske nekako uputi za London, ali Uprava VI ga je zadržala u Rimu i ugradila tamo u svoju obaveštajnu mrežu.

Među neposrednim agentima Uprave VI u NDH valja pomenuti i trgovca Alexander-a Eggersdorfer-a, Volksdeutscher-a, koji je neko vreme radio za EK Zagreb, a zatim vršio dužnost oficira za vezu »nemačke narodnosne grupe« prema Ravensburgu i komandi žandarmerije NDH. Zbog njegovih mnogih sumnjivih poslova kasnije je policijski ataše zauzeo protiv njega vrlo negativno držanje, odbivši svaku saradnju sa njim. Međutim Eggersdorfer je baš u to vreme kada se Helm najenergije nije od njega ograđivao bio agent tadašnjeg rukovodioca referata Uprave VI za NDH, SS-majora Hanke-a.

Neposredno sa Upravom VI radio je i Nemački naučni institut u Zagrebu, pored svih ostalih veza obaveštajne prirode koje je održavao u samoj NDH. Slično je za Upravu VI, i to za njeno privredno odeljenje, radio predstavnik firme »Omnipol« u Zagrebu, Ernst Below. Ova je firma uopšte

služila kao kamuflaža za razne ustanove SS-ovsko-policiskog kompleksa i imala je svoja predstavništva u mnogim mestima jugoisto ne Eprope.

Kao primer nastojanja Uprave VI za stvaranjem široke obaveštajne baze može poslužiti pitanje uvo enja posebnih ra unoispita kih ustanova u NDH. Po uzoru na druge zemlje, u kojima su akcionarska društva obavezna da svoje bilanse pre objavljivanja i iznošenja pred zbor akcionara daju na pregled revizionoj ustanovi koja je privatnog karaktera, ali vrši javne funkcije, i iji zakleti ra unoispita i obavljaju pri likom revizije bilansa podrobne poslovne analize doti nih pre duze a, — spremala se i NDH da uvede obaveznu reviziju preko ovakvih ustanova. Uprava VI je tada zatražila od poli ciskoga atašea da pogodnim putem podejstvuje da NDH radi ustrojavanja revizionih ustanova zatraži saradnju Evropskog revizionog društva (Europaeische Treuhandgesellschaft), jedne od najve ih organizacija te vrste u Nema koj. O igledno je Uprava VI imala u tome društvu svojih veza i želela da ga poturi, kako bi dobila preko njega nov izvor za sticanje ta ne slike, o stanju privrede NDH. Zaista su se zatim, u smi slu ovoga traženja, kod nadležnih ustanova NDH založili i nema ko poslanstvo i Nema ko-hrvatska trgovinska komora.

U okviru delatnosti Uprave VI RSHA prema NDH treba pomenuti i veze koje je ona održavala u samom Reich-u pre ma tamošnjim predstavnicima Paveli eve države. Dok je u samome poslanstvu NDH u Berlinu nesumnjivo imala svojih posmatra a, a u ekipi koju je ustaško Ministarstvo inostranih poslova uputilo u Reich nije mogla da na e pogodna lica za svoje politiziranje jer su tu bile u pitanju proverene pri stalice režima, dotle je u krugovima vojnih pretstavnika NDH u Nema koj nailazila u tom pogledu na mnogo pogodniji teren. Ovde se prvo pojavljuje, kao lice koje je radilo ne samo za Upravu VI nego i za Abwehr, predratni nema ki agent Marijan Dolanski, koji je u NDH bio reaktiviran kao vazduhoplovni oficir i upu en u Berlin kao- vazduhoplovni ataše. Dolanski je održavao vezu sa referatima nadležnim za jugoisto nu Evropu (SS-potpukovnik Hammer) i za anglo ameri ke zemlje (d-r Freise). Dok je prvog obaveštavao o zbivanjima i licima u NDH, dotle ga je drugi upotrebljavao za izvesne zadatke u Švajcarskoj — kuda je Dolanski putovao u diplomatskom svojstvu — pokušavaju i da preko njega

u e u kanale britanske obaveštajne službe. Veze Dolanskog prema Upravi VI bile su vanredno intenzivne, ali je kasnije zbog raznih njegovih afera taj odnos ohladneo.

I prvi vojni ataše NDH u Berlinu, admiral Jak in, imao je još od pre rata veze sa nema kom obaveštajnom službom i davao je Upravi VI, došavši posle formiranja NDH na svoj novi položaj, podatke o pripadnicima Paveli evog poslanstva u Berlinu, o njihovoj delatnosti i o njihovom nastrojenju. On je, tako e, održavao veze i sa Hammer-om i sa Freise-om, pa je radio i na angažovanju pogodnih lica hrvatske narodnosti za specijalne zadatke nema ke obaveštajne službe. Na ovom poslu bilo je angažovano više lica iz krugova visokih oficira domobranstva NDH, o emu je u vezi sa akcijom agenta Schopp-a ve bilo re i. Lica koja bi Jak in i drugi privodili nema koj obaveštajnoj službi — prvenstveno bivši oficiri i podoficiri mornarice — imala su da pro u kroz specijalni obaveštajni kurs, posle ega ih je RSHA upotrebio i u samoj NDH, ali prvenstveno u lukama Francuske, Španije, pa i u Americi. Od ovih agenata, koje su mu Jak in i ostali stavili na raspoloženje, Uprava VI RSHA je neke upotrebila za diverzije u Portugalu, a neki su upu eni i u Tursku, delom posredstvom vlasti NDH i pod kamuflažom koju su ove stvorile ili omogu ile.

Veze sa Upravom VI RSHA održavao je i pukovnik, kasnije general, Milan Desovi , bivši jugoslovenski oficir, koji je od 1943 godine bio vojni ataše NDH, kao Jak inov naslednik u Berlinu. Desovi je primljen u domobranstvo po intervenciji pretstavnika Uprave VI RSHA, SS-kapetana Kob-a, iz ega se može zaklju iti da su izme u ovoga i njega postojale veze još pre rata. On je održavao naro ito bliske veze sa štabom generala Glaise-a von Horstenau-a, koga bi pose ivao kad god bi dolazio u Zagreb. Glaise-ov Ia/Ic-oficir, major von Pott, bio je još iz vremena Prvog svetskog rata u prijateljstvu sa Desovi em, kada su obojica služili u austro-ugarskoj vojsci. Desovi ev pomo nik, kapetan bojnog broda NDH Mašek, povezan sa Upravom VI RSHA, doveo je svoga šefa u vezu sa SS-kapetanom Schrems-om, rukovodiocem referata za NDH u odeljenju za Jugoistok Uprave VI. Izme u ove dvojice stvorio se odnos saradnje, tako da je Desovi davao Schrems-u podatke o prilikama u NDH koji su bili potpuno na liniji protivustaške grupe domobranskih oficira.

sa kojom je RSHA spremao ve pominjane planove za smenjivanje režima u NDH.

U okviru saradnje izme u Desovi a i Uprave VI, naroito je zanimljiva akcija koju je Schrems u sporazumu sa Desovi em pokušao da sprovede u Švajcarskoj. Desovi eva prijateljica Rita Hauser, iji je muž kao inženjer firme »Dornier« živeo u Švajcarskoj, stavila se za tu svrhu Upravi VI na raspoloženje. Zamisao je bila da se ova uputi u Švajcarsku, tobože da poseti muža, a sa zadatkom da ispita veze izme u Paveli evog režima, pretstavnika jugoslovenske emigracije i zapadnih saveznika.

Uprava VI je sumnjala da je prili an broj državljana NDH bio emigrirao u Švajcarsku u saglasnosti sa Paveli em, kako bi se preko ove jake emigrantske grupe stvorila neka vrsta mosta prema Britancima. Trebalo je da Hauser-ova do e u vezu sa d-rom Mirkom Lamerom, ranijim državnim sekretarom NDH koji je živeo kao emigrant u Švajcarskoj, sa vajarom Ivanom Meštrovi em i sa poslanikom jugoslovenske emigrantske vlade, Juriši em-Šturmom. Ona je i uspela da stupi u dodir sa Meštrovi em, kao i sa pretstavnikom londonske emigrantske vlade, ali nije dospela do Lamera i nije mogla, s obzirom na kratko u svoga boravka u Švajcarskoj, da u ini ma šta što bi bilo od ve eg obaveštajnog zna aja. Pojavilo se, uostalom, u Upravi VI i mišljenje da je Desovi , zajedno sa svojim pomo nikom Mašekom, u ovoj stvari iskoristio veze sa Upravom VI RSHA kako bi dobio mogućnost da pošalje Hauser-ovu u Švajcarsku. Njegov pravi plan bi, po tome mišljenju, bio da ona tamo za njegov ra un uspostavi dodire sa zapadnim saveznicima. Svakako je kasnije RSHA živo sumnjao da Mašek sara uje sa britanskom obaveštajnom službom.

Usput se može ovde primetiti da je RSHA držao uopšte pod kontrolom centre jugoslovenske emigracije u neutralnim zemljama. Tako je, naprimer, raspolagao šifrom koju su upotrebljavali generalni konzulat londonske emigrantske vlade u Carigradu i njen tamošnji obaveštajni oficir, major Peri . Tim putem je saznavao i za obaveštajne veze koje su ovi emigranti, u zajednici sa britanskom obaveštajnom službom, bili uspeli da stvore u NDH. Prate i radio-saobra aj izme u Carigrada i sedišta emigrantske vlade u Londonu, RSHA je,

naprimer, saznao za nameru da se iz Carigrada uputi jedan agent u Bosnu. Bila je reč o nekom muslimanu koji je imao da izvrši izvesne zadatke za emigrantski obaveštajni centar majora Perića. Izvestivši o tome policiskog atašea u NDH, Uprava VI je dala nalog da se ovaj agent pri svojoj pojavi na teritoriji NDH uhapsi, da se tretira sa svima obzirima, i da se pokuša njegovo pridobijanje, to jest angažovanje za nemačku obaveštajnu službu.

Pored same Uprave VI, odnosno njenog odeljenja za Jugoslaviju ili referata za NDH, obaveštajnom službom prema NDH bavili su se i razni ogranci RSHA u Reich-u. Tako je poznato da je komandant Sipo i SD-a na Bledu, SS-potpukovnik Persterer, održavao obaveštajnu vezu sa doktorom Stanom Švrljugom, generalnim direktorom Ujedinjene banke u Zagrebu. U mnogo većoj meri se, međutim, obaveštajnim radom prema NDH bavio Komandant Sipo i SD-a u Mariboru, koji je referent VI, Heinrich Reinel, bio naročito aktivan u tom pogledu i raspolagao u NDH znatnom obaveštajnom mrežom. Pritom se koristio delom predratnom agenturom SD-otseka Graz, kome je ranije pripadao, a delom je stvarao nove veze. Upotrebljavao je u tu svrhu, za opštenje sa agenturom preko granice, ispostavu SD-a u Ljutomeru, koji je rukovodilac, SS-podoficir Likowetz, držao na vezi veći broj agenata koji su radili na hrvatskoj teritoriji.

U vezi sa radom Komandanta Sipo i SD-a u Mariboru po liniji VI u NDH došlo je do protesta policiskog atašea u Zagrebu, jer je ovaj smatrao da treba da bude o tome radu obaveštavan kako bi se izbeglo ukrštanje linija. Na osnovu Helm-ovog protesta, šef Uprave IV RSHA, Heinrich Mueller, izdao je Komandantu Sipo i SD-a u Mariboru upozorenje da je za sve državno-policiske stvari u NDH nadležan policiski ataše u Zagrebu. Njemu se treba obratiti u vezi sa svima pitanjima koja se tiču NDH. Ovo Mueller-ovo naredjenje bilo je obavezno u okviru linije IV (Gestapo), a u njemu se i ističe »državno-policiska« (dakle: gestapovska) uloga Helm-ove nadležnosti i delatnosti policiskog atašea na tome sektoru. Međutim rad po liniji SD-a Mueller nije mogao da spreči i otuda je Reinel produžio da se obaveštajno bavi Hrvatskom kada je vraćen u Graz, na svoj stari položaj tačmošnjem SD-otseku, pa i kasnije, kada je povučen u Upravu VI RSHA.

Izme u ostalih Reinell-ovih agenata pojavljuje se Eduard Kokolj, predratni saradnik nemačke obavestajne službe u Zagrebu, koji je za vreme okupacije bio prešao u Maribor i tamo radio u ustanovi Komesara Reich-a za izvršenje nemačke narodnosti. Sa njim je ostala u dodiru njegova predratna veza Albina Podlogar, koja je za vreme okupacije živela u Zagrebu i, po svojoj prilici, tu predstavljala javku za Kokolja, koji je i sam iz Maribora, isto dolazio u Zagreb. Koliko su bile i dalje intenzivne Kokoljeve obavestajne veze u NDH pokazuje činjenica da je SS-kapetan Mandl, kome je bilo povereno preduzimanje specijalne akcije protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ i maršala Tita, zatražio Kokolja za taj pothvat. Mada ga je Reinell bio odredio za invazionu mrežu, koju je RSHA pripremao u NDH, Kokolj je Mandl-u i ustupljen.

Drugi agent, koji je značajno ubrzo premašio lokalnu obavestajnu službu Heinrich-a Reinell-a prema NDH, bio je Anton Hribersček, trgovac iz Ljubljane. I ovaj je još od pre rata stajao u vezi sa nemačkom obavestajnom službom, za vreme okupacije je obavljao vanredno važne zadatke prema OF i NOP-u u Sloveniji, a od početka 1942. godine proširio je svoju delatnost na NDH. Tu je prodro u izvesne jevrejske linije koje su vodile ka britanskim centrima. Tako je on, uz pomoć odeljenja VI u Mariboru, krijumčario odnosno prebacivao Jevreje u periodu pre italijanske kapitulacije iz NDH za Ljubljanu, dakle na italijansko područje, spasavajući i time i njih i deo njihove imovine, sve sa ciljem da na taj način stekne pristup britanskim obavestajnim vezama koje su vodile preko meunarodnih komiteta za pomaganje Jevreja.

U Reinell-ovoj agenturi na teritoriji NDH jedna od glavnih ličnosti bio je Volksdeutscher Jakob Kuehbauch. Pošto je završio svoj rad u vezi sa delatnošću u pokretne Abwehrkommande majora Manteuffel-a u Zagrebu, sarađujući i sa veštinjanim agentom Schreiner-om, prešao je Kuehbauch u Ljubljanu. Tu ga je Likowetz zavrbovao i doveo u vezu sa Reinell-om, koji ga je poslao u Zagreb da tamo radi kao rezident. Kuehbauch je razvio izvanredno živu delatnost, pri čemu se naročito koristio vezama sa raznim ustaškim funkcionerima. Među ovim je bio, naprimera, i ustaški funkcioner Peroš, zatim veliki župan u Petrinji, dr Jerić, i drugi. Preko ovih svojih agenata Kuehbauch je dobijao podatke koji su, između ostalog,

loga, ukazivali na veze glavnog rukovodioca ustaške policije, Eugena Kvaternika, sa Italijanima i njihovom obaveštajnom službom. S druge strane je Kuehbauch dobio od svojih veza i spisak Hrvata koji su se 1941 godine registrovali kao Volksdeutscher-! kako bi time izbegli svoju obavezu služenja u domobranstvu.

Iz redova ustaške policije, i to, po svoj prilici, neposredno od strane Kvaternika, dotureno je Ast-u Zagreb obaveštenje da je Kuehbauch predao »Ustaškoj nadzornoj službi« spisak svih Abwehr-ovih poverenika u NDH. O igledno je bio posredi pokušaj da se on onemogu i. Beisner, kome je rad iz Maribora na njegovom području i inače bio trn u oku, pošto se smatrao jedinim nadležnim predstavnikom RSHA za NDH, odmah je prihvatio optužbu i Kuehbauch je uhapšen i sproveden u Berlin. Tamo je istraga utvrdila neosnovanost prijave. On je pušten, a u isto vreme i dodeljen na rad SD-ispostavi u Ljutomeru po civilnoj mobilizaciji. Odatle je produžio da deluje obaveštajno preko stare agenture u NDH, sve dok nije 1943 godine upućen u oružanu SS. Reinel je tada sa Schremsonom došao u Zagreb, pri čemu je — kao što je to već opisano — trebalo da agentura oko Peroša, koju je dotle držao na vezi Kuehbauch, bude predata na vezu Kungel-u.

Izme u ostalih Reinel-ovih agenata treba pomenuti: Karla Vinceka, tka kog majstora u Zagrebu, koji je imao sopstvenu obaveštajnu mrežu, naročito me u Slovincima koji su zauzimali razne funkcije u Upravi policije u Zagrebu; Karl-a von Kamler-a, službenika petrolejskoga društva »Shell d. d.« u Zagrebu, koga je Vincek doveo sa Reinel-om u vezi, a koji je imao širokih poznanstava u raznim krugovima u Zagrebu, tako da ga Reinel naziva »izvrsnim obaveštajnim izvorom«; Tomu Mikulina, pripadnika Govedi eve »Hrvatske nacional-socijalističke stranke rada«, koji je prilikom rasturanja te grupe prebegao u Sloveniju, gde je uhapšen, pri čemu je istraga pokazala da je radio za francusku obaveštajnu službu.

U drugoj vezi je već pomenuta uloga obaveštajnih veza Komandanta Sipo i SD-a u Mariboru u stvari Viktora Zdjelarevića, koji je prikupljao podatke za Ast Muenster i za njega vrbovao agente. Za mariborsku agenturu radio je poružnik domobranstva Leo Reich, koji je bio objekt Zdjelarevićevih pokušaja i o njima izveštavao Reinel-a.

Iz Maribora je organizovana i obaveštajna mreža me u osobljem koje je pratilo vozove kroz NDH. Tako je policijski ataše u Zagrebu dobio obaveštenje od Komandanta Sipo i SD-a u Mariboru da je vozom na liniji Zagreb—Beograd odre enog dana u spava im kolima putovao Jevrejin Salomon, služe i se lažnim papirima koji su glasili na ime Marka Alfirevi a.

Agentura Ravsigura utvrdila je juna 1943 godine da je iz Be a doputovala spava im kolima u Zagreb, sa ženom državnog serketara NDH d-ra Vran i a, Greta Wallner, agent nema ke obaveštajne službe. Postoji verovatno a da je tu u pitanju agentkinja Uprave VI RSHA, koja je, prema podacima obaveštajne službe NDH, uba ena u isti kupe spava ih kola sa Vran i evom da bi se sa ovom upoznala i to poznanstvo iskoristila u obaveštajne ciljeve. Prema istome izvoru, u birou za spava a kola u Be u radio je agent nema ke obaveštajne službe koji je udešavao da se na ovaj na in sastave putnici sa saradnicima nema ke obaveštajne službe. Wallnerova je zaista kasnije u Zagrebu održavala sa Vran i evom privatne veze, koristevši se njima, prema obaveštenjima Ravsigura, za obaveštajne ciljeve.

Treba pomenuti da je u NDH imao svojih linija i BdS Beograd, koriste i se, naprimer, obaveštenjima ranije Rexeisen-ove agenture, stvorene u vreme dok se ovaj nalazio na elu EK Osijek. Izme u ostaloga su Obrad Mici iz Tuzle, a i profesor Treu ostali i dalje u vezi sa Rexeisen-om, i pošto je ovaj prešao u Beograd.

c) Invazione mreže RSHA

Februara 1943 godine izdao je šef Uprave VI RSHA, kasniji SS-general Walter Schellenberg, nalog ograncima svoje službe da formiraju agentske mreže u svima evropskim obalskim podru jima koja dolaze u obzir za eventualne savezni ke desantne operacije. Te bi mreže imale da ostanu na svome mestu i u slu aju savezni ke invazije, s tim da iz protivni ke pozadine radiotelegrafskim putem izveštavaju okretanju Saveznika i o svemu što bi moglo biti od koristi za nema ke protivmere u pogledu invazije, a i da vrše sabotaze.

Postupaju i u smislu ovog Schellenberg-ovog nare enja, u prole e 1943 godine stigao je u Zagreb šef odeljenja VI E

RSHA, SS-potpukovnik Hammer, radi izvršenja potrebnih prethodnih radnji za formiranje ove mreže, koja je nazvana »invazionom mrežom« (Invasionsnetz, skraćeno: I-Netz). Hammer je posredovanjem SS-podoficira Scheiber-a, otkomandovanog »Poglavnikom tjelesnom sdrugu«, došao u vezu sa tadašnjim ministrom unutrašnjih poslova NDH, Andrijom Artukovićem, i komandantom Paveličeve garde, pukovnikom Moškovićem, a verovatno i sa Paveličevim ličnim. Rezultat svih tih razgovora bio je da se od ljudstva koje bi dale ustaške vlasti formira invaziona mreža na teritoriji NDH. Zadatak da tu mrežu organizuju i razmeste na terenu dodeljen je Kungel-u i Scheiber-u.

Ovde treba pomenuti da je prvobitno RSHA nazivao ovu mrežu i njene pripadnike »S-mrežom«, pri čemu je »S« označavalo sabotažu. No kako je i po meunarodnom ratnom pravu i savezničkim propisima bio protiv sabotaže predviđen drastičan postupak, to je odabran izraz Zer-mreža, a tako e i Zer-ljudi (Zer-Netz, Zer-Maenner) — pri čemu »Zer« predstavlja kraticu za »Zerstörung«, to jest razaranje.

Za tu mrežu je »Poglavnikov tjelesni sdrug« stavio na raspoloženje oko tridesetak ljudi, od kojih je obrazovano nekoliko grupa sa po šest članova. Svaka se grupa sastojala od starešine, radiotelegrafiste, dvojice obaveštajaca i dvojice sabotera. Ovom rasporedu ljudstva odgovarala je i njegova obuka. Tako je deo ljudstva obučen za rukovanje radio-stanicama, a drugi za rad sa eksplozivima. Radiotelegrafsku obuku vodio je Scheiber—Gvozdić, a rukovanje eksplozivom predavao je neki pripadnik Uprave VI RSHA. Kungel je bio zadužen upravljanjem celim radom, a kod njega je bila ustrojena i centralna radio-veza, smeštena u stanu nemačkog policijskog atašea. Ovom glavnom radio-stanicom rukovao je inž. Stoklaska (pseudonim »Kost«) sa izvesnim brojem radiotelegrafista.

U Upravi VI je poslovima invazione mreže zadužen pripadnik referata za NDH, SS-poručnik Rudolf Schrems. Ovaj je naredio da se oba ova grupe ugrade u Splitu, Šibeniku, Kninu, Metkoviću i Kotoru. Obaveštajci su imali zadatak da vrbovanjem meštana organizuju sebi agenture na području svoje delatnosti. Starešina svake grupe dobio je posebnu ratnu blagajnu u zalemljenoj limenoj kutiji, u kojoj su se nalazili dolari i lire, a tako e i zlatnici. Iznos je izraunat tako da je

bio dovoljan da grupi omogu i izdržavanje u periodu od šest meseci. Blagajne su se, naravno, smele otvoriti tek u trenutku kada bi — posle protivni ke invazije — grupe po ele da funkcionišu. Do nastupanja toga trenutka, pripadnici grupe su izdržavani redovnim platama, a isto je tako ispla ivana nov ana potpora njihovim porodicama.

Pripadnici grupe snabdeveni su ode om, asovnicima, radio-aparatima, busolama, geografskim kartama, sanitetskim materijalom i pištoljima. Saboteri su, sem toga, dobili i eksploziv, delom i plasti ni britinskog porekla, kojim ih je snabdevalo odeljenje VI F RSHA.

Pripadnici grupe raspore eni su u kasno leto 1943 godine. U mestima gde su smešteni kamuflirani su neupadljivim zanimanjima, naprimer, kao torbari, sitni državni službenici, železni ari itd. Dok je radiotelegrafska veza sa zagreba kim centrom trebalo da se odmah uigra, a tako e da odmah zapo ne formiranje lokalne agentske mreže, dotle je na sabotaže valjalo pre i tek pošto bi o ekivana invazija prešla preko krajeva u kojima su grupe bile smeštene. Inž. Stoklaska obišao je radio-stanice svih razmeštenih grupa i veza sa njima je funkcionisala besprekorno.

Kungel je u vezi sa invazionom mrežom razvio veliku delatnost, sara uju i i sa drugim organima Sipo i SD-a i nema ke Policije poretka, sa Scheiber-om, a tako e i sa d-rom Ratkom Vlatkovi em, državnim sekretarom inž. Ivom Buli-em i njegovim prijateljima Vinkom Brekalom. Ova trojica postala su u tadašnjim planovima centralnim li nostima. U celi ovaj posao bio je detaljno upu en i Artukovi .

U vezi sa pripremama oko invazione mreže, polovinom 1943 godine, izradili su Kungel i Buli plan za veliku provokaciju kojoj je bio cilj da se izazove intervencija Wehrmacht-a u italijanskoj okupacionoj zoni i iz nje istisnu Italijani. To je trebalo posti i izazivanjem ustanka u Dalmaciji koji bi Nemcima dao povod da izvrše vojnu okupaciju italijanske zone. O pojedinostima ovoga plana bi e govora na drugome mestu, ali treba ista i da je Glaise, koji je za to saznao, prema celoj zamisli bio veoma skepti an, boje i se da od prividno ga ne nastane pravi opšti ustanak, ime bi se i ina e složena i zategnuta vojna situacija još zaoštrila. Kapitulacija Italije je celi plan u inila bespredmetnim. Invaziona mreža, me u-

tim, temeljito je provaljena. Tu se obavestajna služba NOP-a pokazala vanredno uspešnom, jer je preko saradnika iz naj-neposrednije blizine Kungel-a celo vreme pratila sva nastojanja i sve akcije na izgradnji invazione mreže. Pored toga, mreža je provaljena i zarobljavanjem nekog pripadnika jedne grupe od strane partizana. Nemci su za ovo saznali iz zaplenjenih hartija neke partizanske jedinice, u kojima je na en protokol saslušanja toga pripadnika invazione mreže. Provala je bila olakšana i zbog toga što je prilikom stvaranja mreže zanemareno vo enje ra una o konspirativnosti i kamuflaži. Pojedine grupe na terenu stajale su u me usobnoj vezi, a svaki njihov pripadnik je znao za celu akciju i poznao sve njene u esnike. Rezultat provale je bio da je mreža kao celina otpisana, pošto je prethodno još bilo pokušavano da se grupe snabdeju novim dokumentima i izmene svoja sedišta.

Radi priprema za novu mrežu angažovano je, posredstvom Marijana Dolanskog, nekoliko agenata koje je trebalo u Berlinu, u tzv. »Wannseeinstitut-u« Uprave VI RSHA, obu iti za radiotelegrafske zadatke. Me u ovom petoricom nalazio se neki Božovi , koji je kasnije, pod pseudonimom »Inž. Streckler«, igrao u diverzantskim pothvatima RSHA jednu od važnijih uloga.

Pristupaju i formiranju nove mreže, RSHA je odluo da ovoga puta to izvede bez pomo i ustaša i njihovih organizacija, prema kojima se pojavilo nepoverenje zbog sumnje u njihove veze sa Anglo-Amerikancima. SS-major Hoettl, koji je rukovodio i referatom RSHA za NDH, prvobitno je odredio za taj posao SS-kapetana Heinrich-a Reinela, ranijeg referenta VI SD-otseka Graz, koji je svojevremeno radio obavestajno prema NDH, a u to se vreme nalazio na nekim specijalnim dužnostima u Upravi VI. Reinela-u je dato puno ovlaš enje da formira mrežu po svome naho enju, sa jednim ograni enjem da u nju nije smeo da primi ustaše. On je upu en da sarauje sa Kungel-om, mada je Schrems, zbog neuspeha sa prvom invazionom mrežom, bio u nekoliko mahova tražio da se Kungel opozove iz NDH i smeni s položaja.

Reinela je otpo eo predvi enu delatnost, ali pre nego što je mogao da je razvije opozvan je na drugi zadatak. Marta 1944 godine bilo je došlo do ulaska nema kih trupa u Mararsku, zbog ega se za Sipo i SD tu otvorilo novo prošireno

polje rada. Zbog svojih ranijih obaveštajnih veza prema Maršalovskoj, Reinel je uključeno u ove nove zadatke, a invaziona mreža u NDH ponovo je ostala Kungel-u, i pored njegovog ranijeg neuspjeha.

Ovoga puta je bilo odlučeno da se za invazionu mrežu prvenstveno angažuju politički indiferentni bosanski muslimani i germanofilski elementi iz tabora HSS-a. Predviđeno je stvaranje grupa u Kotoru, Dubrovniku, Mostaru, Metkoviću, Šibeniku, Kninu, Gospiću, Crikvenici i Sušaku. Trebalo je da oprema i naoružanje budu kao pri prvom mreži.

Reinel je, radi angažovanja potrebnoga ljudstva, ustrojio svoje sjedište u Sarajevu, gdje je naročito saradivao sa tadašnjim predstavnikom policijskog atašea, profesorom Rudolfom Treuom, poznatim kvalifikovanim nemačkim obavještajem i ranijim saradnikom EK Osijek. Ljudstvo je prikupljano ponajviše iz redova muslimanskih SS-formacija, u kojima je kasarni u Sarajevu delom i vršena njegova obuka. Radiotelegrafisti su upućeni u Zagreb, gdje je njihovu obuku sprovodio inženjer Stoklaska. U leto ili u jesen 1944 godine stigao je i stručnjak za eksplozive od odeljenja VI F RSHA koji je pripadnicima invazione mreže davao obuku iz rukovanja eksplozivima. Centralna radio-stanica je opet bila u Zagrebu. Ovoga puta je smeštena na drugome mestu, pošto je Helm smatrao nezgodnim da se ona nalazi u njegovoj kući, s obzirom na njegovu poludiplomatsku funkciju.

U posle premeštaja Reinela u Maršalovsku, kada je Kungel preuzeo organizaciju druge invazione mreže, glavni se rad oko njenoga formiranja i dalje razvijao u Sarajevu. Međutim Uprava VI nije bila zadovoljna sporim tempom pripremnih radova, zbog čega je kapetan Schrems juna 1944 godine proveo izvesno vreme u Zagrebu i tada održao konferenciju sa Kungelom, Stoklaskom i Božovićem. Zahtevao je naročito da se pojača obavještajni sektor obuke i da se ona ne usmerava isključivo na sabotazu, kao što ju je bio upravio Kungel.

Ni do odlaska Kungela iz Zagreba, avgusta 1944 godine, rad na drugoj invazionoju mreži nije bio okončan. Međutim u međuvremenu su u Zagrebu počinje pripreme za veliki diverzantski pothvat kojim je trebalo, po ličnom Hitlerovom naređenju, da se eliminiše maršal Tito sa Vrhovnim štabom NOV i POJ. Taj je pothvat, poznat pod konspirativnim ime-

nom »Theodor«, vodio SS-kapetan Mandl, koji je zbog toga uredio svoj centar u Zagrebu, pri tamošnjoj ustanovi BdS-a za Hrvatsku. Za ovaj pothvat je Mandl, povezan sa Kungel-om, privukao i ljudstvo koje je bilo pripremano za invazionu mrežu. Tako je došlo do prelaska toga ljudstva na pripremne radove za druge ciljeve, i invaziona mreža, ustvari, nije ni postavljena. Jedino je u Splitu stvoren njen punkt, koji je funkcionisao do januara 1945 godine. Tada se Schrems ponovo pojavio u Zagrebu i, u razgovoru sa Kungel-ovim nasljednikom, SS-majorom Heyde-om, došao je do zaključka da je dalji rad na invazionoj mreži besciljan, zbog čega je on i obustavljen.

Na invazionu mrežu potrošila je Uprava VI velike iznose. Tako je, naprimjer, Kungel-ov najvažniji saradnik dao Vlatkoviću u najmanje 10.000 dolara za te svrhe. Ukupno je za obe mreže utrošeno oko 25.000 do 30.000 dolara, od čega je na prvu mrežu otpalo oko 10.000. Međutim najveći dio dolarskih novčanica bio je izrađen u falsifikatorskim radionicama RSHA, u kojima su falsifikovane odnosno fabrikovane najmodernijim i najsvršenijim sredstvima novčanice saveznih valuta, kao dolari SAD, britanske funte itd.

3. Policijski ataše pri nemačkom poslanstvu u Zagrebu

a) Delatnost policijskoga atašea u Zagrebu

Rasformiranjem Einsatzkommande Sipo i SD Zagreb, RSHA je izgubio svoju najvažniju ustanovu u NDH. Međutim za Nemačku obaveštajnu službu i za njene interese bezbednosno-policijske prirode koje je RSHA želeo da ostvari u NDH trebalo je naći formu u kojoj bi se u Pavelićevoj državi mogao stvoriti novi centar koji bi predstavljao ekspozituru nemačkog bezbednosno-policijskog i političko-obaveštajnog aparata. Pritom su se pred RSHA postavljali razni problemi i uslovi koje je trebalo uzimati u obzir.

Prvo, područje NDH je, kao celina, predstavljalo za Treći Reich i politički i obaveštajno izvanredno važan teren. Kao saveznik-satelit, NDH je političko ponašanje trebalo držati pod kontrolom, kao teritorija na kojoj su se zbivali politički iz-

vanredno važni i značajni događaji u vezi sa narodnim ustan-
kom pod rukovodstvom KPJ, NDH je bila za Sipo i SD objekt
od prvorazrednog značaja. Sem toga je njeno područje zbog
same svoje unutrašnje problematike iziskivalo prisustvo ne-
mačkih obavštajnih organa, a u isto vreme je ono moglo
služiti i kao značajna baza za obavštajni rad u raznim prav-
cima izvan državne teritorije NDH.

Drugo, sa ustanovama i vlastima NDH koje su se bavile
suzbijanjem zajedničkog neprijatelja, NOP-a i Komunističke
partije, trebalo je držati stalnu i dinamičnu vezu. Njome je
trebalo obezbediti saradnju na poslu od zajedničkog interesa.
U isto vreme je trebalo kontrolisati ustaški aparat, koji je
bio dragocen saveznik, ali se morao stalno nadzirati i vrsto
držati u kursu nemačkih interesa.

Treće, pritom je trebalo voditi računa o obliku ustanove
koja bi ove zadatke za RSHA mogla najcelishodnije da obavlja,
imajući u vidu surevnjivost nemačkog poslanika Kasche-a
prema svemu što bi bilo na uplitanje u posao koji je sma-
trao rezervisanim za sebe, kao i njegovo protivljenje svima
stvarima koje su mogle na njemu ići na nepriznavanje
suvereniteta i nezavisnosti NDH sa formalne strane.

Čvrsto, u pitanju je bila i osetljivost samoga režima u
NDH, koji je bio uveliko alarmiran neopreznim politiziranjem
šefa EK Zagreb Beisner-a i koji je zbog toga zazirao od usta-
nova koje bi mogle doći na mesto rasformirane ustanove Sipo
i SD-a.

Prema tome, koliko je god bilo važno za RSHA da stvori,
na mestu rasformirane Einsatzkommande, novu snažnu usta-
novu obavštajnog i bezbednosno-policiskog karaktera, toliko
je to pitanje bilo skopano i sa mnoštvom raznim komplika-
cija, osetljivosti, potrebe za političkim obzirima itd. Nova usta-
nova Sipo i SD-a trebalo je:

— da ne izazove unapred protivljenje i podozrivost režima,
na čiju je politiku saradnju Treće i Reich računao;

— da bude prihvatena i od nemačkog poslanika, koji je
bio energičan protiv Einsatzkommande i najzad sproveo
i njeno povlačenje;

— da bude u mogućnosti da održava punu saradnju sa
ustaškim policiskim ustanovama, radi organizovanja zajedni-
čke borbe protiv zajedničkog protivnika, a u isto vreme i radi
vršenja političke kontrole nad svojim saradnikom;

— da može stvoriti sebi centralnu poziciju za politički obavještajni rad koji bi podjednako važnim objektima smatrao kako samu ustašku državu sa njenim rukovodstvom, njenim ustanovama i njenim celokupnim aparatom, tako i sve snage, organizacije i struje koje su na teritoriji NDH bile u opoziciji protiv režima ili koje su uopšte na toj teritoriji ma u kom pogledu deistvovala i predstavljale političke faktore;

— da se naročito bavi pitanjem komunizma i NOP-a, kao protivnika koji teško ugrožava ne samo Pavelića i njegovu NDH nego i same nemačke političke interese i vojne snage Trećeg Reich-a, i da prema tome najvažnijem neprijatelju istupa i obavještajno i kao organizator egzekutivne borbe;

— da posmatra sve strane i, naročito, protivničke uticaje koji bi spolja mogli deistvovati prema NDH, da suzbija protivničku obavještajnu službu i savezničke političke i špijunske kanale.

Jednom rečeno, trebalo je formirati ustanovu koja bi mogla legalno da radi kao predstavništvo RSHA, a u isto vreme da razvija i obavještajni rad u svima pravcima i po svima granama koje su za Trećeg i Reicha i naročito za njegovu bezbednosno-policijsku službu bile od interesa.

Odgovor na sve ove predušlove i forma kojom je RSHA rešio zadatke postavljene specijalnom situacijom na teritoriji NDH bilo je stvaranje nadležstva policiskog atašea pri nemačkom poslanstvu u Zagrebu. Izabravši taj oblik, uveden već pre rata ne samo u Jugoslaviji nego u celavom nizu evropskih zemalja — pa i u onima koje nisu bile u naročito prijateljskim odnosima sa Trećim Reich-om —, RSHA je postigao da njegovo predstavništvo dobije poludiplomatski karakter. On je izbegao time i opoziciju nemačkog poslanika, i nepoverenje ili prikriveni otpor državnog rukovodstva NDH. Ustanova policiskog atašea postojala je i u drugim državama, suverenim i nezavisnim. Ona nije predstavljala takvo direktno mešanje u unutrašnje stvari, kakvo je nesumnjivo po svome značenju implicirao Einsatzkommando kao ogranak RSHA. Ona je bila predstavništvo nemačke policije za saradnju sa policijskim aparatom ustaške države, te prema tome ustanova i legalna i ustašama dobrodošla, pa i korisna za samu policiju NDH, koja je tim putem mogla da se služi iskustvima najmoćnijeg policiskog aparata u Evropi i da dobije i njegovu

podršku u obavljanju zadataka od zajedničkog interesa za NDH i Tre i Reich. A pri tome svemu je ovo nema ko policijsko predstavništvo bilo takvo da nije po samom svom karakteru moglo da pretstavlja ustanovu koja bi stalno htela da sama sprovodi egzekutivne akcije i da se upadljivo uplije u egzekutivne poslove.

S druge strane, ovakvim legalnim položajem ova je ustanova, svojim poludiplomatskim svojstvom, dala rukovodiocu ustanove Sipo i SD-a u Zagrebu specijalni društveni rang, a pružila mu je i mogućnost širokog rada i donekle zaštite od raznih neprijatnosti i nezgoda. Iz ove obezbeđene pozicije mogao je policijski ataše ne samo da posmatra li no i izbliza politička zbivanja nego i da razvije obaveštajnu delatnost u svim pravcima.

Položaj policijskog atašea, stvoren na taj način i na osnovu ovakvih motiva, bio je NDH neuporedivo značajniji nego što je bio identični položaj policijskog oficira za vezu Tre i Reich-a u predratnoj Jugoslaviji. Dok tada ovaj funkcioner RSHA zaista nije imao naročito mnogo mogućnosti da li no prodre izvan i iznad policijskih krugova, da li no dođe u dodir sa važnijim faktorima političkim i, uopšte, javnog života, da iz neposrednoga dodira sa vodećim ljudima dođe i do li njih utisaka i do mogućnosti neposrednog sticanja informacija, dotle je u NDH, pri tadašnjoj situaciji, policijski ataše bio li nost kojoj su sva vrata bila otvorena i koja je, pored svega ostaloga, imala i dosta važnu političku ulogu.

Za policijskog atašea u Zagrebu postavljen je Hans Helm, SS-major i kriminalistički savetnik, pripadnik Gestapo-a, predratni policijski oficir za vezu u Beogradu, a u vremenu od početka okupacije do postavljenja na položaj u Zagrebu rukovodilac odeljenja IV Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju. Pored ostalih svojstava koja su ga bila dovela na položaj u Zagrebu, Helm je imao jedno koje je, svakako, bilo me u najvažnijima i pri donošenju odluke o njegovom postavljenju u Zagrebu: kao inženjer Gestapo-a u Nemačkoj, bio je ranije određen da održava vezu sa ustaškim emigrantima, pa je otuda me u njima imao i dobrih li njih poznanika i ljudi koje je zadužio; neka od tih lica bili su sada u NDH na rukovodećim položajima.

Minus u o ima Kasche-a, a tako e i ustaša pretstavljao je, me utim, stav koji je on zauzimao u vreme svoje delatnosti u sastavu Einsatzgruppe u Beogradu, kada je izražavao izvesne rezerve i kritike prema ustaškim nasiljima. Time je povredio ne samo Paveli evu družinu nego i njenog glavnog zaštitnika, Kasche-a.

Za razliku od Beisner-a, koji je svojim bahatim nastupom, brzopletoš u i prepotencijom izazvao mnoga neprijateljstva, Helm je bio veoma uzdržljiv, miran i razložan u opšte-nju, pri tome kabinetski takti ar koji se starao da prema svi-ma stranama bude obezbe en. Uspeo je da se održi na polo-žaju, na kome je upo etku bio primljen sa izvesnom skepsom, pa ak i neprijateljstvom nekih lica sa vrhova ustaške države, kao, naprimer, »vojskovo e« Kvaternika, koji je odbijao da ga prima.

Svoju veštinu u opho enju i taktiziranju ispoljio je Helm naro ito prema poslaniku Kasche-u, koji je, kao SA-general, iz vremena kada je jedva bio izbegao streljanju pri velikoj likvidaciji SA-rukovodilaca 1934 godine, nosio kroz život razumljivu mržnju i podozrivost prema SS-u, a specijalno pre-ma Gestapo-u, kome je Helm pripadao. Sem toga je Kasche, novope eni diplomata, bio izvanredno osetljiv na svoje stvar-ne i zamišljene prerogative i o ekivao je od osoblja poslan-stva — pa i od pridruženih atašea — da te prerogative u sva-kom pogledu uvažavaju. Helm, ustvari, nije imao baš nikakva stvarna zajedni ka posla sa poslanstvom. Njegova se delatnost u svome službenom delu razvijala na isto policiskom nivou, a u pogledu svoje nezvani ne obaveštajne delatnosti nije imao nikakvoga interesa da njene plodove uvek stavlja Kasche-u na raspolaganje. Poznato je, sem toga, kako je RSHA gledao na Kasche-a li no i na politi ku liniju koju je on zastupao. Ako je pri svemu tome Helm uspeo da izbegne u toku tri go-dine ozbiljniji sukob sa Kasche-om, onda je to dokaz njegove sposobnosti taktiziranja i opho enja sa ljudima, koja dovolj-no karakteriše i njegovu li nost.

Kada je Ministarstvo inostranih poslova Reich-a dalo saglasnost da se diplomatskim misijama u inostranstvu pri-klju e policiski atašei, bilo je to uz izvesna ograni enja ko-jima se težilo da se ovim službenicima RSHA ne dozvoli pod zaštitom poslanstva nekontrolisan rad, a da se u isto vreme izvu e i za sebe koristi od njihove delatnosti. Ti su se uslovi

koncentrisali na opštenje policiskog atašea sa RSHA-om, o e-
mu je Ministarstvo inostranih poslova tražilo da ima ta an-
pregled i jasnu sliku. Tako se prepiska izme u policiskog ata-
šea i RSHA morala podnositi poslaniku, koji je imao pravo da
sa sa njom upozna. Pošta policiskog atašea otpremana je preko
poslanstva, i to na Ministarstvo inostranih poslova, koje ju je
zatim predavalo RSHA-u. Isto je tako i pismeno- opštenje
RSHA prema policiskom atašeu išlo linijom Ministarstva ino-
stranih poslova i poslanstva kome je ataše bio pridružen. Je-
dino su interna nare enja i personalne stvari RSHA bile od
toga aranžmana izuzete, i u njih ni poslanik ni Ministarstvo
inostranih poslova nisu imali pravo uvida.

Dok Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu nije bio ni
u kom vidu podre en poslanstvu, dotle je policiski ataše bio
poslanstvu pridružen, a u izvesnom pravcu mu je poslanik
bio pretpostavljeni. Ina e je stvarno podre en bio jedino
RSHA-u. Svoje izveštaje je podnosio Upravama IV i VI, i to
prvoj o bezbednosno-policiskim, a drugoj o politi ko-obave-
štajnim pitanjima i predmetima. Materija o KPJ i NOP-u
ulazila je u nadležnost Uprave IV. Mada je, teoriski, trebalo
da pošta ide preko oteka za atašee (tzv. Attacegruppe) pri
šefu Sipo i SD-a, korespondencija, je upu ivana ustvari, ma-
hom pravo nadležnim odeljenjima. Isto tako su mu i odeljenja
IV i VI izdavala uputstva i nare enja, dostavljala stvari na
proveru, davala konkretne naloge itd.

Uprkos zvani ne situacije nadleštva policiskog atašea, po
kojoj su poslanik i Ministarstvo inostranih poslova imali mo-
gu nost da prate celokupnu službenu korespodenciju izme u
RSHA i njegovog pretstavnika, Helm je u mnogim slu aje-
vima mimoišao tu kontrolu. U poslanstvu mu je stajao na
raspolaganju i teleprinter, mogao je da se služi i radio-stani-
com, a poštu da šalje diplomatskim kurirom. Me utim ako je
bila posredi stvar za koju je Helm želeo da Kasche-u i nje-
govom ministarstvu ostane nepoznata, on je imao na raspo-
laganju dovoljno mogu nosti da je dostavi RSHA-u i drugim
putevima. Tako je bilo dovoljno da pošalje svog kurira do
Brežica, gde se nalazila ispostava Gestapo-a. Isto se tako
mogao koristiti teleprinterskom mrežom Gestapo-a u Austriji
i Sloveniji. Kada je u NDH obrazovana ustanova BdS-a za
Hrvatsku, Helm je mogao da se služi svima njenim sredstvi-
ma za vezu, isto kao i mrežom nema ke Policije poretka (te-

leprinter, radio-veze). Od 1943 godine je, u vezi sa stvaranjem invazione mreže, Helm dobio mogućnost da se koristi i radio-stanicom koja je čak u prvo vreme bila instalirana u njegovoj kući, a kasnije u stanu njegovog zamenika. U samoj NDH koristio se Helm sredstvima za vezu Wehrmacht-a. Tako se njegov poverenik sa Rijeke služio radio-stanicom nemačkog oficira za vezu pri II italijanskoj armiji (do kapitulacije Italije). Za održavanje veze sa svojom ispostavom u Sarajevu, Helm je upotrebio teleprintersku vezu organizacije Todt, itd. Na taj način je imao dovoljno prilike da svestrano izigra propise kojima je Ministarstvo inostranih poslova Reich-a željelo da kontroliše rad policijskih atašea pri poslanstvima, pa i njegov.

Helm je nasledio sve agende Einsatzkommande Sipo i SD-a. Ni on nije imao neposrednih egzekutivnih ovlašćenja, tako da nije mogao preko svoje ustanove da sprovodi hapšenja, pretrese i slično. Međutim i prema njemu je policija NDH bila u istoj obavezi kao i prema EK Zagreb. Izvršavala je njegove zahteve za egzekutivnim radnjama, stavljala mu na raspoloženje hapšeničke, izručivala radi prebacivanja u Reich itd.

U pogledu drugog važnog dela svoga rada, to jest svoje obavешtajne delatnosti, Helm je bio, svakako, oprezniji od Beisner-a. Naročito je bio oprezan u pogledu politiziranja, pogotovu posle iskustva svoga prethodnika sa aferom oko nacionalsocijalističke grupe Slavka Govedića. Međutim Helm nije ni po svojim sklonostima ni po svome pripadništvu Gestapo-u bio osobito zainteresovan za direktno politiziranje, koje je predstavljalo gotovo glavno zanimanje šefa EK Zagreb, Beisner-a.

U opštim linijama treba u pogledu obavешtajnoga rada policijskoga atašea ista i da je njegova ustanova nesumnjivo bila najvažniji obavешtajni centar RSHA u NDH. Izvanredno velika informativna delatnost, koja je obuhvatala sva iole važnija lica i sve ustanove NDH, koja je registrovala sva zbivanja i koja je davala mnoštvo najrazličitijeg materijala RSHA-u, tekla je neprekidno iz Zagreba upravama IV i VI. Iako je Uprava VI imala svog eksponenta u NDH, ona je primala više informacija od policijskoga atašea nego od glavnog opunomoćenika za NDH. Kungel je, s druge strane, bio u stalnoj vezi sa Helm-om i njegovim nadležtvom i u mnogim

POLICISKI ATAŠE I NJEGOV POMO NIK

Od prole a 1942 godine do završetka rata položaj policiskog atašea pri nema kom poslanstvu u Zagrebu zauzimaio je SS-major (kasnije potpukovnik) Hans Helm (levo). Njegov je pomo nik, od 1943 godine, bio SS-poru nik Bluhm (desno), koji je još pre rata radio obaveštajno u Jugoslaviji, isto kao i Helm

je stvarima konsultovan, naročito tamo gde su bile u pitanju ličnosti za koje je Helm-u bilo poznato da Kungel sa njima održava lične veze.

Od naročito je značajna činjenica da je Helm ne samo izgradio u NDH rasprostranjenu obavješajnu mrežu već da je, preko toga, nastojao i da iskoristi veze koje su iz NDH tekle prema neutralnom i neprijateljskom inostranstvu za izgradnju nemačkih obavješajnih linija. Zatim, on nije samo posmatrao sva zbivanja koja su se odnosila na NDH, već je i obrađivao delatnost obavješajnih službi koja bi se pojavljivala na njenome tlu, ma iz koga pravca dolazila, radioi na njenom suzbijanju i uopšte razvijao delatnost koja je daleko premašivala okvir rada koji bi mu po samim službenim funkcijama bio stavljen u zadatak.

Aparat kojim je Helm raspolagao nije bio naročito velik, s obzirom na obilje poslova koje je obavljao i savlađivao. Međutim on se sastojao od lica koja su, nesumnjivo, bila došla svojim zadacima. Za razliku od aparata sa kojim je u Beogradu radio Zapovednik Sipo i SD-a, i koji je kvalitativno, bio dosta manjkav, Helm-ovi saradnici su uglavnom bili došli obavljajući svojih zadataka.

Helm je iz Beograda doveo SS-poručnika i kriminalističkog inspektora Gerhard-a Huebner-a, koji je još pre rata sarađivao s njim, u vreme dok je bio policijski oficir za vezu pri nemačkom poslanstvu u Beogradu. Huebner-ov glavni zadatak je bio da održava vezu sa nemačkim nadležnostima u Zagrebu i da vodi administraciju u ustanovi policijskog atašea. Sem toga je bio referent za pitanja komunizma, a kao najstariji pripadnik ustanove po potrebi je zamenjivavao Helm-a. Krajem 1943. godine došao je na Huebner-ovo mesto SS-poručnik Rolf Bluhm, poznat sa svoje predratne delatnosti u mreži Uprave VI RSHA u Jugoslaviji.

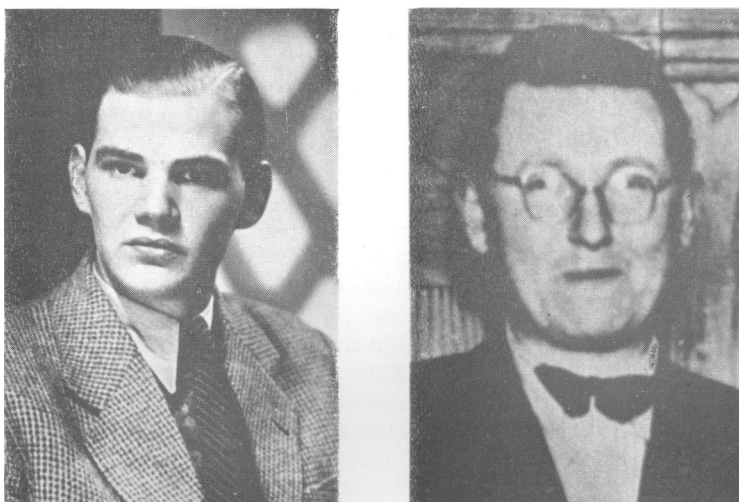
Kao specijalista za jevrejska pitanja bio je Helm-u dodeljen SS-kapetan Abromeit, koji je pre toga bio izvesno vreme u sastavu BdS-a Beograd. Od 1943. godine Abromeit je postavljen za rukovodioca ispostave policijskog atašea u Sarajevu. SS-potpuručnik Stuewe pripadao je ustanovi policijskog atašea u godinama 1943—1944, a naročito se istakao obradom organizacije DM u NDH. Dalji saradnici Hans-a Helm-a bili su Volksdeutscher-i Robert Nonnenmacher, Mar'oot Schumacher i Josef Baenderek. Sva trojica su imali SS-ovske

podoficirske inove i radili su, uglavnom, obaveštajno. Nonnenmacher je imao specijalne veze u redovima pripadnika policije NDH i vršio je razne provjere, kao i prikupljanje podataka. Sern toga delovao je i po antikomunisti kom sektoru. Schumacher je specijalizovan za crkveno pitanje i održavao je naročito veze u redovima klera. Baenderek, ranije tumač BdS-a Beograd, imao je veze sa izvesnim nemačkim ustanovama i radio je na sektoru suzbijanja komunizma, pri čemu je takođe bio zaduživan konkretnim obaveštajnim zadacima, proverama itd. Helm-ova sekretarica je bila Sonja Knezi. Sem ovih pripadalo je nadležstvu policiskog atašea više od desetak drugih saradnika, među kojima je bilo nekoliko Volksdeutscher-a. Isto tako je ono obuhvatalo i izvestan broj tehničkih i drugih pomoćnih organa, kancelariskih službenica itd.

S obzirom na zamašnost poslova, osoblje nije bilo toliko da se moglo sprovesti strogo razgraničenje nadležnosti sa pedantnom podelom na odeljke i referate. Uglavnom su postojala tri osnovna sektora rada: opšta administracija, političko odeljenje i obaveštajno odeljenje. Među pojedini pripadnici Helm-ovoga nadležstva upotrebljavani su za poslove koji bi pristizali, mahom prema tome koji je od njih za pojedini konkretni slučaj ili kompleks bio najpogodniji po svojim svojstvima i sposobnostima.

Policiski ataše je održavao službene veze sa raznim nemačkim ustanovama u NDH. Tako je saradivao sa Abwehrom, koji mu je dostavljao informacije prema kojima bi policiski ataše imao da preduzima dalje korake ili postupke. Primer za ovo je već pomenuti slučaj sa sreskim na elnikom Gotthardi-jem u Križevcima, za koga je Abwehr dobio obaveštenja koja su ga učinila sumnjivim da saraduje sa NOP-om. Dostavljaju i te informacije policiskom atašeu, Abwehr je zatražio da ovaj preduzme mere da se Gotthardi ukloni. Inače, s druge strane, u obaveštajnom pogledu nije bilo neke naročite veze i saradnje između dve ustanove. Štaviše, kada je utvrđeno da je jedna od kancelariskih službenica u nadležstvu policiskog atašea stupila u intimnije veze sa jednim Abwehrovim oficijom, ona je smenjena i povučena na drugu dužnost. O igledno se željelo sprečiti da Abwehr sazna više o ustrojstvu i delatnosti Helm-ovog nadležstva nego što je ovaj službeno smatrao potrebnim.

SARADNICI POLICISKOG ATAŠEA I

Marbot Schumacher (levo), ina e Volksdeutscher iz Jugoslavije, obrađivao je u nadležtvu policiskog atašea specijalno crkvena pitanja. Volksdeutscher Josef Baendereck (desno) bio je, pre nego što je premešten u službu kod policiskog atašea, kao tumač i agent Einsatzgruppe Sipo i SD-a u Beogradu

Veze sa GFP-om održavane su, isto tako, u okviru i granicama službene saradnje. Kada bi policiski ataše saznao za stvari koje su potpadale pod nadležnost GFP-a, on bi mu ih dostavljao. U ovakve predmete spadali su, naprimer, slu a-jevi defetisti kih izjava nema kih državljana.

Kada je obrazovano nadleštvo Zapovednika Sipo i SD-a za Hrvatsku, Helm je i sa njim uspostavio veze. Upo etku, po dolasku novopostavljenog opunomo enika Reichsfuehrer-a SS i njemu podre enog BdS-a, izgledalo je, me utim, da e izme u njihovih ustanova i policiskog atašea do i do teških trvenja. Opunomo enik RFSS, SS-general Kammerhofer, imao je nameru da likvidira nadleštvo policiskog atašea i da njegove agente uklju i u ustanovu BdS-a za Hrvatsku. Helm se na to obratio šefu RSHA Kaltenbrunner-u, koji je saopštio Kammerhofer-u, pismom od 14 maja 1943 godine, da se ne slaže sa ukidanjem ustanove policiskoga atašea pošto ova pretstavlja instituciju stvorenu i utvr enu sporazumom izme u Reichsfuehrer-a SS i ministra spoljnih poslova Reich-a. Zatim, dok je Kammerhofer-ova dužnost u NDH vremenski ograni ena, dotle policiski ataše treba da ostane tu kao trajna ustanova. Zato ne dolazi u pitanje raspuštanje atašeovog nadleštva ni predaja njegovih akata, pa ni ustupanje njegovih agenata. Kaltenbrunner je, dalje, skrenuo Kammerhofer-u pažnju da bi ukidanje nadleštva policiskog atašea izazvalo nezgode spoljnopoliti kog karaktera, pošto bi kod vlade NDH izazvalo utisak da SS i policija žele da ograni avaju »suverena prava hrvatske države«. Kao što prisustvo nema kih operativnih jedinica u NDH ne povla i pramenu zadataka i funkcija vojnog atašea, tako isto i pojava formacija SS i policije u toj zemlji ne uti e na status policiskog atašea.

U obrazlaganju svoje odluke, Kaltenbrunner isti e, isto tako, da izme u policiskog atašea i ustanova pod nadležnoš u Kammerhofer-a treba da se utvrde službeni odnosi. To treba u initi tako da policiski ataše — zadržavaju i svoj položaj u okviru nema kog poslanstva — pristupi Kammerhofer-ovom štabu, s tim da mu stalno stoji na raspoloženju svojim iskustvima u pogledu politi kih prilika i li nosti u NDH. Sem toga bi policiski ataše imao da sprovodi Kammerhofer-ova nare enja, ukoliko ova ne bi bila u suprotnosti sa nalogima RSHA. Personalno i materijalno, me utim, policiski ataše mora ostati od Kammerhofer-a nezavisan i podre en RSHA-u.

Isto tako i izveštaje ima Helm da podnosi i dalje na dotle utvrđeni način, da se ne bi izazvali prigovori Ministarstva inostranih poslova. Međutim Helm ne može imati o svojim izveštajima da obavještava i Kommerhofer-a, koji ne može i da ima uvid u njegova akta.

Ovom opširnom i detaljnom odlukom šefa RSHA, Kaltenbrunner-a, postavljene su osnove za stvaranje utvrđenih odnosa između u Kammerhofer-a i BdS-a za Hrvatsku, s jedne, i Helm-a, s druge strane. Ti su odnosi ostali u tome obliku nepromenjeni do kraja, mada se u jednom kasnijem razdoblju Helm trudio da postigne usklađivanje izveštavanja između raznih ustanova Sipo i SD-a u NDH. Bilo je još izvesnoga konflikta oko ispostave nadležstva policiskog atašea u Sarajevu, ali je i ovaj konflikt između u Helm-a i BdS-a Hermann-a uređen, tako da je, uglavnom, postignuta saradnja između u svih zainteresovanih strana. Helm se u najvećoj mjeri koristio tehnikom koju mogu dostići BdS-a, izveštavao ga o stvarima koje su mogle za njega biti od interesa ili koje su iziskivale njegovu saradnju, i do daljih sukoba nije dolazilo. Štaviše, pojava BdS-a Hermann-a i njegovog nadležstva potstakla je Helm-a da pojača svoju obavještajnu delatnost baš na komunisti kom sektoru, gde je obavještajna i egzakutivna obrada bila specijalni sadržaj Hermann-ove ustanove. Helm, o igledno, nije želeo da zaostane iza Hermann-a, odnosno da ga obavještajna služba BdS-a pretekne većim uspesima. Pri tome je došlo utoliko do podele rada i razgraničenja što je Helm obrađivao specijalno KPJ sa političke, a BdS NOP sa praktičko-egzekutivne strane. To, naravno-, nije predstavljalo nikakvu krutu podelu nadležnosti, već samo izvesno fiksiranje delatnosti u određenim pravcima.

Neposredni odnosi postojali su i između u nemačke narodnosne skupine odnosno grupe u NDH i policiskog atašea. Tako je Altgayer slao svoje političke izveštaje, naročito one koji su se odnosili na NOP, tako i Helm-u. Njemu su izveštaje slali i oblasni ogranci narodnosne grupe. Helm se, sa svoje strane, obrađivao rukovodstvu Volksdeutscher-a tražeći i razne podatke i provere. Tako je, naprimer, avgusta 1942 godine poslao tome rukovodstvu izveštaj o delatnosti maarske manjine u NDH, tražeći i o njemu mišljenje i dopune. Altgayer mu je odmah odgovorio i dao mu je o toj temi i novih podataka.

SARADNICI POLICISKOG ATAŠE II

Sonja Payer-Knezic (levo) bila je Helm-ova poverljiva sekretarica. Jedan od pripadnika njegovog nadleštva bio je i Robert Nonnenmacher (desno)

Ve je pomenuto da su u Helm-ovome nadleštvu radili, kao stalni službenici, razni pripadnici nemačke manjine u NDH. Ova je manjina dala Helm-u i velik broj važnih agenata i obavještača, među kojima je naročito zapažen bio profesor Rudolf Treu, koji je kasnije postao i šefom ispostave policijskog atašea u Sarajevu. Zanimljivo je da se o Treu-u razvila između Altgayer-a i Helm-a rasprava koja je dovela i do zategnutosti u njihovim međusobnim odnosima. Obavljajući i posao za Helm-a, Treu je zanemarivao svoje dužnosti u nemačkoj školi, koje su mu postale teretom, a koristio se — bar upočetku — svojstvom funkcionera u volksdeutscher-skih borbenim organizacijama za svoje obavještajne ciljeve. Altgayer je prebacivao Treu-u njegovu prošlost, isti u i da se on tek 1941. godine dobio svoga nemačkog porekla, i izveštio je o celoj stvari čak i svoje pretpostavljene ustanove u Berlinu.

Dok je u početku Helm-ove delatnosti između njega i nemačke narodnosne grupe započela obavještajna saradnja, dotle je nekoliko pojedina njih slušala, naročito onaj sa Treu-om, dovelo do trvenja i nesporazuma, tako da je izvesno vreme u pogledu saradnje policijskog atašea sa volksdeutscher-skom organizacijom vladala nejasnoća. Međutim u vezi sa svojim nastojanjem da ugradi Volksdeutscher-e preko svoga agenta Schramm-a u Osijeku u nemačku obavještajnu službu — sa kojim se planom saglasila i Uprava IV RSHA —, Helm je iskoristio priliku da uopšte na elno raspravi i uredi pitanje obavještajne saradnje sa narodnosnom grupom. Aprila 1943. godine Huebner je stoga, po Helm-ovom nalogu, sastavio memorandum u kome je preciziran način na koji bi se saradnja nemačke narodnosne grupe sa policijskim atašecom imala razvijati.

U memorandumu se predlaže da se u okviru nemačke narodnosne grupe ustroji referat koji će imati zadatak da održava vezu sa policijskim atašecom i da organizuje podnošenje izveštaja. Zadatak referata bi, zatim, bio da pravilno usmerava sve policijske i političke vesti koje pristižu u okviru nemačke narodnosne grupe i da ih saopštava policijskom atašecu. Svi okružni i mesni rukovodioci — veličaju se u memorandumu — treba da poklone više pažnje političkim zbivanjima i da naročito prate delatnost NOP-a u svojim područjima. Njihov rad treba da omogući stalni pregled kretanja i namera par-

tizana. U svim mestima treba oni tako e da utvrde u kojim preduze ima ima rukovodilaca neprijateljski nastrojenih prema Nema koj, kakav je stav radništva i službenika, šta na njih uti e, kakav je proizvodni u inak pojedinih preduze a i kakav bi on mogao biti pri punom zalaganju. Dalje je potrebno da se dobije iz svih okruga prikaz raspoloženja u svima slojevima stanovništva, pri emu treba naro ito obratiti pažnju na to koje parole protivni ke propagande imaju u stanovništvu najja e dejstvo, koja se lica isti u protivnema kom propagandom, kakve se mere protiv toga predlažu itd. Najzad treba policiskom atašeu javljati sva zbivanja kojima je cilj da nanesu Tre em Reich-u štete, ili koja su pogodna da negativno- uti u na nema ke ratne napore.

Polovinom aprila 1943 godine Helm je, zatim, održao sastanak sa svima okružnim rukovodiocima narodnosne grupe u prisustvu njenog »vo e«, Altgayer-a. Tom prilikom je izvršeno opšte raš iš avanje svih problema obaveštajne saradnje i utvrđeno je aktivnije ukop avanje narodnosne grupe u obaveštajni aparat policiskog atašea.

Helm je naro ito zatražio od okružnih rukovodilaca da obrate pažnju na delatnost ma arske obaveštajne službe, na ma arske tendencije prema NDH i na odnos narodnosne grupe prema ustaškoj državi. Isto je tako molio da se islede protivni ki krugovi, specijalno u pogledu njihovih veza prema inostranstvu. Time¹ je odnos policiskog atašea prema organizaciji nema ke manjine stavljen na vrste i sistematske osnove. Ona se, kao celina, može otada smatrati sastavnim delom Helm-ovog obaveštajnog aparata.

U pogledu Organizacije Todt, ve - je pomenuto da se Helm služio njenim tehničkim mogućnostima za održavanje veze sa svojim ogrankom u Sarajevu. Me utim odnosi između policiskog atašea i Organizacije Todt bili su za Helm-a od važnosti i u obaveštajnom pogledu. S druge strane je ova organizacija povremeno tražila od policiskog atašea da izvrši personalne provere. Tako je, naprimer, septembra 1942 godine rukovodstvo Organizacije Todt u Zagrebu zatražilo od Helm-a da hitno proveri službenika organizacije Viktora Zdjelarevi a, »pošto različiti razlozi daju povoda za to«. Kao što je Helm inio Organizaciji Todt ovakve i slične usluge, tako je isto i ona sa svojim razgranatim aparatom predstavljala vrlo po-

godan izvor raznih obaveštenja i kamuflaže za obaveštajnu delatnost.

Nema ki nau ni institut u Zagrebu isto je tako u obaveštajnim stvarima — naro ito iz sektora kulturnog života — prisno sara ivao sa policiskim atašeom. Sam rukovodilac instituta, profesor d-r Walz, davao je detaljne podatke ne samo 0 doga ajima iz svoga vidokruga i o zbivanjima za koja bi saznao- zahvaljuju i tome što je imao razgranate veze u krugovima kulturnih i javnih radnika NDH, ve isto tako i o pojedinim licima, o njihovoj politici koj pozadini, njihovim vezama itd.

Za nastojanja policiskog atašea da obaveštajnom radu za svoju ustanovu privede što širi krug lica i organizacija, karakteristi an je slu aj sa zahtevom koji je Helm uputio maja 1944 godine svojoj ispostavi u Sarajevu, traže i da ova stupa u vezu sa SS-pukovnikom Krempler-om i da pokuša da ga pridobije za saradnju. U vezi s tim je zanimljivo da je Helm-ovo interesovanje za Krempler-a — sa kojim se poznavao još od pre rata iz Beograda — izazvano tek pošto je februara iste godine primio od Uprave VI RSHA upit o njemu, u kome je zatraženo da prikupi bliže podatke o njegovoj li nosti i delatnosti, pošto Uprava VI namerava da sa njim stupa u bližu vezu. Iz ovog upita u isto vreme proizlazi zanimljiva injenica da je RSHA bio- vrto slabo informisan o Krempler-u, mada je ovaj u to vreme u Sandžaku imao dominantan uticaj, l kao- vo a SS i policije, i kao glavni organizator »muslimanskih milicija«. Me utim Helm o tome nije imao podataka, a niti mu je uloga Krempler-a bila jasna. Iz njegovog naloga ispostavi u Sarajevu to nesumnjivo proizlazi, pošto je o igledno da je Krempler po svojim funkcijama bio na takvom položaju koji je isklju ivao nekakvu njegovu jednostavnu agenturnu delatnost za policiskog atašea i za Upravu VI.

Za razliku od Helm-a i Uprave VI, Treu, koji se tada nalazio u Sarajevu, o igledno je imao mnogo jasniju predstavu o Kremplier-u, njegovom položaju i obaveštajnim mogućnostima koje su se eventualno mogle u vezi sa njim pružati policiskom atašeu. Zato je, u odgovoru na Helm-ov nalog, izvestio da e »jedva uspeti« da se Krempler pridobije za jednostranu obaveštajnu delatnost, i zatražio je instrukcije da li treba sa njim izmenjivati obaveštenja. Neobaveštenost Helm-a kao lokalnog eksponenta RSHA i samoga RSHA kao- o-bave-

štajne centrale u pogledu Krempler-ove li nosti i delatnosti osvetljava udne prilike u okviru aparata SS-a i posebno pokazuje slabu saradnju centara u Beogradu (odakle je upu en Krempler) i Zagrebu.

Sli na neobaveštenost pada u o i i u vezi sa postupkom koji je EK Zagreb pod Beisner-om bio pokrenuo krajem 1941 godine protiv slova kog novinara Eugen-a Fueloep-a, a koji je preuzeo Helm, u isto vreme sa ostalim agendama Einsatzkommande. U stvari Fueloep-a korespondirala je sa EK Zagreb ustanova Gestapo-a iz Graz-a, koja je, kao najbliže nadleštvo RSHA i kao- centar koji je specijalno bio- zadužen obimnim zadacima u vezi sa NDH, trebalo ponajbolje da poznaje organizacionu situaciju ogranaka Sipo i SD-a u Hrvatskoj. Me utim interesuju i se za tok postupka protiv Fueloep-a, ta ustanova upu uje juna 1942 godine upit na adresu SS-majora Beisner-a kao- šefa EK Zagreb, mada je Beisner ve u aprilu povu en, a od 1 maja EK Zagreb bio i formalno ukinut.

Preuzevši, dakle, svojim nadleštvom ranije poslove EK Zagreb, Helm je starim nadležnostima Beisner-a dodao i nove, koje su proistekle iz povezanosti njegove ustanove sa poslanstvom i iz samog karaktera nadleštva policiskog atašea, kao organa za vezu policiskom aparatu NDH. Da te nadležnosti, me utim, nisu bile samo onakve kakve bi proistekle iz karaktera policiskoga pretstavništva, proizlazi iz zanimljive inje- nice da je policiski ataše u sopstvenom delokrugu izdavao ak i dozvole za nošenje oružja pripadnicima i saradnicima svoje ustanove. Tako je, naprimer, agent Franz Schramm dobioi od policiskog atašea potvrdu da radi za njegovo nadleštvo i da je ovlaš en da nosi vatreno oružje. Isto je tako svakako izvan normalnog delokruga bio i nalog koji je Helm dobio prilikom posete velikoga muftije jerusalimskog u NDH, krajem marta 1943 godine. Šef Uprave IV RSHA, Heinrich Mueller, preneo je na Helm-a odgovornost za li no obezbe enje muftije, iako je ovome bio- dodao- iz sastava svoje uprave odgovaraju u pratnju.

Na politi kom sektoru Helm-ovoga rada jedan je od glavnih objekata obaveštajnoga posmatranja bila vlada NDH. itavim nizom informatora i obavešta a, me u kojima su se nalazili i neki najviši funkcioneri Paveli eve države, Helm je ne samo posmatrao zbivanja u vrhovima ustaškoga režima nego i u detaljima ispitivao i držao na oku veze, politi ko

držanje, privatni život i politiku pozadinu svakog od važnijih pripadnika vladajuće ustaške garniture. O svima pojavama, o kretanjima lanova vlade i njihovih funkcionera, o njihovim raznim sastancima, o verzijama koje su se pojavljivale u vezi sa njihovim ličnim i političkim kombinacijama, Helm je gotovo svakodnevno informisao RSHA. Ova njegova delatnost je omogućila da su praktički u Berlinu imali tačnu sliku o intimnom razvoju političkih prilika u Pavelićevoj državi, jer je bilo vrlo malo pojava koje su izmakle budnom oku razgranate Helm-ove agenture. Za ovaj rad Helm je upotrebljavao razna lica, koristeći se svakim od njih prema njegovim ličnim vezama. Tako je, naprimer, prema Artukoviću u specijalno upotrebljavan Kungel. Tipično je da je Helm upotrebljavao za priliku broj ovih svojih izveštaja — a pogotovu za one koji su tretirali naročito poverljiva pitanja ili koja su dodirivala teme i ličnosti o kojima su se mišljenja Kasche-a i RSHA bitno razilazila — neposredne kurirske veze Uprave VI, ili teleprinterske i radio-veze BdS-a za Hrvatsku, ili neku drugu od onih svojih tehničkih vezi koje Kasche i Ministarstvo inostranih poslova Reich-a nisu mogli kontrolisati.

Jedna od ličnosti koje su sa Helm-om stajale u neposrednoj ličnoj prisnoj vezi bio je dr Mladen Lorković. Isto je tako održavao prisne odnose i sa dr Vladimirom Košakom. Mađar je Helm politizirao u mnogo manjoj meri nego Beisner i mađar su njegovi izveštaji, uglavnom, objektivne reprodukcije činjenica za koje bi saznao, ipak iz njegovog izveštavanja o situaciji u NDH jasno govore simpatije za tzv. »umerenu ustašku grupu« kao Lorković i Košaka, a u isto vreme i antipatije za radikalne ustaše oko tzv. »grupe ustaških pukovnika«. U svome izveštaju od 12 maja 1944 godine, u kome reprodukuje jedan svoj razgovor sa Lorkovićem i Košakom, Helm ovu dvojicu karakteriše kao »dve od retkih ličnosti, sposobnih za stvaralačku i konstruktivnu politiku u Hrvatskoj«. Isto tako isti i njihovu lojalnost Reich-u, naglašavaju i da Reich-u prisni i iskreni odnos sa grupom Lorković — Košak pruža mogućnost da ostvaruje u vezi meri nemačke politike težnje u NDH. Tim putem može se, veli Helm, u obaveštajnom pogledu postići i aktiviranje »hrvatskih snaga« za rad i u pravcu prema neutralnom i protivničkom inostranstvu, a u korist nemačkih ciljeva. Helm naglašava, zatim, da bi se jačanjem te grupe moglo postići i ograničenje uticaja ustaškog rukovod-

stva koje je bilo u emigraciji u Italiji, »što bi se, nesumnjivo, izrazilo u smirivanju celokupnog razvoja u hrvatskom prostoru«.

Juna 1944 godine Helm javlja RSHA-u da »grupa ustaških pukovnika« opet napada Košaka i Lorkovića zbog njihove aktivne saradnje sa Trećim Reich-om, »nazivaju i ih »ak izdajicama«, dok je ista grupa u vremenima »koja su za Reich bila manje teška« pokušavala da ovoj dvojici podmeće sumnjive veze i da ih kompromituje pred nemačkim ustanovama.

Stav podržavanja Košaka i Lorkovića, a izrazite suprotnosti protiv radikalnih ustaških grupa provejava kroz celokupno Helm-ovo izveštavanje i ponavlja se bezbroj puta u njegovim opširnim izveštajima, u kojima javlja svojim pretpostavljenima o svima događajima u krugovima rukovodilaca ustaškog režima i o svima ličnostima koje se pojavljuju na političkoj pozornici ma u kojoj ulozi. Pritom je Helm uvek budan, pa i prema funkcionerima koje inače smatra germanofilskim, prate i sve indikacije koje govore o želji ili pokušajima ustaških krugova da dođu — naročito u kasnijim fazama rata — u dodir sa zapadnim saveznicima.

Tako Helm, naprimer, javlja za izjave ustaškog ministra Vokića u pogledu držanja NDH za slučaj nemačkog sloma. Još juna 1943. godina prenosi on Upravama IV i VI RSHA podatke svoga agenta Wolfram-a, kome je jedan od funkcionera »Glavnog ravnateljstva za red i sigurnost« govorio kako treba da bude upućen u Švajcarsku i da tamo uspostavi veze prema jugoslovenskom poslanstvu, kako bi tim putem pokušao da postigne »dobronamerno držanje zapadnih saveznika prema Hrvatskoj«. Sprovode i taj Wolfram-ov izveštaj, Helm ga komentariše primedbom da je to prvi dokaz za sumnju, koja ve duže vremena postoji, da se sa znanjem vlade NDH traže veze prema jugoslovenskim emigrantskim predstavništvima u neutralnom inostranstvu, a sa ciljem da se u slučaju savezničke pobede postigne »dobro raspoloženje kod neprijateljskih sila prema Hrvatskoj«.

Prema ustaškim ekscesima, naročito u Sremskoj, Helm je u svome izveštavanju zauzeo dosta oštar stav. Pokrenuo je zbog nasilja koja je vršio ustaški funkcioner Viktor Tomić, januara 1943. godine, čak i poslanika Kasche-a na intervenciju kod Ministarstva inostranih poslova NDH, pri čemu u svome izveštaju RSHA-u zajedljivo primećuje da je ovaj Kasche-ov

korak prouzrokovan u suštini mnogobrojnim njegovim (to jest Helm-ovim) nastojanjima, »o iju se ta nost ni poslanik nije mogao da oglušiti«.

Isto je tako Helm intervenisao i li no kod šefa ustaške policije, Eugena Kvaternika, zbog nedela ustaša u Bosni. Pritom treba primetiti da je osnovni povod ove intervencije bilo uverenje da se ovakvim metodima izaziva u narodnim masama oštro reagovanje protiv ustaškoga režima, koje ide i na štetu nema kih interesa jer ugrožava onu »pacifikaciju« koju je Tre i Reich želeo da izvrši na jugoslovenskoj teritoriji. Ina e je i sam Helm-ov položaj uslovio da njegova istupanja nisu nikada dostizala oštrinu koju su u svome na inu izražavanja upotrebili, naprimer, general Fortner ili drugi Wehrmacht-ovi rukovodioci, a o emu je ve bilo re i.

O pojedinim problemima kojima se bavila nema ka obaveštajna služba u NDH, a koji su specijalno ulazili i u delokrug policiskog atašea bi e u pojedinostima re i u daljim prikazima. Ovde treba pomenuti da je, pored vlade NDH i ustaškoga režima uopšte, i katoli ka crkva bila jedan od objekata koji je Helm preko vrlo dobro ugra ene agenture držao pod stalnom prismotrom, poklonivši tome kompleksu vrlo mnogo pažnje. Zanimljivo je da je Helm uzeo aktivnoga u eš a i u formiranju »hrvatske pravoslavne crkve«, pomažu i ostvarenje ove zamisli, od koje je nema ka politika u NDH o ekivala izvesno »smirivanje situacije«. Isto je tako i jevrejsko pitanje neko vreme u Helm-ovoj aktivnosti pretstavljalo važan problem. Nadležstvo policiskog atašea dobilo je za obradu toga pitanja i posebnog saradnika, SS-poru nika Abromeit-a, koji je imao zadatak da iz NDH sprovede sve Jevreje u logore koje je za njihovu likvidaciju ustrojio Tre i Reich.

Od internih kompleksa NDH, ipak je celokupnom delatnoš u policiskog atašea dominirao problem NOP-a, posmatran sa politi ko-obaveštajnog gledišta. Tako je Helm, izme u ostaloga, uzeo i aktivnoga u eš a u akciji koja je pokušana po etkom 1944 godine s ciljem diskreditovanja Zajma narodnog oslobo enja koji je raspisalo Zemaljsko antifašisti ko vije e narodnog oslobo enja Hrvatske (Zavnoh). Na potsticaj policiskog atašea, a u sporazumu sa propagandnom jedinicom Wehrmacht-a, štampani su u velikim koli inama leci koji su u svemu kopirali obveznice koje je Zavnoh bio izdao, a sa propagandisti kim dodatkom kojim se težilo uticati protiv

upisivanja zajma. Isto se tako Helm ukopao i u razmenu zarobljenika između Wehrmacht-a i NOV, pri čemu je, naprimjer, on naročito intervenisao kod policije NDH da ova omogući razmenu Andrije Hebranga. Mada li no nije učestvovao u sastancima sa parlamentarcima NOV, on je ipak pratio razvoj ovog pitanja, naročito i preko inž. Hans-a Ott-a, glavnog nemačkog agenta angažovanog u razmenama.

Najzad treba pomenuti da se u svome delokrugu policijski ataše osobito interesovao i za suzbijanje protivničke obavешtajne službe, učestvujući sa svojim aparatom u traganju za njenim predratnim i novim kanalima. On je, sem toga, aktivno radio i na posmatranju italijanske i mađarske obavешtajne delatnosti na teritoriji NDH, i to preko agenture koja je bila usmerena specijalno u tome pravcu. Isto se tako bavio i pitanjem jugoslovenske emigracije u Londonu i njenih veza u NDH.

Preuzevši poslove od Beisner-a, Helm je prilikom ustrojavanja svoga nadležstva zadržao samo izvestan deo Beisnerove obavешtajne mreže. Tako je, naprimjer, ubrzo prekinuo vezu sa obavешtajnom grupom Kurt-a Burde-a, na koju se Beisner bio u priložnoj meri oslanjao. Isto tako nije održavao vezu ni sa majorom Pogačarom, dok je agentura iz krugova »Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada« Slavka Govedića otpala već u vezi sa samim događajima koji su bili doveli do Beisnerovog opozivanja. Neki Beisner-ovi agenti, kao Marijan Dolanski i Edgar Petković, bili su na dužnostima u inostranstvu, a drugi su se bili u toku rada za Beisner-a kompromitovali raznim aferama, kao, naprimjer, Alexander Eggersdorfer. Sve je to učinilo da je Helm praktički najviše im delom radio sa novom agenturom koju je stvorio posle svoga dolaska u Zagreb.

Najvažniji Helm-ov agent, koji značajno daleko prevazilazi sve ostale njegove obavешtajne saradnike, bio je Kurt Koppel, inače poznat i u redovima funkcionera RSHA mahom samo pod svojim pseudonimom »Konrad Klaser«. On je nastupao i pod drugim pseudonimima, između ostalog i kao »dr Haluschak«. Dodeljen na rad u Zagreb, po specijalnom traženju šefa ustaške policije Eugena Kvaternika, Koppel je u isto vreme bio od rukovoditelja ustanove Gestapo-a u Beogradu i Beisner-u. Helm ga je preuzeo i Koppel se kao njegov saradnik razvio u centralnu figuru političke obavешtajne službe.

Svojom dvostrukom ulogom — i kao specijalista i stručni savetodavac ustaške policije za pitanja koja se ti u suzbijanja komunizma, i kao agent policiskog atašea — Koppel je dominirao elom Helm-ovom obaveštajnom delatnošću. On je mnogobrojne agente vezao za sebe i bio je, kao znalac i obaveštajni radnik, neuporedivo ja i od samoga Helm-a, što je i u krugovima RSHA bilo poznato. Daju i mahom objektivne izveštaje, Koppel je, me utim, bio naročito vrsto povezan sa »Ustaškom nadzornom službom«, zbog čega je prema radikalnim ustašama bio manje rezervisan nego Helm, pa je često čak i usvajao njihova gledišta. U vezi sa ovakovim Koppel-ovim stavom došlo je 1944 godine do njegovog opozivanja iz Zagreba, pošto je u estvovao u nekoj politici kojoj intrigi protiv Lorkovića, koji se zbog toga žalio Kasche-u. Između Helm-a i Koppel-a, sposobnijeg i jačeg, već duže vremena je vladalo prilično zategnuto raspoloženje, tako da je i Helm u estvovao u zahtevu da se Koppel ukloni iz NDH. Do ovoga je došlo i zbog toga što je Koppel mimo Helm-a izveštavao rukovode u ustanovu Gestapo-a u Beču, sa kojom nije bio prekinuo veze.

Imaju i tačnu sliku o delatnosti ustaške policije, a angažuju i kao agente razne njene istaknute funkcionere, Koppel je predstavljao neiscrpno vrelo za informacije svih vrsta o licima i događajima, o svemu i svakome, od neznatnih do najviših funkcionera NDH. Vrlo često su informacije koje je policiski ataše dobijao drugim putem davane Koppel-u na proveru, a vrlo velik broj Helm-ovih izveštaja RSHA-u nisu bili do prepisi opširnih i preciznih obaveštenja koja mu je Koppel donosio. Dok je Eugen Kvaternik, kao šef ustaške policije, sa Koppel-om sarađivao najprisnije i bez ograda, dotle su njegovi naslednici na čelu »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost« u tome pogledu bili uzdržljiviji. Izgleda da je postojao čak i plan da se Koppel likvidira fingiranim »komunističkim atentatom«, koji je spremao rukovodilac ustaške obaveštajne službe Branko Rukavina.

Za Helm-a su obaveštajno radili mnogobrojni nemački državljani koji su u raznim svojstvima živeli u NDH. Već je pomenuta uloga rukovodioca nemačkog naučnog instituta, profesora dr. Walz-a. Ovde treba dodati da je isto tako i docent dr. Max Stadler, pripadnik istoga instituta i rukovodilac zagrebačke filijale »Društva za jugoistočnu Evropu«,

ija je centrala bila u Be u, radio obaveštajno za Helm-a, daju i mu podatke o licima sa kojima je institut dolazio u dodir.

Glavni inženjer firme »Gimpex« u Zagrebu, Nemač Franz Duemke, tako e je bio jedan od Helm-ovih agenata, iako je radio i za druge nemačke obaveštajne ustanove, a možda i za ustašku obaveštajnu službu. Duemke-a je držao na vezi Koppel. Zanimljivo je da je u svoje vreme Beisner bio ocenio ovoga agenta kao brbljivog i razmetljivog, dok ga Helm označava pouzdanim informatorom. RSHA ga, međutim, karakteriše kao nepouzdanog smutljivca. Svakako je Duemke za Helm-a radio sve do 1945 godine, daju i najrazličnije, esto veoma nesolidne informacije.

Za razliku od njega, glavni urednik nedeljnog časopisa »Neue Ordnung« (koji je na nemačkom jeziku izlazio u Zagrebu), dr Hermann Proebst, bio je solidan i pouzdan kao vrelo informacija. Međutim iako je pre rata radio za Abwehr godinama u Zagrebu i Jugoslaviji, Proebst je svoju obaveštajnu delatnost za vreme okupacije ograničio u velikoj meri, pri čemu je, verovatno, radio za izvesne više ustanove Reich-a, kao izraziti politički stručnjak. Helm-u je dao avgusta 1942 godine opširni prikaz o položaju u Maarskoj, sa veoma temeljnom i tačnom analizom političkih ličnosti i snaga. Na osnovu ovog izveštaja Helm je nameravao da ga privuče za intenzivniji rad na obaveštavanju, no izgleda da je Proebst u tome pogledu bio — bar prema sektoru Sipo i SD-a — prilično rezervisan.

Isto je takoi i jedan drugi saradnik nemačke obaveštajne službe, koji je pre rata imao nemačkog špijunaži u inostranstvu velikih usluga, za vreme okupacije u NDH svoju delatnost u tom pogledu ubrzo obustavio, — u ovom slučaju ne po sopstvenoj inicijativi, nego zbog protivljenja nemačke ustanove da sa tim agentom sarađuju. Reč je o Agathi Hausberger, koja je pre rata radila kao novinarka u SAD i u mnogim drugim zemljama, a bila od 1933 do 1938 godine u štabu Hitlerovog zamenika Rudolfa Hess-a, koji je rukovodio partijskim aparatom NSDAP. U prvome periodu okupacije Hausberger-ova je radila za EK Zagreb, ali je kasnije došlo do sumnji da održava obaveštajne veze i prema zapadnim silama, prvenstveno prema SAD. Trebalo je da bude iz NDH opozvana, ali je uspela da se veže lično za Pavelića i njegovu ženu, igrajući i izvesnu političku ulogu. Radila je i na emi-

šijama zagreba kog radija za Ameraku. Najzad je, po etkom 1944 godine, morala da napusti NDH i više nije dobijala dozvolu da se onamo vrati, mada je i dalje ostala u nema koj politici koj i propagandnoj, a verovatno i obaveštajnoj službi u Reich-u.

Me u Volksdeutscher-ima koji su radili za policiskog atašea treba, pored Rudolf-a Treu-a, pomenuti i velikog župana u Vukovaru, d-ra Jakob-a Elicker-a. Sa njim je Helm ostao u vezi preko svoga Haupt-V-Mann-a u Osijeku, Franz-a Schramm-a. Schramm je, posle ukidanja EK Osijek i odlaska Rexeisen-a u Beograd, u sastav BdS-a, produžio da radi za EK Zagreb, a zatim za policiskog atašea sve do maja 1943 godine, kada je u Osijeku ponovo formiran Einsatzkommando, ovoga puta kao ogranak BdS-a za Hrvatsku. Tada je on prešao u službu te komande, postavši i njenim pripadnikom. Ina e je, dok je radio za policiskog atašea, kod ovoga bio poznat kao ovek koji daje ogroman broj informacija, ali iji su izveštaji vrlo sumnjivoga kvaliteta jer je nediskriminantno prenosio sve što god bi uo ili što bi mu njegove mnogobrojne veze doturile, esto i razna ogovaranja i potpuno neosnovane glasine.

Dva Nemca su, tako e, i u Hrvatskom Primorju bila glavno uporište tamošnje obaveštajne službe policiskog atašea. Na Rijeci je to bio Hans Hoedl (šifra »6800-A«), a u Crikvenici Franz Rippl. Obojica su bili izvanredno vredni u prikupljanju informacija, pri emu je, me utim, kvalitet njihovih obaveštenja esto bio dosta manjkav. To važi naro ito za Rippl-a, koji je dospeo u obaveštajnu mrežu policiskog atašea pošto je prethodno radio za druge linije nema ke obaveštajne službe, izme u ostaloga naro ito za grupu Kurt-a Burde-a preko Willy-ja Linninger-a, pripadnika te grupe. I jedan i drugi raspolagali su vrlo velikim brojem informatora i sitnih agenata. Rippl je naro ito upotrebljen za posmatranje poljskih izbeglica, a i Jevreja koji su se sve do italijanske kapitulacije nalazili u Crikvenici, a me u kojima je bilo emigranata iz Nema ke, Austrije i Cehoslova ke.

Od Helm-ovih obaveštajnih veza u krugovima državnih funkcionera NDH i ustaškog režima treba ista i d-ra Simu Cvitanovi a, koji je obaveštajno radio i za razne druge ustanove nema ke obaveštajne službe u NDH. Njega je vodio Helm kao V-Mann-a pod pseudonimima »Dalan«, »Chido« i

»Adam«. Isto su tako sa Helm-om bili povezani Pavao Canki i ustaški rukovodilac Peroš. Jedna od vrlo važnih Helm-ovih veza bio je inž. Vilko Rieger, pre rata centralna ličnost ustaške emigracije u Nemačkoj, koji je kao visoki funkcioner u Ministarstvu inostranih poslova NDH snabdevao Helm-a mnogim značajnim obaveštenjima, a sem toga omogućio i planove za korišćenje veza sa ustaškom prekomorskom emigracijom za ciljeve RSHA.

U grupi vojnih rukovodilaca NDH treba, kao Helm-ovog informatora, pomenuti naročito generala Augusta Mariju, koji je bio poznat kao V-Mann, pod pseudonimom »Jela« . Mada je u prvome redu bio obaveštavao generala Glaisea von Hostenau-a, sa kojim je bio i lično prijateljski povezan, Marija je stajao u obaveštajnim odnosima i sa Helm-om, kome je davao naročito obaveštenja o licima iz redova domobranstva.

Profesor medicinskog fakulteta u Zagrebu, dr Eduard Miloslavio, radio je obaveštajno još za EK Beisner-a, pri čemu je prvenstveno intrigirao protiv svojih raznih konkurenata na fakultetu. Sa Helm-om izgleda da je održavao vezu prvenstveno preko njegovog agenta Winter-a, koji je isto tako Helm-u prenosio i informacije drugih ustaških ličnosti, naročito iz grupe oko Mila Budaka i bivšeg velikog župana u Banjoj Luci, Viktora Gutija. Miloslavio evim informacijama koristio se i profesor dr Walz za svoje izveštaje Helm-u o ličnostima iz univerzitetskih i naučnih krugova.

Između Koppela i mnogih pripadnika ustaške policije stvorene su veze obaveštajne prirode, koje su u punoj mjeri prešle na policijskog atašea. Tako je, naprimjer, šef jednog odeljenja »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost«, Aleksandar Benak mladi, radio za Helm-a kao agent i za njega vršio u krilu ustaške policije razne zadatke. Haupt-V-Mann policijskog atašea bio je Slavko Wolfram (pseudonim: »Ibro«), pripadnik policije NDH, naročito važan zbog svojih veza sa porodicom ministra jugoslovenske emigrantske vlade, dr Jurja Šuteja. Preko njega je Helm namjeravao da dođe u vezu sa jugoslovenskim emigrantima, omogućivši da Šutejev sin dospe u inostranstvo, a poturivši mu Wolfram-a kao pratioca. Wolfram je radio i mnogim drugim pravcima za Helm-a, naročito u političkim krugovima. Obaveštavao i agenata je Helma imao i u redovima upravnih službenika NDH u provinciji. Dobrim delom su ovi bili lokalno vezani za pojedine njegove

AGENTURA POLICISKOG ATAŠEA

Policiski ataše Helm stvorio je veoma razgranatu agenturu, kojom je obavestajno obavljao sve sektore javnog i političkog života u NDH. On je zavrbovao najvažnijeg obavestajnog oficira dr Janosa Martyja (gore levo), koji je donosio obavještenja iz NOP-a i razne političke informacije. Visokom katoličkom crkvenom hijerarhiju obavestajno je obavljao agent Vilko Heger (gore desno). Aleksandar Benak mlađi (dole levo), visoki policiski funkcioner NDH, davao je podatke iz zakulisnih zbivanja u Paveljevoj državi. Bosansko-muslimansku reakciju obavljao je Mustafa Hasanovi (dole desno)

agente, kao, naprimer, sreski na elnik Gjovanovi u Crikvenici. U vezi sa ovim je, naprimer, raspravljeno pitanje eventualnog poturanja jednoga agenta, kao tobožnjeg političkog emigranta iz Poljske, grupe poljskih izbeglica koja se nalazila u Hrvatskom Primorju.

Kao naročito značajnog Helm-ovog agenta za obradu muslimanskoga kompleksa u Bosni treba pomenuti Uzeiragu Hadžiasanovića a i njegovog sina Mustafu, koji su radili i za izvesne druge nemačke obavешtajne ustanove. Kao najugledniji pripadnici bosanske muslimanske buržoazije, Hadžiasanovići su raspolagali mnogim ličnim vezama u tim krugovima, koristeći i se njima za svoje lične informisanje. Odatle je dobijao obavешtenja i policijski ataše preko svoje ispostave u Sarajevu.

Kao izvanredno vešt i specijalizovan agent zasluđuje pažnju Vilko Heger (pseudonimi: »Enko«, »Šuster«, »Schmidt«), Heger je bio glavni obavешtajni eksponent policijskog atašea prema katoličkoj crkvi. Preko Kurt-a Koppel-a i Adalbert-a Kungel-a došao je u obavешtajnu vezu sa Helm-om Savi Markovićem —Štedimlijom, crnogorski autonomista, koji je težio da svojim obavешtajnim vezama sa Helm-om i Upravom VI doprinese prvenstveno ostvarivanju svojih političkih ciljeva, — crnogorske države pod egidom Trećeg Reich-a.

Pored mnogobrojnih drugih agenata, kao- važnog treba ista i naročito Radoslava Spitzer-a, koji je odigrao centralnu ulogu u vezi sa velikom obavешtajnom provalom u organizaciju DM u NDH.

Helm je održavao obavешtajne veze i prema beloemigrantskim krugovima, gde treba pomenuti obavешtajni rad Vladimira Vojtanovskog i Gabrijela Kompaneca.

Specijalnu kategoriju u agenturi, koju je koristio Helm uz bitno učešće Koppel-a, zauzimaju izvesni marksistički obavешtajni organi koji su u svojim vezama sa nemačkim obavешtajnim ustanovama nastojali da ostvaruju i svoje obavешtajne ciljeve. Tu treba pomenuti atašea za štampu pri marksističkom poslanstvu u Zagrebu, Jozsef-a Garzuly-ja, koji je nameravao da stvori tobožnji »marksistički oslobodilački komitet« kao provokacionu bazu koja je imala da kanališe i prihvati težnje marksističkih levih marksističkih krugova da stupe u vezu sa NOP-om.

Koppel, koji je sa Garzuly-jem držao vezu, nameravao je da težnje oko formiranja ovog tobožnjeg ma arskog odbora i njegove eventualane veze sa Vrhovnim štabom NOV i POJ upotrebi u okviru akcije »Theodor«, to jest pothvata koji je pod rukovodstvom SS-kapetana Mandl-a bio uperen protiv života maršala Tita i njegove neposredne okoline. Garzuly je fakti ki bio uspostavio veze prema Vrhovnome štabu i bilo je u projektu da ode li no na sastanak sa vrhovnim rukovodstvom NOV. Me utim njegovo obaveštajno delovanje pratila je ustaška policija. Njoj je palo u ruke pismo kojim jedan od Garzuly-jevih partizanskih veza u Zagrebu izveštava Vrhovni štab o svojim razgovorima sa njim. Nije isklju eno da je tu bila posredi i podmetnuta provokacija, pošto je ustaška policija dugo vreme posmatrala rad kako Garzuly-ja, tako i njegovih saradnika iz ma arske obaveštajne službe u NDH, pa je svakako znala i za veze izme u njega i nema kih obaveštajnih ustanova. Mada su bili u istome taboru, ustaše su vrlo budno i sa mnogo podozrenja pratile rad Ma ara. Uglavnom je nešto kasnije, Garzuly opozvan iz Zagreba, a plan na kome je radio u zajednici sa Koppel-om nije ostvaren. Ina e je Garzuly dugo vreme preko Koppel-a sara ivao sa Helm-om i davao mu razne informicije. Njegov pseudonim bio je »Presser«.

Druga veza Helm-a sa ma arskom obaveštajnom službom uspostavljena je 1943 godine sa ma arskim obaveštajnim oficirrom d-rom Janos-em Marty-jem. Ovaj je bio policijski kapetan u Gyekenyes-u i dolazio je u Zagreb na službene sastanke sa policijom NDH. Ova ma arsko-ustaška veza formirana je s ciljem saradnje protiv partizana, a sem toga je Marty davao ustaškim policijskim funkcionerima i informacije o anglo-ameri koj obaveštajnoj službi u NDH. Policijski ataše je pratio sve ove dodire preko Koppel-a i šefa oteka u Ravsigur-u, Ile-a, koji je pod pseudonimom » uro« bio njegov agent. Preko Koppel-a je stvorena i neposredna veza policijskog atašea sa Marty-jem, koji je, uostalom, održavao i stalni dodir sa Ast-om Zagreb. Helm je Marty-ja registrovao kao svog stalnog V-Mann-a pod pseudonimom »Unger«, a uz mese nu nagradu od 12.000 kuna. Tom prilikom mu je Marty predao niz izveštaja o položaju u NDH, koji su se uglavnom ticali delatnosti partizana.

Glavni cilj koji je policiski ataše hteo da ostvari preko Marty-a, bio je prodiranje u Vrhovni štab NOV i POJ, prema kome je Marty raspolagao izvesnim vezama. Me utim Marty je bio u stalnom dodiru i sa SS-majorom Hoettl-om, i to tako e na liniji obaveštajne službe protiv NOP-a. U zajednici sa ovim izradio je planove za ubacivanje svojih agenata u redove hrvatskih partizana. Izgleda da je dalja veza sa Marty-jem, pogotovu posle promena u Ma arskoj i njenog stavljanja pod vlast Tre eg Reich-a, prešla potpuno u ruke Uprave VI RSHA. Hoettl, koji je s njim radio, upotrebljavao ga je za organizovanje specijalnih obaveštajnih pothvata protiv NOP-a, nad kojima policiski ataše nije više imao pregleda.

Treba dodati da je preko Marty-ja došao Koppel u vezu i sa visokim rukovodiocem ma arske obaveštajne službe, pukovnikom Merkly-jem.

Cela ova veza sa Ma arima, ma koliko bila policiskom atašeu korisna za obaveštajni rad prema NOP-u, ipak je u isto vreme tretirana i sa mnogo podozrenja, pogotovu s obzirom na injenicu da je, naprimer, Marty održavao intimnu vezu sa rukovodiocima policije NDH. Policiski ataše je pretpostavljao da ustaška obaveštajna služba želi preko Marty-ja da prodre u kanale nema ke obaveštajne delatnosti. S druge strane je Helm-u bilo jasno da ma arski organi idu prvenstveno za izvesnim svojim ciljevima koji se nisu uvek poklapali sa ciljevima koje je on zastupao.

U vezi sa obaveštajnim radom policiskog atašea, znaajno je pomenuti da je izme u njega i rukovode e ustanove Gestapo-a u Be u održaivana saradnja i u pogledu agenture. Tako, nije samo Kurt Koppel došao iz Be a u Zagreb na vezu, ve je SS-poru nik Lambert Leutgeb slao Helm-u i druge agente. Izme u ostaloga je tako uputio policiskom atašeu Bosiljku Pavoševi , koju je ovaj, pod pseudonimom »Inge«, upotrebio kao svoga agenta.

Helm je, zatim, u pitanju raznih agenata saraivao i sa Upravom VI. Tako je, naprimer, angažovao preko svoje sarajevske ispostave pripadnika ustaške policije Muhameda Uži anina za rad na posebnim zadacima na Bliskom Istoku, u Italiji i Francuskoj. Uži anin je od 1943 godine obavljao za Upravu VI mnoge zadatke, naro ito prema Turskoj, pri emu je policiski ataše dobio iz Berlina nalog da mu olakša u svojem delokrugu rad nabavljanjem potrebnih isprava i si. Sem

toga je RSHA vodio preko Helm-a ra una i o Uži aninovoj porodici, kojoj je u toku godine dana ispla eno potpore u iznosu od blizu 750.000 kuna i 200 dolara. Sli no je za RSHA ispla ivao Helm i redovnu mese nu potporu od 5.000 kuna ženi agenta Lanjina, koji je još od pre rata radio za nema ku obaveštajnu službu, a u po etku okupacije izvesno vreme za Sipo i SD u Beogradu, dok nije prešao na rad kod Uprave VI RSHA.

Naposletku treba pomenuti i slu aj bivšeg jugoslovenskog diplomate Augusta Mišeti a, koji je do nema koga napada na Jugoslaviju bio generalni konzul u Graz-u. On je juna 1941 godine uhapšen i proveo je skoro godinu dana u istražnom zatvoru u Nema koj, pod sumnjom da je organizovao špijunažu na teritoriji Reich-a. Kada je najzad pušten, Uprava VI RSHA je izvestila policiskog atašea o njegovom povratku u NDH. Pošto se Ministarstvo inostranih poslova NDH interesovalo da Mišeti a primi u svoju službu, obratilo se nema kom poslanstvu sa pitanjem da li ima kakvih rezervi protiv upošljenja Mišeti a u ustaškom diplomatskom aparatu. Ovaj je upit saopšten RSHA-u. Odatle je stigao odgovor da nema, s nema ke strane, nikakvih prepreka reaktiviranju Mišeti a, ali u isto vreme dat je nalog da se pokuša njegovo vrbovanje za obaveštajnu službu Uprave VI.

Helm je, na osnovu ovoga, naložio svome saradniku Huebner-u da prvo saopšti poslanstvu saglasnost RSHA sa Mišeti evim upošljenjem u Ministarstvu inostranih poslova NDH, a nekoliko dana kasnije neka sa njim stupi u vezu i, uz ukazivanje da se s nema ke strane intervenisalo' u njegovu korist, neka pokuša oprezno da ga »upregne za naše svrhe«. Me utim d-r Mišeti je odbio da se uposli u Paveli evoj diplomatiji, ime je cela stvar postala bespredmetnom.

Ovaj je slu aj karakteristi an ne samo za metode Uprave VI ve i za ulogu policiskog atašea. Pada u o i da je ovo vrbovanje povereno njemu, a ne glavnom opunomo eniku Uprave VI RSHA za NDH, Adalbert-u Kungel-u, koji bi trebalo da bude za ovakve stvari nadležan. O igledno se Uprava VI u nekim pitanjima radije oslanjala na policiskog atašea nego na svoga neposrednog pretstavnika, bilo što je verovala u ve u spretnost Helm-a i njegovog aparata, bilo što je iz nekih drugih razloga želela da drži u NDH linije mimo Kungel-a.

b) Ispostava policiskog atašea u Sarajevu

Kada je krajem 1942 godine najzad rasformiran EK Sarajevo, koji je bio podređen BdS-u Beograd, Helm je tamo ustrojio svoje predstavništvo. Pritom je, prema svojim pretpostavljenima, isticao da je stvaranje posebne ekspoziture u Sarajevu neophodno zbog specifičnih problema bosansko-hercegovačke teritorije i, naročito, zbog sve snažnije delatnosti NOP-a baš u toj području. Na čelo ispostave postavljen je SS-kapetan Franz Abromeit, koji je dotle bio u Zagrebu završio svoj zadatak: prikupljanje Jevreja sa teritorije NDH i njihovo otpremanje u logore u Reich-u.

Abromeit je, po Helm-ovom nalogu, priključio svoju ustanovu nemačkom konzulatu u Sarajevu. No ta je veza bila, uglavnom, dosta labava, tako da je služila više kao neka vrsta kamuflaže, nego što bi stvarno odgovarala kakvom konkretnom službenom odnosu. Zadatak ispostave je u prvome redu bio obaveštajni. Trebalo je da se Abromeit, pre svega, lično upozna sa svima važnijim političkim ličnostima i da prodre u sve političke krugove. U tome mu je od velike pomoći bio Rudolf Treu, koji je, ne napuštajući svoju dužnost u Osijeku, proveo dosta vremena i u Sarajevu i sarajevao tamo sa Abromeit-om. Izmeću ostalog je doveo ovoga u vezu ne samo sa merodavnim krugovima muslimanske građanske reakcije već i sa raznim etničkim rukovodiocima, sa kojima je od ranije bio povezan.

U prvoj polovini 1943 godine pojavio se, međutim, u Sarajevu novi Einsatzkommando Sipo i SD-a, kao ogranak BdS-a za Hrvatsku. Kao što je BdS Hermann zajedno sa opunomoćnikom Reichsführera SS, Kammerhofer-om, pokušao da rasformira ustanovu policiskog atašea, tako je i prema ispostavi u Sarajevu učinjen isti pokušaj. BdS je zatražio od Helm-a da svoju sarajevsku ispostavu ukine. Ovaj je, međutim, to odbio i ukazao da Abromeit ima posebne zadatke, koji ne obuhvataju samo Bosnu i Hercegovinu nego i južnu Dalmaciju, pošto obavlja poslove policiskog atašea pri nemačkim konzulatima u Sarajevu i Dubrovniku. I ovaj spor je iznesen RSHA-u, a Kaltenbrunner je odlučio da Abromeit-ova ustanova ostane nedirnuti i produži rad koji je bila započela.

Da bi izbegao eventualne dalje sporove sa BdS-om Hermann-om, Helm je naložio Abromeit-u da sa BdS-ovom Ein-

satzkommandom u Sarajevu stupi u odnose bliže saradnje, a u isto vreme da se i tešnje priključi konzulatu. To je trebalo da manifestuje time što će za prostorije konzulata uzeti još jednu kancelariju, pored one koju je dotle na drugome mestu već bio ustrojio, kako bi se i vidljivo u već ojoj meri dokumentovala povezanost ispostave policiskog atašea sa konzulatom.

Posle toga više nije dolazilo do većih trzavica između u dve grane Sipo i SD-a, pošto je Abromeit uspostavio lični dodir sa rukovodiocem Einsatzkommande, a i sa oblasnim policiskim rukovodiocem koji je bio predstavnik opunomoćenika Reichsfuehrer-a SS, sa nadležnošću u za teritoriju centralne Bosne.

Abromeit je ostao na mestu ispostave sve do aprila 1944 godine, posle čega je premešten u Maribor. Njegove poslove preuzeo je tada u potpunosti Rudolf Treu, koji se radi toga konačno preselio u Bosnu. Mada formalno, izgleda, nije bio postavljen za rukovodioca ispostave policiskog atašea u Sarajevu, Treu je faktički u punom opsegu vršio ne samo sve dužnosti koje je dotle obavljao Abromeit već i mnoštvo drugih koje su proistekle iz razvoja ratne situacije. Prema ostalim nemačkim ustanovama u Sarajevu je istupao kao predstavnik policiskog atašea i one su ga smatrale u punoj meri rukovodiocem ispostave — što je, ustvari, i bio — bez obzira na formalnu stranu toga pitanja.

Obaveštajna delatnost, započeta još pod Abromeit-om, razvila se posle dolaska Treu-a na položaj predstavnika policiskog atašea u najvećoj meri. Poznavajući ljude i prilike, a vrlo sposoban za obaveštajni rad, Treu je bio meštinom u raznim organima nemačke obaveštajne službe u Sarajevu svakako jedan od najznačajnijih. On je produžio održavanje veza koje je bio stvorio od ranije, kada je povremeno dolazio da sarađuje sa Abromeit-om, a isto tako i onih koje je bio stekao sam Abromeit u periodu svoje delatnosti u Bosni. Među ostaloga je za sve vreme postojanja ispostave policiskog atašea u Sarajevu sa njom sarađivao inž. Hans Ott, koji je donosio podatke i obaveštenja o partizanima i NOV. Agentura, koja je obuhvatala lica iz svih društvenih redova, radila je prema svima političkim kompleksima koji su davali lik položaju i zbivanjima u bosanskom prostoru. Pritom su kako Abromeit, tako, kasnije, i Treu raspolagali minimalnim aparatom od svega nekoliko saradnika, a agenti su mahom bili vezani neposredno za njih. Pripadnik ispostave Rudolf Reznicek, koji je radio još pod

Abromeit-om, a zatim pod Treu-om, obavljao je pretežno interne poslove ispostave. Treu je, uostalom, doveo i svoga saradnika Winter-a iz Osijeka na teren u Bosnu.

Po svojoj službenoj ulozi ispostava je održavala veze prema policijskim vlastima NDH u Sarajevu, — sa upravicima policije u Sarajevu, Dragom Jilekom i Gregori em, sa upravnikom policije u Mostaru i drugima. Pored ove službene saradnje, Abromeit je stvorio i u ustaškoj policiji svoju agenciju. Tu treba pomenuti Slavka Wolfram-a, koji je kasnije postao Haupt-V-Mann-om policijskog atašea Helm-a. U krugovima muslimanske reakcije, jedan od najvažnijih Abromeit-ovih agenata bio je Uzeiraga Hadžiasanovi, a kasnije i njegov sin Mustafa.

U vreme dok je Abromeit vodio ispostavu pojavljivao se Treu redovno¹ u Sarajevu kad god bi se tamo zbivali događaji od veće obaveštajne važnosti. Tako je, naprimer, Treu sa svojim saradnikom Franz-om Winter-om došao iz Osijeka u Sarajevo prilikom posete jerusalimskog velikog muftije, aprila 1943 godine, i tada je, preko svojih muslimanskih veza, uspeo i lično s ovim da razgovara. Bez obzira na svoje kretanje izmeću Osijeka i Sarajeva, Treu je radio u isto vreme obaveštajno i u Dalmaciji, što je naročito došlo do izražaja posle italijanske kapitulacije. Tada je u Dubrovnik bio stigao oblasni rukovodilac fašističke stranke sa Rijeke, Gino Galarini. Policijski ataše je dao nalog Abromeit-u da sa njim dođe u vezu. Ovaj se, međutim, oslonio u tome na Treu-a, — dokaz više za Treu-ovu dominantnu ulogu u delatnosti Helm-ove ispostave u Sarajevu, čak i u vreme dok joj on još nije isključivo pripadao.

Treu je, preuzevši ispostavu, svoju delatnost uveliko proširio i na staranje oko izgradnje invazivne mreže i organizovanja diverzantskih grupa. On se, ustvari, tim pitanjem po eo da bavi još u vreme dok je u Sarajevu ispostavu vodio Abromeit. Sa svojim saradnikom Winter-om i nekim agentima koje je bio zavrbovao, a izmeću ostaloga sa Jusufom Meli em iz Prijepolja, Treu je radio na poslovima oko izgradnje invazivne mreže u Dalmaciji, a imao je izvesnih veza i prema Crnoj Gori, Sandžaku, pa čak i Albaniji. O ovom njegovom radu nije sačuvano¹ mnogo podataka, ali po svemu izgleda da se on sve više preorijentisao sa obaveštajnog rada u užem smislu na organizovanje diverzija, i specijalno na prikupljanje lica

pogodnih za ove zadatke, kao i na formiranje diverzantskih grupa i uporišta.

Ipak je i dalje produžio obavještajni rad, to jest prikupljanje obavještenja sa svih strana koje su mu bile dostupne. Tako je, naprimjer, septembra 1944 godine skrenuo pažnju na rad ustaškoga ministra Vokića, koji je, u vezi sa pripremanjem poznate akcije, održao neke sastanke u Bosni. Postoji pretpostavka da je nemački obavještajnoj službi Treu jedan od prvih skrenuo pažnju na pripreme koje su vršene u vezi sa tzv. »pučom Vokić-Lorković«.

U obavještajnom radu Treu-a u Sarajevu pojavljuje se kao agent i Zvonimir Dulčić, poznat sa svoje obavještajne saradnje sa Abwehr-om. Dulčić je radio još za Abromeit-a i produžio je svoju delatnost za ispostavu policiskog atašea i kada je njene poslove preuzeo Treu. Dalje je značajna veza koja je postojala između Abromeit-a i, kasnije, Treu-a sa mrežom Zitzelsberger-a u Bosni i Hercegovini. Tako je još Abromeit održavao veze sa Harazim-om, u vreme dok je ovaj boravio na tome području kao organ Organizacije Todt. Ima indikacija da se taj kontakt prostirao i na druge pripadnike Zitzelsberger-ove agenture. Isto tako nije bio Harazim jedini pripadnik Organizacije Todt koji je stajao u vezi sa ispostavom policiskog atašea, već je uopšte između ispostave i organa te organizacije u Bosni postojala u mnogim pravcima saradnja. Tako je, naprimjer, za brzu vezu između policiskog atašea i njegovog sarajevskog ogranka upotrebljavana Organizacija Todt, koja je za tu svrhu stavila na raspolaganje svoja tehnička sredstva.

Od naročito značajne su za Treu-ov obavještajni rad bile i njegove veze sa raznim etničkim komandantima u Bosni. Još iz vremena kada je boravio u Osijeku, Treu je održavao veze sa etnicima u kraju oko Bijeljine i Tuzle, a kasnije i Sarajeva. Te su se veze prostirale i na neposredne saradnike Draže Mihailovića, kao na potpukovnika Bačevića i pukovnika Borotu. Treu je odlazio u štabove na teren, pa je preko njega išla i linija Uprave VI RSHA prema Draži Mihailoviću. Diverzanti koji su upućivani Mihailoviću iz Reich-a, kao, naprimjer, Branko Gašparević i pripadnici njegove »Jagdkommande«, javljali su se u Sarajevu Treu-u, koji ih je dovodio u vezu sa štabovima DM.

Treu je održavao blisku saradnju sa Ic-oficirom V SS-planinskog armiskog korpusa, SS-majorom Keller-om, poznatim sa svoje razgranate obaveštajne delatnosti. U organizovanju diverzantskih kurseva u Kasindolu kod Sarajeva u estvo-
vao je i Treu, koji je delom vrbovao ljudstvo preko svojih veza, a delom i upravljao nekim od kurseva. U tu svrhu su mu dodeljena dva podoficira iz SS-divizije »Prinz Eugen«, Simon Fuerstner i Retz. Prvi od njih je na kursu predavao sabotažu i rad sa eksplozivima, a drugi radiotelegrafiju. U vrbovanju ljudi za kurs istakao se agent Jusuf Meli , koji je dovedio u Kasindol lica iz Hercegovine.

U vezi sa kursevima u Kasindolu, valja ista i da je u završnom periodu rata, od polovine 1944 godine, delatnost ustanova nema ke obaveštajne službe bila usredsre ena na stvaranje diverzantskih grupa i na obuku agenata u pozadinskim zadacima. Obaveštajna služba u stilu kakvim je vo ena ranije sve više je ustupala mesto ovoj drugoj vrsti rada, u kojoj su se sretali Abwehr, operativne jedinice, specijalne trupe kao divizija »Brandenburg«, pretstavnici Sipo i SD-a, a isto tako i sve vrste kolaboratera, i ustaše i etnici. Na terenu se sve više polagala važnost grupama kao što je bila Gašparevi eva, »Jagdkommandama«, a Uprava VI se na teritoriji Bosne i Hercegovine pojavljivala preko ogranaka i delatnosti svoje grupe VI/S, dakle, sa svojim diverzantskim aparatom.

Prema svim podacima izgleda da je i Treu sve više prešao na rad koji je neposredno bio povezan sa tom granom RSHA, izvršavaju i njene zadatke. Ostaje otvoreno pitanje u kolikoj je meri i Helm bio angažovan u toj vrsti rada, a koliko se u ovom pravcu svoga rada Treu bio emancipovao od svog odnosa prema policiskom atašeu. Uostalom i sam Helm je izjavio da je Treu-a prepustio Upravi VI. Svakako je formalno svojstvo atašeovog pretstavnika u Sarajevu upotrebljavao više kao spoljnu formu, kao zvanje koje mu je davalo izvesne službene funkcije potrebne za saobra aj sa drugim nema kim ustanovama, nego što je zaista vršio ono što su te funkcije imale da sadržavaju.

Kao što se druga invaziona mreža, koju je RSHA hteo na teritoriji NDH da formira pod rukovodstvom SS-kapetana Heinrich-a Reinela, ustvari utopila u opštu delatnost na formiranju obaveštajno-diverzantskih grupa u vezi i sa akcijom »Theodor«, tako je isto i rad na obuci diverzanata u

Kasindolu, u kome je u estvovao Treu, predstavljao deo ovog opšteg o ajni kog završnog napora obaveštajne službe Tre eg Reich-a na teritoriji NDH.

Mreža obaveštajno-diverzantskih grupa koje je Treu spremao bila je smeštena i u Hercegovini. Tako se i tu pojavljuje Ahmed Kapetanovi , ina e poznat kao saradnik Abwehr-a. Poznato je da su male grupe, obu ene u Kasindolu, bile smeštene u Metkovi u, apljini, na Domanovi ima, u Nevesinju i Mostaru. Grupe su obuhvatale oko etiri do pet lica svaka, a u radu sa njima ispoljava se saradnja raznih grana nema ke obaveštajne službe.

Kao što se posao oko stvaranja pozadinske mreže pokazao jalovim u sektoru koji je obra ivao Abwehr, tako isto je i mreža na kojoj je radio Treu prakti ki ostala bez ikakvih rezultata. I njeni su pripadnici, u vezi sa opštim slomom i povla enjem Wehrmacht-a, pokazali vrlo malo sklonosti da produže rad kada je teritorija na kojoj su bili smešteni oslobo ena. Gledali su da unište tragove svojih veza sa nema kom obaveštajnom službom, a nisu mahom ni pomišljali ma na kakav rad, obaveštajni ili diverzantski. Sam Treu se povukao sa Wehrmacht-om, najpre u Austriju, a odatle je, izgleda, prešao u Italiju.

4. Opunomo enik RFSS i BdS za Hrvatsku

a) Opšti pregled

Akcija generala Bader-a u Bosni, u prvoj polovini 1942 godine, nije dala one rezultate koje je o ekivalo nema ko vojno rukovodstvo. NOP nije bio poražen. Partizanski odredi su ja ali iz dana u dan. Formirane su regularne jedinice NOV. Krajevi kroz koje je Bader bio prošao ubrzo su opet za okupatora postali isto tako nesigurnim kao što su to bili pre pojave njegove borbene grupe u Bosni.

Ugroženje koje je s te strane pretilo interesima Tre eg Reich-a imalo je dva vida: vojni i privredni. Uz to je za sobom povlailo i razne politike implikacije. U vojnome pogledu, akcije NOV i POJ ozbiljno su narušavale komunikacije koje su Wehrmacht-u bile potrebne ne samo na teritoriji NDH nego i kao prelazne veze izme u Reich-a i okupiranog Jugo-

istoka. U privrednom pogledu vrlo su ozbiljno ugroženi nemački interesi presecanjem dovoza boksita, potrebnog za ratnu industriju Trećeg Reich-a. Politički, najzad, ova dva elementa povlačenja su kompromitovanje opšteg položaja Trećeg Reich-a u jugoistočnoj Evropi, uzdrnavši njegov autoritet i ugroživši satelitsku NDH, a time i političku strukturu koju je Berlin nametnuo jugoslovenskom prostoru.

Sa svih tih razloga došlo je krajem 1942 godine do formiranja »Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj«, do pojačavanja Wehrmacht-ovih efektivna u NDH i do vojnih akcija, koje su označavane u Wehrmacht-ovim štabovima kao »Weiss I«, »Weiss II« i »Schwarz«, a koje su ušle u istoriju NOB pod nazivom četvrta i peta ofanziva. Pokazalo se, međutim, da je akcija kakvu je u Srbiji 1941 godine sproveo general Boehme — a kakva je donekle lebdela pred očima Wehrmacht-ovim rukovodiocima prilikom planiranja ovih njihovih operacija — bila u uslovima koji su vladali u prvoj polovini 1943 godine potpuno nemoguća i nesprovodljiva. Wehrmacht nije više imao prema sebi partizanske formacije koje su se tek bile poele da formiraju. Njegov protivnik je bio narod koji je raspolagao pokretnom i disciplinovanom, brojno jakom oružanom snagom. A znatno su se bile izmenile i političke prilike prema situaciji iz 1941 godine. Mase koje su ustale bile su svesne svojih ciljeva, vođene su smišljeno i sigurnom rukom, a njihova vojna organizacija osnivala se na prekaljenosti ljudstva i njegovom visokom moralu.

Tako je Hitler doneo odluku o opštoj reorganizaciji Wehrmacht-ovih štabova na teritoriji Jugoslavije. Ovo pogotovu što je pretila i kapitulacija »osovinskog« partnera, koji je dotle držao pod svojom okupacijom veliki deo NDH, a naročito strategijski osetljivi obalski pojas. Formirana je vrhovna komanda za Jugoistok, a područje NDH postalo je najvećim delom operativnom zonom Rendulic-eve 2 tenkofske armije.

Razvoj situacije, započeo stvaranjem Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj i produžen malo kas pomenutim Wehrmacht-ovim operacijama, pokrenuo je i Himmler-a na reorganizaciju ustanova Sipo i SD-a na teritoriji Pavelićeve države.

Na tome tlu je, posle rasformiranja Beisner-ovog EK Zagreb, povučena jedna EK Osijek u Beograd i ukidanja EK Sarajevo, Sipo i SD bio predstavljen jedino policiskim atašekom

u Zagrebu i njegovom ispostavom u Sarajevu. Sem toga je bila pridana mala pokretna komanda štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj, kao organ za vezu izme u njega i BdS-a Beograd, a i za obavljanje najpre ih bezbednosno-policiskih zadataka u vezi sa Wehrmacht-ovim operacijama.

Ove ustanove niukoliko nisu bile dovoljne da odgovore potrebama Sipo i SD-a u novoj fazi razvoja vojno-politi kog položaja. Policiski ataše, kao ustanova vezana za nema ko poslanstvo u Zagrebu, po svome delokrugu i svojoj službenoj prirodi nije mogao obavljati one bezbednosno-policiske zadatke koje je sve ve e angažovanje Wehrmacht-a u operacijama stavljal pred nema ke bezbednosno-policiske vlasti. Mala pokretna komanda pri štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj mogla je biti samo palijativ. Takvo rešenje nije više odgovaralo pravom položaju, u trenutku kada se uvidelo da ovaj zahteva trajnije angažovanje ve ih Wehrmacht-ovih snaga i pretvara velike delove teritorije NDH u operativno podru je, u pravi front. Kao što je svugde u operativnim podru jima i okupiranim oblastima Sipo i SD pridruživao svoje organe operativnoj trupci, a Himmler uspostavljao i svoju organizaciju SS i policije, tako je to u prvoj polovini 1943 godine u injeno i na podru ju NDH.

Uz ovaj razlog, po sebi dovoljan da izazove upu ivanje SS-ovsko-policiskih i bezbednosnih organa u NDH, pridolazi još i sve ve e interesovanje SS-a za Paveli evu državu kao ljudski rezervoar, odakle se mogu crpsti regruti za divizije oružanog SS-a. U tome pogledu su naro ito bili zanimljivi, s jedne strane, Volksdeutscher-i, koji su bili naseljeni prvenstveno u Slavoniji i Sremu, a, s druge, muslimani Bosne i Hercegovine. Dok je regrutovanje volksdeutseher-skog elementa u SS pretstavljalo u Drugom svetskom ratu opštu pojavu u svima zemljama pod nema kom okupacijom, dotle je formiranje SS-divizija od bosanskih muslimana bila posebna akcija SS-a, za koju je bilo vezano mnoštvo komponenata politike prirode. Deo NDH naseljen muslimanima koji je došao u Himmler-ov vidokrug u vezi sa planovima oko regrutovanja toga elementa u SS bio je tako e jedan od inilaca koji su doveli do snažnijeg angažovanja aparata SS-a u Paveli evoj državi.

Tako je, u prole e 1943 godine, bez obzira na to što je NDH formalno- priznata kao nezavisna država, Himmler odre-

dio da se u njoj stvori aparat SS-a i policije nalik na onaj u zemljama koje su bile pod punom i neposrednom nemačkom okupacijom. Ipak je uticaj poslanika Kasche-a, skopčanin, na političkim obzirima rukovodstva Trećeg Reich-a, bio toliko jak da ovaj aparat nije i zvanično dobio one nazive koji su bili uobičajeni u okupiranim zemljama. Umesto višegove SS i policije sa odgovarajućim podređenim aparatom, Himmler je u NDH uputio funkcionera SS-a toga ranga, ali sa titulom »Opunomoćenik Reichsfuehrer-a SS u Hrvatskoj«. Na taj položaj postavljen je SS-general Kammerhofer.

Kada se govori o ovim obzirima Trećeg Reich-a prema NDH i njenom »suverenitetu« treba uvek imati u vidu da im nije bio razlog u nekom poštovanju ustaškog režima i uvažavanju Pavelićeve želje za samostalnošću. Ovde se, ustvari, u prvom redu ispoljava želja Trećeg Reich-a — konkretno Hitler-a — da prikaže svojim satelitima u Evropi kako u neku ruku ipak priznaje postojanje samostalnih država u svome taboru i vodi računa o njihovoj samosvojnosti. To je politika slična onoj koja je vladala u Slovačkoj. Ona je više bila namenjena javnosti »osovinskog« tabora i više je predstavljala propagandni potez prema svetu nego što je bila prozurokovana kakvim obzirima prema samome režimu NDH. Takvom ju je smatrao, verovatno, samo Kasche, ali svakako ne i Hitler, koji je Kasche-ovim intervencijama u korist vođenja računa o »nezavisnosti« NDH poklanjao pažnje jedino utoliko ukoliko su se nastajanja i traženja njegovog poslanika u Zagrebu poklapala sa opštom političko-propagandnom linijom koju je on bio usvojio iz ovih razloga.

O nepoštovanju suvereniteta Pavelićeve države — baš u vezi sa SS-ovskim kompleksom — govori i činjenica da su državljani NDH bez ikakvih obzira na nelagodnost i bojažljivo protivljenje Pavelićevog režima regrutovani u divizije SS-a, iako je postojalo domobranstvo NDH. Zatim, sve oružane snage NDH praktički su stavljene pod nemačku komandu i najvećim delom pretvorene u neku vojsku tipa kolonijalnih askara, sa nemačkim komandnim kadrom a hrvatskim ljudstvom. Na teritoriji te državne tvorevine vršili su upravnu vlast komandanti Wehrmacht-a. Sve to zna i da se Treći Reich u svojoj politici starao jedino donekle za očuvanje forme u međusobnom službenom opštenju, ali da su sadržina i stvarni karakter tobožnjeg »savezništva« obezbeđivali pot-

punu kontrolu nad satelitskim aparatom i njegovo totalno podređivanje nema kim interesima i potrebama.

U vreme dok je Kammerhofer otpočeo formiranje svoje ustanove pojavio se u Zagrebu i sam Himmler, 5 maja 1943 godine. Poseta je trajala svega nekoliko dana i oni su gotovo u potpunosti bili posvećeni konferisanju i razgovorima sa nema kim predstavnicima — sa Kasche-om, Glaise-om i organima Sipo i SD-a. Paveli u je Himmler u inio samo vrlo kratku kurtoaznu posetu, tako da je, uopšte, celi program kratkoga boravka u Zagrebu izgledao skrojen tako da se naglasi nipodaštavanje prema NDH kao državi i Paveli u kao njenom šefu. Pritom je tema Himmler-ovog konferisanja u Zagrebu sa nema kim funkcionerima bila isključivo u vezi sa teritorijom države u kojoj je Paveli, tobože, vršio suverenu vlast.

Himmler je uopšte bio poznat po svojim rezervama prema ustaškom režimu i Kasche-ovoj politici. On je, nesumnjivo, svoja shvatanja preneo i Kammerhofer-u, kada ga je bio postavio. Ovaj je još u Beču, pre nego što je stigao u NDH, dao izjavu da će najpre ukloniti Kasche-a, a zatim i Paveli-a. Ipak je, međutim, aparat SS-a i policije morao da vodi računa o očrtoj politici kojim rukovodstva Trećeg Reich-a prema NDH. To je on inio tako što je u NDH postupao sa izvesnim ograničenjem svojih normalnih funkcija, ali je pritom ta ograničenja kršio kad god mu je to bilo potrebno. Lokalno je bilo i saradnje sa aparatom Paveli-eve države, ali u vrhu su bile veze svedene na meru neophodno potrebnih službenih dodira.

Kammerhofer, podređen neposredno Himmler-u kao Reichsfuehrer-u SS (RFSS), imao je pod sobom u NDH kompletan aparat kao svaki Višnji vođa SS i policije. Za delokrug RSHA postavljen je u Zagrebu Zapovednik Sipo i SD-a (BdS), ali je i ta funkcija, iz raznih razloga prema NDH, prikrivena nazivom »Einsatzgruppe« za njegovo nadležstvo. Inače je obrazovanje Einsatzgruppe bilo sa formalne strane objašnjavano kao uobičajeni postupak koji je usledio posle postavljenja »Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj«, jer su Einsatzgruppe formirane tamo gde je uz velike operacije nemačkih trupa trebalo organizovati obaveštajni i izvršni rad.

BdS je bio SS-potpukovnik Hermann. Isto je tako postavljen i Zapovednik policije poretka (BdO) pod Kammerho-

fer-om, no s tim da ta ustanova zaista ponese i svoj pravi naziv. BdO je najpre bio pukovnik Handl, a od oktobra 1943 godine do kraja rata general Jilski. Sem toga je kod Kammerhofer-a formiran i rukovodni štab za suzbijanje bandi (Fuehrungsstab fuer Bandanbekaempfung), a podre en mu je otek za vrbovanje i staranje i SS-policiski sud.

Sa funkcijama i rangom vo a SS i policije stajali su pod Kammerhofer-om tzv. oblasni policiski rukovodioci u Zagrebu, Osijeku, Banjoj Luci i Sarajevu. Ni oni nisu nosili pravi naziv koji su funkcioneri te vrste, kategorije i nadležnosti nosili ina e u okupiranim zemljama, iz istih razloga zbog kojih Kammerhofer nije službeno imao titulu koja bi odgovarala njegovom zvanju. Einsatzgruppe, koja je, ustvari, bila nadleštvo BdS-a, imala je svoje teritorijalne ogranke u sedištima oblasnih policiskih rukovodilaca. Ti su ogranci nosili naziv Einsatzkommando, mada su po strukturi, funkcijama i nadležnosti predstavljali ustanove ina e u aparatu Sipo i SD-a u okupiranim zemljama nazivane komandantima Sipo i SD-a (KdS), kao, naprimer, u Sloveniji. S druge strane je oblasnom policiskom rukovodiocu bio podre en i Komandant policije poretka (skra eno: KdO) kao ogranak BdO-a.

Tako je, dakle, centralnoj ustanovi za NDH, to jest Višem vo i SS i policije sa podre enim BdS-om i BdO-om (bez obzira na terminološka odstupanja koja su plod lokalnih prilika), odgovarao u pojedinim podru jima na koja je NDH bila izdeljena oblasni policiski rukovodilac (ustvari: Vo a SS i policije), pod kojim su se nalazili po jedan šef Einsatzkommande Sipo i SD-a (ustvari: KdS) i Komandant policije poretka (KdO). U Zagrebu je vo a SS i policije, to jest oblasni policiski rukovodilac, bio SS-brigadni general Brandner, u Osijeku SS-brigadni general von Samers-Frankenegg, u Banjoj Luci SS-pukovnik Egersdorff, a zatim SS-pukovnik Paul Dahm, a u Sarajevu SS-pukovnik Werner Fromm. Svakom od ovih funkcionera bili su neposredno dodati još i otseci za vrbovanje i staranje.

U isto vreme sa donošenjem odluke o postavljenju Opu-nomo enika RFSS upu en je Kasche-u nalog da sa vladom NDH utvrdi potrebne formalnosti za formiranje nema ke žandarmerije sa hrvatskim ljudstvom, koja bi bila podre ena Kammerhofer-u. Kasche se bezuspešno opirao ovom nalogu. Morao je da ga izvrši. Sporazum je postignut 24 aprila 1943

godine, a po njemu je određeno da se formira posebna policijska organizacija sa zadatkom da djeluje na suzbijanju NOP-a. Njome nije ukinuta posebna žandarmerija i policija NDH, već je nova formacija postojala napredno pored njih. Ustanove žandarmerije NDH bile su, međutim, u pogledu borbe protiv NOP-a tako i podređene Kommerhofer-ovoj komandi. Svi ostali organi vlasti NDH dobili su uputstvo da Kammerhofer-ovoj policijskoj organizaciji daju sva obavještenja i pružaju svu pomoć.

Pripadnici nove policije nosili su nemačke uniforme sa grbom NDH na rukavu i bili su potpuno podređeni aparatu SS i policije, odnosno sačinjavali su sastavni dio nemačkog policijskog aparata. U tu je policiju bilo regrutovano oko 20.000 lica. Kao izvesna ograda unesena je u sporazum odredba da će ova posebna policija djelovati na određenim operativnim područjima, pri čemu je upotrebom bilo utvrđeno kao operativno područje sva teritorija NDH južno od Save. Za sprovođenje ovoga sporazuma u delo i za održavanje veze između nemačkih vojno-policijskih ustanova i vlade NDH određen je ministar NDH Mladen Lorković.

Lorkovićeva nadležnost pokazuje u kolikoj se meri 1943. godine stvarna situacija u NDH bila udaljila od formalno priznate suverenosti. Lorković je imao da izdaje uputstva državnim ustanovama NDH za saradnju sa Wehrmachtom i Kammerhofer-ovim aparatom. Njegov je zadatak bio da ispunjava sve sporazume i dovodi u sklad rad civilne vlasti NDH sa namerama nemačkih oružanih snaga, kao i policijskih snaga. Ovamo je potpadalo i koordiniranje delatnosti poverenika za civilnu upravu itd.

Maja 1943. godine otpočelo je vrbovanje za Kammerhoferove policijske formacije i njihovo ustrojavanje. Kao prvo, u sastav nove policije privedena je »Einsatzstaffel« nemačke narodnosne grupe, ukoliko je ova još postojala. Nemačka narodnosna grupa je, zatim, iz svoje sredine odredila posebna lica za vrbovanje u svima mestima u kojima su se nalazile njene organizacije. Vrbovanja nisu vršena samo među Volksdeutscherima — koji su, uostalom, bili obuhvaćeni mahom regrutacijom u oružani SS —, već su proširena i na hrvatsko, srpsko i, naročito, muslimansko stanovništvo NDH.

U policiju su primani državljani NDH godišta 1908. do 1926, a oficiri, podoficiri, bivši žandarmi i lica strana za ovu

službu mogla su biti i starija. Za pripadnike ove policije postojale su razne pogodnosti, a tako e i posebno staranje za njihove porodice. Ina e je nova policiska formacija uklju ena u nema ku Policiju poretka pod Kammerhofer-ovom nadležnoš u, i bila je u lanjena u sistem kojim je neposredno komandovao Zapovednik policije poretka (BdO) sa svojim pot injenim teritorijalnim komandantima.

Krajem septembra ili po etkom oktobra 1943 godine ustrojen je kod Kammerhofer-a posebni »rukovodni štab za suzbijanje bandi«, kao što je to u injeno' kod svih viših vo a SS i policije na podru jima partizanskih borbi. Kao na elnik štaba pod Kammerhofer-om rukovodio je delatnoš u toga organizma potpukovnik Korn, dok je kao Ic-oficir prekomandovan štabu SS-major Friedrich Herbst, koji je dotle rukovodio odeljenjem IV BdS-a za Hrvatsku.

Policija poretka, koja je bila neposredno pod komandom BdO-a — najpre pukovnika Handl-a, a zatim generala Jilskog — i podre ena Kammerhofer-u, imala je, prema tome, na teritoriji NDH formacije koje su bile pod komandom nema kih policiskih oficira i, delom, podoficira, a ije je ljudstvo bilo sastavljeno od državljana NDH, i to kako od Volksdeutscher-a, tako i od pripadnika hrvatske i srpske narodnosti. To je policiski aparat koji je, uglavnom, sa injavao ve i deo snaga kojima je raspolagao BdO.

Štab BdO-a, formiran u Osijeku maja 1943 godine, obuhvata© je uobi ajene prištabne oficire, po uzoru na šemu koja je važila za diviziske štabove u Wehrmacht-u. U sedištima oblasnih policiskih rukovodilaca formirane su komande Policije poretka (Kommandeur der Ordnungspolizei, skra eno; KdO), po župama prema teritorijalnoj podeli NDH ustrojene su žandarmeriske kapetanije (Hauptmannschaften), a po srezovima sreske žandarmeriske komande koje su na terenu obrazovale svoje žandarmeriske stanice. KdO-i su bili na elu aparata policije poretka i žandarmerije u svojim podru jima. Pored jedinica koje su im bile podre ene, postojalo je i nekoliko formacija koje su ostale pod neposrednom komandom BdO-a, a koje bi on stavljao KdO-ima na raspoloženje prema potrebi za odre ene akcije. U poslednjoj fazi rata komandanti Policije poretka bili su sa svima svojim jedinicama podre eni u takti kom pogledu Wehrmacht-u, ušavši u sastav

Wehrmacht-ovih divizija. Samo su personalno- i stručno ostali i dalje pod BdO-om.

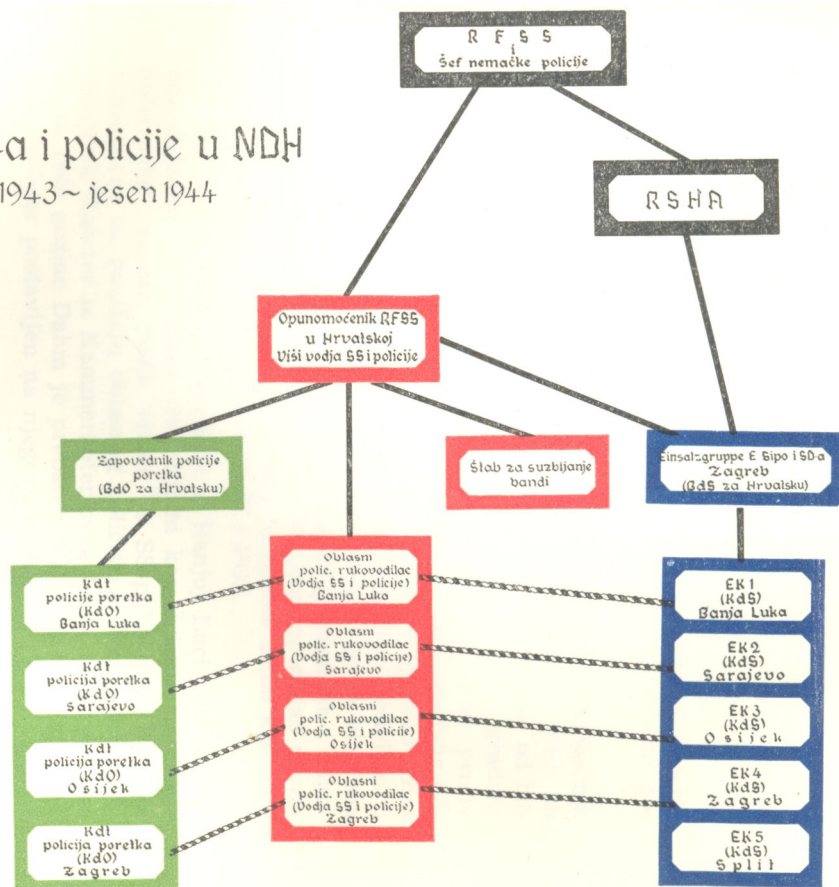
Teritorijalni aparat SS-general-a Kammerhofer-a, kao višeg vođe SS i policije, sastojao se iz pomenuta četiri oblasna policijska rukovodioca. U programu je bilo i formiranje petog (Knin—Split), ali to nije sprovedeno. Zadatak ovih oblasnih rukovodilaca bio je da kao Kammerhofer-ovi predstavnici nadziru delatnost Einsatzkommandi Sipo i SD-a i Komandanata policije poretka na svome području. Ovo je bila više kontrolna nego rukovodna delatnost, pošto su šefovi Einsatzkommandi odnosno Komandanti policije poretka bili stručno neposredno podređeni BdS-u odnosno BdO-u za Hrvatsku. Zato su i štabovi oblasnih policijskih rukovodilaca bili personalno ograničeni na manji broj saradnika. Od jeseni 1944 godine oblasni policijski rukovodioci bili su u taktičkom pogledu podređeni štabu onog armiskog korpusa koji se nalazio na njihovom području. Dok je njihov kontrolni uticaj na šefove Einsatzkommandi, kao ogranaka Sipo i SD-a, bio relativno manji, dotle je aparat Policije poretka bio u mnogo većoj meri podvrgnut njihovom nadzoru, koji je povremeno mogao preći i u davanje operativnih uputstava.

Zagrebački oblasni policijski rukovodilac, SS-brigadni general Brandner, održavao je bliske odnose sa policijskim atašekom. Ovome je, štaviše, rukovodilac referata za NDH Uprave VI RSHA, S-S-major Hoettl, bio izdao specijalni nalog da sa Brandner-om sarađuje, pošto je ovaj bio blizak aparatu Uprave VI i sa njim stajao u vezi još pre svoga dolaska u NDH. Ovo predstavlja izuzetak, pošto ostali oblasni policijski rukovodioci nisu imali praktički nikakvog dodira sa policijskim atašekom i njegovim aparatom.

Brandner je bio aktivan i u organizovanju akcija policije na terenu, u estvuju i u njima. Kod Oroslavlja je, decembra 1944 godine, prilikom obilaska terena likvidiran od strane partizana zajedno sa svojim I-a-oficirom. Posle njegove smrti nije postavljan novi oblasni policijski rukovodilac u Zagrebu, a policijskim akcijama je otada komandovao jedino zagrebački komandant Policije poretka.

U Osijeku je tamošnji oblasni policijski rukovodilac, vrše i iste zadatke kao i onaj u Zagrebu, održavao neposrednu vezu i sa rukovodstvom nemačke narodnosne grupe, kao i sa formacijama SS-a koje su operisale na njegovoj teritoriji,

Aparat SS-a i policije u NDH proleće 1943 ~ jesen 1944

izme u ostalih sa 8 SS-konji kom divizijom «Florian Geyer»,
iji mu je Ic-oficir redovno dostavljao svoje izveštaje. Sem
toga je bio u stalnom dodiru sa vlastima NDH na teritoriji
svoga podru ja, a specijalno u Osijeku. Oblasni policiski ru-
kovodilac, SS-brigadni general Samers, poginuo je u akciji
protiv NOV, krajem jula ili po etkom avgusta 1944 godine,
rukovode i jedinicama koje su bile upu ene u pomo ne-
ma kom garnizonu u Banjoj Luci. Tada je na njegovo mesto
postavljen SS-pukovnik Dahm, koji je dotle bio oblasni po-
liciski rukovodilac banjalu ke oblasti.

U Sarajevu je oblasni policiski rukovodilac, SS-pukovnik
Werner Fromm, izme u ostaloga dobio i zadatak da radi na
organizovanju SS-divizije ije je ljudstvo regrutovano od bo-
sanskih muslimana. Bavio se i organizovanjem tzv. gra an-
skih i seoskih milicija, lokalnih formacija za borbu protiv
NOP-a. Njegovom štabu je bio dodat kao ordonans-oficir do-
mobranski poru nik Zvonko Kezi , koji je održavao vezu
izme u Fromm-a i ustanova NDH, a sem toga obavljao u
štabu i druge dužnosti. Fromm je održavao veze sa vlastima
NDH u Bosni, naro ito sa domobranskim generalima i ruko-
vodiocima ustaških upravnih vlasti. Isto tako- je stajao u vezi
i sa etni kim štabovima, a etnike je uopšte cenio kao naj-
bolje saradnike u borbi protiv NOV i POJ.

Oblasni policiski rukovodilac u Banjoj Luci obavljao je
iste dužnosti kao i ostali teritorijalni komandanti Kammer-
hofer-ovog aparata. Neko vreme je SS-pukovnika Dahm-a
zamenjivao na položaju oblasnog policiskog rukovodioca SS-
pukovnik Kaserer iz Kammerhofer-ovog štaba. U drugoj po-
lovinu 1944 godine Dahm je preba en u Osijek. Izgleda da je
tada Kaserer postavljen na njegovo mesto.

Kao što je poznato, višim vo ama SS i policije bile su
podre ene sve ustanove SS-a na njihovoj teritoriji. To je va-
žilo i za NDH, sa izuzetkom operativnih SS-ovskih divizija,
koje su, istina, sa Kammerhofer-ovim aparatom sara ivale,
ali mu nisu bile podre ene. Specijalni položaj ovde zauzimaju
radovi oko organizovanja onih SS-divizija ije je ljudstvo sa-
stavljeno od državljana NDH, bilo Volksdeutscher-a (u Slavo-
niji i Sremu), bilo muslimana (u Bosni i Hercegovini). Opera-
tivno sa tim SS-ovskim formacijama oblasni policiski ruko-
vodioci i uopšte Kammerhofer-ov aparat nisu imali posla. Ali

je zato taj celi aparat bio aktivno upokopan u poslove oko regrutovanja i organizovanja tih divizija.

Regrutovanje Volksdeutscher-a u SS izazvalo je prilično teško, pošto su se mnogi od njih vrlo nerado odazivali pozivima za stupanje u SS-formacije, pa čak i naredbama o regrutovanju. Protiv njih su upotrebljavane energije ne mere, u kojima su u estvovali viši organi »narodnosne grupe«, ali i pretstavnici SS-ovskih ustanova. Oružani SS je imao u Osijeku posebnu komandu za regrutovanje, sa kojom je stajao u vezi oblasni policiski rukovodilac, u svome svojstvu lokalnoga pretstavnika SS-generala Kammerhofer-a.

U pogledu SS-divizije »Handžar«, formirane u Bosni, treba primetiti da je Kammerhofer-ov aparat tu bio živo angažovan, kao glavna ustanova koja je na terenu nastojala da propagira i organizuje što veći priliv u ovu SS-ovsku formaciju. Ta je formacija stvorena uprkos opiranju vlasti NDH. Ove su pod pritiskom morale pristati da — bez obzira na teške političke implikacije — SS sama vrši regrutovanje mek u muslimanima za svoje potrebe, ne osvrćući se na nezgode koje su odatle proisticale za Pavelićevu državu.

Pošto je i centralna nemačka ustanova za upravljanje radom sa Volksdeutscher-ima, »Volksdeutsche Mittelstelle« (skraćeno: VOMI), potpadala pod SS, to je Kammerhofer dobio i ingerenciju nad nemačkom narodnosnom grupom u NDH. Ovo je sprovedeno i sa razloga što radom rukovodstva narodnosne grupe nisu u Berlinu bili naročito zadovoljni, pa je tim putem tako i trebalo da se ono u veći meri aktivira u smislu želja i potreba SS-a. Tako je nemačka narodnosna grupa postavljena u samoj NDH nadzorna instancija, koja je vršila kontrolu nad njenom delatnošću i preko koje je, po evodjula 1943 godine, SS davao svoja uputstva i naredbenja »vo i narodnosne grupe«. Već kratko vreme posle toga postavljen je za načelnika Altgayer-ovog štaba Volksdeutscher iz Rumunije Andreas Ruehrig, koji je otada stvarno rukovodio poslovima volksdeutscher-ske organizacije u NDH, i to potpuno prema naredbama i uputstvima koje je dobijao od SS-a.

Na kraju treba pomenuti da je Vođa SS i policije na Rijeci, ustanova koja je po rangu i delokrugu odgovarala oblasnim policiskim rukovodiocima u NDH, bio podređen Višem vođi SS i policije u Trstu i nije imao nikakve veze sa Kammerhofer-om i njegovim aparatom.

b) *Zapovednik Sipo i SD-a — Einsatzgruppe E*

Isti razlozi koji su naveli Himmler-a da postavi, pod firmom svoga opunomoćenika za Hrvatsku, Višeg vođu u SS i policije za teritoriju NDH doveli su i do upućivanja Einsatzgruppe Sipo i SD-a u Paveličevu državu. Kao što je Kammerhofer svoje pravo svojstvo pokrивao neodređenim nazivom »Opunomoćenik RFSS«, ni aparat Sipo i SD-a upućivan u NDH u isto vreme sa njim, nije istupao pod pravim nazivima koji bi odgovarali njegovim nadležnostima. Bila je posredni ustanova koja je u svemu odgovarala Zapovedniku Sipo i SD-a — BdS-u, kakva je poznata i iz drugih okupiranih teritorija. Mada je pravi naziv upotrebljavan u internom opštenju — specijalno za ličnost šefa te ustanove —, ipak je službeno, naročito prema NDH i njenim organima, BdS istupao pod nazivom »Einsatzgruppe E Sipo i SD-a«.

Slovo »E« u ovom službenom nazivu treba dovesti u vezu sa Einsatzgruppama A do D, koje su dejstvovale na teritoriji SSSR-a pod nemačkom okupacijom. Tu je reč, dakle, o petoj ovakvoj Einsatzgruppi, koja bi imala da odgovara po nadležnostima i strukturi grupama koje su bile stvorene još 1941 godine za delovanje na teritoriji iza Wehrmacht-ovih linija u SSSR, mada se stvarna delatnost Einsatzgruppe u NDH umnogome razlikovala od delatnosti koju su vršile grupe A do D u SSSR.

Kao što je BdS za Hrvatsku službeno istupao kao Einsatzgruppe, tako isto su i njemu podređeni komandanti Sipo i SD-a upotrebljavali naziv »Einsatzkommando« za svoje ustanove. Sem toga se u strukturi mreže ustanova Sipo i SD-a, koje se pojavljuju u NDH po formiranju Einsatzgruppe E, upotrebljava i za ispostave Einsatzkommandi posebni naziv, a ne uobičajeni izraz »Aussenstelle«. Te se ispostave nazivaju »Teilkommando«, to jest deona komanda.

Na čelo Einsatzgruppe E postavljen je, odlukom Kaltenbrunner-a od 8 aprila 1943 godine, SS-potpukovnik Guenther Hermann. U isto vreme su određena i sedišta komandi Sipo i SD-a (dakle: Einsatzkommandi, saobrazno upotrebi naziva »Einsatzgruppe«) i određeni rukovodioci za njih. Celi aparat pristizao je postepeno, počev od aprila 1943 godine, tako da je sama ustanova Einsatzgruppe sa svojim ograncima konačno

po elu da deluje u predvi enom obimu tek krajem jula iste godine.

Osoblje za nove ustanove Sipo i SD-a u NDH došlo je najve im delom iz redova pripadnika Sipo i SD-a koji su dotle bili pri raznim ustanovama na teritoriji SSSR, a drugi deo je došao iz nadleštava sa teritorije Reich-a. Štab Einsatzgruppe je formiran u Osijeku. U isto vreme je tamo formiran i Einsatzkommando za Osje ku oblast. Krajem jula je osoblje predvi eno za štab Einsatzgruppe prešlo u Zagreb i instalirale tamo njeno sedište.

Do po etka rada Einsatzgruppe u Zagrebu ve su bili formirani i ogranci, i to Einsatzkommande u Osijeku, Banjoj Luci i Sarajevu, a zatim u Zagrebu. Terenska bezbednosno-policiska i opšta obaveštajna delatnost sprovedena je preko Einsatzkomandi, njihovih ispostava i uporišta koje su te ispostave ponegde isturale na teren. Sam štab Einsatzgruppe predstavljao je više komandnu i koordinacionu ustanovu, odakle su Einsatzkomandama izdavana uputstva i nare enja i kuda su se slivali izveštaji celog razgranatog aparata.

Od samoga po etka je delatnost Sipo i SD-a, obnovljena na taj na in u NDH na najširoj osnovi, sprovedena i u obaveštajnom i u egzekutivnom delu. Dok je, me utim, u obaveštajnom pogledu Einsatzgruppe E sa svima svojim ograncima radila svestrano i bez ikakvih ograni enja, dotle je u pogledu egzekutivnih mera i njihovog primenjivanja bila ograni ena formalnim priznavanjem postojanja NDH kao suverene države.

Pitanje egzekutivnih ovlaš enja aparata Sipo i SD-a na podru ju NDH zahteva izvesno razmatranje. Na elno¹ je bila data instrukcija elom aparatu da se neposredno egzekutivno zahvatanje — dakle: hapšenja, pretresi, zaplene itd. — ima vršiti posredstvom vlasti NDH, a ne neposrednom akcijom samih organa Sipo i SD-a. Ovi su smeli egzekutivno da postupaju ako je bio posredi napad protiv tela i života nekog pripadnika nema ke policije, a pritom je postojala opasnost da se u slu aju odlaganja egzekutivnog zahvata u inilac dela izgubi. Bezbednosno-policiski aparat mogao je da dejstvuje egzekutivno i po nare enju nadležnih ustanova Wehrmacht-a, ili u sporazumu sa njima. U ovim slu ajevima je trebalo hapšenike po završetku istrage predavati policiskim vlastima NDH.

Ovo teorisko ograničenje, proisteklo kao rezultat ne samo na elnog gledišta koje je prema NDH zauzeo Tre i Reich već i iz sporazuma sa ustaškim vlastima, u praksi je ostalo umnogome samo na papiru. Tako se, naprimer, nema ki bezbednosno-policiski aparat ukopavao u istrage koje je vodila policija NDH, sticao nad njima pregled, tražio i postizao da se u izvesnim konkretnim sluajevima ne preduzimaju hapšenja bez njegovog odobrenja, preuzimao na saslušanje i vođenje postupka ličica koja su hapsile ustaške vlasti itd. U operativnom području i u vezi sa operacijama Wehrmacht-a u NDH, Sipo i SD je preko svojih organa preduzimao sve egzekutivne radnje. Međutim on je vršio hapšenja i izvan tih područja i bez veze sa operacijama Wehrmacht-a, samo što su ona smatrana nedozvoljenim. U slučaju da je za njih saznao Kasche, bilo je sa njim reči i preganjanja — isto kao što je bilo i protesta od strane vlasti NDH.

Za ovo pretstavlja ilustraciju izjava Aleksandra Benaka starijeg, koji je bio pridodat najpre Zapovedniku nemačkih trupa u NDH, a zatim 2 tenkovskoj armiji kao predstavnik civilne uprave NDH. Izmeću njega i nemačkih policiskih organa dolazilo je do estih nesporazuma pošto su ovi organi, bez obaveštavanja i sadejstva policiskih vlasti NDH, vršili hapšenja, deportacije itd. U tome je pogledu delatnost oblasnih policiskih rukovodilaca bila mnogo upadljivija od one koju su sprovodili organi Sipo i SD-a. Ali i tu je bilo estih žalbi i protesta. Tako je decembra 1943 godine Lorković, kao predstavnik vlade NDH specijalno određen za održavanje veze sa nemačkim vlastima, izneo Kasche-u, zajedno sa ministrom NDH Vranjanićem, istav niz sluajeva u kojima je nemački bezbednosno-policiski aparat prekršio utanačenje u pogledu egzekutivnih mera i njihovog primenjivanja. Tako se pominje veći broj raznih hapšenja državljana NDH koje je sproveo Sipo i SD da bi uhapšena lica prinudio na obaveštajnu saradnju. Zatim su, isto tako, uhapšeni stranjaci koji su imali da budu prebačeni u Reich, itd. Vranjanić je isticao da ovakve mere »moraju postepeno potpuno ozlovoljiti i one hrvatske ministre i inovnike koji su prema Nemačkoj prijateljski nastrojeni«. Zvalio se da su sa Kammerhofer-om i Hermann-om postignuti mnogi sporazumi, ali da ih se ova dvojica ne pridržavaju. Uopšte je i posle ovoga aparat Sipo i SD-a vršio hapšenja i ostale egzekutivne radnje, ne obazirući se mnogo na osjetljivost

NDH, mada je formalno stalno naglašavano da se suverenost Paveli e ve države u punoj meri uzima u obzir.

Izme u SS-potpukovnika Hermann-a i šefa Ravsigura Jur i a bila su postignuta dva sporazuma koja su se ticala egzekutivnog rada Einsatzgruppe i svih njenih ogranaka. Po jednome od njih imali su organi Sipo i SD-a izvestiti policijske vlasti NDH na 24 sata ranije o preduzimanju svake akcije vojnoga karaktera protiv partizana. U takvom bi slu aju policija NDH prikomandovala nema kim organima izvestan broj svojih pripadnika kojima je trebalo davati na uvid celokupni materijal na osnovu koga se vršila akcija, kao i onaj koji je prikupljen u toku akcije.

Drugi sporazum se ticao hapšenja u gradovima i mestima u kojima su postojale policijske ustanove NDH. Tu je pravo hapšenja zadržano isklju ivo za ustaške vlasti, a nema ki organi imali su pravo da zatraže od ustaških vršenje egzekutivnih radnji. Celi postupak po sprovedenim hapšenjima trebalo je da izvrše policijske vlasti NDH, a nema ki organi bi imali jedino pravo uvida i pra enja postupka. Ali ovde je u sporazum unesena odredba prema kojoj su nema ki organi imali pravo da hapse sva lica koja bi se ogrešila o interese nema kog Reich-a, s tim da o tome obaveste policiju NDH, koja e u takvom slu aju uputiti nekog svog organa da prisustvuje istrazi. Ova odredba dala je mogu nost da se postepeno organi Sipo i SD-a potpuno oslobode svih obzira i da pod nju podvedu sve slu ajeve u kojima su smatrali za potrebno da se li no egzekutivno upletu.

Sipo i SD je u policiskom zatvoru u Zagrebu, na Savskoj cesti, imao jedno svoje odeljenje gde je, teoriski, trebalo da drži zarobljene partizane. Ustvari je taj zatvor upotrebljavan za sva lica koja bi Einsatzgruppe ili Einsatzkommando u Zagrebu smatrao za potrebno da tamo smesti nakon hapšenja. Da bi izbegli da policija NDH prati ko se sve nalazi me u tobožnjim zarobljenicima i licima koja su ustupljena odnosno izru ena od strane policiskih vlasti NDH Nemcima, Einsatzkommando u Zagrebu ustrojio je posebni logor u Jankomiru kraj Zagreba. Odatle su hapšenici prebacivani u Brežice, preko granice NDH, bez ikakvog u eš a ustaške policije, koja nije ni imala mogu nosti da prati ko se sve stavlja u taj logor. Mahom su ova lica upu ivana iz logora na rad u Nema ku.

RFSS
šef nemačke policije

Sipo i SD u NDH
proleće 1943 ~ jesen 1944

RSHA

Opunomoćenik RFSS
u Hrvatskoj
(Viši vođa SS i polic.)

Einsatzgruppe E
Sipo i SD-a
Zagreb
Zapovednik Sipo i SD-a

Policijski ataše
pri nem. poslanstvu
Zagreb

Gl. opunomoćenik
Upravi RSHA
Zagreb

Ispostava
Sarajevo

Agentska škola
Irški Venac

štab
M. Topola

EK 1
Banja Luka
(KdS)

EK 2
Sarajevo
(KdS)

EK 3
Osijek
(KdS)

EK 4
Zagreb
(KdS)

EK 5
Split
(KdS)

- TK Banja Luka
- TK Bihać
- TK Petrinja
- TK Sisak

- TK Sarajevo
- Uporišta Zavidovići
- TK Dubrovnik
- TK Mostar
- TK Brčko

- TK Travnik
- TK Tuzla
- TK Višegrad
- TK Zenica

- TK Vinkovci
- TK Slau Brod
- TK N. Gradiška
- TK Zemun

- Ispostava Virovitica
- Ispostava Ruma
- Uporišta Indija
- Ispostava Našice
- Ispostava Djakovo
- Ispostava Požeга

- TK Petrinja
- Ispostava Sisak
- TK Varaždin
- TK Karlovac
- TK Bjelovar

- Ispostava Ogulin
- Ispostava Jastrebarsko
- Ispostava Samobor
- Ispostava U. Gorica
- Logor Jankomir
- Agentski logor Brežice

- TK Split
- TK Zadar
- TK Šibenik

• Od maja 1944
+ Do septembra 1943
• Od jula 1944
• Prvo u Šibeniku
• Dok je EK bio u Šibeniku
• Okt.-dec. 1943 neposredno pod EG Zagreb

Isto tako bi i iz provincije Einsatzkommande Sipo i SD-a i organi Policije poretka slali svoje zarobljenike u logor koji se nalazio na Kanalu i koji je stajao pod rukovodstvom nemačke ustanove za vrbovanje radnika i Ministarstva NDH za socijalno staranje. I iz toga su logora zatvorenici prebacivani na rad u Nemačku, dok su intervencije od strane policije i ostalih vlasti NDH imale sve manje uspeha.

Logor u Jankomiru, koji je stajao pod rukovodstvom kriminalističkog sekretara Wilhelm-a Eickermann-a, mogao je da primi oko 200 do 300 lica. Od ovih su jedan deo predstavljali zatvorenici koje je predavala Policija poretka, drugi deo zatvorenici uhapšeni pri terenskim akcijama Sipo i SD-a, a treći oni koji su uhapšeni po individualnim poternicama. Lakši slučajevi rešavani su na taj način što su dotična lica — ukoliko bi bila samo sumnjiva za saradnju sa NOP-om — upućivani na tzv. »slobodni rad« u Reich. Zatvorenici kojima je dokazana delatnost za NOP upućivani su na prinudni rad ili u koncentracijski logor.

Iz svega ovoga proizlazi očigledno da je pitanje egzekutivnih ovlašćenja, ustvari, stajalo potpuno drukčije nego što to izgleda prema formalnim sporazumima. Treba uzeti da je u po etku delatnost u NDH, to jest u toku 1943 godine, Sipo i SD još imao izvesnih obzira prema teoriskoj suverenosti NDH, ali da je tokom vremena vodio o njoj sve manje i manje računa. Formiranje samostalnog logora zagrebačke Einsatzkommande predstavlja samo poslednji korak procesa u toku kojeg se sporazumevanje o postupanju, ograničenom isključivo na saradnju sa policijom NDH, pretvorilo u praznu formu.

O odnosima između Einsatzgruppe E i policijskog atašea bilo je veći napredak. Treba dodati da su se, posle pokušaja Kammerhofer-a da se ukine Helm-ovo nadležstvo, odnosili između Helm-a, s jedne, i Kammerhofer-a i Hermann-a, s druge strane, razvili u saradnju koja je tekla uglavnom bez potresa. Helm, sa svojom uvedenom obaveštajnom službom, stavljaio je obaveštenja na raspolaganje BdS-u Hermann-u, a ovaj je opet Helm-a snabdevao podacima koje bi dobijao od svoga aparata.

Podela rada je donekle izvršena na taj način što je Helm radio specijalno u Zagrebu, sa manjim isturenim centrima u Sarajevu, Osijeku i u Hrvatskom Primorju. Na ostaloj teritoriji nije imao ni svojih ogranaka ni svojih neposrednih oba-

veštajnih mogu nosti. Sem toga nije vršio, uglavnom, nikakav obaveštajni rad na samom terenu. Tu su, me utim, obaveštajno radili organi Hermann-ovog aparata. Drugo, Helm je velik deo svoje aktivnosti usmerio i na posmatranje državnog aparata NDH, političkih ličnosti i zbivanja, dok je delatnost Hermann-ovog nadležstva i svih njegovih ogranaka bila gotovo u potpunosti usredsređena na rad protiv NOP-a.

Na taj način su se, dakle, i teritorijalno i u stvarnome pogledu obaveštajne delatnosti policijskog atašea i BdS-a dopunjavale. Omogućeno je da se izbegnu trvenja i veći sukobi. Štaviše, Helm je sam ustupao mnoštvo izveštaja, a i deo svoje agenture Hermann-ovom aparatu, zadržavajući sebi, uglavnom, informacije koje imaju neposrednu vezu sa špijunažom i sa prikazom političkog položaja. Već juna 1943. godine Helm je, u tome pogledu, uputio nalog svome agentu Franz-u Schramm-u u Osijeku, nalažući mu da sve predmete koji su van ove dve kategorije predaje neposredno Einsatzkommandi Sipo i SD-a u svome mestu. Jedino politički izveštaji i oni koji imaju špijunsko-politički karakter imaju se i ubuduće slati nadležstvu policijskog atašea.

Štaviše, Helm je nastojao da se koristi prisustvom Einsatzgruppe i njenih tehničkih i ostalih mogućnosti kako bi se emancipovao od Kasche-a. U prvome redu je to važno za iskoristišćavanje tehničkih mogućnosti kojima je Hermann raspolažao, a preko kojih (u prvom redu preko teleprinteru) mogao je Helm svoje izveštaje dostavljati neposredno RSHA-u, ne pokazujući ih prethodno Kasche-u. Dalje je na Hermann-ov aparat Helm preneo razne osjetljive predmete koje nije želeo sam da obrađuje, da bi izbegao otvorene sukobe sa Kasche-om. Dok je on, kao policijski ataše pri poslanstvu, morao u svojoj aktivnosti da vodi računa o Kasche-u i njegovim shvatanjima, dotle Hermann nije Kasche-u bio ni u kojoj formi podređen i imao je zbog toga znatno širih mogućnosti rada.

Koliko su prisni bili odnosi saradnje između policijskog atašea i aparata Einsatzgruppe E, pokazuje činjenica da je Helm čak nastojao da koordinira podnošenje izveštaja koje su u Berlin dostavljali Einsatzgruppe, glavni opunomoćnik Uprave VI RSHA i nadležstvo policijskog atašea. Mada je u tome pogledu Uprava VI imala izvesnih rezervi, pošto je međusobno nezavisno podnošenje izveštaja ove tri ustanove omogućavalo da se upoređivanjem vrši u samome RSHA-u izve-

sna kontrola. SS-major Hoettl se sa ovim koordiniranjem izveštavanja saglasio, pogotovu zbog toga što je ono do njega prirodno moralo do i, a i samim tim što je Helm upotrebljavao BdS-ove teleprinterske veze.

Najzad je Helm-u, pored ostalih koristi, pojava Einsatzgruppe omoguila da se on koristi i njenim mogu nostima za egzekutivno postupanje. Helm sam nije raspolagao nikakvim odgovaraju im aparatom, a sem toga je bio isuviše pod Kasche-ovim okom da bi mogao otvoreno prelaziti preko onih obzira koje je Kasche tako ljubomorno uvao i da bi mogao otvoreno sprovesti egzekutivne radnje koje je bio u mogu nosti da bez mnogo komplikacija obavlja Hermann-ov aparat.

S druge strane je nadleštvo policiskog atašea umnogome koristilo baš Hermann-u u obaveštajnom radu njegove ustanove. Poznavalac ljudi i prilika, Helm je bio dragocen savetodavac Hermann-u, potpuno novom na terenu na kome je imao da deluje. Zato se izme u Einsatzgruppe E i policiskog atašea razvila izmena mišljenja, pri emu je Helm-ov udeo bio za drugu stranu svakako od velike koristi. Isto je tako sli na saradnja uspostavljena i izme u policiskog atašea i Einsatzkommande u Zagrebu.

Što se ti e odnosa prema Kammerhofer-u, kao pretpostavljenom koji je vršio ulogu višeg vo e SS i policije, prime uje se u celoj delatnosti BdS-a prili na nezavisnost. Kammerhofer je dobijao od Einsatzgruppe E svakoga dana opširni raport koji je obuhvatao izveštaje sa terena, sre ene na takav na in da su prvo prikazani podaci koji su se odnosili na celu teritoriju NDH, a zatim oni koji su se ticali podru ja Einsatzkommandi. Raport je, uglavnom, prikazivao rezultate u borbi protiv NOP-a i davao podatke o NOV i POJ. Isti takav raport dobijao je, uostalom, i Nema ki opunomo eni general u Hrvatskoj, a dostavljan je i RSHA-u, BdO-u i pojedinim Einsatzkommandama. Kasnije je raport davan i drugim nema kim ustanovama.

Einsatzgruppe je obaveštavala Kammerhofer-a i o pojedinim važnijim zbivanjima, ali se uglavnom ovaj nije mešao u njenu delatnost u pojedinostima. Jedino je, u svome svojstvu vrhovonog funkcionera SS-a i policije na teritoriji NDH, izdavao opšta na elna uputstva. Isto tako se specijalno interesovao za konkretne informacije sa terena koje su bile od

važnosti u vezi sa kakvim konkretnim pothvatima policiskog aparata.

Sa nema kim poslanstvom su održavane samo službene neophodne veze, i to ponajviše sa njegovim privrednim odeljenjem, a u vezi sa opštom obaveštajnom delatnošću. Odnosi sa nadležstvom generala Glaise-a von Horstenau-a bili su mnogo prisniji. Prvenstveno su se ticali izmene informacija o protivničkoj situaciji. Isto su tako održavani i stalni dodiri sa Abwehr-om, sa Ast-om Zagreb, odnosno sa onim Abwehr-ovim ustanovama koje su ostale u Zagrebu posle njegovog rasformiranja. Einsatzgruppe je tražila da joj Abwehr ustupi ne samo svoje informacije politički koga karaktera već i svoje agente koji su radili po tom sektoru. Izgleda, međutim, da je ostalo na tome da Abwehr, istina, daje Einsatzgruppi izveštaje svojih V-Mann-a, ali da joj uglavnom ne ustupa agente. Sa GFP-om, Wehrmacht-ovom patrolnom službom, Vojnoprivrednim oficijem i drugim ustanovama Wehrmacht-a održavane su isto tako službene veze, kao i sa štabovima operativnih jedinica, naročito sa njihovim Ic-oddeljenjima.

Bliski odnosi su postojali i između Einsatzgruppe i Organizacije Todt. Zanimljivo je da se pri rukovodstvu te organizacije za NDH nalazio predstavnik Uprave III RSHA, jedan SS-major, koji se zadatak sastojao i u tome da diriguje opštom obaveštajnom upotrebom organizacije Todt, odnosno da se stara za korišćenje obaveštajnih mogućnosti koje su ustrojstvo i radovi te organizacije omogućavali. Veze između Organizacije Todt i Einsatzgruppe bile su stalno veoma bliske, za sve vreme delatnosti u NDH i na svim nivoima.

Sa lokalnim ustanovama inostrane organizacije NSDAP u NDH je Einsatzgruppe takođe držala stalni dodir, naročito preko rukovodioca te organizacije, Rudolfa Empting-a.

Vrlo prisnan je bio odnos prema nemačkoj narodnosnoj grupi. Kammerhofer lično je polagao na tu vezu mnogo važnosti, a Einsatzgruppe se u velikoj meri koristila obaveštajnim mogućnostima koje je pružala ova saradnja. Svoju dužnost vršenja kontrole nad nemačkom narodnosnom grupom u NDH obavljao je Kammerhofer dobrim delom preko organa Sipo i SD-a, i to preko pripadnika Einsatzkommande koja se nalazila u Osijeku. Sam Altgayer stajao je u vezi sa Einsatzgrupom, a isto tako su i svi politički, ekonomski i kulturni

organi narodnosne grupe stajali kao vrela informacija na raspolaganju predstavnicima Sipo i SD-a.

Od ustanova NDH je sa Einsatzgruppom i njenim ogran-
cima održavalo najviše dodira Glavno ravnateljstvo za javni
red i sigurnost (Ravsigur). Tu je bila posredi izvesna izmena
obaveštenja. Svakako je, me utim, osnovnu notu tim odno-
sima davala težnja Einsatzgruppe da se koristi policiskim apa-
ratom NDH za svoje ciljeve, a isto tako želja toga aparata da
koliko-toliko sa uva izvesnu samostalnost i da pokušava da
vodi neku svoju sopstvenu policisko-obaveštajnu politiku.

Odnosi saradnje postojali su i izme u Einsatzgruppe i
ustaških formacija. Prema »Poglavnikovom tjelesnom sdrugu«
držana je veza preko majora Scheiber-a. BdS Hermann je
li no održavao dodir i sa ustaškim funkcionerima Maksom-
Luburi em i Viktorom Tomi em, smatraju i ih naro ito po-
uzdanima u borbi protiv NOP-a.

Herman je bio u kontaktu i sa izvesnim pretstavni-
cima HSS-a, a specijalno sa inž. Košuti em. Što se ti e veze
sa etnicima, izgleda da su ih održavali ogranci Einsatzgruppe
na terenu, ali ne i grupa sama, pošto u Zagrebu nije posto-
jalo nikakvo etni ko rukovodstvo, ve su se ova nalazila na
podru jima isturenih komandi i ispostava.

Osoblje same Einsatzgruppe E — bez Einsatzkomandi
— obuhvatalo je oko 35 do 40 lica, u koji su broj ura unati
'kako viši i niži funkcioneri, tako i pomo no osoblje. Unutra-
šnja podela na odeljenja i referate odgovarala je opštoj po-
deli u okviru ustanova Sipo i SD-a, pri emu je, prilago eno
prilikama, bilo primenjeno ustrojstvo RSHA. Tako je odelje-
nje I vodilo personalna i organizaciona pitanja, a u isto vre-
me i spiskove agenture svih ogranaka Einsatzgruppe radi kon-
trele ispla ivanja izdataka. Odeljenje II obra ivalo je inten-
dantske i tehni ke poslove, vodilo je blagajnu i specijalne
fondove. Oba odeljenja vodio je SS-poru nik, kasnije kape-
tan, Robert Distler.

Odeljenje III radilo je prema principima SD-a i odgova-
ralo je i po svome ustrojstvu na etiri osnovna referata šemi
koja je upotrebljavana u svima ograncima Uprave III RSHA.
U ovome slu aju je, me utim, proistekao iz situacije u NDH
problem nadležnosti. Kao što je poznato, odeljenje III je, u
okviru aparata RSHA, bilo nadležno za obaveštajno posma-
tranje tzv. životnih podru ja u Reich-u i na teritorijama koje

su stajale pod nemačkom upravom. Međutim kada je rečeno o NDH, tu je bila u pitanju formalno samostalna država koju bi obavljajmo trebalo obavljati po sektoru VI. Tako se, upravo etku, pojavio sukob kompetencija između odeljenja III i odeljenja VI Einsatzgruppe. Ubrzo, još 1943 godine, odeljenje VI je uključeno u odeljenje III. Time je, dakle, sama struktura, primenjivana u NDH u organizovanju političkog obavljajmo rada, jasno pokazivala da je Sipo i SD smatrao Pavelićevu državu faktički okupiranom teritorijom.

Prvi rukovodilac odeljenja III Einsatzgruppe bio je SS-kapetan Glittenberg, koji je septembra 1943 godine prešao na drugu dužnost. Njega je nasledio SS-kapetan Hermann Loeffler, a ovoga ubrzo SS-kapetan Herbert Beyer, koji je vodio odeljenje do kraja proleća 1944 godine, a zatim je, kao major, vraćen u RSHA. Najzad je na čelo odeljenja III došao SS-kapetan Zeller, koji je ostao do kraja. Dok prva dvojica nisu još dala SD-ovskom radu u okviru Einsatzgruppe određen oblik, dotle je Beyer odeljenje sistematski izgradio, podelivši rad na poznata četiri osnovna referata (država i pravo, narodnosni problemi, kultura i prosveta, i privreda). Za razliku od Loeffler-a, koji je bio vrlo skeptičan prema ustaškom režimu, Beyer ga je smatrao apsolutno pogodnim i korisnim za nemačke ciljeve i zato je, u svojim izveštajima, davao o njemu pozitivne ocene, mada je prikazivao i negativna mišljenja. Zeller, je, najzad, tražio izvestan naslon i na crkvene krugove. Sam Hermann nije bio potpuno sporazuman sa Beyer-ovim shvatanjima. Bliži mu je bio SS-poručnik, kasnije kapetan, Wuehrer, koji je u svojim pogledima na ustaški režim bio znatno uzdržljiviji.

Izvori iz kojih je odeljenje III crpio svoja saznanja »o životnim područjima« bila su, pre svega, razna nemačka nadležstva sa kojima su održavane veze, zatim nemačka narodnosna grupa, inostrana organizacija NSDAP, nemačko poslanstvo i dr. Svakako je odeljenje III imalo i svoju mrežu agenata u krugovima koji su bili od interesa za njegov obavljajmo rad.

Na čelo odeljenja IV nalazio se SS-majstor Friedrich Herbst. On je, posle formiranja »rukovodnog štaba za suzbijanje bandi«, obavljao u isto vreme i dužnost IČ-oficira toga štaba, da bi od februara 1944 godine potpuno prešao u njegov sastav. Njega je na čelo odeljenja IV nasledio SS-poručnik Heintze, koji je na toj dužnosti ostao do kraja rata.

Ustrojstvo odeljenja IV bilo je opredeljeno injenicom da je — za razliku od situacije na području BdS-a Beograd — Einsatzgruppe E bila samo centralna rukovodna i direktivna ustanova, a da je pravi rad obavljan kod Einsatzkommandi podređenih grupi. Težište rada odeljenja IV u okupiranoj Srbiji bilo je na području egzekutivne delatnosti najširih razmera, a obaveštajni rad je uglavnom služio kao priprema egzekutivnih zahvata. Na teritoriji NDH je u prvome planu stajala obaveštajna delatnost, dok je egzekutivna strana rada odeljenja IV bila skupa, odnosno mahom sva prenesena na Einsatzkommande. Naposljetku, u području BdS-a Beograd je kompleks NOP-a predstavljao samo deo delatnosti kojom se bavilo Odeljenje IV, koje je znatnu pažnju obratilo i na kompleks DM, a zatim i samoj kvislinškoj upravi i njenim organima i ograncima. Na teritoriji BdS-a za Hrvatsku, naprotiv, sva je pažnja bila usredsređena na aktivnu borbu protiv NOP-a. Ova je borba dobila svoj specijalni karakter i time što je tu bila reč o velikim oslobođenim teritorijama i o velikim pokretima Wehrmacht-ovih jedinica, dakle — o pravome ratu. U okupiranoj Srbiji, u vremenu od početka 1942 pa do druge polovine 1944 godine, borba sa NOP-om svodila se uglavnom na borbu sa pojedinim partizanskim odredima i suzbijanje pozadinske podzemne organizacije NOP-a. Prema tome se šema rada upotrebljena u okupiranoj Srbiji nije mogla primeniti i u NDH. Svu razliku između u situacije kod BdS-a Beograd i one kod BdS-a za Hrvatsku jasno ilustruje injenica da su u »odeljenju IV u Zagrebu sem rukovodioca radila još svega tri službenika i jedna daktilografkinja.

Odeljenje IV Einsatzgruppe je u obaveštajnom pogledu ustrojeno, ukratko, kao središte u kome su se sticali izveštaji Einsatzkommandi, gde su oni sređivani i pretvarani u dnevne raporte i izveštaje pretpostavljenim ili koordiniranim ustanovama. Ova izveštajna delatnost smatrana je glavnim zadatkom kojim se bavio SS-poručnik Heintze. SS-podoficir Kupp je vodio administraciju odeljenja. Najzad, SS-podoficir Rudolf Schwaiger radio je na saslušavanjima i vodio kartoteku. Sem toga je ustrojio i poternu službu. U odeljenju IV vodila je karta neprijateljskog položaja, ime je bio zadužen Kupp.

Odeljenje V praktički nije postojalo, već se povremenim zadacima sa toga sektora (kriminalna policija) bavio podoficir Schwaiger. Uglavnom je odeljenje bilo samo na papiru.

Odeljenje VI sastojalo se upo etku samo od SS-poru nika Werner-a Schulz-a, koji je na tome poslu bio svega nekoliko meseci. Po njegovom premeštaju, dužnosti toga odeljenja preuzeo je pripadnik odeljenja III Wuehrer, ime je ono prakti ki kao samostalni sektor u okviru Einsatzgruppe ukinuto.

Pada u i, pri posmatranju ove unutrašnje strukture, da je najja e odeljenje bilo ono koje se imalo baviti SD-ovskim obaveštajnim radom, to jest odeljenje III. Ono je imalo više službenika u oficirskome rangu. Odeljenje IV je kod same Einsatzgruppe bilo mnogo slabije popunjeno osobljem, jer je težište rada po tome sektoru bilo kod Einsatzkommandi. Ovakva je struktura logi na i pokazuje na koji je na in dejstvovao Sipo i SD na teritoriji NDH. Rad po sektoru III, dakle onaj koji je imao da snabdeva RSHA opštim obaveštajnim pregledom nad položajem u NDH, bio je, prirodno, koncentrisan kod Einsatzgruppe koja je imala najviše mogu nosti da sti e ovakav širi pregled. Obrnuta je situacija u pogledu konkretne delatnosti na suzbijanju ideološkog protivnika — što je bio glavni zadatak sektora IV —, jer se borba sa ovim razvijala prvenstveno na terenu, u provinciji, gde je i ograncima Einsatzgruppe bila data šira mogu nost za neposredne egzekutivne postupke u vezi sa Wehrmacht-ovim akcijama. Otuda je i centrala toga sektora pri samoj Einsatzgruppi organizovana kao mala komandna i direktivna ustanova, a ne kao radno telo koje neposredno i samo obavlja obaveštajne i egzekutivne zadatke.

U personalnom pogledu treba primetiti još da je Hermann-ov zamenik bio odre en samo za slu aj njegovog odsustva, a to je bio tada SS-potpukovnik d-r Joachim Deumling, ina e šef Einsatzkommande u Osijeku. Hermann-ov a utant je bio SS-potporu nik Drecoll.

c) Teritorijalni ogranci

Einsatzgruppe je imala pod sobom pet Einsatzkommandi. Njihova sedišta su bila: u Banjoj Luci, Sarajevu, Osijeku, Zagrebu i Splitu. Prva etiri formirana su u isto vreme sa Einsatzgruppom, a njihov personalni sastav je odredio RSHA. Peti je obrazovan tek po kapitulaciji Italije.

Mada na personalni sastav pojedinih Einsatzkommandi BdS Hermann nije prilikom njihovog sastavljanja mogao da

vrši nikakav uticaj, ipak je imao mogućnosti da odlučuje o upotrebi i konkretnom zaduženju njihovih pripadnika. Isto je tako bio ovlašten da po svome nahođenju rasporedi Einsatzkommande na pojedina područja.

Kao što je već istaknuto, Einsatzkommande su obavljale, uglavnom, čeli praktički terenski rad aparata Sipo i SD-a u NDH. Njihovi su zadaci bili usmereni gotovo jedino na borbu protiv NOP-a. U tome pogledu se njihova delatnost razvala u obaveštajnu i egzekutivnu. S obzirom na lokalne prilike, težište je bilo na obaveštajnom sektoru njihove delatnosti. Sem toga je, u duhu samog povoda i razloga za njihovo obrazovanje, izmeću u njih i operativne trupe održavan blizak radni dodir. Pri operacijama Wehrmacht-a sudelovale su Einsatzkommande obavljanjem bezbednosno-policiskih zadataka.

Einsatzkommande su obavljale sve zadatke Sipo i SD-a u neposrednom dodiru sa terenom i stanovništvom. Izveštavale su grupu, od nje primale zadatke i uputstva, a nisu imale neposredne veze sa RSHA-om. Egzekutivni i obaveštajni rad obavljale su na svome području samostalno, pri čemu su se držale direktiva grupe, a bile obavezne da ovu u svemu izveštavaju.

Po svome unutrašnjem rasporedu poslova, Einsatzkommande su obavljale zadatke po sektoru III, a naročito IV RSHA. Nisu praktički imale zaduženja po sektoru VI, a ukoliko bi se pojavila potreba za preduzimanjem kakvih radnji po sektoru V, obavljao bi ih neki od službenika koji je inače radio po sektoru IV.

U početku svoga rada Einsatzkommande su, s obzirom na to da su im teren i prilike bili nepoznati, morale prvenstveno da se oslanjaju na ostale nemačke vlasti i ustanove na svojim područjima, a i na aparat i ustanove NDH. Einsatzkommande su učestvovali u pothvatima ovih ustanova sarajevu i sa operativnim jedinicama, Policijom poretka i ustašama. Zadatak im je pritom bio da se staraju za hapšenje partizana, odnosno funkcionera i pripadnika NOP-a, da vrše saslušavanja i sprovode istrage i da na taj način u obaveštajni materijal za informisanje svojih pretpostavljenih. Na osnovu ove njihove delatnosti organizovani su novi pothvati.

Zarobljena i uhapšena lica saslušavana su na terenu, a ako se pokazala potreba daljeg postupanja, dovođena su u sedište Einsatzkommande. Tu bi zatim, po obavljenom postupku,

O njima donosio odluku šef Einsatzkommande. Odluka je mogla biti: otpuštanje, puštanje uz opomenu ili izvesna ograničenja, produženje zatvora radi upotpunjavanja rezultata istrage, ustupanje drugim ustanovama, eventualno i ustaškim, sprovođenje u logor, odakle je moglo da se vrši upravljanje na prinudni rad u Reich. O svakom konkretnom slučaju i odluci donesenoj o njemu, šefovi Einsatzkommandi izveštavali su Einsatzgruppe. Ova je, teoriski, mogla odluke da menja, ali to u praksi nije činila.

Dok je u prvoj fazi rada ovaj naslon na druge ustanove bio karakterističan za rad Einsatzkommandi, one su se u daljem toku svoga delovanja emancipovale u sve veće mere kako su se upoznavale sa terenom i njegovim problemima. Ubrzo su, međutim, ogranici Einsatzgruppe na terenu postali bezbednosno-policiskim centrima koji su samostalno dejствовали i u sve veće mere davali ton i pravac delatnosti ostalih ustanova, ili bar na njih u znatnoj meri uticali svojim držanjem i svojom političkom linijom.

Karakteristično je da Einsatzkommande nisu na svome području dejstvovale kao celine, već da su bile podeljene u Teilkommande, razmeštene u centrima određenoga područja. Uz rukovodioca Einsatzkommande ostao bi najpotrebniji štab, a osoblje bi, uglavnom, bilo raspoređeno po Teilkommandama, koje su i obavljale veći deo praktičkoga posla, a specijalno egzekutivni. Teilkommande su formirane čak i u mestima u kojima je bilo sedište Einsatzkommande. Negde bi ovakve Teilkommande u isto vreme predstavljale i odeljenje u sastavu svoje Einsatzkommande, vrše i tako dvostruku ulogu. Iz Teilkommandi su isturane ispostave gde je to bilo moguće i potrebno s obzirom na specijalne mesne prilike. Celi ovaj aparat je, ovako izrađivan terenom, prekrilio NDH svojim punktovima. Treba dodati da je on prisno sarađivao i sa uporištima i stanicama Policije poretka, odnosno žandarmerije NDH. Sem toga je u mestima u kojima ne bi bilo ustanove (ispostave, uporišta i sl.) ove bezbednosno-policiske mreže radila agencija koja je bila vezana za postojeće punktove. Gustina mreže kojom je raspolagao aparat Sipo i SD-a u NDH omogućiila je na taj način i detaljno obaveštajno posmatranje područja.

Naročito je pažnja bila poklonjena vrbovanju agenata i izgradnji agenture. Tim putem je, preko mreže ispostava, Teilkommandi i Einsatzkommandi, dobijala Einsatzgruppe

sliku o položaju na terenu. Einsatzkommande su na osnovu svojih informacija organizovale svoje sopstvene akcije, ili su ih na osnovu tih informacija preduzimale jedinice Wehrmacht-a, Policije poretka ili druge oružane formacije. U celom razgranatom obaveštajnom radu aparata Sipo i SD-a, pribavljanje podataka za operativne zahvate ima isto toliki, ako ne i veći značaj od prikupljanja obaveštajnih podataka o NOP-u radi informisanja političkog i vojnog rukovodstva. Ovo bi, na osnovu tih informacija, određivalo strategiske i taktičke političke i vojne mere posredstvom aparata kojim je Treći Reich pritisnuo teritoriju NDH.

Prikaz pojedinosti o delatnosti svake od Einsatzkomandi najilustrativnije omogućuje da se upozna njihov značaj i njihov opšti rad. Podaci sačinjeni o njihovoj delatnosti dosta su opsežni za neke od njih, a za druge su samo fragmentarni. Međutim s obzirom na jedinstvenu komandu i na to da je osoblje Einsatzkomandi prošlo kroz istu obuku, a bilo podvrgnuto istim propisima i prožeto uglavnom istim shvaćanjima, treba uzeti da se delatnost Einsatzkomandi razvijala manje-više svugde na isti način. Ako o konkretnom radu jedne od njih i nedostaju sačinjeni podaci, može podroban prikaz druge poslužiti po analogiji kao upotpunjenje te slike.

(1) EK 1 Banja Luka

Einsatzkommando Sipo i SD-a, koji je kao EK 1 bio nadležan za zapadnu Bosnu, obrazovan je u Berlinu marta 1943 godine. Krajem istoga meseca, određeno da bude u sastavu Einsatzgruppe E, upućeno je u Beograd, gde je ostao oko mesec dana, a odatle je početkom maja stigao u Banju Luku. EK 1 je u Banjoj Luci počeo da funkcioniše 20 maja, pošto je ustrojio svoje sedište i završio sve prethodne radove. U zgradi u kojoj je smešten, EK je uredio i svoj zatvor i instalirao svoju radiostanicu. Tu je EK 1 ostao do kraja maja 1944 godine, posle čega je, u vezi sa teškim bombardovanjem Banje Luke, glavnina EK prešla u mesto Novu Topolu, dok je uži štab sa rukovodiocem EK smešten u franjevačkom manastiru Petrićevcu, kraj Banje Luke.

EK 1 je radio gotovo isključivo po sektoru IV RSHA, to jest na borbi protiv ideoloških neprijatelja, što je u ovome

slu aju zna ilo protiv NOP-a, naro ito protiv formacija NOV i POJ. Po sektoru III, to jest smislu SD-rada, njegova je delatnost bila mnogo neznatnija, ukoliko je nje uopšte bilo.

Unutrašnje ustrojstvo EK 1 bilo je ure eno potpuno prema takti kim potrebama. Rad je podeljen na referate, od kojih se jedan bavio primanjem obaveštenja iz svih dostupnih izvora, na osnovu njih sastavljao izveštaje i ove upu ivao operativnim jedinicama na svome podru ju. Operativa EK 1, koja je radila po sektoru IV, bila je podeljena na tri refereta: IV a (KPJ i NOP), IV b (etnici) i IV c (Jevrejii). Sem toga su postojali još crkveni referat i referat za štampu i škole. Uz rukovodioca bio je administrativni otek, koji se bavio i personalnim pitanjima.

U samoj Banjoj Luci postojao je formalno i Teilkommando (skra eno: TK) EK 1. Ustvari je on, me utim, bio personalno i stvarno identi an sa referatima IV a-c. Drugim re ima, ova tri referata, koja su sa injavala odeljenje IV EK 1, predstavljala su u isto vreme i TK Banja Luka toga referata. To je prakti ki zna ilo da su obra ivala i stvari koje su se ticale celoga podru ja EK 1 (kao odeljenje IV EK) i užeg banjalu kog podru ja (kao TK). Sem toga je EK imao svoje TK i u Biha u, Petrinji i Sisku, no poslednja dva TK ubrzo su podre ena EK-u 4, koji se nalazio u Zagrebu.

Podre en Einsatzgruppi E, EK 1 je ovoj dostavljao svoje izveštaje i od nje primao svoja nare enja i uputstva. Lokalno je bio, u smislu strukture aparata SS i policije, podre en oblasnom policiskom rukovodiocu u Banjoj Luci, kome su tako e podnošeni izveštaji.

Na elu EK 1 stajao je do avgusta 1943 godine SS-major Hersmann, a otada pa do septembra 1944-te SS-major Willi Wolter. Referati IV a-c bili su obuhva eni u jednu celinu, na ijem je elu stajao posebni rukovodilac. Ovaj je bio šef TK, a u isto vreme i zamenik šefa EK. Od formiranja EK 1 do septembra 1943 godine izredali su se na tome položaju SS-poru nici Brunschen i Kleber, zatim je od septembra 1943 do februara 1944 godine ovu dužnost vršio SS-poru nik Zimmer, a od februara 1944 do kraja iste godine SS-kapetan Nitsche. Ovaj je u drugoj polovini 1944 godine preuzeo i rukovodstvo Einsatzkommande.

Izveštajni referat je vodio najpre SS-podoficir Fritz Koehler, a zatim SS-podoficir Hahn. Personalno-administra-

EINSATZKOMMANDO 1 U BANJOJ LUCI

Einsatzgruppe Sipo i SD-a za NDH obrazovala je u Banjoj Luci svoj Einsatzkommando 1. Njemu je pripadao SS-poručnik Frjitz Turnau (levo), koji je neko vreme bio i njegov rukovodilac. Jedan od članova te ustanove bio je Peter Langfeld (desno)

ktivnim poslovima rukovodio je SS-poru nik Fritz Turnau, koji je, krajem 1944 godine, kratko vreme kao jedini preostali oficir, vodio i sam EK 1. Referent za crkve je bio SS-podoficir Helmuth Meier, a za štampu i škole SS-podoficir Wilhelm Siebel. Referenti odeljenja IV bili su SS-podoficir Herbert Jerrentrup (IV a), Adolf Arendes (IV b) i Wilhelm Schmidt (IV c). Sem toga je EK imao i znatno pomoćno osoblje, od koga je veći deo angažovao u samoj Banjoj Luci, naročito meštice u Volksdeutscherima.

Septembra 1944 godine, kada se veći deo EK 1 nalazio u Topoli, Banju Luku su opkolile snage NOV. Prilikom pokušaja da stigne do Topole zarobljen je šef EK, SS-major Willi Wolter, sa još nekim svojim saradnicima. Posle toga su ostatak EK, i to onaj njegov deo koji se nalazio na Petricevcu, i veći deo osoblja koje se nalazilo u Topoli prešli u Bosansku Gradišku. Po narednji Einsatzgruppe, iz Gradiške je veći deo toga osoblja prešao u Zagreb, a rukovodilac Nitsche je kao bolestan poveren u Reich. Tada je rukovodioca izvesno vreme zastupao SS-poru nik Turnau, a zatim je u Gradišku došao SS-poru nik Morawek, koji je preuzeo rukovodstvo.

Ustanova koja je ostala u Bosanskoj Gradišci pretvorena je u Teilkommando EK 3, koji je u to vreme bio prešao iz Osijeka u Novu Gradišku. Novi TK Bosanska Gradiška, koji je predstavljao ostatak EK 1, prebačen je krajem 1944 godine u Okučane. Tu je delovao do druge polovine aprila 1945 godine, a tada je poveren prema Zagrebu.

EK 1 održavao je veze sa Ić-sluzbom nemačkih štabova u Banjoj Luci i ostalim mestima svoje teritorije. Od ovih je dobijao dnevne izveštaje, a sa svoje strane im je dostavljao podatke koje bi on prikupljao. Isto je tako veza održavana i sa jedinicom nemačkog vazduhoplovstva koja se nalazila u Banjoj Luci i vršila vazдушna izvištanja. Prilikom akcija i hapšenja održavana je saradnja sa vojnom žandarmerijom koja se nalazila u Banjoj Luci i koja je svoje hapšeničke delom predavala EK-u na saslušanje i vođenje istrage. Isto tako je EK sarađivao i sa ustanovama Abwehr-a, sa ogrankom GFP-a i sa propagandnim centrom Wehrmacht-a u Banjoj Luci. Na posledetku treba pomenuti i stalni dodir sa policiskim vlastima NDH, a i sa etnicima koji su se štabovi nalazili na području EK 1.

U sprovođenju svoga glavnoga zadatka, to jest borbe protiv NOV-a, EK je u prvome redu nastojao da pribavlja podatke o jedinicama NOV i POJ, njihovim rukovodiocima i sedištu, njihovom brojnom stanju, naoružanju i moralu i o njihovim namerama. Zatim je radio na pribavljanju podataka o pozadinskim organizacijama NOP-a i o simpatizerima i saradnicima partizana, kao i na otkrivanju kanala i veza između pozadinskih organizacija i borbenih formacija NOP-a. U manjoj meri je sli ne obaveštajne radnje EK 1 sprovodio i u odnosu na etnike. Mada su se ovi borili protiv NOP-a i bili u punome smislu saveznici Wehrmacht-a i aparata SS i policije, ipak je prema njima postojalo stalno nepoverenje, zbog čega se i o njima prikupljaju relevantni podaci.

Na osnovu obaveštenja koja bi prikupljao preko svoje agature ili do kojih bi dolazio drugim putem, bilo izveštajima drugih ustanova, bilo tužbama ili denuncijacijama i si., EK 1 je vršio hapšenja, delom u zajednici sa policijom NDH, sprovodio istrage protiv uhapšenih lica i zatim podnosio predloge o daljem postupanju sa njima Einsatzgruppi E.

Od svih referata u okviru EK 1 najagilniji je bio referat IV a, koji se bavio specijalno obaveštajnom i egzekutivnom delatnošću u protiv partizana i protiv KPJ. On je vodio kartoteku svih sumnjivih lica u Banjoj Luci i okolini. Isto je tako vodio i preglede svih lica koja su došla u obzir kao objekti obaveštajnog posmatranja.

Referent IV a, Herbert Jerrentrup, težio je da u svaku ustanovu i svako nadležstvo aparata NDH ugradi bar po jednog svog agenta, odnosno da zavrbuje ponekog pripadnika za svoju obaveštajnu službu. Preko ovih agenata želeo je da kontroliše osoblje dotične ustanove odnosno nadležstva u pogledu eventualnih veza sa NOP-om ili simpatija za njega, raspoloženja prema Nemačkoj, vezu sa britanskom obaveštajnom službom itd. Svoj plan Jerrentrup nije mogao da ostvari u punome obimu zbog nedostajanja osoblja i velikog obilja poslova kojima je morao da se bavi. Ipak je uspeo da stvori svoju agenciju u »Uredu za izbeglice«, ustanovi NDH koja se brinula za lica prebegla iz oslobođenih područja. Dalje je imao svoje agente u fabrici duvanskih preradivača, na aerodromu, u hotelima i gostionicama itd.

Drugi deo napora referenta IV a išao je za tim da stvori agenciju koja bi mu mogla donositi obaveštenja o partizan-

skim grupama i snagama NOV. Usredsre en sve više na ovaj zadatak, Jerrentrupp je zapostavio prvi. Da bi stvorio na terenu mrežu informatora, on se poslužio Volksdeutscher-ima, koji su — kao vojnici SS-a — vršili pri EK 1 stražarsku službu. Mahom su to bili pripadnici nema ke manjine iz okoline Banje Luke, koji su poznavali jezik i prilike i imali mnoga poznanstva u tome kraju.

Izvor za stvaranje agenture bile su i izbeglice sa osloboene teritorije, dakle lica koja su bežala pred NOP-om i mogla biti smatrana njegovim protivnicima. Sa rukovodiocem izbegli kog ureda Jerrentrupp je postigao sporazum da mu ovaj svakoga izbeglicu upu uje na proveru. Od ovih lica je Jerrentrupp dobijao podatke o stanju na terenu, a sem toga je me u njima vrbovao i agente, koje je kasnije upotrebljavo za rad protiv oslobo ene teritorijije.

EK 1 se služio i vrbovanjem agenata iz zatvora odnosno me u licima koja su mu dovo ena na saslušanje ili protiv kojih se vodila istraga. Me u zatvorenicima je Jerrentrupp zavrbvovao svoje najbolje agente. Držao se principa da agente postepeno zadužuje konkretnim zadacima, od lakših i jednostavnijih do složenijih, a pritom je esto vršio i provere sposobnosti pojedinih agenata. To je obavljao daju i im i takve zadatke koji su bili bez naro ite prakti ke vrednosti za njega, ali koji su uvodili agenta u posao i pokazivali njegovu spretnost i sposobnost.

Isto tako je Jerrentrupp bio dosta skepti an prema izveštajima svoje mreže i nastojao je da ih proverava. Ovo proveravanje je imalo za cilj koliko utvr ivanje verodostojnosti agenta, toliko^ i potvrdu za ta nost podataka. Sa agentima je opštio bilo sam, bilo preko nekoliko Haupt-V-Mann-a, bilo pak preko koga od pripadnika svoga referata. U jednom privatnom stanu držao je javku za sastanke sa agentima, a i ina e je pazio na održavanje konspirativnosti u opštenju sa agenturom. Nagra ivanje agenata je vršeno po izveštaju, i to manje u novcu — koji TK nije imao mnogo na raspolaganju —, a više u cigaretama ili namirnicama.

Pored obaveštajnog rada, saslušavanja i vo enja istraga, Jerrentrupp se li no bavio i hapšenjima, specijalno u složenijim slu ajevima. Tako je, naprimer, u jednome slu aju izišao na teren, u neko od susednih sela, kamufliran kao putuju i trgovac ili nakupac, sa kolima u kojima je bilo skriveno

oružje. Ovakve akcije je Jerrentrupp vršio u zajednici sa svojim saradnicima iz volksdeutscher-skih krugova.

Prilikom saslušavanja primenjivani su razni metodi, individualno prema slušaju. Dešavalo se da bi Jerrentrupp zaplašnog zatvorenika išao avajom, piju i sa njim dok se ovome ne bi razvezao jezik. Šta bi pripremao i sedeljke sa zatvorenicima, idu i za istom taktikom, to jest da ih napije i time umanja njihovu opreznost, kako bi saznao stvari koje su bile od obaveštajnog značaja. Inače je, s druge strane, saslušavanje vršeno i uz najgrublju primenu prinudnih sredstava, maltretiranja, tu i itd.

Etnički referat IV b bavio se u okviru pregleda etničkih jedinica na području EK 1, a specijalno njihovih rukovodilaca, njihovog brojnog stanja, naoružanja, namera i njihovog držanja i odnosa prema Njemcima i vlastima NDH. Referentu Arendes-u dolazili su etnički kuriri sa obavještenjima, a od istaknutih etničkih komandanata dolazio mu je lično Zivojin Mišić. Inače je i on sam odlazio na teren u posete etničkim štabovima. Pošto su se ovi etnici kao saveznici Wehrmacht-a borili protiv NOV, to je preko njih Arendes naročito dobijao podatke o partizanskim grupama i jedinicama.

Referat IV c, mada formiran za obradu jevrejskog pitanja, bavio se mahom saradnjom sa ostala dva referata odeljenja IV, a specijalno sa referatom IV a, pošto su Jevreji, uglavnom, već bili pohapšeni i upućeni u logore. Inače treba dodati da je izveštajni referat, koji sam nije radio sa obavještajnom mrežom, već primao jedino izveštaje raznih ustanova i naročito od etnika, vodio i kartu položaja u koju su ucrta-vane jedinice NOV i njihov raspored na terenu.

Treba naglasiti da je EK 1, istina, u egzekutivnim poslovima prvenstveno tražio saradnju policijskih ustanova NDH, ali da je i sam preduzimao takve poslove, pogotovu u vezi sa operacijama na terenu. Egzekutivna delatnost išla je od hapšenja i pretresa, preko blokiranja naselja ili delova grada, pa do streljanja.

Među agentima koji su radili za EK 1 važniji su bili: Ivica Okanović, koji je bio ubačen u redove NOV; Veljko Kukrić (pseudonim: »Kuve«), koji je zavrbovan u zatvoru, a zatim redovno podnosio podatke o partizanima, u koje se redove ubacio; Ivo Franjić-Kovač, koji je radio naročito na području

Kotor-Varoša i tamo stvorio svoju ve u obaveštajnu mrežu, a na osnovu njihovih podataka je izvršeno u tom kraju nekoliko bombardovanja; Zlatko Grgić (pseudonim: »Zlaci«) iz Sanskog Mosta, koji je naročito skupljao izveštaje od žena pristiglih sa oslobođene teritorije; Nada Fumić, pevačica u jednome restoranu u Banjoj Luci, koju je Jerrentrup upotrebljavao i za prikupljanje podataka i proveravanje lica koja bi mu u restoranu pala u oči. Naročito je znatan broj saradnika Jerrentrup-ove obaveštajne mreže bio iz volksdeutscher-skih mesta u okolini, specijalno iz Topole i Aleksandrovca.

Krajem 1943 godine formiran je Teilkommando EK 1 u Bihaću. Na selu mu se nalazio SS-poručnik Brunshen do kraja 1943 godine, posle čega je na njegovo mesto došao SS-poručnik Kamann, pošto je Brunshen prilikom napada NOV na Banju Luku bio teško ranjen. Kamann je poginuo maja 1944 godine u borbama na Plješivici, pa je zatim za rukovodioca TK postavljen SS-potpporučnik Koeddermann, koji je na svome položaju ostao do kraja oktobra 1944 godine, kada se zajedno sa ostalim osobljem TK povukao.

Obaveštajna delatnost TK Bihać bila je dosta živa. Međutim u pojedinostima o njoj nije sačuvano nikakvih podataka. Zna se jedino da je ona izvesno vreme održavala kontakt sa Huskom Miljkovićem, sa kojim su stajale u vezi i ostale nemačke ustanove koje su radile na toj teritoriji, a o kome je verovatno bilo reči. Inače je TK radio-mahom na terenu, tako da su njegovi pripadnici više bili u pokretu sa operativnim jedinicama ili u raznim terenskim akcijama nego u sedištu TK, u Bihaću. U delatnost TK spadalo je i vrbovanje za SS muslimansku diviziju »Handžar«.

(2) EK 2 Sarajevo

U Sarajevu je Einsatzkommando postao da funkcioniše polovinom maja 1943 godine, pošto je prethodno manja grupa pripadnika Sipo i SD-a izvršila sve potrebne pripreme. Istoga meseca je Einsatzkommando, koji je nosio broj 2, isturio i svoje Teilkommande u mesta koja su bila za njih određena, a predstavljala su strategiske ili političke centre. Teilkommande EK 2 obrazovane su u samom Sarajevu, zatim u Mostaru, Travniku, Tuzli i Višegradu. Dok je ova poslednja brzo uki-

nuta, formiran je avgusta 1943 godine TK u Zenici, posle italijanske kapitulacije TK u Dubrovniku, a u leto 1944-te TK u Br kom.

Podru je delatnosti EK 2 obuhvatalo je srednju i isto nu Bosnu, kao i Hercegovinu. Za razliku od situacije koja je vladala u organizacionom pogledu kod EK 1, EK 2 nije — sve do druge polovine 1944 godine, — zadržavao u svome okviru i sarajevski Teilkommando-, koji je dotle funkcionisao potpuno- odvojeno-. Tek tada je izvršeno personalno obuhvatanje TK Sarajevo u okvir EK. Mada ni posle toga TK nije izgubio svoju organizacionu individualnost, on je postao nekom vrstom odeljenja EK.

EK je imao svoju radio-stanicu, koja je bila smeštena u posebnoj zgradi, a prostorije bile su mu pod jednim krovom sa nadleštvom oblasnog policiskog rukovodioca.

Zadaci EK bili su dati samom organizacijom Sipo i SD-a u NDH. Podre en stru no Einsatzgruppi E, a lokalno disciplinski oblasnom policiskom rukovodiocu, EK 2 je svoju delatnost, uglavnom, sveo tako e na dirigovanje i upravljanje svojim ispostavama, koje su na terenu — pa i u samom Sarajevu — obavljale prakti ki obaveštajni i egzekutivni posao. EK je bilo mesto gde su se sticali izveštaji sa terena, odakle su davani nalozi za pojedine obaveštajne i egzekutivne zadatke, — dakle, imao je sva obeležja komandne i direktivne ustanove za upravljanje mrežom ogranaka kojim je kontrolisala svoju teritoriju.

Na o-snovu izveštaja i obaveštenja koje bi dobijao od svojih Teilkommandi, kao i podataka koje bi sam prikupljao ili koje bi dobijao od drugih ustanova, EK 2 je sastavljao- svoje izveštaje i dostavljao ih Einsatzgruppi, oblasnom policiskom rukovodiocu i Ic-oficirima viših štabova koji su se nalazili u Sarajevu ili na podru ju za koje je EK bio nadležan. Pre svega, EK je izdavao svoj dnevni izveštaj koji je obuhvatao teku e aktuelne podatke. Pored toga su davani posebni izveštaji o izves-nim problemima ili akcijama i, naposletku, mese ni izveštaji, koji su na svega dve stranice zbili najvažnije podatke za protekli mesec. Mese ni su izveštaji sadržavali prikaz opšteg stanja i raspoloženja, kao i neprijateljskog položaja. Njima bi ponekad bila priložena karta sa ucrtanim podacima o- protivnicima i njihovom rasporedu.

EK je održavao- vezu pre svega sa Ic-službom Wehrmacht-ovih štabova. Tako je postojala veza sa Ic-oficijom Vojne grupe E, kada je ova stigla u Sarajevo, zatim sa Ic-oficirima V SS-planinskog korpusa (major Keller), XXI planinskog korpusa (major Calsow), divizije »Prinz Eugen« (SS-poru nik Kirchner), 369 (hrv.) divizije (poru nik Kurtz), SS-divizije »Handžar« itd. Sa šefovima ovih komandi održavao je li nu vezu šef EK. Isto tako je EK bio u radnom kontaktu i sa Feldkommandanturom u Sarajevu, kao i sa tamošnjom železni - kom komandanturom. Sa Abwehr-om i GFP-om nisu održavane nikakve službene veze, niti su izmenjivani izveštaji ni podaci. Me utim šef EK 2 držao je li no dodir sa rukovodiocima Abwehr-ovih ustanova, majorom Vasary-jem i kapetanima Wanner-om i Amann-om.

Izme u EK 2 i ispostave policiskog atašea u Sarajevu, odnosno njenog šefa SS-kapetana Abromeit-a i kasnije profesora Rudo-If-a Treu-a, održavao je tako e vezu li no rukovodilac EK 2. Ni tu nije vršena izmena obaveštenja, ali je Abromeit davao neke svoje izveštaje u prepisu oblasnom policiskom rukovodiocu, koji bi ih, sa svoje strane, davao šefu EK 2. Ina e je li no sa Treu-om održavao vezu naro ito rukovodilac TK Sarajevo EK 2, a te su se informacije zatim uklapale u izveštaje koje bi sastavljao EK.

Od ostalih nema kih ustanova sa kojima je EK 2 lokalno održavao vezu treba pomenuti nema ki konzulat u Sarajevu, zatim inostranu organizaciju NSDAP i Organizaciju Todt. Ovde treba pomenuti i vezu EK sa Nema ko-hrvatskim klubom u Sarajevu. Sa ustanovama NDH, EK 2 je tako e stajao u vezi, i to sa šefom civilne uprave u Sarajevu, sa komandom domobranstva, sa velikim županom, sa upravnikom policije i, najzad, sa pretsednikom opštine.

Sa etnicima je EK 2 stajao, uglavnom, u vrlo dobrim odnosima. Ovi su istupali na teritoriji EK kao- saveznici Wehrmacht-a i ostalih nema kih formacija u brobi protiv NOP-a. Ipak je Wehrmacht, a tako e i Sipo i SD, etnike posmatrao sa podozrenjem, pretpostavljaju i pogotovu da bi ovi odmah prešli u tabor protivnika ako bi se u Primorju iskrcale ja e snage zapadnih saveznika.

Na elu EK 2 nalazio se od aprila do jula 1943 godine SS-major Reinhold. Njega je nasledio SS-major Tuemmler koji je vodio- EK svega oko etiri nedelje. Najzad je, sep-

ili, najzad, od agenata koji su bili zavrbovani u samim policijskim i drugim ustanovama NDH.

Vrbovanja agenata vršena su, prvo, preko raznih Volksdeutscher-a, kojih je bilo u svima ve im mestima Bosne i sa kojima bi šef ili pripadnici Teilkommande doti noga podru ja odmah stupili u vezu. Ti su Volksdeutscher-i angažovani za rad, ili su preko njih stvarane veze prema licima koja su mogla da se upotrebe za obaveštajnu delatnost. Isto su tako i policijske i upravne vlasti NDH lokalno preporu ivale pojedina lica organima Sipo i SD-a za njihovu obaveštajnu mrežu.

Drugi na in za sticanje agenata bio je vrbovanje hapšenika i zarobljenika koji su se nalazili u zatvorima Teilkommande. Protiv ovakvih lica postojao je izvestan optužni materijal, ili bi se Teilkommande starala da ovaj pribavi i upotpuni. Islednik bi nato predo avao zatvoreniku sudbinu koja ga eka ako bi se po tome materijalu postupalo dalje, nude i mu da postupak obustavi ako pristane da stupa u obaveštajnu mrežu. Pojedini zarobljeni partizani, ilegalci i simpatizeri NOP-a kojima se na takav na in prilazilo pristajali bi da na taj na in spasu glavu. Oni su uklju eni u obaveštajnu mrežu Teilkommande koja ih je zavrbovala. Treba dodati da se sa ciljem vrbovanja prilazilo onim licima kod kojih se unapred o ekivao pozitivan rezultat, to jest pristanak da rade za nema ku obaveštajnu službu. Ipak je broj takvih lica bio malen, a izvesna lica su samo formalno dala pristanak i prvom prilikom prebegla partizanima.

U mestima u kojima nisu postojale Teilkommande angažovane su Wehrmacht-ove Ortskommandanture (komande mesta), koje su sve raspolagalo izvesnom agenturom. One bi podatke do kojih bi došle putem svoga obaveštajnog rada dostavljale najbližem ogranku EK 2.

Ve e Teilkommande raspolagale su agenturom od prose no 40 do 80 lica, a manje Teilkommande obi no sa 20 do 40 agenata.

Jedan od glavnih nedostataka ovog obaveštajnog rada, koji je ina e bio vrlo živ i dosta zamašan po svojoj razgranatosti i koli ini informacija, pretstavljale su personalne slabosti samog aparta kojim je EK 2 raspolagao. Pre svega, funkcioneri koji su sa injavali Teilkommande bili su mahom stru no slabo spremni, pošto se nema ki bezbednosno-policijski aparat usled stalnog proširivanja svojih zadataka i troše-

nja prvobitnog uvežbanog ljudstva dobrim delom morao-
pupunjavati stru no slabijem elementom. Drugo, pripadnici Sipo
i SD-a su mahom bili potpuno strani okolini u kojoj su imali
da deluju, nisu poznavali prilike, a da se i ne govori o nepo-
znavanju jezika. Tako je i tu došlo do oslanjanja na tuma e,
— pojave koja uopšte pretstavlja karakteristiku za delatnost
Sipo i SD-a na okupiranom jugoslovenskom podru ju. No ni
ti tuma i — mahom iz volksdeutscher-skih redova — nisu
bili dorasli složenijim zadacima, a pogotovu ne radu na oba-
veštajnim poslovima.

Kao poseban izvor za obaveštenja, pa i kao rezervoar
agenture upotrebljavani su etnici, sa kojima su Teilkom-
mande održavale svugde na terenu stalnu vezu. Mada je veza
sa etnicima iskoriš ena pre svega radi preduzimanja opera-
cija protiv NOV i POJ, ipak je i obaveštajnoj strani te veze
bila pridavana važnost svugde na terenu, za prikupljanje
podataka o formacijama i pristalicama NOP-a. Treba dodati
da je na podru ju za koje je bio nadležan EK 2 sa svojim
Teilkommandama postojalo više sektora na kojima nisu funk-
cionisale nikakve upravne vlasti NDH, ve isklju ivo etni ke.

Interesantno je, da je EK 2, po nare enju Einsatzgruppe
ili Oponomo enika RFSS za Hrvatsku, išao- naruku glavnom
obaveštajcu poslanika inž. Hermann-a Neubacher-a, Rudolf-u
Staerker-u, koji je novembra 1944 godine dolazio preko Sa-
rajeva na teren u Bosnu radi stupanja u vezu sa vrhovnom
komandom organizacije DM i konferisanja sa Dražom Mihai-
lovi em. Mada je EK 2 sa svoje strane u inio sve što je po-
trebno da olakša Staerker-u izvršenje njegovog zadatka, ipak
je u politi kom pogledu u ovim vezama sa etnicima i njiho-
vom vrhovnom komandom bio u mnogo ve oj meri angažovan
prestavnik policiskog atašea u Sarajevu, Rudolf Treu, nego
SS-potpukovnik Fest i njegov Einsatzkommando. Isto tako je
1 prebacivanje diverzanata iz centara u Reich-u u štab Draže
Mihailovi a — odakle su imali da vrše svoje zadatke protiv
JA i oslobo ene teritorije — sprovo eno uz aktivnu saradnju
Treu-a, a bez prethodnog obaveštavanja EK 2.

U pogledu egzekutivne delatnosti treba ista i da je EK
2 sa Teilkommandama vodio, ukoliko se to ticalo samog Sa-
rajeva, donekle ra una o ograni enjima koja su u tome bila
propisana. Me utim pošto su se Teilkommande nalazile veli-
kim delom na teritorijama na kojima su vršene i operacije,

to su one u vezi sa Wehrmacht-ovim akcijama sprovodile egzekutivne radnje bez u eš a vlasti NDH. U tom pogledu je, verovatno, najdrasti niji primer hapšenje domobranskog generala Nikoli a, komandanta lova ke brigade NDH u Doboju. Ovoga su agenti EK 2 obra ivali duže vreme i došli do zaklju ka da održava potajne veze sa partizanima. Po nare enju SS-general Phleps-a, komandanta V SS-planinskog armiskog korpusa, Nikoli je uhapšen i sproveden u Osijek, a odatle u Zagreb. Mada je ubrzo pušten na slobodu, ipak njegov slu aj dovoljno ilustruje pravu situaciju na terenu.

Uskoro po dolasku EK 2 u Sarajevo formiran je tu nje-gov Teilkommando, a u okviru obrazovanja terenskih ispostava i organizacije rada EK. Teilkommando je obuhvatao oko pedesetak pripadnika, u koji broj ulaze ne samo pripadnici Sipo i SD-a, SS-oficiri i podoficiri, ve i pomo no osoblje — kao tuma i, stražari, kuriri, šoferi itd. Od ovih je prili an deo angažovan u Sarajevu, me u Volksdeutscher-ima i doma im življem.

Na elu TK Sarajevo EK 2 nalazio se najpre SS-potporu nik Alfred Lindner, koji je vodio TK do oktobra 1943 godine. Posle njega rukovodstvo TK je preuzeo SS-poru nik Erich Frick, koji je dotle bio šef TK Travnik i, zatim, TK Zenica. Dok za vreme Lindner-a TK Sarajevo nije bio izdelfen na referate, dotle je po njegovom odlasku novi rukovodilac Frick izvršio sistematski unutrašnji raspored rada i dužnosti.

Zamenik šefa TK, SS-podoficir Richard Boeckler, radio je na stvarima veleizdaje i špijunaže i sastavljao je referate za EK 2. On je vršio i nadzor nad obavljanjem kancelariskih poslova. Pored toga su obrazovana etiri referata, od kojih su tri pretstavljala odeljenje IV i nosila oznake IV a, IV b i IV c, a etvrto je bilo kriminalno odeljenje. Sli no kao kod EK 1 u Banjoj Luci, tako je i kod TK Sarajevo referat IV a radio na suzbijanju NOP-a i partizana, a referat IV b bavio se etni kim pitanjima. Referat IV c (za razliku od referata istoga naziva u Banjoj Luci) bio je zadužen poternom službom odnosno traganjem za deztererima iz nema kih jedinica koji su prešli u ustaške formacije ili domobranstvo, za licima koja su trgovala nema kim oružjem i opremom, kao i sli nim poslovima. U drugoj polovini 1944 godine TK Sarajevo je u celini ugra en u EK 2, kojom je prilikom postao njegovim odeljenjem IV. Ipak je j dalje sa uvao svoju organizacionu

individualnost, a rukovodilac TK Frick vršio je dužnost zamjenika šefa EK, SS-potpukovnika Fest-a.

TK Sarajevo držao je i sa svoje strane neposredne veze sa Ic-odeljenjima viših nemačkih komandi koje su se nalazile na njegovoj teritoriji, od kojih bi dobijao i zarobljenike i prebegle partizane radi saslušavanja i vođenja istraga. Frick je li no stajao u vezi sa Ic-oficirima, u prvome redu sa majorom Keller-om, koji je bio na čelu Ic-odeljenja V SS-planinskog armiskog korpusa. Dalje je Frick li no ili preko svojih organa održavao vezu sa vojnom žandarmerijom, sa Abwehrovim ustanovama u Sarajevu, a li no prijateljstvo sa predstavnikom policiskog atašea, Rudolf-om Treu-om, omogućilo mu je da i od njega dobija podatke korisne za svoj rad, za svoju obaveštajnu službu i njenu delatnost. Dok sa obaveštajnom službom NDH TK Sarajevo nije održavao nikakve veze, niti sa njom vršio razmenu izveštaja, dotle je Frick bio u dodiru sa domobranskom komandom u Sarajevu, od koje je dobijao redovno dnevne izveštaje. Isto je tako bio u dodiru i sa žandarmerijom i policijom NDH, naročito sa »župskom redarstvenom oblašću«, od koje je dobijao izveštaje. Njoj je predavao i svoje hapšenike.

Prvenstveni zadatak TK Sarajevo bio je organizovanje i aktivno vođenje obaveštajne delatnosti i egzekutivnih akcija protiv NOP-a. Pritom je TK naročito pažnju obrađivao na sam grad i njegovo stanovništvo, a zbog snažne NOP-ove ilegalne organizacije, koja se održavala uprkos svih ustaških i nemačkih nastojanja. U okviru toga rada je, zatim, dolazilo pribavljanje podataka o jedinicama NOV i partizanskim grupama u široj i daljoj okolini Sarajeva. Taj je posao obavljan preko agenata i poverenika, a u Zavidovići ima je TK osnovao čak mali stalni centar koji je, kao neka vrsta uporišta, prikupljao podatke od lokalne agenture i dostavljao ih TK-u. Na čelu toga centra nalazio se jedan podoficir sa tumačem.

Kao rukovodioci pojedinih referata i istaknutiji pripadnici TK Sarajevo pojavljuju se SS-podoficiri Fritz Hoch, Jakob Gietzen, Karl Schuster, Michel, Neumayer i dr. Važnu ulogu u TK imali su i tumači, među kojima je naročito otkriven kao Sokrat Evangelides, student hrvatske, koji je pored tumačenja i značajne obaveštajne zadatke.

Vrbovanje agenata vršili su mahom tumači, pošto su oni imali neposrednog dodira sa stanovništvom i poznavali ljude

i prilike, za razliku od organa TK, koji ve zbog samog nepoznavanja jezika nisu imali mnogo mogu nosti da do u u neposrednu vezu sa širim krugovima. Isto je tako uveliko upotrebljavan metod vrbovanja u zatvoru. TK Sarajevo je vršio u gradu mnoga hapšenja, u prvome redu pripadnika ilegalnih elija NOP-a i KPJ u Sarajevu i okolini, pa je prilikom vo enja istrage esto pokušavao vrbovanje pogodnih lica, što mu je u nekim slu ajevima i polazilo za rukom.

Obaveštajna mreža TK Sarajevo bila je veoma razgranata i smatrana je kvalitetno dobrom, svakako najboljom na podru ju EK 2. Ona je omogu avala da TK bude dobro obavješten o stvarima od obaveštajnog zna aja, izme u ostalog i o raznim planovima uperenim protiv nema kih vlasti i Wehrmacht-a. Poznato je da je TK Sarajevo imao i jednog svog agenta u partizanskim redovima, što ne isklju uje mogu nost da ih je bilo i više. To je bio Šu ro Muzurovi , koji je radio na podru ju Kreševo—Fojnica—Kiseljak. Ina e je poznato oko 45 agenata TK, me u kojima i nekoliko njih koji su kao Haupt-V-Mann-i držali na vezi ve i broj podagenata.

Šef TK, SS-poru nik Frick, držao se na ela da hapšenje otkrivenih protivnika odlaže tako dugo dok ne bude pra enjem, posmatranjem, pa i provociranjem postignuto što ve e razjašnjenje celog slu aja, naro ito veza sumnjivoga lica. Frick je težio da tim putem dobije iscrpne podatke o pojedincima ili grupama koje su bile pod prismotrom, pa tek kada bi se od daljeg odlaganja pojavila opasnost ili ako bi smatrao da je sve otkriveno što se dalo otkriti, naredio je da se izvrši hapšenje.

U pogledu samih hapšenja, dakle egzekutivnih zahvata, TK se klonio saradnje vlasti NDH gde god je za to imao mogu nosti, to jest koristio se saradnjom ili akcijama Wehrmacht-a. Ipak bi pozivao i policiske vlasti NDH da uzmu u e š a u egzekutivnim radnjama. Do polovine 1944 godine hapšeni- niki koji je TK smatrao krivima prebacivani su po sprovedenoj istrazi u radni logor u Zenici, a odatle u Nema ku. Ako su bili u pitanju partizani, upu ivani su u zarobljeni ke logore. Od polovine 1944 godine- hapšeni- niki su po završenim sa- slušanjima ve inom predavani »Župskoj redarstvenoj oblasti NDH u Sarajevu«.

Me u obaveštajnim vezama TK treba pomenuti direktora osiguravajuju eg društva »Dunav«, Ibrahima Kirili a, jednog

od najistaknutijih muslimanskih autonomista, koji se naročito istakao u vezi sa formiranjem SS-divizije »Handžar«. On je održavao veze sa velikim muftijom jerusalimskim, El Huseinijem, a TK je naročito informisao o stvarima iz političkih krugova muslimanske reakcije.

U Mostaru je TK formiran 5. maja 1943. godine. Sastojao se do starešine u oficirskom rangu i nekoliko podoficira, a vršio je i egzekutivni i obaveštajni rad. Pomoćno osoblje sastinjavali su Volksdeutscher-i, a delom su stražari, šoferi itd. angažovani u samom Mostaru. Od maja do novembra 1943. godine šef TK bio je SS-potporučnik Herbert Hrabbi, koji je neko vreme vodio, pored TK Mostar, još i TK Dubrovnik. Pošto je Hrabbi boravio i u jednom i u drugome mestu, to ga je u Mostaru zamenjivao SS-potporučnik Ludwig Reiter. U proleće 1944. godine došao je na čelo TK SS-potporučnik Meier, koji je ranije u EK 2 bio šef motorizacije. Iste godine u jesen je povučen, a poslove šefa TK preuzeo je SS-podoficir Walter Doering, sve dok posle izvesnog vremena iz Splita nije premešten u Mostar SS-potporučnik Leopold Bader, tadašnji zamenik šefa EK 5. Ovaj je ostao na čelu TK Mostar sve do povlačenja, krajem oktobra 1944. godine.

S obzirom na relativno malo brojno stanje, TK Mostar nije bio podeljen u referate. Posao je dodeljivan pojedinim pripadnicima u rad prema potrebi i konkretnim prilikama.

Zadaci i pravac rada TK Mostar bili su istovetni sa delatnošću u koju su vršili drugi ogranaci Sipo i SD-a na teritoriji Bosne. Uglavnom je radio protiv NOP-a, prema kome je izgrađena i agentura. U pogledu stvaranja obaveštajne mreže naročito se istakao pripadnik TK SS-podoficir Willi Sawotny, koji je držao na vezi većinu agenata. Izveštaje koje je podnosio TK Mostar, EK 2 nije mnogo cenio zbog njihovog dosta slabog kvaliteta. Oni su obuhvatali podatke o akcijama NOV, o raznim rušenjima i sabotажama i o opštim prilikama. Poznato je oko 30 pripadnika agenture koju je ovaj TK obrađivao u Mostaru i njegovoj bližoj i daljoj okolini.

TK Dubrovnik je formiran posle kapitulacije Italije, isturanjem izvesnog broja pripadnika EK 2. Organizaciju Teilkommande izvršio je šef TK Mostar, SS-potporučnik Hrabbi. Po etkom 1944. godine došao je na njegovo mesto za šefa TK Dubrovnik SS-potporučnik August Zollner, koji je vodio TK sve do povlačenja iz Dubrovnika, septembra 1944. godine. Pošto

je Hrabbi, do Zollner-ovog postavljenja, u isto vreme vodio i TK Mostar, to ga je u Dubrovniku, u periodima kada je on boravio u Mostaru, zamenjivao SS-podoficir Kvnzal.

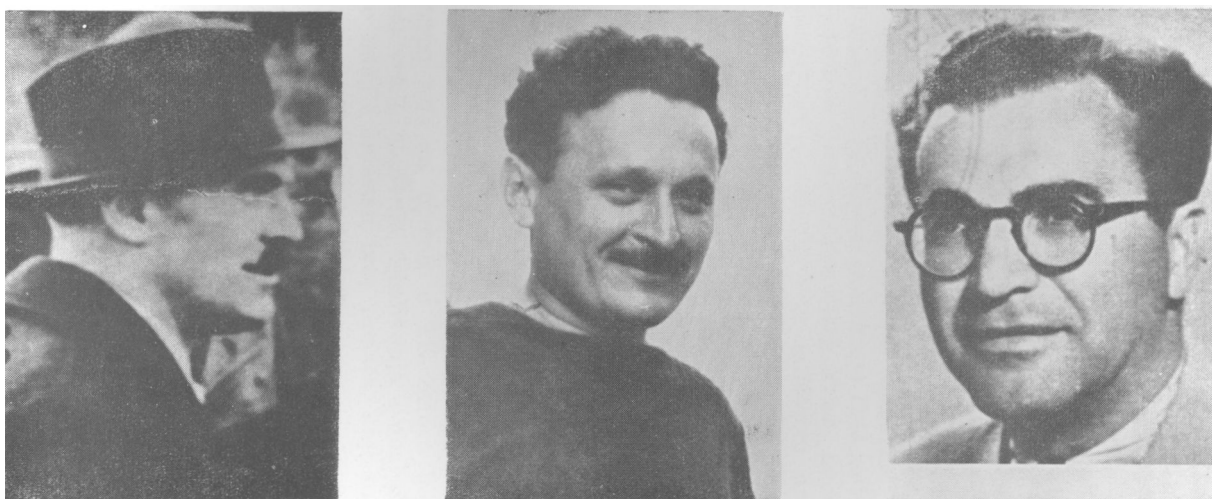
TK Dubrovnik je imao razgranatu obaveštajnu mrežu, koja je, me utim, bila dobro zakonspirisana, tako da je o njoj malo poznato. Šef EK 2, SS-potpukovnik Fest, smatrao je dubrova ki TK me u najboljima u pogledu obaveštajnog rada. Jedan od agenata, koji je radio, uostalom, i za Abwehr, bio je ve pominjani Peter Stadt, ina e Namac. Sa Abwehr-ovim ustanovama, a i sa MEK 90, održavao je TK bliske veze. I šef Meldekopf-a FAT-a 174 u Dubrovniku, grof Eitz, i rukovodilac MEK 90, Wilke, dolazili su redovno u sedište TK po informacije. Sa Stadt-om je radio protiv NOP-a Krsta Šandan, koji je uspostavljao veze sa pripadnicima NOP-a. Postoji verovatno a da je bio upotrebljavan za izvesne provokacije, pri emu se njegovim uslugama koristio i MEK 90. Šandan je kasnije pregebao partizanima.

Sem obaveštajnim, bavio se TK Dubrovnik i egzekutivnim radom, delom u zajednici sa drugim nema kim ustanovama, kao, naprimer, sa mornari kim štabovima odnosno jedinicama. Jednom je prilikom TK uhapsio i predsednika dubrova ke opštine i još nepoliko lica zbog optužbi da doturaju partizanima namirnice. Ovo je hapšenje, izgleda, podiglo prili no prašine, jer je predsednik opštine ubrzo pušten, a šef TK Zollner dobio je ukor od šefa EK 2.

Posle povla enja iz Dubrovnika, u jesen 1944 godine, TK je prešao u Sarajevo, u sedište EK 2. Odatle je oktobra iste godine preba en u Visoko. Tu je delovao kao ispostava EK 2 sve do marta 1945 godine, kada se povukao u Zagreb. Zollner je posle dolaska TK u Sarajevo premešten na drugu dužnost i nije sa ostalim osobljem prešao u Visoko. TK Dubrovnik imao je svega oko desetak pripadnika, ne ra unaju i stražu, koju je sa injavala grupa od osam Kozaka u službi SS-a.

U Travniku je Teilkommando EK 2 formiran ubrzo po dolasku EK u Sarajevo. Šef TK Travnik bio je upo etku SS-potpornik Adolf Haase. On je ubrzo premešten, a na njegovo mesto je došao SS-poru nik Erich Frick. I Frick je ve u avgustu iste godine otišao na drugu dužnost, posle ega je preuzeo rukovodstvo TK SS-podoficir Gustav Kloeckner. Ovaj je ostao na elu TK do povla enja iz Travnika, septembra 1944 godine, kada je TK prešao u Zenicu, gde je, izgleda,

EINSATZKOMMANDO 2 U SARAJEVU

Einsatzkommando 2, sa sedištem u Sarajevu, obrađivao je sa svojim ispostavama i agenturom srednju i istočnu Bosnu i južnu Dalmaciju. Među njegovim agentima bili su: Ibrahim Kirili (levo), jedan od najistaknutijih pripadnika autonomističke struje me u bosanskom muslimanskom buržoazijom; Gavro Komljeni (u sredini), koji je naročito radio po liniji NOP-a i bio aktivan i pri ispostavi (Teilkommandi) sarajevske Einsatzkommande u Tuzli; Krsta Šandan (desno), koji je imao veze sa Abwehr-om i radio za ispostavu u Dubrovniku

rasformiran. Po svome personalnom sastavu, TK Travnik je bio jedan od manjih ogranaka EK 2. Sa injavalo ga je — sem u prvim mesecima — nekoliko podoficira i tuma a sa pomo - nim osobljem.

U Travniku je TK održavao veze sa lokalnom policijom NDH, sa ustaškom organizacijom, a i sa nema kim operativnim jedinicama koje su se nalazile na njegovome podru ju. Delatnost TK je ina e bila potpuno usmerena u opštem pravcu, u kome je dejstvovao celi aparat Sipo i SD-a u NDH, to jest uglavnom protiv NOP-a i njegovih formacija. TK je vršio obaveštajnu i egzekutivnu delatnost, imao je i svoj zatvor, ali je smatran jednim od slabijih ogranaka.

U Zenici je TK formiran avgusta 1943 godine, kada je onamo premešten SS-poru nik Erich Frick, dotada u Travniku, sa nekolicinom saradnika i sa zadatkom da obrazuje Teilkommando. U toku svoje delatnosti, TK Zenica je imao na broju prose no oko dvanaestak pripadnika, ura unavaju i tu i nema ko osoblje, i tuma e, i pomo no osoblje.

Posle Erich-a Frick-a, koji je, kao jedan od najsposobnijih pripadnika EK 2, uskoro povu en u Sarajevo, došao je na elo TK Zenica SS-podoficir Otto Meyer. Jula 1944 godine nasledio ga je SS-podoficir Ludwig Heidelberg, a septembra 1944-te došao je na taj položaj SS-podoficir Gustav Kloeckner, koji je sa svojom Teilkommandom bio stigao, povla e i se pred NOV, iz Travnika u Zenicu. Krajem oktobra postavljjen je za šefa TK SS-potporu nik Egon Haugk, koji je vodio TK do kona nog povla enja, aprila 1945 godine.

Pored šefa su, obi no, u TK Zenica bila tri referenta, koja su vršila hapšenja, isle ivanja i obaveštajnu delatnost. TK je imao i izvestan broj tuma a, koji su, pored ostalog, održavali i veze sa agenturom.

TK Zenica je sara ivao u uobi ajenom obliku sa Wehrmacht-ovim komandama i policiskim vlastima NDH na svome podru ju. Važan objekt obaveštajnog rada TK Zenica predstavljala je železara sa svojim mnogobrojnim radništvom. Prakti ki je svaki od pripadnika TK držao izvesne agente na vezi — bilo neposredno, bilo preko tuma a, što se eš e dešavalo. Sa agenturom je održavao dodir mahom konspirativnim na inom. Sastanci su utvr ivani i održavani u privatnim ku ama, kafanama ili na ulici. U nagra ivanju agenture važno je mesto zauzimalo davanje dozvola za slobodno kretanje

itd., što je omoguvalo agentima da obavljaju crnoberzijanske poslove. Isto je tako kao nagrada služilo i oslobađanje od vojne obaveze.

Osim od agenturne mreže podaci su dobijani i putem ličnog dodira sa licima, sa kojima su pripadnici TK održavali društvene veze.

Teilkommando u Tuzli obrazovan je, verovatno, već u maju 1943 godine. TK Tuzla je bio jedan od većih ogranaka EK 2. I tu je osoblje delom bilo sastavljeno od službenika Sipo i SD-a, a delom od lica angažovanih u samome mestu. Prvi šef TK bio je SS-potporučnik Reiser, koji je na tome položaju ostao svega nekoliko meseci, a po njegovom odlasku došao je SS-potporučnik August Zollner, dotle zamenik šefa TK. Zollner je ostao do septembra 1943 godine, kada se, pred napadom NOV, TK povukao iz Tuzle. Kako su Nemci opet zauzeli grad, TK se vratio, ali ovoga puta pod vođstvom SS-potporučnika Adolf-a Haase-a, pošto je Zollner u borbama oko Tuzle bio teško ranjen. U leto 1944 godine izgleda da je izvesno vreme vodio TK SS-potporučnik Adolf Neunkirchen, a poslednji šef TK bio je SS-potporučnik Betthaeuser. Ovaj je vodio TK do konačnog povlačenja, aprila 1945 godine. U to vreme je TK iz Tuzle bio prešao u Doboj, pošto je Tuzla u jesen 1944 godine bila oslobođena.

Pored redovnih veza sa policijskim i drugim ustanovama NDH i sa nemačkim nadležnostima i Wehrmacht-om, TK Tuzla je održavao stalni dodir i sa etničkim štabovima u okolini, a zatim i sa upravom tvornice sode u Lukavcu.

U zadatke koje je TK obavljao svojom obavешtajnom delatnošću spadalo je ne samo delovanje protiv NOP-a već i posmatranje etnika, a isto tako i ustanova NDH i domobranstva. Naravno u vreme svoga boravka u Doboju, TK je podnosio dosta izveštaja o raznim ustaškim ekscesima.

Kao najistaknutiji pripadnici agenture TK pominju se: Gavro Komljeni, koji je bio glavni organizator obavешtajnog rada i držao na vezi mnogobrojne agente; Josip Hirše, koji je specijalno obavешtajno obavljao tvornicu sode i radio sa mrežom mehaničara u njenim radništvom; Sead Mirazovi i prevrbovani partizan Branko Jovanovi, koji su kasnije prebačeni na obavешtajni rad u Sarajevo. Poznato je oko 25 pripadnika obavешtajne mreže TK Tuzla.

U Višegradu je TK formiran polovinom 1943 godine, a radio je do kraja septembra, kada je jedna etni ka grupa zauzela to mesto. Posle toga TK više nije uspostavljan. Na elu TK Višegrad nalazio se SS-potpuru nik Schmidt.

Sredinom 1944 godine prešlo je pod nadležnost EK 2 i podru je oko Br kog, koje je dotle potpadalo pod nadležnost EK 3 u Osijeku. Na elo TK Br ko postavljen je tada SS-podoficir Otto Meyer, kome je bilo podre eno nekoliko organa i tuma a sa potrebnim pomo nim osobljem. Mada podre en EK-u 2, TK Br ko nije slao svoje izveštaje u Sarajevo, ve u Osijek, tamošnjem EK-u 3, pošto su veze izme u Br kog i Sarajeva bile prakti ki prekinute.

(3) EK 3 Osijek

U Osijeku je maja 1943 godine obrazovan Einsatzkommando u okviru Einsatzgruppe E. Novi EK dobio je broj 3. Ve ina pripadnika EK 3 došla je iz SSSR. Izvestan broj organa je upu en u Osijek i iz Nema ke i okupirane Francuske. Prva grupa je stigla u Osijek preko Beograda, gde se bila jedno vreme zadržala, a druga preko Zagreba. Organizaciju EK po eo je da sprovodi SS-kapetan Hans Metzger, a krajem maja je stigao SS-major Joachim Deumling, koji je preuzeo komandu nad EK 3.

Podru je nadležnosti EK 3 bili su Srem i Slavonija, to jest cela oblast izme u Dunava, Sava i Drave, do Ilove na zapadu. EK 3 je imao svoje Teilkommande u Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Novoj Gradišci i Zemunu, a ispostave (Aussenstellen) u Rumi, akovu, Slavonskoj Požezi, Donjem Miholjcu, Našicama i Virovitici. Ispostava Ruma imala je ogranak (Zweigstelle) u Indiji. Ukupno je EK 3 sa svojim podru -nim ustanovama imao osoblje od oko 300 pripadnika.

EK 3 je bio podre en Einsatzgruppi E u Zagrebu, sa kojom je održavao vezu putem teleprinteru, radio-stanice i kurira. Lokalno je, me utim, bio tesno povezan sa štabom oblasnog policiskog rukovodioca. Ovaj je EK-u stavljao na raspoloženje i osoblje iz redova Policije poretka, ukoliko bi to za izvesne akcije bilo potrebno. EK 3 je davao oblasnom policiskom rukovodiocu podatke o partizanskim jedinicama i njihovom kretanju, koji su služili kao osnova za preduzimanje

ve ih pothvata. Isto tako bi ovaj davao EK-u izveštaje koji bi mu pristizali iz drugih izvora. Postojala je lokalno i prisna saradnja izme u EK i štaba komandanta Policije poretka u Osijeku. Sve žandarmeriske kapetanije i sreske žandarmeriske komande sara ivala su sa ograncima EK 3 i davale im podatke i, po potrebi, ljudstvo za pojedine manje akcije.

U svojoj delatnosti, EK 3 je održavao veze i sa policijom NDH, a i sa ustaškim stožerom u Osijeku. Od ove policije je primao redovno izveštaje, a i ona je sara ivala u vršenju egzekutivnih mera.

Bliski odnosi su postojali izme u aparata EK 3 i organizovanih pripadnika nema ke manjine. Tako su seoske straže, koje je organizovala nema ka narodnosna grupa, dejtvovala kao obavešta i terenskih ogranaka EK 3 i žandarmeriskih stanica povezanih sa njima.

Prirodno je da je EK 3 sara ivaio i sa operativnim jedinicama Wehrmacht-a i SS-a. Ic-sluzba 8 SS-konji ke divizije »Florian Geyer« davala je podatke, koji bi joj pristizali njenim vezama, Einsatzkommandi na znanje i dalju nadležnost. Ovo je naro ito bio slu aj kada bi bilo potrebno sprovo enje kakvih egzekutivnih mera ili istraga. Isto je tako i EK 3 dostavljao Ic-oficiru te divizije, SS-kapetanu Finder-u, obaveštenja i saslušanja zarobljenih ili prebeglih partizana. Na elno su, po pravilu, svi partizanski zarobljenici, prebeglice ili lica koja su u raznim akcijama policije, Wehrmacht-a ili SS-a bila lišena slobode predavana EK-u 3 na isle enje i dalji postupak.

Od posebnih akcija EK 3 koje prelaze okvir uobi ajene egzekutivne delatnosti treba pomenuti nare enje Deumling-a po kome su, u prole e 1944 godine, uhapšeni pripadnici porodica iji bi se neki lan nalazio u partizanima. Od ovakvih porodica je po jedan muški lan kao talac zadržan u Osijeku, dok bi ostali bili — mahom žene i deca — upu eni u šumu sa nare enjem da prona u svoje srodnike i da ih dovedu u Osijek. Tom prilikom su morali potpisati izjavu da e se vratiti u roku od tri nedelje, posle ega bi, ako se ne vrata, bio streljan onaj njihov srodnik koji je zadržan kao talac. Ako bi porodice dovele svoga srodnika-partizana, bile bi zajedno sa njim upu ene na rad u Nema ku.

Prema nare enju iz RSHA dobio je EK 3 zadatak da prikupi svu mušku decu od preko deset godina kojoj bi neki bliski srodnik bio u partizanima. Tu je decu trebalo staviti u

logore i odvesti za Nema ku. Pošto je otpo eto sprovo enje ovoga nare enja, pojavile su se me u decom bolesti i smrtni slu ajevi. Deumling je nato izdao nare enje da se ova janiarska akcija prekine.

Bilo u zajednici sa Policijom poretka, bilo samostalno ili u okviru akcija Wehrmacht-a ili jedinica SS-a, vršio je EK 3 razne pothvate i » iš enja« u krajevima u kojima su se, prema njegovim obaveštenjima, kretali partizani. Tom prilikom su po injena mnogobrojna streljanja i paljevine, a hapšenici su upu ivani u logore i na prinudni rad u Nema ku.

Treba pomenuti da je EK 3 vodio u nekoliko mahova i pregovore za razmenu zarobljenika. Dodire sa partizanskim štabovima u tu svrhu uspostavljale su volksdeutscher-ske seoske starešine, a pregovore su vodili sami pripadnici EK 3.

Od osoblja u sastavu EK 3 treba pomenuti, kao važnije, SS-kapetana i šefa odeljenja IV Hans-a Zach-a, koji je u isto vreme bio i zamenik šefa EK; SS-kapetana Hansa Metzger-a, koji je upo etku vodio EK do dolaska SS-potpukovnika Deumling-a; SS-kapetana Ott-a Schrader-a, koji je naro ito radio na istragama; SS-kapetana d-ra Adolf-a Boecker-a, rukovodioca odeljenja III. Od oficira su, zatim, poznati: SS-potpornici Schmidt, Wilhelm Parchmann, Schulte, Klaus Brunschmidt, Petersen i Kopp. Pored ovih je u sastavu EK bio i znatan broj podoficira na raznim dužnostima. Isto tako je bilo dosta kancelariskog osoblja, iji je dobar deo angažovan me u lokalnim Volksdeutscher-ima.

Treba pomenuti da je EK 3, s obzirom na brojnost sastava, imao mogu nost da u svome unutrašnjem ustrojstvu organizuje sva odeljenja i referate prema opštoj šemi RSHA. Tako su postojala odeljenja I, II, III i IV, a za obradu stvari sektora V odre eno je, po potrebi, neophodno osoblje iz sastava odeljenja IV. EK nije imao odeljenje VI.

EK 3 razvio je vrlo živ obaveštajni rad. Prilikom svoga formiranja, maja 1943 godine, naišao je na ve stvorenu agenciju, koju je, do toga vremena, vodio prvenstveno Franz Schramm, nekadašnji Haupt-V-Mann SS- majora Rexeisen-a, a kasnije glavni agent policiskog atašea u Zagrebu. Pošto je obrazovan EK 3, Helm je predao Schramm-a novoj ustanovi na vezu. Ubrzo je Schramm mobilisan u SS i dobio podoficirski in. Cela razgranata mreža, koju je Schramm bio delom stvorio sam, delom nasledio prilikom rasformiranja EK Osi-

jek pod Rexeisen-om 1941 godine, prešla je sada kompletno pod nadležnost EK 3, koji je, šire i se dalje, stvorio i novih veza i vrbovao i nove agente. Tako je od Rexeisen-ovih agenta, EK 3 primio na vezu Ladislava Horvata, koji se u to vreme nalazio u Rumi kao pripadnik domobranskih formacija za o uvanje železni ke pruge.

Obaveštajnu mrežu je SS-kapetan Zach, kao njen glavni organizator i rukovodilac, stvarao i na taj na in što bi jednostavno nare ivao pojedinim seoskim starešinama volksdeutscher-ske organizacije da za njega prikupljaju podatke. Me-utim sa iseljenjem Volksdeutscher-a ova je obaveštajna mogu nost otpala.

Me u agentima treba pomenuti i fotografa Stevu Dragojlovi a, koji je ranije bio povezan sa Rudolf-om Treu-om. Dragojlovi je odigrao posebnu ulogu kao organizator etni ke grupe, nazvane »Tajnom antikomunisti kom organizacijom« (Skra eno: TAKO), povezanom sa rukovodiocem III EK 3, SS-kapetanom Boecker-om. Dragojlovi je težio da prikupi u svoju organizaciju Srbe iz Slavonije, pri emu je vršio vrbovanje i pridobijanje lanstva i u logorima. Štaviše, dešavalo se da su ljudi bezrazložno stavljeni u logore kako bi Dragojlovi dobio mogu nost da ih uvu e u svoju organizaciju.

Grupa TAKO je uglavnom bila koncentrisana u Osijeku, a imala je ogranak i pri ispostavi EK u Rumi. Naoružavana je prilikom odlaska u akcije na terenu, a njeni su pripadnici primali nagrade u novcu, namirnicama i cigaretama. Preko nje je EK održavao vezu sa etni kim komandama, izme u ostaloga u severnoj Bosni. Dragojlovi se neko vreme nalazio u partizanima, verovatno po zadatku, odakle je pobjegao sa manjom grupom dezertera. Kasnije je, sa lažnim ispravama, još jedared uba en u partizane, odakle se vratio sa podacima o kretanju partizanskih jedinica, njihovome sastavu i njihovim vezama. Sa svojom grupom je, stvaraju i zasede, radio i na hvatanju partizanskih kurira. U estvovao je sa njom u oružanim akcijama EK i vršio hapšenja i ubijanja. Njegova delatnost se prostirala i na Baranju. Bio je naro ito intimno povezan sa etni kim štabom u Obudovcu, kraj Orašja u Bosni, koji je njegovoj grupi tako e davao izvesne zadatke u borbi protiv NOP-a. Grupa se raspala na kratko vreme pre

EINSAZTKOMMANDO 3 U OSIJEKU

Einsatzkommando 3 Einsagruppe Sipo i SD-a u NDH nalazio se u Osijeku. Njegova je nadležnost obuhvatala Slavoniju i Srem. I on je na svojoj teritoriji formirao mnoge ispostave (Teilkommande) i ogranke. Sa Einsatzkommandom sarađivala je, u borbi protiv NOP-a, etnička grupa „TAKO“ (Tajna antikomunistička organizacija), koju je vodio Stevan Dragojlovi (levo). Osoblje Einsatzkommande i ispostava delom se, za pomoćne službe, regrutovalo iz redova Volksdeutscher-a. Tako je, naprimer, Volksdeutscher Anton Smituc (desno) pripadao ispostavi u Vinkovcima

rasformiranja EK 3, a Dragojlovi se pridružio »Srpskom dobrovolja kom korpusu«, koji se u to vreme nalazio u Istri

Opšti rezultati agenturne mreže EK 3 smatrani su vrlo dobrim, jer je Deumling uspeo da preko svojih agenata prođe i u organizaciji KP. U Osijeku su, akcijom EK 3, bile u toku okupacije izvršene tri do četiri veće provale. Sem toga je, delatnošću u svoje mreže i provokacijama, EK 3 uspeo da kompromituje velik broj lica.

Novembra 1944 godine, dok je već gotovo celi Srem bio oslobođen, EK 3 je najpre povukao sve svoje ogranke, a zatim je, u drugoj polovini toga meseca, izvršeno njegovo rasformiranje. Deumling je sa jednim delom viših funkcionera EK 3 prešao u Novu Gradišku, odakle je sa manjim štabom rukovodio dalje obaveštajnim centrom u Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Novoj Gradišci i Okučanima. U aprilu se ovaj štab EK 3 povukao u Zagreb i zatim u Austriju. Veći deo nižih funkcionera EK 3 prešao je sa SS-kapetanom Zachom u Varaždin. Tamo je Zach preuzeo rukovodstvo Teilkommandom, izvršio njenu reorganizaciju i premestio suvišni deo osoblja u Ivanec, Ludbreg, Koprivnicu i Virje. U isto vreme je rasformirao dotadašnje ispostave u Našicama i Donjem Miholjcu, a zadržao je ispostavu u Virovitici. Ovaj deo bivšeg EK 3 prešao je iz Varaždina u Austriju početkom maja 1945 godine.

U Vinkovcima je EK 3 obrazovao svoj Teilkommando u prvoj polovini maja 1943 godine, pod rukovodstvom SS-kapetana Hans-a Zach-a. Zach je ubrzo prešao u Osijek, a šefom TK Vinkovci postao je SS-potporučnik Petersen, koji je u jednoj akciji poginuo. Posle toga je na čelo TK postavljen SS-kapetan Hans Metzger, koji je ostao na ovom položaju do kraja. Pored njega je, kasnije, od funkcionera oficirskog ranga u TK Vinkovci radio još i SS-potporučnik Parchmann, raniji rukovodilac ogranka u Indiji. Ostalo osoblje bilo je sastavljeno od SS-ovskih podoficira i pomoćnih organa i službenika koji su delom angažovani i na području TK.

Zadaci i delatnost TK Vinkovci bili su istovetni sa onima koje smo već upoznali u dosadašnjem izlaganju o ograncima Sipo i SD-a u NDH. Obaveštajno je TK radio vrlo živo i na osnovu prikupljenih podataka organizovao je i sprovodio egzekutivne zahvate. Sarađivao je kako sa jedinicama Wehrmacht-a i Policije poretka, tako i sa mesnim vlastima i poli-

ijom NDH. TK je dobijao na pregled materijal policije NDH i sreskih vlasti, a ve inu svojih hapšenika je po obavljenoj istrazi predavao ovoj policiji. Saradnjom sa TK naro ito se isticao kotarski pretstojnik Ivan Tolj, koji je upravljao i policiskim vlastima u Vinkovcima. TK je sve svoje akcije na terenu obavljao u dogovoru sa njim, pa je, štaviše, ve i broj akcija sproveo i po Toljovim planovima.

U pogledu akcije treba pomenuti da je TK dobijao potrebno ljudstvo od Policije poretka, a isto tako i od oružanih snaga NDH. Održavao je vezu sa svima operativnim jedinicama Wehrmacht-a koje su se nalazile na njegovom podru ju. Njihova Ic-služba stavljala mu je na raspolaganje svoje izveštaje. Isto tako mu je kao izvor informacija služio i bataljon Wehrmacht-a za obezbe enje železni ke pruge.

Ina e je TK imao prili no razgranatu sopstvenu agenturu, zavrbovanu ve poznatim metodima. I u pogledu vrbovanja i upotrebe agenata došla je do izražaja saradnja sa ustaškom policijom, koja bi EK-u stavljala agente na raspoloženje, isto tako kao što je i ovaj ustupao za konkretne zadatke svoje agente policiskim ustanovama NDH.

U Slavonskom Brodu je EK Osijek formirao svoj Teilkommando u samom po etku svoje delatnosti. Na elo TK Brod postavljen je SS-poru nik Hans Raschdorf, koji je na svome položaju ostao do jula 1944 godine, posle ega ga je nasledio SS-poru nik Oskar Schnabel. Ostalo osoblje TK sainjavali su podoficiri i pomo no ljudstvo.

I ovaj TK je u svojoj delatnosti bio povezan sa policijom NDH, odakle je dobijao i ve inu svojih podataka o partizanima i NOP-u. Isto je tako i ovaj TK stajao u vezi sa upravnim vlastima i sa domobranstvom, koje mu je redovno davalo teku a obaveštenja o položaju, ja ini i pokretima partizanskih jedinica i o svojim akcijama. Sem iz raznih službenih izveštaja, crpeo je TK Brod svoja obaveštenja i iz rada sopstvene agenture u gradu i na terenu. U pogledu opštenja sa agenturam, držao se uobi ajenih na ela konspirativnosti. Sastanci organa sa agentima nisu održavani u samim prostorijama TK, ve na drugim utvr enim mestima. TK je dosta saznavao i od saslušanih lica. Tu su mahom bili u pitanju zarobljenici koje bi mu upu ivao Wehrmacht, ili bi ih dobijao od 8 SS-konji ke divizije koja je operisala na njegovom podru ju.

Sa etnicima je TK Brod razvio kontakte u proleće 1944 godine, teže i da ih isporukama oružja i municije aktivira za borbu protiv partizana. etnici su snabdevani i namirnicama.

TK u Novoj Gradišci obrazovan je tako e u prvoj polovini 1943 godine i radio je do aprila 1945-te. Delatnost i veze bile su mu iste kao kod ostalih dosada prikazanih Teilkommandi. Na elu mu je stajao SS-poručnik Werner Schulze, koji je ranije bio šef TK Zemun. Za TK Gradiška karakteristična je saradnja sa Ic-službom koza tih jedinica divizije generala von Pannwitz-a. Imao je razgranatu agenturu u mestu i na celoj teritoriji svoga delovanja.

U prvoj polovini novembra 1944 godine obrazovan je TK u Oku anina. Bili su to ostaci bivšeg EK 1, iji se jedan deo bio povukao preko Topole za Bosansku Gradišku, a tu potpao pod EK 3, koji je tada u povla enju bio preneo svoje sedište u Novu Gradišku. Iz Bosanske Gradiške je ova grupa prešla u Oku ane, kao novi TK. Tadašnja vojna situacija u inila je da je, uglavnom, cela delatnost TK bila organičena na saradnju sa Wehrmacht-om i Policijom poretka, dok je, naprimera, agenturnoga rada bilo vrlo malo, pogotovu što je rukovodilac TK, SS-poručnik Hans Morawek, smatrao da je boravak u Oku anina samo privremen. U drugoj polovini aprila 1945 godine povu en je TK iz Oku ana u Zagreb, a zatim produžio put prema Sloveniji. Njegovi pripadnici su, radi kamuflaže, dodeljeni jednom bataljonu Policije poretka.

U Našicama je EK 3 obrazovao svoju ispostavu u proleće 1944 godine. Do obrazovanja ispostave vršio je tu ulogu obaveštajnog punkta za EK 3 mesni starešina nemačke narodnooslobodilačke grupe, Josip Toth, koji je ovde imao svoju agenturnu mrežu. Toth je dostavljao prikupljene podatke EK-u u Osijek preko sreske žandarmerijske komande ili telefonski, ugovorenom šifrom. Ispostava je formirana zbog toga što su Našice u to vreme bile pogodan isturen položaj prema osloboenoj teritoriji.

Na elu ispostave postavljen je najpe SS-podoficir Siegfried Hoesel, koji je već jula iste godine povu en u Osijek. Na njegovo mesto je došao SS-podoficir Franz Dietz, koji je na položaju šefa ispostave ostao do decembra 1944 godine, kada je ispostava rasformirana. Sem rukovodioca, bio je u ispostavi još jedan podoficir, jedan tuma — Volksdeutscher, i nešto pomoćnog osoblja, angažovanog u zemlji.

Posle ukidanja ispostave u Našicima prešli su njeni pripadnici u Varaždin, gde su se priklju ili ostalom ljudstvu EK 3, koje se tamo nalazilo pod rukovodstvom SS-kapetana Zach-a. Ina e je poznato da je ispostava, uglavnom, radila obaveštajno i imala prili an broj agenata u okolini Našica. Preko volksdeutscher-skog mesnog starešine Toth-a EK 3 je, uostalom, uspostavio vezu sa partizanskim štabom u Orahovici radi razmene zarobljenika.

U akovu je ispostava obrazovana u leto 1944 godine i delovala je do prole a 1945-te. Na elu joj je stajao SS-poruknik Hans Raschdorf. Pored njega su ispostavi bili dodeljeni još jedan podoficir, dva tuma a i pomo no osoblje.

U Slavonskoj Požezi formirana je ispostava krajem maja ili po etkom juna 1943 godine i delovala je do marta 1944-te, u bliskoj vezi sa sreskom žandarmeriskom komandom. Od pripadnika ispostave poznat je SS-podoficir Josef Raggam, koji joj je od jeseni 1943 godine do njenog ukidanja stajao na elu. Ina e je ispostava imala svega nekolicinu pripadnika, a radila je uglavnom obaveštajno.

U Donjem Miholjcu obrazovana je ispostava po etkom oktobra 1944 godine, a ostala je tamo do pred povla enje Wehrmacht-a, sredinom aprila 1945-te. Na elu ispostave stajao je SS-kapetan Otto Schräder. I ta je ispostava prvenstveno radila obaveštajno, saslušavala je zarobljene partizane, a vršila je i hapšenja u vezi sa akcijama protiv NOP-a.

U Virovitici je obrazovana ispostava u prole e 1943 godine. Radila je do druge polovine septembra 1944 godine, kada je preba ena u Donji Miholjac. Februara 1945 godine, pošto je Wehrmacht ponovo zauzeo Viroviticu, ispostava se opet vratila onamo i ostala tu do aprila iste godine. Tada su se njeni pripadnici povukli u pravcu Austrije. Na elu ispostave stajao je do 1944 godine SS-podoficir Max Kaeser, a zatim SS-podoficir Josef Trinne. Kada je obrazovana ispostava i u Virju, u sastavu Teilkommande Varaždin, Trinne je premešten onamo, a vo stvo ispostave u Virovitici preuzeo je SS-podoficir Willi Waschner. U ispostavi je, sem ovih, bilo još nekoliko pripadnika Sipo i SD-a, a isto tako i potrebno pomo no osoblje.

Ispostava u Virovitici bila je namenjena radu u Podravini, ali je prakti ki dugo vreme ograni avala svoju delatnost na samo mesto i njegovu užu okolinu, pošto je šire podru je bilo

OSOBLJE JEDNE ISPOSTAVE

Fotografija prikazuje osoblje ispostave osje ke Einsatzkommande u Virovitici. U sredini sedi SS-podoficir Max Kaeser, rukovodilac ispostave

pod kontrolom NOV. Tek 1944 godine, kada je stigla na to podru je koza ka divizija generala von Pannwitz-a, ispostava je u naslonu na nju proširila svoju delatnost na celi svoj teren.

I ispostava u Virovitici je bila u stalnom i prisnom dodiru sa Wehrmacht-om, a zatim i sa policijom NDH i domobranstvom, kao i sa organizacijom Volksdeutscher-a. U svojim akcijama je sara ivala sa Policijom poretka.

Posebnog pomena zasluuje akcija koju je ispostava organizovala u leto 1944 godine, pokuavaju i da pridobije za aktivnu borbu protiv NOP-a podravske seljake koji su ranije pripadali HSS-u d-ra Ma eka. U tu svhru je ispostava angažovala Martina Mesarova, ranijeg poslanika HSS, sa kojim je postigla sporazum o osnivanju HSS-ovske oružane formacije pod nazivom »Bela garda«. Formalno je trebalo da se ta organizacija bori kako protiv partizana, tako i protiv okupatora. Me utim ona se, razumljivo, prema Nemcima držala neutralno, jer su njeni rukovodioci bili sa nema kim ustanovama u dosluhu i od njih primali oružje i spremu. Ubrzo se »Bela garda« pretvorila u neku pomo nu trupu ispostave, davala je ljudstvo za hapšenja i si. Ina e je radila naro ito i u ur eva kom srezu, dejstvuju i borbeno i obaveštajno protiv NOP-a i partizana.

Ispostava je bila vrlo aktivna u organizovanju razgranate obaveštajne mreže u Virovitici i okolini. Toj mreži je pripadao ve i broj lica, me u njima i mnogi seljaci, koji su dostavljali ispostavi svoja opažanja o NOP-u i partizanima. Na terenu ispostave vršena je i razmena zarobljenika sa NOV.

O ispostavi u Rumi i njenom ogranku u Indiji ne bi se imalo šta posebno ista i. O Teilkommandi u Zemunu zna se da je na njenom elu stajao najpre SS-potporu nik Wunderlich, zatim SS-potporu nik Betthacuser i, najzad, SS-podoficir Meyer.

(4) EK 4 Zagreb

Ljudstvo predvi eno sa Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu u sastavu Einsatzgruppe E stiglo je ve im delom preko Beograda u Zagreb, po etkom maja 1943 godine. Za šefa EK 4 postavljen je SS-major Rudolf Korndorfer, koji

je vodio Einsatzkommando do nema kog povlačenja, dve godine kasnije.

Podređen Einsatzgruppi E, EK Zagreb je teritorijalno bio nadležan za zapadni deo NDH. Imao je svoje Teilkommande u Zagrebu, Bjelovaru, Varaždinu, Karlovcu, Klanjcu, Petrinji, a ispostave u Ivancu, Ludbregu, Koprivnici, Virju, urmancu, Oroslavlju, Krapini, Kraljevcu, Samoboru, Velikoj Gorici, Sv. Križu, Sisku, Ogulinu i Jastrebarskom. EK je imao, uglavnom, sva odeljenja iz šeme RSHA, sem odeljenja VI, koje je, istina, bilo obrazovano, ali ubrzo opet ukinuto kao bespredmetno.

Pošto se EK Zagreb nalazio u istoj zgradi kao i Einsatzgruppe E, to su veze sa njom održavane neposrednim dodirom. Sa Teilkommandama i ispostavama održavana je veza putem radio-službe ili kuririma.

EK 4 je stajao u bliskim odnosima sa nadležnom policiskom atašea, od koga je i preuzeo, preko Einsatzgruppe E, veze inu policisko-administrativnih poslova. Saradnja EK 4 sa policiskim atašea bila je stalna i izražavala se i u ličnom dodiru između Helm-a i SS-majora Korndorfer-a.

U Zagrebu je onaj rad Sipo i SD-a koji je znao praktično obavljati tek u terenskim poslovima i održavanju radne veze sa ostalim nemačkim i ustaškim ustanovama potpadao pod delokrug EK 4. Dodiri Einsatzgruppe E sa drugim nadležnostima bili su opštijeg karaktera i višeg nivoa, kao na elno tretiranje problema od zajedničkih interesa, zastupanje interesa i mišljenja RSHA o raznim pitanjima itd. Dodir Einsatzgruppe sa vlastima i policijom NDH imao je značaj političke veze koja je služila za postizanje na elnih dogovora i opšteg usklađivanja delatnosti. Veze EK 4 sa tom policijom bile su svakodnevne, konkretne i radne. U njihovom su okviru rešavana i obavljana praktička pitanja. Tako su službenici EK 4 svakodnevno odlazili u policiska nadležstva NDH u Zagrebu i primali tamo dnevne izveštaje, a isto tako su se dogovarali i o pojedinim slučajevima hapšenja ili preduzimanja zajedničkih akcija.

Delatnost EK 4 sa svima podređenim ustanovama i ograncima bila je koncentrisana na aktivnu borbu protiv NOP-a, a posebno protiv Komunističke partije kao organizatora Oslobođenja i pokreta. Ta se delatnost izražavala koliko obavestajnim, toliko i egzekutivnim radom, hapšenjem pripadnika

NOP-a i njegovih simpatizera itd. Ekipe pripadnika EK 4 sarađivale su u akcijama Wehrmacht-a na terenu. EK je vršio saslušavanja i istrage u smislu opštih smernica za delatnost organa Sipo i SD-a u NDH, o kojima je već bilo opširno reči.

Kao osobenost u aktivnom radu protiv NOP-a treba pomenuti stvaranje logora u blizini Brežica, na teritoriji Slovenije, u kome su školovani dobrovoljci koje je zavrbovao EK 4, s ciljem da se kasnije ubace u partizanske redove. Ova je akcija započeta u leto 1944 godine, u saradnji između EK 4 i III SS-tenkovskog korpusa (»Germanskog«), koji je tada operisao u zapadnim delovima NDH. Za logor su uglavnom vrbovani dobrovoljci među zarobljenim partizanima, ali se dešavalo da budu zavrbovani i ljudi koji su stajali u aktivnoj službi raznih formacija NDH. Tu se istakao, između ostalih, naročito agent Josef Skrabl, poznat sa svoje predratne obavestajne delatnosti za Nemačku, a i kao jedan od organizatora »Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada«. U logoru su održavani dvomesečni i tromesečni kursevi, na kojima su kursisti obučavani u obavestajnom i diverzantskom radu.

Oko delatnosti sa vrbovanjem lica za ove kurseve i diverzantsku delatnost stvorila se prilika na afere, baš zbog suviše revnosti Skrabra, koji je privukao ovamo i nekoliko važnijih pripadnika »Radne službe« NDH, predviđajući im da sa delom ovih dobrovoljaca, budu upućeni na rad u Reich. Skrabl je vezivao za ovu delatnost i izvesne svoje veće političke ciljeve. Najzad je on, na osnovu protesta ustaških vlasti, a posle intervencije Kasche-a, bio proteran sa teritorije NDH u Reich. Inače je, od strane EK 4, radom oko logora u Brežicama rukovodio SS-poručnik Vollmer.

EK 4 je odmah posle italijanske kapitulacije uputio grupu svojih pripadnika avionom u Zadar, težeći da spreči organizovanje italijanskih snaga za eventualni otpor protiv Nemaca. Tu su izvršena izvesna hapšenja viših italijanskih vojnih rukovodilaca i drugih lica. Krajem 1943 godine EK 4 je, zatim, preuzeo brigu za sprovođenje italijanskih diplomatskih predstavnika. Ovi su bili posle kapitulacije Italije ostali u Zagrebu, u internaciji, a najzad su sprovedeni u Veneciju i predati tamošnjem ogranku Sipo i SD-a.

Krajem 1944 godine preselio se EK 4 u Jankomir, formirajući i u isto vreme u Zagrebu jedan svoj Teilkommando.

Razlog za ovo prebacivanje bio je porast delatnosti NOP-a u samome Zagrebu. EK 4 je na taj na in izbegao neposrednom ometanju rada i opasnosti od akcija NOP-a i produžio je rad sa svojim mnogobrojnim vezama na terenu i upravljanjem delatnoš u svojih raznih ostalih ispostava i ogranaka. U Zagrebu je ostao Teilkommando koji se skoncentrisao specijalno na suzbijanje NOP-a u gradu. Ostavljanje jedne ve e ustanove u Zagrebu trebalo je da posluži i zavaravanju ustaša da nije došlo ni do kakve promene.

Po svojoj unutrašnjoj strukturi, EK 4 je bio u potpunosti izgra en saobrazno utvr enoj šemi nema kih bezbednosno-policiskih ustanova. Mnogobrojno osoblje je omogu ilo formiranje svih odeljenja (sem VI) i referata. Na elu odeljenja I/II nalazio se do kraja 1943 godine SS-poru nik Heinz Bohme, zatim u toku 1944-te SS-poru nik Hutschenreiter i, najzad, od kraja 1944 godine do povla enja SS-kapetan Vornefeld. Odeljenje III vodio je SS-kapetan Ernst Glittenberg. Njegovi saradnici su bili SS-poru nici Josef Vollmer i Mantel. Kratko vreme je, septembra i oktobra 1944 godine, bio u odeljenju III i SS-poru nik Hans Morawek, kasnije šef TK Okuani. Ostalo ljudstvo odeljenja III sa injavali su kvalifikovani podoficiri.

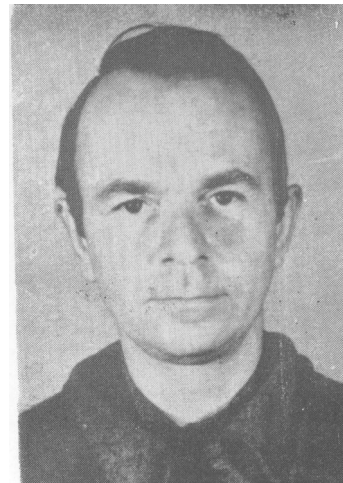
Odeljenje IV vodio je od po etka do povla enja iz NDH SS-poru nik Siegfried Schuchart, koji je u istav vreme bio nadležan i za poslove po sektoru V. Od službenika oficirskog ranga radili su u tome odeljenju duže ili kra e vreme još SS-poru nici Adolf Heublein, Franz Mahler i Aleksander Sehest», kao i SS-potporu nik Horst Kiselei. Ostalo osoblje bilo je sastavljeno od SS-podoficira. Od ovih lica вреди naro ito ista i Aleksander-a Schesot-a, bivšeg jugoslovenskog aktivnog poru nika, koji je izvesno vreme radio kao agent za Abwehr. Godine 1943 prešao je u službu EK 4, pošto je primljen u SS kao poru nik. Važio je kao> specijalista za borbu protiv partizana i imao je sopstvenu agenturu na terenu. Neko vreme je zamenjivao šefa logora u Jankomiru.

Posle sektora V obra ivao je SS-podoficir i kriminalisti ki sekretar Wilhelm Eickermann, ali u sastavu odeljenja IV, pošto je takvih poslova bilo relativno malo.

Radi izgradnje agenture trebalo¹ je, u na elu, da svaki pripadnik EK 4 zavrbuje što ve i broj agenata. U tome pogledu su važnu ulogu imali i tuma i EK, a stvaranju obave-

EINSATZKOMMANDO
U ZAGREBU

Na elu Einsatzkommande 4 u Zagrebu nalazio se SS-major Rudolf Korndoerfer (levo). U odeljenju IV Einsatzkommande (Gestapo) radio je SS-kapetan Adolf Heublein (u sredini), raniji pripadnik ustanove Gestapo-a u Be u. Einsatzkommando je na svome podru ju organizovao ispostave i Teilkommande. Ispostavom u Krapini rukovodio je Erich Feldmann (desno)

štajne mreže doprinela je bliska saradnja sa policiskim vlastima NDH, koje su za tu svrhu stavljale na raspoloženje pogodna lica. Dalje se EK 4 koristio saradnjom raznih Nemaca koji su još od pre rata, mahom u svojstvu zastupnika nemačkih firmi ili radi drugih privrednih poslova, boravili u Zagrebu i poznavali ljude i prilike. Najzad je u Zagrebu — nezavisno od Volksdeutscher-a i Nemaca — bilo germanofilski raspoloženih građanskih elemenata, koji su bili pogodni za vrbovanje.

Na radu oko vrbovanja agenture i upravljanja njome naročito su bili aktivni SS-poručnik Vollmer i SS-poručnik Mantel. Izgleda da je Vollmer prvenstveno radio preko Haupt-V-Mann-a za koje je bila vezana mreža agenata. Držao je i sam na vezi izvesna lica, koja su se povremeno javljala, kada bi imala kakve podatke, i to telefonom pod pseudonimom, kojom bi prilikom sa njima bio zakazivan sastanak. Najzad je agentura obuhvatala i širu mrežu, iji su saradnici mahom usmeravani na pojedine konkretne zadatke.

Već pomenuti Teilkommando Zagreb obrazovan je decembra 1944 godine, a postojao je do povlačenja Nemaca iz NDH. On je na području samoga Zagreba produžio delatnost EK 4, koji se preselio¹ u Jankomir. TK je preuzeo i prostorije EK i njegovu agenturu. Osoblje TK bilo je sastavljeno od pripadnika odeljenja III i IV EK, a stajalo¹ je pod komandom SS-poručnika Vollmer-a.

U Varaždinu je formiran Teilkommando u proleće 1943 godine. Sve do jeseni 1944 godine TK Varaždin nije imao nikakvih ogranaka, ali je tada, po dolasku pripadnika rasformiranog EK 3 iz Osijeka, obrazovao nekoliko ispostava. Tada je TK Varaždin fuzionisan sa preostalim osobljem EK 3, a pod rukovodstvom SS-kapetana Hans-a Zach-a. Dotadašnji rukovodilac TK, SS-potporučnik Franz Mahler, postao je po Zach-ovom dolasku njegovim zamenikom. Ostalo osoblje TK bilo je sastavljeno od većeg broja SS-podoficira i pomoćnog ljudstva, delom angažovanog u zemlji.

Zadatak TK Varaždin bio je da obavestajnim i egzekutivnim radom vodi borbu protiv NOP-a i da vrši kontrolu političkog, društvenog, kulturnog i privrednog života putem svoje agenture. Odnosi između u TK i ustaša držali su se granica propisa i sporazuma između u Einsatzgruppe E i vlasti NDH. Zatvorenike koje bi sam uhapsio ili dobijao od drugih

ustanova na saslušanje, TK bi predavao policiskim vlastima NDH, a organi ustaške policije bi esto prisustvovali saslušanjima pri TK-u. Obrnuto je i policija NDH u Varaždinu predavala TK-u svoje zatvorenike koje bi on zatražio. Iako službeno korektan, ovaj odnos je ipak u osnovi bio karakterisan me usobnom ljubomorom i surevnjivoš u. TK je sa svojim osobljem i uz podršku Policije poretka vršio u svome podru ju razne racije i terenske akcije manjih i ve ih razmera.

U svome obaveštajnome radu oslanjao se na mrežu žandarmeriskih ustanova koje su stajale pod nema kom žandarmeriskom kapetanijom u Varaždinu. Te su ustanove, koje su bile raspore ene u podru ju TK, služile kao obaveštajni punktovi. U njima su se prikupljali podaci lokalne agenture i zatim davali pretpostavljenim vlastima, preko kojih bi stizali TK-u Varaždin. U Varaždinu se nalazilo mnoštvo nema - kih ustanova, kao Komanda mesta, vojna žandarmerija, GFP itd. Stoga je i na toj strani TK održavao veze i koristio se njima u svome obaveštajnom radu.

Pored ovih obaveštajnih izvora, kao i onih koje su predstavljale ustanove NDH, TK je izgradio i sopstvenu agenturu na svome podru ju. Ta je mreža obuhvatala kako sam grad Varaždin, tako i šire podru je. Zatim su, isto tako, obaveštajno iskoriš avana saslušanja zarobljenih partizana i dezertera iz redova NOV. TK je na osnovu svih svojih prikupljenih obaveštenja vodio kartu položaja na terenu, koju je mese no i dostavljao Einsatzkommandi u Zagreb.

Me u agentima koji su svojim vezama i podacima najviše doprinosili obaveštajnoj mreži TK treba ista i: Dragutina Perka, koji je neko¹ vreme bio predsednik opštine u Varaždinu, zatim službenika tekstilne industrije Franju Folsera, kao i neke domobranske i ustaške oficire, naprimer ustaškog potpukovnika Gredelja, komandanta puka iz sastava »Poglavnikom vog tjelesnog sdruga«. Ina e je agentura bila iz svih društvenih redova i obuhvatala je kako Nemce i Volksdeutscher-e, tako i Hrvate i u samome gradu i u selima okoline.

Ispostave TK Varaždin formirane od kraja novembra 1944 godine od osoblja ranijeg EK 3, koji je bio prispeo iz Osijeka, mahom nisu imale nikakvog ve eg obaveštajnog znaaja. One su manje-više bile ustrojene za to da bi se negde smestilo ljudstvo, nepotrebno u samom Varaždinu. Ipak su i te ispostave davale TK-u izvesnih obaveštajnih podataka.

Obrazovane su u Ivancu, Ljubdregu, Koprivnici i Virju. Na selu ispostava stajali su mahom SS-podoficiri, koji su sa njavali i njihovo kvalifikovano ljudstvo. U Koprivnici je ispostavu vodio SS-poručnik Franz Mahler, do Zách-ovoga dolaska, rukovodilac TK Varaždin.

Posle ulaska nemačkih trupa u Marasku, 1944 godine, pojavljuje se ispostava Sipo i SD-a i u Marakovcu, koji je od sloma stare Jugoslavije bio prisajedinjen Maraskoj. Postoje podaci, prema kojima je ta ispostava bila podređena TK Varaždin. Međutim, treba uzeti da je ona pripadala nekoj od TK Sipo i SD-a koje su formirane na Maraskoj teritoriji, pošto nije verovatno da bi Nemci prešli preko osetljivosti Marasara u pogledu granica njihove države, i na teritoriji pod Maraskim suverenitetom formirali ustanovu koja bi se nalazila pod ustanovom sa teritorije NDH. Ispostava u Marakovcu delovala je do nemačkog povlačenja. Sastojala se od svega nekoliko lica podoficirskog ranga.

U Karlovcu je obrazovan TK krajem 1943 godine, posle italijanske kapitulacije. Na selu TK Karlovac nalazio se SS-potpporučnik Lutz Kraesse. Ostali pripadnici TK bili su SS-podoficiri, ili su angažovani u samome Karlovcu, mahom među Volksdeutscherima.

TK je održavao neposrednu vezu sa jedinicama Wehrmacht-a, a tako je i sa policijom NDH. Međutim izgleda da sa Meldekopf-om FAT-a 126 West, u istome mestu, nije bilo nikakve obaveštajne veze, već su između te dve obaveštajne ustanove postojali surevnjivost, pa i prilično razmimoilaženje. Pogotovu se to ispoljilo u vezi sa delatnošću u Abwehr-ovog Meldekopf-a, koji se u svome obaveštajnom radu dosta oslanjao na etnike, dok je TK Sipo i SD-a bio apsolutno protivetnički nastrojen i potpuno držao stranu ustašama.

Posao u TK-u bio je podeljen na referate III i IV. Referat IV vodio je SS-podoficir Jakob Lietz, koji je u isto vreme bio i zamenik šefa TK, a referat III je vodio SS-podoficir Mathias Goettgens. Poslove iz sektora I/II, to jest personalne i administrativne, vodio je posebni službenik pod nadzorom šefa TK.

Zarobljeni partizani koji bi bili saslušavani u TK stavljeni su pred alternativu — ili da se dobrovoljno jave za rad u Nemačkoj, ili će biti upućeni u koncentracioni logor. Na taj način je TK u priličnom broju dobijao iz svojih istraga ljude

za rad u Nema koj. Oni su, zatim, upu ivani u Zagreb EK-u, odakle su sprovo eni u Reich.

Pored informacija koje je dobijao iz svojih veza sa nema kim i ustaškim ustanovama ili iz saslušanja zarobljenih partizana i prebeglica, TK se uveliko koristio i obaveštajnim radom sopstvene agenture. U njegovoj agenturnoj mreži bilo je nekoliko agenata »Ustaške nadzorne službe«, zatim pripadnika ranije »Hrvatske nacionalsocijalisti ke stranke«, kao i Nemaca i Volksdeutscher-a. Uglavnom je kvalitet obaveštajne mreže TK bio dosta slab. On nije uspeo da agenturu isturi i u radove NOP-a odnosno u krajeve odakle se mogla neposredno kontrolisati ta nost podataka koji bi se dobijali saslušavanjem zarobljenih partizana.

Najsposobniji agent TK, Aleksandar Šanti , prešao je u službu Abwehr-a, a ostali ve inom nisu bili dorasli svojim zadacima. Bolji izvor obaveštenja bio je šef politi kog oteka »Župske redarstvene oblasti« NDH u Karlovcu, Ivan Celinš ak, koji je davao TK-u podatke politi kog i vojnog karaktera. Grupu agenata vodio je Georg Bijazi, beloemigrant, koji je održavao veze sa glavnom li noš u ukrajinske emigracije u Zagrebu, Vasilijem Vojtanovskim. Pored beloemigranata bili su u Bijazijevoj grupi i neki domoroci.

TK je ostao u Karlovcu do maja 1945 godine. Tada je povu en u Zagreb, odakle je krenuo sa ostalim pripadnicima EK 4 prema Austriji.

U Bjelovaru je formiran 1943 godine tako e Teilkommando EK 4, pod rukovodstvom SS-poru nika Adolf-a Heublein-a. Ovoga je februara 1944 godine nasledio SS-podoficir Paesch, koji je uskoro poginuo prilikom jedne akcije na terenu. Posle njega je na elo TK Bjelovar došao SS-poru nik Franz Mahler, ina e poznat kao kasniji šef TK Varaždin. Poslednji rukovodilac TK bio je SS-poru nik Mayer, upu en u Bjelovar iz Zagreba.

Podru je na kome je TK Bjelovar razvijao svoju delatnost obuhvatalo je teritorije koje su bile vrsto u rukama jedinica NOV. Prema tim teritorijama je bila upravljena i naro ita pažnja TK i organizovana obaveštajna služba.

Specijalni objekt obaveštajnog interesovanja pretstavljala je britanska vojna misija koja je boravila pri štabu X korpusa NOV blizu azme. Tu se nalazio i partizanski aerodrom, na koji su se spuštali ošte eni savezni ki avioni, a onamo je

padobranima stizala i razna oprema jedinicama NOV. Prema tome aerodromu je izvršena zajednička nemačko-ustaška akcija u kojoj je učestvovao i TK Bjelovar.

Saradnja TK Bjelovar sa nemačkim komandama i sa ustanovama NDH kretala se u uobičajenom okviru. Naročito aktivnost u prikupljanju podataka za TK razvijala je sreska žandarmerijska komanda u Križevcima pod kapetanom Josefom Hierl-om, koji je imao agenturnu mrežu prema Kalniku. Uopšte su razne žandarmerijske komande davale TK-u velik dio njegovih podataka.

Kada je kozačka divizija Wehrmacht-a pod generalom von Pannwitz-om došla u bjelovarski kraj, uspostavljena je saradnja između TK i njene 1c-službe. Pripadnici TK učestvovali su u akcijama ove divizije, vrše i saslušavanja zarobljenika i sprovode i hapšenja i ostale egzekutivne radnje.

Od agenata TK Bjelovar zaslužuje pomena Marija Švec, ranije agent ustaške policije, koju je TK-u uputio iz Zagreba EK 4. Ona je specijalno radila na iznalaženju partizanskih baza, pa se u izvesnim akcijama pojavljivala i u nemačkim uniformama. TK je pokušao da je poturi britanskoj misiji u Moslavini, no u tome nije uspeo pošto se ona već bila kompromitovala i bila je poznata kao agent. Uopšte je mreža agenata TK Bjelovar prvenstveno bila usmerena na obavешtajno posmatranje partizanskoga kretanja, ali nema podataka da je uspela da se ubaci i u partizanske redove, mada je to u nekim slučajevima pokušavano.

U Petrinji je obrazovan TK krajem 1943 godine pod SS-kapetanom Albert-om Juergens-om. Ovaj je na svojoj dužnosti ostao do kraja 1944 godine, kada ga je zamenio SS-poručnik Bader.

Radu TK Petrinja pomagao je sreski na elniku u Petrinji, Ludvig Komel, koji je stajao u vezi i sa Abwehr-om. Dalje je kao agent poznat inženjer Georg Karahanjan, koji je omogućio TK-u hapšenje austrijskog emigranta Hohl-a. Za ovim su nemačkim vlastima dugo vreme bezuspešno tragali u NDH. On se krio i u jednom manastiru. Isto tako je Karahanjan odao i neke partizanske veze. Još od ranije je bio u vezi i sa saradnikom policijskog atašea u Zagrebu, Nonnenmacher-om, za koga je radio pod pseudonimom »Max«. Inače je u Sisku, gde je živio za vreme okupacije, imao zadatak da prati kretanje partizana i simpatizera NOP-a.

TK Petrinja imao je svoju ispostavu u Sisku, formiranu tako e krajem 1943 godine. Ova je ispostava pod SS-oficirom Alfredom Lehmann-om radila u Sisku d> pred oslobo enje toga grada. Prvenstveno se bavila obaveštajnim radom protiv NOP-a.

U Klanjcu je obrazovan Teilkommando EK 4 krajem 1944 godine, sa SS-podoficirom Karlom Kovalczyk-om na elu. TK Klanjec je imao svega nekoliko pripadnika i uglavnom je sara ivao sa Policijom poretka, kakoi obaveštajno, tako i u egzekutivnim akcijama. Po etkom maja 1945 godine TK se povukao u pravcu Austrije.

TK Klanjec je imao svoju ispostavu u Kraljevcu, obrazovanu tako e krajem jeseni 1944 godine. Zadatak ispostave je bio organizovanje obaveštajne delatnosti protiv NOP-a i u eš e u akcijama, prvenstveno saslušavanjem zarobljenih partizana.

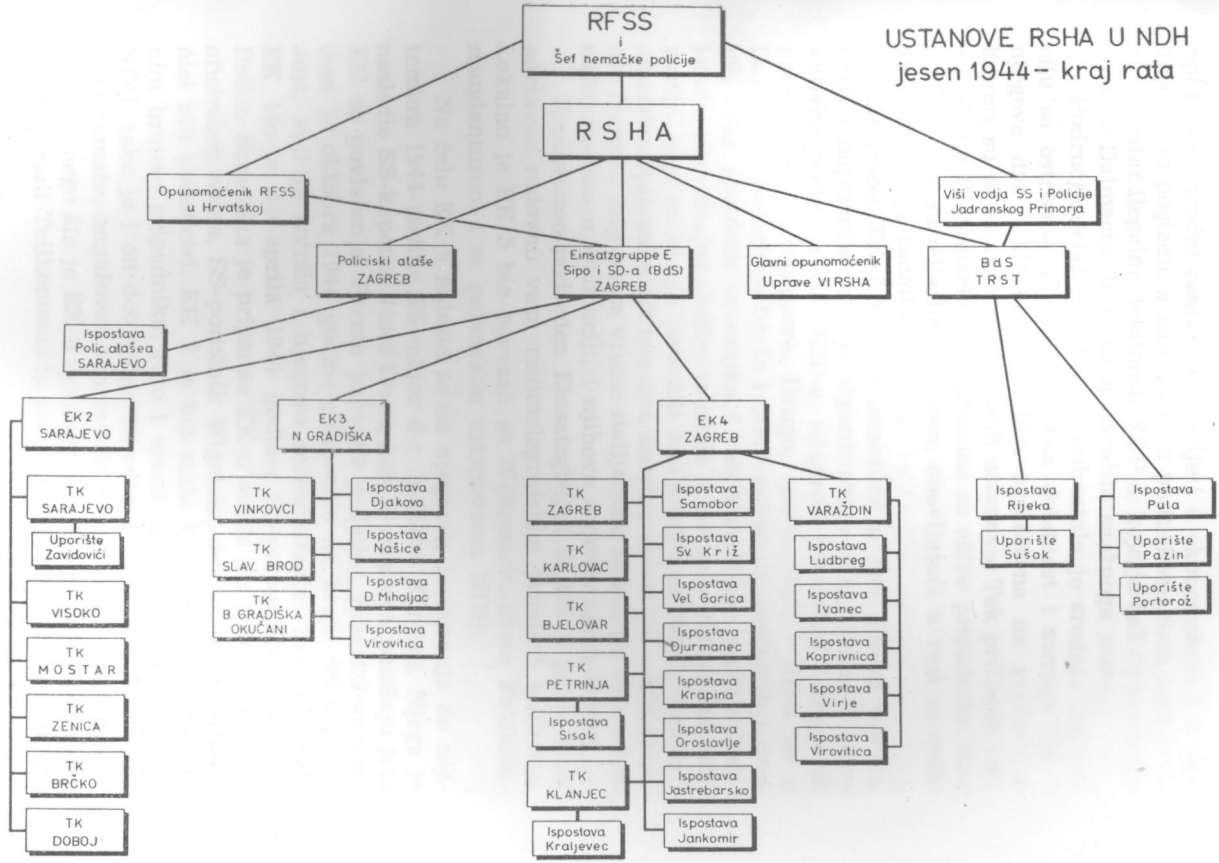
Pored Teilkommandi i njihovih ogranaka imao je EK 4 i ispostave (Aussenstellen), neposredno vezane za zagreba ki centar. One su se nalazile u Samoboru, Oroslavlju, Ogulinu, Jastrebarskom, Krapini, Durmancu i Velikoj Gorici, kao- i Sv. Križu—Za retju. Tu su mahom bile posredi manje komande — od po nekoliko SS-podoficira sa pomo nim osobljem — koje bi na terenu radile obaveštajno i egzekutivno. One su se isklju ivo bavile borbom protiv NOP-a.

(5) EK 5 Split

Sa kapitulacijom Italije proširilo se podru je nadležnosti Einsatzgruppe E i na teritorije koje su, u granicama NDH, dotle držale pod okupacijom italijanske snage. U južnoj Dalmaciji je, kao što je prikazano, EK 2 iz Sarajeva isturio jedan svoj ogranak u Dubrovnik, a u Hercegovini je ustrojio svoj Teilkommando u Mostaru. Me utim u srednju i severnu Dalmaciju je poslat zasebni Einsatzkommando, koji je krajem 1943 godine smešten u Šibeniku. Prilikom formiranja toga EK, koji je dobio broj 5, stvoren je i po jedan njegov TK u Splitu i u Zadru. Ve posle petnaestak dana EK 5 se preselio u Split, dok je u Šibeniku ostao jedan njegov Teilkommando.

Razlog za selidbu EK 5, pri kojoj je dotadašnji TK Split ušao u njegov sastav, treba tražiti pre svega u tome što je

USTANOVE RSHA U NDH
jesen 1944 – kraj rata

Split bio prirodni centar Dalmacije i u ekonomskom i u saobraćajnom pogledu, a isto tako i u političkom. Sem toga je tu bio i centar ilegalne delatnosti NOP-a, koja je baš na području srednje Dalmacije bila uzela naročito snažnoga maha.

Područje delatnosti EK 5 obuhvatalo je srednju Dalmaciju sa ostrvima, ali je praktički delatnost i samoga EK i njegove dve Teilkommande bila ograničena na gradove u kojima su se nalazila sedišta ovih ustanova. Tek prilikom vojnih akcija Wehrmacht-a obrazovane su ekipe pripadnika Sipo i SD-a koje su odlazile na teren, obavljaju i u vezi sa ovim akcijama svoje zadatke.

Delatnost EK 5 bila je usmerena u dva glavna pravca. Prvo i najvažnije je bilo organizovanje obaveštajne i egzekutivne borbe protiv NOP-a, njegovih formacija i njegovih pripadnika i simpatizera. Drugo, aparat Sipo i SD-a se u Dalmaciji intenzivno bavio otkrivanjem obaveštajnih i drugih veza zapadnih saveznika i raširenjem pozicija italijanske obaveštajne službe, zaostale iz perioda italijanske okupacije, koje su mogle poslužiti kao kanali za rad britanske i američke špijunaže. Uz ova dva zadatka dolazi još i prikupljanje Jevreja, koji su za vreme italijanske okupacije bili: delom našli utočišta u Dalmaciji, i njihovo otpremanje u logore.

Neposredno podređen Einsatzgruppi E, EK 5 je sa njom održavao redovnu vezu radiotelegrafskim putem i kuririma. Lokalno je EK 5 bio povezan sa Wehrmacht-ovom Feldkommandanturou i sa policijskim ustanovama NDH.

Na području EK 5 nalazio se od njegovog formiranja do septembra 1944 godine SS-major dr Joachim Freytag. Njega je nasledio SS-kapetan Josef Hoetl, koji je ostao na položaju šefa EK do povlačenja. Prema jednom podatku, Einsatzkommandom je oktobra 1944 godine rukovodio na kraju SS-kapetan Jost, koji je izvršio i njegovo rasformiranje. Zamenik šefa EK bio je, od aprila 1944 godine, SS-potpornik Leopold Bader. Sem toga je pripadao EK-u svega još jedan službenik oficirskog ranga, SS-pornik Wigotzki, dok su ostali pripadnici bili podoficiri. EK 5 je bio mala komanda sa ograničenim brojem pripadnika. Kao i ostali ogranci Sipo i SD-a u NDH, takoi je i on deo svoga pomoćnog osoblja, a u prvome redu tumače, angažovao u samome mestu svoga delovanja.

Pre nego što je EK 5 premešten iz Šibenika u Split radio je tamo mali Teilkommando pod rukovodstvom SS-podoficira

Alfons-a Lorenzen-a. Pripadnici ovog TK ostali su u Splitu odnosno ušli su u sastav EK.

Delatnost EK 5 bila je i obaveštajna i egzekutivna. Poznato je nekoliko veih akcija hapšenja, kojima je priveden u zatvor EK znatan broj zatvorenika. Obaveštajna delatnost oslanjala se na lokalne izvore, izme u ostaloga i na policiju NDH, sa kojom je EK sara i vaio i u svom egzekutivnom radu. Agentura EK bila je sastavljena delom od Nemaca koji su živeli u Splitu, ali i od domorodaca i nekih beloemigranata. Na nju su trošeni znatni iznosi, ali, prema sa uvanim podacima, od njenoga rada nije bilo za EK ve ih koristi.

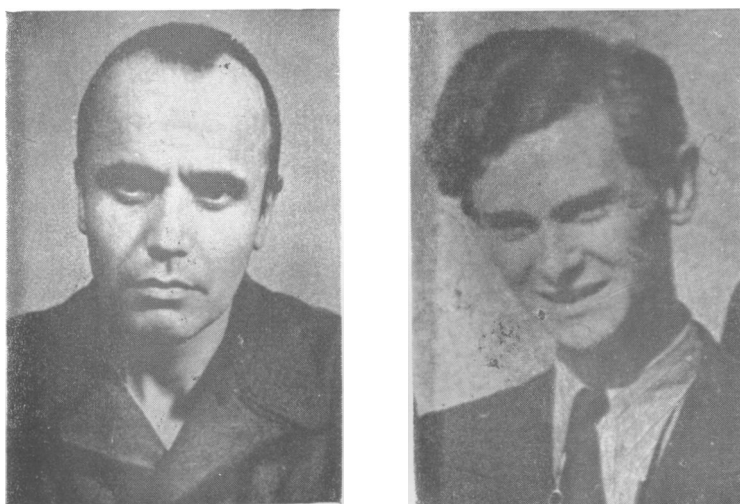
Teilkommando Zadar bio je obrazovan još pre nego što je u Dalmaciju stigao EK 5. Ve u drugoj polovini oktobra 1943 godine, Einsatzgruppe E uputila je u Zadar SS-potporu nika Egon-a Haugk-a sa nekolicinom službenika i zadatkom da tamo obrazuje nadleštvo Sipo i SD-a. Podru je TK Zadar trebalo- je da obuhvati sam grad i što dublji teren u njegovom zale u, kao i ostrva pred Zadrom. Ustvari je zbog u estalih savezni kih bombardovanja delatnost TK bila veoma ograni ena. Kada je u Šibeniku formiran EK 5, TK Zadar — dotle podre en neposredno Einsatzgruppi E — stavljen je pod njegovu komandu. U svome radu TK se oslanjao na jedinice Wehrmacht-a, kao i na funkcionere italijanske uprave odnosno fašisti ke stranke koji su se bili opredelili za saradnju sa Nemcima. Formirana je izvesna sopstvena agentura, mahom iz redova Italijana.

TK Zadar je povu en oktobra 1944 godine, u isto vreme sa ostalim osobljem EK 5. Tada je celi Einsatzkommando rasformiran, a njegovu ljudstvo raspore eno mahom u ustanove EK 2 na teritoriji Bosne.

Rukovodilac TK Zadar ostao je i posle podre ivanja pod EK 5 SS-potporu nik Egon Haugk, a po njegovom odlasku na elo TK Šibenik, januara 1944 godine, rukovodstvo TK Zadar preuzeo je SS-podoficir Karl Wurth. Ostali pripadnici TK bili su službenici podoficirskog ranga, kao i tuma Raimund Handl, Austrijanac, koji je angažovan u samome Zadru i koji je vodio malu obaveštajnu mrežu.

U Šibeniku je formiran TK prilikom selidbe Einsatzkommande iz toga mesta u Split, januara 1944 godine. Tada je iz Zadra u Šibenik premešten SS-potporu nik Egon Haugk. Ovaj je otada vodio Teilkommando do povla enja iz Dalmacije.

IZ REDOVA SIPO I SD-a

U Splitu je posle italijanske kapitulacije formiran Einsatzkommando 5. Njemu je pripadao SS-potporučnik Egon Haugk (levo), koji je rukovodio ispostavom (Teilkommandom) u Zadru, a zatim u Šibeniku. Agent Einsatzkommande 4 bio je beloemigrant dr Georg Karahanjan (desno) koji je radio u Petrinji i Zagrebu

Ostali pripadnici TK Šibenik bili su službenici podoficirskog ranga. I osoblje TK Šibenik povuklo se oktobra 1944 godine, pa je kasnije sa ostalim pripadnicima EK 5 dodeljeno EK-u 2 u Sarajevu.

Naročito karakteristična za čeli rad TK Šibenik jeste bliska saradnja koja je postojala između njega i IČ-sluzbe 264 pešačke divizije, čiji se štab nalazio u Drnišu. Rukovodilac TK, SS-potporučnik Haugk, odlazio je redovno jednom mesečno kod IČ-officira, kapetana Bohnsack-a, koji mu je davao svoj mesečni izveštaj o neprijateljskom položaju. Tom prilikom bi Bohnsack izdavao Haugk-u i instrukcije i naloge. Isto tako bi tada pretresali celu situaciju na terenu i određivali zadatke i akcije koje bi TK imao da sprovede.

IČ-sluzba 264 divizije imala je svoju ispostavu u Šibeniku, kojom je rukovodio potporučnik dr Max Hammer. Sa ovim je Haugk takođe bio u stalnom dodiru. Zajedno sa rukovodiocem GFP-a u Šibeniku i starešinom vojne žandarmerije, Haugk je od Hammer-a primao naloge za izvesne egzekutivne postupke. Ove bi osoblje TK sprovodilo u zajednici sa TK-om i vojnom žandarmerijom. Uhapšena lica bi saslušavao Hammer, koji je uopšte prema TK igrao lokalno ulogu pretpostavljenog inoće.

Dalje je od značaja na ovom terenu bliska saradnja koja je postojala i sa etničkim rukovodiocem Momčilom Prostranom, koji je bio povezan sa etničkim rukovodiocem Momčilom Prostranom. Prostran je snabdevao TK mnogobrojnim informacijama vojne, političke i ekonomske prirode o celavoj srednjoj Dalmaciji; ta su obaveštenja prikupljana etničkim vezama. Njemu bi, s druge strane, Haugk prenosio naloge i traženja IČ-officira kapetana Bohnsack-a u pogledu izvesnih konkretnih informacija koje bi ovom bile potrebne.

Sa ustanovama Abwehr-a u Šibeniku TK je, naprotiv, slabo održavao kontakte, a isto tako su i sa vlastima NDH dodiri bili ograničeni, mada je i tim putem TK dobijao izvesne podatke. Najzad je kapetan nemačke trgovačke mornarice Karl Kolb, koji je u Šibeniku bio nemački opunomoćnik za pomorstvo, davao TK-u podatke o stanju trgovačkog transporta.

Treba još dodati da je, posle povlačenja iz Dalmacije, SS-potporučnik Leopold Bader, pripadnik EK 5, postavljen na čelo TK Mostar, dok je SS-potporučnik Haugk raspoređen za Tuzlu, gde je formirao TK koji je vodio do kraja rata.

(6) *Ogranci Sipo i SD-a u Istri i Hrvatskom Primorju*

Na drugome je mestu, u prikazu o delatnosti nema ke obaveštajne službe u okupiranoj Sloveniji, prikazan sastav i rad ispostava Zapovednika Sipo i SD-a Trst koje su se nalazile na Rijeci i u Puli. Delatnost tih ispostava zahvatala je deo Slovenije odnosno Slovena kog Primorja, zbog ega je o njima tamo i bilo govora¹).

U pogledu rada ispostave Sipo i SD-a na Rijeci, koji se odnosio specijalno na teritoriju Hrvatske, potrebno je dopuniti napred pomenute prikaze, pri emu se delom ne e mo i izbe i izvestan dodir sa ranijim razmatranjima. Ispostava Sipo i SD-a na Rijeci bila je jedan od ogranaka BdS-a Trst, a radila je po svima granama Sipo i SD-a. Na elu ispostave se od osnivanja, oktobra 1943 godine, do maja 1944-te nalazio SS-kapetan Czerne, posle koga je rukovodstvo preuzeo SS-kapetan Heinrich Schiuenzen, koji je ostao na elu ove ustanove do njenog rasformiranja. Sa pridatom jedinicom carinskog inspektora Bruns-a i civilnim nameštenicima, ukupno osoblje ispostave iznosilo je oko 60 lica. Na hrvatskoj teritoriji se nalazilo i njeno uporište na Sušaku. Pod teritorijalnu nadležnost ispostave potpadala su, pored dela Istre i Kvarner-skog Primorja, još i ostrva, u prvome redu Krk.

Referat III ispostave vodio je najpre sam šef ispostave, a zatim SS-poru nik Erich Uffken. U referatu je radilo još pet referenata sa tuma ima i pomo nim osobljem. itavo podru je ispostave bilo je podeljeno na zone, a svaku od njih obra ivao je po jedan od ovih referenata, dok je šef referata li no obra ivao podru je Rijeka—Sušak—Opatija. U okviru referata III stvoren je posebni odeljak koji se bavio specijalno prikupljanjem i sre ivanjem podataka o stanju kod partizana na osnovu saslušanja uhapšenih odnosno zarobljenih pripadnika NOV i dezertera. Taj materijal je stavljan na rapolaganje Vo i SS i policije na Rijeci, koji bi zatim sprovodio na osnovu njih vojno-policiske akcije na terenu. U ovom je odeljku radio SS-podoficir Ges'sing, koji je, sa svojom tumaicom i nekim njenim srodnicima, i sam prebegao partizanima, ali je izveden pred sud. Ina e je referat III radio po na elu SD-ovske obaveštajne službe, prikupljaju i širokom mrežom

Vidi o tome u knjizi: „Nema ka obaveštajna služba u okupiranoj Sloveniji“.

informatora podatke o »životnim područjima«, o prilikama na posmatranom terenu i o raspoloženju stanovništva.

Referat IV je vodio SS-kapetan Fritz Hynais sa ve im brojem saradnika. Taj se referat bavio specijalno istražnim i egzekutivnim radom protiv NOP-a. U pogledu egzekutivne delatnosti na teritoriji ispostave Sipo i SD-a na Rijeci nije bilo onih ograničenja kojih se delimično pridržavao nemački bezbednosno-policijski aparat u svome radu u NDH. Na Rijeci je on samostalno vršio hapšenja i svoje hapšeničke prebacivao u Trst, odakle su slati na rad u Nemačku ili u koncentracione logore. Isto je tako i odluke o streljanjima i ostalim represalijama donosio sam šef ispostave, a sprovodilo ih je delom i njeno osoblje.

Kao posebnu akciju ispostave treba pomenuti hapšenje i internaciju svih elemenata označenih od ranije kao neprijatelji Trećeg Reich-a, kao i svih Jevreja. Tu je akciju ispostava sprovela oktobra 1943 godine, odmah po svome formiranju. U vezi sa ovom akcijom je, uostalom, na Rijeci delovao ogranak posebne nemačke državne ustanove koja je prikupljala imovinu pohapšenih Jevreja, radi transportovanja u Reich. Na čelu toga ogranka nalazio se SS-kapetan Stang, sa svojim zamenikom, SS-poručnikom Bemer-om.

Pripadnici ispostave Sipo i SD-a na Rijeci učestvovali su u terenskim pothvatima jedinica Wehrmacht-a, a i u onima koje bi organizovao vođa SS i policije za bivšu italijansku provinciju Kvarner, SS-potpukovnik Traub. Prilikom tih pothvata pripadnici ispostave vršili su premetanja i legitimisanja, hapšenja i saslušavanja. Ove svoje egzekutivne radnje sprovodili su na osnovu posebnih spiskova poternica, koji su sastavljeni na osnovu podataka obaveštajne službe odnosno agenture sa terena i izjava zarobljenih i pohapšenih lica. Prilikom takvog pothvata protiv partizana na području Učke, početkom 1945 godine, otkriven je popis članova Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske (Usoh), na osnovu koga je zatim izvršen niz hapšenja. Isto tako su pripadnici ispostave sprovodili i racije u samome gradu po javnim lokalima.

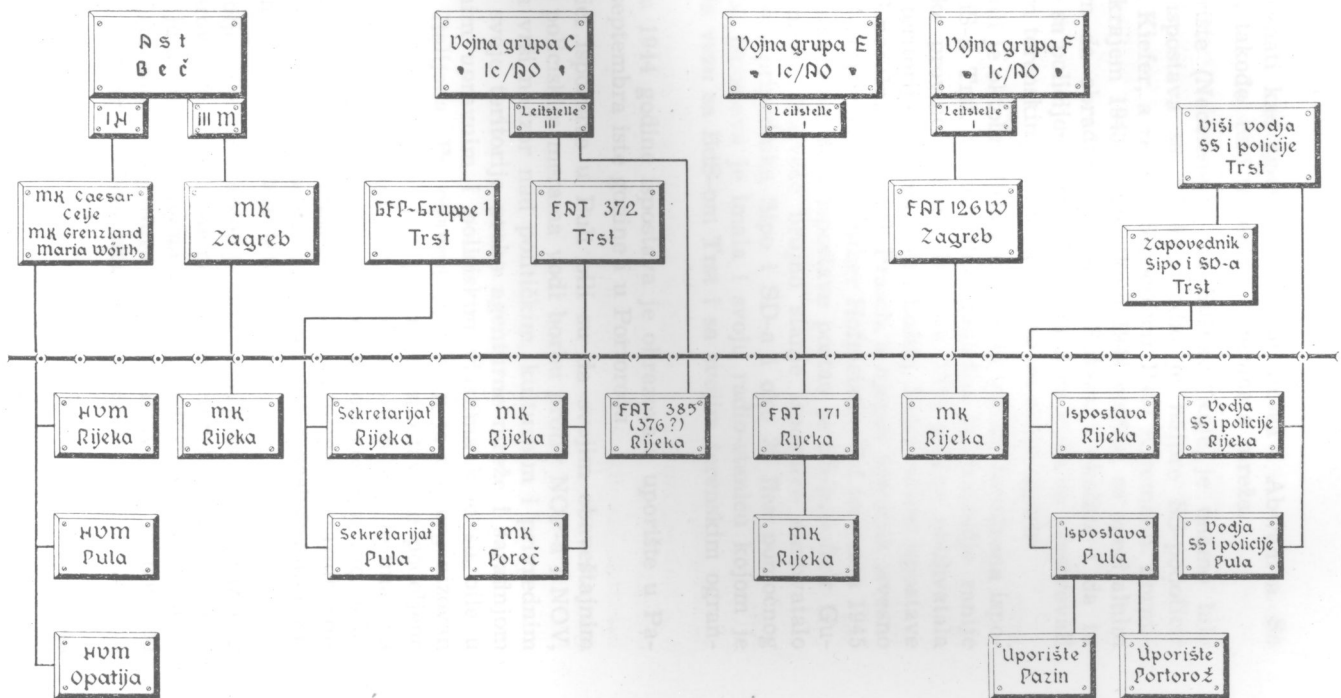
U obaveštajnom radu se ispostava oslanjala na razne ustanove i štabove koji su se nalazili na području Rijeke. Od nemačkih nadležnosti to su bila: »Nemački savetnik« (Der Deutsche Berater) za Kvarnersku oblast, koji je bio vrhovni

rukovodilac upravnog aparata, pretpostavljen prefekturi, a podređen vrhovnom komesaru za »Operativnu zonu Jadransko Primorje«, Gauleiter-u d-ru Rainer-u u Trstu; ogranak Inostrane organizacije NSDAP na Rijeci; Vođa SS i policije na Rijeci, kao teritorijalna ispostava aparata Višeg vođe SS i policije u Trstu; operativni komandant Rijeke, Wehrmacht-ova policiska ustanova koja je komandovala svim policiskim snagama; Wehrmacht-ova ustanova za izdavanje propusnica; vojna žandarmerija; ogranak Tajne vojne policije; »Borbena grupa Rijeka«, koja je predstavljala prošireni puk i imala svoju Ic-službu; Wehrmacht-ova komanda mesta na Rijeci; Abwehr-ovi FAT-ovi na Rijeci odnosno njihovi Meldekopf-i; Uprava policije na Rijeci; kvestura, koja je inače bila u rukama Italijana, a koja je agentura iskorišćena i od strane ispostave, kojoj je kvestura bila politički podređena; policija NDH na Sušaku, koja je isto tako imala svoju agenturu kojom se koristila i ispostava Sipo i SD-a.

Pored ovih ustanova, preko kojih je dobijala razna obaveštenja i podatke, ispostava je imala i sopstvenu razgranatu agenturu. Načelnik je svaki pripadnik ispostave imao da završuje što veći broj agenata. U početku su najviše upotrebljavani predratni agenti nemačke obaveštajne službe, a zatim je preko njih, a i drugim putevima, mreža proširivana novim vrbovanjima. Pismenu obavezu je potpisao samo mali broj agenata, dok su ostali radili bez formalnog obvezivanja. Agentura je nagrađivana novcem, cigaretama i raznom robom.

Agentura je obuhvatala preko 400 lica, ubrajaju i tu i one koji su davali povremena obaveštenja. Istaknuti agenti su bili: Fritz Kausch, vlasnik pansiona u Opatiji, koji je imao i sopstvenu obaveštajnu mrežu; Alexander Wünsche, isto kao i Kausch predratni nemački agent, inače gostioničar; Kazimir Severdžija, pripadnik ustaške policije na Sušaku; Milan Jurdana, dezertar iz NOV, koji je naročito radio u unutrašnjosti Istre protiv partizana, isto kao i nekoliko drugih partizanskih prebeglica; Zlata Wimmer, zavrbovana u zatvoru, gde se nalazila zbog krijumčarenja, radila je specijalno na Krku i prikupljala podatke o NOP-u; Ana Lemri iz Krka, predsednica tamošnje omladinske organizacije Ustaoh; slikar Heinel i student Milan Princ, sa grupom agenata, koji su radili i obaveštajno i operisali provokacijama prema NOP-u, itd. Isto su tako za ispostavu BdS-a radili i Robert Hoedl i Franz

Nemačke obavještajne ustanove u Istri

Rippl, poznati kao agenti policiskog atašea i Abwehr-a. Sa njima je, tako e, bila povezana razgranata mreža.

Uporište (Nebenstelle) na Sušaku, koje je onamo bila isturila ispostava sa Rijeke, vodio je najpre SS-podoficir Wilhelm Kiefer, a zatim SS-podoficir Paul Kleemann. Formirano je krajem 1943 ili po etkom 1944 godine, sa specijalnim zadatkom da obra uje teritoriju Sušaka i okoline i da tu sara uje sa policijom NDH. Pripadnici uporišta su u estvovali i u nekim terenskim akcijama i imali su svoje agente.

U Puli je oktobra 1943 godine bila tako e formirana ispostava BdS-a Trst, teritorijalno nadležna za podru je ranije italijanske provincije Istre. Do leta 1944 godine obuhvatala je njena teritorija i ostrva Cres i Lošinj. Rukovodilac ispostave bio je SS-poru nik Helmuth Prasch, a njegov zamenik izvesno vreme SS-potporu nik Guenther Hofmeister. Od februara 1945 godine zamenikom šefa ispostave postao je SS-podoficir Gustav Pannecke. Najve e brojno stanje ispostave obuhvatalo je do deset pripadnika Sipo i SD-a i oko 25 lica pomo nog personala. Ispostava je imala i svoju radio-stanicu kojom je održavala vezu sa BdS-om Trst i sa svojim terenskim ograncima.

Juna 1944 godine ispostava je obrazovala uporište u Pazinu, a septembra iste godine i u Portorožu.

Zadici ispostave u Puli bili su da svojim obaveštajnim radom i policiskim merama vodi borbu protiv NOP-a i NOV, kao i da vrši nadzor nad političkim, kulturnim i privrednim životom svoje teritorije preko agenturne mreže i saradnjom sa mesnim upravnim i policiskim vlastima koje su bile u rukama Italijana. Po obaveštajnoj liniji je rad organizovan sli no kao na Rijeci, to jest podru je ispostave je podeljeno na zone i za svaku je od njih odre en organ koji je imao da je obaveštajno obra uje. Kao izvori za obaveštajni rad došle su u obzir, pored agentskih izveštaja, informacije raznih vojnih i civilnih ustanova sa toga podru ja i saslušavanja zarobljenih partizana i dezertera iz NOV.

Osoblje ispostave, kojoj je bila dodeljena i eta oružanog SS-a, sprovodilo je somostalno manje terenske akcije, a u estvovalo je u ve im akcijama koje bi preduzimali Wehrmacht ili policiske snage. Agentura je bila sastavljena mahom od Italijana i izvesnog broja istarskih renegata.

Najviše se u svom agenturnom radu ispostava oslanjala na one fašističke elemente koji su bili, posle italijanske kapitulacije, ostali verni Mussoliniju i njegovoj »Socijalnoj republici«. Oni su upotrebljavani i za vršenje kontrole nad ostalim italijanskim fašistima. Bilo je slučajeva da su pre dolaska Nemaca na to područje izvesni dotadašnji pripadnici fašističke stranke stupili u partizane. Kasnije su dezertirali i doneli nemačkim ustanovama važne podatke. Ispostava bi neke od takvih dezertera po sprovedenom saslušanju vratila u partizane, kao svoje agente sa specijalnim zadacima.

Ispostava je vršila vrbovanja i me u zarobljenim ili uhapšenim partizanima i saradnicima NOP-a. Dešavalo se da i BdS Trst zavrbuje ponekog me u zatvorenicima koje je ispostava uputila njemu u cilju njihovog otpremanja u koncentracijske logore ili na prinudni rad. Ovakvi zavrbovani agenti vraćali bi se svojim kućama, a ako bi bili ponovo upućivani u partizane radi prikupljanja podataka. U mnogo slučajeva je ispostava vrbovala i srodnike uhapšenih lica, koji bi došli da interveduju za njihovo puštanje. Takvo puštanje bilo bi uslovljeno obaveštajnom saradnjom lica koje je intervenisalo.

Najzad, ispostava je vršila kontrolu nad uposlenjem, nad doznakama za razna sledovanja, nad izdavanjem dozvola za kretanje, za obavljanje raznih poslova (ribarenje i dr.). Sve joj je to omogućavalo da stiče agente. Vrbovanja je vršio mahom sam rukovodilac ispostave, Prasch, a izuzetno i njegov zamenik Hofmeister. Prasch je mnogo polagao i na društvenu špijunažu. Za ovu je koristio svoja brojna poznanstva u samoj Puli i na terenu. U tom pogledu mu je bio od velike pomoći tuma Niccolini, raniji službenik italijanske kvesture, koji je kao meštani odlično poznao ljude i prilike.

Uporište u Pazinu vodio je SS-podoficir Ludwig Fasching. Podređeno ispostavi Sipo i SD-a u Puli, uporište je u stvarima svojih zarobljenika i hapšenika opštilo i neposredno sa BdS-om Trst, kome ih je upućivalo zajedno sa optužnim i istražnim materijalom, dostavljaju i u isto vreme Puli kopije saslušanja. Hapšenici su delom stavljeni na raspoloženje i Organizaciji Todt, koja je u Pazinu vršila razne radove.

Uporište je saradnjivalo sa Ic-službom 237 divizije Wehrmacht-a, a učestvovalo je i u terenskim akcijama koje bi ova divizija preduzimala. Iako malo po broju osoblja, ono je

radilo¹ i po sektoru III, ime je bio zadužen SS-podoficir Nikolaus Grundmann. Obaveštajno su sarađivale sa uporištem sve vojne ustanove koje su se nalazile na njegovom području, zatim jedinice Policije poretka i žandarmerije, kao i italijanske civilne vlasti i fašistička milicija. Za agenturu su vrbovani uglavnom Italijani, pripadnici fašističke stranke. Uporište je raspolagalo vrlo ograničenim kreditima za finansiranje obaveštajnog rada, tako da su samo pojedini agenti dobijali manje nagrade, dok su ostali nagrađivani cigaretama i rakijom. Konspirativnost agenturnog rada nije bila naročito brižljivo čuvana, s obzirom na to da su stanovništvu bili poznati svi oni fašistički elementi koji su davali glavni kadar agenture.

Uporište u Portorožu, koje je potpadalo pod ispostavu u Puli, više je radilo pod neposrednom kontrolom same ustanove BdS-a. Iz Trsta su onamo upućivani i organi radi vršenja konkretnih akcija i obavljanja pojedinih zadataka.

Ispostave Sipo i SD-a na teritoriji Istre, zajedno sa svojim ograncima, povukle su se aprila 1945 godine i prešle u Trst. Odatle su svi pripadnici aparata BdS-a krenuli u pravcu Austrije.

5. Odnosi prema policiskim vlastima NDH

Razvoj odnosa između predstavnika aparata SS i policije, uključujući i tu i Sipo i SD, i policije NDH imao je u toku postojanja Pavelićeve države više faza. U prvim danima posle ulaska nemačkih jedinica na teritoriju stare Jugoslavije, dok su još trajale operacije, nemački policiski i bezbednosni organi postupali su, uglavnom, kao na okupiranoj teritoriji, pogotovo što je nova, ustaška vlast bila tek u formiranju. Posle toga dolazi period kada je Sipo i SD predstavljen u NDH Einsatzkommandom Beisner. Naredni period karakteriše uklanjanje EK Beisner i formiranje nadležstva policiskog atašea, kao spoljnog znaka priznavanja suvereniteta NDH u policiskom smislu. Međutim u taj period pada i počinje regrutovanje Volksdeutscher-a u SS, uz pojavu SS-ovskih regrutnih ustanova na toj »suverenoj« teritoriji. Najzad, postavljanjem opunomoćenika RFSS i BdS-a za Hrvatsku sa njegovom Einsatzgruppe E stvaraju se novi odnosi, kakvi će ostati do

kraja. Oni se karakterišu stvaranjem nema ke bezbednosno-policiske, žandarmeriske i opštepoliciske mreže u NDH, regrutovanjem bosanskih muslimana u SS-jedinice, prevo enjem domobranstva u nema ke divizije i prenošenjem fakti ne vlasti u velikim podru jima NDH na nema ke vojne organe.

Ovaj razvoj pokazuje da je, posmatrano sa sektora SS i policije, NDH uz izvesno oklevanje priznavana suverenom državnom tvorevinom (period EK Beisner), da bi kasnije, pod dejstvom politiki h momenata, to priznanje ipak našlo izraza u povla enju Einsatzkommande i stvaranju ustanove policijskog atašea. Ve godinu dana docnije, fakti ki uslovi koji su se razvijali na teritoriji NDH omogu uju rukovodstvu SS-ovsko-policiskog aparata Tre eg Reich-a da savlada politiki ke obzire i da formira na podru ju te, nazovisuverene države svoje ustanove kao i na svakoj drugoj okupiranoj teritoriji. Istina, ove su ustanove donekle bile ograni ene u slobodi akcije. SS nije mogao ostvariti ni svoje politiki ke namere koje su njegovim rukovodiocima lebdele pred o ima u pogledu NDH. Politiki obziri su bili toliko jaki da su Paveli a sa uvali na položaju i nametali, u pogledu odnosa prema njegovom aparatu, odre ene granice delatnosti SS-a i policije sve do kraja rata.

Zasebnu pojavu pretstavlja, u elom ovom razvoju, težnja Waffen-SS-a da na teritoriji NDH obezbedi sebi izvore za regrutovanje ljudstva. U tome su pitanju odba eni obziri prema Paveli evim vlastima. Tre i Reich je prešao preko njihovog protivljenja i njihovih rezervi i za svoje SS-divizije uzimao ljudstvo preko sopstvenih regrutnih komisija.

Treba uo iti jasno ovo: da je aparat SS i policije formalno priznavao suverenost NDH, a policiski aparat te države jedino nadležnim za obavljanje bezbednosno-policiskih dužnosti u njoj — sve do stvaranja ustanove opunomo enika RFSS i BdS-a za Hrvatsku (Einsatzgruppe E), ali da je od toga asa policiju NDH tretirao kao svoju pomo nu ustanovu (uza sve formalne obzire). Glavnim nosiocem bezbednosno-policiske delatnosti na teritoriji Paveli eve države postao je nema ki aparat. Oružani SS je prema NDH imao utoliko obzira što je svoju politiku prelaženja preko svih obzira legalizovao plaštem politiki ko-vojnih sporazuma koje je Paveli eva vlada bila prinu ena da prihvati.

Kada se govori o odnosima izme u nema kog bezbednosno-policiskog aparata i policije NDH treba ista i da je u NDH sve do 1943 godine postojao dvojni policiski sistem: s jedne strane »Ustaška nadzorna služba«, kao izrazito politička policija ustaške organizacije, a s druge — državni aparat za održavanje bezbednosti, na njegovom vrhu je stajalo »Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost«, u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova. Ovaj duplicitet je ukinut rasturanjem »Ustaške nadzorne službe«, čiji su pripadnici ugrađeni u državni bezbednosno-policiski aparat.

Na čelu celog bezbednosno-policiskog i obavestajnog aparata NDH stajao je 1941—1942 godine Eugen Kvaternik, sin »vojskovođa« Slavka Kvatemika. Pre njega napada na Jugoslaviju živeli su otac i sin u Reich-u, pri čemu su stajali u vezi sa nemačkom obavestajnom službom. Dok je, međutim, povezanost izme u Slavka Kvaternika i SD-otseka Graz poznata, dotle o istovremenoj vezi Eugena Kvaternika prema Gestapo-u postoje samo indicije. Po svojoj prilici je ta veza išla, s jedne strane, prema rukovodnoj ustanovi Gestapo-a u Beču, a, s druge strane, i prema RSHA-u neposredno. Ova je povezanost došla do izražaja odmah po proglašenju NDH, kada je Eugen Kvaternik posetio Heydricha, šefa Sipo i SD-a i šefa RSHA.

Eugen Kvaternik je, kao rukovodilac »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost« (skraćeno: Ravsigur), imao položaj državnog sekretara. U isto vreme je bio šef »Ustaške nadzorne službe«. Koristeći se svojim vezama sa nemačkom ustanovom Gestapo-a zatražio je od nje da mu uputi u Zagreb jednog od najistaknutijih agenata te ustanove na anti-komunistički sektor, bivšeg funkcionera KP Austrije Kurt-a Koppel-a, kao savetodavca policiskih vlasti NDH na sektoru suzbijanja komunizma. Iz ovoga se može zaključiti da je Kvaternik stajao sa RSHA-om u vrlo bliskim odnosima i da je on od ranije znao za Koppel-ov rad na području borbe protiv komunizma u Beču i Austriji.

Uloga Eugena Kvaternika bila je jedna od najmravnijih u ustaškoj državi. On je bio jedan od glavnih organizatora ustaškoga terora, potpuno beskrupulozan i patološki brutalan, tako da se verovalo da je ubio svoju majku, koja je, kao Jevrejka, predstavljala smetnju njegovoj političkoj karijeri. Poznato je da ga se pribojavao čak i njegov otac, »vojsko-

vo a« Slavko Kvaternik, koji je povremeno strahovao da mu sin radi o glavi.

Jasno je da je aparat kome je ovakav ovek stajao na elu morao biti onakav kakav je i ušao u istoriju okupacionoga perioda u NDH; bio je to skup nasilnika spremnih na svako nedelo¹, pervertiranih, esto patološki krvožednih, bez ose nja i bez poštovanja ma za kakvu od ljudskih vrednosti. Ovo pogotovu važi za »Ustašku nadzornu službu«, koja je u toku 1941 i 1942 godine predstavljala stvarnu politi ko-policisku vlast, dok je Ravsigur u to doba više obavljao administrativne i opšte policiske dužnosti.

Za odnose u okviru ustaške policije karakteristi no je da je sam »glavni ravnatelj za javni red i sigurnost«, Jur i — jedan od kasnijih šefova ustaške policije —, na en jednoga dana mrtav u Zagrebu, u nekom parku. Sve je ukazivalo da je ubistvo izvršila neka radikalna grupa pripadnika njegovog nadležstva.

U po etku svoje delatnosti Kvaternikov aparat je bio veoma predusretljiv prema predstavnicima Sipo i SD-a u NDH. Izme u Einsatzkommande Willy-ja Beisner-a, a kasnije policiskog atašea Helm-a, i Kvaternika kao državnog sekretara za javni red i sigurnost održavane su neposredne veze. Ravsigur je postupao- po- nema kim željama u pogledu hapšenja i provera. Naro ito su 1941 godine te želje bile mnogobrojne, pošto su delom bili u pitanju još postupci po Vandrednom spisku poternica RSHA za Jugoslaviju, u koji je bilo uneseno više hiljada lica, kvalifikovanih pre nema koga napada na Jugoslaviju kao protivnici Tre eg Reich-a, kao pripadnici protivni ke obaveštajne službe, kao komunisti ili komunisti ki simpatizeri itd. Ravsigur je bez oklevanja postupao i po- traženjima Einsatzkommande Sipo i SD-a koja su se odnosila na hapšenje ili izru ivanje raznih lica, pa i državljana NDH. Tako je, naprimer, policija NDH predala radi transporta u Graz nema kim organima ranijeg ministra d-ra Hinka Krizmana, lana rukovodstva Samostalne demokratske stranke, koji se nalazio zatvoren u Lepoglavi. Isto je tako Kvaternik otpuštao i policiske službenike za koje bi to Einsatzkommando tražio, pri emu su tu bile, naprimer, u pitanju sumnje u veze sa britanskim i francuskim obaveštajnim linijama.

Me utim taj odnos Kvaternika sa Sipo i SD^om u suštini nije bio tako srda an kao što bi to na osnovu ovih i-

njenica moglo da izgleda. Nastranu što je Kasche posmatrao Kvaternika sa velikim podozrenjem. I kod Helm-a i kod RSHA se pojavilo nepoverenje prema njemu, pogotovu posle afere sa Volksdeutscher-om Kuehbauch-om, koga je Kvaternik o igledno želeo da kompromituje specijalno zbog toga što je ovaj preko- svojih veza suviše mnogo znao o njegovim zakulisnim radnjama. U ovoj je stvari Kvaternik vešto iskoristio razne interne nema ke ljubomore da ukloni ovog neprijatnog agenta, poturivši Ast-u Zagreb informaciju da mu je Kuehbauch predao spisak Abwehr-ovih agenata u NDH. Štaviše, iz same Kvaternikove blizine došle su i aluzije da je taj spisak predat zatim Italijanima. Protiv Kuehbauch-a je poveden postupak, ali je RSHA došao do zaključka da je ovde posredi intriga kojom možda Kvaternik, denunciraju i Kuehbauch-a posrednim putem kod nema kih ustanova, nastoji ovoga da ukloni iz NDH, gde mu je smetao.

Mada je Koppel, koji je sa Kvaternikom bio vrsto povezan, branio ovoga od tog podozrenja i pretstavljao ga kao žrtvu iste intrige koja je bila uperena i protiv Kuehbauch-a, ipak je RSHA ostao prema Kvaterniku i dalje rezervisan.

Ova se rezervisanost prema Kvaterniku ispoljava i u držanju policiskog atašea Helm-a u slu aju ustaškog majora Pe nikara, šefa žandarmerije NDH i ustaške železni ke milicije. Ovaj je želeo da poseti Nema ku radi prou avanja policiskih ustanova, a bio je kratke pre toga po Kvaternikovom nalogu u Italiji radi istih ciljeva. Javljaju i o tome RSHA-u, Helm navodi svojim pismom od 22 juna 1942 godine da je Pe nikar prema Nema koj veoma prijateljski raspoložen i da važi kao jedan od najsnažnijih Kvaternikovih protivnika. »Postoji ak i sumnja«, veli Helm, »da je Kvaternik prvo poslao majora Pe nikara u Italiju, kako bi ga prema nema kim ustanovama time donekle diskreditovao«.

Posebno osetljiva situacija stvorila se, u odnosu na policiju NDH, i zbog pojave italijanskog oficira za vezu pri Ravsiguru. Kvaternik je preko Koppel-a, sa kojim je održavao prisne veze, skrenuo pažnju nema kim predstavnicima da ovaj italijanski policiski službenik specijalno radi i po obaveštajnoj liniji prema nema kim ustanovama u NDH. Izgleda da je Kvaternikova politika išla za tim da izigrava Italijane prema Nemicima i obrnuto, kako bi imao što slobodnije ruke zaposlivši

svoja dva tutora me usobnim posmatranjem i uzajamnim špijuniranjem.

Eugen Kvaternik je krajem 1942 godine uklonjen s položaja, delom zbog sukoba s Paveli em, koji je zazirao od svog sve snažnijeg policiskog šefa, delom zbog toga što su njegovi metodi izazvali nezadovoljstvo i u samom ustaškom taboru, a dobrim delom i zbog nema kih nastojanja da se ukloni. Rezervisanost RSHA prema njemu i celoj njegovoj porodici izražena je ve pomenutim Himmler-ovim nalogom, kojim se zabranjuje vlastima u Reich-u (kuda je Kvaternik prešao pošto je u NDH smenjen sa dužnosti) da opšte sa porodicom Kvaternik više nego što je to službeno neophodno potrebno i da saslušaju ma kakve njene žalbe protiv režima u NDH.

Kada se februara 1944 godine pojavilo pitanje da se Kvaternik eventualno vrati u Zagreb, Helm je Glaise-u izrazio svoje protivljenje tome povratku, isti u i da bi ponovna pojava Kvaternika u NDH izazvala uznemirenje. Helm je potstakao Glaise-a da o toj stvari razgovara i sa Paveli em. Glavna zamerka protiv Kvaternika bila je, ustvari, nepoverenje u njegovu lojalnost prema Nema koj, koje se skrivalo iza žalbi o njegovoj brutalnosti u postupcima, zbog kojih dolazi do politi kih teško a i za Tre i Reich.

Sa naslednikom Kvaternika na elu »Ustaške nadzorne službe«, Dragom Jilekom, Helm je održavao vrlo dobre veze. Helm mu je dao agentski pseudonim »Drago«. RSHA-u je Helm karakterisao Jileka kao vrlo dobrog i sposobnog radnika, specijalno u pogledu obaveštajne službe. Sa njim se Helm sporazumeo da izgrade antikomunisti ku obaveštajnu službu, iji bi agenti bili »vrlo dobro u vrš eni u Komunisti koj partiji«.

Od drugih organa policije NDH sa kojima je policiski ataše sara ivao treba pomenuti d-ra Aleksandra Benaka mladeg, koji je vodio politi ko odeljenje »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost« i koji je i sam bio u službi Helm-a kao njegova obaveštajna veza. Prema rukovodiocu obaveštajne službe Ravsigura, Branku Rukavini, odnosi nisu bili tako prisni, pošto je Helm osetio i bio informisan da je Rukavina rezervisan u pogledu saradnje i da želi prodreti u nema ke obaveštajne linije u NDH. Ipak je i sa njim došlo do sporazuma u okviru opšteg dogovora o saradnji izme u anti-

komunisti kog odeljenja obaveštajne službe NDH i policiskog atašea. Taj sporazum, sklopljen februara 1944 godine, predviđao je da će se zajednički obrađivati pitanja u vezi sa organizovanjem obaveštajnog rada protiv KP, uz uzajamno pomaganje i podršku.

U okviru Ravsigura postojao je specijalni otek za održavanje veze sa inostranim policiskim vlastima. U prvome redu tu je bilo u pitanju održavanje dodira sa italijanskom i nemačkom policijom, a od kapitulacije Italije uglavnom veza sa policiskim atašecom pri nemačkom poslanstvu. Praktički je, međutim, nemački policiski ataše opštio sa svima rukovodiocima policije NDH sa kojim bi konkretnim službenim delokrugom imao posla, a naročito sa šefom političke policije, šefom obaveštajne službe i samim rukovodiocem Ravsigura.

Koliko se Helm neposredno mešao u interne i organizacione stvari policije NDH pokazuje, između ostalog, njegov izveštaj RSHA-u u kome javlja o merama reorganizacije koje je sprovodio novi šef Ravsigura, dr Crvenković. Tada su vršene promene na raznim rukovodnim položajima, a u vezi sa ukidanjem »Ustaške nadzorne službe« i njenim ugrađivanjem u aparat Ravsigura. Kritikuju i na inostran koji se vrši ova reorganizacija i navode i da je njeno sprovođenje diletantsko i usmereno protiv interesa saradnje policiskog atašea sa policijom NDH, Helm izveštava RSHA da će pokušati »pogodnim putevima« da spreči Crvenkovićeve reorganizacione planove.

Naročito interesovanje pokazivala je nemačka obaveštajna služba za veze raznih organa policije NDH i njene obaveštajne službe prema inostranstvu. Godine 1942 uputila je obaveštajna služba NDH u Lisabon i Vichy svoje posmatrače. RSHA je dao nalog Helm-u da javi njihova imena i izvesti o njihovom dolasku u mesta opredeljenja, kako bi se sa ovim ustaškim agentima uspostavila veza u inostranstvu. Tu je, svakako, bila posrednička želja da se kontroliše šta oni upravo rade u neutralnim zemljama odnosno u neokupiranoj Francuskoj.

Sa ustaškim organizacijama i sa službenim ustanovama Pavelićevog režima uspostavljala je nemačka obaveštajna služba preko Helm-a u više mahova saradnju u pogledu korišćenja ustaških veza u stranim zemljama. Kao što je poznato, među hrvatskim emigrantima u Severnoj i Južnoj Ame-

rici, u Belgiji, Francuskoj itd., postojale su ustaške organizacije još pre rata. Sa ovima je težio da ostane u vezi i Pavelićev režim, a isto je tako, s druge strane, nemačka obavještajna služba u tim vezama videla vrlo pogodan put da i sama preko njih stvori sebi kanale u inostranstvo, pa i u protivničku zemlju. Potsećamo ovde na slučaj agenta Markus-a Schopp-a, koji je već pomenut ranije u drugoj vezi. Kada je vlada NDH poslala ustaškog funkcionera Hasana Šuljka u Tursku radi vršenja propagande, glavni opunomoćnik Uprave VI RSHA u NDH, Adalbert Kungel, iskoristio je to putovanje i za svoje obavještajne ciljeve.

U toj vezi treba pomenuti vrlo zanimljiv pokušaj Uprave VI RSHA da se uz pomoć vlade NDH koristi mogući nastup za obavještajni rad kojim je ova raspolagala prema neutralnom inostranstvu. Tako je postojao plan da se stvori društvo koje bi svugde u Evropi, pa tako i u neutralnom inostranstvu, organizovalo hrvatske restorane. U ovaj se pothvat ukopala Uprava VI, a od strane vlade NDH bio je u toj stvari angažovan Artuković. Uprava VI je imala nameru da u restorane u inostranstvu ubaci svoju agenturu, dok bi samo društvo koje bi ih formiralo bilo osnovano saradnjom nemačkih privrednih interesenata sa zvaničnim ustanovama NDH.

Pored korišćenja ustaških veza prema jugoslovenskoj emigraciji, kao i pokušaja da se stvore takve veze sadejstvom funkcionera NDH, treba ovde pomenuti da se nemački bezbednosno-policiski aparat koristio i ustaškim linijama koje su postojale u samome Reich-u. Tu treba pomenuti funkcionera obavještajne službe NDH Viktora Illea, koji je bio blisko povezan sa policiskim atašekom, a u okviru ustaške obavještajne službe vodio odeljenje za nadzor nad državnim službenicima, ustašama, katoličkim sveštenstvom i pripadnicima slobodnih profesija. U agenturnoj mreži policiskog atašea on je pod pseudonimima: »Uro« i »Viktor«. Ille je radio na formiranju obavještajne mreže među hrvatskim radnicima u Reich-u. O tome je Helm izvestio rukovode u ustanovu Gestapo-a u Beču, predlažući i da se agenti ustaške špijunaže povežu sa tom nemačkom ustanovom. RSHA je za ovo bio zainteresovan. Međutim pokazalo se da su ustaše obavještajni rad u Beču upotrebile da bi nemački bezbednosno-policiski ustanovama denuncirale ličnosti koje su vlasti NDH smatrale svojim protivnicima.

ONI SU DIGLI PRAŠINU

Agent Einsatzkommande Sipo i SD-a u Zagrebu bio je Marijan Šnidarši (levo), raniji funkcioner „Ustaške mladeži“. Njega je uhapsila ustaška policija zbog krijumarenja državljana NDH u Reich-u, a organi Einsatzkommande su ga oteli i pritom pretukli ustaške organe.. Agathe von Hausberger (desno) radila je godinama u nemačkoj obavštajnoj i propagandnoj službi u SAD. U Zagreb je došla kao dopisnik „Associated Press-a“ i u početku okupacije uživala je naročitu naklonost nemačkih obavštajnih ustanova. Kasnije su je ove okrivljavale da negativno utiče na Pavelića preko njegove žene, sa kojom se sprijateljila. Zato je proterana u Reich i zabranjeno joj je napuštanje njegove teritorije.

Ukazano je već u više mahova na injenicu da je policija NDH vršila egzekutivne radnje po zahtevu policiskog atašea odnosno ogranaka Einsatzgruppe E. Mahom se ovakvim zahtevima izlazilo ususret. Isto je tako ustaška policija vršila i provere u vezi sa nema kim traženjima. Policiski ataše i organi Einsatzgruppe E dostavljali su policiskim vlastima NDH i svoje informacije iz kojih se, po njihovoj sadržini, trebalo da razvije kakvo egzekutivno postupanje. Štaviše, ta je saradnja išla tako daleko da su organi ustaške policije predavali nema kim bezbednosno-policiskim vlastima ona lica koja su smatrali protivnicima ustaškog režima, s tim da se ona prebace u Reich na rad.

S druge strane, me utim, postupale su ustanove RSHA u NDH esto i bez ikakvog u eš a organa ustaške policije, pa ak i uz njihovo dezavuisanje ili krišom od njih. Tako je, naprimer, decembra 1943 godine EK 4 u Zagrebu izvršio pretres i hapšenje u jednoj štampariji u kojoj su, tobože, štampani komunisti ki leci. Oko toga se podigla prili na uzbuna, pošto je policija NDH ovde htela da sprovede provokaciju sa falsifikovanim materijalom. Izgleda da je toj provokaciji trebalo da nasednu i nema ki organi, a da se u vezi s tim stvori i razlog koji bi omogu io diplomatske proteste zbog samovlasnog egzekutivnog postupanja Nemaca bez sporazuma sa Paveli evim vlastima.

Bilo je slu ajeva da organi Sipo i SD-a hapse i zvani ne službenike policije NDH prilikom vršenja dužnosti. Kao je dan od mnogih može se ovde pomenuti slu aj sa Marijanom Šnidarši em, nekadašnjim funkcionerom »Ustaške mladeži«, koji je radio za EK 4 u Zagrebu. Njega je ustaška policija uhapsila zbog toga što je krijum ario državljane NDH preko granice u Reich. Prilikom sprovo enja Šnidarši a u zatvor, pripadnici EK 4 spre ili su organe NDH da izvrše svoj zadatak, pustili Šnidarši a, a njih uhapsili i tom prilikom teško pretukli.

Uostalom, akcija u koju je bio Šnidarši umešan sama je po sebi veoma karakteristi na za ocenu odnosa o kojima je ovde re . Bilo je posredi ve pomenuto vrbovanje za logor u Brežicama, u kome je trebalo spremati partizanske prebeglice i druga lica za diverzantske zadatke ili za otpremanje na rad u Reich. Me utim agent Josef Skrabl i Šnidarši , kao i neki drugi pripadnici »nacionalsocijalisti ke« grupe Slavka

Govedića, iskoristili su tu akciju za prebacivanje velikog broja lica iz NDH ilegalno za Nemačku. Između ostalih prebačeni su u velikom broju i pripadnici »Službe rada« NDH ili omladinci koji su se nalazili pred vojnom obavezom. Skrabi i Šnidaršići išli su za tim da osnuju neku svoju političku grupu, a EK 4 i III SS-tenkovski korpus imali su u vidu sasvim drukčiju akciju. Najzad je velik i broj lica iz logora u Brežicama prebačena na rad u Graz, a Skrabi i Šnidaršići su morali da obustave svoju akciju.

Da u slučaju potrebe policijski ataše nije predao direktno otmice lica, pokazuje slučaj Petra Bojanića, koga je policija NDH uhapsila na traženje EK 4 zbog protivne mačke predratne delatnosti u Banatu. Međutim Bojanić je posle dužeg vremena pušten na slobodu, a ustaške vlasti su odbile da ga izruče Nemcima navodeći da ne izruče lica radi postupka koji se ima voditi u Srbiji. Pošto je BdS u Beogradu insistirao i dalje na Bojanićevoj ekstradiciji, Helmga je izvestio da bi zaista imao mogućnost da Bojanić »ilegalnim putem sprovede onamo«, ali da iz »isto političkih razloga« treba od toga odustati pošto bi »takav postupak podigao veliku prašinu, a Hrvati bi to svakako stavili do znanja Ministarstvu spoljnih poslova Reicha«.

U ovom slučaju iz specijalnih razloga — valjda zbog toga što je ranije bio toliko korespondirao sa ustaškom policijom oko Bojanića — policijski ataše smatrao da nasilna otmica »nije zgodna«. To znači da u drugim slučajevima gde nije postojala opasnost da »Hrvati dignu prašinu« ovakvih obzira nije bilo. Uostalom, kada je jedared počeo da funkcioniše aparat Einsatzgruppe E i kada je ovaj, štaviše, ustrojio i svoj sopstveni logor u Jankomiru, malo podalje od otmice vlasti NDH, hapšenja i prebacivanja za Nemačku vršena su bez mnogo obzira.

Između nemačkog bezbednosno-policijskog aparata i »Ustaške nadzorne službe« odnosno Ravensbrücka vršeno je uzajamno špijuniranje u velikoj meri. U pogledu obaveštavanja EK Beisnera, i, kasnije, policijskog atašea o zbivanjima u krilu policijskih vlasti NDH, svakako je Kurt Koppel igrao glavnu ulogu, koja je u tim odnosima bila izvanredno zanimljiva. Koppel je bio glavni poverenik i Beisnera i Helmga. Njegov je rad bio vrlo obiman. Mreža njegovih poverenika išla je u sva nadležna ustaška država, do u najviše stepene njene hi-

jerarhije. On je, isto tako, obaveštajno radio i neposredno za rukovode u ustanovu Gestapo-a u Be u. Ravsiguru odnosno »Ustaškoj nadzornoj službi« bilo je poznato da je Koppel — koji se pojavljivao isključivo pod svojim pseudonimom »Konrad Klaser« — najvažniji nemački agent. Pri svemu tome on je u policiskim ustanovama NDH uživao veliki autoritet i poverenje, koji su mu omogućili da esto dođe i do najpoverljivijih podataka i da ih prenese organima Sipo i SD-a.

Koppel—Klaser je, štaviše, u samom policiskom aparatu NDH izgradio¹ sopstvenu obaveštajnu mrežu, koja je obuhvatala niz važnih funkcionera. Delom su ovi, zavrbovani od Koppel-a, bili povezani i neposredno sa policiskim atašekom Helm-om. Praktički je tako ovaj, zahvaljujući i Koppel-u, raspolagao veoma korisnom mrežom informatora, preko kojih nije samo bio u mogućnosti da kontroliše delatnost policije NDH, već je mogao da se koristi i saznanjima do kojih je došla rasprostranjena ustaška obaveštajna služba.

Jedan od Helm-ovih agenata u ustaškom policiskom aparatu bio je Slavko Wolfram, koji je donosio obaveštenja o internim razgovorima i planovima Ravsigura, prateći i naročito i rad Branka Rukavine, šefa obaveštajne službe ustaške policije. S druge strane je baš iz Wolfram-ovih izveštaja o izjavama Rukavine vidljivo da je i ovaj imao svojih agenata, istina, ne kod policiskog atašea, ali u aparatu EK 4, zbog čega je o njegovom radu bio vrlo dobro informisan.

Nepoverenje prema Rukavini, o kome su davali policiskom atašeu izveštaje i drugi njegovi agenti u ustaškoj policiji, izražava se u celom Helm-ovom stavu prema njemu. U jednoj karakteristici koju je dao pretpostavljenim ustanovama o ovom ustaškom funkcioneru, Helm ga naziva jednom od najnegativnijih osoba u policiskom aparatu NDH, slepim oružjem nastojanja i intriga grupe Lorkovi — Košak—Vran i , sjajnim intrigantom koji je vrlo prepreden ali neinteligentan, a poznat kao kukavica i protivnik Nemaca. Kada je Rukavina otputovao sa jednom ekipom boksera juna 1944 godine u Španiju, Helm je o tome izvestio RSHA i tražio da mu se izda prolazna viza, ali da ga treba u Španiji pomno posmatrati, pošto se »već u više mahova negativno istakao«.

Usput se može pomenuti da je u obaveštajnoj kontroli nad radom ustaške policije učestvovao i Abwehr. Tako je, naprimera, rukovodilac FAT-a 126 Ost, kapetan Amann, na-

stojao preko jednog agenta u Tuzli da se domogne šifre radio-stanice tamošnjeg povereništva »Ustaške nadzorne službe«, kako bi mogao kontrolisati njene emisije.

Sa svoje strane je Ravsigur preko svoje agenture iznazio nema ke agente i pratio njihov rad, a težio je i da se upozna sa strukturom i delatnoš u nema kih obaveštajnih ustanova u NDH, što mu je u prili noj meri i pošlo za rukom. Oprezno i podzemno, ali nedvosmisleno se Ravsigur preko svoje agenture borio i protiv prodiranja nema ke obaveštajne službe u svoje linije i u vladavinske krugove i aparat NDH, nastoje i da je eliminiše tamo gde se to moglo u initi bez sukoba ili izazivanja nema kih protivmera.

Kao što je nema ka obaveštajna služba uspela 1941 godine da organizuje slušanje telefonskih razgovora visokih rukovodilaca NDH, tako je isto i obavestajnoj službi NDH pošlo za rukom da sa svoje strane prati telefonske razgovore koje su vodili nema ki pretstavnici. Jedan od obavešta a nema kog generala Glaise-a von Horstenau-a izri no je, naprimer, ovoga zamolio da mu o nekoj intervenciji odgovori pismeno, preko kurira, »pošto zbog prisluškivanja razgovora nije zgodno da se o tome govori telefonom«.

I u ve pominjanom kompleksu pripadnika ma arske obaveštajne službe, sa kojima je sara ivao policiski ataše, vršeno je uzajamno špijuniranje izme u nema kih i ustaških policiskih ustanova, pa i konkretni rad jednih protiv namera drugih. Tako je, naprimer, ustaška policija pokušala, kako je to Helm-a izvestio njegov agent lile, koji je i sam bio funkcioner Ravsigura, da zavrbuje d-ra Janos-a Marty-ja za rad protiv nema ke obaveštajne službe. Sem toga je policija NDH otkrivanjem veza ma arskog atašea za štampu Garzuly-ja sa partizanima spre ila obaveštajnu igru koju je ovaj pripremao u zajednici sa Helm-om i izazvala kompromitovanje i uklanjanje Garzuly-ja iz NDH.

Slu aj policiskog atašea pri poslanstvu NDH u Berlinu, Branka Buzjaka, pokazuje da su i druge ustanove aparata SS i policije stvorile vrste veze i kanale prema policiji NDH. Buzjak je bio vrlo intimno povezan sa visokim funkcionerima SS-a, prvenstveno sa šefom Glavne uprave SS-a, SS-generalom Berger-om. Isto je tako držao i neposredan dodir sa šefom Uprave IV RSHA, SS-generalom Heinrich-om Mueller-om. Ovim je ak davao materijal protiv nekih lanova vlade

FUNKCIONERI USTAŠKE POLICIJE

U ustaškoj policiji, me u njenim funkcionerima, imala je nema ka obaveštajna služba mnoge agente. Me utim, s druge strane je bilo tu i službenika koji su se trudili da na u vezu prema zapadnim saveznicima i koji su zbog toga izazvali protiv sebe neprijateljstvo nema kih pretstavnika. Sa Nemicima je sara ivao Drago Jilek (gore levo). Agenti policiskog atašea bilii su Viktor lile (gore desno) i Zvonimir Kojadin (dole desno), u isto vreme i rukovodilac antikomunisti ke obaveštajne službe ustaške policije. Šef obaveštajne službe Branko Rukavina (dole levo) pripadao je prozapadnoj grupi u ustaškoj policiji

NDH i ustaškog rukovodstva, kao, naprimer, d-ra Mladena Lorkovi a. Tu treba potsetiti i na vezu koja je postojala u Berlinu izme u Uprave VI i vojnih atašea NDH, o kojoj je ve bilo opširno re i.

Odnose izme u policije NDH i nema kog bezbednosno-policiskog aparata karakteriše injenica da je i pored vrlo prisnih veza, i pored fakti ke podre enosti ustanovama Sipo i SD-a, bezbednosno-policiski aparat NDH pokazivao i elemente izvesne samostalnosti. Tu se ne može govoriti o onom obliku punog služenja kvislinške bezbednosne službe okupatorskom policiskom aparatu, kao što je to bio slu aj, naprimer, u Srbiji, gde je kvislinška policija prakti ki bila organ nema kih bezbednosno-policiskih vlasti i njihove obaveštajne službe.

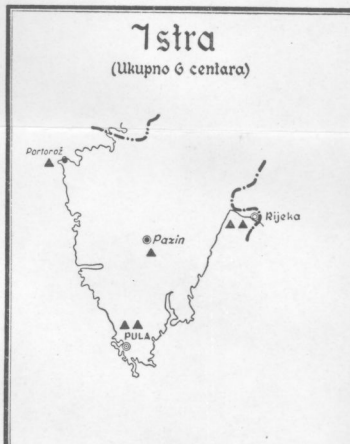
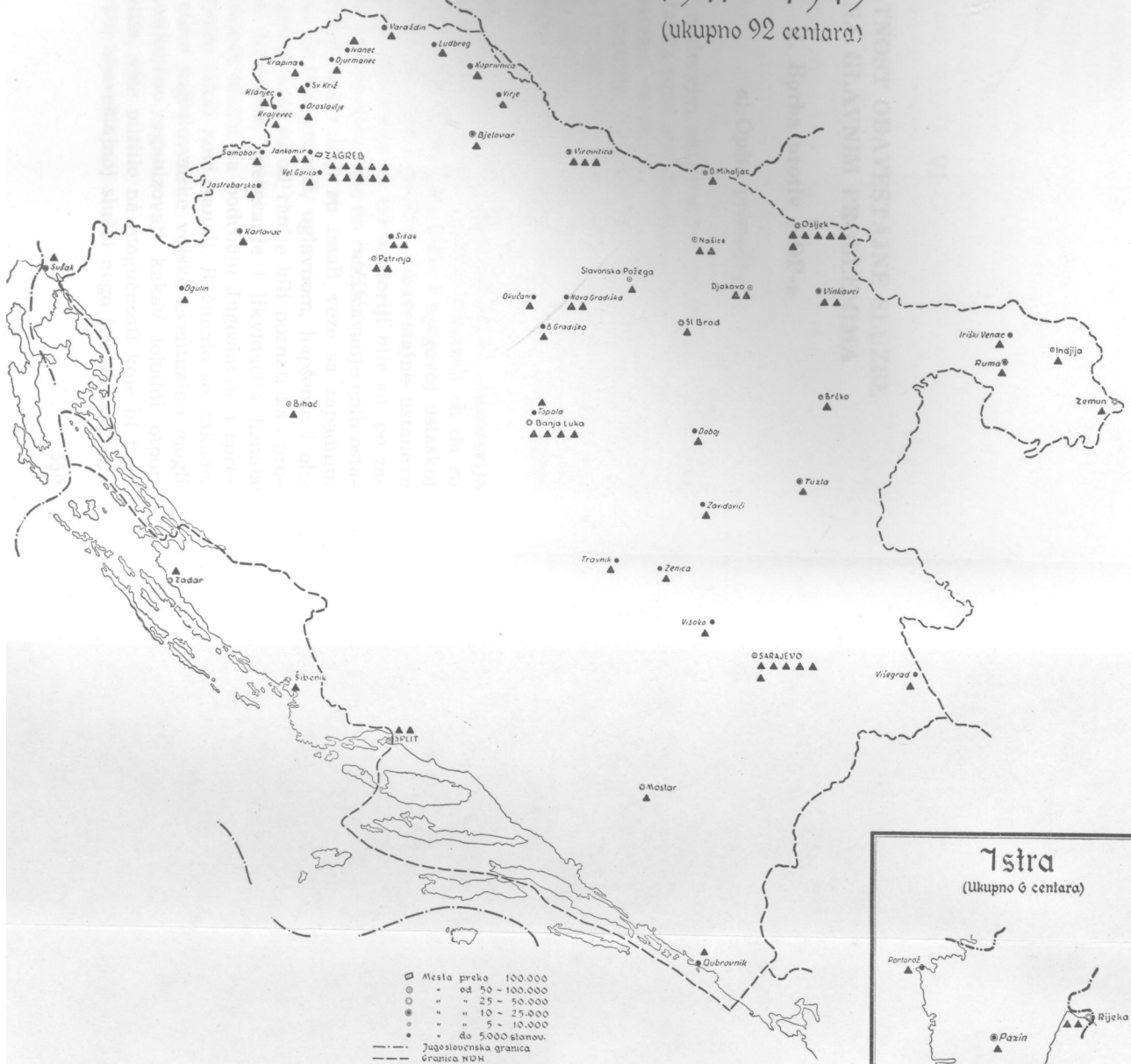
Razume se da u NDH nije bilo frontalnog otpora nema kim traženjima, ali je Ravsigur, naprimer, odugovla io u davanju odgovora ili se klonio da ih daje ukoliko bi se nema ko konkretno traženje kosilo sa njegovim shvatanjima ili namerama u odre enom slu aju. esto- se dešavalo da je policija NDH na nema ke intervencije za pojedina lica odgovarala kako se ona — obi no su tu bili u pitanju zatvorenici — ne mogu nigde prona i. Nema ka se policija, naprimer, energi no zauzimala da se iz Jasenovca otpusti inženjer Branko Pri a, koji je Einsatzkomandi u Osijeku bio u inio znatnih usluga i dobio za to i priznanje tamošnje nema ke komande mesta. Mada je bilo poznato da se Pri a nalazi u jasenova - kom logoru, Kvaternik je to kategori ki poricao, i samim tim su i nema ke intervencije ostale bez rezultata. Volksdeutscher-a Johann-a Hurm-a, vrlo agilnog u organizaciji nema ke manjine, uhapsila je ustaška policija zbog njegove komunisti ke prošlosti. Kada su Nemci za njega intervenisali, ustaška policija je javila da je Hurm ve streljan. Volksdeutscher Hamp došao je u sukob sa ustašama oko pitanja poziva u voj-sku. Tada je, na nema ku intervenciju, Kvaternik bio li no obe ao da Hamp ne e biti gonjen. Nekoliko dana posle toga, me utim, pripadnici policije NDH ubili su ga na ulici u Zagrebu.

Isto se tako dešavalo da vlasti NDH odbiju zahteve nema kih obaveštajnih ustanova koji su se odnosili na osloba-anje raznih lica od vojne obaveze u domobranstvu ili u ustaškim formacijama. Tu su esto bili u pitanju agenti ili

drugi saradnici Abwehr-a, i to svojstvo je u traženju oslo-
ba anja i naglašavano. Ipak je naročito tzv. »stožer ustaške
vojnice« traženja ponekad i odbijao.

Mada je tesno saradivala sa ustanovama Sipo- i SD-a,
izvršavala njihove naloge i bila ustvari njihov osnovni poma-
ga, mada je bila pod kontrolom obaveštajne mreže koju je
u njoj stvorio policiski ataše, ipak je ustaška policija poku-
šavala da sačuva — isto kao i neke druge ustaške vlasti —
izvesnu svoju nezavisnost. Odugovlače i saradnju sa ustano-
vama Sipo i SD-a tamo gde bi njihova traženja bila u su-
protности sa njenim interesima, ustaška je policija ponekad
i uspevala u ovim pokušajima, u slučajevima gde je situacija
bila takva da je ona mogla Nemce izmanevrisati. Ona se, ta-
kođe, trudila da preko svoje agenture iznalazi nemačke
agente i prati njihov rad, a i da se upozna sa strukturom ne-
mačkih obaveštajnih ustanova u NDH i sa njihovom de-
latnošću, u čemu je imala dosta uspeha.

Centri nemačke obaveštajne službe SS-a i policije u NDH 1941 ~ 1945 (ukupno 92 centara)

DELATNOST OBAVEŠTAJNE SLUŽBE NA GLAVNIM PROBLEMIMA

1. Borba protiv NOP-a

a) Opšte primedbe

Kao što je u drugim okupiranim oblastima Jugoslavije pojava NOP-a stavila pred obaveštajne organe Tre eg Reich-a splet novih zadataka, sa kojima oni nisu računali kada su formirali svoje ustanove na izdvojenoj jugoslovenskoj teritoriji, tako su isto i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini izbijanje i razvoj narodnog ustanka bitno uticali na strukturu i pravac delatnosti ustanova nemačke vojne i političke obaveštajne službe.

Raskomadavši državno i narodno telo stare Jugoslavije i stvorivši NDH, pobednici iz 1941 godine smatrali su da su na teritoriji predatoj na upravu Paveliću i njegovoj ustaškoj organizaciji svoj glavni posao izvršili. Obaveštajne ustanove koje je Tre i Reich obrazovao na toj teritoriji bile su, po završetku operacija, najpre usmerene na raširenje onih ostataka protivnemačkih snaga koji su imali veze sa zapadnim saveznicima. Tada je bilo posredi, uglavnom, hapšenje i eliminisanje lica i grupa koji su od ranije bili poznati kao protivnici Hitlerove Nemačke, presecanje i likvidacija kanala zapadnih obaveštajnih službi na području Jugoslavije i sprečavanje da se stvore takvi novi kanali. Računalo se, takođe, da bi se ostaci stare jugoslavenske vojske eventualno mogli pojaviti i pokušati organizovati kakav lokalni otpor. Pritom se, međutim, više mislilo na mogućnosti koje bi time bile date britanskoj obaveštajnoj službi nego što se očekivalo

da bi takav otpor sam po sebi predstavljao stvarni obaveštajni problem.

U proleće 1941. godine obaveštajna služba Trećeg Reich-a smatrala je NDH područjem na kome će posao održavanja reda — u smislu vojno-političkog poretka Trećeg Reich-a — pre i najviše delom na vlasti koje treba da tu uspostavi Pavelićeva ustaška organizacija. Očekivalo se da će posao nemačke bezbednosno-policijske i političke obaveštajne službe biti, uglavnom, da savetima i iskustvom pomaže stvaranju i razvoju ustaške policije, kao i da vodi nad njom izvestan nadzor. U pogledu vojne obaveštajne službe smatralo se da će glavni zadatak biti kontraobaveštajna delatnost protiv pokušaja zapadnih saveznika da stvore veze i isture linije na to područje. Isto tako je NDH smatrana pogodnom bazom za organizovanje vojnoobaveštajne delatnosti prema drugim teritorijama. Tu leže razlozi što je trebalo da EK Beisner bude povučen već u leto 1941. godine i što je Abwehr-ov centar u Zagrebu — bez obzira na organizacione oblike koji su primenjeni u njegovom ustrojstvu — duže vreme smatran ogrankom Ast-a Beograd ili centrom koji predstavlja neku vrstu isturenog punkta Ast-a Be.

Politički i vojni razvoj sa kojim su raunale rukovodne ustanove Trećeg Reich-a i prema kome je i njegova obaveštajna služba sprovela svoju organizaciju u NDH potpuno je poremećen narodnim ustankom pod rukovodstvom KPJ. Prošlo je izvesno vreme dok nisu nemačke obaveštajne ustanove u NDH utvrdile suštinu novoga protivnika koji je izrastao iz tla okupirane zemlje. To je donekle krivica i ustaških vlasti, koje su nastojale da poglede sveg nemačkog pokrovitelja usredsrede na ono pitanje koje je njima izgledalo najvažnijim u sprovođenju svoje politike uništavanja srpskoga življa: na etničko pitanje. Još u doba kada je nemačkim okupacionim organima na srpskoj teritoriji već bilo jasno da im je glavni protivnik NOP pod vođstvom KPJ, u NDH se — naročito u istočnoj Bosni — vojno-politička i obaveštajna problematika nemačkih ustanova okretala oko pitanja etničkog-ustaškog sukoba.

Nije potrebno opširno prikazivati pojedine faze u kojima je NOP sve više potiskivao ostale probleme kojima se bavila nemačka obaveštajna služba u NDH, dok nije postao centralnim i, naposljetku, gotovo isključivim objektom sveukupnog

nema kog obaveštajnog rada. One jasno proizlaze iz dosadašnjeg izlaganja. A isto tako je poznata i istorija NOB, ijim pojedinim etapama odgovara i određeni razvoj nema ke obaveštajne delatnosti u NDH. Istina, ta je delatnost — naročito upo etku — bila stalno u zakašnjenju prema razvoju protivnika sa kojim se Tre i Reich nosio, a koji je rastao bržim tempom nego što su donošene odluke o prilagođavanju nema ke obaveštajne organizacije i njenih metoda.

Za pravilnu ocenu problematike NOP-a, kakva se postavljala pred obaveštajnu službu Tre i Reich-a, značajno je da je u periodu okupacije teritorija NDH bila centar velikih operacija NOV i POJ. Tu su bile od početka 1942. godine pa dalje koncentrisane glavne snage narodnog ustanka, tu su bile velike oslobođene teritorije. Za razliku od situacije u drugim oblastima na koje je Jugoslavija bila pocepana, na teritoriji NDH su snage NOP-a privukle velik broj divizija Wehrmacht-a. Tu je u ratu u pravome smislu. Obaveštajna služba se tu najviše delom pretvorila u delatnost koja je imala za cilj da operativnim Wehrmacht-ovim snagama pruža podatke o protivniku i da im pomaže, u okviru svoga delokruga, u borbi koju su one vodile protiv NOP-a na teritoriji Pavle i eke države.

Pored svoje obaveštajne delatnosti kao saradnika borbinih trupa, nema ke nadležne ustanove morale su se baviti i svima oblicima delatnosti NOP-a na područjima koja su bila pod kontrolom Wehrmacht-a ili vlasti NDH. Celu teritoriju Pavle i eke države prekrilile su organizacije NOP-a i KPJ — pozadinski radnici koji su u okviru svojih zadataka bili okupatoru i kvislinzima isto toliko opasni koliko i divizije NOV u krajevima u kojima su u toku operacije.

Prema tome se delatnost nema ke obaveštajne službe u NDH protiv NOP-a razvijala u dva pravca. Prvo, ona je pratila vojne operacije, pripremaju i ih obaveštajno, obavljaju i u njihovom toku obaveštajne zadatke i raširila ih i u obaveštajnom smislu njihove rezultate; snabdevala je operativne snage Wehrmacht-a i policije izveštajima na osnovu kojih je dolazilo do akcija, a prilikom samih akcija sprovodila je svoje obaveštajne i bezbednosno-policiske zadatke; kontra-obaveštajnom delatnošću u obezbeđivanju je i štitila operativne snage, a tako e i objekte koji su tim snagama bili potrebni i koji su bili važni za njihov opstanak i njihovo kretanje. Dru-

go, ona se borila sa protivnikom u svojoj pozadini, tragala je za njegovim podzemnim kanalima, za organizacijama koje su se stvarale u svima mestima i koje su iznutra nagrizale još ono malo stabilnosti što je okupatorsko-kvislinškoj vlasti u NDH bilo preostalo.

U leto 1941 godine smatrale su nemačke rukovodne ustanove da je razaranjem Jugoslavije i stvaranjem »novog poretka« u njoj obavljen glavni zadatak snaga Trećeg Reich-a u ovom delu Evrope. Na sektoru obaveštajnih organizacija u NDH, ovo se shvatanje izrazilo time što je trebalo da EK Beisner iz Zagreba bude povučen i što je tamo formirana Kriegoorganisation Abwehr-a. Zatim je došlo do ustanka, najpre u Srbiji, a zatim i u drugim oblastima. Sledio je, kod nemačke obaveštajne službe, izvestan period nedoumice, u kome se Abwehr bolje prilagodio stvarnom stanju od Sipo i SD-a. Dok je delatnost EK Beisner bila još koncentrisana u Zagrebu i dobrim delom apsorbovana politiziranjem i individualnim egzekutivnim zahvatima uz naslon na policiju NDH, dotle je Abwehr već na terenu počela da stvara svoje Meldekopfe, teže i da obaveštajno sagleda novog protivnika, koji se tako neekvivalentno pojavio. Tu su se upleli i politički pogledi i stav prema NDH kao prema državnoj tvorevini i »suverenitet« treba u izvesnim formama poštovati. Tako dolazi do formiranja ustanove policijskog atašea, dok Wehrmacht u isto vreme počinje svoju prvu veliku akciju upućuju i Borbeni grupi Bader u Bosni.

U ovoj pojavi — to jest da Sipo i SD stvara ustanovu koja ima karakter nadležnosti za održavanje veze sa policijom NDH, bez funkcija terenske obaveštajne službe, u trenutku kada otpočinju operacije Wehrmacht-ovih snaga u ovom stilu — ispoljava se koliko neusklađenost između u vojnog i bezbednosno-policijskog sektora Trećeg Reich-a, toliko i shvatanje da je problem NOP-a odnosno partizana stvar isto vojnog karaktera. Kao što je u Srbiji operacijom generala Boehme-a trebalo da se jednim zamahom u krvi uguši narodni otpor, tako se isto otkrivalo da je Bader-ova operacija u Bosni na neki način »rešila« problem koji su partizani i pobunjeni narod stavili pred Pavelićevu državu i Treći Reich. Suštinu narodnog pokreta i borbe protiv okupatora i domaće buržoazije nemački posmatrači u NDH nisu razumeli. Na NOP se gledalo kao na pojavu koju treba ugušiti silom — »manu

militari«. Uzroke njegovoj pojavi tražili su organi i »specijalisti«. Tre eg Reich-a svugde samo ne tamo gde su mu zaista bili koreni. Jedina pojava Sipo i SD-a prilikom Bader-ove akcije u Bosni bila je obaveštajno-egzekutivna saradnja koju je tamo pružao EK Heinrich, podre en BdS-u Beograd. Kao što je poznato, taj EK nije raspolagao ni osobljem ni drugim mogu nostima za širu akciju. U isto vreme je, međutim, na terenu koji je došao u obzir za Bader-ove operacije Abwehr-ov aparat raširio razgranatu obaveštajnu mrežu.

ak ni kasnije, kada je u NDH formirana ustanova Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj, kada su pripremane operacije »Weiss I« i »Weiss II« (IV ofanziva), tamo nema zna ajnijeg obaveštajnog u eš a aparata Sipo i SD-a. Dok je Abwehr bio angažovan u najve em stepenu u obaveštajnoj pripremi i obaveštajnom pra enju operacija, dotle je jedino jedan mali komando BdS-a iz Beograda bio upu en u štab koji je rukovodio operacijama.

Prema tome se do 1943 godine, to jest do formiranja ustanove Oponomo enika RFSS za Hrvatsku i istovremenog ustrojavanja BdS-a odnosno Einsatzgruppe E, obaveštajnom delatnoš u na terenu protiv partizana i NOV bavio pre svega Abwehr. Policiski ataše, kao istureni organ RSHA u NDH, vodio je za to vreme obaveštajnu službu prvenstveno prema KPJ u Zagrebu i još nekim centrima u kojima je imao svoju agenturu, a pred kraj te faze i u Sarajevu preko svoje tamošnje ispostave. Terensku delatnost je Sipo i SD po eo tek polovinom 1943 godine.

Ovde treba dodati još jednu važnu napomenu. Do italijanske kapitulacije je, kao što je to poznato, gotovo polovina NDH bila pod vojnom okupacijom ili kontrolom Italije. U tim krajevima pogotovu nije bilo nikakve vidljivije akcije Sipo i SD-a, sem izvesne obaveštajne delatnosti koju je tamo proširio EK Heinrich, a kasnije pretstavnik policiskog atašea u Sarajevu. Abwehr je, naprotiv, u italijanskoj okupacionoj zoni obrazovao svoje Meldekopf-e, kamuflirane na razne načine, a raspolagao je tamo i svojom agenturnom mrežom. Ova se, istina, bavila više eventualnim ugrožavanjem jadranske obale od strane zapadnih saveznika i posmatranjem delatnosti Italijana nego što je bila usmerena protiv NOP-a. Ipak je, prirodno, sa ja anjem NOP-a baš u italijanskoj zoni, prili an

deo obaveštajnog rada tamošnje Abwehr-ove agenture bio posvećen i toj problematici.

Ima se utisak da je Tre i Reich zatvarao o i pred stvarnom situacijom na teritoriji NDH sve do početka 1943 godine. Tada je, u prvim mesecima, bio kompleks SS-a i policije prvi koji je prekinuo fikciju o »suverenosti« NDH i o pojavi NOP-a kao lokalnom pitanju, kao pitanju koje za Tre i Reich nema naročiti značaj. Tako dolazi do stvaranja obimnog aparata pod Kammerhofer-om. Wehrmacht je ovom primeru sledio nešto kasnije, kada se na političkom horizontu pojavila da izdiže pretnja italijanske kapitulacije. Tako je nekoliko meseci kasnije, avgusta 1943 godine, pojavila se reorganizacija koja je teritoriju NDH podredila nadležnosti novopostavljenog vrhovnog komandanta Jugoistoka i dovela onamo Drugu tenkovsku armiju. U međuvremenu su, kako to isto je u svojim memoarima komandant te armije, general Rendulic, partizani bili postali problemom broj 1 na Balkanu.

Tek od kasnog leta 1943 godine, dakle, dolazi konačno i do one koncentracije sveukupne nemačke obaveštajne delatnosti prema NOP-u koja je karakteristična za nju otada pa do kraja rata. Abwehr se prilagodio ova novoj situaciji pretvaranjem svojih teritorijalnih u frontne ustanove, vezujući ih bliže i neposrednije uz operativnu trupicu. Ova stvar ispostavlja svoje zadatke radi vršenja obaveštajnih zadataka na području operacija. U isto vreme policijske snage pod Kammerhofer-om obrazuju svoja oblasna policijska rukovodstva, žandarmerijske kapetanije i sreske žandarmerijske komande. A Sipo i SD prekriva teren na kome se Tre i Reich rva sa svojim nesavladljivim protivnikom mrežom svojih Einsatzkomandi, Teilkomandi, ispostava i uporišta. Fikcije o državno-političkom karakteru NDH odbacuju se, s tim da više do kraja rata ne budu obnovljene. Isto tako s njima su odbacuju se — uz zadržavanje izvesnih formalnih obzira — gotovo sve one ograde kojih su se nemačke vlasti dotle još pridržavale zbog priznavanja suvereniteta ustaške vlade na teritoriji NDH.

Narodnooslobodilački pokret je, prema tome, doveo i do vrlo značajnih promena u celokupnoj strukturi vojnih i političkih odnosa između Tre i Reich-a i NDH. On je bio uzrok tome što su na teritoriju Pavelićeve države stigle znatne snage Wehrmacht-a i oružanog SS-a. On je izazvao stvaranje izvan-

IZ BORBI WEHRMACHT-a PROTIV PARTIZANA

Gornje dve fotografije, nema koga porekla, prikazuju momente iz borbi u Bosni. Levo: na ivici zapaljenog sela; desno: nema ki vojnici izvla e ranjenog druga iz borbe

redno obimnog i razgranatog obaveštajnog aparata koji je gotovo svu svoju pažnju posvetio samo- jednome cilju: borbi protiv NOV i POJ.

U me uvremenu, od 1941 do 1943 godine, NOP je ve bio ustalasio' i pokrenuo narodne mase u NDH. O tome Rendulic veli: »Širi krugovi stanovništva gajili su simpatije prema partizanima, snabdevali, skrivali i izveštavali ih, pomagali ih obaveštenjima i podupirali u svakom pogledu«.

A o situaciji koja je u isto vreme vladala u Slavoniji govori jedna zabeleška iz arhive policiskog atašea, u injena na osnovu jednog agentskog izveštaja iz Osijeka: ».... iz bezbrojnih sela se javlja da su stotine ljudi prešle banditima... Poznato je da su još prošle godine banditi izgradili zaklone i bunkere u kukuruznim poljima. Poznato- je da banditi izvanredno umeju da primene svaku promenu terena za svoju kamuflažu, pa se stoga može pretpostaviti da e i najmanju njivu sa visokom kulturom iskoristiti kao svoju bazu«.

Kao što je svako kukuružište pretstavljalo u ravni arskim krajevima ugroženje za okupatora i kvislinge, tako su u Bosni svaki uvik, svaka šuma i planina pretstavljali bazu odakle su mogle operisati partizanske formacije. Obimni izveštaj Ic-oficira SS-divizije »Handžar«, koji je ve ranije citiran¹) pominje kao najvažniji zahtev za uspeh u borbi protiv NOP-a da se uzdrmaju njegove organizacije u gradovima i »unište njihove glave«. »Porast komunisti ke opasnosti dolazi samo- neznatnim delom od delovanja pokretnih jedinica«, kaže se u izveštaju. »Od odlu ne važnosti za boljševizam je stoprocentno sprovedena teritorijalna organizacija neprijatelja«.

Prevedene sa SS-ovske terminologije, ove re i ta no poga aju suštinu problema sa kojim se nosio Tre i Reich i njegova obaveštajna služba u NDH. Mere za suzbijanje NOP-a bile su osu ene na neuspeh zbog toga što je on posmatran kao vojni ili policiski, a ne kao politički problem. Snaga NOP-a se nije nalazila samo u njegovim borbenim jedinicama. Ove su bile baš zbog toga nesavladljive što je uz njih bio narod u svojoj širokoj masi, prihvataju i ih, snabdevaju i ih, obaveštavaju i ih i daju i im iz svoje sredine stalno nove borce. U tome je baš za nema ku obaveštajnu službu i ležao problem iju suštinu odgovorni faktori nisu shvatili, sem onih malo-

¹ Vidi stranu 172 i 173.

brojnih — me u kojima je bio, naprimer, general Glaise von Horstenau — koji, me utim, nisu mogli svojim pogledima uticati na službenu liniju nema ke politike.

Sva delatnost Tre eg Reich-a protiv NOP-a, uklju uju i i onu koju je sprovodila, sa malo izuzetaka, njegova obaveštajna služba, bila je zasnovana na pretpostavci da je re o ustanku koji se može oružanim sredstvima savladati. Neuspeh u tome pogledu pripisivao se jedino nedovoljnoj primeni bezobzirnih vojnih mera i izazvao je nove brutalne teroristi ke postupke.

Suštinu duboko revolucionarnog procesa koji se razvijao pred njenim o ima, obaveštajna služba Tre eg Reich-a kao celina nije shvatila, a još manje ju je shvatilo nema ko politiko i vojno rukovodstvo. Jedino su pojedinci razumeli istoriski proces iji su bili svedoci, a koji se odigravao naporedno sa ustankom ugnjetenog naroda. Oni su predlagali ili ak pokušavali da sprovedu izvesne mere s kojima se, po njihovom shvatanju, moglo pri i problemu NOP-a s politiko ke strane.

Ovde nije u pitanju to šta bi bilo da su shvatanja tih pojedinaca zaista uspela da se nametnu vojnom i politikom u stvu Tre eg Reich-a. Svakako se ni politiko kim sredstvima kakva je, naprimer, zamišljao i planirao Glaise nije mogao zaustaviti istoriski proces koji je spojio snagu razbu enog naroda sa smišljenim i sigurnim rukovo enjem narodnim ustankom. Pod tim rukovodstvom je snaga naroda pretvorena u nezadržljivu bujicu, koju bi politiko ki potezi možda mogli ometati, ali ne i zaustaviti ili ak savladati. Važno> je, me utim, u okviru ovoga razmatranja, sagledati jasno da su oni elementi u nema koj obaveštajnoj službi koji su videli dalje od rukovodstva, koje je htelo da rešava sve probleme silom i poja anom silom, ostali sa svojim pokušajima usamljeni.

Kao celina je, dakle, nema ka obaveštajna služba prema NOP-u istupala kao saradnik fizi ke oružane snage Tre eg Reich-a, iji je instrument bila, pretstavljaju i i sama u svojoj obaveštajnoj, svojoj egzekutivnoj i svojoj diverzantskoj delatnosti deo sistema terora kojim je Tre i Reich, kao svojim jedinim sredstvom, želeo da slomi ustanak razbu enog naroda i neumitni hod istorije.

A kakvi su ti metodi bili, pokazuje, naprimer, proklamacija generala Luethers-a, zapovednika nema kih trupa u

Hrvatskoj, izdata maja 1943 godine. U njoj Luethers proglašava na elo da se svako ko u estvuje u borbi protiv nema - kog Wehrmacht-a ili NDH, ili ko samo pomaže re ju ili delom neprijatelje nema kog Wehrmacht-a i NDH, kažnjava smr u bez sudskoga postupka. Smr u se kažnjava i držanje svih vrsti oružja, municije, eksploziva itd. Opštine koje pomažu partizane, zgrade u kojima se na e oružje imaju se uništiti.

Februara 1944 godine naredila je komanda 181 nema ke divizije, koja je operisala u Hercegovini, da se imaju streljati bez postupka svi zarobljenici jedne partizanske divizije (verovatno 20-te) u odmazdu za jednog poginulog nema kog pilota. Odmazde su vršene po nare enju aparata SS i policije i za odvo enje Volksdeutscher-a. Juna 1944 godine naredio je oblasni policiski rukovodilac u Osijeku da se u odmazdu za pretpostavljeno odvo enje nekog Volksdeutscher-a pohapsi i protera sa svima pripadnicima devet porodica u nekome selu, uz istovremenu konfiskaciju njihove imovine. Odmazde su vršene i od strane vlasti NDH, nasumce i bez ikakvog obzira, svakodnevno i na svakom mestu.

General Rendulic, komandant 2 tenkovske armije, koja je operisala u NDH, izdao je naredbu o odmazdama koja je predvi ala bezobzirne represalije protiv stanovništva — primenjivana je kvota po kojoj se 50 lica imalo streljati za jednog poginulog Nemca. Prilikom ovih odmazdi neposredno su sadejstvovala ustanove Sipo i SD-a, GFP-a i trupne Icslužbe.

Od strane Tre eg Reich-a se na elno gledalo na pripadnike NOP-a kao na »bandite«, prema kojima se jedino ima postupati najoštrijom primenom represalija i bezobzirnim uništavanjem. U »smernicama za suzbijanje partizana«, koje je odobrio oktobra 1941 godine tadašnji vrhovni komandant nema ke kopnene vojske, feldmaršal von Brauchitsch, a koje su bile izdate povodom pojave partizana u pozadini nema kog fronta u SSSR, — traži se da partizani budu potpuno uništeni. «Ispravno postupa onaj koji, zapostavljaju i u svemu eventualne li ne sentimentalnosti, udara bezobzirno¹ i nemilosrdno«, isti e se u uputstvu. itavim mnoštvom raspisa i naredaba OKW-a potsticana je oružana snaga Tre eg Reich-a, i vojna i policiska, na bezobzirnost i nemilosrdnost prema svim elementima narodnoga otpora. Kao tipi an izraz takvog

shvatanja — zanimljiv i karakterističan tako e i terminološki — stvoren je »Rukovodni štab za suzbijanje bandi« i u NDH, kao organ »Šefa jedinica za suzbijanje bandi«, SS-general von dem Bach-Zelewskog.

Ovaj štab u NDH bio je podređen SS-generalu Kammerhofer-u. Formiran je 1943 godine u Zagrebu, a prešao je još iste godine u Osijek. Na elnik štaba je bio potpukovnik Korn, njegov Ia-oficir kapetan policije Huhn, a Ic-oficir SS-major Friedrich Herbst, ina e rukovodilac odeljenja IV Einsatzgruppe E. Herbst je neko vreme vodio ove dužnosti, dok nije postepeno, do februara 1944 godine, bio predao sve agende u Einsatzgruppi svome tamošnjem nasledniku, ostavši samo Ic-oficirom Rukovodnog štaba.

Zadatak ovoga štaba — organizaciski podređenog Kammerhofer-u, a po svojim funkcijama von dem Bach-Zelewskog (ije se sedište nalazilo u Lo u, u Poljskoj) — bio je da pripremi, planira i sprovodi operacije protiv partizana odnosno NOV, u kojima su bile angažovane sve policijske snage podređene nema koj komandi. Rukovodni štab je raspolagao snagama Policije poretka, ali tako što im je naređena izdavao Kammerhofer preko BdO-a za Hrvatsku. U pothvatima i terenskim akcijama koje je sprovodio Rukovodni štab u estvovala bi i mesno nadležne ustanove Einsatzgruppe E. Mahom bi pretstavnik Einsatzgruppe sarađivao i prilikom planiranja samih akcija, za koje je obaveštajni rad njenih organa davao potrebne podatke i osnove. Rukovodni štab nije imao pravo da komanduje Wehrmacht-ovim jedinicama, ali je svoje operacije obično usklađivao sa njima, kako u planiranju, tako i u sprovođenju. U stvari je, dakle, Rukovodni štab za suzbijanje bandi pretstavljao radno telo uz Opuномо enika RFSS za Hrvatsku, sa specijalnim zadatkom da aparat SS-a i policije upotrebi za oružane terenske akcije protiv NOV i POJ.

U pogledu saradnje u borbi protiv NOP-a između nemačkih policijskih snaga pod Kammerhofer-om i vlasti NDH, značajan je raspis koji je ovaj izdao februara 1944 godine, kao vrhovni funkcioner aparata SS i policije. Raspis naređuje da se prilikom policijskih akcija protiv partizana imaju obavestiti lokalne vlasti NDH, koje su dužne da nema kim snagama stave na raspoloženje pogodna lica kao vodi e i poznavaoce lokalnih prilika, policijske i žandarmerijske snage, po-

liciske agente i, najzad, spiskove politički nepouzdanih lica sa teritorije na koju se određena operacija odnosi, zajedno sa svima podacima i informacijama koje mogu poslužiti njenom sprovođenju. Partizani koji su zarobljeni u uniformi ili civilu u borbi ili na području operacija imaju se tretirati kao ratni zarobljenici, dok se ostala uhapšena lica na tome terenu imaju predati u logore pod upravom vlasti NDH, a njihovo saslušanje sprovesti nemački organi zajedno sa organima ustaške policije. U isto vreme se u naredbi propisuje da se spaljivanja i uništavanja zgrada na elno treba kloniti, ali da se mogu uništiti kuće iz kojih bi neko pucao na policijske organe, zatim kuće komunista koji su odbegli u šumu i one koje bi mogle po svome položaju biti od koristi partizanima kao skloništa ili baze za akcije.

Na osnovu ovoga raspisa izdao je BdS za Hrvatsku sa svoje strane naredbe o pitanju saradnje izmeđ u nemačke policije i policije NDH. Prema raspisu se izmeđ u ovih organa ima održavati »prisna i drugarska saradnja u svima oblastima«, naročito u oblasti obaveštajne delatnosti. Naredba inače sadržava veće pominjane osnovne tačke sporazuma izmeđ u BdS-a Hermann-a i šefa »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost«, d-ra Jur i a.

I policijski ataše, Helm, je postigao sporazum sa ustaškom policijom o saradnji u borbi protiv NOP-a. Šestog februara 1944 godine, postignut je, sporazum izmeđ u rukovodilaca političke policije i obaveštajne službe NDH, s jedne, i Koppel-a s druge strane. Ustašku stranu predstavljali su d-r Aleksandar Benak mladi, Branko Rukavina i Kojadin. Sporazumom je utvrđeno na in saradnje izmeđ u komunisti kog oteka obaveštajne službe NDH i policijskog atašea. Saradnja je obuhvatala zajedničku obradu i organizovanje:

- poturanja pogodnih agenata u veze komunisti ke partije;
- razmene odgovaraju ih iskustava;
- razmene zaplenjenog materijala, ilegalnih novina i letaka;
- ubacivanja pogodnih agenata u redove partizana radi organizovanja sabotaže, razorne delatnosti i dostavljanja obaveštenja;

- atentata protiv istaknutih partizana i članova partizanskih rukovode ih tela;

pomo i putem snabdevanja potrebnim predmetima opreme, kao aparata za snimanje, naoružanja, eventualno i radio-stanica;

zaštite agenata ustaške policije u slučaju njihovog pojavljivanja kod nemačkih vojnih ustanova na terenu, njihovog prebegavanja iz partizanskih redova, kao i njihovog sprovođenja u Zagreb.

Sem toga je na konferenciji utvrđena bliža saradnja u svima pitanjima obaveštajne odbrane protiv komunizma i NOP-a sa političkom policijom NDH i njenom obaveštajnom službom, tako da je u svima policijskim akcijama obezbeđena i obaveštajna služba, koja može odmah na licu mesta regrutovati pogodne agente, a da ovi ne budu kompromitovani. Najzad je, na inicijativu nemačkog predstavnika nakon konferencije rešeno da se celokupna obaveštajna služba NDH protiv NOP-a odnosno KPJ centralizuje na jednome mestu. Na čelo te centralne ustanove postavljen je Zvonimir Kojadin, inače Helm-ov agent. Sem toga je tu ugrađen još jedan od zavrbovanih saradnika policijskog atašea iz redova aparata NDH.

Saradnje ustaške sa nemačkom obaveštajnom službom u suzbijanju NOP-a i u obaveštajnoj delatnosti protiv njega i KPJ pokazuje, kako iz rečenog proizlazi, da je nastojanje policijskog atašea, kao jednog od nosilaca obaveštajne delatnosti Trećeg Reich-a u NDH, imalo za cilj da doprinese stvaranju ustaške obaveštajne službe i njenom usmeravanju protiv zajedničkog neprijatelja. Postigavši taj cilj, a obezbedivši potpunu službenu saradnju sa obaveštajnim aparatom NDH, Helm je sebi stvorio pomoćni instrument. U isto vreme je, ugrađivanjem svojih agenata u centralno ustaško obaveštajno nadležstvo, nastojao da ovo drži potajno pod kontrolom i da spreči da delatnost te ustanove skrene pravcem koji ne bi bio u skladu sa njegovim intencijama. Sem toga je tim putem dobio dvostruku mogućnost za svoje nadležstvo da se može u punoj meri služiti rezultatima obaveštajnog rada policije NDH protiv NOP-a: prvo, putem službene veze, i drugo, putem sopstvenih agenata u toj ustanovi.

b) Obaveštajna delatnost protiv NOP-a i KPJ

Kada je re o obaveštajnom radu organa Tre eg Reich-a protiv NOP-a, treba, u vezi sa napred iznesenim opštim primedbama, ista i ove njene vidove:

prvo, obaveštajna služba se pojavila kao pratilac i saradnik operacija. Tu treba razlikovati velike vojne pokrete koje su vršile divizije Wehrmacht-a od lokalnih policiskih akcija u kojima bi u estvovala eventualno i neke manje vojne jedinice. U prvome sluaju je težište obaveštajne delatnosti bilo kod organa vojne obaveštajne službe. Informacije obaveštajne službe ogranaka Einsatzgruppe E služile su ovde kao dopuna i kao jedan od izvora za Ic-službu, kao korisnika i upravlja a obaveštajne delatnosti. I Abwehr i organi Sipo i SD-a pojavljuju se ovde u svojstvu njenog pomaga a. Prilikom manjih akcija i akcija Rukovodnoga štaba, nosilac i upravlja obaveštajne delatnosti bio je sam aparat Sipo i SD-a, odnosno Ic-odeljenje Rukovodnoga štaba, koji je sprovodio akciju;

drugo, delatnost svih grana nema ke obaveštajne službe u NDH davala je i materijal za orijentaciju višeg političkog i vojnog rukovodstva Tre eg Reich-a, izvan i iznad lokalnih potreba. Na osnovu tih podataka i izveštaja stvarane su na višem nivou odluke koje su, zatim, primenjivane i sprovo ene na teritoriji NDH;

tre e, pored obaveštajne delatnosti usmerene prema partizanima odnosno prema NOV i POJ, sprovo ena je intenzivna obaveštajna delatnost specijalno prema KPJ, kao glavnom organizatoru i nosiocu narodnoga otpora, kao i glavnom ideološkom protivniku Tre eg Reich-a na jugoslovenskom tlu. Dok su u prva dva pravca radile sve pojavne forme obaveštajne delatnosti Tre eg Reich-a, dotle je u ovom poslednjem bio specijalno angažovan policiski ataše, mada to ne zna i da se tim pitanjima nisu bavile u izvesnoj meri i ostale nema ke obaveštajne ustanove;

etvrto, svi su se nema ki obaveštajni napori protiv KPJ i NOP-a, kako oni kojima se bavio obaveštajni aparat u NDH, tako i oni koji su bili dirigovani neposredno iz Reich-a, sliki najzad u jedinstvenu delatnost više diverzantsko-sabotažnog nego obaveštajnog karaktera. U toj delatnosti su podjednako u estvovala vojna i politička obaveštajna služba, to jest celi obaveštajni aparat Wehrmacht-a i SS-a.

U prikazu delatnosti pojedinih obaveštajnih ustanova data je i slika njihovog rada protiv NOP-a. Sve su se one u sve ve o j meri posve ivale obradi toga problema, svaka u okviru svoje nadležnosti i sa svoga gledišta. Ostalo je da se, pored cpštih karakteristika koje su napred iznesene, ukaže i na izvesne specijalne pojave od naro itog zna aja, radi dopune i ilustracije onoga što je u opštim crtama ve objašnjeno.

Rat protiv NOP-a i KPJ sprovodila je nama ka obaveštajna služba svim sredstvima koja su joj stajala na raspolaganju. Potse amo ovde, naprimer, na izdavanje lažnih obveznica Zajma narodnog oslobo enja, koje su širene od po etka novembra 1943 godine preko propagandnih ustanova Wehrmacht-a. U svima ovakvim i sli nim propagandnim pothvatima je obaveštajna služba uzela vrlo aktivnog u eš a, bilo da je davala propagandnim ustanovama materijal na upotrebu, bilo da im je dovodila i lica iz redova zarobljenih ili prebeglih partizana, bilo da je svojim kanalima širila razne letke, listove, proglase, brošure itd.

U pogledu utvr ivanja sastava rukovodstva KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, bilo je kod nema ke obaveštajne službe dugo vreme lutanja. Sve do 1944 godine ak nije ona sa potpunom sigurnoš u uspela da utvrdi identitet Vrhovnog komandanta maršala Tita. Za uspešan rad, specijalno protiv KPJ i rukovodstva NOP-a, bilo je potrebno da se zna sa kakvim licima Tre i Reich ima da se bori na jugoslovenskoj teritoriji. Zato je velika pažnja poklanjana izjavama partizanskih zarobljenika i, naro ito, prebeglica koji su u tom pravcu mogli dati kakve podatke. Tu su za nema ku obaveštajnu službu bili najzanimljiviji iskazi Alojza Ko mura, Nusreta Kaljanca i inž. Julija Stipeti a.

Bivši partizan Ko mur predao se ustašama u Sarajevu, jula 1942 godine. U istragu protiv njega ukop ao se i SS-major Heinrich, tada rukovodilac EK Sarajevo, ogranka BdS-a Beograd. Odatle je sadržaj Ko murovih izjava stigao policijskom atašeu. Kao jedan od osu enika koji su izdržavali kaznu u Sremskoj Mitrovici, Ko mur je iz kaznenog zavoda pobe-gao prilikom poznatog bekstva ve eg broja komunista, avgusta 1941 godine. Pre svoga hapšenja u staroj Jugoslaviji, on je bio viši funkcioner KPJ. Pred vlastima stare Jugoslavije je dao opširne iskaze, na osnovu kojih je došlo do raznih poli-

ciskih zahvata protiv omladinskih grupa sa kojima je Ko mur oko 1930 godine naročito bio radio. Zato je i prilikom dolaska u partizanski štab u Foča, pošto je kanalima KPJ bio prebačen iz Srema za Srbiju, određen na neke sporedne administrativne dužnosti, a zatim dodeljen 1 proleterskoj brigadi bez ikakve rukovodeće funkcije. Ipak je Ko mur, poznavajući i predratni aparat KPJ, mogao i sa svoga podređenog položaja da uoči važne činjenice o organizacionoj strukturi partizana, o članovima Vrhovnog štaba itd. Njegovi podaci su, međutim u informacijama koje je prikupio nemački obavешtajni aparat u Jugoslaviji, bili prvi u kojima je bilo sadržano mnoštvo autentinih podataka o najvažnijim ličnostima koje su rukovodile NOP-om, uključujući i maršala Tita, mada je veliki broj tih lica Ko mur poznao samo po nadimcima.

Juna 1943 godine, isto tako u Sarajevu, prijavio se vlastima NDH novinar Nusret Kaljanac, koji se još od decembra 1941 godine nalazio u partizanima. Podaci koje je on dao u istrazi, u koju se ukopao i nemački obavешtajni aparat u Sarajevu, bili su mnogo obimniji od Ko murvih i obuhvatali su kako Vrhovni štab, tako i rukovodstvo pojedinih jedinica NOV i POJ. Isto tako je Kaljanac dao i podatke o organizovanju obavешtajne službe NOV. U svojim saslušanjima izneo je sastav CK KPJ, a tako e i AVNOJ-a. Kasnije je zavrbovan za EK 2 u Sarajevu i radio je obavешtajno protiv NOP-a.

Inž. Julije Stipeti je sa svojim iskazima, datim aprila 1942 godine, isto tako u Sarajevu, izazvao velike akcije protiv organizacije KPJ. Prebačen na rad u Nemačku, Stipeti je tamo i dalje saslušan, specijalno u vezi sa njegovim radom za AM-aparat.

Najvažniji obavешtajni prodor prema rukovodstvu KPJ i Vrhovnom štabu NOV i POJ uspeo je nemački obavешtajnoj službi preko inž. Hans-a Ott-a, čije je ime povezano naročito sa akcijom za razmenu zarobljenika. Ott je bio prvi nemački agent koji je razgovarao sa najvišim rukovodiocima NOP-a i koji je, u kasnijoj svojoj delatnosti, nesumnjivo postao neuporedivo najvažnijom figurom celokupne nemačke obavешtajne službe prema vrhu Narodnooslobodilačkog pokreta. Mada prvobitno povezan samo sa generalom Glaise-om von

Hcrstenau-om, Ott je kasnije sara ivoao sa Abwehr-om i sa Kasche-om i drugim nema kim obaveštajnim ustanovama, ostavši pri svemu tome i dalje glavni Glaise-ov poverenik.

U oblasti delatnosti Ast-a Zagreb na suzbijanju NOP-a, od zna ajna je raspis koji je, uz album utvr enih »komunista-partizana«, uputio Ast februara 1943 godine raznim obaveštajnim ustanovama sa kojima je bio u vezi. Tom prilikom on navodi da je album izra en kao pomo no^l sredstvo za iznalaznje pripadnika NOP-a, a s obzirom na to da se oni kamufliraju lažnim imenima i da se pojavljuju esto u gradovima, pa i u Zagrebu, u civilu i u domobranskim, italijanskim i nema kim vojni kim i oficirskim uniformama. Upu uju i ovaj svoj album Ast je tražio- da se ustanove kojima ga šalje pridruže njegovom nastojanju oko utvr ivanja li nih podataka i opisa i nabavke fotografija partizana, kao i podataka o njihovim srođnicima.

Obaveštajnoj službi protiv NOP-a, na terenu su važni saradnici bili etnici. Preko njih je Abwehr-u i ustanovama Einsatzgruppe E, a isto tako i Ic-službi operativne trupe sa kojom su etni ke komande sara ivale, pristizalo- mnogo podataka od lokalne važnosti. Iako je vrednost tih podataka mogla biti u operativnom smislu zna ajna, za obaveštajno prodiranje u NOP su oni, mahom, bili bez ve e vrednosti. Naro ito- su se etni ki izveštaji odlikovali i svojom neobjektivnoš u, pošto su obi no- težili da stvari prikažu i iskrenu u odre enom politi kom pravcu, uz preuveli avanje sopstvene vrednosti. Kao što se iz prikaza delatnosti pojedinih ustanova nema ke obaveštajne službe u NDH moglo ve dosada razaznati, postojala je gotovo- svugde lokalna saradnja, izme u ogranaka te obaveštajne službe i raznih etni kih formacija.

Kao posebni slu aj treba pomenuti interesovanje nema ke obaveštajne službe za d-ra Antu Ciligu, predratnog komunisti kog funkcionera, koji je bio zatvoren u logoru u Jasenovcu. Ciliga, koji je još pre rata napisao i u Parizu izdao knjigu protiv SSSR i komunizma, bio je spreman da sara uje i sa NDH i sa nema kom obaveštajnom službom. On je zaista dobio- položaj šefa odeljenja za štampu u Generalnoj direkciji za propagandu NDH. Helm je javio RSHA-u da ga smatra najpogodnijim ovekom koji bi mogao sprovesti uspešnu antikomunisti ku propagandu. Pri tome je istakao- da bi

se Ciliga mogao- korisno- upotrebiti i u samome Re-ich-u, ali ne za »jeftinu propagandnu delatnost«, ve za »nau no izgra-ena dela«.

Naro ito interesovanje zasluuje ubacivanje nema kih agenata u partizanske odrede. Kao što je napred ve pome- nuto, postojao je u tome smislu ak i sporazum izme u poli- cije NDH i policiskog atašea. To, me utim, ne zna i da pre toga sporazuma nije bilo-, ve uveliko pokušaja za ovakvim poturanjem agenture. Naprotiv, sve su se grane nema ke obaveštajne službe trudile da postignu ono- što je bilo za njih od najve e važnosti, to- jest da dobiju autenti ne infor- macije iz partizanskih redova posredstvom sopstvenih agenata koje bi onamo- ubacile.

Referat III F u sastavu Grupe AO pri Nema kom opuno- mo enom generalu za Hrvatsku bio je u pogledu poturanja agenata naro ito- agiln. Poru nik Franz Hafner, pripadnik toga referata, izgradio je neke kanale koji su vodili u parti- zanske jedinice.

Pažnju zasluuje i široko- zasnovani pokušaj nema ke i ma arske obaveštajne službe za poturanjem ne samo agenta ve i itave organizacije Vrhovnome štabu NOV i POJ. U dopunu onoga što je ve re eno o delatnosti ma arskog oba- veštajnog organa i kulturnog atašea pri ma arskom poslan- stvu u Zagrebu, d-ra Jozsefa Garzuly-ja, treba ista i da je zamisao- o stvaranju provokativne organizacije ma arskih le- vi ara privukla najve u pažnju policiskog atašea, a i drugih ustanova obaveštajne službe RSHA. Sam plan o stvaranju or- ganizacije za prihvatanje ma arskih levi ara koji žele da do u u vezu sa jugoslovenskim partizanima stvoren je, u po- jedinostima sporazumom izme u policiskog atašea i Garzu- ly-ja. Plan se naslanjao na ve ranije stvorene dodire koje je preko nekog agenta uspostavio ma arski obaveštajni oficir d-r Janos Marty prema Vrhovnom štabu, u jesen 1943 godine.

U Zagrebu je trebalo stvoriti tobožnji ilegalni centar. Tuda bi se pogodnim na inom dirigovali levi arski elementi odnosno emigranti iz Ma arske. Preko njih, a uz upotrebu agenata, trebalo je da se radi na formiranju »oslobodila kog odbora za Ma arsku«, povezanog sa rukovodstvom NOP-a. Tim putem je nema ka obaveštajna služba želela, u zajednici sa ma arskom obaveštajnom službom, da postigne složen

efekt. U politici kom pogledu bi to izazvalo rasep u ma arskim emigrantskim krugovima, jer se htelo da ovako formiran »oslobodilački odbor« dođe u sukob sa emigrantskim komitetom. Makara u Londonu, na putu se našao nalazio grof Karoly. Drugo, nemačka i maarska obavestajna služba nastojale su da smeste svoje agente u neposrednoj blizini Vrhovnog štaba. Najzad, tu je igrala ulogu i želja nemačke obavestajne službe da stekne pogodne kanale za svoj pothvat »Theodor«, koji je radio na izvršenju priprema za ubistvo maršala Tita, i da dobije mogućnost za ugrađivanje svojih diverzanta.

Međutim ova akcija je imala i svoj posebni unutrašnjopolitički značaj za NDH. Garzuly je održavao vezu i sa HSS-om, koja je bila spremna da se aktivira politički otključavajući i kraj rata. Garzulyjeva delatnost stajala je otuda pod budnom prismotrom obavestajne službe NDH, koja nije bila nimalo sklona da dopusti ostvarenje njegove zamisli. Dok je Garzuly pregovarao svojim kanalima i bio spreman da i lično ode u Vrhovni štab NOV i POJ, radi utvrđivanja pojedinosti u vezi sa stvaranjem »maarskog oslobodilačkog odbora«, policija NDH je uhvatila pismo koje je o razgovoru sa njim uputio rukovodstvu NOP-a neki neidentifikovani poverenik. O tome je podnela izveštaj svojim vlastima, koje su o toj stvari napravile diplomatsko pitanje. Rezultat je bio Garzulyjevo opozivanje iz NDH. Time je onemogućeno sprovođenje akcije u kojoj su se bili angažovali on i policijski ataše.

Policijski ataše je — kao što je već poznato — održavao veze i sa maarskim obavestajnim oficirima, odrom Janosom Martyjem, koga je takođe zavrbovao za svoju obavestajnu mrežu. Marty je svoje kanale prema NOP-u prilikom svojih boravaka u Zagrebu pokušavao da održava i produbljuje. Tu je pokušao i policijski ataše da se uklopi. Međutim posle dogovora koji su 1944. godine doveli do fakte nemačke okupacije u Maarskoj, Marty je prešao na vezu sa SS-majorom d-rom Hoettl-om, sa kojim je sporazumno izgradio plan za ubacivanje svojih agenata iz Maarske me u hrvatske partizane. Prema informacijama policijskog atašea, koji je o tome, istina, bio obavestjen, ali u sprovođenju tih planova nije učestvovao, — Marty je tobože uspeo da plasira na ovaj način nekoliko svojih agenata.

c) *Kompleks razmene zarobljenika*

Kompleks razmene zarobljenika izme u NOV i POJ i nema njih oružanih snaga obrađen je u ovoj studiji na osnovu zaplenjenih nemačkih dokumenata i zapisnika o saslušanju pojedinih bivših nemačkih obavješajaca i agenata, te je ovde tretiran jednostrano, to jest bez pretenzija da se iz tih partijskih materijala izvode određeni zaključci, sem onih koji se tiču obavješajne delatnosti nemačkih ustanova koje su u existovale u radu na zameni zarobljenika. Zbog toga nije bilo potrebno ulaziti u objašnjavanje ciljeva i taktičkih poteza kojima se rukovodio Vrhovni štab NOV i POJ pri organizovanju razmene, niti davati neki celovitiji prikaz po ovom pitanju. Navedeno je samo ono što je bilo nužno za razumevanje prikaza o korišćenju razmene zarobljenika u obavješajne svrhe.

Za razliku od većine rutinskih obavješajnih akcija Abwehr-a i aparata Sipo i SD-a, koje su, ustvari, predstavljale praktičistički odgovor na tekuće taktičke potrebe borbe protiv NOP-a, razmena zarobljenika trebalo je da omogući dublje obavješajno prodiranje u NOP. Tako je bar bio glavni akter ove akcije general Edmund Glaise von Horstenau. On je, pored ovih planova, gajio iluzije da će mu razmena zarobljenika pružiti mogućnost i za neke dalekosežnije političke kombinacije i rešenja.

Glaise-ova akcija otpočinje onoga dana, kada su snage NOV opkolile i zauzele Livno, početkom avgusta 1942. godine. U Livnu se tada nalazila kancelarija nemačke firme »Hansa Leichtmetall A. G.«, koja je tamo otvorena još 1941. godine pod rukovodstvom direktora Jorgo-a. Firma je bila specijalno zainteresovana za boksitna nalazišta, pošto se bavila prvenstveno snabdevanjem vojne industrije lakim metalima, naročito legurama aluminijuma. Za istraživanja, kojima je bio u prvom redu cilj da se otkriju nalazišta uglja koja bi se mogla iskoristiti pri preradi boksita u polufabrikat, upućena je u Livno naročita ekipa bušačkih majstora pod rukovodstvom inž. Hans-a Ott-a. Prilikom oslobođenja Livna pali su svi službenici »Hansa Leichtmetall A. G.« u zarobljeništvo. U toku istrage protiv zarobljenih Nemaca, inž. Ott je izjavio da je spreman, ukoliko bude pušten, da otputuje u Zagreb i da sa nadležnim nemačkim ustanovama povede pregovore o

izmeni grupe kojoj je pripadao za uhapšene odnosno zarobljene pripadnike NOP-a. Njemu je tada bio predat spisak lica koje se puštanje iz nema kog zarobljeništva odnosno zatvora tražilo kao uzvrat za puštanje zarobljenih Nemaca. Utvrđeno je i rok u kome Ott treba da se vrati sa odgovorom. Kako su direktor Jorgo i ostali pripadnici grupe »Hansa Leichtmetall A. G.« bili civilna lica, a u estvovali su u borbama oko Livna sa oružjem u ruci, njihov je položaj sa gledišta meunarodnoga ratnoga prava bio sporan, a njihovi životi su zavisili od odluke rukovode ih faktora NOV.

Ott je pušten da otputuje u Mostar, gde se javio tamošnjem nema kom vojnoprivrednom oficiru, kapetanu Heyss-u. Ovaj se odmah, posredstvom Organizacije Todt, stavio u vezu sa majorom Schardt-om, vojnoprivrednim oficirima pri Nema - kom generalu u Hrvatskoj. Po njegovom nalogu su Heyss i Ott krenuli u Zagreb avionom vazduhoplovstva NDH.

Glaise, koji je odavno tražio na ina da stvori neki kanal prema rukovodstvu NOP-a, bio je u najvećoj meri zainteresovan za Ott-a i za ponudu o razmeni koju je ovaj doneo. Za njega je to bilo utoliko važnije što je smatrao da se problemi nikli i zjave NOP-a, a koji su potresali NDH i ugrožavali u velikoj meri nema ke interese, moraju rešavati i politički sredstvima. Da bi se uopšte ma šta moglo preduzeti, bilo je, pre svega, potrebno saznati koji su to ljudi koji sa toliko uspeha vode narodni ustanak i usmeravaju njegove snage, koji pretvaraju goloruke mase u udarne formacije i borbene odrede visokog morala i vanrednih vojnih kvaliteta, a koje svi dotadašnji nema ki vojni napori nisu mogli savladati. O tim ljudima, dakle o rukovodiocima NOV i partizana, koji su bili koliko vojni šefovi, toliko i politički motor i mozak narodnog ustanka, nema ka obavestajna služba do onoga asa nije imala gotovo nikakvih određenih i bližih podataka. Zato je Glaise odmah zgrabio priliku koja mu se pružila. Morao je, zbog konkretnih personalnih i stvarnih odnosa, sa tim pitanjem da upozna i nema kog poslanika Kasche-a, bez obzira na temeljito razmimoilaženje koje je izme u njih postojalo u političkim pogledima.

U Zagrebu su, po Ott-ovom dolasku, održane mnoge konferencije na kojima su u estvovali predstavnici Glaise-a i nema kog poslanstva, vojnoprivredni oficir u Zagrebu i neki predstavnici policije NDH. Pošto je ve ina traženih političkih

rukovodilaca NOP-a i KPJ bila u rukama Paveli evih organa, pregovori u Zagrebu su se otegli, jer ustaške vlasti nisu pristale da izruče Nemcima izvestan broj tih lica, kao, naprimer, Andriju Hebranga, d-ra Mladena Ivekovića i još neke druge. Tvrdile su da se oni više nije nalaze u životu. Ott je otuda otpremljen u Livno sa odgovorom koji je samo delimično mogao zadovoljiti.

Pregovori su nastavljeni u Livnu i Glamoču, posle čega se Ott ponovo vratio u Zagreb, ovoga puta sa parlamentarcem Vrhovnoga štaba NOV i POJ, Marijanom Stilinovićem. Kako su i dalje ustaške vlasti ostale pri tvrdnji o smrti nekih od zatraženih istaknutih pripadnika NOP-a, to je, u nastavku pregovora, bila donekle promenjena prvobitna lista.

Najzad je izvršena prva razmena zarobljenika u okolini Duvna. Po završetku razmene Ott se vratio u Zagreb i doneo pismenu ponudu za još jednu razmenu zarobljenika, kojom prilikom je NOV ponudila nekoliko Nemaca, veći broj domobranskih oficira, kao i civilna lica koja su pala u zarobljeništvo prilikom oslobođenja Bihaća.

Novembra 1942 godine došlo je do novoga sastanka između ovlašćenih pregovarača Vrhovnoga štaba i nemačkih predstavnika. Pored inž. Ota i kapetana Heyssa, s nemačke strane je ovim razgovorima prisustvovao i SS-major dr Heinrich, rukovodilac tadašnje sarajevske ispostave BdS-a Beograd, i to u uniformi kapetana Wehrmacht-a. Na sastanku se pregovaralo oko razmene ponuđene grupe za veći broj pripadnika NOP-a koji su se nalazili u ustaškim zatvorima i logorima. Na toj izmeni je naročito bila zainteresovana 718 nemačka divizija, pošto je želela da vrati vazduhoplovce koji su, u okviru njenih operacija, vršili borbene letove u akcijama protiv NOV.

Pojava Heinrich-a uvodi u kontakte oko pitanja razmene zarobljenika prvi put i predstavnika Sipo i SD-a. Pomenuta je veća reakcija BdS-a Schaefer-a, Heinrich-ovog pretpostavljenog, a i šefa Uprave IV RSHA Mueller-a, na ovaj samovlasni Heinrich-ov postupak. Ne samo što je Heinrich-u bilo naloženo da se više ne meša u pitanje razmene već je tada i policiski ataše u Zagrebu dobio striktan nalog da ne učestvuje u ovakvim pregovorima, pa čak i ako bi to nemačko poslanstvo u Zagrebu želelo.

Ova uzdržljivost RSHA u pitanju od nesumnjivo izvanredno velike obaveštajne i političke važnosti izraz je nadeljnoga stava koji je, saobrazno osnovnoj Hitler-ovoj direktivi, zauzeo RSHA prema NOP-u u Jugoslaviji. Dok je Hitler smatrao da se pojedini nemački komunisti mogu pridobiti i da se mogu iskoristiti u borbi za paraliziranje delatnosti Kомуnističke partije, dotle je smatrao jedinim efikasnim odgovorom na nesavladljivi otpor jugoslovenskih komunista njihovo bespoštedno fizičko uništavanje. Iako se Mueller, kao profesionalni policijski funkcioner, sa takvim stavom, verovatno, teško mogao složiti — jer je to onemogućavalo primenu njegovih metoda proverenih u praksi —, ipak je Hitlerova direktiva bila obavezna i Gestapo se nje pridržavao.

Tu je razlog što je Mueller prepustio da u ovako šakaljevom pitanju, koje je pretstavljalo temeljito otstupanje od Hitler-ovog načela da se sa »pobunjenicima ne razgovara«, ve da ih treba bezobzirno zatrti, Wehrmacht prvi prekrši načelo. On nije želio da se i sam u toj stvari eksponira, mada je nesumnjivo morao biti svestan koliko bi za njegovu obaveštajnu službu bilo važno da neposredno dođe u dodir sa pregovaračima Vrhovnog štaba i da time stekne i neposredni utisak o licima koja su bila najnepomirljiviji protivnici sa kojima se aparat Sipo i SD-a imao da nosi na Balkanu. Međutim ako posle Mueller-ove zabrane Heinrich više nije smeo da učestvuje lično u pregovorima, on je ipak imao puno mogućnosti da se u potankostima upozna sa njihovim tokom, kako preko Ott-a, tako i preko ostalih lica koja su učestvovala u pregovorima.

Postavlja se pitanje kako su se mogli Glaise, pa čak i ovek kakav je bio Kasche usuditi da učestvuju u nešto što je bilo u dijametralnoj suprotnosti sa osnovnim stavom prema NOP-u koji je poticao od samoga Hitler-a. Nesumnjivo je to za Glaise-a lično predstavljalo izvestan rizik. Međutim on se bio obezbedio na više strana. Pre svega je dobio saglasnost feldmaršala Keitel-a, šefa OKW-a. Njemu je odmah po prvom dolasku inženjer Ott-a sa oslobođenog područja bio podneo prvi put autentičnu dokumentaciju o partizanima i njihovim rukovodiocima, o svemu što je Ott mogao videti i čuti, sa mnoštvom tačnih pojedinih podataka. Taj je izveštaj daleko prevazišao sve što je do toga vremena OKW mogao saznati o NOP-u i o njegovom rukovodstvu iz svojih redovnih obaveštajnih izvora. A Keitel,

sa svoje strane, svakako nije mogao Glaise-u odobriti vo enje odnosno nastavljanje razgovora da za to nije imao i Hitler-ovo ovlaš enje. O igledno je, dakle, da je u ovom konkretnom slu aju ipak u vrhu Tre eg Reich-a prevagnuo obaveštajni interes nad ortodoksnom primenom jednom utvr enih na ela, pošto je korist od ovog odstupanja bila više nego o igledna.

Ako to važi za Glaise-a, utoliko pre treba uzeti da je i Kasche dobio odobrenje da uzme u eš a u pregovorima sa pretstavicima Vrhovnoga štaba u pogledu razmene. Uostalom, ne treba izgubiti iz vida da stupanje u te razgovore nije niukoliko povla ilo na elnu promenu stava Tre eg Reich-a prema problemu NOP-a. Bio je u pitanju isklju ivo takti ki potez koji je mogao Tre em Reich-u doneti koristi, a nije umanjivao oštrinu njegove borbe protiv narodnog ustanka. To dokazuje i injenica da su neometano od dodira u pogledu razmene pripremane i sprovo ene obimne vojne i bezbednosno-policiske operacije protiv NOV i POJ.

Sa strane Sipo i SD-a je Glaise bio utoliko obezbe en od neprijatnosti što je održavao li no vrlo dobre odnose sa šefom RSHA, Kaltenbrunner-om. Nema kom bezbednosno-policiskom aparatu je, svakako, više nego svima ostalim instancama Hitler-ove Nema ke, morala biti jasna korist od dodira sa protivnikom, bez obzira na to što se on oprezno uzdržavao- li noga u eš a u njima, — bar upo etku.

Saveznik Glaise-ove i Kasche-ove linije u pitanju razmene bili su nema ki privredni interesi, kojima je, u prvome redu, bilo stalo do mogu nosti da im se obezbedi eksploatisanje rudnika boksita. Isto- tako su tu igrali ulogu i interesi koji su nalagali da se obezbedi neometan saobra aj na glavnoj pruzi Zagreb—Beograd. Glaise je stavio, izme u ostaloga, u izgled i mogu nost da svojim dodirima sa pretstavicima NOV i POJ postigne ova dva važna cilja. Njemu je bilo- najvažnije da može neometano od drugih faktora Tre eg Reich-a produžiti zapo ete dodire, pri emu je, nesumnjivo, u njima vrlo- brzo sagledao i izvesne mogu nosti za ostvarivanje svojih budu ih politiki h planova, mada o tim planovima nije obaveštavao nikoga. Pored ostalog, odgovorni nema ki faktori bili su ozbiljno zainteresovani za osloboenje pojedinih svojih oficira i stru njaka koji su bili zarobljeni od jedinica NOV i POJ.

Prema ovome svemu su zainteresovane nema ke ustanove videle u dodiru koji je uspostavio Glaise više raznih mo-

gu nosti. Ako je za Glaise-a u prvome planu stajalo pitanje kontakta kao takvog, kao uslova za ostvarenje kakvog bilo budućeg političkog ili obavještajnog plana, ako je vojnoprivredni faktor raunao sa mogućnošću da eventualno obezbedi izvesne svoje ekonomske interese, a vojnotransportni da, ako bude moguće, osigura glavnu saobraćajnu magistralu, — za OKW je, nesumnjivo, obavještajni element bio merodavan za tolerisanje onoga što je Glaise u Zagrebu radio. Ott je bio prvi Nemačkin koji je doneo važne autentične informacije o manje-više nepoznatom protivniku i njegovom vrhovnom komandantu, o brojnoj snazi, naoružanju, borbenoj vrednosti, disciplini i mnogim drugim pitanjima u vezi sa glavinom NOV i POJ. Produženje dodira — a oni su se mogli održavati jedino produženjem razmene zarobljenika — postojali su izgledi da se takve informacije priticati i ubuduće.

Karakteristično je, u vezi s tim, da su Nemci uporno odbijali proširenje razmene na celu teritoriju Jugoslavije, već je strogo ograničavali samo na NDH. Važan razlog za to bio je u tome što je teritorija NDH bila glavna operativno područje snaga NOV i sedište njenoga rukovodstva. Tu je te snage trebalo razbiti, a zato je trebalo o njima znati što više. Gledajući u njima izvor obavještenja i sredstvo za sticanje informacija o najljubim i najnepomirljivijem protivniku, OKW je odobrio pregovore o razmeni i koristio se njima.

Da bi se obezbedilo stalno održavanje dodira, kao uslov za Glaise-ove intimne planove i za postizanje obavještajnih ciljeva, Ott je prilikom razgovora novembra 1942 godine — u kojima su učestvovali kao predstavnici Vrhovnoga štaba Vladimir Velebit (pod pseudonimom »d-r Petrović«) i Tartaglia — nabacio ideju o odredivanju neutralnoga područja na kome bi se ubuduće vršile razmene i sastanci u vezi sa njima. Isto tako je pokrenuo pitanje priznanja NOV zarobljenom stranom. Ovo poslednje je bilo od velike važnosti utoliko što bi obezbedilo da se borci NOV koji padnu u zarobljeništvo tretiraju kao ratni zarobljenici, pripadnici regularne vojske, a ne kao »banditi« odnosno frantireri (francitireurs), prema Haškim konvencijama o meunarodnim normama kopnenoga rata.

Snežne mećave sprečile su da Glaise preko Ott-a produži ove dodire, sve do IV ofanzive. Tada je, za vreme teških borbi na Neretvi, došlo do novoga dodira. Kao parlamentarci

su upu eni, u štab 369 divizije Wehrmacht-a u Gornji Vakuf, Ko a Popovi, Milovan Dilas (kao »profesor Markovi«) i Vladimir Velebit. Oni su tražili da o njihovom dolasku bude obavješten Glaise, što je i učinjeno. Ott je, u sporazumu sa Kasche-om, odmah upu en avionom za Slavonski Brod, zapovedniku nema kih trupa u Hrvatskoj, generalu Luethers-u. Ovaj mu je dao pismo za generala Neidholdt-a, komandanta 369 divizije. Stigavši u Gornji Vakuf, Ott je zatekao tamo Velebita i Dilasa, dok se Ko a Popovi bio vratio u štab NOV. S obzirom na vojnu situaciju, a pošto su snage NOV i POJ bile probile obru, nanevši teški poraz Italijanima, Nemci su odmah pristali na razgovore, pogotovu što je 718 diviziji Wehrmacht-a tada bilo stalo da razmenom povrati iz zarobljeništva svoga oficira majora Strecker-a.

Treba ista i da je u trenutku kada je 369 divizija obavestila Glaise-a o dolasku parlamentaraca NOV i POJ izvršenje osnovnoga zadatka operacije »Weiss« — opkoljavanje i uništenje glavnine snaga NOV i POJ — već bilo propalo. Snage NOV bile su se probile na Neretvu i o njihovom uništenju više nije moglo biti govora. Ova situacija dala je još jednom potvrdu Glaise-u da se NOP ne može uništiti samo vojnim sredstvima. Sem toga se on pribojavao da će, po završetku operacije »Weiss«, biti sa teritorije NDH povučena divizija »Prinz Eugen«, već određena da pređe na isto no bojište, kao i druge snage Wehrmacht-a. To je neminovno imalo da dovede do jakog slabljenja nemačkog položaja i, napoređeno s tim, do jačanja partizanskih akcija. Najzad je, kao što je već naglašeno, Glaise uopšte smatrao da se sa narodnim ustanom odnosno NOP-om može izići i nakraj jedino primenom i političkih metoda, bez obzira na tok i trenutni ishod raznih vojnih operacija.

Već u toku razgovora oko pitanja postupka sa otkrivenim zarobljenicima iz IV ofanzive, januara 1943 godine, predviđeno je da će pri svakoj nemačkoj diviziji biti postavljena komisija za zarobljenike pod rukovodstvom organa Sipo i SD-a. Ova je imala da razvrstava zarobljenike u četiri kategorije:

prva kategorija namenjena razmeni, ukupno oko 150 istaknutih ličnosti, i 300 zarobljenika predviđenih za represalije; ova kategorija trebalo je da ostanu pod zaštitom Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj;

nepodozriva lica, sposobna za rad u Nemačkoj, koja su se imala transportima prebaciti u specijalni logor u Osijeku; sumnjiva lica koja su dolazila u obzir za upućivanje u Norvešku i koja su se sabirnim transportima imala prebaciti u prolazni logor u Zemunu;

zarobljenici o kojima komisija za razvrstavanje ne bi mogla da stekne određenu ocenu, a kod kojih su bila potrebna još i dalja izvištanja, imali su biti prebačeni u logor u Sisku.

Treba potsetiti da je u to doba pri štabu Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj postojao mali Sonderkommando Sipo i SD-a, koji je onamo uputio BdS-Beograd, a koji je najpre stajao pod SS-majorom Heinrich-om, a zatim pod SS-podoficerom Kuschel-om.

Od prvobitnih dodira koji su doveli do prve razmene razvilo se pitanje razmene zarobljenika u krupnu stvar, koja je dovela i do izdavanja pismenih i precizno utvrđenih instrukcija i do delatnosti širih srazmera, u kojoj su u estvovali komande nemačkih divizija i njima pridate posebne komisije. Treba naročito ukazati na to da se ovde već pojavljuje i učešće Sipo i SD-a. Istina, njegovi predstavnici još ne uzimaju učešće u dodirima sa predstavnicima Vrhovnog štaba u pitanju razmena, ali oni sarađuju u odabiranju zarobljenika koji se unapred određuju za buduću razmenu.

Sledeći pregovori su vođeni u Zagrebu, marta 1943. godine, a u njima su s nemačke strane učestvovali predstavnici poslanstva i Glaise-a, a sa strane Vrhovnog štaba Vladimir Velebit i Milovan Đilas. Glaise je bio svestan da mu treba, kako bi imao jači argument prema svojim pretpostavljenima, u ovim razgovorima neki krupniji uspeh. Zato je od parlamentaraca Vrhovnog štaba tražio da NOV prekine sabotaže na liniji Zagreb—Beograd, a obnovio je i pregovore o formiranju neutralne zone za vršenje razmena.

Po izvođenju ofanzive, čiji je cilj bio da se postigne ono što se nije uspelo operacijom »Weiss«, prekinuo je dalji razvoj događaja. Tek posle njenog sloma i pobedonosnog razvoja operacija NOV i POJ u Bosni, Glaise je ponovo tražio mogućnost da uspostavi dodire. U tome cilju je uputio inž. Ott-a u područje Mostara. Tamo se ovaj pojavio i kao agent Abwehr-a, sarađujući i sa novoformiranim FAT-om 174. U isto vreme su stvoreni i dodiri preko parlamentarca Marijana Sti-

linovi a, koji se služio pseudonimom »Sunjevari«. Pokrenuti su i razgovori o pitanju stalnoga mesta za vršenje razmena.

Kao rezultat svega toga došlo je decembra 1943 godine do sporazuma kojim je Pisarovina određena neutralnom zonom za obe strane. U isto vreme je Glaise razrešio Ott-a zadataka u vezi sa samom razmenom, ostavivši da se on posveti isključivo obaveštajnom radu, a za referenta za pitanje razmena postavljen je u Glaise-ovom štabu Willibald Nemeck. Sporazumom je bilo takođe utvrđeno da će razmene obuhvatiti ne samo pripadnike Wehrmacht-a nego i pripadnike drugih nemačkih formacija, a takođe i domobranstva, i to u razmeri 1:1. Ako pri konkretnoj razmeni neka od strana ugovornica ne bi imala na raspoloženju odgovarajući broj zarobljenika, razlika bi se nadoknadila pri narednoj razmeni.

Sav posao oko razmene zadržavao je pod svojom kontrolom Glaise. Sporazum o tome je predviđao u svojoj tački 1 da se »svi zarobljenici-borci obeju strana smatraju... ratnim zarobljenicima, te se nakon zarobljavanja imaju otpremiti u jedan zarobljenički logor uređen u tu svrhu«. Vrhovni komandant Jugoistoka odnosno Vojne grupe F, feldmaršal Weichs, nije pristao da potpiše ovaj ugovor, obrazlažući da bi to značilo priznanje partizana zarobljenom silom. Međutim, fakti su bili da preko IČ-officira Vojne grupe, generalštabnog pukovnika von Harling-a, saopšteno da će jedinicama biti naređeno da prema zarobljenim borcima NOV i POJ postupaju u duhu nacrtanog ugovora. Ako nije postignuto priznanje de iure, ipak je to predstavljalo priznanje NOV i POJ kao strane de facto.

U vezi sa stvaranjem neutralne zone u Pisarovini ugovoreno je da će nekoliko nemačkih predstavnika i nekoliko predstavnika NOV i POJ dobiti legitimacije koje će im omogućiti nesmetano kretanje, i to Nemačima za Pisarovinu, a partizanskim predstavnicima za Zagreb. Od Nemačaca dobili su legitimacije NOV IČ-officir generala Glaise-a, major von Pott, Sonderführer Nemeck i agent BdS-a Zagreb, Peternell. Legitimacije su potpisom von Pott-a — koje su obezbeđivale slobodan dolazak u Zagreb, s tim da se njihov imalac odmah prijavi Glaise-ovoj ustanovi — dobili su Boris Bakra sa pseudonimom »Ante Zuljevi«, Brn i na pseudonim »Stanko Perovi«, a kasnije Andrija Hebrang pod imenom »Ivan Jurišić«. Od Glaise-a lično je dobio legitimaciju Marijan Stili-

vlasno u Pisarovinu bez pratnje zvani nog nema kog punomoka za razmene, Nemeck-a.

Pored Hermann-a, od pripadnika njegove ustanove, je odlazio u Pisarovinu i SS-major Friedrich Herbst, šef odeljenja IV Einsatzgruppe E i kasniji I-oddeljenje u »Rukovodnom štabu za suzbijanje bandi«. Isto tako je u ovaj kompleks bio upućen i rukovodilac EK 4, SS-major Korndorfer. To je bilo od naročite važnosti s obzirom na planove za ubacivanje agenata u redove NOV, posredstvom poturanja prilikom razmene. Hapšenici Sipo-a koje je trebalo razmeniti bili su smešteni u logoru EK 4 u Jankomiru ili u zatvoru na Savskoj cesti. Tu su izvršena i vrbovanja pojedinaca, koji bi, zatim, bili razmenjivani, bilo da je reč o licima koja su partizanski pregovara i tražili za razmenu, bilo da je tim licima popunjen broj zarobljenika koje je trebalo razmeniti. U stvarima razmene radio je kod Korndorfer-ovog EK 4 naročito bivši jugoslovenski oficir SS-poručnik Alexander Sehest. Ovaj je odlazio i lično na oslobođenu teritoriju.

Helm, policijski ataše, nije se zvanično ukopao u pitanje razmena, ali je njegov glavni agent Kurt Koppel održavao sastanke sa Borisom Bakram. Sem toga je Ott obavestavao Helm-a o stvarima NOV i POJ — bilo neposredno, bilo preko njegove ispostave u Sarajevu, odnosno SS-kapetana Abromeit-a i profesora Rudolf-a Treu-a.

Iz SS-kompleksa je za pitanje razmene i obavestajnih mogućnosti u vezi sa njom bio zainteresovan i III SS-ovski tenkovski korpus. SS-poručnik Meissner, pripadnik odeljenja I-oddeljenje toga korpusa, bio je i lično u Pisarovini. Od Abwehra treba pomenuti još, kao zainteresovane u ovom okviru, rukovodioca odeljenja I-oddeljenje, potporučnika Hemprich-a, kasnijeg šefa rukovodnoga FAT-a 176. Hemprich je jednom bio i sam sa Ott-om u Pisarovini, a kasnije je udešen sastanak kome su prisustvovali sa strane Ott, von Pott i Hemprich, a sa partizanske strane Marijan Stilinovi.

Ma kakve bile ostale veze stvorene povodom razmene zarobljenika, a upotrebljavane za obavestajni rad protiv NOV i POJ, ipak je glavna figura u celom ovom poslu bio Glaise. Upoštevući zainteresovan prvenstveno obavestajnom, on je ubrzo usredsredio pažnju na političke mogućnosti koje su se, kako se njemu činilo, pomaljale iz stvorenoga dodira sa protivnikom.

Ott je, po uputstvu Glaise-a, stavio svoje usluge na raspolaganje i Kasche-u. Glaise-u je prvenstveno bio cilj da preko Ott-a uti e i politi ki na Kasche-a, a Kasche-u — da od Ott-a dobije što više neposrednih informacija o NOP-u i njegovom rukovodstvu. Koliko je Kasche-u bilo stalo da, radi svoga informisanja, održava veze prema NOP-u, pokazuje injenica da je on, pod izgovorom da je u pitanju nabavka za pripadnike Wehrmacht-a, nabavio za NOV izvesne koli ine seruma protiv pegavca, besnila i tetanusa, kao i pruntozila. Te je artikle bio tražio- Stilinovi , a oni su u to vreme bili prili na retkost.

Glaise-ove politi ke kombinacije u vezi sa obaveštajnim koriš enjem kompleksa razmene napred su ve kratko dodir-nute. Došavši do zaklju ka o neminovnom slomu Tre eg Reich-a, želeo je iz toga sloma da spase Austriju, spojenu na bazi federacije ili konfederacije sa podunavskim zemljama, a u vezi sa Vatikanom i zapadnim saveznicima. O tome pitanju je Glaise bio u vezi sa generalom Loehr-om, o emu je ve bilo re i, a isto tako i sa komandantom XVIII planinskog korpusa u Salzburg-u, generalom Ringel-om, tako e Austri-jancem. Prema nekim podacima izgleda da je Glaise po toj stvari stupio u dodir sa nadbiskupom Stepincem, papskim nuncijem Marcone-om i švajcarskim poslanikom u Zagrebu, Kaestli-em. Ostvarenje celog ovog nerealnog plana o spaša-vanju Austrije iz ste ajne mase Tre eg Reich-a o podunav-skoj federaciji trebalo je navodno da bude uslovljeno uspehom atentata na Hitler-a. A ve je prikazana veza koju je Glaise imao prema zavereni kom krugu u Reich-u preko Sonder-fuehrer-a barona Guttenberg-a, pripadnika toga kruga.

Iz nekih materijala proizlazi da je lokalno, u Hrvatskoj, Glaise-ov plan bio usmeren na mogu nost da se postigne po-sebni sporazum sa hrvatskim partizanima, to jest sa Glavnim štabom za Hrvatsku, i to bez Vrhovnog štaba. Zamisao je bila da se potstakne formiranje vladavinske kombinacije za Hrvat-sku u kojoj bi uzeo u eš a Glavni štab zajedno sa pretstav-nicama HSS-a. Glaise je imao nameru da pokuša preko svojih veza cepanje NOP-a. Pri tome se nesumnjivo kao važna stavka u njegovim ra unima moralo pojaviti i eliminisanje li nosti vrhovnog rukovodioca NOP-a, maršala Tita. Ovaj je personi-fikovao jedinstvo jugoslovenskih naroda i time, svojim veli-kim autoritetom, pretstavljao najvažniju smetnju ostvarenju

Glaise-ove zamisli o posebnoj akciji u Glavnom štabu za Hrvatsku.

U ovoj Glaise-ovoj igri verovatno je značajnu stavku predstavljao i Andrija Hebrang, sa kojim se, Glaise nekoliko puta sastao. Hebrangov značaj u ovoj vezi proizlazi i iz činjenice da je on dobio posebnu legitimaciju za slobodno kretanje u Zagrebu, mada sa razmenama nije imao nikakve veze. Hebrang je, kako po ovome izgleda, igrao dvostruku ulogu, — s jedne strane prema ustašama koje su ga zavrbovale, a s druge prema Glaise-u, koji je sa njim imao političke planove o kojima, razume se, ustaše nisu bile obavestene.

Neuspeh atentata na Hitler-a predstavljao je težak udarac za Glaise-a i za njegove planove. Uskoro posle toga je on opozvan iz Zagreba, ime je svaki dalji rad na ostvarenju njegovih zamisli bio prekinut.

Time je nastala nova situacija i za Ott-a, koji je sa Glaise-om sarađivao ne samo obavestajno nego i politički.

Ott i Nemeček su bili ranjeni prilikom svoga povratka iz Pisarovine, januara 1945. godine. Time je Ott-ova delatnost konačno prestala.

Cela obavestajno-politička igra u vezi sa razmenama zarobljenika, koju je režirao Glaise, predstavlja vrlo zanimljiv kompleks. Razne nemačke obavestajne organizacije i grane, koje su inače međusobno konkurisale i zastupale esto suprotna gledišta, uključene su vešto u ovaj posao. Time ih je Glaise neutralisao i sprečio ih da mu smetaju u sprovođenju njegovih planova. Naravno, treba ukazati na uključivanje Kasche-a, najbližeg Glaise-ovog političkog protivnika u Zagrebu, — potez koji pokazuje svu spretnost s kojom je Glaise prilazio ljudima i problemima.

U krajnjoj liniji se, razumljivo, cela Glaise-ova igra razvila o jedinstvo redova NOP-a. Veliki uspeh, kome se on nadao, u potpunosti je izostao. Međutim neosporno su u vezi sa Glaise-ovom delatnošću i na osnovu njegovih poteza — bez obzira na to što oni nisu dali krajnji rezultat — otvorene nemačke obavestajnoj službi mogu nosti za znatniju obavestajnu delatnost prema NOP-u. Ako su politički potezi ostali, na kraju, jalovi i ako je izostao konačni uspeh koji je po Glaise-ovim zamislima trebalo da kruniše napore koje je ulagao u te svoje pojedine poteze, ipak je zahvaljujući njemu ne-

ma ka obaveštajna služba dobila valjda svoje najvažnije i najznačajnije podatke o partizanima i NOP-u, o rukovodstvu KPJ i o njegovim političkim shvatanjima i ciljevima¹).

2. etničko pitanje

etnički problem je u NDH imao potpuno drukčiji lik nego u okupiranoj Srbiji. U toku dosadašnjih prikaza veoma mnogo mahova, prilikom opisa delatnosti pojedinih nemačkih obaveštajnih ustanova, ukazano na saradnju koja je mahom postojala između u njima i etničkih formacija. Dovoljno je potsetiti, naprimer, na delatnost rukovodioca EK Osijek, SS-majora Rexeisen-a, i njegovog agenta profesora Rudolf-a Treu-a. Ovaj je još 1941 godine u severoistočnoj Bosni bio stvorio prislan dodir sa etničkim štabovima, a produbio i proširio ga kada je uzeo na sebe novo polje rada u Sarajevu, u tamošnjoj ispostavi policijskog atašea.

U Bosni su postojale etničke grupe koje su teorijski priznavale nad sobom komandu Draže Mihailovića, mada njihov

*) Razume se da je kontakt sa nemačkim predstavnicima u vezi sa razmenama bio isto tako dragocen i predstavnicima NOV i POJ, koliko je bio značajan i za Nemce. Ako su nemačke ustanove dobijale tim putem značajna obaveštenja, ako je Ott u neposrednom razgovoru sa nekim rukovodiocima koji su mu iznosili svoja shvatanja i ciljeve, mogao ste i važne utiske o pravom značaju i suštini NOP-a, — i za NOP je bilo važno da se razbije shvatanje o „banditima“ i da se time dovede do priznanja NOV kao zarađene strane. Ovde nije potrebno upuštati se u ocenjivanje pune koristi i značaja koje je za NOP imala zamena zarobljenika. Mogu se navesti samo neki momenti. Ovakvo priznanje značilo je da se sa zarobljenim pripadnicima NOV i POJ nije više postupalo kao sa odmetnicima i razbojnicima, već kao sa ratnim zarobljenicima koji su uživali garantije ženevskih konvencija. Slobodno kretanje partizanskih punomoćnika u Zagrebu i njihov neposredni dodir sa raznim pripadnicima nemačkih obaveštajnih i vojnih ustanova omogući su i njima da steknu kako li ne utiske, tako i važne podatke. Tu se više nije radilo o tome, da se informacije dobiju iz druge ruke, od pojedinih saradnika, već su lica koja su merodavno pripadala rukovodstvu NOP-a lično i bez posrednika mogla da dobiju informacije koje su za njegov dalji rad bila od velikog značaja. Najzad, ovde treba naročito istaći i da su partizani koristili razna davanja u medikamentima i sličnom materijalu, kojima je nemački partner u ovim kontaktima želeo da potstigne na dalje održavanje veza.

ve i deo praktiki nije imao sa Vrhovnom komandom DM mnogo veza. Iako su se etničke grupe proglašavale zaštitnikom srpskoga življa pred ustaškim nasiljima, one su oštricu svoje delatnosti upravile protiv partizana i NOP-a. Štaviše, pojedine etničke komande stvorile su vremenom, u veoj ili manjoj meri, izvesnu kolaboraciju sa snagama NDH protiv pokreta narodnog osloboenja. Mestimi no je ta kolaboracija išla i do sklapanja podrobnih pismenih sporazuma, u kojima bi etnici priznavali postojanje i suverenost NDH pod Antom Pavelićem i obavezali se da svoju akciju protiv partizana sprovode u zajednici sa domobranstvom i ustaškim vlastima, pa i pod njihovom komandom.

etnici u zoni pod okupacijom Italije su ve prvih dana bili otvoreno stupili u italijansku službu. To se odnosilo naroito na Crnu Goru, Hercegovinu i južnu i srednju Dalmaciju. Kao saveznici Italijana, koji su ih i naoružali, etnici su uzimali u eša u nemačko-italijanskim ofanzivama protiv NOV i POJ, pri emu je njihova saradnja ušla u operativno planiranje Wehrmacht-ovih štabova. U tim je operacijama — naroito u V ofanzivi — aktivno učestvovala i etnička Vrhovna komanda sa Dražom Mihailovićem na čelu. Posle italijanske kapitulacije su etnici koji su dotle saradivali sa Italijanima stupili u vezu iste prirode i sanovim okupatorom. etničke grupe koje su se nalazile u oblastima NDH izvan italijanske zone ve su od ranije u veoj ili manjoj meri bile u vezi sa Wehrmacht-om, a i sa nemačkom obaveštajnom službom.

Opšti aspekt saradnje između Nemaca i etnika obrađuje se na drugom mestu¹⁾, naroito ukoliko se to odnosilo na dodire između nemačkih vojnih i policijskih ustanova i Vrhovne komande organizacije DM. Ovde nas od ovoga kompleksa interesuje samo onaj deo koji je u neposrednoj vezi sa situacijom u NDH, i to samo u svome obaveštajnome vidu. Pri tome treba ista i da se u mnogim oblastima na teritoriji Pavelićeve države razvijala dosta živa etnička delatnost. Pojedine grupe etnika, koje su operisale u raznim krajevima, naroito u Bosni i Hercegovini, u toku razvoja ratnih zbivanja sve su više postajale i stvarno — a ne samo po imenu — sastavnim delom organizacije Draže Mihailovića. Ovaj je po-

Vidi: Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Srbiji.

stavljao tim grupama na čelo svoje oficire, a od jeseni 1944 godine je i sam ponovo prebacio svoj štab u Bosnu.

Ne ulaze i u pojedinosti treba ista i da su se etnici pojavljivali kao saradnici Wehrmacht-a još od prvih operacija koje je ovaj vršio na tlu NDH. Tako su oni saradivali sa 718 nemačkom divizijom u istočnoj Bosni, sa borbenom grupom generala Bader-a, sa 714 nemačkom divizijom u zapadnoj Bosni, zatim sa jedinicama koje su bile podređene Zapovedniku nemačkih trupa u Hrvatskoj i, najzad, sa Wehrmachtovim štabovima koji su bili u sastavu 2 tenkovske armije odnosno Vojne grupe F i, kasnije, Vojne grupe E. Pri povlačenju nemačkih divizija iz Grčke, Albanije i Crne Gore, na teritoriju NDH stigli su sa njima — pridruživši im se u Cmoj Gori i Sandžaku — mnogobrojni etnički odredi. Ovi su pojava ali etničke formacije koje su se već nalazile u Bosni i Hercegovini i koje su od ranije aktivno saradivale sa nemačkim vojnim snagama i nemačkom obaveštajnom službom.

Naročito je V SS-planinski armijski korpus pod komandom generala Phleps-a održavao vrlo bliske veze sa etnicima. Phleps, stari austro-ugarski oficir, koji se apsolutno negativno odnosio prema srpskom življu u samoj užoj Srbiji — što je u dovoljnoj meri pokazao kao komandant SS-divizije »Prinz Eugen« —, pokazao je u NDH blagonaklon stav prema etnicima i pretstavio se kao njihov pokrovitelj. U tome ga je naročito podržavao i njegov I-odred, SS-major Keller, koji je sa etnicima držao najprisniji obaveštajni dodir.

etnički elementi u NDH, naročito u Hercegovini, vezivali su za odnose koje su održavali sa nemačkim oružanim snagama i obaveštajnim organizacijama određene političke ciljeve. Razume se da je u prvome redu tu igrala ulogu političko-vojna saradnja protiv NOP-a, a zatim i zaštita pred ustaškim vlastima koju su nemačke ustanove ukazivale etničkim elementima. Međutim preko toga su hercegovački i bosanski etnici računali da će postići i kod Nemaca izdvajanje Hercegovine i delova Bosne iz NDH, i njihovo priključenje Nedićevoj Srbiji odnosno Crnoj Gori u sastavu proširene Srbije. Tako je, naprimer, februara 1944 godine etnički rukovodilac Milorad Popović, koji je saradivao sa I-sluzbom V SS-planinskog armiskog korpusa u Mostaru, u zajednici sa predstavnicima hercegovačkih srpskih građanskih krugova podneo poslaniku inž. Hermann-u Neubacher-u peticiju u

kojoj traži priključenje isto ne Hercegovine Crnoj Gori. Neubacher je, uopšte, u periodu posle italijanske kapitulacije primio iz etničkih krugova znatan broj takvih traženja, koja su sva bila usmerena u sli nomenklature.

Razume se da se, radi pridobijanja saveznika za saradnju protiv NOP-a, nemačka politika koristila takvim držanjem etničkih elemenata i stavljala im u izgled ostvarenje njihovih traženja.

Još juna 1943 godine dolazio je iz Mostara u Dubrovnik inž. Hans Ott na razgovore sa etničkim »vojvodom« Jevčevićem. Cilj razgovora je bio uspostavljanje vrste saradnje između njega i etnika na području koje je tada još bilo pod italijanskom okupacijom. O izgledno je bila posredni priprema kojom je trebalo za Nemce obezbediti etničku pomoć u trenutku otkivane italijanske kapitulacije.

Posle Ott-a je sa Jevčevićem razgovarao i sklopio sporazum SS-major Keller. Po tome su se sporazumu Nemci obavezali da na sebe uzmu brigu o snabdevanju etničkih jedinica hranom i municijom, kako su to ranije činili Italijani. Pored oružane pomoći i protiv NOP-a, etnici su, kao uzvrat za ovu pomoć, dostavljali Keller-u i obavještajne podatke sa terena. U ove se veze uklopio i nemački konzul Aeldert u Dubrovniku, a zatim i predstavnik inž. Hermanna Neubacher-a u Crnoj Gori, savetnik poslanstva d-r Kramarž. Sa etničke strane su, po Jevčevićevom odlasku za Opatiju, sporazum sa Nemcima prihvatili etnički rukovodioci potpukovnik Bačević, kapetani Vida i i Kovačević, veštinjani Milorad Popović, Todor Perović i dr.

Ove veze sa dosta jakim hercegovačkim etničkim grupama održavao je, pored IČ-sluzbe V SS-planinskog armijskog korpusa i 369 (hrvatske) divizije Wehrmacht-a, još i Abwehr, i to u prvome redu FAT 215 u Trebinju i FAT 174 u Mostaru. Dalje je predstavnik te grupe SS-major Keller doveo u vezu sa oblasnim policijskim rukovodiocem u Sarajevu, SS-pukovnikom Fromm-om. Tako je saradnja ove grupe bila proširena i na SS-ovsko-policijski kompleks. Ovde potsećamo na ono što je napredvećeno o etničkim vezama IČ-sluzbe Wehrmacht-ovih jedinica u Hercegovini, Abwehr-ovih tadašnjih ustanova i organa Sipo i SD-a.

Očividno je da je od vojne veze koju su etnici tražili i uspostavili sa Wehrmacht-om — koji je i sa svoje strane tu

vezu, radi organizovanja borbe protiv NOP-a, prihvatio i negovao — stvoren odnos koji je bio isto toliko i obaveštajnog karaktera. Snabdeveni nema kim oružjem i spremom, etnici su se, u sklopu ve ih akcija pod rukovodstvom Wehrmacht-a ili u manjim samostalnim operacijama, za ra un Wehrmacht-a i kao njegova pomo na trupa, borili protiv snaga NOV i POJ. U isto vreme su svojim vezama i kanalima na terenu prikupljali podatke koje su stavljali na raspolaganje nema kim obaveštajnim ustanovama. U obaveštajnom radu bili su isto toliko u vezi sa Wehrmacht-ovom trupnom Ic-službom koliko i sa Abwehr-om i aparatom Sipo i SD-a.

U srednjoj i isto noj Bosni je i vojna i obaveštajna veza izme u etnika i nema kih vojnih i obaveštajnih ustanova bila stvorena još 1941 godine, koja je naro ito oja ana 1942 godine, kada je general Bader li no pregovarao sa komandantom romaniskog etni kog odreda, Savom Derikonjom.

Osobito su te veze postale snažne kada je u srednju Bosnu prešla Vrhovna komanda DM. U tim vezama je stalno, pored elementa vojne saradnje, bio u prvome planu i obaveštajni faktor. To se naro ito vidi i po u eš u pretstavnika Ic-službe, koji su uvek u estvovali u svima razgovorima i aranžmanima pravljenim sa etnicima. To se ne odnosi samo na SS-majora Keller-a nego i na Ic-oficire divizija. Kada je u Sarajevo stigao štab Vojne grupe E pod generalom Loehr-om, veze su održavane sa njim preko potpukovnika Warnsdorf-a, Ic-oficira toga štaba. Glavni pretstavnik Draže Mihailovi a, koji je po njegovom nalogu održavao ove veze, bio je pukovnik Gojko Borota.

Iz veza koje su tada etnici preko Borate uspostavili u Sarajevu, kod raznih nema kih ustanova, razvila se u daljem toku bliska obaveštajna saradnja. Posle prebacivanja V SS-planinskog armiskog korpusa na Isto ni front, XXI armiski korpus — koji je došao na njegovo mesto — bio je nešto oprezniji u dodiru sa etnicima. Ipak su odnosi sa njima produbljivani, naro ito i po liniji Sipo i SD-a. Sa vojnoobaveštajnog sektora je saradnja ubrzo prešla i na diverzantski sektor, i to- u najširim oblicima. Preko pretstavnika policiškoga atašea u Sarajevu, Vrhovnoj komandi DM su upu eni diverzanti koje je školovao RSHA, a zajedno sa njima diverzantski materijal za komandose koje su formirali etnici.

Obaveštajne, vojne i diverzantske veze su postojale između Wehrmacht-a i etnika tako e i u zapadnoj Bosni, nezavisno od onih koje su stvorene u isto nobosanskom i hercegova kom sektoru i u srednjoj Bosni. Komandant organizacije DM za zapadnu Bosnu, major Vranješević, stajao je u vezi sa »Jedinicom Boeckel«, koja je pripadala diviziji »Brandenburg«. Održavao je dodir kako sa samim rukovodiocem jedinice, kapetanom Boeckel-om, tako i sa njegovim prethodnikom i kasnijim zamenikom poru nikom Kirchner-om, a i sa majorom Benesch-om, koji je Boeckel-a nasledio. »Jedinica Boeckel« imala je kod etni kog štaba u blizini Banje Luke i svoj posebni komando za vezu sa etnicima.

Zanimljivo je da se Draža Mihailović li no interesovao za ove veze sa pripadnicima divizije »Brandenburg« i zatražio od Vranješević a izveštaj o tome da li se na njegovom podru ju nalazi kapetan Boeckel. Sa diverzantima divizije »Brandenburg« su etnici najprisnije sara ivali — naro ito' »vojvode« Drenović i Tešanović —, tako da su oni zajedni ki u estvovali u pothvatima. Tako e su iz etni kih štabova priticale informacije koje su služile kao osnova za takve akcije. Kada je major Benesch sa jedinicom napustio banjalu ki kraj, ostavio je etnicima, koje je dotle snabdevaio oružjem i municijom, izvestan broj pušaka i opreme.

etnici su, isto tako, davali ljudstvo i drugim Abwehr-ovim diverzantskim jedinicama. Tako je, naprimer, FAT 214 u Šibeniku, pod rukovodstvom poru nika Reinhard-a Kops-a, poznatog pod pseudonimom »Konrad«, imao' u sastavu svojih diverzantskih odeljenja ve i broj etnika, specijalno odabranih i obu enih. Tu, dakle, nije bilo saradnje na onaj na in kakva je upoznata u vezi sa radom »Jedinice Boeckel«, gde su etnici operisali koordinirano sa Abwehr-om kao njegovi pomaga i i po njegovim nalozima, ali pod sopstvenim rukovodiocima i — sa jednim izuzetkom — kao posebna jedinica. Kod FAT-a 214 etnici nisu imali svoje starešine. Oni su upotrebljeni kao operativno' ljudstvo u samom sastavu diverzantskih grupa. Bili su pripadnici FAT-a i stajali su pod neposrednom komandom njegovih rukovodilaca, onako isto kao i nema ki pripadnici.

FAT 215, koji je operasio u Hercegovini, radio je tako e sa etnicima. No tu nije bilo utapanja etnika u nema ke operacije, ve su oni svoje akcije sprovodili samostalno, ali koordinirano sa Wehrmacht-om, u sastavu širih planova o kojima

su se njihovi rukovodioci sporazumevali sa lokalnim Wehrmacht-ovim komandama. Abwehr je za te komande održavao sa etnicima vezu, koristio se njihovim akcijama, a naročito je od njih dobio i obaveštajne podatke.

Wehrmacht se aktivno zauzima i za etnike koje bi organi NDH hapsili zbog delatnosti protiv Pavelićeve države. Tako je general Neidholdt, komandant 369 (hrvatske) divizije, naredio ustaškoj policiji u Sarajevu da pusti mnoge pripadnike ove etničke grupe koji su bili pohapšeni u vezi sa jednom krupnijom ilegalnom akcijom protiv NDH. U tome pogledu je Wehrmacht bio mnogo odlučniji od aparata SS i policije, jer je baš u istome slučaju Kammerhofer bio izdao nalog svojim organima da se ne mešaju u istragu koju su protiv te grupe bili pokrenuli organi NDH.

Tipičan je slučaj koji se desio prilikom dolaska u Bihać novoga komandanta mesta, majora dr Oskara Kalteneggera. Kada je prolazio kroz Bosanski Novi, na putu ka svome mestu opredeljenja, Kaltenegger-u se obratio agent SD-a Horvat sa molbom da uzme na sebe zaštitu nad dvojicom etničkih oficira i dvojicom etnika koji su kurirskim poslom bili u Bosanskom Novom, a odatle se vraćali u svoje jedinice u kraju južno od Bihaća. Zaista je Kaltenegger došao u priliku da ove svoje etnike odbrani. Kada su u voz koji je išao u Bihać ušli ustaški organi, Kaltenegger je prema njima istupio sa oružjem u ruci sprečavajući ih da napadnu etnike.

Mada je već dodirnuto pitanje zapletenih odnosa koji su nastali iz činjenica da su sa Nemcima saradivali i ustaše i etnici, ipak treba ukazati na teškoće koje su se odatle pojavile za nemačku obaveštajnu službu, koja je primala obaveštenja kako od jedne, tako i od druge strane. etnički »vojvoda« Momčilo Đujić, pošto je u svome povlačenju iz kraja u kome je operisao XV planinski armijski korpus stigao u Istru, podneo je opširan izveštaj, koji je upućen RSHA-u. U njemu on ističe da je saradnja sa ustašama i domobranima za Wehrmacht samo od štete i više nego problematična, pošto ovi masovno prelaze partizanima. On ukazuje na to da je na vreme skretao pažnju komandi 264. nemačke divizije u Drnišu da te jedinice od oko 3.000 domobrana i 1.000 ustaša sa dve baterije artiljerije pređu partizanima, ali da mu se to nije verovalo. Zatim u izveštaju nabrojava i taj niz ovakvih slučajeva

u kojima, nema ke komande nisu njegova obaveštenja uzimale u obzir, što su pla ale teškim gubicima.

S druge strane su ustaške vlasti na isti na in isticale da je vrednost informacija iz etni kih izvora mala ili nikakva. Tako je za obaveštajne centre u kojima su se slivale ove raznorodne informacije nesumnjivo bilo veoma teško da steknu objektivni utisak o položaju na terenu.

Kao što su Wehrmacht i njegova obaveštajna služba održavali za sve vreme okupacije u NDH veze sa etnicima i koristili se etni kim elementima za svoje ciljeve, oslanjala se umnogome na svoje etni ke saradnike i obaveštajna služba Sipo i SD-a, odnosno* kompleksa SS i policije. Pored onoga što je o toj vezi etnika ve re eno, treba ista i da je naro ito' policiski okružni rukovodilac u Sarajevu, Fromm, bio izrazit prijatelj etnika. Na njegovoj teritoriji se i EK 2 Sipo i SD-a u svojoj obaveštajnoj delatnosti u velikoj meri koristio etni kim vezama. U pogledu održavanja tih veza istakao se sam rukovodilac EK, d-r Anton Fest, a pored njega i šef Teilkommande EK 2 u Sarajevu, SS-poru nik Frick. etni - kim pitanjima se naro ito zanimalo i Fest-ov saradnik SS-podoficir Doerper, koji je vodio pregled svih etni kih jedinica na teritoriji EK 2. U taj su pregled unošeni podaci o njihovom brojnom stanju, rukovodstvu, naoružanju, pokretima itd. Sve ispostave EK 2 — to jest Teilkommande i njihova uporišta — držale su stalne veze sa etnicima, koje su upotrebljavale specijalno za dobijanje obaveštenja o NOP-u. Sastanak izme u Ic-oficira Vojne grupe E, potpukovnika Warnsdorf-a, i pretstavnika Draže Mihailovi a, pukovnika Borote, bio je u ku i šefa EK 2, d-ra Fest-a, koji je u ovom slučaju bio aranžer sastanka, ali u njemu nije i u estvovao.

U još ve oj meri nego EK 2, u Sarajevu je, kao što je to ve re eno, održavao sa etnicima vezu ogranak policiskog atašea. Tako je, naprimer, na energij no zauzimanje i Abromeit-a i Treu-a, odobrio' BdS Beograd da se iz Mostara februara 1944 godine prebaci u Srbiju nekadašnji šef propagande etni kog rukovodioca Jev evi a, Milan Šanti . Na elno je tada BdS spre avao, zbog nepoverenja prema srpskim etnicima, da ovi dobiju poja anje dolaskom istaknutijih etni - kih rukovodilaca iz NDH.

U Banjoj Luci, u kojoj je saradnja etnika sa Wehrmacht-om bila vrlo živa, bio je u ove odnose ukop an i ta-

ETNI KI SARADNICI NEMACA U NDH

U NDH su i italijanska i nemačka okupaciona vlast u svojoj borbi protiv NOP-a saradivala sa etnicima, koji su im se stavili na raspoloženje. Među istaknutim etničkim „vojvodama“ naročito je bio poznat Momčilo Ujević, pravoslavni sveštenik i etnički rukovodilac iz srednje Dalmacije (levo). U Hercegovini, a zatim u Istri, aktivno je saradivao sa okupatorom „vojvoda“ Jevrem (desno)

mošniji EK 1 Sipo i SD-a. On se koristio etnicima u prvome redu obaveštajno, održavao sa njima stalnu vezu i upotrebljavao njihova obaveštenja za organizovanje akcija.

Ve je istaknuta saradnja EK 5 Sipo i SD-a u Splitu sa dalmatinskim etnicima, isto tako kao što je i EK 3 u Osijeku imao i svoju etničku grupu koja je vršila obaveštajne i diverzantske zadatke.

Kada je reč o odnosima između aparata Sipo i SD-a u NDH i organizacije DM, treba pomenuti službu majora Žarka Todorovića, jer je to bio jedan od veštih nemačkih uspeha postignut obaveštajnom saradnjom između raznih ustanova Sipo i SD-a u NDH i Srbiji.

BdS Beograd bio je uhapsio jednog od istaknutijih rukovodioca organizacije DM, majora Žarka Todorovića, koji je vršio dužnost delegata Draže Mihailovića za Beograd, a sem toga bio zadužen i organizovanjem pristalica DM u Hrvatskoj i obaveštajnim radom prema NDH. U tu svrhu je organizovan posebni štab DM, pod brojem 133, koji je uspostavio veze sa raznim opozicionim elementima domobranstva, naročito sa izvesnim ilegalnim organizacijama među domobranskim oficirima. Vrlo opširni materijal koji je zaplenjen prilikom Todorovićevo hapšenje ticao se velikim delom ovog podzemnog rada u NDH. Zbog toga je predat Einsatzgruppi E u Zagrebu, a u isto vreme joj je sproveden i Todorović, radi daljeg saslušavanja. Ovaj je, međutim, uspeo da, uz pomoć pripadnika organizacije DM, pobjegne iz zatvora i boravio je otada ilegalno u Zagrebu.

Policiskom atašeu Helm-u prijavio se službenik firme Schenker & Comp. Radoslav Spitzer, koji je na osnovu svojih veza sa pripadnicima organizacije DM u Zagrebu saznao za Todorovićev boravište. Helm ga je odmah angažovao za obaveštajno praćenje Todorovića i njegove delatnosti. Preko Spitzer-a je nekako obaveštajna služba prodrla u veze koje je organizacija DM bila stvorila u NDH i koje su se protezale do u krugove viših rukovodilaca domobranstva, a isto tako i prema mnogim političarima raznih stranaka, pa čak i prema italijanskoj II armiji, koja je tada držala pod okupacijom jugozapadni deo NDH. Spitzer je putovao kao Todorovićev agent između Beograda i Zagreba. Preuzimao je od beogradskog centra DM poštu za Todorovića, a tome centru je nosio Todorovićeve izveštaje i poruke. Cela ova

korespondencija je svaki put fotokopirana, a zatim dostavljena adresatima, tako da je ova kontrola vršena a da ni centar DM u Beogradu ni Todorovi nisu o tome ništa znali.

Iz narađanih mera opreznosti, u Beogradu je pošta koju je Spitzer nosio za Todorovi a, po njegovom traženju, bila stavljena u hleb pre nego što bi se ovaj ispekao. Policijski ataše organizovao je kontrolu pošte tako što je ona po Spitzerovom dolasku u Zagreb najvećom brzinom ušla iz hleba, fotokopirana, a zatim ušla u novi hleb, za koji je testo već bilo spremljeno. Taj bi drugi hleb bio zatim predavan Todorovi u.

Pošto je na taj način bio otkriven u pojedinostima razgranati rad centara DM u Beogradu i Zagrebu, izvršen je egzekutivni zahvat, kojom je prilikom u NDH i u Srbiji bio uhapšen znatan broj lica.

Cini se u prvi mah kao da izmeđ u hapšenja grupe Žarka Todorovi a, odnosno njegovih razgranatih veza, i politike saradnje sa etnicima, o kojoj je dosada bilo rečeno, postoji nesklad. Međutim, ovde je, ustvari, rečeno o dva lica iste medalje.

Etnici su na terenu, tamo gde su se borili protiv NOP-a, bili Wehrmacht-u dobrodošli saveznici u njegovim nastojanjima za oružano savlađivanje NOV i POJ, a vojnoj i bezbednosno-policijskoj obaveštajnoj službi bogat izvor informacija. Tamo, međutim, gde se organizacija DM pojavila u gradovima konspirativnim radom, služeći i kao potencijalno ili stvarno uporište obaveštajnim službama zapadnih saveznika, ona je za nemačku vlasti bila protivnik i prema njoj su one i postupale na odgovarajući način.

Grupa oko Žarka Todorovi a nije bila upotrebljena za rad protiv partizana. Pošto je ocenjeno da ovakav rad grupe može da bude štetan i u raskoraku sa nemačkim planovima, grupa je pohapšena i njen rad time onemogućen.

Za etničko pitanje se zainteresovala i Uprava VI RSHA. Njen referent za NDH, SS-kapetan Schrems, sastao se u Ljubljani sa etničkim »vojvodom« Jevčevićem, predstavivši mu se kao »pukovnik Schneider«, i izneo mu predlog da u Zagrebu stvori obaveštajnu mrežu protiv ustaša. Izmeđ Schrems-a i Jevčević-a nije postignut tom prilikom sporazum, mada su oni o tome pitanju održali još jedan sastanak, u Trstu. Tako nije došlo do neposredne saradnje Uprave VI sa ovom etničkom grupom, iako su inače Jevčević i etnici

u Slovena kom Primorju lokalno saradivali sa organima RSHA.

Od nemačkih ustanova koje su održavale veze sa etnicima treba pomenuti i GFP. Tako je, naprimer, saradnik sekretarijata GFP-a u Sarajevu, Veljko Firi, po nalogu rukovodioca sekretarijata odlazio često u razne etničke štabove uzimajući i od njih podatke o kretanju partizana. Obično bi sa takvih sastanaka donosio velik broj izveštaja koji su se odnosili ne samo na situaciju na terenu već i na lica u Sarajevu koja su, po etničkim obaveštenjima, stajala u vezi sa partizanima ili pripadala NOP-u. Ovde se pojavljuje već pomenuti etnik »vojvoda« Sava Derikonja, sa kojim je agent Firi održavao veze i za oblasnog policijskog rukovodioca u Sarajevu, SS-pukovnika Fromm-a.

U pitanju saradnje sa etnicima javljala su se stalna trvenja između nemačkih vlasti, prvenstveno Wehrmacht-ovih ustanova, i ustaške države. Meta ustaških napada je, naprimer, bio general Rendulic. Kao što ovaj visoki nemački vojni rukovodilac sam piše u svojim memoarima, on je u etničkom elementu video sigurnijeg saradnika u borbi svojih jedinica protiv NOP-a nego u vlastima NDH, čiju je politiku osuđivao. Zbog toga je dolazio u teške sukobe i sa Kasche-om, koji je svoje žalbe protiv Rendulic-a izneo pred Hitler-a. O tim pitanjima bila je konferencija u OKW-u, kojoj je Kasche podneo obiman predlog naredbe kojom je trebalo ograničiti Rendulic-ovu slobodu akcije u pogledu vojnopoličkih mera na njegovoj operativnoj teritoriji, u šta je ulazilo i pitanje saradnje sa etnicima. Hitler je, međutim, Kasche-ov predlog pocepao izjavivši da Rendulic »razume više o> Balkanu« nego svi ostali koji su konferenciji prisustvovali.

Kakve su prirode bili prigovori ustaša, najjasnije pokazuje memorandum Pavla evog ministra d-ra Vjekoslava Vrančića, koji je ovaj podneo februara 1944 godine Kasche-u i Glaise-u, a u kome dokazuje da politika Wehrmacht-a na Balkanu neposredno koristi protivnikovim namerama, pošto se merodavne nemačke ustanove služe srpskim (to jest etničkim) agentima, čiji je glavni interes uklanjanje NDH. U memorandumu Vrančić oštro napada generala Rendulic-a, poslanika Neubacher-a i rukovodioca FAT-a 176, potpukovnika Hemprich-a. On ih optužuje da ne prave razliku između trenutne taktike i politike i da tu svoju taktiku, koja ih

navodi da se koriste etni kim uslugama, pretvaraju u politiku liniju. Specijalno se žali na Rendulic-a, koji »polaže mnogo više važnosti na 35.000 etnika po hrvatskim šumama nego na 330.000 hrvatskih vojnika pod nema kom komandom«, i da se etnici dovode u »isto hrvatske krajeve« kao u Split, Šibenik, Biha itd. Kao savetodavca nema ke obaveštajne službe u koriš enju etnika, Vran i navodi italijanskog potpukovnika Grignol-a, nekadašnjeg šefa obaveštajnog odeljenja II italijanske armije, po ijim savetima postupa potpukovnik Hemprich. Neubacher-a napada Vran i zbog njegove etni ke politike, a naro ito isti e da se on meša u politiku NDH preko svoga obaveštajnoga saradnika Robert-a Kronholz-a, »nespretnog bivšeg konzula«, »šalju i ga u Zagreb radi pregovora sa pretstavnicima HSS« itd. Vran i u politici Rendulic-a, Neubacher-a i Hemprich-a vidi liniju koja se potpuno poklapa sa politikom zapadnih saveznika, zato što radi na »uklanjanju autoritarnog režima u Hrvatskoj«, i optužuje »isuviše elasti ne sinove habzburške monarhije« da »politici oportuniteta ine isuviše vlike ustupke na štetu politike na ela«.

Zbog stalnih žalbi vlade NDH sastavljena je i komisija, kojoj su s nema ke strane pripadali savetnik poslanstva u Zagrebu von der Damerau i Glaise-ov saradnik major von Pott, a sa strane NDH d-r Bruno Nardelli, državni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova, sa još jednim pripadnikom toga ministarstva i jednim pretstavnikom Ministarstva oružanih snaga NDH. Na zahtev nema kih pripadnika komisije, koja je u vremenu od 10 juna do septembra 1944 godine pretresla sve žalbe raznih ustanova NDH o pitanju nema ke etni ke saradnje, odlučeno je da se žalbe koje se ti u 2 tenkovske armije generala Rendulic-a imaju raspraviti neposredno sa komandom te armije preko punomo nika vlade NDH kod nje, Aleksandra Benaka starijeg. Isto tako su žalbe koje su se odnosile na saradnju SS-jedinica sa etnicima, u operativnim sektorima SS-divizija, ostavljene direktnom do-diru izme u vlade NDH i šefa Glavnog ureda SS-a, SS-generalu Gottlob-a Berger-a. I kod ostalih žalbi su, sem u pojedinim nevažnim slu ajevima, nema ki pretstavnici, istina, izjavili da opšte držanje jedinica prema etnicima ne odgovara delom nare enjima koja su o tome izdata, ali je, ustvari, rad komisije okon an bez ikakvih odre enih rezultata.

Kako se držao Wehrmacht prema etni kom pitanju i pored svih žalbi i pretstavki vlasti NDH, pokazuje, izme u ostalog, izjava nema kog komandanta vi isto nome Sremu, pukovnika Bauer-a, data septembra 1944 godine pretstavnicima vlasti NDH, na njihove žalbe što se iz Srbije prebacuju etnici u Srem povla e i se pred snagama NOP-a. Bauer je na te žalbe odgovorio da ga to ne zanima mnogo, ali da smatra da e, uostalom, u Sremu biti reda ako tamo do u etnici.

3. Likvidacija Jevreja

U okupiranim zemljama je Tre i Reich, me u ostalim merama, pristupao i rešavanju onoga što je nazivao »jevrejskim problemom«. Od propagandisti ke parole koja je služila za podjarivanje masa u po etku Hitler-ove politi ke borbe u Nema koj, antisemitizam nacizma postao je bitnim sastavnim delom i njegove ideologije i njegove politi ke prakse. Ovaj razvojni proces ne ulazi u okvir naših prikaza. Od važnosti je tu jedino injenica da je aparat Tre eg Reich-a u celini — naro ito njegov bezbednosno-policiski sektor — vodio borbu protiv Jevreja bezobzirnim metodima, koji su išli od njihovog eliminisanja iz javnog i privrednog života do masovnog fizi kog istrebljivanja u gasnim komorama.

Mada NDH formalno nije bila okupirana, ve je figurirala kao samostalna satelitska država, nema ki uticaj u njoj je od samoga po etka njene državne egzistencije dejtvoovao u pravcu donošenja protivjevrejskih mera. Dok su u okupiranoj Srbiji takve mere vrlo brzo dobile karakter masovnog uništavanja celokupnog jevrejskog živilja, dotle su obziri prema »suverenitetu« NDH u Paveli evoj državi doveli do nešto sporijeg razvoja i nalagali su postupak koji se ponešto razlikovao od onoga u Srbiji. Cilj je, me utim, bio — u krajnjoj liniji — i u NDH isti: potpuno uklanjanje i, najzad, fizi ka likvidacija svih Jevreja.

Od samog svog formiranja ustaški režim je prihvatio i usvojio politiku fizi kog istrebljenja Jevreja. Antisemitizam je bio sastavni deo politi kih koncepcija ustaškog pokreta. Me utim nema ki faktori su smatrali da sprovo enje u delo ove politike nije išlo tako brzo i tako potpuno kao što su oni želeli. Iz nema kih materijala se vidi da su oni razloge za to

nalazili u postojanju rodbinskih veza pojedinih ustaških funkcionera sa Jevrejima (žena Slavka Kvaternika bila je Jevrejka itd.) i u povezanosti jevrejskog kapitala sa nekim privrednim faktorima NDH.

Tre i Reich je bio svestan da je me u Jevrejima u NDH imao svojih nepomirljivih neprijatelja, pogotovu što su posle dolaska nacisti ke stranke na vlast u Nema koj i, naro ito, posle priklju enja Austrije i okupacije ehoslova ke stigle u Hrvatsku i velike grupe jevrejskih emigranata iz Nema ke i ovih zauzetih zemalja. Zbog svojih više nego razumljivih antipatija prema Nema koj i zbog svojih me unarodnih veza, Jevreji su za nema ku politiku u NDH pretstavljali problem i njemu je ubrzo bila poklonjena znatna pažnja.

U prvome periodu po- formiranju NDH, nema ke ustanove nisu same odmah pristupile, iz pomenutih razloga, primeni oštirih mera, ve su to ostavile ustašama. Ukoliko je bilo hapšenja Jevreja od strane Nemaca u danima dok je u NDH radio Einsatzkommando Beisner, ona su vršena jedino ako je protiv tih lica bilo i drugih optužbi koje su, po nema kim shvatanjima, opravdavale egzekutivne mere. Tu su bile po- sredi optužbe za špijunažu u korist zapadnih sila ili za aktivni protivnema ki rad u vremenu do rata. Izvestan broj Jevreja je tada, na osnovu naloga za hapšenje koji su bili sadržani u Vanrednom spisku poternica za Jugoslaviju, sproveden u Reich i tamo podvrgnut saslušanju i istrazi. Od tih lica se ve i broj uskoro ponovo vratio u Zagreb, pošto se u istrazi nije mogla dokazati opravdanost njihovog hapšenja, niti je po- stupak mogao opravdati njihovo unošenje u Vanredni spisak poternica. Optužbe zbog kojih su ona u taj spisak unošena pokazale su se esto potpuno neosnovanima.

Nezavisno od toga je, me utim, li no Beisner — koji se mnogo trudio da uti e na rukovodioce NDH u smislu nadzi- ranja njihovog režima — nastojao da skrene politiku usta- škoga rukovodstva na što odlu nije i potpuniije sprovo enje likvidacije Jevreja. Iako su ustaše ve u toku prva dva me- seca postojanja NDH zapo eli fizi ku likvidaciju Jevreja, na- ro ito mla ih godina, Beisner time nije bio' zadovoljan. Sem toga su neki Jevreji uspeli još pre dolaska nema kih jedinica u Zagreb i u prvim danima posle toga da pre u u italijan- sku zonu i da tako pobegnu pred o ekivanim progonima. Da- lje, uveden je i pojam tzv. »po asnog arijevca«, kojim je izve-

stan broj Jevreja, važnih iz političkih ili privrednih razloga za ustaški režim, bio obezbeđen od antisemitskih mera.

Ove mere nisu odgovarale nemačkim protivevrejskim zakonskim propisima, pa je i ustaška politika usmerena pravcem potpunog genocida.

Posebnu situaciju su stvorili pripadnici nemačke manjine u krajevima u kojima su bili gušće naseljeni. Oni su tamo na svoju ruku, mimo vlasti NDH, pokušali da sprovedu ekonomske i druge mere uperene protiv Jevreja. Izazvale su i mnoge izgrede protiv života i imovine svojih jevrejskih sugrađana. Iz volksdeutscher-skih redova su bile najglasnije žalbe protiv držanja vlasti NDH, koje im nije bilo dovoljno- odlučno, već je u njihovim očima predstavljalo zaštitu Jevreja.

Italijani su u svojoj okupacionoj zoni vodili u isto vreme politiku to jest politiku genocida koja se sve potpuno sprovodila u delu NDH pod nemačkim uticajem. Oni su tolerisali prebegavanje Jevreja, bogatijim omogućavali i sticanje italijanskog državljanstva, pa su im olakšavali i prenos njihove imovine. Sem toga su se Italijani koristili pojedinim jevrejskim emigrantima iz Nemačke i jugoslovenskim Jevrejima koji su tražili utočište u njihovoj okupacionoj zoni za obaveštajnu delatnost, i koji su konci, prema pretpostavkama nemačkih bezbednosno-policiskih ustanova, vodili i prema britanskoj obaveštajnoj službi.

U svojoj želji da zadobiju nemačke simpatije, u vreme dok su se politički natezali sa Italijanima, ustaše su se sve više prilagođavale shvatanjima Trećeg Reich-a u jevrejskom pitanju. U Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH formiran je referat za Jevreje, i koji je rukovodilac, doktor Vilko Kuehnel, sarađivao sa ustanovama nemačkog policiskog atašea. Većina Jevreja otpremljena je u logore. Vršene su razne konfiskacije jevrejske imovine, kojima su se obogaćivale različite ličnosti režima NDH, odnosno kojima su plaćane usluge u njemu.

Treba istaći i da je u jevrejskom pitanju vršen uticaj vlasti NDH ne samo sa strane bezbednosno-policiskih organa Trećeg Reich-a u Zagrebu već i sa strane nemačkog poslanstva. U tome je sarađivao i Nemački naučni institut, i koji je rukovodilac, profesor Walz, pomagao i omogućavao izdavanje antisemitske literature.

Kona no je, u leto 1942 godine, pod pritiskom RSHA i uz neposredno učešće njegovih organa, otpočela kona na likvidacija »jevrejskog pitanja« prema shvatanjima Tre eg Reich-a. U Zagreb je upućen SS-poručnik, docnije kapetan, Franz Abromeit, koji je ranije radio u referatu za jevrejska pitanja u RSHA. Juna 1942 godine premešten je Abromeit najpre u Beograd. Izvesno je vreme vodio ispostavu BdS-a Beograd u Užicu. Posle kratkog vremena je dodeljen Helm-u u Zagrebu, kao »specijalista« za jevrejsko pitanje. Došao je sa zadatkom da sprovede mere za eliminisanje svih Jevreja iz NDH.

Abromeit je avgusta 1942 godine počeo da sprovodi veće akcije u saradnji sa referentom Ministarstva unutrašnjih poslova NDH za jevrejska pitanja. Po zahtevu policijskog atašea izvršen je hitan niz hapšenja Jevreja i polu-Jevreja, a naročito Nemaca koji su klasifikovani kao »jevrejski melezi«.

Mada su još od leta 1942 godine organizovani transporti pohapšenih Jevreja u Reich, do kona nog odlučnog zahvata u tome kompleksu došlo je januara 1943 godine. Tada je Abromeit održao sastanak sa rukovodiocem »Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost«, doktorom Filipom Crvenkovićem, i tražio odlučno da se liše slobode svi Jevreji koji su još bili preostali na teritoriji NDH. Crvenković je, na elno, dao svoj pristanak. Insistirao je, međutim, da mu se prethodno podnese pismeni zahtev nemakog poslanstva sa argumentima na osnovu kojih se traži takav radikalni postupak. Posle nekoliko dana je poslanstvo uputilo zatraženi akt. U njemu je navedeno da je ono saznalo kako Jevreji koji su još preostali na teritoriji NDH vrše radnje opasne po interese NDH i Tre eg Reich-a i da ih zbog toga treba uhapsiti. Najzad je između Abromeit-a i Crvenkovića postignut sporazum koji je sadržavao' ove tačke:

ima se sprovesti hitna akcija za potpuno iščimjenje NDH od jevrejskih elemenata, bez obzira na dob, pol i religioznu pripadnost; od te se akcije izuzimaju »poasni arijevci«, »jevrejski melezi« i polu-Jevreji;

— Jevreji koji se nalaze u logorima u Jasenovcu, Staroj Gradišci i Feri ancima, a nisu uključeni u kakvu radnu delatnost, prebacuju se u Nemačku;

hapšenje Jevreja imaju sprovoditi policijske vlasti NDH;

Jevreji koji nisu policiski prijavljeni, a ije hapšenje traži policiski ataše, bi e sprovedeni u Jasenovac; za izvršenje ovakvih zahteva policiskog atašea nije merodavno postojanje kakvog krivog dela, ve jedino injenica da je u pitanju lice jevrejske narodnosti;

svi Jevreji koji su predvi eni za iseljenje u Reich koncentrisa e se u logoru u Staroj Gradišci i registrova e se u naro itim spiskovima;

intervencije koje mogu da dolaze u pitanje za nekolicinu Jevreja zaposlenih u privredi imaju se, po mogu nosti, ograni iti na najmanju meru, a o njima odlu uje šef Ravsigura, dok intervencije podnesene podre enim ustanovama ne e biti uzimane u obzir; ,

SS-kapetan Abromeit preuzima svu odgovornost za neodložni transport Jevreja iz logora u Staroj Gradišci, pošto e prethodno biti izvršeno njihovo registrovanje. Voz za ovaj transport stavi e na raspolaganje nema ke državne železnice.

U prole e 1943 godine hiljade Jevreja su preba ene u logore u Reich-u i u okupiranoj Poljskoj. Propis o »po asnim arijevcima« omogu avao je da ovu sudbinu izbegnu samo pojedinci koji su imali li nih veza sa ustaškim rukovodiocima ili koji su zbog svojih eventualnih me unarodnih veza bili za Paveli a od interesa. Sem toga su u pojedinim slu ajevima i lokalne vlasti NDH, iz raznih razloga, omogu ile pojedincima da izbegnu planiranom uništenju.

U pitanju nadležnosti za obradu »jevrejskog problema« pojavio se spor, pošto je opuno enik RFSS, SS-general Kammerhofer, smatrao da ta stvar treba da potpadne pod nadležnost njegove ustanove, a ne Abromeit-a, koji je bio pripadnik nadleštva policiskog atašea. U to- vreme — maja 1942 godine — Abromeit je ve bio svršio, uglavnom, onaj deo svoga programa koji je mogao sprovesti s obzirom na pomenute rezerve vlasti NDH. Ipak je Kammerhofer-u objašnjeno da je posredi akcija koju je Abromeit-u poverio Reichsfuehrer SS i u kojoj neposredni postupak oko hapšenja itd. sprovode vlasti NDH. Uostalom Abromeit je uskoro bio premešten u Sarajevo, kao rukovodilac ispostave policiskog atašea. Ipak je on i dalje ostao Helm-ov referent za jevrejske stvari.

Iako sprovedena sa namerom da se NDH »o isti« od Jevreja, Abromeit-ova akcija nije dala onaj rezultat koji su dale, naprimera, odgovaraju e akcije Sipo i SD-a u okupi-

ranoj Srbiji. U Zagrebu je do kraja rata ostala formalno jevrejska crkvena opština, u logorima u NDH uspeo se održati u životu manji broj Jevreja, koji su tamo zadržani zbog radnih potreba, a i neznatan broj »po asnih arijevac« i Jevreja koji su se drugim dokumentima, udajom odnosno ženidbom arijevcima ili na sli ni na in spasli uništenja u logorima.

Ima i nekih slu ajeva da su Jevreji sara ivali sa nema kim ustanovama. Tako je, naprimer, Ivo Heinrich, Jevrejin iz Karlovca, bio sa jednom komisijom SS-a upotrebljen za nabavku konja. Zatim se bavio snabdevanjem Wehrmacht-ovih centralnih intendantskih ustanova u NDH. Kada je, najzad, utvrđeno da je inio i razna krivi na dela, imao je vremena da se sa svojom porodicom i imovinom prebaci u Ma arsku pre nego što je protiv njega pokrenut postupak.

Prema sumnjama nema kih faktora, neke Jevreje ustaško rukovodstvo NDH navodno je iskoristilo i za održavanje veze sa zapadnim silama. Isto tako je uz pomo jednog jevrejskog posrednika Paveli 1943 godine prebacio preko Švajcarske u Južnu Ameriku znatne imovinske vrednosti i, tobože, tim putem kupio ve i posed u Argentini.

Uprkos ovakvog na elnog držanja prema Jevrejima i stalnoga insistiranja na njihovom istrebljenju u NDH, upotrebljavao je, naprimer, policiski ataše pojedine Jevreje i kao agente u svojoj obaveštajnoj mreži. Toj je mreži pripadao, izme u ostalih, nema ki Jevrejin Fuchs. Njegov je zadatak bio da traga za Jevrejima koji se ilegalno zadržavaju u Zagrebu. Fuchs je otpremljen u logor tek 1944 godine, pošto navodno njegova delatnost nije dala naro itih rezultata. Uostalom i sam glavni agent Helm-a, Kurt Koppel, koji je bio nosilac najve eg dela njegove obaveštajne delatnosti, bio je polu-Jevrejin.

U vezi sa ovim treba potsetiti i na akciju Anton-a Hriberschek-a, agenta Zapovednika Sipo i SD-a u Mariboru, koji je u vreme pre italijanske kapitulacije prebacivao Jevreje iz Zagreba na italijansku okupacionu teritoriju, u Ljubljanu. Ovde je, istina, bila u pitanju akcija koja je imala za cilj da omogu i obaveštajno prodiranje u me unarodne veze Jevreja, prvenstveno prema Velikoj Britaniji. Ipak, ona dokazuje da je RSHA umeo da postupa i protivno na elima kojih se ina e

držao u pitanju Jevreja ako bi takvo odstupanje bilo- od koristi za ispunjavanje obavještajnih zadataka.

Tu treba potsetiti i na slu aj saradnje policiskog atašea sa ma arskom obavještajnom službom u pitanju planiranog stvaranja »ma arskog oslobodila kog odbora«. Pritom se računalo na privla enje jevrejskih izbeglica iz Ma arske i na njihovu eventualnu upotrebu za nema ke obavještajne ciljeve. Poznato- je, najzad, i iz delatnosti Meldekopf-a Mostar, FAT-a 126 Ost i FAT-a 174, da su me u njegovim najvažnijim agentima bili Jevreji Hone Belah i Josip Lehr.

4. Delatnost prema katoli koj crkvi

U po etku Hitler-ove politi ke borbe u Nema koj katoli ka crkva je prema njemu pokazivala simpatije, s obzirom na njegov beskompromisan antikomunisti ki stav i na njegovu programsku izjavu po kojoj nacionalsocijalizam stoji na principu »pozitivnog hriš anstva«. Po dolasku nacizma na vlast, me utim, razvilo se uskoro sve oštrije razmimoilaženje izme u ova dva faktora, koja su se naro ito- sudarila u pitanju vaspitanja omladine.

Odnosi izme u katoli ke crkve i Tre eg Reich-a prolazili su, u toku godina, kroz razne faze, sve dok po etkom rata nije došlo do kona nog preloma. Sa gledišta RSHA je ovaj prelom karakterisan time što se, sve do 1941 godine, crkvenim pitanjima bavio SD, dakle obavještajna organizacija koja je služila za posmatranje svih fenomena i strujanja javnoga života. Te godine je, me utim, obra ivanje crkvenih pitanja prešlo na Gestapo, to jest bezbednosno-policisku organizaciju Tre eg Reich-a iji je zadatak bio suzbijanje aktivnih protivnika. Drugim re ima, Tre i Reich je otada bio me u ove svoje protivnike uvrstio- i crkve.

Naro ita suprotnost protiv crkava pojavila se, prirodno, u SS-u, u kome je Heinrich Himmler pokušao- da stvori nekakav novomitološki germanski misticizam. Pripadnici SS-a morali su da istupe iz crkvenih zajednica, pa je ak i pripadništvo nekog lana njihove porodice kojoj crkvi isklju ivalo napredovanje u službi.

Postupaju i po svojim obavještajnim na elima, Gestapo nije prekinuo odnose sa crkvama. I tu se držao principa da

sa protivnikom treba održavati veze, baš radi uspešnijeg suzbijanja njegovih nastojanja i poteza. Katolički biskupi u Nemačkoj, od kojih su neki i oštrije istupali protiv nacističkog režima, nisu dirani niti su ta njihova istupanja izazivala veće progone. Preko agenata ili neposredno održavali su funkcioneri Gestapo-a li ne veze sa mnogim crkvenim velikodostojnicima, polaze i od realne pretpostavke da je u borbi protiv glavnog protivnika — komunizma — pomoć katoličke crkve i korisna i poželjna, pa i ako se ona ne bi pridobila za saradnju sa Trećim Reich-om u opštim pitanjima. Gestapo je čak bio sklon ostvarenju plana o obrazovanju nemačkih katoličkih patrijaršije sa sedištem u Salzburg-u. Tim potezom bi se umanjio neposredni uticaj Vatikana na nemačke katoličke mase, a pri tome bi se ipak iskoristio crkveni uticaj na njih. Taj uticaj išao je za osnovnim ciljem kome je i borba Gestapo-a bila naročito posvećena — za suzbijanjem komunizma.

Policijski ataše Helm u Zagrebu, kao tipični predstavnik Gestapo-a, držao se potpuno linije taktičkog oportunizma u namenu na koji je obaveštajno obrađivao crkveni kompleks. On je u katoličkoj crkvi u NDH video efektivnu snagu sa kojom se moralo uvek računati pri rešavanju problema u ustaškoj državi. Mnogi ustaški rukovodioci bili su prisno povezani sa katoličkom crkvom. Njihovu borbu protiv srpsko-ga življa u NDH posmatrao je Helm i kao izraz njihovih katoličkih uverenja. S druge strane su katolicizmu bili verni i pripadnici staroaustriskog tabora u vladajućoj garnituri NDH, naročito »vojskovođa« Kvaternik i velik broj domobranskih generala.

Za nemačku obaveštajnu službu je crkveni problem postao naročito zanimljiv kada su, posle italijanske kapitulacije, mnogi rukovodioci NDH — uključujući i samoga Pavelića — došli do zaključka da je Treći Reich praktički izgubio rat i da treba graditi mostove prema njegovim neprijateljima, prema zapadnim silama. Te su veze nastojali, između ostalog, da stvore preko linija katoličke crkve, mada Vatikan nije bio službeno priznao NDH, veze održavao i dalje diplomatske odnose sa emigrantskom jugoslovenskom vladom.

Nepostojanje zvanično priznanja nije, uostalom, ometalo postojanje snažnih veza između Zagreba i crkvenoga Rima. U Zagrebu je boravio papinski izaslanik, monsignor Marcone. Sam ili sa zagrebačkim nadbiskupom Stepincem, Mar-

PAP'SKI LEGAT U ZAGREBU

Mada zvanično nije priznavao NDH, ne žele i da se zamere zapadnim saveznicima, Vatikan je uputio u Zagreb svoga legata u licu monsinjora Marcone-a, koji je pripadao dominikanskom kalu erskom redu. Isto tako je i Paveli imao svoga pretstavnika pri Vatikanu. Na fotografiji: Marcone (u beloј rizi) sedi na jednom predavanju izme u Andrije Artukovi a i nadbiskupa Stepinca

cone je eš e pose ivao i Paveli a. Helm je pretpostavljao da su tu posredi politiki razgovori u vezi sa eventualnom preorijentacijom u NDH.

Isto takoi se vlada NDH koristila i katolickim vezama u Švajcarskoj za svoje politike i propagandistike ciljeve. Izme u ostalih je održavala veze sa sveštenikom Jureti em, koji je tamo živeo'. Me utim po mišljenju nema ke obaveštajne službe katolicka crkva je želela da se koristi ustašama za svoju unutrašnju i spoljnu ekspanziju, podupiru ih u tome cilju. S obzirom na svetsko javno mnjenje, ona je u isto vreme težila da sa uva obraz pojedinim istupima pretstavnika visokog klera protiv režima.

U nadležtvu policiskog atašea bavio se obradom crkvenih pitanja njegov saradnik Marbot Schumacher, Volksdeutscher, koji je poticao iz protestantske sveštenike porodice. Preko njega je održavana veza sa agentom Vilkom Hegerom, koji je raspolagao' izvanrednim vezama prema visokim crkvenim ličnostima, a još od pre rata — dok se u Beogradu bavio sumnjivim trgovačkim poslovima — radio je obaveštajno za Tre i Reich.

Heger je, po slomu stare Jugoslavije, bio u vezi sa jevrejskim referatom Einsatzkommande Sipo i SD-a u Beogradu. To mu je pomoglo da se do epa uprave nad jednim tekstilnim preduze em. Uskoro je on sa SS-podoficirom Riegler-om, s kojim je bio povezan, optužen zbog materijalnih nepravilnosti i stavljen u zatvor. U njemu se nije dugo' zadržao, pošto je Einsatzkommando Zagreb još u leto 1941 godine tražio' da bude pušten i stavljen njemu na raspoloženje, žele i da ga upotrebi zbog njegovih značajnih crkvenih veza. Beisner je zaista dobio Heger-a i koristio se njime u nameravanom smislu.

Od naročite važnosti za nemačku obaveštajnu službu bila je injenica da je Heger uspeo da stekne poverenje nadbiskupa Stepinca. On pred ovim nije krio svoje veze prema Gestapo-u, ali ga je uverio da one mogu biti od koristi i katolickoj crkvi. Naročito je Heger stekao Stepinčeve simpatije zauzimanjem za sprovođenje tzv. akcije »Nada sve«, kojoj je bio cilj građanja odnosno proširenje crkve u Mariji Bistrici, poznatom mestu hodočašća. Za tu akciju je, izme u ostaloga, Heger priložio¹ i nekakav mermemi stub iz Italije. Svakako

je to finansirao Gestapo, kome je veza prema Stepincu bila izvanredno važna.

Od domobranskog generala Stancera uspeo je Heger da dobije 200 vojnika i nekoliko stru nih gra evinskih radnika za radove u Mariji Bistici. Preko Stancera je dodeljen na te radove i neki arhitekta koji je kao rezervni oficir bio pozvan na službu u domobranstvo. Najzad je Heger zbog svojih zasluga za katolicizam bio primljen u audijenciju kod pape. To je, uostalom, bio i jedan od motiva koji je Stancera naveo na izdašno pomaganje radova u mestu hodo aš a, pošto mu je Heger bio obe ao da e mu iz Rima doneti krst sa papinim blagoslovom.

Da bi podupro ugled svoga agenta kod Stepinca, Gestapo je sproveo prebacivanje trojice katoli kih sveštenika iz poljskoga manastira u Czenstochowi za NDH. Bilo je u pitanju obnavljanje jednog katoli kog kalu erskog reda kome su ovi sveštenici pripadali, a do ega je Stepincu, radi propagande katolicizma, bilo mnogo stalo.

Heger-a je zbog njegovih izvanredno dobrih veza prema visokom katoli kom kleru — poznavao se i sa nekim nema kim biskupima — najzad preuzio RSHA od policiskog atašea i preselio ga u Be . Ipak time nije bila prekinuta njegova veza sa Stepincem, mada je u Be u dobio, u okviru obaveštaj-noga rada prema crkvi, nove i šire zadatke. Svoju agentsku delatnost krunisaoi je 1944 godine time što je u sporazumu sa RSHA položio svešteni ki zavet, kako bi se sa katoli kom crkvom što više povezao.

Jedan od Heger-ovih najvažnijih saradnika bio je katoli ki sveštenik d-r Stjepan Kukulja, koga je Helm vodio kao V-Mann-a pod pseudonimom »Krakauer«. Kukulja je upotrebijen kao agent u Nema koj, i to kao »dušebrižnik« za hrvatske radnike u Reich-u. Sa njim je, po Heger-ovom odlasku u Be , veze održavao Schumacher, koji je me u prijateljima iz crkvenih krugova imao još nekoliko sveštenika, izme u ostalih monsignor-a Pavla Jesiha, rukovodioca Katoli ke akcije za NDH i li nog prijatelja nadbiskupa Stepinca, kao i slovena kog sveštenika Draga Oberžana. Ova dvojica su sa Schumacher-om održavali potpuno poslovni odnos na osnovi uzajamnih usluga.

Kao obaveštajni saradnik bio je u kompleksu rada prema katoli koj crkvi vrlo zna ajan sveštenik Georg Junger.

Volksdeutscher, do rata verou itelj u Beogradu, Junger je naginjao nacionalsocijalizmu. Schumacher, koji se sa njim poznavao¹, otkrio je da on ima velikih slabosti prema ženama. Da bi ga dobio u ruke, navodio je Junger-a na raskalašan život, na pi e i kartanje, i stekao tim putem dovoljno* elemenata koji su mu omogu ili da na njega može izvršiti pritisak ako bi odbio da radi obaveštajno za policiskog atašea. Prema Schumacher-ovom shvatanju je za u enu protiv Junger-a moglo biti upotrebijeno to što mu je ovaj izdao razne stvari za koje je saznao vrše i ispovest, zatim što je vodio razvratani život i što je itao knjige koje je Vatikan stavio na indeks. Odavanje ovih injenica crkvenim vlastima povuklo bi za sobom postupak pred tim vlastima i isklju enje Junger-a iz redova katoli kog sveštenstva.

Pošto je na taj na in sebi pripremio agenta, Schumacher je želeo da ga ugradi u Stepin evoj okolini. Me utim sistematski tretman kojim je Schumacher postupao prema Junger-u imao je neo ekivano dejstvo: Junger je zaželeo da se javno odrekne crkve i, štaviše, da piše protiv nje i hriš anstva uopšte. Bila je potrebna ponovna energija na Schumacher-ova intervencija, ovoga puta u obrnutom pravcu, da bi se Junger privoleo da ostane sveštenik.

Plan sa ugra ivanjem Junger-a kod Stepinca, nije se, me utim, mogao¹ sprovesti. Heger se tome odlučio usprotivio. Da ne bi došao u sukob sa njim, Schumacher se odlučio da Junger-a upotrebi u Ma arskoj ili, eventualno¹, u Svajcarskoj. Prethodno je trebalo da na e u Beogradu, me u rukovodiocima srpske pravoslavne crkve, pogodnoga agenta koji bi mogao da obaveštajno posmatra njen rad, naro ito sa gledišta njenog držanja prema komunizmu.

Za vreme dok su ovi planovi raspravljani, delom i sa referentima RSHA za crkvena pitanja, Junger je radio obaveštajno u zagreba kim crkvenim krugovima. To je navelo Heger-a, koji je želeo da sa uva monopolni položaj kod Stepinca, da pokrene intrigu protiv njega.

Dok je Junger, da bi se što više približio Stepincu, ovome tobože priznao da ga vrbuju za špijunažu protiv crkve, umešao se Kukolja pitanjem koliko je primio od Schumacher-a za ovu špijunažu. Iza ovog dekonspirisanja stajao je Heger, koji je preko svoga agenta Kukolje nastojao da onemogu i Junger-a kod Stepinca. Pošto se tu pred Stepincem pojavilo i

ime Schumacher-a, bila je kompromitovana i ustanova policiskog atašea. U isto vreme je Heger javio i RSHA-u neposredno — pošto se u me uvremenu ve bio- emancipovao od policiskog atašea i preko njegove glave održavao neposredne veze sa njegovim pretpostavljenim — da je Junger sam izneo Stepincu kako je pla en da ga špijunira za policiskog atašea.

Oko toga se razvila prili na prepiska izme u policiskog atašea i RSHA. Helm je smatrao da je cela afera proistekla iz Heger-ove želje da ukloni konkurentnog agenta kod Stepinca, Junger-a, dok je RSHA usvojio Heger-ovo gledište i hteo Junger-a da uhapsi. Najzad je stvar ipak završena time što je Junger-u zabranjena dalja delatnost u NDH i on je povu en u Reich na drugu upotrebu.

Obaveštajna služba policiskog atašea i RSHA interesovala se i za katoli ke sveštenika koji su bili zaduženi verskim staranjem za hrvatske radnike u Reich-u. Ve je pomenuto da je Kukolja, koji je vršio tu dužnost, bio zavrbovan za nema ku obaveštajnu službu.

U vezi sa crkvenim kompleksom od zna aja je i uloga princa Erwein-a Lobkowitz-a, koga je Paveli odredio za svoga pretstavnika pri Vatikanu. Lobkowitz, koji je imao počasni rang papskoga komornika, pripadao- je krugu lica koja su održavala bliske odnose sa generalom Glaise-om von Horstenau-om. Koliko god je Lobkowitz mogao da bude zanimljiv Paveli u za eventualne političke kombinacije prema Zapadu preko Vatikana, toliko je on koristio i Glaise-u, kome je nesumnjivo služio kao informator i za koga je, verovatno, održavao i izvesne konkretne dodire. U ovome kompleksu je važna i li na veza koja je postojala izme u Glaise-a i Stepinca. Koliko je ona bila intimna, pokazuje i injenica da je Stepinac jedan od tri lica kojima je trebalo da Glaise-ova poverenica, Ana Valenta, preda njegov dnevnik za slu aj da mu se nešto desi. Drugo od ovih lica bio- je — što je tako e karakteristično — papski pretstavnik u Zagrebu, monsignor Marcione, a tre e — švajcarski poslanik d-r Kaestli.

Aparat RSHA, naro ito policiski ataše, obratio je veliku pažnju na držanje katoli koga klera, osobito posle italijanske kapitulacije, kada se cela situacija u okupiranoj jugoisto noj Evropi bila znatno poljuljala. Kao što- je Glaise tada nastojao da se obaveštajno koristi vezama prema crkvenim krugovima za svoje ciljeve i planove, tako je i Helm, suprotno tome,

KLER I USTAŠE

Znatan deo katoli kog klera aktivno je sara ivao sa ustaškim pokretom, a na mnogim mestima bio je i glavna pokreta ka snaga u svima izgredima i krvoproli ima koje su ustaše po inile. Gore: sveštenici pozdravljaju uzdignutom desnicom, na fašisti ki na in, prilikom jedne sahrane. Na fotografiji se vide (sleva) „vojskovo a” Kvaternik i general Per evi . Dole: ustaški zbor u Zenici, na kome sa govornice, ukrašene ustaškim grbom, drži slovo župnik Božidar Bralo u punoj sveštenij koj odori

budno posmatrao preko ve eg broja agenata držanje klera, boje i se da ovaj ne odigra ulogu u eventualnoj politici približavanja Paveli a zapadnim silama. Isto tako su se, s obzirom na jake veze koje su se u toku rata stvorile izme u zapadnih sila i Vatikana, pojavile bojazni da bi crkvene linije u NDH mogle postati nosiocima ili sprovednicima savezni ke obaveštajne službe.

Delatnost koju je Helm razvijao u crkvenom kompleksu nije se ograni avala samo na katoli ku crkvu. On je stvorio veze i prema starokatoli koj verskoj zajednici, koja mu je bila utoliko zanimljivija što je — iako malobrojna — predstavljala izvesnu protivtežu politiki kom katolicizmu. Starokatoli ka crkva bila je zanimljiva i zbog svoje me unarodne povezanosti sa centrima te verske zajednice u zapadnoj Evropi, pre svega u Holandiji.

Helm-ova želja da zbog svojih ciljeva stvori dobre veze sa predstavnicima starokatoli ke crkve navela ga je, izme u ostaloga, da uzme na sebe prenošenje pošte izme u starokatoli kog biskupa Donkovi a u Zagrebu i centra starokatoli ke crkve u Holandiji. Ta bi korespondencija, prema propisima o cenzuri, bila podložna cenzurisanju od strane vlasti NDH. Helm je omogu io njenu necenzurisanu otpremu izme u Zagreba i Holandije. Time je starokatoli koj crkvi u inio svakako veliku uslugu, pošto su u tome dopisivanju bile posredi stvari koje su se ticale i postupaka ustaških vlasti protiv starokatoli ke crkve, tako da bi cenzura NDH nesumnjivo tu prepisku onemogu ila.

Isto tako se Helm interesovao i za stvaranje »Hrvatske pravoslavne crkve«. Marbot Schumacher je stajao u dodiru sa ruskim emigrantskim episkopom Germogenom, koji je bio odre en za poglavara te crkve, kao i sa njegovim saradnikom, arhi akonom Aleksejem Borisovom. Helm je, štaviše, imao svog agenta i u redovima crkvenoga saveta koji je obrazovan uz Germogena. I Helm i Kasche su se, istina, donokle pribojavali da bi se preko ove Paveli eve crkvene tvorevine — koja je imala zadatak da onemogu i uticaj srpske pravoslavne crkve u NDH — mogle sprovoditi »panslavisti ke ideje«. Ipak je, u svome delokrugu, policiski ataše podupirao njeno formiranje, smatraju i da ona pruža mogu nosti za potiskivanje prevlasti katoli koga klera.

Aktivno u eš e Helm-a u ovim pitanjima ogleda se i u tome što je svome agentu u crkvenom savetu — po svoj prilici je tu re o Grigoriju Mitkevi u, beloemigrantu, koji je još pre rata bio* u nema koj obaveštajnoj službi: — odobrio da posreduje izme u episkopa Germogena i poglavara ruske pravoslavne crkve u emigraciji, mitropolita Anastasija. Germogen je želeo da Anastasije prizna autohtonost hrvatske pravoslavne crkve, s tim da to ne povla i njegovo — Germogenovo — istupanje iz sinoda ruske emigrantske crkve, kome je pripadao. Helm je, me utim, poznao stav srpske pravoslavne crkve u tome pitanju i znao da se ruska emigrantska crkva izdržavala njenim subvencijama i da stoji pod njenim uticajem. Bio je uveren da zbog toga Germogenovo traženje ne e imati pozitivnih rezultata. Zato je njegov agent svoje pismo mitropolitu Anastasiju i sastavio u obliku traženja da ovaj razreši Germogena dužnosti u sinodu ruske emigrantske crkve. Ovo je rešenje Helm smatrao jedinim na inom kojim se mogao izbe i otvoreni sukob izme u pravoslavnih crkava. A takav bi sukob za nema ku politiku u to vreme bio apsolutno* neželjen, pošto bi predstavljao nov element nemira u ina e uzburkanoj situaciji na Balkanu. Sem toga je RSHA imao u planu da pravoslavnu crkvu pozove u »krstaški rat« protiv komunizma.

Preko Schumacher-a je Helm i dalje pratio razvoj pravoslavne crkve u NDH. Sam RSHA se politiki povla io od ovog Paveli evog manevra — jer to je u osnovi bilo posredi u elom kompleksu sa formiranjem Germogenove crkve — ne žele i da se u tome spletu angažuje.

5. Muslimansko pitanje

U svojoj politici prema NDH, Tre i Reich je obratio, izme u ostaloga, naro itu pažnju i muslimanskom življu u Paveli evoj državi. Bosansko-hercegova ki muslimani, iji je vode i gra anski sloj bio konzervetivan i reakcionaran, bili su za nema ku politiku objekt od naro itog zna aja, jer su raspolagali snažnim vezama sa muslimanskim svetom Srednjeg i Bliskog Istoka. U nema koj vojno-politi koj strategiji protiv Velike Britanije oduvek je aktiviranje islamskih naroda za otvorenu borbu protiv britanskih pozicija u isto nom

PRIJEM CRKVENIH RUKOVODILACA KOD PAVELICA

Najviši predstavnici svih veroispovesti bili su zajedno primljeni kod Pavelića, da bi mu podneli svoja predstavljanja povodom nekog državnog praznika NDH. Sleva: predstavnici katolika, u sredini Stepinac; do njega predstavnik muslimana, muftija Softić; sa belom kamilavkom ruski episkop Germogen, postavljen za poglavara „Hrvatske pravoslavne crkve“; na kraju protestantski biskup Popp sa još jednim funkcionerom protestantske crkve

Sredozemlju predstavljalo važnu tačku. Kao najzapadnija i, donekle, elitna grupa muslimanske reakcije u svetu, vode i drugi anški elementi bosanskih muslimana mogli su prema mišljenju političkih planera Tre i Reich-a da prime na sebe ulogu spone preko* koje bi se nemački uticaj mogao širiti u zemljama Bliskog i Srednjeg Istoka.

Drugi razlog za pažnju koju je Tre i Reich poklanjao muslimanima Bosne i Hercegovine leži u tome što* su oni u NDH predstavljali jaku i dosta homogenu grupu. Oni su u unutrašnjoj politici ustaške države svakako bili inilac od velikog značaja, o kome je u politici kombinacijama trebalo voditi brižljivo računa.

Konzervativizam vode i drugi anskog muslimanskog sloja i zaostalost velikih delova muslimanskih masa bili su razlog što je Tre i Reich u tome življu video i dobrodošlog saveznika protiv NOP-a. Ovo* utoliko pre što se centar narodnog ustanka u Jugoslaviji od 1942. godine bio preneo u bosansko-hercegovački prostor.

I pored činjenice da je znatan broj muslimanskih radnika i inteligencije najaktivnije učestvovao u NOB, muslimanski živalj u NDH je ostao i bogatim ljudskim rezervoarom, koji je mogao popunjavati redove nemačkih vojnih snaga, prorečene na mnogim i iscrpljujućim frontovima.

Prirodno je da se u sve ove složene aspekte onoga što se u Tre i Reich-u nazivalo »muslimanskim problemom« ukopala i nemačka obaveštajna služba. Ona je u tome spletu nalazila za sebe bogato polje rada, bilo kao saradnik nemačke politike prema NDH, bilo da je išla za svojim posebnim, daljnjim ciljevima uz iskorišćenje mogućnosti koje su pružali nemački obaveštajni radnici bosansko-hercegovačkih muslimana svojim islamskim vezama.

Vode i krugovi muslimanske reakcije nisu se zadovoljili statusom koji im je rukovodstvo NDH bilo namenilo. Već od prvih dana okupacije postojala je u krugovima muslimanske buržoazije snažna struja koja je težila formiranju odvojene muslimanske državnopravne jedinice, po mogućnosti nezavisne od Zagreba, pod nemačkim protektoratom. Ako* to ne bi bilo moguće, ako bi morala da ostane u sklopu ustaške države, trebalo je tu jedinicu snabdeti svim atributima široke autonomije.

Pavelićev režim se, sa svoje strane, trudio da ove autonomističke težnje muslimanske buržoazije suzbija i da im suprotstavi potpunu asimilaciju, bez priznavanja bilo kakvih posebnih prava u okviru NDH. Za tu svoju liniju je ustaški režim, međutim, bio pridobio samo manji deo muslimanskog građanskog sloja. Njegov je već i deo bio izrazito autonomistički raspoložen i tražio je, za ostvarenje ovih svojih težnji, u prvome redu nemačku političku pomoć.

Na tu problematiku i to razmimoilaženje upravo je i udarila politika Trećeg Reich-a, koristeći se takvom situacijom za svoje ciljeve.

U proleće 1942. godine podneo je tadašnji opunomoćnik Uprave VI RSHA u NDH, SS-kapetan Kob, opširan elaborat o verskom problemu u NDH. U njemu je naročito skrenuo pažnju na pitanje bosansko-hercegovačkih muslimana. Ukazujući na to da muslimani, čine, otprilike, sedminu stanovništva NDH i da predstavljaju važnu i kompaktnu grupu sa specijalnim političkim tendencijama, Kob je naveo da bi oni eventualno mogli biti podrška Reich-u u njegovoj borbi protiv dominantnog uticaja katoličke crkve u NDH. Ovo pogotovu zbog toga što postoje i nastojanja da se islamsko stanovništvo uvede u katolicizmu. U vezi s tim Kob je predložio da se, na liniji iskorišćenja suprotnosti muslimansko-katoličkih suprotnosti i muslimanskih pozicija u vladi i vojsci NDH, aktiviraju ne samo nemačka politička već i obavestajna služba. Prema njihovom mišljenju situacija u NDH u pogledu muslimana pruža za ove mnoge mogućnosti uspešnog rada. Štaviše, Einsatzkommando Sipo i SD-a u Zagrebu je, veli Kob, već zajedno s njim bio preduzeo neke mere u tome pravcu.

Ali dok je Kob stvari posmatrao isključivo sa gledišta nemačkih interesa, a u prvome redu interesa nemačke obavestajne službe, Kasche je — na osnovu svoga naletnog stava bezuslovne podrške Paveliću — zauzeo u pitanju muslimana u NDH dijametralno oprečan stav. On je odbijao da se angažuje ma u kakvim razgovorima ili dodirima koji su imali za temu pitanje autonomije bosanskih muslimana, videći u tim težnjama element opasnosti za NDH, a nije je održanje smatrao svojim najpreliminarnim zadatkom. Nastojao je da celim svojim držanjem prema muslimanskim autonomistima koji su mu se obraćali ispolji nezainteresovanost prema takvim željama i, štaviše, insistirao je na jačanju ustaškoga centralizma.

Možda je Kob-ov izveštaj pokrenuo u ve o j meri interesovanje SS-ovskog rukovodstva, a možda je ono na drugi na in potstaknuto na življu pažnju prema problemu bosansko-hercegova kih muslimana. Uglavnom, po ev od 1942 godine prime u je se u sve ve o j meri angažovanje SS-a i izvesnih grupa iz rukovodstva Tre eg Reich-a u pravcu koriš enja mogu nosti koje su nema koj politici pružali reakcionarni muslimanski autonomisti Bosne i Hercegovine sa svojim politi kim težnjama.

U tome se ta nema ka linija oslanjala na pozitivan stav koji je Hitler li no zauzimao prema islamskome svetu. Gledaju i u muslimanima svoje potencijalne saveznike u nastojanju da potisne Veliku Britaniju iz oblasti Bliskog i Srednjeg Istoka, Hitler je imao i izvesnih li nih simpatija za islam, smatraju i ga »muževnom religijom«, za razliku od isuviše blagog hriš anstva. Ovakvi, pomalo misti ni, motivi mogli su kod Hitler-a da imaju znatnu ulogu i u politi kim razmatranjima, odlukama i stavu.

Stav Tre eg Reich-a prema »muslimanskom problemu« još jedan je primer »autoritarne anarhije«, udvajanja koloseka po kojima je istupala nema ka politika, i sukoba u shvatanjima u rukovodstvu Tre eg Reich-a, zbog kojih su razne nema ke vrhovne ustanove razli ito postupale u istom pitanju. Sukob izme u SS-a, koji je težio da se koristi negativnim držanjem bosanske muslimanske reakcije prema ustaškom režimu za svoje ciljeve, i Kasche-ove linije, koja se trudila da te suprotnosti izgadi u korist Paveli evog centralizma, rezultirao* je kompromisnom rešenju, do koga je došlo fakti kom ravnotežom snaga, a ne nekim me usobnim dogovorom ili sporazumom. Ostalo je, nakraju, na tome da Tre i Reich formalno nije pomagao muslimanski autonomizam u NDH i nije omogu io ostvarenje planova njegovih protagonista. Ali u isto vreme je omogu eno SS-u da na liniji podjarivanja toga autonomizma oduzme ustaškoj državi jedan deo njenog sposobnog muslimanskog življa i da od njega formira svoje jedinice, stavljaju i mu u izgled da tim putem ostvari svoje autonomisti ke težnje.

U tome spletu treba ista i naro ito ulogu koju je, u aktiviranju bosanskih muslimana u korist Tre eg Reich-a, odigrao jerusalimski veliki muftija El Huseini, ovek koji je u muslimanskom svetu uživao naro iti ugled.

U Bosni su predstavnici muslimanske buržoazije stvorili organizaciju »El Hidaje«, kao društvo za zaštitu islama, sa omladinskom granom pod nazivom »Mladi muslimani«. Politički cilj toga društva bila je samostalna — ili bar potpuno autonomna — Bosna i Hercegovina u naslonu na Tre i Reich. Krugovi oko »El Hidaje« vršili su bitan uticaj i na muslimansko karitativno udruženje »Merhamet«, tako da su praktički dominirali javnim životom bosansko-hercegovačkih građanskih elemenata i dela muslimanskih masa. Po etkom 1942. godine je grupa oko »El Hidaje« nastojala da stupi u vezu sa jerusalimskim muftijom, koji se tada nalazio u Berlinu, kako bi pridobila za svoje političke planove njegovu podršku. Ministarstvo spoljnih poslova Reich-a se tada, pod Kasche-ovim uticajem, protivilo ovome planu, ali je zato nešto kasnije iste godine jedna grupa od trojice hodža — me u kojima se nalazio i Ibrahim Feji — posetila muftiju kada se ovaj nalazio u Rimu. Od muftije je traženo da se zauzme kod Mussolini-ja kako bi se Hercegovina izdvojila iz sastava NDH.

Kada je Himmler dobio saglasnost Hitler-a da od bosanskih muslimana formira SS-jedinice, Tre i Reich je iskoristio muftiju El Huseinija za sprovođenje ove namere. To putovanje bilo marta 1943. godine, u vreme kada su predstavnici SS-ve pošli da rade na organizovanju regrutovanja za predviđenu SS-diviziju »Handžar«. Glavni aranžeri putovanja su bile ustanove SS-a, a za obezbeđivanje toga puta bio je angažovan Gestapo. Karakteristično je za tadašnje prilike u NDH da je Helm — kome je bila poverena glavna brigada za muftijino obezbeđivanje — naglasio da ovde uopšte dolazi u obzir jedino putovanje avionom, pošto se kopneni put ne može obezbediti. Kada je neki nemački list doneo vest o muftijinom putu, šef Uprave IV RSHA je naredio da se promeni program putovanja, odabere drugi pravac kretanja i objavi lažni program puta.

Tako je kratko muftijino prisustvo u Sarajevu nesumnjivo dalo značajnu podršku muslimanskom autonomizmu. Pavelić je primio El Huseinija sa velikom pažnjom. Kasche je, međutim i ovde bio »ustaša broj 1«. Svoju nesaglasnost sa ovom koncepcijom, koja je našla izraz u muftijinom putovanju u NDH, ispoljio je time što je demonstrativno izbegao da sa njim dođe u lični dodir. El Huseini je najpre posetio Zagreb, odakle je odleteo u Banju Luku, a zatim u Sarajevo. Tom prilikom

JERUSALIMSKI VELIKI MUFTIJA U NDH

Da bi što više privukli muslimansku reakciju Bosne i Hercegovine, a i u cilju propagande za stupanje bosanskih muslimana u SS-ovske jedinice, Nemeći su uputili u NDH jerusalimskog velikog muftiju Emina el Huseini-ja, kao protagonistu muslimanske saradnje sa Treim Reich-om. Gore: El Huseini u Sarajevu; desno od njega, u SS-uniformi sa fesom, SS-kapetan Krempler, jedan od glavnih organizatora SS-divizije „Handžar“. Dole: muftija u razgovoru sa Budakom (u sredini) i Artukovićem (desno)

je stupio u dodir sa svima važnijim predstavnicima muslimanske buržoazije.

Razume se da je njegovo kretanje bilo pod stalnom prisilom nemačke obavštajne službe, koja je preko svojih agenata u redovima muslimana dobila i pregled nad svima muftijinim razgovorima. Rezultat je bio da se još za vreme muftijinog boravka u Bosni prijavilo oko 6.000 muslimana u SS-formacije. Za Tre i Reich je bilo od važnosti što je muftija preporučivao u mnogobrojnim razgovorima svima svojim sabesednicima da se stave bez rezerve na nemačku stranu, jer im jedino to može obezbediti ostvarenje njihovih težnji. Kao jedno od sredstava za postignuće tih ciljeva, muftija je označio i stupanje muslimana u formacije SS-a.

U daljem toku događaja je politika Tre i Reich-a prema muslimanima nastojala da sve želje njihovih autonomističkih predstavnika kanališe u pravcu jačanja SS-formacije. Uticaj Kasche-a bio je prilično eliminisan u pogledu muslimanskog kompleksa, mada je nemački konzulat u Sarajevu držao stalan dodir sa važnijim predstavnicima muslimanske reakcije. Utoliko je aktivniji tu bio SS, koji je težio da lokalno angažuje sve snage muslimanskih građanskih krugova u korist Tre i Reich-a, bilo da se radilo o vrbovanju za SS-jedinice, o stvaranju muslimanskih seoskih milicija ili o obavštajnoj delatnosti. Što se obavštajne delatnosti tiče, treba potsetiti na osnivanje posebne katedre Nemačkog naučnog instituta iz Zagreba u Sarajevu.

Neobavštajna služba Tre i Reich-a se nije zadovoljavala samo neposrednim koristima koje je mogla dobiti od privlačenja reakcionarnog dela muslimanskih intelektualaca i korišćenja njihovih veza sa školovanim življem u muslimanskim oblastima Srednjeg i Bliskog Istoka. Ona je imala u programu mnogo šire ciljeve, mada oni još nisu bili jasno izgrađeni, jer je njihovo ostvarenje zavisilo od nemačke pobjede u ratu. U pitanju je bilo formiranje jedne muslimanske celine, od Bosne preko Sandžaka i Albanije prema Turskoj, kao i političkog elementa vezanog za Tre i Reich i za njegov poredak u Evropi.

Kako je, međutim, tok rata ukazivao na nemogućnost ostvarivanja širih planova, a položaj Nemačke na svima frontovima postajao sve kritičnijim, to se politička obrada bosanskih muslimana, a napredno s tim i nastojanje Nemačke

obaveštajne službe, usredsredilo na ostvarivanje planova za jačanje muslimanskih SS-formacija. Pretstavnicima muslimanske buržoazije, koji su dolazili sa svojim širim političkim programima i insistirali naročito na svome autonomizmu, odgovarano je da je jedini put — što jače pomaganje nemačkih vojnih napora, prvenstveno u propagandi za stupanje u SS-formacije. To je osnova sa koje se, po završetku rata, može prići i ostvarenju daljih planova.

U tome pravcu radio je, uglavnom, čeli aparat pretstavnička RSHA u Bosni, a isto tako su u tome smislu nastojali da vrše uticaj i pripadnici svih ostalih grana SS-ovskog kompleksa. Naročito istaknutu ulogu igrao je tu i oblasni policijski rukovodilac u Sarajevu, SS-pukovnik Fromm. Međutim su isto tako bili angažovani pretstavnik policijskog atašea, profesor Treu, i Ič-oficir V SS-planinskog armijskog korpusa, SS-major Keller. Ova dvojica su se trudila da prošire krug političkih saradnika iz redova muslimanske buržoazije. Tako su, naprimjer, tražili dodira sa doktorom Šefkijom Behmenom, predratnim muslimanskim političkom i bivšim ministrom stare Jugoslavije, koji je kao protivnik ustaškoga režima živio u egzilu. Tu se obaveštajna služba pojavila kao aktivni saradnik vojnih i političkih nastojanja, trudeći se da svojim vezama angažuje ljude koji bi mogli koristiti političkim i vojnim ciljevima Treuge Reicha.

Iako je između nemačkih i muslimanskih buržoaskih krugova ostvarena politička saradnja, ipak njihovi međusobni odnosi nisu bili nepomućeni. Naročito predmet nezadovoljstva buržoaskog muslimanskog vodstva je bila činjenica da je SS-divizija »Handžar«, regrutovana iz redova bosanskih muslimana, dugo vreme boravila van područja Bosne i Hercegovine, a i nemačka politika prema etnicima je izazivala česte i snažne proteste.

Formiranje SS-divizije »Handžar«, koja je zbog svoje političke pozadine u odnosima između Treuge Reicha i NDH u okviru tzv. »muslimanskog problema« igrala znatnu ulogu, pokrenuo je SS-general Gottlob Berger, šef Glavne uprave SS-a. Himmler je izdejstvovao kod Hitlera nalog da se pristupi regrutovanju bosanskih muslimana u SS-formacije. Aparatu SS-generalu Bergera, koji se bavio regrutovanjem i organizovanjem oružanog SS-a, izdato je naređenje da taj zadatak sprovede. U isto vreme je Kasche-u naloženo da

OKO BOSANSKE MUSLIMANSKE REAKCIJE

Za naklonost bosanskih muslimana vodila se u NDH uporna borba izme u ustaša i Nemaca. Da bi pridobio muslimansku reakciju, Paveli je u Zagrebu sagradio džamiju i naticao na glavu fes (levo). S nema ke strane je najviše zainteresovan za bosanski muslimanski živalj bio SS-general Gottlob Berger (desno), nadležan za organizovanje oružanog SS-a. Nemci su iskoristili autonomisti ke i separatisti ke težnje muslimanske bosanske buržoazije da bi je obe anjima pridobili za sebe, a naro ito da bi me u muslimanima mogli izvršiti regrutaciju za SS-ovske formacije i da bi preko njih našli mostove do muslimanskog sveta na Srednjem Istoku

izdejstvuje kod Paveli a saglasnost sa ovom meram, koja je predstavljala najflagrantnije kršenje tobožnjeg suvereniteta NDH, o kome je baš Kasche vodio toliko ra una.

Razume se da je Paveli eva »saglasnost« bila samo stvar forme. Jedino na emu je on insistirao bilo je da se ne formira zasebna jedinica, sastavljena samo od muslimana, ve da se obrazuje hrvatska SS-divizija, za koju je bio spreman da ustupi 6.000 mladi a, regrutovanih za ustaške formacije. Pošto je ostao na tome da stvori muslimansku SS-diviziju, Himmler je nekoliko visokih funkcionera SS-a uputio u Zagreb, da li nim pregovorima sa Paveli em postignu aranžman. Oni su popustili donekle njegovim traženjima, tako da je izgledalo kao da e se formirati divizija od državljana NDH uopšte, a ne samo od muslimana. Me utim bez obzira na ovaj sporazum sprovedeno je u praksi, od samoga po etka, regrutovanje isklju ivo muslimana. Formirana SS-divizija dobila je naziv »Handžar«. Njen je starešinski kadar bio sastavljen od nema kih SS-oficira.

Kako nije bila u mogu nosti da se ovom postupku SS-a frontalno odupre, ustaška vlast u NDH pokušala je da ga sabotira time što je ljudstvo koje bi došlo u obzir za stupanje u muslimansku SS-diviziju regrutovala za domobranstvo. Ustaše su ak sprovodile i racije, naprimer, u Sarajevu, u kojima je vršeno prisilno prikupljanje takvih lica, bez obzira na to* imaju li ve potvrdu da su primljeni u SS. Posle takve jedne racije u Sarajevu energi no je intervenisao predstavnik policiskog atašea, SS-kapetan Abromeit, i izvukao* iz domobranske kasarne ve i broj muslimana prinudno prikupljenih radi upu ivanja u domobranske jedinice.

Ovo je dovelo do ja ih trvenja, u kojima je, razumljivo*, ustaška vlast morala popustiti. Ipak su ustanove NDH i dalje ometale da se prikupi ljudstvo za muslimansku SS-diviziju. Otpor vlasti NDH proistekao je iz politi kih razloga, pošto su ustaške vlasti ta no ocenile da je formiranje muslimanske SS-divizije dalo snažan potsticaj autonomisti kim težnjama i da predstavlja neposrednu potporu Tre eg Reich-a tim nastojanjima muslimana da se izdvoje iz NDH.

Iako je stalno pokušavala da ometa rad SS-a na formiranju ove divizije, vlada NDH je po nema kome zahtevu ipak zvani no* morala narediti da se svi muslimani rugrutovanih godišta imaju privesti SS-u, pa ak i ako se ne prijavljuju

dobrovoljno za SS-službu. Znatnu uzbunu je kod ustaškoga rukovodstva izazvalo i to što je ubrzo bilo izbačeno iz upotrebe nazivanje muslimanske divizije »hrvatskom dobrovolja kom SS-divizijom«, već se divizija poela službeno da naziva »dobrovolja kom bosansko-hercegova kom planinskom SS-divizijom«. Diplomatski protesti koje je Pavelićeva vlada o toj stvari podnosila vladi Reich-a ostajali su bez odgovora i nisu uvažavani.

Međutim uskoro se u samim redovima muslimanske reakcije pojavilo razočaranje zbog postupka Nemaca u vezi sa kompleksom ove SS-divizije. Autonomističke nade vezivane za nju nisu se ostvarile. Divizija je bila prebačena u Francusku radi obuke i stoga se bilo pročulo da je SS izvršio kršenje datog obećanja, po kome se ona imala upotrebiti jedino na domaćem tlu. Kada je kasnije divizija vraćena u Bosnu, bilo je dosta dezertiranja, pogotovu i zbog toga što su sa ustaške strane učinjeni razni napor da se ljudstvo na to navede i privuče u ustaške formacije.

Tako se u već pominjanom izveštaju IČ-officira divizije »Handžar«, koji se bavi analizom političke i vojne situacije na njenom operativnom području, ustaše označavaju glavnim neprijateljima, zato što se i svima sredstvima trude da podrže disciplinu u diviziji i da njene pripadnike navedu na odbegavanje. Kada je kasnije učinjen pokušaj da se regrutuje još jedna divizija za SS, koja je imala da dobije naziv »Kama«, potrebno ljudstvo nije moglo biti prikupljeno, što je bilo, pored argumenata navedenih od pomenutih IČ-officira, pre svega rezultat razgovora opšte situacije, a naročito pobeđonosnog razvoja NOB. Potpuno radi treba dodati da je u poslednjim mesecima rata SS-divizija »Handžar« ušla u sastav IX planinskog armiskog korpusa, u kome se nalazila i neizgrađena SS-divizija »Kama«.

Dešavalo se, zatim, da muslimani iz Bosne, umesto da budu raspoređeni u SS-diviziju, budu određeni na radove u Nemačkoj, što je isto tako izazvalo znatno nezadovoljstvo.

Najzad, pogotovu kada je Turska prekinula diplomatske odnose sa Trećim Reich-om i stala otvoreno na stranu zapadnih saveznika, SS-divizija »Handžar« se praktički raspala. U tome pogledu je zanimljiv izveštaj koji je ustanovio inž. Hermann-a Neubacher-a u Beču, januara 1945. godine, podneo SS-potporniku Lexeru, komandir jedne baterije u SS-diviziji

BOSANSKI REGRUTI POD HITLER-OVIM GRBOM

Gore: uniforma divizije „Handžar“ bila je istovetna sa uniformom oružanog SS-a, s tom razlikom što se na okovratniku nalazio stari bosanski grb, ruka sa handžarom, a pored njega kukasti krst. Uz to, umesto šapke, pripadnici ove SS-divizije nos'li su fes sa grbom Tre eg Reich-a i mrtva kom glavom. Dole: obuku pripadnika divizije pod šlemovima posmatrao je i jerusalimski veliki muftija prilikom svoje posete NDH

»Handžar«. Od ljudstva te baterije, u kome je od 320 vojnika bilo 250 muslimana, ostalo je do sredine novembra 1944 godine još svega 12 muslimana na licu, dok su ostali bili dezertirali. Manji broj je prebegao partizanima, a ve i, zajedno sa svojim oružjem, prešao je u ustaške jedinice i u etnike, podlegavši — kako* Lexer smatra — propagandi okoline. Tako je krajem 1944 godine pokušaj SS-a da formira svoje muslimanske jedinice bio propao.

itavo poglavlje nema kog politiziranja u Bosni i Hercegovini, u kome se o igledno izrazilo nastojanje da se pod svaku cenu, pritiskom i prevaram, dobije zamena za teške gubitke na frontovima putem privla enja tu ih narodnosti i žrtvovanja njihove ljudske snage u korist Tre eg Reich-a, završilo se totalnim neuspelom. Naporedno sa raspadom muslimanskih SS-formacija propali su i politiki planovi koje je Tre i Reich vezivao za bosanske muslimane, a u kojima je uveliko- bila angažovana i njegova obaveštajna služba.

6. Borba protiv inostrane obaveštajne službe

U zadatke aparata nema ke obaveštajne službe u NDH ulazilo je i suzbijanje protivni ke obaveštajne delatnosti, otkrivanje njenih veza i spre avanje da se ona u vrsti i razgrana na teritoriji ustaške države. Sprovo enje ovoga zadatka po elo je neposredno po ulasku Wehrmacht-a na tie Jugoslavije. Zajedno sa borbenim trupama stigle su obaveštajne ustanove Wehrmacht-a i aparata SS i policije, koje su imale zadatak da, kao prvu meru, sprovedu hapšenje svih lica koja su predratnim radom nema ke obaveštajne službe bila okvalifikovana kao saradnici obaveštajnih servisa neprijatelja Tre eg Reich-a. Taj su zadatak imale pokretne Abwehrkommande, GFP i organi Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju.

Ubrzo posle proglašenja NDH prestala je, uglavnom, neposredna akcija ovih nema kih organa. Oni nisu više sami vršili hapšenja ovakvih lica. Taj je zadatak uzela na sebe ustaška policija. Ona je hapsila i izru ivala lica koja je tražila nema ka kontraobaveštajna služba. U isto vreme se i delatnost nema kih kontraobaveštajnih organa stabilizovala. Od ranije neposredne aktivnosti uz operativnu trupu, ona je pre-

šla na ustaljeni kontraobaveštajni rad, usmeren na borbu protiv strane obaveštajne službe, ma sa koje strane ona dolazila.

U okviru te borbe treba razlikovati nekoliko glavnih pravaca rada. Prvo- je trebalo razoriti poznate veze i linije protivni ke obaveštajne službe na teritoriji NDH. Tu nije bilo u pitanju jedino ono što je preostalo od mreža tih službi posle sloma stare Jugoslavije, ve je isto tako važno bilo i otkrivanje i uklanjanje ostataka i linija obaveštajne službe same pobe ene države koja je stajala dobrim delom u vezi sa službom zapadnih saveznika, prvenstveno sa britanskom.

Drugo, iako- su se njeni saveznici sa njom zajedni ki borili protiv zajedni kih neprijatelja, Nema ka nije bila sklona da im dozvoli nekontrolisan obaveštajni rad na teritorijama, na kojima je imala svojih politi kih ili strategiskih interesa. To je važno i za NDH, na ije su se podru je ubrzo po- formiranju ustaškoga režima proširile obaveštajne mreže Italije i Ma arske. Razume se da se prema tim obaveštajnim službama nije moglo istupati radikalnim egzekutivnim merama, kao što se postupalo prema otkrivenim vezama i kanalima obaveštajnih službi protivnika. Tu je, u prvome redu, vršena obaveštajna kontrola. A eventualno su, po potrebi, bili kompromitovani otkriveni kanali i linije, tako da se tim putem spre- avalo njihovo- širenje. Naporedno s tim je vršeno obezbe i- vanje sopstvene obaveštajne delatnosti i zaštita nema kih voj- nih i politi kih interesa i ustanova od obaveštajnog prodiranja onih zemalja koje su se ina e nalazile u savezu sa Tre im Reich-om.

Najzad, kao tre i i najvažniji zadatak, bio je suzbijanje svima sredstvima direktne obaveštajne službe protivni kih sila, onemogu avanje njene izgradnje, prodiranje u njene li- nije, otkrivanje njenih veza i egzekutivno postupanje protiv njenih prapadnika i saradnika.

Ovim poslom bavile su se i vojna i politi ka obaveštajna služba Tre eg Reich-a. Što se ti e prve, videli smo da su Abwehr-ove ustanove na teritoriji NDH težište svoje delatno- sti bile usmerile u prvo vreme naro ito u pravcu sektora III, dakle u kontraobaveštajnom pravcu. Ispostava Abwehr-a u Sarajevu radila je isklju ivo po liniji III, sve do 1942 godine. Kada je bilo u pitanju sprovo enje zadataka iz sektora Ab- wehr-a I, tada su dodeljivani posebni organi radi obavljanja konkretnih poslova po tome sektoru. Sipo i SD je isto tako,

u svome delokrugu, od samoga početka sprovodio delatnost na suzbijanju stranih obaveštajnih linija i uticaja. I posmatranje ličnosti i događaja u režimu koji je Pavelić sa svojim ustašama bio formirao u NDH bilo je posvećeno velikim delom kontroli njegovih eventualnih obaveštajnih i drugih veza prema protivnicima.

Traganje za linijama stare jugoslovenske obaveštajne službe dovela je do posmatranja velikog broja lica i u izvesnim slučajevima do njihovog hapšenja. Pod prismotrom je bio, na primer, dirigent zagrebačke opere Anton Gnezda, koji je pre rata duže vreme radio u Parizu, a zatim je na Sušaku stajao u bliskim vezama sa britanskim konzulom i saradivao sa pograničnom policijom stare Jugoslavije. On se nalazio za vreme rata u Zagrebu, ali prema njemu nije preduziman nikakav postupak pošto je stajao u vezi sa nekim organima policije NDH i, sem toga, bio štićenik nadbiskupa Stepinca.

EK Beisner u Zagrebu je već maja 1941 godine naredio da se uhapsi sinovac ministra Reich-a dr Hjalmar-a Schacht-a, Sven Schacht, koji je pre rata živio u Jugoslaviji kao novinar. Hapšenje je izvršeno pod sumnjom da je stajao* u vezi sa jugoslovenskom obaveštajnom službom i, preko njenih pripadnika, sa britanskim ličnostima. Kao čovek koji bi trebalo da zna za Schacht-ove predratne veze sa jugoslovenskim agentom dr-om Dohany-jem, advokatom iz Novog Sada, pominjao se major Peri, predratni jugoslovenski obaveštajni oficir. Ovaj je, međutim, pobjegao iz nemačkog zarobljeništva — gde se nalazio od aprilskih dana — i pojavio se nešto kasnije u Carigradu. Tamo je igrao centralnu ulogu u obaveštajnoj službi jugoslovenske emigrantske vlade.

Beisner-ov EK Zagreb dobijao je materijal o predratnim obaveštajnim vezama stare Jugoslavije iz Beograda odnosno iz Beča, gde se nalazila centralna ustanova za proučavanje zaplenjenog materijala koji je bio prikupljen u Jugoslaviji (Auswertungsstelle Suedost). Izmeću ostalih spisa obrađivala je ta ustanova i akta, na čijem su arhivi generalštaba bivše Jugoslavije, koja su sadržavala imena raznih lica povezanih sa starom jugoslovenskom obaveštajnom službom. Za tim je licima EK Zagreb tragao, a neka od njih i uspeo da uhapsi, koristeći se u tom egzekutivnom poslu ustaškom policijom.

I razne Abwehr-ove ustanove u Reich-u koje su svojim predratnim radom na jugoslovenskoj teritoriji bile saznale za

lica bliska staroj jugoslovenskoj i saveznoj obavještajnoj službi dostavljale su pojedine konkretne obavještaje nadležnim putem EK-u Zagreb. Ovaj je, zatim, pokušavao da ta lica otkrije i sasluša.

Među ostalim zadacima u vezi sa raširavanjem ovih stvari rađeno je i traganje za dokazima o neverstvu nemačkih agenata koji su pre rata bili upotrebljavani u Jugoslaviji. Tako se aparat Sipo i SD-a uveliko zainteresovao za predratni špijunski slučaj Petra Angela i drugova, koji su vršili obavještajnu službu za nemačke. Ta je grupa bila otkrivena i osuđena pred jugoslovenskim Državnim sudom za zaštitu države. Otkrivši akta o tome slučaju, nemačke vlasti su posumnjale da je sekretar nemačkih državnih željeznica Josef Warum, koji je bio umešan u ovu aferu, igrao ulogu jugoslovenskog policijskog konfidenta. Na osnovu toga je protiv njega pokrenut postupak, uz istovremeno traganje za novim spisima, koji bi mogli nedvosmisleno da dokažu njegovu krivicu ili da rasvetle njegov slučaj.

Ove su predratne stvari, mahom, bile obavljane prvih meseci posle stvaranja NDH. Najvećim delom su se traganja za protivnicima i starom jugoslovenskom obavještajnom službom oslanjala na Vanredni spisak poternice za Jugoslaviju. Spisak je obuhvatao sva lica koja su predratnoj nemačkoj obavještajnoj službi bila pala u oči kao protivnici Treuge Reich-a, pa tako i pripadnike jugoslovenske obavještajne službe ili službi protivničkih država, kao i lica koja su sa tim službama održavale veze ili bila sumnjiva za saradnju sa njima. Lica iz spiska su mahom bila prebaćena u Reich, ukoliko bi ih se nemačke vlasti domogle uz pomoć vlasti NDH. Bliža istraga je vršena nad njima kod onih ustanova koje su bile za njima raspisale poternicu.

Uskoro su, međutim, drugi zadaci potisli raspravljavanje starih linija i predratnih zbivanja i veza.

Specijalno složen i osetljiv bio je zadatak koji se nametnuo nemačkoj obavještajnoj službi u vezi sa snažnim nastupanjem italijanske politike u NDH i obavještajnoga rada koji ju je pratio. Mada je Pavelić bio u prvom redu italijanski špijun, ipak je — prema uverenju nemačke obavještajne službe — italijanska politika, u krajnjoj liniji, išla za tim da NDH ne samo drži pod političkom kontrolom nego da sebi prisajedini i deo njene teritorije. Ako bi se to ostvarilo, bili bi neki

delovi eventualno ustupljeni Srbiji, a severni krajevi Ma arskoj. Nemci su odmah, od samog početka svoga rada u NDH, uvideli ljubomorno i sumnjičavo držanje Italijana prema uticaju Tre eg Reich-a u Zagrebu. Obaveštajni rad prema njima otežala je i na elna zabrana Hitler-ova da se obaveštajni radi prema Italiji. Naposletku treba dodati da je nema ka obaveštajna služba živo sumnjala u postojanje veza između Italije i Velike Britanije. Ta je sumnja išla, uostalom, do u vrhove Tre eg Reich-a. I sam von Ribbentrop je gajio uverenje da se svaka stvar za koju sazna grof Ciano, Mussolini-jev zet i ministar spoljnih poslova, najhitnije prenosi u London.

Sve ove komponente inile su da je obaveštajna delatnost protiv Italijana — koju su nema ke ustanove vodile uprkos Hitler-ove zabrane — predstavljala kompleks koji je trebalo obra ivoti s naro itom pažnjom.

Ovde potse amo na aferu oko Ma ekovog hapšenja, 1941 godine. Tada su bili Italijani stupili u izvestan dodir sa d-rom Ma ekom pokušavaju i da ga upregnu u izvesne svoje politike kombinacije. Da ne bi zaostale za svojim saveznicima i konkurentima, došle su i neke nema ke ustanove u NDH do zaključka da treba da se upletu u ove veze, kako ne bi Ma eka ostavili italijanskom uticaju. Cilj tih dodira je bio da se eventualno dovede do promene u režimu NDH, s tim da se ukloni Pavelić i vlast prenese na Ma eka, a sve bi se to u inilo uz podršku domobranstva i »vojskovo e« Slavka Kvaternika, koji bi ostao u vladi. Kada je buknuła afera, pošto su ustaške vlasti saznale za ove dodire, došla je nema ka obaveštajna služba do zaključka da su verovatno Italijani namerno izvršili tu provokaciju kako bi u o ima Pavelić a kompromitovali Nemce.

Nema ka obaveštajna služba je po elave izrana da potura svoje agente italijanskoj službi. Jedan od tih je bio, na primer, Heinrich Jurković, koga je držala na vezi službenica EK Zagreb, von Gagern, predratna sekretarica opunomo enika Uprave VI RSHA za Jugoslaviju, Karl-a Kraus-a.

Naro ito se nema ka obaveštajna služba interesovala za li nost italijanskog višeg policiskog službenika Verdiani-ja, koji je bio oficir za vezu italijanske policije pri NDH, dakle italijanski pandan kasnije postavljenom nema kom policiskom atašeu Helm-u. Zanimljivo je da je Verdiani još od leta 1941 godine bio u Zagrebu, a da je tek februara 1942 godine Beis-

ner uspeo da utvrdi njegovo svojstvo funkcionera za vezu. Iz ovoga proizlazi izvanredna Verdiani-jeva veština u kamufliranju i prikrivanju svoje delatnosti, a isto tako i diskrecija onih vlasti i funkcionera NDH koji su sa njim imali posla, u prvome redu samog Eugena Kvaternika. Uprkos budnog praenja i velikog interesovanja nema ke obaveštajne službe za Verdiani-jevu li nost, izazvanih baš njegovim intimnim vezama sa važnim ustaškim li nostima, dobio je Helm tek aprila 1943 godine obaveštenje da je Verdiani pre svoga dolaska u Zagreb bio pomoćnik kvestora (upravnika policije) u Rimu i da je on jedan od istaknutih pripadnika italijanskog bezbednosno-policiskog aparata. Služi aju jiro Verdiani-ja, generalnog inspektora PS (javne bezbednosti), koji je bio šef XI zone OVRA-e sa sedištem u Zagrebu, predstavlja primer slabog rada nemačkih obaveštajnih ustanova u Zagrebu na obradi delatnosti italijanske špijunaže.

Nema ka obaveštajna služba je u NDH posmatrala vrlo budno i delatnost italijanske agenture koju bi otkrila. Tako je, naprimer, pratila rad sekretara rumunskog poslanstva u Zagrebu, Zen-a Lampeonu-a, za koga je utvrdila da sarađuje sa Italijanima, a isto tako- i predstavnika ukrajinskih beloemigranata, Vojtanovskog, koga je, uostalom, kasnije i sama zavrbovala.

Kao što je pratila policisku, tako je nastojala da u e u trag i vojnoj italijansko-] obaveštajnoj službi u NDH. Tu je naročito interesovanje nemačkih ustanova bio izazvao major Tabain, oficir centra SIM-a u Zagrebu, koji je tako e održavao intimne veze sa nekim od vodećih ustaša. Prema njemu je Helm upotrebio agenta Ivana Kovačevića. Po svemu, međutim, izgleda da je ovaj radio na dve strane i da je isto toliko uhodio Tabain-a za Helm-a koliko i Helm-a za Tabain-a.

Baš kod li nosti ovog italijanskog obaveštajnog oficira naišla je nama ka obaveštajna služba na indikacije koje su po njenom mišljenju dokazivale postojanje veze između italijanskih i britanskih obaveštajnih linija. Do ovoga zaključka je ona došla zbog toga što je Tabain jednom njenom poturenom agentu govorio o pripremama koje vrše Italijani za stvaranje obaveštajne mreže u NDH u sluđu anglo-američke invazije. Zbog neprijateljstva prema njima kojim je prožeto hrvatsko stanovništvo, Italijani su — prema Tabain-ovim rečima — istupali kao britanski agenti, da bi pridobili demo-

kratski nastrojene li nosti i takve koje simpatišu sa zapadnim silama, kako bi ih mogli iskoristiti za svoje svrhe. Rad na stvaranju italijanske invazione mreže pružio je nema koji obavestajnoj službi priliku da italijanskoj službi poturi eventualno svoje agente.

S druge strane je, me utim, italijanska obavestajna služba isto tako nastojala da otkrije nemačke linije. Pri tome je, me utim, bila u pogledu svojih mera odlučnija. Nema koji agenta Vincenca Penica, kome je ustanova policiskog atašea dala zadatak da 1942 godine izgradi u italijanskoj okupacionoj zoni u Dalmaciji obavestajnu mrežu, uhapsila je italijanska policija u Splitu. Po svemu izgleda da ga je Italijanima odao raniji agent SS-majora Hoettla Fritz Kauders, koji je bio prešao u italijansku obavestajnu službu.

Slučaj Bosiljke Špoljar-Pavoševi, tipičan za tehniku poturanja agenta Italijanima koju je sprovodila nemačka obavestajna služba, već je pomenut u ranijim prikazima. U vezi sa njenim slučajem pojavila se u vidokrugu nemačke obavestajne službe i ličnost domobranskog potpukovnika Antona Galzigne, oficira za vezu Ministarstva oružanih snaga NDH pri italijanskoj vojnoj misiji. Ovaj je bio skrenuo pažnjom lanovima te misije u Zagrebu pažnju da bi Pavoševieva mogla biti nemački agent. Zanimaju i se za njega, policiski ataše je utvrdio da je on bio još pre rata agent Abwehr-a, ali da su te veze kasnije prekinute. Kako je brižljivo nemačka obavestajna služba pratila lica koja su joj pala u oči, iako nije bilo konkretnih dokaza o nekoj njihovoj obavestajnoj delatnosti za protivnu stranu, pokazuje činjenica da je preko RSHA skrenuta pažnja OKW-u na sumnje protiv Galzigne, kada je ovaj kasnije bio postavljen za oficira za vezu pri jednoj protevavionskoj hrvatskoj jedinici u Olomoucu, u češkoj.

Pogotovu posle italijanske kapitulacije, kada su otpali svi obziri koje su delatnosti nemačke obavestajne službe protiv dotadašnjeg osovinskog partnera nametale izvesne ograde, linije italijanske obavestajne službe bile su tretirane kao potencijalni kanali i veze obavestajne službe zapadnih sila. I pre toga, od same pojave nemačkih i italijanskih oružanih snaga i vojnih i političkih ustanova na jugoslovenskom tlu i specijalno u NDH, nemački obavestajni rad prema Italijanima uvek se sprovodio uz pretpostavku da između italijanske obavestajne službe i Britanaca postoje tajne veze. To je uve-

renje nema kih obaveštajnih ustanova u punoj meri došlo do izraza od jeseni 1943 godine. Otada su se otkrivanje i uklanjanje svih dotadašnjih italijanskih veza sprovodili u znaku borbe protiv savezne obaveštajne službe.

Odnosi između nemačke i maarske obaveštajne službe pružaju zanimljivu sliku. Tu se izvesna saradnja meša sa nastojanjem za uzajamno iskorišćavanje, sa međusobnim nepoverenjem i sa uzajamnim suzbijanjem.

Maarska obaveštajna služba se u NDH pojavila kao pratilac maarske politike. Ovoj je bio jedan od daljnjih ciljeva, u odnosu na NDH, likvidacija ustaške države i podjela njene teritorije sa Italijom. O konkretnom i neposrednom radu na njegovom ostvarenju u to vreme još nije moglo biti govora. Ipak, iz mnogih poteza maarske obaveštajne službe proizlazi da je ona činila razne korake koji se mogu oceniti kao predradnje za delatnost na sprovođenju ovih maarskih težnji. Razume se da je usled toga obaveštajna služba NDH pratila rad Maarske najverovatnije odozbo, pa i tada kada bi, u konkretnim stvarima, između njih i ustaša dolazilo do saradnje.

Nemačkoj obaveštajnoj službi bilo je prvenstveno stalo da prođe u maarske linije i da kontroliše njihov rad u NDH. Sem toga se ona u nekim pitanjima trudila da iskoristi i za svoje ciljeve one mogu nosti koje su se pružale maarskoj obaveštajnoj službi. Zbog toga je dolazilo i do saradnje između u njih, prvenstveno usmerene protiv NOP-a.

U NDH je nemačka obaveštajna služba otkrila, uglavnom, dva centra maarske obaveštajne delatnosti. Jedan od njih je bio ugrađen u maarsko poslanstvo u Zagrebu, a drugi se nalazio u osječkom kraju, oslonjen na tamošnju maarsku manjinu, a bio je vođen iz Gyekenyes-a. Pored ovih, pali su još u ova dva centra u Pecs-u i Barcs-u, odakle su Maarski obavestajno radili preko granice NDH. Karakteristično je da je sa oba ova centra, koja su međusobno bila povezana, nemačka obaveštajna služba stupila u vezu, tako da su rukovodili nosti tih centara čak i zavrbovane za saradnju sa Nemcima. Za Nemce je bilo od specijalnog interesa što su predstavnici

ma arske obaveštajne službe sa uspehom nastojali da stvore veze prema NOP-u.

Mada ma arska obaveštajna služba nije predmet ove studije, treba ukazati na to da je njeno rukovodstvo, uprkos intimne saradanje sa Nemcima, sa uvalo potpunu slobodu akcije i da su mnoga njena nastojanja bila usmerena na održavanje veza sa silama antihitlerovske koalicije, prvenstveno sa Britancima. Glavni rukovodilac ma arske obaveštajne službe, general Ujszaszy, uspostavljao je dodire na sve strane, pa ak i prema jugoslovenskoj emigraciji, teže i da svojoj zemlji stvori što je mogu no više reosiguranja. On je davao ton itavome radu organizacije kojoj je bio na elu. Tako se, naprimer, i kapetan Szentpetri, jedan od rukovodilaca ma arskog obaveštajnog aparata, s jedne strane pokazivao izvanredno predusretljivim prema nema koj obaveštajnoj službi i najspremnije je sa njom sara ivaio, izme u ostalog i u organizovanju zaštite obezbe enja dunavskoga saobra aja, a s druge strane je bio u dodiru i sa protivni kim obaveštajnim linijama, koje su išle, naprimer, i preko nekih eških protivnekih elemenata.

Takvo držanje ma arske obaveštajne službe donekle je nema kim obaveštajnim funkcionerima bilo poznato. Vojne vlasti NDH stavile su šefu EK Zagreb, Beisner-u, na raspolaganje izveštaj u kome je bila opširno razra ena delatnost ma arske agenture, kakvu je utvrdila domobranska odnosno ustaška kontrašpijunaža. Kad je Beisner taj izveštaj dostavio Berlinu, RSHA je izrazio mišljenje da to nisu ma arski ve britanski agenti, preba eni iz Ma arske u NDH, koji svojom razgranatom delatnoš u odatle nastoje da posmatraju stanje na okupiranom Jugoistoku. Helm je kasnije usvojio ovo gledište. Samo mu je dodao da ti britanski agenti, verovatno, održavaju saradnju i sa pojedinim ma arskim ustanovama.

Do prvih dodira sa ma arskom obaveštajnom službom na teritoriji NDH došle su nema ke obaveštajne ustanove preko Volksdeutscher-a. Ma ari su se obratili izvesnim funkcionerima nema ke narodnosne grupe, u prole e 1942 godine, pokušavaju i da ih pridobiju za obaveštajnu saradnju, a na toj osnovi da se obezbede zajedni ko ma arsko-nema ki interesi u slu aju nemira u NDH. Vrbovanje Volksdeutscher-a vršeno je pod parolom da Nemci i Ma ari treba da preduzmu za-

jedni ke mere pošto je ustaška država potpuno nesposobna da održava red.

Ovu je priliku iskoristio policiski ataše, nastavljaju i Beisner-ov rad, da ugradi svoje agente u linije ma arske obaveštajne službe koje su vodile preko podravske granice NDH. To mu je omogu avalo da prati i politiku delatnost koju su Ma ari sprovodili svojim obaveštajnim kanalima, a koja je bila uperena protiv ustaškog režima, težila njegovom diskreditovanju i nastojala da aktivira unutrašnju opoziciju protiv njega, prvenstveno od strane HSS. S druge strane se policiski ataše koristio za sticanje informacija iz Ma arske i uslugama nema kog novinara d-ra Hermann-a Proebst-a, predratnog Abwehr-ovog agenta u Jugoslaviji i glavnog urednika asopisa »Neue Ordnung«, koji je na nema kom jeziku izlazio- u Zagrebu. Proebst, izvanredno oštroidan posmatra priliku i ovek sa širokim horizontima, dao je Helm-u, posle jednog svog putovanja u Ma arsku, opširan izveštaj sa analizom unutrašnjopoliti ke situacije u toj zemlji, koji se odlikuje mnoštvom preciznih konstatacija i ta nih predvi anja.

Kako se ratna situacija na frontovima okretala sve više na štetu Nema ke, to je — s razvojem opšte politike ma arske vlade — i ma arska obaveštajna služba , nizom pojedinosti, sve više ispoljavala držanje koje su Nemci cenili kao upereno protiv sebe.

Protiv ma arske obaveštajne službe upotrebio je policiski ataše svoga agenta u Osijeku, Franz-a Schramm-a. Ovaj je dostavio seriju izveštaja koji govore o neprijateljskom držanju ma arskih vlasti prema Nemcima u pograni nim krajevima Ma arske i u Ba koj. Izveštavao je i o težnji Ma ara da što više potkopaju autoritet vlasti NDH i ustaškoga režima kako bi time stvorili uslove za opravdanje eventualnih mera prisajedinjavanja i okupacije Slavonije i Srema, na emu su i propagandisti ki radili.

Ma arska obaveštajna služba je januara 1943 godine ponovo u inila nekim istaknutijim pripadnicima nema ke manjine u NDH predlog za aktivniju obaveštajnu saradnju protiv NOP-a. U Zagrebu se, u isto vreme, pojavio funkcioner ma arske obaveštajne službe d-r Janos Marty, ije je sedište ina e bilo u Gyekenyes-u; tražio je saradnju ustaških vlasti za organizovanje zajedni kih obaveštajnih mera, ukazuju i na širenje NOP-a, koji pretstavlja zajedni ku opasnost.

Na prvi pogled izgledalo bi da je malo ranije pomenuta linija ma arske obaveštajne delatnosti bila u dijametralnoj suprotnosti sa onom u koje se ime sada pojavio Marty. Međutim to su ustvari, dva aspekta, dve razvojne faze iste političke linije. Obe odgovaraju tendenciji okupiranja Slavonije kao krajnjem cilju. A promene u pojedinostima nastale su zato što je u međuvremenu nastupio snažni porast NOP-a, koji je i doveo do novih taktičkih ma arskih poteza. Ukoliko je bilo izvesnih tendencija, ako — svakako ne bitnih — koje su mogle da izgledaju kao pomaganje partizanske delatnosti u toku 1942 godine, ta nastojanja su išla za tim da se podrije autoritet ustaških vlasti u NDH. Marty-jevi predlozi za organizovanje zajedničkog obaveštajnog rada protiv NOP-a mogu se smatrati proizvodom želje da se NOP, koji je u međuvremenu ozbiljno ugrozio pre svega ustaški poredak u NDH, drži pod obaveštajnom prismotrom i da se, u isto vreme, sazna šta u tome pogledu misle Pavelićeve vlasti. U istome smislu treba oceniti i saradnju koju je Marty uspostavio sa Astom Zagreb, i to sa njegovim odeljenjem III.

Policiski ataše je, na sve ovo, preduzeo mere u dva pravca. S jedne strane je uz pomoć »vođe« nemačke narodnosne grupe«, Altgayer-a, sazvao i održao sastanak sa okružnim volksdeutscher-skim rukovodiocima i od njih tražio da obrate naročitu pažnju na delatnost ma arske obaveštajne službe i na ma arska politička nastojanja prema NDH, a s druge strane je zatražio saglasnost RSHA za ugravanje pripadnika nemačke manjine u ma arsku obaveštajnu službu. Ta saglasnost je data, a tim je zadatkom bio zadužen Helm-ov agent Franz Schramm.

U isto je vreme policiski ataše nastojao da drži pod kontrolom i vezu koju je Marty bio uspostavio sa »Glavnim ravnateljstvom za javni red i sigurnost«, kao i uopšte celokupno kretanje ovog istaknutog organizatora ma arske obaveštajne službe u NDH. Taj je posao obavljao uglavnom Koppel, bilo neposredno, bilo preko svojih agenata među istaknutim funkcionerima policije NDH. Koppel se približio i lično Marty-ju i najzad ga je priveo Helm-u. Oktobra 1943 godine je Marty formalno zavrbovan kao agent policiskog atašea i dobio je pseudonim »Unger«. Ovo vrbovanje nije, međutim, ni-ukoliko omelo Marty-jevu nezavisnu delatnost za ma arsku

obaveštajnu službu, niti je on javljao Helm-u sve svoje korake u vezi sa tom delatnošću.

Veza preko Marty-ja stvorila je policiskom atašeu vezu i do ma arskog pukovnika Merkly-ja, zamenika šefa defanzivnog odeljenja ma arskog generalštaba. Merkly je imao naročito razgranatu mrežu u Turskoj, gde je ma arska obaveštajna služba bila ugrađena u anglo-američkim krugovima. Značajno je pomenuti da je tamo primenjivan specijalni sistem vezivanja agenata u trojke, pri čemu se jedan od trojice držao u pozadini i uopšte se nije bavio aktivno obaveštajnim radom, već je jedino upravljao radom ostale dvojice. To je obezbeđivalo mogućnost da je pri otkrivanju jednoga od aktivnih agenata šef trojke mogao odmah uključiti drugoga oveka, tako da ostvarena veza ne bude prekinuta.

Za nemačku obaveštajnu službu je veza sa Marty-jem i Merkly-jem bila utoliko od velikog značaja što su ovi raspolagali izvesnim linijama koje su vodile prema NOP-u. Drugo, Marty je radio na tome da preko jevrejskih veza iz NDH prođe u italijanske levičarske partiske organizacije. On je krajem 1943. godine otputovao u Crikvenicu kako bi pokušao da te veze iskoristi. Najzad je uspostavio i direktne odnose sa SS-majorom d-rom Hoettl-om i od druge polovine 1944. godine je radio po njegovim uputstvima, naročito na ubacivanju agenata u partizanske formacije u Hrvatskoj.

Treba dodati da je preko ovih svojih veza Helm nastojao da kontroliše i odnose između u Vladimira Košaka, tadašnjeg poslanika NDH u Maarskoj, i maarske obaveštajne službe, pošto je sumnjao da Košak ovoj daje izveštaje. Isto tako je gledao da tim putem dobija obaveštenja o kretanju i radu ustaških funkcionera koji su se nalazili u Maarskoj.

Ovde treba pomenuti i odnose koje je policiski ataše uspostavio sa d-rom Jozef-om Garzuly-jem, atašedom za štampu i kulturna pitanja pri maarskom poslanstvu u Zagrebu. Garzuly je radio za maarsku obaveštajnu službu i postao je jednom od njenih centralnih ličnosti u NDH. U prikazu delatnosti nemačke obaveštajne službe prema NOP-u je ve prikazan Garzuly-jev pokušaj da formira provokativni »maarski oslobodilački odbor«, koji je imao zadatak da poturi nemačku maarsku agenturu do u blizinu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kurt Koppel, koji je održavao vezu sa Garzuly-jem, smatrao je da bi se ovaj rad mogao odlično iskoristiti

u okviru nastojanja nema ke obaveštajne službe da izvrši atentat na maršala Tita i njegove najbliže saradnike.

Dok je, na ovaj način, obrazovana saradnja između obavještajnih organizacija Treuge Reich-a i Maršarske, s druge strane nije predstavljalo podzrivno posmatranje maršarskog obavještajnog rada. Policiski ataše je preko svojih agenata držao pod prismotrom i maršarsko poslanstvo i sve veze koje je mogao identifikovati kao linije maršarske obavještajne službe. Na isti je način radio i Abwehr, koji je takođe bio povezan sa maršarskom obavještajnom službom u zajedničkim pot-hvatima.

*

Traganje za britanskom obavještajnom službom zahvatalo je veliki sektor rada nemačkih obavještajnih organizacija. Ono je pošlo napredno sa ulaskom Wehrmacht-ovih jedinica na jugoslovensku teritoriju i nije prekidano do sloma Treuge Reich-a. Mada je u tome pravcu razvila snažnu aktivnost, nemačka obavještajna služba — prema podacima kojima se raspoložuje — nije pokušala rukom da otkrije neku stvarno krupniju i značajniju britansku liniju, iako je prilikom broja lica pod sumnjom da rade u korist Velike Britanije bio hapšen i delimično otpreman u koncentracijske logore.

Pada u oči da se prilikom mnogobrojnih hapšenja u prvim danima okupacije — izvršenih na osnovu predratnih prijava — nemačke agenture u Jugoslaviji koje su unesene u Vanredni spisak poternica — pokazalo da su u pitanju denuncijacije koje nisu imale nikakvog dubljeg osnova. Tipičan primer za ovo je slučaj Aloisa Carmine-a, direktora zagrebačke firme »Chromos«, koja je bila predstavništvo nekih nemačkih fabrika industrije boja. Carmine je bio unesen u Vanredni spisak poternica kao britanski agent na osnovu prijave predratne nemačke obavještajne službe, koja ga je označavala jednom od centralnih linija britanske propagande i špijunaže u Jugoslaviji. Zbog toga ga je uhapsio još pokretni Abwehrkommando majora Manteuffel-a. No Carmine je morao ubrzo da bude pušten zato što nije bilo nikakvog dokaza za ta optužbe. Za njega je, sem toga, vrlo energično intervenisala firma koju je on u Jugoslaviji zastupao, a koja je rukovodilac

i suvlasnik imao vrlo jakih veza u Wehrmacht-u i prema Abwehr-u.

Tipi no je za na in rada Sipo i SD-a da su, uprkos nepostojanju ma kakvog opipljivog dokaza, pretstavnici EK Zagreb ostali uvereni da je rad Carmine-a u najmanju ruku izvanredno sumnjiv. Kategorije izjave Abwehr-ovih ustanova koje su se tako bavile tim slučajem, EK Beisner praktički uopšte nije uzimao u obzir. A da bi neometeno mogao da vodi protiv Carmine-a dalje izvištaje, izvestio je policiju NDH, nemačko poslanstvo u Zagrebu, Abwehr, pa i samoga Carmine-a da protiv njega nema nikakvih sumnji i da nema nikakvih razloga da mu se ometa slobodno kretanje i putovanje. U isto vreme je izvestio RSHA i druge ustanove Sipo-a da ostaje pri svojim sumnjama, koje je proširio i protiv svih koji su za Carmine-a intervenisali.

Pri tražanju za linijama britanske obaveštajne službe, nemačke obaveštajne ustanove su obratile naročitu pažnju na poljsku emigraciju, čija se jedna velika grupa nalazila u Hrvatskom Primorju. Na ovoj stvari radio je policijski ataše, na osnovu nekih prijava koje je bio dobio još EK Beisner preko svoga agenta u Crikvenici, Franz-a Rippl-a. Ovaj je tamo utvrdio koja lica pripadaju tamošnjoj poljskoj emigrantskoj grupi. O njima je, zatim, Helm tražio obaveštenje od RSHA. Bila je u pitanju grofica Sofija Potočka, koja je predstavljala centar grupe od oko 180 poljskih emigranata. Potočka je bila prvenstveno angažovana prebacivanjem poljskih emigranata preko NDH za Italiju, a uz pomoć novih sredstava koje je za tu svrhu poljska emigracija dobijala od Vatikana i Crvenog krsta.

Na ovoj stvari radio je, isto tako, i Abwehr. Kriegsorganisation Zagreb je, štaviše, smatrala da njoj u slučaju ovog kompleksa pripada prvenstvo. Oko toga je između policijskog atašea i KO Zagreb došlo do sukoba u pogledu nadležnosti. Abwehr je stao na gladište da tu nema nikakvih elemenata obaveštajne delatnosti. Policijski ataše, naprotiv, ostao je na osnovu mišljenja RSHA pri gladištu da je posredi obaveštajna centrala koja stoji u vezi sa britanskim krugovima.

Za odnose između policijskog atašea i KO Zagreb zanimljiva je, u vezi s tim, prepiska koja se razvila u toj stvari između ove dve nemačke obaveštajne ustanove. Dok je policijski ataše predao KO-u uglavnom sva obaveštenja koja je

prikupio preko Rippl-a, dotle KO nije postupila na isti na in, Obaveštenje KO Zagreb upu eno policiskom atašeu o tome pitanju sadržava konstataciju da se predmet o poljskoj grupi oko grofice Poto ki ne može ustupiti na pregled nadležstvu policiskog atašea »bez naro itih okolnosti«. Odobrava se, me- utim, da za to odre eni i opunomo eni pretstavnik polici- skog atašea razgleda predmet kod same KO, s tim da se pret- hodno javi kada bi taj funkcioner došao da se upozna s pred- metom. Na ovo pismo stavio je Helm-ov pomo nik Huebner napomenu: »verovatno zato da bi mogli predmet da dotera- ju«. Drugim re ima, on je pretpostavljao da e KO Zagreb prethodno iz predmeta ukloniti stvari za koje ne želi da ih policiski ataše sazna.

Bez obzira na mišljenje Abwehr-a, koji je ostao pri tome da se poljska emigratska grupa ne bavi obaveštajnom slu- žbom, policiski ataše je nastavio da obra uje tu stvar. Da bi se prodrlo u tu grupu, predložio je RSHA-u da mu stavi na raspoloženje za tu svrhu nekog svog agenta Poljaka, koji bi se mogao prebaciti u Crikvenicu kao tobožnji emigrant. Pre- bacivanje bi izvršio policiski ataše, s tim da to lice do e u Crikvenicu bez ikakvih dokumenata, kao ilegalni putnik. Nje- ga bi, stoga, tamo prvo uhapsili italijanski karabinjeri i sta- vili u zatvor, nad kojim je vršio nadzor sreski na elnik u Cri- kvenici, Gjovanovi , ina e pripadnik agenturne mreže poli- ciskog atašea u Hrvatskome Primorju. Tu bi imao potureni agent da otsedi oko etiri nedelje, ime bi bile date osnove da poljski emigranti steknu poverenje u njega.

Uo i italijanske kapitulacije je ve i deo poljskih emigra- nata prešao na ostrvo Krk, a neki su se prebacili u Italiju. Me utim na Sušaku je uhapšen sveštenik Alojz Dydek, pri- padnik te grupe i saradnik grofice Poto ki. Celi postupak u toj stvari ustupio je policiski ataše BdS-u Trst, ija je ispo- stava na Rijeci bila nadležna za Hrvatsko Primorje.

Pažnju policiskog atašea, kao sumnjivi za obaveštajnu delatnost u korist Velike Britanije, izazvali su i švedski na- meštenici Društva za proizvodnju i prodaju žižica. To je dru- štvo bilo afilijacija švedskog svetskog monopola fabrikacije žižica, ije je glavno predstavništvo u Budimpešti smatrano jednim od centara britanske obaveštajne mreže. U toj su vezi posmatrana i sva lica koja su sa ovim Šve anima odr- žavala dodire. Jedan od tih je bio i nema ki agent Kurt Bürde.

Kao zanimljivo treba primetiti da je preko Burde-a iz krugova ovih Šveana, krajem 1944 godine, policiski ataše dobio obaveštenje da je Paveli sa nekolicinom pripadnika svoje najbliže okoline zatražio ulaznu vizu za Argentinu preko argentinskog generalnog konzulata u Zagrebu.

Naro ito pažnju je policiski ataše poklanjao, u kompleksu britanske obaveštajne službe, ministrima NDH Lorkovi u i Voki u. Prva sumnja da Lorkovi održava veze sa Britancima pojavila se, kada je on intervenisao kod ustaške policije za nekog arhitektu uhapšenog zbog veza sa britanskom obaveštajnom službom. Ta se sumnja, koju su gajili i radikalni ustaški krugovi, pojačala kada je Lorkovi omogućio predstavniku Crvenog krsta u Zagrebu, Švajcarcu Schmidlin-u, da poseti koncentracioni logor u Jasenovcu. Pojavila se i sumnja da neki predstavnici ustaške vlade vode pregovore u blizini Zagreba sa izvesnim britanskim delegatima, preobuenim u sveštenici ka odela.

Prate i ovu liniju policiski ataše je upotrebljavao Koppel-a, svoga agenta, koji je nailazio na tragove britanskih veza i u policiji NDH. Delatnost ove grupe bila je, prema informacijama policiskog atašea, povezana sa bivšim državnim sekretarom NDH Mirkom Lamerom, koji je bio ostao u Švajcarskoj prilikom nekog službenog putovanja i, prema nemačkim obaveštenjima, tamo radio za britansku obaveštajnu službu. Pramenje rada grupe oko Vokija i Lorkovija završeno je sa izbijanjem njihove afere, o kojoj je verovatno bilo reči.

Uopšte je nemačka obaveštajna služba, naročito u poslednjem periodu rata, obračunala vrlo veliku pažnju na posmatranje ustaških funkcionera, sumnjajući da Paveli ev režim pleće razne veze prema zapadnim saveznicima, u koje je bila uključena, jednim delom, i policija NDH. Ovo sumnjajući, osnovano na stvarnim pokušajima nekih ustaških funkcionera i samoga Pavelija da nađe most do zapadnih saveznika, nije se iskrcavanje o ekivalo, dovelo je do približenja izmeu nemačke obaveštajne službe i onih radikalnih ustaških elemenata koje je ona, u ranijim vremenima, bila odbijala kao politički nezgodne. Nesumnjivo je svoje informacije o britanskim vezama tzv. umerene ustaške grupe policiski ataše dobijao iz redova ovih radikalnih elemenata, koji su, u okviru samog ustaškog pokreta, nastojali da potisnu »umerene« i da

se sami do epaju glavnoga uticaja u NDH, sa koga su izvesno vreme bili donekle udaljeni.

U toj svetlosti treba posmatrati i ve prikazano nastojanje RSHA da preko veze sa vojnim atašoom NDH u Berlinu, generalom Desovi em, u e u tragove eventualnih dodira pretstavnika ustaškoga režima sa jugoslovenskom emigracijom u Švajcarskoj i britanskom obaveštajnom službom. Rita Hauser, Desovi eva prijateljica, koja je za tu svrhu stavljena na raspoloženje, otišla je u Švajcarsku sa zadatkom da pokuša u i u trag tim vezama. Me utim kasnije se kod pretstavnika RSHA javila sumnja da je i sam Desovi preko Hauser-ove želeo da do e u dodir sa zapadnim linijama i da je svojom spremnoš u za saradnju sa RSHA-om želeo da omogu i putovanje Hauser-ove u Švajcarsku, s tim da ona tamo uspostavi za njega veze prema protivnoj strani.

*

U pogledu francuske obaveštajne službe, rad nema kih obaveštajnih ustanova u NDH bio je znatno manjeg obima, s obzirom na injenicu da je slom Francuske 1940 godine bio uneo dezorganizaciju u dotadašnju francusku službu u Jugoslaviji. Me utim jedan deo te službe je produžio svoju delatnost u vezi sa britanskim obaveštajnim organizacijama.

U prvome periodu svoga rada u NDH, nema ka obaveštajna služba prvenstveno je tragala za predratnim francuskim vezama, sli no kao što je to radila i u pogledu starih britanskih i ostalih obaveštajnih linija. Izvestan broj lica je uhapšen, na osnovu upisa u Vanredni spisak poternica, i preba en u Graz na dalje isle enje. Isto tako je i tu bilo mnogo dostava i optužnica koja se nisu mogla održati kada je Gestapo prišao temeljnijem isle ivanju pojedinih slu ajeva. Izme u raznih drugih lica uhapšeni su, tako, u Zagrebu Jean Jungfleisch i njegovi sinovi Jean Antoine i Frangois. Me utim otac i sinovi Jungfleisch pušteni su na slobodu pošto nije bilo nikakvih konkretnih dokaza za njihov obaveštajni rad.

Na liniji traganja za francuskom obaveštajnom službom vo ena je i akcija za otkrivanje i hapšenje nema kog emigranta Friedrich-a Hohl-a, koji je bio registrovan kod RSHA kao francuski agent. Ina e, u pitanju francuske obaveštajne

službe nije bilo nikakvih ve ih rezultata u delatnosti nema -
kih organa u NDH. Vrlo je verovatno da se ona nije ni po-
javljivala u ve oj meri na to je teritoriji.

*

U vezi sa kompleksom borbe protiv strane obaveštajne
službe stoji i delatnost nema kih obaveštajnih ustanova u
NDH usmerena prema jugoslovenskoj emigraciji. Koliko je
ta emigracija bila malo zanimljiva kao politi ki faktor, toliko
je svojim vezama sa zapadnom obaveštajnom službom mogla
prestavljati njenog zna ajnog pomaga a i saradnika. Pod
uglom te povezanosti jugoslovenske emigracije sa zapadnim
silama, prvenstveno sa Velikom Britanijom, njenom politikom
i njenom obaveštajnom službom, bavio se nema ki obaveštajni
aparat tom emigracijom i svima pojavama koje su stajale sa
njom u vezi.

Obaveštajno posmatranje delatnosti jugoslovenske emi-
gracije nije bilo samo stvar nema kog obaveštajnog aparata
u NDH. Tim su se pitanjem bavile sve ustanove RSHA u
raznim oblastima raskomadane Jugoslavije, a isto tako i same
centralne ustanove u Reich-u. Za emigrantski kompleks se,
razumljivo, interesovala i nema ka vojna obaveštajna služba.

Jedan od najvažnijih izvora informacija o radu jugoslo-
venske emigracije, pa i o njenim obaveštajnim vezama, bila je
prislušna služba Tre eg Reich-a. Šifre koje su upotrebljavane
u radio-saobraaju izme u raznih centara jugoslovenske emi-
grantske garniture bile su dobrim delom provaljene. Tako je,
naprimer, bio pra en radio-saobra aj jugoslovenskog gene-
ralnog konzula u Carigradu, jednog od najvažnijih centara
emigrantske obaveštajne službe, koji je blisko sara ivao sa
britanskim obaveštajnim servisima na Srednjem Istoku. Isto
tako je, po svoj prilici, stajao pod kontrolom i radio-saobra aj
emigrantskog obaveštajnog centra pri poslanstvu jugosloven-
ske izbegli ke vlade u Bernu. Izgleda, me utim, da je u Bernu
bio ugra en u poslanstvo — ili u okolinu poslanika Juriši a
— neki agent nema ke obaveštajne službe. U generalnom
konzulatu u Carigradu zaista je otkriven službenik koji je bio
povezan sa nema kim linijama, Eterem Hala evi .

Na osnovu provaljene radio-šifre bila je nema ka obave-
štajna služba prili no upu ena u delatnost koja se razvijala u

emigrantskim redovima. Me utim ona nije ušla u trag onim vezama koje su bile izgrađene iz Carigrada i sa Bliskog Istoka prema NDH, i koje su vodile do d-ra Meka i nadbiskupa Štepinca, pa i do izvesnih muslimanskih krugova.

Za jednim od agenata iz jugoslovenske emigracije koga je na teritoriji Jugoslavije ubila britanska obavestajna služba — konkretno: obavestajni centar pukovnika Masterson-a u Kairu — tragale su i obavestajne ustanove RSHA u Zagrebu. To je bio rezervni poručnik Stanko Rapotec, koji se zadržao oko pet meseci na jugoslovenskoj teritoriji, posetio Dražu Mihailovića, nadbiskupa Štepinca i ostavio niz drugih istaknutijih ličnosti i u Srbiji i u NDH, i zatim stigao u Carigrad.

Rapotec je bio u obliku podmornicom na dalmatinsku obalu. Za njega je nemačka obavestajna služba saznala tek kada je bio ponovo stigao na Bliski Istok, i to svakako iz prethodnih radio-veze izmeću jugoslovenskog generalnog konzulata u Carigradu i emigrantske vlade u Londonu.

Dobivši od RSHA i od BdS-a iz Beograda obavestjenje o Rapotecu, policijski ataše se obratio radi traganja za njim ustaškoj policiji. Isto tako je u toj stvari preduzimao korake i EK Sarajevo, kao ispostava BdS-a Beograd. Jedino što je o tome policijski ataše uspeo da sazna bili su li ni podaci nekih lica koja su tobože sa Rapotecom stajala u vezi za vreme njegovog boravka u Jugoslaviji. Od policije NDH dobio je personalije nekog lica istoga prezimena, koje sa elom stvari nije imalo nikakve veze. Me utim velik broj drugih agenata koji su u NDH radili za emigrantski obavestajni centar u Carigradu uopšte nije pao nemačkoj obavestajnoj službi u ovoj stvari.

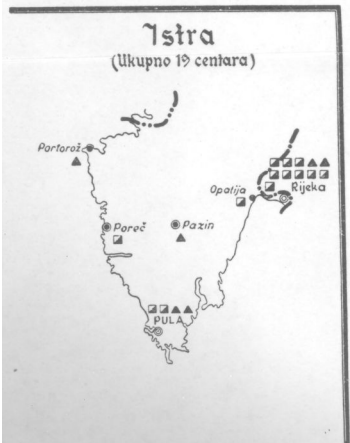
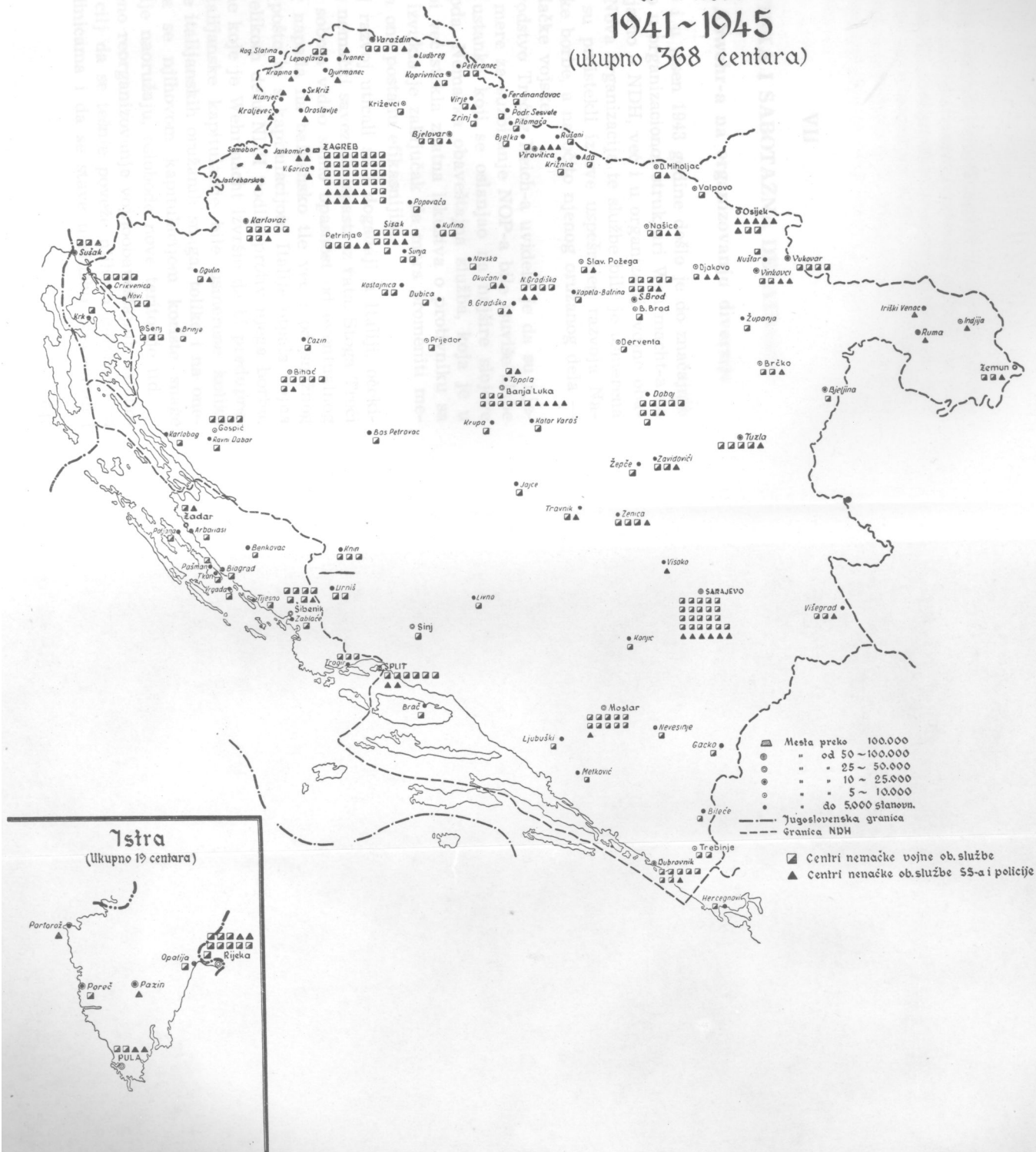
U vezi sa posmatranjem linija jugoslovenske emigracije pojavljuju se, takođe kao objekti posmatranja nemačke obavestajne službe, d-r Vladimir Košak i grupa oko Lorkovića, kojoj je on pripadao. Ta se grupa dovodila u vezu sa inž. Lamerom u Švajcarskoj, koji je tobože bio u vezi i sa jugoslovenskom emigracijom.

Značajniji potez protiv jugoslovenske emigracije pokušao je policijski ataše da u ovoj stvari posredstvom svoga agenta Slavka Wolfram-a. Ovaj je bio lični prijatelj Zdravka Šuteja, sina emigrantskog ministra d-ra Jurja Šuteja. Pred opasnošću da bude uhapšen od ustaške policije, mladi Šutej je bio prebegao u Opatiju, a odatle u inostranstvo. Njegova majka, žena d-ra

Jurja Šuteja, nalazila se neko vreme u ustaškom zatvoru, a zatim je bila upu ena na prinudni boravak u Požegu, odakle se 1943 godine vratila u Zagreb. Ona je veze sa svojim mužem održavala preko linije visokog katoli kog klera. Policiski ataše je nameravao da upotrebi Wolframa, kako bi eventualno ovaj u inostranstvu stupio u vezu sa mladim Šutejem.

Postojala je zamisao da se sa Wolfram-om pusti u inostranstvo i Šutejeva žena, kako bi se njegova pozicija što bolje u vrstila. Poturen porodici Šutej, Wolfram bi imao da se, po mogu nosti, prebaci u London. Isti zadatak je Wolfram-u dala i obaveštajna služba NDH. Me utim do ostvarenja Wolfram-ovog putovanja nije došlo. Umesto toga on se u Zagrebu povezao sa ženom d-ra Jurja Šuteja, i tim putem je uspeo da se u prili noj meri upozna sa vezama koje su tekle izme u zagreba ke nadbiskupije, Vatikana i Švajcarske, a kojima su se koristili i rukovodioci jugoslovenske emigracije ili bar njenog hrvatskog dela.

Centri nemačke obavještajne službe vojske, SS-a i policije u NDH 1941~1945 (ukupno 368 centara)

VII

DIVERZANTSKA I SABOTAŽNA DELATNOST

1. Delatnost Abwehr-a na organizovanju diverzije

U kasno leto i u jesen 1943 godine došlo je do značajnih promena ne samo u organizacionoj strukturi Wehrmacht-a na Jugoistoku, specijalno u NDH, već i u organizaciji vojne obavешtajne službe. Nova organizacija te službe bila je usmerena na zadatke koji su proistekli iz sve uspešnijeg razvoja Narodnooslobodilačke borbe, a naročito njenog oružanog dela — Narodnooslobodilačke vojske.

Vojno rukovodstvo Trećeg Reich-a uvidelo je da su njegove dotadašnje mere za suzbijanje NOP-a bile isuviše slabe za savladavanje ustanka koji se oslanjao na najšire slojeve porobljenog naroda. Nemačka obavешtajna služba, koja je u dotadašnjoj borbi već stekla znatna iskustva o protivniku sa kojim se nosila, izvukla je zaključak da mora promeniti metode ako hoće da one postanu efikasnije.

Na čeli ovaj razvoj uticali su i događaji u Italiji, otkrivanje da i ovaj nemački saveznik ispasti iz ruku. Stoga Trećeraj Reich nije pred sobom video samo opasnost od eventualnog angloameričkog napada na balkansko područje već i od snažnijeg napada NOP-a, pošto bi sa kapitulacijom Italije otpala vojna sila koja je u velikom delu NDH vodila protiv njega borbu. Zato su pripreme koje je Wehrmacht izvršio da bi predupredio posledice italijanske kapitulacije bile usmerene koliko na zarobljavanje italijanskih oružanih snaga, toliko i na onemogućavanje da se njihovom kapitulacijom koriste snage NOP-a i još bolje naoružaju, oslobode nove teritorije itd.

Jednovremeno reorganizovanje vojnoobavешtajnih ustanova imalo je za cilj da se tešnje poveže njihova delatnost sa operativnim jedinicama i da se stave u službu otkrivanja i

planiranih vojnih akcija. Drugo, iskustva iz dvogodišnjeg rva-
nja sa gipkim, žilavim i nesavladljivim protivnikom name-
tala su primenjivanje novih metoda. Trebalo je rad obave-
štajne službe usredsrediti na neposrednu borbu protiv NOP-a,
pa se, sem poja anom obaveštajnom i kontraobaveštajnom
radu, pristupilo i organizovanju diverzansko-sabotažne de-
latnosti.

U Abwehr-ovoj organizaciji je diverzijom bio zadužen
sektor II. U periodu posle sloma Jugoslavije 1941 godine, on
prakti ki uopšte nije imao svojih ogranaka na izdeljenoj ju-
goslovenskoj teritoriji, niti je na njoj delovao. Nova organiza-
cija, koja je postepeno stupila u život po ev od leta 1943 go-
dine, nosi — kao bitnu karakteristiku — i ponovnu pojavu
Abwehr-ovog sektora II na jugoslovenskome tlu i sve upad-
ljivije ja anje njegove delatnosti.

Iako je u leto 1943 godine dotadašnja Abwehr-ova divi-
zija »Brandenburg«, specijalizovana za posebne diverzantske
zadatke, bila izvu ena iz Abwehr-a i podre ena neposredno
OKW, ipak je ona ostala sa Abwehr-ovom delatnoš u u prisnoj
vezi. Za diverzantski sektor rada nema ke vojne obaveštajne
službe, koji je oživeo i poja ao delatnost u okupiranoj Jugo-
slaviji; po ev od toga leta, karakteristi no je da se na celoj
teritoriji Jugoslavije, naro ito u NDH, pojavljuje upotreba
FAT-ova sektora II naporedno sa aktivnoš u divizije »Bran-
denburg«. Abwehr II i jedinica »Brandenburg« postaju nosi-
ocima diverzantske aktivnosti, u saradnji i prisnoj vezi sa
formacijama Wehrmacht-a na ijoj operativnoj teritoriji oni
dejavuju.

Osnovno obeležje te aktivnosti je nastojanje da se, pre-
ma gerilskom i partizanskom na inu ratovanja protivnika,
primeni taktika koja bi u toj borbi više obe avala uspeha.
Abwehr II i divizija »Brandenburg« po eli su da izgra uju
taktiku suzbijanja NOP-a putem diverzije i organizovanja
malih pokretnih jedinica koje su imale zadatak da na terenu,
uz naslon na obaveštajni aparat i operativnu trupu, vrše razne
oružane akcije gerilskoga tipa.

a) Divizija »Brandenburg«

(1) Škola za specijalne izviđačke grupe

Avugusta 1943 godine stigle su u Banju Luku neke jedinice divizije »Brandenburg«. Na čelu divizije nalazio se tada general von Pfuhlstein. Dotadašnji IČ-oficir 114 divizije Wehrmacht-a, kapetan Konopatzky, formirao je već istoga meseca posebnu školu za borbu protiv partizana, koja je bila podređena XV armiskom korpusu, a čiji su komandni kadar i nastavno osoblje sačinjavali pripadnici divizije »Brandenburg«.

Konopatzky je, kao IČ-oficir divizije koja je od 1942 godine neprekidno bila u borbenom dodiru sa snagama NOV i POJ, raspolagao znatnim iskustvom o protivniku i njegovom načinu ratovanja, kao i o terenu na kome se to ratovanje razvijalo. On je izvršio analizu svojih saznanja, polazeći od činjenice da specijalni način partizanskoga ratovanja zahteva i specijalne protivmere. Zaključci do kojih je Konopatzky došao, a koji predstavljaju osnovu za ustrojstvo novoformirane diverzantske škole i rada diverzantskih jedinica koje su iz nje proistekle, bili su ovi:

konfiguracija terena sa povezanim planinskim masivima i gustim šumama predstavlja po sebi povoljne uslove za gerilu;

partizanske jedinice rešavaju pitanje svoga snabdevanja preko narodnooslobodilačkih odbora, ne opterećujući i se komorom, što uveliko doprinosi njihovoj pokretljivosti;

posle uspešno sprovedene akcije ili sabotaže, partizani se vrlo brzo povlače da bi izbegli veće gubitke;

moment iznenađenja pri planiranju svake akcije ima značajnu ulogu;

komunikacije kojima se služe okupatorske ili kvislinške trupe partizanima su vrlo dobro poznate i otuda su oni u mogućnosti da solidno izvrše pripreme za akciju na njima;

napadaju i samo tamo gde im faktor iznenađenja ili nadmoćnost obezbeđuje uspeh i samo tada kada ti faktori postoje, partizani imaju odličan borbeni moral;

sem u nekim etničkim područjima, partizani imaju snažnu podršku naroda;

partizanska taktika prilikom ve ih napada nema kih snaga — po kojoj oni propuštaju protivnika, a zatim ga ponovo* napadaju i tuku sle a — pokazala se odli nom;

partizani imaju vrlo dobro organizovanu obaveštajnu službu, iji pipci obuhvataju sve kvislinške vojne i civilne krugove, od najviših do najnižih mesta, što im omogu uje da na vreme vrše pripreme i protivmere;

koncentracijom ve ih snaga na jednome mestu, opkoljeni partizani se mogu uvek probiti;

partizani ne zaposedaju uporišta, ve , ako to situacija iziskuje, napuštaju prostrana podru ja i gradove.

Zbog takve taktike protivnika i situacije na terenu, nema ke jedinice nisu uspele da postignu zna ajnije uspehe. Naprotiv su partizanske snage, neuporedivo' slabije naoružane i opremljene, neprekidno nanosile nema kim i kvislinškim trupama osetne udarce i gubitke. Glavne slabosti nema kih i kvislinških snaga u ovoj borbi, Konopatzky je sumirao na ovaj na in:

konfiguracija terena onemogu uje njegovo temeljnije prošljavanje, a ukoliko se ono i sprovodi, vrši se tako sporo da nema nikakvog prakti kog zna aja;

moderna ratna oprema i komora pri akcijama nema kih i kvislinških trupa ostaju vezane za komunikacije, usled ega se svaka akcija dekonspiriše i partizani na vreme saznaju za njene pripreme. Upotreba tovarnih grla u ove svrhe ne menja bitno situaciju, a no ni pokreti zbog šuštanja i tapkanja izazivaju pozornost partizana i omogu uju im da postavljaju zasede ili da, u najmanju ruku, uznemiravaju kolonu vatrenim prepadima;

zahvaljuju i dobroj obaveštajnoj službi partizana, nema ke i kvislinške trupe retko kada mogu ra unati sa inio- cem iznena enja, Partizani se neprimetno povla e i diktiraju izvršenje operacija onako kako je to njima zgodno. Nema ke trupe nemaju ta nu sliku o situaciji kod partizana i o njihovim pokretima, i u pogledu borbenog dodira sa svojim protivnikom sve je prepušteno slu aju;

nema kim snagama u akciji nije mogu no obezbediti veze za dotur i transport;

nema ke trupe ne uživaju podršku stanovništva, pa ak ni onoga dela koji se ne slaže politi ki sa NOP-om, pošto one nisu u mogu nosti da mu obezbede stalnu zaštitu;

sekcije kojima se služe nema ki štabovi i komande nisu dovoljno precizne i stoga njihove jedinice esto obavljaju mnogi duže marševe nego što je to potrebno i što ih vrše partizani;

kvislinške jedinice u ve im operacijama pretstavljaju slabu ta ku borbene linije, što partizani znaju i time se koriste.

Na osnovu ovakve analize, Konopatzky je izveoi zaključak da u borbi protiv NOV nema ke snage mogu posti i trajniji uspeh jedino ako gerilskome ratovanju suprotstave ista sredstva i istu taktiku kojima se služe partizani. To bi iziskivalo organizovanje manjih pokretnih jedinica, specijalno obuenih, koje bi deystvovale u sastavu pojedinih divizija i na njihovom operativnom podru ju, ali kao samostalne grupe. Zadatak bi im bio da iznenadnim prepadima u dubokoj partizanskoj pozadini unose pometnju i zabunu u redove NOP-a. Ciljevi tih prepada bili bi viši štabovi NOV i POJ, naprimer: štabovi bataljona, brigada i divizija, zatim vojnopozadinske ustanove, rukovodni vojni, vojnopozadinski i civilni organi i si. Trebalo bi da takva delatnost stvori nesigurnost u pozadini NOV i POJ i doprinosi demoralisanju njegovih jedinica.

»U svojoj pozadini može neprijatelj nesmetano da se kre e i da radi na izgradnji svoje organizacije«, istakao je kapetan Konopatzky u svome elaboratu, iz koga reprodukujemo njegove analize. »Angažovanjem specijalnih jedinica treba takvo stanje onemogu iti. Te jedinice treba da ometaju neprijateljevu kurirsku i telefonsku službu veze, treba da otežavaju neprijatelju snabdevanje napadaju i transporte materijala i uništavaju i magazine; da u pozadini neprijatelja uništavaju saobra ajna sredstva kojima se on služi; da izvode brze vatrene prepadе na partizanske logore ili odeljenja na obuci, ili da ispale na njih poneki metak iz mašinskog pištolja. Usled svih ovih mera, neprijatelj uskoro više ne e biti takoi bezbrižan i spokojan kao' što je bio ranije«.

Iz ovakvih razmatranja, koje je više vojno rukovodstvo usvojilo, rodile su se posebne jedinice, specijalne izvi a ke grupe nazvane »Bandenvernichtungstrupps« (grupe za uništavanje bandi). Za njihovu obuku je u manastiru trapista kod Banje Luke organizovana škola pod nazivom »Bandenjaegerschule« (škola za lovce protiv bandi). Kapetan Konopatzky postavljen je za starešinu škole.

Upo etku je škola bila pod XV planinskim armiskim korpusom, neposredno podređena njegovom štabu. Posle obrazovanja 2 tenkofske armije i ulaska toga korpusa u njen sastav, škola je podređena komandi armije. Nastavno i komandno osoblje dala je divizija »Brandenburg«. Ljudstvo — a tako e i mali deo rukovodnoga osoblja — uputile su školi divizije iz sastava XV planinskog armiskog korpusa, i to 373, 369 i 114 divizija, Sem toga je za ove specijalne izviška grupe ljudstvo bilo prekomandovano i iz sastava divizije »Brandenburg«, iz nekih ustaških jedinica, a bilo je i individualnoga vrbovanja.

Nastavni plan škole bio je prilagođen zadacima za koje su ove specijalne izviška grupe bile predviđene. On je obuhvatao:

rukovanje kartama i busolom, orijentaciju na terenu pomoću karte i busole, određivanje strana sveta, opis terena prema karti i upoznavanje zemljišnih oblika;

prebacivanje grupa od tri do pet boraca od tačke do tačke pomoću karte ili busole, neujno kretanje i maskiranje na terenu, vežbanje u privlačenje i pužanju, neujno privlačenje neprijateljevim stražama, orijentaciju na terenu, prebacivanje po grupama na određenu tačku uz iskorišćenje terena;

obuku izviška, izviška u službu i izviška neprijateljevog logora, dolazak na određeno mesto po karti i osmatranje neprijateljevog kretanja;

ustrojstvo grupe, borbene zadatke grupe, njenu formaciju i njen način borbe;

pronalaženje mesta za zasede i postavljanje zaseda uz borbenu obuku, pripreme za pokret, izvođenje prepada iz zasede, odvajanje od neprijatelja, skupljanje grupe na ugovorenom mestu i obezbeđenje toga mesta;

praktičke vežbe u loženju bezdimne vatre i u neujnom uklanjanju neprijateljevih stražara;

uputstva za neujne vežbe, dolazak u logore i uređenje logora za neujno, njegovo obezbeđenje, provlačenje kroz neprijateljevu liniju, odlazak na teren preko noći i do sutradan u podne i podnošenje pismenog izveštaja o tome, grupno odlazanje noću na određeno mesto pomoću busole i bez korišćenja puteva;

praktičko uvežbavanje zadataka koji se postavljaju pred grupu, ponavljanje prethodnog gradiva; sanitetsku službu;

obuku o konspiraciji u vezi sa podnošenjem izveštaja, utvrđivanje nedostataka u obuci grupe, kritiku dnevnoga rada i noćnih vežbi;

nedeljni pregled vojno-političke situacije (odvojeno za Nemce i za Hrvate), političko raspoloženje stanovništva na teritoriji NDH i njegovo učestvovanje u partizanskom pokretu (samo za Nemce);

organizaciju i borbenu taktiku partizana, postupak i rad partizana, njihovo naoružanje, njihovi unutrašnji odnosi i starešinske oznake, osnovno znanje o KPJ;

vojnu obuku i sport, džiju-džicu, egzercir, školsko i bojno gađanje karabinom, mitraljezom, mašinskim pištoljem, tromblonskom puškom i snajperkom.

Pored ovoga je nastava ukazivala i na pitanja na koja treba grupe na terenu, vršiti izviđanje protiv partizana, da obrate naročitu pažnju. Ta su pitanja obuhvatala mnoštvo pojedinih detaljisanih momenata o kojima je trebalo podnositi izveštaj.

Prvi kurs u školi poeo je avgusta 1943 godine. Trajao je mesec dana. Kurs je završilo pet izviđajkih grupa, i to po jedna iz 369 i 373 divizije, a dve iz 114 divizije, kao i jedna iz 1 puka divizije »Brandenburg«. Ostale pojedine grupe bile je izmeću 33 i 43 vojnika.

Drugi kurs je bio od kraja septembra do kraja oktobra 1943 godine, a njime su bile obuhvaćene četiri grupe: po jedna iz pomenutih triju divizija, a jedna iz 4 puka divizije »Brandenburg«. Ovom prilikom je najslabija grupa imala svega 22, a najjača 59 pripadnika. Tim drugim kursom je, izgleda, škola kod manastira trapista završila rad.

Ponovno je komande 2 tenkovske armije, januara 1944 godine ustrojena je škola za diverzantske grupe u Donjim Rakanima. Škola je bila namenjena specijalnoj obuci pripadnika odabranih iz svih divizija koje su operisale na području NDH. Konopatzky lično, kao rukovodilac škole, stavljen je pod neposrednu komandu 373 divizije, pri čemu je u naredbi o formiranju škole napomenuto da mu se ima omogućiti najšira inicijativa. Izviđajke grupe koje bi izašle iz

škole imale su se upotrebiti jedino po odobrenju XV planinskog armiskog korpusa.

U Donjim Rakanima su kurs završile još dve grupe, i to jedna iz 171 pešadiške, a druga iz 42 lovačke divizije. Postoji mogućnost da je kako kod manastira trapista, tako i u Donjim Rakanima bilo još grupa na kursevima, no o tome nisu sačuvani podaci.

(2) *Delatnost specijalnih izviđačkih grupa*

Za organizaciju i upotrebu izviđačkih grupa za suzbijanje bandi (Bandenvernichtungstrupps ili Bandenjaegertrupps) izdato je naročito uputstvo, u kome se konstatuje da njihova borbena vrednost zavisi od brižljivosti s kojom divizija izvrši izbor starešina i ljudstva pojedine grupe. U isto vreme uputstvo zabranjuje rasturanje grupa ili njihovu upotrebu za neki drugi zadatak sem onoga za koji su obučene.

Za grupe je, nastavlja uputstvo, naročito potrebno odabirati samo apsolutno poverljive vojnike koji fizički i psihički mogu izdržati sve napore. Predviđeno je da jedna pojedina grupa iznosi 40 ljudi: jedan starešina, dva kurira, dvadeset četiri borca podeljena na tri odeljenja od po osam ljudi, zatim osam stražara, tri izviđačka i dva logorska stražara. A naoružanje predviđeno za svaku grupu: 22 puške, 3 tromblonske puške, 3 snajperke, 6 lakih mitraljeza, kao i 6 mašinskih pištolja. Preporučeno je oružje koje proizvodi slab zvuk.

Izviđačke grupe su odevane na razne načine. Tako su pri akcijama oblačile delove uniformi Wehrmacht-a i domobranstva, civilnog odela, a upotrebljavale su kape koje odgovaraju takvom odelu, izmeću ostalog i titovke sa petokrakom. Uglavnom je trebalo snabdeti grupe odelima kakva su nosile partizanske brigade koje su operisale na datom području. U Dalmaciji, naprimer, imalo se odelo upotpuniti delovima italijanskih uniformi, ličnim kapama i obućom kakva se tamo nosi. Isto tako je trebalo i frizuru, brijanje odnosno nošenje brkova saobraziti stanju koje je u tom pogledu vladalo među partizanima onoga područja na kome je izviđačka grupa imala da se upotrebi.

Grupe su imale biti stavljene u dejstvo posebnom naredbom. Područje akcije trebalo je da obuhvati oko 40 kvadrat-

nih kilometara, s tim da na njemu ne bude etnika, pošto su ovi na svaku sumnjivu grupu otvarali vatru, što bi ove grupe izložilo napadu sa dve strane. Svaku grupu trebalo je upotrebljavati stalno u istome prostoru, pošto je za njenu bezbednost i njen uspeh bilo potrebno da dobro poznaje zasede i teren.

Prema uputstvu, grupe bi se prebacivale kamionima ili vozom sa najbližeg uporišta, s tim da u dva noćna marša stignu na mesto' gde će biti i logor. Tu je trebalo smestiti zalihne hrane i municije. U logoru bi ostala straža od dva čoveka, od kojih bi jedan bio bolni čovek. Grupa je imala da krstari terenom, polaze i iz logora, i da vrši prepade na partizanske kolone u maršu, na njihova uporišta i skloništa, da ubija pojedine borce i kurire, kako bi se time u partizanske redove uneli »nesigurnost i malodušnost«. Svrha grupe nije bilo izvođenje težih i upornijih zadataka — isticalo se u uputstvu — već je ona imala da se odvoji od protivnika i da im ovaj pomoć ne da se brani. Izviđači su imali grupi da pribavljaju izveštaje, potrebne za izvođenje pojedinih zadataka. Vreme jedne akcije nije smelo prekoračiti 10 do 14 dana.

Starešina grupa trebalo je upoznati sa svima problemima protivnika na operativnom području. Za svaku od partizanskih brigada valjalo je sastaviti posebni upitnik, koji bi se popunio prema utvrđenim podacima. Grupe je trebalo snabdeti svima potrebnim sekcijama. Svaki njihov pripadnik dobio je svilen legitamaciju, ušivenu u odelo.

Sa kolikom je konspirativnošću obezbeđivana delatnost izviđačkih grupa vidi se i iz toga što su se one vraćale u svoje baze pod vidom zarobljenih partizana. U tome cilju je pripadnicima grupe prethodno oduzimano sve oružje i sva oprema, a onda su tobože sprovedeni pod stražom. Posle odmora od 8 do 10 dana grupe su zaobilaznim putevima ponovo upuvane na zadatke.

Starešina grupe je posle svake akcije imao da podnese pismeni izveštaj XV planinskom armiskom korpusu, u kome bi po datumima naveo predene maršrute i opisao svaku izvršenu izviđačku i borbenu akciju. Izveštaj bi obuhvatio i sva iskustva u pogledu eventualnih nedostataka u obuči i opremljenosti grupa, kao i predloge u vezi s tim. Zajedno sa izveštajem trebalo je dostavljati i izjave zarobljenika i stanovništva.

Odeljenja formirana u sastavu grupa mogla su, u slučaju potrebe, vršiti samostalno manje zadatke, a po naređenju i uputstvu starešine grupe. Naročito važna je bila uloga izviđača. Ovi su imali da dolaze u blizini dodira sa stanovništvom oslobođene teritorije na kojoj su grupe operisale. Izviđači su imali da stupaju u dodir i sa pojedinim partizanima ili manjim partizanskim odeljenjima, pretstavljaju i se kao da i sami pripadaju nekom partizanskom odredima ili da su kuriri. Ovi dodiri imali su da služe prikupljanju podataka.

Kapetan Konopatzky je naročito pažnju poklonio izviđačima. Do potankosti je razradio kakav treba da bude njihov spoljašnji izgled, kako treba da postupaju u dodiru sa stanovništvom i partizanima, kakvu legendu treba da ispričaju itd. Naročito je insistirao na tome da se grupe ne smeju upuštati u borbu, već da se imaju odmah povući i posle napada izvršenog na protivnika. U njegovom se uputstvu izričito ističe da su na terenu zabranjene borbe koje traju duže od pet minuta.

Pored vršenja prepada iz zaseda i drugih sličnih akcija, grupe su imale još i zadatak da oštećuju telefonske linije na oslobođenoj teritoriji vezivanjem vodova tankom žicom, bilo direktno, bilo duž pukotine drvenih stubova sa zemljom. Zatim su imale da kvare telefonske ili telegrafске linije razrezivanjem gumene izolacije kablova i sipanjem sode kiseline u proreze. Grupe su, isto tako, imale dužnost da uništavaju partizanske relejne stanice, magazine sa zalihamat životnih namirnica, slagališta municije i oružja, a tako e da ubijaju narodne odbornike itd.

Pored prerašavanja i snažnog naoružanja, u pripremu akcije ulazilo je i podrobno upoznavanje sa prilikama na operativnom sektoru, sa svima mesnim nazivima pojedinih geografskih objekata, sa stanjem kod protivnika, to jest sa partizanskim odredima i brigadama koje su na datom terenu operisale, njihovim naoružanjem, opremom, obućom i spoljašnjim izgledom, na inom kretanja i konačnica, obezbeđivanja danju i noću itd. U tu svrhu je obaveštajna služba divizije imala da snabde grupu svima potrebnim informacijama, kako se ne bi na terenu dekonspirisala nekom sitnicom u spoljnjem izgledu pojedinaca ili kakvim nepažljivim postupkom.

U doba kada su formirane prve grupe, avgusta 1943 godine, u Banjoj Luci je dejstvovala ispostava Ast-a Zagreb pod rukovodstvom Sonderfuehrer-a Lorenz-a Apolda. Ovaj je

stupio u vezu sa jedinicom 4 puka divizije »Brandenburg«, koja je organizovala obuku i upotrebu ovih izvi a kih grupa, a i sama iz svoga ljudstva obrazovala tako e izvesne grupe za diverzantsku akciju. U cilju organizovanja sistematske saradnje izme u ispostave Abwehr-a i jedinice »Brandenburg« sa injen je pismeni sporazum. Po njemu su agentima koji su izvi ali teren za diverzantske grupe imali da upravljaju zajedni ki potporu nik Kohl, pripadnik puka »Brandenburg«, i Sonderfuehrer Apold. Zadaci puka »Brandenburg« odnosili su se mahom na ograni en prostor, dok je Apold davao agentima zadatke koji su se prvenstveno ticali stvaranja neposrednih veza prema partizanima.

Puk »Brandenburg« stvorio je svoja uporišta u kraju oko Banje Luke. Ona su imala da služe kao javke za Apold-ove i Kohl-ove agente, a banjalu ka ispostava Ast-a Zagreb je kao sredstva za vezu stavila na raspolaganje i svoje golubove. Isto tako je ispostava snabdevala agente uba ene na oslobo enu teritoriju dokumentima koji su izra eni kod Abwehr-a, a davala im je i novca i razne artikle kao duvan, saharin, so itd.

Postignut je, tako e, sporazum da ispostava može svoje agente, koje e upotrebljavati samo za sopstvene ciljeve, poveravati puku »Brandenburg« koji e im obezbediti stanovanje i snabdevanje na neodre eno vreme, s tim da ovi ispostavim agenti budu odvojeni od agenata puka.

Obuci izvi a kih grupa doprineo je Apold i time što je potporu niku Kohl-u stavio na raspoloženje partizanskog dezertera Milana Vu ika. Ovaj je bio smešten izolovano i nije dolazio u neposredan dodir sa agentima. Podaci koje je on davao služili su za orijentaciju o pojedinostima, potrebnu za dodir sa partizanima, a i da bi se grupa na terenu mogla verodostojno predstaviti kao partizanski odred. Te su se pojedinosti ticale oznaka, propusnica, lozinka, zatim opšteg ponašanja i sli nih pitanja.

(3) *Jedinica Kirchner — Boeckel — Benesch*

Oktobra 1943 godine stigla je u Banju Luku nova jedinica divizije »Brandenburg«. Njeno ljudstvo je bilo delom popunjeno novim regrutima, prekomandovanim iz jedinica za obuku u diviziju »Brandenburg«. Izme u ostalih bilo je tu i ne-

koliko Slovenaca iz Štajerske, regrutovanih u Wehrmacht. Na selu jedinice nalazio se potporu nik Kirchner, po kome je ona i dobila svoj službeni naziv (»Einheit Kirchner«). Kirchnerova jedinica sastojala se od oko šezdesetak boraca.

Decembra iste godine došao je u Banju Luku i poru nik Boeckel, koji je 1941 godine bio jedan od rukovodilaca i organizatora »Einsatzstaffel«-a nemačke narodnosne grupe u NDH, a kasnije bio u Gr koji sa nekom jedinicom divizije »Brandenburg«. Uskoro je za njim došla i njegova jedinica iz Gr ke, pa su zatim ona i jedinica Kirchner spojene u bataljon pod nazivom »Jedinica Boeckel«. U prvoj polovini februara 1944 godine stigao je u Banju Luku još i major Benesch — koji nije identičan sa vazduhoplovnim majorom Leopoldom Beneschom, šefom »Luftwaffen-Sonderkommando I SO/B« u Zagrebu. On je zamenio Boeckel-a, preuzeo komandu nad njegovom dotadašnjom jedinicom i ubrzo zatim isturio poru nika Kirchner-a sa njegovom jedinicom u Karanovac, u blizini Banje Luke.

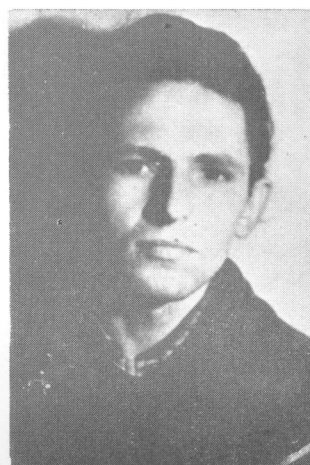
Do kraja maja ove formacije divizije »Brandenburg« nalazile su se u Banjoj Luci i okolini. Tada je, zbog bombardovanja Banje Luke, njihov štab premešten u Topolu, a polovinom juna je deo jedinice prešao u Kraljevo, a drugi u Zagreb.

U kraju oko Banje Luke je ova jedinica »Brandenburg« uspostavila prisnu vezu sa Srbima i Hrvatima. Tako je u Karanovcu pod Kirchner-ovu komandu stupilo, za vreme dok se njegova jedinica tamo nalazila, oko 80—90 Srba i Hrvata. Oni su bili podeljeni na vodove i desetine, pri čemu su svakoj desetini dodeljena po dva nemačka vojnika. Svaki vod i desetina imali su na selu pripadnika Wehrmacht-a, a pored njih su postojali i Srbi i Hrvati. Desetari i vodnici Srbi i Hrvati su bili obučeni u nemačke uniforme i vršili su obuku zajedno sa svojim nemačkim »okvirnim osobljem«.

Treba dodati da je, sem Srba i Hrvata, u sastavu jedinica »Brandenburg« pod komandom Kirchner-a odnosno Boeckel-a i, kasnije, Benesch-a bila izvesno vreme i formacija ustaša, a takođe i grupa od nekoliko desetina muslimana iz Kotorvaroša, pripadnika tzv. »muslimanske milicije«, koja je tada formirana za borbu protiv NOP-a.

Dolazak ove jedinice »brandenburgovaca« u Banju Luku imao je specijalni cilj — da se utvrdi gde se nalazi sedište Vrhovnoga štaba NOV i POJ, odnosno lično maršal Tito. To

DIVERZANTSKA DIVIZIJA „BRANDENBURG“

U Banjoj Luci je bila jedinica divizije „Brandenburg“ kojom je komandovao najpre potpuru n'k Kirchner, zatim, poru nik Boeckel i, najzad, major Benesch. Ta je jedinica imala specijalni zadatak da organizuje i sprovede napad na Vrhovni štab NOV i POJ i izvrši atentat na maršala Tita. U jed'nici je bilo i nekoliko Slovenaca iz Štajerske, regrutovanih u Wehrmacht i dodeljenih diviziji „Brandenburg“. Levo: poru nik Boeckel obilazi svoju jedinicu. Desno: Ivan Požar, jedan od Slovenaca koji su bili dodeljeni ovoj jedinici

su, ustvari, bile posredi pripreme za atentat na Maršala. Specijalno položaj u Karanovcu, isturen prema oslobojenoj teritoriji, služio je, u daljem razvoju tih priprema, kao baza odakle je li no Kirchner sa jednom etni kom petorkom i jednim nema kim radiotelegrafistom odlazio u izvi anje.

Divizija »Brandenburg« je još novembra 1943 godine saopštila 2 tenkovskoj armiji da planira pothvat protiv maršala Tita. Tom prilikom je komandi 2 tenkovske armije i pomenuto da je akcijom zadužen poru nik Kirchner. Petnaesti planinski armijski korpus, koji se nalazio u sastavu te armije, imao je jedinicu »Kirchner« da snabde i potrebnim materijalom za njene pothvate. U isto vreme trebalo je da on bude upotrebljen kao prihvatno mesto za sve izveštaje, naredbe itd. izdate u vezi sa pripremanom akcijom.

Jedna od akcija koju je jedinica »Kirchner« nameravala da izvede bila je trovanje maršala Tita. Pošto* se to prakti ki nije moglo sprovesti, stvoren je drugi plan, po kome je trebalo* izvestan broj streljanih talaca odenuti u britanske uniforme i snabdeti britanskim dokumentima, s tim da ovi leševi budu spušteni negde u blizini Vrhovnoga štaba. Trebalo je izazvati utisak da su tu u pitanju ubijeni britanski padobranci koji su nastradali prilikom spuštanja. Njima je trebalo* staviti u džepove isprave i ostalo što bi potvrdilo takav njihov identitet, a izme u ostaloga i paket adresovan na maršala Tita. Ta pošiljka je imala da sadrži visokobrizantni eksploziv, a bila bi udešena tako da eksplodira pri otvaranju. U isto vreme sa ovom akcijom protiv Maršalovog života trebalo je koordinirati i operacije Wehrmacht-ovih jedinica, sa kona - nim ciljem da se uništi rukovodstvo Narodnooslobodila kog pokreta.

Kirchner je, zajedno sa svojim ljudima i etnicima, pripremaju i ovaj podvig, vršio prepade na oslobo enoj teritoriji, prikupljaju i specijalno podatke koji bi mogli da mu ukažu na-sedište Vrhovnoga štaba NOV. Dok se kretao* oslobo e - nom teritorijom, prihvatili su ga i skrivali etni ki raspoloženi elementi.

Dok je Kirchner dobio svu podršku u pogledu svoje izvi - a ke delatnosti na oslobo enoj teritoriji, dotle plan sa izbacivanjem leševa nije bio ostvaren. Pre nego što je komanda 2 tenkovske armije uopšte uzela celu stvar u bliže razmatranje stigao je iz Gr ke poru nik Boeckel. Ic-služba 2 tenkovske

armije je sa velikim nepoverenjem gledala na ostvarljivost plana, a pogotovu je sa sumnjom posmatrala samoga Boeckel-a, koji je, po svome dolasku u Banju Luku, preuzeo komandu nad tamošnjom jedinicom »Brandenburg«, odre enom za ovaj špicijalni zadatak. Komandantu 2 tenkovske armije, generalu Rendulic-u, javio je major Sauerbruch, šef njegove Ic-službe, da je Boeckel potpuno nepodoban za ovaj zadatak pošto je stalno pijan. Po Rendulic-ovoj naredbi, Sauerbruch je zatim prikupio još i druge, detaljnije podatke o Boeckel-u, a kada su oni dostavljeni diviziji »Brandenburg«, ova ga je zamenila majorom Benesch-om.

Benesch je odbacio fantastične ideje sa otrovom i ubijenim padobrancima. U me uvremenu je bilo došlo do napada NOV na Banju Luku i, odmah zatim, do nemačke ofanzive prema Jajcu. Vrhovni štab je napustio to mesto i sada je trebalo, pre svake druge akcije, opet utvrditi gde se on smestio. Zbog toga je Benesch i bio isturio Kirchner-a u Karanovac. Ovaj se posvetio tome problemu i, obilazeći i sam oslobođenu teritoriju, došao do zaključka, na osnovu informacija koje su brižljivo proveravane, da se maršal Tito sa Vrhovnim štabom nalazi u Drvaru.

Akcija za uklanjanje maršala Tita i članova Vrhovnog štaba pokrenuta je, na osnovu želje Adolfa Hitlera, preko divizije »Brandenburg« septembra 1943. godine. Videćemo kasnije da je po etkom februara 1944. godine Hitler po drugi put izrazio istu želju. Tada je akcija Wehrmacht-a već bila u toku, a RSHA je pokrenuo nezavisno od toga svoju akciju.

Što se akcije divizije »Brandenburg« tiče, ona se svela, ustvari, na vrlo značajnu saradnju u obaveštajnoj pripremi udara protiv Vrhovnog štaba i u učešću u vazдушnom desantu. Međutim sam udar je planirao na elničkom štabu 2 tenkovske armije. Glavninu desantnih trupa dao je jedan SS-ovski padobranski kazneni bataljon i jedna vazdušnodesantna jedinica. »Brandenburgovci« su bili zastupljeni jednim vodom Benesch-ove jedinice pod komandom potporučnika Dowe-a.

Svoje pripreme Wehrmacht nije saopštavao organima RSHA, tako je zaduženim ovim zadatkom. Štaviše, ni neposredno pred napad na Drvar, kada su se u štabovima Wehrmacht-a u Beogradu već vršile pripreme za operaciju koja je pod nazivom »Desant na Drvar« ušla u istoriju NOB kao jedna od najslavnijih njenih epizoda, nije SS-pukovniku Skorzeny-u,

DESANT NA DRVAR

Nema ki desantni napada na Drvar pratili su fotografi vojno propagandnog aparata. Od njih poti u dva gornja snimka. Gore: spuštanje drugog talasa padobranaca, dok se padobraneci prvog talasa bore da održe položaje koje su zauzeli. Dole: nema ki padobraneci sprovode pripadnike savezni kih misija koje su uspeli da zarobe

koji je u vezi s tim zadatkom bio tada i u Beogradu, o tim pripremama odana ni re .

Ubrzo posle neuspelog napada na Vrhovni štab, jedinica »Brandenburg« se iz Banje Luke povukla. Ona je kasnije, kada je SS-pukovnik Skorzeny obrazovao svoje specijalne »Jagdkommande«, poslužila kao srž za stvaranje tih novih diverzantskih formacija.

Divizija »Brandenburg« je uputila u NDH i odeljenje tzv. »obalskih lovaca«, to jest svojih pripadnika koji su bili specijalno obučeni za pomorske desantne operacije i za diverzantske akcije u obalskim krajevima. To je odeljenje stiglo na Rijeku po etkom 1944 godine sa naoružanim brzim plovnicima i objektima.

Po uzoru na specijaliste divizije »Brandunburg« formirale su Wehrmacht-ove jedinice u primorskom pojasu svoja odeljenja »obalskih lovaca«, koja su dejstvovala naročito prema dalmatinskim ostrvima i ometala saobraćaj u njima i partizanske veze.

Ova posebna grupa »brandenburgovaca« i grupe koje su obrazovale Wehrmacht-ove jedinice njihovom pomoću i po ugledu na njih vršile su mnogobrojne diverzije u obalskoj oblasti i na ostrvima. Mada su nanosile partizanima dosta štete, one nisu postigle svoj glavni cilj: da preseku snabdevanje jedinica NOV preko mora i onemoguće im morski saobraćaj.

b. *Diverzantska delatnost FAT-ova sektora II*

O FAT-ovima sektora II veoma je bilo govora. Ostalo je da se prikaže još njihova diverzantska delatnost u okviru opštih napora nemačke vojne obaveštajne službe kao težnja da se i tim putem pomogne borba koju je vodio Wehrmacht.

(1) *FAT 214*

U dalmatinskom primorju bio je vrlo aktivan u organizovanju i sprovođenju diverzija FAT 214, koji je — prema pseudonimu svoga rukovodioca, poručnika Reinharda Kops-a, — nosio naziv »Jedinica Konrad«. FAT 214 je odmah po svome

dolasku u Dalmaciju, krajem 1943 godine, stupio u vezu sa dalmatinskim etnicima i ljoti evcima. Njihovom saradnjom je obrazovao diverzantske grupe, rasporedivši ih u razna mesta srednje Dalmacije, prvenstveno duž obale. Sem toga je FAT bio povezan i sa Meldekopf-om FAT-a 172 u Šibeniku, od koga je dobijao obaveštenja. Prema podacima koje je poru nik Kops primao od rukovodioca toga Meldekopf-a, d-ra Kreiner-a, FAT 214 je delom i sprovodio svoje akcije.

Grupe FAT-a 214 nalazile su se u Viru, Zatonu, Zabla u, Arbanasima, Trogiru, Tijesnom, Zadru, Betini i na Tkonu, a verovatno i u Vrgadi. Pored Kops-a u FAT-u su bila još dva potporu nika, od kojih je jedan nosio pseudonim »Willhoff«, dok mu je pravo ime bilo Willi Hoffmann. Drugi je bio Herbert Hickl, koji je nosio pseudonim »Hirt«. FAT-u 214 je ubrzo dodeljen i potporu nik Hans Schubert, koji je ranije pripadao FAT-u 207 u Albaniji. Ostalo ljudstvo sa injavali su podoficiri i vojnici, a ukupno brojno stanje iznosilo je 42 lica. Zajedno sa etnicima i ljoti evcima, kao i sa jednom grupom Kozaka, dodatom FAT-u, Kops je pod neposrednom komandom imao oko 120 boraca.

etnike je FAT-u 214 dodeljivao mahom etni ki rukovodilac Mom ilo uji , a neposrednu vezu sa Kops-om je održavao o svima zajedni kim pitanjima kalu er Nikanor Kalik, komandant etni kog sreskog odbora sa dalmatinskog Kosova. Isto tako je sa Kops-om bio povezan i major Kapetanovi , organizator etni kih grupa u Bukovici. Od pripadnika »Zbora« bio je Kops-ov saradnik Roko Kaleb, jedan od glavnih rukovodilaca ljoti evskih organizacija u Dalmaciji.

Kops je ubrzo po svome dolasku organizovao i obuku specijalnih diverzantskih jedinica. Ljudstvo za te grupe davale su jedinice Wehrmacht-a koje su se nalazile u podru ju FAT-a. Obuka je vršena u Zabla u i u Zatonu kod Nina. Sem toga je obu avana i jedna diverzantska grupa u Trogiru. Svaka je grupa obuhvatala po deset vojnika, U Zabla u je obuku vršio sam Kops, a u Zatonu je sa kursistima radio potporu nik Hoffmann. Obuka »obalskih lovaca« obuhvatala je: veslanje i jedrenje, držanje pri približavanju neprijateljskoj obali i prilikom iskrcavanja, držanje na kopnu i prilazjenje neprijatelju s mora, no ne zasede, držanje u no nim borbama itd. Pripadnici ovih grupa bili su opremljeni normalnom pešadiskom opremom, a svakoj su grupi bila pridata

i po dva pionira. Po završenoj obuci, praprimnoj praktičkim vežbama i akcijama na terenu, diverzantske grupe su vraćene pukovima koji su dali ljudstvo za njihovo formiranje. Međutim one su ostale i dalje u vezi sa FAT-om 214, koji je preko pukova upravljao njihovom delatnošću.

Glavni zadatak ovih malih diverzantskih grupa bio je da zasedama vrše napade na partizanski saobraćaj duž obale i sa ostrvima, a u cilju ometanja veza. Isto tako su one imale da sprovedu miniranje prolaza i obalskih sektora, postavljanje žičanih prepreka itd. Pored specijalno obučanih grupa nema tih vojnika koje su dodeljivali pukovi, na tome sektoru su delovale i posebne jedinice obalskih lovaca nikle iz divizije »Brandenburg«. Sa njima su saradivale Kops-ove diverzantske grupe.

FAT 214 je planirao i sistematsku upotrebu etnika za slučaj da na obali dođe do savezničkog iskrcavanja. Ovi bitnici imali da u partizanskim uniformama, kao tobožnji pripadnici NOV i POJ, infiltriraju mostobranu i da prihvate kasnije ubaćene diverzantske grupe, koje bi noću u oblasti mostobrana vršile miniranja i razaranja.

Obalske lovacke jedinice, sa kojima su saradivale grupe koje je obučavao FAT 214, nalazile su se u sastavu 264 pešadijske divizije, a verovatno ih je bilo i kod 369 (hrvatske) divizije. One su bile sastavljene od naročito odbranog ljudstva i imale su zadatak da u sektorima pojedinih pukova pomažu grupama koje su pod rukovodstvom i direktivama FAT-a 214 vršile ofanzivne akcije.

Ove su jedinice bile sastavljene, po pravilu, od četiri eta sa jednim vodom amaca. eta bi obično imala po dva voda pešadije, od kojih je svaki brojao po dvadeset boraca, a bio podeljen na tri grupe. Naoružanje je bilo pešadijsko uz dodatak bacača, a pojačano je automatskim oružjem. Vod amaca imao je pored nautičkog osoblja, zaduženog rukovanjem plovnicima objektima, još i poslužno za protivavionske lake otpove. Bio je snabdeven pionirskim amcima za iskrcavanje, a takođe i brzim amcima. I njegovo je ljudstvo, kao i celokupno ljudstvo obalskih lovackih jedinica, specijalno obučavano za svoje zadatke.

Operacije obalskih lovaca — isto kao i upotreba diverzantskih grupa koje je bio obučavao FAT 214 — sprovedene su u saradnji između divizija kojima su ova odeljenja pripadala

i »Jedinice Konrad«. U tim operacijama važnu je ulogu imala Ič-služba divizija. Tu su bili u pitanju prvenstveno manji zadaci nasilnoga izvišavanja i kratkotrajni pothvati na određene ciljeve, a prema obavještajnim podacima i sa obavještajno-diverzantskom svrhom. Rezultatima tih akcija koristila se Ič-služba.

Treba pomenuti da je FAT 214 održavao blisku saradnju i sa grupom Carinske pogranične straže pod rukovodstvom inspektora Wotshke-a, koja se nalazila na Braču i u Imotskom. Ta je grupa saradivala i sa mornaričkom obavještajnom službom sektora II.

Uglavnom je delatnost FAT-a 214, pored organizovanja specijalnih grupa obalskih lovaca pri pojedinim pukovima iz sastava 264 divizije i pripremanja i izvršavanja zajedničkih pothvata, bila usredsređena na pojedinačne diverzantske akcije koje su spovodili sami pripadnici FAT-a sa pridruženim etnicima i ljotićevcima. Ove su akcije sprovođene u manjim grupama, na koje je ljudstvo FAT-a bilo izdvojeno, a koja su sedišta veš nabrojana.

Grupom »Jedinice Konrad« u Zablaču, kod koje se esto zadržavao i sam Kops, rukovodio je podoficir Fritz Demetrovič. Ona je obuhvatala oko 25 do 30 pripadnika, a operisala je na području od Primoštena do Pašmana. Naročito je vršila napade na partizanske linije i kurirske veze koje su prolazile sa ostrva prema kopnu. U tim akcijama pripadnici ove grupe su upotrebljavali i partizanske uniforme, ili su se prikrivali na drugi način.

Karakteristična za tu delatnost je, naprimer, akcija protiv jedne transportne kolone NOV koja je prevlačila materijal sa ostrva Pašmana na kopno. Tu je akciju preduzela grupa iz Zablača, kamuflirana kao grupa partizana koja prati jednog britanskog i jednog sovjetskog oficira. Kao britanski oficir pojavio se lično Kops, dok je jedan od Kozaka koji su pripadali njegovoj jedinici upotrebio rusku oficirsku uniformu. Obmana je uspela, jer su partizani na Pašmanu zaista poverovali da je reč o odeljenju NOV koje prati ova dva »saveznika oficira« na putu sa Visa za 19 diviziju NOV.

To je omogućilo Kops-ovoj grupi da izvrši potrebna izvišavanja i da u razgovoru sa funkcionerima i pristalicama NOP-a dobije važne informacije. Naposljetku je, svršivši svoj obave-

štajni zadatak, Kops-ova grupa pobila partizane koji su joj bili dodeljeni i nesmetano se povukla.

Posle toga je Kops uputio partizanskom komandantu pismo kojim je potvrdio da je on nemački oficir i pozvao ga da se ne bori protiv Nemaca, jer su njegovi ciljevi i njegova ideologija umnogome saglasni sa ciljevima partizana. Štaviše, u borbi protiv kapitalističke Britanije i Amerike treba partizani da se priključe Nemcima.

Drugom prilikom je iz Zablaha izvršena akcija na svetioniku na ostrvu Dvajinki. Pretstavivši se uvaru svetionika kao partizani, diverzanti FAT-a su ga uputili u Zablaha i kod samog svetionika postavili stražu. Idućega dana su zarobili i streljali nekoliko partizana. Posle nekoliko dana su, opet kod svetionika, uhvatili dva mala broda na kojima su se nalazila dva sveštenika i nekoliko ljudi i žena. Sveštenici i neki od zarobljenih su pobijeni, ostali odvedeni u zatvor, a neke žene su silovane. Ubijena je, takođe, i žena uvara svetionika.

Na Tkonu je sa Kozacima mahom bio potporu Nik Hickl, kome su bili podređeni i ostali Kozaci i čerkezi koji su se nalazili u sastavu »Jedinice Konrad«. Potporu Nik Willi Hoffmann se, uglavnom, bavio obukom.

U Splitu je obrazovan posebni ogranak »Jedinice Konrad«, sa potporu Nikom Hansom Schubert-om na čelu, ranijim pripadnikom FAT-a 207. Njega je Kops poslao početkom 1944. godine sa jednom grupom u Split. Schubert je imao zadatak da ispita partizanske kanale i veze i da izvidi krajeve u kojima je bilo najviše napada i sabotaza protiv Wehrmacht-a. On je svoju grupu kamuflirao pod nazivom »Pressestaffel« (novinarski odred). Imao je svoju radiostanicu, koja je održavala vezu sa centrom FAT-a 214 u Šibeniku i sa štabom 2 tenkofske armije; nosila je oznaku »Jusuf«.

Grupa Schubert bavila se, sem obavštajnim, još i diverzantskim zadacima. Ona je vršila miniranje puteva, pripremala je razaranje raznih objekata itd. Izgleda da je jedan deo zadataka koje je ta grupa obavljala imao karakter priprema za stupanje u dejstvo pozadinskih mreža. Postoji, otuda, mogućnost da je ona dejstvovala u saradnji sa R-grupama koje su bile povezane sa mornaricom Abwehr-om. Inače je jedno od izrazito diverzantskih dela koja idu na teret te grupe bilo i likvidiranje lica koja su mogla ugroziti

Abwehr zbog toga što su suviše saznala o nema koj obaveštajnoj delatnosti ili što su bila sumnjiva da žele prebe i protivnicima.

Svoju agenturu je Schubert tako e najve im delom formirao iz etni kih redova. Naro ito se koristio onim etnicima koje su ustaše uhapsile i odredile za izgon u Srbiju. Schubert bi im se približio i vrbovao me u njima saradnike, s tim da im skine progon.

Ina e se Schubert predstavljao kao novinar. U tome svojstvu sklapao je mnoga poznanstva sa raznim licima koje nije ni pokušavao da iskoristi obaveštajno. Naro ito se sa takvim licima družio u javnosti, što je imalo samo da potvrdi njegovo svojstvo- ratnog dopisnika. Izme u ostaloga, Schubert je tražio dodira i sa licima koja su ilegalno boravila u Splitu, kao, naprimer, sa nema kim emigrantima. Ova su mu se lica naro ito približila, pošto ih je uzimao, iz svojih ra una, u zaštitu pred ustaškim i nema kim vlastima.

Schubert nije prezao od brutalnosti, a inio je i razne materijalne zloupotrebe. Me u njegovim agentima bio je i neki Nemafc iz Muenchen-a koji se prvenstveno bavio plja kanjem Jevreja. No s druge strane je Schubert baš i me u Jevrejima imao svoje agente. Prema jednom izvoru, dobio je preko neke Jevrejke, ije je roditelje izvukao iz koncentracionog logora, nekakvu partizansku legitimaciju. Ina e je padao u o i i svojim pijan enjem.

Ranjen prilikom neke vožnje za Trogir, gde je upao u partizansku zasedu, Schubert je povu en iz Splita. Posle toga je rasformirana i njegova grupa. Za FAT 214 radio je kasnije u Splitu neko vreme u itelj Fischer. Kako izgleda, ovaj je jedino prikupljao informacije i dostavljao ih FAT-u u Šibenik, kamo je kasnije i sam prešao.

U Metkovi u je tako e dejstvovala grupa Abwehr-a II. Za nju, me utim, nedostaju ta ni podaci da li je bila u sastavu »Jedinice Konrad« ili je pripadala nekoj drugoj Abwehr-ovoj formaciji. Ali je sigurno da je -ostala na svome mestu i posle povla enja FAT-a 214 iz Dalmacije.

Diverzantske akcije koje je sprovodila »Jedinica Konrad« bile su obeležene naro itom brutalnoš u. Bez ikakvih obzira su pripadnici »Jedinice Konrad« maltretirali i mirno stanovništvo, vršili mnoge zlo ine, ubistva, plja ke itd. To je izazvalo ve i broj žalbi sa svih strana, a naro ito od ustaške

ABWEHR-ovi, ETNI KI i LJOTI EVI DIVERZANTI

Sa centrom u Šibeniku djelovao je u srednjoj Dalmaciji od kraja 1943 godine Abwehr-ov FAT 214, čiji je zadatak bio da sprovodi diverzije protiv partizana i NOV, naročito u obalnom pojasu i na ostrvima. FAT je među mesnim etnicima i ljotićima regrutovao ljudstvo za sastavljanje diverzantskih grupa. One su bile naročito brutalne i vršile su brojne zločine nad stanovništvom. Jednu od njih prikazuje gornja fotografija. Dole: kapetan Herbert Kniesche, rukovodilac FAT-a 215 koji je opresao u južnoj Hercegovini sa sedištem u Trebinju

vlasti. Žalbe su stizale i nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj, Glaise-u van Harstenau-u, koji je nekoliko puta tražio od Vojne grupe F da opozove Kops-a i njegov FAT. Najzad je u Zagrebu obrazovana i komisija u koju su ušli pretstavnici nema kog poslanstva, generala Horstenau-a i vlasti NDH. Pokolj koji je »Jedinica Konrad« izvršila u selu Zabla u bio je kona no povod, pored svih ostalih teških prekršaja protiv civilnog stanovništva, da se FAT 214 povu e. On je preba en u Srbiju i tamo delimi no upotrebljen za organizovanje saradnje sa etnicima, izme u ostaloga u Homolju.

(2) *FAT 215*

FAT 215, koji je bio preneo svoje sedište iz Podgorice u Trebinje, bavio se tako e diverzantskom aktivnoš u. U tom pogledu je dejtvoovao sporazumno sa rukovodiocem Ic-odeljenja V SS-planinskog armiskog korpusa i sa rukovodiocem FAT-a 174 u Mostaru. Isto tako je u diverzantskim stvarima sara ivao i sa grofom Eltz-om, Sonderfuehrer-om koji je bio na elu Meldekopf-a Dubrovnik FAT-a 174. Naro ito' prisna veza je postojala izme u FAT-a 215 i 369 (hrvatske) divizije Wehrmacht-a. Rukovodilac FAT-a 215, kapetan Herbert Kniesche, održavao je i stalni li ni dodir sa Ic-oficirom te divizije, poru nikom Kurtz-om.

U svom diverzantskom radu je FAT 215 bio povezan naro ito sa etnicima koji su pod komandom kapetana Vida i a operisali u isto noj Hercegovini. Kniesche ih je snabdevao municijom, a prilikom njihovih borbi sa jedinicama NOV i POJ dobijali su, njegovom intervencijom, i teško oružje, ali samo sa nema kim ljudstvom. etni kim akcijama dodavao je kapetan Kniesche i grupu Azerbejdžanaca koja je bila dodeljena njegovom FAT-u.

Mada su se lokalni zadaci FAT-a 215 razlikovali od malo prikazanih poslova koje je obavljao FAT 214, ipak se i Kniesche-ova formacija bavila organizovanjem diverzanata. U vrbovanju agenata za diverzantsku delatnost, koji su prolazili kroz specijalni kurs FAT-a 215 u Poljicama, sara ivala je i Mila de Costre, agentkinja FAT-a. Po vrbovanju su ovi agenti potpisali pismenu obavezu, a zatim su bili obu eni specijalno- u rukovanju eksplozivom i raznim diverzantskim ma-

terijalom. Izme u ostaloga su spremeni i za vršenje atentata na lica i objekte.

Namera je bila da se ovako obu eni diverzanti ubace u partizanske redove, s tim da vrše atentate na živote rukovodilaca. Trebalo je da FAT-u dostavljaju izveštaje i iz partizanskih odreda. Nedostaju bliži podaci o tome u kojoj su meri ove pripreme dovodile i do opipljivih rezultata.

(3) FAT 216

Diverzantska delatnost FAT-a 216, pod kapetanom Mayom i, kasnije, poru nikom Zawadil-om, karakterisala se organizovanjem diverzanata, stvaranjem posebnih borbenih grupa sastavljenih iz etni kih, ustaških i drugih elemenata, i sistematskim vršenjem diverzantske obuke i akcija. Sam FAT se nalazio u Sisku, kamo je bio prešao iz Zagreba. Sedište njegove velike diverzantske borbene pomo ne trupe za podru je Banije bilo je u Sunji.

Pothvati FAT-a su esto vršeni no u, ve inom u malim grupama od po etiri do deset lica, sastavljenim od nema kih pripadnika FAT-a (mahom iz divizije »Brandenburg«) i etnika ili ustaša. Ve inom su grupe bile odevene u britanske ili italijanske uniforme, ili snabevene partizanskim kapama. Prebacivane su pokrivenim kamionima do mesta koje je bilo odreno kao polazna ta ka za akciju, a odatle su nastavljale peške. Povratak je usledio obi no narednog dana, ali je bilo i pothvata koji su trajali duže vreme. Grupe su, isto tako, upadale u partizanskim uniformama u sela, nastoje i da otkrivaju pripadnike NOP-a putem provokacija.

Grupa pripadnika FAT-a 216 u estvovala je i u akciji protiv Vrhovnog štaba u Drvaru, a bila je priklju ena jedinici padobranaca. Tu je grupu vodio pomo nik FAT-ovog rukovodioca, poru nik Zawadil, a sa injavalo ju je još pet podoficira. Zawadil-ov je zadatak bio da sa svojim ljudima zapleni pismeni materijal, naro ito materijal radio-stanice u Drvaru, i da ga najbržim putem pošalje Vojnoj grupi F. Me utim ma da je bila bez gubitaka spuštена u Drvar, njegova grupa nije uspela da pokupi mnogo materijala, pošto je radio-stanica, žestoko¹ branjena, izgorela zajedno sa svima aparatima i papirima koji su se u njoj nalazili. Uopšte je bilo zaplenjeno,

u celini uzev, manje materijala nego što se to o ekivalo. Oko te zaplene je, uostalom, u Drvaru izbio spor izme u Zawadil-a i rukovodioca Wehrmacht-ovih jedinica koje su izvele operaciju, jer je ovaj smatrao da je on nadležan za zaplenjene hartije.

Novembra 1944 godine organizovao je u Sisku prvi diverzantski kurs. U me uvremenu je major May postao šefom FAK-a 201, a komandu nad FAT-om preuzeo je poru nik Zawadil. Na konferenciji u Zagrebu, u prisustvu pretstavnika Vojne grupe F, Uprave VI RSHA (oddeljanja VI/S) i ustaških pretstavnika, donesena je potanko razra ena odluka o organizovanju diverzantskih kurseva i o njihovom zadatku i cilju.

Kursevima je rukovodio sam Zawadil, a kao predava i su se pojavili poru nik Fellingner, specijalista za naoružanje i eksplozive, i neki drugi pripadnici FAT-a. Ljudstvo na kurseve je dodeljivala ustaška jedinica u Petrinji. Isto tako su u njima u estvovali i pripadnici FAT-ove borbene organizacije u Baniji, nazvane »Samozaštitom Sunja«. Kufsisti su podeljeni u grupe od 10 do 12 ljudi, koje su odvojeno obu avane. Nastavni program za po etnike razlikovao se od programa za slušaoce koji su imali bolju spremu ili ve e znanje. Neke od pripadnika »Samozaštite« koji su prošli kroz diverzantski kurs uzeo je FAT 216 i uvrstio ih u svoje redove. Pored kursista koje su Zawadil-u upu ivale mesne ustaške vlasti, na kurs u Sisak stigli su i neki pripadnici »Poglavnikovog tjelesnog sdruga« i drugih formacija iz Zagreba. U februaru 1945 godine, naprimer, broj u esnika na kursevima dostigao je 80.

Nastava na kursevima obuhvatala je rukovanje eksplozivima, magnetskim minama, vremenskim upalja ima, protiv tenkovskim oružjem, oružjem sa prigušiva ima itd. Jedan broj kursista dobio je i obuku u radiotelegrafiji.

Po obavljenom teoriskom školovanju, kursisti su podvrgnuti prakti kim vežbama, to jest priklju ivani su u esnicima manjih terenskih akcija. Izvestan broj dezertera NOV koji su pripadali kursistima izveli su prilikom ovih akcija za uvežbavanje mnoge diverzije protiv NOP-a. Tako su na nekome mitingu NOP-a podmetnuli bombu sa vremenskim upalja em i fotografisali eksploziju.

Diverzanti koji su sa kursa dodeljivani za sprovo enje akcija na podru ju Glina—Topusko i dalje na oslobo enoj teritoriji zarobili su, tako e, nekoliko partizanskih kurira i or-

ganizovali na terenu agentske grupe. U tome su se istakli bivši pripadnici NOV Stanko Begovi i Dragan Zlonoga. Zlonoga je u ku i svoje sestre izgradio itav mali obaveštajni centar sa golubovima pismošama. Isto tako je i svršeni kursista Vukudura izgradio takav centar kod nekih svojih ro aka u selu Ponikvama.

Ustaše koje su završile kurseve i pripadale ustaškom centru u Petrinji preduzimale su sa svoje strane akcije protiv Pisarovine i Kravarskog, dobijaju i za ovo diverzantski materijal i eksploziv od FAT-a 216.

I ovde se pojavio, pred kraj rata, rad na pripremanju pozadinske mreže koji, u suštini, nije potpadao pod delokrug Abwehr-ovog sektora II. Za diverzante koji su imali da ostanu na osloboenom podruju posle povlaenja Wehrmacht-a izgrivani su tajni magacini municije i eksploziva. Takva kamuflirana skladišta bila su ureena kod Siska, u okolini Karlovca, Zagreba, Podsuseda, Samobora, Varaždina i drugih mesta. Treba dodati da je diverzantske kurseve u Sisku svršio i jedan broj ustaša koji su bili rasporeeni u diverzantske »Jagdkommande«.

Uporište FAT-a 216 u Karlovcu organizovalo je tako e diverzantski kurs, po sporazumu koji je postignut sa »Poglavnikovim tjelesnim sdrugom«. Zadaci i ciljevi ovoga kursa bili su istovetni kao i kod onoga u Sisku. Nastavu su vršili pripadnici FAT-ovog uporišta, u saradnji sa ustaškim funkcionerom Holjevcem. I tu su, radi praktičke dopune teoriske obuke, preduzimate manje akcije. U esnici kursa bili su iz redova ustaških jedinica u Karlovcu i »Poglavnikovog tjelesnog sdruga«.

Kao što su diverzantske akcije organizovali i sprovodili centar FAT-a 216 u Sisku i njegova ispostava u Karlovcu, tako isto je i uporište FAT-a u Prijedoru radilo na diverziji. U vremenu od aprila do jula 1944 godine uporište je upuivalo na podruje Grme a i prema jugoistoku grupe od po 10 do 12 ljudi, koje su sakupljale obaveštajni materijal sa osloboene teritorije, a u isto vreme vršile i diverzantske pothvate. U tim grupama je bilo dezertera iz NOV, što je znatno doprinosilo uspehu u sprovoenju pojedinih akcija. Kao potvrdu brutalnih postupaka diverzantskih grupa koje su operisale iz Prijedora treba pomenuti da je grupica od pet muslimana pripadnika ovih diverzantskih formacija uvela običaj da niže na

kanap zajedno sa petokrakama skinutim sa pobijenih partizana i njihove otse ene uši.

Planove u vezi sa ovim uporištem osvetljava injenica da su mu aprila 1944 godine bile upu ene velike koli ine oružja i municije, što pokazuje u kolikoj je meri trebalo da se proširi njegova delatnost. Oružja je bilo preko pet vagona, najviše italijanskoga porekla. Izme u ostaloga je tu bilo 5.000 pušaka, lakih i teških minobaca a, lakih i teških mitraljeza, oko 100 automatskih pušaka, oko 200 pištolja, 300 komada ostaloga ru nog automatskog oružja, pa i jedan protivtenkovski top 37 m/m. Uporište je snabdeveno i opremom, rubljem i obu om.

I prijedorsko uporište FAT-a 216 imalo je da odigra posebnu ulogu u vezi sa desantnom operacijom na Drvar. Ono je dobilo zadatak da uo i te operacije razvije naro ito živu delatnost, kako bi skrenulo pažnju rukovodstvu NOV na sebe i na podru je Prijedora, i time olakšalo neometano obavljanje priprema za napad na Drvar. U isto vreme je uporište formiralo orngazaciju koja je imala da služi kao prihvatna baza za pripadnike NOV, pošto se ra unalo da e uspeh akcije na Drvar izazvati me u partizanima demoralisanje i raspad.

(4) »Samozaštita Sunja«

Još u kasno leto 1943 godine razmatrali su May i njegov glavni agent, inž. Duemke, mogu nost formiranja posebne jedinice od domoroda kog stanovništva, naro ito od etnika. O tome je Duemke zatim razgovarao i sa Ia/Ic-oficirom generala Glaise-a von Horstenau-a, majorom von Pott-om. Ovome je on istakao da bi vojna formacija koju je trebalo obrazovati služila za zaštitu pruga Zagreb—Novska na njenom najviše eksponiranom otseku: Sisak—Sunja—Dubica, koji je stanovništvo okolnih sela stalno ugrožavalo i miniralo. Ujedno bi se takvom organizacijom privukao i deo tamošnjeg srpskog stanovništva, koje su ustaše iz Jasenovca stalno terrorisale.

Major von Pott izneo je Duemke-ov predlog generalu Glaise-u, pa je zatim ovaj podnesen i komandantu XV armiskog korpusa i komandi 2 tenkovske armije, koja se sa name-rom saglasila. Na taj na in je onemogu eno Kasche-u da istu-

pi protiv ostvarenja celoga plana, a isto tako su i eventualne žalbe ustaša unapred bile osuđene na neuspeh.

Prvi ciljevi, kakvi su zvani no predstavljani von Pott-u, postepeno su sve više ustupali mesto vršenju obaveštajne i diverzantske delatnosti u korist FAT-a 216. Naposljetku je težište rada nove formacije, koja je dobila naziv »Samozaštita«, preneseno potpuno na diverzije u okviru rada FAT-a 216, dok je obezbeđivanje pruge postalo sporednim poslom.

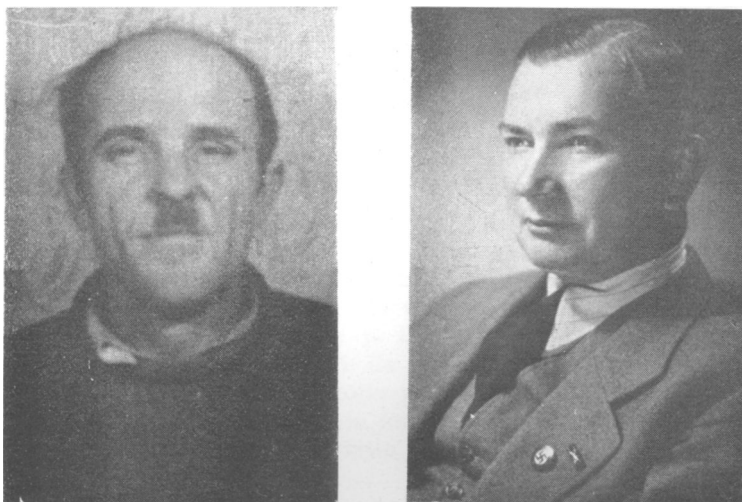
Organizacijom »Samozaštite« rukovodio je May uz pomoć Duemke-a. May je raspolagao već iskustvom u ovakvim poslovima, pošto je na okupiranoj teritoriji SSSR, na Kavkazu, Krimu i u Ukrajini, bio formirao slične dobrovoljne formacije za borbu protiv tamošnjih partizana. Sem toga je on bio¹ učestvovao i u obrazovanju vođa divizije generala von Pannwitz-a.

U pripremnim radovima u Sunju učestvovao je i Karl Grusch, Abwehr-ov agent koji je kasnije preuzet u Wehrmacht. Posle izvesnog vremena je, na osnovu propagande koju su sproveli predstavnici FAT-a 216 naročito među srpskim stanovništvom Sunje i okoline, došlo i do formalnog pismenog sporazuma između May-a i Duemke-a, s jedne, i grupe reakcionarnog stanovništva, sa mlinarom Dušanom Njemčevićem na jednu, s druge strane.

May se obvezao da će pripadnicima »Samozaštite« — predviđeno da bude poluvojna formacija stanovnika okoline Sunje pod rukovodstvom seoskih starešina — omogućiti da nabavljaju životne namirnice, petrolej, so i drugo. Isto tako je svaki pripadnik »Samozaštite« stupanjem u tu formaciju automatski sticao zaštitu Wehrmacht-a i garantiju za svoj život, bez obzira na to šta je ranije bio, a tako i pravo na nošenje oružja. Pripadnici »Samozaštite« dobijaju municiju, a u slučaju ranjavanja imali bi pravo na besplatnu lekarsku pomoć. Sem toga im je stavljeno u izgled i izvesno nagrado. Za uzvrat, »Samozaštita« je imala da brani partizanima ulazak u svoja sela i da se na svome području bori protiv njih. Na tim predmetima je septembra 1943. godine »Samozaštita« i počinjela svoju delatnost.

U osnovnoj zamisli, »Samozaštita« se oslanjala na organizaciju nekadašnje austrijske vojne granice, koja je postojala i u tim krajevima do 1873. godine. Naročito se radilo o tome da je srpskom življu ustanova vojne granice bila u dobrom

„SAMOZAŠTITA SUNJA“

Abwehr-ov FAT 216 organizovao je u Baniji, sa sedištem u Sunji, posebnu diverzantsku organizaciju za borbu protiv NOP-a pod nazivom „Samozaštita Sunja“. Jedan od rukovodilaca te organizacije bio je Mile Begovi (levo), a jedan od organizatora ovog Abwehr-ovog pothvata bio je agent FAT-a 216 Franz Duemke (desno), koji je sarađivao u NDH sa mnogim nema kim obaveštajnim ustanovama

se anju, pošto su sa njom bile skop ane razne privilegije i obezbe enja. Na osnovu te tradicije, a i na osnovu zaštite koju su Nemci pružali lokalnom srpskom življu pred ustaškim ekscesima, FAT 216 je u organizovanju »Samozaštite« postigao dobre rezultate.

U svojoj strukturi je »Samozaštita« imala' da bude pode-
ljena na oteke od po 200 do 300 boraca, s tim da im rukovodioci budu postavljeni iz njihovih redova. Pri tome se gledalo da na rukovodna mesta budu odre ena lica koja su raspolagala izvesnim iskustvom, kao bivši žandarmi, policiski inovnici, podoficiri i sli no. Pored mesnih grupa »Samozaštite« postojale su i njene pokretne jedinice. Na elu »Samozaštite« trebalo je da stoji nema ki oficir, s tim da mu zamenik bude domorodac. FAT 216 je obezbedio svoje interese time što je u svakoj ve oj jedinici »Samozaštite« postavio po jednog poverenika koji je sa FAT-om imao da održava vezu.

»Samozaštita« je imala da sara uje i sa jedinicama Wehrmacht-a na tome podru ju. Konkretno je tu bila u pitanju, u doba njenog formiranja, koza ka divizija generala von Pannwitz-a, iji se štab nalazio u Sisku. Pored zaštite železni ke pruge, »Samozaštita« je imala da vrši vrbovanje za sticanje novih pripadnika i da zajedno sa Pannwitz-ovim Kozacima sprovodi akcije protiv partizana, da izvi a na oslobo enoj teritoriji, da obrazuje male diverzantske grupe, koje bi u partizanskoj pozadini vršile sabotaze, i da sprovodi propagandu protiv NOP-a.

Glavni štab »Samozaštite« nalazio se u Sunji. Do februara 1944 godine organizacijom je rukovodioi štabni vodnik Heinrich Korpff, a zatim poru nik Walter Pacher. Karl Grusch je bio Abwehr-ov posmatra i funkcioner za vezu sa FAT-om 216. Sem toga je postojao i posebni nema ki funkcioner za politiko školovanje, inž. Lapizzi. Od domorodaca su se, pored ve pomenutog Njem evi a, koji je bio zamenik komandanta »Samozaštite«, istakli kao organizatori i rukovodioci: bravarski pomo nik Dušan Torni , ranije aktivni borac NOV i komandir ete »Samozaštite«; bivši funkcioner NOV Josip Bogojevi , tako e komandir u »Samozaštiti«, koji je rukovodio izvesno vreme svim ve im pothvatima; Nikola Begovi , bivši oficir NOV, rukovodilac ve e terenske grupe.

Po preseljenju FAT-a 216 iz Zagreba u Sisak, »Samozaštita« se u svojoj delatnosti najtešnje povezala sa njim. Me-

utim u jesen 1944 godine ona se uglavnom raspala pod dejstvom ratnih događaja. Jedan deo njenih pripadnika stupio je u FAT 216, drugi su prešli u Reich na obuku radi novih zadataka, a neki su se priključili etnicima.

Pored ranijih pripadnika NOV bilo je u »Samozaštiti« i dosta etnika, a i izvestan broj ljoti evaca. Ljoti je, štaviše, uputio u Sunju tri pripadnika svoje organizacije, od kojih je jedan bio nekada njegov poslanik kandidat u Petrinji na izborima za Narodnu skupštinu. Ovi ljoti evci, koji su se predstavili nemačkoj komandi u Sunji, istupili su i kao izaslanici Milana Nedića i proveli izvesno vreme među pripadnicima »Samozaštite« agitujući i u smislu ideologije »Zbora«.

Izgleda da je velikosrpska propaganda koja je u ena preko FAT-a 216 među pravoslavnim stanovništvom Banije imala rezultata i van neposrednog područja FAT-ovog rada. Tako je agent FAT-a Mimi privedo FAT-u Kostu Nikolića, komesara 17 brigade NOV, koji je dao izvesne podatke o stanju na oslobođenoj teritoriji i, naročito, informacije vojne prirode. Nikolić je nudio da privede odnosno izdvoji iz NOV Srbe iz svoje partizanske grupe, tražeći da se oni zatim evakuišu za Srbiju ili da se stave na raspoloženje Srpskom dobrovoljačkom korpusu. On je upućen u Beograd, kako bi o tome pregovarao sa nadležnim vlastima. FAK 201 je preporučivao da se sa Nikolićem postigne takav sporazum, jer bi se preko njega moglo izazvati »znatno slabljenje partizana na području Sunje«.

2. Diverzantski rad RSHA

a. *Pothvat »Theodor«*

Akcija koja je, prema nemačkoj zamisli, imala da pogodi Narodnooslobodilački pokret Jugoslavije smrtonosnim udarcem time što bi eliminisala njegovo vrhovno rukovodstvo sa maršalom Titom na čelu, sprovedena je napredno dvema međusobno odvojenim i nezavisnim linijama. Već je pomenuto da je Wehrmacht pripreme za takvu akciju otpočeo još u jesen 1943 godine, uz korišćenje divizije »Brandenburg«. Uviđajući da planovi sa trovanjem ili podmetanjem eksploziva nisu bili realni i ostvarljivi, Wehrmacht je dalje radeći i na toj liniji

sve više ove planove orijentisao u pravcu ve e akcije kombi-
novanjem vazdušnog desanta sa operacijama opkoljavanja.
Rezultat je bio — desant na Drvar.

RSHA je svoju akciju, usmerenu na isti cilj: uklanjanje
maršala Tita i Vrhovnog štaba, otpo eo februara 1944 godine.
U prostorijama grupe E, to jest odeljenju za Jugoistok Uprave
VI RSHA u Be u, bila je oko 10 februara te godine konfe-
rencija koju je sazvao rukovodilac grupe, SS-potpukovnik
Wannek. Na njoj su u estvovali: šef Einsatzgruppe E i BdS
za Hrvatsku, SS-potpukovnik Hermann; policiski ataše u
Zagrebu, SS-major Hans Helm; referent u referatu za NDH
Uprave VI RSHA, SS-kapetan Rudolf Schrems, zastupaju i
otsutnog šefa referata, SS-majora d-ra Wilhelm-a Hoettl-a;
glavni opunomo enik Uprave VI RSHA U NDH, Adalbert
Kungel; SS-kapetan Rupert Mandl. Wannek je saopštio pri-
sutnima da po Hitler-ovom nalogu treba organizovati akciju
uništenja maršala Tita i lanova Vrhovnog štaba, a da je
sprovo enje akcije povereno Mandl-u. On je pozvao prisutne
pretstavnike RSHA iz NDH da Mandl-u pomognu pri sprovo-
enju toga zadatka i da iznesu svoje mišljenje o izgledima
takvoga pothvata.

Postavlja se pitanje kerne je i na kakav na in Hitler iz-
dao ovaj nalog, koji su, dakle, pokušavali da privedu u delo i
Wehrmacht i RSHA ne sporazumevaju i se, me utim, me-
usobno- i ne dozvoljavaju i jedan drugome bilo kakvo sa-
znanje o vlastitim pripremama.

Nesumnjivo stoji injenica da je »Jedinica Kirchner«, koja
je svoju akciju po ela oktobra 1943 godine, imala zadatak da
pripremi i sprovede atentat na Maršala. Ovo je pitanje bilo
predmet rasprave pred Me unarodnim vojnim sudom u
Nuembergu, a u vezi sa su enjem generalima Rendulic-u,
Leyser-u i drugim najvišim rukovodiocima Wehrmacht-a u
NDH iz toga vremena. Prilikom toga procesa je nedvosmi-
sleno utvr eno da su jedinice divizije »Brandenburg« došle
u zapadnu Bosnu, u sastav 2 tenkovske armije, sa takvim
zadatkom.

Prema saglasnim i me usobno nezavisnim podacima zna
se da je u vreme kada je bila konferencija u Be u kapetan
Boeckel — koji je kao Kirchner-ov pretpostavljeni imao da
diriguje sprovo enjem plana protiv Vrhovnog štaba — ve
bio napustio Banju Luku ,pošto je premešten zbog svoje li ne

nepodobnosti za sprovođenje toga pothvata. Dotada su pripreme jedinica »Brandenburg« već bile tekle nekoliko meseci.

Cim je primio odgovarajuć i nalog, RSHA je svakako požurio da odmah i najhitnije stavi u pokret svoju mašineriju. S druge strane, nema sumnje da bez takvog naloga ni divizija »Brandenburg« — tada neposredno podređena OKW-u, dakle feldmaršalu Keitel-u, — nije mogla preduzeti tako važan pothvat bez naređenja svog pretpostavljenog, to jest Keitel-a. Sem toga je Rendulic na svome suđenju izričito potvrdio da su Kirchner i Boeckel postupali po nalogu koji je došao od Hitler-a.

Iz ovoga svega moguće je, o igledno, samo jedan zaključak: u pitanju pothvata na Vrhovni štab i atentata na maršala Tita nije postojao samo jedan Hitler-ov nalog, već dva, sa međusobnim vremenskim razmakom od nešto preko četiri meseca.

Ovu činjenicu, o kojoj ne može biti ni najmanje sumnje, treba dovesti u vezu sa poznatim činjenicama na kojima je Hitler-ova okolina primala i izvršavala njegove naloge. Treba je povezati i sa isto tako poznatim činjenicama na kojima je on mnoge naloge izdavao vrlo često raznim svojim saradnicima oko stola sa generalštabnim kartama, ne obavješćavajući i jednoga da je isti ili sličan nalog već dao drugome. Kako je najverovatnije došlo do izdavanja ova dva naloga?

Hitler je, od leta 1941 godine, poeo da prima preko načelnika rukovodnoga štaba Wehrmacht-a, generala Jodl-a, izveštaje Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok o delatnosti jugoslovenskih partizana. Generalštabni oficiri, ma koliko ta delatnost ometala poredak koji je Treći Reich bio za ratni period uspostavio na teritoriji Jugoslavije, nisu smatrali partizane pravim ratnim protivnikom, niti njihovu delatnost — pa čak ni kasnije, kada su dejstvovala već velike jedinice NOV, — pravim vojnim ugroženjem nimalo važna. To su za njih bile »bande«, »banditi«, u najboljem slučaju »gerilci«, koje je jedan već i operativni zahvat eliminisati ili koje je zbrisati same političke promene posle nemačke pobede u ratu. Zato se u štabovima, a pogotovu u vrhu Wehrmacht-a, iako je balkansko ratište angažovalo sve već i nemačke vojne snage, zvanice govorilo jedino o »operacijama čistjenja« ili o »suzbijanju bandi«, a ne o pravim strategiskim potezima. Uz to su štabovi sa Jugoistoka u svojim izveštajima javljali o velikim

uspesima, o »razbijanju bandi«, »uništavanju banditskih centara«, »išenju banditskih područja« i tome slično. Međutim, uprkos svega, partizanske jedinice su svojim dejstvom prikovala okupatora za veće gradove svode i tako njegovu vlast na garnizone, prekidale veze, napadale čak i gradove sa okupatorskim i kvislinškim posadama, držale pod kontrolom velike oslobođene teritorije i neprekidno mu nanosile teške gubitke.

Zato je nesklad između u službenog potcenjivanja sa kojim se u vrhu Wehrmacht-a govorilo sve do 1944 godine o NOV i POJ i realne situacije koja je govorila iz brojeva nemačkih gubitaka i partizanskih akcija protiv Wehrmacht-a i nemačkih vojnih i ekonomskih interesa — bio ponekad objekt Hitler-ove ljutnje.

Gledaju i u svemu što se istorijski zbiva prvenstveno uticaj jakih ličnosti — što se dokumentovalo bezbroj puta u njegovom mišljenju o Staljinu ili, naprimjer, u njegovoj nadi da Roosevelt-ova smrt zna i povlačenje SAD iz rata — Hitler je ocenio da i uzrok nesavladljivosti protivnika izraslog na jugoslovenskom tlu treba tražiti isključivo u ličnosti rukovodioca NOP-a, maršala Tita. Pri tome nije shvatio ogromni istorijski proces koji se u Jugoslaviji odigravao i nije je oličenje bila Titova ličnost, već je smatrao da je rukovodilac NOP-a prosto nekom svojom ličnom magijom organizovao mase, te se one i smirile tim toga pokreta a nestane. Hitler je, prema jednome izvoru, izjavio jednom prilikom da bi Tita, ako bi mu pao šaka, streljao i sahranio sa svima vojnim postovima. Drugim rečima, streljao bi ga kao »vođu u bandita«, a vojne postove bi mu ukazao kao protivniku koji je u hiljadama prilika dokazao svoju nesavladljivu energiju, svoju nesalomljivu volju i svoj izraziti talent stratega, taktičara i vojskovođe.

Šta se u vodećim nacističkim krugovima mislilo o maršalu Titu, najbolje se vidi iz jednog govora koji je Himmler, septembra 1944 godine, održao jednoj grupi nemačkih oficira. Evo njegovih reči, koje izražavaju prilično i Hitler-ovo mišljenje:

Zeleo bih da vam navedem još jedan primer upornosti — upornost maršala Tita. Moram reći da je on stari komunist, taj gospodin Josip Broz, da je to vrstovek. Nažalost, on je naš protivnik. Taj je zaista zaslužio titulu mar-

šala. Ali kada ga uhvatimo, smaza emo ga na licu mesta, budite uvereni. On je naš neprijatelj, ali ja bih voleo da imamo jedno tuce Tita u Nema koj, ljudi koji bi bili vo e i koji bi imali takvu odlu nost i tako vrste živce da se nikada ne predaju iako su potpuno opkoljeni. Taj ovek ne raspolaže ni im, apsolutno ni im.... Uvek je bio opkoljen, ali je uvek našao na ina da se probije. Nikada nije kapitulirao. Mi znamo bolje nego iko drugi kakve nam on sve nevolje zadaje u srpsko-hrvatskom prostoru, a samo zbog toga što se uporno bori. On ima obraza da bataljon naziva brigadom, a mi se odmah hvatamo na taj lepak. Brigada? Bože sa uvaj! Kruti vojni ki mozak odjednom po ne da zamišlja jedinicu od šest do osam hiljada ljudi. Ustvari, meutim, hiljadu vagabunda sja enih u opor odjednom postaju brigadom. I tako mi razbijamo divizije i korpuse u paramparad, a ovaj ih ovek svaki put ponovo stvara. A to je u stanju da u ini samo zato što je beskompromisan i uporan vojnik, što je uporan komandant.

O jugoslovenskim partizanima je, pogotovu u vezi sa italijanskom kapitulacijom, u jesen 1943 godine, sve eš e bilo re i prilikom redovnih svakodnevnih diskusija u Hitler-ovom »Glavnom stanu«. Naro ito kada se, posle razoružanja Italijana, utvrdilo da je snaga NOV uveliko porasla. Svakako je Hitler, pri takvoj diskusiji o stanju na balkanskom ratištu, pomenuo Keitel-u kako bi trebalo ukloniti tu li nost koja pretstavlja srce i motornu snagu pokreta otpora u Jugoslaviji. Keitel, koji se trudio da svaku, ma i usput naba enu, Hitler-ovu misao ili želju pretvori odmah u delo, preveo je i ovu u vojnu naredbu. Dao je nalog diviziji »Brandenburg«, koja je njemu bila podre ena, da uzme na sebe zadatak uklanjanja maršala Tita.

Prema tome Hitler-ov nalog u ovome slu aju ne treba shvatiti tako kao da je Keitel, u svojstvu šefa OKW, dobio potpuno odre eni zadatak. Tu je bila posredi opšta Hitler-ova želja, verovatno naba ena u razgovoru, koja nije imala formu konkretne naredbe.

Da je Hitler izdao konkretnu naredbu, ona bi kao njegovo nare enje sa Keitel-ovim potpisom stigla komandi 2 tenkovske armije, kao što je to bio stotruko ponovljeni, uobičajeni i propisani postupak u takvim slu ajevima. Utvr eno je, me utim ,da je Rendulic saznao za pojavu »Jedinice Kirchner« i kapetana Boeckel-a iz referata svoga Ic-oficira, a ne svoga na elnika štaba. To je bilo zbog toga što je u toj stvari sa 2 tenkovskom armijom korespondirala samo divizija »Bran-

denburg«, a ne sam OKW. Da je postojalo konkretno Hitlerovo naređenje, postojala bi — kao njegov rezultat — i konkretna Keitel-ova naredba, potpisana »po nalogu«, kao što je prema utvrđenom redu Keitel potpisivao naređenja svoga gospodara. A takvu naredbu bi dobio u ruke li no Rendulic ili njegov na elnik štaba, kao »tajni komandni predmet — samo za šefa« (Geheime Kommandosache — Chefsache), jer bi ona bila upućena neposredno svima komandantima koji bi imali da u estvuju ili sarađuju u akciji. Injenica da se prema 2 tenkovskoj armiji pojavljuje samo divizija »Brandenburg«, da Rendulic nije primio nikakvu naredbu OKW i da nikakva akcija u vezi sa planovima Kirchnera i Boeckel-a nije preduzimana dokazuje da formalne Hitler-ove naredbe nije ni bilo.

Tu treba ista i da je u isto vreme kada je Kirchner stigao u Banju Luku, u izvršenju zadatka koji je bila dobila divizija »Brandenburg« na osnovu Hitler-ove želje, izvesne akcije započeo i aparat Heinrich-a Himmler-a. Ovaj je, svakako preko svoga pretstavnik u Hitler-ovom »Glavnom stanu«, SS-general Fegelein-a, dobio obaveštenje o onome što je Hitler bio rekao u vezi sa rukovodiocem ustanka naroda Jugoslavije. Međutim on nije bio ni tako brz ni tako određen u svojoj reakciji na tu želju kao Keitel. Umesto da naredi akciju, kao što je to bio u inio šef OKW, Himmler je uputio u Zagreb svoga specijalistu za diverzije, tadašnjeg SS-potpukovnika Skorzeny-ja.

Nema podataka šta je Skorzeny konkretno uradio prilikom svoje tadašnje posete šefu Einsatzgruppe E, BdS-u Hermann-u. Injenica je da je tada proučio karte o položaju partizanskih snaga, a da je Hermann, posle te Skorzeny-jeve posete, organizovao specijalni otsek pod nazivom »Titofangkommando« (komanda za hvatanje Tita), ije samo ime ve dovoljno jasno govori o emu je tu re . Svome saradniku, SS-majoru Friedrich-u Herbst-u, rukovodiocu odeljenja IV Einsatzgruppe E, dao je nalog da prikuplja sav materijal o maršalu Titu, njegovoj ličnosti i njegovom mestu boravka, i da mu taj materijal neposredno podnosi smatraju i to najpre im zadatkom. Naročito je veliku vrednost pridavao prikupljanju Maršalovih slika. Za svoju »Titofangkommandu« Hermann je angažovao i saradnju Ustaške odbrane pod rukovodstvom Maksa Luburija.

Kada je prošlo- izvesio vreme a od izvršenja prvog naloga nije bilo ništa, dolazi do drugog naloga. Svakako je opet na redovnom sastanku u Hitler-ovom »Glavnom stanu« bila diskusija o razvoju operacija u Jugoslaviji. Nesumnjivo je tada Hitler ponovo izrazio — i to malo odre enije — želju da se rukovodilac ustanka naroda Jugoslavije likvidira. Tako je onda po ela, nezavisno- od ve zapo ete akcije Wehrmacht-a, da te e i nova akcija, akcija Himmler-ovog aparata. Treba naro ito ovde potsetiti da se dolazak majora Benesch-a u Banju Luku, po prethodnom angažo-vanju dopunskoga ljudstva, vremenski potpuno- poklapa sa po etkom akcija RSHA, koji ozna ava konferencija u Be u. Mandl od strane RSHA i Benesch od strane Wehrmacht-a dobijaju zadatak u isto vreme. To zna i da je tu bio i isti uzrok. A taj je uzrok bio ponovljena Hitler-ova želja za uklanjanjem Tita.

OKW — to jest Keitel — ovoga puta se ne zadovoljava nalogom diviziji »Brandenburg«, ve dolazi do angažovanja svih tangiranih komandi Wehrmacht-a i, u krajnjoj liniji, do akcije na Drvar. Himmler je tu stvar opet poverio Skorzeny-ju, rukovodiocu odeljenja VI/S RSHA.

Ali ni ovoga puta, me utim, nije moglo biti direktnog konkretnog nare enja od Hitler-a. Sprovo enje takve neposredne Hitler-ove naredbe uzeo bi na sebe li no Sko-rzeny — kao što je on li no izvršio otmicu Musso-lini-ja i, kasnije, admirala Ho-rthy-ja — i ne bi izvršenje preneo- na nekog svog podre enog.

Iz svega je kona an zaklju ak da se nesumnjivo ima uzeti kao- ta no ovo:

postoje dva Hitler-ova naloga — jedan verovatno iz oktobra 1943 godine, a drugi verovatno iz februara 1944 godine — koja se ti u akcije likvidiranja maršala Tita;

ni prvi ni drugi nalog nije Hitler izdao neposredno u obliku konkretnih naredaba, ve je to- izrazio kao želju, koju su njegovi saradnici pretvorili u zapovest i akciju;

postupaju i po- prvom nalogu, ije jo-j je izvršenje naložio Keitel, divizija »Brandenburg« je po ela obaveštajne pripreme za utvr ivanje sedišta Vrhovnog štaba, a u isto vreme i rad na pripremi diverzije; pri tome je izradila nekoliko varijanata za sprovo enje diverzije, od kojih je jedna bila izba-

civanje tobožnjih britanskih padobranaca sa eksplozivnom pošiljkom za maršala Tita;

u isto vreme kada je divizija »Brandenburg« uputila u Bosnu Kirchner-a, Himmler je tako e morao znati za Hitler-ovu želju; zato je u Zagrebu formiran »Titofangkommando«, pošto je Skorzeny došao u kratku posetu Einsatzgruppi E; no cela akcija nije shva ena naro ito akutnom, ve jedino kao opšta obaveštajna priprema za utvr ivanje sedišta Vrhovno- ga štaba i li no maršala Tita;

po drugom nalogu je OKW upregao i Wehrmacht-ove komande na Jugoistoku, a divizija »Brandenburg« je povukla nesposobnog Boeckel-a i dala zadatak proverenom Benesch-u; Himmler je u isto- vreme energi nije ukop ao RSHA, pri e- mu je za obaveštajnu pripremu stupio u dejstvo- aparat Uprave VI, nadležan za Jugoistok, a za samo- sprovo enje diverzije — odeljenje VI/S, na ijem je elu stajao Skorzeny;

svaka od ove dve linije radila je nezavisno od druge; ali dok je RSHA-u bilo nepoznato da se istim zadatkom bavio od ranije Wehrmacht, dotle je Wehrmacht saznao da je i RSHA po eo na tome da radi, no nije želeo da posveti Himmler-ov aparat u svoje pripreme, niti da mu dozvoli da u estvuje u njegovoj akciji;

i Wehrmacht i RSHA želeli su da uberu lovorike svaki za sebe i uz isklju enje drugoga, a baš odsustvo konkretne i odre ene Hitler-ove naredbe (koja bi prinudila oba konkurenta da sara uju, bilo da glavni nosilac akcije bude jedan ili drugi od njih) omogu ilo je i u ovoj stvari pojavu naporednog rada, koji se, u krajnjoj liniji, završio obostranim nespehom.

RSHA je zapo eo svoju novu, konkretnu akciju februara 1944 godine, pomenutom konferencijom u Be u, iji je zadatak bio da obavesti sve njegove pretstavnike u NDH (Einsatzgruppe E, policiskog atašea i Glavnog opunomo enika Uprave VI) o planiranoj akciji i da ih dovede u vezu sa licem koje je imalo tu akciju da sprovede, to jest sa SS-kapetanom Mandl-om. S druge strane je Mandl tom prilikom imao da dobije opštu orijentaciju o mesnim okolnostima i o položaju pred kojim e se u sprovo enju svoga zadatka na i. U isto vreme je konferencija imala da mu pruži mogu nost da organima RSHA na terenu na kome se zadatak imao spro-

vesti može saopštiti svoje eventualne posebne želje u pogledu njihove saradnje.

Karakteristično je da je konferencijom u Beču rukovodio obavješajni, a ne diverzantski funkcioner. Da je Skorzeny dobio zaista nalog od Hitler-a, on bi nesumnjivo sam sazvao konferenciju i njoj predsjedavao. Injenica da je konferenciju sazvao rukovodilac odeljenja E Uprave VI RSHA, SS-potpukovnik Wannek, ukazuje na to da je Himmler dao nalog za akciju bilo Kaltenbrunner-u, šefu RSHA, bilo SS-generalu Schellenberg-u, šefu Uprave VI RSHA, s tim da Skorzeny, kao nadležni rukovodilac odeljenja VI, pod čiji su delokrug potpadali ovakvi zadaci, bude pozvan i zadužen za izvršenje, — ne kao Otto Skorzeny lično, već kao šef odeljenja VI/S RSHA.

Ni jedan ni drugi od ove dvojice nije sa naročitim simpatijama gledao na Skorzeny-ja, koji je u njihov aparat upao sa strane zbog uspeha sa otmicom Mussolini-ja i zbog lične veza sa visokim rukovodiocima Reich-a, koje je bio ovim svojim podvigom uspostavio. Ipak, bilo je po sebi razumljivo da je to tip akcije koji po svojoj suštini ulazi u Skorzeny-jev delokrug. Pokretanjem akcije preko Wannek-a jasno je izraženo da Uprava VI — konkretno: Schellenberg — želi da zadrži kontrolu nad njom. Izvršilac operacije, Mandl, pripadao je Skorzeny-jevoj grupi VI/S, koja je, zbog izuzetnog položaja svoga šefa, imala i sama izuzetni položaj u okviru RSHA, iako je formalno bila sastavni deo Uprave VI. O dvojstvu nadležnosti u vezi sa Mandl-ovim zadatkom govori jasno i injenica da je on, za vreme svoje delatnosti u NDH, izveštavao kako šefa odeljenja E, Wannek-a, tako i šefa odeljenja VI/S, Skorzeny-ja. Njegovi su izveštaji išli Skorzeny-ju preko Wannek-a, ali je prvi dobijao originale, a drugi kopije.

Prilikom bečke konferencije, njeni učesnici koji su došli iz Zagreba zauzeli su prema projektu i njegovom izvršenju prilično rezervisano držanje. Istakli su da je Vrhovni štab, a specijalno: maršal Tito, hermetički obezbedio da se položaj Vrhovnog štaba što je moguće više odmakne, i izneli su sve teškoće obavješajnog prodiranja u njegovu neposrednu blizinu.

Kao što je to isto bilo u odnosima u samom rukovodstvu i aparatu Trećeg Reich-a, i tu se — u malom i u okviru jedne ustanove — pojavio onaj duh konkurencije i međusobne ljubomore koji se na visokom nivou izmeću u dveju raznih

ustanova u istome pitanju ispoljio izme u Wehrmacht-a i RSHA. Hermann i Helm su, po svome službenome položaju, bili neposredno podređeni šefu RSHA Kaltenbrunner-u. Prema tome im Wannek nije mogao izdavati nikakve naredbe ili direktive. Sem toga su obojica bili pripadnici Gestapota, dok je Wannek pripadao SD-u. Zatim, nalog za uklanjanje maršala Tita bio je izdat aparatu Uprave VI, ali se ticao sektora za koji je prvenstveno bio nadležan Gestapo, to jest aktivne borbe protiv komunizma. Otuda su se i Hermann i Helm osetili povređeni i zadržali su za sebe itavo mnoštvo informacija, a Mandl-u nisu ni izdaleka dali onu podršku koju je Wannek želeo njihovim prizivanjem da mu pruži. Nisu ga čak upoznali ni sa onim obaveštajnim vezama i mogu nostima kojima su u to vreme veće raspolagali, a koje su mogle korisno poslužiti u izvršavanju zadatka.

I Helm i Hermann održavali su bliske veze sa Glaise-om. Naročito je Hermann bio uveliko zainteresovan u pitanjima razmene zarobljenika i iskorišćenja obaveštajnih mogućnosti koje su se odatle pružale. Helm je preko maarskih obaveštajnih organa upravo u to vreme radio na uspostavljanju izvesnih linija prema rukovodnim štabovima NOV. Preko Koppel-a je, neposredno pre početka konferencije, bio postigao sporazum sa političkim odeljenjem Ravnogorskog saradnja koja je, izme u ostaloga, obuhvatala baš i ubacivanje agenata u organizacije KPJ, kao i organizovanje i sprovođenje atentata na članove rukovodstva KPJ.

Bilo je tu mnoštvo polaznih tačaka koje su veoma korisno mogle poslužiti Mandl-u za zaplaniranje priprema oko sprovođenja njegovog zadatka. Međutim ni Helm ni Hermann nisu u Beogradu progovorili ni reči o tim svojim vezama i o potezima koji su bili u toku. Očigledno su Mandl-ovo postavljenje i činjenicu što je njemu, preko njihovih glava, poveren zadatak i njegovo izvršenje pretstavljalo najveći uspeh koji se mogao postići u borbi protiv KPJ i NOP-a — obojica smatrali prodiranjem u sferu koja je bila suštinski predmet njihove nadležnosti,

Što se Kungel-a tiče, on se ograničeno izjavio da mu je obaveštajna mreža izgrađena u drugome pravcu. I tako je konferencija u Beogradu završena bez nekih određenih rezultata.

Nekoliko dana kasnije Mandl je doputovao u Zagreb, da bi otpočeo organizovanje svoga poteza. Tu je dobio pro-

storije u nadležstvu SS-potpukovnika Hermann-a, mada ovo me nije bio podre en. Za izvršenje svoga zadatka imao je na raspolaganju neograni ena materijalna sredstva, a preko blagajne Uprave VI mogao je da nabavi svaku valutu, pa i zlato u potrebnim iznosima. Municiju i diverzantsku opremu kao nagazne mine, pištolje, eksploziv, otrov, zatim tehni ku opremu kao radio-stanice i drugo, Mandl je dobio od grupe VI F RSHA. U obaveštajnom pogledu trebalo je da on izgradi svoju mrežu, oslanjaju i se na mreže Hermann-a, Helm-a i Kungel-a.

Nije nemogu no da je Hermann, uprkos toga što je sa tim zadatkom poslat iz Reich-a Mandl, i dalje nastojao da sam izvrši posao oko nasilnoga uklanjanja vrhovnog rukovodioca NOP-a. Zato Mandl, izgleda, i nije dobio ta nu sliku i pregled svih Hermann-ovih obaveštajnih veza i mogu nosti. Nešto- više je koristi, me utim, imao od saradnje sa Helm-om, iji je saradnik, SS-potporu nik Stuewe, kasnije postao- njegovim zamenikom. Isto tako se u vezi sa Mandl-om i njegovim pothvatom pojavljuju i Helm-ovi saradnici, profesor Treu ,njegov pomo nik Winter i drugi.

Zna ajnu ulogu je za Mandl-ovo orijentisanje o položaju igrala njegova veza sa generalom Glaise-om von Horstenau-om. Izgleda da je tu posredovao SS-major d-r Hoettl, koji je sa Glaise-om održavao prijateljske odnose još iz vremena pre priklju enja Austrije Reich-u. Materijalom koji je Glaise stavljao Mandl-u na raspolaganje u naro ito konspirativnoj formi ovaj nije smeo da se koristi za podnošenje izveštaja Upravi VI. Izgleda da se taj materijal prvenstveno ticao same li nosti maršala Tita.

Prema sa uvanim podacima, Mandl je u prvome redu izradio- tri plana. Sva tri su pretstavljala varijante za izvršenje istoga zadatka, s tim da se mogu upotrebiti alternativno ili simultano.

Prvi Mandl-ov plan je bio da se ubace pojedini agenti na oslobo enu teritoriju. Trebalo je da pokušaju sve kako bi stigli do u blizinu maršala Tita. Tehni ki se to imalo sprovesti tako da se ovi agenti kod partizana pojave kao tobožnji radnici Organizacije Todt koji su odbegli. Pri tome su se imali pretstaviti kao- komunisti, eventualno i kao bivši španski borci. Agenti su imali da budu opremljeni odgovaraju im sredstvima za izvršenje atentata, kao otrovom ili eksplozivom, pišto-

ljima i si. Pošto ne bi, posle ubacivanja u partizanske redove, mogli održavati vezu sa Mandl-om, trebalo je da budu upu-
eni na potpuno samostalan rad i da se sna u prema datim
okolnostima.

Ove je agente Mandl zatražio od grupe VI- F RSHA, gde
ih je bio u svoje vreme sam obu io, u vreme dok još nije
bilo pomena o zadatku u Jugoslaviji. Njih je u Be u snabde-
vao referat za NDH grupe VI E odgovaraju im dokumen-
tima za putovanje u Zagreb, gde ih je prihvatio Mandl. Da
bi se pove ala verovatno a da e ih partizani prihvatiti,
Mandl je odabrao za ovaj zadatak strance, lica drugih na-
rodnosti, a ne Nemce. Pri tome je ra unao> s tim da je tada
u Reich-u bilo prikupljeno mnogo miliona inostranih radni-
ka, i da je bilo sasvim verovatno da se me u njima nalaze i
nezadovoljnici i komunisti. Svakako je trebalo o ekivati da
e partizani sa manje sumnje prihvatiti stranca nego Nemca.
Time bi i legenda o pripadništvu komunisti koj partiji i o
bekstvu na oslobo eno podru je imala više izgleda da je parti-
zani prihvate kao istinitu.

Preko Be a su, posredstvom referata Uprave VI za NDH,
stigli Mandl-u ovi agenti:

Holan anin Andreas Engwirda, bivši španski borac i lan
KP Holandije; imao- je autenti na dokumenta iz Španije, izme-
u ostaloga pohvalu komandanta brigade kojoj je tada pri-
padao-; nema ka obaveštajna služba ga je zavrbovala posle
okupacije Holandije;

Norvežanin Jebsen, norveški nacionalista, koji je kasnije
radio kao radiotelegrafista pri diverzantskoj ustaškoj grupi
Joce Rukavine;

Nemac Barke (ili Balke) i njegov prijatelj koji se, izgleda,
zvao Junker; ova dvojica su istupali zajedno;

eh Jiri Kraus, koga je u leto 1944 godine uputio iz Pra-
ga SS-potpukovnik d-r Hammer, tadašnji referent VI kod
BdS-a za ešku i Moravsku, i koji je bio agent nema ke oba-
veštajne službe u eškim ilegalnim organizacijama otpora.

Pored ovih je bilo upu eno Mandl-u još nekoliko agenata,
me u kojima se, verovatno, nalazio i neki bivši eški oficir,
ranije uba en u Englesku, kao i neki Francuz, Tako postoje
podaci da su preko Splita uba eni u partizane, navodno preko
veza agenture tamošnjeg FAT-a 380, dva diverzanta, od kojih
je jedan nosio ime Robert Kronsachsen, a drugi Ladislav

Hlubu ek. Kako izgleda, obojica su pripadali grupi kojom je upravljao Mandl.

Treba dodati da je od ovih agenata jedino Engwirda uspeo da dođe do Visa, gde je uhapšen. Junker, koji je ranije živeo u Americi i bio Amerikanac nema kog porekla, tako e je uspeo da se ubaci u partizanske formacije, pretstavivši se kao ameri ki vojnik koji je pobeo iz nekog logora u Mari-boru. On i Balke (Barke) bili su, kao tobožnji partizani, kasnije zarobljeni od ustaša, pa posle identifikacije pušteni. Vratili su se u Nema ku po etkom 1945 godine. O ostalim agentima koji su prema ovom prvom Mandl-ovom planu bili potureni NOV nisu sa uvani bliži podaci.

Drugi Mandl-ov plan predvi ao je da Wehrmacht, u sporazumu s njim, evakuiše izvesno podru je o ekuju i da ga zatim zaposednu snage NOV i POJ. U mestima i zgradama koje bi došle u obzir za stan maršala Tita bile bi prethodno nameštene bombe odnosno bio bi ugra en eksploziv. Trebalo bi da agent ostavljen u tu svrhu na evakuisanom terenu iza-zove u pogodnom trenutku eksploziju. Nije poznato šta je od toga plana bilo »provedeno u delo i je li on uopšte ušao u fazu ozbiljnih priprema.

Tre i plan, koji je Mandl izradio- u leto 1944 godine, predvi ao je da se za pothvat »Theodor« upotrebe i ustaške grupe. Pri ovima bi se nalazili nema ki organi za vezu i radiotelegrafisti. Ove grupe imale bi da ostanu na svojim odre-enim mestima kada ta podru ja budu oslobo ena i da zatim u pozadini snaga NOV i POJ vrše diverzantske zadatke i atentate na više rukovodioce, po mogu nosti na maršala Tita.

Izgleda da je ovaj tre i plan Mandl formulisao s obzirom na svoje bliske veze sa pripadnikom SS-a Scheiber-om, koji mu je kao ustaški major i funkcioner »Poglavnikovog tjelesnog sdruga« služio- kao organ za vezu prema ustašama. Preko Scheiber-a je svakako saznao da BdS Hermann organizuje ovakve ustaške grupe i upotrebljava ih na terenu. Mandl je, uostalom, imao i drugih veza sa ustašama, a specijalno i sa Maksom Luburi em. Izgleda da je Mandl naposletku uzeo delom na sebe akciju koju je bio Hermann još pre toga zapo eo, zajedno sa Luburi em, a u vezi sa »komandom za hvatanje Tita«.

Naporedno sa Mandl-ovom delatnoš u vršeno je u Zagrebu organizovanje još dva druga pothvata. To je, prvo, bio pokušaj da se organizuje druga invaziona mreža Uprave VI RSHA, ijim se pripremama specijalno bavio SS-kapetan Reinell uz saradnju Kungel-a. Drugi pothvat bilo je formiranje »Jagdverband-a« za Hrvatsku, kao štaba diverzantskih grupa pod vo stvom odeljenja VI/S RSHA, a uz saradnju ustaša.

Naporedno vo enje triju raznih akcija moralo je, prirodno, da dovede i do ukrštanja interesa i delatnosti. Tako je, naprimer, Mandl zahtevao da mu se za pothvat »Theodor« dodeli agent Edvard Kokolj, koji je pre rata ve radio za nema ku obaveštajnu službu, a 1944 godine bio službenik nadleštva Komesara za u vrš ivanje nema ke narodnosti u Mariboru. Njega je zatražio u isto vreme i Reinell za svoju invazionu mrežu. U tu stvar se ukop ao i policiski ataše, iji je saradnik, SS-porunik Bluhm, intervenisao u Be u kod odeljenja VI E RSHA da se Kokolj dodeli Mandl-u, s tim da ga po završetku Mandl-ove akcije Kungel i on upotrebe u obaveštajnoj mreži Uprave VI RSHA u NDH. Bluhm-ova intervencija je uspela, i Kokolj je dodeljen za pothvat »Theodor«, s tim da kasnije pomaže Kungel-u u rukovo enju agenturom Uprave VI.

Me utim povezanost raznih linija RSHA, uprkos ispresecanja i povremenih sukoba kakav je bio ovaj oko Kokolja, proizlazi iz injenice da je u vezi sa formiranjem »Jagdverband-a« bilo predvi eno da glavni agent policiskog ataše-a, Kurt Koppel, u tim stvarima održava vezu sa Luburim, a da za teritoriju Crne Gore budu zaduženi Kungel i njegov agent Savi -Markovi Štedimlija.

Sa Mandl-om je u Zagrebu, sem SS-potporu nika Stuewe-a, sara ivao i Franz Winter, tako e saradnik policiskog ataše-a i pomo nik profesora Rudolfa Treu-a. Za Mandl-a je radio i Theodor Spitzer, raniji agent Abwehr-a i rukovodilac Abwehr-ovog Stadtbuero-a u Zagrebu. Specijalno i na obaveštajnim stvarima, u Mandl-ovom centru je radila njegova sekretarica Edit Gurnik, koja mu je u isto vreme bila i najpoverljiviji saradnik. Najzad je Mandl izvukao iz koncentracionog logora za osu ene SS-ovce Karl-a Riegler-a, pripadnika mreže nema ke obaveštajne službe u Jugoslaviji, koji je izdržavao kaznu zbog raznih nepravilnosti. Ovaj je kasnije

uključen u jednu ustašku diverzantsku grupu zajedno sa Norvežaninom Jebsen-om.

Uglavnom je za vreme od Mandl-ovog dolaska u Zagreb pa do pothvata koji je organizovao Wehrmacht delatnost njegovog aparata bila posvećena prikupljanju obaveštajnih podataka. Obaveštajnim putem je trebalo utvrditi sedišta Vrhovnog štaba, a tako je i brojno stanje jedinica NOV koje su oko Štaba koncentrisane i predstavljale njegovu obezbeđujuću. Prema Skorzeny-jevim memoarima, trebalo je te podatke brižljivo proveravati i smatrati utvrđenim jedino ako njihovu tačnost potvrdju tri međusobno nezavisna izveštaja.

U vezi sa ovim pripremama Skorzeny je, uostalom, aprila 1944 godine doputovao u Zagreb i Beograd. Stupio je u dodir sa štabom Vojne grupe F, pošto je saznao da se Vrhovni štab NOV i POJ nalazi u Drvaru. U Beogradu je razgovarao o svojim planovima, ali mu tamo niko od oficira Vojne grupe F nije odao ni reči o obimnim pripremama koje je baš u to vreme Wehrmacht vršio u vezi sa nameravanim desantom na Drvar i jednovremenim kopnenim operacijama. Ništa nije saznao ni u maju, kada je poslao svoga na elnika štaba, von Voelkersam-a, u Banju Luku, u štab XV armiskog planinskog korpusa, mada su pripreme upravo bile u punome toku. Kako se Skorzeny žalio, von Voelkersam je u Banjoj Luci primljen veoma rezervisano i čak »ledeno«.

Još istoga meseca je, međutim, Skorzeny primio od Mandl-a obaveštenje da Wehrmacht priprema akciju protiv Vrhovnog štaba NOV i POJ. Mandl-u je tu informaciju dao komandant specijalnih jedinica divizije »Brandenburg« u Banjoj Luci, major Benesch, koji je bio centralna ličnost u Abwehr-ovim obaveštajnim terenskim pripremama za desant. Skorzeny je tada radiogramom obavestio rukovodstvo Wehrmacht-a angažovano u pripremanom pothvatu — verovatno XV planinskog armiskog korpusa — da je njegova agentura saznala za pripremanu operaciju i da otuda treba zaključiti da za nju znaju i partizani. Iz ovoga se vidi da Mandl nije izvestio svoga pretpostavljenog o izvoru iz koga je dobio podatak o pripremanoj akciji na Drvar, jer je taj izvor baš stajao u centru obaveštajnog dela Wehrmacht-ovih priprema za tu operaciju. Benesch, koji je Mandl-u pokazao i fotografije vazdušnog izvištanja, omogućio je ovome da u estvuje u izvištanju a kom letu posle napada bombarderima na Drvar.

Posle neuspeha operacije Wehrmacht-a, Skorzeny je imao nameru da, najzad, sprovode, svoju akciju protiv maršala Tita. ak je planiran i eventualni napad na ostrvo Vis, kamo je bio prešao Vrhovni štab. Me utim u me uvremenu je došlo do atentata na Hitler-a, 20 jula 1944 godine, a pred Skorzeny-ja su se postavili i drugi zadaci, tako da pitanju akcije u Jugoslaviji nije više poklanjao pažnje.

Od zna aja je, me utim, pokušaj koji je, posle Drvara, u inio Mandl prema svome programu ubacivanja agenata u partizanske redove sa krajnjim ciljem da se izvrši atentat na maršala Tita.

Oktobra 1944 godine Mandl je stvorio plan da ubaci svoga diverzanta Jiri-ja Kraus-a u partizanske odrede u Sloveniji. Prema obaveštenjima koja je dobio, u Pohorju je i u kraju izme u Slovenske Bistrice i Dravograda operisala partizanska brigada »Jan Žiška«, sastavljena od ehoslovaka, a u ja ini od oko 450 boraca. Trebalo je da se Kraus priklju i toj brigadi da bi se preko nje nekako do epao Vrhovnoga štaba. Mandl je Kraus-u objasnio da je o kretanju brigade »Jan Žiška«, koja je bila pod komandom nekog bivšeg ehoslova kog mojora, ta no obavešten jer ima u njoj ve nekoliko svojih agenata. Tobaže je tada Kraus-u pokazao i njihove izveštaje, koje je bio primio preko KdS-a Maribor. Ina e je ljudstvo brigade bilo sastavljeno od ehoslova kih radnika koji su iz Štajerske prebegli slovena kim partizanima.

Da bi izvršio- ovaj zadatak, Kraus je otputovao u Prag i potražio vezu sa pripadnicima ehoslova kog pokreta otpora. Oni su mu dali adresu nekoga eha u Mariboru koji e ga uputiti u brigadu. Kraus se vratio u Zagreb da o svemu izvesti Mandl-a. Tada ga je, me utim, ovaj doveo u vezu sa nekim Tartagliom, agentom Abwehr-a, koji je imao Kraus-u da pomogne prilikom ubacivanja u partizanske redove. Za toga agenta je Mandl rekao Kraus-u da je jedan od najzna ajnijih obaveštajaca na Balkanu. Zanimljivo je da je sa Tartagliom bio u vezi i agent Ast-a Prag, Antonin Križek, koji se, nekako u isto vreme, s njim sastajao u Zagrebu po zadacima Abwehr-a. Tartaglia je Kraus-u pri ao da mu je brat viši oficir NOV. Kada je trebalo da Kraus bude poturen partizanima, on se razboleo. Tako nameravana akcija nije sprovedena, a Kraus je otišao u Prag na bolovanje.

Mandl i ina e nije imao mnogo nade da e sa svojim zadatkom uspeti, pa je zbog toga krajem oktobra 1944 godine, traže i šire polje rada sa više mogu nosti, izdejstvovao da bude vra en u Be . Tu je zaposlen kao oficir za vezu izme u grupa VI/S i VI E RSHA. U tome svojstvu je imao zadatak da u estvuje u plasiranju diverzanata na celoj teritoriji jugoisto ne Evrope, od Gr ke do Hrvatske.Naposletku se on, u prvim danima maja 1945 godine, predao Amerikancima, isto kao i SS-major Hoettl i drugi funkcioneri Uprave VI RSHA.

Napuštaju i Zagreb, Mandl je svoj centar ostavio Stuewe-u. Uskoro je ovaj ukop an u delatnost »Jagdverband-a«, koja e niže biti prikazana. Treba ukazati da je u pothvatu »Theodor« bio vrlo aktivno ukop an i Rudolf Treu. On je angažovao diverzante, upu ivao ih na kurseve u Kasindol kraj Sarajeva, pa je i sam organizovao kurseve uz pomo saradnika koji su mu u tu svrhu stavljeni na raspoloženje.

Osvrt na diverzantsku delatnost nema ke obaveštajne službe do kona ne afirmacije »Jagdverband-a«, kao centra za organizovanje diverzantskog rada (jesen 1944), pokazuje da se baš u pitanju organizovanja diverzija vrlo jasno o crtava konkurencija pojedinih organa i organizacija koji su tim radom bili zaduženi.

Akcija divizije »Brandenburg« i Abwehr-a II u zajednici sa Wehrmacht-om, pothvat »Theodor«, »Titofangkommando« BdS-a Harmann-a, druga invaziona mreža SS-kapetana Reinel-a, — sve su to pothvati koji su se me usobno ukrštali i koji su raznim funkcionerima i organima odnosili velik deo energije i vremena na me usobne raspre i objašnjavanja oko nadležnosti i si. Svako od angažovanih želeo je da se istakne, ali ne u saradnji sa ostalima, ve po mogu nosti uz njihovo iskljuenje. Umesto jedinstvenoga programa i jedinstvena dirigovane delatnosti, posmatra u se pruža slika — kao i ina e tako esto pri analizi pojava iz dvanaestogodišnje istorije Tre eg Reich-a — koja svojim izukrštanim nadležnostima i naporednim nastojanjima, svojim ljubomorama i me usobnom surevnjivoš u pokazuje sve drugo samo ne smišljeno i sistematsko vo enje poslova.

Ipak su se svi ovi razni pothvati postepeno, silom prilika, slivali u jednu celinu. Tako je pomenuti tre i Mandl-ov plan, koji je predvi ao uklju enje ustaških grupa u akciju »Theodor«, po svoj prilici apsorbovao raniji rad BdS-a Hermann-a

sa »Titofangkommandom«. I stvaranje invazione mreže je kasnije spojeno sa radom na pothvatu »Theodor«, pri emu se od obe akcije stvara jedna, ali sa izmenjenim zadacima i karakterom. Umesto usmeravanja na pozadinsku agenturu (invaziona mreža) i atentat na maršala Tita (»Theodor«), pojavljuje se jedinstveni opšti zadatak organizovanja diverzija protiv NOP-a.

Preuzimanjem Abwehr-a II u RSHA postignuto je spajanje diverzantskog aparata Wehrmacht-a sa onim RSHA u jednu celinu, podre enu Skorzeny-ju. U toj su celini našli mesta i bivši Abwehr-ov ekspert za diverzije u Jugoslaviji, major Benesch, i nekadašnji sprovodilac akcije »Theodor«, SS-kapetan Mandl.

Izme u Benesch-a i Skorzeny-ja je Mandl uspostavio dodir po etkom jeseni 1944 godine, kada su obojica bili preneli svoje sedište u Be . Kasnije se oni pojavljuju u diverzantskim pothvatima aparata koji je formiran posle spajanja Abwehr-a II sa grupom VI/S RSHA. Agonija Tre eg Reich-a izrazila se u poslednjim diverzantskim pokušajima, u kojima je nacisti ka Nema ka nastajala da najzad centralizuje i koncentriše sve svoje preostale snage. Tada je, me utim, ve bilo isuviše kasno da bi to objedinjavanje dalo ma kakve rezultate.

b. Delatnost Jagdkommandi

(1) Štab Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku

Teže i da organizuje diverzantsku delatnost na širokoj osnovi i po jedinstvenim smernicama, SS-pukovnik Skorzeny je — u okviru odeljenja VI/S RSHA — obrazovao centar za dirigovanje diverzantskim radom u Friedenthal-u kraj Oranienburg-a, u neposrednoj blizini Berlina. Ovome centralnome štabu bile su podre ene formacije za organizovanje diverzija koje su nosile naziv »Jagdverbaende«, a koje su obuhvatale izvestan broj »Jagdkommandi«.

Za teritoriju jugoisto ne Evrope stvoren je »Jagdverband Suedost«, sa majorom Benesch-om na elu, a sa sedištem u Krems-u, u daljoj okolini Be a. Diverzantski rad na teritoriji NDH sprovo en je preko štaba koji se nalazio u Zagrebu, a nosio je naziv »Stab der Jagdverbaende fuer den Raum

Serbien/Kroatien«. Nadležnost toga štaba prostirala se formalno i na teritoriju Srbije i na teritoriju NDH. U stvari je, me utim, bila koncentrisana samo na ovo drugo područje. Tu su se tada, od jeseni 1944 godine, vodile odlučne borbe, u kojima je NOV potiskivala Nemce iz okupirane Jugoslavije¹).

Štab za Srbiju i Hrvatsku, formiran u Zagrebu oko oktobra 1944 godine, proizišao je iz delova jedinice divizije »Brandenburg« koji su ranije operisali u zapadnoj Bosni, kao i iz aparata koji je Mandl bio formirao u Zagrebu. Kao Benesch-ov predstavnik je fungirao SS-poručnik Baumann, preuzet u SS iz Wehrmacht-a, u kome je ranije bio poručnik. Mandl-ov aparat vodio je SS-potpuručnik Stuewe. Cela organizacija, mada je već funkcionisala, do kraja rata nije mogla biti izgrađena onako kako je planirana. Ona je dejstvovala, po ev od kasne jeseni 1944 godine, iako je bila još u izgradnji.

U mestima šire okoline Beča (Krems, Jaidhof) formiran je Jagdverband za Jugoistok, u kome je bio podređen Jagdverband u Zagrebu. Štab u Krems-u je takođe proistekao iz drugoga dela nekadašnje Abwehr-ove »jedinice Benesch«. Načelnik je bilo predviđeno da rukovodioci Jagdverband-a pređu u SS, kao što je to i bilo u slučaju Baumann-om u Zagrebu. Trebalo je da u SS Benesch bude preuzet u svome majorskom činu. Međutim Mandl ga nije smatrao politički dovoljno pouzdanim. On je sprečio Benesch-ov prelazak u sastav SS-a uprkos svojoj saradnji s njim, koja se — kao i toliko drugih saradnji u aparatu Treuge Reich-a — karakterisala surevnjivošću, ljubomorom i težnjom za istiskivanjem. Tako je Benesch ostao oficir Wehrmacht-a, a trebalo je da bude zamenjen nekim pripadnikom SS-a. Slomom Treuge Reich-a je sprečeno izvršenje nameravanog postavljenja SS-majora Heyde-a na njegovo mesto.

Kao saradnici Benesch-a u Beču odnosno Jaidhof-u, gde se nalazio njegov centar za organizaciju, pominju se: SS-kapetan Steiner, kao šef štaba i načelnik; potporučnik Heinz Barth, kao načelnik; raniji agent EK 4 u Zagrebu Šnidaršič, u kome je već bilo govora i koji je u međuvremenu primljen u SS u čin potporučnika; SS-podoficir Franzoesy, Volksdeutscher koji je

¹) Celokupni razvoj koji je doveo do formiranja „Jagdverbände“ i organizacija Jagdverband-a Suedost opširno su, u svima pojedinostima, prikazani u VIII glavi knjige „Nemačka obavestajna služba u okupiranoj Srbiji“.

KONSPIRATIVNOST DIVERZANTSKOG RADA

C. U. den 2. 5. 1946

Geheimhaltungsverpflichtung

Ich wurde heute über die Geheimhaltung belehrt und ausdrücklich auf die Folgen aufmerksam gemacht, die sich treffen, falls ich irgend eine Mitteilung über das mir dienstliche Supersekretdmaterial oder Arbeit des Verbandes überhaupt dritten Personen gemacht habe. Insbesondere wurde ich darüber belehrt, dass ich über die Aufgeben des Verbandes unter keinem Umstande, ohne Rücksicht darauf, wann und wo der Einsatz erfolgt, strengstes Stillschweigen zu beibehalten habe.

Mir ist es bekannt dass die Pflicht der Geheimhaltung auch nach meiner Ausscheidung aus dem Dienst der Wehrmacht oder Waffen-SS weiter besteht.

Nr.	Dienstgrad	Nach- u. Vorname	Unterschrift
1	SS-Unt.	Kaufmann Josef	<i>Kaufmann</i>
2	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
3	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
4	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
5	SS-Unt.	Kaufmann Josef	<i>Kaufmann</i>
6	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
7	Gefr.	Kraft Hans-Georg	<i>Kraft</i>
8	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
9	SS-Unt.	Christmann Josef	<i>Christmann</i>
10	SS-Unt.	Jahn Kurt	<i>Jahn</i>
11	SS-Unt.	Kocher Alwin	<i>Kocher</i>
12	SS-Unt.	Korn Karl	<i>Korn</i>
13	SS-Unt.	Landung Mittel	<i>Landung</i>
14	SS-Unt.	Herdt	<i>Herdt</i>

////////// sep "B" "O"

Kada je u Zagrebu formiran „Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku“, kao centar za diverzantsku delatnost u NDH, otpo elo je sistematsko organizovanje diverzantskih grupa. Pripadnici „Jagdverband-a“ potpisali su posebnu obavezu o konspirativnosti. Njen teks glasi: „Danas sam pou en o konspirativnosti i izri no mi je ukazano na posledice koje e me zadesiti ako tre im licima saopštima šta o materijalu koji mi je službeno pristupa an ili uopšte o radu „Verband-a“. Naro ito sam pou en tome da o zadacima svakog pothvata svoje jedinice moram najstrožije utati, bez obzira na to kada i gde e se akcija sprovesti. Poznato mi je da obaveza konspirativnosti postoji i posle moga istupanja iz službe Wehrmacht-a ili oružanog SS-a“

ranije bio tuma i zatim pripadnik BdS-a Beograd; SS-potpornik Schwarz, Volksdeutscher iz Srbije; SS-podoficir Alfred Jaeger, Volksdeutscher iz Slovenije. Vidi se, dakle, da je Benesch u saradnju privukao specijalno Volksdeutscher-e iz Jugoslavije koji su se ve bili istakli svojim radom za aparat RSHA.

Pored opšteg organizovanja diverzantske delatnosti, Benesch je radio i na ostvarenju naredbe koju je izdao RSHA u kasno leto 1944 godine, a po kojoj su nema ke bezbednosno-policiske ustanove pri povla enju imale da ostave za sobom domoroda ke grupe otpora. Namera je bila da se one pokrenu na akciju u trenutku kada Tre i Reich preduzme novu ofanzivu protiv oslobo enog Jugoistoka.

Prvi po eci organizovanja Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku u Zagrebu padaju u vreme kada je jedinica Benesch bila napustila Banju Luku, septembra 1944 godine. Tada je jedan njen deo prešao u Kraljevo, a drugi u logor Pre kod Zagreba. Sam Benesch, koji je i dalje ostao šef oba dela na koja je razdvojena njegova jedinica, otišao je u Kraljevo. Cela jedinica je, po odlasku iz Banje Luke, bila uzela kamuflažni naziv »Wehrwirtschaftsstab 85« (vojnoprivredni štab 85), koji su upotrebljavala oba njena dela, obino u skraenom obliku »WWS 85«.

Ve oktobra 1944 godine, Benesch je sa grupom prešao iz Kraljeva u Austriju. Pri prolasku kroz Zagreb ostao je tu deo njenoga ljudstva, dok se deo dotadašnjeg zagreba kog osoblja prikljuio pokretu za Krems. Jedinica koja je tada formirana u Zagrebu zadržala je naziv »WWS 85«, iako je uskoro postala Jagdverband-om za Srbiju i Hrvatsku.

Ve oktobra 1944 godine upu ene su manje jedinice Jagdverbanda iz Zagreba na teren. Štab u Zagrebu je pretvoren u centar odakle se dirigovalo delatnoš u ovih terenskih jedinica — Jagdkommandi. Sa njima je bio povezan radiotelegrafskim vezama, a snabdevao ih je potrebnim materijalom, oružjem, opremom itd.

Nezavisan prema drugim ustanovama, štab u Zagrebu je bio podre en jedino Jagdverbandu Suedost, a takti ki je bio povezan sa Vojnom grupom F, a zatim sa Vojnom grupom E, kada je ova preuzela front u NDH. Ic-sluzba Vojne grupe davala je štabu svakodnevno izveštaje o vazduhoplovnom

izvi anju. Isto tako je Vojna grupa snabdevala štab teku im potrebama.

Na elu Jagdverband-a bio je SS-poru nik Baumann sve do druge polovine aprila 1945 godine. Tada je na njegovo mesto došao SS-kapetan Alfred Lichtenberger. Bilo je planirano da se Jagdverband u Zagrebu posveti diverzantskoj delatnosti u granicama NDH, dok bi Baumann imao da formira nov Jagdverband za Srbiju. Me utim po odlasku iz Zagreba Baumann je, povukavši i ve i broj osoblja, prešao u Austriju, u štab Jagdverband-a za Jugoistok. Ostvarivanje planova na organizovanju diverzantskog rada u Srbiji potonulo je u opštem haosu nema ke kapitulacije.

Služe i kao centar za organizovanje Jagdkommandi na teritoriji NDH, Jagdverband u Zagrebu je, na osnovu tog svog osnovnog zadatka, razvio delatnost u više pravaca. On je:

- organizovao Jagdkommande koje su imale pre i u pozadinu NOV ili ostati na terenu prilikom napredovanja NOV i tako dospeti na oslobo enu teritoriju;

- vrbovao ljudstvo za Jagdkommande ili ga popunjavao na osnovu svoje saradnje sa drugim ustanovama;

- organizovao i vodio diverzantske kurseve;

- snabdevao Jagdkommande i davao im opšte direktive za rad, ne ograni avaju i ih konkretnim uputstvima, pošto su one imale da se samostalno snalaze po svom najboljem znanju i prema prilikama na teritoriji koja im je dodeljena;

- održavao li ne kurirske i radiotelegrafske veze sa Jagdkommandama;

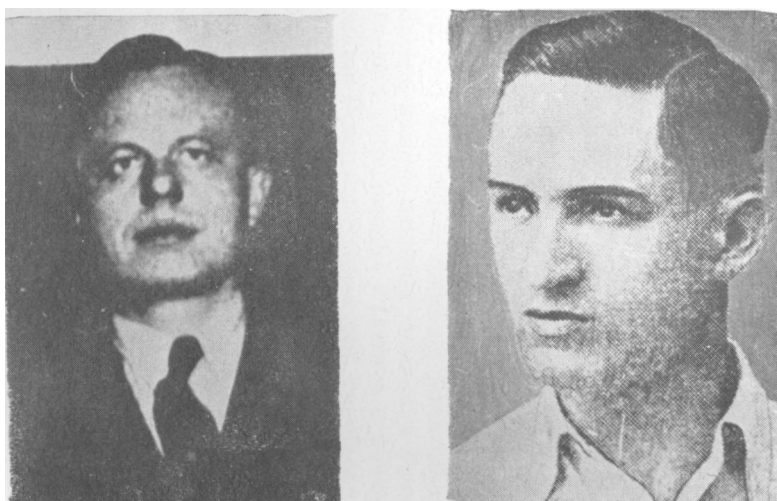
- koordinirao delatnost svojih Jagdkommandi sa ustaškim diverzantskim grupama, a ove snabdevao oružjem, municijom, opremom, ode om itd.;

- služio kao baza Jagdkommandama, prihvataju i njihove pripadnike ili grupe koje su se prolazno povla ile, upu uju i ih na nove akcije.

U štabu Jagdverbanda bilo je stalno- oko 30 do 40 lica. Velik broj lica se zadržao- u štabu pri prolasku — prilikom prekomandovanja iz jedne u drugu komandu, pri dolasku na razne kurseve itd. Od pripadnika sa oficirskim rangom, sem Baumann-a i, kasnije, Alfreda Lichtenberger-a, poznat je još SS-potp-oru nik Gotthard, zamenik rukovodioca Jagdverband-a, kao i potporu nik Ulrich, koji se specijalno bavio obukom.

VELIKI DIVERZANT I NJEGOVI POMOĆNICI

Na polje diverzantske delatnosti objedinjene nemačke obavestajne službe došao je SS-potporučnik Otto Skorzeny (levo). Organizator diverzantskih grupa u Zagrebu bio je SS-poručnik Stuewe (u sredini). Poslednji rukovodilac „Jagdverband-a“ u Zagrebu bio je SS-kapetan Alfred Lichtenberger (desno), Volksdeutscher iz Jugoslavije

Izme u Jagdverband-a u Zagrebu i štaba tzv. »Ustaške odbrane« — sli ne organizacije koju su formirale ustaše pod pukovnikom Maksom Luburićem — postojala je prisna veza i saradnja, tako da su obrazovane i zajedničke diverzantske grupe. »Ustaška odbrana« je radi sprovođenja diverzantskih zadataka podelila teritoriju NDH na devet sektora, nazvanih »S-sektorima«, i to:

1. S-sektor Istok za područje Srema, Slavonije i dela severoistočne Bosne pod komandom ustaškog majora Filipovića-Majstorovića;

2. S-sektor za srednju Bosnu i Hercegovinu, sa centrom u Sarajevu, pod komandom ustaškog pukovnika Delka Bogdanića, odnosno kasnije ustaškog pukovnika Franje Sudara u srednjoj Bosni i potpukovnika Primorca u Hercegovini;

3. S-sektor Bosanska Krajina pod kapetanom Jovićem;

4. S-sektor Novska, Papuk i Bilogora pod komandantom Krešom Majićem;

5. S-sektor Zagreb—Lepoglava pod majorom Milošem i, kasnije, majorom Matijevićem;

6. S-sektor Lika pod pukovnikom Bogdanićem, koji je ranije komandovao u Sarajevu;

7. S-sektor Kordun pod majorom Hajdinovićem ili kapetanom Vrbanom;

8. S-sektor Gorski Kotar i Primorje pod komandom Brace Tomljenovića;

9. S-sektor Ljubuški—Metković —Imotski pod komandom Stanka Vasilja.

Ustaški oficiri za vezu, sa kojima je štab Jagdverband-a u Zagrebu održavao stalni dodir, bili su Ljubo Miloš i Dinko Sakić. Jagdverband im je stavio na raspoloženje instruktore za obuku njihovoga ljudstva, a isto tako i diverzantski materijal.

Prema planu da se na područjima sa kojih se trebalo povlaći obrazuju ustaške diverzantske jedinice doja i bataljona, sa dodeljenim nemačkim organima za vezu i obuku, na terenu su bile formirane grupe, pri čemu je štab Jagdverband-a saradivao sa »Ustaškom odbranom«. Neke Jagdkomande, sastavljene od mešovitog ljudstva, nosile su ustaške uniforme sa odgovarajućim oznakama, pri čemu su nemački pripadnici imali oznake za dva stepena više od onih koje su nosili u svojim nemačkim jedinicama. Ovako kombinovane

nema ko-ustaške Jagdkommande bile su, naprimer, u Gospi u, Virovitici, Lepoglavi i Sarajevu.

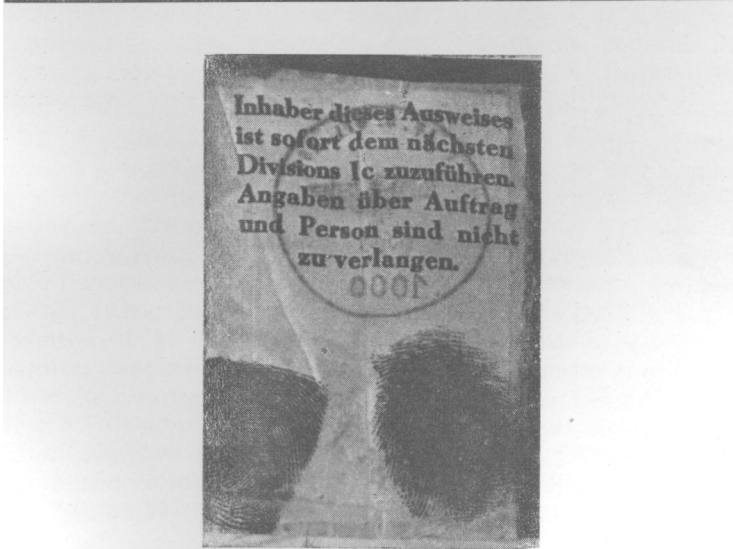
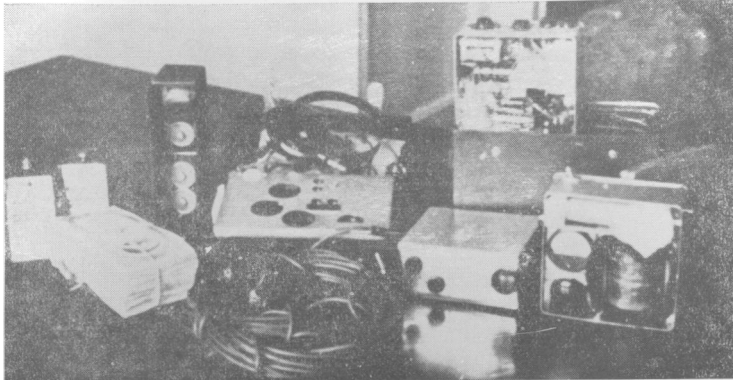
Pored terenske saradnje i pomaganja ustaških diverzantskih »S-sektora«, rukovodioci pojedinih Jagdkommandi su i isto ustaške grupe obu avali za diverzantsku delatnost. Tako je, naprimer, šef Jagdkommande u Lepoglavi tamo obrazovao i obu avao neku ustašku »pozadinsku grupu«. SS-poru nik Baumann je, me utim, u prole e 1945 godine došao u sukob sa Luburi em, glavnim ustaškim predstavnikom sa kojim je Jagdverband sara ivao. Izgleda da su rezultat toga sukoba bili smenjivanje Baumann-a i njegovo povla enje na drugu dužnost.

Na teritoriji NDH je štab Jagdverband-a osnovao deset svojih Jagdkommandi: u Novskoj, Sarajevu, Mostaru, na Rijeci (Karlovcu, Samoboru), u Kotorvarošu, Vinkovcima, Varaždinu—Lepoglavi, Virovitici—Koprivnici, Gospi u i Zagrebu. Na elu Jagdkommandi bili su oficiri ili podoficiri. Svi podoficiri su, me utim, 20 aprila 1945 godine unapre eni za potporu nike.

Svaki je Jagdkommando, nazivan ina e po imenu svoga rukovodioca, bio snabdeven radio-stanicom, koja je imala svoj posebni kamuflažni naziv. Za tu svrhu su upotrebljavana imena raznih vrsta riba. Tim imenima su interno nazivane i same Jagdkommande.

Pojedine Jagdkommande bile su sastavljene od 5 do 25 ljudi, što je zavisilo od podru ja akcije. Sem rukovodioca, oficira ili podoficira, ljudstvo Jagdkommande je obuhvatalo i po- jednog podoficira kao zamenika rukovodioca, jednog ili dvojicu radiotelegrafista, nekoliko diverzanata i obaveštajaca, kao i — po potrebi — nekoliko strelaca. Komande su bile naoružane automatskim oružjem, raspolagale su nema kim, domobranskim i ustaškim uniformama, znatnim koli inama raznih vrsta diverzantskog i drugog materijala i opreme, kao i raznom valutom. Diverzantski materijal je bio ve inom britanskog porekla, a istoga porekla je bio i eksploziv (plastit). Taj materijal je nema ka obaveštajna služba pribavila svojim »radio-igramama«, kojima je uspela da obmane Britance navode i ih da spuste iz aviona u Holandiju i Francuskoj velike koli ine razne najusavršenije opreme za svoje tobožnje diverzante.

MATERIJAL I LEGITIMACIJE DIVERZANATA

Diverzanti „Jagdverband-a“ bili su snabdeveni velikim količinama raznoga materijala, delom britanskog porekla. Gornja fotografija pokazuje mine i eksplozivna tela, kao i ostali diverzantski materijal otkriven u jednom skrovištu u Zagrebu. Tu je i svežanj novčanica (levo). Donja fotografija pokazuje svilenu legitimaciju koju su pripadnici „Jagdverband-a“ nosili ušivenu u odelu. Ona je bila snabdevena pečatom i otiskom prstiju, a tekst je glasio: „Imaoca ove legitimacije treba odmah privesti najbližem divizionom Ic-oficiru. Podatke o nalogu i ličnosti ne tražiti“

Svi pripadnici Jagdkommandi imali su svilene legitimacije na kojima je bilo naznačeno, uz utisnut pečat vojne pošte Jagdverband-a, da se imalac legitimacije ima odmah privedi najbližem divizionskom i oficiru, s tim da se od njega ne smeju zahtevati podaci o njegovom nalogu i njegovoj ličnosti. Legitimacija se imala upotrebiti samo pred nemačkim vojnim vlastima, i to prilikom povratka diverzanta sa oslobođene teritorije. Tada bi ona bila potrebna da bi njen imalac mogao proći i kroz nemačke linije i da bi što pre bio sproveden divizionskoj obavestajnoj službi. Pored obične, rukovodioci Jagdkommande na terenu imali su i posebne legitimacije, otštampane na hartiji, koje su ovlašćivale imalca da za izvršenje svojih zadataka vodi neograničen broj lica, da sa svojim ljudstvom može nositi sve vrste oružja i uniformi, kao i civilnu odeću, da ima pravo da vozi sve vrste motornih vozila koja mu se na zahtev imaju i ustupiti, a da o svojim zadacima nije dužan nikome da daje obavještenja. Jedinice ili ustanove koje po ovome ne bi postupile bile bi pozvane na odgovornost. Ova isprava nosila je potpis Vojne grupe.

Svoj diverzantski materijal i svoju opremu držao je Jagdverband u velikom podzemnom skloništu koje je Vojna grupa F bila uredila u Zagrebu. Odatle su snabdevane i Jagdkommande. Njima je davan materijal prema traženju u zahtevanim količinama. Isto tako je svaki Jagdkommando dobio i znatna novčana sredstva, i to po 500.000 kuna, 500.000 rubalja, 10.000 lira, 2.500 dolara, 50 do 100 britanskih funti u zlatu i 50 do 100 britanskih funti u papiru. Lira i kuna mogle su Jagdkommande dobijati i u većim iznosima, a ostale valute su bile ograničene na utvrđenoj visini. Od predmeta ishrane izdavane su Jagdkommandama količine dovoljne za ishranu ljudstva u trajanju od 1 do 3 meseca. Ovamo je ulazilo: konzervirano meso, mleko, sardine, dvopek, okolada, kafa, čaj, po 20 cigareta dnevno na osobu itd.

Jagdkommande su sebi uredile magacine namirnica na svome terenu, s tim da se ova hrana upotrebi kada one budu po ele da dejstvuju u protivničkoj pozadini. Kao dodatak je, preko onoga što je bilo potrebno za ishranu ljudstva, svaki Jagdkommando dobijao i po 500 kilograma soli, 50 kilograma šećera, 5 kilograma duvana, 5.000 komada cigareta i 20 litara rakije, što je služilo za nagradu članovima agenture.

(2) *Jagdkommando Karlovac*

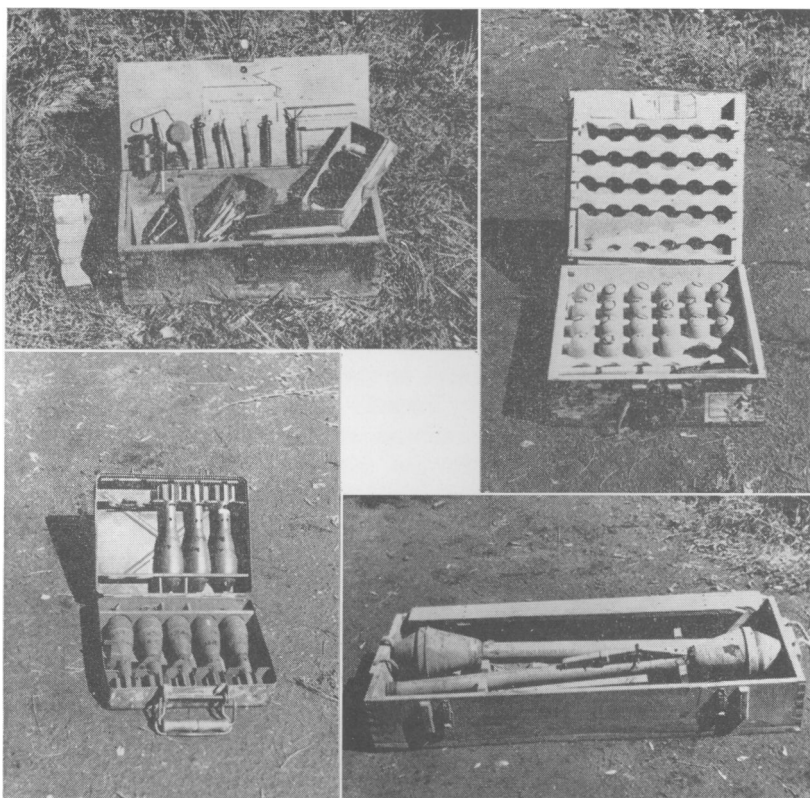
Jagdkommando Karlovac formiran je od ljudstva »Wehrwirtschaftsstab-a 85« u Kraljevu, dakle iz nekadašnje Be-nesch-ove jedinice. Grupa od 15 ljudi, pod komandom potpo-ru nika Werg-a, bila je preba ena iz Kraljeva preko Beo-grad u Zagreb, primivši pri prolasku kroz Beograd radio- stanice i diverzantski materijal. U Zagreb je stigla septembra 1944 godine, tu je dopunila svoju opremu, a zatim je upu- ena u Opatiju. Oktobra preuzeo je prolazno komandu nad jedinicom podoficir Wilm Gut, a sredinom novembra potpo- ru nik Mandl, koji nije identi an sa SS-kapetanom Mandl-om.

Iz Opatije—Rijeke, jedinica koja je postala Jagdkom- mandom u sastavu Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku pre- ba ena je u Karlovac, pošto se više nije ra unalo sa iskrcav- vanjem! angloameri kih snaga na podru ju Rijeke. U Kar- lovcu je Jagdkommando ostao do sredine aprila 1945 godine, vežbaju i svoje pripadnike u rukovanju minama i ostalim diverzantskim materijalom, a organizuju i svoju delatnost na teritoriji koja mu je dodeljena, upoznavaju i se sa lokalnim prilikama itd. Isto- tako Jagdkommando je zapo eo i izgra i- vanje podzemnih skladišta za oružje, materijal i opremu. Na 14 dana pred oslobo enje povukao se u Samobor, gde je do po etka maja radio na istim zadacima kao ranije u Karlovcu.

Za vreme boravka u Karlovcu Jagdkommando je obu- avao grupu od 15 do 20 ustaša, koja je zajedno sa njim trebalo da se pripremi za rad u pozadini NOV. Ustaše su, kao poznavaoi ljudi i terena, imale da služe kao vodi i pri vršenju pothvata, kao dostavlja i obaveštenja itd. Ustaška grupa pratila je Mandl-ov Jagdkommando- i ostala s njim u Samoboru, a odvojila se od njega tek kada je po elo povla- enje prema Sloveniji, po etkom maja. U Karlovcu je Jagd- kommando sara ivao i sa tamošnjim Meldekopf-om FAT-a 126 West.

Na Rijeci i u Opatiji je Jagdkommando imao zadatak da izvrši sve pripreme radi stupanja u akciju prilikom o ekiva- nog iskrcavanja zapadnih saveznika odnosno posle toga. Po prelasku u Karlovac vršena je priprema da se stvori osnovna za diverzantski rad u pozadini NOV, pošto ovaj kraj bude oslobo en. Predvi eno je da se akcije izvode no u, dok bi se danju pripadnici Jagdkommande skrivali po šumama. Pred

IZ TAJNIH SKLADIŠTA JAGDKOMMANDI I

U otkrivenim skladištima Jagdkommandi prona en je najraznovrsniji diverzantski materijal u velikim koli inama. Fotografije prikazuju: sanduk sa razli nim upalja ima za sve vrste upotrebe (gore levo); sanduk sa ru nim bombama (gore desno); sanduk sa tromblonskim bombama (dole levo); sanduk sa protivtenkovskim oružjem (dole desno)

stanovništvom je trebalo da se tada, po potrebi, prikazuju kao partizani. Za slu aj da se ne bi mogli održati u okolini Karlovca, trebalo je da se prebace na podru je Plješevice ili Male Kapele, a ako im ni tu rad ne bi bio mogu an, bilo- je predvi eno povla enje prema Sloveniji.

Me utim s obzirom na opšti nema ki slom po etkom maja 1945 godine, postalo je potpuno bespredmetnim sve što je planirano u vezi sa radom Jagdkommandi. Tako je, uprkos višemese nih priprema, u trenutku kada je Jagdkommando imao da stupi u akciju, došlo nare enje da se on povu e.

Naoružanje i oprema Jagdkommande Mandl odgovarali su opštim normama po kojima je vršeno opremanje ovih diverzantskih jedinica. Ona je raspolagala kamionom, a tako e i radio-stanicom, kojom je rukovao podoficir Wendt. Izgleda da je naziv te radio-stanice bio »Stoer«, to jest ke iga.

Od tajnih skladišta koje je Jagdkommando uredio u okolini Karlovca poznato je ukupno pet. Bili su posredi, uglavnom, podzemni bunker i sa zapreminom od oko- 4 kubna metra. Iznutra su ti bunker i bili obloženi, a ozgo pokriveni daskama, preko kojih je nabacana zemlja i složeno šipražje. Bunker je sadržavao: izvestan broj mina, sanduk eksploziva, sanduk municije za mašinske pištolje, zatim puš anu municiju, dvopek, konzerve, cigarete iokoladu. U ve im bunkerima bilo je i po nekoliko protivtenkovskih oružja tipa »Panzerfaust«. Ukupna koli ina materijala u svakom bunkeru iznosila je oko 2 do 3 tone.

U bunkerima otkrivenim u okolini Karlovca ukupno je bilo sadržano ovog materijala i predmeta:

230 kg raznog eksploziva, od toga 135 kg plastita, 30 nema kih ru nih bombi, 12 Panzerfaust-a, 28 protivtenkovskih mina, 105 rudarskih kapisli, 50 tromblonskih bombi, 23 nema kih R-mina, granata za lake minobaca e, S-mina i raznog drugog eksplozivnog materijala, kao i izvesnih koli ina namirnica.

Rukovodilac Jagdkommande, Mandl, bio je Volksdeutscher iz Maribora, koji je u jesen 1943 godine prekomandovan u diviziju »Brandenburg« i dodeljen »Jedinici Kirchner«. Sa ovom je bio u Banjoj Luci u inu podoficira.

(3) *Jagdkommando Koprivnica—Virovitica*

Jagdkommando Koprivnica—Virovitica obrazovan je novembra 1944 godine, na ma arskoj teritoriji, u Barcs-u, na samoj granici prema Jugoslaviji. Još u proleće iste godine bio je onamo stigao poručnik, kasnije kapetan, Boeckel sa nekoliko ljudi svoje jedinice, koja je pre toga bila u sastavu »Jedinice Benesch« u Banjoj Luci. U jesen 1944 godine stigla je u Barcs i grupa pripadnika specijalne jedinice, poznate pod nazivom »Wehrwirtschaftsstab 85«, koja se dotle nalazila u Kraljevu. Na čelu te grupe stajao je potporučnik Funk. Početkom oktobra formiran je u Barcs-u Jagdkommando pod njegovim vođstvom. Novembra su iz te komande proizišle dve odvojene Jagdkommande. Prvoj je stavljen na čelo podoficir Adam-Dragutin Graffl, a drugoj podoficir Petermann. Grafflova grupa je ostala još neko vreme u Barcs-u, a Petermann-ova je prešla na područje Lepoglava—Varaždin.

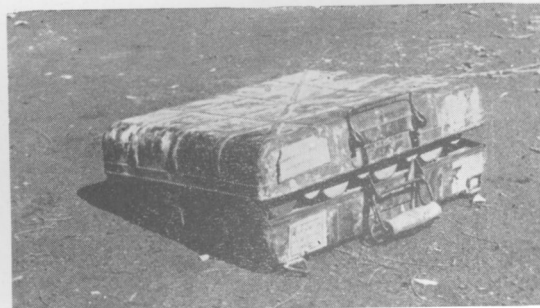
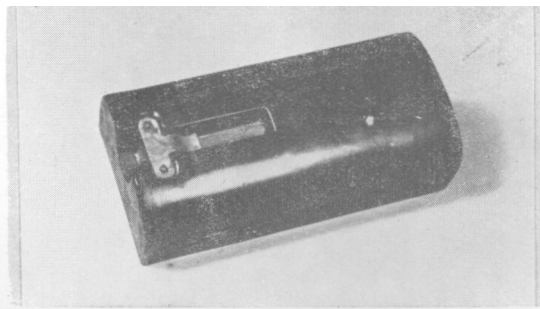
Graffl je bio Volkdeutscher iz Virovitice. Do ulaska u sastav Jagdverband-a pripadao je ljudstvu koje je sa Boeckelom bilo 1943 godine u Grčkoj, a zatim u zapadnoj Bosni. To je bila ona grupa divizije »Brandenburg« koja je u Banjoj Luci imala posebni zadatak u vezi sa planiranim napadom na Vrhovni štab i sa atentatom na maršala Tita.

Početkom decembra 1944 godine Jagdkommando Graffl povukao se pred Crvenom armijom iz Barcs-a, krijući se izvesno vreme u okolini toga mesta. Krajem istoga meseca, kada je krenula divizija generala von Pannwitz-a nastupala zajedno sa ustaškim formacijama prema Virovitici, Graffl je sa svojim ljudstvom prešao na desnu obalu Drave i otada operisao u prostoru Virovitica—Koprivnica.

Jagdkommando Graffl je svoj centar uredio u selu Peteraneu kod Koprivnice, gde je ostao do kraja marta, a zatim prešao u Viroviticu. Izgleda da je deo Jagdkommande — ili neki odred koji joj je bio podređen — već od ranije bio u tome mestu.

Još u vreme dok se Jagdkommando nalazio u Barcs-u prišao mu je već i broj ustaša koje su se nalazile u bekstvu pred jedinicama NOV. Decembra 1944 godine, kada je poručnik Baumann, šef Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku, izvršio inspekciju Jagdkommande, on je izjavio ovim ustašama da mogu biti primljeni u njen sastav pod uslovom da

IZ TAJNIH SKLADIŠTA JAGDKOMMANDI II

Gore levo: razni upalja i sa trenutnim i usporednim dejstvom; gore desno: magnetska mina; dole levo: tromblonska bomba, ru ne bombe raznog tipa; dole desno: sanduk za ru ne bombe

potpišu obavezu. Tako je ljudstvo pod Graffl-ovom komandom povećano izvesnim brojem boraca. Sredinom marta je Jagdkommandi prišlo još desetak ustaša pod rukovodstvom poručnika Oliverija i zastavnika Milinkovića, koji su bili prethodno završili diverzantski kurs u Zagrebu.

U Virovitici je prišlo Jagdkommandi još ustaša, tako da je ona, najzad porasla na oko 100 pripadnika. Tada je Graffl obrazovao od ustaša zasebnu grupu pod nazivom »Legija hrvatskih osvjetnika«. Taj je naziv, ustvari, upotrebljavan još u Bars-u za ustaše koje su se tamo pridružile Jagdkommandi, ali za organizovanu grupu je primenjen tek u Virovitici.

Za vreme zadržavanja u Peterancu, kao i kasnije, u Virovitici, Graffl je organizovao diverzantske kurseve na kojima su kao instruktori radili mahom nemački podoficiri koji su svoja iskustva stekli u SSSR ili Grčkoj. Kroz kurseve je prošao priličan broj lica, između ostalih naročito ustaše koji su pridruženi Jagdkommandi.

Aprila 1945. godine, kada su se Virovitici približile jedinice NOV i Crvene armije, Jagdkommando se preko Pitomače, ušao u Koprivnicu i prebacio u Varaždin. Prethodno je Graffl rasporedio pripadnike svoje »Legije hrvatskih osvjetnika« u desetak grupa, kojima su, kao rukovodioci, bili dodeljeni nemački podoficiri ili ustaše koje su obučene na diverzantskom kursu u Zagrebu.

Iz Varaždina se Jagdkommando uskoro povukao u pravcu Slovenije, dok je Graffl pokušao da sa izvesnim brojem svojih najboljih ljudi nastavi akciju protiv NOV. Ova je grupa odmah razbijena, a on se tada ipak priključio glavnini Jagdkommande i sa njom produžio povlačenje. U Sloveniji je Jagdkommando delimično uništen i raspršen, a samo mali broj njegovih pripadnika uspeo je da se probije preko austrijske granice.

Sastav Jagdkommande Graffl bio je prilično šaren. Njenu srž su predstavljali pripadnici divizije »Brandenburg«, kao i neki drugi pripadnici Wehrmacht-a, delom podoficiri koji su se ranije borili u SSSR i Grčkoj. Ovih je bilo oko 25 do 30. Jagdkommando je dopunjen Volksdeutseherima i raznim dobrovoljcima iz redova ustaša i domobranaca. Celo ljudstvo bilo je raspoređeno u grupice od 6 do 7 ljudi, razmeštene po selima u okolini centra u kome se nalazio sam Jagdkommando.

Graffl je nastojao da rukovodstvo grupica po mogu stvu preuzmu lica koja su poticala iz sela u kojima su one imale da vrše svoju diverzantsku delatnost. Pored te delatnosti, grupe su vršile i propagandu protiv NOV i POJ kao i NOP-a, podrivale autoritet nove vlasti, vršile atentate na lica i objekte, minirale puteve u pravcima napredovanja NOV i Crvene armije, vršile razne provokacije itd. Cela ova akcija bila je, me utim, uskoro ometena brzim napredovanjem oslobođenih snaga, a sem toga i opštim nema kim slomom, posle koga je kod diverzantskih grupa nestalo volje da se založe za takav pothvat. Bezizglednost situacije u inila je da su se diverzanti radije povla ili i nastojali da se izgube nego što su bili spremni da se žrtvuju za propalu stvar.

Obuka, je po ela još u Barcs-u, a nastavljena je u Peterancu i, naro ito, u Virovitici. Bila je usmerena na to da se celo ljudstvo, u prvome redu dotada neuvežbane ustaše organizovane u »Legiji hrvatskih osvetnika«, obu i za vršenje diverzantskih zadataka.

Jagdkommando je imao na raspolaganju velike koli ine eksploziva i ostalog diverzantskog materijala, koji mu je dopremljen iz Zagreba. Njegovi pripadnici su nosili nema ke uniforme, dok su pridružene ustaše i domobrani ostali u uniformama svojih prvobitnih jedinica. Neki koji su kasnije pridošli ostali su u civilnim odelima. Ve iz Barcs-a je Graffl ustrojio slagalište materijala po selima i u šumama predvi enog operativnog podru ja. Svaki rukovodilac grupe znao je za skrovište koje je bilo odre eno njemu i njegovim ljudima. Skrovišta su bila minirana, tako da su eksplodirala ako je neupu eno lice pokušalo da dospe do njih. Navodno- su u okolini Virovitice bila zakopana oko dva vagona materijala u dvadesetak bunkera.

(4) *Jagdkommando Lepoglava—Varaždin*

Jagdkommando Lepoglava—Varaždin, koji se novembra 1944 godine u Barcs-u odvojio od grupe Graffl, nalazio se u Varaždinu do januara 1945 godine. Tada je premešten u Lepoglavu. Na elu mu se nalazio podoficir Otto Petermann, pre rata mehani ar u akovcu.

KAMUFLIRANO SKROVIŠTE

Tajna stovarišta Jagdkommandi smeštena su na raznim mestima, dobro kamufliranim. Podzemni bunker i su kopani u šumi, u dvorištu neke kuće, a i u polju, kraj nekog predmeta koji je omogućio kasniju orijentaciju i iznalaženje mesta gde je diverzantski materijal zakopan. Fotografije pokazuju skrovišta materijala pod spomenicima u polju

I Petermann je ranije pripadao Boeckel-ovom ljudstvu; prošao je kroz sve akcije koje je ta jedinica vršila, pa je tako i iz Banje Luke u civilu obavljao obaveštajne zadatke na oslobojenoj teritoriji. Izvesno vreme je, u sastavu »Jedinice Benesch«, u Banjoj Luci komandovao grupom od oko 60 ustaša. Banju Luku je napustio zajedno sa Boeckel-om i prešao tada u Ma arsku. U Barcs-u se pojavio u jesen 1944 godine, a zatim je sa delom tamošnjeg ljudstva formirao svoj Jagdkommando.

Jagdkommando Petermann je u Varaždinu, pa onda u Lepoglavi, radio na oba avanju ljudstva i pridruženih ustaša, a isto tako i na pripremi kasnijeg diverzantskog rada. U Lepoglavi je Jagdkommando ostao do povlačenja nemačkih jedinica sa toga područja. Tada se povukao, zajedno sa priučenom ustaškom grupom, koja je bila određena za rad u pozadini NOV. Tako ni ovaj Jagdkommando nije ni započeo da obavlja one najvažnije zadatke radi kojih je bio formiran.

Opšti zadaci, naoružanje i oprema Jagdkommande Petermann bili su isti kao kod ostalih Jagdkomandi. Snabdevanje je vršeno iz Zagreba preko Varaždina, u kome se nalazio prihvatni logor. Naoružanje i oprema diverzantskim materijalom bili su vrlo obimni i sadržavali su sve vrste oružja i eksploziva koje su odgovarale predviđenoj nameni. Tako je Jagdkommando imao engleskoga plastita, ruskih i engleskih mitraljeza, raznih vrsta bombi i mina itd. Zatim je raspolagao i spravama za zamagljivanje i prigušivača zvuka za puške i mitraljeze. Pored radio-stanice imao je i aparat za prisluškivanje telefonskih razgovora. Većina materijala je zakopana u kamufliranim slagalištima.

Krajem 1944 godine otpočeo je Petermann da vrši obuku jedne ustaške diverzantske grupe (S-grupe), sastavljene od ljudstva ustaškoga bataljona u Lepoglavi koji se nalazio pod komandom ustaškoga majora Ljube Miloša. Grupa koju je Miloš predao na obuku Petermann-u po naređenju ustaškoga pukovnika Luburić a obuhvatala je oko 20 do 30 odabranih ustaša pod komandom poručnika Marinka Polića. Predmet obuke je bio prvenstveno rukovanje različitim eksplozivima, zatim taktika gerilskog ratovanja i vršenja sabotaža, izgradnja bunkera itd.

Ustaški poručnik Polić je kasnije došao u sukob sa naslednikom Miloševićem, majorom Mirom Matijevićem, koji je

bio preuzeo komandu nad 2 ustaškim bataljonom. Zbog toga sukoba je zajedno sa delom svoje ete i sa itavom grupom odbegao sa diverzantskog kursa. Posle toga je odabrana nova grupa od dvadesetak ustaša, koju je Petermann tako e obuo u diverzantskom programu. Bilo je predeno da ta grupa ostane i posle nema kog povla enja na terenu, u sastavu pripremane ustaške pozadinske mreže. Me utim kada je došlo do povla enja, krenula je i ona zajedno sa Jagdkommandom.

(5) *Jagdkommando Vinkovci*

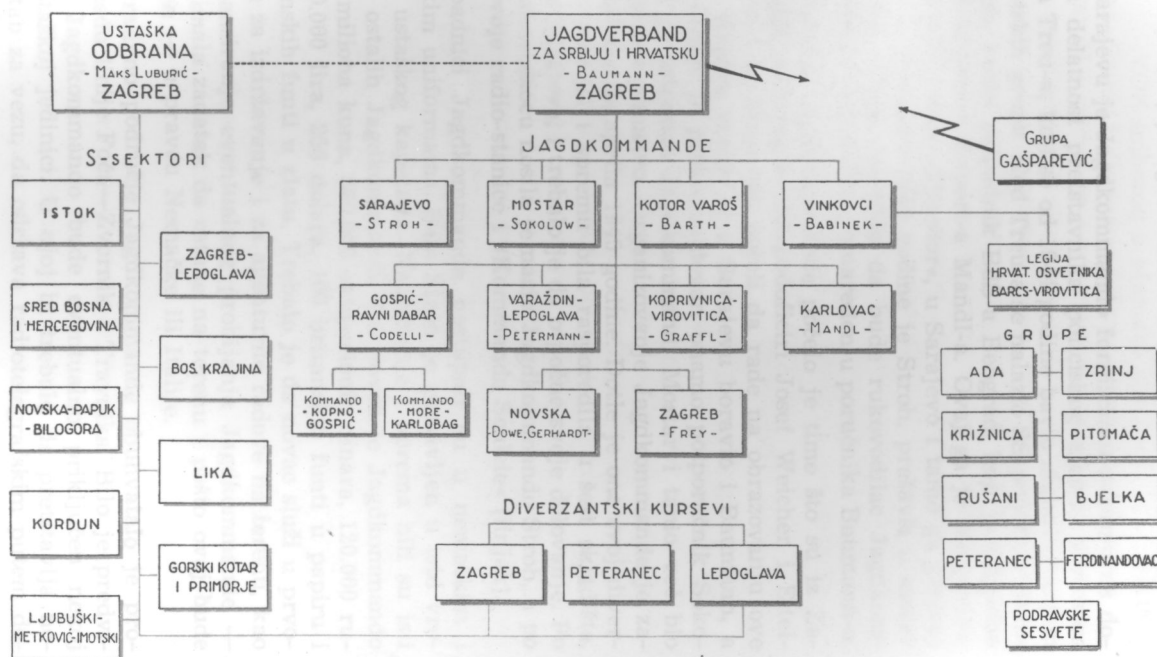
U Vinkovcima je Jagdkommando formiran oktobra 1944 godine, pod komandom SS-podoficira Babinek-a. Njegovi su pripadnici bili isključivo Nemci, ali im je bila dodeljena grupa od nekoliko ustaša sa jednim zastavnikom. Zadaci i oprema Jagdkommande bili su isti kao i kod drugih jedinica te vrste. Prema nekim podacima, ovaj je Jagdkommando bio podređen na svome području komandantu tamošnjeg ustaškog S-sektora, ustaškom majoru Majstorovi u-Filipovi u.

Uo i oslobo enja Vinkovaca Majstorovi se povukao, a isto tako je i Babinek krenuo prema Zagrebu sa pripadnicima Jagdkommande, priključivši se nekom ustaškom bataljonu. Pri povla enju je poginuo, a rukovodstvo Jagdkommande je preuzeo njegov zamenik, SS-podoficir Walter, koji je ljudstvo doveo u Zagreb. Odatle se Jagdkommando povukao prema Austriji.

(6) *Jagdkommando Novska*

I u Novskoj je, u jesen 1944 godine, bio obrazovan Jagdkommando koji je tamo dejstvovao do oslobo enja toga mesta. Na elu mu je bio najpre potporu nik Dowe, a zatim SS-potporu nik Gerhardt. Dowe je bio ranije pripadnik »Jedinice Benesch« i komandovao je njenim vodom koji je u estvovao u desantu na Drvar. Jagdkommando je obuhvatao desetak pripadnika. Pošto je pred ofanzivu NOV prešao u Zagreb, povukao se i odatle, po etkom maja, prema Sloveniji.

JAGDVERBAND ZA SRBIJU I HRVATSKU USTAŠKA ODBRANA

(7) *Jagdkommando Sarajevo*

U Sarajevu je Jagdkommando formiran u naslonu na dotadašnju delatnost pretstavnika policiskog atašea, profesora Rudolf-a Treu-a, koji se od 1944 godine bavio organizovanjem diverzantskih grupa. Kod Treu-a se nalazio SS-podoficir Heinrich Stroh, raniji pripadnik BdS-a Beograd, koji je pripadao grupi SS-kapetana Rupert-a Mandl-a. Ovaj ga je bio poslao, u vezi sa pothvatom »Theodor«, u Sarajevo i tamo ga pridružio Treu-u. Februara 1945 godine je Stroh, prešavši u sastav grupe VI/S RSHA, određen da bude rukovodilac Jagdkommande koja je obrazovana po naredjenju poručnika Baumann-a.

Formiranje Jagdkommande počelo je time što su iz Zagreba stigli u Sarajevo SS-podoficiri Josef Weicher i Eitelwolf Stein i sa Stroh-om počeli da rade na obrazovanju ove jedinice. Kratko vreme je u Sarajevu boravio i Baumann, a izvesno vreme je prekomandovan onamo potporučnik Sokolov, koji je pripadao Jagdkommandi Mostar i tamo već bio stekao izvesno iskustvo. Organizovanje Jagdkommande je završeno, po etkom aprila 1945 godine. Dotle je ona svoj diverzantski materijal i spremu bila rasporedila u šest skladišta, u okolini Sarajeva, i trebalo je da otpočne svoje delovanje. Po svome rukovodiocu nosila je naziv Jagdkommando Stroh, a po nazivu svoje radio-stanice i »Kommando Schleie« (linjak).

Pripadnici Jagdkommande nastupali su u nemačkim i ustaškim uniformama. Sam Stroh je postavljen u isto vreme i za ustaškog kapetana. Naoružanje i oprema bili su isti kao kod ostalih Jagdkommandi. Od novca je Jagdkommando dobio 2 miliona kuna, 500.000 okupacionih dinara, 120.000 rubalja, 10.000 lira, 250 dolara, 100 britanskih funti u papiru i 50 britanskih funti u zlatu. Trebalo je da novac služi u prvome redu za izdržavanje i za agenturne radove na terenu, kao i na finansiranje eventualnog probijanja Jagdkommande — koja je imala zadatak da ostane na terenu i pošto ovaj bude oslobođen — u pravcu Nemačke ili Italije.

Operativno područje Jagdkommande obuhvatalo je prostor između linije Foča—Zvornik i Travnika. Bilo je predviđeno da Jagdkommando bude eventualno priključeno nekoj od ustaškoj jedinici. U njoj bi trebalo da pretstavlja nemački štab za vezu, da održava radiotelegrafskim putem do-

•dir sa nema kim centrima i da u isto vreme sprovodi obuku u diverziji i organizuje sabotaže u pozadini NOV.

Po etkom aprila je ustaški pukovnik Luburi , na osnovu sporazuma sa šefom Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku, zatražio od Stroh-a — koji se služio pseudonimom »Zvonko Slama« da se pridruži grupi ustaškoga pukovnika Sudara, koji je sa 800 do 900 ljudi imao zadatak da napreduje u pravcu Srebrenice, a odatle prema Drini i Sandžaku. U Sandžaku je neki muslimanski hodža, poznat pod nadimkom »Pa ariz«, bio dobio od Paveli a zadatak da organizuje gerilsko ratovanje, radi ega mu je u isto vreme dat i in ustaškoga pukovnika. Trebalo je da Sudar koordinira delatnost svoje grupe sa njegovom gerilom, a Jagdkommando Stroh da odigra ulogu neke vrste nema ke vojne misije u celoj ovoj planiranoj gerilskoj organizaciji.

Za sprovo enje ovoga plana Sudaru je, me utim, nedostajalo- naoružanje. Trebalo je da Stroh interveniše kod naelnika štaba XXI planinskog armiskog korpusa, pukovnika von Klocke-a, da se to oružje izda. Predvi eni pothvat je bio toliko bezizgledan da Stroh nije bio nimalo raspoložen da u estvuje u njemu, pa je Klocke-u preporu io da to oružje ne izda navode i da je Sudar nepouzdan. Kada su se jedinice Wehrmacht-a povukle iz Sarajeva, Stroh je sa svojom grupom ostao, kriju i se kratka vreme u blizini izvora Bosne, a zatim se predao NOV, sa kojom je ve od ranije bio uspostavio dodir. Tada je Jagdkommando brojao još sedam pripadnika, koji su se predali zajedno sa svojim rukovodiocem.

(8) *Jagdkommando Mostar*

O Jagdkommandi Mostar ima malo podataka. Poznato je da joj je rukovodilac bio potporučnik Egon Sokolov i da se iz Mostara povukla zajedno sa nema kim jedinicama.

(9) *Jagdkommando Kotorvaroš*

U Kotorvarošu trebalo je da dejstvuje Jagdkommando koji je do marta 1945 godine bio u Ma arskoj, u blizini Blatnoga

JAGDKOMMANDE SARAJEVO I GOSPI

Nema ki slom je došao tako brzo da brižljivo obučene i odlično opremljene diverzantske grupe, Jagdkommande, nisu ni dospele da stupe u dejstvo — ili su bile razbijene akcijom NOV, ili su se predale, ili su se raspale pre nego što su i došle u dodir sa svojim protivnikom. Levo: pripadnici Jagdkommande Sarajevo — Gonski i Wittkamp (sede), Stein, rukovodilac Stroh i Weicher (stoje). Desno: rukovodilac Jagdkommande Gospi, potporučnik Anton Codelli (radi kamuflaže — u ustaškoj uniformi)

Jezera. Krajem toga meseca uputio je štab Jagdverband-a Suedost tu jedinicu Baumann-u u Zagreb. Ovoj grupi je Baumann dodelio još 7 ustaša, pa ju je poslao u Banju Luku, odakle je imala da pre e u Kotorvaroš.

Iz Banje Luke je grupa krenula polovinom aprila, sa zadatkom da preda »Zelenom kadru« neke tajne magacine koje je, po svoj prilici, Jagdkommando Sokolova bio ustrojio južno od Sarajeva. Verovatno je u tome cilju Jagdkommandi bio dodat radiotelegrafista Guenther Foerster, koji je ranije pripadao grupi potporu nika Sokolova u Mostaru.

Koriste i se vezama sa etnicima, Jagdkommando je pod komandom potporu nika Heinz-a Barth-a prodro u pravcu Jajca, da bi odatle napredovao prema jugu. Kao pratnja i vodi i služili su etnici. Me utim primetivši da Jagdkommando nosi ve e iznose novca, ovi su etnici odlu ili da njegovo ljudstvo likvidiraju. To se i dogodilo jedne no i krajem aprila. Od pripadnika Jagdkommande je samo jedan vojnik uspeo da pobjegne. Ranjen je stigao do okoline Travnika, gde je pokušao da se pretstavi kao Britanac. Tamo je i zarobljen.

(10) *Jagdkommando Gospi*

U Gospi u je formiran Jagdkommando pod Karl-om Riegler-om, predratnim saradnikom nema ke obaveštajne službe, koji je u po etku okupacije bio u sastavu Einsatzkommande Sipo i SD-a u Beogradu. Riegler je zbog materijalnih nepravilnosti stavljen u SS-ovski koncentracioni logor, odakle ga je 1944 godine izvukao kapetan Mandl prilikom organizovanja ljudstva za pothvat »Theodor«.

Prilikom spajanja preostalogo ljudstva Mandl-ove grupe sa pripadnicima »Wehrwirtschaftsstab-a 85« i formiranja Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku, Riegler je ušao u sastav ove diverzantske formacije, isto kao i Norvežanin Jebsen i Ceh Jiri Kraus. Baumann ga je odredio, zajedno sa Jebsen-om i Kraus-om, u Jagdkommando Gospi . Riegler je feda dobio in ustaškoga poru nika, Jebsen in ustaškoga potpuru nika, a Kraus in narednika. Riegler se služio pseudonimom »Francesco Bariši «, Jebsen svojim stalnim pseudonimom »Heinrich«, a Kraus je dobio isprave na ime »Zvonimir Novak«.

Jagdkommando je obuhvatao oko 25 boraca, mahom Hrvata. Svi su njegovi pripadnici bili u ustaškim uniformama.

Oprema Jagdkommande obuhvatala je vrlo velike količine eksploziva i drugog diverzantskog materijala, kao i najbolje automatsko oružje, pa i teške mitraljeze. U Gospi je ljudstvo pošlo sa 20 kamiona, na koje je taj materijal bio natovaren. Isto tako je Jagdkommando imao i 8 otpremnih radio-stanica sa agregatima na nožni pogon. U okolini Gospi a trebalo je ustrojiti skladišta za materijal i izvršiti sve pripreme, tako da diverzanti mogu ostati na tome terenu kada se nema ke i ustaške jedinice budu odatle povukle pred NOV.

U svojoj aktivnosti se Jagdkommando imao da oslanja na ustašku diviziju pod komandom Joce Rukavine, koja je operisala u tome kraju. Sa tom divizijom je održavana stalna veza, dostavljana su joj sva obaveštenja, a u isto vreme su pripadnici Jagdkommande u estvovali i u saslušavanju zarobljenih partizana, sara uju i u tome sa ustaškom vojnom policijom .

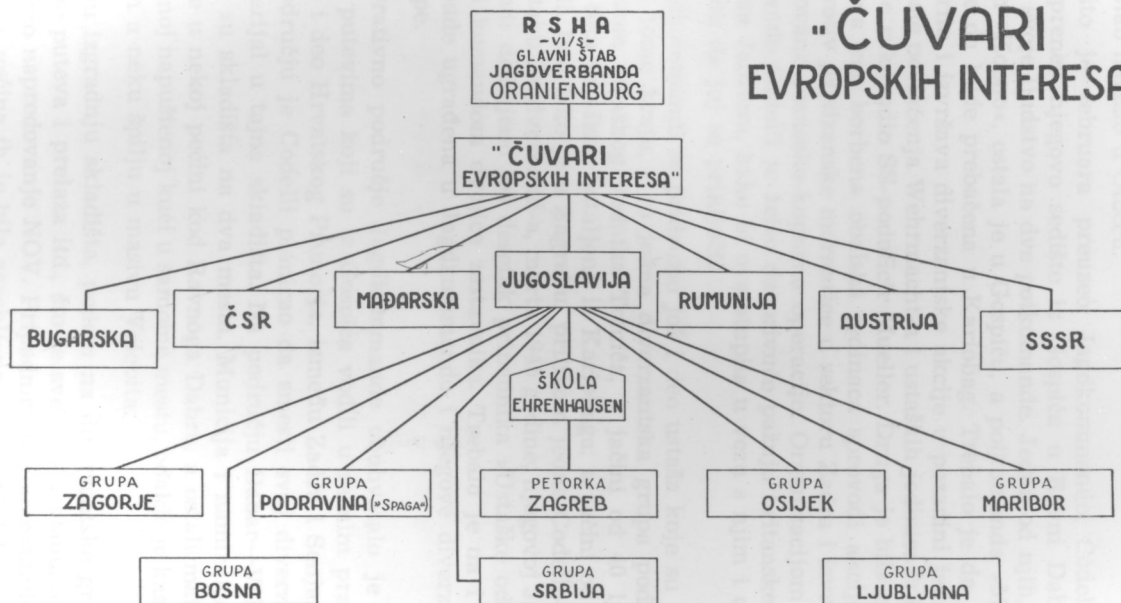
S druge strane je Riegler uspostavio veze i sa etnicima. Oko toga je došlo do sukoba izme u njega i ustaških komandi. Izgleda da je, sem toga, Riegler stupio- u vezu i sa nekim britanskim agentima koji su se nalazili kod etnika. Svakako je Riegler-O'V saradnik Jebsen u tome smislu obavestio Jagdverband Zagreb. Riegler je, na osnovu toga, iznenadno smenjen. Trebalo je da bude uhapšen, ali je uspeo- da se opravda. Na elu Jagdkommande Gospi došao je, me utim, novi starešina, potporu nik Anton Codeiii, Volksdeutscher iz Ljubljane.

Codelli, koji se 1942 godine bio prijavio- dobrovoljno u Wehrmacht, upu en je iz divizije »Brandenburg« Ic-oficiru Vojne grupe F, pukovniku Harling-u, koji ga je dodelio SS-poru niku Baumann-u. Pre odlaska u Gospi Codelli je dobio isprave na ime ustaškog kapetana Ceri a.

U isto vreme sa Codelli-jem upu ena su u Gospi i poja anja Jagdkommandi. Izme u ostalih su joj dodeljeni SS-podoficir "Richard Mueller, koji je kao »ustaški poru nik Franje Miloš« tako e nastupao pod vidom ustaškoga oficira, i podoficir Meull, koji je odre en za intendanta Jagdkommande.

Po dolasku Codelli-ja je rad Jagdkommande reorganizovan i uveliko poja an. Codelli je stajao, isto tako, u vezi sa

"ČUVARI EVROPSKIH INTERESA"

ustaškim formacijama, a i sa Ic-oficirom nema ke divizije iji se štab nalazio u Oto cu.

Pošto je februara preuzeo Jagdkommando, Codelli je marta preneo njegovo sedište iz Gospi a u Ravni Dabar i podelio svoje ljudstvo na dve potkomande. Jedna od njih, pod nazivom »Kopno«, ostala je u Gospi u, a potkomanda »More« imala je da bude preba ena u Karlobag. Trebalo je da prva vodi gerilu i izvršava diverzantske akcije u pozadini jedinica NOV posle povla enja Wehrmacht-a i ustaških jedinica iz Like; njome je rukovodio SS-podoficir Mueller. Druga je bila predvi ena da kao borbena obalska jedinica sprovodi akcije na moru protiv partizanske mornarice u sektoru Zadra i izvršava kombinovane pomosko-kopnene operacije. Organizacijom ove potkomande Codelli je želeo da privu e pažnju britanske komande na Jadranu, kako bi ova stupila u vezu s njim i omogu ila mu da joj se priklju i.

Jagdkommando se pridružio još i deo ustaša koje su operisale u tome kraju, i to jedna diverzantska grupa pod rukovodstvom ustaškog vodnika Tomi a, u ja ini od 40 ljudi, i jedna eta ustaškog bataljona iz Karlobaga, u ja ini od oko 100 ljudi. Isto tako je u Zagrebu, prilikom jedne Codelli-jeve posete štabu Jagdverband-a, marta 1945 godine, njegovoj Jagdkommando dodeljeno još desetak pripadnika »Ustaške odbrane« pod komandom dvojice zastavnika. Trebalo je da i ova grupa bude ugra ena u Jagdkommando i njegove diverzantske grupe.

Operativno podru je Jagdkommando obuhvatalo je deo Like sa putevima koji su iz Gospi a vodili u raznim pravcima, kao i deo Hrvatskog Primorja, izme u Zadra i Senja. Na tome podru ju je Codelli planirao da smesti svoj diverzantski materijal u tajna skladišta. Na podru ju Dabar—Velebit ure ena su skladišta na dva mesta. Municipija i namirnice su smeštene u nekoj pe ini kod Ravnoga Dabra, a ostali materijal u jednoj napuštenoj ku i u samome mestu, odakle je kasnije preba en u neku špilju u masivu Velebita.

Dalju izgradnju skladišta, podelu na diverzantske grupe, miniranje puteva i prelaza itd., što je sve bilo u planu, spreilo je brzo napredovanje NOV. Pripadnici Jagdkommando su se raspršili, ve ina ih je bila zarobljena, a sam Codelli je po-

kušao da se domogne obale. Najzad se, pošto¹ nije uspeo da se probije, predao narodnoj miliciji.

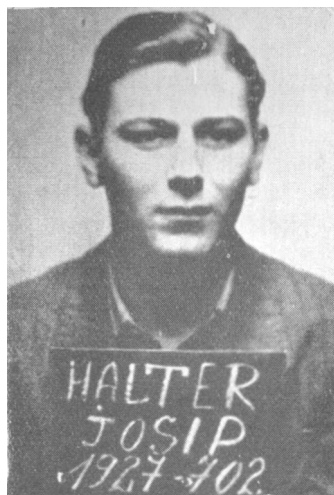
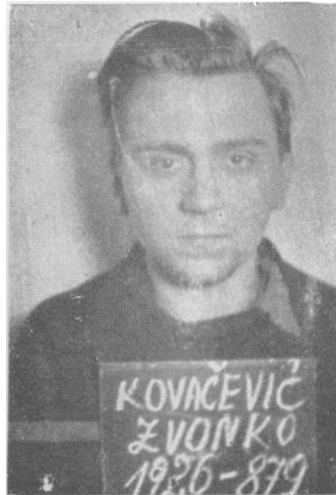
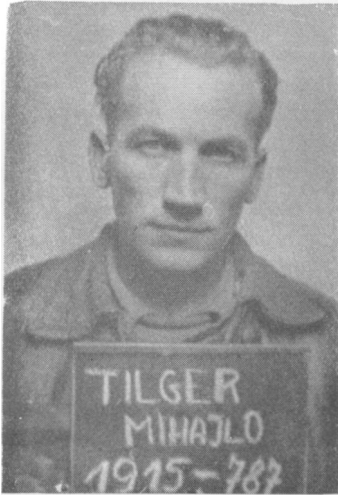
(11) *Jagdkommando Zagreb*

U Zagrebu je, po etkom aprila 1945 godine, tako e formiran Jagdkommando sa ciljem da organizuje diverzantsku delatnost na podru ju grada posle nema kog povla enja. Na elo Jagdkommande postavljen je podoficir Tilger, ina e Zagrep anin, koji je prvobitno bio predvi en za Mostar. Pošto je Jakob Lichtenberger preuzeo komandu nad Jagdverbandom od Baumann-a, postavio je na Tilger-ovo mesto pripadnika EK 4, Heinz-a Frey-a. Ovaj, me utim, nije preuzeo rukovodstvo pošto je i dalje radio na zadacima svoje ustanove.

Tilger je, prema Lichtenberger-ovim direktivama, odabrao ljudstvo za svoju komandu, i to nekoliko ljudi koji su dobro poznavali Zagreb, a koji su bili prošli kroz diverzantske kurseve u Wullersdorf-u kod Be a. Po etkom maja Lichtenberger ga je izvestio o nare enju za povla enje i predložio mu da se i on povu e i preda Britancima. Me utim Tilger je sa trojicom pripadnika Jagdkommande ostao u Zagrebu. On se predao organima narodne vlasti, dok su njegova tri saradnika pokušala da se probiju do Austrije, pa kada im to nije pošlo za rukom, skrivali su se u Zagrebu dok nisu otkriveni i uhapšeni.

Predvi eni Jagdkommando Zagreb, prema tome, uopšte nije ni otpo eo da funkcioniše, mada su bile izvršene izvesne pripreme za njegov rad. Pre svega je svaki njegov pripadnik bio snabdeven mašinskim pištoljem, kao i automatskim pištoljem srednjeg kalibra. Ostalo oružje i diverzantski materijal smešteni su u skrovište. Radio-stanicu Jagdkommando nije dobio, pošto je radiotelegrafista napustio Zagreb zajedno sa Lichtenberger-om i glavninom Jagdverband-a. Jagdkommando nije imao ni sopstvenih motornih vozila, ali ih je mogao zatražiti od svake nema ke ustanove, — naravno, dok ih je bilo u Zagrebu. Pripadnici Jagdkommande dobili su potpisane a nepopunjene formulare civilnih li nih legitimacija, a tako e legitimacije jedne partizanske bosanske brigade. Od valuta su dobili 200.000 rubalja, 2.000 dolara, 50 britanskih funti u papiru, 12 britanskih funti u zlatu, kao i ve e koli ine kuna.

JAGDKAMMANDO ZAGREB

Ni Jagdkommando kojil je formiran u Zagrebu, pod rukovodstvom podoficira Tilger-a, nije stupio u akciju. Sam Tilger se predao, a njegovi saradnici su se razbegli, ali su otkriveni i uhapšeni. Gore: Tilger i Kova evi ; dole: Goldschmidt i Halter

U gradu je Jagdkommando u nekome dvorištu iskopao sklonište i u njega smestio 75 kg plastita, nekoliko* italijanskih mina i nekoliko upalja a. Sklonište je bilo minirano, tako da nepoznato» lice nije moglo uzeti materijal. Ve i deo materijala je preba en na Sljeme kod Šestina i tamo zakopan. Smešteno u šest limenih sanduka, bilo je tamo uskladišteno 5 magnetskih mina, 16 upalja a na pritisak, 2 tempirane zapaljive boce, 18 tempiranih upalja a na potez, 3 razorna metka, 14 detonatora, eksploziv u obliku uglja, 12 gumenih boca sa zapaljivom te noš u, 9 upalja a za razorne metke, 14 obi nih upalja a na potez, 2 okrugla detonatora, 2 engleske eksplozivne arape, 70 prenosnih detonatora, 150 kg plastita, 4 kg dinamita, 18 kutija razornih kapisla, 30 metara štapina, 50 metara razornog štapina, 3 karabina sa municijom, i još izvesna koliina drugog diverzantskog razornog materijala.

Ukratko, u zaklju ku o radu Jagdverband-a na teritoriji NDH može se ista i da je cela akcija obavljena brzopleto i nesre eno, a pod utiskom sloma koji je neposredno pretstojao. Uprkos velikih koli ina specijalnog naoružanja i diverzantskog materijala, uprkos znatnih troškova sa kojima je bio skopan ovaj poslednji pokušaj nema ke obaveštajne službe na jugoslavenskom tlu, — rezultati su, uglavnom, bili ravni nuli." Nekoliko- manje-više izolovanih akcija, tu i tamo, samo potvr uju opštu neefikasnost celog aparata Jagdverband-a. Osnovni faktor koji ni sve pripreme, kursevi, materijalna sredstva i organizacione radnje nisu mogli savladati bilo je saznanje i svest pripadnika ovih diverzantskih jedinica da je ono što im je bilo stavljeno u zadatak potpuno besciljno. Taj je duh prožeo sve — od vrha do dna. Tim je bila unapred paralisana svaka ve a preduzimljivost, a pogotovu požrtvovanje do samo'odricanja, a ono je ustvari bilo uslov za uspeh.

U vrhu je ve ina rukovodilaca diverzantskog aparata gajila nadu — koja je bila inspirisana ak i sa najviših mesta u Reich-u — da e u poslednji as, minut pre nego što zavesa padne pred završnom scenom neslavnog života Tre eg Reich-a, do i do sukoba izme u zapadnih sila i Sovjetskog Saveza. Na

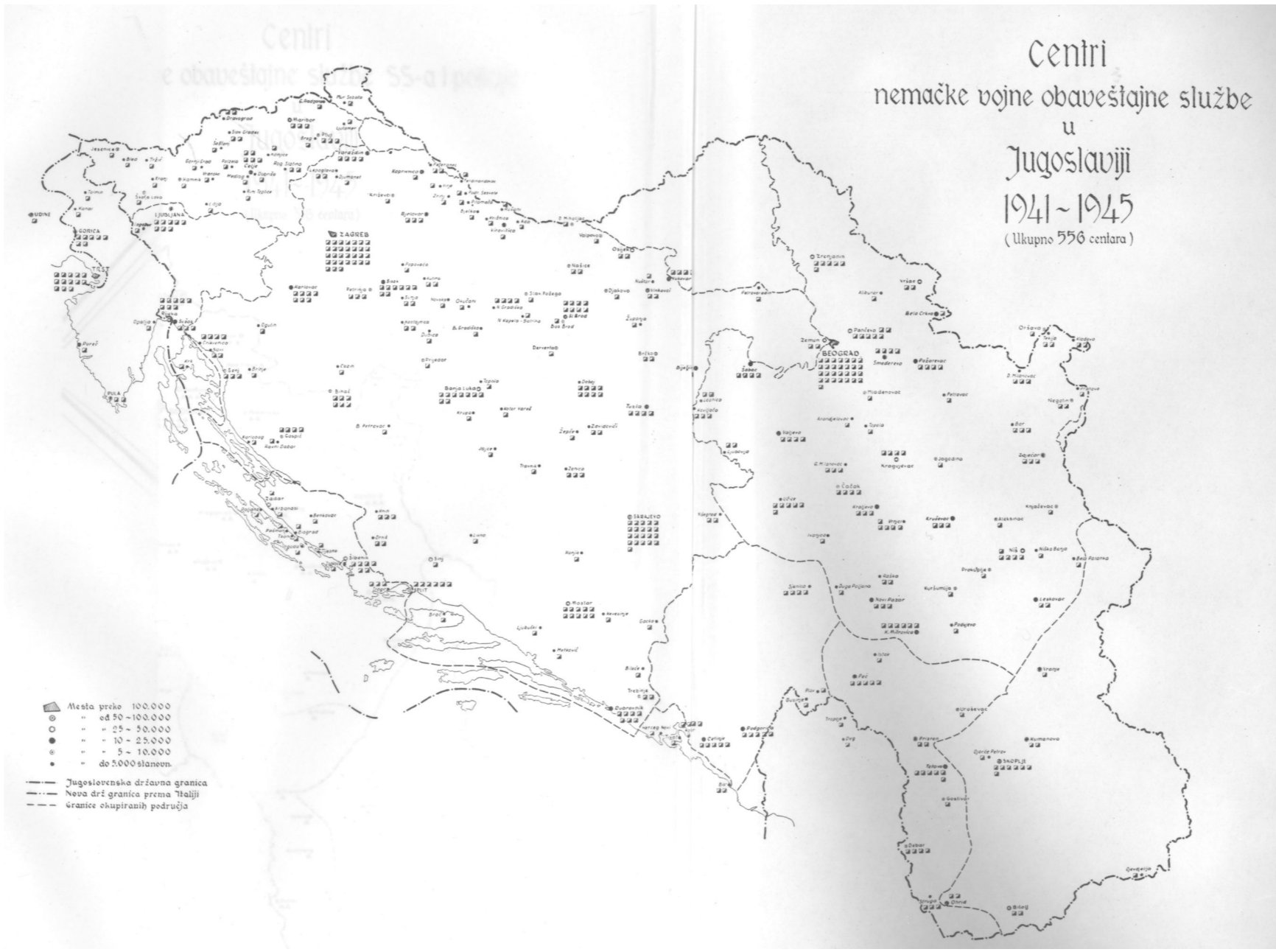
toj liniji su stvarane pretpostavke o mogućnosti ukopavanja aparata koji je RSHA u poslednjim mesecima pred nemačkim slom bio formirao u okviru akcije Anglo-Amerikanaca. Da je tada došlo do takve akcije, kakvu su u svojoj mašti, iz političke želje i političke neupućenosti, stvorili ljudi koji su organizovali diverzantski aparat, njihova bi organizacija, možda, zaista mogla korisno poslužiti novom gospodarstvu. Kako su se događaji, međutim, razvijali u drugom pravcu, a ne u onome kome se u poslednjem trenutku bio ponadao Tre i Reich, to je i diverzantski aparat ostao naporom bez efekta.

P R I L O G

Šematski prikaz nemačkih obavještajnih centara u Jugoslaviji
za vreme okupacije 1941—1945 godine

U III, IV i V knjizi dati su šematski prikazi obaveštajnih centara posebno u Sloveniji, Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori i u ustaškoj NDH. Ovde su prikazani nema ki obaveštajni centri u celoj okupiranoj Jugoslaviji i to :

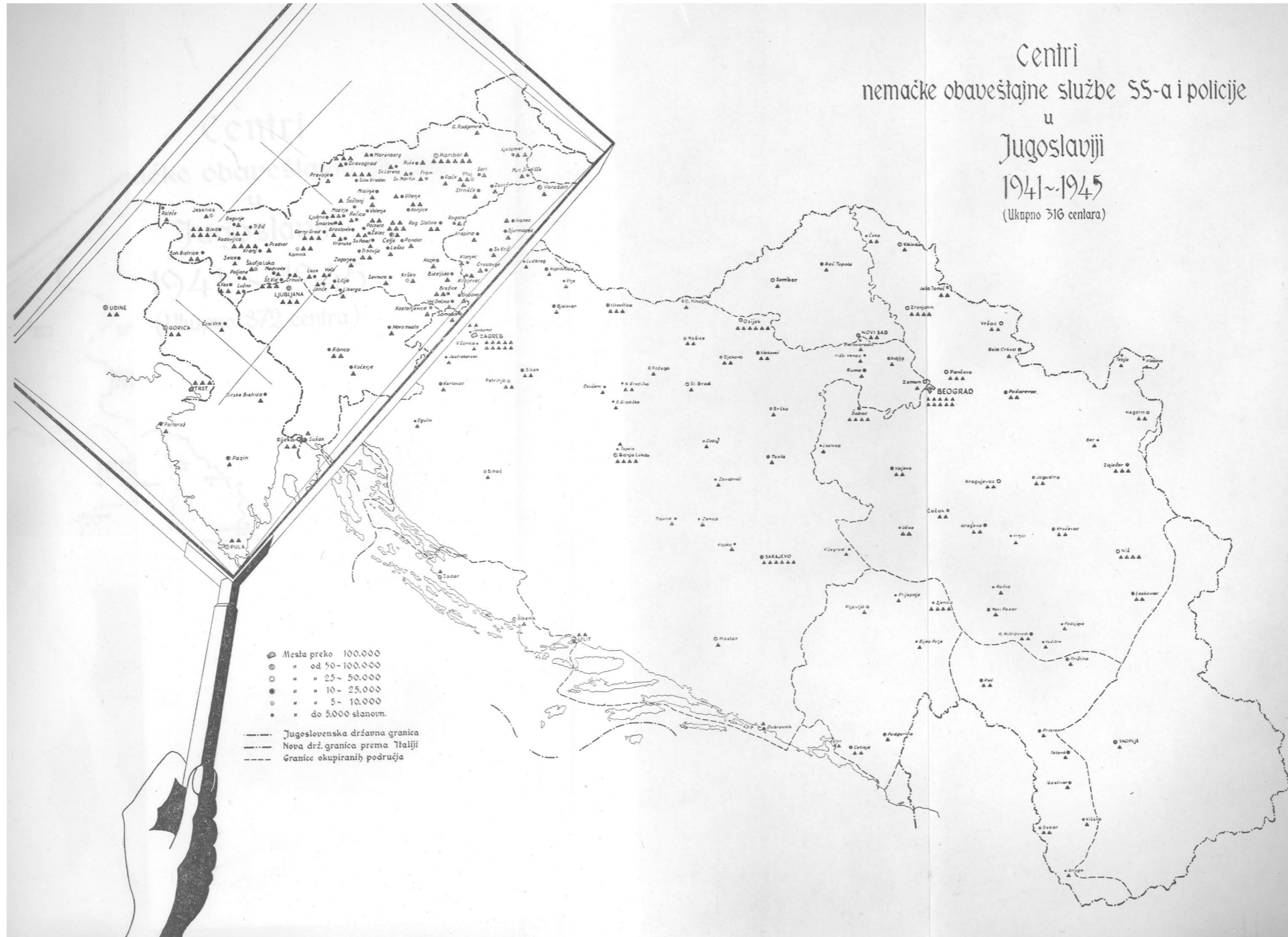
- 1) Centri nema ke vojne obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 556 centara)
- 2) Centri nema ke obaveštajne službe SS-a i policije u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 316 centara)
- 3) Centri nema ke obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 872 centra).

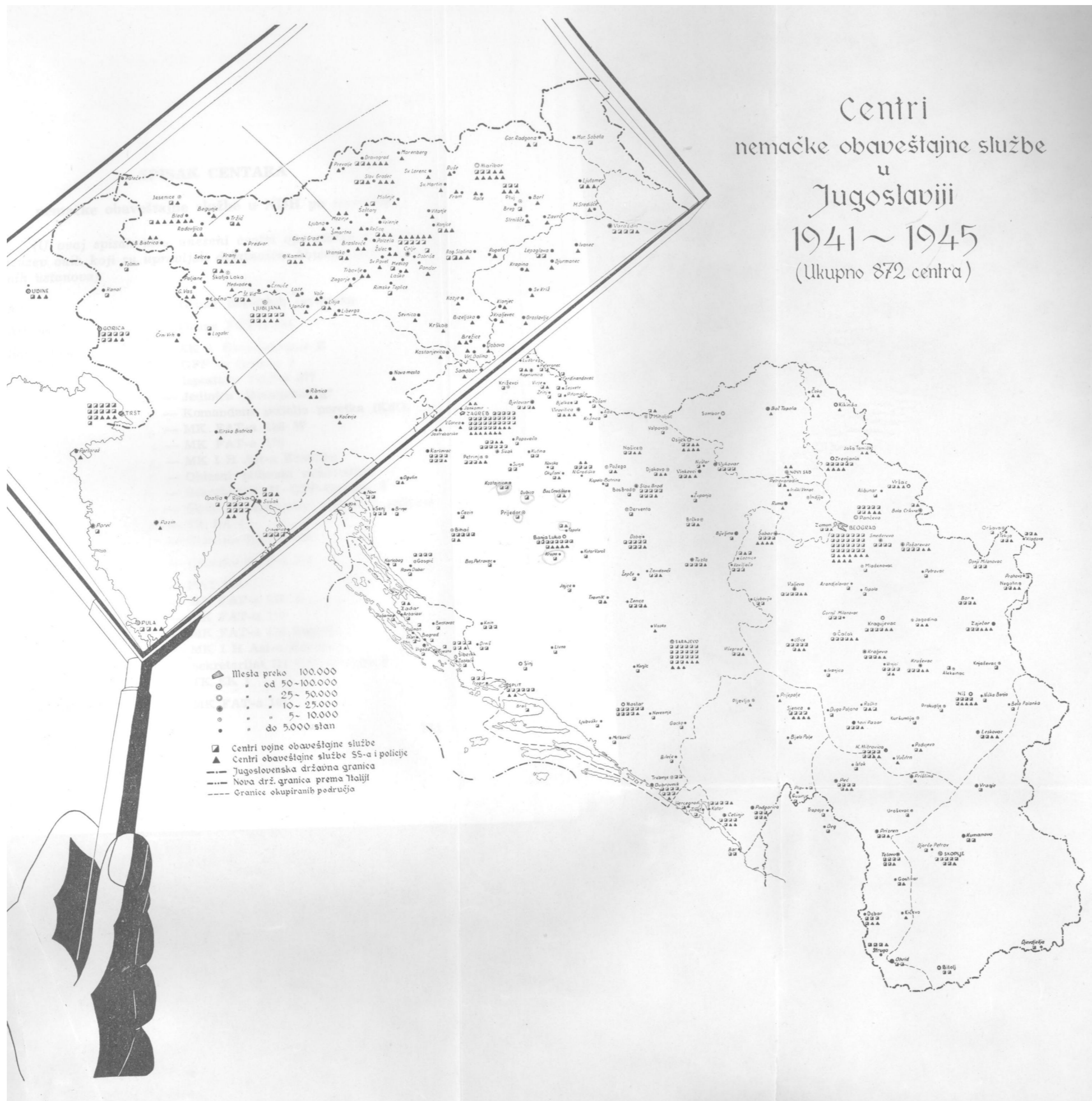
Centri
nemačke vojne obavještajne službe
u
Jugoslaviji
1941-1945
(Ukupno 556 centara)

- Mesta preko 100.000
- " od 50-100.000
- " " 25-50.000
- " " 10-25.000
- " " 5-10.000
- " do 5.000 stanov.
- Jugoslavenska državna granica
- - - Nova drž granica prema Italiji
- - - granice okupiranih područja

Centri
 nemačke obaveštajne službe SS-a i policije
 u
 Jugoslaviji
 1941~1945
 (Ukupno 316 centara)

Centri
 nemačke obavestajne službe
 u
 Jugoslaviji
 1941 ~ 1945
 (Ukupno 872 centra)

SPISAK CENTARA

nema ke obaveštajne službe u NDH po mestima

(U ovaj spisak nisu uneseni centri operativne I-c-službe, izuzev onih koji su upravljali delatnoš u Abwehr-ovih front-nih ustanova).

- Ada:* — Grupa hrvatskih osvetnika
- Arbanasi:* — Grupa FAT-a 214
- Banja Luka:* — EK 1 Einsatzgruppe E
I — GFP — Gruppe 9
— Ispostava FAT-a 377
t, — Jedinica „Brandenburg”
— Komandant policije poretka (KdO)
— MK FAT-a 126 W
— MK FAT-a 176
£ — MK I H Ast-a Kroatien
— Oblasni policijski rukovodilac
— Sekretarijat II GFP-Gruppe 9
yn — Škola za specijalne izvi a ke jedinice
/ — TK EK 1
/• — **Uporište FAT-a 124**
- Benkovac:* — **Uporište FAT-a 172**
- Biha :* — **FAT 172**
— **MK FAT-a 126 W**
— **MK FAT-a 172**
— **MK FAT-a 176 Zagreb**
— **MK I H Ast-a Kroatien**
— **Sekretarijat III GFP-Gruppe 9**
— **TK EK 1**
- Bijeljina:* **MK FAT-a 168**

Bile e: — Uporište FAT-a 174
Biograd: — MK FAT-a 172
Bjelka: — Grupa hrvatskih osvetnika
Bjelovar: — MK FAT-a 124
— MK FAT-a 126 W
— Rezydentura MK „Caesar”
— TK EK 4 Zagreb
Bosanski Brod: — MK FAT-a 126 O
Bosanska Gradiška: — MK FAT-a 124
— TK EK 3 Nova Gradiška
Bosanski Petrovac: — MK Ast-a Kroatien
Bra : — Grupa Botschke (MEK 90)
Br ko: — FAT 168
— MK FAT-a 168
— TK EK 2 Sarajevo
Brinje: — Pokretna komandantura GFP-Gruppe 9
pri 392 diviziji
Cazin: — Sekretarijat III GFP-Gruppe 9
Crikvenica: — FAT 380
— HVM I H Ast-a Kroatien
— Uporište MEK 90
— Uporište MK I M Zagreb
Derventa: — MK FAT-a 377
akovo: — FAT 175
— Ispostava EK 3 Nova Gradiška
— Ispostava EK 3 Osijek
urmanec: — Ispostava EK 4 Zagreb
Donji Miholjac: — Ispostava EK 3 Nova Gradiška
— MK FAT-a 170
Doboj: — FAT 219
— FAT 377
— MK FAT-a 126 O
— MK FAT-a 174
— MK FAT-a 176
— MK I H Ast-a Zagreb

	— Rezidentura MK „Caesar”
	— TK, EK 2 Sarajevo
	— Uporište FAT-a 381
<i>Dmiš:</i>	— HVM I H Ast-a Kroatien
	— Pokretna komanda GFP-gruppe 9 pri 264 diviziji
<i>Du hica:</i>	^ MK I H Ast-a Zagreb
<i>Dubrovnik:</i>	— MK FAT-a 174
	— MK MEK 90
	— MK I M
	— Rezidentura MK „Caesar”
	— Uporište Dubrovnik MK I M Zagreb
	— Uporište I H Nest-a Sarajevo
	— Uporište III F Nest-a Sarajevo
<i>Ferdinandovac:</i>	— Grupa hrvatskih osvetnika
<i>Gacko:</i>	— Uporište FAT-a 174
<i>Gospi :</i>	— • Jagdkommando
	— Kommando „Kopno” Jagdkommande Gospi
	— MK FAT-a 171
	— MK FAT-a 172
<i>Herceg Novi:</i>	— Uporište FAT-a 174
<i>Indija:</i>	— Uporište Ispostave Ruma EK 3 Osijek
<i>Iriški Venac:</i>	— Agentska škola Uprave VI RSHA
<i>Ivanec:</i>	— Ispostava TK Varaždin
<i>Jajce:</i>	— MK Ast-a Kroatien
<i>Jankomir:</i>	— Ispostava EK 4 Zagreb
	— Logor EK Zagreb
<i>Jastrebarsko:</i>	— Ispostava EK 4 Zagreb
<i>Karlobag:</i>	— Kommando „More” Jagdkommande Go- spi
<i>Karlovac:</i>	— Jagdkommando
	— MK FAT-a 126 W
	— MK FAT-a 176 Zagreb
	— MK FAT-a 216
	— MK I H Ast-a Kroatien

	— Pokretna komanda GFP-Gruppe 9 pri 392 diviziji
	— TK EK 4 Zagreb
	— Uporište FAT-a 216
<i>Klanjec:</i>	— TK EK 4 Zagreb
<i>Knin:</i>	— MK FAT-a 172
	— Pokretna komanda GFP-Gruppe 9 pri 264 diviziji
	— Rezidentura MK „Caesar”
<i>Konjic:</i>	— MK FAT-a 126 O
<i>Koprivnica:</i>	— Ispostava TK Varaždin
	— Jagdkommando
<i>Kostajnica:</i>	— MK I H Ast-a Zagreb
	— Uporište FAT-a 126 W
<i>Kotorvaroš:</i>	— Jagdkommando
<i>Kraljevec:</i>	— Ispostava TK Klanjec
<i>Krapina:</i>	— Ispostava EK 4 Zagreb
<i>Križevci:</i>	— Rezidentura MK „Caesar”
<i>Križnica:</i>	— Grupa hrvatskih osvetnika
<i>Krk:</i>	— MK FAT-a 171
<i>Krupa:</i>	— Sekretarijat III GFP-Gruppe 9
<i>Kutina:</i>	— MK FAT-a 124
	— MK FAT-a 126 W
<i>Lepoglava:</i>	— Diverzantski kurs
	— Jagdkommando
<i>Livno:</i>	— Uporište MK I H Nest-a Sarajevo
<i>Ljubuški:</i>	— Ispostava Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9
<i>Ludbreg:</i>	— Ispostava EK 4 Zagreb
<i>Metkovi :</i>	— Grupa FAT-a 214
<i>Mostar:</i>	— FAT 170
	— FAT 173
	— FAT 174
	— FAT 375

- HVM FAT-a 381
- HVM III F Nest-a Sarajevo
- Ispostava Sekretarijata IV GFP- Grupa 9
- Jagdkommando
- MK I H Nest-a Sarajevo
- Rezidentura MK „Caesar”
- TK EK 2

Našice:

- FAT 170
- Ispostava EK 3 Nova Gradiška
- Ispostava EK 3 Osijek
- MK FAT-a 170

Nevesinje:

- Uporište FAT-a 174

Nova Gradiška:

- EK 3 Einsatzgruppe E
- FAK 124
- FAT 124
- MK FAT-a 124
- TK EK 3 Osijek
- • Vojna grupa E — Ic

Nova Kapela — Batrina:

- MK FAT-a 124

Novi (Novi Vinodol):

- MK FAT-a 171
- Sekretarijat III GFP-Gruppe 9

Novska:

- Jagdkommando

Nuštar:

- FAT 125

Ogulin:

- Ispostava EK 4 Zagreb
- Uporište FAT-a 126 W

Okučani:

- MK FAT-a 124
- TK EK 3 Nova Gradiška

Opatija:

- Rezidentura MK „Caesar”

Oroslavlje:

- Ispostava EK 4 Zagreb

Osijek:

- Einsatzgruppe E
- EK 3 (KdS)
- Komandant policije poretka
- MK FAT-a 125
- Oblasni policiski rukovodilac
- Opunomoćenik RF SS
- Rezidentura MK „Caesar”
- Štab za suzbijanje bandi

Pašman: — Grupa FAT-a 214
Pazin: — Uporište ispostave Pula BdS-a Trst
Peteranec: — Diverzantski kurs
— Grupa hrvatskih osvetnika
Petrinja: — HVM FAT-a Pulkowsky
— HVM Uporišta III F (Gruppe AO)
— Rezidentura MK „Caesar”
— TK EK 1 Banja Luka
— TK EK 4 Zagreb
Pitomača: — Grupa hrvatskih osvetnika
Podravske Sesvete: — Grupa hrvatskih osvetnika
Poljana: — Uporište FAT-a 172
Popovaia: — MK FAT-a 124
Poreč: — MK FAT-a 372
Portorož: — Uporište ispostave Pula BdS-a Trst
Prijedor: i/ — Uporište FAT-a 216
Pula: — Ispostava BdS-a Trst
— Rezidentura MK „Caesar”
— Sekretarijat GFP-Gruppe 1
— Vođa SS i policije
Ravni Dabar: — Jagdkommando
Rijeka: — FAT 171
— FAT 385
— Ispostava BdS-a Trst
— MK FAT-a 126
— MK FAT-a 171
— MK FAT-a 372
— MK I M
— MK III M
— Rezidentura MK „Caesar”
— Sekretarijat GFP-Gruppe 1
— Vođa SS i policije
Rogaška Slatina: — MK FAT-a 170
Ruma: — Ispostava EK 3 Osijek
Rušani: — Grupa hrvatskih osvetnika

- Samobor:*
- Sarajevo:*
- Ispostava EK 4 Zagreb
 - EK Heinrich (BdS Beograd)
 - EK 2
 - FAT 126 O
 - FAT 169
 - FAT 173
 - FAT 174
 - FAT 175
 - FAT 215
 - FAT 375
 - FAT 381
 - GFP-Gruppe 9
 - GFP-Gruppe 510
 - Ispostava Gruppe AO
 - Ispostava policiskog atašea
 - Jagdkommando
 - Komandant policije poretka (KdO)
 - MK FAT-a 126 O
 - MK FAT-a 176
 - MK I H Ast-a Zagreb
 - MK III M
 - Nest Ast-a Kroatien
 - Oblasni policiski rukovodilac
 - Rezidentura MK „Caesar”
 - Sekretarijat IV GFP-Gruppe 9
 - TK EK 2
 - VAO Nest-a Zagreb
 - Vojna grupa E-Ic
- Senj:*
- MK FAT-a 171
 - Pokretna komanda GFP-Gruppe 9 pri 392 diviziji
 - Uporište pokretne komande GFP-Gruppe 9 pri 392 diviziji
- Sinj:*
- Sisak:*
- Diverzantski kurs FAT-a 216
 - FAT 172
 - FAT 216
 - Ispostava TK Petrinja (EK 4)
 - MK FAT-a 126 W
 - Pokretna komanda GFP-Gruppe 9 pri 2 koza koj diviziji

	<ul style="list-style-type: none"> - Rezydentura MK „Caesar" - TK EK 1 Banja Luka - Uporište FAT-a Pulkowsky - Uporište III F Gruppe AO
<i>Slavonska Požega:</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ispostava EK 3 Osijek - MK FAT-a 124
<i>Slavonski Brod:</i>	<ul style="list-style-type: none"> - GFP-Gruppe 9 - MK FAT-a 124 - MK FAT-a 126 O - MK FAT-a 176 Zagreb - MK I H Ast-a Kroatien - Rezydentura MK „Caesar" - Sekretarijat I GFP-Gruppe 9 - TK EK 3 Osijek — Nova Gradiška - Zapovednik nema kih trupa u Hrvat-skoj-Ic
<i>Split:</i>	<ul style="list-style-type: none"> - EK 5 (KdS) • Grupa „Schubert" FAT-a 214 • MEK 90 • MK FAT-a 174 • MK FAT-a 380 • TK EK 5 Uporište (Meyer) Ast-a Beograd • Uporište I M
<i>Sunja:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „Samozaštita" FAT-a 216 Uporište FAT-a 126 W
<i>Sušak:</i>	<ul style="list-style-type: none"> FAT 171 MK FAT-a 171 Uporište ispostave Rijeka BdS-a Trst
<i>Sv. Križ:</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ispostava EK 4 Zagreb
<i>Šibenik:</i>	<ul style="list-style-type: none"> FAT 172 FAT 214 Grupa FAT-a 214 MK FAT-a 172 MK FAT-a 380 TK EK 5 Split Uporište pokretne komande GFP-Grup-pe 9 pri 264 diviziji
<i>Tijesno:</i>	<ul style="list-style-type: none"> Grupa FAT-a 214

Tkon: — Grupa FAT-a 214

Topola: — MK FAT-a 126 W
— Stab EK 1

Travnik: — HVM FAT-a 126 O
— TK EK 2 Sarajevo

Trebinje, — FAT 215
— Rezydentura MK „Caesar”

Trogir: — Grupa FAT-a 214
— MK FAT-a 172
— Uporište MEK 90

Tuzla: — MK FAT-a 126 O
— MK I H Ast-a Zagreb
— MK I H Nest-a Sarajevo
— TK EK 2 Sarajevo
— Uporište MK I H Sarajevo

Valpovo: — MK FAT-a 170

Varaždin: — Jagdkommando
— MK FAT-a 126 W
— TK EK 4 Zagreb
— Uporište FAT-a Pulkowsky
— Uporište Gruppe AO

Velika Gorica. — Ispostava EK 4 Zagreb

Vinkovci: — FAT 174
— Jagdkommando
— TK EK 3 Nova Gradiška
— TK EK 3 Osijek

Virje: — Ispostava TK Varaždin
— MK Leitstelle I

Virovitica: — Ispostava EK 3 Nova Gradiška
— Ispostava EK 3 Osijek
— Ispostava EK 4 Zagreb
— Jagdkommando

Visoko: — TK EK 2 Sarajevo

Višegrad: — HVM FAT-a 126 O
— TK EK 2 Sarajevo
— Uporište I H Nest-a Sarajevo

Vrgada: — Grupa FAT-a 214

Vukovar: — FAK 201
— Leitstelle I
— Leitstelle III
— Vojna grupa F-Ic

Zabla e: — Grupa FAT-a 214

Zadar: — Grupa FAT-a 214
— TK EK 5 Split

Zagreb: — Ast (Nest-KO) Kroatien
— Diverzantski kurs
— Einsatzgruppe E
— • EK 4 Einsatzgruppe E
— FAK 201
— FAK 310
— FAK 311
— FAT Pulkowsky
— FAT 126 O
— FAT 126 W
— FAT 129 R
— FAT 216
— GFP-Gruppe 9
— Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA
— Gruppe AO
— Jagdkommando
— Jagdverband
— Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku
— Komandant policije poretka (KdO)
— Leitstelle I
— Leitstelle III
— LW Sonderkommando Ast-a Be
— • Marineabwehrstab Adria
— MK FAT-a 126 W
— MK FAT-a 176
— MK I M Ast-a Be
— MK III M Ast-a Be
— • Nema ki opunomo eni general u Hrvat-
skoj-Ic
— Oblasni policiski rukovodilac
— Oficir za vezu III M
— Opunomo enik RF SS

- Policijski ataše
 - Rezidentura MK „Caesar“
 - Rukovodni FAT 176
 - Sekretarijat V GFP-Gruppe 9
 - Štab za suzbijanje bandi
 - TK EK 4
 - Vojna grupa E-Ic
 - Vojna grupa F-Ic
 - Zapovednik policije poretka (BdO)
- Zavidovići:*
- MK FAT-a 174
 - MK FAT-a 377
 - Uporište TK EK 2 Sarajevo
- Zemun:*
- Ispostava GFP-Gruppe 9
 - Nest Ast-a Kroatien
 - TK EK Osijek
- Zenica:*
- FAT 174
 - MK FAT-a 126 O
 - MK FAT-a 174
 - TK EK 2 Sarajevo
- Zrinj:*
- Grupa hrvatskih osvjetnika
- Žepče:*
- MK FAT-a 174
- Županja:*
- MK FAT-a 168

SPISAK SKRA ENICA

- ABP — *Auslandsbriefpruefstelle*, Ustanova za cenzru poštan-
skog saobra aja sa inostranstvom.
- AFULEI — *Abwehrfunkleitstelle*, Rukovodni radio-centar
Abwehr-a.
- AK — *Abwehrkommando*, Komanda (odeljenje) Abwehr-a.
- AM-aparat — *Antimilitaerischer Apparat der Kommuni-
stischen Partei Deutschlands*, Antimilitaristi ki aparat
Komunisti ke partije Nema ke.
- Amt Mil RSHA — *Amt Müitaer des Reichssicherheitshaupt-
amtes*, Uprava vojne obaveštajne službe Glavne uprave
bezbednosti Reich-a.
- AO — *Abwehroffizier*, Oficir Abwehr-a.
- AO NSDAP — *Auslandsorganisation der NSDAP*, Inostrana
(zagrani na) organizacija NSDAP.
- A-Person — *Auskunft-Person*, Informator (agent).
- Ast — *Abwehrstelle*, Ustanova Abwehr-a (teritorijalna).
- AT — *Abwehrtrupp*, Abwehr-ov trup (ogranak Abwehr-a).
- BdO — *Befehlshaber der Ordnungspolizei*, Zapovednik poli-
cije poretka.
- BdS — *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicher-
heitsdienstes*, Zapovednik policije bezbednosti i službe
bezbednosti.
- DM — *Deutsche Mannschaft*, Nema ka mom ad (poluvojni ka
organizacija Volksdeutscher-a).
- EG — *Einsatzgruppe*, Operativna (delatna) grupa (formacija
Sipo i SD na okupiranim teritorijama).
- EK — *Einsatzkommando*, Operativna (delatna) komanda (for-
macija Sipo i SD' na okupiranim teritorijama).
- ES — *Einsatzstaffel*, Operativni (delatni) odred (vojni ka or-
ganizacija Volksdeutscher-a).

- FAK** — *Frontaufklaerungskommando*, Komanda (odjeljenje) za izvi anje fronta (Abwehr-ovo nadleštvo u operativnom području).
- FAT** — *Frontaufklaerungstrupp*, Trup za izvi anje- fronta (Abwehr-ov ogranak podre en FAK-u).
- FK** — *Feldkommandantur*, Vojna komandantura (vojno-u- pravno nadleštvo na okupiranim teritorijama).
- Gestapo** — *Geheime Staatspolizei*, Tajna državna policija (politi ka).
- GFP** — *Geheime Feldpolizei*, Tajna vojna policija.
- Gruppe AO** — *Gruppe Abwehroffiziere*, Grupa oficira Abwehr-a.
- HSS** — Hrvatska selja ka stranka.
- HVM** — *Hauptvertrauensmann (Haupt-V-Mann)*, Glavni agent (rezident).
- KdO** — *Kommandeur der Ordnungspolizei*, Komandant policije poretka.
- KdS** — *Kommandeur der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes*, Komandant policije bezbednosti i službe bezbednosti.
- KO** — *Kriegsorganisation*, Ratna organizacija (ustanova Abwehr-a u neutralnim zemljama i u zemljama u savezu sa Nema kom).
- Kripo** — *Kriminalpolizei*, Kriminalna policija.
- Leitgruppe AO** — *Leitgruppe Abwehroffiziere*, Rukovodna grupa Abwehr-ovih oficira.
- LW** — *Luftwaffe*, Vojno vazduhoplovstvo (nema ko).
- LW-Sonderkommando** — *Luftwaffen Sonderkommando*, Specijalna komanda (odjeljenje) vazduhoplovstva.
- MEK** — *Marine Einsatzkommando*, Mornari ka operativna (de- latna) komanda.
- MFS** — *Marine Funkstation*, Mornari ka radiostanica.
- Minors** — Ministarstvo oružanih snaga (NDH).
- MK** — *Meldekopf*, Obaveštajni punkt (Abwehr-a).
- ^v **MNO** — *Marine Nachrichtenoffizier*, Mornari ki obaveštajni oficir.

Na — *Nachrichtenabteilung*, Odeljenje (bataljon) za vezu (kod prislušne službe kopnene vojske).

Nest — *Nebenstelle*, Ogranak Abwehr-a (niža teritorijalna ustanova podređena Ast-u).

NSDAP — *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, Nemačka nacionalsocijalistička radnička partija (zvaničan naziv nacističke partije).

OKH — *Oberkommando des Heeres*, Vrhovna komanda suvozemne vojske.

OKW — *Oberkommando der Wehrmacht*, Vrhovna komanda Wehrmacht-a,

OSS — *Office for Strategic Services*, Vojna obavještajna služba SAD — agencija u Švajcarskoj.

CT — *Organisation Todt*, Organizacija Todt (tehnička organizacija Trećeg Reich-a).

PTS — Poglavnikov tjelesni sdrug (garda).

Ravsigur — Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (NDH).

R-Netz — *Ruecknetz*, Pozadinska mreža.

RSHA — *Reichssicherheitshauptamt*, Glavna uprava bezbednosti Reich-a.

SA — *Sturmabteilungen*, Jurišni odredi (formacija nacističke partije).

SD — *Sicherheitsdienst*, Služba bezbednosti (obavještajna služba nacističke partije).

SFL — *Sonderfahndungsliste*, Vanredni spisak poternica.

Sipo — *Sicherheitspolizei*, Policija bezbednosti.

SO'B — *Suedost/Balkan*, Jugoistok/Balkan.

SS — *Schutzstaffel*, Zaštitni odredi (formacija nacističke partije).

TAKO — Tajna antikomunistička organizacija (etnička organizacija u Slavoniji).

TK — *Teilkommando*, Deonina komanda — ispostava (podređena ustanova EK).

UNS — Ustaška nadzorna služba.

VAO — *Vorgeschobener Abwehroffizier*, Istureni oficir Abwehr-a.

V-Mann — *Vertrauensmann*, Poverenik (agent).

VMRO — Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija.

VOMI — *Volksdeutsche Mittelstelle*, Centralna ustanova SS-a za rad sa Volksdeutscher-ima (jedna od 12 glavnih uprava).

WFSt — *Wehrmachtsfuehrungsstab*, Rukovodni štab Wehrmacht-a.

»**WWS 85**« — »*Wehrwirtschaftsstab 85*«, Vojni privredni štab 85 (kamuflačni naziv Benesch-ove jedinice).

Zer-Mann — *Zerstoerungs- (Zersetzungs-) Mann*, Saboter.

Zer-Netz — *Zerstoerungs- (Zersetzungs-) Netz*, Sabotažna mreža.

Ia — Operativni oficir-(odeljenje) u štabu Wehrmacht-a.

Ic — Obaveštajni oficir (odeljenje) u štabu Wehrmacht-a.

Ic/AO — *Ic/Abwehroffizier*, Obaveštajni oficir Ic odeljenja (u višim štabovima).

REGISTRI

LI NI r e g i s t a r

Abromeit Franz, SS-ovski kapetan, šef Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 449, 459, 469—472, 507, 588, 598, 606, 607, 623.

»Abu« vidi Bürde Kurt, agent Abwehr-a.

»Aco« vidi epi Omer, agent Abwehr-a.

A imovi Milan, 162.

»Adam« vidi Cvitanovi d-r Šime.

»Adler« vidi Richtermutz Drago, agent Abwehr-a.

Adler d-r, agent Abwehr-a, 230.

Adler, poru nik FAT-a 216, 184, 335.

Aeldert d-r Ludwig, nema ki konzul u Dubrovniku, 96, 233, 308, 594.

Aganovi Muharem, agent Abwehr-a, 231.

Akvi Husnija, agent Abwehr-a, 303.

»Aladin« vidi Toki Mehmed, agent Abwehr-a.

Albrecht inž. Johann, agent Abwehr-a, 207.

Aldrian, general, komandant 373 nem. divizije, 162.

Aleman, ustaški general, 132.

Alfieri Dino, italijanski ambasador u Berlinu, 34.

Alfirevi Marko vidi Salomon.

»Alibaba« vidi Dui Jovan, agent Abwehr-a.

Alibabi Meho, gostioni ar, agent Abwehr-a, 245.

Alipaši Mehmed, agent Abwehr-a, 208.

Altgayer d-r Branimir, »vo a narodnosne grupe« u NDH, 20, 29, 58—60, 62—65, 69—71, 73—76, 78, 410, 484, 492, 452—454, 635.

dAltri Nicolo, narednik, agent Abwehr-a, 309.

Amann Hans, kapetan, šef FAT-a 126 O i FAK-a 124, 158, 218, 222, 224, 228, 235, 237, 299j 330, 350, 507, 555.

Anastasije, mitropolit ruske pravoslavne crkve u emigraciji, 616.

Andras, SS-ovski poru nik, 03-oficir u štabu V armiskog korpusa, 157.
Andreas, kapetan, šef FAT-a 170, 324.
»Andreas« vidi Hofer Franz, agent Abwehr-a.
»Andreas d-r« vidi Kettels, Sonderfuehrer.
Androvi Mirko, pukovnik, agent Abwehr-a i EK Zagreb, 192, 201, 254, 405, 428, 429.
Angel Petar, agent, 628.
Angelis de, general, komandant 2 tenkovske armije, 153.
»Ankof« vidi Arnold, poru nik.
»Anti inž. Šime« vidi Robnik Guido, agent Abwehr-a.
Antoine Jean, trgovac, 177.
»Anton«, agent Abwehr-a, 202.
Apold Lorenz, pripadnik Ast-a Zagreb, 141, 171, 179, 180, 182, 184, 194—197, 217, 218, 223, 235, 239—244, 294, 384, 365, 654, 655.
Arendes Adolf, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1, 501, 504.
Armbruster, Sonderfuehrer, pripadnik FAT-a 377, 350.
»Armin« vidi Vukašinovi Aleksandar, agent Abwehr-a.
Arnold, »Ankof«, »Kuno«, poru nik, šef MK Biha , 246, 286, 287, 315—317.
Arnold d-r Alfons, lektor Nema ke akademije u Dubrovniku, 96, 232—235.
Artukovi d-r Andrija, ministar NDH, 39, 40, 399, 423, 438, 339,-457, 552, 610,620.
Auer Karl — Otto, poru nik, Ic-ofiqir 181 nema ke divizije, 169.
Augustin, SS-ovski potporu nik, pripadnik Ic-odeljenja V planinskog korpusa, 157.
Autolny, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 2, 508.
Axmann d-r, rukovodilac firme »Suedostrop« u Zagrebu, 247.
Axmann d-r Peter, poru nik, pripadnik FAT-a 129 R, 364.

Babi , domobranski pukovnik, oficir za vezu kod Nema kog generala u Hrvatskoj, 42, 117, 118.
Babi Ivica, podoficir, agent Abwehr-a, 234.
Babnik, SS-ovski podoficir, šef Jagdkommande Vinkovci, 702.
Bach von dem Zelewsky, SS-ovski general, šef jedinica za suzbijanje bandi, 568.
Ba evi , etni ki potpukovnik, 472, 594.
Bader, general, vojni zapovednik Srbije, 115, 116, 138, 139, 141, 145, 147, 195, 217, 220, 380, 412, 474, 562, 563, 593, 595.

Bader Heinz, poru nik, adutant 359 pešadiskog puka, 169.
Bader Leopold, SS-ovski poru nik, šef TK Petrinja i Mostar
i zamenik šefa EK 5, 515, 535, 537, 539.
Baenderek Josef, SS-ovski podoficir, saradnik policiskog ata-
šea, 449, 450.
Bajramovi Frida, agent Zitzelsberger-a, 266.
Bajramovi Hazim, agent Abwehr-a, 266, 269.
»Bajun« vidi Potrebi .
Bakra Boris »Ante Zuljevi«, 585, 586, 588.
»Bal« vidi Weiss Johann.
Balji Ibrahim, Zitzelsberger-ov agent, 264, 266.
Balke vidi Barke (Balke), agent.
Bani Ivo, šef policije u Gružu, agent Abwehr-a, 226.
Bani Zvonko »Trebevi«, agent Abwehr-a, 225, 226.
Barabas Sonja, agent Abwehr-a, 208.
Barbieri, agent Abwehr-a, 208, 209.
Barek Franz »Wreg«, »inspektor Keral«, agent Abwehr-a, 229,
231, 232, 347.
»Bariši Francesco« vidi Riegler Karl.
Barke (Balke), agent, 683, 684.
Baro Jerko, agent Abwehr-a, 257.
Barth Heinz, potporu nik, rukovodilac Jagdkommande Kotor-
varoš, 690, 705.
Barthelt Guenther.— Heinz, podoficir, šef MK Nova Kapela
— Batrina, 327.
Bartl, narednik, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 164, 165.
Batuši Krunoslav, šef policije u Varaždinu, agent Abwehr-a,
256, 527.
Baubin Nikolaus, agent, 94.
Bauer, pukovnik, 603.
»Baumann« vidi Welker Johann, podoficir.
Baumann, SS-ovski poru nik, šef Jagdverbanda za Srbiju i
Hrvatsku, 690, 692, 694, 699, 703, 705, 706, 708.
Baumann, »Feldmann«, podoficir, pripadnik FAT-a 126 W, 285.
Baumann Josip, hotelijer, agent Abwehr-a, 266.
»Baumgarten« vidi Peters Fritz, šef MK Banja Luka.
Beck Emil »Erwin«, HVM mornari kog Abwehr-a, 358.
Becker, »d-r Brandt«, pripadnik FAK-a 111, 367, 368.
Beckermann, Sonderfuehrer, pripadnik FAT-a 380, 349.
Be irovi Serif »Kais«, agent Abwehr-a, 237.
Beg Karl »Zlatko«, trgovac, agent Abwehr-a, 288.

Begi , domobranski general, 132, 148.
Begi Berta »Berka«, peva ica, agent Abwehr-a, 249, 250, 367, 370, 372, 373.
Begi Šamija, agent Abwehr-a, 232.
Begovi Mile, pripadnik »Samozaštite Sunja«, 670.
Begovi Nikola, pripadnik »Samozaštite Sunja«, 671.
Begovi Stanko, agent FAT-a 216, 668.
Behmen d-r Sefkija, bivši ministar, 622.
Behr d-r, pripadnik nema kog nau nog instituta u Zagrebu, 202.
Behrends d-r, SS-ovski pukovnik, zamenik šefa VOMI, 58, 59.
Beisner Wilhelm, SS-ovski major, šef EK Zagreb, 51, 97, 177, 254, 393, 396—407, 412, 416, 419, 423, 424, 429, 436, 443, 446, 448, 456, 460, 462, 464, 475, 545, 546, 548, 554, 604, 611, 627, 629, 630, 633, 634, 638.
Beki Jelka »Lora«, agent Abwehr-a, 271, 272.
»Bela« vidi Kirchbaumer Pavao, podoficir.
Belah Hone »Franjo Veli «, agent FAT-a 126 O, 230, 609.
Belak Dragutin, agent Abwehr-a, 208.
Below Ernst, pretstavnik firme »Omnipol« u Zagrebu, agent Uprave VI, 430.
Belz, radiotelegrafista Abwehr-a, 261.
»Ben Ali« vidi Kops Reinhard, poru nik Abwehr-a.
Benak Aleksandar mla i, šef odeljenja Ravsigura, 464, 550, 569.
Benak Aleksandar stariji, šef civilne uprave u Bosni, 18, 89, 90, 140, 149, 154, 260, 263—265, 487, 602.
Benda Aleksandar, poštanski inovnik, agent Abwehr-a, 225.
Bendl, poru nik, pripadnik FAT-a 215, 335.
Benesch, major, šef jedinice »Brandenburg«, 596, 656, 658, 678, 679, 686, 689—691, 696.
Benesch Leopold, major, šef LW — Sonderkommando I SO/B u Zagrebu, 103, 104, 192, 252—259, 273, 656.
Benkovi Milan »Erwin«, agent Abwehr-a, 267.
Benz Michael, trgovac, agent Abwehr-a, 230.
Benzler d-r, opunomo enik Ministarstva spoljnih poslova Reich-a u Srbiji, 31.
Benzon d-r Branko, ustaški diplomata, 38, 39.
Bergen von Gisela, sekretarica FAT-a 216, 335.
»Berger d-r« vidi Spitzer Theodor.
»Bergmann d-r Karl« vidi Spitzer Theodor.

Berger Gottlob, SS-ovski general, šef Glavne uprave SS-a, 39, 65, 102, 556, 602, 622.
»Berka« vidi Begi Berta, agent Abwehr-a.
Berkle, agent mornari kog Abwehr-a, 358.
Bermbach d-r Paul, podoficir Abwehr-a, 343—345.
Berner, SS-ovski poru nik, 541.
Bernhard, major, pripadnik Ast-a Zagreb, 184.
Berni, ppukovnik, pripadnik italijanske vojne misije u Zagrebu, 55.
Berovi Isidor, agent Abwehr-a, 210.
Berti , agent Abwehr-a, 359.
Betthaeuser, SS-ovski potporu nik, šef TK Tuzla i Zemun, 518, 527.
Beyer Herbert, SS-ovski kapetan, pripadnik EK Zagreb, 494.
Bijazi Georg, agent TK Karlovac, 534.
Bijazi Viktor, agent GFP-a, 379.
»Bijeli d-r« vidi Ni Stjepan.
Bijeli Pavao, agent Abwehr-a, 206.
Biondi Nikola, sreski na elnik, agent GFP-a, 390.
Biš an Darinka, agent mornari kog Abwehr-a, 356, 358.
Biš an Janko — Ivan, agent Abwehr-a, 201.
Biš evi Be ir, nakupac, agent Abwehr-a, 245.
Bitterwolf, SS-ovski podoficir, pripadnik Uprave VI RSHA, 425.
Bizzar pl. Ohmu evi Karlo, žandarmeriski pukovnik, 221.
Bjelobrck Vlado, agent Abwehr-a, 232.
Bjelovi Vasvija, agent Abwehr-a, 232.
»Blanka« vidi Rodi ur a, agent Abwehr-a.
Blaži Drago, tuma GFP-a, 387.
Bljaji Marija, agent MK Split, 311.
Bocksberg von, »d-r Paad«, potporu nik, rukovodilac I H rajevu, 508.
Bluemlein, radiotelegrafista Abwehr-a, 350.
Bluhm Rolf, SS-ovski poru nik, pripadnik EK Zagreb i Uprave VI RSHA, 402, 425, 449, 685.
Bocksberg von, »d-r Paad«, potpukovnik, rukovodilac I H Ast-a Be , 263.
Boeckel, SS-ovski kapetan i major ES, pripadnik divizije »Brandenburg«, 64, 596, 656—658, 673, 674, 676, 677, 679, 698, 701.

Boecker d-r Adolf, SS-ovski kapetan, pripadnik EK 3 Osijek, 521, 522.
 Boeckler Richard, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 512.
 Boehme, general, komanduju i general u Srbiji, 24, 87, 475, 562.
 Boehme Heinz, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb, 530.
 Boehnke, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, 182, 185.
 Boehnke Heinz, poru nik, Ic-oficir 373 divizije, 162, 163, 165, 167, 171, 383.
 Boerger, poru nik, pripadnik R-Netz-a, 230, 306.
 Bogdani Delko, ustaški pukovnik, 693.
 Bogner, kaplar, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 165.
 Bogojevi Josip, pripadnik »Samozaštite Sunja«, 671.
 Bogunovi Radovan, agent Abwehr-a, 245.
 Bohnsack, kapetan, Ic-oficir 264 pešadske divizije, 539.
 Bojani d-r Petar, 554.
 Boli Branko »Horvat«, »d-r Herzeg«, agent Abwehr-a, 56, 166, 194—199, 201, 235, 236, 238, 240—242, 244—246, 286, 287, 315.
 Boltek Slavica »Nedia«, agent FAT-a 129 R, 373.
 Boras Sofija, agent Abwehr-a, 231.
 Borisov Aleksej, arhi akon, 615.
 Borne von dem, Ic-oficir 2 tenkvske armije, 155.
 Borota Gojko, etni ki pukovnik, 472, 595.
 Borštner Ivan, agent KdS Maribor, 416.
 Bothe, kaplar, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 165.
 Botschke, kapetan, šef mornari ke carinske straže u Splitu, 362, 363.
 Boži Dušan, agent Abwehr-a, 242.
 »Božo« vidi Welker Johann, podoficir Abwehr-a.
 Božovi , »inž. Strecker«, agent Uprave VI RSHA, 440, 441.
 Bra ko Adolf »Dolfi«, agent mornari kog Abwehr-a, 358, 359.
 Bralo Božidar, župnik, 614.
 »Brandelmayer« — kapetan fregate vidi Meyer Otto, pripadnik Ast-a Beograd.
 Brandner, SS-ovski brigadni general, Oblasni policiski rukovodilac u Zagrebu, 479, 482.
 »Brandt d-r« vidi Becker, pripadnik Abwehr-a.
 Bransch, šef MK Delnice, 325.

Brauchitsch von, feldmaršal, 567.
Brauner Josef, general, komandant 42 pešadiške divizije, 148.
Braunsberger Vera, 406.
Brekalo Vinko-, agent Uprave VI RSHA, 439.
Brendel inž. Albert, agent Ast-a Zagreb, 200.
Brešer Slavica, agent Ast-a Zagreb, 208.
Briševac Luka, agent MK Banja Luka, 242.
Brki Amalija »Ljubica«, agent FAT-a 129 R, 373.
Brki Vahidin »Vinko«, agent FAT-a 129 R, 373.
Brklja i d-r Ante, agent Ast-a Zagreb, 207.
Bm i »Perovi Stanko«, 585.
Broz Josip Tito, 125, 441, 423, 435, 466, 573, 576, 589, 637, 656—658, 672—676, 678—682, 684, 687, 689, 698.
Brude, savetnik nema kog poslanstva u Zagrebu, 44.
Bruns, carinski inspektor, 540.
Brunschon, SS-ovski poru nik, šef TK Banja Luka i Biha , 500, 505.
Brunschmidt Klaus, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 3 Osijek, 521.
Brusler — Grahek Branko, agent Ast-a Zagreb, 200.
Buchholz, kapetan, 291.
»Büchner inž.« vidi Bukwich Oskar, kapetan.
Buchner, Sonderfuehrer, šef FAT-a 175, 332.
Bu ar Berta, pripadnica Ast-a Zagreb, 208.
Bu ar Gert, agent Ast-a Zagreb, 208.
Bu d-r Stjepan, 131, 192, 198, 254, 356.
Budak d-r Mile, ministar vlade NDH, 37—39, 78, 400, 464, 620.
Bukwich Oskar »inž. Buchner«, kapetan, šef FAT-a 126 O, 184, 225, 236, 237, 246—250, 301, 364—368, 370, 372, 373.
Bulat d-r, ministar vlade NDH, 348.
Buli inž. Ivo (Ivan), državni sekretar vlade NDH, agent Uprave VI RSHA, 406, 423, 428, 439.
Bürde inž. Kurt »Abu«, agent EK Zagreb, 256, 258, 406, 460, 463, 639, 640.
Burg Antun, agent MK Osijek, 331.
Busich inž. Max, agent Abwehr-a, 258.
Buzjak Branko, policiski ataše pri poslanstvu NDH u Berlinu, 102, 399, 406, 556.
Buzuk Radomir, agent MK Biha , 245.

Calsov Karl, major, Ic-oficir XXI armiskog korpusa, 160. 161, 507.

Canaris, admiral, šef Abwehr-a, 118, 204.

Canki d-r Pavao, ministar vlade NDH, 149, 427, 464.

Car Ivan »Maj«, ustaški poručnik, agent FAT-a 129 R, 373.

Caretta, italijanski pukovnik, agent Abwehr-a, 293.

Carmine Alois, direktor »Chromosa« u Zagrebu, 177, 637, 638.

Cavallero, italijanski maršal, 33, 50.

Cazin, agent FAT-a 126 W, 291.

Celinš ak Hans, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 288.

Celinš ak Ivan, agent TK Karlovac, 534.

Cenci, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 257.

Cepi Omer »Aco«, agent FAT-a 129 R, 373.

Ceraj Aleksander, agent Abwehr-a, 198, 315.

»Ceri« — ustaški kapetan vidi Codelli Anton.

»Chido« vidi Cvitanovi d-r Šime.

Ciano Galeazzo, grof, 33, 46, 48, 629.

»Cigo« vidi Deanovi Milan, agent Abwehr-a.

Ciliga d-r Ante, 574, 575.

Clause, poručnik, pripadnik FAT-a 380, 347.

Codelli Anton »Ceri« — ustaški kapetan, rukovodilac Jagd-kommande Gospi, 704, 706—708.

Conradi, generalmajor, feldkomandant u Karlovcu, 131.

Costre de Mila, agent FAT-a 215, 337, 338, 665.

Cosulich Casimire, sekretar italijanskog konzulata u Zagrebu, 56.

Creydt Erich, pukovnik, nemački vazduhoplovni ataše u Zagrebu, 254, 259.

»Cmi« vidi Coli Marko, agent Abwehr-a.

Crnjak Franjo, kovač, agent FAT-a 126 W, 288.

Crnojević Nada (Lorkovićeva žena), 204.

Crvenković d-r Filip, šef Ravsigura, 551, 606.

Curi Dragica, agent MK Mostar, 231.

uvaj d-r Adolf, agent Abwehr-a, 199, 200.

Cvenek Božo, poštanski inženjer, radiotelgrafista Abwehr-a, 269.

Cvitanović d-r Šime »Dalan«, »Chido«, »Adam«, ustaški pukovnik, nemački agent, 202, 208, 255, 256, 258, 336, 463, 464.

Czekan Tomáš, rukovodilac organizacije Todt, agent MK Mostar, 225, 227, 229, 306, 307.

Czermak, agent Nema kog poslanstva u Zagrebu, 93.
 Czerne, SS-ovski kapetan, šef Ispostave Sipo i SD na Rijeci, 540.
 adež Janko', tuma Abwehr-a, 343, 344.
 Cakalo Veljko »Kalo«, pekarski pomoćnik, agent uporišta Sunja FAT-a 126 W, 294, 295.
 Cater Štefica »Danica«, agent FAT-a 129 R, 373.
 »elik«, partizanski kurir, 206.
 evro Fazlija, mehaničar, agent MK Mostar, 231.
 irak Elza »Laura«, agent Zitzelsberger-a, 267, 268.
 Cokanovi Ivica, agent EK 1 i Abwehr-a, 206, 210, 504.
 Coli Ilija, zemljoradnik, agent MK Banja Luka, 242.
 Coli Marko »Crni«, agent MK Split, 314.
 Cudina Josip, finansijski inženjer, agent Abwehr-a, 319.
 uješ d-r, agent mornari kog Abwehr-a, 359.

 Čiši Nazif, agent MK Mostar, 231.
 ustovi Murat, poreski inženjer, agent FAT-a 215, 338.

 Dadi Anka, agent Abwehr-a, 231.
 Dafik Nada »Marlen«, agent FAT-a 129 R, 373, 374.
 Dahm Paul, SS-ovski pukovnik, Oblasni policijski rukovodilac u Banjoj Luci, 479, 483.
 »Dalan« vidi Cvitanović d-r Šime.
 Damerau von der, savetnik Nema kog poslanstva u Zagrebu, 602.
 Damjanović, etnik, 162.
 Dangi, etnički major, 139.
 »Danica« vidi Cater Štefica.
 »Dante« vidi Simunović Bruno, agent Abwehr-a.
 »Darling« vidi Horvat ura, agent Abwehr-a.
 Deanović Milan »Cigo«, agent Ast-a Zagreb, 208.
 Deckelmann d-r, Sonderführer, šef MK Zemun, 251.
 Deda Lodovico »Percy«, agent mornari kog Abwehr-a, 358.
 Degasperis, podoficir, pripadnik Abwehr-a, 307.
 Deković Damas »Schraube«, mehaničar, agent Abwehr-a, 234.
 Demetrović Fritz, podoficir, pripadnik FAT-a 214, 662.
 Dengjel, podoficir, pripadnik Ie-službe 373 divizije, 164.
 Denić Slavica, agent MK Split, 311, 312.
 Derikonja Sava, etnički komandant, 139, 595, 601.
 Desović Milan, general, vojni ataše NDH u Berlinu, 100, 419, 432, 433, 641.

Destanovi Rasim, poslasti ar, agent Abwehr-a, 232.
Deumling d-r Joachim, SS-ovski potpukovnik, šef EK 3 Osijek, 71, 496, 519—521, 523.
Dev i Ivan »Toli«, agent mornari kog Abwehr-a, 358, 359.
Dickson O'Haru John, berberin, agent Uprave VI RSHA, 429.
»Dieter Hans« vidi Ghyzy Leonard-Nikola.
Dietrichs Max, kapetan, šef MEK 90, 361, 363.
Dietz Franz, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Našice EK 3 Osijek, 525.
Dikli Stjepan, agent MK Biha , 245.
Distler Robert, SS-ovski kapetan, pripadnik EG E Zagreb, 493.
Doerfler Xaver, SS-ovski podoficir, pripadnik Abwehr-a, 232.
Doering Walter, SS-ovski podoficir, šef TK Mostar, 515.
Doerper Hans, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 2 Sarajevo, 508, 598.
Dohany d-r, agent bivše jugoslovenske ob. službe, 627.
Dolanski Marijan, vazduhoplovni ataše NDH u Berlinu, 14, 100, 194, 254, 429, 431, 432, 440, 460.
»Dolfi« vidi Bra ko Adolf, agent Abwehr-a.
Dollhopf, podoficir, šef MK Nova Gradiška FAT-a 124, 327.
Dolšek Julijana, agent Abwehr-a, 259.
Donkovi , starokatoli ki biskup, 615.
Donovan William, general, 119.
Dortrechter, šef FAT-a 171, 324.
Došenovi Vojo, profesor, agent MK Biha , 245.
Dowe, potporu nik, rukovodilac Jagdkommande Novska, 658, 702, 703.
Doži Gavriilo, patrijarh srpske pravoslavne crkve, 412.
»Drago« vidi Gnješ Anton, agent Abwehr-a.
»Drago« vidi Jilek Drago.
Dragojlov, domobranski general, 132, 146, 257.
Dragojlovi Stevo, fotograf, agent EK 3 Osijek, 522, 523.
Drecoll, SS-ovski potporu nik, a utant EG E, 496.
Drenovi Uroš, etni ki komandant, 241, 242, 596.
»Drilo« vidi Gerdi Gabrijel, agent Abwehr-a.
Drljevi d-r Sekula, 422, 428.
338.
Drljevi d-r Sekula, 422.
»Drucker Ernst« vidi Mohär Ivan.

Duemke inž. Franz, agent policiskog atašea i Ast-a Zagreb, 133, 335, 462, 669, 670.
 »Dugi« vidi Jandršek, agent Abwehr-a.
 Dui Jovan »Alibaba«, agent i kurir Ast-a Zagreb, 208.
 Dul i Zvonimir, agent Ispostave policiskog atašea u Sarajevu i Nest-a Sarajevo, 224, 225, 300, 472.
 Dulles Allan, šef obaveštajnog centra SAD u Švajcarskoj, 118, 119.
 Dumandži, ministar vlade NDH, 138.
 Dumcke Guenther, poru nik, pripadnik XV armiskog korpusa, 159, 164, 173.
 Dydek Alojz, sveštenik, 639.

 ilas Milovan »profesor Markovi«, 583, 584, 586.
 Duga Rudolf, tipograf, agent Ast-a Zagreb, 201.
 uji Mom ilo, etni ki komandant, 160, 167, 314, 361, 390, 539, 597, 598, 660.
 uriši Pavle, etni ki komandant, 160.
 »uro« vidi lile Viktor.

 Džal, vazduhoplovni pukovnik, agent Abwehr-a, 257.
 Džunca inž., agent Zitzelsberger-a, 264, 266, 271.

 Eckmark, švedski konzul u Zagrebu, 256.
 Eckstein Dora, agent Abwehr-a, 314.
 Eder, poru nik, šef Uporišta Karlovac FAT-a 216, 336.
 Eder Felix, podoficir, pripadnik Abwehr-a, 311.
 Egersdorff, SS-ovski pukovnik, Oblasni policiski rukovodilac u Banjoj Luci, 479.
 Eggersdorfer Alexander, agent EK Zagreb i Uprave VI RSHA, 200, 202, 406, 430, 460.
 Eickermann Wilhelm, SS-ovski podoficir i kriminalisti ki sekretar, pripadnik EK 4 Zagreb, 489, 530.
 Eidtmann Heinrich, trgovac, agent Nest-a Sarajevo, 226.
 Einspinner d-r, pripadnik Nema kog nau nog instituta u Zagrebu, 95.
 »Eleonora« vidi Lu i Zagorka, agent Abwehr-a.
 Elicker d-r Jakob, veliki župan u Vukovaru, 72, 138, 411, 423, 463.
 Eitz Johann, grof, Sonderfuehrer, pripadnik Abwehr-a, 227—231, 235, 305, 308, 309, 338, 516, 665.
 »Ema« vidi Petrak Voja.

»Emika« vidi Hladnik Emil, agent Abwehr-a.
Empting Rudolf, funkcioner AO NSDAP, 104, 106, 492.
Engesser d-r Walter »Udo«, lektor Nema ke akademije u Osi-
jeku, agent Zitzelsberger-a, 79, 80, 96, 264, 266—268.
Engler Rudolf, podoficir, pripadnik GFP-a u Ljubuškom, 388.
Engwirda Andreas, agent Uprave VI RSHA, 683, 684.
»Enko« vidi Heger Vilko.
Eremi Joco, partizanski dezertir, 289, 291.
Ergeli Sulejman, berberin, agent MK Banja Luka, 242.
»Erwin« vidi Beck Emil, agent mornari kog Abwehr-a.
»Erwin« vidi Benkovi Milan, agent Abwehr-a.
Esselborn Fritz, agent Abwehr-a, 256.
Evangelides Sokrat, student, tuma TK Sarajevo, 513.

Faget Rokoi, ustaški logornik u Sisku, agent Abwehr-a, 208,
344.
Farel Aleksander »Vito«, agent FAT-a 129 R, 373.
Fasching Ludwig, SS-ovski podoficir, šef Uporišta Pazin Sipo
i SD, 544.
Fast, SS-ovski kapetan, 100.
Fegelein, SS-ovski general, predstavnik SS-a u Hitler-ovom
glavnom stanu, 677.
Fehn, general, komandant XXI i XV planinskog korpusa, 159.
Feji Ibrahim, hodža, 620.
Fejzovi -Puzi Hašmeta, agent Abwehr-a, 231.
»Feldmann« vidi Baumann, podoficir, pripadnik FAT-a 126
W.
Feldmann Erich, šef TK Krapina EK 4, 530.
Fellinger, »inž. Frank«, poru nik, pripadnik FAT-a 216 i 215,
335, 337, 667.
Feren i , italijanski obaveštajni oficir, 290.
Feren i Vladimir, agent Ast-a Zagreb, 208.
Fest d-r Anton, SS-ovski potpukovnik, šef EK 2 Sarajevo, 159,
161, 170, 300, 508, 511, 513, 516, 598.
»Filip« vidi Pichler Maximiiijan, agent Abwehr-a.
Filipovi -Majstorovi , ustaški major, 693, 702.
Finder, SS-ovski kapetan, Ic-oficir 8 konji ke divizije, 520.
Finke, poru nik, 04-oficir u štabu Zapovednika nema kih tru-
pa u Hrvatskoj, 150.
Fiola, profesor, 267.
»Fiolica« vidi Posavec Franjo, agent Abwehr-a.

Firi Veljko »22«, mašinbravar, agent Abwehr-a i GFP-a, 225, 386, 387, 601.

Firnberg Paul, šef MK Karlovac, 287, 291.

Fischer, pukovnik, pripadnik 369 (hrv.) divizije, 337, 338.

Fischer, u itelj, pripadnik FAT-a 214, 664.

Fistrovi Stjepan, ustaški logornik u Križevcima, rezident Zitzelsberger-a, 269.

Foerster Guenther, radiotelegrafista Jagdkommande Kotor-varoš, 705.

Folser Franjo, agent TK Varaždin, 532.

Fortner Johann, general, komandant 718 pešadijske divizije, 26, 28, 138—140, 459.

Franceti , ustaški pukovnik, 26, 140.

»Franciskus« vidi Šimecki Franjo, agent Abwehr-a.

Frangješ d-r Nikola, agent Benesch-a, 257.

Franji -Kova Ivo, agent EK 1 Banja Luka, 504, 505.

»Frank d-r« vidi Reichner Georg, prof, muzike, podoficir Abwehr-a.

»Frank inž.« vidi Fellingner, potporučnik Abwehr-a.

Frankenegg vidi Samers-Frankenegg, SS-ovski brigadni general.

»Franz« vidi Jalšovec Josip.

Franzoesy, SS-ovski podoficir, tuma BdS-a Beograd i pripadnik Jagdverbanda Suedost, 690.

Freise d-r, pripadnik Uprave VI RSHA, 431, 432.

Freissler Fritz, kaplar, pripadnik Ic-odjeljenja 373 divizije, 165.

Freissmann Zlatkoi, 429.

Frey Heinz, pripadnik EK 4, rukovodilac Jagdkommande Zagreb, 708.

Freytag d-r Joachim, SS-ovski major, šef EK 5 Split, 537.

Frick Erich, SS-ovski poručnik, šef TK Sarajevo i Travnik, 42, 158, 159, 170, 512—514, 516, 517, 598.

Friderici, potpukovnik, pripadnik Ast-a Beograd, 178, 233.

»Fridolin« vidi Zonsius Werner, Sonderfuehrer.

»Fritsch« vidi Koch Fritz, pripadnik Abwehr-a.

»Fritz inž.« vidi Stiger Werner.

Fritz Karl, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, 180, 215, 233.

Frkovi d-r Ivica, ministar vlade NDH, 150.

Froehlich Rolf, poručnik, šef FAT-a 124, 325, 326, 330.

Fromm Werner, SS-ovski pukovnik, Oblasni policiski rukovodilac u Sarajevu, 158, 161, 479, 483, 594, 598, 601, 622.

Fuchs d-r, SS-ovski pukovnik, šef EG Beograd, 393, 394, 399, 411.

Fuchs, agent policiskog atašea u Zagrebu, 608.

Fuchs Monika, agent i tuma Ic-odeljenja 373 divizije, 167.

Fuehrer, radiotelegrafista Abwehr-a, 260.

Fueloep Eugen, novinar, 456.

»Fuerst« vidi Lazi Boško.

Fuerstner Simon, podoficir, pripadnik divizije »Prinz Eugen«, 473.

Fumi Nada, agent EK 1 Banja Luka, 505.

Funck, pukovnik, 129.

Funk, potporu nik, 698.

Gabri Dujo, zemljoradnik, agent Abwehr-a, 232.

Gabriel Paula »V-Draht«, radiotelegrafista Abwehr-a, 297, 298.

Gagern von, službenica EK Zagreb, 629.

Galarini Gino, rukovodilac fašisti ke stranke na Rijeci, 471.

Galzigna Anton, domobranski pukovnik, agent Ast-a Zagreb, 55, 192, 631.

Galzigna Ingeborg, agent Ast-a Zagreb, 208.

Gamulin Mate, carinski inovnik, agent EK Osijek, 411.

Garbes d-r, rukovodilac Nema kog nau nog instituta u Sarajevu, 95, 428.

Garzuly d-r Jozsef »Presser«, ataše za štampu Ma arskog poslanstva u Zagrebu, agent Helm-a, 206, 207, 465, 466, 556—576, 636.

Gasteiger Ferdinand, 60.

Gašparevi Branko, šef Jagdkommande, 472, 473.

Gavran—Kapetanovi d-r Hivzija, 18.

Gebhardt, major, pripadnik Ast-a Zagreb, 184, 254.

Geissler, potporu nik, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 164.

Gellinek Alfons von, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb i šef MK "bubica, 180, 184, 185, 195—198, 240, 274.

Gerdi Gabriel »Drilo«, dimni ar, agent MK Tuzla, 237.

Gerhardt, SS-ovski potporu nik, rukovodilac Jagdkommande Novska, 703.

Gerka, poru nik fregate, rukovodilac Uporišta Trogir MEK 90, 362.

Gerlach Heinz, predsjednik Nema ko-hrvatske trgovinske komore, 105.

Germogen, episkop, 423, 615, 616.

Gessing, SS-ovski podoficir, pripadnik Ispostave Sipo i SD na Rijeci, 540.

Geyer Stefania, 212.

Ghyczy Leonard — Nikola »Hans Dieter«, baron, agent Ast-a Zagreb, 204, 205, 211.

Ghyczy, sin Leonarda, 204.

Gietzen Jakob, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 513.

Gjovanovi , sreski na elnik u Crikvenici, agent Helm-a, 465, 639.

Glaise von Horstenau d-r Edmund, general, 20, 23—26, 28, 29, 43, 47, 50, 52, 53, 73, 77, 91, 93, 109—138, 146, 151, 153, 154, 200, 203, 228, 240, 341, 432, 439, 464, 478, 492, 550, 556, 566, 573, 574, 577, 578, 580—590, 601, 602, 614, 665, 669, 681, 682.

Glavadanovi d-r Vjekoslav, agent Abwehr-a, 231.

Glavaševi (Glavashevich) Walter, pripadnik Stadtbuero-a III C Ast-a Zagreb, 199, 201.

Glittenberg Ernst, SS-ovski kapetan, pripadnik EG E Zagreb, 494, 530.

Globocnik, viši vo a SS i policije za Jadransko Primorje, 128.

Glojnari Mirko, novinar, agent EK Zagreb, 94, 405.

Glombik d-r Leo, major, pripadnik Ast-a Zagreb, 184, 185, 202, 205, 209, 342.

Gnezda Anton, dirigent zagreba ke opere, 627.

Gnje Anton »Drago«, agent FAT-a 129 R, 373.

Goerdes d-r, nema ki konzul u Sarajevu, 96, 220, 222, 415.

Goerner d-r Robert, kapetan, rukovodilac III F Ast-a Zagreb i Nest-a Zemun, 175, 180, 251.

Goettgens Mathias, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Karlovac, 533.

Goldschmidt Stjepan, pripadnik Jagdkommande Zagreb, 708.

Golubari Marko, agent Zitzesberger-a, 266.

Golubi d-r Viktor, 254.

Golz, major, pripadnik mornari kog Abwehr-a, 355.

Gonski, pripadnik Jagdkommande Sarajeva, 704.

Goohs d-r, pripadnik Nema kog poslanstva u Zagrebu, 96.

Gostenik Ivan, fotograf, agent Ast-a Zagreb, 205, 208.

Gosten nik Marija, agent Ast-a Zagreb, 208.
Gotthrad, SS-ovski potporu nik, pripadnik Jagdverbanda za Srbiju i Hrvatsku, 692.
Gotthardi, sreski na elnik u Križevcima, 35, 211, 378, 379, 450.
Govedi Slavko, 21, 379, 400, 404, 405, 436, 448, 460, 553, 554.
Graf, SS-ovski poru nik, pripadnik Ic-odjeljenja V planinskog korpusa, 157.
Grafenstein, general, komandant 373 divizije, 162.
Graffl Adam — Dragutin, podoficir, rukovodilac Jagdkommande Koprivnica/Virovitica, 698—701.
Grahek Branko vidi Brusler — Grahek Branko.
»Grahov« vidi Skribar uro, gostioni ar.
»Granit« vidi Stojanovi Ivica, agent Abwehr-a.
Grbin Silvija »Mina«, agent Abwehr-a, 373.
Gredelj, ustaški potpukovnik, agent TK Varaždin, 532.
Gregori , upravnik policije NDH u Sarajevu, 471.
Greguri Mirko, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 201.
Gregurovi Emilija, agent Abwehr-a, 321.
Grgi Ivo, zemljoradnik, agent MK Banja Luka, 242.
Grgi Mato, zemljoradnik, agent MK Banja Luka, 242.
Grgi Zlatko »Zlagi «, agent EK 1 Banja Luka, 505.
Grignol, šef obaveštajnog odeljenja II italijanske armije, 602.
Grivi i Leonard, trgovac, agent Uprave VI RSHA i EK Zagreb, 405, 423.
Gross Hans — Georg »d-r Jerger«, rukovodilac Stadtbuero-a I H Ast-a Zagreb, 188, 189, 191, 192, 194—198, 257, 283—285, 288.
Gross, podoficir, rukovodilac MK Varaždin, 294.
Grothe, narednik, šef Sekretarijata GFP-a u Banjoj Luci, 383.
Gruegemann Walter, radiotelegrafista Abwehr-a, 261.
Grundmann Nikolaus, SS-ovski podoficir, pripadnik Uporišta Sipo i SD Pazin, 545.
Grusch Karlo »Sumpf«, kožar, agent Abwehr-a i pripadnik FAT-a 216, 196, 197, 242, 243, 294—297, 670, 671.
Guberina Emanuel, domobranski potporu nik, agent MK Knin, 321.
Gunzelj, agent MK Šibenik, 319.
Gurnik Edith, sekretarica SS-ovskog kapetana Mandl-a, 685.
Gut Wilm, podoficir, rukovodilac Jagdkommande Karlovac, 696.

Gutdeutsch Jakob, tuma Ic-službe 373 divizije, 164, 165.
Guti Viktor, veliki župan u Banjoj Luci, 90, 464.
Guttenberg von Karl-Ludwig, baron, Sonderfuehrer, 118, 133, 134, 589.
Guttman, baron, 267.
Gvozdi , ustaški major (»Gvozdi «) vidi Scheiber Herbert, SS-ovski potporu nik i ustaški major.
Haase Adolf, SS-ovski potporu nik, šef TK Travnik, 516, 518.
Hack Franz, podoficir GFP-a, 384, 386
Hadrovi d-r, 149.
Hadžiasanovi Mustafa, agent Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 465, 471.
Hadžiasanovi Uzeiraga, agent Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 465, 471.
Hadžiaudi Muhamed, agent MK Biha , 245.
Haeffner Arthur, kapetan, agent Abwehr-a, 124, 132, 200.
Hafner Franz »d-r Hudec«, poru nik, pripadnik Ast-a Zagreb i Gruppe AO — referat III F, 185, 202, 205—210, 342, 356, 575.
Hagen von, general, komandant nema kog vazduhoplovstva u ND'H, 259.
Hahn, SS-ovski pedoficir, pripadnik EK 1 Banja Luka, 500.
Hajdinovi , ustaški major, agent Abwehr-a, 344, 693.
Hala evi Eterem, nema ki agent, 642.
Halter Josip, pripadnik Jagdkommande Zagreb, 708.
»Haluschan d-r« vidi Koppel Kurt.
Hamm Karl, volksdeutscher-ski rukovodilac u Sarajevu, 80.
Hammer, SS-ovski potpukovnik, rukovodilac VI E Uprave VI RSHA, 424, 427, 428, 431, 432, 438.
Hammer d-r, SS-ovski potpukovnik, pripadnik BdS-a za ešku i Moravsku, 683.
Hammer d-r Max, potporu nik, pripadnik Ic-službe 264 divizije, 169, 539.
Hammerschmidt, potporu nik, pripadnik FAT-a 215, 337, 338.
Hamp Wilhelm, 78, 557.
Handl, pukovnik, pripadnik BdO u Zagrebu, 479, 481.
Handl Raimund, tuma TK Zadar, 538.
Hanke, SS-ovski major, rukovodilac VI E 3 RSHA, 420, 424, 430.
Harazim (ro ena Skoberne) Hilda, agent Abwehr-a, 268, 269.

Harazim inž. Karlo, rukovodilac »Ingenieurbuero-a« u Celju i agent Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 262, 264, 268—271, 387, 472.

Haring Hans, starešina NSDAP u Ljutomeru, 177.

Harling von, generalštabni pukovnik, Ic-oficir Vojne grupe F, 585, 706.

Hartinger, poru nik, pripadnik Ast-a Zagreb, 185, 202, 342.

Hartmann, SS-ovski poru nik, pripadnik Ic-odeljenja V armiskog korpusa, 157.

Hartman August, podoficir, pripadnik FAT-a 129 R, 368.

Hasanovi Mustafa, trgovac, agent EK Sarajevo, 415, 464.

Haski Salko, agent MK Zenica FAT-a 126 O, 303.

Haslauer Josef, narednik GFP-a, 384.

Haugk Egon, SS-ovski potporu nik, šef TK Zenica, Zadar, Šibenik i Tuzla, 517, 538, 539.

Hauk, poslovo a inovni ke zadruga u Zagrebu, 93.

Hausberger Agathe, novinarka, 41, 406, 462, 552.

Häuser inž., 433.

Hauser Rita, agent Uprave VI RSHA, 433, 641.

Hebrang Andrija »Ivan Juriši«, 460, 579, 585, 590.

Hecht, zamenik rukovodioca »Okružja AO« NSDAP za NDH, 104.

Heeren Viktor von, nema ki poslanik u Beogradu, 15.

Heermann, SS-ovski poru nik, regrutni oficir Waffen SS, 65.

Heger Vilko>-Wilhelm »Enko«, »Šuster«, »Schmidt«, agent policiskog atašea i EK Zagreb, 404, 465, 611—614.

Heidelberg Ludwig, SS-ovski podoficir, šef TK Zenica, 517.

Heinel, slikar, agent Ispostave Sipo i SD na Rijeci, 542.

»Heinrich« vidi Jebsen, agent Uprave VI RSHA.

Heinrich d-r Alfred, SS-ovski major, šef EK Sarajevo, 412—416, 572, 579, 580, 584, 586.

Heinrich Ivo, 608.

Heintze, SS-ovski poru nik, pripadnik EG E Zagreb, 494, 495.

Heinz Wilhelm, poru nik, Ic-oficir 118 divizije, 171, 172, 306, 387.

Hellbich Dragutin, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 257.

Helm Hans, SS-ovski major, policiski ataše u Zagrebu, 14, 39, 41—43, 55, 69, 70, 98, 132, 186, 211, 396, 407, 412—414, 430, 434, 441, 445—469, 471, 483, 489—491, 521, 528, 548—

556, 569, 570, 574, 588, 599, 606, 607, 610—612, 614—616,
620, 629, 630, 633—636, 638, 639, 673, 681, 682.

Hammerling vidi Skreptschuk Stefan.

Hemprich, potpukovnik, pripadnik Ast-a Zagreb i šef FAT-a
176, 43, 184, 185, 228, 280, 588, 601, 602.

Henftling, Sonderfuehrer, šef MK Šibenik FAT-a 172, 312, 317,
318, 321.

Herbst Friedrich, SS-ovski major, pripadnik EG za Hrvatsku
i Ic-oficir »Rukovodnog štaba za suzbijanje bandi«, 481,
494, 568, 588, 677.

Heren i Ivo-, ustaški funkcioner, 90.

Hermann d-r, kapetan, Ic-oficir 373 divizije, 162.

Hermann Guenther, SS-ovski potpukovnik, šef EG E (BdS za
Hrvatsku), 28, 95, 101, 127, 130, 452, 469, 478, 485, 487—491,
493, 494, 496, 569, 587, 588, 673, 677, 681, 682, 684, 688.

Hersmann, SS-ovski major, šef EK 1 Banja Luka, 500.

Hertl Smilja, agent Abwehr-a, 374.

»Herzeg d-r« vidi Boli Branko.

Herzog, podoficir, šef Uporišta Bjelovar FAT-a 126 W, 298.

Heslauer Josef, narednik, pripadnik Sekretarijata III GFP-
Gruppe 9, 384.

Hess Rudolf, 462.

Heublein Adolf, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb i
šef TK Bjelovar, 530, 534.

Heyde Ernst, SS-ovski major, Glavni opunomo enik Uprave
VI RSHA u Zagrebu, 99, 422, 442, 690.

Heydrich, šef RSHA, 547.

Heyss, kapetan, vojno-privredni oficir Wehrmacht-a u Mosta-
ru, 416, 578, 579.

Hickl Herbert »Hirt«, potporu nik, pripadnik FAT-a 214, 660,
663.

Hiel Josef, Sonderfuehrer, rukovodilac MK Tuzla, 237, 238,
302.

Hierl Josef, kapetan, komandant žandarmerije u Križevcima,
535.

Himmler Heinrich, Reichsfuehrer SS-a i šef nema ke policije,
36, 38, 59, 71, 100, 427, 475—478, 485, 550, 609, 620, 622,
623, 675, 677—680.

Hini Dušan, direktor d.d. Astra, agent EK Osijek, 411.

Hintze, SS-ovski major, šef pokretne EK, 411, 412.

Hirschl Milivoj, agent Abwehr-a, 257.

Hirše Josip, agent TK Tuzla, 518.
»Hirt« vidi Hickl Herbert, potporu nik.
Hitler Adolf, 8, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 28, 31—33, 36, 39, 44—49, 55, 62, 64, 82, 106, 109, 110—114, 118, 119, 121, 126, 130, 152—154, 178, 257, 263, 347, 441, 462, 475, 477, 559, 580, 581, 589, 590, 601, 602, 609, 619, 620, 622, 629, 658, 673—680, 687.
Hladnik Emil »Emika«, agent Ast-a Zagreb, 209.
Hlubu ek Ladislav, agent, 383, 384.
Hobacher d-r, komesarski upravnik Standard Oil d. d. Zagreb, 93.
Hobacher Kurt »Liman Sanders«, »inž. Schmidt«, »d-r Schreiner«, agent Ast-a Zagreb i I M u Zagrebu, 355—360.
Hoch Fritz, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 513.
Hochgraefe Oskar, podoficir, pripadnik Sekretarijata III GFP-a u Sarajevu i Ljubuškom, 171, 384, 388.
Hochschmidt Ljuba »Laura«, agent Ast-a Zagreb u Križevcima, 198.
Ho evar, ustaški funkcioner u Karlovcu, 336.
Hoedl Hans »6800-A«, agent policiskog atašea u Zagrebu, 463.
Hoedl Robert, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.
Hoesel Siegfried, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Našice EK 3, 525.
Hoetl Josef, SS-ovski kapetan, šef EK 5 Split, 537.
Hoettl d-r Wilhelm, SS-ovski major, šef referata za NDH Uprave VI RSHA, 99, 130, 424, 426, 429, 440, 467, 482, 491, 576, 586, 631, 636, 673, 682, 688.
Hofer Franz »Andreas«, elektromonter, agent MK Sisak FAT-a 126 W, 296.
Hofer Franz, poru nik, pripadnik Abwehr-a, 258.
Hofmann, agent FAT-a 216 u Zagrebu, 335.
Hofmann, doma ica stana FAT-a 216 u Zagrebu, 335.
Hofmann Josip, agent EK Zagreb, 406.
Hoffmann Willi »Willhoff«, potporu nik, pripadnik FAT-a 214, 660, 663.
Hofmeister Guenther, SS-ovski potporu nik, pripadnik Ispostave Pula Sipo i SD, 543, 544.
Hohl Friedrich, 535, 641.
»Hohner«, »Knaus inž.«, agent Ast-a Zagreb, 217, 223, 235, 236, 238.
Holdt-Kozlovski Gerhard, šef MK Knin FAT-a 172, 319, 320.

Holly Franjo, frizer, etni ki funkcioner, agent MK Split
FAT-a 174, 312, 314.

Holjevac, ustaški funkcioner u Karlovcu, 668.

Holstein, princ, kapetan, Ic-oficir Vojnog zapovednika Srbije,
115.

Holzschuh Fritz, 60.

Horatschek d-r, pripadnica Uprave VI RSHA, 425.

Hornberger, podoficir, pripadnik MK Banja Luka, 241—243,
285.

Horthy, admiral, 426, 678.

Horvat, agent SD-a, 597.

»Horvat« vidi Boli Branko.

»Horvat« vidi Schreiner Rudolf, agent Abwehr-a.

Horvat ur a »Darling«, agent Ast-a Zagreb, 206—209.

Horvat Ladislav, agent EK 3 Osijek, 409, 522.

Hrabbi Herbert, SS-ovski potporu nik, šef TK Mostar i Du-
brovnik, 515, 516.

Hriberschek Anton, trgovac, agent KdS-a Maribor, 435, 608.

Hruschka Egon, pripadnik Nema kog poslanstva u Zagrebu,
63.

»Hudec d-r« vidi Hafner Franz, poru nik.

Huebner Gerhard, SS-ovski poru nik, saradnik policiskog ata-
šea u Zagrebu, 449, 453, 468, 639.

Huehn d-r Ivo, agent EK Zagreb, 41, 406.

Huhn, kapetan, Ia-oficir »Štaba za suzbijanje bandi«, 568.

Hummel Fritz, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 2 Sarajevo,
508.

Hun Josip, agent MK Osijek FAT-a 125, 331.

Hurm Johann, 79, 557.

Husadži Alaga, agent FAT-a 129 R, 373.

Huseini El Emin, veliki jerusalemski muftija, 51, 515, 619—621.

Hutschenreiter, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb,
530.

Hynais Fritz, SS-ovski kapetan, pripadnik Ispostave Rijeka
Sipo i SD, 541.

Ibika Marija, 359.

»Ibrišim« vidi Nali Mehmed, agent Abwehr-a.

»Ibro« vidi Wolfram Slavko.

Ilibaši Vi a, radnik, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 290.

Iile Viktor » uro«, »Viktor«, šef otseka u Ravsiguru, agent
policiskog atašea u Zagrebu, 466, 552, 556.

»Inge« vidi Pavoševi -Špoljar Bosiljka.
»Inspektor Keral« vidi Barek Franz.
»Irmic« vidi Lazi -Posedel Marija.
Isajev, trgovac, agent MEK 90 u Dubrovniku, 362.
Ištok Zora »Maja«, agent FAT-a 129 R, 373.
Ivankovi Luka, žandarmerijski narednik, agent MK Banja Luka, 242.
Ivanovi Bogdan, etni ki major, 308.
Ivanovi Nikola, zemljoradnik, agent Nest-a Sarajevo u Metkovi u, 232.
Ivanuš Ignac, agent Zitzelsberger-a, 268—271.
Iv evi , domobranski potpukovnik, obaveštajni oficir u Sarajevu, 221.
»Ivekovi Franjo« vidi Kuehbauch Jakob, agent Uprave VI RSHA.
Ivekovi d-r Mladen, 579.
Ivi , agent Abwehr-a, 196.

Jacob, podoficir, rukovodilac Uporišta Sisak Gruppe AO, 344.
Jaeger Alfred, SS-ovski podoficir, pripadnik Jagdverbanda Suedost, 691.
Jahn Hans, radiotelegrafista Abwehr-a, 261.
Jak in, ustaški admiral, vojni ataše NDH u Berlinu, 132, 432.
Jakli Ferdinand »Ferry«, šofer, agent Zitzelsberger-a, 266, 267.
Jalšovec Josip »Franz«, službenik policije NDH, agent Ast-a Zagreb, 200.
Jambrez Alfons, trgovac, agent Ast-a Zagreb, 200.
Jambroši Stjepan, agent KO Zagreb, HVM MK Banja Luka i rukovodilac Uporišta Kostajnica FAT-a 126 W, 195—199, 240—242, 294, 297, 298.
Jandršek »Dugi«, veletrgovac, agent Ast-a Zagreb u Varaždinu, 209.
Janeš Josip, šumar, agent Uporišta Ogulin FAT-a 126 W, 291.
Janeš Nada, agent mornari kog Abwehr-a, 357, 358.
Janji , ustaški poru nik, agent Abwehr-a, 322.
Jankovi Juraj, agent mornari kog Abwehr-a, 358.
Jansen, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP u Mostaru, 387.
Jebsen »Heinrich«, agent Uprave VI RSHA, 683, 686, 705, 706.
Jefti , etnik, agent MK Rijeka FAT-a 126 W, 293.

»Jela i « vidi Marie August, general.
Jelavi Ante, profesor, agent Nest-a Sarajevo, 232.
Jelavi Jure, železni ar, agent Nest-a Sarajevo, 232.
Jelec Ante, agent MK Doboj FAT-a 174, 307.
Jeleko'vi Antun, ustaški agent i agent Uporišta Sisak Gruppe
AO, 344.
»Jeli i Ana« vidi Lazi Milesa, agent Abwehr-a.
Jerec d-r, veliki župan u Petrinji, 435.
»Jerger d-r« vidi Gross Georg, šef Stadtbuero-a u Zagrebu.
Jerrentrupp Herbert, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1 Ba-
nja Luka, 501—505.
Jesih Pavle (Pavao), 612.
»Jesus« vidi Kob, SS-ovski kapetan.
Jev evi , etni ki rukovodilac, 40, 43, 293, 594, 598, 600.
Jilek Drago »Drago«, šef Ustaške nadzorne službe, 38, 471,
550, 556.
Jilski, general, BdO Zagreb, 479, 481.
»Joachim« vidi Wolf d-r Fritz, lekar, agent Abwehr-a.
Jodl, general, šef WFSt, 31, 130, 152, 674.
Joham, direktor be ke banke »Kreditanstalt-Bankverein«, 119.
»Jolly« vidi Maruši Slavica, agent Abwehr-a.
Jonak, SS-ovski major, rukovodilac Auswertungsstelle Sue-
dost, Be , 396.
Jorgo, direktor »Hansa Leichtmetall A. G.«, 577, 578.
Jost, SS-ovski kapetan, šef EK 5 Split, 537.
Jovanovi Branko, agent TK Tuzla, 518.
Jovanovi Dragomir, upravnik grada Beograda, 399.
Jovi , ustaški kapetan, 693.
»Jovo« vidi Welker Johann, podoficir Abweh'r-a.
Juergens Albert, SS-ovski kapetan, šef TK Petrinja, 535.
Julette (Juetter), podoficir, pripadnik FAT-a Pulkowsky, 343.
»Julijana« vidi Vukovi Jelena, agent Abwehr-a.
Junge Fritz, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, Nest-a Sara-
jevo, rukovodilac MK Mostar i šef FAT-a 174, 180, 184,
218, 228, 230, 305, 307, 309, 312, 313, 586.
Junger Georg, sveštenik, agent policiskog atašea, 612—614.
Jungfleisch Francois, trgovac, 177, 641.
Jungfleisch Jean, 641.
Jungfleisch Jean Antoine, 641.
Junker, agent Uprave VI RSHA, 683, 684.

Juppe, general, Nema ki cpnuomo eni general u Hrvatskoj, 131, 154.

Juraki Ratomir »Rade«, agent FAT-a 129 R, 373.

Jur i , šef Ravsigura, 488, 548, 569.

Jur i Felicije, etnik, agent MK Split FAT-a 174, 314.

Jurdana Milan, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.

Jureti Augustin, sveštenik, 134, 611.

Juri Petar, tipograf, agent Ast-a Zagreb, 198.

»Juriši Ivan« vidi Hebrang Andrija.

Juriši -Šturm, poslanik jugoslovenske emigrantske vlade u Svajcarskoj, 433, 642.

Jurjevi Ivan, agent MK Banja Luka, 242.

Jurkovi , trgovac, Zitzelsberger-ov agent u Mostaru, 266.

Jurkovi Heinrich, agent EK Zagreb, 629.

Jurmann d-r, radiotelegrafski instruktor Abwehr-a, 359.

Kaemper Friedrich »Kern«, podoficir, pripadnik FAT-a 129 R, 367, 368.

Kaeser Max, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Virovitica EK 3, 526.

Kaestli d-r, švajcarski konzul u Zagrebu, 41, 134, 589, 614.

Kafka Gustav, agent EK Zagreb, 407.

Kaiser, narednik, šef GFP — Ispostave sekretarijata IV u Mostaru, 387.

Kaiser Karl, podoficir, pripadnik FAT-a 380, 347, 348.

Kaleb Roko, 318, 660.

Kalik Nikanor, kalu er, 660.

Kalitowitsch Anton, kaplar, pripadnik MK Nova Gradiška, 327.

Kaljanac Nusret, novinar, agent EK 2 Sarajevo, 572, 573.

»Kall d-r« vidi Kunze Alfred, Sonderfuehrer.

Kalmar, kapetan, pripadnik Ic-odeljenja Vojnog zapovednika Srbije, 29, 30, 34.

»Kalo« vidi akalo Veljko.

»Kais« vidi Be irovi Šerif, agent Abwehr-a.

Kaltenberger, agent — pripadnik Abwehr-a, 350.

Kaltenbrunner, šef RSHA, 424, 451, 452, 469, 485, 581, 680, 681.

Kaltenegger d-r Oskar, major, komandant mesta u Biha u, 597.

Kamann, SS-ovski poru nik, šef TK Biha , 505.

Kamber d-r, ustaški funkcioner, agent Abwehr-a, 258.

Kamler Karl von, agent KdS-a Maribor, 436.

Kammerhofer, SS-ovski general, Opunomo enik RFSS u NDH, 27, 28, 66, 71, 101, 127, 427, 451, 452, 469, 477—485, 487, 489, 491, 492, 564, 568, 597, 607.

Kanig Willibald »Ratimir«, šef Stadtbuero-a III C Ast-a Zagreb, 192, 193, 199, 201, 265.

Kapetanovi Ahmet, agent Nest-a Sarajevo i Ispostave policiškog atašea u Sarajevu, 232, 474.

Kapetanovi d-r Hivzija vidi Gavran—Kapetanovi d-r Hivzija.

Kapetanovi Milan, etni ki major, agent MK Biha , 245, 660. »Kapitano« vidi Koeberle Kuno.

Kapp Arthur »Konrad«, Sonderfuehrer, šef FAT-a 175, 332. »Kapulica«, kaluder, agent Abwehr-a, 256.

Karabegovi Akif, agent Ast-a Zagreb, 209.

Karahanjan inž. Georg »Max«, agent TK Petrinja, 535, 538.

Karaš Maks, rezident Zitzelsberger-ove mreže u Križevcima, 269.

»Karlo« vidi Schafhalter Leo, agent mornari kog Abwehr-a.

Karlovi Zlatko, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 288.

Karoly, grof, 576.

Kasche Siegfried von, poslanik III Reich-a u Zagrebu, 15, 16, 20—28, 30—36, 38, 40, 41, 43—50, 52, 63, 65, 75, 77, 78, 89—96, 98, 110, 113, 114, 116, 121, 130, 137, 138, 153, 154, 173, 254, 289, 398—400, 405, 413—415, 422, 443, 446, 447, 457, 458, 461, 477—479, 487, 490, 491, 529, 549, 574, 578, 580, 581, 583, 589, 590, 601, 615, 618—623, 669.

Kaserer, SS-ovski pukovnik, Oblasni policiški rukovodilac u Banjoj Luci, 483.

Kau i Walter, tuma i agent Abwehr-a, 234, 235, 309.

Kauders Fritz, agent Uprave VI RSHA, 631.

Kaufmann Hans (»Kaufmann doktor«), podoficir, pripadnik FAT-a 380, 348, 349.

Kausch Fritz, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.

Kavur Stjepan »Krika«, agent Ast-a Zagreb, 198.

Keck Michel, 60.

Keiser vidi Kaiser Karl, podoficir.

Keitel, feldmaršal, šef OKH, 31, 33, 34, 580, 674, 676—678.

Kelber, SS-ovski poru nik, pripadnik EK Zagreb, 402.

Keller Willibald, SS-ovski major, Ic-oficir V armiskog korpusa, 64, 157—159, 306, 309, 346, 473, 507, 513, 593, 594, 622.

Kemmerich, podoficir, radiotelegrafista MK Split, 311.
»Keral inspektor« vidi Barek Franz.
»Kern« vidi Kaemper Friedrich, pripadnik Abwehr-a.
Ketteis, »d-r Andreas«, Sonderfuehrer, rukovodilac MK Sinj
i Šibenik FAT-a 172, 317, 321.
Kezi Zvonko, domobranski poru nik, 483.
Kiefer Wilhelm, SS-ovski podoficir, šef Uporišta Sušak Sipo
i SD, 543.
Kieselei Horst, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 4 Zagreb,
530.
Kilger Leo, Zitzelsberger-ov šofer, 260.
»Kira« vidi Pavli Marija, agent Abwehr-a.
Kirchbauna Heinz, radiotelegrafista i šofer Abwehr-a, 361.
Kirchbaumer Pavao »Bela«, tuma , šef MK Šibenik FAT-a 172 i
zamenik šefa MK Gospi FAT-a 172, 317, 318, 321, 322.
Kirchner, potporu nik Wehrmacht-a 656, 657, 673, 674, 677,
679.
Kirchner, SS-ovski poru nik, Ic-oficir divizije »Prinz Eugen«,
507, 596.
Kirili Ibrahim, agent TK Sarajevo, 514, 516.
Kirsten Karl, podoficir, pripadnik GFP-ispostave sekretarijata
IV u Ljubuškom, 388.
Kisi Nikola »Marijan«, agent Zitzelsberger-a, 266, 268, 271.
»Kiš« vidi Kreiner d-r Erwin, podoficir Abwehr-a.
Kitarevi Nikola, etni ki kapetan, agent MK Šibenik FAT-a
172, 319.
Klari Pavao, šofer, agent FAT-a 129 R, 373.
»Klasser Konrad« vidi Koppel Kurt.
Kleber, SS-ovski poru nik, šef TK Banja Luka, 500.
Kleemann Paul, SS-ovski podoficir, šef Uporišta Sipo i SD na
Sušaku, 543.
Kleibel, kapetan, šef MK Donji Miholjac, 324.
Klinkmueller Erich, potpukovnik, šef Ast-a Zagreb, 184, 586.
Klocke von, pukovnik, na elnik štaba XXI planinskog armi-
skog korpusa, 704.
Kloeckner Gustav, SS-ovski podoficir, šef TK Travnik i Ze-
nica, 516, 517.
Kljusuri Libero, agent Nest-a Sarajevo u Metkovi u, 232.
»Knaus inž.« vidi »Hohner«, agent Abwehr-a.
Knehe, major, Ic-oficir Feldkommandanture u Zagrebu, 133,
199, 200, 207.

Knesebeck von dem, potpukovnik Ic-oficir 2 tenkovske armije, 155.

Knezi Sonja, sekretarica policiskog atašea u Zagrebu, 450, 452.

Kniesche d-r Herbert, kapetan, šef FAT-a 215, 159, 170, 336—339, 665.

Kob Rudolf »Jesus«, »6796«, SS-ovski kapetan, Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA u NDH, 12, 89, 99, 398, 401, 416, 419, 420, 429, 432, 618, 619.

Kobi, šef MK Rijeka, 292, 324.

Koch Fritz »Fritsch«, podoficir, pripadnik FAT-a 129 R, 367.

Koch Heinz, pripadnik FAT-a 129 R, 368.

Kocijan Adam, student, agent MK Biha , 245.

Koemur Alojz, 572, 573.

Koeberle Kuno »Kapitano«, »Konrad«, domobranski kapetan, saradnik Ast-a Zagreb i HVM Gruppe AO u Petrinji, 202, 203, 204, 343, 344.

Koeddermann, SS-ovski potporu nik, šef TK Biha , 505.

Koehler Fritz, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1 Banja Luka, 500.

Koenig d-r, pripadnik Nema kog nau nog instituta u Zagrebu, 95, 96.

Kohl, poru nik pripadnik 4 puka divizije »Brandenburg«, 243, 655.

Kojadin Zvonimir, agent policiskog atašea i šef obaveštajne službe protiv NOP i KPJ, 569, 570.

Kokolj Eduard (Edvard), agent KdS-a Maribor, 435, 685.

Kolb Karl, kapetan, agent TK Šibenik, 539.

Komel Ludvig, sreski na elnik u Petrinji, agent Abwehr-a i TK Petrinja, 295, 535.

Korilijeni Gavro, agent EK 2 Sarajevo i TK Tuzla, 508, 516, 518.

Kompanec Gabrijel, agent policiskog atašea u Zagrebu, 465.

Konopatzky, kapetan, Ic-oficir 714 odnosno 114 nema ke divizije, 146, 171, 240, 647—649, 651, 654.

»Konrad« vidi Kapp Arthur, Sonderfuehrer.

»Konrad« vidi Koeberle Kuno.

»Konrad« vidi Kops Reinhard, poru nik Abwehr-a.

Konš ina Branka, agent MK Trogir FAT-a 172, 319, 322.

Konti Egor »Kralj«, student, agent MK Šibenik FAT-a 172, 318.

Kontumaz, poru nik, šef FAT-a 381 i FAT-a 375, 346, 350.
Kopp, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 3 Osijek, 521.
Koppel Kurt »Konrad Klasser«, »d-r Haluschan«, agent policiskog atašea u Zagrebu, 186, 188, 403, 407, 460—462, 464—467, 547, 549, 554, 555, 569, 588, 608, 635, 636, 640, 681, 685.
Kops Reinhard »Ben Ali«, »Konrad«, poru nik, pripadnik FAT-a 214, 339, 340, 596, 659—663, 665.
Koreni d-r Juraj, agent EK Zagreb, 107, 405.
»Korens« — artisti ki par — agenti Abwehr-a, 285.
Kom, potpukovnik, na elnik štaba »Rukovodnog štaba za suzbijanje bandi«, 481, 568.
Korndoerfer Rudolf, SS-ovski major, šef EK 4 Zagreb, 527, 528, 530, 588.
Korošec Maks »Karlo Mihalek«, agent Ast-a Zagreb i HVM Nest-a Zemun, 199, 200, 251.
Korpf Heinrich, vodnik, rukovodilac »Samozaštite Sunja«, 671.
Koschitz, potporu nik, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 164.
»Kospil« vidi Pillauer Stevo, agent Abwehr-a.
»Kost« vidi Stoklaska inž.
Kosz, tuma , pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 166.
Košak d-r Vladimir, ustaški ministar, 38—40, 92, 96, 99, 125, 133, 457, 458, 555, 636, 643.
Košuti inž. August, potpretsednik HSS-a, 51, 94, 255, 257, 493.
Košuti Viktor, 254.
Kova Ivoi vidi Franji -Kova Ivo, agent.
Kova evi , etni ki kapetan, 169, 338, 594.
Kova evi Ivan, agent policiskog atašea u Zagrebu, 212, 213, 430, 630.
Kova evi Mate, ustaški logornik u Visokom, agent GFP-Gruppe 9, 386.
Kova evi Zvonkog pripadnik Jagdkommande Zagreb, 708.
Kova i Ante »Polar«, trgovac, agent MK Nova Kapela — Batrina FAT-a 124, 327.
Kova i d-r Ante »Šibiškin«, agent MK Split FAT-a 174, 314.
Kovalczyk Karl, SS-ovski podoficir, šef TK Klanjec, 536.
Kožar Mirko, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 291.
Kraesse Lutz, SS-ovski potporu nik, šef TK Karlovac, 290,533.
Kraft, »Vis«, potporu nik, šef FAT-a 172, 317.
Krainz Franz, tuma Ic-odeljenja 373 divizije, 164.

Krainz Josef, mašinista, agent Ast-a Zagreb, 201.
»Krajcer« vidi Kržišnik Alojz, agent Abwehr-a.
»Krakauer« vidi Kukolja d-r Stjepan, sveštenik.
»Kralj« vidi Konti Egor.
Kralj Adolf, agent GFP-a, 379.
»Kralj Ivan« vidi Vasary d-r Julius, major.
Kramarz d-r, Neubacher-ov pretstavnik u Crnoj Gori, 44, 337, 594.
Kramer d-r, kapetan, šef FAT-a 215, 336.
Kraus Jiri »Novak Zvonimir«, pripadnik Jagdkommande Gopsi, 683, 687, 705, 706.
Kraus Karl, SS-ovski major, Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA za Jugoslaviju, 398, 416, 417, 629.
»Krebs« vidi Ra i, agent Abwehr-a.
Krechlok Hans, podoficir, šef MK Oku ani FAT-a 124, 327, 328.
Kreiner d-r Erwin »d-r Markus«, »Kiš«, podoficir, šef MK Šibenik FAT-a 172, 315, 317, 318, 660.
Kreiner, brat Erwina, inovnik Nema kog poslanstva u Zagrebu, 318.
Krej i, podoficir, pripadnik Ic-odeljenja 373 divizije, 164.
Krej i Karl, Sonderfuehrer, tuma FAT-a 125, 332.
Krempler, SS-ovski pukovnik, vo a SS i policije u Sandžaku, 455, 456, 620.
Kren, poru nik, pripadnik MK I M u Zagrebu, 355, 358.
Kren Vladimir, vazduhoplovni general NDH, 14, 192, 253, 254, 257, 429.
Kressner d-r, major, Ic/AO pri štabu 2 tenkofske armije, 155.
»Kreutzer« vidi Kržišnik Alojz, agent Abwehr-a.
»Krika« vidi Kavur Stjepan.
Krizman d-r Hinko, bivši ministar, 548.
Križek Antonin, agent Ast-a Prag, 687.
Krnjevi d-r Juraj, sekretar HSS-a, 257.
Krones Helmtraut, studentkinja, sekretarica Stadtbuero-a III F Ast-a Zagreb, 193.
Kronholz Robert, poverenik — saradnik Neubacher-a, 43, 134, 602.
Kronschachen Robert, 683.
Krotz Fritz, agent Ast-a Zagreb, 208.
Krupp, SS-ovski podoficir, pripadnik EG E, 495.

Krvari Kamilo, veliki župan u Osijeku, agent Abwehr-a, 264, 267.

Krvavica Branko, agent MK Knin FAT-a 172, 320.

Kržišnik Alojz »Kreutzer«, »Krajcer«, agent MK Split FAT-a 174, 314.

Kubin Rikard, domobranski pukovnik, agent Ast-a Zagreb, 201.

Ku an Ivica »Kun«, mesar, agent FAT-a 129 R, 373.

Kuebler, general, komandant 118 lova ke divizije, 172.

Kuehbauch Jakob »Ivekovi Franjo«, agent Uprave VI RSHA, 72, 177, 435, 436, 549.

Kuehn d-r, savetnik Nema kog poslanstva u Zagrebu, 93, 94.

Kuehnel d-r Vilko, rukovodilac referata za Jevreje u MUP-u NDH, 605.

Kuhlmann, narednik, rukovodilac MK Bosanska Gradiška FAT-a 124, 328.

Kukolja d-r Stjepan »Krakauer«, sveštenik, agent policiskog atašea u Zagrebu, 612—614.

t/Kukri Veljko »Kuve«, agent EK 1 Banja Luka, 504.

Kulenovi eva, kapetan, pilot vazduhoplovstva NDH, agent Ast-a Zagreb, 209.

Kumm, SS-ovski general, komandant divizije »Prinz Eugen«, 152, 154, 156.

»Kun« vidi Ku an Ivica, agent Abwehr-a.

Kun evi Mato, agent Ast-a Zagreb, 209, 210.

Kungel Adalbert »Pavian«, »Nikoli«, »8201«, novinar, opunomo enik Uprave VI RSHA u NDH, 69, 99, 204, 207, 403, 406, 420—423, 426, 427, 436, 438—442, 448, 449, 457, 465, 468, 552, 673, 681, 682, 685.

»Kuno« vidi Arnold, poru nik.

Kunst Erika, sekretarica majora Benesch-a, 255, 256, 258.

Kunz Arthur, industrijalac, agent FAT-a 126 W, 285.

Kuntze, general, 115, 137, 138.

Kunze Alfred »d-r Kall«, Sonderfuehrer, šef MK Rijeka FAT-a 126 W, 291—293, 298, 324.

Kupp, SS-ovski podoficir, pripadnik EG E, 495.

Kurtz, kapetan, Ic-oficir 369 divizije, 158, 170, 230, 306, 597, 665.

Kuschel, SS-ovski podoficir, rukovodilac Sonderkommande Sipo i SD, 584.

»Kuve« vidi Kukri Veljko, agent EK 1.

Kvaternik Eügen, šef policije NDH, 35, 40, 90, 100, 399, 403, 436, 459—461, 547—550, 557, 630.

Kvaternik Slavko, ministar oružanih snaga NDH, 13, 14, 50—52, 54, 63, 78, 100, 107, 109, 115, 139, 146, 152, 193, 203, 209, 274, 399, 419, 446, 547, 548, 604, 610, 629.

Kynzel, SS-ovski podoficir, zamenik šefa TK Dubrovnik, 516.

Laemmer Liesel, pripadnica Schreiner-ovog biroa u Zagrebu, 177.

Lahm, sekretar Glavnog opunomoćenika Uprave VI RSHA u Zagrebu, 422.

Lakša, domobranski general, 115, 132, 146.

Lamer d-r Mirko, državni sekretar NDH, 41, 42, 433, 640, 643.

Lammers Fritz, trgovac, agent MK Banja Luka i Sekretarijata II GFP-Gruppe 9 u Banjoj Luci, 242, 243, 383.

Lammers Michael, tumač Sekretarijata II GFP-Gruppe 9 u Banjoj Luci, 383.

Lampeonu Zen, sekretar rumunskog poslanstva u Zagrebu, 630.

Lang Leopold, agent Ast-a Zagreb, 211.

Langfeld Peter, pripadnik EK 1 Banja Luka, 500.

Lanjin, agent Uprave VI RSHA i BdS-a Beograd, 468.

Lapizzi inž., pripadnik »Samozaštite Sunja«, 671.

Lapp, potpukovnik, šef grupe AO, Zagreb, 342.

Lasser Erich von, potpukovnik, šef Ast-a Zagreb, 130, 184, 258, 259, 342.

Lastico, kapetan fregate, šef MEK 90, 361.

Lattek Hans, šef Sekretarijata I u Slavonskom Brodu i Sekretarijata IV u Sarajevu GFP-Gruppe 9, 382, 384.

»Laura« vidi Irak E'lza, agent Abwehr-a.

»Laura« vidi Hochschmit Ljuba.

Lauterbach, podoficir, rukovodilac MK Bosanska Gradiška FAT-a 124, 328.

Lazi Boško »Nikola Seli«, »Fuerst«, agent Abwehr-a, 261, 265—272.

Lazi Mileša »Jeli i Ana«, agent i radiotelegrafista Abwehr-a, 267—269.

Lazi -Posedel Marija »Irimi«, pripadnica MK »Caesar«, 261, 264, 267, 269.

Leakovi, pripadnik HSS-a, 94.

Ledicky Dragica, rukovodilac logora OT u Osijeku i agent Ast-a Zagreb, 209.
 Lehmann, potpukovnik, šef Gruppe AO u Zagrebu, 342.
 Lehmann, major, Ic-oficir »Borbene grupe Bader«, 146, 220.
 Lehmann Alfred, SS-ovski oficir, šef Ispostave Sisak, 536.
 Lehr Josip, agent Abwehr-a, 230, 307, 609.
 Lemeši , domobranski general, 132, 427.
 Lemri Ana, agent Ispostave Sipo i SD na Rijeci, 542.
 Lenuzzi Antonio »Aldo Lorenzini«, agent MK Karlovac, uporišta Ogulin i MK Rijeka FAT-a 126 W, 291—293.
 Leonhard Berthold, podoficir, pripadnik pokretne komande GFP-a u Drnišu, 390.
 Lecnhardt inž. Albert, 60, 62.
 Leuterbach Kurt, šef MK Bosanska Gradiška FAT-a 124, 328.
 Leutgeb Lambert, SS-ovski kapetan, šef Rukovodne ustanove Gestapo-a u Be u, 55, 100, 467.
 Lexer, SS-ovski potporučnik, pripadnik divizije »Handžar«, 624, 625.
 Leysler, general, komandant XV i XXI armiskog korpusa, 159—161, 673.
 Lichtenberger Alfred, SS-ovski kapetan, šef Jagdverbanda za Srbiju i Hrvatsku, 692, 708.
 Lichtenberger Jakob, SS-ovski oficir, šef Deutsche Mannschaft-a i komandant Einsatzstaffel-a, 64.
 Liersch d-r vidi Schneider, poručnik, pripadnik Abwehr-a.
 Lietz Jakob, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Karlovac, 533.
 Likar Karl, Sonderfuehrer, pripadnik Ast-a Zagreb, 180.
 Likowetz, SS-ovski podoficir, rukovodilac Ispostave SD-a u Ljutomeru, 426, 427, 434, 435.
 Lindmann Hans, podoficir, pripadnik GFP-Sekretarijata Gruppe 9 u Sarajevu, 384, 390.
 Lindner Alfred, SS-ovski potporučnik, šef TK Sarajevo i Zenica, 512.
 Linninger Willy, agent Ast-a Zagreb i Sipo i SD, 209, 463.
 Lipecki Milan, agent UNS-a i MK Karlovac FAT-a 126 W, 290.
 Lisak Erik, ustaški pukovnik, agent EK Zagreb, 406.
 Lisenz, Sonderfuehrer, tuma MK Zenica, 302.
 List, feldmaršal, zapovednik Wehrmacht-a za Jugoistok, 137.
 Lizenz d-r Hans, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 384, 385.

Lobkowitz Erwein (Erwin) — Karl, knez, predstavnik NDH u Vatikanu, 92, 93, 133, 134, 614.

Lo nik (?), oficir slovena kog domobranstva, agent MK Rijeka FAT-a 126 W, 293.

Loeffler d-r Hermann, SS-ovski kapetan, pripadnik Einsatzgruppe E i zamenik šefa EK 2 Sarajevo, 494, 508.

Loehr, general, komandant Vojne grupe E, 47, 120, 123, 128, 151, 391, 589, 595.

Loesebrink Werner, poru nik, šef MK Virje, 333.

Loos, rukovode i direktor vojne policije, 377, 391.

»Lora« vidi Beki Jelka, agent Abwehr-a.

Lorenz, Sonderfuehrer, šef MK Sisak FAT-a 126 W, 296, 297.

Lorenz, SS-ovski general, šef VOMI, 38, 58, 60.

Lorenz Heinz, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 384.

Lorenzen Alfons, SS-ovski podoficir, šef TK Split, 538.

»Lorenzini Aldo« vidi Lenuzzi Antonio, agent Abwehr-a.

Lorkovi d-r Mladen, ministar ustaške vlade, 14, 26, 37, 39, 40, 47, 50, 62, 96, 121, 125, 131, 133, 204, 209, 399, 457, 458, 461, 472, 480, 487, 555, 557, 640, 643.

Lovri Ante, agent EK Osijek, 410.

Lovri Vjekoslav, agent EK Osijek, 410.

Luburi Maks, ustaški pukovnik, 44, 90, 104, 257, 258, 493, 677, ^684, 693, 694, 702, 704.

Lu i Zagorka »Eleonora«, agent FAT-a 172, 316, 317, 319.

Ludi, pripadnik MK Rijeka FAT-a 126 W, 292.

Luethers Rudolf, general, Zapovednik nema kih trupa u Hrvatskoj, 146—150, 159, 246, 380, 414, 566, 567, 583.

»Lug« vidi Prajz Jakov.

Lukesch Oskar, podoficir, šef MK Slavonski Brod FAT-a 126 Ost i MK Zenica, 301, 303.

Luki i Margita, agent Nest-a Sarajevo, 222.

Luki , domobranski general, 18, 140.

»Luki Ivan« vidi Novak, agent Abwehr-a.

Lukši Boška, agent Abwehr-a, 372.

Luther, državni sekretar Ministarstva spoljnih poslova Reich-a, 414.

Lutz Stjepan, frizer, agent MK Biha , 245.

Ljoti Dimitrije, rukovodilac »Zbora«, 89, 162, 167, 361, 397, 672.

»Ljubica« vidi Brki Amalija, agent Abwehr-a.
Ljubi Ljubica, agent FAT-a 129 R, 373.

Machiedo, šef Paveli evog ceremonijala, 44.
Ma ek d-r Vladimir, pretsednik HSS-a, 13, 18, 21, 40, 50, 51, 94, 204, 208, 254, 255, 401, 527, 629, 643.
Madl Edith, sekretarica Oponomo enika Uprave VI RSHA u Zagrebu, 206, 207.
Mahler Franz, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb, šef TK Varaždin i Bjelovar, 530, 531, 533, 534.
Maier Georg, Sonderfuehrer, a utant Zitzelsberger-a, 260, 265.

»Maj« vidi Car Ivan, agent Abwehr-a.
»Maja« vidi Ištok Zora, agent Abwehr-a.
Maji Krešo, ustaški funkcioner, 693.
Majstorovi vidi Filipovi -Majstorovi, ustaški major.
Maleg Albert, železni ki inovnik, agent Ast-a Zagreb, 201.
Maleti, direktor Standard Oil d. d., informator privrednog odeljenja nema kog poslanstva u Zagrebu, 93.
Malicki Georgije, kapetan bivše jugoslovenske vojske, agent i radiotelegrafista Abwehr-a, 361.
Malinar Ivan, novinar, agent Rukovodne ustanove Gestapo-a u Be u, 107.
Mallettke Walter, pripadnik spoljno politi kog ureda NSDAP, 13, 106, 107, 397, 398.
Mandari Pavo, agent MK Mostar, 231.
Mandari Vera, agent Nest-a Sarajevo, 231.
Mandi d-r Nikola, pretsednik vlade NDH, 32.
Mandl, potporu nik, rukovodilac Jagdkommande Karlovac, 696—698.
Mandl Rupert, SS-ovski kapetan, pripadnik odeljenja VI/S Uprave VI RSHA, 435, 442, 466, 673, 678—690, 696, 703, 705.

»Manfred«, šef FAT-a 168 u Br kom, 332.
Mantel, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb, 530, 531.
Manteuffel, major, šef pokretne Abwehrkommande, 102, 175—177, 179, 203, 251, 375, 377, 435, 637.
Mantler, šofer, 256.
Marcone, papski izaslanik u Zagrebu, 134, 589, 610, 611, 614.
Marek Ivan, rezident Abwehr-a, 266.
Margeti Svetozar, agent MK Split FAT-a 174, 314.

»Margita« vidi Schwab Wilhelmina, agent Abwehr-a.
 Mari August »Jela i«, domobranski general, agent polici-
 skog atašea u Zagrebu, 115, 132, 146, 464.
 Mari i inž. Mario, agent Ast-a Zagreb, 204, 209.
 »Marijan« vidi Kisi Nikola, agent Abwehr-a.
 »Marin« vidi Rausch Franjo, agent Ast-a Zagreb.
 Marinkovi d-r Nikola, Ljoti ev pretstavnik u Berlinu, agent
 Uprave VI RSHA, 429, 430.
 Marjanovi Mile, poštanski inovnik, agent MK Biha, 245.
 Marki Branko, vazduhoplovni vodnik NDH, agent Nest-a Sa-
 rajevo, 231.
 Markovi, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 257.
 »Markovi profesor« vidi ilas Milovan.
 Markovi — Štedimlja Savi vidi Štedimlja — Markovi
 Savi.
 Markulj, domobranski general, 221.
 »Markus d-r« vidi Kreiner d-r Erwin, podoficir Abwehr-a.
 »Marlen« vidi Daf ik Nada, agent Abwehr-a.
 Marogna-Redwitz, grof, pukovnik, šef Abwehr-ovog nadle-
 štva u Be u, 118, 179.
 Marschelke, SS-ovski poru nik, pripadnik EK Zagreb, 402.
 »Marta« vidi Pichler Julijana, agent Abwehr-a.
 Martin evi Zvonko, agent GFP-a, 379.
 Martinovi Delimir, vazduhoplovni vodnik NDH, agent Nest-a
 Sarajevo, 231, 232.
 Marty d-r Janos »Unger«, ma arski policiski kapetan, agent
 policiskog atašea u Zagrebu, 186, 201, 464, 466, 467, 556,
 575, 576, 634—636.
 Maruši Slavica »Jolly«, agent FAT-a 129 R, 373.
 Masin, šef Ispostave GFP-Gruppe 510 u Zagrebu, 378, 379.
 Masterson, britanski pukovnik, 643.
 Mašek, kapetan bojnog broda, pomo nik vojnog atašea NDH
 u Berlinu, 427, 432, 433.
 Matijevi Miro, ustaški major, 693, 702.
 Matkovi, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 257.
 Mažar Jelka, agent MK Biha, 245.
 Mažar Slavka, agent MK Biha, 245.
 May Otto »Modrinjak«, major, šef odeljenja II Ast-a Zagreb,
 FAT-a 216 il FAK-a 201, 184, 295, 334—336, 666, 667,
 669, 670.
 Mayer, SS-ovski poru nik, šef TK Bjelovar, 534.

Mayerberger, tuma VAO Sarajevo, 215, 223.
Mayerhofer Franz, Sondefuehrer, šef MK Varaždin, 293, 294.
»Max« vidi Karahanjan inž. Georg.
Medved Buro, trgovac, rezident Abwehr-a, 192, 255, 257, 258.
Medved Gojko, 257.
Meier, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 2 Sarajevo i šef TK Mostar, 508, 515.
Meier Helmuth, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1 Banja Luka, 501.
Meissner, SS-ovski poru nik, pripadnik Ic-odjeljenja III SS-ovskog korpusa, 588.
Meli Jusuf, agent Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 471, 473.
Merkly, ma arski pukovnik, 467, 636.
Mesarov Martin, poslanik HSS, 527.
Mesi , sestra Zlatka M., 225.
Mesi Ademaga, funkcioner NDH, agent Abwehr-a, 258.
Mesi Zlatko, ustaški funkcioner, agent Nest-a Sarajevo, 224—226.
Mesner, kapetan, Ic-oficir 718 divizije, 146, 220.
Meštrovi Ivan, vajar, 433.
Meštrovi Pero, opštinski inovnik, agent uporišta mornari - kog Abwehr-a u Splitu, 358, 359.
Metikoš, domobranski general, 298, 326.
Metzger Eduard, baron, major, a utant Glaise von Horstena-a, 122, 129, 132, 133.
Metzger Hans, SS-ovski kapetan, pripadnik EK 3 Osijek i šef TK Vinkovci, 519, 521, 523.
Metzger d-r Inge, profesor slavistike, agent Ast-a Zagreb, 206, 209.
Meull, podoficir, pripadnik Jagdkommande Gospi , 707.
Meyer, SS-ovski podoficir, šef TK Zemun, 527.
Meyer Otto »Brandelmeyer«, kapetan fregate, pripadnik Ast-a Beograd, 361.
Meyer Otto, SS-ovski podoficir, šef TK Zenica i Br ko, 517, 519.
Michel, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 513.
»Michel« vidi Zaklanovi Mihajlo, agent Abwehr-a.
Mici Obrad, apotekar, agent EK Osijek, 409, 410, 437.
Mihailov Ivan Van a, rukovodilac VMRO, 52, 419, 420.

Mihailovi Draža, 43, 44, 120, 122, 123, 134, 156, 161, 162, 187, 314, 472, 511, 591, 592, 595, 596, 598, 599, 643.
»Mihalek Karlo« vidi Korošec Maks.
Miholi Alfred, podoficir, šef MK Biograd FAT-a 172, 312, 317, 321.
Mika i Marko »Milan«, agent MK Split FAT-a 174, 314.
Mikulin Tomo, agent KdS-a Maribor, 436.
»Milan« vidi Mika i Marko.
Milas Ivica, šofer, agent Nest-a Sarajevo, 232.
Milas Josip, agent MK Banja Luka, 242.
Mili , domobranski general, 132.
Milinkovi , pripadnik Jagdkommande Koprivnica/Virovitica, 699.
Miloslavi d-r Eduard, profesor, agent EK Zagreb i policiskog atašea u Zagrebu, 41, 405, 406, 464.
Miloš Ljubo, ustaški major, 693, 701, 702.
»Miloš Frane«, ustaški poru nik vidi Mueller Richard, SS-ovski podoficir.
Miljkovi Huška, 244—246, 315, 505.
»Miljkovi Mišo« vidi Welker Johann, podoficir Abwehr-a.
Mimi , agent FAT-a 216, 672.
»Mina« vidi Grbin Silvija, agent Abwehr-a.
Mintas Dragutin, pctpretsednik varaždinske opštine, agent Abwehr-a, 196.
Mirazovi Sead, agent EK 2 Sarajevo i TK Tuzla, 508, 518.
Mišeti August, bivši jugoslovenski generalni konzul u Grazu, 468.
Miši Živojin, etni ki komandant, 504.
Mitkevi Grigorije, agent Uprave VI RSHA i policiskog atašea u Zagrebu, 423, 616.
Mitrovi Stevo, u itelj, agent MK Banja Luka, 242.
Mitterhammer Otto, ataše za štampu nema kog poslanstva u Zagrebu, 14, 94, 95.
Mladineo d-r Vinko, agent Ast-a Zagreb, 207.
»Modrinjak« vidi May Otto, major.
Mohär Ivan »Drucker Ernst«, student, agent Ast-a Zagreb, 209.
Molt Fritz »d-r Moll«, Sonderfuehrer, pripadnik FAT-a 171, 325.
»Moll d-r« vidi Molt Fritz, Sonderfuehrer.
»Montag« vidi Peters Fritz, pripadnik Abwehr-a.

Morawek Hans, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb, šef EK 1 Banja Luka i TK Oku ani, 501, 525, 530.

Moškov Ante, ustaški pukovnik, 44, 90, 438.

Mr anovi Nikola, agent MK Banja Luka, 242.

Mueller, podoficir, šef MK Dobož FAT-a 126 W, 302, 307, 308.

Mueller Filip, tuma GFP — Sekretarijata III Gruppe 9, 384.

Mueller Heinrich, šef Gestapo-a, 31, 100, 434, 456, 556, 579, 580.

Mueller Josef, bavarski katoli ki politi ar, 118.

Mueller Richard »Miloš Frane« — ustaški poru nik, SS-ovski podoficir, 706, 707.

Mueller Richard, kriminalisti ki savetnik, pripadnik Gestapo-a Graz, 427, 428.

»Muftija« vidi Rajkovi Nikola, agent Abwehr-a.

Muhvi Adela (An ela), ridiotelegrafista Zitzelsberger-a u Sisku, 269, 270.

Mundbeil Wendelin, 60.

Mursel Safet, agent Zitzelsberger-a, 271.

Mussolini, 8, 12, 13, 15, 46—48, 85, 544, 620, 629, 678, 680.

Muzurovi Šu ro, agent TK Sarajevo, 514.

Nageler, SS-ovski major, komandant Regrutne komande za Jugoistok Waffen SS-a u Be u, 65.

Nakarada Mileva, agent MK Biha , 245.

Naki Jelka (ro ena Periši), agent Nest-a Sarajevo u Mostaru, 232.

Naki Mirko, ustaški oficir, agent Nest-a Sarajevo u Mostaru, 232.

Nali Mehmed »Ibrišim«, agent MK Tuzla, 237.

Nalis Ivica, agent Nest-a Sarajevo u Metkovi u, 232.

Naran i Spiro, agent Ast-a Zagreb, 209.

Nardelli d-r Bruno, šef civilne uprave u Splitu, 348, 602.

Naschold d-r, lektor Nema ke akademije u Sarajevu, agent EK Sarajevo, 222, 415.

Nassenstein, pretstavnik RSHA u Zagrebu, 12, 89.

»Nauta« vidi Niki Ivo, agent Abwehr-a.

Navratil, general, ministar oružanih snaga NDH, 118.

Nebelthau, poru nik, Ic-oficir 373 divizije, 162.

»Nedia« vidi Boltek Slavica, agent Abwehr-a.

Nedi Milan, pretsednik srpske vlade, 43, 44, 89, 158, 399, 422, 672.

Nehdarevi Avdo, agent FAT-a 126 Ost, 303.
Neidholdt Fritz, komandant 369 (hrvatske) divizije, 148, 583, 597.
Neme ek Willibald, Sondefuehrer, 128, 129, 585—588.
»Neretva« vidi Pehar Stanka, agent Abwehr-a.
Neubacher inž. Hermann, predstavnik Ministarstva spoljnih poslova Reich-a za Jugoistok, 43—45, 122, 123, 134, 162, 167, 258, 337, 511, 593, 594, 601, 602, 624.
Neubauer Erwin »Novak«, podoficir, šef MK Trogir FAT-a 172 i MK Gospi , 319, 321, 322.
Neuber Josef, agent Uprave VI i EK Zagreb, 406, 429.
Neuhausen Franz, 104.
Neumann, poru nik, Ic-oficir 369 divizije, 170.
Neumayer, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 513.
Neunkirchen Adolf, SS-ovski poru nik, šef TK Tuzla, 518.
Neurath Konstantin, ministar spoljnih poslova Reich-a, 106.
»Nevoso« vidi Vi evi Kuzma, agent Abwehr-a.
Niccolini, tuma , 544.
Ni Stjepan »d-r Bijeli «, agent Ast-a Zagreb, 200.
Niedzelsky d-r Feliks, pomo nik velikog župana u Tuzli, 236.
Niesner Ivan »Nix«, agent Gruppe AO u Sisku, 344.
Niki Ivo »Nauta«, agent Abwehr-a, 234.
Nikoli , domobranski general, 512.
»Nikoli « vidi Kungel Adalbert.
Nikoli Košta, partizanski komesar, 672.
Nitsche, SS-ovski kapetan, šef TK i EK Banja Luka, 500, 501.
Nitten, poru nik, pripadnik Ic-odeljenja 264 divizije, 169.
»Nix« vidi Niesner Ivan, agent Abwehr-a.
Nonnenmacher Robert, SS-ovski podoficir, saradnik polici- skog atašea u Zagrebu, 449, 450, 452, 535.
»Novak« vidi Neubauer Erwin, podoficir.
Novak, »Ivan Luki «, »Willy«, agent i radiotelegrafista Zitzelsberger-a, 268, 271.
»Novak Zvonimir« vidi Kraus Jiri.

Njem evi Dušan, mlinar, rukovodilac »Samozaštite Sunja«, 670, 671.

Oberschmidt, šofer, pripadnik MK Trogir, 319.
Obertinski, domobranski pukovnik, agent Ast-a Zagreb, 203.
Obolenski Jurij »Otto«, knez, agent Ast-a Zagreb, 209.

Obrezan Drago, sveštenik, 612.
Oellsner, major, šef Durchlasscheinstelle, 185.
Oleks Franjo, radiotelegrafista i agent Zitzelsberger-a, 269.
Oliveri, poru nik, pripadnik Jagdkommande Koprivnica/Virovitica, 699.
Oljšeovski Ignac, domobranski major, 221.
Omagi Husein, agent Nest-a Sarajevo u Mostaru, 232.
Omasi Tomo, agent Ast-a Zagreb, 210.
»Omer« vidi Skurski Gljeb, agent Abwehr-a.
Oppor Otto, šef Sekretarijata III, GFP-Gruppe 9, 384.
Ora Karlo, domobranski kapetan, agent Ast-a Zagreb, 201.
Orlich, potporu nik, pripadnik Ic-odjeljenja 373 divizije, 164.
Oster Hans, generalmajor, saradnik Canaris-a, 118.
Osterwalder, liferant oružja, 207.
Ostoji Milivoje, agent Nest-a Sarajevo u Metkovi u, 232.
Ostupanji Josip, agent Uporišta Sunja FAT-a 126 W, 295.
Oswald Wilhelm von, major, pripadnik Ast-a Zagreb, 180, 184, 199—201, 209, 211, 254.
Ott inž. Hans, saradnik Glaise von Horstenau-a i agent Abwehr-a, 93, 116, 117, 128, 129, 228—230, 307, 460, 470, 573, 574, 577—580, 582—586, 588—591, 594.
Otto d-r Hermann, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb i šef FAT-a 126 W, 184, 235, 283.
»Otto« vidi Obolenski Jurij, knez, agent Abwehr-a.

»Paad d-r« vidi Bocksberg von, potpukovnik, pripadnik Ast-a Be .
Pacher Walter, poru nik, pripadnik FAT-a 216, 336, 671.
»Pa ariz«, hodža, 704.
Paesch, SS-ovski podoficir, šef TK Bjelovar, 534.
Palada Ivanka, agent Nest-a Sarajevo, 232.
Pankiv inž., agent Abwehrkommande Manteuffel, 178.
Pankow, podoficir, rukovodilac Uporišta Sisak Gruppe AO, 344.
Pankratius, kalu er, agent MK Banja Luka, 242.
Pannecke Gustav, SS-ovski podoficir, pripadnik Ispostave Pula Sipo i SD, 543.
Pannwitz, general, komandant koza ke divizije Wehrmacht-a, 297, 333, 525, 527, 535, 670, 671, 698.
Panse, major, šef Durchlasscheinstelle Zagreb, 185.
Panther, poru nik, šef FAT-a 380, 347.
Panti Ljubomir, apotekar, agent Ast-a Zagreb, 201.

Paoli Stanko, agent MK Sisak FAT-a 126 W, 296.
 Papadojanis, agent MK Rijeka/Sušak FAT-a 171, 324, 325.
 Parchmann Wilhelm, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 3
 Osijek, TK Vinkovci i ogranka u Indiji, 521, 523.
 Paši Fehim, agent MK Mostar, 231.
 Pauke, kapetan, pripadnik Durchlasscheinstelle Zagreb, 185.
 Paveli , žena Ante P., 122.
 Paveli d-r Ante, 7—9, 12—19, 21—23, 26—29, 32, 33, 35—42,
 44, 45, 47—52, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 72, 74, 77—79, 81, 82,
 86, 89, 90, 92—94, 97, 100—103, 110, 111, 114, 116, 121,
 122, 124, 127, 131—133, 137, 138, 143, 146, 147, 153, 154,
 176, 187, 194, 226, 238, 253, 254, 258, 263, 273, 276, 306,
 376, 396, 397, 399, 400, 406, 407, 419, 423, 427, 429, 433,
 438, 444, 477, 478, 546, 550, 559, 592, 601, 607, 608, 610,
 611, 614—616, 618—620, 622, 623, 627—629, 640, 704.
 »Pavian« vidi Kungel Adalbert.
 Pavli Marija »Kira«, agent FAT-a 129 R, 373, 374.
 Pavošević -Špoljar Bosiljka »Inge«, agent, 55, 467, 631.
 Pe nikar Vilko, ustaški pukovnik, agent EK Zagreb, 406, 549.
 Peer Florian »Una«, zidar, agent Abwehr-a, 198, 298.
 Pehar Stanka »Neretva«, agent Nest-a Sarajevo, 231.
 Peja evi Geza, grof, agent EK Zagreb, 405.
 Pelmann Franz, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-
 Gruppe 9 u Sarajevu, 384.
 Peni (Peni) Vincenc »Zens«, agent Uprave VI RSHA, EK
 Zagreb i policiskog atašea u Zagrebu, 348, 349, 404, 631.
 »Pepi«, agent i radiotelegrafista Zitzelsberger-a, 271.
 Pepi Nikodin, agent MK Biha , 245.
 »Percy« vidi Deda Lodovico, agent mornari kog Abwehr-a.
 Per evi , domobranski general, 110, 115, 132.
 Peri d-r Stjepan, ministar spoljnih poslova NDH, 32, 35, 40.
 du, 433, 434, 627.
 Peri Stjepan, ministar spoljnih poslova NDH, 32, 35.
 Perina Otto, Sonderfuehrer, pripadnik MK Split, 311, 312,
 314.
 Periši Jelka vidi Naki (ro ena Periši) Jelka, agent Ab-
 wehr-a.
 Perko Dragutin, agent TK Varaždin, 532.
 Perni Antun, trgovac i književnik, agent Abwehr-a, 56, 198.
 Peroš, ustaški funkcioner, agent policiskog atašea u Zagrebu,
 427, 435, 436, 464.

Peroš, žena Peroša, ustaškog funkcionera, 427.
»Perovi Stanko« vidi Brn i .
Perovi Todor, etni ki rukovodilac, 44, 158, 169, 338, 594.
Persterer, SS-ovski potpukovnik, KdS Bled, 434.
Peschke Friedrich, poru nik, pripadnik FAT-a 126 W, 252, 283, 284, 287, 289—291, 298.
Peschold Ruppert, tuma Nest-a Sarajevo, 301.
Peter Josef, agent Ast-a Zagreb, 197, 198.
Petermann Otto, podoficir, rukovodilac Jagdkommande Leopoglava/Varaždin, 698, 701, 702.
Paternell, agent EG Zagreb, 585, 587, 588.
»Peters inž.«, podoficir, šef MK Varaždin i Kutina, 294, 297.
Peters Fritz »Montag«, »Baumgarten«, rukovodilac MK Banja Luka, 243, 285, 286.
Petersen, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 3 Osijek i šef TK Vinkovci, 521, 523.
Petkovi Edgar, agent EK Zagreb, 209, 405, 460.
Petkovi Petar, šef policije u Sarajevu, agent Zitzelsberger-a, 264, 268.
Petrak Voja »Ema«, agent Uporišta Kostajnica FAT-a 126 W, 298.
»Petrovi d-r« vidi Velebit Vladimir.
Petrovi d-r Vladimir vidi Sachs-Petrovi d-r Vladimir.
Pfeiffer, narednik, pripadnik Ic-službe 373 divizije, 165, 166.
Pfuhlstein von, general, komandant divizije »Brandenburg«, 647.
Phleps Arthur, SS-ovski general, komandant V SS-armiskog korpusa i divizije »Prinz Eugen«, 28, 53, 148, 152, 154, 156, 157, 512, 593.
Pichler Juliana »Marta«, radiotelegrafista i agent Zitzelsberger-a, 267, 268.
Pichler Maximilian »Filip«, agent Zitzelsberger-a, 267, 268.
Pietriga Rudolf, poru nik, Ic-oficir 373 divizije, 162, 165, 166.
Pillauer Stevo »Kospil«, trgovac, HVM Ast-a Zagreb, rukovodilac Uporišta Kostajnica FAT-a 126 W, 198, 242, 243, 298.
»Pino« vidi Pinoti Mate, zemljoradnik.
Pinoti Mate »Pino«, zemljoradnik, agent Abwehr-a, 344.
Pintari , poru nik, pripadnik FAT-a 126 W, 283, 284.
Podlogar Albina, 435.

Poga ar Janko, agent Uprave VI RSHA, 133, 405, 427, 428, 460.
 Pointner Ferdinand, narednik, pripadnik Ic-odjeljenja 373 divizije, 165, 320.
 »Polar« vidi Kova i Ante, agent Abwehr-a.
 Poli Marinko, ustaški poru nik, 702.
 Popov d-r, lekar, agent Uporišta Dubrovnik MEK 90, 362.
 Popovi Ko a, 583.
 Popovi Milorad, etni ki rukovodilac, 593, 594.
 Popp, protestantski biskup, 616.
 Popper, žena Rudolfa P., 415.
 Popper Herbert, agent EK Sarajevo, 415.
 Popper Rudolf, trgovac, agent EK Sarajevo, 415.
 Posavec Franjo »Fiolica«, agent FAT-a 129 R, 367, 368, 372, 373.
 Posedel Marija vidi Lazi -Posedel Marija.
 Poslon Franjo, agent Ast-a Zagreb, 205.
 Poto ki Sofija, grofica, 638, 639.
 Potrebi , »Bajun«, etnik, 290.
 Pott Eugen von, major, Ia/Ic-oficir Nema kog generala u Hrvatskoj, 119, 129, 132, 146, 199, 432, 585, 588, 602, 669, 670.
 Požar Ivan, pripadnik divizije »Brandenburg«, 656.
 Prajz Jakov »Lug«, zemljoradnik, HVM MK Banja Luka, 242, 286.
 Prasch Helmuth, SS-ovski poru nik, šef Ispostave Pula Sipo i SD, 543, 544.
 Prebeg, ustaški pukovnik, 44.
 Preindl, 119.
 »Presser« vidi Garzuly d-r Jozsef.
 Pribani Tomo, zidar, agent UNS-a i MK Tuzla, 237.
 Pri a inž. Branko, 557.
 Primorac, ustaški potpukovnik, 693.
 Princ Milan, student, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.
 Probst, major, pripadnik Leitstelle I, 370.
 Probst, poru nik, Ic-oficir, 181 divizije, 169.
 Proebst d-r Hermann, novinar, agent Abwehr-a i policiskog atašea u Zagrebu, 14, 89, 133, 462, 634.
 Prohaska, domobranski general, 221.
 Proschko d-r Adalbert, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, 180.

Prostran Stevo, protojerej, etni ki rukovodilac i agent TK Šibenik, 318, 539.

Prpi , domobranski general, 132.

Puk, domobranski pukovnik, agent Abwehr-a, 257.

Pulkowsky (Pulkovski), poru nik, pripadnik Gruppe AO Zagreb, 258, 342, 343, 345.

Puži Hašmeta vidi Fejzovi -Puzi Hašmeta.

Quittmann Kurt, pripadnik Abwehr-a, 273, 274.

Rabi Florijana »Violeta«, agent FAT-a 129 R, 373.

Raca Branko, podoficir, agent MK Biha , 245.

Ra i , »Krebs«, agent MK Zagreb FAT-a 126 W, 285.

Ra i Danica »Vlasta«, agent FAT-a 129 R, 373.

»Rade« vidi Juraki Ratomir.

Radi Petar, autobuski preduzima , agent Zitzelsberger-a, 271, 272.

Raduli Vjekoslav, agent Abwehr-a, 314.

Raggam Josef, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Slavenska Požega Sipo i SD, 526.

Rainer d-r, Gauleiter, vrhovni komesar Operativne zone Jadransko Primorje, 128, 542.

Rajkovi Nikola »Muftija«, agent MK Tuzla, MK Slavonski Brod i FAT-a 126 O, 237, 249, 250.

Raki Branko »38«, agent Abwehr-a i Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 270, 387.

Rami Bajro, gostioni ar, agent Nest-a Sarajevo, 232.

Ramuš ak Ivan, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 288.

Rapotec Stanko, rezervni poru nik, britanski agent, 643.

Raschdorf Hans, SS-ovski poru nik, šef TK Slavonski Brod, 524, 526.

»Ratimir« vidi Kanig Willibald, pripadnik Abwehr-a.

Rausch Franjo »Marin«, mornari ki oficir, agent Ast-a Zagreb, 209, 211.

»Rausch Franz« vidi Reiner Egon, poru nik bojnog broda.

Rausnitz Arnold, 212.

Redwitz-Marogna, grof vidi Marogna-Redwitz, grof, pukovnik.

Reich Leo, domobranski poru nik, agent KdS-a Maribor, 274, 436.

Reich d-r Rudolf, zubar, agent Abwehr-a, 256.

Reichenau, feldmašal, 152.

Reichert Fritz, poru nik, pripadnik FAT-a 124, 328, 330.
Reichner Georg »d-r Frank«, podoficir, profesor muzike, pripadnik FAT-a 129 R, 364.
Reichstaedetter, kapetan, Ic-oficir 373 divizije, 162.
Reinel Heinrich, SS-ovski kapetan, referent VI KdS-a Maribor, 100, 440, 426, 427, 434—136, 440, 441, 473, 685, 688.
»Reiner Alex« vidi Vukašinovi Aleksandar, agent Abwehr-a.
Reiner Egon »Franz Rausch«, poru nik bojnog broda, pripadnik Abwehr-a, 354—356, 358, 359.
Reinhold, SS-ovski major, šef EK 2 Sarajevo, 507.
Reiser, SS-ovski potporu nik, šef TK Tuzla, 518.
Reiter Ludwig, SS-ovski potporu nik, pripadnik TK Mostar, 515.
Rendulic Lothar, general, komandant 2 tenkovske armije, 24—26, 28, 33, 43, 53, 117, 128, 151—154, 156, 475, 564, 565, 567, 601, 602, 658, 673, 674, 676, 677.
Requardt Willy, SA-pukovnik, nema ki konzul u Sarajevu, 63, 161.
Retig Božo, agent Abwehr-a, 370.
Retig Marta, agent Abwehr-a, 370.
Retz, podoficir, pripadnik SS-divizije »Prinz Eugen«, 472.
Rezniczker Rudolf, pripadnik Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 470, 471.
Rexeisen Hans »inž. Schwendt«, SS-ovski kapetan-major, šef EK Osijek, 72, 407—412, 437, 463, 521, 522, 591.
Rey Pierre, direktor firme »Jugotanin« d. d., 177.
Ribbentrop Joachim von, 12, 16, 21, 26, 28, 31—36, 45—48, 62, 89, 90, 106, 261, 629.
Riboli d-r Josip, advokat, 376.
Richter, poru nik, pripadnik XV armiskog korpusa, 159.
Richtermutz Drago »Adler«, agent Nest-a Sarajevo, 226.
Rieger d-r Vilko, pripadnik Ministarstva spoljnih poslova NDH, agent EK Zagreb, 14, 92, 93, 403, 429, 464.
Riegler Karl »Francesco Bariši«, SS-ovski podoficir, rukovodilac Jagdkommande Gospi, 611, 685, 705, 706.
Ringel, general, komandant XVII planinskog korpusa, 589.
Rippl Franz, agent policiskog atašea u Zagrebu, Ispostave Rijeka Sipo i SD i EK Zagreb, 405, 463, 542, 543, 638, 639.
Ritter-Solvis Werner von vidi Solvis-Ritter Werner von.
Roatta, italijanski general, 115, 116, 138.

Robnik Guido »Waldemar«, »inž. Anti Sime«, agent Abwehr-a, 265, 266, 268, 270.

Rodi ur a »Blanka«, agent FAT-a 129 R, 373.

Roehm, pripadnik SA, 21.

Rojnica Ivo-, ustaški funkcioner, agent Nest-a Sarajevo, 222, 224, 234.

Rokni Mane, etni ki rukovodilac, agent Ic-odjeljenja 373 divizije, 164, 173.

Roosevelt, 675.

Rosenberg Alfred, šef Spoljno-politi kog ureda NSDAP, 106, 107, 398.

»Rosi« vidi Vincek E'li, radiotelegrafista Abwehr-a.

»Rossi d-r« vidi Schwarz, kapetan mornari kog Abwehr-a.

Rossner, SS-ovski major, rukovodilac VI E Uprave VI RSHA, 424.

Roši Huso, pripadnik Ic-službe 373 divizije, 164.

Ruehrig Andreas, šef Štaba za preseljenje u Osijeku, 62, 80, 484.

Rukavina Branko, šef obaveštajne službe Ravsigura, 461, 550, 555, 556, 569.

Rukavina Joco (Joso), ustaški funkcioner, 193, 683, 706.

Rutsch, podoficir, šef MK Zenica FAT-a 126 O, 302—304.

Ryssel Wilma, agent EK Sarajevo, 415.

Sabljak, domobranski general, 115, 132.

Sablji Jerka, agent Ast-a Zagreb, 210.

Sachs-Petrovi d-r Vladimir, 376.

Sadikovi d-r, agent Ic-odjeljenja 118 divizije, 172.

Saki Dinko, ustaški oficir za vezu sa Jagdverband-om u Zagrebu, 693.

Salassi, ma arski fašista, 426.

Salihagi inž. Suljaga, agent MK Banja Luka, 242.

Salomon, 437.

Samers-Frankenegg von, SS-ovski brigadni general, Oblasni policiski rukovodilac u Osijeku, 479, 483.

»Sanders Liman« vidi Hobacher Kurt, agent Abwehr-a.

Sarajli Edhem »Vakum«, »7«, agent Nest-a Sarajevo, 226.

Sari d-r Niko, profesor, agent EK Osijek, 410, 411.

»Sascha« vidi Šanti Aleksandar, student.

Sauerbruch, generalštabni major, Ic-oficir 2 tenkovske armije, 155, 658.

Sawotny Willi, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Mostar, 515.
Sax Egon, radiotegrafista mornari kog Abwehr-a, 355, 358.
Schacht d-r Hjalmar, ministar Reich-a, 627.
Schacht Sven, novinar, 627.
Schade Hans, rukovodilac Uporišta Crikvenica MEK 90, 362.
Schaefer d-r Emanuel, SS-ovski pukovnik, BdS Beograd, 31, 43, 416, 579.
Schaeffer Paul, potpukovnik, rukovodilac Ast-a Zagreb, 130, 178, 180, 184.
Schafhalter Leo »Karlo«, šef MK Dubrovnik mornari kog Abwehr-a, 358, 359.
Schardt, potpukovnik, vojno-privredni oficir u štabu Nema kog generala u Hrvatskoj, 183, 578.
Scheiber Herbert »Gvozdi«, »Winetou«, SS-ovski potporu nik i ustaški major, 35, 127, 400—402, 404, 425, 426, 438, 439, 493, 484.
Scheible Richard, pripadnik MK Knin FAT-a 172, 319.
Schellenberg Walter, SS-ovski general, šef Uprave VI RSHA, 437, 680.
Schenk von, baron, a utant generala Loehr-a, 120.
Schenkewitz Hans, podoficir, rukovodilac MK Bosanska Građanska FAT-a 124, 328.
Schesto Aleksander vidi Šesto Aleksander, SS-ovski poru nik.
Scheuer Eberhard, poru nik, 03-oficir Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj, 150, 159.
Schiuenzen Heinrich, SS-ovski kapetan, šef Ispostave Rijeka Sipo i SD, 540.
Schmechel Helmuth, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 384, 386, 387.
Schmeil, major, Ic-oficir 373 divizije, 162.
Schmidlin, pretstavnik švajcarskog Crvenog krsta u Zagrebu, 640.
»Schmidt« vidi Heger Vilko.
»Schmidt« vidi Zawadil Walter, poru nik.
»Schmidt inž.« vidi Hobacher Kurt, agent Abwehr-a.
Schmidt, loža, agent Abwehr-a, 343.
Schmidt, SS-ovski potporu nik, šef TK Višegrad, 519, 521.
Schmidt Karl, pripadnik Ast-a Hamburg, 274, 275.
Schmidt Wilhelm, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1 Banja Luka, 501.

Schmidt-Richberg, general, na elnik štaba Vojne grupe E, 325.

Schmidhuber, SS-ovski general, šef borbene grupe i komandant divizije »Prinz Eugen«, 152, 156, 228, 229, 235.

Schmitz, kapetan, 03-oficir 2 tenkofske armije, 155.

Schmundt, general, Hitler-ov a utant, 130.

Schnabel Oskar, SS-ovski poru nik, šef TK Slavonski Brod, 524.

Schneider, poru nik, pripadnik FAT-a 215, 337.
»Schneider pukovnik« vidi Schrems Rudolf.

Schoeller, major, šef FAT-a 124, 329, 330.

Schoen Olga, agent Ast-a Zagreb, 210.
»Schoepf d-r« vidi Winkler d-r Josef, novinar, agent Abwehr-a.

Schopp Markus, agent Uprave VI RSHA, 428—430, 432, 552.

Schopp, žena Markusa Sch., 430.

Schräder Otto, SS-ovski kapetan, pripadnik EK 3 Osijek, 521, 526.

Schramm Franz-Ferdinand, agent EK Osijek i policiskog atašea u Zagrebu, 69, 72, 408, 410, 411, 453, 456, 463, 490, 521, 634, 635.
»Schraube« vidi Dekovi Damas, agent Abwehr-a.
»Schreiner d-r« vidi Hobacher Kurt, agent Abwehr-a.

Schreiner Rudolf »Horvat«, agent Abwehr-a, 176—178, 203, 204, 208, 209, 377, 435.

Schrems Rudolf »Schneider pukovnik«, SS-ovski kapetan, pripadnik Uprave VI RSHA, 99, 425—427, 432, 433, 436, 438, 440—442, 600, 673.

Schubert von, savetnik Nema kog poslanstva u Zagrebu, 93.

Schubert Hans, potporu nik, pripadnik FAT-a 207 i 214, 660, 663, 664.

Schuchard, podoficir, pripadnik GFP-ispostave Zemun, 389.

Schuchart Siegfried, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 4 Zagreb, 530.

Schuldt, podoficir, pripadnik Sekretarijata V GFP-Gruppe 9 u Zagrebu, 388.

Schulte, SS-ovski potporu nik, pripadnik EK 3 Osijek, 521.

Schulz, poru nik, pripadnik Ic-službe 264 divizije, 168.

Schulz Werner, SS-ovski poru nik, rukovodilac odeljenja VI EG Zagreb, 496.

Schulze Werner, SS-ovski poru nik, šef TK Nova Gradiška, 525.

Schumacher Georg, 60, 62, 69, 78.

Schumacher Marbot, saradnik policiskog atašea u Zagrebu, 189, 449, 450, 611—616.

Schuschnigg Kurt von, pretsednik austriske vlade, 112.

Schuster Karl, SS-ovski podoficir, pripadnik TK Sarajevo, 513.

Schwab Egon, Sonderfuehrer, šef MK Slavonski Brod, 250, 301.

Schwab Wilhelmina »Margita«, agent FAT-a 129 R, 367, 369, 370, 372.

Schwaiger Rudolf, SS-ovski podoficir, pripadnik EG Zagreb, 495.

Schwalm, pretstavnik »Mannesmann-a«, agent Abwehr-a, 256.

Schwarz, »d-r Rossi«, kapetan, pripadnik mornari kog Abwehr-a na Rijeci, 292, 293, 357, 363.

Schwarz, SS-ovski potporu nik, pripadnik Jagdverband-a Suedost, 691.

Schwechla Johann, potporu nik, pripadnik Ic-odeljenja XXI armiskog korpusa, 160.

»Schwendt inž.« vidi Rexeisen Hans, SS-ovski major.

»Seifert Anton« vidi Šanti Aleksandar, student.

Seitz Johann, akademski slikar, agent EK Zagreb, 404.

»Seli Nikola« vidi Lazi Boško.

Semenov, agent EK Osijek, 409.

Sensburg, potpukovnik, šef FAK-a 111, 280, 329, 364, 366—368.

Serti, domobranski general, agent Abwehr-a, 257.

Serti Nikola, agent Uporišta Ogulin FAT-a 126 W, 291.

Servazzi, ustaški pukovnik, 316, 348.

Sever, ileanski konzul, 396.

Severdžija Kazimir, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.

Seyss Inquart, pretsednik austriske vlade, 112.

Siebel Wilhelm, SS-ovski podoficir, pripadnik EK 1 Banja Luka, 501.

Sieber, poru nik, pripadnik Ast-a Zagreb, 184.

Silberstein Ljerka, fotografkinja, agent MK Biha, 245.

Silier von, poru nik, šef FAT-a 380, 347.

Simovi Dušan, general, pretsednik jugoslovenske vlade, 13, 411.

Sini David, veliki župan, agent EK Zagreb, 406.

Sirišević inž. Slavko, agent EK Zagreb, 404.

Skala d-r Harald, podoficir, pripadnik FAT-a 129 R, 364, 365.
»Skarabeus« vidi Zoratti d-r Eugen.

Skobeme Fritz, agent Zitzelsberger-a, 262.

Skoberne Hilda vidi Harazim Hilda.

Skoberne Karl, hotelijer, agent Zitzelsberger-a, 260, 262, 264, 265, 268, 269, 271.

Skorzeny Otto, SS-ovski pukovnik, rukovodilac VI/S RSHA, 353, 360, 426, 658, 659, 677—680, 686, 687, 689, 692.

Skrabl Josef, agent EK Zagreb, 405, 529, 553, 554.

Skreptschuk (Hemmerling) Stefan, 60.

Skribar uro »Grahov«, gostioni ar, agent MK Tuzla, 237.

Skurski Gljeb »Omer«, agent FAT-a 129 R i UNS-a, 249, 250, 367, 370, 372.

Sladovi Teodor, agent EK Osijek, 411.
»Slama Zvonko« vidi Stroh Heinrich, SS-ovski podoficir.

Smerd Pavle, agent EK Osijek, 410.

Smerd Zdenka, agent EK Osijek, 410.

Soergel, SS-ovski podoficir, pripadnik Uprave VI RSHA, 425.

Softi , muftija, 616.

Sokolov Egon, poru nik, pripadnik Jagdkommande Sarajevo i šef Jagdkommande Mostar, 306, 703—705.

Solvis-Ritter Werner von, 379.

Sommer, poru nik fregate, rukovodilac MK mornari kog Abwehr-a u Zagrebu, 355, 359.
»Sommer Werner« vidi Stellmach Hubert, pripadnik Abwehr-a.

Sorlini Walter, trgovac, agent Abwehr-a, 256.

Speimeyer Ernst, šef GFP-pokretne komande u Sisku, 390.

Spitzer Radoslav, agent policiskog atašea u Zagrebu, 465, 599, 600.

Spitzer Theodor »d-r Berger«, »d-r Karl Bergmann«, »Ziga«, šef Stadtbuero-a referata III F Ast-a Zagreb i agent Uprave VI RSHA, 193, 202, 204, 205, 207—211, 213, 355, 356, 685.

Springfeld, radiotelegrafista Abwehr-a, 301, 328.

Springisfeld Peter, agent Ast-a Zagreb, 210.

Stadler d-r Max, profesor, pripadnik Nema kog nau nog instituta u Zagrebu, 95, 461.

Stadt Peter-Ferdinand, agent Abwehr-a i TK Dubrovnik, 234, 358, 516.

Staerker Rudolf, agent Neubacher-a, 44, 123, 511.

Stahl Fritz, general, komandant 714 pešadijske divizije, 140, 239.

Staljin, 675.

Stancer (Stanzer), domobranski general, 132, 612.

Stang, SS-ovski kapetan, 541.

Stani Petar, domobranski poručnik, agent Abwehr-a, 257.

Star evi d-r Mile, ministar prosvete NDH, 41.

Starov, kapetan korvete, agent Abwehr-a, 319.

Stein Eitelwolf, SS-ovski podoficir, pripadnik Jagdkommande Sarajevo, 703, 704.

Steiner, SS-ovski kapetan, na elnik Jagdverbanda Suedost, 690.

Steinwender Hugo, Sonderfuehrer, pripadnik Ast-a Zagreb, 180, 215, 222, 227, 233.

»Stella« vidi Vidovi Josipa, agent Abwehr-a.

Stellmach Hubert »Werner Sommer«, podoficir, pripadnik FAT-a 129 R, 367, 368.

Stepinac d-r Alojzije, zagreba ki nadbiskup, 19, 20, 50, 134, 404, 589, 610—614, 616, 627, 643.

Stergar Franjo, mornari ki podoficir NDH, agent MK Rijeka FAT-a 126 W, 293.

Stiger Werner »inž. Fritz«, šef MK Split, 228, 229, 241, 305, 310—315, 317, 321.

Stilinovi Marijan »Šunjevci Sre ko«, 579, 584—589.

Stipeti inž. Julije, 572, 573.

Stockmann, poručnik, rukovodilac FAT-a 377, 350.

Stoermer, major, šef FAT-a 175, 332.

Stoetzel, kriminalisti ki inspektor, šef Sekretarijata V GFP-Gruppe 9 u Zagrebu, 388.

Stoisavljevi Pero, sveštenik, etni ki rukovodilac, agent MK Split, 314.

Stojanovi Ivica »Granit«, agent UNS-a i Nest-a Sarajevo, 226.

Stoklaska inž., »Kost«, rukovodilac radio-veze invazione mreže u Zagrebu, 438, 439, 441.

Storov d-r Ivan, advokat, agent EK Zagreb, 405.

Straub, »von Tauregg«, zastavnik, pripadnik FAT-a 215, 337.
Strauss, radiotelegrafista Abwehr-a, 350.
Strecker, major, pripadnik 718 divizije, 583.
»Strecker inž.« vidi Božovi , agent I-Netz-a.
Streidt, podoficir, šef GFP-ispustave u Zemunu, 389.
Stroh Heinrich »Zvonko Slama«, SS-ovski podoficir, rukovodilac Jagdkommande Sarajevo, 703, 704.
Stroht Max, šef Sekretarijata V GFP- Gruppe 9 u Zagrebu, 388, 390.
Strojil, major, šef FAK-a 201, 334.
Struetzel, poru nik, pripadnik Ic-odjeljenja XXI armiskog korpusa, 160.
Stuewe, SS-ovski potporu nik, saradnik policiskog atašea u Zagrebu, 275, 449, 682, 685, 688, 690, 692.
Sudar Franjo, ustaški pukovnik, 693, 704.
Sulke Emil, agent i pripadnik Abwehr-a, 301.
Sulke Viktor, tipograf, HVM Abwehr-a, 236, 237, 247, 328, 368, 372.
»Sumpf« vidi Grusch Karl, agent Abwehr-a.
Suši d-r, agent Ast-a Zagreb, 92, 207.
Sutor Hans, 60.
Szentpetri, kapetan, ma arski obaveštajac, 633.

Šafranek Tomo, agent MK Dobož FAT-a 174, 308.
Šandan Krsta, agent Uporišta Dubrovnik MEK 90 i TK Dubrovnik, 362, 516.
Šanti Aleksandar »Anton Seifert«, »Sascha«, student, agent MK i TK Karlovac, 288, 290—293, 534.
Šanti Milan, etni ki funkcioner, 598.
Šarac Miron, potpukovnik bivše jugoslovenske vojske, agent EK Osijek, 411.
Šari , sarajevski nadbiskup, 18.
Šaši Lidija, agent i radiotelegrafista Zitzelsberger-a, 270, 272.
Šehi , ustaški vodnik, pripadnik Uporišta Prijedor FAT-a 216, 336.
Šemi Mahmut, trgovac, agent MK Mostar, 231.
Šesto Aleksander »Sporn«, SS-ovski poru nik, pripadnik Abwehr-a i EK 4 Zagreb, 171, 223, 235, 236, 238, 239, 241, 530, 588.
Šev uk Olga, agent Ic-odjeljenja 118 divizije, 172.
»Šibiškin« vidi Kova i d-r Ante.

Šimecki Franjo »Franciskus«, agent MK Sisak FAT-a 126 W, 296.

Šimunovi Bruno »Dante«, agent MK Tuzla, 237.

Škrinjari Ivan, knjigovezac, agent Ast-a Zagreb, 199.

Šmituc Anton, pripadnik ispostave Vinkovci EK 3, 522.

Šnidarši Marijan, SS-ovski potporučnik i agent EK 4 Zagreb, 553, 554, 690.

Špoljar Bosiljka vidi Pavoševi -Špoljar Bosiljka.

Špoljar Martin, agent Zitzelsberger-a, 268, 271.

»Sporn« vidi Šesto Aleksander.

Šprljan Jozo, agent MK Šibenik FAT-a 172, 319.

Štambak Stjepan, agent FAT-a 129 R, 372.

Štedimlija-Markovi Savi, agent Uprave VI RSHA i policijskog atašea u Zagrebu, 422, 465, 685.

Šturm vidi Juriši -Šturm.

Šubaši Dragica, agent FAT-a 172, 317.

Šuljak Hasan, ustaški funkcioner, 552.

FAT-a 126 W, 293.

Šuljak Hasan, ustaški funkcioner, 552.

»Šunjevari Srećko« vidi Stilinovi Marijan.

»Šuster« vidi Heger Vilko.

Šutej, sin d-r Šuteja, 464.

Šutej, žena d-r Šuteja, 202, 643, 644.

Šutej d-r Juraj (Jurij), bivši ministar, 202, 464, 643, 644.

Šutej Zdravko, 643, 644.

Svare Mato, vazduhoplovni pukovnik NDH, agent Ast-a Zagreb, 210.

Švec Marija, agent Abwehr-a i TK Bjelovar, 259, 535.

Švrljuga d-r Stanko, 434.

Tabain, major SIM-a, 630.

Tamchina, poručnik, šef FAT-a 125, 331.

Tartaglia, pripadnik NOP-a, 582.

Tartaglia, agent Abwehr-a, 687.

»Tauregg von« vidi Straub, zastavnik.

Teifer Rudolf, kapetan, I-odjeljak Zapovednika nemačkih trupa u Hrvatskoj, 150, 159, 320.

Terseglav d-r, lekar, agent FAT-a 215, 338.

Tešanovi, etnički rukovodilac, 596.

Tham Franz, šef GFP-ispostave Zemun, 389, 390.

Theil Georg, narednik, pripadnik Ic-odjeljenja 373 divizije, 165.

Thurner, kapetan, 172.

Tilger Mihajlo, podoficir, rukovodilac Jagdkommande Zagreb, 708.

Tito vidi Broz Josip Tito.

Titz Ludwig, 60.

Tiutu Constantin, agent UNS-a i EK Zagreb, 177.

Todor evi , etni ki rukovodilac, 173.

Todorovi Žarko, major, etni ki rukovodilac, 599, 600.

Toki Mehmed »Aladin«, agent VAO i MK Sarajevo', 217, 223.

»Toli« vidi Dev i Ivan, agent mornari kog Abwehr-a.

Tolj Ivan, 524.

Tomi d-r, domobranski oficir, agent Abwehr-a, 308.

Tomi , ustaški vodnik, rukovodilac diverzantske grupe, 707.

Tomi Dušan, bravarski pomoćnik, pripadnik »Samozaštite Sunja«, 671.

Tomi Viktor, ustaški funkcioner, 90, 458, 493.

Tomljenovi Braco, ustaški funkcioner, 693.

Toth Josip, agent EK 3 Osijek, 525, 526.

Tratnik Helena, kelnerica, agent Zitzelsberger-a, 271.

Traub, SS-ovski potpukovnik, Vođa SS i policije za provinciju Kvarner, 541.

Trebersburg Treber von, Sonderfuehrer, pripadnik Uporišta Banja Luka FAT-a 124, 326, 328.

»Trebevi « vidi Bani Zvonko, agent Abwehr-a.

Treiber Katica, agent FAT-a 129 R, 373.

Treu Rudolf, profesor, šef Ispostave policiskog atašea u Sarajevu, 69, 161, 406, 408—411, 437, 441, 453, 455, 463, 469—474, 507, 511, 513, 522, 588, 591, 598, 622, 682, 685, 688, 703.

Trifunovi , etni ki rukovodilac, 350.

Triki Tihomir, agent MK Knin FAT-a 172, 321.

Triller, Sonderfuehrer, pripadnik MK Biograd FAT-a 172, 321.

Trinne Josef, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Virovitica i Virje EK 3, 526.

Troll von, savetnik nema kog poslanstva u Zagrebu, 50.

Troj vidi Treu Rudolf.

Tudija Petar, žandarmerijski narednik, agent FAT-a 129 R, 373.

Tuemmler, SS-ovski major, šef EK 2 Sarajevo, 507.
Tuka Dragutin, novinar, agent Zitzelsberger-a, 271.
Turin August, železni ki službenik, agent Ast-a Zagreb, 200.
Turnau Fritz, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 1 Banja Luka, 501.
Tutavac Šimun, agent Nest-a Sarajevo, 232.

»Udo« vidi Engesser Walter, lektor u Osijeku.
Uffken Erich, SS-ovski poru nik, pripadnik Ispostave Rijeka Sipo i SD, 540.
Uftring Willy, tuma Sekretarijata III GFP-Gruppe 9, 384.
Uiberreither, Gauleiter Štajerske, 128.
Ujzaszy, general, rukovodilac ma arske obaveštajne službe, 633.
Ulrich, SS-ovski potporu nik, pripadnik Jagdverbanda za Srbiju i Hrvatsku, 692.
Ulz Viktor, radiotelegrafista Zitzelsberger-a, 260, 261, 267, 269, 271.
Umpfenbach, SS-ovski major, pripadnik KdS-a Maribor, 100.
»Una« vidi Peer Florian.
»Unger« vidi Marty d-r Janos.
Urbantke Wilhelm, SS-ovski poru nik, pripadnik EK Zagreb, 402.
Urbe Ferdinand-Hubert, poru nik, agent Abwehr-a, 206.
Uroi Anton, trgovac, agent Abwehr-a, 257.
Utvi Vladimir, agent EK Zagreb, 405.
Uži anin Muhamed, agent Uprave VI RSHA, 467, 468.

Vajdinger Ivan, agent MK Kutina FAT-a 126 W, 297.
»Vakum« vidi Sarajli Edhem, agent Abwehr-a.
Valdiga Ljudevit, domobranski kapetan, sekretar MK »Grenzland«, 262, 265, 270.
Valenta Ana, 134, 614.
Valenta Ante, 429.
Vasary d-r Julius »Kralj Ivan«, major, pripadnik Ast-a Zagreb i šef VAO-Nest-a Sarajevo, 180, 215, 217—219, 221, 222, 225, 226, 233—235, 270, 507.
Vasi ek Venó», automehani ar, agent Nest-a Sarajevo-, 232.
Vasilj Stanko*, 693.
Vaubel Liza, sekretarica FAT-a 129 R, 364.
Vavra, agent Uporišta Sunja FAT-a 126 W, 295.

»V-Draht« vidi Gabriel Paula, radiotelegrafista Abwehr-a.
Vedral Ilonka, agent MK Doboj FAT-a 174, 308.
Vedriš Josip, veliki župan u Biha u, 164.
Veesenmayer d-r Edmund, 12—14, 20, 89—91, 96, 107, 261, 264.
Vel i d-r uro, agent Ast-a Zagreb, 210.
Velebit Vladimir »d-r Petrovi«, 582—584, 586.
»Veli Franjo« vidi Belah Hone, agent Abwehr-a.
Veraja Ivan, agent Nest-a Sarajevo, 232.
Verdiani Ciro, italijanski policiski službenik, 629, 630.
Veri Žarko, ustaški pukovnik, 127, 132, 203.
Veseli d-r Juraj, agent Abwehr-a, 192.
Vessler, SS-ovski podoficir, pripadnik Uprave VI RSHA, 425.
Vi evi Kuzma »Neviso«, agent MK Rijeka FAT-a 126 W, 292.
Vida i , kapetan, etni ki rukovodilac, 169, 338, 594, 665.
Vidovi Josipa »Stella«, agent FAT-a 129 R, 374.
»Viktor« vidi lile Viktor.
Viktora, be ki glumac, agent Abwehr-a, 256.
Vinarnik Franz, sekretar MK »Caesar«, 260, 262.
Vincek Eli »Rosi«, radiotelegrafista FAT-a 126 W u Sunji, 294.

Vincek Kari, tka ki majstor, agent KdS-a Maribor, 436.
»Vinko« vidi Brki Vahidin, agent Abwehr-a.
»Violeta« vidi Rabi Florijana, agent Abwehr-a.
»Vis« vidi Kraft, potporu nik, pripadnik FAT-a 172.
»Vito« vidi Farel Aleksander, agent Abwehr-a.
»Vlasta« vidi Ra i Danica, agent Abwehr-a.
Vlatkovi d-r Ratko, agent Uprave VI RSHA, 439, 442.
Voelkersam von, na elnik Skorzeny-jevog štaba, 686.
Voigt Walter, poru nik, Ic-oficir XV planinskog korpusa, 150, 320.

Vojtanovski Vladimir-Vasilije, agent policiskog atašea u Zagrebu, 465, 534, 630.
Vojvoda od Windsora, bivši engleski kralj, 120.
Voki Ante, ustaški ministar, 40, 42, 121, 122, 125, 209, 225, 458, 472, 640.
Voli Mustafa, agent Zitzelsberger-a, 271, 272.
Vollmer Josef, SS-ovski poru nik, šef logora Brežice EK 4, 529—531.

Voma ka d-r Milan, agent EK Zagreb, Nema kog poslanstva u Zagrebu i Nema kog generala u Hrvatskoj, 93, 405.
 Vonko inž. Josip, rezident Zitzelsberger-a, 264—266, 269.
 Vornefeld, SS-ovski kapetan, pripadnik EK 4 Zagreb, 530.
 Vran i , žena Vjekoslava V., 437.
 Vran i d-r Vjekoslav, ministar NDH, 42, 43, 437, 487, 555, 601, 602.
 Vraneši d-r Fjuro, profesor, agent EK Zagreb, 406, 423.
 Vranješevi , etni ki rukovodilac, 596.
 Vrban, ustaški kapetan, 693.
 Vre ica Tošo, trgovac, agent MK Karlovac FAT-a 126 W, 291.
 Vu i , agent MK Biha , 246.
 Vu ik Milan, agent divizije »Brandenburg«, 655.
 »Vuk« vidi Vukosavljevi Dragan.
 Vukašinovi Aleksandar »Armin«, »Alex Reiner«, trg. pomo - nik, agent Ast-a Zagreb i pripadnik FAT-a 129 R, 199, 200, 367.
 Vukeli -bra a, agenti MK Sušak FAT-a 126 W, 292.
 Vukosavljevi Dragan »Vuk«, agent Uporišta Sunja FAT-a 126 W, 295.
 Vukovi Jelena »Julijana«, agent Zitzelsberger-a, 271.
 Vukudura, agent FAT-a 216, 668.
 Vukuši Stjepan, predsjednik opštine u Splitu, 348.

 Wagner d-r, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, 200, 201.
 Wagner Karlo, policijski službenik NDH, agent Ast-a Zagreb, 198.
 Wagner d-r Rudolf, kapetan, pripadnik Ast-a Zagreb, 184, 185.
 »Waldemar« vidi Robnik Guido.
 Wallner Greta, 437.
 Wally, radiotelegrafista FAT-a 377 u Doboju, 350.
 Walter, SS-ovski podoficir, rukovodilac Jagdkommande Vin - kovci, 702.
 Walz d-r, profesor, rukovodilac Nema kog nau nog instituta u Zagrebu, 95, 96, 455, 461, 464, 605.
 Waneck, SS-ovski potpukovnik, rukovodilac Odeljenja VT E Uprave VI RSHA, 424, 673, 680, 681.
 Wannner Josef, kapetan, pripadnik Nest-a Sarajevo i FAT-a 381, 158, 218, 221, 225, 226, 231, 346, 347, 350, 507.
 Warlimont, general, zamenik šefa WFSt, 31, 130.

Warnsdorf, potpukovnik Ic-oficir Vojne grupe E, 161, 595, 598.

Warum Josef, 628.

Waschner Willy, SS-ovski podoficir, šef Ispostave Virovitica EK 3, 526.

»Weber d-r« vidi Zitzelsberger Andreas.

Weber, agent Nest-a Sarajevo u Mostaru, 231.

Weber, podoficir, šef GFP-pokretne komande u Senju, 390.

Weicher Josef, SS-ovski podoficir, pripadnik Jagdkommande Sarajevo, 703, 704.

Weichs Maximilian von, feldmaršal, Vrhovni zapovednik za Jugoistok, komandant Vojne grupe F, 102, 137, 151, 333, 375, 391, 585.

Weigel Franz, agent Ast-a Zagreb, 201.

Weinmann, SS-ovski major, 401.

Weiss Johann »Bal«, agent Ast-a Zagreb, 198.

Welker Johann »inž. Baumann«, »Božo«, »Mišo Miljkovi«, »Jovo«, podoficir, šef MK Osijek FAT-a 125, 331.

Welzin, oficir, 290.

Wendt, podoficir, radiotelegrafista Jagdkommande Karlovac, 697.

Wendt Heinz-Heinrich, podoficir, rukovodilac MK Nova Kapela—Batrina FAT-a 124, 327.

Werg, potporu nik, rukovodilac Jagdkommande Karlovac, 696.

Werner, gradona elnik Zagreba 122.

»Werner inž.« vidi Widmar Kurt, šef MK Karlovac.

Werwath d-r, podoficir, pripadnik Sekretarijata V GFP-Gruppe 9 u Zagrebu, 388, 389.

Westen Max Adolf, industrijalac, agent Abwehr-a, 260, 263, 264.

Widmar Kurt »inž. Werner«, Sonderfuehrer, šef MK Karlovac FAT-a 126 W, 252, 287, 288, 291, 298.

Wiedenhoefler Rudolf, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 384.

Wiesenberger, SS-ovski kapetan, pripadnik Uprave VI RSHA, 425.

Wieser, kapetan korvete, rukovodilac »Marine Abwehrstab Adria«, 363.

Wigotzki, SS-ovski poru nik, pripadnik EK 5 Split, 537.

Wilke, poru nik fregate, rukovodilac Uporišta Dubrovnik MEK 90, 362, 516.

»Willhoff« vidi Hoffmann Willi, potporu nik.
 »Willy« vidi Novak, agent Abwehr-a.
 Wilsdorf von, Sonderfuehrer, 259.
 Wimmer Zlata, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.
 Windauer Josef, radiotelegrafista i agent Abwehr-a, 200.
 »Winetou« vidi Scheiber Herbert.
 Winkler d-r Josef »d-r Schoepf«, novinar, agent Ast-a Zagreb, 206.
 Winter Franz, agent EK Osijek, 408, 410, 464, 471, 682, 685.
 Witteborn, komesar GFP-a, šef GFP-Gruppe 9, 380.
 Wittkamp, pripadnik Jagdkomande Sarajevo, 704.
 Wolf d-r Fritz »Joachim«, lekar, agent Ast-a Zagreb, 210.
 Wolff, savetnik Ministarstva spoljnih poslova Reich-a, 63.
 Wolff Richard, lektor Nema ke akademije u Dubrovniku, 232.
 Wolfram Slavko »Ibro«, agent policiskog atašea u Zagrebu, 458, 464, 471, 555, 643, 644.
 Wolfretz Hans, podoficir, pripadnik Sekretarijata IV GFP-Gruppe 9 u Sarajevu, 384.
 Wolter Willy, SS-ovski major, šef EK 1 Banja Luka, 243, 500, 501.
 Wotschke, carinski inspektor, 662.
 Wozak, podoficir, pripadnik Nest-a Sarajevo, MK Mostar i MK Podgorica FAT-a 174, 227, 235.
 »Wreg« vidi Barek Franz.
 Wuehrer, SS-ovski kapetan, pripadnik EG Zagreb, 494, 496.
 Wuensch d-r, potporu nik, pripadnik FAT-a 215, 337, 339.
 Wunderlich, SS-ovski potporu nik, šef TK Zemun, 527.
 Wundsam d-r Cornel, novinar, agent EK Zagreb i Uprave VI RSHA, 405, 422, 423.
 Wurianek d-r, 03-oficir 714 odnosno 114 divizije, 240.
 Wurth Karl, SS-ovski podoficir, šef TK Zadar, 538.
 Wüsche Alexander, gostioni ar, agent Ispostave Rijeka Sipo i SD, 542.
 Wustrow d-r Kurt, podoficir, pripadnik Nest-a Sarajevo, 225, 350.
 Zach Hans, SS-ovski kapetan, pripadnik EK Osijek i šef TK Varaždin, 521—523, 526, 531, 533.
 Zaklanovi Mihajlo »Michel«, knjižar, agent MK Split FAT-a 174, 315.
 Zawadil Walter »Schmidt«, poru nik, pripadnik divizije »Brandenburg« i šef FAT-a 216, 335, 336, 666, 667.

Zdjelarevi Viktor, agent Ast-a Muenster, 273, 274, 290, 436, 454.

Zeinke Kurt, agent Abwehr-a, 256.

Zeissig Ernst, podoficir, pripadnik GFP-Gruppe 9, 381, 384.

Zelinka Vlaho, pripadnik Nest-a Sarajevo, 231, 233, 234.

Zeller, SS-ovski kapetan, pripadnik EG Zagreb, 494.

Zellner, general, komandant 373 divizije, 162.

vZens« vidi Peni Vincenc.

Zimmer, SS-ovski poru nik, šef TK Banja Luka, 500.

Zimmermann Aleksander, radiotelegrafista Abwehr-a u Tuzli, 236, 237.

Zimmermann, podoficir, pripadnik FAT-a 216, 336.

Zitzelsberger Andreas »d-r Weber«, pripadnik Abwehr-a, 91, 103, 256, 259, 260—273, 310, 356, 387, 472.

»Zlagi« vidi Grgi Zlatko.

»Zlatko« vidi Beg Karl.

Zlonoga Dragan, agent FAT-a 216, 668.

Zollner August, SS-ovski poru nik, šef TK Dubrovnik i Tuzla, 515, 516, 518.

Zonsius Werner »Fridolin«, Sonderfuehrer, pripadnik Ast-a Beograd i Uporišta Varaždin Gruppe AO, 345, 350.

Zoratti d-r Eugen »Skarabeus«, agent Nest-a Zagreb, 233, 234.

Zwillinger Josef, HVM Abwehr-a, 223, 224, 235.

Zwillinger Karlo, HVM Nest-a Sarajevo, 222—224, 227, 300.

Žeželi Emil, domobranski poru nik, radiotelegrafista Abwehr-a, 255.

»Ziga« vidi Spitzer Theodor.

Žiška Frane, agent EK Sarajevo, 415.

Zivanovi Sergije, etni ki rukovodilac, 308.

»Zuljevi Ante« vidi Bakra Boris.

Zuni Zdenko, policiski službenik NDH, agent MK Sušak FAT-a 126 W, 293.

»1« vidi Kungel Adalbert.

»7« vidi Sarajli Edhem, agent Abwehr-a.

»22« vidi Firi Veljko, agent Abwehr-a.

»38« vidi Raki Branko, agent Abwehr-a.

»6796« vidi Kob, SS-ovski kapetan.

»6800-A« vidi Hoedl Hans.

»8201« vidi Kungel Adalbert.

PREDMETNI REGISTAR

- ABP Be , 185.
ABP Be — ispostave vidi pod Ispostavama.
Abteilung Benesch vidi Odeljenje Benesch.
Abwehr (opšte), 14, 55, 56, 71—73, 80, 86—89, 91, 96, 97, 102, 103, 125, 127, 129, 143, 145, 155, 159, 165, 166, 175—374, 382, 385, 396, 406, 428, 462, 492, 507, 513, 559, 571, 577, 595, 627, 637, 638, 642, 645—672.
Abwehr I, 103—156, 179—181, 183—185, 187, 189, 191, 192, 194—199, 215—229, 234, 235, 237, 239, 240, 244, 247, 252—255, 258—261, 263, 275—277, 279—334, 338, 339, 341, 351, 353—360, 626.
Abwehr II, 8, 55, 64, 65, 67, 103, 104, 155, 156, 163, 166, 179, 183, 184, 188, 196, 219, 243, 244, 258, 262, 275—277, 295, 296, 306, 312, 333—340, 351, 360—363, 473, 553, 566, 571, 596, 597, 645—672.
Abwehr III, 103, 127, 134, 135, 175, 176, 178—183, 185, 188, 191—193, 195, 199—210, 214—216, 218, 219, 221—227, 229, 231, 234, 251, 254, 258, 262, 275—277, 279, 287, 292, 299, 314, 334, 340—351, 360—363, 385, 626.
Abwehr-ove frontne ustanove vidi FAK-ovi i FAT-ovi.
Abwehrfunker Suedost vidi Afulei Suedost pri Ast-u Be .
Abwehr — golubija pošta vidi Golubija pošta Abwehr-a.
Abwehr — golubije stanice vidi Golubije stanice Abwehr-a.
Abwehr — ispostave vidi pod Ispostavama.
Abwehrkommande vidi Frontaufklaerungskommande.
Abwehrkommando Manteuffel, 86, 87, 102, 175—179, 192, 203, 251, 375, 377, 435, 625, 637.
Abwehrkommando Sued vidi Abwehrkommando Manteuffel.
Abwehr — kursevi vidi Kursevi Abwehr-a (opšte).
Abwehr — Leitstelle vidi pod Leitstelle.
Abwehr — Meldekopf-i vidi pod MK.
Abwehr — mornari ki vidi Mornari ki Abwehr.

Abwehr — Nest-ovi vidi pod Nest.
Abwehr — oficiri u štabovima Wehrmacht-a, 145, 155, 156.
Abwehr — pozadinska mreža vidi Pozadinska mreža Abwehr-a.
Abwehr — reorganizacija vidi Reorganizacija Abwehr-a.
Abwehrstelle vidi pod Ast.
Abwehrstelle im Wehrkreis XVII vidi Ast Be .
Abwehrstelle im Wehrkreis XVII — Aussenstelle 19 vidi Radiotelegrafska centrala Ast-a Be .
Abwehrtrupp-ovi vidi Frontaufklaerungstrupp-ovi.
Abwehrtrupp-ovi — pokretni vidi Pokretni Abwehrtrupp-ovi Abwehrkommande Manteuffel.
Abwehr — uporišta vidi pod Uporištima.
»Adam« vidi Radio-stanica »Adam«.
»Admiral Adria« (Beograd — jezero Garda), 352, 360.
Afera Lorkovi — Voki , 39, 121, 125, 209, 472, 640.
Afulei Suedost pri Ast-u Be , 184, 253, 255, 257, 265—267, 270, 272, 284, 354, 355, 365.
Afulei Suedost — radiotelegrafske škole vidi Radiotelegrafske škole Ast-a Be .
Agentska grupa »Heinrich VIII« vidi Agenture agentske grupe »Heinrich VIII«.
Agentske nagrade (opšte), 94, 129, 130, 143—145, 160, 404, 406, 422, 430, 437—439, 442, 466, 468, 493, 503, 508, 509, 517, 518, 522, 538, 542, 545, 655, 695, 696.
Agentske nagrade Abwehr-a, 190, 195, 197, 201, 207, 223, 225, 242, 245, 247, 248, 260, 264, 265, 286, 288, 289, 291, 293, 295, 297, 311, 313, 320, 326—328, 337, 344, 348, 367, 370, 372, 385, 670.
Agentske plate vidi Agentske nagrade.
Agentske škole Abwehr-a vidi Kursevi Abwehr-a.
Agentski izveštaji, 128, 177, 188—191, 196, 199—201, 205, 208—210, 217, 220—222, 225, 226, 231—234, 241, 243—245, 247—249, 253—258, 264—268, 270, 288, 289, 291—293, 295—298, 303, 306, 307, 312—314, 318—322, 327, 328, 343, 344, 385, 409, 411, 427, 428, 466, 543, 565, 601, 666, 687.
Agentski kursevi Ast-a Be vidi Radiotelegrafske škole Ast-a Be .
Agenture (opšte), 41, 70—72, 92—94, 105, 122, 129, 133, 160, 161, 164, 180, 204, 211, 219, 222, 223, 228, 266, 597, 683—685.

Agenture Abwehr-a (opšte), 76, 79, 96, 133, 145, 176, 183, 186—252, 283—304, 306—328, 331—333, 335—338, 342—345, 358, 364—374, 387, 431, 436, 462, 472, 474, 516, 530, 534, 535, 543, 557, 558, 563, 564, 574, 634, 687.

Agenture Abwehr-a I (vidi i Agenture FAT-ova sektora I), 192, 194—199, 201—304, 306—333, 354, 356—360, 364—374, 631.

Agenture Abwehr-a II (vidi i Agenture FAT-ova sektora II), 201, 335—338, 360—363.

Agenture Abwehr-a III (vidi i Agenture FAT-ova sektora III), 176, 177, 193—195, 199—227, 342—345, 347—350, 358.

Agenture agentske grupe »Heinrich VIII«, 285.

Agenture Ast-a Be , 103.

Agenture Ast-a Beograd, 210.

Agenture Ast-a Zagreb, 56, 171, 181—183, 185—252, 284, 299, 342, 343, 355, 356, 358, 406, 450, 492, 549, 586, 655, 685.

Agenture BdS-a Beograd, 356, 437, 468.

Agenture BdS-a Trst, 541—545.

Agenture Einsatzgruppe E, 209, 487, 490, 492—494, 498, 499, 502—505, 508—518, 521—527, 529—532, 534—539, 553, 555, 573, 585, 587, 690.

Agenture Einsatzgruppe Sipo i SD (opšte), 209, 498, 499.

Agenture Eins (I)c-službe (opšte), 143—145, 159, 163, 165—169, 172, 173.

Agenture Eins (I)c-službe nema kih jedinica vidi Agenture Eins (I)c-službe (opšte) i Eins (I)c-služba.

Agenture EK Sipo i SD Osijek (EG Beograd), 69, 72, 406, 408—411, 437, 521, 522, 591.

Agenture EK Sipo i SD Sarajevo (EG Beograd), 415, 416.

Agenture EK Sipo i SD Zagreb (EG Beograd), 177, 356, 402—407, 422, 423, 430, 460, 462, 611, 612, 634, 638.

Agenture EK 1 Sipo i SD Banja Luka, 502—505.

Agenture EK 2 Sipo* i SD Sarajevo, 508—518, 573.

Agenture EK 3 Sipo i SD Osijek, 521—527.

Agenture EK 4 Sipo i SD Zagreb, 529—532, 534—536, 553, 555, 690.

Agenture EK 5 Sipo i SD Split, 537—539.

Agenture FAT-a 124, 326—328.

Agenture FAT-a 125, 331.

Agenture FAT-a 126 Ost, 250, 299—304, 307, 328, 330, 609.

Agenture FAT-a 126 West, 283—298, 325, 492.

Agenture FAT-a 129 R, 364—379.
Agenture FAT-a 168, 333.
Agenture FAT-a 171, 324, 325.
Agenture FAT-a 172, 316—322.
Agenture FAT-a 174, 303—315, 584, 609.
Agenture FAT-a 175, 332.
Agenture FAT-a 214, 664.
Agenture FAT-a 215, 337, 338, 665, 666.
Agenture FAT-a 216, 335, 336, 668—672.
Agenture FAT-a 380, 348, 349, 683.
Agenture FAT-a 381, 346, 347.
Agenture FAT-a 385 (ili 376), 350.
Agenture Feldkommandantura (opšte), 199.
Agenture Gestapo-a (opšte), 403, 467, 547.
Agenture GFP-Gruppe 9, 270, 383—388, 390.
Agenture GFP-Gruppe 510, 378, 379, 388.
Agenture GFP-Sekretarijata vidi Agenture GFP-Gruppa.
Agenture Glavnog opunomo enika Uprave VI RSHA za Jugoslaviju, 418.
Agenture Glavnog opunomo enika Uprave VI RSHA za NDH, 95, 99, 204, 418—423, 427, 436, 685.
Agenture Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj, 342.
Agenture invazione mreže Uprave VI RSHA u NDH, 437—442, 473.
Agenture ispostava Sipo i SD vidi Agenture EK Sipo i SD.
Agenture Ispostave Ljutomer (SD) KdS-a Maribor, 434.
Agenture Ispostave Pula BdS-a Trst, 544, 545.
Agenture Ispostave Rijeka BdS-a Trst, 292, 542, 543.
Agenture Ispostave Sarajevo policiskog atašea pri nema kom poslanstvu u Zagrebu, 470—473, 563.
Agenture italijanske obaveštajne službe, 55, 56, 205, 211, 337, 430, 537, 542, 630, 631.
Agenture KdS-a Bled — Odeljenje VI, 434.
Agenture KdS-a Maribor — Odeljenje VI, 72, 416, 434—437, 608, 687.
Agenture KO Zagreb vidi Agenture Ast-a Zagreb.
Agenture LW Sonderkommando I SO/B (Benesch), 104, 192, 252—259.
Agenture Minorsa, 202, 203, 250, 343.
Agenture MK Banja Luka Ast-a Zagreb, 240—243.

Agenture MK Biha Ast-a Zagreb, 244—246.
Agenture MK »Caesar« vidi Agenture Zitzelsberger-a.
Agenture MK Mostar Nest-a Sarajevo, 229—238.
Agenture MK Slavonski Brod, 236—238, 247—250.
Agenture mornari kog Abwehr-a, 348, 352, 354—363.
Agenture Nema kog opunomo enog generala u Hrvatskoj
(vidi i Eins (I)c-služba), 128, 132—134, 200, 229, 405, 460,
573, 574, 587, 614.
Agenture Nest-a Sarajevo, 213—238, 306, 347.
Agenture Nest-a Zagreb vidi Agenure Ast-a Zagreb.
Agenture Ortskommandantura, 510.
Agenture Platzkommandantura, 510.
Agenture policije NDH (Ravsigura), 188, 437, 542, 556, 569,
570.
Agenture policiskog atašea pri nema kom poslanstvu u Za-
grebu, 72, 98, 132, 186, 188, 211, 449, 451, 453, 455,
457—468, 470—473, 490, 511, 535, 543, 550, 552, 554—556,
558, 563, 569, 570, 575, 576, 588, 608, 611—616, 630, 631,
634—637, 639, 640, 643, 644, 685.
Agenture policiskog oficira za vezu pri nema kom poslan-
stvu u Beogradu, 417, 418.
Agenture pozadinske mreže, 202, 262, 263, 266, 272, 364—374,
474.
Agenture RSHA (opšte), 94, 403, 406.
Agenture SD Be , 94, 405.
Agenture SD Graz, 434, 440.
Agenture Teilkommandi vidi Agenture EK (1—5) Sipo i SD.
Agenture UNS-a 177, 226, 249, 290, 344, 367, 410, 430, 462, 534,
535, 551, 552, 558.
Agenture Uprave IV RSHA, 610, 639.
Agenture Uprave VI RSHA, 72, 95, 99, 209, 404, 416—419,
425—437, 449, 467, 468, 552, 631, 636, 641, 685—688.
Agenture VAO Sarajevo vidi Agenture Nest-a Sarajevo.
Agenture VAO I Celovec vidi Agenture MK »Caesar«.
Agenture — vrbovanje vidi Vrbovanje agenata.
Agenture Zitzelsberger-a, 103, 259—273, 310, 356, 387, 472.
»Agraria«, volksdeutscher-ska zadruga, 61.
»Agrar-import«, volksdeutscher-sko privredno društvo, 61.
Akcija »Otto« vidi Pothvat »Otto«.
Akcije odmazde vidi Odmazde.

Albanija, 134, 151—153, 159, 160, 169, 280, 281, 332, 471, 593, 621.
Album rukovodilaca NOP-a, 574.
AM-aparat, 573.
»Ambra« vidi Radio-stanica »Ambra«.
Ameri ka obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, ameri ka.
Ameri ka vojna misija kod DM-pokreta, 122.
Ameri ka vojna obaveštajna agencija u Švajcarskoj vidi OSS.
Amt Ausland/Abwehr, 118, 178, 181, 182, 197, 202, 204, 218, 248, 250, 253, 278, 313, 342, 351.
Amt Mil RSHA, 88, 354.
Anschluss Austrije, 91, 111, 112, 178, 604, 682.
»Antikomintema«, nacisti ka organizacija, 405, 423.
Antipartizanska gerila (vidi i Gerila), 289, 290.
Antisemitizam vidi Jevrejski problem.
AO NSDAP vidi Inostrana organizacija NSDAP.
AO NSDAP — »Hrvatsko okružje«, 104—106.
AO NSDAP — ogranci vidi pod Ograncima.
AO NSDAP — zemaljska grupa za Jugoslaviju, 104.
Arbeitsamt u Zagrebu vidi Uprava rada u Zagrebu.
Argentina — ustaške veze vidi Ustaške veze u Argentini.
Arhive, jugoslovenske, 176, 412.
Armeenachrichtenfuhrer, 156.
Armija, italijanska vidi Vojska, italijanska.
Armiski korpusi, nema ki vidi Nema ke jedinice.
Armiski rukovodilac za vezu vidi Armeenachrichtenfuhrer.
»Arnim« vidi Radio-stanica »Arnim«.
Associated Press, ameri ka novinska agencija, 406, 407.
Ast-ovi (opšte), 103.
Ast Be , 103, 118, 179—182, 184, 252, 253, 255, 256, 259—263, 266, 269, 270, 273, 334, 342, 353—355, 363, 560.
Ast Be — Odeljenje I, 103, 252—255, 259—263, 351, 353—356.
Ast Be — Odeljenje II, 184, 258, 262, 334.
Ast Be — Odeljenje III, 262, 263.
Ast Beograd, 102, 135, 178, 179, 181—183, 210, 215, 341, 345, 361, 560.
Ast Beograd — Odeljenje III, 135, 178, 233, 341, 345.
Ast Hamburg, 274, 275.

Ast Jugoslawien vidi Ast Beograd.
Ast Kroatien vidi Ast Zagreb.
Ast Muenster, 273, 274, 436.
Ast Prag, 180, 184, 185, 283, 687.
Ast Salzburg, 175, 176, 180, 202, 215, 262.
Ast Zagreb, 35, 71, 72, 102, 103, 127, 129, 130, 134, 141, 166,
167, 171, 175—252, 254—258, 261, 265, 274, 275, 277, 279,
280, 294, 299, 301, 315, 335, 340, 341, 345, 346, 355, 356,
367, 378, 379, 436, 450, 466, 492, 549, 555, 560, 563, 574,
586, 588, 626, 635, 637, 638, 654, 655.
Ast Zagreb — Odeljenje I, 183—189, 191—197, 199, 215—229,
234, 235, 237, 239, 240, 244, 247, 255, 257, 258, 261, 276,
277, 279—281, 283, 284, 287, 294, 298, 299, 315, 586, 588,
626.
Ast Zagreb — Odeljenje II, 183, 184, 188, 196, 219, 243, 244,
277, 335.
Ast Zagreb — Odeljenje III, 134, 183—185, 188, 191—193, 195,
199—212, 214—216, 218, 219, 221—227, 229, 231, 234, 251,
254, 258, 265, 276, 277, 279, 299, 340—342, 346, 355, 356,
588, 626, 635.
Ast Zagreb — Meldekopf-i vidi pod MK.
»Astra«, tvornica obu e — filijala Split, 314.
»Astra« d. d., pretrolejsko društvo u Osijeku, 411.
Atašei — grupa u RSHA vidi Grupa atašea RSHA.
Atašei — policiski vidi Policiski atašei.
Ataše za štampu ma arskog poslanstva u NDH vidi Poslan-
stvo, ma arsko u NDH.
Atentat na Hitler-a vidi Hitler.
AT-ovi vidi Abwehrtrupp-ovi.
Auslandsbriefpruefstelle Be vidi ABP Be .
Aussenkommando Osijek vidi EK Sipo i SD Osijek (EG Beo-
grad).
Aussenstelle Banja Luka vidi MK Banja Luka Ast-a Zagreb.
Aussensteilen Eins (I)c-službe vidi Eins (I)c-služba — Aus-
senstellen.
Aussenstellen Sipo i SD vidi Ispostave i Teilkommande Sipo
i SD.
Austrija, 35, 81, 100, 119, 120, 148, 154, 162, 191, 192, 259, 303,
342, 376, 394, 422, 447, 463, 474, 523, 526, 534, 536, 545,
547, 589, 691, 692, 702, 708.
Austriski vojni arhiv, 111.

Austro-ugarska monarhija, 18, 120.
Austro-ugarski oficirski kor, 53, 54, 110, 111, 113—115, 117,
120, 129, 132, 145, 180, 193, 255, 274, 405, 427, 432.
Auswertungsstelle Suedost, Be , 396, 627.
Autonomizam, bosansko-hercegova ki, 19, 413, 515, 617—624.
AVNOJ, 573.
Azerbejdžanci u nema koj službi, 337, 338, 665.

Ba ka, 57, 331, 634.
Banat, 57, 58, 65, 67, 318, 554.
Bandenjaeger vidi Banden Vernichtungstrupps.
Bandenjaegerschule, Banja Luka, 647, 649—651.
Bandenvernichtungstrupps (Bandenjaegertrupps), 647—655.
»Banditi« — »bande«, 34, 70, 76, 136, 565, 567, 582, 591, 674,
675.
Bau- und Messtrupp vidi MK Banja Luka Ast-a Zagreb.
BdO Beograd, 456.
BdO za NDH, 478, 479, 481, 482, 491, 568.
BdS (opšte), 485.
BdS Beograd, 30, 31, 43, 95, 98, 99, 123, 251, 356, 389, 399,
412—416, 437, 449, 450, 463, 468, 469, 476, 495, 554, 563,
572, 579, 580, 584, 598, 599, 607, 608, 643, 690, 703.
BdS Beograd — ispostave vidi pod Ispostavama.
BdS Beograd — Odeljenje IV, 495.
BdS Beograd — Pokretna komanda pri štabu Zapovednika
nema kih trupa u Hrvatskoj, 476, 584, 586.
BdS Trst, 540, 543—545, 639.
BdS za ešku i Moravsku, 683.
BdS za Hrvatsku vidi Einsatzgruppe E.
Befehlshaber der Sipo und des SD vidi pod BdS.
Befehlshaber der Ordnungspolizei vidi pod BdO.
»Bela garda«, 527.
Belgija, 552.
Beloemigracija, 178, 409.
Beloemigranti u NDH, 178, 209, 249, 285, 361, 379, 409, 423,
465, 534, 538, 615, 616, 630.
»Beluf« vidi Luftwaffensonderkommando I SO/B.
»Bernhardt« vidi Radio-stanica »Bernhardt«.
»Biber« vidi Radio-stanica »Biber«.
Biro za strategisku službu vidi Ameri ka vojna obaveštajna
agencija u Švajcarskoj.

Bliski i Srednji Istok, 179, 182, 398, 428, 467, 616, 617, 619, 621, 642, 643.

Borbena grupa Bader vidi Nema ke jedinice.

Borbena grupa Rijeka vidi Nema ke jedinice.

Borbena grupa Schmidhuber vidi Nema ke jedinice.

Borbena grupa zapadna Bosna vidi Nema ke jedinice.

»Boro« vidi Radio-stanica »Boro«.

Bosna i Hercegovina, 7, 16, 24—26, 31, 44, 48, 51, 57, 64, 80, 90, 102, 116, 132, 138, 140, 147, 149, 152, 153, 158, 162, 169—172, 188, 191, 194, 214, 217, 218, 220, 222, 227—229, 231, 239—241, 244, 261, 263, 268, 270—272, 281, 299, 303, 306, 307, 319, 322, 330—332, 334, 339, 354, 355, 380, 385, 387—389, 407, 408, 411—415, 417, 434, 459, 465, 469—474, 476, 483, 484, 499, 506, 510, 511, 522, 538, 559, 560, 562, 563, 565, 567, 584, 591—596, 617, 619—622, 624, 625, 665, 673, 679, 690, 693, 698, 704.

»Brandenburg« divizija vidi Nema ke jedinice.

»Branka« vidi Radio-stanica »Branka«.

Britanska obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, britanska.

Britanska vojna misija kod Vrhovnog štaba NOV i POJ, 534, 535.

Bugarska, 119.

»Buonsignore« — posebna sekcija vidi SIM.

Carinska pograni na straža vidi Carinska pograni na zaštita.
Carinska pograni na zaštita, 143, 251, 331, 662.

Carinska pograni na zaštita — ispostave vidi Stanice carinske pograni ne zaštite.

Centrala Gestapo-a u Berlinu vidi Uprava IV RSHA.

Centrala politi ke obaveštajne službe u Berlinu vidi Uprava VI RSHA.

Centrala SD-a u Berlinu vidi Uprava III RSHA.

Centrala za koriš enje (uzap enog materijala) vidi Auswertungsstelle Suedost.

Centralni komitet KPJ vidi CK KPJ.

Cenzura pošte vidi Auslandsbriefpruefstelle Be .

Chef der Sipo und des SD, 78, 414, 424, 447, 451, 452, 485, 547, 480.

Chef des Verwaltungsstabs bei Militaerbefehlshaber Serbien vidi Upravni štab vojnog zapovednika za Srbiju.

»Chromos« d. d., Zagreb, 177, 637.
Cigani, 63.
Civilna uprava NDH u Bosni, 89, 90, 138, 140, 149, 150, 264, 480, 507.
Civilna uprava NDH — pretstavnik pri 2. tenkovskoj armiji, 154, 487, 602.
Civilna uprava u Sloveniji, 128.
Civilna uprava za Južnu Štajersku, 128.
CK KPJ, 572, 573.
Crkva vidi Katoli ka crkva.
Crkveni referat Uprave IV RSHA, 609, 613, 614, 616.
Crna Gora, 134, 151—153, 160, 169, 171, 218, 223, 280, 309, 329, 351, 411, 416, 422, 471, 592—594, 685.
Crvena armija, 331, 698—700.
Crveni krst, 638, 640.

Cehoslova ka, 119, 285, 291, 463, 604, 631, 683.
ehoslova ki pokret otpora, 683, 687.
erkezi u nema koj službi, 663.
etnici vidi DM-pokret.
etni ka grupa u Kaštelu vidi DM-pokret — grupa u Kaštelu.
etni ki »romaniski odred« vidi DM-»romaniski odred«.
etni ko-italijanska saradnja vidi Kolaboracija, etnici-Italijani.
etni ko-nema ka saradnja vidi Kolaboracija etnici-Nemci.
etrdesetdruga (42) pešadiska divizija vidi Nema ke jedinice.
etvrti (4) puk divizije »Brandenburg« vidi Nema ke jedinice.
inovni ka zadruga, Zagreb, 93.

Dalmacija, 7, 35, 40, 48, 152, 158, 168, 169, 198, 218, 231, 233, 256, 309, 310, 315—317, 321, 329, 339, 340, 347, 351, 352, 355—357, 361, 362, 385, 387, 404, 406, 413, 428, 439, 469, 471, 536—539, 592, 631, 652, 660.

Delatne (akcione) grupe Sipo i SD vidi Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD.
Delatne (akcione) komande Sipo i SD vidi Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des SD.
Desantna operacija na Drvar, 336, 441, 658, 659, 666, 667, 669, 673, 678, 686, 687, 698, 703.
Deseti (X) partizanski korpus vidi Partizanske jedinice.

Deutsche Arbeitsfront vidi Nema ki front rada.
Deutsche Mannschaft, 60, 64, 74, 78.
Deutsche Volksgruppe in Kroatien vidi Nema ka narodno-
sna grupa u Hrvatskoj.
Deutsche Zeitung in Kroatien, 420.
Deutscher Berater vidi »Nema ki savetnik« za Kvarnersku
oblast.
Devedesetprvi (XCI) armiski korpus vidi Nema ke jedinice.
Deveta (9) partizanska divizija vidi Partizanske jedinice.
Deveti (IX) SS-armiski korpus vidi Nema ke jedinice.
Devetnaesta (19) partizanska divizija vidi Partizanske jedi-
nice.
Devisenschutzkommando, 356.
Dienststelle d-r Rossi, Rijeka vidi Mornari ki Abwehr III —
Dienststelle d-r Rossi, Rijeka.
»Diglas« vidi Radio-stanica »Diglas«.
Direkcija železnica NDH u Sarajevu, 386.
Direkcija železnica NDH u Zagrebu, 200.
Diverzantska grupa Joce Rukavine, 683.
Diverzantske grupe Rudolfa Treu-a, 471—474, 511, 595, 688,
703.
Diverzantske grupe u NDH (opšte), 64, 243, 244, 258, 306,
334—336, 340, 437, 438, 440—442, 471—474, 511, 529 595,
599, 707.
Diverzantske jedinice ustaša (vidi i S-sektor), 104, 656, 684,
686, 688, 692, 693, 696, 701.
Diverzantski centar Ponikve FAT-a 216, 668.
Diverzantski kurs FAT-a 216, 667.
Diverzantski kurs FAT-a 216 u Karlovcu, 336, 668.
Diverzantski kurs FAT-a 216 u Sisku, 667, 668.
Diverzantski kurs Poljice FAT-a 215, 665.
Diverzantski kurs u Donjim Rakanima, 651, 652.
Diverzantski kurs u Kasindolu, 473, 474, 688.
Diverzantski kurs u Peterancu Jagdverband-a za Srbiju i
Hrvatsku, 699.
Diverzantski kurs u Wullersdorf-u Jagdverband-a za Jugo-
istok, 708.
Diverzantski kurs u Zagrebu Jagdverband-a za Srbiju i
Hrvatsku, 699.
Diverzantski odredi FAT-a 216 vidi »Samozaštita Sunja«.
Diverzantsko-obaveštajne organizacije Volksdeutscher-a, 67.

Diverzije Abwehr-a vidi Abwehr II (vidi i FAT-ove sektora II i Jagdverband za Jugoistok).

Diverzije RSHA vidi Uprava VI RSHA — grupa S.

Divizija »Brandenburg« vidi Nema ke jedinice.

Divizija Joce Rukavine vidi Ustaške jedinice.

DM-obaveštajni rad prema NDH, 334, 599, 600.

DM-organizacija vidi DM-pokret.

DM-pokret, 26, 40, 42—44, 52, 54, 86, 103, 115, 116, 120, 122, 123, 134, 138, 139, 144, 150, 153, 154, 156—170, 173, 181, 187, 218, 219, 239—246, 249, 253, 256, 263, 265, 268, 286, 289—291, 293, 297, 307—310, 312, 314, 315, 317—320, 334, 338—340, 361, 362, 385, 386, 390, 408, 413, 415, 416, 472, 473, 493, 495, 501, 502, 504, 507, 511, 512, 518, 522, 525, 533, 539, 560, 574, 591—603, 622, 625, 643, 647, 653, 656, 657, 660, 661, 664—666, 669, 672, 705, 706.

DM-pokret — grupa u Kaštelu, 314, 660.

DM-»romaniski odred«, 139, 595, 601.

DM-štab 133, 599, 600.

Dobrovolja ka bosansko-hercegova ka planinska SS-divizija vidi Nema ke jedinice.

Dolmetscherkompanie vidi Tuma ke ete.

Domobranska Eins (I)c-sužba vidi Eins (I)c-služba domobranstva.

Domobranske volksdeutscher-ske jedinice, 63—66, 483.

Domobranski korpus u Slavonskom Brodu, 250, 524.

Domobranski logori za obuku u Austriji, 154.

Domobranstvo NDH, 17, 22, 24, 32, 40, 51, 53, 54, 63, 65, 66, 78, 86, 109, 110, 124, 125, 132, 135, 138—140, 146—148, 151, 154, 161, 164, 165, 172, 181, 187, 192, 199, 202, 203, 210, 217, 219, 221, 229, 239, 243, 248, 249, 253, 255, 265, 274, 280, 322, 326, 349, 400, 401, 405, 408, 415, 419, 427, 432, 436, 449, 464, 465, 469, 477, 483, 500, 507, 512, 513, 518, 522, 524, 527, 546, 557, 579, 585, 592, 597, 599, 610, 612, 623, 629, 631, 652, 669, 700.

»Domobranstvo«, slovena ko, 293.

»Donau Zeitung«, list, 405.

Dornier, firma, 433.

Drei (III) Marine, 292, 351—353, 360—363.

Druga (2) armija vidi Nema ke jedinice.

Druga (2) italijanska armija, 47, 56, 448, 599, 602.

Druga (2) koza ka divizija vidi Nema ke jedinice.

Druga (2) tenkovska armija vidi Nema ke jedinice.
 Drugi (II) partizanski korpus vidi Partizanske jedinice.
 Drugi svestski rat, 37, 476.
 Drugi (II) ustaški bataljon vidi Ustaške jedinice.
 Društvo za jugoisto nu Evropu, Be — filijala Zagreb, 461, 462.
 Društvo za proizvodnju i prodaju žižica, 639.
 Državni sud za zaštitu države u Beogradu, 628
 Dunav, osiguravaju e društvo, 514.
 Durchlasscheinstelle der Wehrmacht vidi Nadleštvo Wehrmacht-a za izdavanje propusnica.
 Dušan Kova evi d. d., transportna firma u Zagrebu, 201, 209.
 Dvadeseta (20) partizanska divizija vidi Partizanske jedinice.
 Dvadesetprvi (XXI) planinski armiski korpus vidi Nema ke jedinice.
 Dvanaesta (12) armija vidi Nema ke jedinice.
 Dvanaesta (12) proleterska brigada vidi Partizanske jedinice.
 Dvestašesdeset etvrta (264) pešadiska divizija vidi Nema ke jedinice.
 Dvestatridesedma (237) pešadiska divizija vidi Nema ke jedinice.

 EG Sipo i SD A—D, 485, 486, 519.
 EG Sipo i SD Beograd, 27, 97, 98, 393—416, 418, 446, 625.
 EG Sipo i SD Beograd — Odeljenje IV (Gestapo), 98, 396, 407, 445.
 Egzekucije vidi Streljanja.
 Einheit »Froehlich« vidi Jedinica »Froehlich«.
 Einheit Kirchner vidi Jedinica Kirchner.
 Einheit Konrad vidi Jedinica Konrad.
 Eins (I)a-oficir (opšte), 142.
 Eins (I)a-oficir Druge (2) tenkovske armije, 155.
 Eins (I)a-oficir Nema kog opunomo enog generala u Hrvat-skoj, 129, 146, 199, 432, 585, 669, 670.
 Eins (I)a-oficir Oblasnog policiskog rukovodioca, Zagreb, 482.
 Eins (I)a-oficir »Rukovodnog štaba za suzbijanje bandi«, 568.
 Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD beim AOK 2 vidi Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD fuer Jugoslawien.

Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD Beograd vidi EG Sipo i SD Beograd.

Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD fuer Jugoslawien vidi EG Sipo i SD Beograd.

Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD in Kroatien vidi Einsatzgruppe E.

Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD u SSSR vidi EG Sipo i SD A—D.

Einsatzgruppe E, Osijek—Zagreb, 20, 27, 28, 35, 71, 78, 82, 90, 95, 101, 127, 130, 188, 382, 418—422, 442, 447, 451, 452, 457, 463, 469, 478, 479, 482, 485—546, 553, 554, 563, 568, 569, 571, 574, 587, 588, 599, 673, 677, 679, 681, 682, 684, 688.

Einsatzgruppe E — Odeljenje I, 493.

Einsatzgruppe E — Odeljenje II, 493.

Einsatzgruppe E — Odeljenje III, 493, 494, 496.

Einsatzgruppe E — Odeljenje IV, 207, 481, 494—496, 568, 588, 622, 677.

Einsatzgruppe E — Odeljenje V, 495.

Einsatzgruppe E — Odeljenje VI, 418, 494, 496.

Einsatzgruppe E — »Titofangkommando« vidi Komanda za hvatanje Tita.

Einsatzkommando der Sicherheitspolizei und des SD vidi EK Sipo i SD.

Einsatzstaffel, volksdeutscher-ska vojna formacija, 59, 61, 63—66, 157, 480, 656.

»Einsatzstoertrupp« (jedinica za popravku telegrafskih i telefonskih linija) vidi MK Virje Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E.

Eins (I)c-oficir vidi Eins (I)c-služba.

Eins (I)c-služba u NDH (opšte), 42, 73, 74, 87—89, 91, 101, 109—174, 182, 219, 220, 239, 243, 278, 296, 300, 301, 312, 316, 322, 323, 325, 326, 346, 357, 381—383, 385, 492, 501, 506, 507, 509, 513, 524, 564, 567, 571, 574, 594, 595, 598, 662, 695, 707.

Eins (I)c-služba — Aussenstellen vidi pod Ispostavama.

Eins (I)c-služba Borbene grupe Bader, 145, 146, 217, 220.

Eins (I)c-služba Borbene grupe Rijeka, 542.

Eins (I)c-služba Borbene grupe zapadna Bosna, 140, 141, 146, 237.

Eins (I)c-služba Devedesetprvog (XCI) armiskog korpusa, 323.

Eins (I)c-služba divizije »Brandenburg« vidi Divizija »Brandenburg«.

Eins (I)c-služba Domobranstva NDH vidi Minors — obavestajno odeljenje.

Eins (I)c-služba Druge (2) koza ke divizije Wehrmacht-a, 297, 390, 525, 535.

Eins (I)c-služba Druge (2) tenkovske armije, 127, 128, 155—157, 278, 657, 658, 676.

Eins (I)c-služba Dvadesetprvog (XXI) planinskog korpusa, 160, 161, 169, 507.

Eins (I)c-služba Dvestašesdet etvrte (264) pešadiške divizije, 168, 169, 390, 539.

Eins (I)c-služba Dvestatridesetsedme (237) pešadiške divizije, 292, 544.

Eins (I)c-služba Feldkommandantura (opšte), 127.

Eins (I)c-služba Feldkommandanture Zagreb, 133, 199, 207.

Eins (I)c-služba ispostava divizija Wehrmacht-a vidi Ispostave Eins (I)c-službe.

Eins (I)c-služba Nema kog opunomo enog generala u Hrvatskoj, 73, 74, 93, 116—119, 123—137, 146, 228, 428, 432, 585, 587, 602, 669, 670.

Eins (I)c-služba Osme (8) SS-konji ke divizije »Florian Geyer«, 483, 520.

Eins (I)c-služba Petnaestog (XV) planinskog armiskog korpusa, 159, 160, 316, 319, 320.

Eins (I)c-služba Petog (V) SS-planinskog armiskog korpusa, 42, 64, 157—159, 161, 300, 306, 308, 309, 337, 346, 473, 507, 513, 593—595, 622, 665.

Eins (I)c-služba — punktovi vidi Punktovi Eins (I)c-službe (opšte).

Eins (I)c-služba »Rukovodnog štaba za suzbijanje bandi«, 481, 494, 568, 588.

Eins (I)c-služba Sedamsto etrnaeste (714) pešadiške divizije (vidi i Eins (I)c-služba Sto etrnaeste (114) lova ke divizije), 146.

Eins (I)c-služba Sedamstoosamnaeste (718) pešadiške divizije, 145, 146, 220.

Eins (I)c-služba SS-divizije »Handžar«, 507, 565, 624.

Eins (I)c-služba SS-divizije »Prinz Eugen«, 507.

Eins (I)c-sluzba Sto etrnaeste (114) lova ke divizije (vidi i Eins (I)c-sluzba Sedamsto etrnaeste (714 divizije), 170, 171, 240, 647.

Eins (I)c-sluzba Stoosamdesetprve (181) pešadiske divizije, 169.

Eins (I)c-sluzba Stoosamnaeste (118) lova ke divizije, 171—173.

Eins (I)c-sluzba Tre eg (III) SS-tenkovskog armiskog korpusa, 588.

Eins (I)c-sluzba Tristodevedesetdruge (392) pešadiske divizije, 389.

Eins (I)c-sluzba Tristoosamdeset etvrtog (384) pešadiskog puka, 173, 174.

Eins (I)c-sluzba Tristopedesetdevetog (359) pešadiskog puka, 169.

Eins (I)c-sluzba Tristosedamdesetprve (371) pešadiske divizije, 389.

Eins (I)c-sluzba Tristosedamdesette e (373) divizije (»Tigar«), 162—168, 171, 173, 174, 383, 384.

Eins (I)c-sluzba Tristošesdesetdevete (369) — hrvatske divizije (»Vražja«), 158, 170, 230, 306, 337, 507, 594, 665.

Eins (I)c-sluzba — uporišta vidi Uporišta Eins (I)c-sluzbe.

Eins (I)c-sluzba Vazduhoplovne komande Mostar, 387.

Eins (I)c-sluzba Vazduhoplovstva NDH, 127.

Eins (I)c-sluzba Vazduhoplovstva, nema kog u NDH, 127.

Eins (I)c-sluzba Vojne grupe E, 141—143, 161, 300, 329, 595, 598, 691.

Eins (I)c-sluzba Vojne grupe F, 127, 141—143, 329, 585, 691, 706.

Eins (I)c-sluzba Vojnog zapovednika za Srbiju, 29, 30, 115, 160.

Eins (I)c-sluzba Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj, 150, 159, 250.

Eins (I)c-sluzba Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok, 126—128.

Eins (I) Marine, 292, 351—360.

EK Sipo i SD (opšte), 27, 42, 79, 101, 394, 479, 485, 488, 493, 497—499, 564.

EK Sipo i SD Beograd, 98, 611, 705.

EK Sipo i SD Hintze (EG Beograd), 411, 412.

- EK Sipo i SD — ispostave vidi pod Ispostavama i Teilkommandama.
- EK Sipo i SD — ogranci vidi pod Ograncima.
- EK Sipo i SD Osijek (EG Beograd), 69, 71, 72, 98, 406—411, 418, 437, 441, 463, 475, 557, 591.
- EK Sipo i SD Sarajevo (EG Beograd), 71, 80, 98, 99, 220, 221, 411—416, 418, 469, 475, 563, 572, 579, 580, 643.
- EK Sipo i SD Zagreb (EG Beograd), 27, 38, 51, 69, 79, 95, 98, 176, 177, 356, 375—378, 393—407, 411, 412, 417—420, 423—426, 429, 430, 442, 443, 447, 448, 456, 460, 463, 464, 475, 545, 546, 548, 560, 562, 604, 611, 618, 627—630, 633, 634, 638.
- EK Sipo i SD Zagreb — Odeljenje III (SD), 97, 418.
- EK Sipo i SD' Zagreb — Odeljenje IV (Gestapo), 97, 402, 413, 611, 612.
- EK Sipo i SD Zagreb — Odeljenje VI, 97.
- EK 1 Sipo i SD Banja Luka, 71, 101, 243, 286, 482, 486, 489, 491, 495—497, 499—505, 512, 525, 599.
- EK 1 Sipo i SD — Referat IVa (KPJ i NOP), 497, 499—502, 504, 512.
- EK 1 Sipo i SD — Referat IVb (etnici), 497, 499—501, 504, 512.
- EK 1 Sipo i SD — Referat IVc (Jevreji), 497, 499—501, 504, 512.
- EK 2 Sipo i SD Sarajevo-, 101, 158, 159, 161, 170, 300, 386, 469, 470, 482, 486, 489, 491, 495—497, 505—519, 536, 538, 539, 573, 598.
- EK 2 Sipo i SD — Odeljenje I, 508.
- EK 2 Sipo i SD — Odeljenje II, 508.
- EK 2 Sipo i SD — Odeljenje III (SD), 497, 508.
- EK 2 Sipo i SD — Odeljenje IV (Gestapo), 497, 508.
- EK 3 Sipo i SD Osijek, 101, 463, 482, 486, 489-^92, 495—497, 519—527, 531, 599.
- EK 3 Sipo i SD — Odeljenje I, 521.
- EK 3 Sipo i SD — Odeljenje II, 521.
- EK 3 Sipo i SD — Odeljenje III (SD), 497, 521, 522.
- EK 3 Sipo i SD — Odeljenje IV (Gestapo), 497, 521.
- EK 3 Sipo i SD — TAKO (etni ka grupa), 522, 523.
- EK 4 Sipo i SD Zagreb, 101, 254, 258, 261, 482, 486, 488, 489, 491, 495—497, 527—536, 553—555, 588, 708.
- EK 4 Sipo i SD — Odeljenje I, 528, 530.

EK 4 Sipo i SD — Odeljenje II, 528, 530.
EK 4 Sipo i SD — Odeljenje III (SD), 497, 528, 530, 531.
EK 4 Sipo i SD — Odeljenje IV (Gestapo), 497, 528, 530, 531.
EK 4 Sipo i SD — Odeljenje V, 497, 528, 530.
EK 5 Sipo i SD Split, 101, 113, 114, 482, 491, 495—497, 515, 536—539, 599.
»Elen« vidi Radio-stanica »Elen«.
»El Hidaje«, organizacija, 620.
Emigracija, jugoslavenska, 212, 376, 403, 405, 411, 422, 423, 429, 433, 460, 552, 632, 641—644.
Emigracija, poljska, 202, 209, 463, 465, 638, 639.
Emigracija, ustaška, 13, 37, 74, 100, 403, 406, 445, 458, 464, 551, 552.
Emigrantska vlada, jugoslovenska vidi Vlada emigrantska, jugoslovenska.
Emigrantski komitet, ma arski u Londonu, 576.
Emisije zagreba kog radia za Ameriku, 407, 462, 463.
Engleska obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, britanska,
ES vidi Einsatzstaffel.
»Europa — Verlag«, novinsko izdava ko preduze e u Zagrebu, 133.
Evakuacija Volksdeutscher-a iz NDH vidi Preseljavanje Volksdeutscher-a iz NDH.
»Evropsko društvo« (Europaeische Gesellschaft), 428.
»Evropsko reviziono društvo« (Europaeische Treuhandgesellschaft), 431.
FAK-ovi (opšte), 88, 89, 102, 103, 127, 129, 135, 145, 185, 188, 215, 216, 218, 229, 235, 239, 243, 246, 275—353, 564, 646.
FAK 111 (pri Vojnoj grupi F), Beograd, 277, 280—282, 299, 305, 316, 329, 364.
FAK 124 (pri Vojnoj grupi E), Nova Gradiška— Zagreb, 282, 299, 305, 324, 325, 329—332.
FAK 201 (pri Vojnoj grupi F), Beograd—Zagreb, 277, 333—336, 338—340, 667, 672.
FAK 310 (pri Vojnoj grupi F), Beograd—Zagreb, 342, 343, 346, 347.
FAK 311 (pri Vojnoj grupi E), 343, 346, 347.
Fašisti ka milicija, Pazin, 545.
Fašisti ka stranka (italijanska), 538, 544, 545

FAT-ovi (opšte), 88, 89, 102, 103, 127, 129, 135, 145, 155, 158, 159, 165, 170, 185, 188, 215, 216, 218, 229, 235, 239, 243, 246, 262, 275—354, 385, 564, 646, 659—672.

FAT — Meldekopf-i vidi pod MK.

FAT Pulkowsky, 258, 343—345.

FAT 121, 282, 331.

FAT 122, 282, 331.

FAT 123, 282, 331.

FAT 124, Gr ka—Skoplje—Kraljevo—Sarajevo—Nova Gradiška, 282, 301, 304, 325—328, 330.

FAT 125, Beograd—Nuštar, 282, 331.

FAT 126 Ost, Sarajevo—Nova Gradiška—Zagreb—Celje, 158, 159, 161, 237, 238, 250, 279, 281, 282, 298—304, 306, 328, 330, 346, 372, 507, 513, 555, 556, 609.

FAT 126 West, Zagreb, 244, 252, 277, 279, 281—298, 324, 325, 330, 355, 357, 367, 492, 533.

FAT 129 R, Zagreb, 282, 284, 364—374.

FAT 129 R — agentumi punktovi vidi Agenture FAT-a 129 R.

FAT 129 R — centar za obuku u Trstu, 365.

FAT 129 R — centar za obuku u Zagrebu, 365—370, 372.

FAT 168, Gr ka—Albanija—Br ko—Ma arska, 282, 332 333.

FAT 169, Albanija—Sarajevo, 282, 331, 332.

FAT 170, Gr ka—Mostar—Sarajevo—Doboj—Slavonski Brod—Našice—Nova **Gradišktar**-Zagreb, 282, 309, 322—324, 330, 332.

FAT 171, Rijeka—Sušak—Trst, 282, 293, 317, 322, 324, 325, 330, 542.

FAT 172, Banja Luka—Biha —Šibenik—Knin—Zagreb, 281, 282, 287, 312, 315—322, 325, 330, 660.

FAT 173, Tirana—Bosna, 281, 282, 331, 332.

FAT 174, Mostar—Zenica—Sarajevo—Zagreb—Trst, 229, 235, 238, 281, 282, 286, 300, 302—315, 323, 330, 337—339, 363, 516, 584, 594, 609, 665.

FAT 175, Sofija—Skoplje—Sarajevo—Br ko— akovo, 282, 331, 332.

FAT 176 — rukovodni pri Ic/AO 2. tenkofske armije, Zagreb—Vrnja ka Banja, 43, 215, 216, 218, 277—283, 285, 293, 298, 299, 301, 305, 314, 316, 329, 332, 343, 364, 588, 601.

FAT 177, Albanija—Vinkovci, 282, 332.

FAT 207, Albanija, 660, 663.

FAT 214, Dor e Petrov—Šibenik, 333, 334, 339, 340, 363, 539, 596, 659—665.

FAT 214 — grupe vidi Grupe FAT-a 214.

FAT 215, Trebinje—Podgorica, 159, 170, 306, 308, 333—340, 363, 594, 596, 665, 666.

FAT 216, Zagreb—Sisak, 277, 296, 333—337, 340, 344, 345, 666—672.

FAT 219, Gr kar—Skoplje—Sandžak—Doboj, 333, 334, 340.

FAT 375, Gr ka—Mostar—Sarajevo, 350.

FAT 377, Gr ka—Doboj, 350.

FAT 380, Crikvenica, 347—349, 683.

FAT 381, Sarajevo-, 158, 159, 161, 215, 216, 279, 299, 345—347, 350.

FAT 385 (ili 376), Rijeka—Šibenik, 349, 350, 370, 542.

»Feindlage« (situacija kod neprijatelja), 155, 156.

Feldgendarmerie vidi Vojna žandarmerija, nema ka.

Feldkommandantura Biha —Knin, 127, 165.

Feldkommandantura Bjelovar, 127.

Feldkommandantura Dubrovnik, 127.

Feldkommandantura Karlovac, 127, 131, 287.

Feldkommandantura Mostar, 127.

Feldkommandantura Osijek, 127.

Feldkommandantura Sarajevo, 127, 385, 386, 507.

Feldkommandantura Slavonski Brod, 127.

Feldkommandantura Split, 127, 537.

Feldkommandantura Zadar, 127.

Feldkommandantura Zagreb, 29, 127, 133, 199, 207, 373.

Feldkommandantura 1040 — samostalna (V), Cetinje, 337.

Faldkommandanture (opšte) 126, 129, 130, 131, 143, 146, 199, 341.

Feldkommandanture — ispostave vidi pod Ispostavama.

Finska, 153.

»Fliegende Trupps« vidi Uporišta (pokretne grupe) — Herceg Novi, Gacko—Bile e, MK Dubrovnik FAT-a 174.

Fliegerkommando, Mostar vidi Nema ke jedinice.

»Florian Geyer« konji ka SS-divizija vidi Osma (8) SS-konji ka divizija.

Francuska, 467, 519, 551, 552, 624, 641, 695.

Francuska obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, francuska.

Frontaufklarungskommando vidi FAK.

Frontaufklaerungstrupp vidi FAT.
»Fruška Gora« a. d., 61.
Fuehrender Abwehrtrupp 176 vidi FAT 176.
Fuehrender Frontaufklaerungstrupp I vidi FAT 176.
Fuehrender Meldekopf I bei Pz AOK 2 vidi FAT 176.
»Fuerst« vidi Radio-stanica »Fuerst«.
Fuehrungsstab fuer Bandenbekaempfung vidi »Rukovodni
štab za suzbijanje bandi«.

Geheime Feldpolizei vidi GFP.
Geheimnistraegerlager vidi Logor »nosilaca tajni«, Be .
Gelegenheits-V-Mann (prigodni obavešta) vidi Agature
FAT-a 174.
Generalna direkcija za propagandu NDH, 574.
Generalni konzulat jugoslovenske emigrantske vlade u Cari-
gradu vidi Konzulat (generalni) emigrantske vlade u Ca-
rigradu.
Generalni konzulat nema ki u Zagrebu vidi Konzulat (ge-
neralni) nema ki u Zagrebu.
Generalštab jugoslovenske vojske (bivše), 214, 627.
Generalštab, ma arski, 636.
Gerila (vidi i Antipartizanska gerila), 141, 646, 647, 649, 674,
704.
Gestapo (opšte), 13, 14, 31, 37, 100, 177, 207, 211, 396, 418, 434,
445—447, 547, 681.
Gestapo BdS-a Beograd vidi BdS Beograd — Odeljenje IV
(Gestapo).
Gestapo Be , 55.
Gestapo EG Sipo i SD Beograd vidi EG Sipo i SD Beograd —
Odeljenje IV (Gestapo).
Gestapo Graz, 377, 378, 395, 396, 427, 456, 548, 641.
GFP (opšte), 87, 89, 158, 166, 176, 221, 375—391, 451, 492, 507,
567, 601, 625.
GFP-Gruppe 1, Trst, 390.
GFP-Gruppe 1 — Sekretarijat na Rijeci, 390, 542.
GFP-Gruppe 1 — Sekretarijat u Puli, 390.
GFP-Gruppe 9, Boulogne—Banja Luka—Slavonski Brod—
Sarajevo—Zagreb, 379—391.
GFP-Gruppe 9 — Ispostava Ljubuški Sekretarijata IV, 386—
388.

GFP-Gruppe 9 — Ispostava Mostar Sekretarijata IV, 171, 231, 386, 387.

GFP-Gruppe 9 — Ispostava Zemun, 381, 388, 389.

GFP-Gruppe 9 — Isturena komanda Ljubuški ispostave Mostar (Sekretarijata IV) 171, 172.

GFP-Gruppe 9 — Isturena komanda pri 118. lova koj diviziji vidi GFP-Gruppe 9 — Ispostava Ljubuški Sekretarijata IV.

GFP-Gruppe 9 — Komanda Zavalje, 166, 384.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 2. koza koj diviziji, Sisak, 390.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 114. diviziji, 389.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 264. pešadiskoj diviziji, Knin—Drniš, 390.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 369. diviziji, 170, 389.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 371. (odnosno 392.) diviziji, Karlovac—Ogulin—Brinje—Senj, 389, 390.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 373. diviziji, 389.

GFP-Gruppe 9 — Pokretna komanda pri 392. diviziji (vidi i GFP-Gruppe 9 — Uporište Senj Pokretne komande GFP-a pri 392. diviziji), 389.

GFP-Gruppe 9 — Sekretarijat I, Slavonski Brod, 247, 381, 382, 384.

GFP-Gruppe 9 — Sekretarijat II, Banja Luka, 381, 383, 501.

GFP-Gruppe 9 — Sekretarijat III, Biha —Cazin—Bosanski Novi—Bosanska Krupa, 381, 383, 384.

GFP-Gruppe 9 — Sekretarijat IV, Sarajevo, 221, 270, 381, 384, 386—388, 391, 507, 601.

GFP-Gruppe 9 — Sekretarijat V, Zagreb, 379, 381, 382, 388—390.

GFP-Gruppe 9 — Uporište Senj Pokretne komande GFP-a pri 392. diviziji, 389, 390.

GFP-Gruppe 9 — Uporište Šibenik Pokretne komande GFP-a pri 264. diviziji, 390, 539.

GFP-Gruppe 20 — Komanda pri borbenoj grupi Bader, 380.

GFP-Gruppe 510, Solun—Sarajevo—Nova Gradiška—Rešetari, 377—380, 382, 388, 391.

GFP-Gruppe 510 — Ispostava Zagreb, 377—379.

GFP-Gruppe 612, Zagreb—Beograd, 375—377.

GFP-Gruppe 612 — Ispostava (komesarijat), Zagreb, 377.

GFP-Gruppe 639, Crna Gora—Albanija—Nova Gradiška, 391.
 GFP — jedinica u Varaždinu, 532.
 GFP — kurs u Vrnja koj Banji, 381.
 GFP — Leitender Feldpolizeidirektor beim Pz AOK 2, 380.
 GFP — Leitender Feldpolizeidirektor beim Wehrmachtsbe-
 fehlshaber Suedosten, 377, 391.
 »Gigant« vidi Radio-stanica »Gigant«.
 Gimpex d. d., Zagreb, 462.
 Glavna uprava bezbednosti Reich-a vidi Reichssicherheits-
 hauptamt.
 Glavna uprava SS-a vidi SS-Hauptamt.
 Glavni generalštab bivše jugoslavenske vojske vidi General-
 štab bivše jugoslovenske vojske.
 Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA za Bugarsku, 99,
 419, 420.
 Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA za Jugoslaviju, 99,
 398, 416—419, 629.
 Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA za NDH, 12, 69, 88, 89,
 95, 99—101, 204, 207, 398, 401, 403, 416—427, 432, 440,
 441, 448, 449, 457, 468, 490, 549, 552—554, 618, 619, 673,
 679, 681, 682, 685.
 »Glavni stan« Hitler-a vidi Hitler.
 Glavni štab Jagdverband-a Oranienburg, 689.
 Glavni štab NOV i POJ za Hrvatsku vidi Partizanske jedinice.
 Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH, 188, 279,
 280, 430, 437, 458, 461, 464, 466, 488, 493, 547—551, 554—
 557, 569, 606, 607, 635.
 Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost — osek za odr-
 žavanje veze sa inostranim policiskim vlastima, 551.
 Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost — politi ko
 odeljenje, 550, 551, 569, 681.
 Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost — povereni-
 štvo u Tuzli, 237, 556.
 Golubija pošta (golubovi pismonoše) Abwehr-a, 191, 220, 283,
 285, 668.
 Golubija stanica Banja Luka, 241, 284, 286, 655.
 Golubija stanica Biha , 244, 284.
 Golubija stanica Bjelovar, 298.
 Golubija stanica Karlovac, 284, 287.
 Golubija stanica Klačnice, 286.
 Golubija stanica Kotorvaroš, 286.

Go'lubija stanica Kutina, 284, 297.
Golubija stanica Ogulin, 291 .
Golubija stanica Prijedor, 336.
Golubija stanica Sarajevo, 220, 299.
Golubija stanica Sisak, 284, 296.
Golubija stanica Slavonski Brod, 301.
Golubija stanica Travnik, 304.
Golubija stanica Višegrad, 304.
Golubiji centar (za Balkan) Be , 241, 284.
Golubiji centar Zagreb FAT-a 126 West, 283, 284.
Goniometriške jedinice nema ke službe veze vidi Prislušna služba Wehrmacht-a.
Gorenjska, 401.
Gra anske stranke u bivšoj Jugoslaviji, 84, 86, 275, 398.
Gra anske stranke u NDH (vidi i HSS), 18, 19, 83, 84, 86, 111, 118, 187, 209, 253, 254, 275, 398, 405, 599.
Gradski biro Ast-a vidi pod Stadtbuero.
Gr ka, 16, 120, 134, 151, 153, 277, 282, 322, 324, 325, 332, 349, 350, 366, 391, 593, 656, 657, 688, 698, 700.
Grupa Abwehr-a II u Metkovi u, 664.
Grupa Arbanasi FAT-a 214, 660, 661.
Grupa atašea RSHA, 447.
Grupa Betina FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Schubert u Splitu FAT-a 214, 663, 664.
Grupa Tijesno FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Tkon FAT-a 214, 660, 661, 663.
Grupa Trogir FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Vir FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Vrgada FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Zabla e FAT-a 214, 660—663, 665.
Grupa Zadar FAT-a 214, 660, 661.
Grupa Zaton FAT-a 214, 660, 661.
Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvat-
skoj, 127, 135, 215, 218, 276, 277, 340—346, 575.
Gruppe Botsehke vidi Mornari ka carinska straža, Split.
»Grupe za uništavanje bandi« vidi Bandenvernichtungs-
trupps.
Guenther & Wagner d. d., Zagreb, 104.
»Gutmann« d. d., šumsko preduze e, 410.

»Handžar« SS-divizija vidi Nema ke jedinice.
»Hansa Leichtmetall« A. G., 577, 578.
Hapšenja, 50, 79, 87, 94, 118, 132, 135, 138, 167, 169, 171, 175—
177, 200, 204—207, 210, 212—214, 221, 225, 233, 249, 258,
269, 270, 290, 295, 297, 303, 314, 316, 320, 347, 356, 372,
375—379, 383—390, 395, 396, 402, 404, 411, 412, 414, 415,
434, 436, 448, 486—489, 497, 501—504, 509, 510, 512—514,
516, 517, 520, 521, 524, 526—529, 531, 535, 538—541, 544,
548, 553, 554, 557, 559, 567, 569, 578, 586, 588, 597, 599,
600, 604, 606, 607, 614, 625, 627, 629, 631, 637, 639—641,
643, 664, 684, 706, 708.
Haupt-V-Mann vidi Rezident.
Haupt-V-Mann-Stelle vidi Rezydentura.
Heeresgruppe C vidi Vojna grupa C.
Heeresgruppe E vidi Vojna grupa E.
Heeresgruppe F vidi Vojna grupa F.
»Heinrich VIII« vidi Agentska grupa »Heinrich VIII«.
»Hemp« vidi FAT 176 (rukovodni).
Hitler — Atentat-zavera (20.VII.1944 godine), 39, 118, 121, 122,
257, 258, 347, 589, 590, 687.
— »Glavni stan«, 15, 28, 31—33, 116, 121, 126, 152, 676—
678.
— Konferencija o problemima NDH (jesen 1942 godine
i prole e 1944 godine), 31—33.
— Nalog za likvidiranje Maršala Tita, 674—680.
— Naredba o poštovanju »suvereniteta« NDH, 16, 19.
— Odluka o napadu na Jugoslaviju (27.III.1941 godine),
11, 12.
— Odluka o podeli i komadanju Jugoslavije (12.IV.1941
godine), 97, 109, 110, 178.
— Opšta direktiva o postupku prema KPJ, 580.
— Zabrana obaveštajne delatnosti protiv Italije, 55. 263,
629.
Hoeherer SS- und Polizeifuehrer Trieste, 128, 484, 542.
Hoeheres Komando LXV vidi Viša komanda LXV.
Holandija, 287, 615, 695.
»Hrvatska legija« vidi Tristošesdesetdeveti (369) pešadiski
puk.
Hrvatska nacionalsocijalisti ka stranka rada, 21, 78, 93, 97,
404, 405, 436, 448, 460, 529, 534, 553, 554.
Hrvatska pravoslavna crkva, 124, 423, 459, 539, 615, 616.

Hrvatska seljačka stranka (HSS), 13, 18, 21, 40, 43, 50, 51, 54, 106, 107, 121, 125, 204, 208, 254, 255, 257, 401, 405, 441, 493, 527, 576, 589, 602, 629, 634, 643.

Hrvatski separatisti vidi Separatizam, hrvatski.

»Hrvatsko okružje« vidi AO NSDAP — »Hrvatsko okružje«.

Hrvatsko Primorje, 209, 316, 356, 407, 463, 465, 489, 540, 638, 639, 707.

IdS vidi Inspektori Sipo i SD.

IG-Farbenindustrie, predstavništvo Zagreb, 104.

»Ingenieurbüro Celje« vidi Inženjerski biro, Celje.

I-Netz vidi Invasionsnetz Uprave VI RSHA.

Inostrana organizacija NSDAP vidi NSDAP — inostrana organizacija.

Inspektor Sipo i SD Beč, 100.

Inspektor Sipo i SD Salzburg, 100.

Invasionsnetz Uprave VI RSHA vidi Invaziona mreža Uprave VI RSHA.

Invaziona mreža Uprave VI RSHA, 262, 263, 266, 271, 272, 363, 421, 423, 426, 435, 437-442, 448, 471—474, 511, 685, 688, 689.

Invaziona mreža — grupe u NDH, 441, 442.

Inženjerski biro, Celje, (vidi i MK »Caesar«), 262—273.

»Irmi« vidi Radio-stanica »Irmi«.

Iseljavanja iz NDH (vidi i Preseljavanja Volksdeutscher-a iz NDH), 34.

Iskrcavanje zapadnih saveznika u Dalmaciji, 40, 158, 160, 187, 208, 219, 280, 305, 308, 310—312, 316, 349, 351, 352, 364, 507, 563, 630, 640, 645, 661, 696, 697.

Islam, 52, 95, 428, 616—620.

Ispostava Banja Luka nema kog konzulata u Sarajevu vidi Konzulat Sarajevo — Ispostava Banja Luka.

Ispostava Benkovac Eins (I)c-službe 264. divizije, 168, 169.

Ispostava Bihać Eins (I)c-službe 373. divizije, 164.

Ispostava Brežice KdS-a Maribor (Gestapo), 378, 421, 447.

Ispostava Cazin Eins (I)c-službe 373. divizije, 164.

Ispostava Čakovac Teilkommande Varaždin EK 4, 533.

Ispostava Doljani Eins (I)c-službe 373. divizije, 164.

Ispostava Dolm Eins (I)c-službe 373. divizije vidi Logor Zavalje (zarobljeni ki).

Ispostava Donji Lapac Eins (I) -službe 373. divizije, 164.

Ispostava Donji Miholjac EK 3 Osijek, 519, 523, 526.
Ispostava Drežnik Eins (I)c-službe 373. divizije, 164.
Ispostava Drvar Eins (I)c-službe 373. divizije, 164.
Ispostava akovo EK 3 Osijek, 519, 526.
Ispostava urmanec EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Gnjilavac Eins (I)c-službe 373. divizije, 164, 165.
Ispostava Ivanec TK Varaždin EK 4 Zagreb, 523, 528, 532, 533.
Ispostava Jastrebarsko EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Knin Eins (I)c-službe 373. divizije, 165, 320.
Ispostava Koprivnica TK Varaždin EK 4 Zagreb, 523, 528, 532, 533.
Ispostava Kraljevec TK Klanjec EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Krapina EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Ludbreg TK Varaždin EK 4 Zagreb, 523, 528, 532, 533.
Ispostava Ljutomer KdS-a Maribor (SD), 426, 434, 436.
Ispostava Našice EK 3 Osijek, 519, 523, 525, 526.
Ispostava Nebljusi Eins (I)c-službe 373. divizije, 165, 166.
Ispostava Ogulin EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Ogulin Feldkommandanture Karlovac, 131.
Ispostava Oroslavlje EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Otoka Eins (I)c-službe 373. divizije, 165.
Ispostava Pula BdS-a Trst, 540, 543.
Ispostava Rijeka BdS-a Trst, 292, 324, 540—544, 639.
Ispostava Rip e Eins (I)c-službe 373. divizije, 165.
Ispostava Ruma EK 3 Osijek, 519, 522, 527.
Ispostava Samobor EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Sarajevo BdS-a Beograd vidi EK Sipo i SD Sarajevo (EG Beograd).
Ispostava Sarajevo grupe AO pri Nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj (vidi i FAT 381), 215, 216, 276, 279, 343, 345—347.
Ispostava Sarajevo Marine Abwehrstab Adria, 363.
Ispostava Sarajevo policiskog atašea u Zagrebu vidi Policijski ataše u Zagrebu — Ispostava Sarajevo.
Ispostava Slavonska Požega EK 3 Osijek, 519, 526.
Ispostava Sisak TK Petrinja EK 4 Zagreb, 296, 344, 528, 536.
Ispostava Suvaja Eins (I)c-službe 373. divizije, 165.
Ispostava Sv. Križ—Za retje EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Šibenik Eins (I)c-službe 264. divizije, 168, 169, 539.

Ispostava Užice BdS-a Beograd, 606.
Ispostava Velika Gorica EK 4 Zagreb, 528, 536.
Ispostava Virje TK Varaždin EK 4 Zagreb, 523, 526, 528, 532, 533.
Ispostava Virovitica EK 3 Osijek, 519, 523, 526, 527.
Ispostava Zadar Eins (I)c-službe 264. divizije, 168, 169.
Ispostava Zagreb ABP Be , 185, 277.
Ispostava Zavalje Eins (I)c-službe 373. divizije, 165, 166.
Ispostava Zrmanja Vrelo—Ostri Eins (I)c-službe 373. divizije, 166.
Ispostave Abwehr-a vidi pod MK.
Ispostave Eins (I)c-službe (opšte), 150, 160, 162, 164—170, 320.
Ispostave GFP-a vidi GFP-ispostave.
Ispostave Platzkommandantura (opšte), 131, 163.
Ispostave Sipo i SD — opšte (vidi i TK), 167, 564, 571, 594, 598.
Isto ni front, 45, 152, 177, 179, 203, 583, 595.
Istra, 27, 119, 167, 263, 293, 356, 364, 407, 523, 540, 542, 543, 545, 597.
Vlstrebljavanje Srba, 408, 560, 610.
Isturene komande GFP-a vidi GFP — isturene komande.
Istureni oficir Abwehr-a vidi Vorgeschober Abwehroffizier.
Italija, 12, 13, 15—17, 19, 24, 40, 42, 46—48, 53, 57, 82, 85, 118, 147, 182, 188, 212, 213, 218, 230, 260, 263, 270—272, 308, 309, 350, 352—354, 356—359, 361, 362, 390, 393, 424, 428, 430, 458, 467, 474, 549, 563, 592, 611, 629, 632, 638, 639, 645, 704.
Italijanska armija vidi Vojska, italijanska.
Italijanska Druga (2) armija vidi Druga (2) italijanska armija.
Italijanska invaziona mreža, 631.
Italijanska kapitulacija vidi Kapitulacija, italijanska.
Italijanska okupaciona zona, 39, 49, 51, 52, 54, 56, 147, 152, 179, 182, 214, 218, 219, 227, 230, 233, 238, 241, 251, 263, 264, 268, 269, 352, 396, 413, 414, 421, 439, 563, 592, 594, 604, 605, 608, 631.
Italijanska obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, italijanska.
Italijanska policija vidi Policija, italijanska.
Italijanska vojna misija u NDH, 54, 55, 631.
Italijanska vojna obaveštajna služba vidi SIM.
Italijanska vojna uprava u Dalmaciji, 406, 538.

Italijanska vojska vidi Vojska, italijanska.
 Italijanski bezbednosno-policiski aparat, 630.
 Italijanski oficir za vezu kod policije NDH, 549, 629, 630.
 Italijansko ministarstvo inostranih poslova vidi Ministarstvo inostranih poslova, Italije.
 Italijansko-ma arski-ustaški razgovori u Bratislavi, 53.
 Italijansko poslanstvo u NDH vidi Poslanstvo, italijansko u NDH.
 Izložba hrvatske umetnosti u Bratislavi, 53.
 Izvanredni poslanik NDH pri 2. tenkovskoj armiji vidi Civilna uprava NDH u Bosni — pretstavnik pri 2. tenkovskoj armiji.
 »Izveštajni ured« vidi Minors — obaveštajno odeljenje.
 Izvi a ke grupe za suzbijanje bandi vidi Bandenjaeger.

Jadransko Primorje, 46, 54, 128, 253, 263, 271, 273, 305, 308, 347, 350—352, 359, 507.
 Jagdkommando (opšte), 306, 473, 659, 668, 691—696.
 Jagdkommando — diverzantske grupe u Hercegovini, 306, 474.
 Jagdkommando Gašparevi , 472, 473.
 Jagdkommando Gospi , 694, 705—708.
 Jagdkommando Karlovac—Samobor—Rijeka, 694, 696—698.
 Jagdkommando Koprivnica—Virovitica, 694, 698—700.
 Jagdkommando Kotorvaroš, 694, 705.
 Jagdkommando Lepoglava—Varaždin, 694, 701, 702.
 Jagdkommando Mostar, 306, 694, 703, 704.
 Jagdkommando Novska, 694, 702, 703.
 Jagdkommando Sarajevo, 694, 703, 704.
 Jagdkommando Vinkovci, 694, 702.
 Jagdkommando Zagreb, 694, 708, 709.
 Jagdverband (opšte), 689.
 Jagdverband Suedost Krems-Jaidhof, 689—692, 705.
 Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku, Zagreb, 685, 688—710.
 »Jan Žiška« vidi Partizanska brigada »Jan Žiška«.
 Jedanaesta (11) krajiška brigada vidi Partizanske jedinice.
 Jedinica Benesch vidi Nema ke jedinice.
 Jedinica Boeckel vidi Nema ke jedinice.
 Jedinica »Froehlich« vidi FAT 124.
 Jedinica Kirchner vidi Nema ke jedinice.
 Jedinica Konrad vidi FAT 214.

Jedinica, ustaška u Karlovcu vidi Ustaške jedinice.
Jedinica, ustaška u Petrinji vidi Ustaške jedinice.
Jedinice policije poretka, nema ke vidi Nema ke jedinice.
Jedinice za obezbe enje pruge, nema ke vidi Nema ke jedinice.
Jedinice za prisluškivanje vidi Prislušna služba Wehrmacht-a.
Jevrejski problem, 31, 36, 37, 39, 54, 63, 86, 95, 105, 106, 131, 133, 201, 212, 230, 275, 358, 376, 400, 401, 406, 415, 435, 437, 449, 459, 463, 469, 500, 504, 537, 541, 547, 603—609, 636, 664.
JNA, 208, 323, 327, 329, 331, 511.
»Jugoslovenska akcija«, 107, 405.
Jugoslovenska armija vidi JNA.
Jugoslovenska emigracija vidi Emigracija, jugoslovenska.
Jugoslovenska emigrantska vlada vidi Emigrantska vlada, jugoslovenska.
Jugoslovenska policija, stara vidi Policija, jugoslovenska (predratna).
Jugoslovenska vlada vidi Vlada, jugoslovenska (bivša).
»Jugoslovenska vojska u otadžbini« vidi DM-pokret.
Jugoslovenske arhive vidi Arhive, jugoslovenske.
»Jugoslavenski Lloyd«, privredni dnevnik, 107.
Jugoslavenski narodni pokret vidi »Zbor«.
»Jugotanin« d. d., Zagreb, 177.
»Jusuf« vidi Radio-stanica »Jusuf«.
Južna Amerika, 429, 551, 552, 608.
Južna Štajerska vidi Štajerska.

»Kabeljau« vidi Radio-stanica »Kabeljau«.
»Kama« SS-divizija vidi Nema ke jedinice.
Kampfgruppe vidi Borbene grupe.
»Kapitol«, bioskop u Zagrebu, 200.
Kapitulacija bivše Jugoslavije, 11, 22, 137, 181, 193, 318, 420, 427, 533, 559, 611, 626, 646.
Kapitulacija, italijanska, 8, 16, 19, 24, 42, 52—54, 56, 82, 83, 117, 147, 151, 152, 154, 221, 227—230, 235, 238, 251, 252, 263, 268, 269, 272, 279, 280, 283, 289, 305, 308—310, 351, 252, 355, 357, 358, 364, 370, 389, 430, 435, 439, 448, 463, 471, 475, 496, 506, 515, 529, 533, 536, 544, 551, 563, 564, 592, 594, 608, 610, 614, 631, 645, 676.

Kapitulacija, nema ka, 8, 41, 81, 119, 120, 123, 137, 162, 259, 272, 275, 282, 297, 332, 373, 391, 458, 475, 589, 637, 690, 692, 700.
 Kartoteke (opšte), 93.
 Kartoteke Abwehr-a, 219, 243, 313.
 Kartoteke Gestapo-a (opšte), 402, 495, 502.
 Kategorizacija — klasifikacija agenata Abwehr-a (Ast-a Zagreb), 190, 191.
 Katoli ka akcija, 612.
 Katoli ka crkva (opšte), 119, 347, 609—616.
 Katoli ka crkva u NDH, 18, 19, 84, 92, 93, 134, 256, 404, 450, 459, 465, 494, 501, 589, 609—616, 627, 643.
 Katoli ki kler, 85, 92, 93, 118, 121, 133, 318, 404, 425, 430, 450, 552, 609—616, 644.
 »Kaznena ekspedicija« generala Boehme-a, 87.
 Kazneni zavod Sremska Mitrovica, 572.
 KdO Banja Luka, 479, 481, 482.
 KdO Osijek, 479, 481, 482, 520, 521, 523, 524.
 KdO Sarajevo, 479, 481, 482.
 KdO Zagreb, 479, 481, 482.
 KdS Bled, 434, 479.
 KdS Maribor, 27, 100, 274, 416, 434, 436, 479, 608.
 KdS Maribor — Odeljenje VI, 100, 274, 416, 421, 427, 434—436, 608, 687.
 »Kefir« vidi Radio-stanica »Kefir«.
 KO Abwehr-a vidi Kriegoorganisation.
 Kolaboracija etnici — Italijani, 47, 115, 116, 138, 263, 265, 592.
 Kolaboracija etnici — Nemci, 26, 44, 139, 141, 154, 157, 158, 160—162, 167—169, 187, 240, 241, 289, 338, 339, 502, 504, 507, 592—603, 656, 665.
 Komanda borbenih jedinica, Heiligenhafen, 360.
 Komanda nema kog vazduhoplovstva u Banjoj Luci vidi Nema ke jedinice.
 Komanda nema kog vazduhoplovstva za NDH vidi Nema ke jedinice.
 Komanda pomorske odbrane za južnu Dalmaciju, Mostar, 362.
 Komanda pomorske odbrane za severnu Dalmaciju, 362, 363.
 »Komanda za hvatanje Tita« vidi »Titofangkommando«.
 Komanda za izvi anje fronta vidi Frontaufklaerungskommando.

Komandant policije poretka vidi pod KdO.
Komandant Sipo i SD Bled vidi KdS Bled.
Komandant Sipo i SD Maribor vidi KdS Maribor.
Komande GFP-a vidi GFP — komande.
Komande mesta vidi Platzkommandanture.
Komanduju i general i zapovednik za Srbiju vidi Nema ke jedinice.
Kommandant der Seeverteidigung Norddalmatien (Seekommandant Norddalmatien) vidi Komanda pomorske odbrane za severnu Dalmaciju.
Kommando der Kampfverbaender Heiligenhafen Marine — Einsatzabteilungen vidi Komanda - borbenih jedinica, Heiligenhafen.
Kommando — Meldegebiet, Wien vidi Ast Be .
Komesar Reich-a za u vrš ivanje nema ke narodnosti, Maribor, 59, 435, 685.
Komesar za preseljavanje, Beograd (pri Vojnom zapovedniku za Srbiju), 401.
Komisije za zarobljenike pri nema kim divizijama, 583, 584.
Komunizam (opšte), 119, 120, 136, 173, 287, 444, 461, 547, 548, 557, 570, 574, 610, 613, 616.
Konferencije kod Hitler-a vidi Hitler —
Konfiskacije, 567, 605.
Konspirativni stanovi Abwehr-a, 181, 185, 188, 189, 191—194, 196—199, 202, 204, 222, 224, 225, 249, 255, 266, 288, 292, 293, 296, 324, 335, 355.
Kontrašpijunaža Abwehr-a vidi Abwehr III.
Konzulat, argentinski u Zagrebu, 640.
Konzulat, britanski u Dubrovniku, 232.
Konzulat, britanski na Sušaku, 627.
Konzulat, britanski u Zagrebu, 177.
Konzulat, italijanski u Sarajevu, 51.
Konzulat (generalni) jugoslovenske emigrantske vlade u Carigradu, 433, 642, 643.
Konzulat NDH na Rijeci, 293.
Konzulat, nema ki u Dubrovniku, 20, 89, 93, 233, 234, 308, 414, 469, 594.
Konzulat, nema ki u Sarajevu, 20, 89, 93, 99, 161, 220, 222, 414, 415, 469, 470, 507, 621.
Konzulat, nema ki u Sarajevu — Ispostava Banja Luka, 20, 89, 93, 414.

Konzulat, nema ki u Skoplju, 94.
Konzulat, nema ki u Trstu, 230.
Konzulat, nema ki u Vinkovcima, 20, 89, 93, 414.
Konzulat, nema ki (generalni) u Zagrebu, 14, 94, 176, 365, 405.
Konzulat, švajcarski u Zagrebu, 41, 134, 208.
Korpusi Wehrmacht-a vidi Nema ke jedinice.
Koruška, 329, 359.
Kozaci u službi Wehrmacht-a (vidi i Druga (2) koza ka divizija), 340, 409, 516, 660, 662, 663.
Kozara — operacija, 140, 170, 195, 196, 198, 239, 240, 245.
KP Austrije, 547.
KP Holandije, 683!
KPJ, 9, 85, 98, 136, 139, 231, 403, 443, 447, 452, 502, 514, 523, 528, 550, 551, 560, 561, 563, 570—576, 579, 580, 591, 651, 681.
Kreditanstalt — Bankverein, Be , 119.
Kreiskommandanture — opšte (vidi i Ortskommandanture), 131.
Kreis Kroatien AO NSDAP vidi »Hrvatsko okružje« AO NSDAP.
Kriegsorganisation Zagreb (vidi i Ast Zagreb), 102, 181—184, 187, 188, 191—197, 212, 215—218, 238—240, 251, 262, 638, 639.
Kriegsorganisation Zagreb — Meldekopf-a vidi pod MK.
Kripo (Kriminalpolizei) EG i EK vidi EG E — Odeljenje V i EK 4 Sipo i SD — Odeljenje V.
Križarske grupe, 258.
Krupp, firma — pretstavništvo Zagreb, 274.
»Kulturbund«, 58, 78, 191.
»Kuno« vidi Radio-stanica »Kuno«.
»Kurfuerst« vidi Puk »Kurfuerst« divizije »Brandenburg«.
Kursevi Abwehr-a (opšte), 207, 303, 336, 365.
Kursevi Ast-a Be vidi Radiotelegrafske škole Ast-a Be .
Kursevi GFP-a vidi GFP — kursevi.
Kursevi Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku, 692.
Kuestenjaeger (obalski lovci) vidi Nema ke jedinice.
Kvarnerska ostrva, 407.
Kvestura Rijeka, 542, 544.
Kvislinška uprava-aparat u Srbiji, 95, 143, 495.

J

- Lebensgebiete SD-a vidi Životna područja SD-a.
»Legija hrvatskih osvetnika«, Barcs—Virovitica (vidi i Jagdkommando Koprivnica—Virovitica), 699, 700.
Legitimacije (opšte), 54, 210, 211, 221, 242, 248, 290, 312, 313, 381, 382, 426, 585, 587, 590, 653, 655, 657, 664, 683.
Legitimacije Jagdkomandi u NDH, 695, 708.
Leitgruppe AO beim Militaerbefehlshaber Suedost/Serbien vidi Leitgruppe AO pri Vojnom zapovedniku za Jugoistok/Srbija, Beograd.
Leitgruppe AO pri Vojnom zapovedniku za Jugoistok/Srbija, Beograd, 135, 276, 341, 342, 346.
Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E, 276—280, 282, 299, 305, 307, 316, 324, 325, 329, 330, 332—334, 339.
Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, 102, 276—280, 282—284, 299, 305, 316, 329, 330, 332, 333, 364, 367, 368, 370.
Leitstelle II za Jugoistok, Be , 277, 334.
Leitstelle III pri Ic/AO Vojne grupe C (Italija), 350.
Leitstelle III pri Ic/AO Vojne grupe E, 276—280, 283, 334, 343, 346.
Leitstelle III pri Ic/AO Vojne grupe F, 102, 276—280, 333, 346.
Lektorat Banja Luka Nema ke akademije, 95, 96.
Lektorat Dubrovnik Nema ke akademije, 95, 96, 105, 231—234, 238.
Lektorat Osijek Nema ke akademije, 79, 95, 96, 105, 264, 266, 267.
Lektorat Sarajevo Nema ke akademije, 95, 96, 105, 222, 415.
Lektorat Zagreb Nema ke akademije, 105.
Lektorati Nema ke akademije, Muenchen u NDH (opšte), 79.
Likvidacija Jevreja vidi Jevrejski problem.
Logor (opšte), 87, 142, 212, 245, 259, 366, 379, 459, 469, 498, 504, 521, 522, 537, 541, 569, 578, 579, 607, 608, 684, 701.
Logor Banja Luka, zarobljeni ki (prolazni), 167.
Logor Biha , zarobljeni ki (prolazni), 167.
Logor Bosanski Novi, zarobljeni ki (prolazni), 167.
Logor Brežice (Einsatzgruppe E), 488, 529, 553, 554.
Logor Dachau (koncentracioni), 258.
Logor Feri anci (ustaški), 606, 608.
Logor Jankomir (EK 4 Zagreb), 359, 488, 489, 529, 530, 554, 588.
v/ Logor Jasenovac (ustaški), 409, 557, 574, 606—608, 640.

Logor Ljubuški (zarobljeni ki), 171.
 Logor Mureck (FAK-a 201), 334.
 Logor na Kanalu (nema ki), 489.
 Logor Osijek (OT), 209.
 Logor Osijek (sabirni), 135, 584.
 / Logor Sisak (zarobljeni ki), 584.
 (Logor Stara Gradiška (ustaški), 606—608.
 Logor Zavalje (zarobljeni ki), 165—167, 384.
 Logor Zemun (sabirni), 76, 135, 584.
 Logor Zenica (radni), 514.
 Logori koncentracioni (opšte), 36, 76, 105, 203, 206, 230, 377,
 489, 533, 544, 637, 664, 685, 705.
 Logori sabirni (opšte), 135, 143, 159.
 Logori u Austriji za obuku vojnih obveznika vidi Domobran-
 ski logori za obuku u Austriji.
 Logori ustaški (opšte), 34, 143, 608.
 Logori zarobljeni ki (opšte), 138, 159, 165, 166, 514, 585.
 Lovci na bande vidi Bandenjaeger.
 Lu ke kapetanije, nema ke, 357, 359, 360, 362.
 Lu ke komandanture, nema ke, 357—360, 362.
 »Lufthansa«, društvo za vazdušni saobra aj, 421.
 Luftwaffe vidi Vojno vazduhoplovstvo, nema ko.
 Luftwaffensonderkommando I SO/B, Zagreb, 103, 252—259,
 273, 656.

Ljoti evci vidi »Zbor«.
 »Ljubljanska pokrajina«, 263, 435, 608.

Ma arska, 58, 69, 90, 119, 135, 188, 267, 282, 293, 407, 409, 424,
 426, 440, 441, 462, 467, 470, 533, 575, 576, 608, 609, 613,
 629, 634, 636, 705.
 Ma arska manjina vidi Manjina, ma arska.
 Ma arska obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, ma-
 arska.
 Ma arska re na flotila, 140, 239.
 Ma arski generalštab vidi Generalštab, ma arski.
 »Ma arski oslobodila ki komitet-odbor«, 465, 466, 575, 576,
 609, 636.
 Magacini namirnica Jagdkommandi u NDH vidi Podzemna
 skloništa Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku.
 Makedonija, 53.

Manjina, ma arska, 69, 252, 632.
Manjina, nema ka vidi Volksdeutscher-i.
»Mannesmann«, pretstavništvo Zagreb, 256.
Marineabwehr vidi Mornari ki Abwehr (opšte).
Marine Abwehrstab Adria vidi Odbranbeni mornari ki štab
Jadran,
Marine Abwehrstab Adria — ispostave vidi pod Ispostavama.
Marine Abwehrstab Adria — Meldekopf-i vidi pod MK.
Marine Einsatzkommando Kavala, 360.
Marine Einsatzkommando 90, Split vidi MEK 90, Split.
Marine Einsatzkommando 90 — uporišta vidi pod Uporištima.
Marine-Funkstation (MFS), Zadar, 357.
Marine — Nachrichtenoffizier (MNO) vidi Mornari ki obave-
štajni oficir.
Marine-Zollwache vidi Mornari ka carinska straža, Split.
»Marta« vidi Radio-stanica »Marta«.
Masoni (masonerija), 37, 198, 376, 400, 405.
Me narodni vojni sud u Nuernberg-u, 673.
»Meinl Julio«, firma u Zagrebu, 407.
MEK 90, Split, 306, 360—363, 516.
Meldekommande vidi Frontaufklaerungskommande.
Meldekopf-i vidi pod MK.
Meldetrupp-ovi vidi Fro-ntaufklaerungstrupp-ovi.
»Merhamet« muslimansko karitativno udruženje, 620.
Mesne komandanture vidi Ortskommandanture.
Mesne seoske zaštite Volksdeutscher-a, 66, 383, 483, 520—522,
525.
Milicija, muslimanska vidi Muslimanska milicija.
Militaerbefehlshaber Serbien vidi Vojni zapovednik za Srbiju.
Militaerbefehlshaber Suedost/Serbien vidi Vojni zapovednik
za Jugoistok/Srbija.
Ministarstvo- finansija NDH, 39.
Ministarstvo inostranih poslova Italije, 48, 629.
Ministarstvo inostranih poslova NDH, 23, 26, 41, 62, 93, 403,
406, 429, 431, 458, 464, 468.
Ministarstvo inostranih poslova Reich-a, 12, 13, 16, 20—22,
28, 34, 35, 39, 44, 45, 48, 62, 63, 89—91, 95—97, 100, 106,
122, 171, 261, 406, 413, 414, 422, 446—448, 451, 452, 457,
554, 620, 629.
Ministarstvo oružanih snaga NDH vidi Minors.

Ministarstvo unutrašnjih poslova NDH, 89, 423, 438, 602, 605, 606.

Ministarstvo za socijalna pitanja NDH, 689.

Minors, 23, 63, 117, 138, 146, 154, 200, 201, 203, 211, 258, 363, 602, 631.

Minors — obavestajni biro Schreiner-a, 203, 204, 210, 250, 257, 265, 343, 546.

Minors — obaveštajno odeljenje, 127, 132, 164, 181, 200—203, 205, 221.

»Mirza« vidi Radio-stanica »Mirza«.

MK (opšte), 102, 103, 145, 155, 166, 169, 182—184, 188—190, 220, 226—252, 261, 276, 280, 283, 284, 299, 309, 310, 312, 315, 325, 337, 353, 356, 562, 563, 594, 595.

MK Banja Luka Ast-a Zagreb, 171, 183, 238—244, 315, 501, 654, 655.

MK Banja Luka FAT-a 126 West, 282—286, 501.

MK Banja Luka FAT-a 176, 281, 285, 501.

MK Banja Luka KO Zagreb (vidi i MK Banja Luka Ast-a Zagreb), 196, 198, 501.

MK Benkovac FAT-a 172, 315, 316.

MK Biha Ast-a Zagreb, 166, 167, 183, 238, 243—246, 315.

MK Biha FAT-a 126 West (vidi i MK Biha Ast-a Zagreb), 244, 282—284, 286, 287.

MK Biha FAT-a 172, 317, 318.

MK Biha FAT-a 176 (vidi i MK Biha FAT-a 126 West), 281, 286.

MK Biha KO Zagreb (vidi i MK Biha Ast-a Zagreb), 196, 198, 244.

MK Bijeljina FAT-a 168, 332.

MK Biograd na Moru FAT-a 172, 315, 321.

MK Bjelovar FAT-a 124, 326, 327.

MK Bosanska Gradiška Ast-a Zagreb, 252.

MK Bosanska Gradiška FAT-a 124, 326, 328.

MK Bosanski Brod FAT-a 124, 326.

MK Bosanski Brod FAT-a 126 Ost, 300, 304.

MK Bosanski Petrovac Ast-a Zagreb, 252.

MK Br ko FAT-a 168, 332, 333.

MK »Caesar«, Celje (vidi i VAO I Celovec), 91, 103, 252, 260—273, 310.

MK Crikvenica Ast-a Zagreb, 252.

MK (uporište) Crikvenica Eins (I) Marine, 359.

MK Delnice FAT-a 171, 325.
 MK Derventa FAT-a 377, 350.
 MK Đakovo FAT-a 125, 331.
 MK Doboj Ast-a Zagreb, 238.
 MK Doboj FAT-a 126 Ost, 238, 299, 302, 306, 307.
 MK Doboj FAT-a 174, 238, 302, 305—308.
 MK Doboj Nest-a Zagreb, 237, 238.
 MK Donji Miholjac FAT-a 170, 323, 324.
 MK Drniš Ast-a Zagreb, 252.
 MK Dubrovnik FAT-a 174, 96, 229, 235, 305, 308, 309, 516, 665.
 MK (uporište) Dubrovnik Eins (I) Marine, 358, 359.
 MK Goražde FAT-a 126 Ost, 299, 304.
 MK Gornji Milanovac Ast-a Beograd, 361.
 MK Gospić FAT-a 171, 317, 322, 325.
 MK Gospić FAT-a 172, 317, 318, 321, 322, 325.
 MK Gostivar FAT-a 214, 339.
 MK »Grenzland«, Maria Woerth (vidi i VAO I Celovec i MK »Caesar«), 262, 269.
 MK Hrvatska Dubica KO Zagreb, 195, 196, 240.
 MK Jajce Ast-a Zagreb, 252.
 MK Karlovac Ast-a Zagreb, 241, 251, 252.
 MK Karlovac FAT-a 126 West, 252, 282, 283, 287—292, 533, 697.
 MK Karlovac FAT-a 176, 281, 283.
 MK Knin FAT-a 172, 315, 319, 320.
 MK Konjic FAT-a 126 Ost, 299, 304.
 MK Kostajnica KO Zagreb vidi MK Hrvatska Dubica KO Zagreb.
 MK Kotor FAT-a 174, 305.
 MK Krk FAT-a 171, 325.
 MK Kutina FAT-a 124, 326.
 MK Kutina FAT-a 126 West, 283, 294, 297.
 MK Ljubljana FAT-a 126 West, 283, 293, 298.
 MK Mostar FAT-a 176 (vidi i MK I Mostar Nest-a Sarajevo i FAT 174), 281, 609.
 MK Našice FAT-a 170, 323, 324.
 MK Našice FAT-a 175, 332.
 MK Nova Gradiška Ast-a Zagreb, 252.
 MK Nova Gradiška FAT-a 124, 326, 327.
 MK Nova Kapela—Batrina FAT-a 124, 326, 327.
 MK Okučani FAT-a 124, 326—328.

MK Osijek FAT-a 125, 331.
MK Podgorica FAT-a 174, 235, 305.
MK Podravska Slatina FAT-a 170, 323, 324.
MK Poljana FAT-a 172, 315, 316.
MK Popova a FAT-a 124, 326, 328.
MK Rijeka—Sušak FAT-a 126 West, 283, 291, 292, 324, 325, 357, 542.
MK Rijeka—Sušak FAT-a 171, 293, 324, 542.
MK Rijeka Marine Abwehrstab Adria, 363, 542.
MK Sarajevo FAT-a 126 Ost (vidi i Stadtbuero I H Nest-a Sarajevo), 279, 299, 301.
MK Sarajevo FAT-a 176 (vidi i Nest Sarajevo i FAT 126 Ost), 215, 216, 218, 281, 298—300.
MK Senj FAT-a 171, 325.
MK Sinj FAT-a 172, 315, 317, 321.
MK Sisak FAT-a 126 West, 283, 295—297.
MK Slavonska Požega FAT-a 124, 326, 327.
MK Slavonski Brod Ast-a Zagreb, 236, 237, 241, 246—250, 301.
MK Slavonski Brod FAT-a 124, 301, 304, 326—328.
MK Slavonski Brod FAT-a 126 Ost, 250, 282, 299, 301, 302, 328, 364.
MK Slavonski Brod FAT-a 176, 281.
MK (uporište) Split Eins (I) Marine, 348, 358, 359.
MK Split FAT-a 174, 305, 309—315, 363.
MK Split FAT-a 380, 314, 348, 349.
MK »Susi« vidi MK Sisak FAT-a 126 West.
MK Šibenik FAT-a 172, 315, 317—319, 321, 539, 660.
MK Šibenik FAT-a 380, 348, 349, 539.
MK Tetovo FAT-a 214, 339.
MK Trogir FAT-a 172, 315, 317, 318.
MK Tuzla Ast-a Zagreb, 247.
MK Tuzla FAT-a 126 Ost, 237, 299, 302.
MK Tuzla Nest-a Sarajevo, 235—238, 302.
MK Valpovo FAT-a 170, 323, 324.
MK Varaždin FAT-a 126 West, 283, 293, 294, 297, 298.
MK Vinodol FAT-a 171, 325.
MK Virje Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe E, 282, 333.
MK Višegrad FAT-a 126 Ost, 299, 304.
MK Zadar FAT-a 172, 315, 317, 321.
MK Zagreb Abwehrkommande Manteuffel, 175, 180.
MK Zagreb Eins (I) Marine (Ast-a Be), 355, 358, 359.

MK Zagreb FAT-a 126 West (vidi i Stadtbuero I H Ast-a Zagreb), 283—285.
 MK Zavalje Eins (I)c-službe 373. divizije vidi Ispostava Zavalje Eins (I)c-službe 373. divizije.
 MK Zavidovi i FAT-a 174, 305, 307.
 MK Zavidovi i FAT-a 377, 350.
 MK Zemun Ast-a Zagreb (vidi i Nest Zemun), 183, 199, 212, 251.
 MK Zenica FAT-a 126 Ost, 299, 302, 303, 306, 307.
 MK Zenica FAT-a 174, 303, 306, 307.
 MK Zep e FAT-a 174, 305, 307.
 MK Županja FAT-a 168, 332.
 MK I Dubrovnik Nest-a Sarajevo (vidi i MK Dubrovnik FAT-a 174), 229—235, 308.
 MK I Mostar Nest-a Sarajevo, 221, 225, 228—232, 281, 305, 306, 308, 609.
 MK I Sarajevo KO Zagreb (vidi i Nest Sarajevo), 216, 217.
 MK I Zagreb FAT-a 176 (vidi i Stadtbuero I H Ast-a Zagreb i FAT 126 West), 281, 283.
 »Mladi muslimani«, 620.
 Mobilizacija Volksdeutscher-a vidi Regrutovanje državljana NDH u nema ku vojsku i SS-regrutne komande.
 Mornarica NDH, 293, 318, 432.
 Mornarica ratna, nema ka vidi Ratna mornarica, nema ka.
 Mornari ka carinska straža, Split, 362, 363.
 Mornari ka komanda, nema ka u Zagrebu, 355.
 Mornari ka radio-stanica, Zadar vidi Marine-Funkstation (MFS), Zadar.
 Mornari ki Abwehr — opšte (vidi i Ast Be — Odeljenje I), 308, 337, 348, 351—363, 663.
 Mornari ki Abwehr I vidi Eins (I) Marine.
 Mornari ki Abwehr II vidi Zwei (II) Marine.
 Mornari ki Abwehr III vidi Drei (III) Marine.
 Mornari ki Abwehr III — Dienststelle d-r Rossi, Rijeka, 292, 355, 357, 363.
 Mornari ki ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu, 20.
 Mornari ki obaveštajni oficir (MNO), 357, 361.
 Moslava ka brigada vidi Partizanska moslava ka brigada.
 Muslimani, albanski, 51, 52, 621.
 Muslimani, bosansko[^]-hercegova ki, 19, 27, 31, 36, 51, 52, 86, 95, 101, 124, 168, 172, 179, 214, 217, 242, 245, 246, 413,

415, 428, 434, 441, 456, 465, 469, 471, 476, 480, 483, 484,
515, 546, 612—625, 643, 656, 668, 704.

Muslimanska milicija, 455, 483, 621, 656.

Muslimanska milicija u Sandžaku vidi Policiski puk Sandžak.

Muslimanske SS-divizije vidi Nema ke jedinice.

NA 4 vidi Nachrichtenaufklaerungsabteilung 4.

Nachrichtenaufklaerungsabteilung 4, 127, 142.

Nacisti ka stranka Austrije vidi NSDAP — austriska.

»Nada sve«, akcija, 611.

Nadleštvo¹ d-r Rossi na Rijeci vidi Mornari ki Abwehr III —
Dienststelle d-r Rossi, Rijeka

Nadleštvo Ministarstva spoljnih poslova Reich-a za Srbiju, Gr-
ku, Albaniju i Crnu Goru vidi Sonderbevollmaechtigter
des Auswaertigen Amtes fuer den Suedosten.

Nadleštvo Wehrmacht-a za izdavanje propusnica, Rijeka, 542,
544.

Nadleštvo- Wehrmacht-a za izdavanje propusnica, Zagreb, 181,
185, 201, 277.

Nagrade agenata vidi Agentske nagrade.

Naredbe generala Boehme-a, 475, 562.

Naredbe Hitler-a vidi Hitler —

Narodnooslobodila ki odbori, 647, 654.

Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei vidi NSDAP.

Nedi eva vlada vidi Vlada, Nedi eva.

Nema ka akademija (opšte), 79, 95, 96, 105, 337.

Nema ka akademija, München — lektorati u NDH vidi pod
Lektoratima.

Nema ka devizna kontrola vidi Devisenschutzkommando.

Nema ka kapitulacija vidi Kapitulacija, nema ka.

Nema ka mom ad vidi Deutsche Mannschaft.

Nema ka narodnosna grupa vidi Volksdeutscher-i.

Nema ka obaveštajna služba vidi Obaveštajna služba, ne-
ma ka (opšte).

Nema ke državne železnice (Deutsche Reichsbahn) 176, 607,
628.

Nema ke jedinice

Wehrmacht

Vojne grupe

Vojna grupa C, 350, 390.

Vojna grupa E, 120, 135, 136, 143, 151, 154, 161, 275, 277, 282, 300, 305, 307, 316, 323—325, 329, 330, 334, 343, 346, 352, 388, 391, 475, 507, 593, 595, 598, 673, 691, 692, 695.

Vojna grupa F, 23, 24, 102, 126, 134, 137, 143, 151, 154, 161, 275—277, 282, 305, 313, 316, 329, 333, 334, 340, 342, 343, 346, 352, 381, 391, 564, 585, 593, 665—667, 686, 691, 692, 695, 706.

Armije

2. armija, 97, 137, 175, 375, 377, 394.

2. tenkovska armija, 24—26, 90, 150—156, 218, 278—280, 282, 329, 330, 343, 380, 391, 475, 487, 564, 567, 593, 602, 650, 651, 657, 658, 663, 669, 673, 674, 676, 677.

12. armija, 137.

Zapovednici

Komanduju i general i zapovednik za Srbiju, 412.

Vojni zapovednik za Gr ku, 151.

Vojni zapovednik za Jugoistok/Srbija, 135, 151, 341, 342.

Vojni zapovednik za Srbiju, 25, 30, 34, 115, 130, 138, 139, 147, 151, 160, 278, 331.

Zapovednik nema kih trupa u Hrvatskoj, Slavonski Brod, 24, 146—152, 154, 183, 246, 250, 414, 475, 478, 487, 563, 566, 567, 583, 584, 593.

Zapovednik Wehrmacht-a za Jugoistok, Solun, 115, 126, 128, 137, 138, 146, 147, 151, 377, 391, 674, 679.

Armiski korpusi i više komande

Viša komanda LXV (Hoeheres Kommando), 131, 138.

XV. planinski armiski korpus, 131, 150—153, 159, 160, 162, 281, 287, 315, 316, 319, 320, 597, 647, 650, 652, 653, 657, 669, 686.

XVIII. planinski korpus, Salzburg, 589.

XXI. armiski planinski korpus, 131, 159—162, 169, 170, 281, 507, 595, 704.

XXXIV. armiski korpus, 131, 331.

LI. armiski korpus, 131, 137.

LXIX. armiski korpus, 131, 153.

XCI. armiski korpus, 131, 323.

Borbene grupe

- Borbena grupa Bader, 116, 138, 139, 141, 145—147, 195, 217, 220, 380, 412, 474, 562, 563, 593, 595.
- Borbena grupa Rijeka, 542.
- Borbena grupa Schmidhuber, 228, 229, 235.
- Borbena grupa zapadna Bosna, 140, 141, 146, 239, 474.

Divizije

- Divizija »Brandenburg« (vidi i jedinica Boeckel, Benesch i Kirchner), 65, 103, 243, 244, 335, 336, 473, 596, 646—659, 661, 666, 672—674, 676—679, 686, 688, 690, 698, 700, 706.
- 2. koza ka divizija Wehrmacht-a 297, 333, 344, 345, 390, 525, 527, 535, 670, 671, 698.
- 42. pešadiska divizija, 148, 652.
- 114. lova ka divizija (vidi i 714. pešadiska divizija), 170, 171, 240, 389, 647, 650, 651.
- 118. lova ka divizija (vidi i 718. pešadiska divizija), 171, 306, 387.
- 171. pešadiska divizija, 652.
- 181. pešadiska divizija, 169, 567.
- 237. pešadiska divizija, 292, 544.
- 264. pešadiska divizija, 153, 168, 390, 539, 597, 661, **662.**
- 369. pešadiska divizija (hrvatska) — »Vražja«, 27, 36, 125, 148, 151, 152, 158, 160, 170, 229, 230, 232, 271, 306, 337, 339, 389, 507, 583, 594, 597, 650, 651, 661, 665.
- 371. pešadiska divizija, 389.
- 373. pešadiska divizija (hrvatska) — »Tigar«, 125, 148, 151—153, 162—164, 166—168, 171, 173, 271, 318, 383, 384, 389, 650, 651.
- 392. pešadiska divizija (hrvatska) — »Plava«, 125, 148, 151—153, 271, 289, 348, 389.
- 714. pešadiska divizija (vidi i 114. lova ka divizija), 140, 146—148, 163, 167, 170, 195, 217, 239, 240, 593.
- 718. pešadiska divizija (vidi i 118. lova ka divizija), 25, 137—140, 145—148, 152, 220, 579, 583, 593.

Pukovi

- Puk »Kurfuerst« divizije »Brandenburg«, 336.
- 1. puk divizije »Brandenburg«, 651.

- 4. puk divizije »Brandenburg«, 243, 244, 651, 655.
- 359. pešadiski puk, 169.
- 369. pešadiski puk (Hrvatska legija), 36, 148, 151, 271.
- 373. artiljerijski puk, 164.
- 384. pešadiski puk, 173.

Jedinice vazduhoplovstva

- »Fliegerkommando«, Mostar, 227, 229, 238, 387.
- Komanda nema kog vazduhoplovstva u Banjoj Luci, 286, 501.
- Komanda nema kog vazduhoplovstva za NDH, Zagreb, 259.
- Vazduhoplovna eskadrila »Hrvatske legije«, 148.

Jedinice za obezbe enje

- Jedinice (nema ke) za obezbe enje pruge, 296, 524.

Posebne (ostale) jedinice

- Jedinica Boeckel divizije »Brandenburg«, 64, 65, 103, 596, 655—659, 673, 674, 676, 677, 679, 698.
- Jedinica Benesch divizije »Brandenburg« (vidi i »Wehrwirtschaftsstab 85«), 103, 596, 655—659, 678, 679, 686, 689—691, 696, 698, 701, 703.
- Jedinica Kirchner divizije »Brandenburg«, 193, 596, 655—659, 673, 674, 676, 677, 679, 698.
- Odeljenja obalskih lovaca, 659—662.
- Operativni komandant Rijeke, 542.
- Propagandna eta pri štabu 2. tenkovske armije, 156, 157.
- Propagandno odeljenje Wehrmacht-a u Banjoj Luci, 174, 459, 460, 501, 572.
- Propagandno odeljenje Wehrmacht-a za Jugoistok, 136, 137.

SS-jedinice

Armiski korpusi

- III. SS-tenkovski korpus, 529, 554, 588.
- V. SS-planinski armiski korpus, 28, 152, 157, 160, 161, 170, 171, 232, 281, 300, 306, 337, 346, 473, 507, 512, 513, 593—595, 622, 665.
- IX. SS-armiski korpus, 172, 624.

Divizije

SS-divizija (konji ka) »Florian Geyer« (8. divizija), 483, 520, 524.

SS-divizija »Handžar« (13. SS-planinska bosansko-hercegova ka divizija), 23, 27, 36, 51, 125, 148, 172, 303i 428, 476, 483, 484, 505, 507, 515, 565, 622—624.

SS-divizija »Kama«, 483, 624, 625.

SS-divizija »Prinz Eugen« (7. SS-divizija), 65, 148, 152, 160, 227, 229, 473, 483, 507, 583, 593.

Bataljoni

SS-padobranski kazneni bataljon, 658.

Jedinice policije poretka

Komandant policije poretka vidi pod KdO.

Samostalni puk BdO Beograd u Sandžaku, 455, 456.

Samostalni policiski puk pri V. SS-planinskom korpusu, 160.

Zapovednik policije poretka vidi pod BdO.

Nema ki front rada, 60.

Nema ki general u Hrvatskoj, Zagreb vidi Nema ki opunomo eni general u Hrvatskoj.

Nema ki nau ni institut u Zagrebu, 20, 95, 96, 202, 428, 430, 455, 461, 464, 605, 621.

Nema ki nau ni institut u Zagrebu — ogranak Sarajevo, 95, 428, 621.

Nema ki oficir za vezu pri 2. italijanskoj armiji, 448.

Nema ki opunomo eni general u Hrvatskoj, 20, 23—26, 28, 29, 43, 47, 82, 91, 93, 109—139, 146, 149, 151, 153, 154, 178, 182, 199, 276, 284, 340, 341, 377—379, 388, 405, 416, 428, 432, 491, 492, 566, 577, 578, 580—590, 601, 665, 669, 682.

Nema ki policiski ataše u Zagrebu vidi Policiski ataše, nema ki u Zagrebu.

Nema ki policiski oficir za vezu u Jugoslaviji vidi Policiski ataše, nema ki u Beogradu (predratni).

»Nema ki savetnik« za Kvarnersku oblast, 541, 542.

Nema ko-hrvatska trgovinska komora u Zagrebu, 15, 93, 105, 182, 431.

Nema ko-hrvatski klub u Sarajevu, 507.

Nema ko-hrvatski ugovor vidi Ugovor Nema ka-NDH.

Nema koitalijansko-hrvatski razgovori u Opatiji, 115, 116, 138, 139.

Nema ko poslanstvo u Beogradu vidi Poslanstvo, nema ko u Beogradu.

Nema ko poslanstvo u Zagrebu vidi Poslanstvo, nema ko u Zagrebu.

Nest Sarajevo {vidi i VAO Sarajevo Nest-a Zagreb), 180, 195, 208, 213—238, 243, 270, 279, 283, 298—301, 309, 343, 345, 346, 386, 507, 513, 626.

Nest Zagreb (vidi i Ast Zagreb), 178—182, 191—193, 215, 233, 235, 238, 251.

Nest Zemun Ast-a Beograd, 183.

Nest Zemun Ast-a Zagreb (vidi i MK Zemun Ast-a Zagreb), 183, 199, 212, 251, 389.

Nest III Celovec, 176, 215, 252.

Nest III Graz Ast-a Salzburg, 176, 178, 180, 252, 262.

»Neue Ordnung«, nedeljni asopis u Zagrebu, 462, 634.

NOP, 18, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 43, 44, 73, 74, 76, 80, 83—86, 88, 93, 98, 101, 110, 115—117, 121, 123, 125, 128, 129, 136, 138, 139, 141, 143, 147, 148, 151, 153, 158—161, 168, 171, 173, 174, 182, 183, 187, 188, 201, 210, 211, 217—219, 227—229, 231, 232, 235, 236, 238, 242, 245—249, 260, 263, 265, 268—270, 287, 289—291, 295, 297, 301, 303, 307, 308, 310, 312, 316, 321, 338—341, 349, 352, 360, 378, 384—388, 401, 415, 425, 435, 443, 444, 447, 450, 452, 453, 459, 465, 467, 469, 480, 483, 489—491, 493, 495, 497, 499, 502, 503, 507, 509, 510, 512—518, 522, 524, 526—531, 534—537, 541—544, 559—595, 598, 600, 601, 603, 617, 624, 632—636, 645, 646, 648, 649, 656—658, 662, 666, 667, 671, 672, 675, 681, 682, 689, 700.

Norveška, 584.

NOV i POJ, 8, 73, 74, 85, 86, 93, 101, 103, 104, 117, 118, 128, 139, 151, 152, 157—159, 161, 163, 164—166, 168, 173, 183, 187, 200, 217, 219, 226, 228, 231, 232, 240—242, 245, 249, 253, 265, 268, 272, 284, 287—289, 293—297, 303, 304, 306, 307, 310, 311, 313, 315—319, 321, 322, 328, 332, 338, 340, 345, 359, 361, 364, 370—372, 385—387, 390, 416, 422, 423, 426, 441, 442, 460, 466, 474, 483, 491, 501—505, 509, 511, 513, 515, 517, 518, 527, 532, 534, 540, 542, 543, 561, 563, 565, 568, 571, 573, 577, 578, 581—585, 587—589, 591, 592, 595, 600, 645, 647, 649, 658, 659, 661, 662, 665, 667—669,

671, 672, 674—676, 684, 686, 687, 690, 696, 697, 699—701, 703, 704, 706—708.

NSDAP, 18, 21, 105, 106, 111, 112, 180, 379, 399, 400, 462, 494, 604.

NSDAP-austriska, 111, 112.

NSDAP-inostrana organizacija, 89, 104—106, 127, 200, 492.

Obalski lovci vidi Nema ke jedinice.

Obaveštajna služba austro-ugarska (Evidenzbuero), 186, 197.

Obaveštajna služba, britanska, 42, 43, 54, 56, 85, 116, 120, 175, 177, 187, 205, 207, 212—214, 219, 221, 225, 226, 231, 258, 259, 316, 347, 349, 359, 370, 432, 433, 435, 502, 537, 548, 559, 605, 608, 626, 630, 631, 633, 637—643, 706.

Obaveštajna služba DM-pokreta, 120, 122, 134, 160, 161, 169, 187, 241, 242, 314, 338, 599.

Obaveštajna služba Feldkommandantura vidi Eins (I)c-služba Feldkommandantura.

Obaveštajna služba, francuska, 175, 187, 436, 548, 641, 642.

Obaveštajna služba, italijanska, 54—56, 86, 187, 226, 290, 337, 351, 369, 370, 430, 436, 460, 537, 549, 626, 628—632.

Obaveštajna služba, italijanska vojna vidi SIM.

Obaveštajna služba, jugoslovenska (bivša), 181, 187, 214, 627, 628.

Obaveštajna služba jugoslovenske emigrantske vlade, 433, 434, 627, 642.

Obaveštajna služba, maarska, 55, 69, 70, 186, 201, 253, 454, 460, 465—467, 556, 575, 576, 609, 626, 632—635, 637, 681.

Obaveštajna služba Ministarstva oružanih snaga NDH vidi Minors — obaveštajno odeljenje.

Obaveštajna služba NDH (opšte), 79, 188, 189, 194, 203, 279, 287, 291, 404, 430, 437, 551, 552, 570, 576, 632, 633, 636, 643, 644.

Obaveštajna služba NDH — komunisti ki osek, 643.

Obaveštajna služba, nema ka (opšte), 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 20, 23, 36—38, 40—42, 45, 52, 54—57, 62, 64, 66—72, 80—107, 109, 110, 112, 121, 123, 126, 132, 142, 166, 168, 192, 203, 214, 246, 274, 351, 355, 395, 397, 403, 412, 418, 459, 546, 551, 552, 556, 559—561, 565, 571—574, 576, 578, 592, 593, 611, 617, 618, 621, 625, 628—633, 636, 637, 683.

Obaveštajna služba nema kih operativnih jedinica vidi Eins (I)c-služba.

Obaveštajna služba NOP-a (vidi pod Ozna), 75, 187, 202, 257, 314, 374, 440, 573, 647, 648.

Obaveštajna služba SAD, 85, 122, 175, 187, 347, 349, 462, 537.

Obaveštajna služba zapadnih saveznika, 85, 86, 116, 120, 125, 175, 181, 187, 188, 202, 205, 212, 214, 219, 226, 310, 396, 412, 444, 462, 466, 537, 559, 600, 604, 615, 626, 628, 631, 632, 636, 642.

Obaveštajni biro Schreiner-a pri Ministarstvu oružanih snaga NDH vidi Minors — obaveštajni biro Schreiner-a.

Obaveštajni centar pukovnika Masterson-a u Kairu, 643.

Oberbefehlshaber Suedost vidi Vojna grupa E i F.

Oberkommando der Wehrmacht vidi OKW.

Oberkommando des Heeres vidi OKH.

Oblasni policiski rukovodilac Opunomo enika RFSS za NDH, Banja Luka, 101, 479, 481—484, 487, 500, 564.

Oblasni policiski rukovodilac Opunomo enika RFSS za NDH, Knin—Split, 101, 482, 484, 487, 564.

Oblasni policiski rukovodilac Opunomo enika RFSS za NDH, Osijek, 101, 479, 481—484, 487, 519, 564, 567.

Oblasni policiski rukovodilac Opunomo enika RFSS za NDH, Sarajevo, 101, 158, 161, 386, 470, 479, 481—484, 487, 506, 507, 564, 594, 598, 601, 622.

Oblasni policiski rukovodilac Opunomo enika RFSS za NDH, Zagreb, 101, 479, 481, 482, 484, 487, 564.

Odbranbeni mornari ki štab, Jadran, 363.

»Odeljak za propagandu« (Propagandastaffel), Split vidi MK Split FAT-a 174.

Odeljenja obalskih lovaca vidi Nema ke jedinice.

Odeljenje Benesch vidi Jedinica Benesch.

Odmazde, 25, 135, 138, 171, 386, 388, 475, 567.

OF (Osvobodilna fronta), 435.

Ofanziva, etvrta («Weiss« I i II), 135, 136, 150, 227, 251, 252, 380, 475, 563, 582—584.

Ofanziva, peta («Schwarz«), 150, 227, 380, 475, 584, 592.

Oficir Abwehr-a pri Komandi vojne oblasti XVII vidi Ast Be .

Oficir mornari kog Abwehr-a III kod Ministarstva oružanih snaga NDH, 363.

Oficir NDH (Minorsa) pri italijanskoj vojnoj misiji u Zagrebu, 55, 631.

Oficir nema ke narodnosne grupe kod komande žandarmrije NDH, 430.

Oficir za vezu BdS-a Beograd pri štabu Zapovednika nema -kih trupa u Hrvatskoj, 414.

Oficir za vezu nema ke narodnosne grupe sa Ravsigurom, 430.

Oficir 03, 04, 07 u Wehrmacht-u vidi Eins (I)c-služba.

Ogranak Indija ispostave Ruma EK 3 Osijek, 519, 523, 527.

Ogranak Karlovac AO NSDAP, 252.

Ogranak Rijeka AO NSDAP, 542.

Ogranak Sarajevo AO NSDAP, 222, 507.

Ogranak Sarajevo Nema kog nau nog instituta vidi Nema ki nau ni institut — ogranak Sarajevo.

Ogranak Zagreb AO NSDAP, 492, 494.

Ogranci Abwehr-a vidi pod MK.

Ogranci nema ke akademije vidi pod Lektoratima.

OKH, 33, 126, 137, 567.

Okružja Volksdeutscher-a u NDH vidi Volksdeutscher-i.

Okupacioni aparat — uprava, nema ka u Srbiji vidi Vojna uprava u Srbiji.

OKW, 11, 32—34, 112, 126, 137, 143, 144, 154, 172, 567, 580, 582, 601, 631, 646, 674—679.

Omnipol, trgovinska firma u Zagrebu, 430, 431.

Operativni komandant Rijeke vidi Nema ke jedinice.

Operativni oficiri (Wehrmacht-a) vidi pod Eins (I)a-oficir.

Opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a kod Vojnog zapovednika za Srbiju, 30, 31.

Opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok vidi Vanredni opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok.

Opunomo enik Nema kog Reich-a za Ma arsku, 90.

Opunomo enik Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku (vidi i Oblasni policiski rukovodioci), 27, 33, 64—66, 71, 73, 80, 82, 101, 127, 289, 427, 451, 469, 470, 474-^85, 491, 492, 511, 545, 546, 563, 564, 568, 569, 587, 597, 607.

Opunomo enik Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku — SS-policisiki sud, 479.

Opunomo enik Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku — otek za vrbovanje i staranje, 479.

Opunomo enici Uprave VI RSHA vidi Glavni opunomo enik Uprave VI RSHA.

Ordnungspolizei vidi Policija poretka, nema ka.
 Organizacija DM vidi DM-pokret.
 Organizacija Todt (opšte), 454, 682.
 Organizacija Todt — logor Osijek vidi Logor Osijek (OT).
 Organizacija Todt — odeljenje Mostar, 221, 225, 227, 229—231, 238, 306, 307, 578.
 Organizacija Todt — odeljenje Pazin, 544.
 Organizacija Todt — odeljenje Sarajevo, 221, 270, 448, 454, 472, 507.
 Organizacija Todt — odeljenje Zagreb, 274, 454, 492, 587.
 Orpo vidi Ordnungspolizei.
 Ortskommandantura Kostajnica, 297.
 Ortskommandanture — opšte (vidi i Platzkommandanture), 131, 316, 510, 535.
 Oružane organizacije Volksdeutscher-a u NDH vidi Einsatzstaffel.
 Oružane snage NDH vidi Domobranstvo NDH, Ustaške jedinice i Minors.
 Oružani SS vidi Waffen-SS.
 Osamnaesti (XVIII) armiski planinski korpus, Salzburg vidi Nema ke jedinice.
 Osma (8) partizanska divizija vidi Partizanske jedinice.
 Osma (8) SS-konji ka divizija »Florian Geyer« vidi Nema ke jedinice.
 Osovina Rim—Berlin, 8, 12, 15, 19, 31, 38, 45, 47, 53, 76, 83, 85, 86, 109, 181, 188, 228, 475, 477, 631.
 OSS (Office for Strategical Services), Švajcarska, 118, 119.
 OT vidi Organizacija Todt.
 Otseci za vrbovanje i staranje pri Oblasnim policiskim rukovodiocima vidi Opunomo enik Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku — otek za vrbovanje i staranje.
 OVRA vidi Obaveštajna služba, italijanska.
 Ozna u Primorju, 347, 348.
 Ozna za Baniju — prva grupa, 295.
 »Pacifikacija« Bosne, 25, 140.
 Paljevine, 34, 135, 136, 149, 521, 567.
 Panslavizam, 34.
 Partizani, 34, 44, 56, 64, 73, 75—78, 80, 116, 118, 121, 135, 136, 138—143, 149, 150, 151, 158, 159, 161, 163, 170, 172, 174, 183, 191, 194, 196—198, 205—208, 211, 217, 223, 226, 228,

239, 240, 243, 245, 246, 248, 251, 252, 255—257, 262, 265, 270, 285—291, 293—295, 303, 313—315, 319, 321, 326, 331, 338, 344, 345, 349, 361—363, 379, 385, 401, 405, 409, 412, 413, 415, 426, 440, 453, 454, 466, 467, 474, 475, 481, 482, 488, 495, 497, 502—504, 509, 510, 512—514, 516, 518—522, 524—527, 529, 530, 532—536, 540—544, 553, 556, 562, 565, 567—576, 578, 580, 583, 585—589, 591, 592, 597, 600, 601, 625, 635, 636, 646—649, 651—656, 659, 661—664, 666, 667, 669—672, 674—677, 682—684, 686, 687, 697, 706—708.

Partizanska brigada »Jan Žižka« vidi Partizanske jedinice.

Partizanska mornarica vidi Partizanske jedinice.

Partizanska moslava ka brigada vidi Partizanske jedinice.

Partizanska Volksdeutscher-ska jedinica vidi Partizanske jedinice.

Partizanske jedinice

Komandni štabovi

Glavni štab NOV i POJ za Hrvatsku, 121, 128, 156, 295, 586, 589, 590, 681.

Vrhovni štab NOV i POJ, 117, 121, 123, 128, 136, 156, 228, 314, 319, 423, 435, 441, 442, 466, 467, 572, 573, 575—577, 579—581, 584, 586, 589, 636, 657—659, 666, 673, 678—682, 686, 687, 698.

Korpusi

I. korpus[^] 298.

II. korpus, 298.

X. korpus, 297, 534.

Divizije

7. divizija (unska), 298.

8. divizija, 245.

9. divizija, 321.

19. divizija, 321, 662 .

20. divizija, 321, 567.

34. divizija, 289.

Brigade

»Jan Žižka« brigada, 687.

Moslava ka brigada, 206.

1. proleterska brigada, 573.

7. brigada (na Kozari), 298.

11. krajiška brigada, 303.

- 16. muslimanska brigada, 303.
- 17. brigada, 672.

Ostale jedinice

- Nema ki bataljon NOV, 332.
- Partizanska mornarica, 707.
- Viso ko-fojni ki odred, 303.
- Volksdeutscher-ska partizanska jedinica, 75.

Partizanske porodice, 520, 521.

Pedesetprvi (LI) armiski korpus vidi Nema ke jedinice.

»Peta kolona«, 57.

Peti (V) SS-planinski armiski korpus vidi Nema ke jedinice.

Petnaesti (XV) planinski armiski korpus vidi Nema ke jedinice.

»Pfahlburg« vidi MK I Mostar Nest-a Sarajevo.

Platzkommandantura Banja Luka, 242, 316.

Platzkommandantura Biha , 131, 167, 316, 597.

Platzkommandantura Dubrovnik, 235, 308, 309.

Platzkommandantura Osijek, 408, 410, 557.

Platzkommandantura Rijeka, 542.

Platzkommandantura Sisak, 313, 296.

Platzkommandantura Varaždin, 532.

Platzkommandanture — ispostave vidi pod Ispostavama.

Platzkommandanture u NDH (opšte), 130, 131, 143, 235, 314, 316, 322, 510, 535.

»Plava« (392) divizija vidi Nema ke jedinice.

»Podunavska konfederacija«, 114, 119, 120, 134, 589.

Podzemna skloništa Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku, 691, 692, 695—698, 700—703, 705—709.

»Poglavnikov tjelesni sdrug« (PTS), 35, 127, 336, 400, 426, 438, 493, 532, 667, 668, 684.

Pograni na carinska straža vidi Carinska pograni na zaštita.

Pograni na policija NDH u Gružu, 226.

Pograni na policija stare Jugoslavije na Sušaku, 627.

POJ vidi Partizani.

Pokretna komanda BdS Beograd pri štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj vidi BdS Beograd — Pokretna komanda pri štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj.

Pokretne komande GFP-a vidi GFP — pokretne komande.

Pokretni Abwehrtrupp-ovi Abwehrkommande Manteuffel, 175, 176, 375, 376, 625.

Policija, jugoslovenska (predratna), 226, 259, 417.

Policija, italijanska (opšte), 629, 630, 639.

Policija, italijanska u Splitu, 630.

Policija NDH — opšte (vidi i Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost i Ustaška nadzorna služba), 22, 27, 32, 35, 78, 79, 87, 94, 98, 100, 124, 138, 140, 143, 163, 166, 172, 188, 193, 204, 209—212, 226, 306, 325, 388, 395, 396, 399, 402, 403, 418, 436, 443, 444, 448, 450, 459—461, 464, 466, 467, 480, 486—489, 493, 509, 510, 514, 528, 531, 532, 535, 542, 545—558, 560, 568—570, 572, 573, 575, 576, 578, 625, 627, 635, 638, 640, 643.

Policija NDH, Banja Luka, 501, 502, 504.

Policija NDH, Bosanski Brod, 198.

Policija NDH, Karlovac, 201, 533, 534.

Policija NDH, Mostar, 230, 306, 471.

Policija NDH, Ogulin, 291.

Policija NDH, Osijek, 408, 483, 520, 523, 524.

Policija NDH, Rijeka, 542.

Policija NDH, Sarajevo, 219, 221, 223, 264, 268, 270, 415, 467, 471, 507, 509, 513, 514, 597.

Policija NDH, Sisak, 198.

Policija NDH, Slavonski Brod, 367, 524.

Policija NDH, Split, 314, 537, 538.

Policija NDH, Sušak, 293, 542, 543.

Policija NDH, Šibenik, 318, 539.

Policija NDH, Travnik, 517.

Policija NDH, Tuzla, 236, 518.

Policija NDH, Varaždin, 257, 352.

Policija NDH, Vinkovci, 524.

Policija NDH, Virovitica, 527.

Policija NDH, Vukovar, 140.

Policija NDH, Zagreb, 176, 177, 200, 375, 436, 528.

Policija NDH, Zemun, 251.

Policija NDH, Zenica, 517.

Policija poretka, nema ka (opšte), 89, 212, 439, 447, 480—482, 486, 489, 497—499, 508, 519, 524, 525, 527, 532, 536, 544, 568.

Policija poretka, nema ka — jedinice vidi Nema ke jedinice.

Policija, srpska (kvislinška), 557.

Policiski ataše NDH (pri poslanstvu) u Berlinu, 102, 399, 406, 556.

Policiski ataše, nema ki u Beogradu (predratni) vidi Polici-
ski oficir za vezu pri nema kom poslanstvu u Beogradu
(predratni).

Policiski ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu, 20, 27,
35, 36, 38, 41, 42, 52, 55, 70—74, 78, 91, 92, 95, 98—101, 105,
132, 188, 189, 211—213, 256, 275, 378, 379, 382, 407, 411—
415, 418—420, 422, 429—431, 434, 437, 442—476, 489, 490,
545, 546, 548—556, 558, 563, 565, 569—572, 575, 576, 579,
586, 588, 599, 600, 605—612, 614—616, 620, 622, 629—631,
633, 635—641, 643, 644, 673, 679, 681, 682, 685.

Policiski ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu — ispo-
stava Sarajevo, 69, 99, 161, 415, 441, 448, 449, 452—455,
465, 467, 469—474, 476, 482, 489, 491, 507, 511, 513, 528,
563, 588, 591, 595, 598, 607, 622, 623, 703.

Policiski ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu — anti-
komunisti ka obaveštajna služba, 449, 450, 452, 461, 550,
551, 569.

Policiski biro Abwehrkommande Manteuffel u Zagrebu, 176—
178, 203.

Policiski oficir za vezu pri nema kom poslanstvu u Beogradu
(predratni), 14, 98, 417, 418, 445, 449.

Policiski puk (samostalni) V. SS-planinskog korpusa vidi Ne-
ma ke jedinice.

Policiski puk u Sandžaku vidi Samostalni puk BdO u San-
džaku.

Politi ka policija NDH vidi Glavno ravnateljstvo za javni red
i sigurnost — politi ko odeljenje.

Poljska, 80, 607.

Poljska emigracija vidi Emigracija, poljska.

Pomorski radio-centri vidi Marine-Funkstation.

Portugal, 274, 432.

Posebna komanda Sipo i SD Hintze vidi EK Sipo i SD
Hintze.

Posebna komanda vojnog vazduhoplovstva I Jugoistok/Bal-
kan vidi Luftwaffensonderkommando I SO/B, Zagreb.

Poslanstvo jugoslovenske emigrantske vlade u Švajcarskoj
(Bern), 458, 642.

Poslanstvoi, italijansko u NDH (Zagreb), 16, 56.

Poslanstvo, ma arsko u NDH, 206, 207, 465, 466, 556, 575, 576, 632, 636, 637.

Poslanstvo NDH u Berlinu, 35, 100, 431, 432.

Poslanstvo NDH u Ma arskoj, 636.

Poslanstvo, nema ko u Beogradu, 15.

Poslanstvo,, nema ko u Zagrebu, 15, 161, 20—22, 24, 25, 27, 28, 38, 43, 46, 47, 49, 61, 63, 77, 78, 82, 89—96, 105, 110, 113, 116, 127, 130, 153, 182, 254, 318, 365, 400, 413—415, 422, 431, 443, 446, 451, 468, 476, 477, 492, 494, 578, 579, 581, 583, 584, 601, 605, 606, 618—623, 638, 665.

Poslanstvo, nema ko u Zagrebu — referat za pitanja nema ke narodnosne grupe, 20, 63, 74, 453.

Poslanstvo', rumunsko u Zagrebu, 206, 630.

Poslanstvo, švajcarsko u Zagrebu (vidi i Konzulat, švajcarski u Zagrebu), 589, 614.

Pothvat »Otto«, akcija Sipo i SD prema etnicima, 415, 416.

Pothvat »Schwarz« vidi Ofanziva, peta.

Pothvat »Theodor«, 441, 442, 466, 473, 576, 672—689, 703, 705.

Pothvat »Weiss« (I i II) vidi Ofanziva, etvrta.

Poturanje agenta, 55, 56, 207, 572, 573, 575, 588, 629—631, 633, 634, 639, 643, 681, 683, 687.

»Pozadinska grupa«, ustaška u Lepoglavi, 694.

Pozadinska mreža (opšte), 363, 472—474, 663, 668.

Pozadinska mreža Abwehr-a (vidi i FAT 129 R), 230, 262, 263, 266, 271—273, 312, 363—374, 473, 474, 668.

Pozadinska mreža Uprave VI RSHA vidi Invaziona mreža Uprave VI RSHA.

Pravoslavna crkva u Hrvatskoj vidi Srpska pravoslavna crkva u Hrvatskoj.

Prefektura Rijeka, 542.

Preseljavanja Slovenaca, 401.

Preseljavanje Volksdeutscher-a iz NDH, 75, 80, 81.

»Pressestaffel« (novinarski odred) vidi Grupa Schubert FAT-a 214, Split.

Pretstavništvo Nema ke akademije, München u Zagrebu vidi Lektorat Zagreb.

Priklju enje Austrije Reich-u vidi Anschluss Austrije.

Prinudni rad u Reich-u, 76, 135, 488, 489, 498, 514, 520, 521, 533, 534, 541, 544, 553, 554.

»Prinz Eugen« SS-divizija vidi Nema ke jedinice.

Prislušna služba, nema ka (opšte) 181, 205, 314, 400, 555, 642.

Prislušna služba Nema kog poslanstva u Zagrebu, 92.
Prislušna služba nema kog vazduhoplovstva, 127.
Prislušna služba Wehrmacht-a, 127, 142, 156, 161.
Prislušna služba 2. tenkofske armije, 156.
»Privredna jedinica 216« vidi FAT 216.
Priznanje NOV zara enom stranom, 582, 585, 591.
Propagandaabteilung Suedost vidi Propagandno odeljenje Wehrmacht-a za Jugoistok.
Propaganda, nema ka u NDH (opšte), 11, 31, 338, 339, 477, 670.
»Propagandastaffel« vidi »Odeljak za propagandu«, Split.
Propaganda Wehrmacht-a u NDH (opšte), 136, 137, 157, 174, 349, 459, 460.
Propagandna eta pri štabu 2. tenkofske armije vidi Nema ke jedinice.
Propagandne ustanove Wehrmacht-a, 174, 572.
Propagandno odeljenje Wehrmacht-a u Banjoj Luci vidi Nema ke jedinice.
Propagandno odeljenje Wehrmacht-a za Jugoistok vidi Nema ke jedinice.
»Prosperti d-r« vidi MK Rijeka—Sušak FAT-a 171.
Prva grupa Ozne vidi Ozna za Baniju.
Prva hrvatska štedionica, 370.
Prvi (I) partizanski korpus vidi Partizanske jedinice.
Prvi (I) puk divizije »Brandenburg« vidi Nema ke jedinice.
Prvi svetski rat, 111, 186, 193, 197, 432.
Prvo (I) kordunaško partizansko podru je, 289.
Pu Lorkovi —Voki vidi Afera Lorkovi —Voki .
Pu od 20.VII.1944 godine vidi Atentat na Hitler-a.
Puk »Kurfuerst« divizije »Brandenburg« vidi Nema ke jedinice.
Punktovi Eins (I)c-službe (opšte), 163.
»Putnik«, jugoslovenska turisti ka agencija, 404, 405.

Radio-centar Abwehr-a pri Astu Be vidi Afulei Suedost, Be .
»Radio-igre« nema ke obaveštajne službe sa Britancima, 695.
Radio prislušna služba, nema ka vidi Prislušna služba, nema ka (opšte).
Radio saobra aj NOP-a, 156, 242, 666, 667.
Radio-stanica Abwehr-a u Graz-u, 339.

Radio-stanica »Adam« Nest-a-KO-Ast-a Zagreb (vidi i Radio-stanica »Ambra«), 17, 180, 184, 195, 208, 229, 244, 255, 280, 283, 284, 365.

Radio-stanica »Ambra« Ast-a-MK-FAT-a 126 West-Zeitgrupe AO, Zagreb, 184, 195, 177, 283, 284, 292, 344, 365.

Radio-stanica »Arnim« FAT-a 174, 313.

Radio-stanica Ast-a Beograd vidi Radio-stanica »Bernhardt« Ast-a Beograd.

Radio-stanica »Bernhardt« Ast-a Beograd (vidi i Radio-stanica »Bernhardt« Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, Zagreb), 284, 350.

Radio-stanica »Bernhardt« Leitstelle I pri Ic/AO Vojne grupe F, Zagreb, 284, 344.

Radio-stanica »Biber« FAT-a 172, 317.

Radio-stanica »Boro« MK Biha Ast-a Zagreb, 244.

Radio-stanica »Branka« MK Banja Luka Ast-a Zagreb, 195, 239, 241, 244.

Radio-stanica »Diglas« MK Dubrovnik FAT-a 174, 229, 308.

Radio-stanica Drei (III) Marine — »Dienststelle d-r Rossi«, Rijeka (vidi i Radio-stanica MK Rijeka FAT 126 West), 292.

Radio-stanica EK 1 Banja Luka, 499.

Radio-stanica EK 2 Sarajevo, 506, 508.

Radio-stanica EK 3 Osijek, 519.

Radio-stanica EK 4 Zagreb, 528.

Radio-stanica »Elen« MK Dobož FAT-a 126 Ost i FAT-a 174, 302.

Radio-stanica FAT-a 129 R, 369—373.

Radio-stanica FAT-a 214, Šibenik, 339.

Radio-stanica FAT-a 216, Sisak, 296.

Radio-stanica »Fuerst« vidi Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Zagreb.

Radio-stanica »Gigant« FAT-a 176, Vrnja ka Banja, 281, 301, 663.

Radio-stanica Glavnog opunomo enika Uprave VI RSHA za NDH, 421, 422.

Radio-stanica »Irmis« vidi Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Zagreb.

Radio-stanica Ispostave Pula BdS-a Trst, 543.

Radio-stanica »Jusuf« grupe Schubert FAT-a 214, Split, 663.

Radio-stanica »Kabeljau« FAT-a 377, 350.

Radio-stanica »Kefir« MK Split FAT-a 174, 313.
 Radio-stanica »Kuno« FAT-a 172, 316, 317.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Dalmacija (?), 256, 258.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B (»Zora«), Zagreb, 255—257.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Gospi , 256, 257.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Ptuj, 256—258.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Sarajevo, 256, 257.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Varaždin, 257.
 Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Zadar, 256, 257.
 Radio-stanica »Marta« vidi Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Osijek.
 Radio-stanica »Mirza« MK I Mostar Nest-a Sarajevo, 229.
 Radio-stanica MK Bosanska Gradiška FAT-a 124, 328.
 Radio-stanica MK »Caesar«, Celje, 260, 266, 269.
 Radio-stanica MK Crikvenica Ast-a Zagreb, 252.
 Radio-stanica MK Doboj Nest-a Zagreb, 237, 238.
 Radio-stanica MK Drniš Ast-a Zagreb, 252.
 Radio-stanica MK Goražde FAT-a 126 Ost, 304.
 Radio-stanica MK Hrvatska Dubica.—Kostajnica KO Zagreb, 195, 240.
 Radio-stanica MK Karlovac Ast-a Zagreb i MK FAT-a 126 West, 252, 287.
 Radio-stanica MK Knin FAT-a 172, 130.
 Radio-stanica MK Kutina FAT-a 126 West, 297.
 Radio-stanica MK Rijeka FAT-a 126 West, 292.
 Radio-stanica MK Slavonska Požega FAT-a 124, 327.
 Radio-stanica MK Varaždin FAT-a 126 West vidi Radio-stanica TK Varaždin EK 4.
 Radio-stanica MK I Dubrovnik Nest-a Sarajevo, 234.
 Radio-stanica MK (uporište) I M Dubrovnik, 358.
 Radio-stanica MK (uporište) I M Split, 358.
 Radio-stanica MK I M Zagreb Ast-a Be , 355, 358, 359.
 Radio-stanica »Satan« Nest-a Sarajevo i FAT-a 126 Ost, 217, 220, 229, 299, 346.
 Radio-stanica »Schakal« FAT-a 124, 326.
 Radio-stanica »Schleie« vidi Radio-stanice Jagdkommandi u NDH.

Radio-stanica »Siga« MK Split FAT-a 174, 313.
Radio-stanica »Slavka« MK Slavonski Brod FAT-a 126 Ost i West, 246, 249, 301.
Radio-stanica »Stoer« vidi Radio-stanice Jagdkommandi u NDH.
Radio-stanica »Sylvia« Nest-a Zemun, 251.
Radio-stanica »Theo« MK Tuzla Nest-a Sarajevo i FAT-a 126 Ost, 236, 237.
Radio-stanica TK Varaždin EK 4, 294.
Radio-stanica uporišta Banja Luka FAT-a 377, 350.
Radio-stanica uporišta Karlovac FAT-a 216, 336.
Radio-stanica uporišta Kostajnica FAT-a 126 West, 297.
Radio-stanica uporišta Livno MK Mostar (Nest-a Sarajevo) 229, 232.
Radio-stanica uporišta Prijedor FAT-a 216, 336.
Radio-stanica uporišta Sunja FAT-a 126 West, 294.
Radio-stanica uporišta kod etni kog vojvode Trifunovi a FAT-a 377, 350.
Radio-stanica »Veilchen 13« FAT-a 380, Split, 349.
Radiostanica »Voga« FAT-a 168, 332.
Radio-stanica »Wera« Ast-a Be vidi Afulei Suedost, Be .
Radio-stanica »Willy« vidi Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Trebinje.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Bjelovar, 103, 266.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Doboj, 103, 266, 269.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Knin, 271.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Križevci, 103, 266, 269.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Mostar, 103, 266, 272.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže (»Marta«), Osijek, 103, 266, 267.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Petrinja, 269.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Rijeka—Sušak, 103, 266, 271.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Sarajevo, 103, 265, 266, 268, 270, 271.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Sisak, 103, 266, 268, 269.
Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže, Slavonski Brod, 103, 266, 269.

Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže (»Willy«), Trebinje, 103, 266, 268.

Radio-stanica Zitzelsberger-ove mreže (»Fuerst« i »Irmi«), Zagreb, 103, 265—267, 269.

Radio-stanica »Zora« vidi Radio-stanica LW Sonderkommando I SO/B, Zagreb.

Radio-stanice invazione mreže, 364—366, 438, 439, 441, 448.

Radio-stanice Jagdkommandi u NDH, 694, 697, 701, 703, 705, 706, 708.

Radio-telegrafska centrala Ast-a Be vidi Afulei Suedost, Be .

Radio-telegrafska centrala »Wera« vidi Afulei Suedost, Be .

Radio-telegrafska centrala »Wiese« vidi Afulei Suedost, Be .

Radio-telegrafska centrala »Wroni« vidi Afulei Suedost, Be .

Radio-telegrafske škole Ast-a Be , 261, 266, 268, 273, 354, 355, 358, 359, 368.

Radio-telegrafske škole Kommande Meldegebiet-a vidi Radio-telegrafske škole Ast-a Be .

Radio-telegrafski kursevi Ast-a Be vidi Radio-telegrafske škole Ast-a Be .

Radna služba NDH, 529.

Radni logori vidi Logori, radni.

Rafinerija Sisak, 344.

Ratna mornarica, nema ka, 352, 353, 355, 356.

Ratna organizacija (Abwehr-a) vidi pod Kriegsorganisation.

Ratni zarobljenici vidi Zarobljenici (opšte).

Ravsigur vidi Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH.

Razmena zarobljenika, 93, 117, 118, 128, 129, 158, 163, 164, 166, 168, 170, 200, 228, 387, 388, 416, 460, 521, 526, 527, 573, 577—591, 681.

Referat VI E 3 RSHA vidi Referat za Jugoslaviju — NDH Uprave VI RSHA.

Referat za Jugoslaviju — NDH Uprave VI RSHA, 99, 101, 393, 398, 417, 420, 424, 425, 482, 600, 673, 683, 685, 688.

Regrutna komanda SS-a za Jugoistok vidi SS-regrutna komanda za Jugoistok.

Regrutovanje državljana NDH u nema ku vojsku, 22, 27, 65, 101, 154, 476, 477, 483, 484, 505, 545, 546, 620, 622—624.

Reichsfuehrer SS i šef nema ke policije, 475—478, 485, 607, 675, 677—679.

Reichssicherheitshauptamt vidi RSHA.

Reorganizacija Abwehr-a, 102, 103, 134, 145, 181, 183, 185, 191, 215, 216, 218, 229, 235, 244, 246, 250, 275—281, 284, 285, 315, 322, 329, 333, 343, 351, 353, 354, 361, 645, 646.

Reorganizacija Wehrmacht-a, 102, 126, 141, 150—175, 275, 380, 475, 564, 645.

R-Meldekopf Kroatien I vidi FAT 129 R.

R-Netz vidi Pozadinska mreža.

Rezidenti (opšte), 92, 99, 193, 195, 199, 222—227, 229, 232, 237, 242, 252, 257, 261, 264, 269, 271, 272, 286, 292, 297, 300, 301, 306, 308, 309, 324, 368, 405, 408, 409, 411, 435, 463, 464, 471, 503, 514, 521, 531.

Rezidentura Aljmaš FAT-a 125, 331.

Rezidentura Bosanska Gradiška Ast-a Zagreb vidi MK Bosanska Gradiška Ast-a Zagreb.

Rezidentura Cetinje FAT-a 174, 305.

Rezidentura Doboj (i Tuzla) Nest-a Sarajevo vidi pod MK.

Rezidentura (MK) Mostar FAT-a 381, 347.

Rezidentura Petrinja Grupe AO pri Nema kom opunomoenom generalu u Hrvatskoj, 345.

Rezidentura Podgorica Nest-a Sarajevo, 235.

Rezidentura Travnik FAT-a 126 Ost, 299, 304.

Rezidentura Travnik Nest-a Sarajevo, 226.

Rezidentura Vinkovci FAT-a 125, 331.

Rezidentura Vukovar FAT-a 125, 331.

Rezidenture Zitzelsberger-a (opšte), 264—273.

Romanija — operacije, 195.

RSHA, 12, 30, 36, 39, 41, 51—53, 56, 78, 87—89, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 130, 167, 212, 353, 354, 363, 376, 377, 393, 394, 396—400, 402, 403, 406, 412—414, 416—418, 426, 444, 446, 447, 451, 456—458, 460—462, 464, 468, 469, 478, 490, 491, 493, 494, 496, 497, 520, 521, 528, 547—551, 555, 563, 574, 575, 580, 581, 586, 597, 606, 608, 609, 631, 633, 635, 638, 639, 641—643, 658, 673, 674, 678, 681, 689.

RSHA — diverzantski rad vidi Uprava VI RSHA — grupa S.

RSHA — pozadinska mreža vidi Invaziona mreža RSHA.

Ruecknetz vidi Pozadinska mreža.

Rukovode i FAT 176 vidi FAT 176.

Rukovodna ustanova Gestapo-a Be , 55, 100, 107, 167, 403, 460, 461, 467, 547, 552, 555, 612.

Rukovodne grupe AO vidi pod Leitgruppe.

Rukovodni direktor tajne vojne policije kod 2. tenkovske armije vidi GFP — Leitender Feldpolizeidirektor beim Pz AOK 2.

Rukovodni direktor tajne vojne policije kod Zapovednika Wehrmacht-a za Jugoistok vidi GFP — Leitender Feldpolizeidirektor beim Wehrmachtsbefelshaber Suedost.

Rukovodni radio-centar Abwehr-a pri Ast-u Be vidi Afulei Suedost, Be .

Rukovodni štab Wehrmacht-a vidi Wehrmachtfuehrungsstab. »Rukovodni štab za suzbijanje bandi«, 88, 479, 481, 494, 568, 571, 588.

Rumunija, 119, 347.

Rumunsko poslanstvo u NDH vidi Poslanstvo, rumunsko u Zagrebu.

Ruska pravoslavna crkva u emigraciji, 616.

Ruski zaštitni korpus (Russisches Schutzkorps), 409.

SA (opšte), 15, 21, 22.

Sabirni logori vidi Logori, sabirni.

Sabirni logor u Zemunu vidi Logor Zemun (sabirni).

Sabotaža Abwehr-a vidi Abwehr II.

SAD, 41, 361, 432, 442, 462, 663, 675, 684.

Samostalna demokratska stranka, 548.

Samostalna Feldkommandantura 1040 vidi Feldkommandantura 1040 — samostalna (V), Cetinje.

Samostalni policiski puk pri V SS-planinskom korpusu vidi Nema ke jedinice.

»Samozaštita Sunja« (vidi i FAT 216), 295, 335, 340, 667, 669—672.

Samozaštitini puk BdO Beograd u Sandžaku vidi Nema ke jedinice.

Sandžak, 152, 471, 593, 621, 704.

Saslušavanje zarobljenika, 135, 142—144, 157, 159, 165, 167, 168, 170, 171, 174, 196, 240, 278, 279, 293, 338, 384, 388, 497, 513, 520, 524, 529, 532—536, 540, 543, 569, 586, 587, 706.

»Satan« vidi Radio-stanica »Satan«.

»Schakal« vidi Radio-stanica »Schakal«.

Schenker & Comp., 599.
 SD (opšte), 20, 71, 82, 96, 97, 100, 126, 127, 434, 440.
 SD Be , 14, 94, 405, 424.
 SD Celo-vec, 407.
 SD Graz;, 14, 426, 434, 440, 547.
 SD u NDH (opšte), 20, 27, 28, 33, 72, 73, 82, 133, 158, 166,
 211, 239, 279, 382, 411, 418, 434, 439, 545, 548, 555, 557,
 558, 562, 563, 567, 571, 577, 595, 598, 625, 638.
 SDK, 162, 523, 672.
 Sedamnaesta (17) partizanska brigada vidi Partizanske jedi-
 nice.
 Sedamsto etrnaesta (714) pešadiska divizija vidi Nema ke je-
 dinice.
 Sedamstoosamnaesta (718) pešadiska divizija vidi Nema ke
 divizije.
 Sedma (7) partizanska brigada (na Kozari) vidi Partizanske
 jedinice.
 Sedma (7) SS-divizija »Handžar« vidi Nema ke jedinice.
 Sedma (7) unska partizanska divizija vidi Partizanske jedinice.
 Sekretarijati GFP-a vidi GFP — Sekretarijati.
 Seoske straže Volksdeutscher-a vidi Mesne seoske zaštite
 Volksdeutscher-a.
 Separatizam, hrvatski, 11, 12, 14, 17—19, 253, 398, 417.
 Servizio informazioni militari vidi SIM.
 Severna Amerika, 551, 552.
 SFL vidi Sonderfahndungsliste fuer Jugoslawien.
 Shell d. d., Zagreb, 436.
 »Siga« vidi Radio-stanica »Siga«.
 SIM, 56, 205, 309, 602, 630.
 Sipo (opšte), 20, 69, 71, 82, 100, 126, 158, 440.
 Sipo u NDH (opšte), 20, 27, 28, 33, 69, 72, 73, 82, 133, 158,
 167, 211, 239, 279, 382, 439, 545, 548, 555, 557, 558, 562,
 563, 567, 571, 577, 595, 598, 625, 638.
 Sjedinjene Ameri ke Države vidi SAD.
 »Slavka« vidi Radio-stanica »Slavka«.
 Slavonija, 31, 57, 58, 149, 153, 194, 267, 273, 295, 407—409,
 411, 476, 483, 519, 522, 565, 634, 635, 693.
 »Slobodni rad« u Reich-u, 488, 489, 514, 533, 534, 541, 553.
 Slova ka, 35, 53, 119, 477.
 Slovenija, 55, 86, 88, 119, 128, 135, 159, 162, 255, 256, 259, 260,
 263, 272, 293, 294, 297, 310, 318, 325, 330, 345, 384, 393,

405, 435, 436, 447, 525, 529, 540, 687, 691, 696, 697, 699, 703.

Slovena ko Primorje, 27, 39, 40, 88, 162, 260, 263, 356, 390, 540, 601.

Služba Eins (I)c vidi Eins (I)c-služba.

»Služba rada« u NDH, 554.

»Smernice za suzbijanje partizana« (od 24.X.1941 godine), 567.

S-mreža vidi Invaziona mreža Uprave VI RSHA.

Smrtne kazne vidi Streljanja.

»Socijalna republika«, 544.

Sonderbevollmaechtigter des Auswaertigen Amtes fuer den Suedosten, vidi Vanredni opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok.

Sonderfahndungsliste Jugoslawien vidi Vanredni spisak poternica za Jugoslaviju.

Sonderkommando Hintze vidi EK Sipo i SD Hintze.

Sonderkommando Sipo i SD pri štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj vidi BdS Beograd — pokretna komanda pri štabu Zapovednika nema kih trupa u Hrvatskoj.

Sovjetski savez vidi SSSR.

Specijalna komanda vojnog vazduhoplovstva I za Jugoistok/Balkan vidi Luftwaffensonderkommando I SO/B, Zagreb.

Specijalno odeljenje za vezu 4 vidi NA 4.

Spoljnopoliti ki ured NSDAP, 12—14, 106, 107, 397, 398.

Srbija, 16, 30, 31, 34, 43, 44, 86—89, 111, 119, 130, 134, 138, 140, 147, 151—153, 158, 176, 278, 282, 329, 331, 333, 340, 341, 366, 380, 394, 399, 401, 409, 411, 412, 422, 475, 495, 554, 557, 562, 573, 591—593, 598—600, 603, 608, 629, 643, 664, 665, 672, 690—692.

»Srbokomunizam«, teorija, 34.

Srednjeevropska katoli ka država vidi »Podunavska konfederacija«.

Sredozemje, 353, 354, 360.

Srem, 7, 57, 58, 138, 153, 251, 411, 458, 476, 483, 519, 523, 573, 603, 634, 693.

Sreska žandarmeriska komanda Našice, 525.

Sreska žandarmeriska komanda Slavonska Požega, 526.

Sreske žandarmeriske komande, 481, 520, 525, 535, 564.

Sresko na elstvo Crikvenica, 639.

Srpska pravoslavna crkva, 19, 412, 613, 615, 616.
Srpski dobrovolja ki korpus vidi SDK.
S-sektor (S-grupe), ustaške diverzantske grupe (vidi i Diverzantske jedinice ustaša), 693, 694, 701, 702.
SS (opšte), 20—23, 27, 28, 32, 33, 36, 39, 52, 64—66, 71, 88, 100, 101, 148, 158, 398, 402, 428, 446, 451, 456, 476—478, 480, 482, 484, 516, 520, 521, 545, 546, 556, 564, 567, 571, 588, 598, 602, 608, 609, 619—625, 690.
SS-divizija »Handžar« vidi Nema ke jedinice.
SS-divizija »Kama« vidi Nema ke jedinice.
SS-divizija »Prinz Eugen« vidi Nema ke jedinice.
SS-divizije u NDH vidi Nema ke jedinice.
SS-Hauptamt, 29, 33, 39, 65, 101, 102, 428, 556, 602, 622.
SS-oružani vidi Waffen-SS.
SS-padobranski kazneni bataljon vidi Nema ke jedinice.
SS-regrutna komanda u Osijeku, 484, 545, 546.
SS-regrutna komanda za Jugoistok, 65, 545, 546.
SSSR, 8, 15, 34, 119, 137, 148, 184, 426, 485, 486, 519, 567, 574, 670, 699, 700, 710.
Staatspolizeileitstelle Be vidi Rukovodna ustanova Gestapo-a Be .
Stab der Jagdverbaende fuer den Raum Serbien/Kroatien vidi Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku.
Stadtbuero (opšte), 181.
Stadtbuero Podgorica FAT-a 215 vidi Uporište Podgorica FAT-a 215.
Stadtbuero I H Ast-a Zagreb, 181, 185, 188, 189, 191, 192, 194, 196—199, 257, 283—285.
Stadtbuero I H Nest-a Sarajevo-, 222, 224, 225, 301.
Stadtbuero III C Ast-a Zagreb, 181, 185, 188, 191—193, 199, 204, 265.
Stadtbuero III F Ast-a Zagreb, 181, 185, 188, 191, 193, 194, 199, 202, 204, 355, 356, 685.
Stadtbuero III F Nest-a Sarajevo, 222, 224, 225.
Staleške organizacije Volksdeutscher-a u NDH vidi Volksdeutscher-i.
»Standard Oil« d. d., pretstavništvo Zagreb, 93.
Stanica Bra carinske pograni ne zaštite, 662.
Stanica Imotski carinske pograni ne zaštite, 662.
Stanice, golubije vidi Golubije stanice.
Staro-katoli ka crkva, 615.

»Steyer«, zastupništvo za Balkan u Zagrebu, 256.
Stockerau, vojna škola u Austriji, 154, 200, 271.
Sto etrnaesta (114) lova ka divizija vidi Nema ke jedinice.
Stoosamnaesta (118) lova ka divizija vidi Nema ke jedinice.
Stoosamdesetprva (181) pešadiska divizija vidi Nema ke jedinice.
Stosedamdesetprva (171) pešadiska divizija vidi Nema ke jedinice.
»Stožer ustaške vojnice«, 558.
»Strelasti krstovi«, fašisti ka organizacija u Ma arskoj, 90.
Streljanja, 22, 24, 27, 73, 79, 86—88, 118, 121, 135, 136, 138, 167, 176, 177, 246, 262, 269, 287, 290, 291, 297, 300, 386, 446, 482, 486—488, 495, 504, 521, 522, 541, 557, 567, 580, 604, 654, 657, 663, 675.
»Stuetzpunkt« vidi Uporište (Abwehr-a).
»Stuetzpunkt Siegfried« vidi Uporište Sisak Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj.
»Suedostrop«, izvozno-uvozna firma u Zagrebu, 236, 238, 247, 274, 364.
»Suedostrop« — filijala Slavonski Brod, 236, 238, 247, 249.
»Suedostrop« — filijala Tuzla, 236—238.
»Susi« vidi MK Sisak FAT-a 126 West.
»Suverenitet NDH«, 15, 16, 22, 23, 27, 35, 77, 81—83, 86—88, 101, 113, 147, 176, 179, 278, 376, 377, 393, 395, 413, 417, 418, 443, 451, 476—478, 480, 486, 488, 489, 494, 545, 546, 562, 564, 592, 603, 623.
»Sylvia« vidi Radio-stanica »Sylvia«.

Šef civilne uprave NDH u Bosni vidi Civilna uprava NDH u Bosni.
Šef jedinica za suzbijanje bandi, Lodz, 568.
Šef RSHA vidi Chef der Sipo und des SD.
Šef upravnog štaba kod vojnog zapovednika za Srbiju vidi Chef des Verwaltungsstabes bei Militaerbefehlshaber Serbien.
Šesdesetdeveti (LXIX) armiski korpus vidi Nema ke jedinice.
Šesnaesta (16) muslimanska brigada vidi Partizanske jedinice.
Škola za lovce protiv bandi vidi Bandenjaegerschule.
Škole Jagdverband-a vidi Diverzantski kursevi Jagdverband-a.
Škole pozadinske mreže (opšte), 473.

Škole, radiotelegrafske vidi Radiotelegrafske škole.
Školovanje agenata Abwehr-a, 313, 336, 364, 366—373, 473, 667.
Školovanje Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku vidi Kursevi Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku.
Španija, 258, 432, 555, 683.
Španski borci, 682, 683.
Špijunaža Abwehr-a vidi Abwehr I.
Štab za evakuaciju Volksdeutscher-a iz NDH, Osijek vidi Preseljavanje Volksdeutscher-a iz NDH.
Štab za suzbijanje bandi vidi »Rukovodni štab za suzbijanje bandi«.
Štab 133 vidi DM-štab 133.
Štajerska, 15, 110, 128, 318, 334, 427, 656, 687.
Švajcarska, 39, 41, 42, 134, 188, 401, 405, 428—431, 433, 458, 608, 611, 613, 640, 641, 643, 644.

»Tajna antikomunisti ka organizacija« vidi EK 3 Sipo i SD Osijek — TAKO (etni ka grupa).
Tajna vojna policija vidi GFP.
Taoci, 138, 171, 520.
»Tehni ka unija«, afera, 397, 398.
Teilkommando vidi pod TK.
Terezijanska vojna akademija u Wiener Neustadt-u, 110.
Teror (opšte), 16, 17, 19, 25, 124, 135, 136, 149, 153, 383, 408, 425, 566, 567, 664, 669.
»Theo« vidi Radiio-stanica »Theo«.
»Theodor« vidi Pothvat »Theodor«.
»Tigar« divizija vidi Tristosedamdesettre a (373) hrvatska pešadiska divizija.
»Titofangkommando«, 677, 679, 684, 688, 689.
TK (opšte), 101, 485, 486, 493, 498, 506, 508—511, 564, 571, 594, 598.
TK Banja Luka EK 1, 243, 500, 503.
TK Biha EK 1, 500, 505.
TK Bjelovar EK 4, 528, 534, 535.
TK Bosanska Gradiška—Oku ani EK 3, 523, 525, 530.
TK Br ko EK 2, 506, 519.
TK Dubrovnik—Visoko EK 2, 362, 506, 515, 516, 536.
TK Karlovac EK 4, 290, 528, 533, 534.
TK Klanjec EK 4, 528, 536.

TK Mostar EK 2, 231, 505, 515, 516, 536, 539.
TK Nova Gradiška EK 3, 326, 501, 519, 523, 525.
TK Oku ani EK 3 vidi TK Bosanska Gradiška—Oku ani EK 3.
TK Petrinja EK 1, 500.
TK Petrinja EK 4, 500, 528, 535, 536.
TK Sarajevo EK 2, 42, 158, 159, 170, 300, 505—507, 512—515.
TK Sisak EK 1, 500.
TK Sisak EK 4, 500.
TK Slavonski Brod EK 3, 519, 523—525.
TK Split EK 5, 313, 314, 349, 536—538.
TK Šibenik EK 5, 169, 536—539.
TK Travnik EK 2, 505, 512, 516, 517.
TK Tuzla—Doboj EK 2, 505, 518, 539.
TK Varaždin EK 4, 294, 523, 526, 528, 531—533.
TK Vinkovci EK 3, 519, 523, 524.
TK Višegrad EK 2, 505, 506, 519.
TK Zadar EK 5, 536—538.
TK Zagreb EK 4, 528, 530, 531.
TK Zemun EK 3, 519, 525, 527.
TK Zenica EK 2, 506, 512, 517, 518.
Transportna komandantura, nema ka, 127.
Tre i Reich, 7—9, 11—16, 18—21, 23, 24, 28, 29, 31—33, 35—38, 41, 43, 45—53, 57, 60, 62, 63, 65, 68, 77, 81—83, 86—88, 91, 93, 94, 100, 109, 111—114, 116, 120, 122, 124, 133, 137, 147, 152, 154, 173, 175, 181, 206, 214, 230, 260, 318, 341, 348, 353, 378, 379, 393, 395, 396, 398, 399, 404, 414, 442, 444, 445, 454, 458, 459, 465, 467, 474, 475, 477, 478, 487, 499, 541, 546—548, 550, 559—567, 570, 571, 581, 589, 603, 604, 606, 609, 610, 616, 617, 619—626, 628, 629, 645, 674, 680, 688, 689, 691, 710.
Tre i (III) SS-tenkovski korpus vidi Nema ke jedinice.
Trgova ka i industriska komora u Zagrebu, 199.
Trgova ka mornarica, nema ka, 539.
Trideset etvrta (34) partizanska divizija vidi Partizanske jedinice.
Trideset etvrti (XXXIV) armiski korpus vidi Nema ke jedinice.
Trinaesta (13) proleterska brigada vidi Partizanske jedinice.
Trinaesta (13) SS-divizija »Handžar« vidi Nema ke jedinice.

Tristodevedesetdruga (392) hrvatska pešadiska divizija (»Plava«) vidi Nema ke jedinice.

Tristoosamdeset etvrti (384) pešadiski puk vidi Nema ke jedinice.

Tristopedesetdeveti (359) pešadiski puk vidi Nema ke jedinice.

Tristosedamdesetprva (371) divizija vidi Nema ke jedinice.

Tristosedamdesettreea (373) hrvatska pešadiska divizija (»Tigar«) vidi Nema ke jedinice.

Tristosedamdesettre i (373) artiljeriski puk vidi Nema ke jedinice.

Tristošesdesetdeveta (369) hrvatska divizija (»Vražja«) vidi Nema ke jedinice.

Tristošesdesetdeveti (369) pešadiski puk (»Hrvatska legija«) vidi Nema ke jedinice.

»Trojni pakt«, 12, 46.

Trup za izvi anje fronta vidi Frontaufklaerungstrupp.

Trupovi za uništavanje bandi vidi Grupe za uništavanje bandi.

Trupp-ovi, specijalne jedinice vidi etvrti (4) puk divizije »Brandenburg«.

Tuma i (opšte), 73, 105, 141, 150, 155, 157, 163, 164—167, 171, 239, 309, 319, 322, 341, 383, 384, 387, 390, 401, 450, 511—513, 517, 519, 525, 526, 530, 537, 538, 540, 691.

Tuma i Abwehr-a, 190, 198, 201, 215, 239, 315, 321, 327, 328, 330, 332, 337, 343, 361, 367.

Tuma ka eta Be , 315, 335.

Tuma ka eta Berlin, 381.

Turska, 132, 188, 205, 273, 274, 317, 432, 467, 552, 621, 624, 636.

Tvornica sode u Lukavcu, 518.

UGB, 399, 557.

Ugovor Nema ka—NDH, 16.

Uništenje Jevreja vidi Jevrejski problem.

Univerzitet u Muenchen-u, 111.

UNS vidi Ustaška nadzorna služba.

»Unternehmen Weiss« vidi Ofanziva, etvrta.

Uporišta Abwehr-a — opšte (vidi i pod MK), 183, 188—190, 192, 226, 227, 261, 262.

Uporišta Eins (I)c-službe (opšte), 163.

Uporišta GFP-a vidi GFP — uporišta.
Uporište Banja Luka FAT-a 377, 350.
Uporište Banja Luka MK Bosanska Gradiška (FAT-a 124), 328, 328.
Uporište Bjelovar FAT-a 126 West, 283, 298.
Uporište Crikvenica MEK 90, 362.
Uporište Doboj FAT-a 381, 347.
Uporište Dubrovnik MEK 90, 306, 308, 362, 516.
Uporište (pokretna grupa) Gacko—Bile e MK Dubrovnik FAT-a 174, 309.
Uporište (pokretna grupa) Hercegnovi MK Dubrovnik FAT-a 174, 309.
Uporište Karlovac FAT-a 216, 336, 668.
Uporište kod etni kog vojvode Trifunovi a FAT-a 377, 350.
Uporište Kostajnica FAT-a 126 West, 283, 294, 297, 298.
Uporište Kostajnica KO Zagreb, 195, 196, 240.
Uporište Livno MK Mostar (Nest-a Sarajevo), 229, 232.
Uporište Nevesinje FAT-a 174, 305, 309.
Uporište Ogulin MK Karlovac FAT-a 126 West, 283, 291, 293.
Uporište Pazin ispostave Pula BdS-a Trst, 453, 544, 545.
Uporište (Stadtbuero) Podgorica FAT-a 215, 336.
Uporište Portorož ispostave Pula BdS-a Trst, 453, 545.
Uporište Prijedor FAT-a 216, 336, 668, 669.
Uporište »Siegfried« vidi Uporište Sisak FAT-a Pulkowsky.
Uporište Sisak FAT-a Pulkowsky vidi Uporište Sisak Grupe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj.
Uporište Sisak (»Siegfried«) Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj, 343—345.
Uporište Sunja FAT-a 126 West, 283, 294, 296.
Uporište (Nebenstelle) Sušak ispostave Rijeka BdS-a Trst, 540, 543.
Uporište Trogir MEK 90, 362.
Uporište Varaždin Gruppe AO pri Nema kom opunomo enom generalu u Hrvatskoj, 345.
Uporište Zavidovi i TK Sarajevo EK 2, 513.
Uporište I Mostar Nest-a Sarajevo (vidi i MK I Mostar Nest-a Sarajevo), 227—229.
Uporište III Mostar VAO Sarajevo, 227, 229.
Uprava Grada Beograda vidi UGB.
Uprava policije NDH vidi Policija NDH.

Uprava rada u Zagrebu, 198.

Uprava III RSHA (SD), 20, 97, 397, 492, 493, 496, 497, 609.

Uprava IV RSHA (Gestapo), 14, 31, 37, 39, 61, 69, 72, 89, 97, 99, 101, 212, 342, 416, 434, 447, 448, 453, 456, 458, 496, 497, 499, 556, 579, 580, 609, 610, 612, 620, 622, 681.

Uprava VI RSHA, 69, 89, 97, 99, 100, 101, 130, 167, 209, 212, 213, 275, 398, 400, 402, 416—442, 447, 448, 455, 457, 458, 465, 467, 468, 472, 482, 490, 494, 552, 553, 576, 586, 600, 601, 641, 643, 673, 674, 679, 680, 682, 685, 688.

Uprava VI RSHA — centar radio-veza za Jugoistok u Be u, 421.

Uprava VI RSHA — grupa F, 416, 439, 682, 683.

Uprava VI RSHA — grupa S, 8, 104, 243, 244, 258, 272, 306, 432, 437—442, 471, 473, 566, 571, 595, 658, 659, 667, 672—710.

Uprava VI RSHA — opunomo enici vidi Glavni opunomo enici Uprave VI RSHA.

Uprava VI RSHA — referat VI E 3 vidi Referat za Jugoslaviju — NDH Uprave VI RSHA.

Uprava VI RSHA — »Wannseeinstitut«, 440.

Upravni štab komanduju eg generala i zapovednika Srbije vidi Upravni štab vojnog zapovednika za Srbiju.

Upravni štab vojnog zapovednika za Srbiju, 29, 130, 278.

»Ured za izbeglice« u Banjoj Luci, 502.

Ured za koriš enje (uzap enog materijala) vidi Auswertungsstelle Suedost, Be .

Usaoh, 541, 542.

Ustanova za progon carinskih prekršaja vidi Zollfahndungsstelle.

Ustanova za progon deviznih prekršaja vidi Devizenschutzkommando.

Ustanova za vrbovanje radnika u Zagrebu, 20, 489.

Ustaše (opšte), 7, 12—19, 21—26, 28—34, 37, 39, 41, 43⁵, 47, 49, 51, 53, 63, 72, 75—77, 79, 83, 84, 86, 90, 94, 104, 110, 115, 121, 122, 124, 131, 132, 139, 140, 144, 150, 151, 158, 161, 164, 165, 168, 172, 173, 177, 178, 181, 187, 199—201, 204, 205, 208, 212, 217, 219, 224, 232, 246, 249, 253—255, 260, 267, 289, 290, 297, 316, 326, 336, 339, 344, 349, 386, 390, 396, 398—401, 404, 409, 411, 413, 415, 426, 427, 440, 446, 457—459, 461, 464, 466, 473, 477, 483, 487, 497, 512, 517, 524, 530, 531, 533, 552, 557, 590, 592, 597, 600, 601, 603—

- 605, 611, 618, 623—625, 627, 630, 664, 666, 668—670, 684, 685, 696, 699—702, 705, 707.
- Ustaše — veze u Argentini, 403, 429, 551, 552, 608, 632, 640, 656.
- Ustaška emigracija vidi Emigracija, ustaška.
- »Ustaška mladež«, 237, 271, 553.
- Ustaška nadzorna služba, 38, 177, 226, 249, 290, 461, 462, 467, 534, 547, 548, 550, 551, 554, 555.
- Ustaška nadzorna služba — povereništvo u Sarajevu, 221, 436.
- Ustaška nadzorna služba — povereništvo u Tuzli, 237, 249.
- »Ustaška odbrana«, 677, 693, 707.
- Ustaška policija vidi Policija NDH.
- Ustaška vlada vidi Vlada, ustaška.
- Ustaška vojna policija, 372, 706.
- »Ustaška vojnica«, 64, 127, 245.
- Ustaška železni ka milicija, 549.
- Ustaške jedinice (opšte), 25, 32, 45, 63, 104, 138—140, 143, 147, 181, 239, 336, 339, 340, 557, 704, 706, 707.
- Divizija Joce Rukavine (vidi Diverzantska grupa Joce Rukavine), 706.
- Jedinica (ustaška) u Karlovcu, 668.
- Jedinica (ustaška) u Petrinji, 667, 668.
2. ustaški bataljon, 702.
- Ustaški logori vidi Logori, ustaški.
- Ustaški stožer u Mostaru, 231.
- Ustaški stožer u Osijeku, 520.
- Ustaški zlo ini (vidi i Teror), 16, 23, 25, 29, 30, 90, 115, 124, 153, 287, 399, 446, 547, 592, 671.
- Uzap eni materijal — centrala (ured) u Be u vidi Auswertungsstelle Suedost, Be .
- Vanredni opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok, 43, 44, 122, 134, 162, 167, 258, 593, 594, 601, 602, 624.
- Vanredni opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok — pretstavništvo (opunomo enik) za Crnu Goru, 44, 337, 594.
- Vanredni opunomo enik Ministarstva inostranih poslova Reich-a za Jugoistok — pretstavništvo (ispostava) Zagreb, 44, 45, 134, 602.

Vanredni spisak potemica za Jugoslaviju, 375—377, 395, 412, 548, 604, 628, 637, 642.

VAO Sarajevo Nest-a-KO Zagreb (vidi i Nest Sarajevo), 181, 183, 215—227, 233, 235.

VAO I Celovec (vidi i MK »Caesar«), 91, 103, 252, 259—273.

VAO III Celovec vidi Nest III Celovec.

Vatikan, 18, 53, 85, 92, 93, 118, 120, 133, 134, 314, 430, 589, 610, 613—615, 638, 644.

Vazduhoplovna izvi anja Wehrmacht-a, 142, 501.

Vazduhoplovna komanda NDH u Mostaru, 231.

Vazduhoplovna komanda (nema ka), Mostar vidi Fliegerkommando Mostar.

Vazduhoplovna komanda, nema ka u Banjoj Luci vidi Nema ke jedinice.

Vazduhoplovni ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu, 20, 254, 258, 259.

Vazduhoplovni ataše pri poslanstvu NDH u Berlinu, 100, 429, 431.

Vazduhoplovstvo NDH, 42, 104, 127, 192, 200, 209, 253, 255, 257, 429, 578.

Vazduhoploivstvo Reich-a, 127, 579, 691.

»Veilchen 13« vidi Radio-stanica »Veilchen 13«.

Velika Britanija, 38, 52, 120, 177, 232, 235, 274, 429, 430, 442, 608, 616, 619, 629, 642, 663, 683.

Velika župa NDH u Biha u, 164.

Velika župa NDH u Bjelovaru, 140.

Velika župa NDH u Osijeku, 264, 267, 408.

Velika župa NDH u Tuzli, 236, 237.

Vermessungsstelle (zemljomerski otsek), Kutina vidi MK Kutina FAT-a 126 West.

Vešanja vidi Streljanja.

Viso ko-fojni ki partizanski odred vidi Partizanske jedinice.

Viša komanda LXV vidi Nema ke jedinice.

Viši vo a SS i policije Trst vidi Hoeherer SS- und Polizeifuehrer Trieste.

Viši vo a SS i policije za NDH vidi Oponomo enik Reichsfuehrer-a SS za Hrvatsku.

Vlada, austriska (pre Anschluss-a), 111, 112.

Vlada, emigrantska (jugoslovenska), 202, 433, 464, 610, 643.

Vlada, jugoslovenska (bivša), 14.

Vlada, Nedi eva, 89, 158, 399, 422.

Vlada, Simovi eva, 13, 411.

Vlada, ustaška, 13, 16, 21, 22, 29, 30, 32, 34—37, 39—41, 47, 51, 78, 90, 113, 146, 149, 152, 154, 181, 199, 209, 255, 278, 400, 404, 406, 425, 427, 451, 456—459, 479, 480, 487, 546, 552, 556, 557, 564, 602, 611, 618, 623, 624, 629, 640.

VMRO, 52, 419, 420.

Vnatrešna makedonska revolucionerna organizacija vidi VMRO.

»Vo a narodnosne grupe« u NDH, 20, 29, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 69, 73, 74, 80, 410, 411, 420, 454, 484, 635.

Vo a SS i policije na, Rijeci, 484, 540, 542.

Vo a SS i policije u NDH vidi Oblasni policijski rukovodioci..

Vo a SS i policije u Sandžaku, 455, 456.

»Voelkischer Beobachter«, list, 403, 420.

»Voga« vidi Radio-stanica »Voga«.

Vojna ekspedicija generala Bader-a vidi Borbena grupa Bader.

Vojna grupa C vidi Nema ke jedinice.

Vojna grupa E vidi Nema ke jedinice.

Vojna grupa F vidi Nema ke jedinice.

Vojna misija, ameri ka kod DM-pokreta vidi Ameri ka vojna misija kod DM-pokreta.

Vojna misija, britanska kod Vrhovnog štaba NOV i POJ vidi Britanska vojna misija kod Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Vojna škola u Stockerau-u vidi Stockerau, vojna škola u Austriji.

Vojna uprava u Srbiji (opšte), 20, 29, 34, 130, 278, 422.

Vojna žandarmerija, nema ka (opšte), 143.

Vojna žandarmerija, nema ka u Banjoj Luci, 501.

Vojna žandarmerija, nema ka u Pazinu, 545.

Vojna žandarmerija, nema ka na Rijeci, 542.

Vojna žandarmerija, nema ka u Sarajevu, 225, 386, 513.

Vojna žandarmerija, nema ka u Šibeniku, 539.

Vojna žandarmerija, nema ka u Varaždinu, 532.

Vojni ataše NDH u Berlinu, 100, 419, 427, 432, 557, 641.

Vojni ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu, 20, 91.

Vojni sudovi, nema ki (opšte), 245, 390.

Vojni sud, nema ki u Sarajevu (Fortner), 140.

Vojni zapovednik za Gr ku vidi Nema ke jedinice.

Vojni zapovednik za Jugoistok vidi Zapovednik Wehrmacht-a za Jugoistok, Solun.

Vojni zapovednik za Jugoistok/Srbija vidi Nema ke jedinice.
Vojni zapovednik za Srbiju vidi Nema ke jedinice.
Vojni zapovednik za Srbiju — generalštab vidi Generalštab
vojnog zapovednika za Srbiju.
Vojno-privredni oficir Wehrmacht-a u Mostaru, 127, 416, 578.
Vojno-privredni oficir Wehrmacht-a u Zagrebu, 127, 182, 183,
492, 578.
»Vojno-privredni štab 85« vidi »Wehrwirtschaftsstab 85« —
»WWS 85«.
Vojno vazduhoplovstvo NDH vidi Vazduhoplovstvo NDH.
Vojno vazduhoplovstvo, nema ko vidi Vazduhoplovstvo
Reich-a.
Vojska, italijanska, 49, 109, 110, 195, 219, 227, 228, 251, 645.
Vojska, jugoslovenska (predratna), 57, 181, 200, 411, 415, 416,
559.
Volksdeutsche Mittelstelle vidi VOMI.
Volksdeutscher-i, 20, 27—29, 38, 57—82, 86, 89, 92, 101, 102,
127, 144, 191, 213, 222—224, 242, 402, 403, 406, 407, 409,
415, 429, 436, 450, 452—454, 463, 476, 480—484, 492—494,
501, 503, 504, 510—512, 515, 520—522, 525, 527, 531—534,
545, 549, 557, 567, 604, 611, 613, 633, 634, 656, 691, 700.
Volksdeutscher-ska partizanska jedinica vidi Partizanske je-
dinice.
Volksdeutscher-ska privredna preduze a vidi Volksdeutscher-i.
VOMI, 29, 58, 59, 63, 71, 73, 80, 101, 484.
Vorgesobener Abwehroffizier vidi pod VAO.
»Vražja« divizija vidi Tristošesdesetdeveta (369) hrvatska di-
vizija.
Vrbovanje agenata, 94, 144, 164, 166, 172, 190, 193—202, 205—
207, 210, 214, 217, 221, 223—225, 229—231, 233—237, 242,
247—249, 264—267, 269—273, 285—288, 290, 303, 306—308,
312, 313, 324, 327, 331, 338, 343, 348, 354—356, 358, 361—364,
366—369, 373, 383, 385—387, 390, 403, 408, 410, 411, 427,
430, 434—436, 438, 468, 471, 473, 498, 502—505, 508, 510,
513, 514, 518, 522, 524, 529, 530, 542, 544, 545, 555, 556,
570, 573, 576, 588, 590, 613, 614, 630, 632, 633, 635, 636,
664, 665, 671, 683, 692.
Vrhovna komanda DM-pokreta, 156, 161, 314, 511, 591, 592,
595, 643.
Vrhovna komanda nema ke suvozemne vojske vidi OKH.
Vrhovna komanda Wehrmacht-a vidi OKW.

Vrhovna komanda Wehrmacht-a za Jugoistok vidi Vojna grupa E.

Vrhovni komandant za Jugoistok vidi Vojna grupa F.

Vrhovni komesar za »Operativnu zonu Jadransko Primorje« u Trstu, 542.

Vrhovni štab NOV i POJ vidi Partizanske jedinice.

Waffen-SS (vidi i Nema ke jedinice), 27, 39, 64, 65, 101, 172, 424, 428, 436, 476, 480, 484, 543, 546, 564, 622.

»Wannseeinstitut« vidi Uprava VI RSHA — »Wannseeinstitut«.

Warner Brothers, filijala ameri kog filmskog preduze a u Zagrebu, 119.

»Weber d-r« vidi MK »Caesar«.

Wehrkreiskommando (Generalkommando) XVII, Be , 354.

Wehrmacht (vidi i Nema ke jedinice), 8, 20, 22—30, 32, 33, 35—37, 42—44, 52—54, 57, 58, 63, 66, 76, 87, 88, 90, 91, 97, 104, 107, 110, 112—114, 117, 120, 121, 125, 126, 130, 133, 135, 137—175, 178, 180, 181, 183, 185, 195, 197, 217, 219, 234, 239, 241—243, 248, 251, 253, 254, 259, 262, 264, 266, 271, 272, 275, 278, 280, 282, 285, 289, 293, 295, 296, 299, 302, 304, 309, 310, 313, 316, 319, 320, 322, 323, 326, 327, 331, 336, 338, 339, 341, 343, 345, 346, 348, 351, 359, 363, 364, 371, 375—378, 380, 382, 384, 387—389, 391, 393, 394, 401, 412, 416, 417, 439, 444, 448, 451, 459, 460, 474—477, 480—482, 485—487, 492, 495-497, 499, 502, 504, 507—510, 512, 514, 517, 518, 520, 521, 523—527, 529, 533, 535, 537, 538, 541—544, 546, 561, 562, 564, 567, 568, 571, 580, 583, 585, 587, 589, 592—601, 603, 608, 625, 631, 637, 638, 645—647, 652, 656—660, 663, 665, 667, 668, 670—675, 678, 679, 681, 685—690, 700, 704, 706, 707.

Wehrmachtsarchiv Celovec vidi VAO I Celovec.

Wehrmachtsbefehlshaber Suedost vidi Zapovednik Wehrmacht-a za Jugoistok.

Wehrmachtsfuehrungsstab, 130, 152, 323, 674.

Wehrmacht-ove ustanove za izdavanje propusnica vidi Nadleštvo Wehrmacht-a za izdavanje propusnica.

»Wehrmachtsverbindungsstelle Agram« vidi Nest Zagreb.

»Wehrmachtsverbindungsstelle Belgrad« vidi Ast Beograd.

»Wehrmachtsverbindungsstelle Sarajevo« vidi VAO Sarajevo Nest-a Zagreb.

- "Wehrwirtschaftsoffizier vidi Vojno-privredni oficir Wehrmacht-a.
- »Wehrwirtschaftsstelle Sisak« (vojno-privredni ured) vidi MK Sisak FAT-a 126 West.
- »Wehrwirtschaftsstab 85« — »WWS 85« vidi Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku i Jedinica Benesch.
- »Wera« vidi Radio-stanica »Wera«.
- »Wiese« vidi Afulei Suedost.
- »Willy« vidi Radio-stanica »Willy«.
- »Wirtschaftsgruppe Dalmatien« (privredna grupa Dalmacija) vidi FAT 380.
- »Wirtschaftsgruppe Dalmatien«, Split vidi MK Split FAT-a 380.
- »Wirtschaftstrupp 216« (privredna jedinica 216) vidi FAT 216.
- »Wirtschaftsverbindungsstelle«, Karlovac—Prijedor vidi Uporište Karlovac—Prijedor FAT-a 216.
- »Wroni« vidi Afulei Suedost.

Zajam narodnog osloboenja, 459, 460, 572.

Zakon NDH o Jevrejima vidi Jevrejski problem.

Zakonske odredbe za Volksdeutscher-e u NDH (juni 1941 godine), 28, 29, 59, 61, 62, 64, 77, 82.

Zapadni saveznici, 18, 19, 38, 40—42, 45, 50, 52, 56, 83, 85, 86, 93, 116—121, 125, 134, 156, 158, 160, 187, 188, 219, 230, 235, 253, 263, 280, 291, 300, 310, 311, 348, 351, 352, 358, 360, 362, 366, 433, 437, 440, 458, 462, 507, 534, 537, 538, 559, 560, 563, 589, 602, 604, 608, 610, 615, 624, 631, 640—642, 697, 710.

Zaplena jugoslovenskih arhiva vidi Arhive, jugoslovenske.

Zapovednik nema kih trupa u Hrvatskoj, Slavonski Brod vidi Nema ke jedinice.

Zapovednik policije poretka za NDH vidi BdO za NDH.

Zapovednik Sipo i SD vidi Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD.

Zapovednik Sipo i SD za Hrvatsku vidi Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des SD in Kroatien.

Zapovednik Wehrmacht-a za Jugoistok, Solun vidi Nema ke jedinice.

Zarobljenici (opšte), 135, 138, 142, 144, 152, 157—159, 163, 165—168, 170, 171, 173, 174, 230, 240, 245, 278, 279, 286, 293, 303, 315, 321, 325, 330, 338, 361, 384, 387, 388, 416, 460, 489, 497, 501, 503, 510, 513, 520, 521, 524, 526, 527, 529, 532—536, 540, 541, 543, 544, 567, 569, 572, 577—591, 627, 645, 653, 663, 667, 684, 705, 706, 708.

Zarobljeni ki logori vidi Logori, zarobljeni ki.

Zatvor Banja Luka (EK 1), 499, 503, 504.

Zatvor Beograd (Wehrmacht-a), 389.

Zatvor na Savskoj cesti (policiski), 488, 588.

Zatvor Sarajevo (GFP-Gruppe 9), 386.

Zatvor Zagreb (GFP-Gruppe 9), 388.

Zatvori Teilkommandi (opšte), 510, 514, 517, 538.

Zatvori, ustaški (opšte), 117, 375, 388, 395, 402, 579, 644.

Zavera protiv Hitler-a vidi Atentat na Hitler-a.

Zavnoh, 459, 460.

»Zbor«, 167, 397, 429, 430, 660, 672.

»Zbor« — grupa u Šibeniku, 318, 340, 660, 662.

»Zeleni kadar«, 163, 165, 244—246, 315, 505, 705.

Zemaljska grupa AO NSDAP za Jugoslaviju vidi AO NSDAP — zemaljska grupa za Jugoslaviju.

Zer-Maenner vidi Invaziona mreža Uprave VI RSHA.

Zer-Netz vidi Invaziona mreža Uprave VI RSHA.

Zitzelsberger-ova mreža-rad vidi MK »Caesar« i VAO I Celovec.

Zlo ini vidi Teror.

Zlo ini, ustaški vidi Ustaški zlo ini.

Zollfahndungsstelle Graz, 356.

Zollgrenzschutz vidi Carinska pograni na zaštita.

»Zora« vidi Radio-stanica »Zora«.

»Zorka« a. d., fabrika u Šapcu, 264.

Zweigstelle vidi pod Ograncima Sipo i SD (EK).

Zwei (II) Marine, 351, 352, 360—363, 662.

Žandarmerija NDH, 17, 28, 140, 221, 222, 236, 430, 480, 498, 513, 532, 549, 568, 569.

Žandarmerija, nema ka, 27, 28, 66, 71, 89, 479, 532, 545, 546.

Zandarmeriska kapetanija u Varaždinu, 532.

Zandarmeriska komanda u Križevcima, 535.

Zandarmeriske kapetanije (Hauptmannschaften) po župama
NDH, 481, 520, 564.

Zandarmeriske stanice, 481, 520.

Železara Zenica, 517.

Železnice u NDH, 34, 201, 211, 522.

Železni ka komandantura u Sarajevu, 507.

»Životna područja« SD-a, 493, 494, 496, 508, 540, 541, 609.

Župske redarstvene oblasti vidi Policija NDH.

RASPORED ŠEMA

		Str.
I	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — april—maj 1941.	94
II	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — jesen 1941.	98
III	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — jesen 1942.	104
IV	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — jesen 1943.	158
V	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — leto 1944.	164
VI	Obaveštajne veze nema kih ustanova u NDH — ¹ prole e 1945.	170
VII	Abwehr u NDH — prole e—leto 1941.	178
VIII	Abwehr u NDH — jesen 1941—jesen 1942	198
IX	Abwehr u NDH — jesen 1942—jesen 1943	230
X	Agenturna mreža Zitzelsberger-a — 1941—1945	262
XI	Abwehr u NDH — prelaz na novu organizaciju—jesen 1943.	278
XII	Razvoj Abwehr-a u NDH — kraj 1943—maj 1944	316
XIII	Razvoj Abwehr-a u NDH — krajem 1944	342
XIV	Razvoj Abwehr-a u NDH — mart—april 1945	348
XV	Mornari ki! Abwehr u NDH — stanje u leto 1944	352
XVI	GFP u NDH — od januara 1943 do oslobo enja	388
XVII	Centri nema ke vojne obaveštajne službe u NDH 1941—1945 (ukupno 276 centara).	390
XVIII	Aparat SS-a i policije u NDH — prole e 1943—jesen 1944.	482
XIX	Sipo i SD u NDH — prole e 1943—jesen 1944	488
XX	Ustanove RSHA u NDH — jesen 1944—kraj rata	536
XXI	Nema ke obaveštajne ustanove u Istri	542

XXII	Centri nema ke obaveštajne službe SS-a i policije u NDH 1941—1945 (ukupno 92 centra)	558
XXIII	Centri nema ke obaveštajne službe vojske, SS-a i policije u NDH 1941—1945 (ukupno 368 centara)	644
XXIV	Jagdverband za Srbiju i Hrvatsku i Ustaška odbrana	702
XXV	„ uvari evropskih interesa".	706
XXVI	Centri nema ke vojne obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 556 centara)	710
XXVII	Centri nema ke obaveštajne službe SS-a i policije u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupna 316 centara) .	710
XXVIII	Centri nema ke obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 872 centra).	710

RASPORED FOTOGRAFIJA

		Str.
I	Stvaranje takozvane Nezavisne Države Hrvatske Paveli sa Kvaternikom; Veessenmayer . . .	12
II	Elementi ustaške države Vladajuća klika NDH na jednoj svečanosti	18
III	Ustaše kod nadbiskupa Stepinac sa grupom „povratnika”	20
IV	„Ustaša broj jedan” Kasche sa Pavelcem	22
V	„Pacifikatori” Bosne Franceti ; Fortner	26
VI	Iz kartoteke Gestapo-a u vladu NDH Lorkovi	36
VII	Pavelcevi saradnici Budak dr Mile; Košak Vladimir sa SS-ov- skim generalom Lorenz-om	38
VIII	Tri ustaška lika Perić dr Stjepan; Artuković Andrija; Kva- ternik Eugen	40
IX	U povorci Pavelci u povorci kroz Zagreb	44
X	Pavelci kod Mussolini-ja	46
XI	...i kod Hitler-a	48
XII	Treći Reich, Italija, ustaše i kler Troll von, Glaise von Horstenau, Kvaternik, Cavallero i Stepinac	50
XIII	Stare veze Glaise von Horstenau, Kvaternik i Kasche	52
XIV	Volksdeutscher-i u akciji Masovna hapšenja u Zemunskom srezu . . .	58

XV	„Vo a narodnosne grupe" i njegov vo a Lorenz i Altgayer.	60
XVI	Rukovodioci nema ke manjine Schumacher Georg; Leonhardt inž. Albert	62
XVII	Volksdeutscher-B, i ustaše Altgayer kod Paveli a	64
XVIII	Organizovanje pripadnika nema ke manjine „Nema ka mom ad" u Vinkovcima; volks- deutscher-ska omladina u Osijeku	66
XIX	Glavni nosioci Paveli evog režima — krvnici Luburi Maks; Tomi Viktor; Moškov Ante; Heren i Ivo.	90
XX	Hiljadostruki ub.fca Guti , Suši i Rieger d-r Vilko.	92
XXI	General-diplomata-obaveštajac Per evi odlikuje Glaise-a u prisustvu Pa- veli a	110
XXII	Poraz Glaise-ove politike Voki , Werner i Glaise von Horstenau	122
XXIII	Trvenja izme u Wehrmacht-a i ustaša Fortner, Franceti , Luki i Benak Aleksan- dar stariji	140
XXIV	Hrvatske jedinice Wehrmacht-a Hrvatski regruti polažu zakletvu; general Be- gi odlikuje hrvatske pripadnike nema kih divizija	148
XXV	Krst i polumesec protiv petokrake Katoli ki vojni sveštenik i muslimanski hodža drže govor vojnicima	150
XXVI	Hrvatsko topovsko meso za nema ku ratnu mašinu Kvaternik sa feldmaršalom Reichenau-om na Isto nom frontu; Rendulic Lothar	152
XXVII	Komandanti divizije „Prinz Eugen" Phleps Arthur; Kumm	151
XXVIII	Na položaju u Bosni SS-ovski general Phleps sa SS-ovskim pot- pukovnikom Schmidhuber-om na položaju	156
XXIX	Wehrmacht i njegova Ic-služba General Kuebler sa kapetanom Thurner-om; poru nik Heinz	172

XXX	Abwehr u Zagrebu Oswald Wilhelm, von; Lorenz Apold . . .	180
XXXI	Stadtbuero-i Ast-a Zagreb Spitzer Theodor; Krones Helmtraut; Kanig Willibald	192
XXXII	Agenti III C Vukašinovi Aleksandar; Korošec Maks . . .	200
XXXIII	Iz Abwehr-ove mreže Koeberle Kuno; Eggersdorfer Alexander . . .	202
XXXIV	Po sektoru III F Hafner Franz; Madl Edith; Cokanovi Ivica	206
XXXV	Nest Sarajevo Vasary Julius; Luki i Margita; Rojnica Ivo	222
XXXVI	U planinama Hercegovine SS-ovski potpukovnik Schmidhuber na po- ložaju	228
XXXVII	U severnoj Bosni Bukwich Oskar; Sulke Viktor	236
XXXVIII	Obaveštajni oficir i njegov agent Benesch Leopold sa Medvedom u šetnji . . .	254
XXXIX	Benesch-ovi agenti Mantler Leopold; Kunst Erika; Batuši Kru- noslav	256
XL	„D-r Weber" u Hrvatskoj Westen Adolf Max i Benak Aleksandar stariji	260
XLI	Iz Zitzelsberger-ove agenture I Petkovi Petar; Lazi -Posedel Marija; Kr- vari Kamilo; Engesser Walter	264
XLII	Iz Zitzelsberger-ove agenture II Lazi Boško; Lazi Milesa; Bajramovi Ha- zim; Bajramovi Frida	266
XLIII	Iz Zitzelsberger-ove mreže III Pichler Julijana; Pichler Maximilian; irak Elsa_____	268
XLIV	Iz Zitzelsberger-ove mreže IV Saši Lidija; Ivanu Ignac; Muhvi An ela	270
XLV	Iz Zitzelsberger-ove mreže V Špoljar Martin; Radi Petar; Beki Jelka; Voli Mustafa	272
XLVI	Iz Abwehr-ovog albuma Šanti Aleksandar; Zdjelarevi Viktor . . .	290

XLVII	Meldekopf u Splitu Stiger Werner; Perina Otto	310
XLVIII	Abwehr-ov centar u Novoj Gradišci I Krechlok Hans; Wendt Heinrich; Kalitowitsch Anton	326
XLIX	Abwehr-ov centar u Novoj Gradišci II Leuterbach Kurt; Schenkewitz Hans; Reichert Fritz	328
L	Kozaci u službi Wehrmacht-a Stroj Pannwitz-ovih Kozaka	332
LI	„Stuetzpunkt Siegfried“ Bermbach d-r Paul; adež Janko	344
LH	Mornari ki Abwehr Hobacher Kurt; Janeš Nada; Biš an Darinka	356
LIII	Agenti Eins Marine Schafhalter Leo; Meštrovi Pero; Bra ko Adolf	358
LIV	Pozadinska mreža Abwehr-a Reichner Georg; Vaubel Liza; Skala d-r Harald	364
LV	Obuka agenata pozadinske mreže Kaemper Friedrich; Posavec Franja; Stel- lmach Hubert	366
LVI	Abwehr — bra ni posrednik Ven anje Brki Vahidina i Wolf Amalije uz prisustvo kapetana Bukwich-a	368
LVII	Agentski parovi Begi Berta; Skurski Gljeb; Retig Božo; Re- tig Marta	370
LVIII	Agentura sa zagreba kog trotoara I Istok Zorica; Ku an Ivica; Lukši Boško	372
LIX	Agentura sa zagreba kog trotoara II Hertl Smilja; Daf ik Nada; Pavli Marija	374
LX	Agenti obaveštajne službe RSHA I Lisak Erik; Miloslavi d-r Eduard	406
LXI	Dva sabraća u terorizmu Mihailov Van a sa Paveli em.	420
LXII	Agenti obaveštajne službe RSHA II Kren Vladimir; Buli inž. Ivo; Drljevi d-r Sekula	428

LXIII	Policiski ataše i njegov pomoćnik Helm Hans; Blum	448
LXIV	Saradnici policiskog atašea I Schumacher Marbot; Baendereck Josef . . .	450
LXV	Saradnici policiskog atašea II Knezi -Payer Sonja; Nonnenmacher Robert	452
LXVI	Agentura policiskog atašea Marty d-r Janos; Heger Vilko; Benak Aleksandar mlađi; Hasanovi Mustafa	464
LXVII	Einsatzkommando 1 u Banjoj Luci Turnau Fritz; Langfeld Peter.	500
LXVIII	Einsatzkommando 2 u Sarajevu Kirilifc Ibrahim; Komljeni Gavro; Sandan Krsta	516
LXIX	Einsatzkommando 3 u Osijeku Dragojlovi Stevan; Šmituc Anton	522
LXX	Osoblje jedne ispostave Osoblje ispostave Virovitica EK Osijek sa rukovodiocem Kaeser Max-can	526
LXXI	Einsatzkommando u Zagrebu Korndoerfer Rudolf; Heublein Adolf; Feldmann Erich	530
LXXII	Iz redova Šipo i SD-a Haugk Egon; Karahanjan d-r Georg	538
LXXIII	Oni su digli prašinu šnidarši Marijan; Hausberger Agathe von	552
LXXIV	Funkcioneri ustaške policije Jilek Drago; lile Viktor; Kojadin Zvonimir; Rukavina Branko	556
LXXV	Iz borbi Wehrmacht-a protiv partizana	564
LXXVI	etnički saradnici Nemaca u NDH uji Mom ilo; „vojvoda" Jev evi	593
LXXVII	Papski legat u Zagrebu Macone sa Artukovi em i Stepincem . . .	610
LXXVIII	Kler i ustaše Kvaternik i) Per evi ; Bralo Božidar na ustaškom zboru u Zenici ?	614
LXXIX	Prijem crkvenih rukovodilaca kod Pavla Stepinac, muftija Softi , episkop Germogen i biskup Popp	616

LXXX	Jerusalimski veliki muftija u NDH El Huseini u Sarajevu; El Huseini sa Budakom i Artukovi em	620
LXXXI	Oko bosanske muslimanske reakcije Paveli ; Berger Gottlob	622
LXXXII	Bosanski regruti pod Hitler-ovim grbom	624
LXXXIII	Diverzantska divizija „Brandenburg“ Poru nik Boeckel obilazi jedinicu; Požar Ivan	656
LXXXIV	Desant na Drvar Spuštanje padobranaca; sprovo enje zarobljenih pripadnika saveznih misija	658
LXXXV	Abwehr-ovi, etnici i Ljotičevi diverzanti Jedna diverzantska grupa; Kniesche Herbert	664
LXXXVI	„Samozaštita Sunja“ Begovi Mile; Duemke Franz	670
LXXXVII	Konspirativnost diverzantskog rada Tekst obaveze pripadnika Jagdverband-a	690
LXXXVIII	Veliki d'verzant i njegovi pomoćnici Skorzeny Otto; Stuewe; Lichtenberger Alfred	692
LXXXIX	Materijal i legitimacije diverzanata Razni diverzantski materijal; svileni legitimacija pripadnika Jagdverband-a	694
XC	Iz tajnih skladišta Jagdkomandi I	696
XCI	Iz tajnih skladišta Jagdkomandi II	698
XCII	Kamuflirano skrovište	700'
XCIII	Jagdkommande Sarajevo i Gospi Pripadnici Jagdkommande Sarajevo — Gonski, Wittkamp, Stein, Stroh i Weicher; Codeiii Anton	704
XCI	Jagdkommando Zagreb Tilger Mihajlo; Kovačević Zvonko; Goldschmidt Stjepan; Halter Josip	708-

S A D R Ž A J

	Str.
UVOD	7

I

POLITI KI OKVIRI OBAVEŠTAJNE DELATNOSTI	11
1. Tre i Reich i ustaška država11
a) Stav nema kih inilaca prema NDH	11
b) Nema ko-italijanski odnosi	45
c) Zna aj nema ke narodnosne grupe u NDH .	57
2. Politi ki lik i organizacioni oblici obaveštajne službe	81
a) Karakteristike nema kog obaveštajnog rada u NDH.	.81
b) Obaveštajne ustanove i njihovo političko usmeravanje89

II

VOJNA OBAVESTAJNA SLUŽBA — Ic109
1. Nema ki general u Hrvatskoj109
a) Li nost i politika Glaise-a von Horstenau-a .	109
b) Ic-služba i obaveštajna delatnost Nema kog generala u Hrvatskoj123
2. Operativne jedinice Wehrmacht-a u NDH	137
a) Komande i operacije 1941—1942 godine	137
b) Zapovednik nema kih trupa u Hrvatskoj . .	146
c) Reorganizacija 1943 godine i 2 tenkovska armija	151

III

DELATNOST ABWEHR-a	175
1. Od Wehrmachtsverbindungsstelle do Ast-a Kroatien	175
a) Organizaciski razvoj	175
b) Delatnost i agentura	186
c) Nest Sarajevo	213
(1) Struktura, delatnost, agentura	213
(2) Podre ene i isturene ustanove	226
d) Ostali terenski ogranci Ast-a Zagreb	238
(1) Meldekopf Banja Luka	239
(2) Meldekopf Biha	244
(3) Meldekopf Slavonski Brod	246
(4) Nest Zemun	251
(5) Drugi ogranci	251
2. Rad Abwehr-ovih centara iz Reich-a	252
a) Luftwaffensonderkommando I SO/B	252
b) Delatnost obavestajnog centra Andreas-a Zit- zelsberger-a	259
c) Ostali Ast-ovi	273
3. Abwehr-ove frontne ustanove	275
a) Opšte napomene	275
b) Delatnost po sektoru Abwehr-a I	280
(1) Opšti razvoj	280
(2) FAT 126 West	283
(3) FAT 126 Ost	298
(4) FAT 174	305
(5) FAT 172	315
(6) FAT 170	322
(7) FAT 171	324
(8) FAT 124	325
(9) FAK 124	329
(10) Ogranci Leitstelle I	332
c) Frontne ustanove sektora II	333
d) Delatnost po sektoru III	340
(1) Gruppe AO pri Nema kom opunomo e- nom generalu u Hrvatskoj	340
(2) FAT 381	345
(3) FAT 380	347
(4) Ostali FAT-ovi	349

4. Mornari ki Abwehr.	351
a) Opšte napomene.	351
b) Abwehr-ov sektor IM.	353
c) Rad po sektoru II i III.	360
5. Pozadinska mreža.	363

IV

TAJNA VOJNA POLICIJA (GFP).	375
1. Delatnost u NDH u periodu 1941—1942 godine	375
a) GFP-Gruppe 612.	375
b) GFP-Gruppe 510.	377
2. GFP-Gruppe 9.	380

V

APARAT SS I POLICIJE.	393
1. Ogranci Einsatzgruppe Sipo i SD-a za Jugoslaviju u NDH.	393
a) Einsatzkommando Zagreb.	393
b) Einsatzkommando Sipo i SD-a Osijek	407
c) Einsatzkommando Sipo i SD-a Sarajevo	411
2. Delatnost Uprave VI RSHA.	416
a) Glavni opunomo enik u Zagrebu.	416
b) Rad sa teritorije Reich-a	424
c) Invazione mreže RSHA.	437
3. Policiski ataše pri nema kom poslanstvu u Zagrebu	442
a) Delatnost policiskog atašea u Zagrebu	442
b) Ispostava policiskog atašea u Sarajevu	469
4. Opunomo enik RFSS i BdS za Hrvatsku.	474
a) Opšti pregled.	474
b) Zapovednik Sipo i SD-a — Einsatzgruppe E	485
c) Teritorijalni ogranci.	496
(1) EK 1 Banja Luka.	499
(2) EK 2 Sarajevo.	505
(3) EK 3 Osijek	519
(4) EK 4 Zagreb.	527
(5) EK 5 Split.	536
(6) Ogranci Sipo i SD-a u Istri i Hrvatskom Primorju.	540
5. Odnosi prema policiskim vlastima NDH	545

VI

DELATNOST OBAVESTAJNE SLUŽBE NA GLAVNIM PROBLEMIMA	559
1. Borba protiv NOP-a	559
a) Opšte primedbe.	559
b) Obaveštajna delatnost protiv NOP-a i KPJ	571
c) Kompleks razmene zarobljenika.	577
2. etni ko pitanje.	591
3. Likvidacija Jevreja.	603
4. Delatnost prema katoli koj crkvi	609
5. Muslimansko pitanje.	616
6. Borba protiv inostrane obaveštajne službe	625

VII

DIVERZANTSKA I SABOTAZNA DELATNOST	645
1. Delatnost Abwehr-a na organizovanju diverzije	645
a) Divizija „Brandenburg“.	647
(1) Škola za specijalne izvi a ke grupe	647
(2) Delatnost specijalnih izvi a kih grupa	652
(3) Jedinica Kirchner—Boeckel—Benesch	655
b) Diverzantska delatnost FAT-ova sektora II	659
(1) FAT 214.	659
(2) FAT 215.	665
(3) FAT 216.	666
(4) „Samozaštita Sunja“.	669
2. Diverzantski rad RSHA.	672
a) Pothvat „Theodor“.	672
b) Delatnost Jagdkommandi	689
(1) Štab Jagdverband-a za Srbiju i Hrvatsku	689
(2) Jagdkommando Karlovac.	696
(3) Jagdkommando Koprivnica — Virovitica	698
(4) Jagdkommando Lepoglava — Varaždin	701
(5) Jagdkommando Vinkovci	702
(6) Jagdkommando Novska	702
(7) Jagdkommando Sarajevo.	703
(8) Jagdkommando Mostar.	704
(9) Jagdkommando Kotorvaroš.	705
(10) Jagdkommando Gospi	705
(11) Jagdkommando Zagreb.	708

PRILOG.	.710
1) Centri nema ke vojne obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 556 centara)	
2) Centri nema ke obaveštajne službe SS-a i policije u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 316 centara)	
3) Centri nema ke obaveštajne službe u Jugoslaviji 1941—1945 (ukupno 872 centra)	
SPISAK CENTARA NEMA KE OBAVEŠTAJNE SLUŽBE U NDH PO MESTIMA.	.711?
SPISAK SKRA ENICA.	.723
REGISTRIL	.727
Registar lica.	.729
Predmetni registar.	.789
RASPORED ŠEMA.	.869
RASPORED FOTOGRAFIJA.	.871

ISPRAVKE

VAŽNIJIH ŠTAMPARSKIH GREŠAKA

<i>Strana</i>	<i>Red</i>	<i>Stoji</i>	<i>Treba</i>
157	11 ozdo	mesto pravac	mesto, pravac
242	14 ozdo	Selejman	Sulejman
242	9 ozdo	Lamers	Lammers
242	5 ozdo	Pater	pater
243	3 ozgo	Lamers	Lammers
244	18 ozgo	„Herzog“	„Herzeg“
282	10 ozgo	FAT 176, je na-	FAT 176, na-
319	13 ozdo	Branka Koš ina	Branka Konš ina
337	10 ozgo	bivši lekar	bivši lektor
345	15 ozgo	Walter	Werner
350	17 ozdo	Wernner	Werner
354	1 ozgo	odeljenje i ostalo	odeljenje I ostalo
360	8 ozgo	nasilnom izvi aju	nasilnom izvi anju
405	13 ozgo	Josip Skrabl	Josef Skrabl
424	20 ozgo	Wannek	Waneck
466	8 ozdo	Ile-a,	Ille-a,
470	3 ozgo	za prostorije	u prostorijama
496	6 ozgo	Pada u i,	Pada u o i,
506	14 ozgo	a prostorije	a glavne prostorije
508	18 ozgo	SS-podoficir	SS-podoficiri
527	7 ozdo	Betthacuser	Betthaeuser
533	1 ozgo	Ljubregu,	Ludbregu,
534	17 ozgo	Celinš ak	Celinš ak
605	15 ozgo	treba izbaciti: „to jest politiku“	
612	5 ozgo	u Mariji Bistici	u Mariji) Bistrici
624	14 ozdo	rezultat razgovora	rezultat razvoja
635	9 ozgo	tendencija, ako-	tendencija, —
641	10 ozdo	koja se nisu mogla	koje se nisu mogle
642	3 ozgo	na to je	na toj
662	9 ozgo	Wotshke	Wotschke
673	9 i 16 ozgo	Wannek	Waneck
680	8,21, 29 i 31 ozgo	Wannek	Waneck
681	4, 6 i 12 ozgo	Wannek	Waneck
685	5 ozdo	Edit Gurnik	Edith Gurnik